Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXII
F
25
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

IVLII PACII
A BERIGA I. C.
ISAGOGICORVM

In Inſtitutiones Imperiales, libri IV.
In Digeſta ſeu Pandectas, libri L.
In Codicem, libri XII.
In Decretales, libri V.

AD ILLVSTRISSIMVM VIRVM D. D.
PETRVM BOCCAVDIVM, TEIRANI ET IACONI
Dominum, Sacri Conſiſtorij Comitem, ſupremæ
ſubſidiorum Occitanæ curiæ Principem.

OMNIA IVDICIO ECCLESIÆ SVBMISSA SVNTO.

LVGDVNI,
IN BIBLIOPOLIO VINCENTII.
cIↃ. IↃc. vi.
Cum Priuilegio Chriſtianiſſimi Galliarum Regis, ad decennium.

Petri Franciſci Paſſerini Conſiliarii
à Latere Sereniſs. Ducis P. & P.

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO VIRO,

D. D. PETRO BOCCAVDIO, TEIRANI,

ET IACONI DOMINO, SACRI CONSISTORII Comiti, Supremæ ſubſidiorum Occitanæ curiæ Principi,

IVLIVS PACIVS S. D.

IVris ciuilis ea eſt difficultas & amplitudo, vt in eo ſine cortice (ſicut eſt in prouerbio) rudioribus natare minimè liceat. nam quæſtionum, obiectionum, dubitationum, deciſionum, diſtinctionum, quaſi vndarum & fluctuum procellarúmque multitudine ac varietate facilè obruerentur. Itaque non ſolùm vtile, ſed etiam neceſſarium ſemper viſum fuit, Inſtitutiones aliquas didaſcalicis præceptis refertas adhiberi, quibus ſtudioſi adoleſcentes imbuti, non ſine fructu in prolixioribus & difficilioribus libris Iuris verſari poſſint. Quemadmodum enim prudenter agunt, qui priùs cimbam in fluuio regentes, ſe exercent, quàm nauem in Oceano gubernent: ita operæ pretium faciunt, qui rudimenta Iuris ex Inſtitutionibus addiſcunt, antequàm ad legum & conſtitutionum multiiugem doctrinam ſe conferant. Quocirca veteres illos, Gaium, Vlpianum, Paulum, Florentinum, Calliſtratum, Marcianum imitatus Iuſtinianus Imperator ſuis Digeſtis & Codici Inſtitutiones optimo conſilio adiunxit, opera potiſſimùm vſus Triboniani, viri, vt illa ætate eſſe potuit, docti & eruditi, & longo rerum vſu atque experientia præſtantis. Si tamen fas eſt in pulcherrimo & vtiliſſimo opere aliquid deſiderare, vereor vt Tribonianus omnino ſcopum ſit aſſecutus: quia non animaduertit, quid inter ſuas, & veterum Inſtitutiones intereſſe oportebat. Nam veteres illi auctores ad Iuriſprudentiam à permultis ſcriptoribus non vna & eadem methodo traditam inſtituere, & prima quaſi Iuris lineamenta in ſtudioſorum animis ducere voluerunt: Triboniani verò inſtitutum fuit ad Pandectarum & Codicis lectionem quaſi manu ſtudioſam iuuentutem ducere. Quod igitur illi præſtare non potuerunt, ipſe debuit obſeruare, vt eodem ordine materias eaſdem in Inſtitutionibus poneret, quas in Digeſta & Codicem retulerat. nunc verò ſic res habet, vt qui Inſtitutiones perlegerunt, nihilominùs pleráque in aliis libris Iuris noua eis videantur: immo ne quidem in multis titulis, vt ad S. C. Silanianum, ad municipalem, & aliis non paucis, quid rubricarum verba ſignificent, compertum habeant. Quid ergo, inquiet aliquis, non probas Inſtitutionum doctrinam ac methodum? Abſit à me hæc arrogantia, ne dicam ſtultitiam. Ego ne opus improbem, in quo enarrando ſæpius operam meam lubens impendi: in quem, præter varios commentarios diuerſis vicibus dictatos, notas, Analyſim, Epitomen, Synopſim, Tabulas, Erotemata conſcripſi? libellum hunc vtiliſſimum & maximè neceſſa-

Digitized by Google

rium eſſe arbitror: quippe qui Romani in immerſum excreſcentis Iuris perquàm elegans compendium continet. Sed in eo ſi perfectam & numeris omnibus abſolutam ad Pandectas & Codicem Iſagogen ineſſe profitear, res ipſa facilè ne redarguet: cùm ſexcenti ſint in Iure tractatus, ex quibus nihil in Inſtitutionibus reperitur. Talis igitur eſt hic liber inter iuridicos, qualis ars parua Galeni inter volumina medica; præterquàm quòd plenior eſt, niſi fallor, & magna ex parte facilior. Quare non minoris facere, nec minùs aſſiduè in manibus habere, quàm Galeni artem illam medici elegantes, hoc iuris breuiarium debemus: ipſúmque

Nocturna verſare manu, verſare diurna.

Veruntamen piis Iuſtiniani ſeu Triboniani manibus non diſplicebit, ſi aliam quoque opem ad cæteros libros Iuris intelligendos adiungamus, enarrationem inquam titulorum: quam omni tempore ſtudioſos deſideraſſe, argumento eſt, quòd numquam defuerunt, qui in hoc puluere, quamquá alij aliter, laborarent. Quid enim aliud ſunt Macentini & Azonis popularium & deceſſorum meorum ſummæ? quid Brantij expoſitiones? quid VVeſenbecij & Cuiacij Paratitla? Horum igitur exemplo Iſagogicum, quod nunc ad te, vir Illuſtriſſime mitto, in vtrumque ius conſcripſi. Nec vereor, ne actum agere videar: cùm id mihi propoſuerim, quod nemo hactenus, vt mihi quidem videtur, obſeruauit. Cùm enim Iuris ciuilis duæ ſint partes; altera theorica, quá diſtinctiones, definitiones, etymologiæ, origines, diuiſiones continentur; altera practica, qua ſpecies, quæſtiones, deciſiones comprehenduntur: haudquaquam hæc duo coniungere, vt in Iuſtinianicis Inſtitutionibus, & in Placentini atque Azonis ſummis, necnon in VVeſenbecij Paratitlis factum eſt, ſed ſola ferè theorica, eáque ſi poſſem, pleniùs quam ab aliis ſint tractata, conatus ſum hoc volumine complecti. Quamobrem initiò Theoricos libros appellabam: ſed poſtea, ſcopi ratione habita, Iſagogicos malui nuncupare. Denique, quocumque titulo ſua illi opera inſcribant, ego nec notas ſiue obſeruationes cum Cuiacio congerere, nec ſummulas cum Placentino, Azone, VVeſenbecio conſcribere ſed ea tradere inſtitui, quæ memoritet omnes ſtudioſi ſcire debent, vt, quauis materia propoſita, intelligere poſſint, quid ſit id, de quo diſputatur, quæque ſit eius vis, natura, proprietates: vnde, æquitate quaſi in ſocietatem recepta, legitimas concluſiones facilè colligere poſſint. Ac ne quid in hoc opere ſtudioſos deſiderare paterer, non minùs Pontificios quàm Cæſareos titulos explanaui. Malui tamen Iſagogicos libros, quá Enarrationes titulorum inſcribere: ſiue vt nihil mihi commune eſſet cum Brantio, homine (meo iudicio) imperitiſſimo: ſiue quia tituli non minùs præceptis practicis, quá obſeruationibus theoricis declarantur: cùm ego hîc theorica collegerim, practica verò in libros ſententiarum, & opinionum reiecerim. Hoc igitur opere quaſi æditum in ædis veſtibulo ſtudioſos excipio, vt Iuris ſacris initiatos ad ſummum illum ſacerdotem Iuſtinianum in ipſum iuſtitiæ templum, quod Codicis & Digeſtorum legibus eſt extructum, commodè remittam. Cùm autem hortantibus amicis, quibus aliquid denegare nefas puto, in lucem id emittere conſtituerim: oblatam mihi occaſionem exiſtimaui, quam iampridem quæro & capto, meam erga te obſeruantiam publicè teſtandi. Te námque non ſolùm propter tuam eximiam virtutem, quam omnes ſuſpiciunt, ac ſummam, qua conſpicuus es, dignitatem; ſed etiam ob ea, quæ in me contuliſti beneficia, tantum diligo & colo, quantum animus meus, à quo turpe ingrati vitium longiſſimè abeſt, capere poteſt. Nam etſi animaduerto me hac ratione non tam dare, quam accipere beneficium; quia tua decora & ornamenta

menta

menta,non poſſunt mea commendatione fieri illuſtriora ; quin è contrario mea ſcripta ex tuo Illuſtriſſimo Nomine ſplendorem aliquem accipient:tamen ſi meos labores, quòd maxime cupio, poſteritas vel eo ipſo, quòd ſunt meri labores, non aſpernabitur:profectò ingratum eidem non erit, me tanto viro charum fuiſſe, cuius fauore ſuſtultus potuerim audiente Apolline (ſi modò vocatus audierit) etiam de poſteris bene mereri. Neque verò dum tuas laudes tuáque beneficia prædico, Nobiliſſimum iſtum, cui digniſſimè præes, Senatum excludo tantum enim me iſti ſapientiſſimo & magnificentiſſimo Ordini deuinctum ſentio, quantum vix animo complecti poſſum, verbis certè exprimere nequeo. Huic tam præſtanti ac de me tam bene merito conſeſſui Te non minùs humanitate & erga me beneuolentia, quàm gloria & virtute excellentem diuino & Regio beneficio datum eſſe moderatorem & Præſidem, ſtipes ſim, niſi maximè gaudeam, immo omni lætitia exultem. Ergo Ampliſſimo Senatui gratulor, quòd Te omnibus votis exoptatiſſimum principem obtinuerit. Tibi non minùs gratulor, quem Curiæ non ſolùm auctoritate, ſed etiam pietate, prudentia, iuſtitia ſupremæ, inuictiſſimi Regis voluntas præfecit. Mihi gaudeo, quòd tales patronos na ctus ſim, quibus etiam atque etiam, Tibi in primis, commendatus eſſe cupio.

Deus Optimus Maximus Te ſupremæ ſubſidiorum Occitanæ Curiæ, Tibi eiuſdem ſenatores, vos omnes Chriſtianiſſimo Regi, & reipublicæ quam diutiſſimè conſeruet. Vale. Dab. Monſpelij, Nonis Nouemb. 1605.

***

AD NOBILISS. ET AMPLISS. VIRVM, D. IVLIVM PACIVM A BERIGA,

Philoſophum & Iuriſconſultum celeberrimum.

DICAM *quid Themis, & quid alma Pallas*
PACI *delicium eruditiorum*
Tuis debeat vſque & vſque Muſis?
Tu fontem Aonidum illicem, & receſſus
Sacratos aperis, Themímque celſo
Demiſſam catus exhibes olympo,
Et diâ face diſcutis tenebras,
Pelaſgæ quibus, & quibus Latinæ
Ignotæ fuerant diu Camœnæ.
O noſtri decus, ô peremne PACI
Iubar temporis inclytum, æuiternæ
Quem Aſtrææ chorus, & chorus Mineruæ
Ducem ſuſpicit, inclytarum honoro
Offer tempora frondium virori,
Queîs phœbus, quibus entheæ ſorores,
Queîs Aſtræa tuos premit capillos.

Scripſi Lugduni, I. GRASSERVS,
Baſil. M. & Poëta Cæſ. ∞.IↃC.VI.

INDEX

INDEX TITVLORVM.

QVI IN HIS LIBRIS ISAGOGICIS ENARRANTVR.

Prior numerus librum, poſterior titulum ſignificat.

A

Inſtitutionum.

ACquiſitione per arrogationem. 3.10
Actionibus. 4.6
Ademptione legatorum. 2.21
Adoptionibus. 1.11
Aſſignatione libertorum. 3.8
Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur. 1.20
Auctoritate tutorum vel curatorum. 1.21

Digeſtorum.

Abigeis. 47.14
Acceptilatione. 46.4
Accuſationibus & inſcriptionibus. 48.2
Acquirenda vel amittenda poſſeſſione. 41.2
Acquirenda vel omittenda hereditate. 29.2
Acquirendo rerum dominio. 41.1
Actione rerum amotarum. 25.2
Actionibus empti & venditi. 19.1
Ademptione libertatis. 4.6
Ad exhibendum. 10.4
Adgnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis. 25.3
Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommiſſis. 34.4
Ad legem Aquiliam. 9.2
Ad legem Corneliam de falſis, & de S.C. Liboniano. 48.10
Ad legem Corneliam de ſicariis & veneficiis. 48.8
Ad legem Falcidiam. 35.2
Ad legem Flauiam de plagiariis. 48.15
Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis. 48.5
Ad legem Iuliam de annona. 48.12
Ad legem Iuliam de ambitu. 48.14
Ad legem Iuliam maieſtatis. 48.4
Ad legẽ Iuliã peculatus, & de ſacrilegiis, & de reſiduis. 48.13
Ad legem Iuliam repetundarum. 48.11
Ad legem Iuliam de vi priuata. 48.7
Ad legem Iuliam de vi publica. 48.6
Ad legem Pompeiam de parricidiis. 48.9
Adminiſtratione & periculo tutorum & curatorum, qui geſſerunt vel non, & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus. 26.7
Adminiſtratione rerum ad ciuitates pertinentium. 50.8
Ad municipalem & de incolis. 50.1
Adoptionibus & emancipationibus & aliis modis quibus poteſtas ſoluitur. 1.7
Adquirenda vel amittenda poſſeſſione. 41.2
Adquirenda vel omittenda hereditate. 29.2
Adquirendo rerum dominio. 41.1
Ad S.C. Tertyllianum & orphitianum. 38.17
Ad S.C. Trebellianum. 36.1
Ad S.C. Turpilianum, & de abolit. criminum. 48.16
Ad S.C. Velleianum. 16.1
Adſignandis libertis. 38.4
Ædilitio edicto, & redhibitione & quanti minoris. 21.1
Æſtimatoria. 19.2
Agnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus vel patronis, vel libertis. 25.3
Albo ſcribendo. 50.3
Aleatoribus. 11.5
Alienatione iudicij mutandi cauſâ facta. 4.7
Alimentis vel cibariis legatis. 34.1
Annuis legatis & fideicommiſſis. 33.1
An per alium cauſa appellationum reddi poſſint. 49.9
Appellationibus & relationibus. 49.1
Appellationibus recipiendis, vel non. 49.5
Apud eum, à quo appellatur, aliam cauſam agere compellendum. 49.12
Aqua quotidiana, & æſtiua. 43.20
Aqua, & aquæ pluuiæ arcendæ. 39.3
A quibus appellari non licèt. 49.2
Arboribus cædendis. 43.27
Arborum furtim cæſarum. 47.7
Auctoritate & conſenſu tutorum & curatorum. 26.8
Auro & argento mundo, ornamentis, vnguentis, veſte vel veſtimentis, & ſtatuis legatis. 34.2

Codicis.

Abigeis. 9.37
Abolitionibus. 9.42
Acceptilationibus. 8.43
Accuſationibus, & inſcriptionibus. 9.2
Acquirenda & retinenda poſſeſſione. 7.32
Actionibus empti, & venditi. 4.49
Actore à tutore ſeu curatore dando. 5.61
Ad exhibendum. 3.42
Ad legem Corneliam de falſis. 9.22
Ad legem Corneliam de ſicariis. 9.16
Ad legem Falcidiam. 6.50
Ad legem Fabiam de plagiariis. 9.20
Ad legem Iuliam de adulteriis, & ſtupro. 9.9
Ad legem Iuliam de ambitu. 9.26
Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata. 9.12
Ad legem Iuliam maieſtatis. 9.8
Ad legem Iuliam repetundarum. 9.27
Ad legem Viſelliam. 9.21
Adminiſtratione rerum publicarum. 11.30
Adminiſtratione tutorum vel curatorum, & pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda. 5.37
Adoptionibus. 8.47
Adquirenda & retinenda poſſeſſione. 7.32
Ad ſenatuſconſultum Macedonianum. 4.28
Ad ſenatuſconſultum Orficianum. 6.57
Ad ſenatuſconſultum Tertullianum. 6.56
Ad ſenatuſconſultum Trebellianum. 6.48
Ad ſenatuſconſultum Turpillianum. 9.45
Ad ſenatuſconſultum Velleianum. 4.29
Aſſertione tollenda. 7.17
Adſeſſoribus, & domeſticis, & cancellariis iudicum. 1.51
Aduocatis diuerſorum iudiciorum. 2.7
Aduocatis fiſci. 2.8

Ædificiis

Ædificiis priuatis. 8.10
Ædilitiis actionibus. 4.58
Agentibus in rebus. 12.20
Agricolis & cenſitis. 11.47
Agricolis & mancipiis dominicis, vel fiſcalibus, ſiue res priuata. 11.67
Aleatoribus & alearum luſu. 3.43
Alendis liberis, ac parentibus. 5.25
Alexandriæ primatibus. 11.28
Alienatione iudicij mutandi cauſa facta. 2.54
Alimentis pupillo præſtandis. 5.50
Alluuionibus, & paludibus, & paſcuis ad alium ſtatum tranſlatis. 7.41
Annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuerſis temporibus, & exceptionibus, & præſcriptionibus, & interruptionibus earum. 7 40
Annonis ciuilibus. 11.24
Annonis & capitatione adminiſtrantium, & eorum aſſeſſorum aliorumúe publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum qui aliquas conſecuti ſunt dignitates. 1.52
Annonis & tributis. 10 16
An ſeruus pro ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur. 4.14
Apochis publicis, & de deſcriptionibus, curialibus, & de diſtributionibus ciuilibus. 10.22
Apoſtatis. 1.7
Apparitoribus comitis Orientis. 12.56
Apparitoribus magiſtrorum militum & priuilegiis eorum. 12.54.
Apparitoribus præfecti annonæ. 12.58
Apparitoribus præfectorũ prætorio, & priuilegiis eorũ. 12.52
Apparitoribus præfecti vrbis. 12.53
Apparitoribus proconſulis & legati. 12.55
Appellationibus, & conſultationibus. 7.62
Arbitrium tutelæ. 5.51
Argenti pretio, quod theſauris infertur. 10.76
Athletis. 10.53
Auro coronario. 10.74
Auri publici proſecutoribus. 10.73
Auctoritate præſtanda. 5.59

Decretalium.

Accuſationibus, inquiſitionibus, & denunciationibus. 5.1
Adulteriis, & ſtupro. 5.16
Ætate & qualitate & ordine præficiendorum. 1.14
Alienatione iudicij mutandi cauſâ facta. 1.13
Appellationibus, recuſationibus, &c. 2.23
Apoſtatis, & reiterantibus Baptiſma. 5 9
Arboris. 1.14
Auctoritate & vſu pallij. 1.8

B

Inſtitutionum.

Bonorum poſſeſſionibus. 3.9

Digeſtorum.

Bonis damnatorum. 48.20
Bonis eorum, qui ante ſententiam vel mortem ſibi conſciuerunt, vel accuſatorem corruperunt. 48.21
Bonis libertorum.
Bonorum poſſeſſione contra tabulas. 37.4
Bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis. 37 13
Bonorum poſſeſſione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco competente. 37.3
Bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas. 37.11
Bonorum poſſeſſionibus. 37.1

Codicis.

Bonis auctoritate iudicis poſſidendis ſeu venundandis, & de ſeparationibus bonorum. 7.72
Bonis eorum qui mortem ſibi conſciuerunt. 9.50
Bonis libertorum, & iure patronatus. 6 4
Bonis maternis, & materni generis. 6.60
Bonis proſcriptorum ſeu damnatorum. 9.49
Bonis quæ liberis in poteſtate conſtitutis ex matrimonio vel aliàs acquiruntur, & eorum adminiſtratione. 6.61
Bonis vacantibus, & incorporatione. 10.10
Bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti, quæ patronis liberiſque eorum datur. 6.13
Bonorum poſſeſſione contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur. 6.12
Bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas. 6.11

Decretalium.

Baptiſmo, & eius effectu. 3.13
Bigamis non ordinandis. 1.21

C

Inſtitutionum.

Capitis deminutione. 1.16
Codicillis. 2.25
Curatoribus. 1.23

Digeſtorum.

Cadaueribus punitorum. 48.24
Calumniatoribus. 3.6
Capite minutis. 4 5.
Captiuis, & de poſtliminio, & redemptis ab hoſtibus. 49.15
Carboniano edicto. 37.10
Caſtrenſi peculio. 49.17
Cenſibus. 50.15
Ceſſione bonorum. 42 3
Clericis. 43 23
Collatione. 37.6
Collegiis, & corporibus. 47.22
Colluſione detegenda. 40 .6
Commodati, vel contrà. 13.6
Communi diuidundo. 10.3
Communia prædiorum, tam vrbanorũ, quàm ruſticorum. 8. 4
Compenſationibus. 16.3
Concubinis. 25.7
Concuſſione. 47.13
Condictione causâ data, causâ non ſecutâ. 12.4
Condictione ex lege. 13.2
Condictione furtiua. 13.1
Condictione indebiti. 12.6
Condictione ob turpem vel iniuſtam cauſam. 12.5
Condictione ſine cauſa. 12.7
Condictione triticiaria. 13.3
Conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum quæ in teſtamento ſcribuntur. 35.1
Conditionibus inſtitutionum. 28.7
Confeſſis. 42.2
Confirmando tutore, vel curatore. 26 3
Coniungendis cum emancipato liberis eius. 37.8
Conſtituta pecunia. 13.5
Conſtitutionibus principum. 1.4
Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis, & quæ res venire non poſſunt. 18.1
Contraria tutelæ, & vtili actione. 27.4
Curatore bonis dando. 42.7
Curatoribus furioſo & aliis extra minores dandis. 27.10
Cuſtodia & exhibitione reorum. 48 3

Codicis.

Caducis tollendis. 6.51
Calumniatoribus. 9.46
Canone frumentario vrbis Romæ. 11.22
Canone largitionalium titulorum. 10.23
Capiendis & diſtrahẽdis pignoribus tributorum causâ. 10.21

Capit atione

Digitized by Google

Capitatione ciuium cenſibus eximenda. 11.48
Carboniano edicto. 6.17
Caſtrenſianis & miniſterianis. 12.25
Caſtrenſi omnium palatinorum peculio. 12.30
Caſtrenſi peculio militum, & præfectianorum. 12.36
Cenſibus, & cenſitoribus, & peræquatoribus, & inſpectoribus. 11.57
Claſſicis. 11.13
Codicillis. 6.36
Cohortalibus principib⁹, cornicularijs, ac primipilaribus. 12.57
Collationibus. 6.20
Collatione æris. 10.29
Collatione donatorum, vel releuatorum, aut tranſlatorum, ſeu adæratorum. 10.28
Collatione fundorum fiſcalium, vel rei priuatæ vel dominicæ, vel ciuitatis, vel templi. 11.73
Collatione fundorũ patrimonialiũ, & emphyteuticariorũ. 11.64.
Colluſione detegenda. 7.20
Colonis Illyricianis. 11.52
Colonis Palæſtinis. 11.50
Colonis Thracenſibus. 11.51
Comitibus conſiſtorianis. 12.10
Comitibus & archiatris ſacri pallatij. 12.13
Comitibus, & tribunis ſcholarum. 12.11
Comitibus qui prouincias regunt. 12.14
Comitibus rei militaris. 12.12
Commeatu. 12.42
Commercijs, & mercatoribus. 4.63
Comminationes, Epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, auctoritatem reiudicatæ non habere. 7.57
Commodato. 4.23
Communia de legatis & fideicommiſſis. 6.43
Communia de manumiſſionibus. 7.15
Communia de ſucceſſionibus. 6.59
Communia de vſucapionibus. 7.30
Communi diuidundo. 3.37
Communium rerum alienatione. 4.52
Communi ſeruo manumiſſo. 7.7
Communia vtriuſque iudicij, tam familiæ erciſcundæ, quàm communi diuidundo. 3.38
Compenſationibus. 4.31
Concubinis. 5.26
Condictione ex lege, & ſine cauſa, vel iniuſta cauſa. 4.9
Condictione furtiua. 4.8
Condictione indebiti. 4.5
Condictione ob cauſam datorum. 4.6
Condictione ob turpem cauſam. 4.7
Conditionibus inſertis tam in legatis, quàm in fideicommiſſis & libertatibus. 6.46
Conditis in publicis horreis. 10.26
Conductoribus, & procuratoribus, ſiue actoribus prædiorum fiſcalium, & domus Auguſtæ. 11.71
Confeſſis. 7.59
Confirmando tutore. 5.29
Conſortibus eiuſdem litis. 3.40
Conſtituta pecunia. 4.18
Conſulibus & non ſpargendis ab his pecunijs, & de præfectis, & magiſtris militum, & patricijs. 12.3
Contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tẽpore proprias ædes ædificent ſine ſanctione pragmatica. 1.53
Contrahenda emptione & venditione. 4.34
Contrahenda & committenda ſtipulatione. 8.37
Contrario iudicio tutelæ. 5.58
Conueniendis fiſci debitoribus. 10.2
Creditorem euictionem pignoris non debere. 8.45
Crimine expilatæ hereditatis. 9.32
Crimine peculatus. 9.28
Crimine ſacrilegij. 9.29
Crimine ſtellionatus. 9.34
Cupreſſis ex luco Daphnenſi, vel perſeis per Ægyptum non excindendis vel vendendis. 11.77
Curatore furioſi, vel prodigi. 5.70
Curioſis, & ſtationarijs. 12.22
Curſu publico, & angarijs, & parangarijs. 12.50
Cuſtodia reorum. 9.4

Decretalium.

Calumniatoribus. 5.2
Capellis monachorum, &c. 3.26
Cauſa poſſeſſionis, & proprietatis. 2.12
Celebratione Miſſarum, & Sacramento Euchariſtiæ, & diuinis officijs. 2.12
Cenſibus, exactionibus, & procurationibus. 3.39
Clandeſtina deſponſatione. 4.3
Clericis peregrinis. 2.22
Clericis peregrinantibus. 2.29
Clericis coniugatis. 3.3
Clericis non reſidentibus in Eccleſia vel præbenda. 3.4
Clericis pugnantibus in duello. 3.14
Clerico ægrotante vel debilitato. 3.6
Clerico maledico. 5.26
Clerico venatore. 5.24
Clerico percuſſore. 5.25
Clerico excommunicato, depoſito, vel interdicto miniſtrãte. 5.27
Clerico non ordinato miniſtrante. 5.28
Clerico per ſaltum promoto. 5.29
Cognatione ſpirituali. 4.11
Cognatione legali. 4.12
Cohabitatione clericorum & mulierum. 3.2
Colluſione detegenda. 5.22
Commodato. 3.15
Conceſſione præbendæ & Eccleſiæ non vacantis. 3.8
Conditionibus appoſitis in deſponſatione, vel in alijs contractibus. 4.5
Confeſſis. 2.18
Confirmatione vtili, vel inutili. 2.30
Coniugio leproſorum. 4.8
Coniugio ſeruorum. 4.9
Conſanguinitate, & affinitate. 4.14
Conſecratione Eccleſiæ, vel altaris. 3.40
Conſtitutionibus. 1.2
Conſuetudine. 1.4
Conuerſione coniugatorum. 3.22
Conuerſione infidelium. 3.23
Corpore vitiatis, vel non. 1.20
Crimine falſi. 5.20
Cuſtodia Euchariſtiæ, chriſmatis, & aliorum Sacramentorum. 3.44

D

Inſtitutionum.

Diuiſione ſtipulationum. 3.16
Donationibus. 22.7
Duobus reis ſtipulandi & promittendi. 3.16

Digeſtorum.

Damno infecto, & de ſuggrundis, & protectionibus. 39.2
Decretis ab ordine faciendis. 50.9
Decurionibus, & filiis eorum. 50 2
Depoſiti vel contra. 16.3
Diſtractione pignorum & hypothecarum. 20.5
Diuerſis regulis iuris antiqui. 50.17
Diuerſis temporalibus præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum. 44.3
Diuiſione rerum, & qualitate. 1.8
Diuortiis, & repudiis. 24.2

Doli mali & metus exceptione. 24.4
Dolo malo. 4.3
Donationibus. 39.5
Donationibus inter virum & vxorem. 24.1
Dote prælegata. 33.4
Dotis collatione. 37.7
Duobus reis conſtituendis. 45.2

Codicis.

Debitoribus ciuitatum. 11.12
Debitorem venditionem pignoris impedire non poſſe. 8.28
Decanis. 12.26
Decretis decurionũ ſuper immunitate quibuſdã cõcedẽda. 10.46
Decurialibus vrbis Romæ. 11.14
Decurionibus, & filiis eorum, & qui decuriones habeantur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur. 10.33
Dediticia libertate tollenda. 7.5
Defenſoribus ciuitatum. 1.55
Delatoribus. 10.11
Depoſiti, vel contrà. 4.34
Deſertoribus & occultatoribus eorum. 12.45
Dignitatibus. 12.1
Dilationibus. 13.11
Diſcuſſoribus. 10.30
Diſtractione pignorum 8.27
Diuerſis officiis & apparitoribus iudicium, & probatoriis eorum. 12.59
Diuerſis prædiis vrbanis & ruſticis templorum & ciuitatum, & omni reditu ciuili. 11.69
Diuerſis reſcriptis & pragmaticis ſanctionibus. 1.23
Diuidẽda tutela, & pro qua parte quiſq; tutorũ cõueniatur. 5.52
Diuortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant. 5. 24
Dolo malo. 21.20
Domeſticis, & protectoribus. 12.17
Donationibus. 8.53
Donationibus ante nuptias vel propter nuptias, & ſponſalitiis. 5.3
Donationibus cauſa mortis. 8.56
Donationibus inter virum & vxorem, &c. 5.16
Donationibus, quæ ſub modo, vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur. 8.54
Dote cauta non numerata. 5.15
Dotis promiſſione, & nuda pollicitatione. 5.11
Duobus reis ſtipulandi & promittendi. 8.39

Decretalium.

Decimis, primitiis, & oblationibus. 3.30
Delictis puerorum. 5.23
Depoſito. 3.16
Deſponſatione impuberum. 4.2
Digamis. 1.21
Dilationibus. 2.8
Diuortiis. 4.19
Dolo & contumacia. 2.14.
Donationibus. 3.24
Donationibus inter virum & vxorem, & de dote poſt diuortiũ reſtituenda. 4.20

E

Inſtitutionum.

Emptione & venditione. 5.23
Eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur. 3.11
Exceptionibus. 4.13
Excuſationibus tutorum, vel curatorum. 1.25
Exhæredatione liberorum. 2.13

Digeſtorum.

Edendo. 2.13
Effractoribus, & expilatoribus. 47.18
Eo per quem factum erit quominus in iudicio ſiſtat. 2.10
Eo qui pro tutore prôve curatore negotia geſſit. 27.5
Eo quod certo loco dari oportet. 13.4
Eum qui appellauerit, in prouincia defendi. 49.11
Euictionibus & dupla ſtipulatione. 21.2
Exceptionibus præſcriptionibus, & præiudiciis. 44.1
Exceptione rei iudicatæ. 44.2
Exceptione rei venditæ & traditæ. 21.3
Excuſationibus. 27.1
Exercitoria actione. 14.1
Expilatæ hereditatis. 47.19
Ex quibus cauſis maiores 25. annis in integrũ reſtituuntur. 4.6.
Ex quibus cauſis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur. 20.2
Extraordinariis cognitionibus, & ſi iudex litem ſuam feciſſe dicetur. 50.13
Extraordinariis criminibus. 47.11

Codicis.

Edendo. 2.1
Edicto Diui Hadriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeſſionem mittatur. 6.33
Emancipationibus liberorum. 8.48
Emendatione propinquorum. 9.15
Emendatione ſeruorum. 9.14
Eo qui pro tutore negotia geſſit. 5.45
Epiſcopali audientia, & de diuerſis capitulis quæ ad ius curámque & reuerentiam pertinent pontificalem. 1.4
Epiſcopis, & clericis, & orphanotrophis, & xenodochiis, &c. 1.3
Equeſtri dignitate. 12.31
Erogatione militaris annonæ. 12.37
Errore aduocatorum, vel libellos ſeu preces concipientium. 2.9
Errore calculi. 2.5
Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri: 8.26
Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe. 2.48
Euictionibus. 8.44
Eunuchis. 4.42
Exactoribus tributorum. 10.19
Exceptionibus ſeu præſcriptionibus. 8.35
Excoctione & tranſlatione militarium annonarum. 12.38
Excuſationibus artificum. 10.64
Excuſationibus munerum. 10.47
Excuſationibus tutorum, & curatorum, & de temporibus earũ. 5.62
Excuſatione veteranorum. 5.65
Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniãtur. 4.17
Executionibus, & exactoribus. 12.60
Executione rei iudicatæ. 7.53
Exhibendis, & tranſmittendis reis. 9.3
Expenſis ludorum publicorum. 11.41
Ex quibus cauſis infamia irrogatur. 2.11

Decretalium.

Eccleſiis ædificandis, vel reparandis. 3.48
Electione, & electi poteſtate. 1.6
Emptione & venditione. 3.17
Eo qui mittitur in poſſeſsionem cauſâ rei ſeruandæ. 2.15
Eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium. 4.7
Eo qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ, vel ſponſæ. 4.13
Eo qui ordinem furtiue ſuſcepit. 5.30
Exceptionibus. 2.25
Exceſsibus prælatorum, & ſubditorum. 5.31

F

Inſtitutionum.

Fideicommiſſariis hæreditatibus & ad S.C. Trebellianum. 2.23
Fideiuſſoribus. 3.20

Fiduciaria

Fiduciaria tutela. 1.18

Digeſtorum.

Familie erciſcunde. 19.2
Feriis,& dilationibus,& diuerſis temporibus. 2.12
Fideicommiſſoria hereditatis petitione. 5.6
Fideicommiſſariis libertatibus. 40.5
Fide inſtrumentorum,& amiſſione eorum. 22.4
Fideiuſſoribus,& mandatoribus. 46.1
Fideiuſſoribus,& nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum. 27.7
Finium regundorum. 10.1
Fluminibus ne quid in flumine publico ripâve eius fiat, quò peius nauigetur. 43.12
Fonte. 43.23
Fugitiuis. 11.14
Fundo dotali. 29.5
Furibus balneariis. 47.17
Furtis. 47.2
Furti aduerſus nautas,caupones,& ſtabularios. 47.5

Codicis.

Fabricenſibus. 11.10
Falſa cauſa adiecta legato vel fideicommiſſo. 6.44
Falſa moneta. 9.24
Familiæ erciſcundæ. 3.36
Famoſis libellis. 9.36
Feriis. 3.12
Fide & iure haſtæ fiſcalis,& de adiectionibus. 10.3
Fideicommiſſariis libertatibus. 7.4
Fideicommiſſis. 6.42
Fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum, & de apochis & antapochis faciendis, & his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt. 4.21
Fideiuſſoribus,& mandatoribus. 8.40
Fideiuſſoribus minorum. 2.23
Fideiuſſoribus tutorum,vel curatorum. 5.57
Filiisfamilias,& quemadmodum pro his pater teneatur. 10.60
Filiis officialium,& militarium, qui in bello moriuntur. 12.47
Filiofamiliâs minore. 2.22
Finium regundorum. 3.39
Fiſcalibus vſuris. 10.8
Formulis & impetrationibus actionum ſublatis. 2.57
Fructibus & litium expenſis. 7.51
Frumento Alexandrino. 11.23
Frumento vrbis Conſtantinopolitanæ. 11.23
Fugitiuis colonis patrimonialibus,ſaltuenſibus, & emphyteuticis. 11.63
Fundo dotali. 5.23
Fundis & ſaltibus rei Dominicæ. 11.66
Fundis limitrophis,& terris &c. 11.59
Fundis patrimonialib. & ſaltuenſib. &c. 11.61
Fundis rei priuatæ,& ſaltibus diuinæ domus. 11.65
Furtis & ſeruo corrupto. 6.2

Decretalium.

Feriis. 2.9
Feudis. 3.20
Fide inſtrumentorum. 2.22
Fideiuſſoribus. 3.22
Filiis presbyterorum ordinandis,vel non. 1.17
Foro competenti. 2.2
Frigidis,& maleficiatis,&c. 4.15
Furtis. 5.18

G

Inſtitutionum.

Gradibus cognationum. 3.6

Digeſtorum.

Glande legenda. 43.28
Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum. 38.2

Codicis.

Generali abolitione. 9.43
Gladiatoribus penitus tollendis. 11.43
Grege dominico. 11.75

H

Inſtitutionum.

Heredibus inſtituendis. 2.14
Hereditatibus,quæ ab inteſtato deferuntur. 3.1
Heredum qualitate & differentia. 2.19
His per quos agere poſſumus. 4.10
His qui ſui vel alieni iuris ſunt. 1.8

Digeſtorum.

Heredibus inſtituendis. 28.5
Hereditatis petitione. 5.3
Hereditate vel actione vendita. 18.4
His quæ in teſtamēto delentur,inducuntur,vel inſcribūtur. 28.4
His quæ pœna cauſâ relinquuntur. 34.6
His quæ pro non ſcriptis habentur. 34.8
His quæ vt indignis auferuntur. 34.9
His qui effuderint,vel deiecerint. 9.3
His qui notantur infamiâ. 3.2
His qui ſui vel alieni iuris ſunt. 1.6
Homine libero exhibendo. 43.20

Codicis.

Hæreticis,& Manichæis,& Samaritis. 1.5
Hereditariis actionibus. 4.16
Hereditatibus decurionum,nauiculariorum,cohortalium, militum,& fabricenſium. 6.62
Heredibus inſtituendis,& quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt. 6.24
Heredibus tutorum vel curatorum. 5.54
Hereditate vel actione vendita. 4.39
His quæ ex publica collatione illata ſunt,non vſurpandis. 10.73
His quæ pœnæ nomine in teſtamento vel codicillis ſcribuntur,vel relinquuntur. 6.41
His quæ ſub modo legata ſeu fideicommiſſa relinquuntur. 6.45
His quæ vi metúſve cauſa geſta ſunt. 2.19
His qui accuſare non poſſunt. 9.1
His qui ad Eccleſiam confugiunt, vel ibi exclamant,& ne quis ab Eccleſia extrahatur. 1.12
His qui ad ſtatuas confugiunt. 1.25
His qui à non domino manumiſſi ſunt. 7.10
His qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt. 6.52
His qui à principe vacationem acceperunt. 10.44
His quibus vt indignis hereditates auferuntur, & ad ſenatuſconſultum ſilanianum. 6.35
His,qui ex officio,quod adminiſtrarunt,conueniuntur. 11.38
His qui in exilium dati,vel ab ordine moti ſunt. 10.59
His qui ex publicis rationibus mutuā pecuniam acceperunt. 10.6
His qui in Eccleſiis manumittuntur. 1.3
His qui in priorum creditorum locum ſuccedunt. 8.18
His qui latrones vel alios criminis reos occultauerint. 9.39
His qui non impletis ſtipendiis Sacramento ſoluti ſunt. 10.54
His qui numero liberorum vel paupertate excuſationem meruerunt. 10.51
His qui parentes vel liberos occiderunt. 9.17
His qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt, vel eorum nomine in litem prætendunt. 2.14
His qui propter metum iudicis non appellauerunt. 4.67
His qui ſe deferunt. 10.13
His qui ſibi adſcribunt in teſtamento. 9.23
His qui ſponte munera publica ſubeunt. 10.43

His qui veniam ætatis impetrauerunt. 2.44
Honoratorum vehiculis. 11.19

Decretalium.

Hereticis. 5.7
His quæ vi metúſve cauſa fiunt. 1.40
His quæ fiunt à prælatis ſine conſenſu capituli. 3.10
His quæ fiunt à maiori parte capituli. 3.11
His qui filios occiderunt. 5.10
Homicidio voluntario, vel caſuali. 5.12

I

Inſtitutionum.

Ingenuis. 1.4
Iniuriis. 4.4
Inofficioſo teſtamento. 2.18
Interdictis. 4.15
Inutilibus ſtipulationibus. 3.19
Iure naturali gentium & ciuili. 1.2
Iure perſonarum. 1.3
Iuſtitia & iure. 1.1

Digeſtorum.

Impenſis in res dotales factis. 25 1
Incendio, ruina, naufragio, naue, rate expugnata. 47.9
In diem addictione. 18.2
In integrum reſtitutionibus. 4.1
Iniuriis, & famoſis libellis. 47.10
Iniuſto, rupto, irrito facto teſtamento. 28.3
In ius vocando. 2.4
In ius vocati vt eant, aut ſatis vel cautum dent. 2.6
In litem iurando. 12.3
Inofficioſo teſtamento. 5.2
In quib. cauſis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur. 20.2
In rem verſo. 15.3
Inſpiciendo ventre, cuſtodiendóque partu. 25 4
Inſtitoria actione. 14.3
Inſtructo, vel inſtrumento legato. 33.7
Interdictis, & relegatis, & deportatis. 48.22
Interdictis, ſiue extraordinariis actionib⁹ quæ his cōpetunt. 43.8
Interrogationibus in iure faciendis, & interrogatoriis actionibus. 11.1
Itinere, actúque priuato. 43.19
Iudicatum ſolui. 46.7
Iudiciis, & vbi quis agere vel conueniri debeat. 5.1
Iure aureorum annulorum. 40.10
Iure codicillorum. 29.7
Iure deliberandi. 28.8
Iure dotium. 23.3
Iure fiſci. 49.14
Iure immunitatis. 50.6
Iureiurando ſiue voluntario, ſiue neceſſario, ſiue iudiciali. 12.2
Iure patronatus. 37.14
Iuris & facti ignorantia. 22.6
Iuriſdictione. 2.1
Iuſtitia & iure. 1.1

Codicis.

Immunitate nemini concedenda. 10.25
Imponenda lucratiuis deſcriptione. 10.35
Impuberum & aliis ſubſtitutionibus. 6.26
Incertis perſonis. 6.48
Inceſtis, & inutilibus nuptiis. 5.5
Incolis, & vbi quis domicilium habere videtur, & de his qui ſtudiorum cauſâ in alia ciuitate degunt. 10 39
Indictionibus. 10.17
Indicta viduitate, & lege Iulia Miſcella tollenda. 6.40
Infamibus. 10.57
Infantib. expoſitis, liberis & ſeruis, & de his qui ſanguinolentos nutriendos acceperunt. 8.51
Infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & de decimariis ſublatis. 8.57
Ingenuis manumiſſis. 7.14
Ingratis liberis. 8.49
In integrum reſtitutione minorum 25. annis. 2.52
In integrum reſtitutione poſtulata ne quid noui fiat. 2.49
Iniuriis. 9.35
In ius vocando. 2.2
In litem dando tutore vel curatore. 5.44
In litem iurando. 5.53
Inofficioſis donationib. 3.29
Inofficioſis dotibus. 3.30
Inofficioſo teſtamento. 3.28
In quibus caſib. tutorem vel curatorem habenti tutor vel curator dari poteſt. 5.36
In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio. 7.34
In quib. cauſis coloni cenſiti dominos accuſare poſſint. 11.49
In quibus cauſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt. 2.40
In quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti non poſſint. 3.25
In quibus cauſis pignus tacitè contrahitur. 8.14
Inſtitoria, & exercitoria actione. 4.25
Inſtitutionib. & ſubſtitutionib. & reſtitutionib. ſub conditione factis. 6.25
Inter alios acta, aliis non nocere. 7.60
Interdictis. 8.1
Interdicto matrimonio inter pupillam & tutorem, ſeu curatorem, filióſque eorum. 5.6
Inutilibus ſtipulationibus. 8.38
Irenarchis. 10.75
Iudæis, & cœlicolis. 1.9
Iudiciis. 3.1
Iure aureorum annulorum, & de natalib. reſtituendis. 6.8
Iure deliberandi, & de adeunda vel acquirenda hereditate. 6.30
Iure dominij impetrando. 8.33
Iure dotium. 5.12
Iure emphyteutico. 4 66
Iure fiſci. 10.1
Iureiurando propter calumniam dando. 2.58
Iure liberorum. 8.58
Iure reipublicæ. 11.29
Iuriſdictione omnium iudicum, & de foro competenti. 3.13
Iuris & facti ignorantia. 1.18

Decretalium.

Immunitate Eccleſiarum, cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium. 3.49
Infantibus & languidis expoſitis. 5.11
In integrum reſtitutione. 1.12
Iniuriis, & damno dato. 5.36
Inſtitutionibus. 3.7
Iudæis & ſarracenis, & eorum ſeruis. 5.6
Iudiciis. 2.1
Iuramento calumniæ. 2.7
Iureiurando. 2.24
Iure patronatus. 3.38

L

Inſtitutionum.

Legatis. 2.20
Lege Aquilia. 4.3
Lege Falcidia. 2.12
Lege Fuſia caninia tollenda. 1.7.
Legitima adgnatorum ſucceſſione. 3.2
Legitima adgnatorum tutela. 1.15
Legitima parentum tutela. 1.18
Legitima patronorum tutela. 1.17
Libertinis. 1.5
Literarum obligationibus. 3.21

Locatione & conductione. 3.24

Digeſtorum.

Legationibus. 50.6
Legatis & fideicommiſſis primò. 30
Legatis & fideicommiſſis ſecundò. 31
Legatis & fideicommiſſis tertiò. 32
Legatis præſtandis, contra tabulas bonorum poſſeſſione petita. 37.5
Lege Cornelia de falſis, & de S.C. Liboniano. 48.10
Lege commiſſoria. 18.3
Lege Fabia de plagiariis. 48.5
Lege Iulia repetundarum. 48 11
Lege Iulia de annona. 48.12
Lege Iulia ambitus. 48.14
Lege Pompeia de parricidiis. 48 9
Lege Rhodia de iactu. 14 2
Legibus, ſenatuſq́; conſultis, & longa conſuetudine. 1.3
Legitimis tutoribus. 26.4
Libellis dimiſſoriis, qui Apoſtoli dicuntur. 49.6
Liberali cauſa. 40.12
Liberatione legata. 34.3
Liberis & poſthumis hæredibus inſtituendis, vel exheredandis. 28.2
Liberis exhibendis, item ducendis. 43.30
Libero homine exhibendo. 43.29
Libertis vniuerſitatum. 38.3
Litigioſis. 44 6
Locati conducti. 19.1
Loco publico fruendo. 43.9
Locis & itineribus publicis. 43.7.

Codicis.

Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa. 7.6
Legationibus. 10.63
Legatis. 6.37
Lege Aquilia. 3.35
Lege Fuſia Caninia tollenda. 7.3
Legibus, & conſtitutionibus principum, & edictis. 1.14
Legitimis heredibus. 6.58
Legitima tutela. 50.30
Liberali cauſa. 7.56
Liberis exhibendis, ſeu deducendis, & de libero homine exhibendo. 8.8
Liberis præteritis, vel exheredatis. 6.38
Libertinis. 10.56
Libertis, & eorum liberis. 6.7
Litigioſis. 8.36
Litis conteſtatione. 3.9
Litorum & itinerum cuſtodia. 12.44
Locatione prædiorum ciuilium, vel fiſcalium, ſiue templorum, ſiue rei priuatæ, vel dominicæ. 11.70
Locato & conducto. 4 65
Longi temporis præſcriptione, & quæ pro libertate & non aduerſus libertatem opponitur. 7.22
Luitione pignoris. 8.30
Lucris aduocatorum, & concuſſionibus officiorum ſiue apparitorum. 12 61
Luſtralis auri collatione. 11.1

Decretalium.

Libelli oblatione. 2.3
Litis conteſtatione. 2.5
Locato & conducto. 3.18

M

Inſtitutionum.

Mandato. 3.26
Militari teſtamento. 2.11

Digeſtorum.

Magiſtratibus conueniendis. 27.8
Mandati, vel contrà. 17.1
Manumiſſis teſtamento. 40.4
Manumiſſis vindicta. 40.2
Manumiſſionibus. 40.1
Manumiſſionibus, quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertinentibus imponuntur. 40.3
Migrando. 43.32
Militari teſtamento. 29.1
Mortis cauſa donationibus, & capionibus. 39.6
Mortuo inferendo, & ſepulchro ædificando. 11.8
Muneribus, & honoribus. 50.4

Codicis.

Magiſtratibus conueniendis. 5.75
Magiſtratibus municipalibus. 1.56
Magiſtris ſacrorum ſcriniorum. 12.9
Maiuma. 1.45
Maleficis, & mathematicis, & ceteris ſimilib. 9.18
Mancipiis, & colonis patrimonialium ſaltuenſium, emphyteuticorum fundorum. 11.62
Mandatis principum. 1.15
Mandati, vel contrà. 4.35
Mendicantibus validis. 12.25
Menſoribus. 12.27
Metallariis, & metallis, & procuratorib. metallorum. 11.7
Metatis, & epidemeticis. 11.40
Metropoli Beryto. 11.21
Militari veſte. 12.39
Modo multarum, quæ à iudicibus infliguntur. 1.54
Monopoliis, & conuentu negotiatorũ illicito, vel artificũ, ergolaborumq́; necnon balneatorum prohibitis illicitiſq́; pactionibus. 4.59
Mortis cauſa donationibus. 8.56
Mulierib. in quo loco munera ſexui congruentia vel honores adgnoſcant. 10.62
Mulieribus, quæ ſe propriis ſeruis iunxerunt. 9.11
Muneribus & honoribus non continuandis inter patrem & filium, & de interuallis. 10.40
Muneribus patrimoniorum. 10.41
Municipibus originariis. 10.38
Murilegulis, & gynaciariis, & procuratoribus gynacij, & de monetariis, & baſtagariis. 11.8
Mutatione nominis. 9.25

Decretalium.

Magiſtris: & ne aliquid exigatur pro licentia docendi. 5.5
Maioritate, & obedientia. 1.33
Maledicis. 5.26
Matrimonio contracto contra interdictum Eccleſiæ. 3.16
Mutuis petitionibus. 2.4

N

Inſtitutionum.

Noxalibus actionibus. 4.9
Nuptiis. 1.1

Digeſtorum.

Natalibus reſtituendis. 40.11
Nautæ, caupones ſtabularij recepta reſtituant. 4.9
Nautico fœnore. 22.2
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur. 40.15
Negotiis geſtis. 3.35
Ne quid in flumine publico fiat, quò aliter aqua fluat, atque vti priore æſtate fluxerit. 43.3
Ne quid in loco ſacro fiat. 43.6
Ne quid in loco publico vel itinere fiat. 43.8
Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat. 2.7

Nihil innouari appellatione interpoſita. 49.7
Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus erit. 43.4
Nouationibus,& delegationibus. 46.2
Noui operis nunciatione. 39.1
Noxalibus actionibus. 9.4
Nundinis. 50.11

Codicis.

Naturalibus liberis,& matrib.eorum, & ex quibus cauſis iuſti efficiantur. 5.27
Naufragiis. 11.6
Nauibus non excuſandis. 11.4
Nauicularüs ſeu naucleris publicas ſpecies tranſportantibus. 11.2
Nautico fœnore. 4.31
Nautis Tiberinis. 11.26
Neceſſariis ſeruis heredibus inſtituendis,vel ſubſtituendis. 6.29
Ne Chriſtianum mancipium hereticus, vel Iudæus, vel paganus habeat,vel poſſideat,vel circumcidat. 1.10
Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur. 7.21
Ne fideiuſſores vel mandatores dotium dentur. 5.20
Ne filius pro patre ,vel pater pro filio emancipato , vel libertus pro patrono,vel ſeruus pro domino conueniatur. 4.13
Ne fiſcus rem,quam vendidit,euincat. 10.5
Ne fiſcus vel reſpublica procurationem alicui patrocinij cauſa in lite præſtet. 2.17
Negotiatores ne militent. 12.34
Negotiis geſtis. 2.18
Ne liceat in vna eadémque cauſa tertiò prouocare, vel poſt duas ſententias iudicum , quas definitio præfectorum roborauerit, eas retractare. 7.70
Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare , vel actiones in ſe transferre. 2.13
Nemini licere ſignum Saluatoris Chriſti humi vel in ſilice vel in marmore aut ſculpere,aut pingere. 1.8
Ne pro dote mulieris bona quondam mariti addicantur , id eſt, in ſolutum dentur. 5.22
Ne opera à collatoribus exigantur. 10.24
Ne quid oneri publico imponatur. 11.5
Ne quis in ſua cauſa iudicet, vel ius ſibi dicat. 3.5
Ne quis liber inuitus actum reipub.gerere cogatur. 11.36
Ne rei dominicæ vel templorum vendicatio temporis præſcriptione ſummoueatur. 7.38
Ne rei militaris comitib. vel tribunis lauacra præſtentur. 1.47
Ne ruſticani ad vllum obſequium deuocentur. 11.54
Ne ſanctum baptiſma iteretur. 1.6
Ne ſine iuſſu principis certis iudicibus liceat confiſcare. 9.48
Ne tutor vel curator vectigalia conducat. 5.41
Ne vxor pro marito , vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur. 4.12
Nili aggeribus non rumpendis. 9.38
Non licere habitatorib. metrocomiæ loca ſua ad extraneū tranſferre. 11.55
Non numerata pecunia. 4.30
Nouationibus, & delegationibus. 8.41
Noui operis nunciatione. 8.11
Noxalibus actionibus. 3.41
Nudo iure Quiritium tollendo. 7.25
Nulli licere in frenis equeſtribus , ſellis,& in baltheis margaritas & ſmaragdos & hyacinthos aptare, & de artificibus palatinis. 11.12
Numerariis,actuariis,& chartulariis,& adiutoribus, & ſcriniariis, & exceptoribus ſedis excelſæ , cæterorúmque iudicum tam militarium,quàm ciuilium. 12.49
Nundinis,& mercatibus. 4.60
Nuptiis. 5.4.

Decretalium.

Natis ex libero ventre. 4.10
Ne clerici vel monachi ſecularibus negotiis ſe immiſceant. 3.50
Ne prælati vices ſuas vel Eccleſias ſub annuo cenſu concedant. 5.4
Ne ſede vacante aliquid innouetur. 3.9
Noui operis nunciatione. 5.32

O

Inſtitutionum.

Obligationibus. 3.13
Obligationibus ex conſenſu. 3.22
Obligationibus,quæ quaſi ex contractu naſcuntur. 3.27
Obligationibus,quæ ex delicto naſcuntur. 4.5
Obligationibus,quæ quaſi ex delicto naſcuntur. 4.5
Officio iudicis. 4.17

Digeſtorum.

Obligationibus & actionibus. 44.7
Obſequiis parentibus & patronis præſtandis. 37.15
Officio aſſeſſorum. 1.22
Officio conſulis. 1.10
Officio eius cui mandata eſt iuriſdictio. 1.21
Officio iuridici. 1.20
Officio præfecti Auguſtalis. 1.17
Officio præfecti prætorio. 1.11
Officio præfecti vigilum. 1.15
Officio præfecti vrbis. 1.12
Officio præſidis. 1.18
Officio prætorum. 1.14
Officio proconſulis,& legati. 1.16
Officio procuratoris Cæſaris,vel rationalis. 1.19
Officio quæſtoris. 1.13
Operis libertorum. 31.10
Operis noui nunciatione. 39.1
Operis ſeruorum. 7.7
Operibus publicis. 50.10
Optione & electione legata. 33.5
Origine iuris,& omnium magiſtratuum,& ſucceſſione prudentium. 1.2

Codicis.

Oblatione votorum. 12.48
Obligationibus,& actionibus. 4.10
Obſequiis patrono præſtandis. 6.6
Officio ciuilium iudicum. 1.44
Officio comitis Orientis. 1.36
Officio comitis rerum priuatarum. 1.33
Officio comitis ſacrarum largitionum. 1.32
Officio comitis ſacri patrimonij. 1.34
Officio diuerſorum iudicum. 1.48
Officio eius qui vicem alicuius iudicis vel præſidis obtinet. 1.50
Officio iuridici Alexandriæ. 1.57
Officio magiſtri militum. 1.29
Officio magiſtri officiorum. 1.31
Officio militarium iudicum. 1.45
Officio præfecti annonæ. 1.43
Officio præfecti Auguſtalis. 1.37
Officio præfecti prætorio Africæ , & de omni eiuſdem diœceſeos ſtatu. 1.27
Officio præfectis prætoriorum Orientis,& Illyrici. 1.26
Officio præfecti vigilum. 1.42
Officio præfecti vrbi. 1.28
Officio Prætorum. 1.39
Officio proconſulis,& legati. 1.35
Officio quæſtoris. 1.19
Officio rectoris prouinciæ. 1.40
Officio tribuni,& comitis rei militaris. 1.46
Officio vicarij. 1.38
Omni agro deſerto , & quādo ſteriles fertilibus imponuntur. 11.58

Operis

Digitized by Google

Operis libertorum. 6.3
Operibus publicis. 8.11
Ordine cognitionum. 7.19
Ordine iudiciorum. 3.8

Decretalium.

Obligatis ad ratiocinia ordinandis, vel non. 1.19
Obſeruatione ieiuniorum. 3.46
Officio archidiaconi. 1.23
Officio archipresbyteri. 1.24
Officio primicerij. 1.25
Officio ſacriſtæ. 1.26
Officio cuſtodis. 1.27
Officio vicarij. 1.28
Officio, & poteſtate iudicis delegati. 1.29
Officio iudicis. 1.32
Officio iudicis ordinarij. 1.31
Officio legati. 1.30
Ordinatis ab Epiſcopo, qui renunciauit Epiſcopatui. 1.33
Ordine cognitionum. 2.10

P

Inſtitutionum.

Patria poteſtate. 1.9
Perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes, & in heredes tranſeunt. 4.12
Per quas perſonas nobis acquiritur. 2.9
Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur. 3.28
Pœna temere litigantium. 4.16
Publicis iudiciis. 4.18
Pupillari ſubſtitutione. 2.16

Digeſtorum.

Pactis. 2.14
Pactis dotalibus. 23.4
Peculio. 15.1
Peculio legato. 33.8
Pecunia conſtituta. 13.5
Penu legata. 33.9
Periculo & commodo rei venditæ. 18.6
Petitione hereditatis. 5.3
Pigneratitia actione, vel contrà. 13.7
Pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum. 20.1
Pœnis. 48.19
Pollicitationibus. 50.12
Popularibus actionibus. 47.23
Poſſeſſoria hereditatis petitione. 5.5
Poſtulando. 3.1
Præſcriptis verbis, & in factum actionibus. 19.5
Prætoriis ſtipulationibus. 46.5
Præuaricatione. 47.15
Precario. 43.26
Priuatis delictis. 47.1
Probationibus, & præſumptionibus. 22.3
Procuratoribus, & defenſoribus. 3.3
Pro derelicto. 41.7
Pro donato. 41.6
Pro dote. 41.9
Pro emptore. 41.4
Pro herede, vel pro poſſeſſore. 41.5
Pro legato. 41.8
Pro ſocio. 17.2
Pro ſuo. 41.10
Proxeneticis. 50.14
Publiciana in rem actione. 6.2
Publicis iudiciis. 48.1

Codicis.

Pactis. 2.3
Pactis conuentis tam ſuper dote, quàm ſuper donatione ante nuptias, & paraphernis. 5.14
Pactis inter emptorem & venditorem compoſitis. 4.54
Pactis pignorum, & de lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda. 8.34
Paganis, & ſacrificiis, & templis. 1.11
Palatijs & domib. dominicis. 1.70
Palatinis ſacrarum largitionum, & rerum priuatarum. 12.23
Partu pignoris, & omni cauſa. 8.24
Paſcuis publicis, vel priuatis. 11.60
Patria poteſtate. 8.46
Patribus qui filios ſuos diſtraxerunt. 4.43
Peculio eius, qui libertatem meruit. 7.23
Pedaneis iudicibus. 3.3
Perfectiſſimatus dignitate. 12.32
Periculo eorum, qui pro magiſtratib. interuenerunt. 11.34
Periculo & commodo rei venditæ. 4.48
Periculo nominatorum. 11.33
Periculo ſucceſſorum parentis. 10.61
Periculo tutorum & curatorum. 5.38
Per quas perſonas nobis acquiritur. 4.27
Petitionibus bonorum ſublatis. 10.12
Petitione hereditatis. 3.31
Pigneratitia actione. 4.24
Pignoribus & hypothecis. 8.13
Piſtoribus. 11.16
Plus petitionibus. 3.10
Plus valere quod agitur, quàm quod ſimulè concipitur. 4.22
Pœnis. 9.47
Pœnis fiſcalibus creditores præferri. 10.7
Pœna iudicis qui malè iudicauit, vel eius qui iudicē vel aduerſarium corrumpere curauit. 7.49
Ponderatoribus, & auri illatione. 10.71
Poſtliminio reuerſis, & redemptis ab hoſtibus. 8.50
Poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis, vel præteritis. 6.29
Poſtulando. 2.6
Potioribus ad munera nominandis. 10.65
Præbendo ſalario. 10.36
Prædiis decurionum ſine decreto non alienandis. 10.33
Prædiis & aliis rebus minorū ſine decreto nō alienādis, &c. 5.71
Prædiis & omnibus rebus nauiculariorum. 11.3
Prædiis tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis, aliiſque liberæ conditionis procreantur. 11.68
Præfectis prætorio, ſiue vrbis, & magiſtris militum in dignitatibus exæquandis. 11.4
Præpoſitis laborum. 12.18
Præpoſitis ſacri cubiculi, & de omnibus cubiculariis, & priuilegiis eorum. 12.5
Præſcriptione longi temporis decem vel viginti annorum. 7.33
Præſcriptione triginta vel quadraginta annorum. 7.39
Prætoribus, & honore præturæ, & collatione, & gleba, & follis, & ſeptem ſolidorum functione ſublata. 12.2
Prætorio pignore, & vt in actionibus debitorum miſſio prætorij pignoris procedat. 8.21
Precario, & Saluiano interdicto. 8.9
Precibus imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat vel non. 1.19
Primicerio, & ſecundicerio, & notariis. 12.7
Primipilo. 12.62
Principibus agentium in rebus. 12.21
Priuatis carceribus inhibendis. 9.5
Priuilegiis corporatorum vrbis Romæ. 11.15
Priuilegiis domus Auguſtæ, vel rei priuatæ, & quarum collationum excuſationem habent. 11.74
Priuilegio dotis. 7.74
Priuilegiis eorum, qui in ſacro palatio militant. 12.28
Priuilegio fiſci. 7.73

Digitized by Google

Priuilegiis ſcholarum. 12.29
Priuilegiis vrbis Conſtantinopolitanæ. 11.20
Probationibus. 4.19
Procuratoribus. 2.12
Profeſſoribus, & medicis. 10.52
Profeſſoribus, qui in vrbe Conſtantinopolitana docentes, ex lege meruerunt comitiuam. 12.15
Prohibita ſequeſtratione pecuniæ. 4.4
Pro quibus cauſis ſerui pro præmio libertatem accipiunt. 7.13
Pro ſocio. 4.37
Proximis ſacrorum ſcriniorum, cæteriſque qui in ſacris ſcriniis militant. 12.19
Publicæ lætitiæ, vel conſulum nunciatores, vel inſinuatores conſtitutionum, & aliarum ſacrarum vel iudicialium literarum, ex deſcriptione, vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum. 12.63.

Decretalium.

Pactis. 1.35
Parœciis & alienis parœcianis. 3.29
Peculio clericorum. 3.25
Pœnis. 5.37
Pœnitentiis & remiſſionis. 5.38
Pignoribus, & aliis cautionibus. 3.21
Plus petitionibus. 2.11
Poſtulando. 1.37
Poſtulatione prælatorum. 1.5
Præbendis, & dignitatibus. 3.5
Precariis. 3.14
Presbytero non baptizato. 3.43
Præſcriptionibus. 2.26
Præſumptionibus. 2.23
Priuilegiis, & exceſſibus priuilegiatorum. 5.33
Probationibus. 2.19
Procuratoribus. 1.38
Purgatione canonica. 5.34
Purgatione vulgari. 5.33
Purificatione poſt partum. 3.47

Q

Inſtitutionum.

Quibus alienare licet, vel non. 2.8
Qui, & ex quibus cauſis manumittere non poſſunt. 1.6
Quibus modis ius patriæ poteſtatis ſoluitur. 1.12
Quibus modis re contrahitur obligatio. 3.14
Quibus modis teſtamenta infirmentur. 2.17
Quibus modis tollitur obligatio. 3.29
Quibus modis tutela finitur. 1.22
Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. 2.12
Qui teſtamento tutores dari poſſunt. 1.14
Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur. 4.7

Digeſtorum.

Quæ in fraudem creditorum facta ſunt vt reſtituantur. 42.8
Quæ res pignori vel hypotheca data, obligari non poſſunt. 20.3
Quæſtionibus. 48.18
Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur. 49.8
Quando appellandum ſit, & intra quæ tempora. 49.4
Quando de peculio actio annalis eſt. 15.2
Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat. 36.2
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri poſſunt. 26.1
Quarum rerum actio non datur. 44.5
Quemadmodum ſeruitutes amittuntur. 8.6
Quibus ad libertatem proclamare non licet. 40.13
Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur. 42.4
Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur. 20.6
Quibus modis vſusfructus vel vſus amittitur. 7.4
Quibus non competit bonorum poſſeſſio. 3.8.3
Quibus rebus ad eundem iudicem eatur. 11.2
Qui, & à quibus manumiſſi, liberi non fiūt, & ad legē Æliam Sentiam. 40.9
Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur. 26.6
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt. 2.4
Qui ſatiſdare cogantur, vel iuratò promittãt, vel ſuæ promiſſioni committantur. 2.8
Qui ſine manumiſſione ad libertatem perueniunt. 40.8
Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant. 28.1
Qui à quo appelletur. 49.3
Quis ordo in poſſeſſionibus ſeruetur. 38.15
Quod cuiuſque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agatur. 3.4
Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur 14.5
Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicetur. 27.6
Quod iuſſu. 15.4
Quod legatorum. 43.3
Quod metus cauſa geſtum erit. 4.2
Quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit, vt ipſe eodem iure vtatur. 2.2
Quod vi aut clam. 43.24
Quorum bonorum. 43.2

Codicis.

Quadriennij præſcriptione. 7.37
Quæ res exportari non debeant. 4.41
Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus cõtrahatur. 8.16
Quæ res venire non poſſunt, & qui emere vel vendere vetantur. 4.40
Quæ ſit longa conſuetudo. 8.52
Quæſtionibus. 9.41
Quæſtoribus, & magiſtris officiorum, & comitibus ſacrarum largitionum, & rei priuatæ. 12.6
Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri poſſit. 9.31
Quando decreto opus non eſt. 5.72
Quando dies legati vel fideicommiſſi cedit. 6.53
Quando, & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo diſtributionis eorum 10.34
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri poſſunt. 5.39
Quando fiſcus vel priuatus debitoris ſui debitores exigere poſſit, vel debeat. 4.15
Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel alias miſerabiles perſonas cognoſcat, & ne exhibeantur. 3.14
Quando libellus principi datus litis conteſtationem faciat. 1.20
Quando liceat ab emptione diſcedere. 4.45
Quando liceat vnicuique ſine iudice ſe vindicare, vel publicam deuotionem. 3.27
Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt. 5.30
Quando non petentium partes petentibus accreſcant. 6.10
Quando prouocare non eſt neceſſe. 7.64
Quando tutores vel curatores eſſe deſinant. 5.60
Quemadmodum ciuilia munera indicuntur. 10.42
Quemadmodum teſtamenta aperiãtur, inſpiciantur, & deſcribantur. 6.32
Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, & intra quod tempus. 6.9
Qui ætate. 5.68
Qui ætate vel profeſſione ſe excuſant. 10.49
Qui bonis cedere poſſunt. 7.71
Quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet. 11.72
Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum

Google

quid libertatem proclamare non prohibentur. 7.18
Quibus ex cauſis maiores in integrum reſtituantur, 2.53
Quibus munerib. excuſentur ij qui poſt impletam militiam vel aduocationem per prouincias ſuis commodis vacãtes commorantur, & de priuilegijs eorum, & de conductoribus vectigalium fiſci. 10.56
Quibus muneribus vel praeſtationibus nemini liceat ſe excuſare. 10.48
Quibus non obijcitur longi temporis praeſcriptio. 7.35
Quibus res iudicata non nocet. 7.56
Qui dari tutores vel curatores poſſunt, & qui dari non poſſunt. 5.34
Qui & aduerſus quos in integrum reſtitui non poſſunt. 2.41
Qui legitimam perſonam ſtandi in iudicijs habeant, vel non. 3.6
Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudẽ creditorum manumittatur. 7.11
Qui militare poſſunt, vel non poſſunt, & de ſeruis ad militiam vel dignitatem aſpirantibus, & vt nemo duplici militia vel dignitate & militia ſimul vtatur. 12.33
Qui morbo. 5.67
Qui morbo ſe excuſant. 10.50
Qui non poſſunt ad libertatem peruenire. 7.12
Qui numero liberorum ſe excuſant. 5.66
Qui numero tutelarum. 5.69
Qui petant tutores vel curatores. 5.31
Qui potiores in pignore habeantur. 8.17
Qui pro ſua iuriſdictione iudices dare dariue poſſunt. 3.4
Qui teſtamenta facere poſſunt, vel non. 6.22
Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt negotium geſtum eſſe dicetur, vel de peculio, ſiue quod iuſſu, aut de in rem verſo. 4.26
Quomodo & quando iudex ſententiam proferre debeat, praeſentibus partibus, vel vna parte abſente. 7.43
Quo quiſque ordine conueniatur. 11.35
Quorum appellationes non recipiuntur. 7.65
Quod legatorum. 8.3
Quorum bonorum. 8.2

Decretalium.

Qui clerici, vel vouentes, matrimonium contrahere poſſunt. 4.6
Qui matrimoniũ accuſare poſſunt, vel cõtra illud teſtificari. 3.18
Qui filij ſint legitimi. 4.17

R

Inſtitutionum.

Rebus corporalibus, & incorporalibus. 2.2
Replicationibus. 4.14
Rerum diuiſione, (& acquirendo ipſarum dominio.) 2.1

Digeſtorum.

Ratam rem haberi, & de rati habitione. 46.8
Rebus auctoritate iudicis poſſidendis, vel vendendis. 42.5
Rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione. 12.1
Rebus dubiis. 34.5
Rebus eorum qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis. 27.9
Receptatoribus. 47.16
Receptis, qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant. 4.8
Regula Catoniana. 34.7
Rei vindicatione. 6.1
Re iudicata, & de effectu ſententiarum, & de interlocutionib. 49.1
Re militari. 49.16
Religioſis, & ſumptibus funerum, & vt funus ducere liceat. 11.7
Remiſſionibus. 43.25
Rem pupilli vel adoleſcentis ſaluam fore. 46.6
Requirendis vel abſentibus damnandis. 48.17
Rerum amotarum. 25.2
Rerum permutatione. 19.4
Reſcindẽda vẽditione, & quãdo licet ab emptione diſcedere. 18.5
Ripa munienda. 43.15
Ritu nuptiarum. 23.2
Riuis. 43.21

Codicis.

Raptu virginum, ſeu viduarum, nec non ſanctimonialium. 9.13
Ratiocinijs operum publicorum, & de patribus ciuitatum. 8.12
Rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca. 4.51
Rebus creditis, & iureiurando. 4.1
Receptis arbitris. 2.55
Reis poſtulatis. 10.58
Re iudicata. 7.52
Rei vindicatione. 3.32
Rei vxoriae actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus praeſtita. 5.13
Relationibus. 7.61
Religioſis & ſumptibus funerum. 3.44
Rem alienã gerentibus nõ interdici rerũ ſuarũ alienatione. 4.53
Re militari. 12.35
Remiſſione pignoris. 8.25
Repudianda bonorum poſſeſſione. 6.19
Repudianda, vel abſtinenda hereditate. 6.31
Repudijs, & iudicio de moribus ſublato. 5.17
Reputationibus, quae fiant in iudicio in integrũ reſtitutionis. 2.47
Requirendis reis. 9.40
Rerum amotarum. 5.21
Rerum permutatione, & praeſcriptis verbis. 4.64
Reſcindenda venditione. 4.44
Res inter alios acta, vel iudicata, alijs non nocere. 7.60
Reſtitutionibus militum, & eorũ qui reipub. cauſa abſunt. 2.50
Reuocandis donationibus. 8.55
Reuocandis his quae in fraudem creditorum alienata ſunt. 7.75

Decretalium.

Raptoribus, incendiarijs, & violatoribus eccleſiarum. 5.17
Rebus eccleſiae alienandis, vel non. 3.13
Regularibus, & tranſeuntibus ad religionem. 3.31
Regulis iuris. 5.41
Religioſis domibus, vt epiſcopis ſint ſubiecta. 3.36
Reliquijs, & veneratione ſanctorum. 3.45
Renunciatione. 1.9
Rerum permutatione. 3.19
Reſcriptis. 1.3
Reſtitutione ſpoliatorum. 2.13

S

Inſtitutionum.

Satiſdatione tutorum, vel curatorum. 1.24
Satiſdationibus. 4.11
Senatuſconſulto Orficiano. 3.4
Senatuſconſulto Tertulliano. 3.3
Seruitutibus praediorum. 2.3
Singulis rebus per fideicommiſſum relictis. 2.24
Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 4.9
Societate. 3.25
Stipulatione ſeruorum. 3.17
Succeſſione cognatorum. 3.5
Succeſſione libertorum. 3.7
Succeſſionibus ſublatis. quae fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano. 3.13
Suſpectis tutoribus vel curatoribus. 1.26

Digeſtorum.

Saluiano interdicto. 43.33
Senatoribus. 1.9
Senatuſconſulto Macedoniano. 14.6
Senatuſconſulto Silaniano, & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur. 29.5
Sententiam paſſis, & reſtitutis. 48.23
Separationibus. 42.6

Digitized by Google

Sepulchro violato. 47.12

Seruis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit vt manumittatur, vel contrà. 18.7

Seruitute legata. 33.3

Seruitutibus. 8.1

Seruitutibus prædiorum ruſticorum. 8.3

Seruitutibus prædiorum vrbanorum. 8.2

Seruo corrupto. 11.3

Si à parente quis manumiſſus ſit. 37.12

Si ager vectigalis id eſt, emphyteuticarius petatur. 6.3

Si certum petetur, de reb. creditis, & de condictione. 12.1

Si cui plus, quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur. 35.3

Si ex noxali cauſa agatur, quemadmodum caueatur. 2.9

Si familia furtum feciſſe dicetur. 47.6

Si ingenuus eſſe dicetur. 4.14

Si is qui teſtamento liber eſſe iuſſus erit poſt mortem domini ante aditam hereditatem ſubripuiſſe aut corrupiſſe quid dicatur. 47.4

Si menſor falſum modum dixerit. 11.6

Si mulier ventris nomine in poſſeſſione, calumniæ cauſa, eſſe dicetur. 25.6

Si pars hereditatis petatur. 5.4

Si pendente appellatione mors interuenerit. 49.13

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicetur. 9.1

Si quid in fraudem patroni factum ſit. 38.5

Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit. 29.6

Si quis cautionibus in iudicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperauerit. 2.11

Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit. 2.5

Si quis ius dicenti non obtemperauerit. 2.3

Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato vel alio modo poſſideat hereditatem. 29.4

Si ſeruitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. 8.5

Si tabulæ teſtamenti extabunt. 37.2

Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, vnde liberi. 38.6

Si tutor vel curator magiſtratus creatus appellauerit. 49.10

Si ventris nomine muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium tranſlata eſſe dicatur. 25.5

Si vſusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur. 7.6

Solutionibus, & liberationibus. 46.3

Sponſalibus. 23.1

Statu hominum. 1.5

Statuliberis. 40.7

Stellionatus. 47.20

Stipulationibus prætorijs. 46.5

Stipulatione ſeruorum. 45.3

Succeſſorio edicto. 38.9

Suis & legitimis heredibus. 38.16

Supellectile legata. 33.10

Superficiebus. 43.18

Suſpectis tutoribus & curatoribus. 26.10

Codicis.

Sacroſanctis eccleſiis, & de rebus, & priuilegijs earum. 1.2

Salgamo hoſpitibus non præſtando. 12.41

Satisdando. 2.56

Secundis nuptijs. 1.9

Seditioſis, & de his qui plebē contra rēpub. audent colligere. 9.30

Senatuſconſultis. 1.16

Senatuſconſulto Claudiano tollendo. 7.24

Sententijs aduerſus fiſcum latis retractandis. 10.9

Sententijs, & interlocutionibus omnium iudicum. 7.45

Sententijs ex periculo recitandis. 7.44

Sententiam paſſis, & reſtitutis. 9.51

Sententijs præfectorum prætorio. 7.42

Sententijs, quæ pro eo quod intereſt proferuntur. 7.47

Sententia, quæ ſine certa quantitate profertur. 7.46

Sententiam reſcindi non poſſe. 7.50

Sepulchro violato. 9.19

Seruitutibus, & aqua. 3.34

Seruis fugitiuis, & libertis, magniſq́; ciuitatū artificibus, & ad diuerſa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus. 6.1

Seruo pignori dato manumiſſo. 7.8

Seruis reipub. manumittendis. 7.9

Si aduerſus creditorem. 22.37

Si aduerſus creditorem præſcriptio opponatur. 7.33

Si aduerſus delictum. 2.34

Si aduerſus donationem. 2.29

Si aduerſus dotem. 2.33

Si aduerſus fiſcum. 2.36

Si aduerſus libertatem. 2.30

Si aduerſus rem iudicatam reſtitutio poſtuletur. 2.26

Si aduerſus ſolutionem à debitore vel à ſe factam. 2.32

Si aduerſus tranſactionem vel diuiſionem in integrum minor reſtitui velit. 2.31

Si aduerſus venditionem. 2.27

Si aduerſus venditionem pignorum. 2.28

Si aduerſus vſucapionem. 2.35

Si aliena res pignore data ſit. 8.15

Si à non competente iudice iudicatum eſſe dicatur. 7.48

Si antiquior creditor pignus vendiderit. 8.19

Si certum petatur. 4.2

Si communis res pignori data ſit. 8.20

Si contra ius vel vtilitatem publicam vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum. 1.12

Si contra matris voluntatem tutor datus ſit. 5.47

Si curialis relicta ciuitate rus habitare voluerit. 10.37

Si de momentanea poſſeſſione fuerit appellatum. 7.69

Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit. 5.19

Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimonijs iudicatum ſit. 7.58

Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes vel vnus agere pro minore vel conueniri poſſint. 5.40

Si imperialis liberalitatis ſocius ſine herede deceſſerit. 10.14

Si in cauſa iudicati pignus captum ſit. 8.22

Si in communi eadémque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur. 2.25

Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta ſit. 6.5

Silentiarijs, & decurionibus eorum. 12.16

Si liberalitatis imperialis ſocius ſine herede deceſſerit. 10.14

Si maior factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit. 5.74

Si maior factus ratum habuerit. 2.45

Si mancipium ita fuerit alienatum vt manumittatur, vel contrà. 4.57

Si mancipium ita venierit ne proſtituatur. 4.56

Si mater indemnitatem promiſit. 1.46

Si minor ab hereditate ſe abſtineat. 2.39

Si minor ſe maiorem dixerit, vel maior probatus fuerit. 2.42

Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe. 4.47

Si nuptiæ ex reſcripto petantur. 5.8

Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti. 6.39

Si pendente appellatione mors interuenerit. 7.66

Si per vim vel alio modo abſentis turbata ſit poſſeſſio. 8.5

Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ ſecuta non ſit. 8.32

Si pignus pignori datum ſit. 8.23

Si plures vnâ ſententia condemnati ſint. 7.55

Si poſt creationem quis deceſſerit. 10.68

Si propter inimicitias creatio facta ſit. 10.66

Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata. 4.46

Si quacumque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſuæ adſpirare tentauerint nuptias. 7.5

Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit. 6.34

Digitized by Google

Si quis alteri vel ſibi ſub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit. 4.50
Si quis eam cuius tutor fuerit, corruperit. 9.10
Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparauerit. 573
Si quis Imperatori maledixerit. 9.70
Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes, ſponſalitia dederint. 5.2
Si reus vel accuſator mortuus fuerit. 9.6
Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur. 2.43
Si ſecundo nupſerit mulier, eius maritus vſumfructum relinquit 5.10
Si ſeruus aut libertus ad decurionatum adſpirauerit. 10.32
Si ſeruus exportandus veneat. 4.55
Si ſeruus extero ſe emi mandauerit. 4.36
Si tutor vel curator falſis allegationibus excuſatus ſit. 5.63
Si tutor vel curator interuenerit. 2.24
Si tutor vel curator non geſſit. 5.55
Si tutor vel curator reipub. cauſa aberit. 5.64
Si vendito pignore agatur. 8.21
Si vnus ex pluribus appellauerit. 7.68
Si vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit. 8.31
Si vt omiſſam hereditatem vel bonorum poſſeſſionem vel quid aliud acquirat. 2.30
Si vt ſe ab hereditate abſtineat. 2.38
Solutionibus & liberationib. 8.42
Solutionib. & liberationib. debitorum ciuitatum. 11.39
Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur. 5.18
Spectaculis, & ſcenicis, & lenonibus. 11.40
Sponſalibus, & arrhis ſponſalitijs, & proxeneticis. 5.1
Sportulis, & ſumptibus in diuerſis iudicijs faciendis, & de executoribus litium. 3.2
Statuis & imaginibus. 1.24
Stratoribus. 12.24
Studijs liberalibus vrbis Romæ, & Conſtantinopolitanæ. 11.18
Suarijs & ſuſceptoribus vini & ceteris corporatis. 11.17
Succeſſorio edicto. 6.15
Suffragio. 4.3
Suis & legitimis liberis, & ex filia nepotib. ab inteſtato venientibus. 6.55
Summa trinitate, & fide catholica, & vt nemo de ea publicè contendere audeat. 1.1
Sumptus iniuncti immuneris ad omnes collegas pertinere. 11.37
Sumptuum recuperatione. 10.67
Superexactionibus. 10.20
Superindicto. 10.16
Suſceptoribus, præpoſitis, & arcarijs. 10.70
Suſpectis tutoribus, vel curatoribus. 5.43

Decretalium.

Sacramentis non iterandis. 1.16
Sacra vnctione. 1.15
Sagittarijs. 5.15
Schiſmaticis. 5.18
Scrutinio in ordine faciendo. 1.12
Secundis nuptijs. 4.21
Sententia, & re iudicata. 2.27
Sententia excommunicationis. 5.39
Sepulturis. 3.28
Sequeſtratione poſſeſſionum & fructuum. 217
Seruis non ordinandis, &c. 1.18
Simonia, & ne aliquid pro ſpiritualibus exigatur, vel promittatur. 5.3
Solutionibus. 3.23
Sportilegijs. 5.21
Sponſalibus, & matrimonijs. 4.1
Sponſa duorum. 4.4
Statu monachorum. 3.25
Succeſſionibus ab inteſtato. 3.25
Summa trinitate & fide catholica. 1.1
Supplenda negligentia prælatorum. 1.10
Syndico & actore. 1.39

T

Inſtitutionum.

Teſtamentis ordinandis. 2.10
Teſtamento militari. 2.11
Tutelis. 1.13

Digeſtorum.

Tabulis exhibendis. 43.5
Termino moto. 47.21
Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur. 29.3
Teſtamentaria tutela. 26.2
Teſtamento militis. 29.1
Teſtibus. 22.5
Tigno iuncto. 47.3
Tranſactionibus. 2.15
Tributoria actione. 14.4
Tritico, vino, vel oleo legato. 33.6
Tutela, & rationibus diſtrahendis, & vtili curationis cauſa actione. 27.3
Tutelis. 26.1
Tutoribus & curatoribus datis ab his, qui ius dandi habent: & qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt. 26.5

Codicis.

Tabularijs, ſcribis, logographis, & cenſualibus. 10.69
Tabulis exhibendis. 8.7
Tēporibus & reparationib. appellationū ſeu conſultationū. 7.63
Temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum & aliarum perſonarum quæ reſtitui poſſunt, quam etiam heredum eorum. 2.52
Teſtamentaria manumiſſione. 7.2
Teſtamentaria tutela. 5.28
Teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinentur. 6.23
Teſtamento militis. 6.21
Teſtibus. 4.12
Theſauris. 10.15
Tractorijs & ſtatiuis. 12.51
Tranſactionibus. 2.4
Tutoribus vel curatorib. illuſtrium, vel clariſſimarum perſonarum. 5.33
Tutore, vel curatore, qui ſatis non dedit. 5.42
Tyronibus. 12.43

Decretalium.

Temporibus ordinationum, &c. 1.11
Teſtamentis, & vltimis voluntatibus. 3.26
Teſtibus, & atteſtationibus. 2.20
Teſtibus cogendis, vel non. 2.21
Torneamentis. 5.13
Tranſactionibus. 1.36
Tranſlatione epiſcopi. 1.7
Treuga, & pace. 1.34

V

Inſtitutionum.

Verborum obligationibus. 3.15
Vi bonorum raptorum. 4.12
Vſucapionibus, & longi temporis præſcriptionibus. 2.6
Vſu, & habitatione. 2.5
Vſufructu. 2.4
Vulgari ſubſtitutione. 2.15

Digeſtorum.

Google

Digeſtorum.

Vacatione, & excuſatione munerum. 50.5
Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præſtandis. 27.2
Ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore eius. 37.9
Verborum obligationibus. 45.1
Verborum ſignificatione. 50.16
Veteranis. 49.18
Veteranorum, & militum ſucceſſione. 38.12
Via publica, & itinere publico reficiendo. 43.11
Via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur. 43.10
Vi bonorum raptorum, & de turba. 47.8
Vi, & vi armata. 43.16
Vnde cognati. 38.8
Vnde legitimi. 38.7
Vnde vir & vxor. 38.11
Vſu, & habitatione. 7.8
Vſu, & vſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum vel fideicommiſſum datis. 33.2
Vſufructu accreſcendo. 7.2
Vſufructuarius quemadmodum caueat. 7.9
Vſufructu earũ rerum quæ vſu conſumuntur, vel minuũtur. 7.5
Vſufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur. 7.1
Vſuris, & fructibus, & cauſis, & omnib. acceſſionib. & mora. 22.1
Vſurpationibus, & vſucapionibus. 41.3
Vt ex legibus, ſenatuſve conſultis poſſeſſio detur. 38.14
Vt in flumine publico nauigare liceat. 43.14
Vt in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſeruãdorum cauſa eſſe liceat. 36.4
Vti poſſidetis. 43.17
Vt legatorum ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa caueatur. 36.3
Vtrubi. 43.31
Vulgari, & pupillari ſubſtitutione. 28.6

Codicis.

Vacatione publici muneris. 10.45
Vbi cauſæ fiſcales, vel diuinæ domus, hominũq; eius agãtur. 3.26
Vbi cauſa ſtatus agi debeat. 3.22
Vbi conueniatur, qui certo loco dare promiſit. 3.8
Vbi de criminibus agi oporteat. 3.15
Vbi de hereditate agatur, vel vbi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant. 3.20
Vbi de poſſeſſione agi oporteat. 3.16
Vbi de ratiociniis tam publicis quàm priuatis agi oporteat. 3.21
Vbi, & apud quem cognitio in integrũ reſtitutionis agitanda ſit. 2.46
Vbi fideicommiſſum peti oporteat. 3.17
Vbi in rem actio exerceri debeat. 3.19
Vbi petantur tutores, vel curatores. 5.32
Vbi pupilli educari debeant. 5.49
Vbi quis decurialiſvel cohortali aliáve cõditione cõueniatur. 3.23
Vbi ſenatores vel clariſſimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. 3.24
Vectigalibus, & commiſſis. 4.61
Vectigalia noua inſtitui non poſſe. 4.62
Venatione ferarum. 11.44
Vendendis rebus ciuitatis. 11.31
Venditione rerum fiſcalium cum priuatis communium. 10.4
Verborum & rerum ſignificatione. 93
Veſtibus holoberis, & auratis, & de intinctione ſacri muricis. 8.9
Veteranis. 1.12
Vetere iure enucleando, & de auctoritate iuriſprudentium qui in Digeſtis referuntur. 1.11
Veteris numiſmatis poteſtate. 64.11
Vi bonorum raptorum. 19.33
Vindicta libertate, & apud conſilium manumiſſione. 7.1
Vnde legitimi, & vnde cognati. 6.15
Vnde liberi. 6.14
Vnde vi. 8.4
Vnde vir & vxor. 6.18
Vſucapione pro donato. 7.27
Vſucapione pro dote. 7.28
Vſucapione pro emptore, vel tranſactione. 7.26
Vſucapione pro herede. 7.29
Vſucapione transformanda, & de ſublata differentia rerum mancipi & nec mancipi. 7.31
Vſufructu, & habitatione, & miniſterio ſeruorum. 3.33
Vſuris. 4.32
Vſuris, & fructibus legatorum ſeu fideicommiſſorum. 6.47
Vſuris rei iudicatæ. 7.54
Vſuris pupillaribus. 5.56
Vt actiones ab herede, & contra heredes incipiant. 4.11
Vt armorum vſus inſcio principe interdictus ſit. 11.46
Vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor. 5.48
Vt dignitatum ordo ſeruetur. 12.8
Vt in poſſeſſionem legatorum ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſâ mittatur, & quando ſatiſdari debeat. 6.54
Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur. 9.44
Vti poſſidetis. 8.6
Vt lite pendente, vel poſt prouocationem aut definitiuam ſententiam nulli liceat Imperatori ſupplicare. 1.21
Vt nemini liceat in emptione ſpecierum ſe excuſare, & de munere ſitocomiæ. 10.27
Vt nemini liceat ſine iudicis auctoritate ſigna rebus imponere alienis. 2.16
Vt nemo ad ſuum patrocinium ſuſcipiat ruſticanos, vel vicos eorum. 11.53
Vt nemo inuitus agere, vel accuſare cogatur. 3.7
Vt nemo priuatus titulos prædijs ſuis vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat. 2.15
Vt nullus ex vicaneis pro alienis vicaneorum debitis teneatur. 11.56
Vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu principis permittatur. 1.41
Vt omnes iudices tam ciuiles quàm militares poſt adminiſtrationem depoſitã quinquaginta dies in ciuitatibus vel certis locis permaneant. 1.49
Vt quæ deſunt aduocatis vel partibus, iudex ſuppleat. 2.10
Vxoribus militum, & eorum qui reipublicæ cauſâ abſunt. 2.52

Decretalium.

Verborum ſignificatione. 5.40
Vita & honeſtate clericorum. 3.1
Voto, & voti redemptione. 3.34
Vſuris. 5.19
Vt eccleſiaſtica beneficia ſine deminutione conferantur. 3.12
Vt lite non conteſtata non procedatur ad teſtium receptionem, vel ad ſententiam definitiuam. 2.6
Vt lite pendente nihil innouetur. 2.16

FINIS INDICIS.

J. PACII A BERIGA J. C.

ISAGOGICORVM IN INSTITVTIONES

PRÆFATIO.

1 *IVs Romanum, quo omnes ferè populi vtuntur, partim eſt ciuile ſeu Cæſareum,*
quod ab Imperiali maieſtate pendet; partim canonicum ſeu Pontificium, quod
2 *pontificia auctoritate nititur. ¶ Vtriuſque titulos hoc tempore explicare in-*
ſtitui, qui & rubricæ vocantur, eò quod antiquo more minio ſeu rubrica notari ſo-
leant. Vnde Perſius ſatyra. 5. „ Excepto ſi quid Maſuri rubrica notauit.
& Iuuenal. ſaty. 14 ——Perlege rubras Maiorum leges——
3 *¶ Ius ciuile à Iuſtiniano Imperatore in tria volumina redactum eſt: primum Inſtitutionum*
quo iuris epitome iſagogica continetur: alterum Digeſtorum ſeu Pandectarum, quod ex veterum
Iureconſultorum libris compoſitum eſt: tertium Codicis, quo Imperatorum conſtitutiones continen-
tur, exceptis ipſius Iuſtiniani Nouellis, non vno tempore poſt cōpoſitionem Codicis promulgatis,
quæ in vnum volumen à neſcio quo relatæ fuerunt. His ſubiungi ſolent conſuetudines feudales à
4 *priuatis quibuſdam Doctoribus literis mādatæ. ¶ His breuiter præcognitis, ad titulos Inſtitu-*
tionum enarrandos accedamus.

LIBER PRIMVS.

TIT. I. *De iuſtitia, & iure.*

1 CVm iuriſprudentiæ partes duæ ſint:
prior de ipſo iure, poſterior de iuris
obiectis. meritò Iuſtinianus primo
loco agēdum proponit de iuſtitia &
iure; quoniam ius à iuſtitia dicitur.
2 D.h.t.l.1.in princ. ¶ Iuſtitia defini-
tur conſtans & perpetua voluntas ſuū cuique tribuen-
di, id eſt, habitus animi, per quem ita affecti & compa-
rati ſumus, vt ſuum cuique, quantum in nobis eſt, tri-
3 buere velimus. ¶ Ius accipitur vel pro obiecto iu-
ſtitiæ, vel pro iuris ſcientia. In priori ſignificatione
differt à iuſto, vt abſtractum à concreto. vtrumque
autem differt à iuſtè facto: quia ius, vel iuſtum dicitur,
quatenus naturâ vel conſtitutione præſcribitur & iu-
betur: iuſtâ autem factum appellatur, quatenùs iam
ex naturæ vel cōſtitutionis præſcripto factum eſt. Ita
Ariſtot. 5. Ethic. Nicom. diſtinguit inter δίκαιον, & δι-
καίωμα ſeu δικαιοπράγημα. In poſteriori ſignificatione
vocatur etiam iuriſprudentia, & definitur ars boni &
æqui. D. eod. l.1. in princ. vel rerum diuinarum & hu-
manarum notitia iuſti atque iniuſti ſcientia. §.1. Prior
definitio ſumitur à præcipuo formali obiecto iuriſ-
prudentiæ: Poſterior tam ab obiecto materiali, quàm
à formali. Obiectum materiale cum ſcholaſticis voco
id, in quo ſcientia vel ars verſatur. Obiectum autem
formale appello modum conſiderandi. Iuriſpruden-
tia verſatur in rebus diuinis & humanis; atque eas
conſiderat, quatenus ſub rationem cadunt boni &
æqui, ſeu iuſti & iniuſti. Materia igitur iuriſpruden-
tiæ ſubiecta, ſunt res diuinæ & humanæ. Obiectum
formale eſt iuſtum & iniuſtum. ſed præcipuum obie-
ctum eſt iuſtum: ratione cuius conſideratur etiam in-
iuſtum, quia contrariorum eadem eſt ſcientia, vt ſa-
nitatis & morbi medicina. Nec refert hoc loco, vtrum
dicas iuſtum, an bonum & æquum: quia bonum &
æquum hîc ſumitur latè, vt æquitas apud M. Tullium
in Topicis, vbi ius definit æquitatem conſtitutam iis,
qui eiuſdem ciuitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas.
¶ Ius diuiditur primò in publicum & priuatum, ſe- 4
cundò in ſcriptum & non ſcriptum, tertiò in immuta-
bile & mutabile. Prima diuiſio explicatur in hoc titu-
lo: reliquæ duæ titulis ſequentibus. Ius publicum eſt,
quod ad ſtatum reipublicæ pertinet. priuatum, quod
ad priuatorum ciuium vtilitatem ſpectat. Auſonius
tres iuris ſpecies fecit, ſacrum publicum & priuatum,
cùm ita cecinit,

„ *Ius triplex, tabulæ quod ter ſanxere quaternæ:*
„ *Sacrum, priuatū, & populi commune quod vſquam eſt.*

Sed ſacrum ſub publico continetur. ¶ Priuati Ro- 5
mani iuris partes ſunt tres, ius naturale, ius gentium,
& ius ciuile: quia populus Romanus hoc triplici iure
vtitur, & ex hoc triplici iure ſumuntur legum præce-
pta de iis, quæ ad priuatas perſonas pertinent.

II. *De iure naturali gentium & ciuili.*

INſcriptio huius tituli ſumitur à prima parte, in qua 1
declarantur tria illa iuris priuati membra: ius natu-
rale, quod conuenit omnibus hominibus, non ſolis,
quia eius veſtigia quædam in brutis reperiuntur: ius
gentium, quod ita proprium eſt hominum, vt eis om-
nibus & ſolis conueniat: & ius ciuile, quod ſolis non
omnibus hominibus conuenit. ¶ Ius naturale eſt, 2
quod natura omnia animalia docuit. in prin. Ius gen-
tium eſt, quod naturalis ratio inter omnes homines
conſtituit. Ius ciuile eſt, quod quiſque populus ipſe
ſibi conſtituit. §.1. ¶ Poſt hæc, à §. conſtat vſque ad 3
§. pen. exponitur altera iuris diuiſio in ſcriptū, & non
ſcriptū: & iuris ſcripti ſubdiuiſio in legē, plebiſcitum,
ſenatuſcōſultum, magiſtratus edictum, principis con-

Digitized by Google

ſtitutionem, iuriſconſulti reſponſum. Scriptum ius
eſt, quod auctoritate publica in ſcriptis redigitur. Lex
eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu in-
terrogante conſtituebat, antequàm poteſtatem ſuam
in principem transferret. plebiſcitum, quod plebs ple-
beio magiſtratu interrogante conſtituebat. Senatuſ-
conſultum, quod Senatus iubet atque cõſtituit. Con-
ſtitutio, quod principi placet vt legis vigorem habeat.
Edicta magiſtratuum dicuntur, quæ Prætores vel ædi-
les curules publicè proponebant, tamquam ex iis ius
dicturi. Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ & opi-
niones Iureconſultorum, quibus à Cæſare permiſſum
4 erat de iure reſpondere. ¶ Conſtitutio diuiditur. I. In
reſcriptum, decretum, & edictum. Reſcriptũ eſt prin-
cipis reſponſum ad conſulentes miſſum. Decretum
eſt, quod princeps cauſâ cognitâ inter duos litigantes
pronunciat. Edictum, quod princeps publicè obſer-
uandum proponit. II. In generalem, quæ in omnes
valet; & perſonalem, quæ perſonam, de qua lata eſt,
non egreditur; nec debet in exemplum trahi, id eſt, ad
alias ſimiles perſonas, vel alios ſimiles caſus produci.
5 ¶ Poſthæc, in §. pen. declaratur alia iuris diuiſio: quia
partim eſt immutabile, veluti quod iubet Deũ coli &
parentibus debitũ honorẽ exhiberi: partim mutabile,
veluti quod captiuitatẽ & ſeruitutẽ & manumiſſionẽ
6 introduxit. ¶ Tandẽ in §. vlt. proponuntur tria iuris
obiecta: perſonæ, res, & actiones. Nota I. Rei vocabu-
lum hîc anguſtè accipi, vt diſtinguatur à perſonis, &
ab actionibus: alioqui, ſi latè ſumatur, tam perſonæ
quam actiones ſunt res quædã; & in hac lata ſignifica-
tione ſuprà à nobis accipiebatur, cùm dicebamus res
diuinas & humanas eſſe materiã iuriſprudentiæ ſubie-
ctã. Nota II. Vnũ eſſe totale iuris obiectũ: alioqui non
eſſet vna ſcientia iuris, ſed plures, id autẽ eſt iudicium,
cuius partes ſunt; perſonæ, vt iudex, actor, reus: & res,
de quibus contenditur: & actiones, quibus iudiciũ in-
formatur. hæc igitur ſunt tria iuris obiecta partialia.
Nota III. Actionis vocabulũ hîc latè accipi, vt cũple-
ctatur etiã interdicta, exceptiones & officium iudicis.

III. *De iure perſonarum.*

AB hoc titulo vſque ad finẽ primi libri agitur de
perſonis: quarũ duplicẽ diuiſionem Iuſtinianus
perſequitur. Prior diuiſio ſumitur à iure gẽtium: quòd
alij ſunt homines liberi, alij ſerui: ac liberorum alij
ſunt ingenui, alij libertini, ita fit, vt iure gentium tria
ſint hominum genera, ingenui, libertini, ſerui. ℑ. de li-
bertin. in princ. Liberi ſunt, qui, quod volunt, facere
poſſunt, niſi vi aut iure prohibeantur. neque enim li-
bertati officit, quòd non licet homicidium, vel fur-
tũ facere aut quod aliquis vi prohibetur facere quod
vult. Serui ſunt, qui ſunt in dominorũ poteſtate. Sunt
etiam quidam ſerui ſine dominis, vt ſerui hereditarij,
D. quod vi aut clam. l. denique. 13. §. quæſitũ. qui ſunt
nullius. D. de rer. diuiſ. l. 1. in pr. & ſerui pœnæ, vt dam-
nati in metallum. ℑ. quib. mod. ius poteſt. ſolu. §. pœ-
næ. nempe quia ipſa hereditas dominum defunctum
repræſentat. d. l. denique. §. quæſitum. ℑ. de heredib. in-
ſtituend. §. ſeruus etiam. & de ſtipul. ſeruor. in princ.
Similique ratione pœna ſubit vicem domini.

IV. *De ingenuis.*

INgenuus definitur, qui ſtatim ac natus eſt, liber eſt,
hinc diſtinguitur à libertino, qui natus eſt ſeruus, &
per manumiſſionem conſecutus eſt libertatem.

V. *De libertinis.*

LIbertinus definitur, qui ex iuſta ſeruitute manu-
miſſus eſt. ac manumiſſio definitur, de manu, id
eſt poteſtate miſſio, ſeu libertatis datio. Nota I. Inge-
nuos naſci ℑ. tit. prox. in princ. libertinos fieri manu-
miſſione. hoc tit. in pr. ſeruos partim naſci ex ancillis,
partim fieri captiuitate, aut venditione. ℑ. de iure per-
ſon. §. penult. Nota II. Nouiſſimè à Iuſtinianeo con-
ſtitutum eſſe, vt manumiſſi omnes ingenui ſint, ſaluo
tamen iure, quod liberti patronis, id eſt, manumiſſo-
ribus ſuis debent. Nou. 78.

VI. *Qui & ex quibus cauſis manumittere non poſſunt.*

QVia dictum eſt libertinos fieri manumiſſione, 1
conſequenter Imperator duas leges conſiderat
manumiſſionem impedientes. Prior eſt lex Ælia Sen-
tia, lata Sexto Ælio, C. Sentio conſulib. cuius duo ſunt
capita: primum de manumittentibus in fraudem cre-
ditorum: alterum de minoribus 20. annis manumit-
tentibus. ¶ Primi capitis ſumma eſt, manumiſſionem 2
non valere in præiudicium creditorũ manumittentis,
ſi & re ipſa & conſilio manumittentis, fraudentur, niſi
ſeruus ex teſtamento domini ſui libertatem & heredi-
tatem ſimul accipiat. ¶ Summa ſecundi capitis eſt, 3
cùm minor 20. annis manumittit, duo requiri: videlicèt
vt cauſa manumittendi in conſilio probetur; deinde
ſeruus vindicta manumittatur. Cõſilium Romæ con-
ſtabat ex quinque Senatoribus, & quinque equitibus
Romanis, quibus prætor præerat: in prouincia ex vi-
ginti ciuibus Romanis, qui vocabantur Recuperato-
res, & proconſuli vel præſidi aſſidebant. Vindicta erat
virga prætoris, qua caput ſerui manumittendi tange-
batur, ſic dicta ex eo, quòd ſeruus vindicatur in natu-
ralem libertatem, vel (vt aliis placet) quia qui primus
ob coniurationem nobilium regem reducere volen-
tium detectam, manumiſſus eſt, vindicius appellatus
fuit. Iuſtinianus hanc legem interpolauit: quia in §. vlt.
hoc tit. maiori ſeptendecim annis, & in Nou. 19. c. 12.
maiori quatuordecim annis permiſit, vt ſeruis ſuis
prohibitu in teſtamento libertatem concedant.

VII. *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

POſterior eſt lex Fuſia (vel, Furia) Caninia, lata P. Fu-
rio Camillo, C. Caninio Gallo conſulibus. Auguſti
temporibus. Hæc lex numerum præſcripſit ſeruorum
in teſtamento manumittendorum; vt ex tribus ſeruis
non plures quàm duo manumittere liceat: & vſq; ad
decem, dimidiã partem: inde vſque ad triginta, tertiam
partem; ſic tamẽ, vt ſi tertia pars pauciores quam quin-
que contineat, nihilominùs quinque manumitti poſ-
ſint: à triginta vſque ad centum, quartam partem; quæ
ſi pauciores quàm decem cõficiat, nihilominùs decem
manumittere liceat: à centũ vſque ad quingentos par-
tem quintam; ſic tamen vt omnimodo viginti quin-
que manumitti poſſint: ſed ex quouis numero vltra
centum manumitti vetat. Vlpian. tit. de libert. §. penult.
Caius lib. 1. tit. 2. Hanc legem Imperator Iuſtinianus
fauore libertatis abrogauit. C. hoc tit. l. vn. Hucuſque
prima perſonarum diuiſio ſumpta à iure gentium.

VIII. *De his qui ſui vel alieni iuris ſunt.*

SEquitur ciuilis perſonarum diuiſio; quòd alij ſunt
ſui iuris, alij iuri alieno ſubiecti. Sui iuris ſunt pa-
tresfamiliarum: alieni iuris ſunt filijfamiliarum, qui
ſunt in poteſtate parentum; & ſerui, qui ſunt in pote-
ſtate dominorum. Hanc diuiſionem non eſſe ad ius
gentium, ſed ad ius ciuile referendam, ex eo apparet,
quòd tam patres quàm filijfamiliarum ſunt ciues Ro-
mani. D. h. t. l. 4. & patria poteſtas eſt propria ciuium

Romanorum. D. eod.l.3.& J̄.tit. prox. §. ius autem. Poteſtas autem dominorum in ſernos etſi iure gentium eſt introducta, vt s̄. expoſuimus: tamen in hoc titulo conſideratur, inquantum iure ciuili reſtricta & limitata eſt, vt patet ex §. ſed hoc tempore.

IX. *De patria poteſtate.*

1 PAtriæ poteſtatis, cui filijſfamiliâs ſunt ſubiecti, tres ſunt cauſæ, nimirum iuſtæ nuptiæ, legitimatio, & adoptio. In prima & ſecunda cauſa tam ius ciuile quàm ius naturale ſpectantur: in tertia ſoluni ius ciuile. Nam liberi procreati ex iuſtis nuptiis aut legitimati, ſunt naturales & legitimi: adoptiui autem ſunt tantùm legitimi. Prima cauſa hoc titulo proponitur.
2 ſecunda tit.ſeq.§.vlt.tertia J̄.de adopt.in prin. ¶ Nuptiæ in §. 1. definiuntur viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ conſuetudinem continens. Intellige coniunctionem animorum potiùs quàm corporum: quia non concubitus, ſed conſenſus nuptias facit. D. de diuerſ.reg.iur.l.nuptias.30. Intellige cõſuetudinem vitæ indiuiduam; quia hæc eſt proprietas nuptiarum, ſine qua nuptiæ iure ciuili non conſiſtunt: nam thori ſeparatio, de qua in iure canonico agitur, iuri ciuili eſt ignota. Tollitur autem hæc indiuidua vitæ conſuetudo, cùm ipſæ nuptiæ morte vel diuortio diri-
3 muntur. ¶ Porrò quamuis nuptiæ ſint maris & feminæ coniunctio, ac tam maſculi quam feminæ ſint in patria poteſtate; tamen ſoli maſculi, vt pater, & aſcendentes per lineam paternam, in poteſtate liberos habent.

X. *De nuptijs.*

1 NOn ſufficit data nuptiarum definitio, niſi etiam explicetur, quæ ſint iuſtæ, vel iniuſtæ: quia ex iuſtis tantùm nuptiis procreati liberi ſunt in poteſtate parentum. hoc igitur titulo Imperator agit de iuſtis vel iniuſtis nuptiis vſque ad §. vlt. in quo de legitima-
2 tione liberorum agit. ¶ Iuſtæ nuptiæ in principio definiuntur, quas ciues Romani ſecundum legũ præcepta coëuntes contrahunt, id eſt, maſculus maior 14. annis, & femina maior annis 12. qua ætate dicitur viri potens. Ergo iniuſtæ nuptiæ ſunt, quæ contra legum
3 præcepta contrahuntur. §. ſi aduerſus. ¶ Legitimationis duo genera proponuntur in §.vlt. Primum per ſubſequens matrimonium. ſi is, qui ex legitima concubina (nam concubinatus iure ciuili permiſſus eſt.D. de cõcubin. l.3.§.1.) liberos ſuſcepit, cum ea matrimonium, inſtrumentis dotalibus confectis, contrahat: Alterum per oblationem curiæ. dum enim filius fit curialis, ſimul fit patri legitimus, & in eius poteſtate. Nouiſſimè Iuſtinianus alia duo legitimationum genera introduxit: nimirum per reſcriptum principis Nou.74. & No.89. cap.3. & per filij nominationum à patre in publico inſtrumento, aut in priuato inſtrumento trium teſtium ſubſcriptionem continente; aut. in teſtamento, aut apud acta factam. Nou.117.cap.2 propterea quòd filius propriè dicitur, qui ex viro & eius vxore naſcitur. D. de his qui ſui vel alien. iur. ſunt. l.6.

XI. *De adoptionibus.*

1 EXpoſitis duabus patriæ poteſtatis cauſis naturalibus & legitimis, ſubiicitur tertia iuris ciuilis propria, id eſt, adoptio, quæ à Theophilo hîc definitur actus legitimus naturam imitans, ad eorum, qui liberos non habent, ſolatium inuẽtus à Gaio autem lib.1. Inſtit.tit.5. naturæ ſimilitudo, vt aliquis filium habere
2 poſſit, quem non generauit. ¶ Adoptionis ſpecies duæ ſunt; nempe adoptio propriè dicta, qua filijſfamiliâs ſolius magiſtratus auctoritate adoptantur: & arrogatio, qua patresfam. ex reſcripto principis apud acta inſinuato adoptantur. §.1.

XII. *Quibus modis ius poteſtatis ſoluitur.*

SVprà expoſuit tres modos, quibus dominica poteſtas conſtituitur, natiuitatem ex ancilla, captiuitatem, & venditionem ad pretium participandum. s̄. de iu.perſo. §. pen. ac totidem modos, quibus conſtituitur patria poteſtas, procreationem ex iuſtis nuptiis, legitimationem & adoptionem. s̄. de patr.poteſta.in pr. & de nupt. §.vlt. & de adopt.in pr. nunc modos enarrat, quibus poteſtas ſoluitur. Et vnum quidem modum proponit ſoluendæ poteſtatis dominicæ, nempe manumiſſionem: plures autem modos diſſoluendæ patriæ poteſtatis: quorum alij omnino poteſtatem tollunt, vt mors, deportatio, pœnæ ſeruitus. patriciatus dignitas, emancipatio: alij poteſtatem ſuſpendunt, vt captiuitas: alij transferunt, vt adoptio. nihil autem huic poteſtati relegatio officit, quia ciuitatem non adimit, vt deportatio.

XIII. *De tutelis.*

HActenus dictum eſt de perſonis alieno iuri ſubiectis: iam dicendum de iis, quæ ſui iuris ſunt. 1
hæ partim ſunt in tutela, partim in curatione, partim neutro iure tenentur. Itaque in ſequenti parte Imperator primùm aget de tutelis, poſtea de curationibus: tandem ea exponet, quæ tutoribus & curatoribus communia ſunt. ¶ Tutela eſt vis ſeu poteſtas in ca- 2
pite libero (id eſt in tutore) ad tuendum eum (ſubaudi pupillum) qui per ætatem ſe defendere nequit, partim iure ciuili data (vt tutela legitima) partim permiſſa (vt teſtamentaria & datiua.) Sunt enim hæc tria tutelarum genera: quia tutor vel teſtamento datur, vel ipſo iure, vel à iudice competente.

XIV. *Qui teſtamento tutores dari poſſunt.*

SVperiori titulo, poſtquam generalia quædam de tutelis docuit, primam tutelæ ſpeciem explicare cœpit, & egit de perſonis, quæ in teſtamento tutorem dant, vel accipiunt. pergit ergo de hac tutela teſtamentaria diſſerere: ac docet, qui poſſint teſtamento tutores dari, & quibus modis dentur, & an dentur rebus, & quomodo ſint accipienda quædam teſtamenta, ſeu quædam dationes tutorum. Ergo inſcriptio huius tituli ſumitur tantùm à prima parte, quod quidem ſæpius in his Inſtitutionibus accidit.

XV. *De legitima adgnatorum tutela.*

CEſſante tutela teſtamentaria, locus eſt legitimæ, quæ ipſo iure defertur vel ex verbis legis xij.tabularum, vel ex eius interpretatione, vel ex nouo iure: Ex verbis legis tutela defertur proximis adgnatis. Adgnati ſunt cognati per maſculos coniuncti, capite non minuti. Nã cognatio eſt genus, quod diuiditur in cognationem propriè dictam, quæ eſt per feminas: & adgnationem, quę eſt per maſculos. Proximi ſunt, quos nemo præcedit, etiamſi nemo eos ſequatur. Quid autem ſit capitis deminutio, & quotuplex, ſequenti titulo declarabitur.

XVI. *De capitis deminutione.*

CApitis deminutio eſt ſtatus mutatio. Hanc de- 1
finitionem Ariſtoteles vitioſam diceret, quia totidem membris conſtat, quot definitum. lib.6. Topic.
cap.11.partic.2. ¶ Porrò triplex eſt hominum ſtatus, 2
libertas, ciuitas, familia. Poteſt autem aliquis amit-

tere vel ſolam familiam, vel familiam & ciuitatem
ſalua libertate, vel hæc omnia perdere. Sed neque li-
bertatem ſolam, neque ciuitatem ſaluâ familiâ poteſt
amittere. Vnde fit vt tres tantùm ſint capitis deminu-
tiones: maxima quæ tria illa adimit: minor ſeu me-
dia, quæ ciuitatem & familiam tullit ſaluâ libertate: &
3 minima, quæ ſolam familiam adimit. ¶ In calce hu-
ius tituli redit Imperator ad legitimam adgnatorum
tutelam, eiúſque expoſitioni finem imponit.

XVII. *De legitima patronorum tutela.*

EX mente & interpreratione legis xij. tabularum
defertur primò patronis tutela libertorum impu-
berum. Secundò parentibus tutela libertorum impu-
berum emancipatorum.

XIX. *De fiduciaria tutela.*

MOrtuo parente tutor legitimo, ſi qui ſint liberi
perfectæ ætatis, in eius locum tutores fiunt.
hæc dici poteſt tutela legitima, quoniam ipſo iure
defertur, ſine factu hominis, id eſt, ſine teſtamento, &
ſine iudicis decreto: ſed nō eſt propriè legitima; quia
non deſcendit ex lege xij. tabularum, quæ κατ' ἐξοχὴν,
appellatur lex.

XX. *De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.*

1 SI nec teſtamentarius nec legitimus tutor ſit, in
extremum ſubſidium iudex competens dat pupil-
lis tutorem, quem Doctores datiuum nominât. Olim
dabatur Romæ ex lege Attilia lata ab Attilio Tribu-
no plebis: vnde tutor Attilianus vocatus eſt: in pro-
2 uinciis verò ex lege Iulia & Titia. ¶ Duo poſtremi.
§§. non ſunt huius tituli proprij, ſed communiter per-
tinent ad tutelas, quas Imperator oſtendit eſſe intro-
ductas in gratiam pupillorum: vnde fit, vt tutelâ finitâ
tutor rationem adminiſtrationis reddere debeat. Hinc
etiam eſt, (vt hoc obiter addam) quòd pupilli dicun-
tur eſſe ſui iuris, licèt ſint in poteſtate tutorū; quem-
admodum & adoleſcentes, qui ſunt in poteſtate cura-
torum, nihilominùs dicuntur eſſe ſui iuris: ne vllo
modo eis noceat poteſtas, quæ ipſorum fauore intro-
ducta eſt.

XXI. *De auctoritate tutorum.*

1 HIc quoque titulus communiter ad omnes tutelas
2 & omnes tutores pertinet. ¶ Conſenſus ſpecies
ſunt, iuſſus, mandatum, auctoritas, ratihabitio. iuſ-
ſus & mandatum præcedunt actum, qui iubetur vel
mandatur: ſed inter ſe differunt; quia iubemus iis qui
ſunt in noſtra poteſtate, mandamus autem iis qui ſunt
extra noſtram poteſtatem. auctoritas actum comita-
tur, ratihabitio ſequitur. ergo auctoritas eſt conſen-
ſus, qui in ipſo negotio interponitur.

XXII. *Quibus modis tutela finitur.*

POſtquàm expoſuit Imperator, quid ſit tutela, quot
modis conſtituatur, ſeu quot habeat ſpecies, &
quos effectus producat; tandem docet, quibus modis
diſſoluatur; quia quodcumque certis modis conſtitui-
tur, etiam certis modis diſſoluitur.

XXIII. *De curatoribus.*

1 HVcuſque de tutoribus dictum eſt; iam de curato-
2 ribus agitur. ¶ Curatio eſt poteſtas in capite li-
bero (id eſt, in curatore) ad gerenda illius negotia qui
per ætatem (quia eſt minor 25. annis) vel propter ani-
mi vitium (quia eſt furioſus, vel mente captus, vel pro-
digus) vel ob corporis vitium (veluti quia eſt ſur-
dus, aut mutus, aut perpetuo morbo laborat) ea com-
mode gerere non poteſt.

XXIV. *De ſatisdatione tutorum vel curatorum.*

SEquuntur tria tutoribus & curatoribus commu- 1
nia. Primum eſt ſatiſdatio. ¶ Satiſdare dicitur, qui 2
datis fideiuſſoribus, aut pignoribus cauet. D. de pecun.
conſtit. l. promiſſor. 21. §. vlt. ſed ſatisdationes præro-
riæ, qualis hæc eſt, de qua in hoc titulo agitur, fide-
iuſſores deſiderant. D. de ſtipul. prętor. l. 7. ¶ Tutor ſa- 3
tiſdat rem pupilli ſaluam fore. Curator ſatiſdat rem
eius qui in curatione eſt, putà adoleſcētis, ſaluam fore.

XXV. *De excuſationibus tutorum, vel curatorum.*

SEcundum eſt excuſatio. nā tutela & cura ſunt mu- 1
nera publica, quæ inuiti ſubire coguntur, niſi legi-
timas excuſationes habeant. ¶ Porrò nonnullę cauſæ 2
ad tempus excuſant, vt adminiſtratio rei fiſcalis: aliæ
in perpetuum, vt ætas maior 70. annis.

XXVI. *De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.*

TErtium eſt ſuſpecti accuſatio & remotio à tutela 1
vel cura. ¶ Suſpectus hoc loco dicitur, non ex fa- 2
cultatibus, ſed ex moribus, quia doloſè tutelam aut cu-
ram gerit, vel geſturus videtur.

LIBER SECVNDVS.

TITVLVS I.

De rerum diuiſione, [& acquirendo ipſarum dominio.]

EXPOSITO primo iuris obiecto, id 1
eſt perſonis, tranſgrediamur ad ſe-
cundum, nempe ad res: de quibus
triplex quæſtio eſſe poteſt, videlicèt
de dominio, de poſſeſſione, & de
obligatione. ac de poſſeſſione qui-
dem obiter dicetur j. tit. 9. & lib. 4. tit. de interdictis:
de dominio autem & obligatione prolixè in hac par-
te tractatur. ¶ Quod ad dominium attinet: quia non 2
omnes res in noſtrum dominium cadunt, in primis
explicantur duæ rerum diuiſiones, vt intelligamus,
quæ res nobis acquiri poſſint, vel non poſſint. Primò
namque vel ſunt in patrimonio ſeu dominio noſtro,
vel extra patrimonium & dominium noſtrum. Quod
enim dicitur ſeruitutes nec eſſe in patrimonio, nec
extra patrimonium. D. de ſeruit. leg. l. 1. de ſeruituti-
bus per ſe acceptis intelligi debet: quia per ſe non con-
ſiſtunt, ſed ſequuntur prædia, quorum ſunt qualitates
quædam. D. de verbor. ſignif. l. quid aliud. 86. Secundò
aut ſunt communes omnium hominum, aut alicuius
populi, aut ciuitatis, aut nullius, aut ſingulorū homi-
num, quibus non vno modo acquiri ſolent. ¶ Sunt 3
autem modi, quibus res acquiruntur, partim iuriſgen-
tium, vt occupatio, fructuum perceptio, acceſſio, con-
fuſio,

fuſio, vel commixtio, & traditio; qui hoc titulo explicantur: partim iuris ciuilis, de quibus mox dicetur.

II. *De rebus corporalibus & incorporalibus.*

1 MOdis ſuprà expoſitis tantùm res corporales acquiruntur: iis verò, qui mox declarabūtur, etiam res incorporales acquiri poſſunt. Quamobrem hoc loco datur titulus de rebus corporalibus & incorporalibus: quia priùs ſciendum eſt, quæ res acquiri poſſunt,
2 quã declarentur modi, quibus acquiruntur. ¶ Res corporales ſunt, quæ ſui naturâ tangi poſſunt, vt homo, veſtis, aurum. Incorporales, quæ ſui naturâ tangi non poſſunt: atque harum aliæ extra ius conſiſtunt, vt angeli: aliæ in iure, vt ſeruitutes prædiales, & perſonales, de quibus deinceps dicetur.

III. *De ſeruitutibus prædiorum.*

1 SEruitus aliter hîc accipitur, quàm libro ſuperiori: ac definiri poteſt, ius, quo res vel alij quàm domino ſuo, vel alieno prædio ſeruit. regula namque iuris eſt, nemini rem ſuam ſeruire. D. ſi vſusfr. pete. l. 5. in pr.
2 & de ſeruitut. præd. vrban. l. in re communi. 26. ¶ Seruitutum duo ſunt genera. nam alię ſunt reales ſeu prædiales, aliæ perſonales. Realis ſeu prædialis ſeruitus eſt, qua alicuius prædium alieno prædio ſeruit. Quare in omni prædiali ſeruitute duo ſunt prædia: alterum, quod Doctores vocant dominans, id eſt, cui ſeruitus præſtatur; alterum ſeruiens. Et ſicut duo ſunt prædiorum genera, vrbanum, & ruſticum: ita duplex eſt prædialis ſeruitus; nimirum vrbana, & ruſtica. Vrbanum prædium eſt ædificium habitandi cauſa ſiue in vrbe ſiue ruri extructum, reliqua omnia ſunt prædia ruſtica. §. 1. & D. commu. prædior. l. 1. in pr. & de verb. ſignific. l. vrbana prædia. 198. Seruitus vrbana eſt, qua prædium ſiue vrbanum ſiue ruſticum vrbano prædio ſeruit: ruſtica, qua vrbanum vel ruſticum ruſtico ſeruit: nam denominatio ſumitur à prædio dominante, non à ſeruiente.

IV. *De vſufructu.*

1 A Seruitutibus realibus trāſit ad perſonales. ¶ Ser-
2 uitus perſonalis eſt, qua perſona vel res perſonæ, id eſt, non domino ſeruit, vt vſusfructus, & vſus. ¶ Vſusfructus eſt ius vtendi fruendi rebus alienis, ſaluâ earum ſubſtantiâ.

V. *De vſu & habitatione.*

1 VSus eſt ius vtendi rebus alienis ſaluâ earum ſubſtantia. Vti dicimur ad neceſſitatem: frui etiam
2 ad ſuperfluitatem. ¶ Vſui ſimilis eſt habitatio, quæ eſt ius vel potiùs facultas habitandi in ædibus alienis, ſaluâ earum ſubſtantia. Nam etſi habitatio dici aliquo modo ius poteſt. §. pen. tamen magis in facto, quàm in iure conſiſtit. D. de cap. min. l. penult.

VI. *De vſucapionibus, & longi temporis poſſeſſionibus.*

1 POſtquàm dictum eſt de rebus quæ acquiruntur, iam dicendum de modis acquirendi ciuilibus, quia naturales tit. 1. expoſiti fuerunt. ac naturales quidem modi ſunt omnes particulares, id eſt, iis modis ſingulæ res acquiruntur, putà quæ occupantur in bello, vel inueniuntur in litore maris: modi autem ciuiles partim ſunt particulares, quibus res ſingulæ acquiruntur, partim vniuerſales, per quos aliqua vniuerſitas, vt hereditas, acquiritur. Primo loco dicendum eſt de particularibus: quoniam hi ſimiliores ſunt modis natura-
2 libus ſ. expoſitis. ¶ Primus modus particularis ciuilis eſt vſucapio: quæ definitur adiectio dominij per continuationem poſſeſſionis tempore lege definito. D. h. tit. l. 3. nam vſus hîc ſignificat poſſeſſionem vt & D. de verbor. ſignif. l. quæſtio. 115. & vſucapere nihil aliud eſt, quàm poſſeſſione dominium acquirere.
¶ Vſucapionis ſpecies duæ ſunt: vſucapio propriè di- 3
cta, & longi temporis præſcriptio ſeu longi temporis poſſeſſio. Illâ acquiruntur res mobiles triennio: hac res immobiles longo tempore, id eſt, decennio inter
præſentes, vel vicennio inter abſentes. ¶ Vt autem 4
vſucapio procedat, hæc in ſumma requiruntur. I. Bona fides vſucapientis. II. Iuſtus titulus ſiue cauſa idonea, vt emptionis, aut donationis. III. Vt vſucapiens rem à non domino acceperit. IV. Poſſeſſio continuata, non interrupta. V. Vt res poſſit vſucapi, id eſt, nec ſit extra commercium, nec furtiua, nec vi poſſeſſa.

VII. *De donationibus.*

SEcundus modus acquirendi iure ciuili eſt donatio: 1
quæ nihil aliud eſt, quàm liberalis, id eſt, nullo iure cogente facta conceſſio. D. h. t. l. donari. 29. in prin.
& de diuerſ. reg. iur. l. donari. 82. ¶ Donatio fit vel 2
inter viuos, vel mortis cauſa. Rurſus vel eſt ſimplex donatio, veluti, *dono tibi decem*: vel ſub conditione, veluti, *dono tibi decem ſi moriar*: vel quæ ſub conditione reſoluitur, veluti, *dono tibi decem, ita vt, ſi conualuero, mihi reſtituas*: vel ſub modo, veluti, *dono tibi decem, vt Stichum manumittas*. D. h. t. l. 1. & C. de condi. ob cau-
ſam. l. 2. 3. 6. 7. 8. & de donat. quæ ſub modo, to. tit. ¶ Eſt 3
quædam donatio, quæ vocatur propter nuptias: & eſt doti ἀντίφερνος. vt enim dos à muliere vel pro muliere datur marito: ita ex parte viri confertur in mulierem donatio propter nuptias. idcirco Græci ἀντίφερνον, & Itali contra dotem appellant. Hæc donatio olim fiebat & vocabatur ante nuptias, & omnimodo in ſe habebat conditionem, ſi nuptiæ ſequerentur: ſed hodie ſtantibus nuptiis poteſt augeri ex conſtitutione Iuſtini, atque etiam in totum conſtitui ex conſtitutione Iuſtiniani. §. eſt & aliud.

VIII. *Quibus alienare licet, vel non.*

EXpoſitis modis acquirendi particularibus, dicen- 1
dum eſt de perſonis, quæ his modis alienant, vel acquirunt. Quod enim aliquis alienãdo amittit, alius
acquirit. ¶ De alienantibus duæ ſunt regulæ. I. Do- 2
minus rem ſuam alienare poteſt: quia quilibet eſt rei ſuæ moderator & arbiter. C. mand. l. in re mãdata. 21.
II. Qui non dominus rem alienare nequit. ¶ A pri- 3
ma regula excipitur maritus, qui non poteſt alienare prædium dotale, prohibente lege Iulia in pr. & pupillus. §. nunc admonendi. A ſecunda excipiuntur creditores pigneratitij. §. 1.

IX. *Per quas perſonas nobis acquiritur.*

QVod ad perſonas acquirentes attinet, ſciendum eſt nos acquirere per noſmetipſos, per eos qui ſunt in noſtra poteſtate, per eos quos bona fide poſſidemus, & interdum per procuratores, vt hoc titulo pleniùs explicatur.

X. *De teſtamentis ordinandis.*

TRanſgrediamur ad modus acquirendi ciuiles vni- 1
uerſales: qui quidem ſunt quatuor: hereditas, bo-
norum poſſeſſio, arrogatio, bonorum addictio. ¶ He- 2
reditas eſt ſucceſſio in vniuerſum ius, quod defunctus habuit mortis tempore. D. de verb. ſignif. l. nihil aliud. 24. & de diuerſ. reg. iur. l. hereditas. 62. defertur autem vel ex teſtamento vel ab inteſtato. Quoniam igitur quamdiu ſpes eſt ſucceſſionis teſtamentariæ, non ſucceditur ab inteſtato: huius diſputationis initium à

3 teſtamentis ſumendum eſt. ʒ.tit.prox.§.vlt. ¶ Teſta-
mentum dicitur à teſtatione mentis. h.t. in prin.& eſt
voluntatis noſtræ iuſta ſentẽtia de eo quod poſt mor-
tem noſtram fieri volumus.D.qui teſtam.face.poſſ.l.1.
4 ¶ Teſtamentorum expoſitio eſt tripertita. I. Dicetur
de teſtamentis condendis. II. De iiſdem infirmandis.
5 III. De eorum accidentibus. ¶ Vt teſtamentum rectè
conſtituatur, plura requiruntur. Primum requiſitum
eſt, vt adhibeantur iuris ſolemnitates, quæ quidem
plures proponuntur in §. ſed cùm paulatim.h.t.& in l.
hac conſultiſſima. 28. C. eod. I. Præſentia ſeptem te-
ſtium. II. Vt teſtes ſint rogati ſpecialiter. III. Vt te-
ſtamentum fiat vno contextu, id eſt, nullo extraneo
actu interiecto. IV. Scriptura. V. Subſcriptio teſta-
toris, niſi vel teſtamentum ſit holographum, id eſt to-
tum manu teſtatoris ſcriptum, vel octauus teſtis pro
teſtatore literarum imperito ſubſcribat. VI. Subſcri-
ptio teſtium. VII. Signacula teſtium. VIII. Vt teſta-
tor eam ſcripturam oſtendat teſtibus, ac dicat eâ con-
tineri ſuum vltimũ elogium, ſeu teſtamentum. Omit-
to ſolemnitatem requiſitã in §. ſed his omnibus. quia
6 ſublata eſt per Nouel.119. cap.9. ¶ Hæ ſolemnitates
primò non requiruntur in teſtamento nuncupatiuo,
quod ſine ſcriptis fit, teſtatoris voluntate palàm pro-
nunciata coram 7. teſtibus. Vnde duo ſunt teſta-
mentorum genera: alterum ſolemne ſiue in ſcriptis,
ſiue arcanum; alterum nuncupatiuum. §. vlt.

XI. *De militari teſtamento.*

1 SEcundò non requiruntur in teſtamento militari,
quod miles ſub præliandi tempus fecit. nam militi
conceſſum eſt, vt eo tempore teſtetur. quomodo vult,
2 & quomodo poteſt. ¶ Notandum eſt, aliud eſſe te-
ſtamentum militis, aliud teſtamentum militare: quia
miles modò iure communi, modò iure militari ex ſpe-
ciali priuilegio teſtatur.

XII. *Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.*

TErtiò non requiruntur in teſtamento eius qui teſtamenti factionem non habet: quia eius teſtamentum indiſtinctè non valet.

XIII. *De exheredatione liberorum.*

SEcundum requiſitum eſt, vt ſi teſtator liberos in poteſtate habeat, qui ſui heredes futuri ſint, eóſque nolit heredes facere, eos nominatim exheredet.

XIV. *De heredib. inſtituendis.*

1 TErtium requiſitum eſt heredis inſtitutio, quæ di-
citur eſſe caput & fundamentum teſtamenti. ǰ.
2 de lega.§.ante heredis. ¶ Porrò heredis inſtitutio eſt
vltima voluntas, qua teſtator hereditatem ſuam in
aliquem vel in aliquos poſt mortem ſuam confert.
3 ¶ Diuiditur autem in inſtitutionem propriè dictam,
& ſubſtitutionem. nam heredes vel inſtituuntur, vel
ſubſtituuntur. & inſtituuntur quidem primo tantùm
gradu: ſubſtituuntur autem ſecundo, vel vlteriori
gradu. Ergo inſtitutio propriè dicta eſt primi here-
dis, vel primo gradu facta inſtitutio, veluti, *Titius
heres eſto.*

XV. *De vulgari ſubſtitutione.*

1 SVbſtitutio eſt ſecundi heredis, vel ſecundo gradu
facta inſtitutio. Secundi appellatione intelligimus
etiam tertium, & omnes vlteriores gradus; quemad-
modum appellatione ſecundarum nuptiarum ſignifi-
2 camus omnes, quæ poſt primas contrahuntur. ¶ Sub-
ſtitutionum ſpecies ſunt, vulgaris, pupillaris, & quaſi
pupillaris ſiue Iuſtinianea. Vulgaris eſt, quæ fit in ca-
ſum ſiue euentum, *ſi primus heres non erit*: veluti, *Titius
heres eſto, ſi Titius heres non erit. Mæuius heres eſto.*

XVI. *De pupillari ſubſtitutione.*

PVpillaris eſt, quæ fit in eum caſum, *ſi teſtatoris fi-* 1
*lius impubes, quem in poteſtate habebat, in ætate pupilla-
ri poſt patrem ſuum deceſſerit.* quomodo ſubſtituitur tam
pupillo exheredato, quàm heredi inſtituto, poteſt
etiam pupillaris cum vulgari coniungi, vt in ſequenti
exemplo eſt inſtitutio primi gradus, & ſubſtitutio
vulgaris, & ſubſtitutio pupillaris: *Titius filius meus he-
res eſto, Si Titius filius meus heres non erit, aut heres erit,
& in pupillari ætate deceſſerit, Seius heres eſto.* Ex vulgari
ſubſtitutione ſucceditur teſtatori: ex pupillari, ipſi pu-
pillo: quia pater filio pupillo teſtamentum fecit, adeo
vt videatur teſtamentum ipſius pupilli. ¶ Pupillari 2
ſubſtitutioni ſimilis eſt quaſi pupillaris, ſeu Iuſtinia-
nea, quam Doctores exemplarem vocant, quia ad
exemplum pupillaris à Iuſtiniano introducta eſt. C.
de impuber. & aliis ſubſtitut.l. humanitatis.9. Fit au-
tem in eum caſum, *ſi filius teſtatoris vel teſtatricis in
furore, ſeu non ſana mentis deceſſerit*: veluti, *Titius filius
meus heres eſto. Si Titius filius meus priùs morietur, quàm
mentis compos factus fuerit, Sempronius heres eſto.*

XVII. *Quibus modis teſtamenta infirmentur.*

TEſtamentum ſecundum ea quæ ʒ. expoſita ſunt, rectè conditum, tribus modis infirmatur. Primò, cùm adgnatione, vel quaſi adgnatione ſui heredis præteriti, aut poſteriori teſtamento rumpitur. Secundò, cùm capitis deminutione teſtatoris irritum fit.

XVIII. *De inofficioſo teſtamento.*

TErtiò, cùm per querelam inofficioſi reſcinditur. 1
¶ Inofficioſum teſtamentum dicitur, quod iure 2
quidem factum eſt, ſed contra officium pietatis: quod
ſequentibus caſibus accidit. I. Si ſuus heres ſine iuſta
cauſa ſit exheredatus. II. Si quis ex liberis in teſtato-
ris vel teſtatricis poteſtate non conſtitutus, vel ex pa-
rentibus ſine iuſta cauſa ſit exheredatus, vel præteri-
tus. III. Si fratribus aut ſororibus conſanguineis in
hereditate prælatæ ſint turpes perſonæ. Quapropter
hæc querela datur teſtatoris liberis, parentibus, & fra-
tribus. ¶ Quæ verò ſint iuſtæ exheredandi cauſæ, 3
querelam inofficioſi teſtamenti adimentes, petendum
eſt ex No.115. ¶ Hucuſque dictum eſt de teſtamen- 4
tis condendis, vel infirmandis: supereſt, vt eorum ac-
cedentia enarremus.

XIX. *De heredum qualitate, & differentia.*

PRimum teſtamẽtorum accidens eſt heredum qualitas, quæ quia triplex eſt, inde heredum differentiam ſumimus, ac dicimus alios eſſe heredes ſuos & neceſſarios, alios neceſſarios, alios extraneos. Sui & neceſſarij ſunt, qui ſunt in teſtatoris poteſtate, ita vt nemo eos gradu præcedat: vt filius, & nepos ex filio defuncto, vel emancipato. Ac ſui quidem dicuntur: quia domeſtici heredes ſunt, & viuo quoque parente quodammodo domini exiſtimantur, ita vt morte parentis non tam ſucceſſio eis acquiri, quàm dominium continuari videatur. Neceſſarij verò, quia volentes nolentes ſuccedunt ex lege xij. tabularum: quamquam iure prætorio abſtinendi beneficium habent. Neceſſarij tantùm ſunt ſerui, à domino ſuo heredes inſtituti, quia omnimodò, ſiue velint, ſiue nolint, heredes fieri

cogun

cognutur. Ceteri omnes ſunt heredes extranei. Sui vel neceſſarij dicuntur ſe immiſcere, vel abſtinere: extranei adire, vel repudiare hereditatem.

XX. *De legatis.*

SEcundum teſtamentorum accidens eſt legatum: quod eſt donatio quædam à defuncto relicta, ab herede præſtanda. §. 1. vel delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo, quod vniuerſum heredis foret, alicui quid collatum vult. D. de legat. j. l. legatum. 116. in princ.

XXI. *De ademptione legatorum, & translatione.*

1 LEgatum conſtituitur, adimitur, transfertur, mi-
nuitur. De legatis conſtituendis dictum eſt ſupe-
riori titulo: de minuendis titulo ſequenti: nunc agi-
2 tur de legatis adimendis, & transferendis. ¶ Eſt au-
tem differentia inter ademptionem, & tranſlationem:
quia ſi legatum ſimpliciter adimatur legatario, penes
heredem manet. Si verò transferatur, non manet pe-
nes heredem, ſed ad ſecundum legatarium pertinet.

XXII. *De lege Falcidia.*

MInuuntur legata per legem Falcidiam latam à D. Falcidio trib. plebis. qua cauetur, ne heres vltra dodrantem teneatur legata præſtare, vt quartam hereditatis partem ſaluam habeat.

XXIII. *De fideicommiſſarijs hereditatibus.*

1 TErtium teſtamentorum accidens eſt fideicom-
miſſum, quod non relinquitur verbis directis, vt
legatum, ſed precariis. Vlpian. tit. de legat. in princ.
Legatum (inquit) *eſt, quod legis modo, id eſt imperatiuè re-
linquitur, nam ea, quæ precatiuo modo relinquuntur, fidei-
commiſſa vocantur.* & tit. de fideicommiſ. in princ. *Fidei-
commiſſum eſt, quod non ciuilibus verbis, ſed precatiuè re-
linquitur: nec ex rigore iuris proficiſcitur, ſed ex voluntate
2 datur relinquentis.* ¶ Fideicommiſſum eſt vniuerſale,
vel particulare. Fideicommiſſarius vniuerſalis eſt, cui
hereditas per fideicommiſſum eſt relicta.

XXIV. *De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.*

FIdeicommiſſarij particulares ſunt, quib. ſingulæ res per fideicommiſſum ſunt relictæ.

XXV. *De codicillis.*

1 QVartum teſtamentorum accidens ſunt codicilli:
ideirco vires capiunt ex teſtamento. D. de iu. co-
dicill. l. 3. §. vlt. l. 5. & eius ius ſequuntur. D. eod. l. ab in-
teſtato. 16. quòd ſi ab inteſtato fiant, vicem exhibent
2 teſtamenti. d. l. ab inteſtato. ¶ Ergo codicilli nihil
aliud ſunt, quàm teſtamentum quoddam imperfe-
ctum: ideóque nullam ſolemnitatem deſiderant, ſed
tantùm quinque teſtium præſentiam requirunt. §. vlt.
& C. eod. l. vlt. hereditas verò in eis nec dari, nec adi-
3 mi poteſt, niſi per fideicommiſſum. §. pen. ¶ Hactenus
de teſtamentis, & de hereditatibus ex teſtamento de-
latis dictum eſt.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De hereditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur.*

1 SEQVITVR, vt videamus de hereditatibus,
quæ ab inteſtato deferuntur: de quibus expli-
candum primò eſt, cui ſuccedatur: ſeu de, qui,
& qua ex parte ſuccedant. ¶ Quod ad priorem quæ- 2
ſtionem attinet, ſucceditur ciui Romano, qui mortuus
eſt inteſtatus. Dicitur autem aliquis deceſſiſſe inteſta-
tus, vel quia teſtamentum non fecit, vel quia non iure
fecit, vel quia teſtamentum eius eſt infirmatum, aut
nemine adeunte eſt deſtitutum. ¶ Quod ad ſecun- 3
dam quæſtionem ſpectat, aliter conſtituuntur heredes
in his Inſtitutionum, nec non in Digeſtorum, & Co-
dicis libris; aliter in Nouellis. Hîc ponuntur tres here-
dum ordines. In primo ex lege xij. tabularum vocan-
tur ſui heredes in ſtirpes: ita vt (exempli gratiâ) filio
defuncto nepotes ex eo ſuſcepti, eum repræſentent, &
tantam portionem accipiant, quantam pater eorum
caperet, ſi viueret. Qui verò ſint ſui heredes, dictum
fuit ſ. tit. 19. libri ſecundi.

II. *De legitima adgnatorum ſucceſſione.*

IN ſecundo ordine ſuccedunt heredes legitimi: quales ſunt. Primò proximi adgnati, qui ex verbis legis duodecim tabularum, in capita, id eſt, in viriles portiones ſuccedunt. Secundò pater, qui filio emancipato ſuperſtes eſt. de hoc enim agitur in §. vlt. licèt nulla eius mentio fiat in rubricæ. hic autem ſuccedit ex mente & interpretatione eiuſdem legis.

III. *De ſenatuſconſulto Tertulliano.*

TErtiò mater, quæ ex ſenatuſconſulto Tertulliano filiis ſuccedit.

IV. *De ſenatuſconſulto Orphitiano.*

QVartò filij, qui ex ſenatuſconſulto Orphitiano matri ſuccedunt.

V. *De ſucceſſione cognatorum.*

IN tertio ordine ſuccedunt proximi cognati, ſed hi non ſunt veri heredes: quia tantùm à prætore ad ſucceſſionem vocantur: prætor autem non facit veros heredes, ſed bonorum poſſeſſores. j. de bonor. poſſeſſ. verſ. quos autem. Hi ſuccedunt in capita, non in ſtirpes.

VI. *De gradibus cognationis.*

QVia cognati ſecundũ gradus prærogatiuam ſuc- 1
cedunt; meritò hîc explicantur cognationis gra-
dus, eodémque modo computantur gradus adgnatio-
nis; quoniam in adgnatis quoque eſt eadem ratio, vt
gradu propinquiores remotioribus in inteſtati here-
ditate præferantur. ¶ Cognati ſunt, qui ratione ſan- 2
guinis ſunt coniuncti, eò quod alter alterum genuit,
vel ambo ab iiſdem parentibus ſunt geniti. Adgnati
ſunt cognati, qui ſunt in eadem familia. Gradus eſt ad-
gnatorum, vel cognatorum diſtantia. Generatio eſt
cauſa cognationis, vel adgnationis, proinde & ipſius
gradus, ac totidem gradibus duæ perſonæ inter ſe di-
ſtant, quot ſunt generationes interiectæ. Verbi gratiâ
inter patrem & filium vnus eſt gradus, quia vna eſt
generatio interpoſita, qua pater filium genuit. fratres
autem ponuntur in ſecundo gradu: quia duæ reperiun-
tur generationes, qua ab eodem parente geniti ſunt.
¶ Porrò cognatorum & adgnatorum alij vocantur ad- 3
ſcendentes, alij deſcendentes, alij tranſuerſales, ſeu
collaterales. Adſcendentes noſtri ſunt, qui nos genue-
runt. deſcendentes, qui à nobis geniti ſunt tranſuerſa-
les ſeu collaterales, qui nec nos genuerunt, nec à no-
bis geniti, ſed eundem, quem nos, parentem habent.
Tranſuerſalium alij dicuntur eſſe in linea æquali, qui
ſcilicèt æquè diſtant à ſtipite, hoc eſt, communi pa-
rente, vt fratres, conſobrini: alij in linea inæquali, ni-
mirum quorum alter eſt propinquior ſtipiti, alter ab
eo remotior, vt patruus & fratris filius: quorum ille

Digitized by Google

3 huic eſt loco parentis, & hic illi loco filij. ¶ Cognationis & adgnationis nomina ſunt relata. nam cognatus ad cognatum, & adgnatus ad adgnatum refertur. Adſcendentes, id eſt parentes, referuntur ad deſcendentes, id eſt ad liberos: vt pater eſt filij pater, & auus eſt nepotis auus. Deſcendentes referuntur ad adſcendentes: vt filius eſt patris filius, & nepos eſt aui nepos. Tranſuerſales in linea æquali referuntur inter ſe: vt frater eſt fratris frater, conſobrinus eſt conſobrini conſobrinus, ſobrinus eſt ſobrini ſobrinus. Cùm autem ſunt in linea in æquali, relatio eſt inter ſuperiorem, & inferiorem, vt inter patruum & fratris filium. nam patruus eſt filio fratris, patruus: & filius fratris eſt patruo filius fratris. Superiorem voco eum, qui eſt propinquior ſtipiti, vt patruum: inferiorem, eum qui eſt remotior, vt filium fratris. Subiiciam typos, in quib. relatio, & gradus apparebunt.

Aſcendentes & deſcendentes.

Pater, mater.	1	*Filius, filia.*
Auus, auia.	2	*Nepos, neptis.*
Proauus, proauia.	3	*Pronepos, proneptis.*
Abauus, abauia.	4	*Abnepos, abneptis.*
Atauus, atauia.	5	*Atnepos, atneptis.*
Tritauus, tritauia.	6	*Trinepos trineptis.*

Tranſuerſales in linea æquali.

Frater, ſoror.	2	*Frater, ſoror.*
Conſobrinus, conſobrina.	4	*Conſobrinus, conſobrina.*
Sobrinus, ſobrina.	6	*Sobrinus, ſobrina.*

Tranſuerſales in linea inæquali.

Patruus, amita.	3	*Fratris filius, filia.*
Auunculus matertera.	3	*Sororis filius, filia.*
Patruus magnus, amita magna.	4	*Fratris nepos, neptis.*
Auunculus magnus, matertera magna.	4	*Sororis nepos, neptis.*
Pro patruus, proamita.	5	*Fratris pronepos, proneptis.*
Proauunculus, promatertera.	5	*Sororis pronepos, proneptis*
Propiùs ſobrino, vel ſobrinâ.	5	*Conſobrini filius, filia.*
Abpatruus, abamita.	6	*Fratris abnepos, abneptis.*
Abauunculus, abmatertera.	6	*Sororis abnepos, abneptis.*
Propatrui, vel pro auunculi, vel proamitæ, vel promaterteræ filius, filia.	6	*Conſobrini nepos neptis.*

De ſeruili cognatione.

1 HAnc rubricam Latini codices habent: quæ re-
2 ctiùs à Græcis abeſt. ¶ Seruilis cognatio hoc loco dicitur, quæ inter libertinos ſpectatur, ſeruitutis tempore contracta, vt inter patrem & filium, vel in-
3 ter duos fratres manumiſſos. ¶ Eiuſmodi cognatio non pertinet ad edictum prætoris, quo cognati ad inteſtati ſucceſſionem vocantur, immo nullo iure olim ad ſuccedendum proderat. Sed hodie ex Iuſtiniani conſtitutione, modò cognati, modò patronus, modo liberti vel cognati ipſius patroni liberto ſuccedunt, vt ſequenti titulo explicabitur.

VII. *De ſucceſſione libertorum.*

SVperiores tituli pertinent ad ingenuorum hereditates: ex hoc autem titulo libertis ſucceditur. Ad quorum hereditatem primò vocantur liberi; ſecundò fratres & ſorores: tertiò parentes: quartò patroni: quintò patronorum liberi, vel parentes, vel cognati vſque ad quintum gradum: vt colligitur non tam ex hoc tit. & ex tit. præcedenti, quàm ex l. vlt. C. de iu. patronat. edita ex Baſilicis à Cuiacio. lib. 20. obſeru. cap. 34.

VIII. *De aſſignatione libertorum.*

OMnes filij ipſius patroni æquè ad liberti hereditatem vocantur, niſi pater vni ex filiis libertum ſuum aſſignauerit: quo facto, hic ſolùs in ius patronatùs ſuccedit. Hucuſque de primo modo acquirendi per vniuerſitatem, id eſt, de hereditate: qui modus partim eſt ex lege xij. tabularum, partim ex nouo iure, vt ſenatuſconſultis, & conſtitutionibus. D. de heredit. petit. l. 1. 2. & 3.

IX. *De bonorum poſſeſſionibus.*

SEcundus modus ex edicto prætoris eſt bonorum 1
poſſeſſio, quæ definitur ius perſequẽdi retinendiq; patrimonij, ſiue rei, quę cuiuſque, cùm moreretur, fuit. D. h. t. l. 3. §. bonorũ. Ergo bonorũ poſſeſſio eſt hereditas quædam prætoria: quia etſi prætor non facit veros heredes. verſ. quos autem. tamen facit quaſi heredes. Vnde appellatione hereditatis continetur etiam bonorum poſſeſſio. D. de verbor. ſignif. l. hereditatis appellatione. 138. ſiquidem bonorum poſſeſſores in omnibus obtinent vicem heredum. D. h. t. l. 2. & bona hîc vocantur vniuerſitatis ſucceſſio, qua ſucceditur in ius defuncti, ſuſcipitúrque eius rei commodum, & incommodum. D. eod. l. 3. in princ. Itaque poſſeſſio hîc non ſignificat factum, vt in tit. de acquirenda poſſeſſione, ſed ius. D. de verbor. ſignif. l. hereditatis appella-
tio. 119. ¶ Bonorum poſſeſſiones ordinariæ ex teſta- 2
mento ſunt duæ. I. Contra tabulas, quæ datur liberis præteritis, id eſt, nec heredibus inſtitutis, nec vt oportet exheredatis, aduerſus teſtamentum patris, non matris. D. de bonor. poſſeſſ. cont. tabul. l. 1. in princ. & l. 4. §. ad teſtamenta, datur etiam patronis aduerſus teſtamenta libertorum, in quibus portio legitima ſibi relicta non eſt. Ĩ. de ſucceſſ. liberi. §. qua de cauſa. & §. ſed noſtra. II. Secundum tabulas, quæ à prætore datur ſcriptis heredibus, & ex conſtitutionibus principum accommodatur heredibus nuncupatis, túncque vocatur bonorum poſſeſſio ſecundum nuncupationem. C.
de bonor. poſſeſſ. ſecund. tabul. l. 2. ¶ Ordinariæ ab 3
inteſtato ſunt quatuor. I. Vnde liberi, qua liberi parentibus ſuccedunt. II. Vnde legitimi, ad quam vocantur legitimi heredes, vt adgnati, patroni, parentes. III. Vnde cognati, quæ defertur proximis cognatis. IV. Vnde vir, & vxor: qua coniux ſuperſtes ſuccedit
coniugi defuncto vel defunctæ. §. ſed eos. ¶ Extra- 4
ordinaria vna eſt. Vt ex legibus, quam prætor iis ſe daturum pollicetur, quibus lege, vel ſenatuſconſulto, vel conſtitutione principis defertur ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtatu. §. ſeptima.

X. *De acquiſitione per arrogationem.*

TErtius modus eſt arrogatio. nam bona arrogati acquiruntur arrogatori. hæc acquiſitio moribus eſt recepta, & ex Iuſtiniani conſtitutione limitata eſt vſufructu tenus.

XI. *De eo cui libertatis cauſa bona addicuntur.*

QVartus modus ex conſtitutione Diui Marci eſt addictio bonorum libertatis conſeruandæ causâ. Nam ſi quis libertates in teſtamento ſuo reliquerit, & nemine eius hereditatem adire volente, in ea cauſa bona eſſe cœperint vt venire debeant: poteſt aliquis petere ea bona ſibi libertatum tuendarum gratiâ addici, ita vt de ſolido creditoribus hereditatis ſoluendo caueat.

Digitized by Google

XII. *De ſucceſſionibus ſublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones & ex ſenatuſconſulto Claudiano.*

ERat olim & quintus modus ex lege xij.tabularum, qui vocabatur bonorum emptio. nam bona eius qui nun erat ſoluendo, haſtæ ſubiiciebantur, & ſolemniter per magiſtrum vendebantur. & ſextus ex ſenatuſconſulto Claudiano, quo mulier, quæ poſt ternam domini prohibitionem ſeruo alieno iungebatur, illius domini ſerua fiebat, & ad eum omnia ſua bona transferebat. Hos duos modos Imperator Iuſtinianus ſuſtulit.

XIII. *De obligationibus.*

1 MEmoria breuiter repetendum eſt, quod notaui
ad titulum de rerum diuiſione, tractatum de
rebus in Inſtitutionibus eſſe bipertitum: In prima par-
te agi de dominio, in ſecunda de obligatione; quia
hinc oriuntur duo actionum poſterius explicádarum
genera: Rei vindicatio, qua res noſtras petimus: &
actio in perſonã, quæ eſt de rebus nobis debitis. Poſt-
quàm igitur de rerum dominio & variis earum acqui-
rendarum modis ab initio libri ſecundi ad húc vſque
locum, dictum fuit: conſequenter agitur de obliga-
2 tionibus. ❡ Obligatio duplex eſt, naturalis, & ciui-
lis: ſed hic de ciuili tantùm agitur, quia hæc ſola pro-
priè dicitur obligatio. D. de fideiuſſor. l. fideiuſſor. 16.
3 §. naturales. ❡ Sic autem definitur, Iuris vinculum,
quo neceſſitate adſtringimur alicuius rei ſoluendæ ſe-
4 cundum noſtræ ciuitatis iura. ❡ Diuiditur I. In ciui-
lem, & prætoriam. Ciuilis dicitur, quæ vel iure ci-
uili eſt introducta, vt ex ſtipulatione; vel iure gen-
tium introducta, iure ciuili comprobata, vt ex empto
vendito, locato conducto. Prætoria eſt, quæ iure præ-
torio eſt introducta, vt conſtitutæ pecuniæ. Diuidi-
tur II. In quatuor genera: quia vel eſt ex contractu,
vel ex quaſi contractu, vel ex maleficio, vel ex quaſi
maleficio: de quibus quatuor obligationum cauſis
5 deinceps dicendum eſt. ❡ Contractus eſt conuentio
vim habens producendæ obligationis (ſubaudi ciuilis)
6 & actionis. ❡ Contrahimus autem quatuor modis, re,
verbis, literis, conſenſu. Quamuis enim omnes con-
tractus conſenſum requirant. D. de pact. l. 1. §. con-
uentionis. tamen quidam præter conſenſum, etiam
rei traditionem, vel verba, vel ſcripturam deſiderant,
vt in ſequentibus titulis explanabitur.

XIV. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

1 RE contrahi obligatio dicitur, non cùm de re tra-
denda conuenit, ſed cùm rei traditione obliga-
tio contrahitur: cuiuſmodi contractus quatuor ſunt,
2 mutuum, commodatum, depoſitum, pignus. ❡ Mu-
tuum eſt contractus, quo res numero, pondere, vel
menſurâ conſtàns, datur hac lege, vt accipientis fiat,
3 & ſtatuto tempore tantumdem reddatur. ❡ Com-
modatum eſt contractus, quo res gratis vtenda tradi-
4 tur, vt vſu finito eadem ſpecies reſtituatur. ❡ Depo-
ſitum eſt contractus, quo res gratis cuſtodienda & re-
5 ſtituenda traditur. ❡ Pignus eſt contractus, quo res
creditori obligata traditur, vt ei pro alia obligatione
6 cautum ſit, eiq; obligatione ſolutâ reſtituatur. ❡ Re-
gulariter mutuum & commodatum accipientis gra-
tiâ contrahuntur: depoſitum in gratiam tradentis: pi-
gnus in gratiam vtriuſque contrahitur. Hactenus de
primo contrahendi modo, id eſt, per rei traditionem.

XV. *De verborum obligationibus.*

SEcundus contrahendi modus eſt verbis. Olim 1
verborum obligatio tribus ex cauſis naſcebatur.
I. Ex ſtipulatione, de qua ſola Imperator hoc loco
agit. II. Ex dictione dotis, quæ hodie nulla eſt; quia
hodie, ſi ſtipulatio ſit omiſſa, iure ipſo ſuppletur. ex l.
vn. C. de rei vxur. actio. III. Ex iureiurando liber-
ti iurantis ſe munus, donum, operas, patrono præ-
ſtaturum. Gaius lib. 2. tit. 9. ❡ Stipulatio eſt contra- 2
ctus, qui verbis, id eſt præcedente interrogatione, &
ſequente congrua reſponſione perficitur. in princip.
❡ Stipulationis diuiſiones plures ſunt. Prima diuiſio 3
eſt, quòd omnis ſtipulatio, vel eſt certa, id eſt rei cer-
tæ, veluti, *decem dabis?* vel incerta, id eſt, rei incertæ,
veluti, *Dabis quod mea intereſt?* Ex hac naſcitur actio
ex ſtipulatu, ex illa certi condictio. in prin. ❡ Secunda 4
diuiſio eſt, quòd vel eſt rei dandæ, vel facti, vel vtriuſ-
que. in prin. & §. vlt. ❡ Tertia diuiſio eſt, quòd vel fit 5
vna lingua, vt Latina, aut Græca: vel diuerſis linguis.
§. in hac re. ❡ Quarta diuiſio eſt, quòd aut eſt ſtipu- 6
latio pura, aut in diem, aut conditionalis. §. omnis.

XVI. *De duobus reis ſtipulandi.*

QVinta diuiſio eſt, quòd ſtipulatio contrahitur 1
vel per vnum reum; vel per duos reos. ❡ Sunt 2
autem duo rei vel ſtipulandi vel promittendi: quo-
niam in hoc contractu alter ſtipulatur, nimirum qui
interrogat & obligationem acquirit; alter promit-
tit, nempe qui interroganti reſpondet, atque ei obli-
gatur. Duo rei ſtipulandi ſunt, quibus ſingulis ex ea-
dem ſtipulatione eadem res debetur. Dico rei pro-
mittendi ſunt, qui ſinguli ex eadem ſtipulatione ean-
dem rem debent. ❡ Nota I. Reum dici à re, vt Ci- 3
ceroni placet. 2. de Oratore. quapropter in præſentia
reus dicitur, qui contrahit, ſiue alium ſibi obliget,
ſiue ipſe alteri obligetur. Nota II. Appellatione duo-
rum ſignificari etiam tres, vel plures: ſicut appella-
tione ſecundarũ nuptiarum ſignificantur omnes poſt
primas cõtractæ: & appellatione ſecundi gradus con-
tinentur omnes ſubſtituti; non ſolum ſecundo, ſed
etiã tertio, quarto, vel vlteriori gradu. Nota III. Duos
reos fieri non ſolùm per ſtipulationem, ſed etiam per
quemcumque alium contractum, veluti ſi duo ſimul
deponant, vel apud duos ſimul deponatur. D. h. tit. l.
eandem. 9. in princ. Ergo generaliter rei credendi ſunt,
quibus ſingulis ſolidum ex eo contractu debetur: &
duo rei debendi, qui ſinguli ſolidum ex eodem con-
tractu debent. Nota IV. Quod ad effectum attinet,
ſemel tantùm ſolui: quia bona fides non patitur idem
ſæpius exigi. D. de diuerſ. reg. iur. l. bona fides. 57. Qua-
re ſi vnus ſoluat, omnes liberantur, &, ſi vni ſoluatur,
omnium obligatio perimitur. §. ex huiuſmodi.

XVII. *De ſtipulatione ſeruorum.*

SExta diuiſio eſt, quòd ſtipulatio fit vel ab homine libero, vel à ſeruo. nam & ſerui ſtipulandi ius habent ex perſona domini, cui acquirunt: non ex ſua perſona; quia ſtipulatio eſt contractus iuris ciuilis. Ĩ. de action. §. de conſtit. glo. in §. ſed ius quidem. verſ. & ex hoc iure. Ĩ. de iu. natur. & in l. 5. D. de iuſt. & iu. ſerui autem iure ciuili pro nullis habentur. D. de diuerſ. reg. iur. l. quod attinet. 32. ac ſeruitus penè morti comparatur. D. eod. l. ſeruitutem. 209.

XVIII. *De diuiſione ſtipulationum.*

SEptima ſtipulationis diuiſio eſt quadripertita, aut enim eſt ſtipulatio iudicialis, aut prætoria, aut communis, aut conuentionalis. Stipulatio iudicialis eſt, quæ à mero iudicis officio proficiſcitur, id eſt, quæ iu-

B

Digitized by Google

lius iudicis iuſſu interponitur. Prætoria eſt quæ à mero prætoris officio proficiſcitur, id eſt, quæ tantùm iuſſu prætoris fit. Communis eſt, quam & prætor & iudex fieri iubent. Conuentionalis eſt, quæ nec prætore, nec iudice iubente, ex libera contrahentium conuentione contrahitur.

XIX. *De inutilibus ſtipulationibus.*

OCtaua diuiſio eſt, quòd aut ſtipulatio eſt vtilis, quæ iure valet; aut inutilis, quæ caret iuris effectu.

XX. *De fideiuſſoribus.*

1 NOna diuiſio eſt, quòd vel eſt ſtipulatio principa-
lis, vel acceſſoria, vt fideiuſſoris. D. de ſolut. l. ſi
2 duo rei. 93. §. ſed etſi reus. ¶ Intercedere dicitur, qui
3 pro alio obligatur. ¶ Sunt autẽ interceſſionum varia
genera, vt fideiuſſio, expromiſſio, conſtitutum, mandatum fideiuſſor & expromiſſor per ſtipulationem obligantur: conſtitutæ pecuniæ reus obligatur ex nudo pacto. J̃. h. t. §. vlt. & J̃. de act. §. de conſtituta. & D. de conſtit. pecun. l. 1. in prin. & §. cum qui. mandator obligatur ex conſenſu, id eſt, mandato. J̃. de oblig. quæ ex conſen. §. 1. Fideiuſſio & præcedere & ſequi poteſt obligationem principalem. §. fideiuſſor & præcedere. conſtitutum ſemper eam ſequitur. D. de conſtit. pecun. l. 1. §. 1. l. 5. §. quod exigimus, mandatum ſemper præcedit. D. manda. l. ſi verò non remunerandi. 12. §. ſi poſt creditam. Fideiuſſor, conſtitutæ pecuniæ reus, & mandator alterius obligationi accedunt: expromiſſor obligatur ſolus, quia vel ſuſcipit obligationem pro alio, ne ille obligetur, vel alterius obligationem per nouationem in ſe transfert, ita vt eum liberet. D. de dolo. l. 7. §. ſeruus pactionis. & de condict. cau. da. l. 4. & de ſenatuſconſ. Macedon. l. vlt. & ad ſenatuſconſ. Velleian. l. ſi mulieri. 22. & de contrah. empt. l. vt res. 53. & de re iudic. l. 4. §. ait prætor. Ergo fideiuſſor eſt, qui interceſſionis cauſâ pro alio ex quauis cauſa obligato, citra nouationem, per ſtipulationem obligatur, qui quidem etiam adpromiſſor appellatur. D. ſolu. matrim. l. ſi verò. 64. §. ſed etſi reum. & de verbor. oblig. l. 5. §. ſatis acceptio. & de ſolut. l. in omnibus. 43. Hucuſque de verborum obligationibus.

XXI. *De literarum obligationibus.*

TErtius contrahendi modus eſt literis ſeu ſcripturâ. nam qui ſpe pecuniæ accipiendæ chirographum dedit, niſi intra biennium de non numerata pecunia conqueratur, poſt biennium efficaciter & ſine exceptione obligatur, non quidem ex numeratione quæ nulla fuit, ſed ex dicta ſcriptura.

XXII. *De obligationibus ex conſenſu.*

QVartus & vltimus contrahendi modus eſt ſolo conſenſu, quia nec rei traditione, nec verbis, nec ſcripturâ eſt opus. Ita contrahuntur, emptio & venditio, locatio & conductio, ſocietas, mandatum, de quibus deinceps dicendum eſt.

XXIII. *De emptione & venditione.*

1 EMptio & venditio eſt contractus ſolo conſenſu
initus, quo emptor obligatur ad pretium dandum, venditor autem ad rem tradendam, ita vt emptori eam habere liceat. J̃ tit. prox. & h. t. in princ. & D. de act. emp. l. ex empto. 11. §. & in primis ipſam. l.
2 ſeruus quem. 30. §. 1. ¶ Nota vnum eſſe contractum,
qui duplici vocabulo ſignificatur. nam quia inter emptorem & venditorem contrahitur, emptio & vendi-
3 tio nominatur. ¶ Emptor eſt, qui pretium ſoluere &
rem accipere debet. Venditor eſt, qui rem tradere debet, ac pretium accipere.

XXIV. *De locatione & conductione.*

SImiliter locatio & conductio eſt vnus contractus, 1
qui ſolo conſenſu perficitur, nempe quo aliquid
fruendum vel faciendum datur certa mercede. ¶ Qui 2
fruendum vel faciendum dat, locator: qui verò accipit, conductor appellatur. Cùm quid fruendum datur, vt ædes, aut fundus; locator mercedem accipit à conductore. cùm autem aliquid faciendum locatur, vt anulus, aut ædificium, aut merces vehendæ, conductor mercedem accipit à locatore. Inquilinus eſt conductor ædium. Colonus eſt conductor fundi. Redem-
ptor eſt, qui opus faciendum conduxit. ¶ Locationis 3
vocabulum latè ſumptum complectitur etiam emphyteuſim; etſi propriè loquendo, emphyteuſis ex conſtitutione Zenonis eſt ſpecies contractus, non minùs à locatione & conductione, quàm ab emptione & venditione ſeiuncta. Definiri autem poteſt, contractus conſenſu celebratus, quo id agitur, vt dominus prædij, dominio directo retento, vtile dominium in emphyteutam transferat, hac lege vt certa penſio ſibi ab eo quotannis præſtetur.

XXV. *De ſocietate.*

SEquentes duo contractus habent ſinguli nomen vnum. Societas eſt contractus ſolo conſenſu celebratus, quo inter contrahentes communio aliqua conſtituitur. ¶ Et vel eſt perpetua, id eſt, donec contrahentes viuent: vel temporalis. Ruſus vel eſt vniuerſalis omnium bonorum, vel ſpecialis, id eſt, alicuius negotiationis, vel rei. h. t. in princ. & D. pro ſocio. l. 1. & l. 5. in princ.

XXVI. *De mandato.*

MAndatum eſt contractus nudo conſenſu perfe- 1
ctus quo quis negotium alienum gratis gerendum ſuſcipit. ¶ Eum, qui mandat, mandatorem vo-
camus: Eum verò, qui mandatum ſuſcipit, procura- 2
torem, vel mandatarium appellamus. Abſoluta eſt contractuum expoſitio.

XXVII. *De obligationibus quæ quaſi ex contractu naſcuntur.*

SEquuntur quaſi contractus. Vt intelligatur, quid ſit 1
quaſi contractus; notandum eſt, duas eſſe partes cuiuſcumque veri contractus. Altera eſt conuentio ſeu conſenſus contrahentium, quæ eſt facti, & ob hãc contractus dicũtur eſſe facti. D. de curat. furi. l. 7. Altera eſt vis pariendæ ciuilis obligationis & actionis, ei conuentioni à iure tributa, quæ vocatur cauſa. D. de pact. l. 7. §. ſed etſi in alium. & hac ratione dicitur in contractu ius verſari. D. eod. l. ſi vnus. 27. §. pactus ne peteret. Harum partium ſi alterutra abſit, non eſt verus contractus, ſed ſi ſit conuentio ſine cauſa, dicitur pactum nudum: ſi verò ſit cauſa ſine mutuo conſenſu,
quaſi contractus appellatur. ¶ Huius ſpecies quatuor 2
hoc titulo declarantur. I. Negotiorum geſtio, cùm quis alterius abſentis & ignorantis, vel defuncti negotia gerit. II. Tutelæ adminiſtratio. Eadémque ratio eſt curationis adminiſtratæ. III. Rei communio ſine ſocietate: ſiue ſit particularis, vt inter collegatarios: ſiue vniuerſalis, vt inter coheredes. IV. Aditio hereditatis, ex qua heres legatariis & fideicommiſſariis obligatur. V. Indebiti ſolutio.

XXVIII.

XXVIII. *Per quas perſonas nobis obligatio acquiritur.*

QVemadmodum libro ſecundo non ſolùm expoſuit Imperator modos acquirendi dominij, ſed etiam per quas perſonas acquiritur: ita etiam hîc, poſtquam docuit, quibus modis obligatio contrahatur, conſequenter docet, per quas perſonas obligatio acquiritur. Ex his titulis apparet, per eaſdem perſonas acquiri obligationem, per quas acquiritur dominium.

XXIX. *Quibus modis tollitur obligatio.*

1 HVcuſque dictum eſt de obligatione conſtituenda: nunc dicendum eſt de ea diſſoluenda. Diſſolui
intellige, cùm ipſo iure tollitur, non cùm actio ope
2 exceptionis ſummouetur. ¶ Tollitur autem quatuor
modis. I. Solutione eius quod debetur: vt ſi aliud pro alio volenti creditori ſoluatur. II. Acceptilatione, quæ eſt imaginaria ſeu ficta ſolutio, cùm creditor liberandi debitoris cauſâ, ei roganti reſpondet ſe accepiſſe, quod reuera non accepit. III. Nouatione, quæ eſt obligationis veteris in nouam transfuſio. IV. Nudo conſenſu, cùm inter contrahentes conuenit, vt obligatio irrita fiat. Primus modus eſt cõmunis omnibus obligationibus. Secundus eſt proprius obligationis verbis contractæ. Tertius veterem obligationem tollit, nouam conſtituit. Quartus eſt proprius obligationũ quæ intra terminos nudi conſenſus conſiſtunt, veluti per emptionem & venditionem contractæ; cùm neque res tradita eſt emptori, neque pretium ſolutum eſt venditori.

LIBER QVARTVS.

TITVLVS I.

De obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur.

1 AB obligationibus ex contractu & quaſi
contractu, tranſit ad obligationes ex de-
2 licto. ¶ Delictum eſt contra leges ad-
miſſum, ex quo priuata actio oritur, hinc
diſtinguitur à crimine publico, & à po-
pulari, quorum perſecutio datur cuiuis è populo: &
à delicto extraordinario, quod extra ordinem puni-
3 tur. ¶ Priuatorum delictorum quatuor ſunt genera.
Primum eſt furtum, quod definitur contrectatio rei fraudulosa, ipſius rei, vel vſus, poſſeſſioniſve lucrandæ cauſa. §.1. Exempli gratiâ, qui rem alienam ſurripit, vult eam lucrari. Depoſitarius autem vtens re depoſita, ideo dicitur furtum facere, licèt rem domino reſtituere velit, quia eius vſum lucratur. At debitor rem pigneratam creditori ſurripiens, vult poſſeſſionem lucrari, quæ ad creditorem pertinet.

II. *De vi bonorum raptorum.*

1 SEcundum priuatũ delictum eſt rapina, id eſt, abla-
tio violenta rei corporalis mobilis. Hinc diſtingui-
tur. I. Ab ea vi, qua quis alterum cogit ſibi rem trade-
re: vnde tenetur actione quod metus cauſa. II. A ra-
ptu, quod eſt perſonæ, non rei, & eſt crimen publi-
cum, vt C. de rap. virgin. III. Ab inuaſione rei im-
2 mobilis. §.1. in fi. ¶. In eum qui rem alienam rapuit,
datur actio prætoria quæ vocatur vi bonorum raptorum, & cum ea concurrit actio furti: quia rapina eſt furtum quoddam improbius, ſiue (vt hodie pragmatici loquuntur) qualificatum.

III. *De lege Aquilia.*

TErtium delictum priuatum eſt damnum quo res 1
aliena deteriuratur, vel perimitur. De hoc per iniuriam ſiue dolo ſiue culpâ dato, cauetur lege Aquilia
lata ab Aquilio tribuno plebis. D. h.t.l.1. ¶. Ex tribus 2
capitibus huius legis, duo ſunt in vſu. Primum de homine, vel quadrupede, quæ pecudum numero ſit, id eſt, quæ gregatim paſcatur, interemptis. Alterum de quouis alio damno dato. Priori capite res contra reum æſtimatur, quanti plurimi fuit eo anno retrorſus computato. Poſteriori capite, quanti fuit eo menſe. Vtrumque caput eſt de damno, quod quis ſuo corpore in corpus dedit, ſi verò occaſionem damni quis dederit, putà pecus incluſerit, adeo vt fame perierit: contra eum non directa, ſed vtilis actio ex hac lege competit. At ſi corpus læſum non ſit, ſed aliter damnũ ſit datum, veluti ſi quis alienum ſeruum vinctum, miſericordia ductus ſoluerit, & is fugerit, in factum prætoria actio datur. §.vltim.

IV. *De iniuriis.*

QVartum priuatum delictũ eſt iniuria, id eſt, contumelia, quæ quidem eſt multiplex. I. Aut fit re vt verberatio, aut verbis, vt conuitium, aut ſcriptura, vt famoſus libellus. §. 1. & D.eod.l.1.§.1. II. Aut infertur in corpus, vt cùm aliquis pulſatur: aut pertinet ad dignitatem minuendam, vt cùm comes matronæ abducitur aut ad infamiam importandam, vt cùm alicuius pudicitia attentatur. d.l.1.§.omnémq; III. Aut eſt leuis, aut atrox. §. ſerui autem. Atrox iniuria æſtimatur vel ex facto, vt ſi quis ſit vulneratus; vel ex loco: veluti ſi quis iniuriam, in foro, aut in theatro ſit paſſus, vel ex perſona, veluti ſi Senator à plebeio ſit iniuria affectus. Locus quoque vulneris iniuriam auget, atrociorem enim iniuriam infert vulnus in oculo, quàm in alia parte corporis inflictum. §.atrox.

V. *De obligationibus quæ quaſi ex delicto naſcuntur.*

DElicta committuntur dolo malo: quaſi delicta 1
per culpam admittuntur. Idcirco damnum datum, quod lege Aquilia punitur, modò eſt delictum, modò quaſi delictum: quia lex Aquilia tam dolum, quàm culpam coërcet. ſ. de leg. Aquil. §. ac ne is qui-
dem. & §. illud. ¶ Quaſi delictorum genera quatuor 2
hoc titulo conſiderantur. I. Si iudex litem ſuam fecerit, hoc eſt, per imperitiam malè iudicauerit. II. Si ex alicuius cœnaculo aliquid ſolidum ſit deiectum, vt lapis; aut liquidum ſit effuſum, vt ius, quod alicui nocuerit. III. Si quis ea parte, quà vulgò iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habeat, quod poteſt, ſi cadat, alicui nocere. IV. Si ex furto vel damno in naui aut ſtabulo aut caupona dato, exercitor conueniatur, id eſt, is, ad quem quotidianum lucrum pertinet, quamuis ipſe damnum ſeu furtum non fecerit. Abſolutus eſt tractatus tam de rerum dominio, quàm de earum obligatione.

VI. *De actionibus.*

EXpoſitis duobus iuris obiectis, perſonis & rebus, 1
ſuperſunt actiones explicandæ. Actionis vocabulum latè ſumptum complectitur actionem propriè dictam, exceptionem, & interdictum: quæ tria deinceps
enarrabuntur. ¶ Actio propriè dicta eſt ius perſe- 2
quendi in iudicio, quod ſibi debetur. In hac defini-

Digitized by Google

tione verbum debendi latè accipitur, vt ſub ea contineatur etiam rei vindicatio, qua quis rem ſuam petit.
5 ¶ Actionis ſeptem diuiſiones hoc titulo proponuntur. I. Aut eſt actio realis, aut perſonalis, aut mixta. Reali petimus id quod noſtrum eſt: perſonali id quod nobis debetur: mixtâ vtrumque. Debendi verbum hîc anguſtiùs accipio, quàm ſuprà in definitione actionis. II. Aut eſt actio ciuilis, quæ iure ciuili introducta eſt: aut prætoria, quæ ex iuriſdictione prætoris originem ducit. III. Aut eſt rei perſecutoria, aut pœnalis aut mixta. rei perſecutoria rem noſtram, vel nobis debitam: pœnali pœnam: mixta vtrumque perſequimur. IV. Aut eſt in ſimplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum. V. Aut eſt bonæ fidei, ex qua datur iudici poteſtas iudicandi ex bono & æquo: aut ſtricti iuris, ex qua poteſtas iudicis adſtricta eſt ad iuris diſpoſitionem: aut arbitraria, quæ ſuapte natura eſt ſtricti iuris, ſed ex accidenti fit bonæ fidei, veluti quia alius eſt locus ſolutioni deſtinatus, & alio loco agitur. VI. Aut preciſè petit quod debetur, aut plus, aut minus, aut aliud. VII. Vel eſt ſolidi perſecutoria: vel habet aliquam limitationem, vt de peculio, vel in quantum reus facere poteſt. Aliæ duæ diuiſiones addentur J.tit.12.

VII. *Quod cum eo qui in aliena poteſtate, eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*

1 DEinceps exponenda ſunt quædam actionum accidentia. Primum accidens eſt qualitas, quæ actioni adiicitur ex eo quòd reus non conuenitur ex ſua perſona, ſed filij vel ſerui, vel quadrupedis nomine. vnde vocatur actio de peculio, vel quod iuſſu, vel
2 noxalis, &c. ¶ Harum actionũ duo ſunt genera: nam aliæ ſunt ex contractu, aliæ ex noxa. Ex contractu ſunt I. Quod iuſſu, qua conuenitur pater vel dominus ex contractu filij vel ſerui, cui iuſſit vt contraheret. II. Actio exercitoria, quæ datur in exercitorem ex contractu magiſtri nauis, ſi modò eius rei gratiâ, cui præpoſitus erat, contraxerit. Exercitor nauis eſt, ad quem quotidianus quæſtus ex naui pertinet. Magiſter nauis eſt, cui totius nauis cura incumbit. III. Inſtitoria, quæ ex contractu inſtitoris in eum redditur, qui inſtitorem tabernæ vel cuiuis negotiationi præpoſuit, dummodò eius rei gratiâ contraxerit, cui præpoſitus eſt. IV. Tributoria, quæ ex contractu filijfamilias aut ſerui datur in patrem vel dominum qui non rectè & pro rata peculium filij vel ſerui diſtribuit, ſed totum, vel plus quam proportio requirat, ſibi retinuit. V. De peculio, quæ patrem vel dominum ex contractu filij vel ſerui condemnat, quatenus eſt in peculio. VI. De in rem verſo, qua ex contractu filijfamiliàs vel ſerui pater vel dominus condẽnatur, quatenus in rem ſuam verſum eſt. Hęc actio eſt pars actionis de peculio, ſi de peculio actio cõpetat: vel eſt actiò ſeparata & per ſe, ſi actio de peculio ſit finita: Nam hæc certis caſibus eſt annalis. D.quan.act. de pecul. an.eſt.l.1. actio verò de in rem verſo ſemper eſt perpetua. D.de in rem ver. l.1.§.1. Dictum eſt de actionibus ex contractu, quæ ſunt omnes prætoriæ; conſequenter dicendum de actionibus ex noxa.

VIII. *De noxalib. actionibus.*

1 ACtio noxalis eſt, quæ ex noxa, id eſt, damno à ſeruo aut à quadrupede dato, in dominum eius redditur: cuius actionis effectus eſt, vt dominus ſeruum aut quadrupedem, quæ nocuit, noxæ dedendo,
2 liberetur. ¶ Actiones noxales, quæ ſerui nomine competunt, partim ſunt ciuiles, vt furti non manifeſti ex lege xij. tabularum, & damni ex lege Aquilia: partim prætoriæ, vt iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

IX. *Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.*

ACtio autem noxalis, quæ ob damnum à quadrupede datum competit, eſt ciuilis ex lege xij. tabularum. Hoc damnum appellatur pauperies. itaque pauperies definitur damnum ſine iniuria facientis datum: quia brutum animal, quod intellectu caret non poteſt videri iniuriam facere.

X. *De his per quos agere poſſumus.*

SEcundum actionum accidens eſt, quòd interdum per alios intentantur, vt per tutorem, curatorem, procuratorem, agimus enim aut noſtro, aut alieno, aut tutorio, curatorio, procuratorio, nomine. Tutorem & curatorẽ lib.1. definiuimus. Procurator eſt, qui aliena negotia mandato domini adminiſtrat. D. de procurat. l. 1.

XI. *De ſatiſdationibus.*

TErtium accidens eſt ſatiſdatio, vel, ſi placet vni- 1
uerſaliùs loqui, cautio, ex parte actoris aut rei
præſtanda. ¶ Cautio eſt, quæ ſecuritatis causâ inter- 2
ponitur quo magis res in tuto ſit. ¶ Cautionis alia di- 3
uiſio ſumitur a forma, alia è materia. Diuiſio à forma eſt: quòd vel eſt repromiſſio ſeu nuda cautio, vel iuratoria cautio, vel ſatiſdatio. Repromiſſio ſecunda cautio eſt, quæ fit per ſimplicem ſtipulationem, nec iureiurando nec fideiuſſoribus nec pignoribus confirmatam. Iuratoria cautio eſt, quæ iureiurando confirmatur. Satiſdatio eſt, quæ fit datis fideiuſſoribus, aut pignoribus, ſed ſatiſdationes prætoriæ requirunt fideiuſſores, vt notani ad tit. de ſatiſdat. tut. atque ita in hoc titulo, cùm loquimur, de ſatiſdatione, intelligimus eam, quæ datis fideiuſſoribus fit. Repromittunt clerici certis caſibus. C.de epiſc. & cleric.l. cùm clericis.25.§.1. l. omnes.33.§. in hæc autem, & reſpublica. D. vt leg. nom. cau.l.6.§.1. Iuratò promittunt, qui res immobiles poſſident. D. qui ſatiſd.cog.l.pen. & C. de prin. agent. in rebus. l. multi.8.& viri illuſtres. C. de dignit. l.vlt. & memoriales, qui in ſacris ſcriniis militant. C.de prox.ſacr.ſcrin.l.in ſacris.12. & qui fideiuſſores inuenire non poſſunt. Nou.112. cap.2. Ceteri ſatiſdant. D.qui ſatiſd.cog.l. ſi filiusfamilias.14.datis (vt
dixi) fideiuſſoribus. ¶ Quod ad diuiſionem à materia 4
ſumptam attinet, tot ſunt ſatiſdationum & cautionum genera, quot ſunt res, de quibus cauetur. Sed in præſentia tres ſatiſdationes conſiderantur. I. Se in iudicio permãſurum, vſque ad ſententiam definitiuam, hanc cautionem reus præſtat, qui ſuo nomine conuenitur. II. Rem ratam dominum habiturum, hanc præſtant ij, qui nomine alieno agunt, ſi de mandato dubitetur. III. Iudicatum ſolui. hanc præſtat, qui nomine alieno conuenitur. Si ita reus pro ſuo procuratore fideiubeat, alius inſuper debet pro ipſo reo fideiubere, id eſt, promittere dominum litis in iudicium tempore ſententiæ ferendæ venturum, aut, ſi is non venerit, ſe iudicatis ſatisfacturum. Hæc ſatiſdatio iudicatum ſolui tres habet clauſulas; Primam de re iudicata, id eſt, ſi condemnatio ſequetur, id ſolutum iri, quod in condemnationem deducetur. Alteram de re defendenda. Tertiam de dolo malo, id eſt, dolum malum abeſſe, abfuturúmque eſſe. D.iudic.ſol.l.6.

XII. *De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes tranſeunt.*

1 QVattum accidens eſt duratio. Hoc loco ſcien-
dum eſt, alias eſſe actiones perpetuas, alias certo
tempore finiri. vt actio de dolo, terminatur biennio:
actio quanto minoris, anno: redhibitoria ſex menſi-
bus, perpetuas vocamus, quæ olim durabant in per-
petuum: ſedhodie longiſſimi temporis, id eſt, 30 vel
40. annorum præſcriptione ſummouentur: vt certi
condictio, actio ex ſtipulatu, & aliæ quàm plurimæ.
2 ¶ Rurſus aliæ actiones dantur heredibus & contra he-
redes, vt actiones ex contractibus: aliæ finiuntur mor-
te rei, vt actiones pœnales: (quia delicta morte delin-
quentium extinguuntur. ꝯ. de ſuſp. tutor. §. ſed ſi ſuſpe-
cti. & D. de calumniat. l. 5. & de publ. iudic. l. 6. & pœna
ad heredes non tranſit. D. quod met. cau. l. quod dixi-
mus. 16. & de pœn. l. ſi pœna. 20.) aliæ finiuntur tam
morte eius cui competunt, quàm eius contra quem
dantur, vt actio iniuriarum. D. de iniur. l. iniuriarum.
13. in princ. & l. item apud. 15. §. iniuriarum.

XIII. *De exceptionibus.*

1 HVcuſque de actionibus propriè dictis: conſe-
quens eſt, vt videamus de exceptionibus, quæ
actionibus opponuntur. ſicut enim actor mouet
actionem contra reum, ita reus actori exceptionem
quaſi clipeum obiicit. Quocirca dicitur in exceptione
2 fungi partibus actoris. D. h. t. l. 1. ¶ Exceptio eſt actio-
3 nis excluſio. D. eod. l. 2. ¶ Exceptionum diuiſiones
plures ſunt. I. Aliæ ſunt ciuiles, aliæ prætoriæ. ciuiles
ex legibus, vel ex iis partibus iuris, quæ vim legum
habent, vt conſtitutionibus & ſenatuſconſultis, ſub-
ſtantiam capiunt: vt exceptio ſenatuſconſulti Mace-
doniani, & Velleiani, prætoriæ ſunt, quæ à prætoris
iuriſdictione ortum ducunt, vt pacti, vel doli. §. qua-
rum. II. Vel ſunt perpetuæ ſeu peremptoriæ, quæ in
perpetuum actionem perimunt, vt exceptio doli, aut
metus: vel temporales ſeu dilatoriæ, quæ ad tempus
exactionem debiti differunt, vt exceptio pacti ne in-
tra certum tempus petatur. §. appellantur. & §§. ſeqq.
& D. eod. l. 2. Dilatoriæ exceptionis ſpecies ſunt pro-
curatoria & fori præſcriptio: quarum illa procurato-
rem ſummouet, hæc verò iudicem declarat. III. Tot
ſunt exceptionum genera, quot ſunt cauſæ, ex quibus
oriuntur, vt metus, doli, pacti, non numeratæ pecu-
niæ, iuriſiurandi, rei iudicatæ, &c. IV. Exceptio ge-
neralis diuiditur in exceptionem ſpecialem, replica-
tionem, duplicationem, triplicationem, quadruplica-
tionem &c.

XIV. *De replicationibus.*

1 VT enim actor contra reum mouet actionem, ita
reus contra actorem excipit: deinde actor exce-
ptioni opponit replicationem: reus replicationi du-
plicationem: actor duplicationi triplicationem: reus
triplicationi quadruplicationem: atque ita etiam vlte-
2 riùs interdum progrediuntur. ¶ Specialis exceptio
ſubdiuiditur: quia vel rei cohæret, vt exceptio doli:
vel perſonæ, vt exceptio ceſſionis bonorum illa etiam
fideiuſſori prodeſt: hæc autem debitoris principalis
perſonam non egreditur. §. vlt. & D. eod. l. 7.

XV. *De Interdictis.*

1 POſtquàm dictum eſt de actionibus, & de exceptio-
2 nibus: ſupereſt, vt dicamus de interdictis. ¶ Inter-
dictum definitur conceptio verborum, quibus prætor
aliquid fieri iubet, aut prohibet. ¶ Eius diuiſiones 3
hoc tit. tres exponuntur. I. Vel ſunt prohibitoria,
quibus prætor prohibet aliquid fieri, putà vim fieri
poſſidenti: vel reſtitutoria, quibus iubet aliquid re-
ſtitui, veluti poſſeſſionem ei qui de poſſeſſione vi de-
iectus eſt: vel exhibitoria, quibus iubet aliquid exhi-
beri, veluti tabulas teſtamenti. II. Vel ſunt adipiſcen-
dæ poſſeſſionis, quam nondum habuimus: vel recu-
perandæ, quam amiſimus: vel retinendæ, quam ha-
bemus. III. Aut ſunt ſimplicia, in quibus diſtinctæ
perſonæ ſunt actor & reus, vt cum aliquis exhiberi,
aut reſtitui poſtulat: aut ſunt duplicia, in quibus vter-
que litigantium eſt actor, vterque reus, vt accidit in
interdicto vti poſſidetis. ¶ Hæ ſunt generales inter- 4
dictorum diuiſiones: ſpecies autem ſpecialiſſimæ mul-
tæ ſunt, veluti de mortuo inferendo, ne quid in loco
publico vel ſacro fiat, quorum bonorum, quod legato-
rum, de homine libero exhibendo, de liberis exhiben-
dis, de libertis exhibendis, Saluianum, vti poſſide-
tis, vtrubi, vnde vi: quæ partim hoc titulo explican-
tur, à nobis autem ad librum. 43. Pandectarum com-
modiùs enarrabuntur.

XVI. *De pœna temerè litigantium.*

EXpoſita ſunt tria iuris obiecta, perſonæ res, & 1
actiones. quoniam igitur ex his tribus iudicia con-
ſtant, ſupereſt vt de iudiciis dicamus. Iudicia partim
ſunt publica, partim priuata. In priuatis ſpectatur offi-
cium vtriuſque litigantis officium actoris, & officium
iudicis. ¶ Officium vtriuſque litigantis eſt, ne temere 2
ad litigandum proſiliat. &, ne id faciat, partim pœnâ
pecuniariâ, partim iureiurando calumniæ, partim infa-
miæ notâ coërcetur. ¶ Officium actoris eſt, vt in pri- 3
mis reum in ius vocet: qua in parte cauere debet, ne
parentem vel patronum, vel patronam, vel parentes
liberóſve patroni ſeu patronæ ſine permiſſu prætoris
in ius vocet, alioqui vel quinquaginta aureis multabi-
tur, vel, ſi tantum non habeat in ære, luet in corpore.
D. de in ius vocan l. pe. & vlt. Hæc omnia officia decla-
rantur hoc titulo, licet minus rubrica polliceatur.

XVII. *De officio iudicis.*

OFficium autem iudicis duplex eſt: quorum alte-
rum actioni deſeruit, & ſine ea non conſiſtit, ve-
luti cùm vſuræ ex mora debentur in iudicio bonæfi-
dei D. loca. l. quæro. 54. in pr. alterum per ſe conſiſtit,
vt cùm iudex nemine accuſante inquirit ex officio in
homines facinoroſos. D. de offic. præſid. l. 3. Doctores
hoc appellant officium nobile: illud autem, officium
mercenarium. de quo ſolo in hoc tit. tractatur.

XVIII. *De publicis iudicijs.*

POſtquàm dictum eſt de iudiciis priuatis, vltimo 1
loco agitur de iudiciis publicis. ¶ Iudicia publica 2
ſunt, quæ certis legibus ſunt conſtituta de criminibus,
quorum perſecutio cuiuis è populo competit. Quod
autem eſt in iudiciis priuatis actio, id in publicis eſt
accuſatio. ¶ Publica iudicia diuiduntur in capitalia, 3
& non capitalia. Capitalia dicuntur, quæ capitis pœ-
nam irrogant, id eſt, quorum pœna caput eximit de
ciuitate Romana: quod quidem fit morte naturali, vel
ciuili. Ciuilis autem mors eſt maxima, vel media ca-
pitis deminutio. Non capitalia ſunt, quæ infamiam
irrogant cum damno pecuniario, vel capitali coërci-
tione. §. publicorum. & D. eod. l. 2. Secundum hæc, ac-
cuſatio quoque diuiditur in capitalem, & non capita-
lem. ¶ Publicorum criminum & accuſationum ſpe- 4
cies ſunt. I. Legis Iuliæ maieſtatis, aduerſus eos qui

cõtra principem vel rempublicam aliquid moliti ſunt. II.Legis Iuliæ de adulteriis & ſtupro,latæ ab Auguſto. III. Legis corneliæ de ſicariis, latæ a Cornelio Sylla dictatore. IV. Legis Pompeiæ de parricidiis. V. Legis Corneliæ de falſis,latæ à Cornelio Sylla dictatore. VI. Legis Iuliæ de vi, latæ ab Auguſto. VII. Legis Iuliæ peculatus, latæ ab eodem Auguſto. VIII. Legis Fabiæ de plagiariis, qui liberos homines vel ſeruos alienos πλαγίως, id eſt, doloſè intercipiunt. IX. Legis Iuliæ de ambitu,latæ ab eodem Auguſto, aduerſus eos qui illicito modò, vt datâ pecuniâ, honorem vel magiſtratum ambiunt. X.Legis Iuliæ repetundarum, latæ à C.Iulio Cæſare, contra eos, qui, cùm officio publico fungerentur,aliquid acceperunt, quò magis, vel quò minùs officium facerent. XI. Legis Iuliæ de annona,contra eos,qui annonam flagellant, id eſt,aliquid faciunt, quò carior ſit annona. XII. Legis Iuliæ de reſiduis, contra eos, qui, cùm pecunias publicas tractarint, reliquatores ſunt. Hucuſque doctrina Inſtitutionum progreditur: Plenior horum criminum cognitio petenda eſt ex Digeſtis, ad quorum titulos inſtitutâ methodo enarrandos pergamus.

J. Pacii a Beriga J. C.

ISAGOGICORVM
IN DIGESTA SEV
PANDECTAS
PARS I.

Præfatio.

1 HOC *opere continentur Jureconſultorum ſcripta & reſponſa, quæ iuris artem pleniſſimè tradunt. Digeſta vocantur: quia tituli non ſunt temerè congeſti, ſed ordine digeſti. Pandectæ autem appellantur: quia vniuerſam ferè iuris artem, ac penè omnes legitimas, deciſiones complectuntur. C. de vet. iu. enucl. l. 1. ſ. cumq;. & l. 2. ſ. omnia igitur. Denique Inſtitutiones tantùm prima iuris elementa continent, Codex*
2 *practicas deciſiones habet: in Digeſtis, tam iuris theoria, quàm praxis plenè habetur. ¶ Juſtinianus hoc opus diuiſit in ſeptem partes, non tam artis iuris ratione habita, quàm numeri ſeptenarij, quem perfectum numerum eſſe vulgò creditur, & multi auctores confirmant. d. ſ. omnia igitur. Præterea diuiſit in libros quinquaginta, & in ſingulis libris plerumque collocauit plures titulos, ad quos exponendos accedamus.*

LIBER PRIMVS.
TITVLVS I.
De iuſtitia & iure.

1 EXPOSITVRVS iura populi Romani, rectè incipit à iuſtitia, à qua nomen iuris deſcendit. l. 1. in princ. & à iure, quod docendum ſibi propoſuit. J. tit. prox. l. 1. Inſtit. eod. §. his
2 igitur. ¶ Iuſtitia eſt habitus animi, à quo iuſti denominantur. & eſt duplex, altera vniuerſalis, altera particularis, vt Ariſt. docet lib. 5. Ethic. cap. 1. Iuſtitia vniuerſalis omnes virtutes complectitur: & re idem eſt, quod virtus: ſed ratione ab ea differt. nam virtus vocatur, quatenus eſt habitus perficiens eum, in quo eſt: iuſtitia verò appellatur per relationem ad alios, erga quos vir iuſtus ſua virtute vtitur. Iuſtitia verò particularis eſt ſpecies quædam virtutis, ab aliis diſtincta, quæ hîc ab Vlpiano definitur conſtans & perpetua voluntas ius ſuum cuiq; tribuendi. l. iuſtitia. 10. in pr. à Cicerone autem lib. 2. de inuentio. definitur habitus animi, communi vtilitate conſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. (id eſt, id vnicuique tribuens, quo dignus eſt. hoc autem eſt, quod Græci dicunt κατ' ἀξίαν) ab auctore ad Herennium lib. 3. Æquitas ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiuſque. ab Andronico peripatetico in libello de virtutibus, qui falsò Ariſtoteli adſcribitur, ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἡμῶν, id eſt, habitus diſtributiuus eius quod cuique pro meritis conuenit. à Plethone in libro de virtutibus, ἕξις ψυχῆς σώζουσα τὸ προσῆκον αὐτῷ ἑκάστῳ ἡμῶν, ὅπερ ἐστὶ πρὸς ἕκαστον: id eſt, habitus animi conſeruans quod conuenit vnicuique noſtrum, quod ſumus erga vnumquemque. ¶ Ius eſt 3
vox homonyma. l. penult. & vlt. quæ inter alias ſignificat ipſum ius, vt in dicta iuſtitiæ definitione, modò artem iuris. l. 1. in prin. In priori ſignificatione accipitur pro obiecto iuſtitiæ. In poſteriori ſignificatione vocatur etiam iuriſprudentia, cuius definitiones expoſui. Inſtit. hoc tit. ¶ Iuris diuiſiones ſunt ſex. 4
I. Aliud eſt ſtrictum ius, quod noſtri Doctores rigorem iuris, alij auctores ſummum ius appellant: aliud bonum & æquum, quod etiam æquitas, vel humani-

tas,vel benignitas paſſim in iure nominatur. II. Aliud eſt commune omnium hominum; aliud vniuſcuiuſque populi proprium. l. omnes populi.9. III. Quoddam eſt publicum,quod ad reipublicæ: quoddam priuatum, quod ad ſingulorum vtilitatem pertinet. l.1.§. huius ſtudij. IV. Vel eſt naturale,quod natura omnia animalia docuit:vel gentium,quo omnes gentes humanæ vtuntur, ſeu, quod naturalis ratio apud omnes gentes introduxit: vel ciuile,quod ciuitas aliqua ſibi conſtituit.l.1.§.penult.& vlt.Inſtit.de iur. natur. §. ius autem ciuile.Ius ciuile ſic etiam definitur,quod neque in totum à iure naturali vel gentium recedit, neque per omnia ei ſeruit, ſed aliquid addit, vel detrahit.l.6. Ius autem gentium duplex eſt,primæuum & ſecundarium: quorum illud eſt à diuina prouidentia conſtitutum. Inſtit. de iur. natur.§.pen.& ab eo religio & pietas fluxit.l.2. hoc à naturali ratione iam peccato Adami polluta ortum duxit, & bella, captiuitates, ſeruitutes introduxit. l.4. & 5. V. Aliud eſt immutabile, aliud mutabile. Immutabilia ſunt ius naturale & ius gentium primæuum: mutabilia ſunt ius gentium ſecundarium, & ius ciuile. Inſtit. de iu. natur.§. penult. Quoniam igitur etiam ius gentium appellatione iuris naturalis continetur. Inſtit. de rer. diuiſio. §. ſingulorum. rectè Ariſtoteles lib. 5. Ethic. cap.7. ſcribit, non omne,ſed aliquod ius naturale eſſe mutabile. VI. Ius diuiditur in ſcriptum, quod vocatur lex; & non ſcriptum quod appellatur conſuetudo. ȷ̃. de legib. l. de quib. 32. Inſtitut. de iu. natur. §.conſtat. Ius ſcriptum ſubdiuiditur in ciuile propriè dictum, quod legibus, plebiſcitis,ſenatuſconſultis conſtitutionibus, prudentum reſponſis conſtat.& prætorium ſiue honorarium, quod prætorum & ædilium curulium edicta conficiunt. d.l.6. & Inſtitut. de iu. natur. §. conſtat. & §. ſine ſcripto.

II. *De origine iuris, & omnium magiſtratuum, & ſucceſſione prudentium.*

1 SVperiori titulo expoſita ſunt principia ex philoſo-
phia morali deprōpta:iā alia principia ex Romana
hiſtoria ſubiiciuntur quapropter cùm multa generali-
ter ſ.conſiderata ſint; hoc titulo ea tantùm docentur,
quæ ſunt populi Romani propria, nempe origo ac
progreſſus iuris ciuilis, nec non magiſtratuum Ro-
manorum, qui iuri dicundo præſunt,& Iureconſulto-
rum,qui iura interpretantur: quoniam(vt ait Pompo-
nius) ſine magiſtratibus, aut ſine iuris peritis ius con-
2 ſtare non poteſt.l.2.§. poſt originem. ¶ Primam par-
tem de iure concludit Pomponius his verbis. *In ciui-
tate noſtra, aut iure,id eſt lege conſtituitur: aut eſt proprium
ius ciuile,quod ſine ſcripto in ſola prudentium interpretatione
conſiſtit: aut ſunt legis actiones, quæ formam agendi con-
tinent: aut plebiſcitum, quod ſine auctoritate patrum eſt con-
ſtitutum: aut eſt magiſtratuum edictum, vnde ius honora-
rium naſcitur: aut ſenatuſconſultum,quod ſolùm ſenatu con-
ſtituente inducitur ſine lege: aut eſt principalis conſtitutio, id
eſt,vt quod ipſe princeps conſtituit, pro lege ſeruetur.* d. l.2.§.
ita in ciuitate. Notandum primò,reſponſa prudentum
à Pomponio referri ad ius nō ſcriptum, quamuis à Iu-
ſtiniano in §.conſtat. Inſtit. de iu. natur. ponatur tam-
quam pars iuris ſcripti:Ratio eſt,quia non omnis ſcri-
ptura facit, vt vocetur ius ſcriptum, ſed ea tantùm,
quæ publicâ auctoritate facta eſt. vnde conſuetudines
feudorum appellantur, quæ priuata auctoritate literis
mandatæ ſunt. Iureconſultorum igitur reſponſa, quæ
Iuſtiniani Imperatoris iuſſu in Pandectas ſunt relata,
meritò inter ſpecies iuris ſcripti numerantur, licèt
olim ante Pandectas compoſitas ad ius non ſcriptum
referrentur. Notandum ſecundò, legis actiones, qui-
bus veteres erant adſtricti,adeo vt qui ſyllabâ caderet,
cauſâ caderet, Conſtantini conſtitutione ſublatas eſſe.
C. de formul. l.1. ¶ Secundam partem de magiſtrati- 3
bus idem Pomponius his verbis concludit, *Decem Tri-
buni plebis, conſules duo, decem & octo prætores, ſex ædi-
les in ciuitate iura reddebant.* d. l. 2. §. ergo ex his omni-
bus. ¶ De tertia parte, quæ eſt de Iureconſultis,præ- 4
cipua delibemus ex ead. l. 2. Tiberius Coruncanius
primus publicè profiteri cœpit.§.iuris ciuilis. Publius
Mucius,& Brutus,& Manilius fundauerunt ius ciuile,
id eſt,prima huius artis principia iecerunt. §. poſt hos
fuerunt. Q.Mucius P.F.ius ciuile primus conſtituit,id
eſt,in artem redegit,octodecim libris comprehenſam.
§. poſt hos Quintus Ateius Capito, & Antiſtius La-
beo primi velut diuerſas ſectas fecerunt: nam Ateius
Capito in his, quæ â maioribus tradita fuerant, perſe-
uerabat: Labeo ingenij qualitate & fiducia doctrinæ
fretus, quoniam aliis quoque ſapientiæ partibus, vt
ethicæ & politicæ, operam dederat, plurima nouare
inſtituit. Ateio Capitoni Maſſurius Sabinus ſucceſſit,
Labeoni Nerua,qui eas diſſentiones auxerat. §.hi duo.
Sabino ſucceſſit Gaius Caſſius Longinus.Neruæ Pro-
culus: vnde partim appellati ſunt Caſſiani, partim
Proculeiani.§. huic ſucceſſit. Sabinus auctoritate pu-
blica primus reſpōdit. nā ante Auguſti tēpora publicè
reſpondendi ius à principibus non dabatur: ſed pri-
mus Auguſtus, vt maior iuris auctoritas haberetur,
conſtituit, vt ex auctoritate eius reſponderetur. quod
beneficium Sabino à Tiberio Cæſare conceſſum fuit.
§. & ita Ateio. Qui Iuriſconſulti in hac vel in illa ſe-
cta floruerunt, & quo ordine ſucceſſerint,ex ſequenti
deſcriptione apparet.

SABINIANI.		PROCVLEIANI.
Ateius Capito Ofilij auditor.	1	*Antiſtius Labeo Trebatij auditor.*
Maſſurius ſabinus.	2	*Nerua pater.*
Gaius Caſſius Longius.	3	*Proculus. Nerua filius. Aulus Longinus.*
Sabinus.	4	*Pegaſus.*
Iauolenus Priſcus.	5	*Celſus pater.*
Aburnus Valens. Tuſcianus. Saluius Iulianus.	6	*Celſus filius. Neratius Priſcus.*

III. *De legibus, ſenatúſque conſultis & longa conſuetudine.*

POſt principia, quæ à philoſophis & ab hiſtoricis 1
mutuatus eſt, nunc ea tradere incipit, quæ ſunt
iuriſprudentiæ propria. Hæc partim ad legem, id eſt,
ius ſcriptum pertinent; partim ad conſuetudinem, id
eſt, ius non ſcriptum. nam ius Romanum in has duas
ſpecies diuiditur. ſ. de legib. l.6. ¶ Legis vocabulum 2
accipitur ſex modis. I. Pro quouis iure: ſiue ſit natu-
rale, ſiue ex hominum inſtituto: & ſiue ſcriptum ſit,
ſiue non ſcriptum. nam & lex naturæ ſæpe dicitur, vt
ȷ̃.de ſta.homi.l.lex naturæ.14.quæ à M. Tullio defini-
tur *ratio ſumma, inſita in natura, quæ iubet ea quæ facienda
ſunt, prohibétque contraria.* 1. de legib. vel, recta, & à
numine

Digitized by Google

numine Deorum exacta ratio, imperans honeſta, pro-
hibens contraria. Philip. 11. Pro iure poſitiuo, quod
naturali opponitur. vnde Callides apud Platonem in
Gorgia non ſolum legem à natura diſtinguit, ſed
etiam naturæ contrariam eſſe cenſet. III. Pro iure
ſcripto, vt in l. omnes. 9. ff. de iuſt. & iu. & in cap. 4.
diſtin. 1. IV. Pro lege lata à populo, vel à plebe, vt
in l. 1. in princip. ff. de offic. eius. & in l. 6. ff. de
pactis. nam plebiſcitis quoque tribuitur nomen le-
gis: vt cùm dicitur lex Aquilia. ff. ad leg. Aquil. l. 1. &
lex Falcidia. diſtinct. 2. cap. quædam. 7. V. Pro lege
lata à populo, ita vt diſtinguatur non ſolum ab aliis
partibus iuris, ſed etiam à plebiſcito. ff. de iuſt. & iur.
l. 7. §. 1. & de orig. iur. l. 2. §. deinde cum eſſet in ciuita-
te, & ff. de pact. l. 7. §. ait prætor. & ex quib. cauſ. maio.
l. 1. in fin. & ne quid. in lo. publ. l. 2. & Inſt. de iu. natur.
§. lex eſt. VI. Pro lege duodecim tabularum, quæ κατ'
ἐξοχὴν vocatur lex. ff. de pact. l. 7. §. ſi paciſcar ne ope-
ris. in fin. & de ſeruit. præd. ruſt. l. certo. 13. §. vlt. & de
acq. hered. l. 5. §. 1. adhib. l. 1. in princ. ff. de cura. furio.
& ff. de verbor. ſign. l. lege. 130. Hoc loco in tertia ſi-
gnificatione accipitur pro quouis iure ſcripto itaque
ſpecies legis eſt ſenatuſconſultum: cuius conſidera-
tio cum tractatu de lege apud Iuriſconſultos ita con-
nexa eſt. l. neque leges. 10. l. non poſſunt. 12. vt diuelli
3 commodè non potuerit. ¶ Nunc ſingula definiamus.
Lex eſt commune præceptum, virorum prudentum
conſultum, delictorum, quæ ſponte vel ignorantiâ
contrahuntur, coërcitio, communis reipub. ſponſio.
l. 1. & l. 2. in princ. vel, diuinarum & humanarum re-
rum domina, quæ præeſt bonis & malis, & eſt iuſti at-
que iniuſti norma, facienda præcipiens, non facienda
4 prohibens. d. l. 2. §. 1. ¶ Senatuſconſultum eſt, quod
ſenatorio magiſtratu interrogante, veluti conſule, ſe-
natus conſtituit. Inſtit. de iu. natur. §. ſenatuſconſul-
5 tum. ¶ Conſuetudo eſt ius moribus conſtitutum. vel,
quod ſine ſcripto populus probauit. vel, quod tacito
omnium conſenſu receptum eſt. vel, quod pro iure
& lege in his, quæ non ex ſcripto deſcendunt, obſer-
6 uatur. l. de quibus. 32. & l. ſeq. ¶ Hoſtienſis quatuor
facit conſuetudinis ſpecies generaliſſimam, quæ vbi-
que ſeruatur: generalem, quæ in aliqua prouincia vi-
get: ſpecialem, quæ vna ciuitate concluditur: & ſpe-
cialiſſimam, quæ eſt propria alicuius familiæ. extra de
conſuetud. § quot ſunt eius effectus.

IV. *De conſtitutionibus principum.*

1 EST & alia ſpecies iuris ſcripti conſtitutio principis.
2 Inſtitut. de iu. natur. §. conſtat. ¶ Princeps ſiue im-
perator eſt, in quem populus Romanus omne impe-
rium ſuum & poteſtatem lege Regia tranſtulit. l. 1. in
3 princ. ¶ Conſtitutionum aliæ ſunt generales, quæ
vim legis habent: aliæ perſonales, quæ, cùm perſo-
nam non egrediantur, non ſunt propriè leges, ſed pri-
uilegia. d. l. 1. §. planè. Generalis conſtitutio eſt, quod
principi placet vt legis vigorem habeat. d. l. 1. in princ.
Cuius ſpecies ſunt, epiſtola ſeu reſcriptum, ſubſcri-
ptio, decretum, interlocutio, edictum, oratio. d. l. 1. §.
quodcumque. & C. de legib. l. 3. Epiſtola ſeu reſcri-
ptum eſt, quod Imperator conſulentibus aut ſuppli-
cantibus reſpōdet. vt ff. de his qui ſui, vel alie. iur. ſunt.
l. 2. & de adoption. l. nam ita. 39. & loca. l. ſed addes. 19.
§. cùm quidam. Subſcriptio dicitur, cùm Imperator
præſens libello ſupplici ſententiam ſuam ſubſcribit, vt
ff. de rec. qui arbi. l. non diſtinguemus. 32. §. cùm qui-
dam. & C. quo. & quan. iud. l. 1. & Inſtitut. quib. non eſt
permiſſ. fac. teſtam. verſ. quod quidem. Decretum eſt
ſententia Imperatoris inter duas partes, de quarum
ipſe iure cognouit, ſolemniter lata; vt ff. de minorib.
l. Æmilius. 38. & de his quæ in teſtam. delent. l. 3. Inter-
locutio eſt ſententia principis de plano pronunciata.
l. 1. Edictum appellatur, cùm quid publicè ac generali-
ter Imperator iubet, aut prohibet. C. de legib. l. 3. Ora-
tio principis eſt, quæ in ſenatu recitabatur, vt in eius
ſententiam ſenatuſconſultum fieret. d. l. 3. & ff. de he-
red. petit. l. item veniunt. 20. §. pridie. l. ſi & rem. 22. &
de reb. cor. l. 1.

V. *De ſtatu hominum.*

EXpoſitis primis principiis iuris, tempeſtiuum eſt 1
ad materiam huic facultati ſubiectam accedere.
Vnum eſt commune obiectum iuris prudentiæ, nem-
pe iudicium: ſiquidem iudices ideo conſtituti ſunt, vt
per eos ius noſtrum conſequamur. ff. quod met. cau. l.
extat. 13. & C. de Iudæ. l. nullus. 13. Sed quia iudicio-
rum partes ſunt, perſonæ, res, & actiones: propterea
in his, tamquàm obiectis partialibus, ius ciuile verſa-
ri dicitur. l. 1. Has partes, priùs quàm de iudiciis diſſe-
rat, vult Pandectarum conditor explicare: & meritò
incipit à perſonis, quarum causâ omne ius conſtitu-
tum eſt, l. 2. Hoc igitur titulo agit de perſonarum ſiue
hominum ſtatu. ¶ Status tria complectitur, liberta- 2
tem, ciuitatem, familiam. ff. de cap. min. l. vlt. non di-
gnitatē. l. qui furere. 20. & Inſt. de ca. dem. §. quibus au-
tem. ¶ Ex triplici ſtatu triplex hominū diuiſio oritur. 3
Prima diuiſio ſumitur à libertate, nā homines liberi di-
ſtinguuntur à ſeruis. l. 3. Libertas eſt naturalis facultas
eius, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi aut iure
prohibetur. l. 4. in princ. Seruitus eſt conſtitutio iuris
gentium, qua quis dominio alieno contra naturam
ſubiicitur. d. l. 4. §. 1. ¶ Ex hac definitione nota, ſerui- 4
tutem eſſe introductam iure gentium. ff. de iuſtit. & iu.
l. 4. etſi modi, quibus ſerui fiunt, partim ſunt iuriſgen-
tium, vt cùm quis ex ancilla naſcitur, vel in bello ca-
pitur; partim iuris ciuilis, vt cùm quis ad pretium par-
ticipandum patitur ſe bonæ fidei emptori venundari.
l. 5. §. 1. ¶ Seruorum vna eſt conditio: liberorum au- 5
tem hominum quidam ingenui ſunt, quidam liberti-
ni. l. 5. in princ. Ingenui ſunt, qui ex matre libera nati
ſunt. d. l. 5. §. ingenui. Libertini ſunt, qui ex iuſta ſerui-
tute ſunt manumiſſi. l. 6. Nota aliam eſſe ſeruitutem
iuſtam, ſeu ſeruitutem iuris, ex qua manumiſſi fiunt
libertini, vt hîc: aliam ſeruitutem facti, cùm homo
liber in ſeruitute eſt, quia falsò pro ſeruo habetur, ſed
neque talis ſeruitus, neque eam ſequens manumiſſio
officit ingenuitati. Inſtitut. de ingen. §. cùm autem.
¶ Libertinorum diuiſionem in ciues Romanos, Lati- 6
nos, & dedititios (quorum differentiam Vlpian. tit.
de libertis, & Theoph. in §. vlt. Inſtit. de libertin. decla-
rant. Iuſtinianus ſuſtulit, adeo vt omnes libertini in-
ter ciues Romanos connumerentur. C. de dedit. libert.
tollen. & tit. ſeq. Nouiſſimè autem libertinitatem om-
nino ſuſtulit, & omnes liberos homines fecit inge-
nuos, ſaluo tamen in manumiſſos iure patronatus.
Nou. 78. Notandum eſt, ſeruos, propriè loquendo, ſta-
tum ſeu caput non habere. ff. de cap. min. l. 3. in fi. & l. 4.
Inſtit. de capit. demin. §. ſeruus. quia pro mortuis ha-
bentur. ff. de diuerſ. reg. iur. l. quod attinet. 32. l. ſeruitu-
tem. 209. ¶ Secunda hominum diuiſio ſumitur à ciui- 7
tate: nam alij ſunt ciues Romani, alij peregrini, qui
ſunt extra ciuitatem Romanam. ff. de heredib. inſtitut.
l. 6. §. ſolemus. Ciues Romani ſubdiuiduntur in patres
vel matres familiarum, & filios vel filias familiarum.
Patresfamiliarum vel matresfamiliarum dicuntur, qui
quæue ſunt ſuæ poteſtatis. filijfamiliarum, & filiæ fa-
miliarum, qui quæue ſunt in poteſtate parentum. ff. tit.
prox.

Digitized by Google

8 prox. l. 4. ¶ Tertiam perſonaruio diuiſionem ſuppe-
ditat familia. alij namque ſunt in eadem familia, alij
in diuerſis familiis. In eadem familiâ ſunt adgnati. ꝟ.
de verbor. ſignif l. pronunciatio. 195. §. communi. Qui
verò io diuerſis familiis ſunt, partim ſunt cognati,
partim affines, partim extranei. Huc aliquo modo
ſpectat etiam ſexus diſtinctio, qua maſculos à feminis
ſeiungimus. l. in multis. 9. & l. ſeq. nam femina dicitur
eſſe caput & finis familiæ ſuæ. d. l. pronunciatio. io fi.
& l. ſeq.

VI. *De his qui ſui vel alieni iuris ſunt.*

1 ALia perſonatum diuiſio eſt, quòd quædam perſo-
næ ſunt ſui iuris, quædam ſunt alieno iuri ſubie-
ctæ. l. 1. in pr. Qui ſui iuris ſunt, patresfamilias vocao-
tur. l. 4. & vel ſunt in tutela, vel in curatione. vel neutro
iure tenentur. Inſtit. de tutel in pr. Alieni iuris ſunt
ſerui, qui ſuot in poteſtate dominorum l. 1. §. igitur.
& filiifamiliâs, qui ſuot in poteſtate parentum. l. 3. & 4.
2 ¶ Filiorum familias alij ſunt naturales, alij legitimi. ꝟ.
tit. prox. l. 1. De his ſequenti titulo dicetur. Illi aut ex
iuſtis nuptiis naſcuntur. l. 3. aut legitimatione fiunt.
Inſtitut. de nupt. §. vltim. Legitimantur autem.
I. Contractis poſtea nuptiis à patre eorum cum con-
cubina, ex qua ſuſcepti ſunt, & dotalibus inſtrumen-
tis confectis. C. de natural. liber. l. cùm quis. 10. & l. ſeq.
II. Si curiæ dentur. C. eod. l. 3. No. 89. cap. 1 III. Be-
neficio principis. No. 74. cap. 1. & 2. No. 89. cap. 3.
IV. Si pater filium ſuum naturalem in publico inſtru-
meoto, vel iu priuato, quod trium teſtium ſubſcri-
ptiooe confirmatum ſit, vel in teſtamento, vel apud
acta filium ſimpliciter nominauerit, co non adiecto
quòd naturalis filius ſit. No. 117. cap. 2. Erat olim &
alius modus legitimandi per adoptionem. C. de natu-
ral. liber. l. 6. in fi. quem Iuſtious ſuſtulit. C. eod. l. 7. &
No. 74. cap. 3.

VII. *De adoptionibus, & emancipa-tionibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſoluitur.*

1 DInifimus filiosfamiliâs in naturales & legitimos:
quoniam igitur de naturalibus dictum eſt, nunc
2 de legitimis videamus. ¶ Legitimi vocantur, qui non
3 naturâ, ſed adoptione fiunt. l. 1. ¶ Adoptio eſt legis
actio. ꝟ. de offic. proconſ. l. 3. naturam imitans. Inſtit.
h. t. §. minorem qua qoi filiusfam. alicui non eſt, fit et
4 filiusfamilias. d. l. 1. ¶ Diuiditur autem in adoptio-
nem, & arrogationem. Adoptio ſpecialis eſt, cum fi-
liusfamiliâs imperio magiſtratus adoptatur. Arroga-
tio eſt adoptio patrisfamiliâs, quæ fit Imperatoris au-
ctoritate. l. 1. in fi. & l. 2. in pr. id eſt, per reſcriptum
5 principis apod acta inſinuatum. ¶ Porrò quemadmo-
dum adoptio in perſona adoptantis patriam poteſta-
tem cooſtituit, ita etiam patris io adoptionem dantis
poteſtatem diſſoluit: adeo vt adoptio non ſolùm ſit
modus patriæ poteſtatis conſtituendæ, ſed etiam diſ-
ſoluendæ. Inſtit. quib. mod. ius poteſt. ſoluit. §. ſed cùm
pater. Qua de cauſa adnectuntur hic & alij modi, qui-
bus eadem poteſtas tollitur: inter quos modos eſt
6 emancipatio. ¶ Eſt autem emancipatio, actus legiti-
mus. ꝟ. de diuerſ. reg. iur. l. actus legitimus. 77. quo pa-
reos filium familiâs è poteſtate ſua dimittit. Inſtitut.
7 quib. mod. ius poteſtat. ſoluit. § præterea. ¶ Ac triplex
eſt, videlicèt legitima, Anaſtaſiana & Iuſtinianea. d. §.
præterea. Legitima eſt, qoa filius tribus mancipatio-
nibus id eſt imaginariis venditionibus tribúſq; manu-
miſſionib. ceteri autem liberi vna mancipatione, ma-
numiſſionéque ſui iuris fiebant. Iuſtit. d. §. præterea. &
ꝟ. de ioiuſt. rup. teſtam. l. verum. 8. Vlpian. ti. qui in po-
teſt. in aocipiòve ſunt. in pr. Caius lib. 1. tit. 6. §. item per
emancipatiouem. Anaſtaſiana fit per reſcriptum prio-
cipis apud competentem iudicem inſinoatum. C. de
emancip. liber. l. pen. Iuſtinianea ſine reſcripto princi-
pis coram competeote iudice perficitur: quam intro-
duceos Iuſtinianus, legitimam emancipationem ſu-
ſtulit & Anaſtaſianam probauit. C. eod. l. vlt. Sunt &
alij modi tollendæ patriæ poteſtatis. Inſtit. quib. mod.
ius poteſtat. ſolu. qui hoc titulo ſpecialiter non de-
clarantor.

VIII. *De diuiſione rerum & qualitate.*

TRanſeamus à primo iuris obiecto ad ſecundum, 1
id eſt, à perſonis ad res. Rei verbum hîc anguſtè
accipitur, vt diſtinguatur à perſonis, & actionibus. ꝟ.
de ſtatu homio. l. 1. quamuis & perſonas & actiones
rei appellatione contineri oihil vetet. ¶ Rem in ge- 2
nere definire, nec poſſumus, nec debemus. Sed diui-
ſiones ſunt afferendæ, quæ ex ipſarum rerum diuerſa
qualitate eruuntur. I. Aliæ ſunt diuinæ ſeu diuini iu-
ris: aliæ humanæ, ſeu humani iuris. l. 1. in princ. & ꝟ.
de interd. l. 1. in princ. Diuini iuris ſunt res ſacræ, &
religioſæ, & ſanctæ. Sacræ res ſunt, quæ publicè con-
ſecratæ ſunt. l. 6. §. ſacræ. Sanctæ ſunt, quæ ab homi-
num iniuria defenſæ atque munitæ ſunt. l. ſanctum. 8.
vel, Quæ neque ſacræ, neque profanæ ſunt, ſed ſan-
ctione quadam confirmatæ, vt leges. l. ſacra. 9. §. pro-
priè. portæ & muri ciuitatum, vel caſtrorum. l. 1. in pr.
Sanctum autem dicitur, vel à ſanguinibus, quæ legati
populi Romani ferre ſolebant, ne violarentur. d. l. ſan-
ctum. 8. vel à ſanctione. d. l. ſacra. §. propriè. Sanctio
verò dicitur ea legis pars, quæ legem violantibus, pœ-
nam irrogat. Religioſus locus eſt, vbi corpus huma-
num humatum eſt. l. 2. io princ. ꝟ. de relig. l. 2. §. ſepul-
chrum hoc eſt, aut totum corpus, aut ſaltem præci-
pua pars, quæ eſt caput. ꝟ. eod. l. cùm in diuerſis. Res
humanæ partim ſunt publicæ, id eſt, publici iuris: par-
tim priuatæ, id eſt, iuris priuati. l. 1. in princ. II. Quæ-
dam res ſunt corporales, quæ ſui naturâ tangi poſ-
ſunt, veluti fundus, homo, veſtis. quædam incorpora-
les, quæ ſui naturâ tangi non poſſunt: & vel extra ius
conſiſtunt, vt angeli, & animæ; vel in iure, vt obliga-
tiones, hereditates, ſeruitutes. d. l. 1. §. quædam. & In-
ſtit. de reb. corporal. & incorpor. Corpora vel ſunt
certa, id eſt, ſpecies, vt Stichus: vel incerta, id eſt, gene-
ra, vt homo. ꝟ. ad leg. Falcid. l. 1. §. & omne. Rurſus re-
rum corporalium aliæ ſunt immobiles, quæ vocantur
prædia, vt domus, ager: aliæ mobiles. vt veſtis, aurum:
aliæ ſe mouentes, vt ſerui, & bruta animalia. ꝟ. de ædil.
edi. l. 1. in pr. & C. de iu. dot. l. pen. in princ. & de quadr.
præſcr. l. 2. in princ. & l. 3. §. quæ omnia. Quamquam
animalia quoque interdum rerum mobilium appella-
tione continentur. vt ꝟ. de rei vindic. l. 1. in princ. & de
acquir. poſſeſſ. l. 3. §. Nerua. Interdum inter res corpora-
les & incorporales ponuntur quantitates id eſt, quæ
pondere, oumero, vel meoſurâ conſtant. ꝟ. ad leg. Fal-
cid. d. l. 1. §. & omne. hoc autem eſt medium, qood
ſcholaſtici vocant medium per participationem extre-
morum: quia quantitates corpore ſunt præditæ, vt
nummi, vinum, oleum, frumentum. ꝟ. de legat. j. l.
planè. 34. §. ſed hoc ita. l. cùm res. 47. §. 1. vnde res cor-
porales dicuntur quantæ. ꝟ. de legat. iij. l. quiſquis. 95.
ſed dum quantitatibus vtimur, à materia & corpore
eas abiungimus, & ſolius quantitatis rationem habe-
mus. quamobrem dicuntur functionem recipere in
genere ſuo. ꝟ. de reb. cred. l. 2. §. 1. quia dum iis ſuo-

Digitized by Google

gimur ſiue vtimur, non tam corpus ſpectamus, quam
generalem quantitatem. Nura genus conſiſtere par-
tim in ſubſtantia, vt hominem. ff. de condict. indeb.
l.cùm is.32.§. vlt.& de verbor. oblig.l. in ſtipulationi-
bus.54. in princ.l.vbi 75.§. 1. partim in quantitate, id
eſt, in iis quæ numero, pondere, vel menſurâ conſtant.
ff.de reb.cred.d.l.2.§.1. III. Aliæ ſunt in patrimonio
noſtro, aliæ extra patrimonium noſtrum habentur. ff.
de verb.ſignif.l.5. & Inſtit.h.t.in princ.id eſt, quarun-
dam rerum eſt commercium, quarundam non eſt
commercium.ff.de contrah. empt.l. ſi in emptionem.
34. Commercium eſt emendi vendendíque inuicem
ius. Vlpian.tit.de domin.& acquir.rer.§.commercium.
Emendi & vendendi verbum latiùs accipe, vt omnem
alienationem complectatur, vt in l.ſtatuliberi.29.in fi.
ff.de ſtatulib. IV.Res omnes aut ſunt communes, aut
publicæ, aut vniuerſitatis, aut nullius, aut ſingulorum.
l.2.& Inſti.eod.§.quædam. Communes ſic accipe, quæ
omnibus hominibus communes ſunt, vt aër, mare, &
littora maris. d. l. 2. in fi. Publicæ dicuntur, quæ ſunt
vnius populi, vt flumina perennia, & portus. l.3. in fi.
& ff. de flumin.l. 1. §. 1. præſertim ſi populi Romani
ſint.ff.de verbor.ſignif.l.bona.15.& l.ſeq. Vniuerſita-
tis dicuntur, quæ ſunt alicuius ciuitatis, vt theatra, ſta-
dia.l.6.§.vniuerſitatis. Nullius hîc dicuntur, quæ diui-
ni iuris ſunt. Inſtit.eod.§. nullius. Singulorum dicun-
tur, quæ ſunt priuatorum hominum, quibus iure gen-
tium vel iure ciuili ſunt acquiſitæ. Inſtitut.eod.§. ſin-
gulorum.

IX. *De ſenatoribus.*

1 IVdiciorum partibus, id eſt perſonis & rebus expoſi-
tis, nunc ad ipſa iudicia explicanda aggredimur.
Nun tamen actionum, quæ eſt tertia iudiciorum pars,
obliti ſumus: ſed quoniam actiones extra iudicia exi-
ſtere nequeunt, idcirco tractatum de actionibus cum
tractatu de iudiciis coniungere, non ſolùm commo-
2 dum, ſed etiam neceſſarium videtur. ¶ Diiudicant
ſenatus, magiſtratus, arbitri, & iudices propriè dicti,
qui vocantur iudices pedanei. Diſtinxi ſenatum à ma-
giſtratu: quia ſenatus non eſt magiſtratûs, ſed ordinis
nomen. ff.de interdict.& releg.l.7.§.pen. Cauſas tamen
& lites ſub Auguſtis iudicabat.ff.de poſtul.l.1.§.de qua
auté.& de flumin.l.2.& à quib.appell. non lic.l.1.Sue-
to.in Caligu.cap.54.in Domitia.cap. 11. & iudices da-
bat.Sueto.in Domit.cap.8. Plin.lib.2.epiſto.11.& à iu-
dicibus appellabatur. Sueto. in Nero. cap.17. Tacitus
3 lib. 14. ¶ Senatus eſt ſelectorum virorum non ple-
beiorum cœtus. ff. de verbor. ſignif. l. plebs. 238. in
princ. Vbi plebis appellatione etiam equites continen-
tur: nam Romæ tres ordines fuiſſe, ſenatorium, eque-
ſtrem, plebeium, ſatis vel ex illo vulgato verſic.cõſtat,

„ *Martia Roma triplex, equitatu, plebe, ſenatu.*

Senatores propriè dicebantur, qui in ſenatu vel à re-
gibus, vel a dictatoribus, vel à cenſoribus lecti erant.
qui verò honoribus populi functi fuerant, etſi in ſe-
natum venire poterant, & ſententiæ dicendæ ius ha-
bebant; tamen ſenatores, cùm nondum in ſenatum le-
cti eſſent, non erant. Valer.lib.2.cap.1.Gell.lib.3.cap.
18.Feſtus in verbo *ſenatores*.Liu.lib.23. Sed nos hic ſe-
natoris nomen latiùs accipimus, vt ſenatores vocen-
tur, quicumque in ſenatu ſententiam dicere poſſunt,
l.vlt. in fi. Dicere autem ſententiam in ſenatu poſſunt,
primò præfectus vrbi, deinde patritij, conſules, con-
ſulates, præfecti prætorio, magiſtri militum, & cete-
4 ri illuſtres. d. l. vlt. in fi. & Nou. 62. ¶ Senatores pa-
tréſque dicti ſunt vel ab ætate, vel à curæ ſimilitudi-
ne, vel ab honore. Salluſt. in coniur.Catil.Liu. lib. 1.
Feſtus in verbo *Senatores*. ¶ Senatus aut erat legiti- 5
mus, qui ſtatis diebus habebatur: aut edictus ſine in-
dictus, qui ob negotia incidentia extra ordinem indi-
cebatur. Sueton.in Iulio, cap.80. & in Auguſt. cap.35.
Spart. in Adr. Capitoli. in Gordianis. ¶ Senatorum 6
diuiſiones quatuor notentur. I. Alij maiorum gen-
tium, alij minorum gentium appellabantur: quorum
illi à Romulo, hi primùm à Priſco Tarquinio conſti-
tuti fuerunt. Liu.lib.1.Tac.lib.11. Hinc patruum con-
ſcriptorum appellatio fluxit. nam, vt ait Plutar.in Ro-
mulo, Senatores ab initio tantùm patres dicti ſunt,
poſtea pluribus in eundem ordinem adſcriptis, Patres
conſcripti appellari cœperunt. Feſtus autem in verbo
adlectis, patres dictos eſſe ait, qui ſunt patricij generis:
conſcriptos, qui in ſenatu ſunt ſcriptis adnotati: alle-
ctos, qui propter inopiam ex equeſtri ordine in ſena-
torum numero ſunt aſſumpti. Sed poſtea obtinuit, vt
omnes vno patrum conſcriptorum nomine vocaren-
tur. II. Quidam pedarij appellabantur, qui ſenten-
tiam in ſenatu verbis non dicebant, ſed in alienam
ſententiam pedibus ibant: aut, qui non ſella curuli ve-
hebantur, ſed pedibus itabant in curiam: aut, qui non-
dum in ordinem lecti erant. Gell.lib.3.cap.18. III.Se-
natorum alij ſunt conſulares, alij præfectorij, alij quæ-
ſtorij, &c. qui ſcilicèt conſulatu, præfectura, quæſtu-
ra, &c. functi ſunt, aut honoraria dignitate à Principe
ſunt donati l.1. & C. vbi Senator. l. 3. & vt dign.or.
ſeru.l.2. Nam poſt magiſtratus geſtos ferè in ſenatum
legi ſolebant.d.l.3.& C.de præpoſ.ſa.cubicu. l.vlt. Va-
ler.lib.2.cap.1. Vnde Cic.in ſuis legibus ſanxit, è ma-
giſtratibus ſenatum eſſe oportere. IV. Tres ſunt ſena-
torum ordines. in primo ſunt illuſtres, in ſecundo ſpe-
ctabiles, in tertio clariſſimi. Iſidor.lib.9.etymolog c.4.
§.primi ordines. Omnes tamen vocantur clariſſimi:
quia etſi dignitas clariſſimatûs propriè ſumpta diſtin-
guatur nõ ſolum ab equeſtri dignitate, & à perfectiſſi-
matu, tamquam dignitatib. inferioribus, ſed etiam ab
illuſtratu & ſpectabilitate, tamquam dignitatibus ſu-
perioribus. C.de epiſc. audien.l.neminem.22. in prin.
& Nou.7. cap.12. tamen interdum latiùs ſumitur, vt
etiam illuſtratum & ſpectabilitatem complectatur, vt
Nou.71.

X. *De officio conſulis.*

SEquitur, vt de magiſtratibus videamus. quorum 1
alij ſunt vrbani, alij prouinciales. vrbani ſunt, qui
in vrbe Roma ius dicunt, veluti conſules, præfecti
prætorio, præfectus vrbi, quæſtores, prætores. ¶ Con- 2
ſules ex eo dicti ſunt, quòd plurimùm reipublicæ cõ-
ſulerent. ff. de orig. iur.l. 2. §. exactis deinde regibus
conſules. ¶ Erant autem duo. d. §. exactis deinde re- 3
gibus conſules. annuam poteſtatem habentes. Liu.
lib.2.in princ. penes quos initio fuit ſummum ius &
par cum regibus poteſtas: ſed lege deinde Iſta cau-
tum eſt, vt ab eis prouocatio eſſet, néve poſſent in
caput ciuis Romani animaduertere iniuſſu populi:
ſolúmque relictum illis eſt, vt coërcere poſſent, & in
vincula publica duci iuberent. d. §. exactis deinde re-
gibus conſules. Conſulum poteſtatem imminuerunt
etiam Tribuni plebis, ideo creati, vt plebi aduerſus
conſules opem ferrent. Liu.lib.2. Tandem eò res reci-
dit Græcorum Imperatorum tempore, vt ferè nomen
inane conſulum fuerit. Nou.105.in princ. Quapropter
nihil hoc titulo eis tribuitur, niſi quod ad manumiſ-
ſionem pertinet, hoc eſt, ad voluntariam iuriſdictio-
nem. ¶ Ex conſulibus alij erant ordinarij, qui Kal. 4
Ian.magiſtratum inibant. ff. de condit. & demonſtr.l.
Publius.36.in princ.alij ſuffecti, qui in locum deficien-

tium

tium ſubſtituebantur. s̄. de origi. iur. l. 2. §. poſt hunc.

XI. *De officio præfecti prætorio.*

1 COnſuli dignitate proximus, poteſtate his tem-
2 poribus ſuperior erat præfectus prætorio. ¶ Ra-
tio huius nominis: eſt quia veteres (vt ait Aſconius)
prætorem dixerunt omnem magiſtratum, cui parêret
exercitus: & prætorium, tabernaculum eius. inde au-
la principis, prætorium dicta eſt: & præfecti prætorio,
3 qui aulæ præerant. ¶ Hi ſunt in comitatu principis.
C. de appellat. l. præcipimus. 32. in princ. Eorum formæ
vim legis habent. C. de offic. præfect. prætor. Orient. &
Illy. l. 2. Rerum ſumma eis commiſſa eſt. C. de decur.
l. quilibet. 40. Præſides prouinciarum eorum cenſuræ
ſubditi ſunt. C. eod. l. ne quis. 30. vice ſacra, hoc eſt Im-
peratoris, iudicant. C. Theod. de appellat. l. à procon-
ſulibus. 16. Ab eis appellari non poteſt. j̄. de minor. l.
præfecti. 17. & C. de ſentent. præf. prær. l. vn. ſed intra
biennium ab eorum ſententiis ſupplicare permittitur.
ead. l. vn. Item aduerſus eorum ſententias alij magi-
ſtratus reſtituere non poſſunt. d. l. vn. in fi. h. t.

XII. *De officio præfecti urbi.*

PRæfecto prætorio dignitate par eſt præfectus vrbi. C. de præfect. præt. l. 1. ceteris autem poteſtatem & dignitatem dumtaxat intra vrbem habentibus præfertur. C. eod. l. 3. Huius fidei vrbs commiſſa eſt. Quidquid intra vrbem, vel extra vrbem, intra centeſimum miliare admittitur, ad eius notionem pertinet. Nec ſolùm de criminibus, ſed etiam de pecuniariis cauſis cognoſcit. l. 1. & 2.

XIII. *De officio quæstoris.*

QVæſtorum varia fuerunt genera. quidam pecunias publicas curabant: quorum alij in vrbe ærario præerant, alij prouincias ſortiebantur. quidam erant candidati principis, qui epiſtolis principalibus in ſenatu legendis vacabant. de quibus omnibus loquitur Vlpianus hoc titulo. Fuerunt præterea quæſtores parricidij, qui capitalibus rebus præerant. s̄. de orig. iur. l. 2. §. & quia vt diximus.

XIV. *De officio prætorum.*

1 PRætorum quidam vrbani fuerunt. s̄. de orig. iur.
l. 2. §. cúmque conſules. & j̄. de ſuſpect. tutor. l. 1. §.
damus. quidam prouinciales, vt prætor Lycaoniæ.
Nou. 25. & prætor Thraciæ. Nou. 26. ſed de ſolis vrba-
2 nis eſt hic titulus. ¶ Licèt autem prætores plures fue-
rint. d. l. 2. tamen præcipua poteſtas fuit penes præto-
rem vrbanum, qui inter ciues Romanos ius dicebat,
& peregrinum, qui inter peregrinos, vel inter ciues
Romanos & peregrinos iura reddebat. d. l. 2. §. cúm-
que conſules. Quorum auctoritas quanta fuerit, ex
eorum edictis apparet, quæ vim legis habent. Inſtit.
de iu. natur. §. prætorũ. Sed ea poſtea plurimũ imminu-
ta, fuit præſertim poſtquàm ex edicto perpetuo, quod
Saluius Iulianus ſub Imperatore Adriano compoſuit,
ius dici cœptum eſt. hodiéque ſolus Imperator leges
condit. C. de legib. l. vlt. Hi prætores iuriſdictionem
habent non ſolùm voluntariam. l. 1. & 2. ſed etiam
contentioſam. j̄. de ſuſpect. tutor. d. l. 1. §. damus de
criminibus verò non cognoſcunt. d. l. 1. §. vlt. & l. 2.
3 ¶ Prætoris definitio ex Marco Tullio de legibus, hæc
colligitur, Iuris diſceptator, qui priuata iudicat, iudi-
caríve iubet, & iuris ciuilis cuſtos eſt.

XV. *De officio præfecti vigilum.*

1 PRæfectus vigilum non eſt propriè magiſtratus, ſed
extra ordinem eſt conſtitutus. s̄. de origi. iur. l. 2.
§. nam præfectus. noctúque pro magiſtratibus fungi-
tur: ac præcipuè curat, ne quod incendium oriatur.
l. 3. in princ. & §. ſciendum. De grauioribus crimini-
bus non cognoſcit. d. l. 3. §. 1. & l. 4. & C. eod. l. vnic.
¶ Fuſtibus aut flagellis cædi iubere poteſt. d. l. 4. Ius 2
gladij in liberos homines non habet: ſeruos autem
etiã vltimo ſupplicio afficere poteſt. j̄. de condi. cau.
da. l. penult. ¶ Vigilum cohortibus præeſt. l. 3. in pr. 3
vnde etiam nomen accepit. Nou. 13. in princ. ¶ Sed 4
cùm odioſo & tenebricoſo nomine Nyctεparchus
dici cœpiſſet, nouiſſimè Iuſtinianus conſtituit, vt præ-
tor plebis appellaretur. d. No. 13.

XVI. *De officio proconſulis & legati.*

TRanſit à magiſtratibus vrbanis ad prouinciales. 1
¶ Prouincias, quæ ſtante republica in conſulares 2
& prætorias diuidebantur, Auguſtus aliter diuiſit:
alias namque ſenatui, populóque Romano conceſſit,
alias & quidem validiores ipſe ſuſcepit, auctore Sue-
tonio in eius vita, cap. 47. In illas mittebantur pro-
conſules: qui conſularem poteſtatem & inſignia con-
ſularia habebant, hoc excepto, quòd non duodecim
faſcibus, vt conſules, ſed ſex tantummodò vtebantur.
l. proconſules. 14. Sunt autem vel ordinarij, vel ſuffe-
cti. j̄. de tutor. & curat. da. l. 1. quo modo etiam con-
ſules ſuprà diuiſimus. Item vnum pluréſve legatos
accipiunt, quibus iuriſdictionem ſuam mandant. l. 4.
§. vlt. l. legati. 13. & j̄. de offic. eius. l. 4. In has prouin-
cias, quas ſibi reſeruauit, Imperator mittit præſides,
qui & legati Cæſaris dicuntur, de quibus deinceps di-
cendum eſt.

XVII. *De officio præfecti Auguſtalis.*

QVi Ægypto ab Imperatore perficitur, ſpeciali 1
nomine præfectus Ægypti vocatur. l. vnic. & j̄.
de tutor. & curat. dat. l. 1. & de mand. vind. l. apud præ-
fectum. 21. & C. de poſtul. l. 1. aut præfectus Auguſta-
lis, vt in hac rubrica, & C. de decur. l. quinque. 57. ſiue
quia ab Auguſto conſtitutus fuit. d. l. vn. ſiue quia præ-
eſt prætorio Auguſtali in Ægypto: vnde etiam præ-
fectus prætorio Auguſtali nuncupatur. C. eod. l. 2.
¶ Huic ad ſimilitudinem proconſulis imperium da- 2
tum eſt. d. l. vni.

XVIII. *De officio præſidis.*

PRæſidis nomen generale eſt, quo omnes, qui pro- 1
uincias regunt, appellantur. l. 1. Sed propriè præſes
dicitur legatus Cæſaris, cui Princeps aliquam è ſuis
prouinciis regendam committit. l. pen. ¶ Hic maius 2
imperium in ea prouincia habet omnibus poſt Prin-
cipem. l. 4. & de omnibus cauſis, quæ Romæ varias iu-
dices habent, in prouincia ſua cognoſcit. l. ex omni-
bus. 10. & l. ſeq. Ius habet gladij l. 6. §. qui vniuerſas.
ſed ita vt gladio animaduerti oporteat, non ſecuri,
vel telo, vel fuſti, vel laqueo, vel quo alio modo. j̄. de
pœn. l. aut damnum. 8. §. 1. Item damnare in metallum
poteſt. d. l. 6. §. qui vniuerſas. deportare non poteſt. j̄.
de pœn. l. 2. §. 1.

XIX. *De officio procuratoris Cæſaris, vel rationalis.*

QVi cauſis fiſcalibus in vrbe præeſt, præfectus æra- 1
rio dicitur. j̄. de tranſact. l. cùm hi. 8. §. tranſactio-
nes. & de iu. fiſ. l. edicto. 13. in princ. Qui verò iiſdem
cauſis in prouincia præeſt, procurator Cæſaris appel-
latur. l. 1. & j̄. de iu. fiſ. l. ne procuratores. 30. aut procu-
rator principis. s̄. de offic. proconſul. l. nec quidquam.
9. in princ. aut procurator diuinæ domus. C. vbi cau.
fiſca. l. cùm aliquid. 8. aut curator Cæſaris. l. 3. & j̄. de
iu. fiſc. l. 5. aut rationalis, vt in hac rub. & C. ſi adu. fiſ.

Digitized by Google

l.3.& vbi cau.fiſc.l.5. aur rationalis ſummæ rei.C.eod, l.7. 2 ¶ Non habet ius depottandi: nec reſtituit damnatos. l. 3. ſed aduerſus fiſcum vnà cum præſide reſtituere poreſt. C. ſi adu. fiſc.l.2. Omnino inter priuaros neque ciuilem neque criminalem iuriſdictionem habet, niſi vicem præſidis gerat. C.de pedan. iudi.l,1. & de iuriſdi.omo.iudic.l.1. & vbi can. fiſca.l.3. & ad leg. Fab. de plagiar. l.4. & de pœn. l.2. Rerum autem prouincialium procuratio ei mandatur, vel omnium, vel quarundam. j̄. ex quib. cauſ. maior. l. qui mittuntur. 35. §.1.

XX. *De officio iuridici.*

CVm in aliis prouinciis præſides, aut eorum legati ius tedderent, aut iudices darent: Alexandriæ, ne omnino Ægyptus in poteſtate præfecti eſſet, vnus, qui ius diceret, ab ipſo Cæſare conſtituebatur, qui iuridicus appellatur.

XXI. *De officio eius, cui mandata eſt iuriſdictio.*

1 QVoniam magiſtratus tam vrbani quàm prouinciales, cùm ipſi rebus atque negotiis omnibus vacare non poſſint, iuriſdictionem ſuam alteri mandare ſolent. j̄.de iuriſdict.l.ſolet.16.& s̄. de offic. proconſ. l. 4. §. vlt. cum duab. legibus ſequentibus: propterea magiſtratuum officio expoſito, nunc eorum officium declaratur, qui mandatam iuriſdictionem ſuſcipiunt. 2 ¶ Mandari poſſunt quæ iure magiſtratus competunt, non quæ ſpecialiter lege, vel ſenatuſconſulto, vel principali conſtitutione tributa ſunt. l. 1. 3 ¶ Mandatur vel tota iuriſdictio, vel eius pars.l.4.& j̄. de iuriſd.d.l.ſoler. & l.ſeq. Et vel à magiſtratu vrbico, vel à prouinciali.l.2.& j̄.de iuriſd.l.ſolet. & s̄.de offic. proconſ. l. 4. §. vlt. Item vel alteri magiſtratui.l.3.vel alicui priuato.l.vlt.

XXII. *De officio aſſeſſorum.*

MAgiſtratibus, & iis, qui mandatam à magiſtratibus iuriſdictionem ſuſcipiunt, conſiliarij aſſidebant iuriſperiti, quorum officium hic titulus explanat. Ex his alij publicum ſalarium à fiſco percipiũt, qui in ſua prouincia vltra ſtatutum tempus aſſidere non poſſunt. j̄. ex quib.can. maio. l.hi qui.37.hoc eſt, vltra quatuor menſes.C.h.t.l.in conſiliariis.10.alij publico ſalario non fruuntur, qui in patria ſua aſſidere non prohibentur.l.vlt.

LIBER SECVNDVS.

TITVLVS I.

De Iuriſdictione.

1 TRANSIT ab officio ad iuriſdictionem: quia officij verbum latiùs patet, quàm iuriſdictionis. vt enim proconſul, aut præſes xenia accipiat, vel non accipiat, vt patienter laudes ſuas audiat, ne extra prouinciam agat; nemo ad iuriſdictionem pertinere dixerit, quæ tamen ad officium ſpectare, certum eſt. s̄. de offic.proconſ.l.6.§.vlt. & l.7. & de offic. præſid.l.illud. 15. Ne proptetea intelligas officium eſſe genus iuriſdictionis: ſed officium aut extra iuriſdictionem conſiderari, vt in dictis legibus, aut circa iuriſdictionem verſari, vt in l. nec quicquam. 9. §. circa aduocatos. & §. obſeruare. s̄. de offic. proconſ. ceterùm officium id ex proprietate vocabuli ſignificat, quod fieri debet: iuriſdictio verò id, quod fieri poteſt. ¶ Iuriſdictionem definio magiſtratus de cauſis notionem. 2 eſt enim notio, genus iuriſdictionis. j̄. de re iudic.l.5.& de verbot.ſignif.l.notionem.99.in princ. ſed verbum magiſtratus diſtinguit iuriſdictionem à notione iudicis pedanei, qui iuriſdictione caret, iudicandique dumtaxar licentiam habet. C.vbi & apud quem. l.vlt. Si quidem aliud eſt ius dicere, aliud, iudicare. C. ne quis in ſua cauſa iud. aur ſibi ius dic. Si quis obiiciar, non tantùm magiſtratus iuriſdictionem habere, ſed etiam eos, quibus iuriſdictio mandata eſt: reſpondebo, etiamſi iuriſdictio alicui mandata ſit, non tamen eius, cui mandata eſt, ſed magiſtratus, qui mandauit, iuriſdictionem eſſe.l.ſolet.16.& s̄.de offic.eius. l. 1. §. qui mandatam. & l. 3. Adieci *de cauſis*, vt propriam iuriſdictionis materiam, qua diſtinguitur ab aliis magiſtratuum cognitionibus, explicarem. ¶ Ex 3 hac definitione colligamus diuiſiones. I. Notionis verbum hanc mihi videtur iuriſdictionis diuiſionem ſuggerere; vt alia ſit, quæ de plano expediri poteſt; alia, quæ pro tribunali tantùm expediri poteſt. s̄. de offic.proconſ. l.nec quidquam.9.§.vbi. & §. de plano. II. Sicut magiſtratus vel ſunt vrbani, vel prouinciales, vel municipales: ita iuriſdictio triplex eſt: vrbana, prouincialis, municipalis. nam magiſtratus quoque municipales iuriſdictionem habuiſſe, verius eſt: l. magiſtratibus.12. Paulus lib. 5. ſentent. tit.5. in princ. III. Sicut cauſarum aliæ ſunt voluntariæ, vt manumiſſio, adoptio, aliæ contentioſæ, vt reſtitutiones in integrum: ita iuriſdictio in voluntariam & contentioſam diuiditur. s̄. de offic. proconſ. l. 2. IV. Cùm cauſarum aliæ ſint ciuiles, aliæ criminales: hinc fit, vt iuriſdictio quoque ſit aut ciuilis, aut criminalis. Quæ ad cauſas criminales pertinet, merum imperium propriè dicitur, quæ verò in ciuilibus cauſis conſiſtit, imperium mixtum, aut iuriſdictio proprio vocabulo nuncupatur.l.3. Eſt autem merum imperium, ius gladij, id eſt, poteſtas animaduertendi in facinoroſos homines gladio vel alia coërcitione. d. l. 3. & s̄. de offic. proconſ.l.6.in princ.j̄.de diuerſ.reg.iur.l.nemo poteſt gladij. 70. veluti ſecuti, laqueo, telo. j̄. de pœn. l. aut damnum.8.§.1. Merum dicitur, quia purum eſt, non commixtum cum iuriſdictione propriè dicta; vt merum ius gentium dicitur, quod eſt à iure ciuili ſeiunctum. j̄.de depoſ.l.bona fides.31. Ius gladij vocatur. d. l. 3. quia vt haſta iuriſdictionis, ita gladius huius imperij inſigne erat, apud Romanos vt docui Methodicorum lib.3.ad tit.de iuriſdictione, num. 37. Mixtum imperium, quod etiam non merum appellatur. s̄. de offic. eius.l.vlt. eſt illud, cui etiam iuriſdictio ineſt, d.l. 3.vel, quod iuriſdictioni cohæret. s̄. eo. l.1. in fi. vel, modica coërcitio, ſine qua iuriſdictio nulla eſt. d. l. vlt. Iuriſdictio propriè dicta eſt, quæ in iure dicundo, potiùs quàm in iubendo conſiſtit. Sed neque imperium mixtum ſine iuriſdictione conſtare poteſt. d. l. 3. neque iuriſdictio ſine mixto imperio. d. l. vlt. In quibuſdam tamen cauſis vis iuriſdictionis magis apparet, quàm imperij, vt in danda bonorum poſſeſſione: in aliis contrà imperij maieſtas magis effulget, vt cùm prætor cauere iubet, aut in poſſeſſionem mittit.l.4.& j̄. de municip.l. ea quæ. 26. Tentabit aliquis præterea iuriſdictionem inordinariam, & delegatam ſeu mandatam diuidere, ex l. 5. niſi monuero, hanc non eſſe veram diuiſionem: quoniam iuriſdictio eadem eſt, ſiue mandetur, ſiue non mandetur: & mandata, eius eſt qui mandauit, non eius qui ſuſcepit, vt ſuprà docui. ¶ De iuriſdictione tria edicta, primum hoc titu- 4 lo, reliqua duo duobus titulis ſequentibus proponuntur. Primum edictum eſt de albo corrupto. quo edicto

caue

cauetur, vt ſi quis id, quod iuriſdictionis perpetuæ
causâ, non quod prout res incidit, propoſitum eſt, aut
proponitur, aut proponendum eſt, dolo malo corru-
perit, aut ſuſtulerit, aut, vt corrumperetur, tollere-
túrue, mandauerit; in eum detur quingentorum au-
reorum iudicium, quod populare eſt. in ſeruos autem,
ſi à dominis non defendantur, & eos qui inopia labo-
rant, corpus torquendum eſt. l. 7.

II. *Quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit, vt ipſe eodem iure vtatur.*

1 SEquitur ſecundum edictum de iuriſdictione, cuius
2 quatuor ſunt partes. ¶ Prima & præcipua pars, à
huius tituli inſcriptionem compoſitores ſumpſerunt,
eſt, de iis, qui iuriſdictioni præſunt, nouum ius dicen-
tibus. Nam qui magiſtratum, poteſtatémue habet, ſi
quid in aliquem noui iuris dolo malo & cum effectu
ſtatuerit, ipſe quandocumque aduerſario poſtulante,
eodem iure vti debet. Aſſeſſoris autem imperitia, qui
nouum ius ſuggeſſit, non ius dicenti, ſed ipſi aſſeſſori
3 nocere debet. l. 1. §. hæc autem. & l. 2. ¶ Secunda pars
eſt de litigatoribus, qui nouum ius impetrarunt. Nam
ſi quis apud eum qui magiſtratum poteſtatémque ha-
bebit, aliquid noui iuris obtinuerit, poſtea quando-
cumque aduerſario eius poſtulante, idem aduerſus
4 eum decernetur. d. l. 1. §. 1. verſ. ſi quis apud. ¶ Tertia
pars rationem edicti, & æquitatem oſtendit: ſcilicèt
vt quod quis in alterius perſona æquum eſſe credidiſ-
ſet, id in ſua quoque perſona valere patiatur. d. l. 1. §. 1.
5 in fin. ¶ Quarta parte prætor excipit nouum ius di-
centes vel impetrantes contra eum, qui idem iuris
antea dixerat vel impetrauerat: ne, dum huius edicti
beneficio vtuntur, in eius pœnam committant. l. vlt.
6 ¶ Notandum eſt hanc pœnam aduerſus omnes ſta-
tui, qui in edictum inciderunt, non ſolùm eo poſtu-
lante qui læſus eſt, ſed etiam quocumque alio. l. 3. §.
hæc pœna. & §. quod autem.

III. *Si quis ius dicenti non obtemperauerit.*

1 TErtium edictum de iuriſdictione in eos propo-
nitur, qui ius dicenti non obtemperauerint, hoc
eſt, id non fecerint, quod extremum eſt in iuriſdictio-
ne, vltra quod ius dicens non progreditur. l. vn. §. 1.
2 ¶ Hoc iudicium non ad id, quod intereſt, ſed, quanti
ea res eſt, concluditur, id eſt, quanti contumacia non
obtemperãtis æſtimatur. &, cùm meram pœnam con-
tineat, neque poſt annum, neque in heredem datur. d.
l. vn. §. vlt.

IV. *De in ius vocando.*

1 NVnc de iudiciis magiſtratuum, quorum officium
& iuriſdictionem hactenus explicuimus, dicen-
dum eſt. Exordiemur autem ab edicto de in ius vo-
cando, quod eſt initium omnium actionum inſtituen-
2 darum. Inſtit. de pœn. temerè litig. §. vlt. ¶ In ius vo-
care, eſt ad eum, qui iuriſdictioni præeſt, iuris expe-
riundi causâ vocare. l. 1. & j. tit. prox. l. 2. & Inſtitut. de
3 pœn. teme. litigan. d. §. vlt. ¶ Differt autem in ius vo-
catio à citatione propriè ſumpta (nám interdum cita-
tio pro in ius vocatione ſumitur) nullis modis, vt in
4 Methodico docui, C. hoc tit. cap. 1. ¶ Sed quidam in
ius vocari non poſſunt, vt maiores magiſtratus, &
alij, qui enumerantur in l. 2. 3. & 4. in prin. quidam non
ſine permiſſu prætoris vocari poſſunt, vt parentes, pa-
troni, patronorum liberi, vel parentes. d. l. 4. §. 1. & ce-
teri, quibus talis reuerentia debetur. l. generaliter 13.
Si quis aduerſus ea fecerit, pœnam ſuſtinet 50. aureo-
rum: vel, ſi inopiâ laboret, corporaliter plectitur. l. pen.
& vlt. ¶ Doctores vocationem in ius ſeu citationem 5
diuidunt in verbalem, & realem. ſed illa ſola dici po-
teſt citatio vel in ius vocatio, hæc autem propriè vo-
catur prehenſio. verbalem autem ſubdiuidunt in pri-
uatã, & publicam. Priuata fit voce apparitoris, vel per
épiſtolam. Publica fit affixo programmate, vel per tu-
bam, per campanã. Hæc magis hodiernæ conſuetudini
quàm iuri Iuſtinianeo ſunt conſentanea. Ego malim
vocare publicam, quæ fit auctoritate publica, id eſt,
magiſtratus vocationem habentis, vt docet Gell. lib.
13. cap. 12. priuatam verò eam, quæ fit auctoritate pri-
uata ipſius auctoris. Gell. lib. 13. cap. 13. Horat. lib. 1.
Saty. 9. Sed hodie hæc priuata non eſt in vſu.

V. *Si quis in ius vocatus non ierit, ſiue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit.*

EX quacumque cauſa ad eum, qui iuriſdictioni 1
præeſt, in ius vocatus venire debet; vt, ſi dubite-
tur, an eius iuriſdictio ſit, hoc ipſum ſciatur. l. 2. in pr.
prætoris eſt enim æſtimare, an ſua ſit iuriſdictio: vo-
cati autem non contemnere auctoritatem prætoris. j.
de iudic. l. 5. Quòd ſi in ius vocatus non ierit; ex cau-
ſa à competenti iudice pro iuriſdictione iudicis mul-
tabitur. d. l. 2. §. ſi quis. ¶ Excuſatur tamen I. Qui ex 2
edicto in ius vocari non debuit, argum. l. 2. §. Olitus.
& l. 2. in princ. j. ne quis eum qui in ius vocab. vi exi.
& l. quamuis. 12. s. tit. prox. Huc ſpectat poſterior illa
rubricæ pars, *ſiue quis eum* &c. quod non videntur ani-
maduertiſſe, qui putant ea verba ad rubricam præce-
dentem eſſe transferenda. II. Qui eo non venit, quò
vocari eum non debuiſſe certum eſt. j. ne quis eum
qui in ius vocab. d. l. 2. §. eadem. III. Qui per ruſticita-
tem non venit. d. l. 2. §. ſi quis. IV. Qui fruſtra veniſ-
ſet: quia actoris non intererat, vt veniret, puta quia
dies feriata erat. d. l. 2. in fin.

VI. *In ius vocati vt eant, aut ſatis vel cautum dent.*

QVintò excuſatur, qui iudicio ſiſti idoneè ſatiſde-
dit, aut cauit. s. de in ius vocan. l. neque. 22. §. qui
in ius. & j. qui ſatiſda. cogan. l. 5. §. qui pro rei. Aut
enim in ius vocatus venire debet, aut ſatis vel cautum
dare. quod j. tit. 8. explanabitur.

VII. *Ne quis eum, qui in ius vocabitur vi eximat.*

NOn ſolùm punitur, qui in ius vocatus non venit, 1
ſed etiam qui eum in ius euntem exemit. l. 1. in
princ. l. 3. in fi. aut dolo malo fecit, quò magis exime-
retur. l. 4. in fi. ¶ Eximere eſt quoquo modo facere, 2
quò minus in ius vocatus veniat. d. l. 4. in princ. ¶ Ex 3
hoc edicto datur iudicium in factum. l. 5. §. 1. & §. hoc
iudicium. Quo non id continetur, quod in veritate
eſt, ſed quanti ea res eſt ab actore æſtimata, de qua
controuerſia eſt. vnde apparet, etiamſi calumniator
quis ſit, hanc pœnam eum perſequi. d. l. 4. §. 1. d. l. 5. §. 1.

VIII. *Qui ſatiſdare cogantur, vel iuratò promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur.*

SI in ius vocatus caueat iudicio ſiſti, non poteſt in
ius duci. s. de in ius vocan. l. neque. 22. & qui eum
duxerit iniuriarum tenetur. l. 5. non enim vocatus in
ius ire præcisè tenetur, ſed aut ire, aut idoneè cauere,
vt s. dictum fuit tit. 6. quod nunc exponemus latiùs.
¶ Cautionis tres ſunt ſpecies, ſatiſdatio, iuratoria cau-

tio, repromiſſio; quas expoſui ad titulum. Inſtit. de ſa-
3 tiſdat. ¶ Satiſdatio eodem modo appellata eſt, quo
ſatiſfactio. nam vt ſatisfacere eſt deſiderium eius, cui
ſoluendum aliquid eſt, non ſolutione, ſed alia ratio-
ne implere: ita ſatiſdare eſt, aduerſario, pro eo quod
petit, ita cauere, vt eo nomine ſecurus fiat. l. 1. & j̄.
4 quib.mod.pign.vel hypoth.ſolu.l.6.in princ. ¶ Satiſ-
datio bifariam diuiditur. I Aut eſt voluntaria, aut ne-
ceſſaria l.ſi fideiuſſor.7.§.ſi neceſſaria. II. Aut fit datis
fideiuſſoribus, aut pignoribus. j̄. de pecun. conſti. l.
promiſſor.21.§. vlt. Propriè tamen ſatiſdatio dicitur,
quæ fit datis fideiuſſoribus: quamuis ex interpretatio-
ne receptum ſit, vt ſatiſdari dicatur etiam pignoribus.
d.l.promiſſor.§.vlt.& j̄.de ſtipul.præt.l.prætoriæ.7. In
hoc autem tractatu de cautione iudicio ſiſti, hæc ſa-
tiſdatio cùm prætoria ſit. j̄.eod.l.1.in princ.omnino fi-
deiuſſoris perſonam deſiderat.d.l.prætoriæ.Porrò qui-
nam repromittant, vel iuratò caueant, vel datis fide-
iuſſoribus ſatiſdent, docui ad d.tit. Inſtit. de ſatiſdat.
5 ¶ Nunc ſciendum eſt, fideiuſſorem locupletem dan-
dum eſſe. s̄. in ius voca. vt eant. l.1. Locuples propriè
dicitur, qui ſatis idoneè habet pro magnitudine rei,
quam actor petit. j̄. de verb.ſignif. l.quos nos hoſtes.
234.§.1. Sed locuples videtur dari, non tantùm ex fa-
cultatibus, ſed etiam ex conueniendi facilitate. l.2.in
6 princ. ¶ Qui talem fideiuſſorem non acceperit, vt
initio huius tituli dixi, iniuriarum tenetur. nec ſolùm
ei tenetur, quem in ius duxit, ſed etiam fideiuſſori,
quem non accepit.l.5. Quod dixi locupletem fideiuſ-
ſorem exigi, regulariter verum eſt.ſed excipiuntur ne-
ceſſariæ perſonæ, inter quas qualemcumque fideiuſſo-
rem, id eſt, etiam non locupletem accipi prætor iubet,
l.2.§.prætor.& §.ſeq. & s̄. in ius voca. vt eant.l.1.x.3.
& in eum qui non acceperit, cùm ſciret eam neceſſi-
tudinem perſonarum, quinquaginta aureorum iudi-
cium dat. s̄. in ius voc. vt eant.d.l.2.

IX. *Si ex noxali cauſa agatur quem-admodum caueatur.*

QVæ ſuperiori titulo de cautionibus iudicio ſiſti
dicta ſunt, ad liberos homines pertinent. Si quis
autem ſeruum, de quo noxalis actio eſt iudicio ſiſti
promiſerit: prætor hoc titulo edicit, vt in eadem cau-
ſa eum exhibeat, in qua tunc eſt, donec iudicium ac-
cipiatur. l.1.in princ. Sed etſi quis liberum hominem
iudicio ſiſti promiſerit, in eadem cauſa eum ſiſtere de-
bet. j̄.ſi quis caut.l.ſi quis quendam.11. In eadem cau-
ſa ſiſtere videtur, qui ad experiendum non facit acto-
ris ius deterius.d.l.1.§.1.d.l.ſi quis quendam. & l.ſeq.
in princ.

X. *De eo, per quem factum erit, quò minùs quis in iudicio ſiſtat.*

1 CAutione datâ vitat quidem reus neceſſitatem ſe-
quendi eum qui in ius vocat, ſed poſtea debet,
ſicut promiſit, iudicio ſe ſiſtere. actor quoque adeſſe
debet. ac ne quis eis impedimenta ſtruat, quò minus
ad iudicium veniant: viſum eſt prætori, hoc edicto
dolum eius coërcere, qui impedit aliquem iudicio ſi-
2 ſti.l.1.in princ. ¶ Hoc titulo (vt opinor) ideo iudicij,
non iuris mentio fit, vt intelligatur, quamuis hîc præ-
cipuè de iis loquamur, qui iuriſdictioni præſunt, ta-
men ea, quæ hoc titulo proponuntur, ad eos non ab-
ſurdè trahi poſſe, qui ad iudices pedaneos vocantur.
3 ¶ Dolo malo feciſſe videtur, ſiue quis per ſe, ſiue per
alium fecerit.d.l.1.§.1.& ſiue vi, ſiue dolo tantùm. d.§.
1.& x. ¶ Hæc actio non ſolùm ei competit, qui in ius 4
vocauerat, ſiue ſe, ſiue eum, quem in ius vocauit, im-
peditum fuiſſe dicat.l.vlt. ſed etiam in ius vocato, niſi
ab actore impeditus fuerit; quo caſu ſufficit ei exce-
ptio, ſi de pœna promiſſa conueniatur eò quòd ad iu-
dicium non venerit. l.1.§.ſi reus. ¶ Datur autem hæc 5
actio in factum in id quod intereſt. d.l.vlt.in princ.ſed
ex parte eius, qui dolo fecit, pœnalis eſt.

XI. *Si quis cautionibus in iudicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperauerit.*

SVperior titulus coërcuit eos, qui aliquem impe- 1
diunt iudicio ſiſti. s̄. tit. prox.l.1. hic autem titulus
docet, ſi quis aut non ſtiterit, aut non in eadem cauſa
ſtiterit, ſtipulationem committi aduerſus reum, & fi-
deiuſſores ab eo datos.l.4.in princ.& §.item quæritur.
l.6. l.ſi quis quendam 11. cum ſimilib. ¶ Ex ea igitur 2
ſtipulatione actio competit. hoc eſt, aut certi condi-
ctio, ſi certa pœna promiſſa ſit, aut incerti in id quod
intereſt, ſi pœna expreſſa non fuerit. s̄. ſi quis in ius
voc.non ier.l.vlt.& j̄.de ſtipul.præto.l.vlt.& Inſtit. de
verb. oblig.in princ. Æſtimatio eius quod intereſt, ad
illud tempus refertur, quo ſiſti debuit, non ad id quo
agitur. l. qui autem. 12. ¶ Porro hæc actio ex iuſta 3
cauſa aut ipſo iure denegatur, aut ope exceptionis eli-
ditur. s̄. qui ſatiſda.cogan.l.vlt. Ipſo iure non compe-
tit, ſi principalis actio tranſactione, morte, vel alio
modo ſublata ſit.l.2.in princ.l.ſi eum.10.§.qui iniuria-
rum.l.vlt.Per exceptionem tollitur, ſi reus iuſtam cau-
ſam afferat, qua impeditus, iudicio non ſtitit, veluti
ſi aduerſam valetudinem, tempeſtatem, vim fluminis
excuſet. d.l.2.& paſſim. item ſi poſtea ſe ſiſtat, nec
actoris ius ex mora deterius factum ſit.l.& poſt.8.

XII. *De feriis, & dilationibus, & diuerſis temporibus.*

VAriis excuſationibus vti poteſt, qui vadimonium 1
deſeruit, id eſt, qui iudicio non ſtitit, vt promiſe-
rat. Harum cauſarum aliæ, breuiter ſunt expoſitæ ſu-
periori titulo: aliæ, quia prolixiorem tractationem
requirunt, in ſequentes titulos ſunt reiectæ. Ergo has
excuſationes ordine explicemus. ¶ Prima excuſatio 2
eſt propter ferias incidentes. l. 6. nam & is excuſatur,
qui die feriato in ius vocatus non iuit. s̄. ſi quis in ius
voc.non ier.l.2.in fi. cùm nec vocari tunc debuerit, vt
Varronem in augurũ libris ſcripſiſſe teſtatur Macrob.
Saturn.lib.1.Etenim feriæ (quæ auctore Feſto à ferien-
dis victimis ſunt appellatæ, & olim dicebantur dies
nefaſti, quibus opponuntur dies faſti) ſunt vacationes
à ciuilibus iudiciis.l.6. vel vacationes à forenſibus ne-
gotiis.l.pen.vel, dies, quibus lege agere non licet, qui-
búſve ius dici non poteſt. Varro. lib.5. de ling. Latin.
Ouid.1.faſtor.ver.47. Macrob.lib.1. Saturnal. ¶ Idem 3
Macrobius dicto loco auctor eſt, ferias aut publicas
fuiſſe, aut proprias familiarum, aut proprias ſingulo-
rum, publicarum quatuor fuiſſe genera: nempe ſta-
tiuas, quæ vniuerſi populi communes erant, & certis
conſtitutiſque diebus fiebant: conceptiuas, quæ quo-
tannis à magiſtratibus aut ſacerdotibus concipieban-
tur in dies certos, vel etiam incertos, vt ſunt Latinæ,
paganalia, ſementinæ, compitalia: imperatiuas, quas
conſules vel prætores pro arbitrio poteſtatis indice-
bant: & nundinas, quæ paganorum erant, ac ruſti-
corum, qui tunc negotiis propriis vel mercibus pro-
uiſuri conueniebant. Hæc Macrobius. ¶ Feſtus autem 4
in verbo *feriæ*, alias ſine feſto fuiſſe ait, quales ſunt
nundinæ: alias cum feſto, vt Saturnalia. ¶ Sed vt di- 5
uiſiones

niſiones publicarum feriarum, de quibus hoc titulo
agitur, ex iure noſtro ſumamus: I. Aliæ ſunt feriæ ge-
nerales, quæ vbique locorum obſeruantur: aliæ par-
ticulares, quæ certo loco concluduntur. l. 4. & extrà
eod. cap. vlt. II. Aliæ ſunt ſolemnes, quæ ex ordine
obſeruantur: aliæ repentinæ, quæ extra ordinem, ob
res putà proſperè geſtas, indicuntur. j̄. ex quib. cauſ.
maior. l. ſed etſi. 26. §. ſi feriæ, & C. de dilat. l. 3. Solem-
nes partim ſunt diuinæ, quæ diuini cultus causâ obſer-
uantur. C. h. t. l. vlt. partim humanæ, vt meſſium, &
vindemiarum. l. 1. in princ. & C. eod. l. 7. Hactenus de
6 feriis. ¶ Secunda excuſatio eſt propter dilationem. j̄.
7 de iudic. l. interdum. 36. in prin. & C. de dilat. l. 3. ¶ Di-
latio eſt diei iudicij diffuſio atque prorogatio. l. 2. §. ſi
quis iudicio qua pendente cognitio ſuſtinetur. d. l. in-
terdum in princ. & officium iudicis conquieſcit. d. l. 3.
8 ¶ Diuiditur I. In peremptoriam, & non perempto-
riam. j̄. de iudic. l. ad peremptorium. 68. Peremptoria
dicitur, quæ perimit diſceptationem, neque vltrà pa-
titur aduerſarium tergiuerſari. j̄. eod. l. & tertium. 70.
nam eâ comminatur iudex, etiam abſente diuerſa par-
te cogniturum ſe & pronũciaturum. j̄. eod. l. in perem-
ptorio. 71. Vnde intelligimus, non peremptoriam di-
lationem eſſe, quæ diſceptationem duntaxat profert,
non perimit. d. l. interdum. in prin. & d. l. 3. II. In con-
uentionalem, iudicialem, & legalem. Conuentiona-
lis eſt, quæ fit ex conſenſu litigatorum, argum. l. ſi
conuenerit. 26. j̄. de re iudic. & l. 4. in fi. C. de dilat. Iu-
dicialis eſt, cuius auctor eſt iudex inſtante fortaſſis al-
tero litigatorum. C. eod. l. 1. & 4. Legalis eſt, quæ fit
à lege, veluti propter ferias. C. de feri. l. 3. 6. 8. 10. Hæc
9 de dilationibus dicta ſint. ¶ Tertia excuſatio eſt pro-
pter tempus. ĵ. tit. prox. l. 1. l. etſi poſt. 8. Notandum eſt,
diem naturalem, more Romano, à media nocte inci-
pere, & ſequentis noctis media parte finiri. l. more. 8.

XIII. *De edendo.*

1 QVarta excuſatio eſt, ſi actor non ediderit actio-
nem, qua vti vult. extra de libe. oblat. cap. vlt.
2 ¶ Editio eſt prolatio ſeu demonſtratio. l. 1. §. 1. & C. eo.
l. 3. quam litigaturus ſuâ, vel aduerſarij causâ facit. Suâ
cauſa, vt cum edit inſtrumenta, quibus eſt vſurus. d. l. 1.
§. edenda. Aduerſarij causâ, vt cùm reus actori ratio-
3 nes edere cogitur. C. eod. l. 5. ¶ Editur autem aut ver-
bis, aut ſcriptura, aut alia demonſtratione. d. l. 1. §. 1. &
4 l. 6. §. edi. ¶ Et vel actio editur. d. l. 1. in princ. & §. 1.
5 & C. eod. l. 3. vel inſtrumentum. d. l. 1. §. edenda. ¶ Edi-
tio actionis eſt futuræ litis demonſtratio. d. l. 3. vt is,
qui conuenitur, ſciat vtrùm cedere, an contendere de-
beat: &, ſi contendendum putat, veniat inſtructus ad
ſe defendendum, cognita actione, qua conuenitur. l. 1.
6 in princ. ¶ Editur autem actio, ſiue quis copiam de-
ſcribendi faciat, ſiue in libello complectatur & det,
ſiue dictet, ſiue aduerſarium ſuum ducat ad album,
& ei demonſtret iudicium quod dictaturus eſt, vel id
7 dicat, quo vti vult. d. l. 1. §. 1. ¶ Editio inſtrumenti eſt,
per quam ſcriptura in iudicio profertur, vt fides veri
conſtare poſſit. C. h. t. l. 3. & l. 5. Inſtrumenti appella-
tionem latè accipe, vt complectatur omnem ſcriptu-
ram, quæ probationis causâ editur, vt acta publica, tam
ciuilia, quam criminalia. C. eod. l. 2. & rationes. l. 4. l.
quædam. 9. in princ. Ratio autem definitur vltro ci-
tróque dandi, accipiendi credendi obligandi, liberan-
8 di ſui causâ negotiatio. l. 6. §. rationem. ¶ Edere in-
ſtrumenta, putà rationes, eſt dictare; vel tradere libel-
lũ, id eſt, exemplum; vel codicem, id eſt, authenticum
proferre. l. 6. §. edi autem. Sed edi ratio tum demum
intelligitur, cùm à capite editur, vt tota inſpici poſſit.
l. argentarius. 10. §. edi autem. & quidem cum die &
conſule: quamquam alia inſtrumenta eduntur ſine die
& conſule quo ſunt concepta, expreſſo tantùm die, in
quem ſolutio collata eſt. l. 1. §. editiones. ¶ Edere in- 9
ſtrumenta coguntur alij edicto prætoris, vt argentarij.
l. 4. in princ. (Argentario verò, & ei, qui ſibi iterum
edi poſtulat, non ſine cauſæ cognitione edi iubet. l. 6.
§. prætor ait) data actione in factum. l. quædam. 9. in
prin. intra annum. l. vlt. quanti agentis intereſſit eas ſibi
editas eſſe. l. 6. §. ex hoc edicto. d. l. argentarius. §. cùm
autem. (Æſtimatio autem eius, quod intereſt, ad illud
tempus refertur, quo edi debuit, non ad illud, quo agi-
tur. l. vbi 8. §. is autem.) alij alia actione prætoria, vt
negotiorum geſtor. j̄. de negot. geſt. l. 2. Inſti. de oblig.
quæ qua. ex contr. §. 1. alij actione ciuili, vt procura-
tor actione mandati, ſocius actione pro ſocio, tutor
actione tutelæ. d. l. quædam. in prin. alij officiu iudicis.
C. eod. l. 1.

XIV. *De pactis.*

QVinta excuſatio eſt propter pactum, cuius inter- 1
pretatio paulò altiùs eſt repetenda. ¶ Conuentio 2
& conſenſus ſunt vocabula ſynonyma: quorum ſigni-
ficatio negotiis contrahendis vel tranſigendis in hoc
tractatu concluditur. l. 1. §. conuentionis. ¶ Diuiditur 3
autem conuentio multis modis. I. Alia eſt nuda, quæ
caret causâ: alia non nuda, quia cauſam adiectam ha-
bet. Cauſa eſt vis obligationis & actionis pariendæ. l.
iuris gentium. 7. §. 1. Nuda conuentio paſſim vocatur
pactio, pactum, nuda pactio, nudum pactum, pactum
conuentum, pactum & conuentum, nuda conuentio,
ſimplex conuentio. Quæ verò cauſam habet, appel-
latur contractus. Cùm autem e contrario eſt cauſa ſine
mutuo conſenſu, quaſi contractus conſtituitur, velu-
ti negotiorum geſtio. j̄. de negot. geſt. l. 2. niſi quid
commiſſum fuerit, vt delictum, vel quaſi delictum di-
ci debeat. Inſtitut. de oblig. quæ qua. ex contra. in pr.
& de obligat. quæ qua. ex deli. in pr. Contractuum alij
nomine carent, qui vocantur innominati, veluti do
vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias: alij
nomen habent, & appellãtur contractus nominati, vt
emptio & venditio, locatio & conductio, ſocietas,
mutuum, & alij complures. Nomen contractus voco,
quod eſt proprium contractus, id eſt, quod ſimul &
conuentionem & cauſam ſignificat. d. l. iuris gentium.
§. 1. II. Alia eſt publica, alia priuata. Publica eſt, quæ
ad rempub. pertinet, veluti cùm duces belli inter ſe pa-
ciſcuntur. Priuata eſt, quæ inter homines priuatos de
re priuata interponitur. atque hæc aut legitima eſt, aut
iuris gentium. l. 5. Legitima eſt, quæ lege aliqua, hoc
eſt, iure ſcripto confirmatur l. 6. Quæ quidem diuidi-
tur in pactum legitimum. d. l. 6. d. l. iuriſgentium. §. ſi
paciſcar ne operis. l. ſi tibi. 17. §. 1. & 2. & contractum
iuris ciuilis, qualis eſt ſtipulatio. Inſtitut. de action.
§. de conſtituta. Conuentio iuris gentium ſimiliter di-
uiditur in pactum nudum, & contractum iuris gen-
tium: atque hic contractus in innominatum & no-
minatum ſubdiuiditur. d. l. iuriſgentium. III. Con-
uentio vel fit verbis, vel re, vel per epiſtolam, vel per
nuncium. IV. Vel fit inter abſentes, vel inter præſen-
tes. V. Vel eſt tacita, vel expreſſa. l. 2. Hæc de conſen-
ſu & cõuentione dicta ſufficiant. ¶ Iam dicamus ſpe- 4
cialiter de pactis. Pactum & pactio, quamuis re idem
ſint, tamen ratione differunt. dum enim fit, pactio:
cùm factum eſt, pactum propriè dicitur. quapropter
pactum rectè à pactione denominatur. l. 1. §. 1. Vtrumq;
autẽ dicitur eſſe duorum pluriúmve in idem placitum
conſenſus atque conuentio, d. l. 1. §. & eſt pactio. & j̄.
de pol

Digitized by Google

de pollicit. l. 3. in princ. Intellige nudam conuentionem de re aliqua danda, vel facienda. quas differen-
5 tias ſi addas, pacti definitionem perficies. ¶ Pacti diuiſiones multæ ſunt. I. Aut eſt pactum publicũ, quod propriè dicitur fœdus: aut priuatum, quod in legitimum & iurisgentium ſubdiuiditur. l. 5. Legitimum eſt, quod lege confirmatur, vt furti, iniuriarum. d.l.5. d. l. iurisgentium. §. ſi paciſcar ne operis. d. l. ſi tibi. Pactum iurisgentium aut eſt nudum pactum, quod per ſe ſubſiſtit: aut lex contractus, quæ ineſt contractu. d.l.iuriſgentium. §.quinimmo. & ff. de contrah.empt, l.fundi.79.& C.h. t. l.legem.10. & de pact. conuent.l. 1, Sed quia ſuprà dixi, pactum, & pactum nudum, eſſe ſynonyma; hîc autem pactum nudum facio ſpeciem pacti; ſciendum eſt, pactum nudum vocari; vel qoia cauſâ vacat, in qua ſignificatione diſtinguitur à contractu, & complectitur omnia pacta; vel quia ſolum eſt, hoc eſt, non coheret contractui, in qua ſignificatione eſt ſpecies pacti. II. Aut eſt expreſſum, aut tacitum.l.2.3.4. III. Quuddam eſt pactum in rem, quod generaliter fit veluti ne petatur: quoddam in perſonam, ſeu perſonale, qood perſooam non egreditur, adeo vt nequidem ad heredem tranſeat: veluti ne ego à te petam, ſed ego ab herede tuo petere poſſim, & heres meus etiam à te petere poſſit. l. iuriſgentium.7. §.pactorum.l.& heredi.21.in princ. & §.vlt.l.niſi.22.l. idem.25.§.1. quoddam mixtum, quod ex vna parte in rem, ex altera in perſonam conceptum eſt, veluti ne ego petam, vel ne à te petatur. l. qui in futurum. 57. IV. Quoddam eſt generale, quod ad multas: quoddam particulare, quod ad certas res vel obligationes pertinet, l.ſi vnus.27. §. item ne experiar.l. tres fratres.35.l. emptor.47.§. Lucius. V.Quoddam eſt obligatorium, quod obligationem conſtituit: quoddã liberatorium, quod obligationem infirmat.l.ſi tibi.17.§.1. quoddam tranſactionis cauſâ de re dubia factum, vt de lite.C.de tranſact.l.quamuis.39.aut de fideicommiſſo conditio-
6 nali.C.eod.l.de fideicommiſſo.11.& h.t.l.1.l.cùm proponas filios.16. ¶ Pacta valent I. Iure naturali.l.1.in princ.& ff.de pecun.conſtit.l.1. in princ. II.Iure prætorio.d.l.1.in pr.l. iuriſgentium. §. ait.prætor. III.Iure
7 ciuili, ſi lege, aut ſenatuſconſulto, aut principis conſtitutione confirmentur. ¶ Edictum prætoris de pactis, in hæc verba conceptum eſt: *Pacta conuenta, quæ neque dolo malo, neque aduerſus leges, plebiſcita, ſenatuſconſulta, edicta Principum, neque quò fraus cui eorum fiat, facta erunt, ſeruabo.* d. l. iuriſgentium. §. ait prætor. Seruat prætor non ſolùm pacta iuriſgentium, ſed etiam legitima. ſæpe enim confirmat ius ciuile. ſ. de iuſt. & iu. l.7. Inſtitut.de bon. poſſ. §.1. vnde ciuiles quoque actiones proponit. ff.ſi pars hered. petat.l.1.& ff. commod. l. 1. in princ. Seruat, inquam, quandoque data actione ex pacto, quandoque data actione informata à pacto, quandoque data exceptione, quandoq; negata actione. tot enim ſunt vires pacti.l.6.l.7.§.ſed cùm nulla.§.quinimmo. totidémq; ſignificationes verbi *ſeruare*. ff.fam.erciſc.l.inter.44.§.1.& de acquir.rer.domin.l. ſtatuas 41.& C.h.t.l.legem.10. & de pact.conuent.l.1.

XV. *De tranſactionibus.*

1 SExta vadimonium deſerentis excuſatio eſt propter tranſactionem. ſ. ſi quis caution. l. 2. nam & ante cautionem iudicio ſiſti præſtitam facta tranſactio, vocatum in ius excuſat, quominùs in ius ire cogatur. ſ.
2 de in ius vocan.l. neque.22.§.1. ¶ Tranſigi dicitur, ſi latiùs hoc verbum accipiatur, quotieſcumque res aliqua abſoluitur & ad exitum perducitur. ſ.tit. prox.l.1. §.conuentionis.& ff.de verb.ſignif.l.tranſacta.229. ſed tranſactio propriè accepta, eſt conuentio.C.h.t.l.cùm proponas. 17. l. ſi quidem. 24. non gratuita. C. eod. l. tranſactiu.38.& de repud.hered. l.3. de re dubia vel litigioſa. h.t.l.1.& C.eod.l.2. ¶ Diuiditur multis mo- 3
dis. I. Vel fit nudo pacto; veluti ſi quis paciſcatur de lite non perſequenda.l.2.& C.eod.l. vt reſponſum.15. l. cùm proponas.17. vel ſtipulatione Aquiliana, quæ nouat obligationem dubiam & controuerſam, ipſáq; per acceptilationem tollitur. l.2. 4. & 5. & C. eod.l.4. vel contractu innominato, veluti do vt à lite diſcedas. C.eod.l.ſi pro fundo.33.trado tibi bona vt à lite diſcedas.C.eod. l. 6. Poteſt etiam nudo pacto, vel contractui addi ſtipulatio Aquiliana. C. eod.l.3. & d.l.vt reſponſum. vel ſtipulatio pœnalis, vt is, qui fidem tranſactionis rumpet, in pœnam incidat. C.eod.l.promiſſis. 37. vel vtraque ſtipulatio, tam Aquiliana, quàm pœnalis, l. pacto.15. II. Aut eſt generalis, quæ ad bonorum vniuerſitatem, vel ad omnes controuerſias pertinet.l.non eſt ferendus.12.& C.eod.l. ſub prætextu.29. aut particularis, quæ de re certa fit. l. qui cum tutoribus.9.& C.eod. l.ſi de certa.31. III. Aut eſt pura, aut conditionalis. C.eod. l.ſi ſuper.9. IV. Aut eſt iudicialis, aut extraiudicialis.C.eo.l.ſiue apud acta.28. V.Aut fit in ſcriptis, aut ſine ſcriptis. C. eod. l.5. & d. l. ſiue apud acta. VI. Aut eſt iurata, aut non iurata. C. eod.l. ſi quis maior.41.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De poſtulando.*

DE magiſtratuum iudiciis tractantes, primo 1
loco ipſorum magiſtratuum officium & iuriſdictionem, deinde horum iudiciorum formam & progreſſum expoſuimus: hoc autem libro, de iis, qui coram magiſtratibus litigant, verba facturi, ab his, qui poſtulare dicuntur, incipiamus. ¶ Poſtulare, 2
vt Vlpianus definit, eſt deſiderium ſuum, vel amici ſui, in iure, apud eum, qui iuriſdictioni præeſt, exponere, vel alterius deſiderio contradicere. l.1.§.1. & ff. de dam. infec. l.4. §. hoc autem. ¶ Ex hac definitione 3
ſtatim colliguntur duæ diuiſiones. I. Quidam pro ſe, quidam pro aliis poſtulant: quorum illi, domini litis: hi, aduocati, patroni, cauſidici, togati, oratores paſſim appellantur. II.Tam actio, quàm exceptio, poſtulationis verbo continetur. ¶ Sed ne quiuis ſine dele- 4
ctu ad poſtulandum admitteretur; prætor ſuæ dignitatis tuendæ, & decoris ſui causâ, edictum propoſuit, quo tres hominum ordines complexus eſt, quoſdam in totum poſtulare prohibens, nonnullis tantùm per ſe poſtulare permittens, aliis pro ſe, & pro certis dumtaxat perſonis poſtulare permittens. l. 1. in princ. Reliqui hoc edicto non comprehẽſi, tam pro ſe quàm pro aliis omnibus poſtulare poſſunt, exceptis iis, qui aut iure ciuili à poſtulando remouentur. d. l.1.§. item ſenatuſconſulto.& C.eod.l.2.6. & vlt.& qui legit.perſo. ſtan. in iudic.to.tit.aut ſententiâ iudicis prohibentur.l.puto.6.l. Imperator.8. & C. eod.l.1.& ff.de pœn. l.moris.9. Si quis aduerſus ea fecerit, non ſolùm à poſtulando repellitur, ſed etiam extra ordinem arbitrio iudicis pecuniariâ pœnâ multatur.l.1 §.qui aduerſus.

II. *De his, qui notantur infamiâ.*

INter eos, qui poſtulare pro aliis prohibentur, infa- 1
mes enumerantur. ſ. tit. prox.l.1.§.ſecundo loco.§. remouet.& §.ait prætor. ¶ Infamiam definio, exiſti- 2
mationis læſionem.C.h.tit.l.ſi furti.8. Exiſtimatio eſt dignitatis illæſæ ſtatus, legibus ac moribus cõprobatus.

tus. j̃. de extraordin.cognit.l.pen.§.exiſtimatio. Idcir-
co infames, integræ dignitatis hominibus opponun-
3 tur.C.de re milit.l.3. ¶ Infamia propriè dicitur, quæ
eſt iuris: alia eſt infamia facti, quæ non iure, ſed re
tantùm & opinione hominum infamem facit. j̃. de
obſeq. l.2. immò non propriè infamem facit, ſed pu-
dorem dumtaxat apud bonos & honeſtos viros one-
tat. l.ob hæc. 20. & C. eod. l.ea quæ.13.l.verbum.17.l.
4 interlocutio. 19. ¶ Infamia iuris partim edicto præ-
toris irrogatur.l.1.partim iure ciuili. s̃.tit.prox.l.1.§.ait
prætor.& C.de tranſact.l.ſi quis maior.41.partim ſen-
tentiâ iudicis.l.quid ergo.13.§.ex compromiſſo.& pa-
ragraphis ſequentibus.

III. *De procuratoribus, & defenſoribus.*

1 INfames, vt ſuprà diximus, aduocati munere fungi
nequeunt, quoniam aduocati officium nobile eſt,
vt Doctores colligunt ex l.7.C.de poſtul.infames au-
tem ab omnibus dignitatibus arcentur.C.de decurio.
l. ne quis. 38. & de dignit. l. 2. ſed procuratores fieri
non prohibentur. Inſtitut. de except. §. vlt. quia vile
& abiectum eſt procuratorum munus. C. de decu-
rion.l.ſi quis procurationem. 24. Attamen perquam
neceſſarius eſt vſus procuratorum: vt qui rebus ſuis
ſupereſſe vel nolunt vel non poſſunt, per alios poſſint
2 agere vel conueniri. l.1.§.vſus. ¶ Procurator eſt, qui
aliena negotia mādato domini adminiſtrat.d.l.1.in pr.
nam ſi mandato caret, dicitur quidem procurator. j̃.
de negot.geſt.l.ſi ego.24. & de ſolut.l. ſi quis offeren-
ti.58.& rat. rem habe.l. ſi ſine.22.§.quòd ſi procura-
tor.& l.vlt.non tamen verus procurator. j̃. de iudic.l.
licet.56.& quod iuſ.l.1. in fin. ſed falſus procurator. j̃.
rat. rem habe.l. 3. §. vlt. & de furt. l. falſus.43. §.1.l.ſi
iuſſu.44.in pr.& C.h.t.l.licet.24. & de furt. l.falſus.19.
eſt enim potiùs negotiorum geſtor, quàm procura-
3 tor. j̃. de negot. geſt. l.2. ¶ Quod ad diuiſionem atti-
net, I. Alius eſt procurator generalis omnium bono-
rum, alius ſpecialis, vt vnius rei. l.1.§.1.l. procurator
cui.58. cum duabus ll.ſeqq. l.procurator totorum.63.
& j̃. iud. ſol. l.3. §. 1. II. Alius eſt procurator ad lites,
alius ad negotia (ſubaudi extraiudicialia) l. ſeruum.
33. in princ.l. mutus.43. in princ. III. Alius eſt procu-
rator in rem alienam, qui in alterius vtilitatem admi-
niſtrat: alius in rem ſuam, qui in ſuam vtilitatem, quaſi
dominus adminiſtrat.d.l.ſeruum.§.vlt.l.ſi quis in rem.
34.l.procuratore.55. IV. Alius eſt procurator actoris,
alius procurator rei.l.1.& paſſim. quorum ille nomen
generis retinuit; hic propriè defenſor appellatur. l.fi-
liusfam.8. l.minor.51.l.vlt.& j̃. de iudic.l.rectè.63.&
de re iudic. l. ſi cum procuratore. 23. & de except. rei
iud.l.ſi mater.11.§. hoc iure. Hac igitur ratione angu-
ſtius eſt defenſoris verbum, quàm procuratoris. item
quia procurator dicitur tam in iudicio, quàm extra iu-
dicium.d.l.ſeruum.in prin.defenſor in iudicio tantùm.
l.minor.51. & j̃. de iudic. d.l.rectè. ſed alia ratione la-
tiùs patet: quia procurator ſine mandato non eſt verus
procurator, vt ſuprà expoſui; defenſor verò æquè di-
citur etiamſi mandatum non habeat. l. ſi procurator.
28. l. Pomponius. 40. §. ſed & is. & C. de iureiuran.
4 propt.calumn. l.2.§. ſin autem abfuerit. ¶ Defende-
re, eſt id facere, quod dominus in litem faceret, & ido-
neè cauere.l. ſed & hæ.35.§. defendere. id eſt, ſatiſda-
re iudicatum ſolui. Aut, eandem vicem, quam reus,
ſubire. l. minor. 51. Aut, iudicium vel per ſe, vel per
alium cum ſatiſdatione (ſub. iudicatum ſolui) accipere.
5 d. l. rectè. ¶ Defenſor aut eſt neceſſarius, qui ſcilicet
actionem ſibi dari poſtulauit nam qui nomine alie-
6 no agit, eum inuicem conuentum defendere tenetur.
l.ſeruum. 33.§. ait prætor. aut voluntarius, qui ſponte
ad defenſionem accedit. C. eod.l.inuitus.17.& de ne-
got.geſt.l.tutori.2.& j̃.eod.l.liberto.31.§.litem. Ne-
ceſſarium ſic accipe; non quia districtè cogatur defen-
dere; ſed quia, niſi defendat, denegatur ei actio.l.mu-
tus.43.§.pœna. ¶ Erat olim & alia diuiſio: quia pro- 6
curator dicebatur abſentis, cognitor præſentis. Feſtus.
in verbo *cognitor*. Ania. in l.ſi lite.7. C. Th. de cogn. &
procur. Sed Iuſtinianeum ius cognitores non admiſit,
vt apparet ex l. ſi quis 38. §. ſi quis. j̃. de pœn. collata
cum §. ſi quis. l. 5. ſentent. Pau. tit. 25. ¶ Nouiſſimè 7
ſciendum eſt, inter dominum & procuratorem, ſi
mandatum interuenerit, mandati actionem naſci.l.li-
cet.42.§.ea obligatio.l.qui proprio.46.§.procurator.&
j̃.manda.l.qui mutuam.56. §.vlt. Si merces conſtituta
fuerit, actionem locati conducti. j̃.eod.l.1.in fi.& In-
ſtit.eod.§.vlt. Si nec merces ſit conſtituta, nec gratis
procurator gerat, ſed tantum accepturus, quantum
poſtea inter ipſum & dominum conuenerit, actionem
præſcriptis verbis, tamquam ex contractu innomina-
to. j̃. de præſcript. verb. l.ſi tibi polienda.22. Inſtit.de
locat.§.qua de cauſa. Si quis autem domino ignoran-
te ad adminiſtrationem acceſſerit, dari actionem ne-
gotiorum geſtorum. l. ſi quis cum. 31. & j̃. de negot.
geſt.l.2. Inſtitut.de obligat. quæ qua.ex contra.§.1. de
quibus actionib.dicetur infrà ſuis locis.

IV. *Quod cuiuſcumque vniuerſitatis nomine, vel contra eam agatur.*

PRocuratoris officio fungitur, qui pro vniuerſitate 1
interuenit, ſiue vniuerſitatis nomine agat, ſiue
conueniatur. l. 6. §. actor. ¶ Vniuerſitatem definio 2
corpus ex diſtantibus perſonis. quam definitionem
colligo ex l. in rem. 23.§. item quæcumque verſ. at in
his j̃. de rei vindicatione. & l.rerum. 30. in prin. j̃.de
vſurpat & vſuc. In vno igitur conſtitui vniuerſitas
non poteſt: quamquam, ſi vniuerſitas ad vnum reci-
dat, placuit ius omnium ab eo retineri, & ſtare nomen
vniuerſitatis. l.7. ¶ Vniuerſitatum variæ ſunt genera, 3
veluti ciuium, publicanorum, nauiculariorum, piſto-
rum: & varia nomina, vt ſocietas, collegium, ciuitas.l.
1. Hi quoque qui pro vniuerſitate interueniunt, variis
appellantur nominibus: modò namque ſyndici, mo-
dò defenſores, modò magiſtri vniuerſitatis vocantur.
d.l.1.§.quibus & paſſim.& j̃.rat.rem habe.l.actor.9.&
de muner.l.vlt.§.defenſores.

V. *De negotiis geſtis.*

PRocuratori adeo ſimilis eſt negotiorum geſtor, vt 1
quandoque procurator appelletur. ſed eſt falſus
procurator: quia mandato caret; cùm verus procura-
tor mandatum habeat, vt s̃. notaui. Quare non ine-
ptè dicere poſſimus procuratorem eſſe negotiorum
geſtorem cum mandato; & negotiorem geſtorem eſſe
procuratorem ſine mandato. ¶ De negotiorum ge- 2
ſtore exſtat prætoris edictum, in hæc verba conce-
ptum. *Si quis negotia alterius, ſiue negotia, quæ cuiuſque,
cùm is moreretur, fuerint, geſſerit: iudicium eo nomine dabo.*
l.3. in pr. ¶ Ex hoc edicto non ſolùm actio, ſed etiam 3
compenſationis exceptio oritur. d. l. 3. §. pupillus.l.ſi
autem.8.§.ſi quocumque. ¶ Eſt autem hæc actio præ- 4
toria, arg.l.actio 47.(nec obſtat l. in commodato.17.
§.ſicut. j̃.commoda.quoniam ciuile ibi dicitur, quod
à naturali & gentium diſtinguitur, & ſub ſe præto-
rium continet, vt & in l.6. s̃. de iuſtit.& iu.) bonæ fidei.
l. quia tantundem.7. l. qui ſine. 38. & j̃. de obligat.&
act. l. 5. in prin. Inſtit. de obligat. quæ qua. ex contra.
§. 1. ex quaſi contractu. d. l. 5. in pr. d. §. 1. propterea

heredi & in heredem competit. l. 3. §. hæc autem. l.
ſucceſſori.12. Ei verò datur, cuius intereſt.l.actio.47.in
4 prin. ¶ Diuiditur. I. In directam & vtilem. d.l.actio.
Illa datur ex verbis edicti: hæc ex interpretatione, ve-
luti ſi quis non ſponte, ſed neceſſitate coactus, vel ne-
ceſſitatis ſuſpicione geſſit. C. h. t. l. curatoris. 17.l.tu-
tori. ac. & arbitr. tut. l. 1. Inſtit. de oblig. quæ qua.ex
contr. d.§.1.aut ea geſſit, quæ poſt mortem rebus he-
reditariis acceſſerunt.l.3. §.hæc verba. verſ.ſed ſi quid.
II. In directam, quæ datur domino contra geſtorem,
vt rationem adminiſtrationis reddat; & contrariam,
quæ geſtori aduerſus dominum competit, vt dominus
eum indemnem conſeruet, reſtituens, quicquid ei ob
negotia geſta abeſt, vel abſuturum eſt. l. 2. l. ſi quis
mandatu.28. Inſtit. de oblig.quæ qua.ex contra. d.§.1.
5 ¶ Obiter obſerua, actionem directam eſſe verbum
homonymum: quia in alia ſignificatione opponitur
actioni vtili, in alia opponitur actioni contrariæ. Et
bis addi poteſt alia ſignificatio, qua actio directa ac-
cipitur pro actione principali, & opponitur actioni
præparatoriæ.C.de crim.expil.hered.l.1.

VI. *De calumniatoribus.*

1 NVnc admonendi ſunt aduocati, procuratores, &
ceteri, de quibus ſuprà dictum eſt, ne calumnien-
2 tur. ¶ Calumniator in genere eſt, qui per fraudem
& fruſtrationem aliquem lite vexat. ℌ. de verb. ſignif.
l.ſi caluitur. 233. vel, qui ſciens prudens per fraudem
negotium alieni facit. Paulus lib. 1. ſentent. tit. 5. in
qua ſignificatione verbum accipitur à Paulo in l. 6.
§.vlt. ℌ. ad Turpil. & à Iuſtiniano in principio prooe-
mij Inſtitutionum. ſed coarctatur hæc lata ſignifica-
tio ad ſubiectam materiam.nam alibi calumniator ap-
pellatur, qui falſa crimina ſciens intendit. ℌ. ad ſena-
tuſconſ. Turpill. l. 1. §.1. In hoc autem edicto calum-
niator dicitur, qui pecuniam accepit, vt negotium ali-
cui faceret, vel non faceret. l. 1. in princ. & l. penult.
3 ¶ In hunc intra annum in quadruplum eius pecuniæ
quam accepiſſe dicetur, poſt annum in ſimplum, in fa-
ctum actio competit. d. l. 1. in princ. Et cùm accepit:
ſiue negotium deinde fecit, ſiue non fecit, tenetur, l.3.
§.1. Hoc iudicium non ſolum in pecuniariis cauſis,
ſed etiam in criminalibus locum habet. d. l.1.§.1. Nec
datur ei qui pecuniam dedit, vt calumniam aliquis pa-
teretur: ſed ei, propter quem datum eſt, vt calumnia
ei fieret. verbi gratiâ, ſi tibi pecuniam dedi vt vexes
Titium; hæc actio non mihi, ſed Titio competit.d.l.
3.§.illud. Heredi non competit: quia ſufficere ei de-
bet, quòd pecuniam à defuncto datam poteſt condi-
ctione ob turpem cauſam repetere.l.4. In heredem in
id datur, quod ad eum peruenit.l.5.

LIBER QVARTVS.

TITVLVS I.

De in integrum reſtitutionibus.

1 HVIVS tractatus, qui de magiſtratuum
iudiciis eſt, quatuor ſunt partes; quarum
prima eſt de ipſis iudicibus, altera de or-
dine & progreſſu iudicij, tertia de liti-
gatoribus, vltima de iis rebus ſeu cauſis,
de quibus magiſtratus cognoſcunt, vt reſtitutionibus
in integrum.l.3.& 5. Quoniam igitur cetera expoſui-
mus: nunc de in integrum reſtitutionibus agamus.
2 ¶ Reſtituere eſt in priſtinum ſtatum reducere. ℌ. ne
quid in lo.publ.l.2.§.reſtituas. Reſtitutionem in inte-
grum Paulus lib. 1.ſentent.tit.7.in princ. definit redin-
tegranda rei vel cauſæ actionem. Iſidorus verò lib.5.
etymologiarum, cap.15. cauſæ vel rei reparationem.
Ex quibus definitionibus conſtat, reſtitutionem in in-
tegrum à Paulo conſiderari, quatenus petitur: ab Iſido-
ro autem, quatenus à magiſtratu conceditur. ¶ Diui- 3
ſiones plures afferri poſſunt. I. Alia eſt reſtitutio ex
ſpeciali aliquo edicto, vt propter metum, vel dolum:
alia ex generali clauſula, l.1.& 2. & ℌ.ex quib.cauſ.ma-
ior.l.1.l.ſed etſi per prætorē.27.§.vlt. II. Alia eſt in rē,
vt quod metus cauſa.ℌ.tit.prox.l.9.§.vlt.& l.itē ſi cum
exceptione. §.in hac.alia in perſonam, vt de dolo.ℌ.de
dolo. l. ſed ex dolo.15.§.vlt.ita diuidit Paulus li.1.ſent.
tit.7. III. Reſtitutio tribuitur vel extraordinariâ præ-
toris cognitione, vt ea tit. de minorib. ℌ. de minor. l.
quòd ſi minor.24. §.vlt. vel datâ actione, vt quod me-
tus cauſa.ℌ.tit.prox.d.l.9.§. pen. d. l. item ſi cum exce-
ptione. §. 1.& §. hæc autem. ¶ Hæc generaliter dicta 4
ſint de in integrum reſtitutionibus: Deinceps ſingu-
las reſtituendi cauſas ſpecialiter explicemus.

II. *Quod metus cauſa geſtum erit.*

PRima reſtituendi cauſa eſt metus, de qua agitur 1
hoc titulo, cuius inſcriptio ſumpta eſt ex primis
verbis edicti. Ait enim Prætor, *quod metus cauſa ge-
ſtum erit, ratum non habebo.* l. 1. ¶ Metum Ariſtot. 3. 2
Ethic. cap 4. definit προσδοκίαν κακοῦ, id eſt, mali ex-
ſpectationem. ¶ Metum verò in hoc edicto accipere 3
debemus, non quemlibet timorem, ſed alicuius ma-
ioris mali.l.5.nec vani hominis, ſed qui meritò in ho-
minem conſtantiſſimum cadat. l. 6. eúmque præſen-
tem, non eius inferendi ſuſpicionem. d. l. 9. ¶ Non 4
habet ratum prætor: quia metum paſſo dat & actio-
nem, & exceptionem quod metus cauſa; ſiue res per-
fecta ſit, ſiue imperfecta. d. l. 9. §. ſed quod prætor.
quinimmo volenti dat etiam priſtinam actionem, quæ
ante metum illatum competebat.d.l.9.§. volenti. non
tamen vt vtraque actione vti poſſit, id eſt, actione pri-
ſtina per metum ſublata, & actione quod metus cau-
ſa. nam vnâ electâ, altera conſumitur. d. l. 9. §. licet.
¶ Hæc actio quod metus cauſa damnum exigit. l. ſed 5
& partus.12.§.vlt.nec datur ei, cui nihil abeſt.l.item ſi
cum exceptione. 14. in pr. cúmque in rem ſcripta ſit,
non ſolùm datur aduerſus eum, qui metum intulit, ſed
etiam contra quemlibet alium, qui commodum inde
ſenſit. d. l. 9. §. vlt. d. l. item ſi cum exceptione. §. in
factum. Qui igitur vim admiſit, iubetur reſtituere,
etiamſi ad alium res peruenerit. is verò, ad quem res
peruenit, tenetur eam reſtituere etiamſi alius metum
fecerit. d. l.item ſi cum exceptione.§.Pedius. ¶ Portò 6
hæc actio datur intra annum in quadruplum, poſt an-
num in ſimplum. eâdem l.§.1. In quadruplo ſimplum
eſt, ita vt res reſtituatur, & pœna tripli ſit.ead.l.§.qua-
tenus. Quadruplatur autem, quicquid reſtitui opor-
tuit. ead. l. §. 1. & §. quadruplatur. & §. vltim.& cùm
actio arbitraria ſit, pœnam vitabit reus qui metum fe-
cit, ſi ante ſententiam definitiuam, rem reſtituat ead.
l.§.1.& §. hæc autem actio. Simpli actio, quæ poſt an-
num competit, non ſemper datur, ſed cauſâ cognitâ,
hoc eſt, ſi alia actio non ſit.ead.l.§.1.& 2.

III. *De dolo malo.*

SEcunda reſtitutionis cauſa eſt dolus. hoc igitur 1
edicto prætor dolo captis ſuccurrit. Verba edicti
hæc ſunt: *Quæ dolo malo facta eſſe dicentur, ſi de his rebus
alia actio non erit, & iuſta cauſa eſſe videbitur: iudiciũ dabo.*
l.1.in princ. ¶ Dolus duplex eſt: bonus, & malus. Do- 2
lus

lus bonus eſt ſolertia: velut i ſi quis aduerſus hoſtem
vel latronem aliquid machin etur. d.l.1.§. non fuit. Do-
lus malus vt rectè Labeo definit reiectâ Seruij defini-
tione (eſt omnis calliditas, fallacia, machinatio ad cir-
cumueniendum fallendum, decipiendum alterum ad-
3 hibita. d. l.1.§. dolum. ¶ Quod ait prætor, *ſi alia actio*
non erit, ſic accipiēdum eſt, ſi res alio modo ei ad quem
pertinet, ſalua eſſe non poteſt. l.7. in pr. nam & qui ex-
ceptione tutus eſt, actionem de dolo non habet: quia
cùm famoſa ſit hæc actio, non temerè concedi debet.
d. l. 1. §. ait prætor. Sed etſi dubitetur, an alia actio ſit,
4 hæc actio competit. d.l.7.§.3. ¶ Hæc actio olim intra
annum vtilem, hodie intra biennium cōtinuum com-
petit. C. eod. l. vltim. poſt quod tempus datur actio
in factum perpetua. l. itaque. 28. in princ. Similiter in
heredem eius qui dolum commiſit, perpetuò datur
actio non famoſa, quatenus ad eum peruenit, vel dolo
eius factum eſt quominùs perueniret. l. ſi plures. 17.§.
hęc actio. l. in heredem. 26. cum tribus legib. ſequentib.
5 ¶ Quod ad libellum formandum attinet, in hac actio-
ne deſignari oportet, cuius dolo factum ſit; quamuis
in actione quod metus cauſa non ſit opus exprimere,
quis metum intulerit. l. ſed & ex dolo. 15. §. vlt. Item
comprehendi debet, quid dolo malo factum ſit: ſcire
enim debet actor, qua in re ſit circumſcriptus, nec in
6 tanto crimine vagari. l. item exigit. 16. ¶ Exitus huius
iudicii eſt, vt, niſi arbitrio iudicis fiat reſtitutio, ſequa-
tur condemnatio quanti ea res eſt. Ideo autem & hîc,
& in metus cauſa actione, certa quantitas non adiici-
tur, vt poſſit propter ſuam contumaciam iurari reus
condemnari, quanti actor in litem iurauerit. ſed officio
iudicis debet in vtraque actione iuſiurandum taxatio-
ne refrænari. l. arbitrio. 18. in princ. Non tamen ſem-
per in hoc iudicio arbitrium iudicis locum habet. nam
ſi manifeſtum ſit, reſtitui non poſſe, protinus condem-
natio fit in id quod actoris intereſt. d. l. arbitrio. §.1.

IV. *De minoribus vigintiquinque annis.*

1 TErtia inſtitutionis cauſa proponitur hoc titulo:
quo prætor naturalem æquitatē ſecutus, tutelam
minorum vigintiquinque annis ſuſcepit, ſciēs fragile
eſſe & infirmum huius ætatis conſilium, & multis ca-
ptionibus ſuppoſitum, multorumque inſidiis expoſi-
tum; poſt hoc verò tempus virilem vigorem impleri.
2 ¶ Quocirca ſic edixit: *Quod cum minore quàm viginti*
quinque annis natu geſtum eſſe dicetur: vti quæque res erit,
3 *animaduertam*. l. 1. ¶ Minorem dicimus etiam die na-
talis ſui, ante horam, qua natus eſt, computatione
temporis à momento in momentum, id eſt, ab hora in
horam, facta proinde etſi bis ſexto quis natus ſit, ſiue
priore ſiue poſteriore die, nihil refert, nam illud bi-
duum pro vno die habetur, & poſterior dies interca-
4 latur. l.3.§. minorem. ¶ Geſtum autem ſic accipimus,
qualitercumque geſtum ſit, id eſt, ſiue contractum ſit,
5 ſiue quid aliud contigit. l. 7. ¶ Ait prætor, *vti quæque*
res erit: quia reſtitutio non fit niſi cauſâ cognitâ. l.
verum. 11. §. ſciendum. l non omnia. 44. & tit. de in
6 integr. reſtitut. l. 3. ¶ Ait *animaduertam*, cognitio-
ne ſcilicet prætoria. nam ex hoc edicto nulla pro-
priè actio vel cautio proficiſcitur, ſed totum pendet
ex cognitione prætoris. l. quòd ſi minor. 24. §. vltim.
7 ¶ Iam verò duæ ſunt huius reſtitutionis cauſæ, vi-
delicèt ſi minor ſit ab alio circumuentus, vel ſua faci-
litate deceptus & ætatis lubrico lapſus. d.l.1. in princ.
d.l. non omnia. Si quid autem fato contigit, quod cui-
uis patrifamilias quamuis diligentiſſimo poſſit con-
tingere: verius eſt, ceſſare reſtitutionem. l. verum. §.
item non reſtituitur. & §. ſeq. & d.l. quòd ſi minor. §.
non ſemper. Item in delictis reſtitutio locum non ha-
bet. l. ſi ex cauſa. 9. §. nunc videndum. l. auxilium. 37.
Ceſſat etiam reſtitutio, cùm minor mandato alterius
geſſit. l. cum mandatu. 23. & cùm actus ipſo iure non
valet; quamuis cum aliis actionibus hoc reſtitutionis
remedium concurrat. l. in cauſas. 16. & cùm maior fa-
ctus probauit, quod in minori ætate geſſit. l. 3. §. 2.
& C. ſi mai. fa. ro. tit. ¶ Tempus huius in integrum re- 8
ſtitutionis olim erat annus vtilis, hodie eſt quadrien-
nium continuum. C. de tempor. in integ. reſtit. l. vlt.
quod tempus currit poſt viceſimum quintum annum
completum, niſi per aduerſarium ſtetit, quominùs res
finem accipiat. l. intra. 39. in princ. Succeſſori minoris
tantum temporis cōceditur, quantum defunctus mor-
tis tempore habuit, niſi & ſucceſſori minor ætas ſub-
ueniat. nam hæres minor viginti quinque annis ex
ſua perſona legitimum tempus poſt perfectam æta-
tem habebit; quoniam hoc ipſo deceptus videtur,
quòd cùm poſſet intra tempus ſtatutum ex perſona
defuncti reſtitui, hoc non fecit. l. interdum. 19. ¶ Im- 9
petrata reſtitutione minor vti non cogitur: quia licet
vnicuique contemnere, quæ pro ſe introducta ſunt. l.
ſi iudex. 41.

V. *De capite minutis.*

QVarta reſtitutionis cauſa eſt capitis deminutio. 1
nam ſi debitor capite minuatur, actio, quæ con-
tra eum competebat, ſtricto iure extinguitur, ſed hoc
edicto à prætore reſtituitur. ¶ Ait prætor, *Qui quæve* 2
poſtea quàm quid cum his actum, contractùmve ſit, capite
deminuti, deminutæ eſſe dicentur, in eos eáſve perinde quaſi
id factum non ſit, iudicium dabo. l.2.§.1. ¶ Capitis demi- 3
nutio eſt ſtatus permutatio. l. 1. vnde quia ſtatus tres
ſunt partes, libertas, ciuitas, familia: tres etiam ſunt
ſpecies capitis deminutionis: maxima, cùm libertas
amittitur, proinde etiam ciuitas, & familia amittun-
tur: media, cùm ciuitas, conſequenter & familia amit-
titur, libertas retinetur: & minima, cùm tantùm fami-
lia mutatur. l. vltim. & Inſtit. eod. tit. Hoc autem edi-
ctum pertinet ad minimam capitis deminutionem.
nam qui ciuitatem, aut etiam libertatem amiſerunt,
conueniri non poſſunt. d.l.2. in prin. Item in his, quæ
poſt capitis deminutionem cōtracta ſunt, locum non
habet. d.l.2.§. hi qui. Neque in delictis. d.l.2.§. nemo.
¶ Hoc iudicium cùm ſit rei perſecutoriū, perpetuum 4
eſt, & in heredes, & heredibus datur. d.l.2.§. vlt.

VI. *Ex quibus cauſis maiores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur.*

QVinta reſtituendi cauſa eſt abſentia, vel vincula, 1
vel ſeruitus, vel alia ſimilis: ex quibus cauſis
prætor maioribus, & contra maiores ſuccurrit, ne hu-
iuſmodi caſus eis obſint, vel proſint. l. 1. in pr. ¶ No- 2
tandum I. Duabus hoc edictum conſtare partibus:
quarum prior ſpecialiter loquitur de abſentibus, & iis
qui in vinculis, vel ſeruitute, vel hoſtium poteſtate
ſunt: Poſterior eſt generalis, & omnes alias cauſas
edicto non expreſſas complectitur. d. l.1. §.1. Notan-
dum II. Priorem huius edicti partem minùs eſſe in
vſu; quia perſonis in ea parte expreſſis extraordinem
ius dici ſolet ex ſenatuſcōſultis, & principalibus con-
ſtitutionibus. l. 2. Notandum III. Prætorem his per-
ſonis reſtitutionem polliceri intra annum, id eſt, intra
annum vtilem. Sed hodie ex Iuſtiniani conſtitutione
pro anno vtili eſt quadriennium cōtinuum. C. de tem-
por. in integ. reſtit. l. vlt. Notandum IV. Prætorem in
dicta generali clauſula non polliceri reſtitutionem ita

Digitized by Google

demum, ſi leges permittant: ſed ita polliceri, niſi leges
prohibeant. l. nec non. 28. §. 1.

VII. *De alienatione iudicij mutandi cauſâ factâ.*

1 SExta reſtitutionis cauſa eſt alienatio iudicij mutan-
2 di cauſâ facta. ¶ Hoc edictum propoſitum eſt, ne
3 cuius deterior cauſa fiat ex alieno facto. l. 1. ¶ Verba
autem edicti Baro hîc, & lib. 1. Manualium, ſic teſti-
tuit: *Ne qua alienatio iudicij mutandi cauſa fiat, ſi qua
dolo malo ceſſio, queve alienatio iudicij mutandi cauſâ facta
fuerit, neque arbitrio iudicis priſtini iudicij cauſa reſtitua-
tur: ei ad quem ea res pertinebit, in eum qui id feciſſe dice-
tur, quanti ea res erit, intra annum quo primum experiundi
4 poteſtas erit, iudicium dabo.* ¶ Prætor igitur reſtitu-
tionem fieri iubet. l. 3. § ex quibus. & C. eod. l. vn. &
niſi reſtitutio fiat, actionem dat ex hoc edicto. d. l. 1.
5 d. l. 3. §. ex quibus. l. ex hoc. 8. in princ. ¶ Sed vt hæc
actio competat, multa requiruntur. I. Vt alienatio
ſiue dominij ſiue poſſeſſionis facta ſit inter viuos, non
in vltima voluntate. l. 4. §. Pædius. d. l. ex hoc edicto.
§. alienare. II. Vt facta ſit iudicij mutandi cauſâ. d. l. 4.
§. poteſt. III. Vt facta ſit dolo malo. d. l. 4. §. 1. & §. ſi quis
autem. IV. Vt interſit eius qui vult agere. d. l. 3. in fin.
d. l. 4. §. penult. V. Vt tempus, intra quod competit,
6 non ſit elapſum: de quo mox dicam. ¶ Hæc actio eſt
in factum in id quod intereſt. d. l. 1. d. l. 4. §. vlt. & reſpe-
ctu actoris non eſt pœnalis, ſed rei perſecutoria: re-
ſpectu autem rei eſt pœnalis; & ex eius delicto, id eſt
dolo datur. propterea heredi competit: non tamen in
heredem, neque poſt annum datur. d. l. 4. §. vlt. cum
tribus lll. ſeqqq. vbi quod dicitur de anno, intelligen-
dum eſt de anno vtili, vt in ceteris reſtitutionibus.
quare puto ex l. vlt. C. de tempor. in integr. reſtit. hanc
actionem hodie dari intra quadriennium continuum.

VIII. *De receptis. qui arbitrium receperunt vt ſententiam dicant.*

1 HActenus de magiſtratibus & eorum iudiciis di-
2 ctum eſt: ſequitur, vt de arbitris agamus. ¶ Ar-
bitrorum duo ſunt genera: vnum eiuſmodi, vt, ſiue
æquum, ſiue iniquum ſtatuat, parêre debeamus: quod
obſeruatur, cùm ex compromiſſo ad arbitrum itum
eſt: alterum eiuſmodi, vt ad boni viri arbitrium redi-
gi debeat, etiamſi nominatim perſona certa ſit com-
prehenſa, cuius arbitratu fiat. ff. pro ſoc. l. ſocietatem.
76. Nunc de arbitris ex compromiſſo ſumptis dicen-
dum nobis eſt; quoniam hoc arbitrium ſimile iudicio
eſt, & ad finiendas lites pertinet. l. 1. & l. quamuis. 37.
3 ¶ Quia verò hi arbitri de recepto tenentur, id eſt, ideo
tenentur ſententiam dicere, quia arbitrium recepe-
runt. l. 3. §. 1. & alij quoque, de quibus ſeq. tit. dicetur,
de recepto tenentur: idcirco huius rubricæ partes
duæ ſunt: prior generalis, *de receptis*, ſub qua etiam ſe-
quentis tituli tractatus clauditur: (valeat enim ſen-
tentia Cuiacij exiſtimantis nullos eſſe in Pandectis
generales titulos) poſterior ſpecialis, & arbitrorum
propria, *qui arbitrium receperunt, vt ſententiam dicant.*
4 ¶ Vt hoc arbitrium valeat, I. Requiritur, vt pœna
compromiſſa ſit niſi arbitro pareatur: (ſiue autem pœ-
na numaria ſit, ſiue alia res pœnæ nomine promitta-
tur, nihil refert. l. litigatores. 11. §. quod dicit. & ſiue mi-
nor, ſiue maior ſit pœna, quam res de qua agitur. l. non
diſtinguemus. 32. in princ. item ſiue ſit certa ſiue in-
certa. l. non autem. 28.) aut ſaltem ſententiæ ſtari pro-
miſſum ſit: quo caſu, niſi arbitro pareatur, incerti in
id quod intereſt actio cõpetit. l. diem. 27. §. vlt. II. Re-
quiritur, vt is, in quem compromiſſum eſt, arbitrium
receperit. Recepiſſe autem arbitrium videtur, non
qui hactenus interuenit, vt experiretur, an conſilio
ſuo, vel auctoritate litem dirimere poſſet, ſed qui
iudicis partes ſuſcepit, finémque ſe ſuâ ſententiâ con-
trouerſiis impoſiturum pollicitus eſt. l. Pomponius. 13. 5
§. recepiſſe. ¶ Porrò compromiſſum fit aut de mutuis
litigantium controuerſiis; aut de alterius tantùm con-
trouerſiis. Rurſus vel fit de vna re ſeu controuerſia, vel
de pluribus, vel de omnibus. d. l. Pomponius. §. 1. Hoc,
quod de rebus controuerſiiſque omnibus fit, plenum
compromiſſum vocatur. l. quid tamen. 21. §. plenum.
quamquàm in alia ſignificatione plenum compromiſ-
ſum dicitur, quod doli clauſulam continet. l. ita de-
mum. 31. §. vlt. & iterum in alia ſignificatione, quod eſt
validum. d. l. litigatores. §. quod ait. ¶ Illud non eſt 6
ignorandum, vel vnum arbitrum, vel duos, vel plures
eligi poſſe. l. item ſi vnus. 17. §. item ſi plures. ¶ His 7
ita conſtitutis, ſi nolit arbiter ſententiam dicere, à
prætore cogitur. l. 3. §. 1. d. l. litigatores. §. 1. niſi ex iuſta
cauſa excuſetur quominùs ſententiam dicere compel-
latur. ſunt autem multæ eiuſmodi cauſæ, quas Iuriſ-
conſulti paſſim hoc tit. declarant. Sed qualem ſenten-
tiam arbiter dicat, ad prætorem non pertinet, dum-
modò dicat, quod ſibi videtur. l. qualem. 19. in princ.
Dicere autem ſententiam exiſtimamus eum, qui ea
mente aliquid pronunciat, vt ſecundum id litigatores
diſcedere à tota controuerſia velit. d. l. qualem. §. 1.
Nec debet ſententia litigatoribus abſentibus dici. l.
diem. 27. §. ſi quis. Item non debet eſſe ſententia incer-
ta. l. quid tamen. 23. §. Pomponius. nec de qualibet re,
ſed de ea tantùm, de qua compromiſſum eſt, quia non
licet arbitro fines cõpromiſſi egredi. l. non diſtingue-
mus. 32. §. de officio. & §. vlt. l. de his. 46. ¶ Dictam 8
ſententiam arbiter mutare non poteſt: quia deſiit
eſſe arbiter. quod de ſententia definitiua accipiendum
eſt: nam poſt interlocutionem, cùm maneat arbiter,
poterit eam mutare. d. l. qualem. §. vlt. & l. ſeq. ¶ Arbi- 9
tri ſententia non omnino iudicis ſententiæ compara-
tur. ff. de his qui notant. infam. l. quid ergo. 13. §. pœna
grauior. Quod igitur dictum eſt, arbitri ſententiæ
ſtandum eſſe, ſiue æqua, ſiue iniqua ſit. d. l. diem. §. ſta-
ri. ſic debet intelligi, vt, niſi ei ſententiæ ſtetur, pœ-
na ex ſtipulatione peti poſſit. l. 2. aut, ſi pœna non ſit
adiecta compromiſſo, ſed ſimpliciter ſe ſententiæ ſta-
turum aliquis promiſerit, incerti actione teneatur in
id quod intereſt, vt ff. notaui ex l. diem. §. vlt. Ceterùm
ex arbitri ſententia neque actio neque exceptio datur.
d. l. 2. niſi partes eam ſententiam vel conſenſu expreſ-
ſo, id eſt, ſubſcriptione; vel conſenſu tacito, id eſt,
decem dierum ſilentio probauerint. C. eod. l. 5.

IX. *Nautæ caupones ſtabularij vt recepta reſtituant.*

QVemadmodum arbitri ita & nautæ, caupones, 1
ſtabularij de recepto tenentur: quia cùm neceſſe
ſit plerumque eorum fidem ſequi, & res eorum cuſto-
diæ committere; niſi hoc eſſet ſtatutum, occaſio eis
daretur cum furibus aduerſus illos quos recipiunt
coëundi: præſertim cùm ad eiuſmodi fraudes admit-
tendas maximè ſint propenſi. l. 1. §. 1. ¶ Ait igitur 2
prætor, *Nautæ, caupones, ſtabularij, quod cuiuſque ſal-
uum fore receperint, niſi reſtituent, in eos iudicium dabo.* l. 1.
in princ. ¶ Nautæ, caupones, ſtabularij dicuntur, qui 3
nauem, cauponam, ſtabulum exercent. d. l. 1. §. qui ſunt
igitur. & §§. ſeqq. ¶ Recipi autem res vidétur, etiamſi 4
non ſint aſſignatæ. d. l. 1. §. recipit. modò illius negotij
occaſione, quod exercent, non extra illud negotium
accipian

5 accipiantur. l.3.§. eodem. ¶ Ergo hi cuſtodiæ nomi-
ne tenentur. d. l. 1. in fin. & l. 5. in princ. etiamſi dolo
& culpâ careant, niſi quid vi fatali aut maiori conti-
gerit. d. l.3. §. 1. ac factum quoque vectorum aut via-
6 torum præſtant. d.l. 1. in fin. l.2. l.3. in princ. ¶ Hæc
actio eſt in factum honoraria. d.l.3.§.1.& cùm rei per-
ſecutionem contineat, perpetua eſt; & tam heredi,
7 quàm contra heredem competit. d.l.3. §. pen. ¶ Iam
verò præter dictam actionem hæ perſonæ etiam ex
quaſi maleficio propter furtum factum aut damnum
datum tenentur ex prætorio edicto, cuius verba in
Pandectis non exſtant, ſed à Barone lib. 1. Manua-
lium ſic reſtituuntur: *Si furtum factum, damnúmve in-
iuria datum ab eis, quorum opera & miniſterio nautæ cau-
pones & ſtabularij in naue caupona & ſtabulo vtuntur, eſſe
dicetur: in factum in exercitores caupones & ſtabularios in*
8 *duplum iudicium dabo.* ¶ Hæc actio non eſt de recepto
vt ſuperiori, illi tamen ſimilis eſt. I. Quia eſt in fa-
ctum. l. penul. §. in factum. II. Quia non præſtatur hac
actione damnum extra nauem ſtabulum vel caupo-
nam datum. l. vlt. § ceterum. III. Quia hæc actio eſt
perpetua, & datur etiam heredi. d.l.vlt.§. hæc iudicia.
9 ¶ Sed ab illa differt. I. Quia hoc caſu tenetur quis
ſuæ culpæ nomine, quòd malis miniſtris vtatur. d. l.
vlt.§. hæc autem. II. Quia hîc non præſtatur factum
vectorum, aut viatorum. l. pen. §. in. factum. III. Quia
hæc actio eſt in ſimplum. d.l.vlt.§. hæc actio. IV. Quia
10 in heredem non datur. d. l. vlt. §. hæc iudicia. ¶ No-
uiſſimè ſciendum eſt, de furti actione aduerſus præ-
dictas perſonas ff. lib. 47. tit. 4. ſpecialiter tractari.

IVLII PACII A BERIGA I. C.

ISAGOGICORVM IN PANDECTAS

PARS II.

LIBER QVINTVS.

TITVLVS I.

De iudicijs, & vbi quiſque agere, vel conueniri debeat.

1 DIXIMVS iudicare ſenatum, magi-
ſtratus, arbitros, & iudices propriè
dictos, id eſt, iudices pedaneos, qui
nullam iuriſdictionem, ſed tantùm
iudicandi facultatem habent, adeo
vt ſententiam ſuam exequi non poſ-
ſint, ſed eam executioni mandet prætor qui iudicem
dedit. ff. de re iudic. l. à Diuo Pio. 15. in princ. Cùm igi-
tur de alijs ſufficienter dictum ſit, nunc agemus de iu-
2 dicibus pedaneis, & eorum iudiciis. ¶ Horum iudi-
ciorum præparatoria ſunt, quæ hactenus expoſuimus.
nam litigaturus non adibat ſtatim iudicem, ſed præto-
rem: qui quidem prætor rem expediebat, ſiue cogni-
tio maior eſſet, quàm vt iudici pedaneo committi
poſſet, veluti de in integrum reſtitutione; ſiue mani-
feſtum eſſet ius actoris, adeo vt prætor illico iuberet
reum ſoluere; ſiue manifeſta eſſet actoris calumnia,
ita vt prætor ei actionem denegaret. Quòd ſi res iu-
dicis pedanei notionem non ſuperaret, ac dubia eſſet:
prætor iudicem dabat, qui de cauſa cognoſceret, ac
pronunciaret. ff. de iureiur. l. nam poſteaquam. 9. in pr.
Hinc eſt, quòd omnia ſuperiori parte Pandectarum
expoſita, id eſt, non ſolùm quæ de iure & legibus, &
quæ de perſonis ac rebus, ſed etiam quæ de Senatori-
bus & magiſtratibus, eorúmque iudicijs dicta ſunt,
τὰ πρῶτα, id eſt iuris primordia appellantur. C. de ve-
te. iu. enucl. l. 2. §. igitur. His itaque expoſitis, iam ad
ipſa iudicia enarranda tranſgrediamur. ¶ Iudicium 3
eſt inter actorem & reum coram iudice controuerſia,
quæ per eundem iudicem cognoſcitur & dirimitur.
¶ Sunt autem iudicia ideo conſtituta, vt ſint legiti- 4
mum & publicum vnicuique præſidium, ne quis per
ſemetipſum, ſed per iudicem ius ſuum repetat. l. Iu-
lianus ait. 17. l. quippe. 78. & ff. quod met. cau. l. extat.
13. & C. de Iudæ. l. nullus. 13. ¶ Iudiciorum præpa- 5
ratoria ſunt vocatio in ius, libelli ſiue actionis editio,
& ſi qua alia ante litem conteſtatam fiunt. Principium
eſt litis conteſtatio. ff. rat. rem. habe. l. amplius. 15. &
C. de lit. conteſtat. l. vn. Finis eſt ſententia definitiua,
per quam controuerſia finem accipit. ff. de re iudic. l.
1. & l. iudex. 55. Media ſunt, quæ inter litis conteſta-
tionem & ſententiam definitiuam ſunt interiecta, vt
probationes, & iudicis interlocutiones. Conſequen-
tia ſunt, quæ iudicium finitum, id eſt ſententiam defi-
nitiuam ſequuntur, vt ſententiæ executio, vel appel-
latio. ¶ Iudiciorum diuiſiones multæ ſunt: ſed hæ, 6
quas ſubijciam, maximè huic loco conueniunt. I. Aliud
eſt iudicium ciuile, quod eſt iure ciuili conſtitutum:
aliud prætorium, ſiue honorarium, quod edicto præ-
toris conſtitutũ eſt. Inſt. de action. §. ſed iſtæ. II. Aliud
eſt directum ex verbis legis vel edicti, aliud vtile ex
mente & interpretatione. III. Aliud eſt iudicium bo-
næ fidei, aliud ſtricti iuris, aliud arbitrarium. Bonæ fidei
eſt, ex cuius natura iudici permiſſum eſt ſtatuere, quod
ex bono & æquo ſibi videtur. Stricti iuris eſt, in quo
iudicis poteſtas eſt limitata, & ſtricto iuri adligata at-
que adſtricta. Arbitrarium eſt, quod ex ſua natura eſt
ſtricti iuris, ſed ex accidenti fit bonæ fidei: veluti quia
res per ſtipulationẽ promiſſa petitur alio loco, quam
quo ſolui debuit. Inſtit. de actiun. §. actionum. & §.
præterea. IV. Aliud eſt iudicium primæ inſtantiæ,
aliud ſecundæ inſtantiæ ſiue appellationis. C. de ap-
pellat. l. a proconſulibus. 19. V. Aut eſt iudicium co-
gnitionale, quod vtroque litigatore præſente peragi-
tur: aut μονομερῶς, id eſt, altera parte abſente. ff. ad ſe-
natuſconſ. Trebell. l. vlt. & C. de legib. l. vlt. & de tem-
por. & reparat. appellat. l. 5. §. illud. & de quæſt. l. 3. &
No. 49. cap. 1. Nu. 53. cap. 1. & 2. No. 90. VI. Aliud eſt
iudicium ſimplex, in quo actor & reus ſunt perſonæ
diſtinctæ: aliud duplex, in quo vterque litigantium
eſt actor, vterque reus, vt familiæ erciſcundæ, com-
muni diuidundo, finium regundorum. l. in tribus. 73.
& ff. famil. erciſc. l. inter. 44. §. qui familiæ. & commu.
diuid. l. 2. §. 1. VII. Aliud eſt directum, cùm aliquis ex
ſua perſona conuenitur: aliud obliquum, cum ex per-
ſona alterius conuenitur; vt pater vel dominus de pe-
culio conuenitur ex contractu filij vel ſerui. Inſtitut.
quod cum eo. §. vltim. & de noxal. action. §. omnis.
VIII. Aliud eſt iudicium vniuerſale, quod eſt de iuris
vniuerſitate, veluti de hereditate: aliud ſpeciale de
aliqua ſpeciali re vel cauſa, vt rei vindicatio: aliud ge-

nerale, quod multas cauſas complectitur, vt negotio-
rum geſtorum, tutelæ, pro ſocio. ℱ. de petit. hered.l.
item vendendam.18.§.vlt. & l. ſeq. & de rei vindic. l.1.
in pr. & pro ſocio. l.pro ſocio. 38. in princ. IX. Aliud
eſt iudicium de re, aliud de pœna, aliud mixtum. Inſti.
de action. §. ſequens. X. Aliud eſt iudicium ſimpli,
aliud dupli, aliud tripli, aliud quadrupli. Inſtit.eod.§.
omnes. XI. Aliud eſt iudicium principale, vt heredi-
tatis petitio. & rei vindicatio: aliud præparatorium, vt
querela inofficioſi teſtamenti, & actio ad exhiben-
dum. ſ. de procur.l.ad rem.56.l. ad legatum. 62. & ℱ.
ad exhibendum. l.1.& l.3.§. eſt autem. XII. Aliud eſt
famoſum, quod infamiam damnato irrogat: aliud non
famoſum. ſ.de his qui notant.infam.l.1. Inſt.de pœn.
teme. litig. §. ex quibuſdam. XIII. Aliud condemnat
in ſolidum: aliud cum limitatione aliqua, veluti qua-
tenus eſt in peculio, vel in quantum reus facere po-
teſt. Inſtit.de action.§. ſunt præterea. XIV. Aut eſt in
rem, aut in perſonam, aut mixtum. Inſti. eod.§.1. & §.
quædam. Quod eſt in rem, ſubdiuiditur: quia vel eſt
de ſtatu perſonæ, id eſt, præiudicium: vel eſt petito-
rium, id eſt de rei proprietate, vt rei vindicatio: vel
poſſeſſorium, id eſt, de poſſeſſione, vt cùm agitur hy-
pothecaria. ℱ.de rei vindicat.l.is qui.24. & de euictio.
l.ſi cùm venditor.66. in princ. & C. de rei vindic.l.or-
dinarij.13. XV. Alia ſunt iudicia ordinaria, in quibus
ſolemnes formulæ obſeruantur: alia extraordinaria,
in quibus formularum ſubtilitas neceſſaria non eſt. ſ.
de negot.geſt. l.actio.47. §. 1. ſed hodie ſublatis vete-
rum formulis. C. de formul. l. 1. Omnia iudicia ſunt
extraordinaria. Iuſti.de interd.§.vlt. XVI. Aut eſt iu-
dicium ciuile, aut criminale. ℱ.de furt. l.vlt. & Inſtit.
de iniur. §. in ſumma. XVII. Vel eſt iudicium publi-
cum, vel priuatum. hanc diuiſionem cum ſuis ſubdi-
uiſionibus exequemur in ſeptima parte huius operis.
XVIII. Aliud eſt iudicium directum, vt quod datur
deponenti vel commodanti contra depoſitarium vel
commodatarium: aliud eſt iudicium contrarium, ve-
luti quod datur depoſitario contra depoſitorem, &
commodatario contra commodatorem. Notandum
eſt, ferè eaſdem eſſe diuiſiones actionis & iudicij. Pro-
inde ad probandas iudiciorum diuiſiones ſuprà non
7 ſemel citata fuiſſe loca de actionibus loquentia. ¶ Ad
generalem iudiciorum tractatum hoc etiam pertinet,
vt intelligatur, quod ſit forum competens. quò ſpe-
ctat poſterior rubricæ pars, *vbi quiſque agere, vel conue-
niri debeat*. Cùm igitur prior pars, quæ eſt de iudiciis,
expoſita fuerit: nunc ad poſteriorem partem notetur
regula, quòd actor ſequitur forū rei. C.de iuriſd.omn.
iudic.l.2. & vbi in rem actio.l.3. Reus autem ſortitur
forum ex variis cauſis, veluti domicilio, contractu, de-
licto. quòd ſi pluribus locis forum ſortiatur: electio
eſt actoris, quo eorum locorum agere velit. l. heres.
19.§.vlt.

II. *De inofficioſo teſtamento.*

1 Sequentes huius ſecundæ Digeſtorum partis tituli
in explicandis iudiciis realibus, perſonalibus, &
mixtis conſumuntur. Iudicium reale partim eſt vni-
uerſale, vt de hereditate: partim ſpeciale, vt rei vin-
dicatio. ℱ.de rei vindic.l.1.in princ. Vniuerſale ſubdi-
uiditur in præparatorium, & principale. nam petitio
hereditatis eſt iudicium principale, quod per ſe inten-
tatur: querela autem inofficioſi teſtamenti eſt illius
petitionis præparatoria: quandoquidem teſtamentum
inofficioſum ideo petitur reſcindi, vt eo reſciſſo here-
ditas ab inteſtato petatur. quocirca primò de inoffi-
cioſo teſtamento, poſtea de petitione hereditatis di-
cendum eſt. Caue autem admittas ſententiam Cuiacij,
qui putat querelam inofficioſi teſtamenti eſſe petitio-
nem hereditatis ex cauſa inofficioſi. conſtat enim ex l.
6.§.1. hanc non eſſe petitionem hereditatis, ſed præ-
paratoriam illius petitionis, vt rectè Doctores tradūt.
¶ Teſtamentum eſt voluntatis noſtræ iuſta ſententia 2
de eo quod poſt mortem noſtram fieri volumus. ℱ. qui
teſtam. fac. poſſ.l.1. ¶ Inofficioſum teſtamentum di- 3
citur, quod fit contra officium pietatis, iis perſonis ex-
heredatis, vel præteritis, quibus natura aut pietatis
iure ſucceſſio debetur. l. 2. 3. & 5. ¶ Vocatur autem 4
querela inofficioſi teſtamenti: quia propriè loquendo,
neque eſt actio, cùm ea ius noſtrum non perſequa-
mur; nec accuſatio, cùm non detur ad pœnam; ſed eſt
querela quædam, qua conquerimur de iniqua exhere-
datione, vel præteritione. ¶ Cuiuſcumque teſtamen- 5
tum dici poteſt inofficioſum, atque adeo etiam vete-
rani. l. Papinianus.8.§. Papinianus. excepto teſtamen-
to militis, ſiue paterfamiliâs ſiue filiusfamiliâs fuerit.
l.ſi inſtituta.27.§. de inofficioſo. & C. eod. l. de inoffi-
cioſo.9.l.teſtamentum.24. etiamſi poſt miſſionem in-
tra annum moriatur. d.l. Papinianus. §. ſi quis in mili-
tia. & teſtamento filiifamiliâs, qui de peculio quaſi ca-
ſtrenſi teſtatus eſt. C.eod.l.vlt. niſi fuerit clericus. No.
123.cap.19. ¶ Hæc querela datur I. Liberis teſtatoris: 6
niſi ſint ſui heredes, & ſint in eo teſtamento præteri-
ti; quia tunc teſtamentum eſt ipſo iure nullum, adeo
vt opus non ſit, vt per inofficioſi querelam reſcinda-
tur. Inſtitut.de exheredat. lib. in princ. II. Parentibus.
III. Fratribus, dummodò non ſint fratres vterini, &
ſcriptus heres ſit perſona iuris vel facti infamiâ nota-
ta. l.1.3.4.& 5. l.pater.14.& l.ſeq. in princ. & C. eod.l.
fratres.27. & Inſtit.eod.§.1. IV. Heredibus dictarum
perſonarum, id eſt, liberorum, vel parentum, vel fra-
trum, ſi querela per defunctum præparata ſit.l.6.§.vlt.
& l. ſeq. iſque in ea proponendæ querelæ voluntate
perſeuerauerit. l. nam etſi. 15.§.1. ¶ Excluduntur au- 7
tem ab hac querela, I. Qui non eſt ſucceſſurus ab in-
teſtato. Quid ergo ſi hic de inofficioſo egerit, & ca-
ſu aliquo obtinuerit, Victoria ei non prodeſt. ſed cùm
patremfamiliâs inteſtatum efficiat, ei ſuccedent, qui
vocantur ab inteſtato.d.l.6.§.ſi quis. II. Qui quartam
partem eius quod ab inteſtato acciperet, conſecutus
eſt.d.l.Papinianus.§.quoniam. Inſt. eod.§.vlt. ¶ Nota 8
Iuſtinianum quædam noua hîc ſtatuiſſe, nam conſti-
tuit I. Vt etiam is, qui minus habet quartâ, remouea-
tur à querela inofficioſi teſtamenti, ac tantùm ſupple-
mentum quartæ petere poſſit, ſeu ſupplementum le-
gitimæ: nam hæc quarta vulgò vocatur legitima. C.
eod.l.omnino.30. II. Vt hæc legitima ſit maior, quàm
quarta, ſic diſtinguens, vt ſi quidem quatuor ſint, vel
pauciores, quibus legitima debetur, hæc legitima ſit
triens, ſi verò ſint plures, ſit ſemis. No.18.cap.1. III. Vt
liberi, vel parentes, etiamſi hanc legitimam obtineant,
putà iure legati, vel fideicommiſſi, tamen de inofficio-
ſo queri poſſint; niſi vel heredes ſint inſtituti, vel ex
iuſta cauſa exheredati. No.115.cap.3.4.& 5. Vbi etiam
cauſas enumerat, propter quas ſolas licet parentes vel
liberos exheredare. ¶ Hæc actio datur I. Cōtra quem- 9
cumque heredem ſcriptum. l. Papinianus.8.§.ſi Impe-
rator.l.pen.§.1. II. Contra eum, qui ex cauſa fideicom-
miſſi hereditatem tenet. C.eod.l.1. III. Contra here-
dis ſcripti heredem. IV. Contra fiſcum, qui heredis
illius ſcripti bona tamquam vacantia occupauit. C.eo.
l.ſi heredum.10. ¶ Datur autem intra quinquennium 10
à die aditæ hereditatis computandum. C.eod.l.ſi quis
filium.34. in fi.l.ſcimus.36.§. vlt. quinquennio elapſo
non datur, niſi ex magna cauſa. d.l. Papinianus. §.vlt.

¶ Porrò

11 ¶ Portò ſicut is qui non poſſidet hereditatē, de inof-
ficioſo teſtamento agit: ita qui poſſidet, ſi ab eo he-
reditas petatur, in modum contradictionis querelam
inducit, verbi gratiâ, ſi filius teſtatoris exheredatus pa-
ternam hereditatem poſſideat, & à ſcripto herede
conueniatur petitione hereditatis: rectè ei opponet
exceptionem inofficioſi teſtamenti. d. l. Papinianus. §.
12 ſi filius. ¶ Quod ad euentum huius iudicij attinet:
aut pro herede ſcripto iudicatur, aut contra teſtamen-
tum. Priori caſu is qui de inofficioſo egit, ſi quid ei in
teſtamento relictum fuerit, id amittit. d. l. Papinianus.
§. meminiſſe. Poſteriori caſu paterfamiliàs inteſtatus
fit. l. 6. §. ſi quis & videtur non habuiſſe ius teſtandi. l.
qui repudiantis. 17. §. cùm contra. & l. ſeq. Quòd ſi plu-
res ſint heredes ſcripti, quorum alij hoc iudicio obti-
neant, alij ſuccumbant: paterfamilias pro parte fit te-
ſtatus, pro parte inteſtatus. l. nam etſi. 15. §. vltim. l.
circa. 24.

III. *De hereditatis petitione.*

1 EXpoſito iudicio petitionis hereditatis præparato-
rio: ipſa principalis actio, id eſt hereditatis peti-
2 tio congruè ſubiicitur. ¶ Hereditas accipitur vel pro
ſucceſſione in ius defuncti, per quam res hereditariæ
acquiruntur; vel pro ipſis rebus hereditariis. In prio-
ri ſignificatione definitur ſucceſſio in vniuerſum ius,
quod defunctus habuit mortis tempore. D. de verb. ſi-
gnif. l. nihil. 24. & de diuerſ. reg. iur. l. hereditas. 62. In
poſteriori ſignificatione à Marco Tullio in Topicis
definitur, pecunia quæ morte alicuius ad quempiam
peruenit, cùm ei, nec legata ſit: nec poſſeſſione re-
tenta. Vtraque ſignificatio poteſt hoc titulo accipi.
nam qui hereditatem petit, is ſucceſſionem ſibi adiu-
dicari, conſequenter res hereditarias ſibi reſtitui pe-
3 tit. ¶ Hæc actio. I. Eſt realis. J. de rei vindic. l. ſin au-
tem. 27. §. ſed & is. ideóque vocatur petitio: quoniam
hoc eſt proprium nomen actionum in rem. J. de verb.
ſignif. l. pecuniæ. 178. Eadem ratione appellatur etiam
vindicatio. l. legitimam. 8. Sed quamuis præcipuè &
principaliter ſit in rem: tamen adiunctas etiam habet
quaſdam præſtationes perſonales; veluti eorum, quæ
poſſeſſor à debitoribus hereditariis exegit: aut ab iis,
quibus res hereditarias vendidit. l. ſed & etſi lege. 25. §.
petitio. qua ratione dicitur eſſe actio mixta. C. eo. l. 7.
II. Eſt ciuilis. J. de poſſeſſ. hered. petit. l. 1. III. Eſt vni-
uerſalis. J. de rei vindic. l. 1. vt notaui etiam s. de iudic.
diuiſ. 8. IV. Eſt bonæ fidei. C. h. t. l. vlt. in fi. Inſtit. de
actio. §. actionum. V. Eam auctoritatem habet, vt
nihil in eius præiudicium fieri debeat. l. 5. in fi. & l. 7.
4 ¶ Directa hereditatis petitio tam heredi ſcripto, quàm
legitimo competit. l. 1. & 3. ſed primum ſcripto, dein-
de legitimo: quia ſi locus ſit ſcripto, legitimus ex-
cluditur. C. eod. l. ſi ſcripti. 9. vtilis datur bonorum poſ-
ſeſſori. J. tit. ſeq. Sed hæc eſt actio prætoria. Item fi-
deicommiſſario vniuerſali. J. tit. 6. quia ex Trebelliano
Senatuſconſulto pro herede habetur. Inſtit. de fidei-
5 com. heredit. §. reſtituta. ¶ Datur I. Contra eum, qui
vel ius vel rem hereditariam aut pro herede aut pro
poſſeſſore poſſidet. l. regulariter. 9. Pro herede poſſi-
det, qui putat ſe eſſe heredem. pro poſſeſſore poſſidet
prædo, qui ſcit ſe poſſidere hereditatem ad ſe non
pertinentem. l. pro herede. 11. l. qui interrogatus. 12. l.
nec vllam. 13. in prin. Debitor ergo hereditarius, tam-
quam iuris poſſeſſor, tenetur. d. l. nec vllam. §. vlt. vi-
delicèt ſi ideo nolit ſoluere, quòd ſe eſſe heredem
contendat: alioquin ſi vero heredi ſoluere ſit para-
tus, ſed neget petitorem eſſe heredem, non tenetur
hereditatis petitione. l. ſi debitor. 42. II. In heredem
poſſeſſoris. d. l. nec vllam. §. Neratius. & §. heredem.
III. In eum, qui ſe liti obtulit. d. l. nec vllam. §. non ſo-
lùm. niſi manifeſtiſſimis probationibus oſtēdat acto-
rem ab initio ſciuiſſe ſe non poſſidere. l. qui ſe liti. 45.
IV. In eum, qui dolo deſiit poſſidere. d. l. nec vllam.
§. penult. V. Eſt actio vtilis in eos, qui à poſſeſſore
cauſam habent, veluti qui ab eo emerunt heredita-
tem. d. l. nec vllam. §. quid ſi quis. & §. ſi quis ſciens.
cum duobus §§. ſeqq. ¶ In hanc actionem veniunt 6
I. Vniuerſæ res hereditariæ, ſiue ſint corpora, ſiue iura.
l. item videndum. 18. §. vlt. Exceptis ſeruitutibus, quæ
propria actione peti debent. l. & non tantùm. 19. §. vlt.
II. Corpora non hereditaria, quorum periculum ad
heredem pertinet, vt res defuncto pignori datæ, vel
commodato, vel depoſitæ. d. l. & non tantùm. in prin.
III. Quæ hereditatis causâ comparata ſunt, vt manci-
pia, & pecora. &c. l. item veniunt. 20. in princ. IV. Non
ſolùm ea, quæ mortis tempore erant in hereditate, ſed
etiam quæ poſtea acceſſerunt, vt partus, fructus &c.
quoniam hereditas augmentum recipit, & diminu-
tionem. d. l. item veniunt. §. item non ſolùm. Hic ſcien-
dum eſt, malæ fidei poſſeſſorem omnimodò fructus
reſtituere: bonæ autem fidei poſſeſſorem eatenus te-
neri, quatenus locupletior factus eſt. d. l. item veniunt.
§. pridie.

IV. *Si pars hereditatis petatur.*

SVperior titulus eſt de petitione aſſis, id eſt, totius 1
hereditatis: hic autem eſt de petitione partis. l. 1.
in princ. ſiue certa pars petatur, vt triens, vel ſemis;
ſiue incerta. d. l. 1. §. interdum. ¶ Ne propterea intel- 2
ligas hoc eſſe iudicium particulare. quāuis enim ſin-
gulæ res hereditariæ ſint res particulares: tamen hoc
non obſtat, quominùs petitio partis hereditatis ſit
actio vniuerſalis: quia pars hereditatis non eſt res
hereditaria: atque omnis heres iure vniuerſali ſucce-
dit, ſiue ex parte ſiue ex aſſe ſuccedat.

V. *De poſſeſſoria hereditatis petitione.*

POſt ciuiles actiones heredibus propoſitas, ratio- 1
nem habet prætor eorum, quos ipſe velut heredes,
hoc eſt, bonorum poſſeſſores facit. l. 1. Quocirca hæc
quoque actio rectè vocatur hereditatis petitio: quo-
niam hereditatis vocabulo latiùs ſumpto etiam bo-
norum poſſeſſio continetur. D. de verb. ſignif. l. here-
ditatis. 138. ¶ Et per hāc actionem tantundem con- 2
ſequitur bonorum poſſeſſor, quantum heres ſuperio-
ribus actionibus. l. 2.

VI. *De fideicommiſſaria hereditatis petitione.*

TRiplex eſt hereditatis petitio. I. Ciuilis vero he- 1
redi competens, de qua s. tit. 3. & 4. dictum fuit.
Altera prætoria, quæ datur bonorum poſſeſſori, de
qua s. tit. prox. Tertia fideicommiſſaria, quæ ex ſe-
natuſconſulto Trebelliano datur fideicōmiſſario vni-
uerſali, quaſi heredi: quæ actio proponitur hoc titu-
lo. Ergo nec eſt, propriè loquendo, actio ciuilis, quia
non eſt ex lege xij. tabularum: nec prætoria, quia non
eſt edicto prætoris introducta, ſed ex Senatuſconſul-
to deſcendit. l. 1. ¶ Eadem autem recipit, quæ ſupe- 2
riores hereditatis petitiones. l. 2. ¶ Ei datur, cui re- 3
ſtituta eſt hereditas fideicommiſſa. d. l. 1. eiúſque ſuc-
ceſſori. l. 3. in princ. ¶ Sed in eum, qui hereditatem 4
reſtituit, non competit. d. l. 3. §. 1.

LIBER

Digitized by Google

LIBER SEXTVS.

TITVLVS I.

De rei vindicatione.

1 POST actiones de vniuerſitate compe-
tentes, ſubiicitur actio ſpecialis, qua ſin-
2 gulæ res vindicantur.l.1.in princ. ¶ Om-
nis actio in rem appellatur vindicatio. ℸ.
de oblig.& act.l.actionum.25.in princ. Inſt.de action.
§. appellamus. ſed alia eſt vindicatio dominij rei cor-
poralis, de qua hîc agitur: alia ſeruitutis, de qua ℸ. ſi
vſusfr. petet. & ℸ. ſi ſeru. vindic. alia poſſeſſionis, vt
actio hypothecaria. ℸ.de euict.l.ſi cùm venditor.66.in
princ. vindicationis igitur ſpecies eſt rei vindicatio,
(nam res, & rei dominium, in iure paſſim pro eodem
accipiuntur) qua dominus rem ſuam corporalem ab
alio poſſeſſam petit. Inſtit.eod.§.1. id eſt, ſe dominum
declarari.l. & ex diuerſo.35. §.1. & conſequenter rem
3 ſibi reſtitui petit. l. qui reſtituere.68. ¶ Hæc actio eſt
ciuilis. Inſtit.de actio0.§. ſed iſtæ. realis (quod eſt ac-
cipiendum de actione directa: nam vtiles, de quibus
mox dicam, prætoriæ ſunt) ſpecialis, in rem. l.1.§.1.
petitoria. l. is qui deſtinauit. 24. l. qui petitoria.36. in
princ. & Inſtit. de interdict. §. retinendæ. arbitraria.l.
4 qui reſtituere.68.& ℸ. de in lit.iur. l.4.& 5. ¶ Directa
datur vero domino. l. in rem. 27.in princ. contra poſ-
ſeſſorem,id eſt, contra eum, qui rem detinet, & habet
reſtituendi facultatem. l. officium.9. Vtilis competit,
ſi is conueniatur, qui pro poſſeſſore habetur, (veluti
qui dolo ſeu culpa deſiit poſſidere. l. ſin autem. 27. §.
ſed & is.l.cùm autem.52.l.ſi culpa.63. & qui ſe liti ob-
tulit quaſi poſſideret.l.is qui ſe obtulit.25.& l.ſeq.) aut
is agat, qui pro domino habetur. Talis autem eſt pri-
mò ſuperficiarios, id eſt, qui ſuperficiem in alieno ſolo
habet.l.prætor.75.

II. *De publiciana in rem actione.*

1 SEcundò is, qui rem vſucapere cœpit, nec dum vſu-
capionem abſoluit. huic enim, quaſi domino, id
eſt, quaſi vſuceperit.l.1.§.1.& Inſtit.de act. §. namque
ſi cui.contra quemcunque poſſeſſorem, præter quàm
contra verum dominum. l. pen. & vlt.prætor dat vti-
lem in rem actionem, quæ ab auctore Publicio voca-
2 tur Publiciana. d. §. namque ſi cui. ¶ Et eſt ciuili in
rem actioni ſimillima. l.7.§. 10 Publiciana. nam æquè
ac rei vindicatio, eſt ſpecialis, in rem. d.l.1. §.1. d. §.
namque ſi cui.petitoria.d.l.7.§. Publiciana.arbitraria.
3 Inſtit.de act. §. præterea. ¶ Sed ab ea differt I.Quia
illa eſt ciuilis,hæc prætoria.d.l.1, in princ. Inſtitut. de
action.§.ſed iſtæ. II.Quia illa domino competit: hæc
ei,qui nódum dominium acquiſiuit.d.l.1.§.1. III.Quia
illa petuntur tantùm res corporales. ℥. tit.prox.l.1.§.1.
Inſtit.de action.§.1.hac verò tam res corporales, quàm
incorporales.l.6.l.ſi ego.11.& l.ſeq.

III. *Si ager vectigalis, id eſt emphyteuticarius petatur.*

1 TErtiò emphyteota, qui fundum in perpetuum vel
2 ad longum tempus conduxit.l.1.2.& 3. ¶ Notan-
dum primò emphyteutam differre à ſuperficiario:
cum vterque habeat dominium vtile, non directum
quia ſuperficiarius ius habet in ſuperficie, & in ædifi-
cio, non in ſolo: emphyteuta verò tam ſoli quàm ſu-
3 perficiei vtile dominium habet. ¶ Notandum ſecun-
dò, ciuitates, quæ agros ſteriles & incultos habent,
ſolitas eſſe eos colendos & fruendos dare vel in per-
petuum, vel ad longum tempus. Hi agri vocantur ve-
ctigales: quia illa penſio ciuitati debita, appellatur ve-
ctigal. vocantur etiam emphyteuticarij, ἀπὸ τοῦ ἐμφυ-
τεύειν, quod eſt inſerere; quia potiſſimum arborum
inſerendarum cauſâ ita colendi dabantur. poſtea pri-
uati quoque homines cœperũt ita fundos ſuos fruen-
dos dare, cúmque dubitaretur, num hic contractus
eſſet venditio, an locatio: Zeno Imperator conſtituit
eſſe ſpecialem contractum, à venditione & locatione
ſeiunctum. C. de iu. emphyt. l.1. & Inſtit.de locat, &
conduct. §. adeo. ¶ Ergo Emphyteutæ datur, quaſi 4
domino, vtilis in rem actio contra quemcumque poſ-
ſeſſorem, atque adeo etiam contra ipſum dominum.
l. 1. in fi.

LIBER SEPTIMVS.

TITVLVS I.

De vſufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur.

A VINDICATIONE corporum tranſit 1
ad vindicationes rerum incorporalium.
quamquam Publicianam, quæ ſuprà ex-
poſita fuit, ad res quoque incorporales
produci, ſupra docui. In rerum incorporalium nume-
ro eſt ſeruitus. ℥.de rer.diuiſ.l.1.in fi. Inſtitut.de reb.in-
corp.verſ.vlt.& libertas, quæ ſeruituti opponitur. De
vindicatione igitur ſeruitutis & libertatis, hoc & ſe-
quenti libro dicendum eſt. ¶ Seruitus accipitur tribus 2
modis, id eſt, pro conſtitutione iuriſgentium, qua
ſeruus domino ſuo ſeruit. ℥. de ſta. homin. l. 4. §. 1.
II. Pro iure in re aliena, ſecundum quod ſeruus alie-
nus aut res aliena nobis vel prædio noſtro ſeruit. ℸ. de
ſeru.l.1.De hac ſeruitute debet accipi regula illa, quòd
nemini res ſua ſeruit. ℸ. ſi vſusfr. peret.l.5.& de ſeruit.
præd. vrban. l. in re communi. 25. III. Pro ſeruiture
prædiali, qua alienius prædium alterius prædio ſeruit.
ℸ. de ſeruit.in rubr.& ℸ. loca.l. locare.44. Hoc loco ſe-
cunda ſignificatio accipitor. ¶ Et in hac ſignificatio- 3
ne non ſolùm vocatur ſeruitus, ſed etiam ius.℥.de rer.
diuiſ.d.l.1.in fi. Inſti.de rebus corpor.& incorp.d.verſ.
vlt. Cum enim in omni ſeruitute duo ſpectentur ter-
mini dominans & ſeruiens: illius reſpectu appellatur
ius, & huius ratione nominatur ſeruitus. ¶ Harum 4
ſeruitutum duo ſunt genera. nam aliæ ſunt perſona-
les, aliæ reales ſeu prædiales. ℸ.de ſeru.d.l.1. Perſona-
lis ſeruitus eſt, qua res vel perſona perſonæ ſeruit, vt
vſusfructus, & vſus. Realis ſeu prædialis eſt, qua præ-
dium alieno prædio ſeruit. de realibus dicetur libro
ſequenti: hic liber eſt de perſonalibus. ¶ Inter quas 5
primom locum obtinet vſusfructus, qui definitur ius
alienis rebus vtendi fruendi, ſaluâ earum ſubſtantia.
l.1. Hæc definitio cõuenit vero & propriè dicto vſuſ-
fructui, quem Doctores formalem appellant, quia ve-
ram vſusfructus formam habet. Cuiacius autem in l.
qui vſumfructum.58. D. de verbor. obligat. vſumfru-
ctum nudum vocat, quia eſt ſeparatus a proprietate,
id eſt à rerum dominio. Hotoman.in l.3.C.h.t.eadem
ratione merum vſumfructum nominat. Alius eſt vſuſ-
fructus cum proprietate coniunctus, ita vt dominium
plenum ex proprietate & hoc vſufructu conſtet: &
ſecundum hunc vſumfructum dominus rebus ſuis
vtitur fruitur. ℸ.de vſufr.accreſc.l.4. l. ſi proprietas 9.

& de

& de vſu.& vſufr.leg.l.ſi alij.19.l. Sempronius.26.§. ſi
fundus. & de except.rei iudic.l.ſi cùm argentum.27.§.
penult. & de verb. oblig. d.l.qui vſumfructum.58. &
l.ſi ita ſtipulatus.126.§.1. hunc Ductores vocãt vſum-
fructum cauſalem: quia cùm dominus plenæ proprie-
tatis poſſit vſumfructum alij conſtituere; nemo au-
tem poſſit ad alium transferre, quod ipſe non habet.
ff.de diuerſ. reg. iur. l. nemo poteſt. 54. certè vſusfru-
ctus in plena proprietate, tanquam in ſua cauſa non
aliter latet, quàm calor in ſole, qui etſi non eſt cali-
dus, tamen res calefacit. Alius eſt quaſi vſusfructus
earum rerum quæ vſu conſumuntur: qui ſimiliter eſt
coniunctus cum proprietate, ſed ita vt, propter cau-
tionem de reſtitutione facienda, videatur eſſe quo-
6 dammodo vſusfructus, vt tit.5. declarabitur. ¶ Nunc
ad verum vſumfructũ reuertamur, cuius multæ ſunt
proprietates. Prima proprietas eſt, quòd cùm omnes
ſeruitutes regulariter ſint indiuiduæ, vſusfructus eſt
diuiduus.l.5.& ff.de vſu & habitat.l.vſus.19.& ſi ſeru.
vindic.l.4.§. ſed etſi. & fam.erciſcun.l. heredes.25.§.
an ea.& §.ſeq.& de ſeruit.legat.l.vlt.& ad Trebell.l.r.
§.ſi vſusfructus.l.ſi is qui.80. & de verbor. oblig. l.ſti-
pulationes non diuiduntur.72.in princ. & de accept.l.
7 & per iuſiurandum.13.in princ. ¶ Secunda proprie-
tas eſt, quòd vſusfructus eſt ius in corpore; adeo vt eo
corpore ſublato, neceſſe ſit vſumfructum tolli l.2.
8 ¶ Tertia proprietas eſt, quòd vſufructuarius rectè co-
lere, & quaſi bonus paterfamilias vti debet, ita vt
cauſam proprietatis deteriorem non faciat. l.ſi cuius.
13. in princ. & §. fructuarius. & Inſtit. de rer. diuiſ.§.
9 ſed ſi gregis. ¶ Quarta proprietas eſt, quòd omnes
fructus ad fructuarium pertinent.l.7.in pr. non tamen
eius fiunt, niſi ab ipſo, vel eius nomine ab alio perci-
piantur.l.arborib.12.§. Iulianus.& Inſtit. de rer. diuiſ.
10 §.is verò. ¶ Quinta proprietas eſt quòd fructuarius
quædam onera ſuſtinere debet, veluti modicam do-
mus fructuariæ refectionem, & ſtipendium, vel tribu-
rum, vel ſalarium, vel alimenta, quæ ab ea re, cuius ha-
bet vſumfructum, relicta ſunt, & alia eiuſmodi onera.
l.7.§.quoniam.l.ſi pendentes. 27.§. ſi quid cloacarij. l.
11 vſufructu.52. ¶ Sexta proprietas eſt, quòd non ſo-
lùm ipſe fructuarius vti frui poteſt, ſed etiam hoc
ius in alium transferre. l. ſi cui vſusfructus. 67. tam-
quam per alium vtatur fruatur. l.arboribus.12.§. vſu-
fructuarius. l. non vtitur.38. & duab.ll.ſeqq. Non ta-
men poteſt alium vſufructuarium conſtituere, quia
hoc eſt ius perſonale; ideóque fructuarius tantùm po-
teſt efficere, vt ex eius perſona alius vtatur fruatur;
id eſt, non tamquam fructuarius, ſed tamquam con-
cedente fructuario, vtatur fruatur. Inſtit. hoc tit. §.
12 finitur. verſ.nã cedendo. ¶ Ex his proprietatibus pri-
ma & ſecunda ad priorem rubricæ partem, quæ eſt
generalis, *de ſeruitutibus* pertinent. reliquæ ad poſte-
riorem partem, quemadmodum quis vtatur fruatur,
referri debent.

II. *De vſufructu accreſcendo.*

1 SEptima proprietas in iure accreſcendi cernitur.
Quam ſi pluribus idem vſusfructus legatus ſit, defi-
cientis portio non reuertitur ad proprietatem, ſed
2 collegatario accreſcit. l. 1. ¶ Nota I. Triplicem eſſe
legatariorum coniunctionem. aut enim ſunt coniun-
cti re & verbis, veluti, *Titio & Maeuio fundum, Tuſcu-
lanum do lego: Titio & Maeuio vſumfructum fundi Tuſcu-
lani do lego.* aut verbis tantum, veluti, *Titio & Maeuio
fundum Tuſculanum*, ſiue *vſumfructum fundi Tuſculani*
pro æquis partibus *do lego*: aut re tantùm, veluti, *Ti-
tio fundum Tuſculanum do lego, Maeuio eundem fundum
Tuſculanum do lego*: vel, *Titio vſumfructum fundi Tuſcu-
lani do lego, Maeuio vſumfructum fundi Tuſculani do lego.*
Denique dicuntur re coniuncti, quibus eadem res
legata eſt. verbis coniuncti, quibus eâdem oratione le-
gatum eſt. re & verbis coniuncti, quibus vna & eadem
res eâdem oratione legata eſt. verbis tantùm coniun-
cti, quibus eadem res pro partibus pro indiuiſo eâdem
oratione legata eſt.D. de legat.iij.l.re coniuncti.89. &
de verb.ſignific. l. triplici.142. ¶ Nota II. Tres diffe- 3
rentias inter legatum proprietatis, & vſusfructus. Pri-
ma differentia eſt, quòd proprietas tantùm ab initio
accreſcit: quia ſi vnus ex collegatariis legatum repu-
diet, eius portio non manet penes heredem, ſed colle-
gatario, qui coniunctus eſt, accreſcit; ſed poſtquam
legatarius legatum acquiſiuit, licèt poſtea legatum
amiſerit, tamen eius portio collegatario accreſcere
non poteſt: vſusfructus autem quandocumque amit-
tatur, confructuario accreſcit. l.1.§. interdum. Altera
differentia eſt: quia in proprietate legata verbis con-
iunctus præfertur re coniuncto. d. l. re coniuncti. in
vſufructu autem legato tantùm abeſt vt verbis con-
iuncti præferantur re coniunctis, vt nequidem ius ac-
creſcendi habeant.l.1.in prin.& §. vlt.l.2.& l.3.in prin.
Tertia differentia eſt: quòd vſusfructus perſonæ ac-
creſcit, etiam ſi partem ſuam amiſerit: proprietas ve-
rò accreſcit rei, id eſt, pars parti accreſcit, perinde ei
non accreſcit, qui partem ſuam amiſit.l.interdum.10.
& ff.de vſufr.l.ſi Titio.33.§.1.& ff.de excep.rei iud.l.&
an eadem.14.§.1. ¶ Nota III. Eos qui re tantùm con- 4
iuncti ſunt, interdum vocari diſiunctos, habita ſcili-
cèt verborum ratione, quia verbis diſiuncti ſunt, vt in
d.l.1.§.interdum.& Inſtit.de legat.§.ſi eadem.

III. *Quando dies vſusfructus legati cedat.*

OCtaua proprietas eſt, quòd dies vſusfructus le- 1
gati cedit ab adita hereditate. ff. quan.di.leg.ced.
l.3.& C.de caduc.toll.l.vn.§. excepto. licèt proprieta-
tis legatæ dies cedat à morte teſtatoris.d.l.vn.cùm igi-
tur. & §. in nouiſſimo. ¶ Legati dies cedere dicitur, 2
cùm legatum deberi incipit, ita vt ad heredes legata-
rij tranſmittatur, ſi ſit res quæ tranſmitti poſſit. ff.
quan.di.leg.ce.l.3.& l.5.in princ.& de verb.ſignif.l.ce-
dere diem. 213. ¶ Quod dixi de vſufructu, etiam in
vſu legato locum habet.l.vn.§.dies.& ff.quan.dies leg.
ced. l. 2. ¶ Hæc autem obtinent in vſufructu vel vſu 3
purè legato, nam legatum in diem, non priùs cedit,
quàm dies venerit.d.l.vn.§.item.& ſi dies ante aditam
hereditatem veniat, expectanda eſt hereditatis adi-
tio.d.l.2.

IV. *Quibus modis vſusfructus, vel vſus amittitur.*

NOna proprietas eſt, quòd vſusfructus non poteſt 1
perpetuò durare, & à proprietate ſeiunctus eſſe,
ne proprietas ſit inutilis; ſed certis modis extinguitur,
& ad proprietatem reuertitur. ff. de vſufr. l.3.§. ne ta-
men. ¶ Finitur autem morte, & maxima vel media 2
capitis deminutione fructuarij, & non vtendo per
modum & tempus, & conſolidatione cum proprie-
tate, & rei interitu. Inſtit.de vſufr §.finitur.

V. *De vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur, vel minuuntur.*

QVæ ſuprà dicta ſunt, in vero vſufructu locum 1
habent: à quo differt quaſi vſusfructus ſenatuſ-
conſulto conſtitutus in iis rebus quæ in abuſu conſi-

Digitized by Google

ſtunt. Sunt autem ſex differentiæ. I. Verus vſusfructus in iis rebus conſiſtit, quæ vſu non conſumuntur, vt fundo, vel ædibus: quaſi vſusfructus verò in iis rebus, quæ vſu conſumuntur, vt vinum, oleum, frumentum; vel quaſi conſumuntur, vt pecunia numerata, quæ non propriè conſumitur; ſed dum impenditur, aſſidua permutatione quaſi conſumitur. Inſti. de vſufruct. §. conſtituitur. In iis autem reb. quæ vſu minuuntur, & paulatim atteruntur, vt veſtimenta, tam verus quàm quaſi vſusfructus conſtitui poteſt, vt docui in Analyſi Inſtit. d. §. conſtituitur. II. Verus vſusfructus conſtituitur tam inter viuos quàm in vltima voluntate. Inſtit. eo. §. 1. & ſ̄. eod. l. 6. dictus autem quaſi vſusfructus conſtituitur ſolùm in vltima voluntate; quia ſenatuſcōſultum hunc quaſi vſumfructum conſtituens, tantùm de vſufructu legato loquitur. l. 1. & 2. Inſt. de vſufru. d. §. conſtituitur. verſ. ſed vtilitatis. Ratio non eſt obſcura: quia cùm natura huius quaſi vſusfructus ſit, vt proprietas ad fructuarium transferatur, íſque aliquando tantundem reſtituere debeat: certè ſi hoc fieret inter viuos, nihil aliud eſſet, quàm mutuum. III. Quia is qui verum vſumfructum habet, non eſt rei dominus, ſed vtitur fruitur re aliena ſ̄. de vſufr. l. 1. qui verò habet quaſi vſumfructum earum rerum quæ vſu conſumuntur, dominus eſt. l. 7. & Inſt. de vſufr. d. §. conſtituitur. verſ. itaque. IV. Quia in rebus quæ vſu non conſumuntur, vſusfructus ab vſu differt, quandoquidem fructuarius plus iuris habet, quàm vſuarius. j̄. de vſ. & hab. l. 2. in princ. l. ſi habitatio. 10. §. vlt. Inſtit. eod. in prin. in rebus autem quæ vſu conſumuntur, nihil refert, vtrùm vſusfructus, an vſus legatus ſit. l. quoniam. 10. §. 1. V. Quia vſusfructus finitur multis modis, quos notaui in calce ſuperioris tituli: quaſi vſusfructus, tantùm fructuarij morte; vel capitis deminutione extinguitur. d. l. quoniam. in prin. & j̄. de vſufr. quemad. ca. l. 7. VI. Quia verum vſumfructum habens, eo finito reſtituere debet quod inde extabit. j̄. eod. l. 1. in princ. & §. vlt. qui verò habet quaſi vſumfructum rerum quæ vſu conſumuntur, is aut eandem quantitatem, id eſt eiuſdem generis, aut æſtimationem reſtituit. d. l. 7. d. §. conſtituitur. verſ. itaque.

VI. *Si vſusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.*

1 POſtquam de vero, & de quaſi vſufructu dictum eſt:
conſequens eſt, vt vindicationes horum iurium
2 nomine competentes exponamus. ¶ Horum, vt &
ceterarum ſeruitutum nomine, datur duplex in rem
actio, videlicèt confeſſoria, quæ ſignificatur illis rubricæ
verbis, *Si vſusfructus petetur*: & negatoria, quæ
ſequētibus rubricæ verbis indicatur, *vel ad alium perti-*
3 *nere negetur.* Inſtit. de act. §. neque. ¶ Confeſſoria datur
fructuario vſumfructum vindicanti, non domino
fundi; quia qui proprietatem habet, vſumfructum
formalem non habet, obſtante regula illa ſuprà tradita,
quòd nemini res ſua ſeruit. Hac igitur actione petitur
vſusfructus formalis, non cauſalis. Datur autem
hæc actio tam aduerſus dominum, quàm aduerſus
quemlibet extraneum poſſeſſorem, qui non patitur
4 fructuarium vti frui. l. 5. §. vtrùm. ¶ Negatoria è contrario
datur domino proprietatis neganti ius vtendi
fruendi aduerſario competere, proinde rei ſuæ liber-
5 tatem aſſerenti. d. l. 5. §. ſicut. ¶ Hæ actiones inter ſe
ſimiles ſunt. I. Quia vtraque eſt vindicatio: ſed altera
vindicat ſeruitutem, altera libertatem. II. Quia
vtráque datur tam poſſidenti, quàm non poſſidenti.
l. pen. §. vlt. quod in vindicatione rerum corporalium
non obtinet. Inſtit. de action. §. æquè. verſ. quod genus.
III. Quia in vtramque veniunt etiam fructus, id eſt,
vtilitas & omnis cauſa. d. l. 5. §. in his. & duob. §§. ſeqq.

VII. *De operis ſeruorum.*

SImilis, vſusfructui eſt operarum ſeruilium obliga- 1
tio: quia opera ſerui eſt fructus, qui ex ſeruo percipitur.
l. 3. & 4. ¶ Sed inter legatū vſumfructū ſerui & 2
legatas operas intereſt. I. Quia dies vſusfructus legati
cedit ab adita hereditate. j̄. quan. di. leg. ced. l. 3. &
C. de caduc. toll. l. vn. §. excepto. Operæ autem ex die
petitionis cedunt. j̄. de vſu & vſufr. lega. l. 7. II. Quia
vſusfructus morte vſusfructuarij, vel non vtendo finitur.
Inſtit. de vſufr. §. finitur. quibus modis operæ non
finiuntur. l. 2. & j̄. de vſu & vſufr. leg. l. 2. III. Quia ſi
ſeruus ab alio vſucapiatur, operæ finiuntur. j̄. de vſu
& vſufr. leg. l. 2. Vſusfructus autem non finitur. ſ̄. de
vſufr. l. locum. 17. §. proprietarius. & j̄. de vſurp. &
vſucap. l. iuſto. 44. §. non mutat. ¶ Quæ de operis ſer- 3
uorum dixi, eadem de operis aliorum animalium dicenda
puto: nam & ceterorum animalium operas poſſe
dici, verius eſt. j̄. vſufr. quemad. caue. l. 5.

VIII. *De vſu, & habitatione.*

SEcunda ſeruitus perſonalis eſt vſus. Vſum hic in- 1
tellige ab vſufructu ſeparatum: de quo rectè dictum
eſt, fructum ſine vſu conſtare. l. per ſeruum. 19.
§. vlt. alius eſt vſus, ſine quo fructus eſſe non poteſt.
ead. l. §. 1. ſic quinque vel ſeparata à decem accipi poſſunt,
vel vt pars decem ſic vſumfructum ſ̄. tit. prox.
docui ſpectari vel coniunctum cum proprietate, vel
tanquàm ſeruitutem à proprietate ſeiunctam. ¶ Hic 2
vſus iiſdem modis conſtituitur, quibus vſusfructus,
ſed ab eo differt, I. Quia fructuarius non ſolùm vtitur,
ſed etiam fruitur. ſ̄. de vſufr. l. 1. & paſſim. vſuarius
non fruitur, ſed tantùm vtitur. l. 1. & 2. in princ. propterea
fructuarius percipit omnes fructus. ſ̄. de vſufr.
l. 7. in princ. vſuarius autem ad vſum tantummodò
quotidianum quædam percipit. Inſtit. h. t. §. 1. II. Quia
vſuarius ipſe vti debet, nec poteſt ad alium transferre
facultatem vtendi. quod tamen fructuario cōceditur.
d. §. 1. III. Quia vſusfructus eſt diuiduus, vſus eſt in-
diuiduus. l. vſus. 19. ¶ Hæc de vſu dicta ſint, quem 3
habitatio imitatur, & idem ferè iuris continet. l. ſi habitatio.
10. in princ. ſed locari poteſt. C. de vſufruc. l.
cùm antiquitas. 13. & neque non vtendo amittitur, neque
capitis diminutione. d. l. ſi habitatio. in princ. quia
magis in facto quàm in iure conſiſtit. ſ̄. de cap. min. l.
penult.

IX. *Vſusfructuarius quemadmodum caueat.*

HIc tractatus in vltimum locum reiectus fuit, tam- 1
quàm communis fructuario & vſuario. quamuis
enim ſolius vſufructuarij mentio in rubrica fiat tamen
certum eſt, vſuarium ſimiliter cauere debere. ¶ Ca- 2
ueri intellige ſatiſdatione, quæ prætoria eſt. l. 1. in pr.
l. 5. §. 1. ¶ Hæc ſtipulatio ſeu cautio duas habet clau- 3
ſulas, etenim qui hæc iura habent; & ſe vſuros boni
viri arbitratu, & ſuo iure finito reſtituturos ſe quod
inde extabit, promittunt. d. l. 1. in princ. quarum clauſularum
prior toties committitur, quoties, quis aliter
vtitur, quàm vti debet. Poſterior ſemel tantum, vſufructu
finito. d. l. 1. §. habet.

LIBER OCTAVVS.

TITVLVS I.

De ſeruitutibus.

1 SVPERIORE libro de ſeruitutibus per-
ſonalibus dictum eſt: hoc libro de re-
rum ſeruitutibus agemus: quæ vocan-
tur etiam ſeruitutes prædiales, vel ſer-
uitutes prædiorum. ȷ̄. commu. prædior.
l.1.§.1. & ſeruitutes ſimpliciter, vt in hac rubr.& in l.
2 locare.44. ȷ̄. loca. ¶ Huiuſmodi ſeruitus nihil aliud
eſt, quàm ius, quo prædium alieno prædio ſeruit.
3 ¶ Quare ſicut aliud eſt prædium vrbanum, nempe
ædificium habitandi causâ vbicumque extructum:
aliud ruſticum, id eſt, qnoduis alind prædium, vt ager,
area, ſtabulum ab ædiſicio ſeparatum. ȷ̄. commu. præd.
d.l.1. in princ.& in quib.cauſ.pign.tac.contrah.l.4.§.1.
& de verbor.ſignif.l.vrbana prædia.198.& C.de præd.
minor.l.ſi prædium. 16. & Inſt. h.t. §.1. ita ſeruitutum
aliæ ſunt vrbanæ, aliæ ruſticæ, id eſt, vrbanorum vel
ruſticorum prædiorum.l.1. & s̄. de rer.diuiſ.l.1.in fi.&
4 ȷ̄. de reb. corpor. verſ. vlt. ¶ Nota diſtinctionem ac
denominationem harum ſeruitutum, ſecundum com-
munem & veram opinionem, à qua Coraſius temerè
receſſit, à potiore parte ſnmi, id eſt, à prædio domi-
nante, non à ſeruieute, adeo vt talis ſit ſeruitus, qua-
le eſt prædium dominans, cui ſeruitus præſtatur.

II. *De ſeruitutibus prædiorum vrbanorum.*

VRbana igitur ſeruitus eſt, qna vrbanum vel ruſticum prædium vrbano prædio ſeruit: vt ius immittendi ſtillicidij in alienum tectum, vel alienam aream: vel tecti proiiciendi ſupra alienas ædes, vel ſupra alienam aream.

III. *De ſeruitutibus prædiorum ruſticorum.*

RVſtica ſeruitus eſt qua ruſticum vel vrbanum prædium ruſtico prædio ſeruit: vt ius eundi ad noſtrum fundum per alienum fundum, vel per alienas ædes.

IV. *Communia prædiorum tam vrbanorum, quam ruſticorum.*

MVlta ſunt vtrique ſeruitutum generi communia. I. Omnes ſeruitutes ſunt incorporales. s̄. de ſeruit. l. ſeruitutes prædiorum. 14. idcirco neque propriè tradi poſſunt, ſed vſus & domini patientia pro traditione habetur. s̄. eod.l.vlt. neque per ſe poſſideri d. l. ſeruitutes prædiorum. in princ. ſed qui prædium poſſidet, etiam ſeruitutem, quæ ei prædio præſtatur, poſſidere intelligitur. s̄. de ſeruit.præd.vrban.l.ſi ædes meæ.32. II. Omnes babent cauſam continuam. s̄. eod. l.foramen.28. licèt non omnes habeant poſſeſſionem, id eſt vſum continuum. d.l.ſeruitutes prædiorum. nemo enim poteſt (exempli gratià) continenter per fundum alienum ire, ſed poteſt ire quandocumque vult, qnia ſeruitus habet cauſam cõtinuam, id eſt, quia fundus ſemper ſeruit, etiam tunc cùm ſeruitus non poſſidetur, id eſt, cùm per fundum non itur. II. Natura ſeruitutis non eſt, vt ſeruiens aliquid faciat, ſed vt patiatur, putà duci aquam ex ſuo fundo: vel, ne faciat, veluti ne ædes ſuas altiùs tollat. s̄. de ſeruit. l.quoties. 15. Excipitnr ſeruitus oneris ferendi: quia dominus columnæ vel parietis ſeruientis reficere tenetur, vt onus ſuſtinere poſſit. s̄. de ſeruit.præd.vrban.l.eum debere.33. & ȷ̄. ſi ſeruit. vindic.l.6.§.etiam. IV. Omnes ſunt indiuiduæ, & per partes acquiri nequeunt. s̄. de ſeruit.l.ſi pro parte.11. l.via. 17. quamuis pro parte retineri poſſint. s̄. eod.l.vt pomum.8. Excipitur hîc quoque ſeruitus oneris ferendi, quæ, quantum ad columnam vel parietem reficiendum, diuidua eſt: adeo vt ſi plures ſint eius domini, ſinguli pro partibus reficere teneantur, & pro partibus conueniri poſſint. ȷ̄. ſi ſeru. vindic. l. 6. §. ſi ædes. V. Omnes ſeruitutes tam inter viuos quàm in vltima voluntate conſtitui poſſunt. l. poteſt.16. & Inſtit. de ſeruit.§.vlt. VI. Neque locis religioſis imponi poſſunt. l. 4. neque prædiis alienis. l.6. VII. Purè tantùm conſtitui poſſunt, non ex die, nec ad diem, nec ſub conditione. s̄. de ſeruit.l.4. in princ. vſus tamen ſeruitutis putà aquæductus, vel itineris, diuerſis temporibus, & horarum vel dierum interuallis diſtingui poteſt, veluti vt alternis diebus eatur, vel aqua ducatur. d.l.4.§.vlt.& l.5. VIII. Alienatum prædium ſequuntur. l.cùm fundus.12.

V. *Si ſeruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur.*

COmmunes omnibus ſeruitutibus ſunt etiam 1
actiones confeſſoria & negatoria: quæ quidem
ſunt in rem non in perſonam.l.2. in prin.l.6.§.hæc au-
tem actio. ¶ Et iis, atque in eos competunt, qui præ- 2
diorum domini ſunt. l.1. d.l.2. §.1. d.l.6. §. hæc autem
actio. id eſt, confeſſoria datur domino prædij domi-
nantis, qui ſeruitutem ſibi competere contendit. Ne-
gatoria verò datur domino alterius prædij, qnod ipſe
negat ſeruire, ſed contendit eſſe liberum. d.l.2. in prin.
Hæc datur etiam ei cuius prædium ſeruit, contra eum
cui non ſeruit.l.4.§. competit. illâ tenetur, quicumque
vſum ſeruitutis impedit.l.ſi quis.10.§.agi. ¶ Commu- 3
nia vtrique actioni hæc ſunt. I. Vtraque datur non ſo-
lùm non poſſidenti, ſed etiam poſſidenti ne inquiete-
tur. d.l.6.§.1.& l.ſicut.8.§.ſed ſi quæritur. II. In vtram-
que veniunt etiam fructus, id eſt, intereſſe. l.4.§.1.d.l.6.
§.penult. III. Vtroque iudicio non ſolùm res præſta-
tur, ſed etiam officio iudicis cautio requiritur, ne in
poſterum ius victoris imminuatur, aut prohibeatur.
l.5. Legi.12.

VI. *Quemadmodum ſeruitutes amittuntur.*

DEnique commune omnibus ſeruitutibus eſt, vt certis modis extinguantur. I. Confuſione, id eſt, ſi idem vtriuſque prædij dominus eſſe cæperit. l.1. II. Permiſſione actus contrarij ſeruituti: veluti ſi cùm vicini ædes altiùs me inuito tolli non poſſint, ego permittam vt altiùs tollantur. l.ſi ſtillicidij. 8. III. Rei interitu. l.ſi locus.14. IV. Si heres prædio ſub conditione legato ſeruitutem impoſuerit, & legati conditio exiſtat. l. is cui. 11. §. heres. & ȷ̄. de cond. & dem. l. ſi fundum. 105. V. Seruitus ruſtica amittitur non vtendo per ſtatutum tempus. l. ſi communem. 10. §. 1. & l.ſeq. in princ. l. Labeo. 17.& l vltim. Statutum autem tempus eſt decennium. ſed hoc tempus duplicatur, & fiunt viginti anni: ſiue is, cui ſeruitus præſtatur, abſit. C.de ſeruit.l.pen. ſiue talis ſit ſeruitus, vt vſus eius ſaltem alternis menſibus aut annis ſit interruptus. l. 7. Seruitus autem vrbana non amittitur non vtendo, niſi aduerſarius libertatem vſucapiat. Hinc eſt, quòd ius tigni immittendi in parietem vicini, non amittitur non vtendo, niſi dominus parietis ſeruientis foramen claudat, atque ita in poſſeſſione libertatis ſe conſtituat, & libertatem vſucapiat. l. ſi communem.10.§.ſi is qui. l. is cui.11. l. Labeo.17. & l.ſi quis alia.18.

Digitized by Google

LIBER NONVS.

TITVLVS I.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

1 ACTIONES IVDICISS realibus tranſgreditur ad per-
ſonalia, quæ de damno competunt, & par-
tim ſunt ciuilia, partim prætoria. Ciuilia vel
ſunt ex iure antiquo, vel ex iure nouo. Ius antiquum
dicimus legem xij. tabularum. Ius nouum, omnes le-
2 ges poſteriores xij. tabulis. ℥. de cap. min. l. 7. ¶ Ex
lege xij. tabularum eſt actio de pauperie l. 1. in princ.
3 ¶ Inſcribitur autem hic titulus, *ſi quadrupes pauperiem
feciſſe dicatur*, à primis verbis edicti. nam prætor hanc
actionem in edicto propoſuit. d. l. 1. §. ait prætor. vt &
alias actiones ciuiles. ℥. ſi pars hered. petet. l. 1. & de
poſſeſſ. hered. petit. l. 1. & ℥. de reb. cred. l. 1. & ℥. com-
4 mod. l. 1. & l. in commodato. 17. §. ſicut. ¶ Hæc actio
ei competit, cui quadrupes aliena, non propter loci
iniquitatem, vel nimium onus, vel alterius culpâ; ſed
ingenitâ ſibi feritate, præter naturam generis ſui no-
cuit (vt quia equus calcitroſus calce percuſſit, vel bos
cornupeda, cornupetiit) l. 1. §. in beſtiis: ei (inquam)
competit, cui ita quadrupes nocuit, aduerſus domi-
num quadrupedis. d. l. 1. §. & cùm etiam. vt vel dam-
num ſibi reſarciat, vel animal noxæ dedat. d. l. 1. in pr.
5 Inſtit. eod. in prin. ¶ Quòd ſi animal non quadrupes
pauperiem fecerit, actio vtilis competit, non directa
ceſſantib. verbis legis, quæ nominatim de quadrupe-
6 de loquitur. l. pen. ¶ Pauperies autem definitur dam-
num ſine iniuria facientis datum: quoniam animal
quod ſenſu (id eſt, intellectu) caret, non poteſt videri
feciſſe iniuriam. d. l. 1. §. 1.

II. *Ad legem Aquiliam.*

1 EX nouo iure eſt actio legis Aquiliæ de damno per
2 iniuriam dato. Inſtit. h. t. in princ. ¶ Quæ lex ple-
biſcitum eſt, cùm eam Aquilius tribunus plebis roga-
3 uerit. l. 1. ¶ Et vel eſt actio directa, ſi homo liber
damnum dederit; vel noxalis, ſi ſeruus alienus deli-
4 querit Inſtit. de noxal. action. §. ſunt autem. ¶ Rurſus
vel eſt actio directa ex verbis legis competens, cùm
aliquis ſuo corpore in corpus damnum dedit: vel eſt
in factum ciuilis ſiue vtilis Aquilia, cùm aliquis occa-
ſionem damni dedit, veluti cùm pecus incluſit, atque
ita fame necauit: vel eſt in factum prætoria ad legem
Aquiliam accommodata, cùm corpus non eſt læſum,
ſed alio modo damnum datum, veluti ſi quis ſeruum
compeditum miſericordiâ ductus ſoluerit, iſque fu-
5 gerit. Inſtit. h. t. §. vltim. ¶ Huius legis tria ſunt capita.
Primo capite is qui alienum mancipium vel pecudem
iniuriâ (id eſt, dolo, vel culpâ) occidit, in tantùm con-
demnatur, quanti id eo anno retrorſum computato
plurimi fuit. Pecudum autem appellatione ſignifican-
tur quadrupedes, quæ gregatim paſcuntur, vt oues, bo-
ues, equi, ſues. l. 2. l. ait lex. 21. Inſtit. eod. in princ. §. 1. §.
ac ne is. §. is autem. Et ex verbis quidem legis æſtima-
tur corpus peremptum, ex interpretatione autem adii-
citur æſtimatio eius quod intereſt: veluti quia ſeruo
occiſo, qui ab alio heres inſtitutus fuerat, dominus
per eum acquirere hereditatem non potuit: aut quia
vnâ ex pari mularum occiſâ, altera, quæ ſupereſt, de-
6 pretiata eſt. Inſtitut. eod. §. illud. ¶ Secundum caput
non eſt in vſu. l. ſi ſeruus 27. §. huius legis. Inſtit. eod.
§. caput. neque ſatis conſtat, quid eo capite continere-
tur. ¶ Tertium caput eſt de omni alio damno præter 7
mancipium, aut animal, quod pecudum numero ſit,
occiſum. Ex hoc autem capite ſimiliter dolus vel cul-
pa punitur: ſed res tanti æſtimatur, quanti plurimi
fuit eo menſe retrorſus computato. d. l. ſi ſeruus. §. ter-
tio autem. & §. ſeq. l. quemadmodum. 29. §. vlt. l. qui
occidi. 30. §. in hac.

III. *De his qui effuderint vel deiecerint.*

EXpoſitæ ſunt duæ ciuiles actiones de damno: ſe- 1
quuntur duæ prætoriæ. ¶ Prior eſt, quam hæc ru- 2
brica pollicetur, actio in factum aduerſus eum, ex cu-
ius habitatione aliquid ſolidum deiectum, vel liqui-
dum effuſum eſt, quod alteri nocuit. Ac regulariter in
hanc actionem venit duplum damni dati. Sed ſi homo
liber eo facto ſit occiſus, pœna eſt quinquaginta au-
reorum ſi aliter hominis liberi corpori nocitum ſit,
tanti reus damnatur, quantum iudici æquum videbi-
tur, habita ratione, non ipſius corporis, quod, cùm li-
berum ſit, nullam recipit æſtimationem; ſed impenſa-
rum in curationem factarum, & operarum, quibus
ob illud factum caruit, vel cariturus eſt. Si verò ſeruus
inſciẽte domino fecerit, noxalis actio eſt: ac dominus
poterit, ſeruum noxæ dedendo, pœnam vitare. l. 1. in
pr. & §. hæc in factũ & §§. ſeqq. 3. 4. 5. 6. & l. vlt. ¶ Nota 3
primo, hanc actionem dici Aquiliam. l. 5. §. cùm au-
tem. quoniam à prætore introducta eſt exemplo legis
Aquiliæ, & accommodata ad legem Aquiliam. ¶ No- 4
ta ſecundò hanc actionem eſſe perpetuam & heredi
quoque dari: niſi homo liber periſſe dicatur: quo ca-
ſu eſt actio pœnalis, popularis, annua in qua tamen
mouenda extraneis præferuntur hi qui adgnatione vel
affinitate defunctum contingebãt. Sed ſi homini libe-
ro nocitum ſit, ipſi agere volenti perpetua eſt actio,
alij perpetua. d. l. 5. §. hæc autem. ¶ Nota tertiò, eum, 5
qui ob hoc damnatus eſt, quòd hoſpes vel alius de cœ-
naculo deiecit vel effudit, poſſe in factum agere con-
tra deiectorem: vel locati, ſi ei cœnaculum locauit. d.
l. 5. §. cùm autem. ¶ Poſterior eſt actio popularis in 6
factum aduerſus eum, qui in ſuggrunda vel protecto
ſupra eum locum quà vulgò iter fit, aut in quo conſi-
ſtitur, id poſitum habet, quod, ſi cadat, alicui nocere
poteſt pœna eſt decem aureorum, & ſi ſeruus inſcio
domino poſuerit, ſimiliter eſt actio noxalis l. 5. §. præ-
tor ait. ¶ Protectum eſt, quod parieti affixum, vlte- 7
rius eminet. Suggrunda eſt protecti ſpecies, id eſt, pars
tecti prominens, quæ ſtillicidium arcet à pariete.
¶ Si neque in ſuggrunda, neque in protecto poſitum 8
ſit, ſed in pergula, vel ſimili loco, ad huius actionis
ſimilitudinem datur actio vtilis. d. l. 5. §. pen. ¶ Vtra- 9
que autem actio, id eſt, tam de deiectis vel effuſis,
quàm de periculosè poſitis, eſt ex quaſi delicto. Inſtit.
de oblig. quæ qua. ex del. §. 1.

IV. *De noxalis actionibus.*

ACtionum noxalium aliæ ſunt ciuiles, aliæ præ- 1
toriæ. Inſtit. h. t. §. ſunt autem. Poſtquàm igitur
ſeorſum expoſitæ ſunt actiones duæ noxales ciuiles,
tit. 1. & 2. ac totidem prætoriæ, ℥. tit. prox. nunc ſubiici-
tur generalis titulus *de noxalibus actionibus*. nõ eſt enim
nouum, vt ſpecialibus generalia in iure ſubiiciantur.
℥. ad leg. Aquil. l. ſi ſeruus. 27. §. & non negat. Sic libro
ſuperiori titulis, *de ſeruitutibus prædiorum vrbanorum*,
&, *de ſeruitutibus prædiorum ruſticorum*, ſubiectus fuit ti-
tulus generalis, *communia prædiorum*. Sic libro tertio
Codicis ſpecialibus titulis, *familiæ erciſcundæ*, & *com-
muni diuidundo*, ſubtexitur titulus generalis, *communia
vtriuſque iudicij*. & libro ſexto poſt ſpeciales tractatus
de

de legatis, & de fid eicommiſſis datı c titulus genera-
lis, *communia de legatis & fideicommiſſis.* Eadem eſt ra-
2 tio tituli, *communia de ſucceſſionib.* eodem lib. ¶ Actio
noxalis eſt, quæ ex ſerui aut quadrupedis facto in do-
minum redditur, ita vt in arbitrio domini ſit, vtrum
æſtimationem ſeu pœnam ſoluere, an ſeruum ſeu qua-
drupedem noxæ dedere malit. l. 1. & Inſtit. eod. in prin.
3 & ꝟ. de re iudic. l. 6. §. 1. ¶ Nota I. Noxiam eſſe ipſum
delictum, vt furtum, vel damnum: noxam verò ac-
cipi vel pro noxia, vel pro corpore quod nocuit, vel
pro pœna. l. 1. & ꝟ. ſi quadr. pauper. feciſ. dic. l. 1. §. 1. &
4 ꝟ. tit. prox. l. 1. in fin. principij. & Inſtit. h. t. §. 1. ¶ Nota
II. Vt dominus dictum beneficium noxæ dedendi ha-
beat, duo requiri. Vnum eſt, vt neſciuerit, aut ſaltem
prohibere non potuerit, ne noxia committeretur. l. 3.
Alterum eſt, ne per mendacium neget ſe habere ſer-
uum in poteſtate. nam ſi id neget, ac deferente ad-
uerſario nolit ſe nec in poteſtate habere, nec dolo fe-
ciſſe quominùs haberet, hoc beneficium non habet. l.
5 quoties. 21. §. prætor ait. & §. ſeq. ¶ Nota III. Noxam
caput ſequi: adeo vt actio noxalis contra eum detur,
qui nunc, cum agitur, eſt dominus; non contra eum,
qui tempore admiſſi delicti dominus erat, ac poſtea
dominus eſſe deſiit. Quòd ſi ſeruus, qui deliquit, ma-
numittatur: in ipſum redditur actio directa, quia per
manumiſſionem incipit habere caput: quemadmo-
dum è contrario, ſi homo liber, qui deliquit, in ſerui-
tutem redigatur, actio, quæ in eum directa erat, in
dominum eius reddetur noxalis. Inſtit. eod. §. omnis.
6 ¶ Nota IV. Si ſeruus domino noxiam commiſerit,
7 nullam actionem naſci Inſtit. eod. §. ſi ſeruus. ¶ Nota
V. Noxales actiones oriri ex priuatis delictis, non ex
publicis criminib. D. de ædil. edic. l. quid ſit fugitiuus.
8 17. §. noxas. ¶ Nota VI. Actionem noxalem olim lo-
cum habuiſſe etiam ex delictis filiorum familiâs. Sed
hodie filijfamiliâs non poſſunt noxæ dedi: proinde
ex eorum delictis non patentes actione noxali, ſed
ipſi filijfamiliâs delinquẽtes directa actione ſunt con-
9 ueniendi. Inſtit. h. t. §. vlt. ¶ Nota VII. Corpore no-
xæ dedito, noxalem actionem extingui, & eius cor-
poris dominium ad eum tranſire, cui deditur. ſed ſi
ſeruus deditus, poſtea noxam ei reſarcierit, ad liber-
tatem etiam eo inuito perducitur auxilio prætoris.
Inſtit. eod. §. dominus.

LIBER DECIMVS.

TITVLVS I.

Finium regundorum.

1 EXPOSITIS iudiciis in rem, & iudi-
ciis in perſonã, ſuperſunt iudicia mixta,
quæ ſimul & in rem ſunt & in perſo-
nam. Inſtit. de action. §. quædam. aut
ſaltem aliquid reale, & aliquid perſo-
nale in his ſpectatur: vt cùm dicitur actio ad exhi-
bendum eſſe in perſonam, & propter vindicationes
2 introducta eſſe. ꝟ. ad exhib. l. 1. l. 3. §. eſt autem. ¶ Ho-
rum iudiciorum mixtorum alia ſunt à re ad factum, id
eſt, ad diſtinctionem, vel diuiſionem ſeu partitionem,
vel exhibitionem; de quibus hoc libro diſſeritur: alia
à facto ad iudicium, de quibus libro ſequenti dicetur.
3 ¶ Ad agrorum diſtinctionem pertinet iudicium fi-
nium regundorum. datur enim inter confines de fi-
4 nibus regundis, id eſt, dirigendis. ¶ Fines agrorum
ſunt ſpatium quinque pedum, quod ex lege Manilia
purum à cultura relinqui debet, vt illac iri ſine alte-
rius incommodo, agri colendi causâ, & aratrum cir-
cumduci poſſit. Ergo de hoc ſpatio eſt quæſtio fina-
lis, id eſt, de finibus agrorũ, quæ per hoc iudicium ter-
minatur. vltra quinque pedes autem quæſtio proprie-
tatis eſt, ad rei vindicationem pertinens. C. Th. h. tit.
l. 3. ¶ Hæc actio I. Eſt ciuilis ex lege xij. tabularum. 5
l. vlt. II. Mixta, vt dixi, quia eſt in rem & in perſonam.
l. 1. Inſtit. de action. d. §. quædam. Continet enim di-
ſtinctionem agrorum, & præſtationes perſonales, vel
propter adiudicationem, vel propter alias cauſas. Inſt.
de offic. iudic. §. pen. III. Duplex. quia vterque liga-
tor actoris & rei partes ſuſtinet. l. iudicium. 10. & ꝟ.
commu. diuidun. l. 2. §. 1. IV. Arbitraria. l. 7. V. Perpe-
tua, ita vt tantùm longiſſimi temporis, hoc eſt, tri-
ginta annorum præſcriptione tollatur. C. eod. l. vlt. &
de anna. except. l. 1. §. 1. verſ. nemo itaque. VI. Dire-
cta vel vtilis. Directa datur dominis agrorum confi-
nium. vtilis, quaſi dominis, vt emphyteutis. l. 4. §.
finium.

II. *Familiæ erciſcundæ.*

SEquuntur iudicia, quæ ad diuiſionem rerum com- 1
munium ſpectant. Aut diuiduntur vniuerſæ res
hereditariæ, iudicio familiæ erciſcundæ: aut res ſin-
gulæ, iudicio communi diuidundo. ¶ Familia hic ſi- 2
gnificat hereditatem. l. 2. in princ. id eſt, res heredita-
rias, vt in l. pronunciatio. 195. §. 1. ꝟ. de verbor. ſignific.
Nam ipſum ſucceſſionis ius lege vel teſtamento eſt
inter heredes diuiſum, nec debet ampliùs à iudice di-
uidi: Immo nec actiones hereditariæ actiuæ vel paſſi-
uæ, cùm ipſo iure ex lege xij. tabularum ſint inter he-
redes diuiſæ. C. de hered. act. l. 2. & de except. l. 1. in
hoc iudicium veniunt vt diuidantur, ſed fortaſſe vt
adiudicentur, ſi ita expedire videatur. l. 2. §. vlt. & l. 3.
¶ Erciſcere eſt vetuſtum verbum, quod ſignificat diui- 3
dere. ¶ Hoc igitur iudicium datur inter coheredes 4
de hereditate diuidenda. l. 2. in princ. id eſt, de corpo-
ribus hereditariis arbitrio iudicis diuidendis, & in-
demnitate inuicem præſtanda, ſi cui fortè ex parte al-
terius adiudicetur, vel aliquis heres ſolus fructus per-
ceperit, aut damnum in rebus hereditariis dederit.
Inſtit. de offic. iud. §. ſi familiæ. ¶ Nota heredes ante 5
diuiſionem hereditatis à iudice vel ex communi con-
ſenſu factam, habere partes pro indiuiſo: ſed per hanc
diuiſionem fiunt in corporibus diuiſis partes pro di-
uiſo. In corporibus vtroque modo partes conſtitui
poſſunt. hereditas autem, quæ eſt ius incorporale. ꝟ.
de rer. diuiſ. l. 1. §. quædam. non recipit partes pro di-
uiſo, ſed tantùm pro indiuiſo. ꝟ. de rei vindicat. l. Pom-
ponius. 8. in fi. Ergo teſtator aut lex facit inter here-
des partes pro indiuiſo: iudex autem facit partes pro
diuiſo. ¶ Hæc actio I. Eſt ciuilis, vt pote quæ intro- 6
ducta eſt lege xij. tabularum. l. 1. in princ. II. Vniuerſa-
lis. l. heredes. 25. §. pluribus & §. index. III. Mixta, id
eſt, in rem & in perſonam. l. item Labeo. 22. §. pen. In-
ſtit. de action. §. quædam. In rem eſt, quia ſinguli here-
des portiones ſuas petunt. In perſonam propter præ-
ſtationes perſonales, de quibus paulo antè dixi. IV.
Duplex: quia vterque litigantium ſubit vicem actoris
& rei. l. inter. 44. §. qui familiæ. & ꝟ. tit. prox. l. iudicium.
10. & de iudic. l. in tribus. 13. & ꝟ. tit. prox. l. 2. §. 1. V. Bo-
næ fidei. Inſtit. de action. §. quædam. VI. Ex quaſi con-
tractu. Inſtit. de oblig. quæ quaſ. ex contractu. §. idem
iuris. VII. Semel tantùm intentari poteſt. l. ſi filia. 20.
§. familiæ. VIII. Directa, vel vtilis. Directa datur inter
veros heredes. l. 1. in princ. l. 2. in princ. Vtilis eſt cum
bonorum poſſeſſoribus, aliiſque ſimilibus ſucceſſori-

Digitized by Google

bus,qui loco heredum habentur. l.2. §. ſi quarta. l.ſed
& eius,24.§.1. Hæc dicta ſint de hereditatis diuiſione.

III. *Communi diuidundo.*

1 SIngulæ autem res dioiduotur iudicio communi di-
uidundo; ſiue ex cauſa ſocietatis ſiue ſioe ſocietate
communes ſiut.l.2.& Inſtit.de oblig.quæ qua. ex con-
tra.§. ſi inter. Accedunt autem præſtationes perſona-
les, vt in ſuperioribus iudiciis: velnti quia ex re com-
muni aliquis fructus percepit, aut in ea damnum de-
dit. l. 3. aut quia alicui aliquid ex parte ſocij adiudica-
2 tum eſt. Inſtitut.de offic.iudic.§. eadem. ¶ Eſt igitor
hæc actio. I. Mixta in rem & in perſonam.l.4.§. ſicut
& Inſtit.de action.§.quædam. II.Ciuilis. III. Duplex.
l.2.§.1.& ff.de iudic.l. in tribus.13. & fin. regund.l.iu-
dicium. 10. IV. Bonæfidei. d. l. 4. §. hoc iudicium &
Inſtit.de actioo.§.actiooum. V. Specialis. Inſtitut. de
offic. iudic. d.§. eadem. VI. Directa,vel vtilis. Dire-
cta eſt inter dominos rei communis corporalis. d. l.4.
in princ.Vtilis eſt, ſi aut quaſi domini agant (vt em-
phyteutæ. l.7.io princ. & bonæfidei poſſeſſores. l.6.in
princ.d.l.7.§.qui in tem.& miſſi in poſſeſſionem eiuſ-
dem rei.d.l.7.§.item ſi duo.)aut domini iuris, (vt fru-
ctuarij.d.l.7.§. ſed etſi. & §.cùm de vſufructu.& ff. de
vſufr.l.ſi cuius.13. §. ſi inter. vſuarij.l.item. 10. §.1.ha-
bentes ſeruitutem prædialem. l.arbor.19.§.vlt.& cre-
ditores qui eandem rem pignori acceperunt. d.l.7. §.ſi
duo) aut qui dominium alienarunt, ita vt tantum ob
præſtationes perſonales agatur.d.l.6.§.vlt.

IV. *Ad exhibendum.*

1 CVm dictum ſit de rebus diſtinguendis, & diui-
2 dendis;ſupereſt,vt de exhibendis dicamus. ¶ Ex-
hibendi verbum in iure variis modis accipitur: ſed in
præſentia, exhibere, nihil aliud eſt, quàm in eadem
cauſa præſtare,in qua fuit, cùm iudicium acciperetur,
vt quis copiam rei habeos perſequi poſſit actione
deſtinauit nullo modo læſa. l.Iulianus. 9. §. quantum.
3 ¶ Actio ad exhibēdum ſiue exhibitoria datur ei cuius
intereſt, dummodò pecuniariter interſit. l. pen. & ex
iuſta ac probabili cauſa. nam ſi quis ideo ad exhiben-
dum agere velit, quia ipſe ab alio eadem actione con-
ueniatur, aut quia dolo deſiit rem poſſidere, item fur
vel raptor rem exhiberi cupiens, non auditur. l.3. §.ſi
mecum. Immo tabulas teſtamenti, vel codicillos,vel
aliud ad teſtamentum pertinens, nemo præter here-
dem hac actione petere poteſt. d. l. 3. §. ſi quis extra.
4 ¶ Datur autem contra eum, qui facultatem exhiben-
di habet: ſiue ciuiliter poſſideat, ſiue naturaliter poſ-
ſeſſioni incumbat: proinde datur etiam contra depo-
ſitarium, commodatarium, & conductorem. d.l.3.§.
5 vlt. l. 4. l. 5. in princ. & C. eod. l.pen. ¶ Ex diuerſis
cauſis competit. d. l. 3. §. 1. quia diuerſæ ſunt cauſæ,
propter quas noſtra intereſt rem exhiberi: ſed potiſſi-
mum introducta eſt in eorum gratiam, qui viodicatu-
ri ſunt. l. 1. qualicumque in rem actione, putà hypo-
6 thecariâ. d.l.3.§.eſt autem. ¶ Porrò hæc actio eſt ar-
bitraria. d.l.3.§. ibidem ſubiungit. & Inſtit. de action.
§. præterea. cuius effectus eſt, vt niſi reus arbitrio iu-
dicis rem exhibeat, in id coodemnetur quod actoris
intereſt. d.l.3.§.ſciendum.l.Iulianus.9.§.penult. & vlt.
quapropter hoc iudicium eſt mixtum: noo ſolùm
quia eſt perſonale, & præparatoriom actionis in rem.
d.l.1. d. l.3.§. eſt autem. & C. eod. l.1. ſed etiam quia
contra poſſeſſorem ſeu detentorem agitur, & iudicis
interlocutio eſt de re, ſententia verò definitiua de eo
quod intereſt.

LIBER VNDECIMVS.

TITVLVS I.

De interrogationibus in iure faciendis, & interrogatorijs actionibus.

POSTQVAM expoſuimus iudicia mixta,quæ 1
ſunt à re ad factum, id eſt, ad diſtinctionem,
vel diuiſiooem,vel exhibitionem; conſequēs
eſt vt agamus de iis, quæ ſunt à facto ad iudiciū, quo-
niam ex aliquo facto actio & iodicium oritur. Hoc
factum aut eſt iudiciale,aut extraiudiciale, aut ad reli-
gionem pertinens. ¶ Primum factum iudiciale eſt 2
interrogatio in iure, id eſt, apud magiſtratus vel alios
iudices, vbi iuris dicendi, vel iudicaodi causâ conſi-
ſtūt,facta.l.4.§.1. ex qua oaſcitur interrogatoria actio,
quæ nō eſt ſpecies actionis ab aliis diſtincta, ſed qua-
litas quædam, vt inſtitoria, tributoria, de peculio &c.
Verbi gratiâ, ſi interrogatus de ſeruo qui damnum
dedit,reſpondeat ſuum eſſe ſeruum: tenebitur actione
Aquilia ioterrogatoria. l. ſi quis interrogatus. 8. Item
ſi quis interrogatus reſpooderit ſe eſſe heredem debi-
toris, vel commodatarij, tenebitur certi coodictione
interrogatoria, vel interrogatoria commodati actio-
ne. l.de ætate.11.§. qui interrogatus. Sed interrogato-
riæ actiones in deſuetudinem abierunt, quia nemo
cogitur ante iudicium cœptum de iure ſuo reſponde-
re. quare probationis tantùm cauſa vtimur interroga-
tionibus, vt aduerſarius ſua confeſſione conuincatur.
l. 1. §. 1. ¶ Porrò interrogatus, vel confitendo vel 3
mentiendo ſe ooerat.d.l.4. io princ. Exempli cauſâ,ſi
heres ex quadrante, vel qui omnioo noo eſt heres, re-
ſponderit ſe eſſe heredem ex aſſe, in aſſem quaſi heres
tenetur d. l. de ætate. §. qui ex quadrante. & qui,cùm
eſſet ex ſemiſſe heres. dixit ſe eſſe heredem ex qua-
drante, in ſolidum propter mendacium conuenitur,
quaſi heres ex aſſe. d. l. de ætate. §. ſi cùm eſſet. Item
qui interrogatus non reſpondit,ſed tacuit: periode in
ſolidum tenetur,ac ſi negaſſet. ead. l. §. qui tacuit. ni-
hil enim intereſt, neget quis, an taceat interrogatus,
an obſcurè reſpondeat. vt incertum dimittat interro-
gatorem. ead.l.§.nihil intereſt. ¶ Nota primò, ſi quis 4
ſine interrogatiooe reſpoodeat, eum pro interrogato
haberi.l.ſi ſine.9.in pr. ¶ Nota ſecundò confeſſiones 5
ita demum ratas eſſe, ſi id, quod in confeſſionem ve-
nit, iuri & naturæ ſit conſentaneum. l. ſi is cuius. 14.
in fin.

II. *De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.*

SEcundum factum iudiciale eſt actionis intentatio:
qua fit, vt plures ad eundem iudicem ire iubean-
tur. Nam ſi plures, familiæ erciſcundæ: vel commu-
ni diuidundo, vel finium regundorum agant: omnes
coram eodem iudice litigare debent.l.1. & ſi ex pluri-
bus tutoribus vnus, eò quòd ceteri contutores non
ſint ſoluendo, tutelæ iudicio conueniatur: eo poſtu-
lante,omnes ad eundem iudicem mittuntur.l.2.

III. *De ſeruo corrupto.*

PRimum factum extraiudiciale eſt, ſi quis alienum 1
ſeruum receperit, aut corruperit. quamuis enim
ſerui tantùm corrupti in rubrica mentio fiat, tamen
non minùs de ſeruo alieno recepto ſiue occultato ca-
uetur hoc edicto, & tractatur ſub hoc titulo: quo is
qui alienum ſeruum recepit aut corrupit; prætoria
actione

actione tenetur in duplum quanti ea res eſt. l.1.in prin.
2 l.ſi quis ſeruum.9. §. datur. ¶ Hæc actio perpetua eſt:
& heredi quoque competit, non in heredem, quia eſt
3 pœnalis.l. hæc actio.13. ¶ De filiofamiliâs, & filiafa-
miliâs corruptis eſt actio vtilis, non directa. l. vt tan-
4 tum. 14. §.1. ¶ Differt autem hæc actio ab actione le-
gis Aquiliæ: quoniam corruptus ſeruus dicitur, cuius
animus deterior, ſeu cuius mores deteriores facti ſunt:
Lex autem Aquilia ad corporis læſionem pertinet.

IV. *De fugitiuis.*

5 SEcundum factum extraiudiciale eſt, ſi quis ſeruum
2 fugitiuum receperit & celauerit. ¶ Fugitiuus eſt,
vt Ofilius definit, qui extra domini domum, fugæ
causâ, quò ſe à domino celaret, manſit. ꝟ. de ædilit.
edi.l.quid ſit fugitiuus in princ.vel, vt Cælius, qui ea
mente diſcedit, ne ad dominum redeat. ead.l. §. 1. vel
vt Caſſius, qui certo propoſito dominum relinquit.
ead.l.§. Caſſius. Erro eſt, qui frequenter & ſine cauſa
vagatur, & temporibus in res nugatorias conſumptis,
ſeriùs domum redit.ead.l.§.erronem. Sed hoc loco fu-
gitiui appellatione etiam erro continetur. l. 1. §. fugi-
3 tiuum. ¶ Qui ſeruum fugitiuum celauit, furti tenetur.
l.1.in princ. & ex conſtitutionibus, ſi priuati hominis
ſeruum occultauit, eum cum alio ſimili, vel viginti
ſolidis reſtituit. Si ſecundò eum ſuſcepit, eum cum
duobus aliis vel quadraginta aureis reddit. Si tertiò
eum celauit, eum cum tribus aliis vel ſexaginta aureis
domino repræſentat. C. eod. l. 4. Si ſeruum fiſcalem
occultauit, non ſolùm eum reſtituit, ſed etiã duodecim
libris argenti fiſco inferendis multatur. C.eod.l.pen.

V. *De aleatoribus.*

1 TErtium factum extraiudiciale eſt, aleatoribus do-
mum præbere, vel ludendi causâ vim inferre.
2 ¶ Alea eſt fortunæ luſus, vt chartis, vel talis. ¶ Pœna
3 ſuſcipientis aleatores eſt, vt vbicumque & quando-
cumque iniuria vel damnum impunè ei detur: ob fur-
tum autem ei factum *actio tam in rem quàm* in perſo-
nam ita demum denegetur, ſi domi luſus tempore hoc
4 paſſus ſit.d.l.1.in princ.& §.item.& §.ſeq. ¶ Pœna com-
pellentis ludere eſt arbitraria.d.l.1.in princ. & §. vlt.&
5 l. 2. ¶ Præterea qui aleæ ludo victus eſt, ſoluere non
cogitur: immo, ſi ſoluat, repetere poteſt: & eo non
repetente, quiuis alius poteſt repetere præſertim pater
vel defenſor ciuitatis, vt in opera ciuitatis id expen-
6 dat. C. eod.l.1. & 2. ¶ Permittuntur autem, & extra
omnem pœnam ſunt ludi, qui virtutis causâ fiunt.l.2.
§.1. & l.3. quorum *quinque genera nominatim enumeran-
tur*: nempe ſaltus ſine conto; ſaltus conto ſuffultus;
Quintiana, vulgò Quintana; l[illegible] equorum agitatio.
quibus ludis in ſingulas vices numum vnum depone-
re permittitur eis qui ſunt valde locupletes, ceteri
multò minori ſumma certare debent. C.eod.d.l.1.& 2.

VI. *Si menſor falſum modum dixerit.*

QVartum factum extraiudiciale eſt falſa modi ſeu
menſuræ renunciatio. Qui hoc fecit.l.1.§.vlt.ex
edicto prætoris.d.l.1.in princ.ei tenetur cuius intereſt
falſum modum renunciatum non eſſe. l.3. §.1. actione
perpetua l.4. quæ non ſolùm ad agrorum, ſed etiam ad
aliarum rerum menſuram pertinet. l.5.§.vlt.& ll.ſeqq.

VII. *De religioſis, & ſumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.*

1 SVperſunt facta ad religionem, id eſt, ad ſepulturas
2 pertinentia. ¶ Primum factũ eſt, ſi quis mortuum
intulerit, quò ius inferendi non habuit. hic tenetur
actione in factum prætoria, pecuniaria. l.2.§. prætor
ait. perpetua.l.7.in princ. Nam qui in locum alienum
intulit: aut tollere quod intulit, aut loci pretium præ-
ſtare cogitur. d. l. 7. in princ. Qui in locum publicis
vſibus deſtinatum intulit, ſi dolo malo fecit, extra
ordinem modica coërcitione plectitur. ſi dolo caret,
abſoluitur.l.oſſa.8.§.ſi in locum. Qui verò in alterius
arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non fuit con-
ditus, mortuum intulit vtili in factum actione tene-
tur: quia non propriè in ſepulchrum vel locum alte-
rius intuliſſe dici poteſt. d.l.7.§.1. ¶ Qui igitur mor- 3
tuum intulit, quo inferre non debuit, ea illatione non
facit locum religioſum. l.2.§.ſi vſumfructum.& §.ſeq.
cum ſim. religioſum enim locum facit illatio mortui,
vel præcipuæ partis.i.capitis.l.2. in pr. l. cùm in diuer-
ſis.44. in princ in locum in quem inferre licet.d.l.2.§.
ſi vſufructum. & §§.ſeqq.l.3. & 4. cum ſim. ſepulturæ
causâ facta.d.l.2.§. de ca. id eſt, hoc animo, vt ibi ma-
neat tanquam æternæ ſedi traditus, non alio transfe-
ratur, etſi interdum arcam transferre poſtea concedi-
tur.l.Diui fratres.39.& l.ſeq. Huc ſpectat prima rubri-
cæ pars, *de religioſis*. ¶ Secundum factum proponi- 4
tur in ſecunda parte rubricæ, *& ſumptibus funerum*:
nempe ſi quis in funus ad alium pertinens impende-
rit. Huic prætor.l.ſi quis ſepulchrum.12.§. prætor ait.
ſi repetendi ſumptus causâ funerauit. l. etſi quis.14.§.
ſed interdum. nec ſumptum nimis modicum contu-
melioſè fecit. d.l.etſi quis. §. iudicem. aliis actionibus
ceſſantibus.d.l.etſi quis. §. Labeo. dat actionem fune-
rariam.d.l.etſi quis.§.hæc actio, aduerſus eos, ad quos
funus pertinet.d.l. ſi quis ſepulchrum.§. prætor ait. vt
heredes & ſimiles perſonas. d.l.etſi quis. §.vltim.& ll.
ſeqq. qua actione id tantùm repetitur, quod funeris
causâ impenſum eſt. d.l.etſi quis.§.hæc actio. ¶ Fune- 5
ris autem cauſa ſumptus factus dicitur, ſine quo funus
duci non potuit, veluti ad mortui delationem, & loci,
in quod inferatur, emptionem.d.l.etſi quis.§.funeris.
& §.ſeq. ¶ Hæc actio ex bono & æquo oritur.d.l.etſi 6
quis. §. hæc actio. ne aut inſepulta cadauera iaceant,
aut quis de alieno funeretur.d.l. ſi quis ſepulchrum. §.
hoc edictum. Eiuſque fauor tantus eſt, vt placuerit im-
penſam funeris omne creditum præcedere, cùm bona
defuncti ſoluendo non ſunt.l.pen. & ꝟ. de reb.auctor.
iud. poſſid.l.quæſitum.17. & C. de iu. delib. l.vlt.§.in
computatione. ¶ Tertium factum eſt, ſi quis prohi- 7
beatur funus ducere, vt indicat tertia rubricæ pars,
& vt funus ducere liceat. Ne quis autem ducere prohi-
beatur, ad curam magiſtratus pertinet. l. ne corpo-
ra.38. ¶ Expoſui tria facta ad religionem pertinentia, 8
quæ in hac rubrica proponuntur; reliqua duo ſequen-
ti rubrica continentur.

VIII. *De mortuo inferendo, & ſepulchro violando.*

QVartum factum eſt, ſi quis prohibeatur mortuum 5
inferre, quò inferendi ius habet. ¶ Ei qui in- 2
ferre prohibetur, duplex remedium prætor tribuit.
Nam liberum arbitrium ei permittit, vtrùm malit ſta-
tim interdicto prohibitorio vti, quo conſequatur, ne
vis ſibi fiat, quominùs mortuum inferat; an aduerſa-
rio vim facienti cedere, & quouis aliò inferre, deinde
in factum agere in id quod ſua intereſt prohibitum
non eſſe. ꝟ. tit.prox.l.libertum.9. Interdictum illud pro-
ponitur hoc titulo, l.1.in prin. ¶ Quintum factum eſt, 3
ſi quis prohibeatur ibi ſepulchrum ædificare, vbi mor-
tuum ſepeliendi ius habet, huic prætor dat ſimile in-
terdictum prohibitorium, ne ei vis fiat, quominùs eo
loco ædificet. d.l.5.§. prætor ait. ¶ Abſoluta eſt iudi- 4
ciorum diuiſio in realia, perſonalia, & mixta.

IVL.

IVLII PACII A BERIGA I. C. ISAGOGICORVM IN PANDECTAS

PARS III.

1 ALIAM iudiciorum diuiſionem dein-
ceps perſequitur, quòd alia ſunt de
obligatione, alia de dominio, alia
mixta, alia de ſtatu hominis, alia de
poſſeſſione; in quibus cauſis enar-
randis quatuor partes Digeſtorum
2 conſumuntur, tertia, quarta, quinta, & ſexta. ¶ Obli-
gatio vel naſcitur ex contractu, vel ex delicto. Appel-
latione contractus intelligo etiam quaſi contractum,
quod in iure non eſt nouum: & appellatione delicti,
etiam quaſi delictum. Sed de delictis alio commodio-
ri loco diſſeretur: nunc de contractibus dicendum.
3 ¶ Quorum alij ſunt reales, id eſt, de re aliqua fiunt, vt
emptio, locatio, &c. alij perſonales, qui ad ſolam per-
ſonarum coniunctionem pertinent, vt ſponſalia, &
nuptiæ. Reales hac tertia parte declarantur, quos ſo-
los plerumque intelligimus, cùm de contractibus lo-
4 quimur. ¶ Contractus eſt conuentio cauſam à iure
habens, per quam parit ciuilem obligationē & actio-
nem. Et eſt vel nominatus, vel innominatus, vt expo-
ſui ad tit. ſ. de pactis. Contractus autem nominati aut
re perficiuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu.
Inſtit. de oblig. §. vlt. in fin. De literarum obligatione
(quia vetus eius contrahendæ ratio in deſuetudinem
abiit, noua autem à Iuſtiniano introducta eſt. Inſtit.
de liter. oblig.) non agitur in Pandectis: ideóque hoc
membrum omittitur in l. 1. §. 1. ĵ. de oblig. & action.
Stipulationis, quæ verbis contrahitur, expoſitio in ſe-
ptimam huius operis partem reiecta eſt. ſuperſunt er-
go in hac tertia parte explicandi contractus nominati,
qui re, aut conſenſu celebrantur. & contractus inno-
minati, qui quidem omnes re perficiuntur. ĵ. de rer.
5 permut. l. 1. §. item emptio. ¶ Cùm audis contra-
ctum re perfici, intellige rei traditione, vt in mutuo
contingit. Verbis autem contrahi intellige, cùm ver-
ba neceſſariò requirútur, & ſunt potiſſima cauſa obli-
gationis. & ſimiliter literis, cùm ſcriptura neceſſariò
requiritur, & obligat. Conſenſu autem cùm ſolus
conſenſus ad obligandum ſufficit, vt in emptione &
venditione accidit. omnes enim contractus rem re-
quirunt: non omnes rei traditionem. nam & emptio
quæ nudo conſenſu conſtat, ſine re, quæ veneat, nulla
eſt. ĵ. de contrah. empt. l. nec emptio. 8. in princ. ſed
rem requirit, in quam conſentiatur, non vt eius tra-
ditione contractus perficiatur. ĵ. eod. l. in venditioni-
bus. 9. & de oblig. & actio. l. 1. §. 1. Rurſus omnes con-
tractus conſenſum deſiderant. ſ. de pact. l. 1. §. cōuen-
tionis. ſed non omnes ſolo conſenſu perficiuntur.
6 ¶ De contractibus nominatis, qui re perficiuntur, à
duodecimo libro agitur vſque ad librum decimum
ſeptimum. De iis qui conſenſu celebrantur, libro de-
cimo ſeptimo, decimo octauo, & duobus titulis deci-
mi noni dicetur. Reliqui tres tituli ſunt de contracti-
bus innominatis. Quædam autem diuerſis locis obiter
inſeruntur, vt ſuis locis explicabitur.

LIBER XII.

TITVLVS I.

De rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione.

HVIVS rubricæ partes duæ ſunt. Prior 1
de rebus creditis, eſt generalis, & toti huic
tertiæ parti communis. C. de veter. iu.
enucle. l. 2. §. in tertia. quia rerum credi-
tarum appellatio ad omnes contractus
extenditur. l. 1. ¶ Poſterior eſt, *ſi certum petetur, & de* 2
condictione. Eadem enim actio à primis, (vt probabile
eſt) verbis edicti vocatur actio ſi certum petetur. ſ.
de interrog. in iu. fac. l. 1. & ĵ. de condict. tritic. l. 1. &
certi condictio. l. certi 9. in princ. & §. quoniam. &
conciſè condictio. d. l. certi. §. pen. Quamquàm non
omnis condictio eſt certi: ſed alia eſt certi, alia incerti
quarum illa rem certam, hæc incertam perſequitur.
verùm hîc de ſola certi condictione agitur. ¶ Certi 3
condictio eſt actio perſonalis ex quacunq; cauſa com-
petens, ex qua certum petitur. d. l. certi. Certum eſt,
quod apparet, quid, quale, & quantum, ſit, vt Stichus,
vini Campani optimi amphoræ centum. niſi hęc om-
nia appareant, eſt res incerta, vt homo, vinum. l. 6. &
ĵ. de verb. oblig. l. ſtipulationum. 74. §. 1. & l. ſeq. Ita-
que res certa vel eſt corpus ſeu ſpecies, vt Stichus: vel
quantitas vt vini Campani optimi amphoræ centum.
Res incerta aut eſt genus, vt homo: aut quantitas, vt
vinum, & id quod intereſt (idcirco actio præſcriptis
verbis, qua petitur id quod intereſt, incerti condictio
nominatur. ſ. de pact. l. 7. §. ſed etſi in alium. & ĵ. de
præſcript. verb. l. 6. l. ſi dominus. 8. in fi. & C. de rer. per-
mut. l. 6.) aut res incorporalis. nam omnis res incor-
poralis eſt incerta, ideóque incerti condictione peti-
tur, vt ſeruitus. ĵ. de condict. indeb. l. ſed etſi. 22. §. 1.
poſſeſſio. ĵ. eod. l. indebiti. 15. §. 1. liberatio. ĵ. eod. l. is
qui. 31. ¶ Quamuis autem (vt dixi) hæc actio com- 4
petat ex omni cauſa & omni obligatione, ex qua cer-
tum debetur, tamen hoc titulo potiſſimum agitur, id
eſt, de mutuo: quia reliquæ cauſæ partim habent alia
loca, quibus tractantur, vt legatum, & lex Aquilia, &c.
partim non ſemper certæ ſunt: proinde modò certi,
modo incerti condictionem patiunt, vt ex ſequenti-
bus titulis diſcemus. ¶ Mutuum eſt contractus, quo 5
pecunia ſic datur, vt accipientis fiat, & eo tempore,
de quo inter contrahentes conuenit, tantundem ex
eodem genere & eiuſdem bonitatis reddatur. ¶ Pe- 6
cuniæ appellatione hîc continentur res numero, pon-
dere, vel menſura conſtantes, vt numi, aurum, ar-
gentum, vinum, frumentum, l. 2. & Inſtit. quib. mod.
re contrah. oblig. in princ. ¶ Intellige pecuniam ſic 7
dari, vt, ſi numero conſtet numeretur: ſi pondere, ap-
pendatur: ſi menſura, metiatur: alioqui non erit mu-
tuum, ſed contractus innominatus, veluti ſi pecunia
in ſacculo ſine numeratione detur. ¶ Ficta quoque 8
traditio mutuum ſuſtinet: veluti ſi tecum paciſcar,
vt quam pecuniam apud te depoſui, eam mihi ex
mutui cauſa debeas. nam breui manu videris pecu-
niam depoſitam mihi reſtituiſſe, deinde mutuo à me
accepiſſe. l. ſingularia. 15. ¶ Mutuum transfert rei do- 9
minium in accipientem, vnde Paulo videtur mutuum
ex eo dictum, quòd de meo tuum fit. l. 2. §. appellata.

II. De

II. *De iureiurando ſiue voluntario, ſiue neceſſario, ſiue iudiciali.*

1 SVperiori titulo dixi, ex mutuo ſemper dari certi condictionem, quia quod mutuò datum eſt, ſemper eſt certum: alias verò cauſas eſſe, ex quibus modò certum, modò incertum petitur: proinde modò certi, modò incerti, condictione agitur. Harum prima eſt iuſiurandum: quia modò iurat aliquis ſibi rem certam deberi, vt decem; modò incertam, vt hominem.
2 ¶ Iuſiurandum eſt diuini numinis aſſumptio, ad id,
3 quod aſſeritur, confirmandum. ¶ Eius diuiſiones hæ notentur. I. Aut eſt ſimplex inuocatio, veluti, *Teſtis eſt mihi Deus.* ad Rom. 1. verſ. 9. & alibi. & apud Virgil. 6. Æneid.

—Per ſydera iuro,
Per ſuperos, & ſi qua fides tellure ſub ima eſt.

Aut eſt imprecatio. vt in illa Romanorum formula apud Feſtum in verbo Lapidem: *Si ſciens fallo, tum me dieſpiter, ſalua vrbe arceque bonis eijciat, vti ego hunc lapidem.* II. Aut iuratur per Deum, aut per creaturam, vt per caput iurantis, vel per principẽ. l. 7. §. vlt. & l. ſeq. l. ſi duo. 13. §. vlt. & C. de reb. cred. l. 2. III. Aliud eſt iuſiurandum voluntarium, quod extra iudicium præſtatur ex conuentione partium: aliud neceſſarium, quod præſtatur lege iubente: aliud iudiciale, quod in iudicio defertur, vel refertur. h. rub. vide noſtrum comment. in l. 1. C. de reb. cred. IV. Aliud eſt iuſiurandum de veritate, veluti, iuro rem meam eſſe, vel, rem mihi deberi: aliud de opinione, ſiue (vt Doctores loquuntur) de credulitate, veluti, iuro me bona fide litigare, quia puto me habere bonam cauſam. C. de iureiur. propt. calum. l. 2. in princ. V. Tot ſunt iuramentorum genera, quot ſunt ea, de quib. iuratur: proinde ſunt etiam diuerſi effectus iuriſiurandi: & modò datur ex iureiurando actio in rem, (veluti ſi quis iurauerit rem ſuam eſſe. l. nam poſteaquam. 9. §. 1. & §. vlt. d. l. ſi duo. §. 1.) modò actio in perſonam, (veluti ſi quis iurauerit ſe emiſſe. d. l. ſi duo. §. ſi quis iurauerit. quod iuſiurandum Doctores vocant obligatorium: vnde datur actio modò certi, modò incerti vt paulò antè notaui) modò exceptio aduerſus actionem in rem, (veluti ſi iurauerit rem petitoris non eſſe. l. ſed ſi poſſeſſori. 11. in princ.) modò exceptio aduerſus actionem in perſonam, veluti, ſi quis iurauerit ſe furtum non feciſſe. d. l. ſi duo. §. idem Iulianus. quod iuſiurandum Doctores vocant liberatorium. Inuenies etiam quoddam nominari iuſiurandum deciſorium; id eſt, per quod lis deciditur & controuerſia tollitur: quia ſtatur iuriiurando. ff. de dolo. l. quòd ſi deferente. 21. & C. de reb. cred. l. 1. Item iuſiurandum ſuppletorium probationis, videlicèt cùm actor ſemiplenè probauit, vt iudex dubitet, vtrùm reum abſolui, an condemnari, æquius ſit; tunc enim inopiâ probationis defert iuſiurandum. l. admonendi. 31. & C. de reb. cred. l. 3. Sed hoc quoque eſt litis deciſorium, quia ſecundum eum iudicatur, qui
4 iurauit. ¶ Nota primò, vt iuſiurandum valeat, & effectum ſortiatur, opus eſſe, vt non temere ſed iudice vel aduerſario deferente præſtitum ſit. l. 3. in princ. & vt iuratum ſit, ſicuti delatum fuit, ne fortè is cui delatum eſt vt per Deum iuret, per caput ſuum iuret. d. l. 3. §. vlt. & vt iuſiurandum non ſit religionis publi-
5 cè improbatæ. l. 5. §. pen. ¶ Nota ſecundò nihil referre, vtrùm is, cui iuſiurandum delatum eſt, iurauerit, an, cùm iurare paratus eſſet, remiſſum ei ſit iuſiuran-
6 dum. l. 6. l. nam poſteaquam. 9. §. 1. ¶ Nota tertiò, actionem, quæ ex iureiurando competit, eſſe prætoriam. Inſtit. de action. §. in perſonam. & §. item ſi quis. quæ modò vocatur vtilis. l. quòd ſi iurauit. 29. modò in factum. l. ſed ſi poſſeſſori. 11. §. 1. & C. de reb. cred. l. actori. 8. ¶ Ac tum demum eſt ſpecies actionis à cete- 7
ris diſtincta, cùm quis extra iudicium iurauit ſibi aliquid deberi, non expreſsâ cauſâ propter quam debeatur. nam ſi vel cauſam expreſſit, vel in iudicio iurauit, tunc non eſt ſpecies actionis, ſed qualitas. verbi gratiâ ſi iurauit ſe emiſſe, eſt vtilis actio ex empto. d. l. ſi duo. §. ſi quis iurauerit. ſi verò iurauit ſe pignori dediſſe, habet vtilem pigneratitiam. ead. l. §. Marcellus. at ſi in iudicio iurauit, habet vtilem actionem iudicati. d. l. actori. ¶ Nota quartò, ſi duo ſint iuramenta con- 8
traria, poſterius præualere: veluti ſi me deferente iuraueris te non debere, deinde ego te deferente iurauero te debere. l. in duob. 28. §. vlt. vel te non iuraſſe. d. l. quòd ſi iuraui.

III. *De in litem iurando.*

POſtquàm dixit de iureiurando in genere, ſpeciali- 1
ter agit de iureiurando in litem, quod deferente iudice. l. 3. l. 4. §. 1. & §. iurare. in iudiciis bonæ fidei, vel arbitrario. l. 5. & 6. præſtatur ab actore. l. pen. rem pro libitu etiam vltra verum pretium æſtimante. l. 1. propter dolum vel contumaciam aduerſarij. l. 2. §. 1. non propter culpam. d. l. 4. §. vlt. l. 5. §. pen. ¶ Sed iudex po- 2
teſt quantitatem taxare, intra quam iuretur. d. l. 4. §. iurare. item poteſt ex magna cauſa minoris reum condemnare, quàm actor iurauerit. d. l. 4. § pen.

IV. *De condictione cauſâ data cauſâ non ſecutâ.*

SEcunda cauſa, propter quam modò certi, modò in- 1
certi condictione agitur, eſt, cùm aliquid ob rem datur, vel promittitur, id eſt, ob cauſam futuram.
¶ Nota primò, interdum dari vel promitti propter 2
cauſam, id eſt, propter cauſam præteritam, quæ eſt cauſa procatarctica, veluti quia negotia mea geſſiſti: interdum propter rem, id eſt, propter cauſam futuram, quæ eſt cauſa finalis, veluti vt negotia mea geras. ſic enim res & cauſa propriè loquendo diſtinguuntur. ff. tit. prox. l. 1. ¶ Nota ſecundò vtramque aut eſſe lici- 3
tam, vt in dictis exemplis: aut illicitam, veluti, quia vi coactus tibi promiſi, vel, vt hominem occidas. In hac rubrica cauſa dicitur, quæ eſt futura & honeſta. in ſeq. rubrica turpis cauſa vocatur, quæ eſt futura: iniuſta autem, quæ eſt præterita. ¶ Nota tertiò, hanc 4
rubricam eſſe de datione, ſed in legibus huic rubricæ ſubiectis agi etiam de promiſſione. ¶ Nota quartò, 5
hanc rubricam ſumptam eſſe (vt probabile eſt) ex primis verbis edicti. nam quæ *cauſa* (id eſt, ob cauſam) *data* ſunt, *cauſâ non ſecutâ* (id eſt, ſi ea cauſa ſecuta non ſit) cõdictione repetuntur. Planior tamen lectio eſſet, ac mihi magis arrideret, ſi ſcripti alicuius libri auctoritate confirmaretur, *De condictione cauſa dati*, vt lib. 4. Codicis, *De condictione ob cauſam datorum.* ¶ Nota 6
quintò, hanc eſſe plerumque certi cõdictionem veluti ſi decem data repetantur: interdum eſſe condictionem incerti, veluti ſi, cùm mihi rem incertam deberes, acceptò tibi tuli, vt aliquid faceres: nam hæc actio etiam ei datur, qui acceptò tulit; quia nihil intereſt, vtrùm aliquid datione, an acceptilatione ad quempiam peruenerit. l. ſi mulier. 10. ¶ Nota ſextò, 7
eum, qui ob cauſam dedit, poſſe re integra pœnitere, & condicere: quia verum eſt, cauſam nondum eſſe ſecutam. l. 5. ¶ Nota ſeptimò, ex dictis colligi defini- 8
tionem huius actionis. Nam condictio cauſa data, ſiue ob cauſam, eſt actio perſonalis, qua is qui ob rem dedit vel cauit, id ob eam rem non ſecutam repetit.

V. *De condictione ob turpem, vel iniuſtam cauſam.*

1 TErtia cauſa, quæ primis huius rubricæ verbis pro-
ponitur, eſt datio vel promiſſio ob turpem cau-
2 ſam, id eſt, ob rem futuram illicitam. ¶ Nota primò,
hîc non ſpectari, an res ſeu cauſa ſecuta ſit, ſed vtra
ex parte ſit turpitudo. Nam datum ob turpem cauſam,
ſi ſolius dantis turpitudo ſit, veluti ſi meretrici datum
ſit, non repetitur. Si vtriuſque, ſimiliter non repetitur,
veluti ſi pecunia data ſit, vt malè iudicetur, vel ſtupri
aut adulterij cauſa. l. 3, & 4. in princ. & §. 1. Si ſolius ac-
cipientis, repetitur, veluti ſi tibi pecuniam dedi, ne de-
3 linqueres. l. 2. in princ. & §. 1. d. l. 4. §. quoties. ¶ Nota
ſecundò, ex turpi promiſſione, licèt ex vtraque parte
ſit turpitudo, tamen non eſſe actionem efficacem: ſed
ſi promiſſor ex hac cauſa ſoluerit, non repetit: quia in
pari cauſa melior eſt cōditio poſſidētis. l. pen. & C. de
4 condict. ob turp. cau. l. 5. ¶ Nota tertiò. nihil referre
vtrùm ſit res turpis ſecundum naturam, vt adulte-
rium. d. l. 5. an iuris diſpoſitione. C. eod. l. 3. vbi dux ſeu
magiſter militum à milite veterano pecuniam extor-
5 ſerat, ne eum inter tyrónes retraheret. ¶ Nota quar-
tò, condictionem ob turpem cauſam eſſe actionem
perſonalem, qua is, qui ob rem turpem dedit, vel cauit,
cùm ipſe ſit turpitudinis expers, repetit etiamſi res ſit
6 ſecuta. ¶ Nota quintò, hanc actionem modò eſſe certi
condictionem, vt cùm certa pecunia data repetitur;
7 modò incerti, vt cum liberatio condicitur. ¶ Quar-
tam cauſam indicant poſteriora rubricæ verba, *vel
iniuſtam cauſam.* Quare ſi cui datum ſit ex iniuſta cau-
ſa, purà ex ſtipulatione per vim extorta: aut ſi quouis
modo aliquid ex iniuſta cauſa ad eum peruenerit, id ab
eo repeti per hanc condictionem poteſt. l. 6. & 7. quæ
promiſcuè vocatur condictio ex iniuſta cauſa, vel, ob
iniuſtam cauſam: vt in hac rubrica, & in rub. C. de
condict. ex lege. & ſine cau. vel iniuſt. cau. ¶ Sed &
ante ſolutionem quid vetat liberationem condici, vt
8 in aliis ſimilibus caſibus? ¶ Ergo hæc actio ſimiliter
eſt modò certi, modò incerti condictio: quia modò
9 rem certam, modo incertam repetit.

VI. *De condictione indebiti.*

1 QVinta cauſa eſt ſolutio, vel promiſſio indebiti.
Si indebitum ſolutum repetatur, certi condictio
eſt. D. de donat. l. 2. §. item ſi ei & de doli except. l. 7. §. 1.
qua illud ipſum quod ſolutum fuit, aut tantundem re-
petitur. l. 7. (Nam ſi ſpecies ſoluta ſit, vt Stichus, illud
ipſum condicitur quod datum eſt. ſi verò quantitas ſit
ſoluta, vt decem, tantundem repetitur, quaſi ex mu-
tuo. ℑ. de oblig. & act. l. 5. §. is quoque. Inſtit. quib.
mod. re contrah. oblig. §. 1.) quòd ſi indebitum ſit
promiſſum, liberatio cōdicitur incerti cōdictione, vel
2 agenti opponitur doli mali exceptio. ℑ. tit. prox. l. 3. &
de act. emp. l. 5. in fi. & C. h. t. l. 3. ¶ Nota primò, inde-
bitum hîc accipi naturaliter, non ciuiliter. l. ſi quod.
64. quia quod naturaliter tantùm debetur, vt ex pacto
nudo, ſolutum non repetitur. l. naturaliter. 13. quod
verò ciuiliter tantùm debetur, vt quia perpetua obſtat
exceptio, ſolutum repetitur. l. ſi non ſortem. 26. §. in-
debitum. & §. adeo. Niſi vel ea exceptio ſit introducta
odio creditoris, vt exceptio ſenatuſconſulti Macedo-
niani l. qui exceptionem. 40. vel ſolutum ſit ex ea cau-
ſa, ex qua per inficiationem rei conuenti lis creſcit in
duplum. Inſtit. de oblig. quæ qua. ex contra. §. vltim.
3 ¶ Nota ſecundò, nihil referre, an ſit omninò indebi-
tum, an ei non debitum cui ſolutum promiſſúmve eſt,
an ab eo non debitum qui ſoluit ſeu promiſit, ſi mo-
dò ſuo, non veri debitoris nomine id fecit. l. quod no-
mine. 8. l. ſi pœnæ. 19. §. 1. l. ſeruus cuiuſdam. 36. verſ.
vlt. l. in ſumma. 65. §. vlt. & C. eod. l. 5. & ℑ. de hered.
petit. l. 5. & l. ſi quid poſſeſſor. 31. in princ. & ℑ. de ſo-
lutio. l. cùm quis. 38. §. de peculio. ¶ Nota tertiò, debi- 4
tum in diem, ſi ante diem ſoluatur, non repeti. l. in
diem 10. debitum autem ſub conditione, ſi pendente
conditione ſoluatur, repeti. l. ſub conditione. 16. in pr.
¶ Nota quartò, ſi totum ſolutum ſit indebitum, totum 5
repeti, ſi pars ſit indebita, partem repeti. l. ſi is qui he-
reditatem. 45. ¶ Nota quintò, eum, qui indebitum 6
ſoluit vel promittit, aut id facere ſcientem: aut per
ignorantiam iuris, veluti ſi heres legata ſoluat vltra
dodrantem, ignoratione legis Falcidiæ: aut per igno-
rantiam facti, veluti ſi heres legatum ex teſtamento
ſoluat, ignorans id fuiſſe in codicillis ademptum. Pri-
mo caſu non repetit, quia cenſetur donare. l. 1. l. quod
quis. 50. & ℑ. pro empt. l. 7. §. ſeruus. & de diuerſ. reg.
iur. l. cuius per errorem. 53. Secundo caſu ſimiliter
non repetit, quia ignorantia iuris non excuſat. Ter-
tio caſu repetit. ℑ. de iu. & fa. ignor. l. penult. §. vltim. &
C. eod. l. cùm quis. 10. & ad leg. Falcid. l. error. 9. Quin
etiam duobus caſibus iuris ignorantia condictionem
tribuit. Primus caſus eſt, ſi teſtator heredi neceſſita-
tem remiſerit cauendi de legatis præſtandis, & heres
ignorans teſtatorem poſſe cautionem remittere, caue-
rit legatariis. ℑ. vt in poſſeſſ. legat. l. 1. verſ. ſi verò hoc
non potuiſſe. Alter caſus eſt, ſi mulier per ignoran-
tiam ſenatuſconſulti Velleiani, ei ſoluerit, apud quem
pro alio interceſſit. C. ad ſenatuſconſ. Velleia. l. quam-
uis 9. ¶ Nota ſextò, eum, qui dubitat an debeat, non 7
minus condicere quàm is qui falsò putat ſe debere:
vterque enim ignorat. C. h. t. l. vlt. ¶ Nota ſeptimò, 8
ex dictis colligi definitionem condictionis indebiti,
eſt enim actio perſonalis, qua quis id repetit, quod
per ignorantiam facti ſoluit, aut ſe ſoluturum cauit.
¶ Nota Octauò, ideo ſolutum condici, quia domi- 9
nium tranſlatum eſt in accipientem: alioqui res non
condiceretur, ſed vindicaretur. l. interdum. 29. Sed qui
rem alienam ſoluit, poſſeſſionem condicit: vt & is, qui
falsò exiſtimans poſſeſſionem rei debere, tradidit. l.
indebiti. 15. §. 1. ¶ Nota nonò, non ſolùm ipſam rem 10
ſolutam debere reſtitui ei qui per errorem ſoluit, ſed
etiam fructus & alias acceſſiones. d. l. indebiti. in
princip.

VII. *De condictione ſine cauſa.*

SExta cauſa eſt, ſi res noſtra apud alium ſine cauſa 1
ſit, ad quam repetendam datur condictio ſine cau-
ſa. Nam hæc condictio eſt actio perſonalis, qua quis
id repetit, quod ad ſe pertinet, & apud alium eſt ſine
cauſa. ¶ Nota primò, tribus modis contingere, vt res 2
ſit apud aliquem ſine cauſa. I. Si ab initio nulla ſit
cauſa: veluti ſi promiſſum ſit nomine dotis, cùm ma-
trimonium iure non conſiſtat. II. Si cauſa non ſit ſe-
cuta: veluti ſi quis promiſerit ſpe accipiendæ mutuò
pecuniæ, quam poſtea non accepit. III. Si cauſa ſit
finita: veluti ſi is qui chirographum creditori dedit,
pecuniam, cuius obligatio eo chirographo continebа-
tur, creditori ſoluerit. l. 1. §. pen. l. 4. l. vlt. & C. de con-
dict. ex le. l. 2. & l. vlt. ¶ Nota ſecundò, hanc condi- 3
ctionem concurrere cum aliis condictionibus, vt cum
condictione ob cauſam, quando cauſa non eſt ſecuta:
item cum condictione indebiti, & cum condictione
ex iniuſta cauſa, quod enim eſt indebitum, ſine cauſa
ſoluitur aut promittitur, & iniuſta cauſa, pro nulla ha-
betur. l. 1. ¶ Nota tertiò, cùm hac actione tam promiſ- 4
ſum quàm ſolutum repeti poſſit, modò eſſe certi, mo-

dò

dò incetti condictionem. d.l.1.& l.3.ſicut & de ſupe-
rioribus condictionibus diximus.

LIBER XIII.

Titulus I.

De condictione furtiua.

1 SEptima cauſa eſt furtum. Cùm au-
tem ex furto naſcantur plures actiones,
nempe rei vindicatio, actio ad exhiben-
dum, condictio furtiua, & actio furti.l.
7.§.1.& Inſtit. de oblig. quæ ex delic.§.
vltim.& cognitio extraordinaria. j̃.de furt. l.vlt.hoc
2 loco de furtiua tantùm cōdictione dicendum. ¶ Quæ
quidem eſt perſonalis actio rei ſurreptæ & fructuum
perſecutoria, ei competens qui furtum paſſus eſt, ad-
uerſus furem & heredem eius pro qua parte eſt heres.
d.l.7.§.1. & §.ſeq.l. in re furtiua. 8.§. vlt. & ll. ſeqq. &
Inſtit. de oblig. quæ ex del.§.vlt. Eſt autem arbitraria,
ideòque ex hac cauſa in litem iuratur. s̄.de in lit.iur.l.
3 cùm furti.9. ¶ Et partim eſt certi, partim incerti con-
dictio. Illa datur ſoli domino rem ſuam condicenti.
l.1.& j̃.de furt.l.eum qui.14.§.qualis. hæc non domi-
no condicenti poſſeſſionem, vt creditori, cui pignus
4 ſurreptum fuit l.& ideo.12.§.vlt. ¶ Nota hanc actio-
nem non tolli, nec morte furis. d.l.7.§.1.& l.in con-
dictione.9. nec rei interitu.d.l.in re furtiua. in prin.&
l. vlt. nec tranſactione de furto.d.l.7.in princ.ſed tolli,
ſi res domini facto ad alium transferatur. l. ſiue. 10.§.
tamdiu. aut domino offeratur, vel obligatio nouetur.
l.patui.17.

II. De condictione ex lege.

1 OCtaua cauſa eſt, ſi noua lex, (id eſt legibus xij.
tabularum poſterior. s̄. de cap. min. l.7.) obliga-
tionem introducat, neque caueat, quo genere actio-
nis experiri oporteat. tunc enim datur condictio ex
ea lege.l.vn. verbi gratiâ Iuſtiniani conſtitutione da-
tur actio ex donatione nudo pacto facta. C.de donat.
l.ſi quis argentum. 35. §. vlt. hæc igitur actio eſt con-
2 dictio ex lege. No.162.cap.1. ¶ Quare condictio ex
lege eſt actio perſonalis, competens ex obligatione
per nouam legem introducta, non cauentem, quo
3 genere actionis experiri oporteat. ¶ Et eſt certi con-
dictio, ſi rem certam perſequatur: incetti, ſi rem in-
certam.

III. De condictione triticiaria.

1 NOna cauſa eſt obligatio cuiuſcumque rei præter
pecuniam numeratam. Hinc oritur condictio,
quæ in hac rubrica vocatur triticiaria. in l. 1. in princ.
triticario, vel à tritico, vt Cuiacius ex Stephano Græ-
co interprete tradit, quod ita in facto contigit, vt qui
primus hac actione expertus eſt, de tritico egerit, pro-
inde tritici mentio in formula agendi facta fuerit: vel
à Triticio prætore, quemadmodum Publiciana à Pu-
blicio, vt aliis quibuſdam videtur, quæ coniectura ſi
cui placet, is ſemper triticiariam, numquam tritica-
2 riam vocare debet. ¶ Hæc condictio eſt actio per-
ſonalis, quæ datur ad rem arbitrio iudicis pro ratione
locorum ac temporum æſtimandam.l.pen.§.vlt. Quo-
niam igitur eſt condictio, non datur domino, niſi ob
rem furto ſurreptam, aut vi raptam, aut quam quis vi
inuaſit. l.1.in fin.& l.2. Et quia de re æſtimanda com-
petit, quælibet res in eam venit, ſiue certa ſiue incerta,
præter pecuniam numeratam.d.l.1.in princ.

IV. De eo quod certo loco dari oportet.

DEcima cauſa eſt, ſi quis certo loco dare debeat. 1
nam ſi eo loco conueniatur, & certum debeat,
certum ab eo petetur. ſed ſi alio loco agatur, etiamſi
certum quid in obligationem ſtricti iuris, putà in ſti-
pulationem vel mutuum deductum ſit, tamen incer-
tum peti debet data iudici facultate æſtimandi quanti
actoris vel rei interſit, ſuo potiùs loco ſolui, quàm vbi
petitum eſt.l.2. in princ. & C. vbi conu.qui cet.lo.da.
promiſ.l.vn.& Inſtit.de action.§. plus autem. verſ. lo-
co. id enim quod intereſt, inter res incertas numera-
tur. vt notaui s̄.de reb. cred.§.3. ¶ Nota primò, ſi ex 2
contractu bonæfidei, vt emptione & venditione, ali-
quid certo loco debeatur, rectè eam actionem propo-
ni, & manere bonæfidei, vbicumque agatur, ſi verò
debeatur ex contractu ſtricti iuris, vt ex ſtipulatione;
tunc ſi quidem eo loco agatur quo ſolui debuit, rectè
id ſimpliciter petitur, quod in obligationem dedu-
ctum eſt, & actio eſt ſtricti iuris. ſed qui alio loco agit,
ſi ſimpliciter id petit, quod ſtipulatus eſt, plus loco
petere dicitur, quare ne in pœnam plus petentis inci-
dat, in libello conuentionali mentionem eius loci fa-
cere debet. qua ratione actio arbitraria fit, quia iudex
(vt dixi) æſtimat quanti actoris vel rei interſit eo po-
tiùs loco ſolui de quo conuenit, quàm eo quo iudi-
cium motum eſt.l.7. & C. vbi conuen. qui cer. lo.da.
prom.l.vn.& Inſtit. de actio.d.§.plus autem.verſ.loco.
¶ Nota ſecundò, hanc actionem vtilem à prætore da- 3
ri: quia directa actio alibi intentari non poteſt, quàm
vbi ſolui debet.l.1. ¶ Nota tertiò, hanc non eſſe ſpe- 4
ciem actionis, ſed adiectionem & qualitatem, quæ
accedit actioni ex ſtipulatu, vel ex mutuo, vel alij
actioni ſtricti iuris.l.2.§.1.l.5.6.& 7.

V. De pecunia conſtituta.

VNdecima cauſa eſt, ſi quis certum quid, vel in- 1
certum ſe ſoluturum conſtituerit. l.1.§.debitum.
& l. qui autem. 14. in princ. ¶ Conſtitutum eſt con- 2
uentio, id eſt nudum pactum.l.1.in princ. de re debita,
vel alia eius loco ſoluenda.d.l.1.§. an poteſt. intra ali-
quod tempus: quod ſi non eſt in conuentione expreſ-
ſum, ſubauditur modicum tempus, hoc eſt, decem
dierum. l. promiſſor.21.§.1. ¶ Nota primò, conſtitu- 3
tum ſuſtineri iure prætorio, non iure ciuili, quia ſine
ſtipulatione fit.l.1.in princ. & l.vlt.& Inſtit.de actio.§.
in perſonam. & §. ſeq. ¶ Nota ſecundò, conſtitutum 4
ita demum valere, ſi id, quod conſtituitur, debitum
ſit vel naturaliter. d.l.1.§.pen. vel iure prætorio d.l.1.§.
vlt. vel ciuiliter, ita vt ei non obſtet exceptio. l.3. §.1.
Nihil autem referre, vtrùm is, qui debet, an alius con-
ſtituat: nec vtrùm ei cui debetur, an alij conſtituatur.
l.5.§. quod exigimus. ¶ Nota tertiò, conſtituto non 5
nouari præcedentem obligationem, ſed ei accedere. l.
item illa.18.§.vlt.l.vbi.28.& j̃. de in rem ver.l.ſi filius-
familiâs.15.& de adminiſtr.rer.ad ciuit. pertin.l.3.§ in
eum. ¶ Nota quartò, actionem, quæ hinc oritur, mo- 6
dò vocari conſtitutoriam, l.nec enim.20.modò conſti-
tutæ pecuniæ. l. ſi poſt. 22. & C. eod.l.1. & 2. & D.de
donat. l. qui id quod.33. in princ. modò de conſtituta
pecunia.l.5.§. Iulianus. l.promiſſor.23. l.quidam.26.§.
vlt. Inſtit.de action.§. in perſonam.& §. ſeq.modò de
conſtituto. d.l.5.§.1. l. Titius. 24. & j̃. de ſolut. l. ſi
ita.59. ¶ Nota quintò, hanc actionem eſſe præto- 7
riam, perſonalem.d.§. in perſonam. rei perſecutoriam,
d.l.item illa.§.è re.perpetuam.C.eod.l.2.

F 2

VI. *Commodati, vel contra.*

1 Dictum eſt de actione ex mutuo, & aliis cauſis:
quarum nonnullæ appellatione promutui con-
tinentur nam promutuum eſt omnis prærogatio, ſeu
repræſentatio ac datio in anteceſſum, vt cum aliquid
ob rem datur. ff. loca. l. ex conducto. 15. §. item cùm
quidam. & de ſtatulib. l. Sticho. 40. §. item quæro an
eorum. nunc dicendum conſequenter de actionibus
ex commodato: non enim, vt vna eſt actio ex mutuo,
quia mutuum eſt contractus μονόπλευρος, nempe certi
condictio; ita vna eſt actio commodati ſed hinc du-
plex actio oritur, quia hic contractus eſt δίπλευρος, id
eſt, vltrò citróque obligatorius: altera directa, altera
contraria. vtraque autem in hac rubrica proponitur
nam verbo, commodati, κατ᾽ ἐξοχὴν ſignificatur actio
directa: & eâ partic. *contrà*, vocatur actio contraria.
Similis eſt expoſitio ſequentium titulorum, *De pigne-
ratitia actione, vel contra: Depoſiti, vel contrà: Mandati,*
2 *vel contrà.* ¶ Commodatum eſt contractus, quo res
gratis traditur certi vſus gratiâ, vt eo finito eadem
ſpecies reſtituatur. Dixi *contractus*, vt ponerem genus
commodati. s̄. de pact. l. 7. §. 1. Dixi *res*. Intellige rem
mobilem, vel immobilem reprobata eſt enim ſcoten-
tia Labeonis diſtinguentis inter commodatum, &
vtendum datum: quaſi commodetur tantùm res mo-
bilis, vtenda verò detur res immobilis. l. 1. §. 1. Dixi
gratis: quia commodatum eſt gratuitum: accedente
autem mercede, non eſt commodatum, ſed locatio &
conductio. Inſtitut. quibus mod. re contrah. oblig. §.
item is cui. verſ. commodata. Dixi *traditur*: quia hic
contractus rei traditione perficitur. ff. de oblig. & act.
l. 1. §. is quoque. Inſtit. quib. mod. re contrah. oblig. d. §.
item is cui. Adieci *certi*: quia niſi certi vſus gratiâ tra-
datur, non erit commodatum, ſed precarium. Dixi *eo
finito*: quia commodatarius ante vſum finitum rem
reſtituere non cogitur. l. in rebus. 17. §. ſicut. Dixi *ea-
dem ſpecies reſtituatur*: quia vt ex mutuo reddendum
eſt idem genus, ita ex commodato eadem ſpecies. s̄.
3 de reb. cred. l. 2. in princ. ¶ Actio commodati eſt ci-
uilis. d. l. in rebus. §. ſicut. perſonalis. Inſtit. de action. §.
rei perſequendæ. bonæ fidei. l. 3. §. in hac. & C. eod. l. 2.
4 & Inſtit. de act. §. actionum. ¶ Directa actione com-
modatarius tenetur ad eandem (vt dixi) ſpeciem red-
dendam in eodem ſtatu, id eſt, non deterioratam. l. 3.
5 §. 1. ¶ Contraria actione commodatarius à commo-
datore recipit impenſas nõ modicas bonafide in rem
commodatam factas. d. l. in reb. §. poſſunt. etſi quid
damni paſſus eſt ob rei commodatæ vitium commo-
datori non ignotum. d. l. in rebus. §. item qui ſciens. &
l. penult. vel ob intempeſtiuam commodantis repeti-
tionem. l. in commodato. 17. §. ſicut. & vt rem vel pre-
tium à commodatore recipiat, ſi fortè re non appa-
rente commodator à commodatario æſtimationem
accepit, deinde ipſam rem eſt conſecutus. d. l. in com-
modato. §. vlt.

VII. *De pigneratitia actione, vel contrà.*

1 Cum quatuor ſint contractus, qui re perficiun-
tur, mutuum, commodatum, pignus, depoſitum;
ac dictũ iam ſit de perſonalibus actionib. ex mutuo, &
ex cõmodato: nunc explicandæ ſunt perſonales actio-
2 nes ex pignore. ¶ Pignus eſt, quod creditori nexum &
3 obligatũ eſt in rei creditæ ſecuritatem. ¶ Quod ſi tra-
datur creditori, propriè vocatur pignus, præſertim ſi
ſit res mobilis, ſi verò eius poſſeſſionem debitor re-
tineat, propriè appellatur hypotheca, præſertim ſi ſit
res immobilis. l. ſi rem alienam, 9. §. propriè. & ff. de
verb. ſignif. l. plebs. 238. §. pignus. & Inſtit. de actio. §.
item Seruiana. ¶ Cõſtituitur autem pignus aut con- 4
uentione partium, & vocatur pignus conuentionale:
auctoritate ius dicentis, & appellatur ius prætorium:
aut teſtamento, & dici poteſt pignus teſtamentarium.
l. non eſt mirum. 26. & s̄. de pact. d. l. 1. §. conuentionis.
& §. ſeq. Prætorium pignus diuiditur in prætorium
propriè dictum, cùm quis mero prætoris officio in
poſſeſſionem mittitur, de quo agitur. C. de prætor.
pign. & pignus iudiciale, quod ad ſententiam iudicis
executioni mandandam capitur iuſſu eius qui iudicem
dedit, de quo tractatur. C. ſi in cau. iudic. pign. cap. ſit.
nam iudicis pedanei ſententiam, non ipſe qui ſenten-
tiam dixit, ſed is qui iudicem dedit, exequitur. ff. de re
iudic. l. à Diuo Pio. 15. in prin. ¶ Nota primò, pignus 5
modò ſignificare rem pigneratã, vt in tit. de diſtract.
pignor. modò ius creditoris in ea re, vt in tit. quibus
mod. pign. ſoluit. modò contractum, quo pignus con-
ſtituitur. vt s̄. de pact. d. l. 1. §. vlt. ¶ Nota ſecundò, pi- 6
gnus conuentionale eſſe contractum. d. l. 1. §. vlt. quo
res creditori nexa, id eſt, obligata traditur in rei cre-
ditæ ſecuritatem. Inſtit. quib. mod. re contrah. oblig.
§. vlt. hac lege vt ſoluto debito, vel aliter ſatisfacto. l. ſi
rem alienam. 9. §. omnis. eadem ſpecies reddatur. d. §.
vlt. & ff. de oblig. & act. l. 1. §. creditor. ¶ Nota tertio, 7
ex pignore dari Saluianum interdictum, de quo ff. lib.
43. tit. 33. & actionẽ Seruianam ſiue hypothecariam,
quæ eſt prætoria in rem. Inſtit. de actio. §. item Ser-
uiana. de qua dicam tit. 4. libri 20. & actionem pigne-
ratitiam ciuilem perſonalem, de qua hîc tractatur.
¶ Nota quartò actionem pigneratitiam, vocabulo latè 8
ſumpto, dici quamcumque actionẽ ex pignore orien-
tem, ita vt complectatur etiam actionem prætoriam
in rem. s̄. ad exhib. l. 3. §. eſt autem. & ff. quib. mod.
pign. ſolu. l. Titios. 9. in fine principij. & ff. de except.
rei iudic. l. duobus. 19. l. penult. §. 1. verſ. cùm autem,
ſed, propriè loquendo, pigneratitiam actionem acci-
pi, pro ea quæ eſt ciuilis in perſonam. vt hoc titulo.
¶ Hæc igitur actio pigneratitia eſt ciuilis, perſonalis. 9
C. de diſtract. pign. l. vlt. rei perſecutoria. l. ſi ſeruus.
31. l. debitor. 40. §. vlt. & C. eod. l. 5. bonæ fidei. Inſtit. de
actio. §. actionum. datúrque etiam heredibus, & con-
tra heredes. C. h. t. l. nec creditores. 10. ¶ Diuiditur 10
autem in directam, & contrariam. Directâ debitor,
poſtquàm creditori totum debitum ſoluit, aut aliter
ſatisfecit. d. l. ſi rem alienam. §. omnis. rem pignera-
tam repetit. d. l. debitor. §. vlt. & C. eod. l. pen. etſi quid
damni dolo aut culpâ creditoris in ea re datum eſt. C.
eod. l. 7. de quo ſi dubitetur, creditor eo nomine de-
bitori cauere tenetur. l. creditor. 15. ¶ Contraria da- 11
tur creditori aduerſus debitorem. l. tutor. 16. §. 1. vt ab
eo indemnis ſeruetur, ſi fortè per id quod pignori ac-
cepit, damnum paſſus ſit. l. ſi ſeruus. 31. aut ſi dece-
ptus ſit accipiens (verbi gratiâ) æs pro auro. l. 1. §. vlt.
d. l. ſi rem alienam. in princ. d. l. tutor. §. 1. l. ſi quis in
pignore. 36. aut ſi in rem pigneratam impenſas fecit
neceſſarias. l. ſi neceſſarias. 8. vtiléſve. d. l. ſi ſeruus.
Datur etiam ad petendam rem pigneratam, ſi, debito
nondum ſoluto, debitor eam poſſideat dolo malo. l. 3.
vel precariò. l. ſi pignore. 22. §. penult.

LIBER XIV.

Tit. I. *De exercitoria actione.*

EXPOSITÆ ſunt actiones ex mutuo, com- 1
modato, pignore; poſt quas enarranda eſt
actio depoſiti: ſed priùs declarãtur qualitates
quædam

quædam dictis actionibus cõmunes: quamquam aliis
quoque actionibus accommodari poſſunt. Hæ quali-
tates partim oriuntur ex eo quòd aliquis per alium
obligatur; partim ex eo quòd pro alio obligatur. Illarũ
tria ſunt genera: vel enim naſcuntur ex negotiatione,
vel ex patria poteſtate, vel ex vtraque cauſa, vt ex ſe-
quentibus dilucidiùs apparebit. Negotiatio duplex
eſt; maritima, & terreſtris. Ex negotiatione mariti-
1 ma oritur qualitas exercitoria. ¶ Nam actio exerci-
toria datur ei qui cum magiſtro nauis contraxit, ad-
uerſus exercitorem qui magiſtrum naui præpoſuit. l. 1.
in prin. & §. penult. dummodò cum eo tamquàm cum
nauis magiſtro, id eſt, ex ea cauſa cui præpoſitus fuit,
3 contraxerit. d. l. 1. §. non autem. ¶ Exercitor eſt, ad
quem omnes obuentiones & reditus ex naui perue-
niunt, ſiue ſit dominus ſiue conductor nauis. d. l. 1. §.
4 exercitorem. ¶ Magiſter eſt, cui totius nauis cura in-
cumbit. d. l. 1. §. magiſtrum nauis. quia vel ab exercito-
re naui præpoſitus eſt, vel à primo magiſtro quem
5 exercitor præpoſuit. d. l. 1. §. magiſtrum autem. ¶ Hæc
actio eſt prætoria. d. l. 1. in princ. & §. penult. l. 5. §. 1. &
Inſtitut. quod cum eo. §. eadem. in perſonam, rei per-
ſecutoria, in ſolidum. l. 1. §. vlt. l. 6. §. 1. & Inſtit. quod
cum eo. §. eâdem. & §. ceterùm. perpetua, & ad here-
6 des tranſitoria l. 4. §. vlt. ¶ Cum hac actione concur-
rit actio directa contra magiſtrum, qui contraxit. d. l.
1. l. eſt autem. & §. penult. & contra ipſum exercito-
rem, quaſi ipſe contraxerit, dum contrahi cum magi-
7 ſtro promiſit. Inſtitut. quod cum eo. §. vlt. ¶ Non eſt
autem ſpecies actionis, ſed qualitas ſiue adiectio. nam
ſi quis magiſtro mutuum dederit, eſt certi condictio
exercitoria. ſi commodauit, eſt commodati exercito-
ria. & ita de ceteris actionibus dicendum. ac ſimilis
expoſitio in ſequentes actiones inſtitoriam, tributo-
riam, de peculio. &c. quadrat. Non ſunt igitur hoc
loco explicandæ omnes cauſæ, ex quibus magiſter na-
uis directa actione tenetur, & exercitorem obligat
actione exercitoria: ſic enim omnes contractus hoc
loco declararentur: ſed hi ſuis locis longè rectiùs
enarrantur.

II. *De lege Rhodia de iactu.*

1 VNa eſt cauſa huius loci propria, ſi merces in ma-
re leuandæ nauis & vitandi naufragij causâ pro-
2 iectæ ſint. ¶ Nam lege Rhodia, quam Romani non
minùs quàm Athenienſium leges, & Lacedæmonio-
rum mores. Inſtit. de iu. natur. §. & non ineleganter.
receperunt, iuſtiſſimè cauetur, vt damnum commu-
ne fit, & omnium contributione ſarciatur damnum,
quod alicui ob iactum illum accidit. l. 1. vector autem
contra alios, qui vnà vehuntur, nullam habet actio-
nem; quia cum eis non contraxit, ſed cum magiſtro
agere ex locato vel conducto poteſt (prout merces
vehendas locauit, aut locum in naui cõduxit) vt mer-
ces aliorum retineat, donec contributio fiat. l. 2. in pr.
Scimus autem per magiſtrum obligari exercitorem.
3 ¶ Nota primò, hic fieri contributionem cùm propter
mercis. d. l. 1. & paſſim to. tit. aut inſtrumenti nautici
4 iactum. l. 3. vel deteriorationem. l. 2. §. 1. l. 4. §. 1. l. 5. §. 1.
nauis ſeruata eſt. d. l. 5. in princ. l. 7. vel cùm eſt à pira-
5 tis redempta. d. l. 2. §. ſi nauis. ¶ Nota ſecundò, om-
nes contribuere, quorum intereſt iacturam fieri, pro-
6 inde etiam dominum nauis teneri d. l. 2. §. 1. ¶ Nota
tertiò, ſi quis vectorum non ſit ſoluendo, hoc non
onerare magiſtrum nauis: quia non tenetur eorum
fortunas excutere, quos in nauim recipit. d. l. 2. §. ſi
7 quis ex vectoribus. ¶ Nota quartò, omnes res con-
tributionem debere, etiam nauem, veſtimenta, anu-
los, exceptis iis quæ conſumendi causâ in naui ſunt, vt 8
vino, & pane. d. l. 2. §. cùm in eadem. ¶ Nota quintò,
contributionem fieri pro rata portione, æſtimatis tam
rebus amiſſis, quàm iis quæ ſeruatæ ſunt, vt intelliga-
tur, quantum amiſſum, vel ſeruatum ſit. d. l. 2. §. portio. 9
¶ Nota ſextò, res amiſſas æſtimari quanti emptæ fue-
rint: nec ad rem facere, quòd pluris vendi poſſunt;
quia dãni accepti, non lucri ceſſantis ratio habetur: res
autẽ ſeruatas æſtimari, quanti vendi poſſunt. d. §. por- 10
tio. ¶ Nota ſeptimò, ſi res iactæ poſtea apparuerint,
exonerari collationem, quæ ſi iam facta fuit: tunc ij,
qui ſoluerunt, agent cum magiſtro, vt is ab iis repe-
tat, quibus contributum fuit, & quod exegerit, iis red-
dat, qui contribuerunt. d. l. 2. §. pen.

III. *De inſtitoria actione.*

QVemadmodum ex negotiatione maritima naſci- 1
tur actio exercitoria, ita ex terreſtri oritur inſti-
toria. ¶ Quæ quidem ei qui cum inſtitore. l. 1. quate- 2
nus inſtitor eſt, id eſt, ex ea cauſa, cui fuit præpoſitus,
contraxit. l. 5. §. non tamen. l. pen. §. vlt. aduerſus eum
competit, qui inſtitorem illum tabernæ aut cuiuis ne-
gotiationi præpoſuit. d. l. 1. Inſtitut. quod cum eo. §. eâ-
dem. ¶ Inſtitor eſt, qui tabernæ, aut cuiuis negotia- 3
tioni præpoſitus eſt, ex eo dictus quòd negotio ge-
rendo inſtat. l. 3. 4. & 5. ¶ Hæc actio eſt prætoria. d. l. 4
1. & Inſtit. d. §. eâdem. in perſonam rei perſecutoria, in
ſolidum. l. 1. §. 1. & 2. & C. eod. l. 2. & Inſtitution. d. §. eâ-
dem. & §. ceterùm. perpetua, & tam heredibus, quàm
in heredes competens. l. nouiſſimè. 15. ¶ Cum hac 5
actione concurrit actio directa, vt cum actione exer-
citoria, quaſi ipſe contraxerit, qui inſtitorem præpo-
ſuit. Inſtit. quod cum eo. §. vlt. ¶ Expoſitæ ſunt duæ 6
actionum qualitates, exercitoria, & inſtitoria, quæ ex
negotiatione oriuntur. Proinde vt his actionibus ſit
locus, nihil refert, vtrum quis filium vel ſeruum ſuum,
an quemlibet extraneum naui vel tabernæ ſeu nego-
tiationi præpoſuerit. d. l. 1. & Inſtitut. quod cum eo. d.
§. eâdem.

IIII. *De tributoria actione.*

TRibutoria verò qualitas, non minùs patriam vel 1
dominicam poteſtatem, quam negotiationem
requirit. ¶ Ac tributoria dicitur à tribuendo, id eſt, 2
diſtribuendo & diuidendo. Nam ſi filiusfamilias vel
ſeruus, ſciente nec contradicente patre vel domino,
in peculio negotietur, creditores eius aduerſus pa-
trem vel dominum hanc actionem habent, vt merx
peculiaris inter omnes creditores pro rata portione
diuidatur, ita vt nec patris vel domini, nec occupan-
tis melior ſit conditio. l. 1. in princ. §. ſcientiam. & §.
pen. l. 5. §. mercis. l. 6. & Inſtit. quod cum eo. §. intro-
duxit. & §. ceterùm. ¶ Nota primò, bonæfidei poſ- 3
ſeſſorem, & fructuarium in merce ad eos pertinente
pro dominis haberi, & quaſi dominos hac actione
teneri. d. l. 1. §. vlt. & l. 2. ¶ Nota ſecundò, prætorem 4
permittere patri vel domino, vt mercem peculiarem
inter omnes creditores proportione geometrica di-
ſtribuat, ſed ſi eius dolo malo factum ſit, quominùs
ita diſtribueretur, in eum datur hæc actio, vt quanto
minus alicui tribuerit, præſtet. l. 7. §. ſi cuius. & Inſtit.
quod cum eo. & §. introduxit. ¶ Nota tertiò, hanc 5
actionem eſſe prætoriam. d. l. 1. in princ. perſonalem,
rei perſecutoriam, perpetuam, qua heres de eo dum-
taxat tenetur, quod ad ſe peruenit. l. 7. 8. & 9. in princ.

Digitized by Google

V. *Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.*

1 SEquuntur qualitates actionum ex patria vel dominica poteſtate orientes, quæ ſunt tres, de peculio, de in rem verſo, quod iuſſu, omnes prætoriæ. l. 1. & Inſtit. h. t. §. ſi igitur. & §. præterea. & de action. §. in perſonam. Sed priuſquam hæ declarentur, generalis datur titulus, *Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt*, id eſt, cum filiofamilias vel ſeruo, *negotium ge-*
2 *ſtum eſſe dicetur.* ¶ Verbum *geſtum*, hîc latè accipitur, vt omnem contractum & quaſi contractum complectatur, ſicut accipitur etiam in edicto de minoribus. ff. de minor. l. 7. Alibi propriè accipitur, vt ad obligationes re contractas coanguſtetur. ff. de verb. ſignif. l.
3 Labeo libro primo. 19. ¶ Si negotium cum ſeruo geſtum ſit, actio de peculio, vel de in rem verſo, vel quod iuſſu in dominum competit: contra ſeruum nulla eſt actio; quia ſeruus iure Romano pro mortuo habetur. ff. de diu. reg. iur. l. quod attinet. 32. l. ſeruitutem. 209. Qui verò cum filiofam. contraxit, non ſolùm patrem dictis actionibus habet obligatum, ſed etiam contra ipſum filiumfamiliâs directam babet actionem: quia filiusfamiliâs ex omnibus cauſis tamquam paterfamiliâs obligatur, & ob id agi cum eo tamquam cum patrefamiliâs poteſt. ff. de oblig. & act. l. filiusfam. 39. Tenetur ergo in ſolidum. Sed ſi emancipatus, vel exheredatus à patre fuerit, vel paterna hereditate abſtinuerit: prætor cauſâ cognita in eum actionem dat in id quod facere poteſt. l. 2. in pr.
4 ¶ Quoniam igitur hic titulus eſt generaliter conceptus de eo quod cum filiofamilias vel cum ſeruo geſtum eſt: rectè in eo proponuntur quatuor prætoriæ actiones ex eodem fonte manantes, id eſt, tres illæ, quæ in patrem vel dominum redduntur, de peculio, de in rem verſo, quod iuſſu. l. 1. & dicta actio in filium competens. d. l. 2. in princ. Sed hæc latè hoc eodem titulo exponitur: reliquæ libro ſequenti enarrabuntur.

VI. *De ſenatuſconſulto Macedoniano.*

1 QVod ſuperiori titulo diximus, ex contractu filiifam. tam in ipſum quàm in patrem actionem dari, patitur hanc exceptionem, niſi mutua pecunia filiofamiliâs data ſit: hunc enim contractum ſenatuſconſultum Macedonianum irritum reddit. l. 1. in
2 princ. ¶ Nota primò hoc ſenatuſconſultum vocari Macedonianum à Macedone quodam, qui occaſionem dedit ſenatuſconſulto, vt Carſania occaſionem dedit edicto de poſtulando. ff. de poſtul. l. 1. §. ſecundo loco. Fuit autem Macedo, non filiusfamiliâs, qui contracto ære alieno, vt haberet vnde ſolueret, parentis vitæ inſidiatus ſit, vt Theophilus falsò putat in §. pen. Inſt. quod cum eo. ſed improbus fœnerator, qui filiisfamiliatum mutuam pecuniam dare ſo-
3 lebat. d. l. 1. in princ. ¶ Nota ſecundò, hoc ſenatuſconſultum extra numeratam pecuniam creditam non habere locum, niſi quid in eius fraudem factum ſit, putà frumento mutuò dato, vt filiusfamiliâs ex eius venditione pecuniam redigeret, qua vteretur. l.
4 3. §. pen. ¶ Nota tertiò, Iureconſultos hoc titulo modò actionem ex dicto mutuo denegare, modò exceptionem tribuere: non quòd actio denegari dicatur, quæ propter exceptionem eſt inefficax, vt malè Cuiacius interpretatur: ſed quia, ſi manifeſtum ſit contra ſenatuſconſultum factum eſſe, prætor actionem denegat. ſi verò res ſit dubia, dat actionem cum hac exceptione, niſi contra Macedonianum ſenatuſconſultum pecunia credita ſit, vt tam de actione, quàm de exceptione apud iudicem datum quæratur. Sic ex iureiurando vel denegatur actio, ſi cõſtet fuiſſe iuratum: vel datur exceptio, ſi dubitetur an iuratum ſit. ff. de iureiur. l. nam poſteaquàm. 9. in princ.

LIBER XV.

TITVLVS I.

De peculio.

DEINCEPS ſpecialiter enarrantur actio- 1
nes, ſeu potiùs qualitates actionum, quæ in patrem ex contractu filij, & in dominum ex contractu ſerui competunt. Appellatione autem cõtractus intelligimus etiam quaſi contractum, vt in l. 1. §. debitum autem ex quacumque cauſa. ff. de conſtit. pecun. & aliis locis.
Prima eſt actio de peculio. ¶ Peculium dicitur quaſi 2
puſilla pecunia, ſeu puſillum patrimonium. l. 5. §. pen. Et eſt vniuerſitas eorum, quæ filiusfamiliâs aut ſeruus, patre ſeu domino permittẽte, habet à paternis vel dominicis rationibus ſeparata. Dixi *vniuerſitas.* vt enim patrimonium, ita etiam peculium eſt vniuerſitas quædam l. ſi ex duobus. 32. in fin. princ. Intellige vniuerſitatem iuris, non facti: ideóque peculium non petitur rei vindicatione, qua vniuerſitas facti, vt grex, peti poteſt. ff. de rei vindic. l. 1. §. vlt. l. vindicatio. 56. Dixi, *quod filiusfamilias aut ſeruus habet*: quia propriè loquendo, patrimonium eſt patrisfamiliâs, peculium eſt filijfamilias, vel ſerui. l. quoties. 47. §. vlt. & ff. de pecul. legat. l. denique. 8. §. vlt. & de verb. ſignif. l. paterfamiliâs. 182. & C. de inoff. teſtam. l. vlt. §. vlt. cum ſimil. etſi μεταφορικῶς peculium dicitur eſſe quaſi patrimonium filijfamiliâs vel ſerui. d. l. ſi ex duobus. in fi. princ. l. peculium. & ex eo. 39. & ff. de ſtatulib. l. ſi decem. 17. & Inſtitut. de actio. §. actiones. & quidam ὑποκοριστικῶς patrimonium ſuum appellare peculium ſolent. ff. ad Trebell. l. cogi. 16. in princ. Dixi, *habet.* Intellige filium vel ſeruum in peculio habere, deducto eo, quod patri vel domino debet. l. 5. §. vlt. & computato in peculium eo, quod pater vel dominus aut ipſi filio vel ſeruo naturaliter debet. l. 7. §. pen. aut dolo malo fecit quominus in peculio eſſet. l. ſumma. 21. in prin. Dixi, *domino aut patre.* Intellige his verbis contineri etiam eum qui pro patre dominus eſt nec non bonæfidei poſſeſſorem, fructuarium & vſuarium, quibus caſibus pro dominis habentur, & per ſeruum acquirit, ac de peculio obligatur, vt ex re ſua & ex operis ſerui. l. 1. §. vlt. & l. 2. *Dixi permittente*: quia non tam ſpectatur, quod ſeruus aut filius tenet, quam quod dominus vel pater peculij nomine habere conceſſit: & totum hoc ex patris vel domini voluntate pendet. d. l. 5. §. vlt. Permiſſionem autem intellige ſiue expreſſam, ſiue tacitam nam & domino ignorante ſeruus rem in peculio habere poteſt, quia dominus permitteret ſi ſciret l. non ſolùm 49. in princ. Dixi *ſeparatum à paternis vel dominicis rationibus*: ex l. 4. in princ. & §. ex his. & l. 5. h. t. & l. per ſeruum. 37. §. 1. ff. de acquir. rer. dom. quia ſerui & filiifamilias non ſolum poſſunt adminiſtrare quod habent in peculio ſed etiam alias res extra peculium conſtitutas, vt mercem patriam ſeu dominicam. ff. de inſt. act. l. ſed ſi pupillus. 11. §. pen. ¶ Pecu- 3
lij ſeruilis vnum eſt genus. eius verò quod filiusfamilias habet quatuor ſunt genera: caſtrenſe, quod occaſione militiæ armatæ: quaſi caſtrenſe, quod occaſione militiæ togatæ, aut religioſæ acquiſiuit: profectitium, quod à parente accepit, ſeu à parente, in cu-

ius eſt poteſtate, profectum eſt; & aduentitium, quod ex aliis quibuſcumque cauſis ad eum peruenit. In caſtrenſi & quaſi caſtrenſi plenum dominium eſt ipſius filiifamiliâs: in profectitio plenum dominium eſt patris: aduentitij nudam proprietatem filius, vſumfructum pater habet. C. de inoffic. teſtam. l. vlt. & de bon. quæ lib. l. 6. & Inſtit. per quas perſon. nob. acquir. §. 1.
4 ¶ Actio de peculio datur filiifamilias vel ſerui, vel hominis liberi bonafide poſſeſſi creditori ex contractu vel quaſi contractu, aduerſus patrem vel dominum, vel eum qui pro domino habetur, veluti fructuarium, vſuarium, bonæ fidei poſſeſſorem, vt peculio tenus condemnetur. l. 1. §. vlt. & l. 2. Inſtit. de action. §. actio-
5 nes. & quod cum eo. §. præterea. cum ſim. ¶ Proprietates huius actionis hæ ſunt. Primò eſt prætoria. l. 1. §. 1. l. 2. & ∴. de reſcin. vendit. l. Titius. 8. & Inſt. de action. §. in perſonam. & §. ſeq. Secundò eſt perſonalis. l. ſumma. 21. §. vlt. & Inſtit. de action. d. §. in perſonam. Tertiò non eſt ſpecies actionis, ſed qualitas & adiectio, verbi gratiâ, qui ſeruo alieno pecuniam credidit, habet certi condictionem de peculio; qui apud eum depoſuit, depoſiti de peculio. & ita de ceteris cauſis dicendū.

II. *Quando de peculio actio annalis eſt.*

QVartò eſt perpetua, quamdiu filius vel ſeruus in poteſtate eſt: poſt eam poteſtatem finitam eſt annalis, id eſt, anno vtili concluditur ac terminatur. l. 1. Hactenus de prima actione ex filijfamilias aut ſerui contractu contra patrem vel dominum competente.

III. *De in rem verſo.*

1 SEcunda eſt actio de in rem verſo. In rem verſum dicitur, quod filius in vtilitatem patris, vel ſeruus in vtilitatem domini conuertit. Inſtit. quod cum eo.
2 §. præterea. verſ. in rem autem. ¶ Hac actione pater vel dominus ex filij aut ſerui contractu eatenus condemnatur, quatenus in rem ſuam verſum eſt. l. 1. & Inſtit. quod cum eo. d. §. præterea. Eſt autem prætoria. ∴. quod cum eo. l. 1. & de pecul. l. 1. §. 1. & eſt pars actionis de peculio, ſi actio de peculio competat. l. filiusfamiliâs. 19. Inſtit. d. §. præterea. quia quod in rem patris vel domini verſum eſt, cum filio vel ſeruo naturaliter obligat. l. ſi pro patre. 10. §. verſum. proinde peculium auget, & in peculio imputatur. ∴. de pecul. l. 7. §. penult. Itaque vna eſt actio duas habens condemnationes: quia iudex priùs diſpicit, an in rem patris vel domini verſum ſit: deinde ſi nihil aut non totum in rem verſum ſit, ad æſtimandum peculium tranſit. d. §. præterea. verſ. licèt enim. ceſſante verò actione de peculio, hæc actio nihilominùs competit, & eſt perpetua etiam iis caſibus, quibus actio de peculio eſt annalis. l. 1. §. 1. l. ſi pro patre, 10. §. quare. l. filiusfamilias, 19. & ∴. tit. prox. l. 1. §. vlt. Siue autem ſit pars actionis de peculio, ſiue ſine ea conſiſtat, nihil aliud eſt, quàm adiectio & qualitas actionum, quæ ex contractu, vel ex quaſi contractu deſcendunt. vt putà eſt actio depoſiti de in rem verſo, commodati de in rem verſo, mandati de in rem verſo, &c.

IV. *Quod iuſſu.*

1 TErtia eſt actio quod iuſſu. Iuſſus eſt conſenſus, actum præcedens, cum imperio coniunctus. Dixi, *conſenſus*, vt ſignificarem genus iuſſus. nam quicumque iubet aliquid fieri, conſentit, vt id fiat: ſed hoc non reciprocatur, nec quilibet conſenſus eſt iuſſus. Adieci, *actum præcedens*, vt ſeiungerem iuſſum à ratihabitione, quæ actum ſequitur. ∴. de iudic. l. licèt. 56. & C. ad Maced. l. vlt. in princ. & ab auctoritate quæ actum comitatur, & in ipſo actu interponitur. Inſtit. de auctor. tutor. §. penult. Adieci, *cum imperio coniunctus*, vt excluderem mandatum, quod eſt precarium. C. commu. de leg. l. 2. In hac autem actione latè iuſſus vocabulū accipimus. nam ſi pater vel dominus mandauit, iuſſiſſe videtur. l. 1. §. ſed etſi. Immo. etſi ratum habeat, perinde eſt ac ſi iuſſiſſet. d. l. 1. §. ſi ratum. quia ratihabitio retròtrahitur. d. l. licèt. & C. de donat. int. vir. & vxor. l. donationes quas parentes. 25. ideóque mandato & iuſſui comparatur. C. ad Maced. d. l. vlt. in princ. Iuſſum ergo hîc accipimus pro quouis conſenſu. l. 1. §. 1. cum duobus §§. ſeqq. & §. ſi ratum. ¶ Eſt 2
autem vel iuſſus generalis, vel ſpecialis, & vnius contractus vel rei proprius. ſed ex vtroque datur actio quod iuſſu. d. l. 1. §. 1. ¶ Hac igitur actione (quæ eſt 3
prætoria. ∴. quod cum eo. l. 1. Inſtitut. eod. §. ſi igitur.) ei qui cum filiofamiliâs aut cum ſeruo contraxit, pater vel dominus ob ſuum conſenſum in ſolidum tenetur. l. 1. in princ. Inſtitut. d. §. ſi igitur. ¶ Sicut autem 4
actio directa contra patrem vel dominum concurrit cum actione exercitoria, & inſtitoria, vt ſuprà notaui ita etiam concurrit cum hac actione ∴. pro ſoc. l. vlt & Inſtit. quod cum eo. §. vlt.

LIBER XVI.

TITVLVS I.

Ad ſenatuſconſultum Velleianum.

EXPOSITIS actionum qualitatibus, quæ ex 1
obligationibus per alios, vt per filios. vel ſeruos contractis naſcuntur: conſequens eſt, vt (r)expicemus qualitatem ex eo proficiſcentem, quòd mulier pro alio obligatur. nam ſubductâ per ſenatuſconſultum Velleianum perſonâ mulieris. C. h. tit. l. antiquæ. 23. in fi. prætor in debitorem principalem, qui ob eam mulieris interceſſionem ab omni obligatione liber eſt, actionem reſtituit, vel inſtituit, quæ actio ſiue ſit ex mutuo, ſiue ex ſtipulatione, ſiue ex alia quacumque cauſa, nouam qualitatem recipit, propter quam vocatur vtilis, vel noua, vel reſtitutoria. vel reſciſſoria, vt poſteriùs docebo. ¶ Hoc ſenatuſconſul- 2
tum appellatur Velleianum à Velleo Conſule, qui vnà cum Silano collega ſuo ſenatum rogauit. l. 2. §. 1. Appellatur etiam ſenatuſconſultum de interceſſionibus feminarum. l. ſi mulieri. 15. C. eod. l. 2. l. ſi aduerſus. 10. & ∴. de condict. indeb. l. qui exceptionem. 40. quia per hoc ſenatuſconſultum ſuccurritur mulieribus pro alio intercedentibus, non donantibus. l. 4. §. 1. d. l. quãuis pignoris. §. planè ſi mulier. & C. eod. l. 1. l. 4 l. quamuis mulier. 9. nam quia faciliùs mulier intercedit quàm donat, animaduertit ſenatus mulierem magis in interceſſionibus quàm in donationibus auxilio egere. l. 4. §. 1. ¶ Intercedere ſiue interuenire dicitur, qui in- 3
ter creditorem & debitorem interiicitur, ſe vel res ſuas pro alio obligans. Nec refert, vtrum re, an literis, alioue quouis modo intercedat. l. 2. §. penult. ¶ Mulier 4
pro aliis intercedere dicitur multis modis. I. Si expromittat, id eſt, ſi nouatione facta obligationem alterius in ſe transferat. d. l. quamuis pignoris. §. ſi conuenerit. II. Si pro alio fideiubeat. C. eod. l. 3. & ∴. de fideiuſſ. l. 3. l. ſi Titius. 48. III. Si mandet alicui credi. l. 6. & 7. IV. Si conſtituat ſe ſoluturam pro alio. ∴. de pecun. conſtit. l. 1. §. 1. V. Si pro alio iudicium ſuſcipiat. l. 2. §. vlt. VI. Si alieno nomine in arbitrum compromittat. ∴. de recept. qui arbitr. l. non diſtinguemus. 32. §. ſi mulier. VII. Si in iure interrogata reſpondeat in-

tercedendi

Google

cercedendi animo ſe heredem eſſe, cùm hereditas ad
alium pertineat. l. ſi mulier in iure. 23. aut ſeruum alie-
num. l. ſi mulier intercedendi. 26. VIII. Si pro alio rea
fiat, id eſt, ſi obligationem ſuſcipiat ne alius oblige-
tur. d. l. quamuis pignoris. §. 1. & C. eod. l. 4. l. feminis.
18. IX. Si pro alterius obligatione rem ſuam pigne-
ret. d. l. quamuis pignoris. in princ. l. vlt. §. 1. & C. eod.
5 l. 5. & ff. de diſtract. pignor. l. mulier. 11. ¶ Ex hoc ſena-
tuſconſulto mulier quæ interceſſit, non tenetur effica-
citer: quia ſe tueri poteſt per exceptionem ſenatuſcon-
ſulti. d. l. ſi mulier in iure. 23. l. bona fide. 27. in princ. &
C. eod. l. 2. & l. ſi paternam. 8. quæ dicitur etiam exce-
ptio interceſſionis. ff. de except. l. 7. §. 1. & eſt perpetua
& peremptoria. ff. de condict. indeb. l. qui exceptio-
nem. 40. quam mulier non ſolùm poſt litem conteſta-
tam, ſed etiam poſt ſententiam definitiuam proponа-
re poteſt. ff. de ſenatuſconſ. Macedon. l. tamen. 11. Ap-
pellatione exceptionis intellige etiam replicationem.
veluti ſi mulier rem ſuam pro alio pigneratam vindi-
cet, eique opponatur exceptio pignoris, hanc exce-
ptionem replicatione interceſſionis elidet. l. vir vxori.
17. §. vlt. & l. vlt. §. item ſi mulier. Quòd ſi manifeſtum
ſit interceſſionem contra ſenatuſconſultum factam
eſſe, prætor actionem contra mulierem denegat. l. 2.
6 §. 1. ¶ Quibus igitur caſibus hoc ſenatuſconſultum
locum habet; mulier obligatur inefficaciter. Quare
hoc ſenatuſconſultum non obtinet, I. Cùm mulier
ipſo iure tuta eſt, adeo vt exceptioni non ſit locus, vi-
delicèt ſi eius obligatio non ſit redacta in publicum
inſtrumentum ſubſignatum à tribus teſtibus. C. eod.
l. antiquæ. 23. aut ſi pro marito ſuo interceſſerit. No.
134. cap. 8. II. Cùm mulier efficaciter obligatur, vtim-
rum ſi pro libertate interceſſerit. C. h. t. l. pen. vel pro
dote. C. eod. l. ſi dotare. 12. & l. vlt. & ff. de iu. dot. l.
promittendo. 41. in princ. vel in rem ſuam, vt pro ſuo
procuratore. l. 5. l. aliquando. 13. in princ. l. ſi pro aliquo.
21. in princ. l. ſi mulieri. 22. vel apud minorem pro de-
bitore inope. ff. de minoribus. l. ſi apud. 12. vel dolo
malo eum deceperit, cui ſe obligauit, interceſſionem
diſſimulans. l. 2. §. ſed ita. l. ſi decipiendi. 30. & C. eod.
l. 5. & ff. de diuerſ. reg. iur. l. in eo. 110. §. vlt. (nam hoc
caſu Velleiani exceptio per doli replicationem elidi-
tur. l. 6. & C. eod. l. feminis. 18.) vel pretium interceſ-
ſionis acceperit. d. l. antiquæ. vel beneficio ſenatuſ-
conſulti renunciauerit. l. vlt. §. penult. & C. quand. mul.
tut. offic. l. vlt. & No. 94. cap. 2. No. 118. cap. 5. vel debi-
tori principali ſucceſſerit, pro quo ſe obligauit. d. l.
quamuis pignoris. §. ſi mihi: vel interceſſionem ante
biennium factam, poſt biennium confirmauerit, at-
que iterum ſe obligauerit. C. eod. l. ſi mulier. 22. pro
extraneo ſcilicèt, non pro marito, pro quo interceſſio,
quamuis ſæpius repetita, tamen eſt inutilis d. No. 134.
7 cap. 8. Hæc de ſenatuſconſulto dicta ſint. ¶ Prætor in
edicto non ſolùm dictum ſenatuſconſultum confir-
mauit. C. h. t. l. cùm ad eas. 19. ſed etiam (vt initio titu-
li diai) actionem dat contra eum, pro quo mulier in-
terceſſit. C. eod. l. ſi mulier alienam. 16. hic enim potiùs
8 quam creditor mulierem decepit. l. 1. §. vltim. ¶ Hæc
actio eſt vtilis, non directa, vt ſuprà notaui, videlicèt
cùm mulier obligationem alterius omninò in ſe tran-
ſtulit. nam ſi pro alio fideiuſſit, quia reus principalis
manet obligatus, certè directa actio in eum compe-
tit. Quapropter actio contra principalem debitorem
modò directa ſeruatur, modò vtilis paratur. C. eod. d.
l. antiquæ. in fi. princ. id eſt, vel reſtituitur, ſi mulier no-
uatione facta pro alio expromiſit. d. l. ſi mulier alie-
nam. in fi. vel inſtituitur, ſi mulier obligationem ſuſ-
cepit ne alius obligaretur. d. l. quamuis pignoris. §. pen.
Priori caſu vocatur actio reſciſſoria. d. l. ſi mulier alie-
nam. vel reſtitutoria. d. l. quamuis pignoris. §. Marcel-
lus. §. ſi mulieri. & §. ſeq. quia reſciſſa interceſſione
mulieris, in veterem debitorem reſtituitur: vel priſti-
na. ead. l. §. quoties. vel noua. l. aliquando. 13. §. 1. vel
vtilis d. l. quamuis pignoris. §. ſi conuenerit. quia cum
actio reſtituitur, eſt eadem ſpecies actionis, ſed mu-
tauit qualitatem & pro directa quæ antea compete-
bat facta eſt vtilis. Hæ duæ poſtremæ appellationes
etiam poſteriori caſu conueniunt. quo caſu multi vo-
cant actionem inſtitoriam: gloſ. in d. l. quamuis pi-
gnoris. §. vlt. & in l. quidam. 29. h. t. & in d. l. ſi mulier
alienam. & in l. feminis. 18. C. eod. Azo. in ſumm. C.
eod. num. 17. & 18. Odofr. in d. l. ſi mulier alienam. &
Græci interpretes relati à Cuiacio. lib. 16. obſeruat.
cap. 17. Ego malim appellare inſtitutoriam cum Bart.
in l. ſi paternam. 8. C. h. t. Salic. in d. l. ſi mulier alienam.
C. eod. & aliis Doct. in l. 1. C. eod. neque enim Græcis
& Cuiacio aſſentior exiſtimantib. hanc eſſe inſtito-
riam, de qua agitur in titulo. ff. de inſtit. actio. ſed pu-
to dici poſſe inſtitutoriam, quia inſtituitur, id eſt, in-
troducitur & paratur; ſicut vocatur reſtitutoria, cùm
amiſſa reſtituitur. Vide noſtrum comment. in rubr. C.
hoc tit. num. 55.

II. *De compenſationibus.*

TRia condictionibus lib. 12. & 13. expoſitis acci- 1
dunt: obligari per alium, obligari pro alio, &
compenſatio. Quoniam igitur proximè dictum eſt de
obligatione, quam mulier pro alio ſuſcepit; & ſupe-
riùs expoſitæ fuerunt actionum qualitates ex eo orien-
tes, quòd quis per alium eſt obligatus: ſupereſt, vt de
compenſatione dicamus, quæ rectè ante actionem
depoſiti explicatur, quia non poteſt huic actioni, vt
ſuperioribus opponi, ſicuti paulò pòſt docebo. Ea-
dem methodus adhibita fuit. lib. 3. vbi tractatus de
infamia, ſubiectus eſt titulo de procuratoribus; quia
infamia remouet à poſtulando. ff. de poſtul. l. 1. §. ſe-
cundo loco & §. ſeq. non à procuratione. Inſtit. de ex-
ceptio. §. vlt. ¶ Compenſationis vocabulum ab an- 2
tiquo æris appendendi more, cùm nondum nummi
cuderentur, deductum eſt nam qui ſoluebat, æs ap-
pendebat: compenſatio autem vim habet ſolutionis. l.
ſi ambo. 10. §. 1. & ff. qui potior in pign. habean. l. 4.
& de ſtatulib. l. ſi peculium 20. §. quòd ſi heredi. & de
libe. cau. l. vel permutauit. 19. & de verbor. ſignif. l.
dediſſe. 76. ¶ Ac definitur debiti & crediti inter ſe 3
contributio. l. 1. ¶ Nota primò, compenſationem, & 4
imputationem ſeu reputationem, & retentionem vel
deductionem differre, quamuis inter ſe affinia ſint.
nam imputamus ſeu reputamus aliquid creditori no-
ſtro, vt eum eo compenſemus: & ideo compenſamus,
vt compenſatum retineamus: vel, ſi plus debeamus
quàm nobis inuicem debeatur, hoc, quod nobis de-
betur, de maiori ſumma à nobis debita deducimus, &
retinemus verbi gratiâ, ſi tibi debeam centum, ac tu
inuicem mihi debeas ſexaginta: his de centum dedu-
ctis, reliqua quadraginta tibi ſoluam. Atque hæc eſt
retentio in perpetuum. Alia eſt retentio ad tempus iu-
re pignoris. l. ſi conuenerit. 18. quæ interdum vocatur
compenſatio; túncque compenſationis vocabulum
latiùs ſumitur. ff. de pignor. act. l. Caius Seius. 39.
¶ Nota ſecundò, compenſari etiam quod naturaliter 5
tantùm debetur. l. 6. ¶ Nota tertiò, non compen- 6
ſari debitum non liquidum. C. eod. l. vltim. §. 1. nec
debitum in diem antequam dies veniat. l. 7. in princ.
multò igitur minùs debitum conditionale, ſi condi-
tio pendeat. ¶ Nota quartò, compenſationem non 7
fieri,

fieri, niſi inter eos, qui ſibi inuicem debent. nam eiua quod Titius mihi debet, vel quod tu Titio debes, compenſationem tibi obiicere non poſſum. l. cùm militi. 16. in prin. l. in rem. 18. §. 1. l. pen. & C. eod. l. eius. 9.
8 ¶ Nota quintò, compenſationem obiici poſſe etiam fiſco, vel reipub. extra certas cauſas. l. idem. 12. l. ideo.
9 17. l. vlt. & C. eod. l. 1. 3. 7. ¶ Nota ſextò, omnes res in compenſationem cadere, non tantùm pecuniam. Cùm enim compenſatio (vt dixi) vim ſolutionis habeat: ea, quæ poſſunt ſolui, poſſunt compenſari itaque & qualitates, & genera, & ſpecies compenſantur; dummodò idem hinc inde debeatur: quia vt non poteſt aliud pro alio ſolui inuito creditori. ſ. de reb. cred. l. 2. §. 1. ita nec compenſari. ergo compenſatur pecunia cum pecunia, genus cum genere, & ſpecies cum ſpecie: non tamen diuerſa genera, nec diuerſæ ſpecies. nam ſi mihi equum debeas, ego tibi bouem debeam: aut ſi mihi Stichum debeas, ego tibi Pamphilum compenſatio non admittitur, niſi ambo conſentiamus. Sed finge me tibi ſeruum promiſiſſe, ac te ei, qui mihi ſeruum legauit, ſucceſſiſſe: vel me tibi Stichum, ex ſtipulatione, te mihi eundem Stichum ex teſtamento debere: certè vtrolibet noſtrum deſiderante, etiam altero inuito, compenſatio fiet. Vide noſtrum
10 commentar. ad l. 4. C. h. t. ¶ Nota ſeptimò, compenſationem fieri etiam ex diuerſis cauſis, vt in dictis exemplis, cùm alter ex ſtipulatione tenetur alter ex te-
11 ſtamento. ¶ Nota octauo, compenſationem in omnib. iudiciis habere locum, excepto iudicio depoſiti, quod omnino compenſationem reſpuit. C. h. t. l. vlt. & depoſ. l. pen. & Inſtit. de actio §. in bonæfidei & iudicio commodati, ſi commodatarius vi compenſationis rem commodatam retinere velit. C. de commod.
12 l. vlt. ¶ Nota nonò, compenſationem ipſo iure fieri, tam in obligationibus bonæfidei, quàm ſtricti iuris, licèt in his olim eſſet opus exceptione. l. poſteaquam. 21. & C. eod. l. 4. & l. vltim. & Inſtitut. de actio. d. §. in bonæ fidei.

III. *Depoſiti, vel contrà.*

1 EX contractibus qui re perficiuntur, explicandum ſupereſt depoſitum, quod & commendatum dicitur. l. Lucius. 24. & C. eod. l. 6. l. cùm hereditas. 9. & ĵ.
2 de verbor. ſignif. l. commodare. 186. ¶ Dicitur autem depoſitum à ponendo particula verò *de*, ſignificationem auget, vt intelligamus totā rei cuſtodiā omninò
3 pertinere ad depoſitarium. l. 1. in princ. ¶ Porrò depoſitum accipitur modò pro re depoſita. d. l. 1. in pr. modò pro contractu. ſ. de pact. l. 7. §. 1. In priori ſignificatione definitur, Quod cuſtodiendum alicui datum eſt. d. l. 1. in pr. Subaudi, gratis. nam mercede interueniente, non eſt depoſitum, ſed locatio & conductio. Inſtitut. de manda. §. vltim. In poſteriori ſignificatione eſt contractus, quo res gratis cuſtodiēda, &, quandocumque deponens repoſcet, reſtituenda traditur. Intellige reſtitui debere eandem ſpeciem. ſ. de reb. cred. l. 2. in pr. & ĵ. de oblig. & act. l. 1. §. is quoque apud quem. & Inſtit. quib. mod. re contrah. oblig. §. pen. non deterioratam. l. 1. §. ſi res depoſita. Reſtituenda etiam ſunt, quæ rei depoſitæ accedunt, licèt depoſita non ſint: vt veſtimenta hominis depoſiti, & capiſtrum equi de-
4 poſiti. d. l. 1. §. quæ depoſitis. ¶ Depoſiti varia ſunt genera. I. Vulgare, quod Doctores voluntarium appellant. cùm aliquis nulla neceſſitate coactus rem cuſtodiendam alicui tradit. II. Quod periculi vitandi causâ fit, id eſt, ruinæ, tumultus, naufragij causâ, de quo depoſito prætor ſpecialiter edixit, quia ex hoc dat actionem propter dolum in duplum, ex vulgari in ſimplum. l. 1. §. 1. Hoc doctores vocant depoſitum neceſſarium III. Sequeſtre, cùm duo rem inter ſe controuerſam deponunt ſinguli in ſolidum. l. 5. §. 1. l. 6. l. licèt. 17. in princ. IV. Quod debiti causâ fit, vt cùm debitor ſiſtendarum vſurarum gratiâ abſente creditore, vel nolente debitam pecuniam accipere, eam obligatam in publico deponit. ſ. de minor. l. 7. §. ſed etſi & ĵ. de vſur. l. 1. §. vlt. l. emptis. 18. §. 1. & C. eod. l. 2. l. ſi per te. 9. l. acceptam. 19. V. Quod ſponſionis causâ fit, id eſt, cùm duo inter ſe contendentes deponunt ſinguli res ſingulas, vt victor vtramque auferat, victus rem ſuam perdat. D. de præſcript. verb. l. ſi gratuitam. 17. §. vlt. hoc etiam vocatur pignus, Gallicè *gageure*. Virgil. Eclo. 3.

—Ego hanc vitulam—
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes:

VI. Sacramentum: quod in ſacro loco apud Pontificem deponebatur: apud quem duo contendentes deponebant ſinguli res ſuas, vt victor rem ſuam reciperet, victi res in ærarium inferretur. Varro lib. 4. de lin. Latin. in fi. Ex his, primum, ſecundum, & tertium ſunt propriè depoſita, de quibus ſolus in hoc titulo agitur.
¶ Rei depoſitæ dominium non transfertur ad depoſi- 5
tarium. ſed nec poſſeſſio, nequidem ad ſequeſtrem niſi id agatur, vt ſequeſter poſſideat. l. licèt. 17. §. 1. ¶ De- 6
poſiti actio duplex eſt, vt hæc rubr. indicat, nempe directa, & contraria: quæ inter ſe differunt, I. Quia directa datur depoſitori contra depoſitarium: contraria verò depoſitario contra depoſitorem cōpetit. II. Quia directa eſt quidem regulariter in ſimplum, ſed in inficiantem eſt in duplum, ſi cum eo agatur, apud quem incendij, ruinæ, tumultus, naufragij causâ depoſitum eſt, vel cum herede eius de dolo malo ipſius heredis. l. 1. §. 1. & Inſt. de act. §. rei. perſequendæ. & §. ſed furti. contraria verò ſemper eſt in ſimplum: hac enim actione depoſitarius impenſas repetit bona fide in rem depoſitam factas. l. ſi in Aſia. 23. in pri. & §. 1. l. actione. 23. III. Quia directo iudicio damnatus notatur infamia: contrario autem iudicio damnatus, non eſt infamis: quoniam hoc iudicio de impenſarum calculo agitur, illo autem de bona fide vel dolo depoſitarij. ſ. de his qui notant. infam. l. 1. §. qui pro ſocio. l. 6. §. vlt. & Inſtit. de pœn. teme. litig. §. ex quibuſdam. ¶ Vtraque eſt 7
perſonalis. Inſtit. de actio. §. rei perſequendæ. bonæ fidei, Inſtit. eod. §. actionum perpetua l. de eo. 18. Inſtit. de perpet. & tempor. action. in princ. & C. de conſtit. pec. l. 2. verſ. neque ſit.

LIBER XVII.

TITVLVS I.

Mandati, vel contrà.

A CONTRACTIBVS qui re perficiun- 5
tur, transgreditur ad contractus, qui dicuntur conſenſu fieri: quia nec rei traditio neceſſaria eſt, nec verba requiruntur, nec ſcripturâ opus eſt, vt ex his obligatio naſcatur. Cùm autem horum alij magis reſpiciant perſonas vt mandatum & ſocietas; (nam qui negotia gerenda alicui mandat, induſtriam eligit eius, cui mandat: & qui ſocietatem contrahit, certam ſocij perſonam eligit. Inſtit. de ſociet. §. ſoluitur.) alij res, vt emptio & venditio, locatio & conductio: hoc libro prioris generis contractus proponuntur: qui quidem ſunt duo modò à me relati. ¶ Primus eſt man- 2

datum, quod definiri poteſt contractus. ʒ. de diuerſ.
reg.iur.l.contractus.23. ſolo conſenſu conſtans. l.1. in
princ.& Ĵ.de oblig.& act.l.2. quo dominus negotium
bona fide gerendum. l.idémque. 10.in princ.ſine mer-
cede.l.1.§.vlt.& Ĵ.de præſcript,verb.l.ſi tibi.22. & In-
ſtit. h. t. §. vlt. ſuſcipienti procuratori committit. d.l.
3 idémque.§.ſi quis ea.& Ĵ.de proaenet.l.2. ¶ Diuidi-
tur I. A materia: quoniam aliud eſt generale de om-
nibus bonis; aliud ſpeciale de quibuſdam rebus, vel
aliqua re. ʒ. de procurat.l.1.§.1.&de pigner. act. l. ſo-
lutum.11.§.vlt.& l. ſeq. & Ĵ. quib. mod. pign. ſolu.l.7.
§.1.& de acquir. hered. l. ſi quis mihi bona. 25. §. ſed
vtrùm. II. Itidem à materia: quia vel mandantur ge-
renda negotia iudicialia, vel extraiudicialia. ʒ.de pro-
cur.l.ſeruum.33.in princ.& §.1. III. A forma:quia vel
eſt purum, vel conditionale, vel in diem.l.1.§.penult.
& Inſtit.eod.§. penult. IV. A fine: quia vel ſit gratiâ
mandantis, vel extranei, vel mandantis & mandatarij,
vel mandantis & extranei, vel mandatarij & extranei.
ſolius autem mandatarij causâ ſi mandetur, non eſt
mandatum, ſed conſilium: nec eſt obligatorium, niſi
dolus ſubſit. l. 2. & Inſtit. eod. in princ. cum aliquot
paragraphis ſequentibus, & Ĵ. de diu. reg. iur. l.con-
ſilij 47. Quandoque etiam mandatum contrahitur in
gratiam mandantis, mandatarij, & tertiæ perſonæ: ve-
luti ſi tutor contutori mandet negotium pupilli ge-
rendum.l.ſi procuratorem. 8.§. ſi tutores. V. Ab effe-
ctu: quia vel mandatur libera adminiſtratio, vel non
libera. ʒ.de procurat. l.mandato.60.l. procurator to-
4 torum.63. ¶ Nota primò mandatarium, id eſt, eum
cui mandatur, vocari procuratorem:mandatorem ve-
rò, id.eſt, eum qui mandat,appellari dominum.ʒ.eod.
l. 1. non quòd ſit dominus procuratoris, ſed negotij
5 mandati. ¶ Nota ſecundo procuratorem non debere
excedere fines mandati, eum verò non excedere fines
mandati, qui id facit, ſine quo negotium mandatum
commodè expediri nequit: quia hoc quoque tacitè
mandatum videtur. qua ratione præter id quod ex-
preſsè mandatum eſt, procurator non poteſt facere
conditionem domini deteriorem,ſed interdum poteſt
facere meliorem. l.3. 4.5. Inſtitut. h. eod. tit. §. is qui
exequitur. & ʒ. de procur. l. ad rem.56.l. ad legatum.
6 62. ¶ Actio mandati eſt duplex; quia vltrò citróque
competit.l.ſeruus 19. altera igitur eſt actio directa, al-
tera contraria, vt ex hac rubr. apparet. Directa datur
mandatori aduerſus mandatarium,in id quod intereſt.
C.h.t. l. ad comparandas. 16. Quare is agere non po-
teſt,cuius nihil intereſt. d. l. ſi procuratorem. §. man-
dati. Sed ſufficit intereſſe, quando agitur, licèt tem-
pore contractus non intereſſet, vt quia mandauit ali-
quis alienâ causâ. l.6. §. ſi tibi. Contraria datur man-
datario aduerſus mandatorem ad repetendas impen-
ſas bonafide in negotium mandatum factas. l. inter.
26.§.vlt.l. ſi quis alicui. 27. §. penult.l. ſi mandatu.45.
§.ſi fideiuſſor.& ſi quid præterea intereſt. l.ſi verò.12.
§.ſi mihi.l. ſi mandauero. 22.§. interdum. æquum eſt
enim, vt procurator à domino indemnis ſeruetur. l. ſi
7 mandaſſem. 13. ¶ Vtraque actio tam directa, quàm
contraria, eſt ciuilis, perſonalis. Inſtit. de action.§. rei
perſequendæ. bonæfidei. Inſtit. eod. §. actionum. fa-
moſa, ſi de fide rupta agatur, quod magis contingit in
iudicio directo, quàm in contrario. ʒ. de his qui no-
tant. infam. l. 1. verſ. qui pro ſocio. l. 6. §. vlt. &
Inſtit. de pœn. teme. litig.§. ea quibuſdam.

Expoſitus eſt primus contractus con-
ſenſu conſtans & ad perſonas
recipiens: ſequitur
ſecundus.

II. *Pro ſocio.*

SEcundus contractus conſenſu conſtans, & perſo- 1
nas reſpiciens, eſt ſocietas: ex qua naſcitur actio
quæ vocatur pro ſocio. ¶ Societas eſt contractus. ʒ. 2
de pact. l. 7. §. 1. & Ĵ. de verb.ſignif.l. Labeo libro pri-
mo. 19. qui conſenſu perficitur. Ĵ. de oblig. & act.l.2.
& Inſtitut. de oblig. quæ ex conſen. de re vel negotia-
tione. l. 5. in princ. & Inſtit. h. eod. tit. in pr.honeſta.
l.nec prætermittendum. 57. & Ĵ. de contrah. empt. l.
quod ſæpe.35.§. veneni.& de tut. rat.diſtrah.l.1.§.pla-
nè & ad le.Cornel.de falſ. l.falſi.20. & de le. Iul.de an-
no.l. 2. eiúſque lucro vel damno communicando. l. ſi
non fuerint. 29. & l. ſeq. l.ſi vnus. 67.Inſtitut.eod.§.1.
& ſeqq. ¶ Diuiditur trifariam. I. Aut eſt publica, vt 3
vectigalium; aut priuata, id eſt, de re vel negotiatione
priuata. l. adeo. 59.in princ. II. Aut eſt vnius rei, aut
quarundam rerum, aut omnium bonorum, aut vnius
negotiationis, aut plurium negotiationum. l.1.§.1.l.5.
in princ. Inſtitut. eod. in princ. III. Aut contrahitur
expreſſis partibus lucri & damni, aut lucri tantùm, aut
damni tantùm, aut neutrius, aut definitio partium col-
lata eſt in arbitrium ſocij, vel extranei. Si partes lucri
& damni ſint expreſſæ, conuentioni ſtandū eſt. l. Mu-
cius. 30. & Inſtit. eod. §. 1. dummodò ſocius, qui plus
ex conuentione accipit, etiam plus in ſocietatem con-
ferat.d.l.ſi non fuerint.in princ. & §. 1.& Inſtit.eod.§.
de illa. Si partes ſint expreſſæ in lucro ſolo, eædem ta-
citè cenſentur conſtitutæ etiam in damno: & retrò in
ſolo damno expreſſæ, accipiuntur ſimiliter etiam in
lucro. Inſtit. eod. §. illud. Si de partibus nihil dictum
ſit, partes æquales fient, tam in lucro, quàm in damno.
d.l.ſi non fuerint.in princ. Inſtit. eod.§ 1.non æquali-
tate arithmetica, vt quidam volunt, ſed ſecundum
communem & veram ſententiam) æqualitate geome-
trica, quæ in proportione conſiſtit; ita vt qui plus con-
tulit, plus accipiat verbi gratiâ, ſi primus contulit cen-
tum, Secundus quinquaginta; & in lucro ſint duode-
cim: Primus ex his duodecim ferret octo, Secūdus qua-
tuor. Hæc diuiſio & rationi & legi conſentanea eſt. l.6.
& apud Græcos quoq; recepta, vt cōſtat ex Ariſt. li.7.
Ethic.Eadē.c.10.& lib.3.Polit.c.6. Si definitio partium
collata ſit in arbitriū ſiue ſocij, ſiue extranei: partes ar-
bitrio boni viri ſunt conſtituendæ, ita vt æquales fiant
æqualitate geometrica. d. l. 6. & l.ſocietatem.76. cum
quatuor IIII. ſeqqqq. ¶ Nota primò, ſocietatem ab 4
Æſopi apologo appellari Leoninam, & iure improba-
ri, ſi ita conuenerit, vt ſociorum alter damnum ferat,
ex lucro nihil accipiat. d.l. ſi non fuerint.29. ¶ Nota 5
ſecundò, lucrum & damnum, quamuis in diuerſis re-
bus vel diuerſis cauſis contigerint, inter ſe compenſa-
ri: & ſi quid ſuperſit, illud tantùm in lucro vel damno
poni.l.Mucius.30.& Inſtit. eod.§.de illa. ¶ Actio pro 6
ſocio e[illegible]imque directa. Inſtit. de pœn.teme. litig.
§. ex quibuſdam qua ſocius à ſocio conuenitur, vel
quia ſocietati damnum dedit. l. ſi fundus. 39. l. ſed ni-
hilominùs. 48. & l.ſeq. & ʒ.de noxal.l. ſed & eo.10.&
de ſeru. corrupt.l.ſi quis ſeruum.9. in pr. vel quia vltra
quàm ad ſe pertineat, ex re communi fructus percepit.
l.pro ſocio. 38. §. 1. vel quia pecuniam communem in
vſus ſuos conuertit. Ĵ.de vſur. l.1.§.1. vel quia actor in
rem communem impendit. d. l.pro ſocio. §. 1. l.cum
duobus. 52. §.item ſi in communem.& §.ſi quis ex ſo-
ciis, damnumúe ob ſocietatem, putà in itinere à latro-
nibus paſſus eſt, cùm ad mercatum proficiſceretur. d.
l.cum duobus.§.quidam. ¶ Hæc actio eſt ciuilis, per- 7
ſonalis. Inſtitut. de actio.§.rei perſequendæ generalis.
d.l.pro ſocio. bonæfidei. Inſtit.de action. §.actionum.

¶ Ha

6 ¶ Hactenus de contractibus ſolo conſenſu conſtanti-
bus, qui magis reſpiciunt ad perſonas quibuſcum con-
trahitur, quàm ad res, de quibus contrahitur.

LIBER XVIII.

TITVLVS I.

De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis, & quæ res venire non poſſunt.

1 SEQVVNTVR contractus, qui magis
reſpiciunt ipſas res quàm perſonas: in-
ter quos primum locum tenet emptio
& venditio, quæ eſt contractus. ſ. de
pact.l.1.§.vlt.l.7.§.1.& j. de verb.ſignif.
l.Labeo libro primo. 19. qui conſenſu perficitur. j. de
oblig.& act.l.2.Inſt.de oblig.quæ ex conſ.& de empt.
& vendit. in princ. vt emptori rem habere liceat. j.
de euict.l.venditor.8.certo pretio. Inſtit.de empt. &
vendit.in princ.& §.1.dato. j.de act.empt.l.ex empto.
11. §.& in primis ipſam. & de rer.permut. l.1.in princ.
2 ¶ Pretium eſt numeratæ pecuniæ quantitas. ſ.de con-
trah.empt.l.1. §.1.& j. de præſcript.verb.l.5.§.1.& C.
de rer.permut. l.pen.& Inſtit.de empt. & vend.§.item
pretium. qua res æſtimatur. j. de pignor.l. ſi fundus.
16.§.vlt.& C.de iu.dot.l.ſi inter 21. ¶ Huius contra-
3 ctus expoſitio ad duo ſumma capita refertur. prius
eſt de emptione contrahenda: Poſterius de eius con-
tractæ effectibus. In ea contrahenda tria ſpectantur,
videlicèt per quas perſonas contrahatur, quomodo, &
4 in quibus rebus. ¶ Huius rubricæ tres ſunt partes.
Prima pars eſt, *de contrahenda emptione*. ſubaudi, &
venditione; quia emptio ſine venditione contrahi
nequit: immo vnus eſt contractus, qui diuerſo reſpe-
ctu vocatur emptio, & venditio. Porrò his rubr. ver-
bis duo ſimul explicanda proponuntur, quoniam al-
terum ab altero pendet; nempe quæ perſonæ emere
aut vendere poſſint, & quomodo emptio & vendi-
tio contrahatur. Regulariter hi poſſunt contrahere,
qui poſſunt conſentire; quoniam hic contractus, cùm
ſit iuriſgentiũ, ſolo conſenſu perficitur; proinde inter
abſentes etiam contrahi poteſt, & per nuncium, vel
per epiſtolam. l. 1. §. vlt. Neque tamen conditionalis
venditio ante conditionem exiſtentem. l. 7. in princ.
neque venditio ad pondus numerum vel menſuram
facta, antequàm res appendatur vel numeretur vel
menſuretur. l.quod ſæpe. 35.§. in his. cum duobus. §§.
ſeqq. neque ſi de contractu in ſcriptis redigendo con-
uenerit, ante perfectam ſcripturam emptio & vendi-
tio perfectè contracta dici poteſt. C. de fid.inſtrum.l.
contractus.17.& inſtit.de empt.& vendit.in pr. Tradi-
tio rei & ſolutio pretij, non perficiunt, ſed implent
contractum. j.de action. emp. l.ſi quis alienam. 46. &
C.eod.l.4. traditio arrharum neque contractum perfi-
cit.Inſtit.de empt.& vendit.in princ. neque implet.C.
de reſcind. vendit. l.2. Idem dicendum de ſtipulatio-
ne vel fideiuſſoris datione huic contractui adiecta. j.
5 eod. l. 3. ¶ Ad modum contrahendæ emptionis &
venditionis pertinent etiam pacta, que à contrahenti-
bus adiici ſolent, quia pacta conuenta informant &
reformant contractus, quibus apponuntur, & actio-
nes ex iis contractibus deſcendentes. ſ. de pact. l.7. §.
quin immo.& §.adeo. quò ſpectat ſecunda pars rubri-
cæ, *de pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*
Tertia pars, *quæ res venire non poſſunt*, pertinet ad ma-
teriam emptionis; & ideo negatiuè concipitur, quia
emi & vendi quæcumque res poſſunt, niſi ius nomi-
natim prohibeat, vt quia ſit extra commercium.l.6.in
princ.cum ſimil.

II. *De in diem addictione.*

SVperiori titulo generaliter de pactis emptionis & 1
venditionis agendum propoſuit: deinceps duo pa-
cta ſpecialiter explicat. Primum eſt addictionis in
diem: nimirum vt ſi intra certam diem aliquis maius
pretium, vel alia quauis ratione meliorem conditio-
nem obtulerit, venditor eam in præiudicium primi
emptoris accipere poſſit.l.1. & paſſim. to. tit. ¶ Hoc 2
autem duobus modis fieri poteſt. vel enim venditio
ſub conditione contrahitur, niſi quis meliorem con-
ditionem intra diem obtulerit: vel purè contrahitur,
& ſub conditione reſoluitur, ſi quis meliorem condi-
tionem obtulerit. l.2. ¶ Nota primò, aliud eſſe addi- 3
ctionem, aliud adiectionem. nam addictio eſt, qua res
emptori attribuitur: adiectio autem vocatur melioris
conditionis oblatio. Anto. Auguſt.lib.2.Emend.cap.3.
¶ Nota ſecundò, hoc pactum, etiamſi non ſit expreſ- 4
ſum, tamen in venditione fiſcali tacitè ineſſe, adeo vt
intra certum tempus (quod tamen nulla lege defini-
tum reperitur) liceat meliorem conditionem offerre,
atque ita rem primo emptori auferre, niſi primus em-
ptor tantundem ſoluere ſit paratus. j. ad municip. l.
Lucius.21.§.vlt.& de iu.fiſ.l.vltim.& C.de fi.& iu.haſ.
fiſc.l.4.& de vendit.reb.ciuit.l.1.

III. *De lege commiſſoria.*

SEcundum pactum eſt lex commiſſoria, qua id agi- 1
tur, vt ſi emptor intra diem, de qua conuenit, pre-
tium non ſoluerit, liceat venditori facere rem inem-
ptam.l.2.3.& 4.in princ. ¶ Nota primò, hoc pactum 2
vocari legem, quia venditioni adiicitur incontinenti,
proinde in contractu ineſt, & legem contractui dat.
Item vocari commiſſoriam: quia emptor non ſoluens
pretium in hoc pactum committit. ¶ Nota ſecundò, 3
licet lex commiſſoria in venditione probetur. C. de
pact.int. empt. l.1. tamen in pignore reprobari, id eſt,
pactum vt ſi debitor intra certam diem non ſoluerit
quod debet, pignus emptum ſit creditori. C. de pact.
pign.l.vlt. ¶ Nota tertiò, in arbitrio venditoris poſi- 4
tum eſſe, vtrum velit pretium petere, an huius pacti
beneficio vti.dd.ll.2.& 3.

IV. *De hereditate vel actione vendita.*

QVemadmodũ primo titulo priùs de pactis agen- 1
dum propoſuit, quàm de rebus quæ venduntur:
ita etiam in titulis ſequentibus priùs expoſuit ſpecia-
liter duo pacta; deinde in hoc titulo agit de quarum-
dam rerum incorporalium, id eſt, hereditatis, & actio-
nis venditione. ¶ De hereditate vendita nota primò, 2
rectè vendi hereditatem defuncti, non viuentis. ete-
nim qui viuentis hereditatem vendidit, ſi ei poſtea de-
functo ſuccedat, priuatur hereditate tamquam indi-
gnus, argum.l.2.§.vlt. j. de his quæ vt indign. & l.do-
nari. 29. §. vlt. & l. ſeq. j. de donat. ¶ Nota ſecundò, 3
venditorem manere heredem: quia qui ſemel eſt he-
res, non poteſt deſinere eſſe heres. ſ.de minor.l.7.§.ſed
quod Papinianus. & j.de hered inſtit. l.ei qui ſoluen-
do.88.emptorem tamen vicem heredis obtinere.l.2.§.
cùm quis.& ſ. commu.præd.l.ſi ei.9.idcóque non ha-
bere actiones hereditarias directas, niſi ſibi mandatæ
ſint à venditore, ſed vtiles.C.h.t.l.5. & ſ. de pact. l. ſi
cum emptore.16.in prin. ¶ Nota tertiò, inter empto- 4
rem & venditorem ſolere ſtipulationes emptæ & ven-

ditæ hereditatis interponi: quibus venditor promit-
tit ſe reſtitututum emptori, ſi quid ex hereditate per-
cipiet: & ſtipulatur ab emptore ſibi reddi, ſi quid ra-
tione hereditatis præſtiterit. l.venditor.21. & ꝟ. de le-
gat.iij.l.quiſquis.95. & Inſtit. de fideicommiſſar.here-
5 dit.§.ergo.verſ. ſed quarta. ❡ Nota quartò, vẽditorem
non præſtare certam hereditatis quantitatem, niſi eam
affirmauerit.l qui filiifam. 14. §.1. & l. ſeq. ſed tantùm
6 hereditatem eſſe, & ad ſe pertinere. l.7. 8.& 9. ❡ De
actione vendita nota primò, idem eſſe, ſiue quis dicat
vendi actionem, vt in hac rubr. ſiue obligationem. l.
7 multum intereſt. 19. ſiue nomen. l.4.& 6. ❡ Nota ſe-
cundò, vendi poſſe tam actionem in rem, quàm in per-
8 ſonam. C. eod.l.vlt. ❡ Nota tertiò, non requiri ſcien-
tiam vel conſenſum debitoris, cuius nomen venditur.
9 C.eod.l.3 & de nouat.l.1.verſ.nominis. ❡ Nota quar-
tò, actionem vendi poſſe ante, non poſt litem conte-
10 ſtatam.C.de litig.l.2. ❡ Nota quintò venditorem præ-
ſtare debere, eum, cuius nomen vendidit, eſſe debito-
rem cum effectu: non tamen eum eſſe ſoluendo, nec
debere certam quantitatem, niſi eam in vendendo ex-
11 preſſerit.l.4.& 5.& ꝟ.de euict.l.ſi plus.74.§.vlt. ❡ No-
ta ſextò, emptorem non poſſe plus exigere à debitore
cuius nomen emit, quàm ipſe venditori ſoluerit. C.
mand.l.pen.& vlt.

V. *De reſcindenda venditione, & quando licet à venditione diſcedere.*

1 HVcuſque de emptione & venditione contrahen-
da: iam videamus, qui ſint eius contractæ & per-
2 fectæ effectus. ❡ Primus effectus eſt, quòd non po-
teſt reſcindi, niſi ex iuſta cauſa, putà quia per vim aut
metum contracta ſit. C. h. t. l. 1. nec licet ab ea rece-
dere, niſi mutuo conſenſu. C.eod.l.3.cùm res adhuc
eſt integra (id eſt, nec res emptori tradita, nec pretium
venditori ſolutum eſt,) aut reſtituta in integrum, red-
dita re ſeu pretio l.5.§. 1.& ꝟ. de pact. l ab emptione.
3 58.& C.quan.lice.ab empt.diſced.l.2. ❡ Nota primò,
rem dici integram, ſi nec res ſit emptori tradita, nec
pretium venditori ſolutum, licèt datæ ſint arræ. d.l.2.
4 vel datus fideiuſſor.l.3. ❡ Nota ſecundò, venditionem
reſcindi, cùm vno contrahentium petente, altero inui-
to, per ſententiam iudicis diſſoluitur: Ab ea verò di-
ſcedi, cùm ſine iudicio hi qui contraxerunt, eam irri-
tam faciunt. l.1.l.7.§.1.& C. quan.lic.ab empt. diſced.
l. 1. vel cùm is non vult contractui ſtare, qui ipſo iure
non tenetur.l.Titius.8.

VI. *De periculo & commodo rei venditæ.*

SEcundus effectus eſt, quòd periculum & commodum ſpectat ad emptorem, licèt ei res nondum ſit tradita.l.neceſſariò.8.in princ. & ꝟ.tit.prox.l.5.§.vlt.& Inſtit.de contrahen.empt.§.cùm autem.

VII. *De ſeruis exportandis, vel ſi ita mancipium venierit vt manumittatur, vel contrà.*

1 SEquuntur tres effectus pertinentes ad ſeruos ven-
2 ditos. ❡ Tertius effectus eſt, quòd ſi ſeruus expor-
tandus veneat, (id eſt, ne in ea ciuitate, vel prouincia
moretur, in qua venit) non poteſt ibi morari inuito
venditore. l. 1. immo venditus hoc pacto, ne in ea ci-
uitate moretur, in qua venditus eſt, etiam Romæ mo-
rari non debet: & venditus ne in prouincia moretur,
etiam in Italia morari non debet. C. ſi ſeru. exportan.
ven.l.vlt. Si contra legem moretur, confiſcatur, niſi
venditor pactus in eum caſum ſit vt ipſe manum inii-
cere poſſit. C. eod.l.1.& 2. ❡ Quartus effectus eſt, 3
quòd ſi mancipium ita venierit vt manumittatur, em-
ptore libertati moram faciente, id eſt, non manumit-
tente, nihilominùs mancipium ad libertatem perue-
nit ex conſtitutione Diui Marci, niſi venditor volun-
tatem mutauerit. l.3.& ꝟ. de in ius vocan. l. ſed ſi hac
lege. 10. in princ. & C. ſi mancip. ita fue. alien. 10.tit. 4
❡ Quintus effectus eſt, quòd ſi mancipium vendatur
hac lege ne manumittatur, emptor non poteſt eum ad
libertatem producere.C.eod.l.pen.

LIBER XIX.

TITVLVS I.

De actionibus empti & venditi.

SExtvs effectus eſt actio, quæ hinc inde ex 1
hoc contractu oritur, & multis modis no-
minatur. Nam quæ emptori aduerſus ven-
ditorem competit, plerumque dicitur empti, vt in hac
rubrica, ſiue ex empto, vt in l. ex empto. 11. in princ.
vel empti venditi, ſiue ex empto vendito. ꝟ. de hered.
vel actio. vend. l. multum. 19. interdum venditi, ſiue
ex vendito. ꝟ. de le.commiſſ.l.4.§.penult.& ꝟ.de euict.
l.ſed hoc nomine.26.& l.ſi cùm venditor.66.§.penult.
& C.de pact. l. ex conuentione.11. Item actio, quæ
venditori competit aduerſus emptorem, plerumque
appellatur actio venditi, vt in hac rubr. ſiue ex ven-
dito.l.Iulianus.13.§.ex vendito, vel venditi empti, ſiue
ex vendito empto.d.l.Iulianus. §. ſi procurator. in fin.
& C.ſi ſeru.expe. ſe emi. manda.l.vn. Plerumque igi-
tur hæ actiones denominantur ab eo cui dantur, raro
ab eo contra quem dantur: vt actio ex empto plerum-
que dicitur quæ datur emptori, interdum quæ contra
emptorem competit. & actio ex vendito plerumque
dicitur, quæ datur vẽditori, interdum quæ datur con-
tra venditorem. Nos in ſequentibus actionem ex em-
pto vocabimus, quæ emptori competit: ex vendito,
quæ venditori. ❡ Ergo ex empto actione emptor.d. 2
l. ex empto. in princ. à venditore petit.l.6.in princ. vel
vt ſibi rem tradat. d.l.ex empto.§. & in primis ipſam.
& ꝟ. de contrah. empt. l. ſi duo.13. §. ſi quis iurauerit.
vel id quod ſua intereſt rem traditam eſſe.l.1.in princ.
d.l.ex empto.§.idem ait. & C. eod. l.4. ❡ Ex vendito 3
actio venditori competit ad ea conſequenda, quæ ei
ab emptore præſtari oportet. d. l. Iulianus. § ex ven-
dito. Præſtare autem emptor debet pretium, & poſt
diem, quo tradita eſt res vendita, vſuras pretij, & ſum-
ptus à venditore in eam rem factos, & ſi quid præ-
terea ſe præſtaturum pactus eſt. d. l. Iulianus. §. ve-
niunt. & §§. ſeqq. ❡ Nota primò, in arbitrio em- 4
ptoris eſſe, vtrùm petat rem, an intereſſe, ſi modò res
tradi poſſit: alioquin quid aliud petat, quàm æſti-
mationem eius quod ſua intereſt? ꝟ.de contrah.empt.
l.ſi cùm fundum.68.§.vlt. Sed ſi venditor rem trade-
re poſſit, & emptor eam deſideret, eam præcisè trade-
re cogitur, nec liberatur oblatione eius quod intereſt.
Inſtit.de donat.§.aliæ. verſ.& ad exemplum. Paul.li.1.
Sentent. tit. 13. §. ſi id quod. ❡ Nota ſecundò, has 5
actiones eſſe ciuiles, perſonales. Inſtit.de action.§.rei
perſequendæ. perpetuas.C. de conſtit.pecun.l. 2. verſ.
neque ſit. bonæfidei. Inſtitut. de action. §. actionum.
Hucuſque de emptione & venditione.

II. *La*

Google

II. *Locati, conducti.*

1 EMptioni & venditioni proxima eſt locatio & con-
ductio, iiſdémque regulis iuris conſiſtit. l. 2. & In-
ſtit. eod. in princ. Et quod de empti venditi vocabulis
ſuprà dixi, eadem ſunt intelligenda de verbis locati
conducti. Nam veteres, vt emptionis & venditionis,
ita etiam locationis & conductionis appellationibus
promiſcuè vtebantur. ſ. tit. prox. l. veteres. 19. & l. ſeq.
Sed vt ſuprà actionem empti dabamus emptori, ven-
diti venditori; ita etiam hic actionem locati locatori,
2 conducti conductori tribuimus. ¶ Locatio & condu-
ctio eſt contractus. ſ. de pact. l. 1. §. vlt. l. 7. §. 1. & j. de
verbor. ſignif. l. Labeo. libro primo. 19. ſolo conſenſu
conſtans. l. 1. & j. de oblig. & action. l. 2. & Inſtit. de
oblig. ex conſ. de re vtenda (vſus appellatione etiam
fructum, & hominis operas intellige) l. 2. in fi. l. item
quæritur. 13. §. 1. l. ſed addes. 19. §. ſi quis mulierem. l.
item ſi pretio. 22. §. cum inſulam. l. ea lege. 51. §. 1. & ſ.
de le. Rhod. l. 2. in princ. l. vlt. in princ. & Inſtit. hoc tit.
§. item quæritur certa mercede. l. 2. & Inſtit. de locat.
3 & conduc. in princ. & §. 1. ¶ Merces eſt facti vel vſus
æſtimatio, quæ interdum appellatur pretium. l. inſula.
58. in princ. & ſ. de le. Rhod. l. vlt. §. vlt. Aliter igitur
pretium accipitur in venditione, aliter in locatione.
Nam I. Illud ipſam rem, hoc verò vſum vel factum
æſtimat. II. Illud in pecunia tantùm numerata con-
ſiſtit, vt docui ſ. de contrah. empt. in fin. hoc autem
in quacumque re, numero, menſura, vel pondere con-
ſtat, vt vino, oleo, frumento. &c. C. hoc tit. l. ſi olei. 21.
4 ¶ Locator eſt, qui vtendum vel faciendum dat: con-
ductor, qui accipit. Cùm quid vtendú datur, vt ædes;
vel fruendum, vt fundus: conductor mercedem loca-
tori ſoluit. In opere faciendo, ſi operæ locentur, ſi-
militer locator mercedem accipit à conductore. Si
verò opus faciendum locetur, vt ædificium, vel anu-
5 lus; conductor mercedem accipit à locatore. ¶ Co-
lonus eſt conductor fundi. Inquilinus eſt conductor
ædium. j. de acquir. poſſeſſ. l. res pignoris. 37. & de vi
& vi arma. l. vlt. Redemptor eſt, qui aliquid ſuis im-
penſis faciendum conduxit: vt ædificium extruẽdum.
ſ. de rei vindic. l. redemptores. 39. aut annonam exer-
citui præbendam, vt apud Liuium illo loco libri 14.
Redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimiſ-
6 *ſis, Bellum, inquit, ſe ipſum alet.* ¶ Locatio vel eſt tem-
poralis, vel perpetua. C. hoc tit. l. viam. 10. Sed hæc eſt
potiùs contractus emphyteuticus, quàm locatio. Inſt.
7 eod. §. adeo. ¶ Locati actio datur locatori aduerſus
conductorem: conducti actio, conductori aduerſus
locatorem. Inſtit. eod. in princ. Vtraque id perſequi-
tur, quod alter alteri ex bono & æquo præſtare de-
bet. j. de oblig. & act. l. 2. in fin. Inſtit. de oblig. ex con-
ſen. in fin. veluti vt merces debita ſoluatur. C. h. t. l. le-
gem. 16. vnà cum vſuris poſt moram. C. eod. l. præſes.
17. quæ tamen non debentur iure actionis, ſed offi-
cio iudicis actioni accedente. l. quæro. 54. in princ. vt
conductor præſtet, quod eius dolo vel culpâ res de-
teriorata eſt: vel amiſſa. l. ſi quis domum. 9. §. penult.
l. videamus. 11. §. item proſpicere. l. ſi merces. 25. §.
culpæ. & §. penult. & Inſtitut. eod. §. penult. vt re con-
ductâ vti frui liceat, vel ſoluatur id quod intereſt. l.
7. 8. 9. in princ. & §. 1. & vt locatione rei finita con-
ductor rem reſtituat. d. l. videamus. §. penult. & C.
8 eod. l. ſi quis conductionis. 25. ¶ Vtraque actio eſt
ciuilis, perſonalis. Inſtit. de action. §. rei perſequen-
dæ. bonæ fidei. d. l. quæro. & Inſtit. de actio. §. actio-
num. perpetua. C. de conſtit. pecun. l. 2. verſ. neque
ſit in quocumque. & ad heredes tranſitoria. l. ſed ad-
des. 19. §. ex conducto. & C. eod. l. viam. 10.

III. *De æſtimatoria actione.*

EXpoſiti ſunt octo contractus, mutuum, commo- 1
datum, pignus, depoſitum, mandatum, ſocietas,
emptio & venditio, locatio & conductio: quorum
priores quatuor re, poſteriores conſenſu perficiuntur,
omnes nominati & certi. Sed quidam contractus ſunt
incerti. ſ. de reb. cred. l. certi. 9. in princ. de quib. meritò
dubitatur ad quod genus referri debeant: & alij ſunt
contractus innominati, de quibus dicemus duob. tit.
ſeqq. ¶ Incertus contractus eſt veluti cùm res æſti- 2
mata vendenda datur, vt is qui accepit, aut rem aut
æſtimationem reſtituat. de quo contractu dubitatum
eſt; vtrùm pariat actionem ex vendito, quia æſtimatio
vim habere venditionis ſolet; an ex locato, quaſi rem
vendendam locauerit; an ex conducto, quaſi operas
conduxerit eius qui vendere debet, an mandati, quaſi
rem vendendam mandauerit. Sed tollendæ dubitatio-
nis causâ, & vt vitetur periculum, in quod incidit, qui
actionem mouet ſibi non competẽtem; placuit actio-
nem æſtimatoriam proponi. ¶ Quæ quidem eſt ſpe- 3
cies actionis præſcriptis verbis, & bonæ fidei. l. 1. in pr.
& Inſtit. de action. §. actionum. Alia eſt actio æſtima-
toria ex venditione, quæ etiam appellatur quanto mi-
noris, qua emptor petit ob rei vitium aliquid de pre-
tio detrahi. j. de ædil. edicto. l. ſi quid venditor. 18.
in princ.

IV. *De rerum permutatione.*

SVperſunt explicandi contractus innominati, qui 1
ſunt ſtricti iuris excepta permutatione, quæ eſt bo-
næ fidei. quare de permutatione ſeorſum hoc loco di-
cendum. optimè enim hic titulus ſuperiori cohærebit:
cùm hi tituli duos caſus proponant, quib. actio præ-
ſcriptis verbis eſt bonæ fidei, cum aliis caſib. ſit ſtricti
iuris. Inſtit. de actionib. §. actionum. ¶ Permutatio- 2
nem Doctores vulgò diſtinguunt à contractu Do vt
des: quaſi permutatio ſit, quando ſpecies cum ſpecie
commutatur, veluti, do tibi Stichum vt des mihi Pam-
philum: aliâs interueniente genere ſit contractus do
vt des, veluti do tibi Stichum, vt des mihi bouem. Ego
Cuiac. aſſentior pro eodem accipienti permutatio-
nem & contractum do vt des. Itaque permutationem
definio, contractum innominatum do vt des. ¶ No- 3
ta primò, contractum do vt des, licèt appelletur per-
mutatio, tamen eſſe innominatum. l. 1. §. item emptio,
quia permutatio non eſt nomen contractus, ſed con-
uentiònis. etenim contractus non tantum conuentio-
ne, ſed etiam causâ conſtat. ſ. de pact. l. 7. §. ſed etſi in
alium. ratione conuentionis eſt facti. j. de cur. furio.
l. 7. ratione cauſæ eſt iuris. ſ. de pact. l. ſi vnus. 27. §. pa-
ctus ne peteret: atque hæc eſt præcipua pars & quaſi
anima contractus: eſt enim vis conuentioni à iure
tributa, per quam conuentio ciuilem obligationem &
conſequenter actionem parit. quapropter Labeo ma-
luit contractum appellare obligationem, quam con-
uentionem. j. de verb. ſignif. l. Labeo. libro primo. 19.
vbi metonymiâ effectus accipit obligationem pro
cauſa obligationis. Ergo illud eſt nomen contractus,
quod non ſolùm conuentionem, ſed etiam cauſam ſi-
gnificat: vt emptio & venditio, locatio & conductio,
mutuum, commodatum: non id, quod ſolam & nu-
dam conuentionem indicat, vt permutatio. Si quæras,
cur emptio ſit nomen contractus, permutatio ſit no-
men nudæ conuentionis: reſpondebo, quia emptioni
lex duodecim tabularũ tribuit vim producendæ actio-
nis: vnde qui emptionem dicit, conuentionem lege
confirmatam, & causâ ſubnixam dicit: quod in per-

mutatione non obtinet, quia lex xij. tabularum nullam
permutationis mentionem fecit. Quocirca licèt per-
mutatio ſit conuentio habens cauſam, alioqui non
eſſet contractus, ſed nudum pactum; tamen ipſum
permutationis vocabulum non ſignificat cauſam ſed
4 ſolam conuentionem. ¶ Nota ſecundò, in permuta-
tione rem ab vtraque parte interuenire: quia res datur,
vt inuicem res detur: quod ſecus eſt in emptione, vbi
ex vna parte pecunia datur, ex altera res traditur. l. 1.
in princ. & ꝟ. de action. emp. l. ex empto. 11. §. & in pri-
5 mis ipſam. ¶ Nota tertiò, permutationem re con-
trahi, quo modo contrahuntur etiam alij contractus
6 innominati. d. l. 1. §. item emptio. ¶ Nota quartò, per-
mutatione dominium in accipientem transferri. l. 1. §.
pen. & ℐ. de au. & arg. lega. l. ſcribit. 34. in fi. prin. Idcir-
eo rectè dicitur contractus do vt des: quia date eſt do-
minium transferre. ℐ. de verb. oblig. l. vbi autem. 75. §.
vlt. & de diu. reg. iur. l. non videntur. 167. in princ. &
7 Inſtit. de actiun. §. ſic itaque. ¶ Nota quintò, ex per-
mutatione, vt & ex aliis contractibus innominatis,
duplicem actionem oriri, nam qui contractum im-
pleuit: contra eum, qui non impleuit, aut agit præ-
ſcriptis verbis in id quod ſua intereſt contractum im-
pleri: aut id quod dedit, repetit condictione ob cau-
ſam dati. ℐ. tit. prox. l. 5. §. 1. Quàobrem quod dicitur in
l. 1. §. vlt. nõ in id agi quod intereſt, ſed vt res reddatur,
condictioni locum eſſe; ſic explicari debet, vt hæ par-
ticulæ, *non*, & *ſed*, accipiantur pro *non ſolum, ſed etiam*,
vt ꝟ. de ſeru. præd. vrban. l. 5. & ℐ. de aqua. quotid. &
æſti. l. 1. §. quotidiana. & de iniur. l. 5. §. domum. & aliis
8 locis. ¶ Nota ſextò, actionem præſcriptis verbis, quæ
ex permutatione competit, eſſe bonæ fidei. vt initio ti-
tuli dixi.

V. *De præſcriptis verbis, & in factum actionibus.*

1 ALios contractus innominatos, & ex eis com-
petentem actionem præſcriptis verbis conſtat
eſſe ſtricti iuris. Inſtitut. de actionibus. §. actionum.
2 ¶ Contractus innominatus eſt, qui non habet no-
men, quod ſimul conuentionem & cauſam ſignificet,
3 vt tit. præced. docui. ¶ Contractus innominati re-
feruntur ad quatuor genera, do vt des, do vt facias.
facio vt des, facio vt facias. l. 5. Cùm enim omnis obli-
gatio vel in dando vel in faciendo conſiſtat. Inſtit. de
verb. oblig. in princ. & §. vlt. hæc duo quatuor modis
connecti poſſunt: quia datio vel coniungitur cum
datione, & eſt contractus do vt des: vel cum facto, &
eſt contractus do vt facias. ſimiliter factum vel cum
facto iungitur, & eſt facio vt facias: vel cum datione,
4 & eſt facio vt des. ¶ Hi cõtractus non pariunt actio-
nem ex verbis legis xij. tabularum, ſed ex interpreta-
tione Iurecõſultorum, qui legem loquentem de con-
tractibus nominatis produxerunt ad contractus ſimi-
les innominatos. Nam permutatio, ſeu do vt des, eſt
ſimilis emptioni: do vt facias, locationi: facio vt fa-
cias, mandato. & his tribus caſibus datur ciuilis actio
præſcriptis verbis. Sed contractus facio vt des, nulli
contractui nominato ſimilis eſt, proinde non datur ex
eo ciuilis actio, ſed prætoria ſubſidiaria de dolo. d. l. 5.
5 ¶ Nota primò, contractum non denominari ab im-
plemento, ſed à forma, quam ab initio accipit. C. de
reſcind. vend. l. pretij. 9. nec eſſe eundem contractum,
do vt facias, reſpectu dantis; & facio vt des, reſpectu
facientis; ſed reſpectu vtriuſque cõtrahentis dici con-
tractum do vt facias, vel facio vt des, prout contigit.
Quare ſi ita contractum iniuerimus, do tibi Stichum
vt manumittas Pamphilum; ac tu priùs contractum
impleueris, & Pamphilum manumiſeris, contra me
habebis actionem ciuilem præſcriptis verbis tam-
quàm ex contractu do vt facias, licèt ideo feceris vt
tibi darem. ꝟ. de pact. l. 7. §. ſed etſi in alium. ¶ Nota 6
ſecundò, eum, qui dando contractum impleuit, non
ſolùm poſſe agere vt alter quoque contractum im-
pleat, vel id quod intereſt præſtare cogatur, ſed etiam
poſſe datum repetere condictione ob cauſam, ſi per
pœnitentiam diſcedere à contractu velit. d. l. 5. §. 1. &
2. vt & ſuperiori titulo de permutatione notaui. Quid
ſi faciendo impleuerit quis contractum? an altero non
implente factum ſuum repetet? vtique, ſi repeti poſſit,
veluti ſi promiſit, liberationem repetit, ſi acceptò tulit,
obligationem condicet. ꝟ. de condict. cau. da. l. 4. & l. ſi
mulier. 10. Ex contractibus igitur innominatis aut
datum & interdum factum condicitur, aut præſcri-
ptis verbis vel de dolo agitur. Quare cùm de condi-
ctione ob cauſam, ac de doli actione ſuprà ſuis locis
dictum fuerit: hoc loco explicanda eſt actio præſcri-
ptis verbis. ¶ Hæc actio pluribus nominibus ſignifi- 7
catur, nam dicitur I. Actio præſcriptis verbis, vt in hac
rubr. & paſſim. quæ appellatio generalis eſt, & omni-
bus actionibus accommodari poteſt, eſt enim vetuſta,
& à iure antiquo ſumpta, quo iure omnis actio habe-
bat certas formulas, & certa ac præſcripta verba. ꝟ. de
orig. iur. l. 2. § deinde ex his legibus. & C. de formul. l. 1.
ſed quia actiones ex contractibus nominatis proprias
appellationes habent, vt empti venditi, locati condu-
cti, depoſiti, &c. idcirco hoc commune nomen præ-
ſcriptis verbis, ſpecialiter attributum eſt actioni pro-
prio nomine carenti, quæ ex contractibus innomi-
natis oritur, argum. l. mortis causâ capitur. 31. in princ.
ℐ. de mort. cau. donat. II. Actio in factum ciuilis. l. 1. §.
1. l. 5. §. at cùm do. verſ. ſed ſi dedi. vel ſimpliciter in fa-
ctum. l. ſi tibi. 22. in fi. & ꝟ. tit. prox. l. 1. §. 1. vbi ſubau-
diendum eſt, ciuilis. III. Actio, vel intentio, vel con-
dictio incerti; quia perſequitur id quod intereſt. l. 6. l.
ob eam. 9. l. promiſiſti. 16. in princ. & ꝟ. de pact. l. 7. §.
ſed etſi in alium. & ℐ de precar. l. duo. 19. §. vlt. quod eſt
res incerta. ꝟ. ſi quis in ius voca. non ier. l. vlt. ℐ. de ver-
bor. oblig. l. ſi pœnam. 68. ¶ Datur autem hæc actio. 8
I. Ex contractibus innominatis. d. l. 5. & paſſim. h. tit.
II. Ex contractib. dubiis, id eſt, quorum genus eſt incer-
tum. ꝟ. de æſtim. act. l. 1. in princ. III. Ex contractibus
nominatis, maximè ſi pacto aliquo ſint informati, vn-
de hæc actio concurrit cum actione ex empto vendi-
to. ꝟ. de contrah. empt. l. Labeo. 50. & de reſcind. ven-
dit. l. 6. & C. de pact. int. empt. l. 2. Ex quo apparet, fal-
ſam eſſe Doctorum opinionem, qui putãt hanc actio-
nem tum demum habere locum, cùm ceſſant remedia
ordinaria. ¶ Hæc actio eſt ſtricti iuris, exceptis duo- 9
bus caſibus, quibus eſt bonæ fidei, vt notaui. ꝟ. tit. prox.
in princ. Actio autem de dolo, quam dixi dari ex con-
tractu facio vt des, ſine dubio eſt arbitraria. ꝟ. de dolo.
l. arbitrio. 18. in princ. ¶ Cùm dictum ſit actionem 10
præſcriptis verbis eſſe in factum: ne intelligas actio-
nem in factum & actionem præſcriptis verbis omni-
nò idem eſſe. actio namque in factum latiùs patet, vt
nunc docebo, ſatisfaciens poſteriori parti huius rubri-
cæ, quæ eſt de *in factum actionibus*: quia prior *de præſcri-
ptis verbis*, ſufficienter perpurgata eſt. ¶ Actio in fa- 11
ctum ex eo dicitur, quòd eius formula libello conuen-
tionali comprehenſa, in factum, de quo quæſtio eſt,
concipitur, id eſt, ex ipſo negotio controuerſo ſumi-
tur. ¶ Eſt autem duplex: nempe ciuilis, & prætoria. 12
Ciuilis eſt, quæ ex interpretatione, non ex verbis legis
datur: & dicitur præſcriptis verbis, ſi ex conuentione
oriatur. ſin minùs, non dicitur præſcriptis verbis, ſed
tecipit

Digitized by Google

recipit alias appellationes, vt cùm dicitur vtilis Aquilia, vel in factum. ff. ad leg. Aquil. l. item ſi obſtetrix. 9. §. ſi qois hominem. l. quemadmodum. 29. §. pen. & Inſtit. eod. §. vlt. verſ. ideóque. Prætoria ſubdiuiditur in edictalem, & decretalem. Edictalis datur edicto prætoris, vt aduerſus eum qui in ius vocatum vi exemit. ff. ne quis eum qui in ius voca. l. 5. §. 1. & aduerſus eum qui dolo fecit quo minùs quis iudicio ſiſteret. ff. de eo per quem factum erit. l. 3. in princ. & ſexcentis aliis caſibus. Decretalis à prætore pro tribunali, deficientibus omnibus iuris ſcripti remediis, decernitur: qualem Iulianus dabat in ſpecie. d. l. 7. §. ſed etſi in aliũ. ff. de pact. Hanc Doctores datiuã: illam autẽ, natiuam appellant.

IVLII PACII
A BERIGA I. C.
ISAGOGICORVM IN PANDECTAS
PARS IV.

PERVENIMVS ad Pandectarũ vmbilicum: ſic enim, quia medium locum tenet, à Iuſtiniano in l. 2. §. quartus. C. de vete. iu. enucl. appellatur hæc quarta pars: in qua poſt res creditas, id eſt, reales contractus, agitur de rerum creditarum accidentibus, & de contractibus perſonalibus. Accidẽtia ſunt; vt pignora, actiones ædilitiæ, (quas Iuſtinianus ait eſſe quaſi pediſequas actionum empti, & venditi) vſuræ, probationes. Contractus perſonales appello eos, qui ſunt de ſolo perſonarum nexu, vt ſponſalia, nuptias, tutelas. Sunt igitur huius partis duo ſegmenta. Prius de acceſſionibus, & accidentibus, contractuum realium ſuprà expoſitionem, quod tribus libris continetur, vigeſimo, vigeſimo primo, & vigeſimo ſecundo: poſterius de contractibus perſonarum, quod reliquos quinque libros occupat.

LIBER XX.
TITVLVS I.
De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

1 PRIMVM rerum creditarum accidens eſt
2 pignus vel hypotheca. ¶ Nota primò, quaſdam conuentiones ſemper eſſe principales; nonnullas ſemper acceſſorias; alias modò principales, modò acceſſorias. Semper principales ſunt, vt mutuum, commodatum, emptio & venditio, locatio & conductio, ſocietas. Semper acceſſoriæ ſunt, vt pignus, conſtitutum. Modò principales, modò acceſſoriæ, vt mandatum, & ſtipulatio. ¶ Nota ſecundò, duplicem de pignore actionem competere. Altera eſt pigneratitia, ciuilis, perſonalis, ex contractu pignoris re initio, de qua ſuprà dictum fuit: altera eſt Seruiana, ſiue hypothecaria, prætoria, in rem, ex nudo pacto; tam hypotheca, quàm ex pignore comperens, ad quam in præſentia reſpicimus. Itaque pignus ſuprà cõſideratum fuit contractus re perfectus: hîc verò ſpectatur, vt acceſſio principali contractui adiuncta. ¶ Nota tertiò, de pignoribus & hy- 3
pothecis tria in præſentia declarari. I. Namque agitur de cõtrahendo pignore. II. De eius effectu. III. De eius diſſolutione. In contrahendo ſpectatur forma, id eſt, qualiter contrahatur: & materia, id eſt, quæ res pignerentur vel hypothecæ ſubiiciantur. Sed de rebus dicetur J. tit. 3. vt enim ſuprà in tractatu de emptione, ita etiam hîc priùs explicatur forma, quàm materia contractus. ¶ Tres itaque ſunt partes huius ru- 4
bricæ. Prima pars eſt generalis. *De pignoribus & hypothecis*: de quorum vocabulorum propria ſignificatione, & promiſcuo vſu dixi ff. ad tit. de pign. actio. Secunda pars, *& qualiter contrahantur*, formam notat. Pignus propriè dictum, re contrahitur. J. de oblig. & act. l. 1. §. creditor. & Inſtitut. quib. mod. re contrah. oblig. §. vlt. hypotheca nudo pacto. l. 4. & ff. de pact. l. ſi tibi. 17. §. de pignore. Vtrumque autem vel purè contrahitur, vel in diem, vel ſub conditione. l. grege. 13. §. penult. & J. qui potior. in pign. habe. l. 7. §. 1. l. creditor. 12. §. vnde. & quib. mod. pign. ſolu. l. 6. in pr. Portò præter pactum de re obliganda, quo hypotheca conſtituitur, ſæpe adiiciuntur alia diuerſa pacta; veluti vt creditor loco vſurarum percipiat fructus ex re pignerata, quo caſu dicitur antichreſis. l. 6. §. 1. & vt non ſoluto debito pignus creditori emptum ſit. l. ſi fundus. 16. §. vlt. & multa alia. Quò reſpiciens ſubiecit tertiam rubricæ partem, *& de pactis eorum*, quæ ſimiliter ad formã referri debet; quia pacta dant formam contractibus, & actionibus inde deſcendentibus. ff. de pact. l. 7. §. quinimmo.

II. *In quibus cauſis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.*

QVemadmodum pactum vel eſt expreſſum, vel tacitum: ita etiam hypotheca, quam pacto contrahi diximus, vel eſt manifeſtaria, vel tacita. l. eſt differentia. 9. & ff. de pact. l. 4. in princ.

III. *Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non poſſunt.*

CVm dictum ſit, quomodo pignus vel hypotheca 1
contrahatur, conſequenter dicendum de rebus, quæ pignori vel hypothecæ datæ obligantur, vel non obligantur. Sed ſufficiet eos caſus exponere, quibus res non obligantur: hinc enim ex regula contrariorum intelligemus, quibus caſibus res obligentur. ¶ Sciendum eſt, rem multis de cauſis non obligari, 2
licèt de eius pignore vel hypotheca conuenerit. I. Si res ſit talis, quæ eiuſmodi obligationem non admittat, vt hæc rubr. oſtendit, veluti homo liber. C. de patr. qui fil. diſtr. l. 1. & omninò res quæ non eſt in commercio. l. 1. §. vlt. II. Si is qui vult pignori nectere, id faciendi poteſtatem non habeat, vt pupillus ſine tutore. d. l. 1. in princ. & qui non eſt rei dominus. ff. de pignor. l. & quæ nondum. 15. §. 1. & J. de probat. l. ante omnia. 23. III. Si is qui pignori accipit, non habeat eius rei commercium. d. l. 1. §. vlt. vt Iudæus mancipij Chriſtiani. C. ne Chriſt. mancip. heret. vel Iud. l. 1. IV. Si obligatio principalis non conſiſtat. ff. de pigno. l. 5. in pr. & J. de diu. reg. iur. l. nihil dolo. 129. §. 1.

IV. Quæ

IV. *Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

1 HActenus de contrahendo pignore vel hyporhe-
2 ca,nunc de eius effectibus dicendum. ¶ Primus
effectus eſt actio hypothecaria,ex eo dicta, quòd per-
ſequitur pignus vel hypothecam. nam in hac actione
inter hypothecam & pignus non diſtinguimus. Inſtit.
de action.§.item Setuiana. Dicitur etiam Seruiana (vt
probabile eſt à Seruio prætore, à quo fuit introducta:
vt Publiciana à Publicio, Pauliana à Paulo, Fabiana à
Fabio: non à ſeruando, vt Accurſius exiſtimat, nec à
ſeruiendo, vt aliis quibuſdam videtur. Interdum vo-
catur etiam pigneratitia,vt noraui ſ.de pigner.act.§.8.
3 ¶ Datur autem creditori pigneratirio.ſ. de pignor.l.ſi
fundus.16.§.creditor.& Inſtit.de act.d.§. item Seruia-
na. contra quemcumque pignoris poſſeſſorem: ſiue
ipſe debitor poſſideat. ſ. de pignor. d. l. ſi fundus. §.ſi
pluris. & l. ſi inter. 21.§. vlt. & No.4.cap.2.ſiue heres
debitoris. C. ſi vnus ex mult. heredib. l. 2. ſiue extra-
neus.ſ.de pignor.l.grege.13.§.in ſuperficiariis.iuſtum
habens titulum. C. eod, l. diſtractis.14. vel ſine titulo
poſſidens.C. eo.l.ſi tibi.26.§.item contra eum. qui do-
lo poſſidere deſiit. ſ. eod. d. l. ſi fundus.16.§.in vindi-
4 catione. ¶ Eſt autem actio, non petitoria. d.l. ſi fun-
dus.§.creditor.ſed poſſeſſoria,quippe quæ nudam poſ-
ſeſſionem auocat. ĵ. de euict. l. ſi cum venditor.66. in
5 princ. ¶ Et eſt actio prætoria. ſ. de pact. l. ſi tibi.17.§,
de pignore. & Inſtit. de action. d. §. item Seruiana. in
rem.ſ.de pignor.l.pignoris.17.& C.eod.l.pignoris.18.
& qui potior.in pign.habe.l.eos qui.9.arbitraria.Inſti.
de action.§.præterea.perpetua. C.ſi aduerſ.cred.l.1.&
2.& de præſcript.trig. vel quadrag.annor.l.7.§.1.& ad
heredes tranſitoria. ita vt ſi plures ſint heredes credi-
toris,omnes agant in ſolidum, quia pignoris cauſa eſt
indiuidua.C.ſi vn.ex plurib.hered.l.1.vnde etiam poſ-
ſeſſores pignoris, ſi multi ſint omnes in ſolidum con-
6 ueniuntur.C.eod.l.2. ¶ Diuiditur in Seruianam dire-
ctam, quæ ex verbis edicti datur domino fundi perſe-
quenti res coloni ſibi ratione locationis pigneratas:&
quaſi Seruianam ſiue vtilem Seruianam, quæ ex in-
terpretatione & productione edicti datur aliis qui-
buſcumque creditoribus pigneratitiis hypothecas ſeu
pignora perſequentibus Inſtit de act.d.§.item Seruia-
7 na. ¶ Nota primò, iure Digeſtorum & Codicis in ar-
bitrio creditoris eſſe, vtrùm malit agere perſonali
actione contra debitorem,an hypothecaria contra pi-
gnoris poſſeſſorem. C. de pignor. l. diſtractis. 14. ſed
hodie non habet hanc electionem actionis,niſi contra
debitorem,ſi fortè ipſe debitor pignus poſſideat:alio-
qnin primò debet actione perſonali excutere ipſum
debitorem, deinde eos qui pro illo interceſſerunt, vt
fideiuſſores:poſtremò in ſubſidium agere hypotheca-
riâ contra extraneum pignoris poſſeſſorem.No.4.ca.2.
8 ¶ Nota ſecundò, in hanc actionem venire etiam quod
rei pigneratæ accedit,vt fructus, C.in quib.cauſ.pign.
taci.contrah.l.3.partus ancillæ. ſ. de pignor.l. Paulus.
29.§.1.& C.de pign.l.1,& quod per alluuionem fundo
pignerato acceſſit.ſ.de pignor.l. ſi fundus.16.in princ,
& de pigner. act.l.ſi conuenerit.18.§. 1. Excipe, niſi
fructus ſint ante litem conteſtatam percepti: & vel
non extent,vel ex re principali poſſit creditori ſatisfie-
9 ri.d.l.ſi fundus.§. interdum. ¶ Nota tertiò, reum, qui
rem creditori agenti non reſtituit,interdum condem-
nari in æſtimationem,vt quia dolo malo non reſtituit;
quandoque cogi cauere de re reſtituenda, veluti ſi res
abſit, nec poſſit ſtatim reſtitui. d.l. ſi fundus.§.in vin-
dicatione. ¶ Nota quartò,aliter litem æſtimari contra 10
debitorem principalem, aliter contra tertium poſſeſ-
ſorem. hic enim condemnatur quanti ea res eſt, licèt
minus creditori debeatur; creditor autem, quod vltra
debitum conſequitur, debitori reſtituere tenebitur
actione pigneratitia: ipſe autem debitor non eſt in
maiorem quantitatem damnandus, quàm actori de-
beat.ſ.de pign.l. ſi inter.21.§.vltim.& ſi vltra debitam
ſummam damnetur,tamen plus ſoluere, quàm debet,
non tenetur. d. l. ſi fundus.§.ſi pluris. ¶ Nota quintò, 11
proprium huius actionis eſſe,quod in hac rubrica pro-
ponitur,vt ſi multi creditores,idem pignus perſequan-
tur,non æquo iure concurrant, ſed potiores vel qui in
potiorum locum ſucceſſerunt, aliis præferantur. Po-
tior creditor eſt, qui ex priuilegio à iure indulto cete-
ris creditoribus præfertur, Eſt autem duplex priuile-
gium, nempe temporis, & cauſæ. Ratione temporis
præfertur creditor antiquior, ratione cauſæ fauorabi-
lior. In actionibus perſonalibus vnum eſt priuilegium
cauſæ, diuerſorum verò temporum creditores æqua-
les ſunt.ĵ.de reb.auctor. iud.poſſid. l.priuilegia.32. In
actione autem hypothecaria ſpectatur etiam priuile-
gium temporis. C.h. t.l.vlt.§.1. Magis tamen in cauſa
quàm in tempore priuilegium cernitur. idcirco appel-
latione priuilegij plerumque ſignificare ſolemus pri-
uilegium cauſæ, vt in ſequentibus regulis, quæ hoc
loco notandæ ſunt. ¶ I. Creditor priuilegiarius alij 12
non priuilegiario, licet antiquiori,præfertur; vt is qui
in rem conſeruandam credidit. l. 5. & 6. & mulier do-
tem repetens.d.l.vlt.§.1. II.In pari cauſa,id eſt,ceſſan-
te priuilegio cauſæ, prior creditor præfertur poſterio-
ri, etiamſi prior generalem, poſterior ſpecialem hy-
pothecam habeat.l.2. & C. eod. l.6.l.diuerſis.8. Niſi
prior præter generalem omnium bonorum hypothe-
cam, quædam ſpecialiter obligata habeat. nam ſi ex
his rebus ſpecialiter obligatis vniuerſum debitum re-
digere poſſit, in aliis bonis ſibi generaliter, & alij po-
ſteriori creditori ſpecialiter obligatis, poſterior cre-
ditor præfertur. C.de pignor. l. 2. III. Creditor pri-
uilegiarius contra priuilegiarium non vtitur ſuo pri-
uilegio. idcirco ex duobus priuilegiariis, prior tem-
pore eſt potior iure. l. 7. in princip. & C. eod. l. vlt.§.
exceptis. & de priuileg. fiſ. l. 2. & Nou. 91. cap. 1. Ex-
cipitur primò, qui pecuniam ad militiam emendam
credidit. nam in ea militia ceteris creditoribus potior
eſt,adeo vt etiam mulieri dotem repetenti præferatur.
No.97.cap.4. Excipitur ſecundo fiſcus agens ex cauſa
primipilari: omnibus enim creditoribus præfertur,
etiam mulieri dotem repetenti. C. de primip.l.2.Cau-
ſa primipilaris eſt, quæ pertinet ad annonam militi-
bus præbendam. Excipitur tertiò mulier dotem repe-
tens, quæ vt in cauſis modò dictis cedit fiſco,& ei qui
militiæ emendæ causâ pecuniam credidit,ſic omnibus
aliis creditoribus præfertur, etiam expreſſam anterio-
rem hypothecam habentibus, exceptis liberis prioris
matrimonij dotem maternam repetentibus. C. h. tit.l.
vlt. vide tractatum de pignore, axio.122. IV. Qui po-
tiori creditori ſoluit, vel ſaltem debitum obtulit,& eo
nolente accipere obſignauit ac depoſuit, eius locum
obtinet.l.potior.11.§.vlt.l.creditor.12.§.à Titio. & C.
eod. l.1. l.5. quò ſpectat poſterior rubricæ pars. de his
qui in prior.&c.

V. *De diſtractione pignorum & hypothecarum.*

SEcundus pignoris vel hypothecę effectus eſt,quòd 1
debitore non ſoluente, nec aliter creditori ſatisfa-
ciente

Digitized by Google

2 ciente creditor pignus diſtrahere poteſt. ¶ Hæc ven-
ditio vel iuris neceſſitate fit, videlicèt cùm priori cre-
ditori poſterior creditor, aut debitoris fideiuſſor pe-
cuniam offert.l.2.l.5.§.1.& l.6.vel iure conuentionis.
l.3.cùm ſcilicèt creditor extraneo pignus vendit; quia
debitor vel expreſsè cũ eo pactus eſt, vel tacitè pactus
cenſetur, vt, niſi debitum ſolueret, pignus vendere
liceret.ſ.de pign.act.l.4.& Inſtit.quib.alie.lic. vel non
3 §.1. ¶ Vendit autem pignus creditor, vel iure com-
muni, vel iure creditoris priori caſu de euictione te-
netur: poſteriori, non tenetur.ſ.manda.l.ſi mandatu
4 Titij. 59.§.creditor. ¶ Expoſiti ſunt duo pignoris &
hypothecæ effectus, præter quos ſunt & alij.quos bre-
uiter, proponam. Tertius igitur effectus eſt Saluianum
interdictum, de quo ĵ. lib. 43. tit. vltim. Quartus eſt
exceptio pignoris. ſ. commu. diuid.l.6. §. idem Iulia-
nus.& de pignor. l. ſi is qui bona. 11.§.peu. in fi.l.gre-
ge.13.§.cùm pignori. & qui potior.in pign. l. creditor
12.in princ.& C.de pign.act.l.ne creditores.10.Quin-
tus pignoris proprius eſt actio pigneratitia, de qua ſ.
lib.13.titul.7.

VI. *Quibus modis pignus vel hypotheca ſoluitur.*

HVcuſque de contrahendo pignore vel hypothe-
ca, & de eius contracti effectu dictum eſt. Vlti-
mo loco explicantur modi, quibus pignoris vel hy-
pothecæ nexus ſoluitur. hi modi partim ſpectantur in
principali obligatione; quia debito ſoluto, pignus ſol-
uitur. ĵ. de ſolut. l. in omnibus. 43. cùm acceſſoria
obligatio ſine principali non conſiſtat. ĵ. de diu. reg.
iur. l. nihil dolo. 129. §. 1. partim in ipſo pignore ſiue
hypotheca, veluti ſi res pignerata pereat. l. ſicut. 8.in
pr. aut ſi pignus à creditore remittatur. C. de pignor.
l. maior. 23. & de remiſſ. pign. l.2.partim in vtroque,
veluti ſi debitor creditori pignus dederit in ſolutum.
ſ.de pigner.act.l.eleganter.24.in prin.& C.de pignor.
l. cùm dominam. 13. Hactenus de primo rerum credi-
tarum accidente, id eſt, pignore vel hypotheca.

LIBER XXI.

TITVLVS I.

De ædilitio edicto, & redhibitione & quanto minoris.

1 SECVNDVM accidens eſt remediũ ædi-
litium, quod ædilium curulium edicto
ex emptionis & venditionis contractu
multiplex competit. Primum remedium
eſt redhibitio ſeu actio redhibitoria, ex
eo dicta, quòd res venditori redhibetur, id eſt, reddi-
tur.l. redhibere. 21. in princ.& omnia hinc inde reſti-
tuuntur, vt perinde ſit, ac ſi venditio contracta non
fuiſſet. l. cùm autem. 23. §. Iulianus.l. facta.60.& ſ.de
alie.iud.mutan.cau.fac.l.quia redhibitio 9.Quare præ-
cipuè emptori contra venditorẽ, ſed etiã venditori ad-
uerſus emptorẽ competit. l.1. §. 1. l.item ſi ſerui. 30.in
2 princ. ¶ Secundum remediũ eſt actio æſtimatoria, vel
quãto minoris, ſeu quanti minoris, (tot enim nomini-
bus paſſim appellatur) per quam emptor à venditore
partem pretij repetit ob rei morbum ſeu vitium, quod
à venditore celatus eſt, id eſt, quanto minoris emiſſet,
3 ſi id ſciuiſſet. l. quoties. 61. ¶ Vtraque actio eſt ex
contractu emptionis & venditionis. l. cum autem. 23.
§.ſi ſeruus & §. ſeq. & ex iiſdem cauſis cõpetunt. ĵ. de
except. rei iudic. l. ſi is qui heres. 25. §. 1. Sunt au-
tem tres cauſæ. I. Si mancipij vel iumenti vitium ſeu
morbum venditor emptorem celauerit. l. 1.§. 1.l.ædi-
les.38.in princ. Vitium & morbum pro eodem accipi-
mus.d.l.1.§.ſed ſciendum. II. Si aduerſus dictum pro-
miſſumúe cùm veniret, fuerit, id eſt ſi res non erat ta-
lis cùm vendebatur, qualem venditor dixit. d. l.1. §.1.
d. l. ædiles. §. & non tantùm. veluti ſi affirmauerit ali-
quid adeſſe ſeruo quod non adſit, vel abeſſe quod non
abſit: vt putà falsò dixerit eſſe artificem, vel non eſſe
furem. l.quid ſit fugitiuus. 17. §. vlt. & l. ſeq. Dictum,
eſt quod verbo tenus pronunciatur, ac nudo ſermone
finitur promiſſum, eſt vel pollicitatio, quæ nuda vo-
luntate conſtat, vel ſponſio, quæ per ſtipulationem
fit. l. ſciendum. 19.§.dictum. III. Si venditor emptori
de his quæ edicto ædilium continentur, putà ſeruum
ſenum eſſe, non caueat.l. venditor.28. ¶ Item vtraque 4
actio in heredes tranſit.d.l.cum autem.§.hæ actiones.
Vtraque eſt ædilitia: vtraque arbitraria; ita vt arbitrio
iudicis obtemperans, præſter ſimplum; contumax
condemnetur in duplum, qua ratione videntur eſſe
actiones pœnales, id eſt, mixtæ.d.l.cum autem.§.ſi ſer-
uus.& l.redhibitoria.45. ¶ Differunt autem. I. Quia 5
redhibitoria datur intra ſex mẽſes vtiles à die contra-
ctus, vel dicti ſeu promiſſi computandos: æſtimato-
ria ſeu quanto minoris, intra annum vtilem.d.l.ſcien-
dum.19.§. vltim.& l. ſeq. l. quòd ſi nolit. 31. §.ſi quid
ita.l. ædiles. 38. in princ. l. cùm ſex. 55. & C. de ædil.
action. l. 2. Duobus tamen caſibus actio redhibitoria
duobus menſibus, æſtimatoria ſex menſibus termina-
tur. Primus caſus eſt, ſi venditor de iis quæ edicto ædi-
lium continentur, cauere nolit.l.ſi venditor. 28. Alter
caſus eſt, ſi emptor de ornamentis iumenti ſibi à ven-
ditore non traditis conqueratur. d. l. ædiles. in princ.
II. Quia per redhibitionem fit res inempta, per actio-
nem verò æſtimatoriam tantùm reſtituitur pars pre-
tij. d.l.ædiles.38.in princ.l.facta. 60. ¶ Non eſt igno- 6
randum, præter dictas duas actiones, etiam alias quaſ-
dam ex edicto ædilium proficiſci: vt in eum, qui, quà
vulgò iter fit, animal habuit, quod alicui nocere pote-
rat, & nocuit.l.hi enim.40.& ll.ſeqq.& Inſtit.ſi quadr.
paup.feciſ.dicat.§. vltim.& in eum qui ſeruum caſtra-
uit. ſ. ad leg. Aquil.l. ſi ſeruus ſeruum. 27. §. etſi pue-
rum. ¶ Qua ratione hæc rubrica tribus conſtat par- 7
tibus. Prima de ædilitio edicto, eſt generàlis. Secunda
de redhibitione, & tertia quanti minoris, ſpeciales &
huius loci propriæ ſunt.

II. *De euictionibus, & duplæ ſtipulatione.*

TErtium remedium ædilitium eſt duplæ ob eui- 1
ctionem ſtipulatio. ¶ Euincere dicitur, qui per 2
iudicem rem aufert.l. non tamen. 24. quocumque iu-
dicij genere.l.ſi mancipium.34.§.1. Sed maximè euin-
cit, qui rei dominium vindicat. de qua euictione in-
telligi debet, quod dicitur, id quod nobis euincitur, in
bonis noſtris non eſſe.ĵ.de diu.reg. iur.l quod euinci-
tur.190. Quoniam autem abſurdum eſt, emptorem &
re ob euictionem, & pecunia, quam venditori ſoluit,
carere: idcirco venditorem de euictione obligatum
habet aliàs in ſimplum, interdũ in duplum; id eſt, ex
edicto ædilium, ſi ſeruum vendiderit, vel ex conſue-
tudine, ſi vendiderit aliquam rem pretioſam. l. em-
ptori. 57. & ſ. tit.prox.l.quòd ſi nolit. 31. §. quia aſſi-
dua. ¶ Nota primò venditorem hoc nomine, id eſt 3
de euictione, non teneri ſatiſdare, ſed repromittere,
niſi de ſatiſdando pactus ſit. d. l. emptori in princip.
¶ Nota ſecundò ſi ſtipulatio omiſſa fuerit, emptorem 4
tantumdem cõſequi poſſe actione ex empto. d.l.quòd

ſi nolit.§.quia aſſidua. & ff. de contrah. empt.l.in vendendo. 66. in princ. & C. h. t. l. 6. & de comm. rer. alien. l. vltim.

III. *De exceptione rei venditæ & traditæ.*

1 NOta tertiò, emptori, cui rem aliquis euincere conatnr, interdum electionem competere, vtrum malit ab eo euictionem pati, poſtea de euictione contra eundem agere, an euincere volentem ſummouere exceptione rei venditæ & traditæ. ff.tit. prox. l. vindi-
2 cantem.17.& ll. ſeqq. ¶ Hæc exceptio datur non ſolùm emptori, ſed etiam eius ſucceſſoribus, nec non ſecundo vel tertio emptori, ſi res per plures perſonas ambulauerit, id eſt, ſi primus emptor ſecundo, ſecundus tertio eandem rem vendiderit. l. vltim. in princ.
3 ¶ Competit autem I. Aduerſus venditorem, qui rem à ſe venditam vult euincere.l.1.in princ.& ff.tit.prox. d. l.vindicantem. II. Contra venditoris ſucceſſorem, ſiue ſit ſucceſſor vniuerſalis, ſiue in eam rem ſucceſſerit.l.1.§.1.l.vlt.§.1. & ff.tit. proa. de euict. l.Seia.73. & C.eod.l.ſiue.14.pro ea ſcilicet parte, pro qua ſucceſſit. C.de rei vindicatione. l.cùm à matre.14. III. Contra fideiuſſorem vẽditoris, C.h.t.l.euictione.11. IV. Contra heredem fideiuſſuris: quia eſt eadem ratio, & conſtat obligationem ea ſtipulatione in heredes tranſire. ff.de ſtipul.prætor.l.2.§.vlt.& C.de hered.act.l.1.& to. tit. & de contrah. ſtipul.l. veteris.13. V. Contra dominum, cuius mandato alius rem vendidit. ff. de Public. in rem act.l.Papinianus.14. (niſi aut minori pretio vendidit, quàm dominus mandauit, aut ante exactum pretium, rem tradere fuerit à domino prohibitus.l.1.§. ſi quis rem meam. & §. ſeq.) vel cuius res per officium diſtracta eſt, vt ſententia contra eum lata executioni mandaretur C.de euict.l.ſi ob cauſam.13.

LIBER XXII.

TITVLVS I.

De vſuris, & fructibus, & cauſis, & omnibus acceſſionibus & mora.

1 TERTIVM rei creditæ accidẽs eſt id quod ipſi rei accedit, vt vſura, fructus, cauſa, & quæuis alia acceſſio: hæc autem quia propter moram ſæpe debentur. l. cùm quidam.17.§.ſi pupillo.& §§. ſeqq. & l.mora.32.§. in bonæfidei.& ff.de peric.& commo.rei vend.l.vlt. & loca. l.quæro.54.in princ.cum ſim. hoc titulo etiam de mo-
2 ra dicendum proponitur. ¶ Vſura dicitur ab vſu, vt fœnus à fœtu, Græcè *τόκος ἀπὸ τοῦ τίκτειν*. Var. lib.
3 5.de lin.Latin.Feſtus lib.6. Gell.lib.16. cap.12. ¶ Triplex autẽ, vel quadruplca eſt vſuræ ſignificatio. I. Sumitur pro vſu Cic. lib. 1. Tuſcul. quæſt. *Natura dedit vſuram vitæ tamquam pecuniæ, nulla præſtituta die.* II. Pro eo, quod ſorti debitæ accedit ea eodem genere, vt cùm quis pecuniæ debitæ vſuras propter muram ſoluit. III. Pro eo, quod accedit ex diuerſo genere: veluti ſi pro oleo tardiùs ſoluto accedat numerata pecunia. hoc vocatur vſura impropriè, vt cùm in iure Pontificio dicitur vſurã eſſe quicquid ſorti accedit.xiiij.q.3. IV. Pro delicto, quod aliquis illicitè fœnerando committit. Couarru.lib.3. reſol.cap.1.num.2. vnde titulus de vſuris in Decretalibus inter titulos de delictis collocatur.
4 Hoc loco ſecunda ſignificatio debet accipi. ¶ In qua ſiguificatione duobus modis definiri poteſt. I. Additamentum. C.h.t.l.frumenti.12.l.olen.23.l.eos.26. in princ. pecuniæ ad debitam ſortem eiuſdem generis. Dixi *additamentum ad ſortem:* quia vſura ſorti accedit, & ſine ea noo conſiſtit. Sortem plerumque vocamus: interdum caput. C. Th. de vſur. rei indic. l. vn. quod Græci *κεφάλαιον* appellant, vnde Gallicum verbum *Capital* deductum videtur. Dixi *pecuniæ*, id eſt, quantitatis, ſeu rei conſtantis numero, pondere, vel menſurâ; quia in omnibus his rebus vſura conſiſtit, non tantùm in pecunia numerata. C.h.tit.d. l.frumenti.& d.l. olei. Dixi *eiuſdem generis:* quia tum demum propriè dicitur vſura, cùm ſors & acceſſio ſunt eiuſdem generis, vt cùm oleum accedit oleo, frumentum frumento, numeratæ pecuniæ nummus. d. l. olei. alioquin non eſt propriè vſura ſed aliquid datum vel promiſſum loco vſuræ. C. eod. l. ſi ea pactione.14. l.cum non frumentum.16. II. Pretium abuſus alteri conceſſi. Dixi *pretium*. Appellatione pretij nunc ſignifico mercedem, vt ff.de le.Rhod.l.vlt.§.vlt.& loca.l.inſula.58. io princ.& de acquir. poſſeſſ.l. ſi quis ante. 10. in fi. quamuis propriè loquendo, pretio æſtimetur res, mercede vſus: vnde in emptione & venditione dicitur interuenire pretium, in locatione & conductione merces. ff.loca.l.2. in princ. Dixi *abuſus*. Propriè loquendo, vſus eſt rerum quæ vſu non conſumuntur: abuſus, earum quæ vſu conſumuntur. ff.de vſufr.ear.rer.l.5.Cic.in Topic. Vſus gratuitus eſt commodatum: vſus cum mercede eſt locatio & conductio: abuſus gratis conceſſus, eſt mutuum: abuſus mercede conceſſus, eſt fœneratio: & illa merces appellatur vſura, vel fœnus. ſed fœnus eſt ſpecies vſuræ, vt moa docebo. ¶ Vſura, intereſſe, & pœ- 5
na (loquor de pœna conuentionali, id eſt, quæ ea conuẽtione, putà ea ſtipulatione debetur) differũt. I. Quia vſura eſt pretium vſus pecuniæ debitæ, vt ſuprà expoſui: intereſſe eſt quanti æſtimatur damnum acceptum, aut lucrum amiſſum. D.rat.rem hab.l. ſi commiſſa.13. & C.de ſenten.quæ pro eo quod inter. l. vn. pœna eſt, quod debetur, quia factum eſt quod fieri non debuit, vel factum nun eſt quod fieri debuit. C. de tranſa. l. promiſſis.37.l.pactum.40.& Inſtit.de verb.oblig.§.vlt. II. Quia vſura ſemper eſt certa, vt quatuor, vel quinque, vel ſex aurei in aureos centenos: intereſſe ſemper eſt incertum: pœna plerumque eſt certa. ff.de verb. oblig.l.ſi pœnam. 68. & Inſtit.eod.§.vlt.ſed & incerta pœna eſſe poteſt: veluti ſi quis pœnæ nomine factum ſtipuletur. nam eiuſmodi ſtipulatio incerta eſt. ff.eod.l. vbi.75. §. qui id quod. ¶ Hæc tria modò coniuncta, 6
modò ſeparata reperiuntur. I. Eſt tantum vſura, vt cùm ea ſtipulatione debetur ab eo qui non eſt in mora, ei. qui pecuniam otioſam habiturus erat. Non eſt enim hoc caſu pœna, cùm nulla ſit debituris mora. ff.de reb. cred. l.lecta.40.verſ.etſi vt ille.nec intereſſe; quia creditor nec damnum paſſus eſt, neque lucrum amiſit, quippe qui pecuniam habiturus erat otioſam in arca. II. Eſt tantùm intereſſe, vt cùm quis ſtipulatur quod ſua intereſt. III. Eſt tantùm pœna, vt cùm quis ſtipulatur pœnæ nomine ſibi dari fundum, ſi quid factum fuerit, vel nun fuerit. Inſt.de verb.oblig.d.§.vlt. IV. Eſt vſura & intereſſe: veluti ſi quis pecuniam credat hac lege, vt ſibi intra certum tempus reddatur, & interim ſtipuletur vſuras in compenſationem eius quod ſua intereſt non carere pecuniâ creditâ. V. Eſt vſura & pœna: veluti ſi creditor vſuras pœnæ nomine ſtipuletur, ſi debitor ſeriùs debitam pecuniam ſoluerit, licet aliàs creditoris non interſit, quia oon eſt vſurus pecunia. d. l. lecta. VI. Eſt vſura ſimul & intereſſe & pœna; veluti ſi creditor ſtipuletur à debitore vſuras, ſi moram ſolutioni fecerit, cùm ea mora ipſi creditori damnum afferat. ¶ Vſura multis modis diuidi poteſt. 7

I. Aut eſt licita, & iure permiſſa: aut illicita, & iure prohibita. l. placuit. 29. & C. eod. l. eos. 26. §. 1. & ſi certum petat. l. ſi pro mutua. 8. Hæc diuiſio iure ciuili certa eſt. Sed quidam putant iure diuino & canonico omnem vſuram improbari: qua de re latè diſſerui in commentario ad tub. C. h. t. II. Aut debetur propter lucrum creditoris, & eſt reditus pecuniæ creditæ. ſ. de præſcript. verb. l. Titius. 24. & j. de adim. leg. l. alumnæ, 30. ac propriè vocatur fœnus. ſ. de reb. cred. l. præſidis. 24. & j. de legat. iij. l. ſi fundus. 44. l. ſi ita legatum. 86. à Doctoribus autem appellatur vſura lucratoria. aut debetur propter moram debitoris, & propriè dicitur pœna. d. l. lecta. à Doctoribus nominatur vſura punitoria. aut ideo in obligationem deducitur, quia creditoris intereſt ſuâ pecuniâ non carere. ſ. pro ſoc. l. eum qui. 60. hæc à Doctorib. vocatur vſura cõpenſatoria. Nota fieri poſſe, vt eadem ſit vſura compenſatoria, & punitoria, videlicèt ſi mora debitoris præiudiciũ afferat creditori cuius intereſt moram non committi. ſed fieri etiam poteſt, vt ſit vſura compenſatoria, non punitoria: veluti ſit creditor intra certum tempus pecuniam ſibi reddi, & medij temporis vſuras ſtipuletur: hæc enim vſura eſt compenſatoria, quia debetur ob id quod creditoris intereſt: non eſt punitoria; quia debetur ſine mora & culpa debitoris. Item è contrario fieri poteſt, vt ſit vſura punitoria, non compenſatoria, ſi tantùm propter debitoris moram debeatur, cùm creditoris pecuniam in arca otioſam habituri nihil interſit citiùs ſolui. III. Aut eſt terreſtris ſeu mediterranea, aut maritima ſeu nautica. C. h. t. l. eos. 26. §. 1. IV. Aut debetur ex ſtipulatione. C. eod. l. 3. aut ex nudo pacto: quod certis tantum caſibus eſt receptum, vt in pecunia traiectitia. j. tit. prox. l. 5. in fin. & l. 7. & in ſpeciebus creditis. C. h. t. l. frumenti. 12. & cùm ciuitati debetur. l. etiam. 30. aut officio iudicis, vt propter moram in iudiciis bonæ fidei. l. cùm quidam. 17. §. ſi pupillo. & §. ſeq. & j. loca. l. quæro. 54. in princ. V. Aut eſt vſura centeſima; aut pars centeſimæ, aut maior centeſima. Sed quia hæc omninò illicita eſt, idcirco centeſima vocatur maxima vſura. C. h. t. d. l. eos. §. 1. & ſ. de negot. geſt. l. qui ſine. 38. & j. de adminiſtr. tutor. l. non exiſtimo. 54. vel grauiſſima. j. eod. l. 7. §. idem ſolent. dicitur etiam vſura legitima. l. 7. §. quæ autem. & C. arbitr. tut. l. 3. & de vſur. pupill. l. 1. Hæc verò vſura eſt, cùm centeſima pars ſortis ſoluitur ſingulis menſibus. d. l. lecta. Ergo in ſingulos annos in aureos centenos penduntur aurei duodecim. quare cùm hæc vſura reſpectu aliarum permiſſarum vſurarum habeat rationem totius, ac duodecim partibus conſtet, aſſis rationem ſubit: & reliquæ vſuræ, vt huius partes, & tamquam vnciæ ſpectantur. Itaque dicuntur deunces, cum duodecim in centena ſingulis annis ſoluuntur: dextantes, cùm decem: dodrantes, cùm nouem: beſſes, cùm octo: ſeptunces, cùm ſeptem: ſemiſſes (vel ſemiſſales, vt in l. Septicia. 10. j. de pollicit.) cùm ſex: quincunces, cùm quinque: trientes, cum quatuor: quadrantes, cùm tria: ſextantes, cùm duo: vnciariæ, cum vnum. Vulgò dicimus duodecim pro centũ, vndecim pro centum, decẽ pro centum, &c.

8 ¶ Ita in omnibus vſurarum computationibus vna eſt ſors, vſuræ autem quantitas variatur. Interdum è contrario vſura certa manet, ſors autem variatur, vt No. 32. 33. & 34. vbi Imperator conſtituit, vt qui frumentum credit agricolis, non poſſit vſurarum nomine exigere vltra octauam modij partem in ſingulos modios ſingulis annis. qui verò pecuniam eis credit, non poſſit exigere vltra annuam ſiliquam in ſingulos aureos. ſiliqua autem eſt viceſima quarta pars aurei. Gallicè dicimus *au denier* 24. Nãm in Gallia plerumque tali ſupputatione vtimur, ac dicimus *au denier* 24. cùm pro vſu annuo 24. numorum, vnus numus debetur. Sic *au denier douze*, cùm pro duodecim vnum annuatim penditur. Eadem eſt aliarum vſurarum interpretatio, vt *au denier quinze, au denier ſeze*, &c. Vt autem altera computandi ratio facile cum altera à quouis conferri poſſit, & intelligatur quomodo eadem vſura diuerſis modis nominetur, ſubiiciam ſequentem tabellam tribus columnis conſtantem. in prima collocantur Romana vſurarum nomina. in ſecunda, quantum ſingulis annis in centena ſoluatur. tertia continet poſtremam illam ſupputandi rationem, qua maximè vtimur in Gallia.

Vſura	*In cẽtena ſoluuntur annuatim*	*Au denier*
	12 $\frac{1}{2}$	8
centeſima	12	8 $\frac{1}{3}$
	11 $\frac{1}{9}$	9
deunx	11	9 $\frac{1}{11}$
dextans	10	10
	9 $\frac{1}{11}$	11
dodrans	9	11 $\frac{1}{9}$
	8 $\frac{1}{3}$	12
bes	8	12 $\frac{1}{2}$
	7 $\frac{9}{13}$	13
	7 $\frac{1}{7}$	14
ſeptunx	7	14 $\frac{2}{7}$
	6 $\frac{2}{3}$	15
	6 $\frac{1}{4}$	16
ſemis	6	16 $\frac{2}{3}$
	5 $\frac{15}{17}$	17
	5 $\frac{5}{9}$	18
	5 $\frac{5}{19}$	19
quincunx	5	20
	4 $\frac{16}{21}$	21
	4 $\frac{6}{11}$	22
	4 $\frac{8}{23}$	23
	4 $\frac{1}{6}$	24
triens	4	25
	3 $\frac{1}{3}$	33
quadrãns	3	33 $\frac{1}{3}$
ſextans	2	50
vnciaria	1	100
ſemuncia	$\frac{1}{2}$	500

¶ Illud ignorari nolim, Græcos poſt Iuſtiniani tempora centeſimam cœpiſſe vocare eam vſuram, quæ non eſt centeſima, ſed maior. Nam vſura illa, qua dixi ſol- 9

ui ſiliquam in aureos ſinglilos, eſt maior triente, ſi
quidem pro 24. ſoluitur vnum, & conſequenter pro
96. ſoluuntur quatuor, & pro centum ſoluuntur qua-
tuor cũ ſextante: à Leone tamen vocatur vſura triens.
No. 83. ſecundum quam appellationem vſura triens
eſt, cùm in nonagena ſena ſingulis annis ſoluuntur
quatuor, proinde centeſima eſt, cùm pro 96. præſtan-
tur annoa 12. Poſtea cœperunt Græci centeſimam vo-
care, cùm ſoluuntur duodecim aurei in ſingulas auri
libras, id eſt, in ſeptuagena bina. Harmenop. lib. 3. tit.
7. Quare centeſima capitur tribus modis. I. Et pro-
priè vt in iure Iuſtinianico, cùm ſingulis annis ſoluun-
tur duodecim pro 100. II. Cùm ſoluuntur 12. pro 96.
III. Cùm ſoluuntur 12. pro 72. Totidem modis acci-
piuntur reliquæ vſuræ, quia omnes ſub centeſima
continentur, & ab ea pendent. Verbi gratià, ſi cente-
ſimam vocas duodecim pro centum, trientem appel-
labis quatuor pro centum. Si verò centeſima dicatur,
12. pro 96. etiam triens erit quatuor pro nonaginta ſex.
10 ¶ Obiter nota, quam nos vocamus centeſimam, vete-
res Græcos appellaſſe drachmalem: quia ſortem refe-
rebant ad minam, vſuras ad drachmam, quæ erat cen-
11 teſima pars minæ. Hæc dicta ſint de vſuris. ¶ Fructus
vocabulum accipitur tribus modis. I. Propriè pro eo
quod ex re naſcitur, qualia ſunt olera, ſegetes, poma ex
fundo: fœtus, lac, pilus, lana ex pecoribus. Partus verò
ancillæ non eſt in fructu. l. qui ſcit. 25. l. in pecudũ. 28.
& ʒ. de hered. petit. l. ancillarum 27. & de rei vindic. l.
vetus. 68. in pr. & de vſu & habitat. l. plenum. 12. §. ſed
ſi pecoris. & Inſtit. eod. §. ſed etſi pecorum. & de rer.
diuiſ. §. ſi quis à non domino. & §. in pecudum. II. La-
tè, vt complectatur etiam ea, quæ non ex re, ſed pro-
pter rem percipiuntur, & à Doctoribus vocantur fru-
ctus ciuiles, quia non naturâ, ſed iure percipiuntur.
ʒ. de rei vindic. l. ſi nauis, 62. in pr. non ſunt autem pro-
priè fructus, ſed vicem fructuum obtinent, vt vſura,
& rei locatæ merces. l. vſura. 34. l. prædiorum. 36. & ʒ.
de hered. petit. l. mercedes. 29. in pr. & ff. de legat. iij. l.
quod his verbis. 83. in princ. & de donat. l. cùm de mo-
do. 11. & de verbor. ſignif. l. vſura. 121. Inter hos puto
referendam venationem, non regulariter, ſed cùm fru-
ctus fundi in venatione conſiſtit. l. venationem. 26. &
ʒ. de vſufr. l. vſufructuarium. 62. in pr. III. Latiſſimè,
vt omnem rei commoditatem complectatur, veluti
facultatem rei pignerandæ. l. vltim. & ff. de diuerſ. reg.
12 iur. l. fructus. 72. ¶ Fructus igitur (latè ſumpto vo-
cabulo) diuiduntur in naturales, & ciuiles: quorum
illi naturâ ex corpore perueniunt, vt poma, fœnum,
ſeges, fœtus: hi iure, non ex re, ſed propter rem perci-
piuntur, vt vſura, vectura, penſio ædium locatarum, ſi-
13 cut ex dictis patet. ¶ Fructus naturales ſubdiuidun-
tur. I. In merè naturales, qui ſponte ſua ſine hominis
induſtria proueniunt, vt poma, fœnum: & induſtria-
les, qui hominis induſtriam requirunt, & ſine ea non
producuntur, vt ſegetes. l. fructus percipiendo. 45. &
ff. de acquir. rer. domin. l. bonæfidei. 48. in princip.
II. In pendentes (qui etiam vocantur ſtantes. ʒ. de vſu-
fr. l. ſi pendentes. 27. in pr. & extantes. C. eod. l. cer-
tum. 22. & ff. de furt. l. ſi apes. 26. §. 1. perceptos. ff. quæ
in fraud. credit. l. vlt. §. non ſolùm. percipiendos. ʒ. de
hered. petit. l. ſed etſi lege. 25. §. ſed & fructus. & de rei
vindic. l. ſi nauis. 62. §. 1. & futuros. ff. de verbo. oblig. l.
interdum. 73. in pr. Pendentes ſunt, qui corpori, ex
quo proueniunt, ſunt coniuncti, vt fructus fundi, qui
terræ cohærent. d. l. vlt. §. non ſolum. atque hi ſunt pars
rei vt poma ſunt pars fundi. ʒ. de rei vindic. l. fructus
pendantes. 44. & fœtus eſt pars pecoris: ſicut is qui in
vtero matris eſt, matris ſeu viſcerũ maternarum por-
tio, eſſe dicitur. ff. de inſpic. ven. l. 1. §. 1. Percepti ſunt,
qui à corpore ſunt ſeparati, vt poma ex arbore decer-
pta. ʒ. de rei vindic. l. ſi eius. 78. & de vſufru. l. arbores.
12. §. Iulianus & quibus mod. vſusfru. finit. l. ſi fru-
ctuarius. 13. & ff. de furt. d. l. ſi apes. §. 1. Et vel ſunt ex-
tantes, vel conſumpti. ʒ. de pigner. actio. l. ſi pignore.
22. §. ſi prædo. & C. de condict. ex le. l. 3. Percipiendi à
Doctoribus appellantur fructus, quos aliquis percipe-
re potuit, vt cùm dicimus malæfidei poſſeſſores teneri
etiam de fructibus percipiendis, id eſt, qui percipi po-
tuerunt, quaſi eos percipere debuerit, vt poſſit domi-
no reſtituere. ʒ. de hered. petit. d. l. ſed etſi lege. §. ſed
& fructus. & C. eod. l. 1. in fi. & ʒ. de rei vindic. l. fru-
ctus. 33. & d. l. ſi nauis. 62. §. 1. & C. de fruct. & lit. ex-
penſ. l. 2. & Inſtit. de offic. iudic. §. etſi in rem. Futuri
ſunt, qui in rerum natura nondum ſunt, ſed fore ſpe-
rantur: veluti quod ex illo fundo, vel pecore naſcetur.
ʒ. de contrah. empt. l. nec emptio. 8. in princ. & ff. de
legat. j. l. quod in rerum. 24. in pr. & de verb. oblig. l.
interdum. 73. & Inſtit. de legat. §. ea quoque. ¶ Nota 14
primo fructus extantes eſſe verbum homonymum,
quo modò ſignificantur fructus pendentes modò per-
cepti & nondum conſumpti, vt ex dictis patet. ¶ No- 15
ta ſecundò varias fructuum proprietates. I. Homi-
num gratià, id eſt, ad vſum hominum ſunt à natura in-
troducti. l. in pecudum. 28. §. 1. & ff. de vſu & vſufr. leg.
l. pen. & Iuſt. de rer. diuiſ. §. in pecudum. II. Renaſcun-
tur. ff. ſolu. matrim. l. 7. §. ſi vir. vel certo tempore, vt
poma; vel incerto, vt fœtus. III. Intelliguntur dedu-
ctis impenſis, quæ eorum quærendorum, colligendo-
rum, conſeruandorúmque cauſâ fiunt. l. quod in fru-
ctus. 46. & ʒ. de oper. ſeru. l. 4. §. 1. & de petit. hered. l. ſi
à domino. 36. §. vlt. & de ope. ſeruor. l. 4. §. 1. & fam.
erciſc. l. fructus qui dotis. 51. in princ. & ff. ſolu. matri-
mo. l. 7. in pr. & C. de fructib. & lit. expen. l. 1. IV. Fru-
ctus, qui ex fundo percipiuntur, non ratione ſeminis,
ſed ratione ſoli percipiuntur idcirco ei potiùs acqui-
runtur, cuius eſt fundus, quàm ei cuius fuit ſemen, l.
qui ſcit. 25. §. 1. Hæc de fructibus pro noſtro inſtituto
annotaſſe ſufficiat. ¶ Cauſa eſt omnis vtilitas, quæ 16
circa rem ſpectatur, itaque & fructus complectitur. l.
2. l. videamus generali. 38. §. ſi actionem. & ʒ. de rei
vindic. l. præterea. 20. & ff. de verb. ſignif. l. reſtituere.
35. & partum ancillæ, quem dixi non eſſe in fructu, &
alia commoda. d. l. 2. & ʒ. de rei vindic. l. Iulianus. 17.
§. 1. & d. l. præterea. & de reb. credit. l. cùm fundus. 31.
in pr. & ff. de verb. ſignif. d. l. reſtituere. ¶ Acceſſionis 17
verbum latiſſimè patet, ac ſuperiora quoque comple-
ctitur, nam vſuræ ſorti, fructus fundo, vel pecori acce-
dunt: ſimiliter cauſa alicui rei principali, vt partus an-
cillæ accedit. Sunt autem ea quæ accedunt, in multi-
plici differentia nam quædam ex re proueniunt, vt fru-
ctus, & partus ancillæ: alia extrinſecùs accedunt vel ex
conuentione, vt vſuræ, & vectura nauis, aut cuſtus,
& penſiones prædiorum locatorum: (ſic ſeruus acce-
dit fundo vendito in ſpecie l. ſi in emptione. 34. in pr.)
vel ſine conuentione, vt quod per alluuionem fundo
accedit, & cùm vſusfructus ad proprietatẽ redit mor-
te vel capitis deminutione fructuarij. Hæc igitur ver-
ba, *de omnib. acceſſionib.* generalia ſunt, & priorem ru-
bricæ partem concludunt. ¶ Altera pars eſt *de mora*, 18
propter quam interdum acceſſiones debentur, vt ini-
tio huius tituli notaui. ¶ Mora eſt culpa eius, qui non 19
ſoluit, quod debet ſoluere: vel oblatum non accipit,
quod debet accipere. ¶ Fit igitur vel per debitorem 20
vel per creditorem. etſi vterque ſit in mora, prior mo-
ra per poſteriorem purgatur, & ſola poſterior ſpecta-
tur, vt paulò pòſt exponam. Ad debitoris moram ſpe-
ctat,

ctat, quod dicitur, non poſſe eſſe moram, niſi peti poſ-
ſit. ff. de verb. oblig. l. ſi pupillus. 127. & de diu. reg. iur.
l. nulla. 88. Intellige poſſe peti cum effectu, ita vt actio
exceptionem non poſſit ſummoueri. ſ. de reb. cred. l.
21 lecta. 40. verſ. pen. ¶ Rurſus mora committitur vel
per interpellationem extraiudicialem, dummodo re-
ctè facta ſit, vt opportuno loco ac tempore, & eâ per-
ſonâ conuentâ, quam conuenire oportet. l. mora. 32. &
ff. de verb. oblig. l. ſed ſi ex ſtipulatu. 24. vel per litis
conteſtationem, vel per ſententiam. l. 3. in pr. Quan-
doque mora fit in re ſine interpellatione, vt in caſibus
ſequentibus. I. Si nemo ſit, qui conueniri poſſit. l. ſed
etſi. 23. §. 1. Secus eſt, ſi nemo ſit, cui debitum offeratur.
l. pecuniæ. 9. §. 1. l. cùm quidam. 17. §. ſi pupillo. II. Si
minori debeatur. C. in quib. cauſ. in integ. reſtit. non
eſt neceſſ. l. 3. III. Si obligatio ſit in diem, quia dies
interpellat pro homine. C. de iu. emphyteu. l. 2. IV. Si
emptor re acceptâ non ſoluit pretium. l. euictis. 18. §. 1.
& C. eod. l. 2. V. Si ex delicto debeatur, veluti ſi fur
rem non reſtituat. ſ. de condict. furt. l. in re furtiua. 8.
22 §. 1. & l. vlt. & ff. de vi & vi arma. l. pen. ¶ Nota primò
eum moram facere non videri, qui iuſta de cauſa ad iu-
23 dicium prouocat. l. ſi quis ſolutioni. 24. in pr. ¶ Nota
ſecundò moram purgari. I. Poſteriore aduerſarij mo-
ra. ſ. de peric. & commu. rei vend. l. illud. 17. veluti ſi
debitor, qui in ſoluendo moram commiſit, poſtea
creditori offerat, & is nolit accipere. ff. ſo. matrim. l.
ſemel. 26. & de verb. oblig. l. interdum. 73. §. vlt. & l. ſi
ita quis. 135. §. Seia. & de ſolut. l. qui decem. 72. §. 1. &
ſeqq. II. Omiſſâ repetendi inſtantiâ. l. mora. 32. §. 1.
III. Obligationis nouatione. ff. de nouat. l. ſi Stichum.
8. in princ. l. quoties. 14. in princ. & de ſolut. d. l. qui
decem. §. 1.

II. *De nautico fœnore.*

1 CVm dictum ſit generaliter de vſuris, nunc dicen-
2 dum eſt ſpecialiter de fœnore nautico. ¶ Fœnus
nauticum eſt lucratoria vſura pecuniæ traiectitiæ. Pe-
cunia traiectitia eſt, quæ trans mare vehenda creditur
3 periculo crediturís. l. 1. ¶ In hoc contractu tria ſunt
ſpecialia. Primum pertinet ad ſortem, quæ contra na-
turam mutui eſt periculo creditoris. d. l. 1. & l. 4. in prin.
Reliqua duo ſpectantur in vſuris, quæ debentur etiam
ex nudo pacto. l. 5. in fin. & l. 7. cùm regulariter ſit opus
ſtipulatione. C. de vſur. l. 3. & deberi poſſunt maximæ
vſuræ, id eſt centeſimæ; cùm aliis caſibus ſoleant eſſe
4 minores. C. eod. l. eos. 26. §. 1. ¶ Cur hæc ita ſpecialia
in pecunia traiectitia? Quia contra naturam mutui
creditor periculum ſubit. vnde hoc eſt tamquam peri-
culi ſuſcepti pretium. l. 5. proinde eatenus hæc locum
habent, quatenus eſt naufragij periculum, non vlte-
riùs. l. 4. in princ. & C. eod. l. 1. 2. & vlt. & ſi ex alia cauſa
periculum creditor in ſe ſuſcipiat, veluti ſi quis piſca-
tori in apparatum piſcatorium erogaturo, pecuniam
credat, vt ſi piſces ceperit, reddat, eadem obtinere di-
cendum eſt. d. l. 5.

III. *De probationibus & præ-ſumptionibus.*

1 QVartum rerum creditarum accidens eſt proba-
2 tio, & præſumptio. ¶ Probatio eſt actus iudicia-
lis. C. h. t. l. cùm precib. 18. & de condict. ob turp. cau.
l. 3. per quem de re dubia & controuerſa fides iudici
fit. l. quingenta. 12. & C. de condict. ob turp. cauſ. l. 1. &
de teſtib. l. 5. l. ſi quando. 19. & quan. di. leg. ced. l. 1.
3 ¶ Diuiditur primò in ſimplicem, quæ fit vno modo, vt
per teſtes, vel inſtrumenta: & mixtam, quæ fit per di-
uerſos modos ſimul iunctos, quorum quilibet per ſe
eſt imperfectus, ſed omnes ſimul plene probant, vt per
priuatam adnotationem & alia adminicula. C. h. t. l. 5.
hîc enim habet locum, quod dici ſolet, *Quæ non proſunt
ſingula, multa iuuant.* ¶ Diuiditur ſecundò in propriè 4
dictam, & releuationem ab onere probandi. Probatio
propriè dicta fit per teſtes, vel per inſtrumenta. C. eod.
l. 4. & de fi. inſtrum. l. emancipatione. 11. & de teſtib.
l. 2. Heliod. lib. 10. hiſtor. Æthiop. *Πᾶσα δίκη καὶ κρίσις δύο
τὰς μεγίστας ἀποδείξεις οἶδε, τάς τε ἐγγράφους πίστεις, καὶ τὰς
ἐκ τῶν μαρτύρων βεβαιώσεις.* ¶ Releuant ab onere pro-
bandi I. Indicia. C. h. tit. l. ſi de poſſeſſione. 20. l. ad pro- 5
bationem. 21. l. vlt. & de rei vindic. l. indicia. 19. & de
iu. dot. l. cùm citra. 15. & arbitr. tut. l. ſi defunctus. 10.
quæ vocantur etiam argumenta. C. de teſtib. d. l. 2. &
quor. appell. non recip. l. 2. II. Confeſſio aduerſarij. ſ.
de interrog. l. 1. §. 1. & ff. de pœn. l. qui ſententiam. 16.
III. Iuſiurandum. ſ. de iureiur. l. ſed ſi poſſeſſori. 11. §.
vlt. l. eum qui. 30. in princ. IV. Inſpectio iudicis. ſ. de
minor. l. minor. 32. & fin. regund. l. ſi irruptione. 8. & C.
de fer. l. 2. V. Euidentia facti. ij. q. 1. c. de manifeſta. &
extrà de reſtit. ſpoliat. c. cùm ad ſedem. 15. & de accu-
ſat. c. euidentia. 19. VI. Fama cum aliis adminiculis
iuncta. ff. de teſtib. l. 3. §. eiuſdem. & iij. q. 3. c. vlt. §. item
ſæpe fit. & ibi gloſ. in ver. fama. & extrà de appellat.
cap. 1. vbi gloſ. in ver. formam. VII. Firma præſum-
ptio, de qua mox dicam. ¶ Diuiditur tertiò à Docto- 6
ribus in probationem plenam, ſemiplenam, & mino-
rem ſemiplenâ. Plena eſt, quæ per ſe ſufficienter pro-
bat, vt per teſtes, vel per inſtrumentum. Semiplena
eſt, quæ per ſe non probat, niſi aliis adminiculis iuue-
tur; ſed iudicem inducit ad deferendum iuſiurandum,
veluti per ſcripturâ priuatam. C. h. t. l. 5. 6. 7. per vnum
teſtem, & ſimilia. gloſſ. & Doct. in l. admonendi. D. de
iureiur. & in l. 3. C. de reb. cred. Specul. h. t. §. 3. num. 18.
Minor quàm ſemiplena eſt, quæ non ſufficit ad hoc
vt iudex iuſiurandum deferre debeat, veluti ſi egenus
dicatur mutuam pecuniam accepiſſe. ¶ De probatio- 7
nibus notentur hæ regulæ. I. Ei probatio incumbit,
qui affirmat, non ei qui negat. l. 2. II. Qui dicit aduer-
ſarium prohibitum eſſe aliquid facere, prohibitionem
probare debet. l. 5. in princ. III. Qui dicit actum non
valere, probationem præſtare tenetur. d. l. 5. §. 1. IV. Vt
actor ſuam intentionem, ita reus ſuam exceptionem
ſeu defenſionem probare debet. l. quingenta. 12. l. in
exceptionib. 19. in princ. & C. eod. l. 1. & 2. & Inſtit. de
interdict. §. retinendæ. verſ. commodum. V. Monu-
menta publica maiorem fidem faciunt, quàm teſtes.
l. 5. VI. In exercendis litibus eandem probandi vim
habent inſtrumenta & teſtes. C. de fide inſtrum. l. in
exercẽdis. 15. Hæc dicta ſint de probationibus. ¶ Præ- 8
ſumptio autem, quæ & ſuſpicio interdum vocatur. ex-
trà de præſumpt. c. literis. 12. eſt opinio aliquo modo
ſuffulta de re incerta, non probata. ¶ Differt autem. 9
I. A probatione: quia per legitimam probationem res
fit certa, per præſumptionem manet dubia. II. A fi-
ctione: quia quod fingitur, ſemper eſt falſum: quod
verò præſumitur, plerumque eſt verum. ¶ Diuidi- 10
tur I. In affirmatiuam, veluti, cancellato chirographo
debitor præſumitur liberatus. l. ſi chirographum. 24.
& negatiuam, veluti; Nemo præſumitur iactare ſuum.
l. cùm de indebito. 25. in pr. II. In neceſſariam, quam
Doctores vocant iuris & de iure, contra quam non
admittitur contraria probatio. C. ad Maced. l. vlt. in fin.
& ext. de ſponſal. c. is qui fidem. 30. Probabilem, quam
Doctores appellant iuris præſumptionem, cui ſtan-
dum eſt, niſi contrarium oſtendatur. d. l. ſi chirogra-
phum. cum ſim. Leuem, quam ſ. cum Doctoribus ſe-
miplenam probationẽ nominaui. & leuiſſimam, quam

ſuprà cum hisdem Doctorib. probationem ſemiplena
minorem nuncupaui.

IV. *De fide inſtrumentorum.*

1 CVm dictum ſit duas eſſe maximè proprias proba-
tionis ſpecies: quatum altera fit per inſtrumenta,
altera per teſtes: operæ pretium erit de his ſeorſum
2 diſſerere, ac primùm de inſtrumentis. ¶ Inſtrumen-
tum, præter eam ſignificationem, qua pro organo ſu-
mitur, vt in tit. ff. de inſtruc. vel inſtrum. lega. nihil ad
hunc tractatum pertinentem, quatuor modis in hac
probationum materia ſumitur. I. Latè pro quocum-
que documento cauſam & iudicem inſtruente, ita vt
non ſolùm ſcripturam, ſed etiam perſonas teſtium
complectatur. l. 1. & ff. de verb. ſignif. l. notionem. 99. §.
vlt. II. Anguſtè pro ſcriptura aliquid probante. ff. de
iudic. l. exigere. 65. & C. de dilat. l. 1. & de contrah. ſti-
pul. l. optimam. 14. III. Anguſtiùs pro ea ſola ſcriptu-
ra, quæ continet aliquam conuentionem, & diſtin-
guitur tam à rationibus. ff. de eden. l. 1. §. editiones.
quàm à teſtamento. C. de tranſact. l. ſub prætextu in-
ſtrumenti. 19. adhib. l. 6. ff. eod. tit. IV. Anguſtiſſimè
pro publico inſtrumento. C. de iureiur. propt. calum.
l. 1. & qui potior. in pign. hab. l. ſcripturas. 11. & Clem.
3 1. de procurat. ¶ Inſtrumentum in ſecunda ſignifica-
tione acceptũ (ſic enim ſumitur in hac rubrica) mul-
tis modis diuiditur. I. In publicum, & priuatum. Pu-
blicum eſt, quod habet publicam auctoritatem; quia
vel à perſona publica vel ſaltem iuſſu perſonæ publi-
cæ, vt iudicis, factum eſt. ext. de probat. cap. quoniam.
11. vt Acta. C. de eden. l. 2. & de donat. l. in donationi-
bus. 31. Scriptura argentariorum. ff. de eden. l. argen-
tarius. 10. §. 1. Scriptura cenſualis. ff. tit. prox. l. cenſus.
10. & C. de donat. l. 7. & 8. Apochæ publicarum fun-
ctionum. C. de apoch. pub. to. tit. Literæ ſecuritatis ſeu
ſalui conductus. No. 17. cap. 6. & Inſtrumentum à ta-
bellione conſcriptum. ext. de præſumpt. c. illud. 11. Pri-
uatum eſt, quod auctoritate priuata fit à priuata per-
ſona: vt Kalendarium ſeu codex rationum. ff. de reb.
cred. l. penult. & de pecul. l. vlt. & C. de probat. l. 6. Pri-
uata annotatio ſeu ſubnotatio, quæ memoriæ causâ
fit. C. eod. l. 7. Chirographum ſiue idiochirum, propria
debitoris manu ſcriptũ obligationis probandæ causâ.
C. de fide inſtrum. l. comparationes. 20. & qui potior.
in pign. l. ſcripturas. 11. quod etiam vocatur ſyngra-
pha. Cic. lib. 7. epiſt. 17. vel ſyngraphus. Plautus in Aſi-
naria, actu 4. ſce. 1. vel epiſtola. ff. depoſi. l. Publia. 26. §.
vlt. vel cautio ff. de reb. cred. l. lecta. 40. in prin. Priuata
Apocha, ſeu ſecuritas (vt vocatur ſi cert. pe. l. vlt. & de
teſtib. l. teſtium. 18. & de non num. pec. l. in contractib.
14.) qua fatetur creditor ſibi ſolutum: & Antapocha,
qua debitor fatetur ſe ſoluiſſe. C. h. t. l. plures. 19. Po-
teſt tamen eſſe etiam apocha ſeu ſecuritas publica. C.
de diſcuſſorib. l. 2. II. In Authenticum ſiue Autogra-
phum, vulgò *original*; quod per ſe eſt perfectum, &
probat, nec ex alia ſcriptura pendet: Schedam, per
quam prima quaſi lineamenta ducuntur, vt inde au-
thenticum faciliùs conficiatur: Exemplum, quod de-
ſcriptum eſt ex authentico: Indicem, qui authentici
ſententiam breuiùs conceptam continet: & Annota-
tionem ſeu Subnotationem, qua nonnulla notantur
memoriæ causâ, vt nomina debitorum, aut debitæ
quantitates. l. 2. & C. eod. l. contractus. 17. & de probat.
l. 5. & 7. & de diuerſ. reſcript. l. 3. & de conuen. fi. debit.
l. 2. Cuiac. lib. 5. obſeru. cap. 25. III. Aut eſt inſtrumen-
tum αὐτόχειρον, ſiue ὁλόγραφον, quod totum manu pro-
pria ſcriptum eſt: aut ἑτερόχειρον, quod ſcriptũ eſt om-
nino per alium: aut ſcriptum eſt partim manu pro-
prii, partim per alium, vt cùm teſtator tantummodò
nomen heredis ſcribit in teſtamento, ex præſcripto. l.
iubemus. 29. C. de teſta. IV. Aut fit ſolemnitatis cau-
sâ, vt in teſtamento ſolemni: aut probationis causâ, vt
in contractibus & conuentionibus. l. 4. & ff. de pignor.
l. 4. V. Aut eſt verum, aut falſum, aut ſuſpectum, aut
ſimulatum. C. h. t. l. 2. & de probat. l. cum precibus. 18.
& l. pen. ¶ His expoſitis, notandum eſt, rubricam hîc 4
in libro Florentino duabus conſtare partibus. Prior
eſt de fide inſtrumentorum, id eſt, de fide, quam in-
ſtrumenta faciunt, ſeu de probatione per inſtru-
menta. Poſterior, quæ in indice Pandectis præfixo
deſideratur, eſt de amiſſione eorum. Nobis vtraque 5
pars exponenda videtur. ¶ De probatione, quæ per
inſtrumenta fit, notentur hæ regulæ. I. In inſtrumen-
to à tabellione conſcribendo hodierna generalis pra-
xis octo requirit: nempe inuocationem numinis di-
uini: annum à Chriſto nato, vel incarnato, prout loci
conſuetudo exigit: Romanam indictionem: menſem,
& diem rei geſtæ: nomen Imperatoris, aut principis,
in cuius ditione inſtrumentum fit: rerum geſtarum
ſeriem: nomina teſtium: ſubſcriptionem, & ſignum
tabellionis Specul. de inſtrum. edit. §. 2. in pr. Niſi hæc
omnia ſint à tabellione obſeruata, inſtrumentum ſe-
miplenè probat. Anto. de Butr. in cap. vlt. ext. de iure-
iur. His adhibitis plenè probat, & ei ſtatur, niſi pro-
betur contrarium. C. de probat. l. cum precibus. 18.
II. Chirographum ſubſcriptum à tribus teſtibus, com-
paratur inſtrumento publico. C. qui potior. in pign.
habeant. l. ſcripturas. 11. Aliàs ſcriptura priuata non
probat pro ſcribente. C. de probat. l. 5. 6. 7. Sed contra
ſcribentem. ff. depoſ. l. Publia. 26. III. Ex commemo-
ratione ſcripturæ in aliquo inſtrumento facta nihil
probatur, niſi ea ſcriptura proferatur. No. 119. cap. 3.
IV. Index, vel exemplum plenè probat, ſi publica au-
ctoritate ſit ex authentico deſcriptum, vel cum au-
thentico collatum, argum. c. Albericus. 43. ext. de te-
ſtib. quod vulgò vocant vidimatum; quoniam is, qui
cum authentico contulit, ad fidem huius collationis
faciendam ſubſcribere ſolet verbum *vidimus*. V. Cùm
de manu dubitatur: veritas ex chartæ notis. Nou. 73.
cap. 6. & per comparationem literarum exquiritur.
C. h. t. l. comparationes. 20. VI. In exercendis litibus
eandem vim obtinent fides inſtrumentorum ac depo-
ſitio teſtium. C. eo. l. in exercendis. 15. ¶ De amiſſio- 6
ne inſtrumentorum notetur, inſtrumẽto amiſſo, obli-
gationem eo contentã nõ extingui, nec eſſe inutilem,
ſi aliis quibuſcumque modis probari poſſit. C. eod. l. 1.

V. *De teſtibus.*

POſt inſtrumenta dicamus de teſtibus. Teſtis eſt, 1
qui de aliquo facto controuerſo teſtimonium di-
cit, vel alicui actui adhibetur, vt poſſit de eo, quando-
cumque opus erit, teſtimonium dicere. Teſtimonium
verò eſt ipſius teſtis aſſertio. ¶ Poſſunt autem omnes 2
teſtimonium dicere, niſi iure prohibeantur. l. 1. §. 1. &
coguntur, niſi iuſta de cauſa excuſentur. C. eod. l. ἡ διά-
ταξις. 16. & l. pen. ¶ Et regulariter teſtimonij dicendi 3
causâ, ad iudicem venire debent. C. eod. l. nullum. 14.
& d. l. pen. ¶ Et antequàm teſtimonium perhibeant, 4
iurare coram iudice debent, ſe de omnibus ad cauſam
pertinentibus, de quibus interrogabuntur, dicturos,
quod nouerint, & neque verum aliquid celaturos, ne-
que falſum admixturos. C. eod. l. iuſiurandum. 9. & d. l.
nullum, & extrà eod. cap. de teſtib. 29. & de accuſat. c.
qualiter. 17. & cap. ſeq. ¶ Producuntur ſumptibus 5
producentis. C. h. t. l. quoniam liberi. 11. d. l. ἡ διάταξις.
& de appellat. l. 6. §. ſi quis autem. citata parte aduerſa.
d. l.

6 d.l.pen.& Nou.90.in fin. ¶ Nec plures, quàm cauſæ
vtilitas exigat. l.1. §.vlt. Sufficiunt autem regulariter
duo, niſi lea plures requirat. l.vbi.12. Vnus ſemiplenè
7 probat.glo.in l.3.in ver.decidi. C. de probat. ¶ Porrò
non omnes æquè fidem faciunt; ſed alij maiorem, alij
minorem : quod iudex ex teſtium numero, & qualita-
te, & ex teſtimonij probabilitate diiudicabit. l. 3. l. ob
carmen. 22. §.1. Maiorem autem fidem facit viua vox
teſtis, quàm teſtimonij recitatio ; idcirco opus eſt, vt
ipſe iudex teſtem examinet. d. l. 3. §. idem Diuus. &
§. ſequent.

VI. *De iuris & facti ignorantia.*

1 EXpoſita ſunt quatuor accidentia rerum credita-
rum : pignora, remedia ædilitia, vſuræ aliæque
acceſſiones, & probationes, quintum & vltimum eſt
iuris vel facti ignorantia, cuius in contrahendo vel
quaſi contrahendo ſæpe ratio habetur. vt in emptione
& venditione. ꝟ. de contrah. empt. l. in venditionibus.
9. cum ſea legib. ſequentibus. & in ſolutione indebit.
2 l.pen. §. vlt. & C. eod. l. cùm quis. 10. cum ſim. ¶ Vtra-
que ignorantia, id eſt, ſiue ſit iuris, ſiue facti, tripertita
eſt. aut enim eſt error, aut dubitatio ſeu titubatio, aut
ignorantia propriè dicta, quam Ariſtoteles. 1. Poſter.
vocat ignorantiam puræ negationis. Errat, qui opi-
nionem habet veritati contrariam: veluti ſi putet ſuf-
ficere quinque teſtes in teſtamento condendo, aut ſe
debere quod non debet. Dubitare aut titubare dicitur,
cuius mens inter ſcientiam & errorem hæſitat, nec-
dum alterutrum ex duobus contrariis elegit : veluti ſi
dubitet, an debeat, nec ne, & an quinque teſtes in te-
ſtamento ſufficiant. Propriè ignorat, cuius animum
cogitatio de re aliqua non ſubiit : vt dominus abſens
ignorat negotia ſua ab aliquo geri : & qui operam iuri
non dedit, iuris deciſiones ignorat. ꝟ. de acquir. hered.
l.6. §. ſi is qui putabat. & quis or. in. bo. poſſ. ſeru. l.2. in
princ. & C. de condict. indeb. l. vlt. & de furt. l. vlt. §. ſin
autem neſcius. In hoc autem titulo ignorantia latè ſu-
3 mitur vt dicta tria genera complectatur. ¶ Regulari-
ter ignorantia facti excuſat, ignorantia verò iuris non
excuſat. l. pen. in princ. & §. vlt. verſ. quòd ſi ideo. & C.
eod. l. pen. quoniam in iis quæ ſunt facti, etiam pru-
dentiſſimi viri falluntur : ius verò finitum eſt & cer-
tum. l. 2. atque omnibus notum eſſe debet. C. de legib.
l. leges. 9. Abſolutus eſt huius quartæ Digeſtorum par-
tis tractatus de rerum creditarum accidentibus.

LIBER XXIII.

TITVLVS I.

De ſponſalibus.

1 SEQVVNTVR congruo ordine contra-
ctus omnino perſonales: inter quos pri-
mum locum meritò & ſecundum natu-
2 ram obtinent ſponſalia. ¶ Sed notare
oportet, verbum *Sponſalia* moltis modis
accipi : ſignificat enim I. Repromiſſionem futurarum
nuptiarum. l. s. II. Arras ſponſalitias. C. ſi rector pro-
uin. vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint, in tub.
& ſi nuptiæ ex ſeſcr. pet. l. 1. in fin. & C. Th. de ſponſal.
l.6. III. Pro ſponſalitia donatione, qualis eſt donatio
propter nuptias. C. de donat. an nupt. l.3. & de ſecun.
nupt. l.2. & de præd. min. l. prædia. 8. & No. Valentinia-
3 ni de epiſc. iudic. §. opportunum. ¶ Hoc loco prima
ſignificatio accipitur: in qua ſpóſalia definiuntur men-
tio & ſepromiſſio futurarum nuptiarum. l. 1. dicta à
ſpondendo, quia moris fuit veteribus ſtipulari, &
ſpondere futuras vxores. l.2. Vnde ſponſi ſponſæque
appellatio nata eſt. l.3. ſed hodie nudo conſenſu fiunt.
l.4. Conſenſus requiritur contrahentium, & cetero-
rum, quorum in nuptiis deſideratur. l.7. §.1. & l. ſpon-
ſalia ſicut. 11. ¶ Contrahi non poſſunt à minoribus 4
ſeptem annis : quia non intelligunt, quod agunt. l. in
ſponſalibus. 14. & extrà de deſponſat. impub. c.5. &
lib.6. eod. tit. cap.1. ¶ Contrahi poſſunt I. Vel inter 5
præſentes, vel inter abſentes, vt per nuncium, vel per
epiſtolam. l.4. & l. vlt. II. Per ſe, vel per alium. d. l. vlt.
III. Adhibitâ, vel omiſsâ ſcripturâ. d. l.7. in pr. IV. Purè
extrà eod. cap.2. vel in diem, vel ſub conditione. extrà
de condit. appoſ. cap.3. & 6. V. Per verba de futuro, ve-
luti, *Ego te in vxorem accipiam*: aut per verba de præſen-
ti, veluti, *Ego te in vxorem accipio*. extrà. h. t. c. pen. Hæc
verba de præſenti ſi proferantur ab impuberibus, fa-
ciunt vera ſponſalia, quia cùm non poſſit matrimo-
nium ab impuberibus contrahi, reſoluuntur iuris in-
terpretatione in ſponſalia de futuro. extrà eod. cap. vn.
lib.6. cùm autem proferuntur à puberibus, non faciunt
ſponſalia, ſed matrimonium: ſi quidem matrimonium
non concubitu, ſed ſolo conſenſu efficitur. ꝟ. de donat.
int. vir. & vxor. l. pen. & de condit. & demonſtrat. l. ſi
cui fuerit. 15. & de diuerſ. reg. iur. l. nuptias. 30. vulgò
tamen vocantur ſponſalia : ſed barbarè non Latinè:
quia vulgò dicitur aliquis deſponſare mulierem, Gal-
licè *eſpouſer*, quando matrimonium cum ea contrahit,
promittere autē, ſeu *fiancer*, cùm ſponſalia contrahit.

II. *De ritu nuptiarum.*

SEcundus contractus perſonalis eſt matrimonium 1
ſeu nuptiæ, in quarum gratiam diximus ſponſalia
contrahi. ¶ Nuptiæ ſeu matrimonió (vtroque enim 2
vocabulo promiſcuè vtimur. l. ſi ita 10. & l. ſeq. & ꝟ.
de donat. int. vir. & vxor. l. inter eos. 27. & l. pen. & C.
de nupt. l.6. l. neque ſine nuptiis. 13. & Inſtit. de patr.
poteſt. §.1.) eſt viri & mulieris coniunctio, indiuiduam
vitæ conſuetudinem continens, vt Imperator definit
in d. §. 1. vel, coniunctio maris & feminæ, & conſor-
tium omnis vitæ, diuini & humani iuris communi-
catio, vt definit Modeſtinus in l. 1. Ait, *coniunctio*. In-
tellige coniunctionem animorum, potiùs quàm cor-
porum : ſi quidem nuptias non concubitus, ſed con-
ſenſus facit, vt notaui in calce tit. præced. Ait, *conſor-
tium omnis vitæ*: quia vxor eſt vitæ ſocia, & matrimo-
nium continet vitæ ſocietatem. ꝟ. de actio. rer. amot.
l.1. & de re iudic. l. ſi rerum. 52. Ait, *diuini iuris commu-
nicatio*. His verbis Modeſtinus reſpexit ad priuatorum
ſacrorum communionem : quia ſingulæ familiæ pro-
pria ſacra habebant, & mulier tranſibat in ſacra ma-
riti. Nos autē ex Iuſtiniani Chriſtiani principis men-
te intelligemus vtrumque coniugem eiuſdem reli-
gionis, id eſt, Chriſtianum eſſe debere. C. de Iudæ. l.6.
Ait, *& humani iuris*: quia mulier ſequitur mariti do-
micilium. ꝟ. de iudic. l. exigere. 65. & ꝟ. ad municip.
l. vlt. §. item reſcripſerunt mulierem. & forum. ꝟ. de iu-
riſd. l. pen. ¶ Connubium non eſt idem quod matri- 3
monium, ſed eſt vxoris iure ducendæ facultas, vt de-
finit Vlp. tit. de his qui in poteſt. ſunt. & ita accipitur
in l. 3. C. de inceſt. nupt. vbi dicitur cum ancillis non
eſſe connubium, ſed contubernium. ¶ Nota nec nu- 4
ptias nec matrimonium dici poſſe, niſi ſit coniunctio
legitima & iure probata. Inſtit. de nupt. §. ſi aduerſus.
¶ Porrò nuptiarum expoſitio eſt quadripertita: con- 5
ſiderantur enim nuptiæ contrahendæ, contractæ, diſ-
ſoluendæ, & diſſolutæ. In contrahendis videndum,
qui,

Digitized by Google

qui, & quomodo nuptias contrahere poſſint. Con-
trahunt autem inter ſe ciues Romani maſculi & fe-
minæ, quorum coniuctio iure non reprobatur. Inſtit.
eod.in pr. & contrahunt ſolo conſenſu, vt iam docui.

III. *De iure dotium.*

1 CONtractarum nuptiarum effectus duplex eſt. Pri-
mus effectus eſt, vt dos valeat. ſ. de condict. ſine
cau. l.vlt. Nam etſi nuptiæ ſine dote eſſe poſſunt, ta-
men dos ſine nuptiis eſſe non poteſt. l. 3. l. ſi ſerua. 39. l.
tali. 48. in princ. l. dotis promiſſio. 68. & ff. pro dote. l. 1.
§. pen. & vlt. & C. de donat. an. nupt. l. vltim. verſ. quare
enim. & de repud. l. pen. in princ. & Inſtit. de nupt. §. ſi
aduerſus. & Nu. 22. cap. 2. exceptis nuptiis perſonarum
illuſtrium, in quarum coniunctionibus conſtitutio
dotis neceſſaria eſt. Nou. 74. cap. 4. quemadmodum &
cùm concubinâ in vxorem doctâ liberi legitimantur.
2 Inſtit. de nupt. §. vlt. vbi notaui. ¶ Dos accipitur. I. Pro
re dotali quatenus dotalis eſt, vt putà fundus dotalis
vocatur dos, non quatenus eſt fundus, ſed quatenus
eſt dotalis. ff. de impenſ. in res dot. fac. l. 5. in pt. II. Pro
dotis conſtitutione, id eſt, cùm res in dotem datur, in
quo ſenſu dos inter donationes refertur. C. de donat.
ante. nupt. l. vlt. in princ. III. Pro iure dotis repetendæ,
ſiue actione de dote. ff. de dote prælega. l. 1. §. Celſus.
3 ¶ In prima ſignificatione à Varro. lib. 4. de lin. Latin.
definitur pecunia nuptiarum causâ data. Ait *pecunia*,
hoc verbum latè accipe pro quacumque re, quæ eſt in
patrimonio, vt in l. 5. l. pæcuniæ verbum. 178 & l. pe-
cuniæ nomine. 222. ff. de verb. ſignif. nam omnes res
in dotem dari poſſunt, ſiue ſint mobiles, ſiue immo-
biles, ſiue ſe mouentes. C. h. t. l. pen. in princ. ſiue nu-
mero, pondere, vel menſurâ conſtantes. l. res in dotem.
42. & C. de rei vxo. act. l. vn. §. cùm autem. ſiue incor-
porales, vt obligatio & actio, ſeu nomen debitoris. l. ſi
pater. 44. §. 1. & l. ſeq. & C. de oblig. & act. l. 2. Item vel
proprietas, vel vſusfructus. l. cùm in fundo. 78. & C. eo.
l. res quas. 17. & l. ſeq. Et vel datur res inæſtimata, vel
æſtimata. Priori caſu res: poſteriori æſtimatio eſt do-
talis. l. plerumque 10. & ll. ſeqq. & C. eod. l. 5. & l. pen.
& ff. de fun. dot. l. quòd ſi fundus. 11. & C. de rei vxor.
act. l. vn. §. & cùm lex. in fin. Ait *data*: quia dotem non
promiſſio, nec ſcriptura, ſed numeratio ſeu datio fa-
cit. C. de do. cau. non num. l. 1. & 3. Ait *nuptiarum causâ*:
quia (vt dixi) non poteſt eſſe ſine nuptiis: ac ſeruire
debet oneribus matrimonij, vt mox docebo. In eodem
ſenſu dicitur res dotis causâ data. l. ſi ego. 9. §. dotis au-
4 tem. ¶ Dotis autem datio eſt contractus. ſ. de iudic. l.
exigere. 65. & de conſtit. pecun. l. 1. §. debitum. & ff. de
diuerſ. reg. iur. l. contractus. 17. do vt ſuſtineas onera
matrimonij. l. ſi is qui. 65. §. 1. & C. eod. l. pro oneribus.
20. & ſ. pro ſoc. l. actione. 65. §. vlt. & ff. de caſtren. pe-
cul. l. dotem. 16. in princ. Quare à muliere, vel ab alio
pro muliere datur marito, vt apud eum perpetuò ſit. l.
1. quia maritus onera matrimonij ſuſtinet. l. 7. in princ.
Dictæ definitioni non repugnat, quod ſ. dixi ex l. vlt.
C. de donat. an. nupt. dotem inter donationes connu-
merari: non eſt enim ſimplex donatio, ſed ob cauſam,
id eſt, propter matrimonium & onera matrimonij,
adeo vt non inter titulos lucratiuos, ſed oneroſos re-
5 cẽſeatur. ff. de oblig. & act. l. ex promiſſione. 19. ¶ Dos
vel eſt profectitia, vel aduentitia. Profectitia eſt, quæ
à patre vel auo paterno, licèt mulierem in poteſtate
non habeat, profecta eſt de bonis, vel facto eius. nihil
enim refert, vtrum ipſe, an alius mandato eius, vel ne-
gotia eius gerens, dotem dederit. Aduentitia eſt, quæ
6 ab ipſa muliere, vel à quouis alio datur. l. 5. ¶ Rei do-
talis dominium ciuile eſt penes maritum, naturale pe-
nes mulierem. C. h. tit. l. pen. aut ſi mulier ſit in patris
poteſtate, & dos ſit à patre profecta, communis eſt pa-
tri & filiæ. ff. ſolu. matrimo. l. 2. §. 1.

IV. *De pactis dotalibus.*

GEnerali tractatui de dote ſubiicit duos ſpeciales: 1
alterum de pactis dotalibus, alterum de re dota-
li: qua methodo vſus eſt etiã lib. 18. in contractu em-
ptionis & venditionis explicando. ¶ De pactis dota- 2
libus hæc notentur. I. Regulariter ſunt ſeruanda. C.
de pact. l. legem. 10. & h. t. l. 1. Niſi aut ſint contra ius,
vel bonos mores. l. 5. & 6. & C. eo. l. 5. aut dotis cauſam
deteriorem faciant in præiudicium mulieris. l. 2. l. de
die. 14. & lll. ſeqq. nam in præiudicium parentis mu-
lieris valent. C. eod. l. 6. II. Alia pacta ad voluntatem
pertinent, id eſt, pro libitu apponuntur, vel omittun-
tur, veluti vt mulier dote promiſſa ſe alat, aut certam
ſummam viro præſtet, & ab eo alatur: alia ad ius do-
tis pertinẽt, veluti quemadmodum dos petatur, quem-
admodũ reddatur; quæ non ſemper valent. l. ſi pater.
12. §. 1. id eſt, tunc non valent, cùm deteriorem cauſam
dotis & mulieris faciunt, vt modò docui. III. Qui
pro muliere dotem dat, legem, quam vult, dicere po-
teſt, ſed poſt eam datam non poteſt mulieri præiudi-
cium facere. IV. Si dos profectitia data ſit, nec pater
filiæ, nec filia patri nocere paciſcendo poteſt, filia ta-
men patri prodeſſe poteſt, non pater filiæ. l. 7. Quod
poſtremum ſic intellige, vt ex pacto patris non detur
filiæ exceptio pacti: dabitur tamen exceptio doli ſub-
ſidiaria. ſ. de pact. l. & heredi. 21. §. nos autem.

V. *De fundo dotali.*

QVod ad rem dotalem attinet, ſpeciale eſt in præ- 1
dio dotali: vt à marito nec alienari, nec pigne-
rari poſſit. Lex Iulia muliere inuita tam alienari quàm
pignerari prohibuit: ea conſentiente alienari permi-
ſit, non etiam pignerari. Iuſtinianus vtrumque fieri
vetuit, ſiue mulier conſentiat, ſiue diſſentiat. C. de rei
vxor. act. l. vn. §. & cum lex. & Inſtit. quib. alie lic. in pr.
¶ Prædium dotale intellige I. Tam vrbanum, quam 2
ruſticum. quamuis enim hic titulus inſcribatur *de fun-
do dotali*, tamen hoc ius obtinet tam in prædiis vrba-
nis, quàm in ruſticis. l. dotale. 13. in princ. II. Quod in
dotem datum eſt inæſtimatum: vel æſtimatum adie-
cto pacto, vt electio ſit mulieris, vtrum ſoluto matri-
monio rem, an æſtimationem petere malit. l. quòd ſi
fundus, 11. & C. eod. l. 1.

LIBER XXIV.

TITVLVS I.

De donationibus inter virum & vxorem.

SECVNDVS nuptiarum effectus eſt, vt ſim- 1
plex donatio inter virum & vxorẽ facta non
valeat. Cuius iuris ratio multiplex affertur.
I. Ne coniuges mutuo amore inuicem ſpolientur, do-
nationibus non temperantes. II. Vt potiùs liberis pro-
creandis ſtudeant, quàm pecunias quærant. III. Ne
venalitia fiant matrimonia, & diſtrahantur eo non
donante qui donare poteſt; adeo vt coniugalis con-
cordia ſit venalis. IV. Ne melior in paupertatem in-
cidat, deterior locupletetur. l. 1. 2. 3. ¶ Intellige dona- 2
tionem non valere: quia donanti permittitur, vt poſ-
ſit pœnitere, & eam reuocare. l. cùm hic ſtatus. 32. §.
ait oratio. quatenus ea donatio ipſum donantem pau-
periorem, & accipientem locupletiorem fecit. l. 5. §.
conceſſa.

conceſſa. Heres autem donantis, qui eadem voluntate
retenta defunctus eſt, donationem reuocare nequit. d.
l. cùm hic ſtatus. §. ait oratio.

II. *De diuortijs & repudijs.*

1 POſtquam de ſponſalibus, & de nuptiis contrahen-
dis, & de contractatum effectibus diximus: ſequi-
2 tur, vt de eis diſſoluendis videamus. ¶ Mattimonium
dirimitur moltis modis, vt diuortio, morte, & aliis
3 modis. l. 1. & No. 22. ¶ Inter diuortium, & repudium,
hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem. Nam di-
uortio dirimitur tantùm matrimoniũ, quod iam con-
tractum eſt: repudio autem dirimitur vel cõtractum,
vel futurum matrimonium, id eſt, vel matrimooium,
vel ſponſalia. ʒ. de verb. ſignif. l. inter ſtuprum. 101. §.
4 diuortium. & l. inter diuortium. 191. ¶ Diuortium di-
citur vel à diuerſitate mentium: vel potiùs quia in di-
uerſas partes eunt, qui matrimonium diſtrahunt. l. 2.
in princ. & ʒ. de verb. ſignif. d. l. intet diuortium. Re-
pudium verò dicitur à pudore, vt Feſto placet: qoia
non poteſt ſine aliqua pudoris iactura coniugium
5 diſſolui. ¶ Dioortium hoc iure fit vel ex communi
conſenſu. C. de repud. l. ſi conſtante. 9. Nou. 22. cap. 4.
vel vnius voluntate ob cauſam iure probatam. C. eod.
l. cõſenſu. 8. l. in cauſis. 10. l. vlt. §. vlt. Sed nouiſſimè Iu-
ſtinianus matrimonium ſine iuſta caoſa mutuo con-
ſenſu diſſolui vetuit: ex caoſa verò caſtitaris, & vitæ
6 cœlibis id petmiſit. Nou. 117. cap. 10. ¶ Diuortio ſe-
cundum ius ciuile diſſoluitur matrimonium. l. 1. ſecun-
dum ius Canonicum non ſoluitur matrimooium, ſed
inducitur thori ſeparatio, xxxij. q. 7. c. 1. & 2. vel in per-
petuum. xxxiij. q. 5. c. quod Deo. vel ad tempus. xxx. q.
1. c. noſſe. glo. in cap. 1. in ver. interueniente diuortio,
xxxij. q. 7. Sed non dicitur propriè diuortium, niſi
quod animo perpetuam conſtituendi ſeparationem
fit. l. 3. & de pœnit. diſtinct. 1. c. diuortium.

III. *Soluto matrimonio dos quemad-modum petatur.*

1 SVpereſt, vt effectns mattimonij ſoluti explicemus.
Primos effectus eſt dotis reſtitutio, ſeu repetitio.
2 ¶ Dos olim repetebatur modò rei vxoris actione, mo-
dò actione ex ſtipulatu. Sed Iuſtinianus ſublata rei
vxoriæ actione, C. de rei vxor. act. l. vn. in princ. conſti-
tuit, vt ſemper cogatur ex ſtipulatu; ita vt ſi ſtipulatio
non fuerit expreſſa, à lege ſuppleatur, ac tacitè in-
3 relligatur fuiſſe adhibita. ¶ Inſuper conſtituit vt hæc
actio ſit bonæfidei eíque adiunxit ius tacitæ hypothe-
4 cæ. d. l. vn. §. 1. ¶ Præterea iuſſit dotem, ſi in rebus
immobilibus conſiſtat, confeſtim reſtitui. ſi in aliis
rebus intra annum reddi, & vt maritus condemnetur
5 in quantum facere poteſt. d. l. vn. §. cum autem. ¶ In
quæſtione cui detur dotis repetitio, ſic diſtinguitur:
Aut pater puellæ dotem dedit, aut extraoeus, aut ipſa
mulier. Primo caſu patet repetit, licèt ſibi reddi ſti-
pulatus non ſit, quia tacitè ſtipulatus intelligitur. Se-
cundo caſu, ſi extraoeus nominatim ſibi reddi pactus
vel ſtipulatus eſt, ipſe repetit. ſin minùs, ipſa mulier
tacitè ſtipulata intelligitur, ipſiq́ue dos reſtituenda
eſt, quemadmodum & tertio caſu. d. l. vn. §. accedit.
6 ¶ Nota primò pactum extranei ſufficere ad hoc, vt
dos ei reſtitui debeat: pactum autem parentis conſti-
tuentis dotem profectitiam, non mutare huius dotis
naturam, id eſt, non efficere vt dos ſit propria patris,
ſed ad hoc requiri patris ſtipulationem. C. de iu. dot.
l. 6. Sed hodie ſi expreſsè ſtipulatus non ſit, tacitè ſti-
7 pulatus intelligitur. d. l. vn. §. accedit. ¶ Nota ſecun-
dò, cùm mulier in poteſtate patris eſt, patrem agere, id
eſt, dotem ſoluto matrimonio repetere debere filiâ
conſentiente: videri autem filiam conſentire, niſi ex-
preſsè diſſentiat. l. 2. §. 1. & 2. ¶ Iam verò dotem re- 8
ſtituere cogitur maritus, vel mariti pater, qui eam ac-
cepit, vel heres: ita vt heres mariti extraneus cõdem-
netur in ſolidum, id eſt, in quantum heres eſt: reliqui,
id eſt, maritus, ſocer, & filius communis, in quantum
facere poſſunt. d. l. 2. in princ. l. maritus. 12. & l. ſeq. l. rei
iudicatæ. 15. §. 1. & 2. & l. ſeq. l. ex diuerſo 17. §. vlt. l.
etiam. 18. in princ. & ʒ. de re iudic. l. non tantum. 20. &
l. ſeq. & l. ſciendum. 25. ¶ Fructus dotis extremi anni 9
qoo mattimonium conſtitit, inter actorem & reum
pro portione menſium, quibus matrimonium ſtetit,
vel ſolutum fuit, diuidi debent. verbi gratiâ ſi matri-
mooium Kal. Ian. contractum, Kal. Maijs ſolutum ſit;
maritus tertiam fructuum partem reſtituet, beſſem
retinebit. l. 7. §. Papinianus.

LIBER XXV.

TITVLVS I.

De impenſis in res dotales factis.

SECVNDVS effectus in impenſis à mari- 1
to in rem dotalem factis cernitur. ¶ Im- 2
peoſarum aliæ ad fructus, aliæ ad perpe-
tuam rei dotalis vtilitatem pertinent. l. 3.
§. 1. hæ partim neceſſariæ ſunt, partim vtiles, partim
voluptariæ. Neceſſatiæ ſunt, quæ habeot in ſe neceſ-
ſitatem impendendi. d. l. 1. §. 1. id eſt, quibus non factis
dos minuitur. l. impenſæ. 14. in princ. quia res aut peri-
tura, aut deterior futora eſt. ʒ. de verb. ſignif. l. impen-
ſæ. 79. in princ. ideoque matitus ob eas omiſſas tanti
mulieri condemnatur, quanti eius intereſt. l. 4. Tales
ſunt impenſæ in refectionem ædificij ruentis, propa-
gationem vitium, & arborum, curationem ſerui ægro-
ti, & ſimiles. d. l. 1. §. vlt. l. 2. l. 3. & d. l. impenſæ. 14. in pr.
Vtiles ſunt, quas maritus non neceſſariò, ſed vtiliter
facit, quia rem dotalem meliorem reddunt: vt factæ
in eruditionem ſerui, vel agrum ſtercorandum, & id
genus aliæ. l. 5. §. vlt. l. 6. & d. l. impenſæ. 14. §. 1. & ʒ. de
verbor. ſignif. d. l. impenſæ. §. 1. Voluptariæ ſunt, quas
maritus voluptatis causâ facit, & quæ ſpeciem exor-
nant; vt picturæ parietem, non etiam fructum augent.
l. 7. in princ. & ʒ. de verb. ſignif. d. l. impenſæ. §. vlt. quæ
tamen ſi fiant in rebus promercalibus, adeo vt ob
haoc cauſam res pluris veodantur; iam non volupta-
tiis, ſed vtilibus adnumerantur. l. quòd ſi hæres. 10.
¶ Neceſſariæ dotem ipſo iure minuunt: proinde ma- 3
ritus eo minus reſtituit ſoluto matrimonio. l. 5. & l.
pen. & C. de rei vxor. actio. l. vn. §. taceat. verſ. ſed nec
ob impenſas. niſi modicæ ſint, quas maritus ferre de-
bet. l. omnino. 52. Vtiles voluntate mulieris factæ re-
petuntur actione mandati, ſine eius conſenſu factæ re-
petuntor actione negotiorum geſtorum: voluptaria-
rum nomine deductio operis facti conceditur marito,
quatenus ſine ſpeciei læſione id tollere poteſt. d. §. ta-
ceat. verſ. ſed nec ob impenſas.

II. *De actione rerum amotarum.*

TErtius effectus eſt actio rerum amotarum. nam ſi 1
coniux coniugi, diuortij conſilio, furtum faciat:
licèt verè furtum ſit. l. 1. & l. pen. tamen ne quidem di-
uortio ſecuto conueniri poteſt: quia matrimonij etiam
præteriti reuereotia famoſam actionem ob id quod
tempore mattimonij factum eſt, excludit. d. l. 1. & l. 2

Sed ſtante matrimonio, res condici poteſt: poſt diuor-
tium, rerum amotarum agi poteſt. l. rerum quidem. 25.
Adeo autem verum eſt, hanc actionem ſtante matri-
monio non dari, vt ſi ſoluto matrimonio inſtitutum
hoc iudicium fecerit, poſtea redintegrato matrimo-
nio ſoluatur. l. vlt. ſed poſt diuortium res eaſdem con-
2 trectans, etiam furti tenetur. l. 3. in princ. ¶ Amotæ
dicuntur res, quæ ſurreptæ & celatæ ſunt, vel vendi-
tæ, donatæ, aut quoquo modo conſumptæ. d. l. 3. §.
3 item verum. l. ſi concubina. 17. §. 1. ¶ Hæc actio datur
tam viro contra mulierem, quàm mulieri contra vi-
rum. l. 1. l. 6. §. item cùm rerum. id eſt, contra eum eám-
ve, qui quæue per ſe vel per alium amouit. l. ſed etſi. 19.
& tam heredi, quàm contra heredem competit. d. l. 6. §.
ſi poſt. & §. ſeq. & l. ſi mulier. 21. §. pen. quia licèt ſit ex
delicto, id eſt furto, tamen eſt rei perſecutoria, ideóque
4 perpetua. d. §. pen. ¶ Et eſt prætoria, C. eod. l. 2. perſo-
5 nalis. l. rerum amotarum. 26. ¶ In hoc iudicio res æſti-
mantur, quanti fuerunt eo tempore, quo amotæ ſunt.
l. rerum amotarum. 29. ſed & eius quod intereſt acto-
ris, ratio habetur. d. l. ſi mulier. §. commodi. & con-
demnatio fit in ſolidum, non in quantum vir aut mu-
lier facere poteſt. d. l. ſi mulier. §. vlt. heres autem tene-
tur, in quantum ad eum peruenit. C. eod. l. vlt.

III. *De adgnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.*

1 QVartus effectus in adgnoſcẽdis & alendis liberis
conſiſtit. Senatus enim conſulto Planciano cau-
tum eſt, vt facto diuortio, ſi mulier putet ſe ex eo ma-
trimonio prægnantem eſſe, intra dies triginta marito,
vel patri eius, vel, ſi copiam eorum non habeat, do-
mum denunciare poſſit (domum intellige hoſpitium,
ſi in ciuitate habitet: vel vbi larem matrimonio col-
locauit, ſi extra vrbem degat) ſe ex eo prægnantem eſſe.
qua denunciatione facta, ſi maritus nolit partum ad-
gnoſcere, contrà denunciare debet eam non eſſe ex ſe
prægnantem, aut cuſtodes mittere: ſic enim non te-
nebitur filium adgnoſcere, niſi verè filius fuerit, alio-
qui, ſi id non fecerit, partum agnoſcere cogetur: &
adgnoſcere nolens, coërcebitur extra ordinem. l. 1. in
2 princ. cum quinque paragraphis ſequentibus. ¶ Quia
verò Senatuſcõſultum Plancianum ad eos partus per-
tinet, qui poſt diuortium eduntur; aliud Senatuſcon-
ſultum temporibus Hadriani factum eſt, vt etiam ſi
conſtante matrimonio partus ſit editus, de agnoſcen-
3 do eo agatur. l. 3. §. 1. ¶ Agi intellige, non actione pro-
priè dicta, ſed præiudicio. Inſtit. de action. §. præiudi-
ciales. Quid autem ſit præiudicium, & vnde dictum,
& quotuplex ſit, expoſui in Analyſi Inſtitutionum ad
eundem. §. præiudiciales. necnon in Epitom. iur. di-
4 ſput. 18. the. 20. & ſeqqq. ¶ Huic præiudicio locus eſt,
etiamſi naſcatur poſt mortem patris, viuo auo, in cu-
ius poteſtatem recaſurus eſt, ſi ſit ex filio eius conce-
ptus. d. l. 3. §. quid ergo. Item ſi dubitetur, vtrùm in ma-
trimonio, an poſt diuortium partus editus ſit. d. l. 3. §.
quid ſi hoc. nec non ſi dubitetur, an ea ſit vxor, ex qua
5 eſt editus. d. l. 3. §. & quid. ¶ Ex dictis apparet, offi-
cium parentum eſſe, vt filios adgnoſcant, & alant;
adeo vt ſi alimenta denegent, eos necare videantur.
l. 4. Sed & vice verſa, ſi parentes egeant, liberi eos pro
modo facultatum alere tenentur. l. 5. & C. de alend.
lib. l. 1. & 2. Item patroni egentes, & ſimiliter eorum
liberi, à libertis pro modo facultatum ſunt alendi. d. l.
5. §. ſolent. & §§. ſeqq. & l. vlt. Immo & patronorum
parentes ſi egeant & liberi non ſuperſint à quibus
alantur, à libertis ali debent. d. l. 5. §. vlt. E contrario
quoque libertum inopem patronus, ſi poſſit, alere iu-
betur; alioquin perdit ius patronatus. l. 6. ¶ Ergo iu- 6
dex de alimentis præſtandis cognoſcit inter parentes
& liberos. d. l. 5. in princ. vel inter patronos filióſve aut
parentes patronorum & libertos. d. l. 5. §. ſolent. & pa-
ragraphis ſequentib. Hoc titulo ex profeſſo agitur de
liberis alendis: obiter autem, & propter tractatus af-
finitatem, de aliis perſonis dictum eſt.

IV. *De inſpiciendo ventre, cuſtodiendóque partu.*

QVintus effectus eſt ex reſcripto Diuorum fra- 1
trum, vt ſi mulier à viro diuertens, neget ſe eſſe
ex eo prægnantem, maritus autem prægnantem aſſe-
rat, tres obſtetrices eo poſtulante mittantur, quæ ven-
trem inſpiciant, & ſi vel omnes vel duæ renunciaue-
rint prægnantem videri, perinde cuſtos adhibeatur,
ac ſi ipſa hoc deſideraſſet. l. 1. in pr. ¶ Sextus effectus 2
eſt ex edicto prætoris, vt ſi mulier mortuo marito
prægnantem ſe eſſe dicat, his ad quos ea res pertinet,
id denunciet, vt poſſint mittere mulieres quæ ven-
trem inſpiciant, & viros qui cuſtodiant. partus quo-
que editus oſtendendus iiſdem erit, vt prolixè conti-
netur edicto, cuius verba extant in d. l. 1. §. de inſpi-
ciendo. ¶ Hi duo effectus ſub vna rubrica compre- 3
henduntur: quia vtroque caſu venter inſpicitur, &
partus cuſtoditur.

V. *Si ventris nomine muliere in poſſeſſionem miſſa, eadem poſſeſſio dolo malo ad alium tranſlata eſſe dicatur.*

SEptimus effectus eſt, quòd mulier prægnans mit-
titur ventris nomine in poſſeſſionem vice contra
tabulas bonorum poſſeſſionis. ꝟ. de ven. in. poſſ. mitt.
l. 1. in princ. & §. 1. nec non ex aliis edicti partibus. d. l.
1. §. & generaliter. & l. 7. Qua in parte dolum & calum-
niam mulieris, quæ ventris nomine in poſſeſſionem
mittitur, prætor coërcet. Dolum: quia ſi dolo malo
mulier poſſeſſionem ad alium tranſtulit, prætor in
eam, patrémque eam in poteſtate habentem, actio-
nem in factum dat, in quantum actoris intereſt ad-
miſſum alium in poſſeſſionem non fuiſſe. l. vn. in prin.
& §. 1. quæ actio, tamquam rei perſecutoria, etiam poſt
annum competit. d. l. vn. §. pen. Sed & eum qui in poſ-
ſeſſionem admiſſus eſt, de poſſeſſione decedere iubet.
d. l. vn. §. neceſſariò.

VI. *Si mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniæ cauſâ eſſe dicetur.*

CAlumniam mulieris prætor coërcet: quia ſi per 1
calumniam, quaſi prægnãs, cùm ſciret ſe non eſſe
prægnantem, voluit in poſſeſſionem venire: in eam
vel parentem eius actionem in factum. l. 1. §. 1. §. per
calumniam. & §. in parentem. dat ei cuius intereſt mu-
lierem in poſſeſſionem miſſam non eſſe. d. l. 1. §. com-
petit. ¶ Sed licèt hæc actio, vt & ſuperior, detur in id 2
quod intereſt. d. l. 1. §. ſimili. tamen non eſt perpetua, vt
illa, ſed anno terminatur, quaſi pœnalis, & vltra an-
num non datur. d. l. 1. §. hanc autem. propterea quòd eſt
famoſa actio. ꝟ. de his qui notant. infam. l. notatur. 15.
cum 4. legibus. ſequentibus. ¶ Abſolutus eſt tractatus 3
de nuptiis contrahendis, contractis, diſſoluendis, &
diſſolutis.

VII. *De concubinis.*

TErtius perſonalis contractus nuptiis ſimilis eſt 1
concubinatus: nam concubina quodammodo
vxorem legitimam imitatur, vt ait Iulianus anteceſſor.

2 No.conſtit.34. (nobis eſt No.18.) cap.5. ¶ Differt au-
tem concubinatus à matrimonio, I. Quia vxor digni-
tate præſtat concubinæ. ꝟ. de legat. iij. l. item legato. 49.
§ parui. Vnde concubinatus vocatur inæquale coniu-
gium. C. de natur. lib. l. 3. verſ. quod ſi alterutram.
II. Quia nuptiæ ſunt omni iure permiſſæ: concubina-
tus verò eſt quidem iure ciuili veteri & Iuſtinianico
permiſſus. l. 3. §. 1. dummodò quis nec vxorem cum cõ-
cubina, nec plures concubinas habet. No. 18. cap. 5. ſed
Nou. Leonis. 91. & iure canonico eſt prohibitus. di-
ſtinct. 34. c. audite. 7. & xxxij. q. 4. c. nemo. 4. & c. dicat
aliquis. 9. Nec obſtat. c. is qui. 5. & c. ſeq. d. diſtin. 34.
vbi permittitur ei qui nõ habet vxorem, habere vnam
concubinam: quia concubina ibi ſumitur impropriè
pro vxore, quæ ducta eſt ſine dotalibus inſtrumentis.
ead. diſtin. ca. omnib. 4. §. concubina. III. Quia nu-
ptiæ ſunt diuini & humani iuris communicatio: quod
de concubinatu non eſt dicendum. IV. Quia matri-
monium ſine iuſta cauſa diſſolui nequit: concubina-
tus pro libitu diſſoluitur, quia nulla lex ſolui prohibet.
V. Quia filij matrem quidem ſemper certam habent,
patrem autem certum non habent, niſi ſint ex iuſtis
nuptiis ſuſcepti. ꝟ. de his qui ſui vel alie. iur. ſunt. l. 6. &
de in ius vocan. l. 5. VI. Quia filij ex iuſtis nuptiis ſunt
legitimi, & in poteſtate patris. Inſtitut. de patr. poteſt.
in princ. ex concubina ſuſcepti, ſunt naturales tantùm,
& ſui iuris. C. de natur. lib. l. 2. Nou. 18. cap. 5. Nou. 89.
3 cap. 12. ¶ Nota focariæ appellatione concubinam ſi-
gnificari. C. de donat. int. vir. & vxor. l. 2. & de condit.
inſert. l. 3.

LIBER XXVI.

TITVLVS I.

De tutelis.

1 EXPOSITI ſunt tres perſonales contra-
ctus, qui mutuo conſenſu fiunt, ſponſa-
lia, nuptiæ & concubinatus: quartus, id
eſt tutela, dicitur quidem contractus. ꝟ.
de diuerſ. reg. iur. l. contractus. 27. Sed
impropriè, & latè ſumpto contractus vocabulo. tutela
autem eſt quaſi contractus. ꝟ. de oblig. & act. l. 5. §. 1. &
Inſtit. de oblig. quæ qua. ex contr. §. tutores. Quia verò
curatores ſunt tutoribus ſimiles, ac per multa ſunt tu-
toribus & curatoribus communia: idcirco in hac par-
te agetur etiam de curatione & curatoribus, & ferè in
omnibus titulis ſimul de tutoribus & curatoribus
agendum proponetur. Non tamen dico curationem
eſſe contractum vel quaſi contractum perſonalem,
Quod dixi de tutela: quia tutor regulariter datur per-
ſonæ. ꝟ. tit. prox. l. quia. 14. & Inſtit. qui teſtam. tut. da.
poſſ. §. certæ. curator autem datur rebus. C. de nupt. l.
2 in copulandis. 8. & Inſtit. de curat. §. item inuiti. ¶ Tu-
tela eſt vis & poteſtas in capite libero ad tuendum
eum, qui propter ætatem ſuam ſponte ſe defendere
nequit, iure ciuili data, ac permiſſa. l. 1. in princ. Dici-
tur *vis & poteſtas.* hæc duo vocabula ſumuntur ἐκ παραλλήλου. Hinc autem apparet nos tutelam ſumere in
ſignificatione propria, quandoque verò accipitur pro
tutelæ adminiſtratione, vt ꝟ. de adminiſtr. tutor. l. 3. §.
quamuis. & §. vlt. & in tit. C. de diuid. tut. Additur *in
capite libero*, id eſt, in tutore, qui debet eſſe homo liber:
& regulariter maſculus, non femina: quia tutela eſt
plerumque officium virile. l. tutela. 56. in princ. & C.
quan. muli. tut. offic. l. 1. Sed ex ſpeciali priuilegio pro-
pter naturalem affectionem mater & auia ad tutelam
admittuntur. C. eod. l. 2. & 3. Nou. 118. cap. 5. Sed nihil
refert, vtrum tutor ſit paterfam. an filiusfam. ꝟ. de his
qui ſui vel alie. iur. ſunt. l. filiusfam. 9. & Inſtit. qui te-
ſtam. tutor. da. poſſ. in princ. Adiicitur *ad tuendum.* hinc
tutores dicti ſunt, quaſi tuitores ac defenſores. nam
tutores ſunt, qui hanc vim & poteſtatem habent. l. 1. 2
§. 1. & Inſtit. eod. §. tutores. Adiungitur *eum*, id eſt, pu-
pillum. pupillus eſt impubes ſui iuris. Impubes eſt ma-
ſculus vſque ad decimum quartum, femina vſque ad
duodecimum annum completum. Inſtitut. quib. mod.
tut. finit. in princ. Additur *propter ætatem*: ſubaudi, pu-
pillarem. Apponitur *ſponte ſe defendere nequit*, id eſt, ſi-
ne tutore. Tandem dicitur, *iure ciuili data ac permiſſa.*
vbi coniunctio accipitur pro disiunctione; vt in l. ſæ-
pe. 53. ꝟ. de verb. ſignif. Iure ciuili datur tutela legiti-
ma, quæ ipſo iure defertur. Permittitur autem teſta-
mentaria, & datiua; quia teſtator vel magiſtratus iure
permittente tutorem dat. l. 1. in princ. & l. 6. §. tutoris.
Hæc dicta ſint de definitione tutelæ. ¶ Curatio au- 3
tem eſt poteſtas in capite libero ad tuenda illius nego-
tia, qui per ætatem, vel animi aut corporis vitium, ea
gerere non poteſt, vt definiui diſput. 4. the. 1. ¶ Tute- 4
læ diuiſio duplex notanda eſt. Prior diuiſio curationi
quoque communis eſt, quòd vel eſt tutor ſeu curator
cum adminiſtratione, vel honorarius qui honoris tan-
tùm cauſa datur, non vt adminiſtret. vel notitiæ cau-
ſâ datur, id eſt, non vt gerat, ſed vt gerentes inſtruat.
ꝟ. de adm. tut. l. 3. §. 1. & 2. & de ſolut. l. quod ſi furtè. 14.
§. 1. & C. de peric. tut. l. 1. ¶ Poſterior diuiſio eſt, quod 5
aut eſt teſtamentaria, aut legitima, aut datiua, quas
ſpecies proximis titulis enarrabimus. Hæc diuiſio non
æquè conuenit curæ atque tutelæ: quia curator inu-
tiliter teſtamento datur niſi à magiſtratu confirmetur.
Inſtit. de curat. §. 1.

II. De teſtamentaria tutela.

TVtela teſtamentaria eſt, cùm parens liberis impu- 1
beribus eius poteſtati ſubiectis, poſt eius mor-
tem non recaſuris in alienã poteſtatem, ſed futuris ſui
iuris. Inſtit. de tute. §. permiſſum, vel ſuis poſtumis, id
eſt, qui in eadem cauſa eſſent, ſi viuo parente naſce-
rentur. Inſtit. eod. §. pen. tutorem dat in teſtamento
vel codicillis teſtamento confirmatis. l. 3. ¶ Vt igitur 2
hæc tutela procedat, opus eſt, vt omnes circumſtantiæ
requiſitę concurrant oportet enim tutorem dari. I. Ab
eo qui dare poteſt, id eſt, à parente qui in poteſtate ha-
bet, non à matre, vel extraneo. II. Ei cui dari poteſt,
id eſt, liberis impuberibus in poteſtate conſtitutis; non
emancipatis, vel aliis. III. Quomodo oportet, id eſt,
verbis directis, veluti, *Tutor eſto*: non precariis, veluti,
Precor te curam habere. IV. Vbi oportet, id eſt, in teſta-
mento vel codicillis teſtamento confirmatis. Præterea
tutorem dare licet, non curatorem. Si igitur hæc om-
nia obſeruentur, quæ requiri diximus, datio tutoris
ipſo iure valet. ꝟ. tit. prox. l. 1.

III. De confirmando tutore vel curatore.

SI quid ex his deſideretur, putà ſi tutor filio eman- 1
cipato, vel à matre, vel curator datus ſit, datio tu-
toris vel curatoris ipſo iure non valet, ſed decreto
magiſtratus confirmanda eſt. d. l. 1. & Inſtit. de tute. §.
vlt. & de curat. in pr. ¶ Datus à patre confirmatur ſi- 2
ne inquiſitione. l. 1. §. pen. & ꝟ. tit. prox. l. 4. & Inſtit.
de tutel. §. vlt. niſi ſit datus filio naturali, cui nihil in
teſtamẽto relictum ſit. hic enim ſine inquiſitione non
confirmatur. l. 7. in princ. Inquiſitionem intellige. qua

quæritur, an tutor vel curator ſit idoneus; quia ſtandum eſt iudicio patris, dummodò de eius voluntate conſtet. Ceterum omnino quærendum eſt, an ea fuerit patris voluntas, & an in ea perſeuerauerit.l.in con-
3 firmando. 8. & l. ſeq. ¶ Datas à matre, vel extraneo,
nec ſine inquiſitione, nec niſi inſtituto heredi datus
ſit, confirmari debet. l. 2. & 5. & C. eod. l. 1. & 3. tit.
4 prox. l. 4. ¶ Interdum etiam à patre datum prætor re-
probat; videlicèt ſi aut ea de tutore comperta habeat,
quæ teſtatorem latebant; aut ipſe pater, qui tutorem
teſtamento dedit, voluntatem poſtea mutauit l. pen.

IV. *De legitimis tutoribus.*

CEſſante tutela teſtamentaria, locus eſt legitimæ. Inſtit. de legit.adgnat.tut.in pr.quæ ipſo iure defertur. l. 5. in pr. vel ex verbis legis xij. tabularum, vt tutela proximorum adgnatorum.l. 1.in pr. & Inſtit.de legit. adgn. tut.§. 1. vel ex mente eiuſdem legis, vt patronorum. l. 3. in pr. & Inſtit. de legit. patron. tut. & parentum. d. l. 3. §. vlt. & Inſtit.de legit.paren.tut.vel ex nouo iure, vt fiduciaria. Inſtit. de fiduc.tut. Hodie legitima tutela defertur ex No. 118. cap. vlt. his qui ad legitimam ſucceſſionem vocantur: ita vt eodem ordine vocentur ad emolumentum hereditatis, & ad onus tutelæ.

V. *De tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent: & qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.*

1 SI cui neque teſtamentarius, neque legitimus tutor
ſit, aut ſi cui legitimus curator non ſit, ei cõpetens
magiſtratus tutorem vel curatorem dat, qui nõ ſolum
à Doctoribus vocatur datiuus, ſed etiã à Modeſtino in
l.7. ff. rem pup.ſal.fo. ab Vlpiano autem tit. de tute. ho-
norarius. Quare verbum *honorarius*, eſt homonymum,
vel enim dicitur honorarius, quia honoris cauſa da-
tur, vt accepi. ſ. de tute. & ff. de adminiſtr.tut. vel quia
2 ab honores gerente datur, vt hîc. ¶ De hac datiua tu-
tela vel curatione quinque quæſtiones diſſoluuntur,
3 tres hoc titulo, reliquæ duæ tit. ſeq. ¶ Prima quæſtio
eſt, qui poſſint dare tutores, vel curatores. In vrbe dant,
qui iuriſdictionem habent, vt prætor, vel præfectus
vrbi. Inſtit. de Attilia. tuto. §. ſed hoc iure in prouincia
is cui hanc facultatem lex, vel Senatuſconſultum, vel
princeps nominatim conceſſit. ſ. de tute. l. 6. §. tutoris,
vt præſes, & magiſtratus municipalis. d. §. ſed hoc iure
4 & §. ſeq. ¶ Secunda quæſtio eſt, qui poſſint dari tu-
tores vel curatores. Hi dari poſſunt, qui ſunt dantis
iuriſdictioni ſubiecti. l. 3. & Inſtit. de Attil. tuto. d. §. ſed
hoc iure. ſiue ſint patresfamiliâs, ſiue filijfamiliâs. ſ. de
5 his qui ſui vel alie. iur. ſunt. l. filiusfam. 9. ¶ Tertia
quæſtio eſt, in quibus cauſis dentur. Verbi gratiâ, tu-
tor pupillo datur ad adeundam hereditatem. l. impu-
beri. 9. curator adoleſcenti datur ad litem. Inſtit. de
curat. §. item inuiti.

VI. *Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur.*

1 QVarta quæſtio eſt, qui petant tutores vel cura-
2 tores. ¶ Pupillo tutores petere alij pro libitu poſ-
ſunt, vt cognati, & amici: alij petere iubentur, vt ma-
ter, & liberti: alioquin illa priuatur ſucceſſione, ſi filius
in ætate pupillari deceſſerit: liberti verò à magiſtratu
puniuntur. l. 2. §. 1. & Inſtit. de ſenatuſconſ. Tertull. §.
3 penult. ¶ Curatorem adultus ſibi ipſe petit, vel eius
voluntate alij quilibet. d. l. 2. §. [illegible], hæc quidem,
4 & §. ſeq. ¶ Quinta quæſtio eſt, vbi tutores vel cura-
tores petantur. Ibi petuntur, vnde is, cui dantur, ori-
ginem ducit. C. vbi petãt. tut. vel curat. l. vn. aut vbi fa-
cultates eius ſitæ ſunt. ſ. tit. prox. l. pupillo. 27.

VII. *De adminiſtratione & periculo tutorum & curatorum, qui geſſerint vel non: & de agentibus, vel conueniendis vno, vel pluribus.*

POſtquam tutelæ definitionem eiúſque & curæ 1
ſpecies expoſuit: vnde intelleximus tam ea quæ
ad tutelæ eſſentiam ſpectant, quàm ea quæ ad conſti-
tuendos tutores vel curatores pertinent: quia ex di-
uerſitate tutores vel curatores conſtituentium, diuer-
ſa tutelarum & curationum genera oriuntur: conſe-
quenter de eorum iam conſtitutorũ officio agit: quod
quidem partim in adminiſtratione, partim in auctori-
tate conſiſtit. aut enim tutor vel curator aliquid facit
ſeu gerit, aut pupillo vel adoleſcenti aliquid facienti
aſſentitur & auctor eſt. ¶ Huius rubricæ, duæ ſunt 2
partes: Prior generalis, de tutelæ adminiſtratione, &
periculo, quod adminiſtrationem peractam aut ne-
glectam conſequitur: Poſterior ſpecialis, de admini-
ſtratione iudiciali, id eſt, de ea adminiſtrationis parte,
quæ in actionibus pupillaribus mouendis vel ſuſci-
piendis cernitur. Ad vtramque partem notare non-
nulla oportet. breuitatis autem gratiâ loquemur de
ſolis tutoribus, eadem intellecturi de curatoribus.
¶ De adminiſtratione hæc notentur. I. Tutor cogi- 3
tur tutelam gerere, niſi iuſta de cauſa excuſetur: alio-
quin ſuo periculo ceſſat. l. 1. in pr. & §. 1. Priùs tamen
quàm gerat, inuentarium rerum pupillarium facere
debet. l. 7. in princip. & C. eod. l. tutores. 24. & arbitr.
l. vlt. §. illo. II. Non ſolùm gerere creditur, qui ipſe
gerit, ſed & qui alij gerendum mandat, & qui ſatis à
contutore accipit rem pupilli ſaluam fore, eíque ad-
miniſtrationem committit. l. tres tutores. 55. §. non ſo-
lùm. III. Tutor in adminiſtrandis rebus pupillaribus
loco domini habetur, non cùm rem perdit, & pupil-
lum ſpoliat. l. tutor qui. 27. & ff. pro empt. l. 7. §. ſi tutor.
IV. Neque vtilia prætermittere, neque inutilia admit-
tere debet. C. de epiſcop. audien. l. de creationibus. 27.
verſ. ita tamen. V. Quia plerumque vtilius eſt per
vnum quàm per plures tutelam geri: idcirco placuit,
eum ſolum gerere, qui ſatiſdat rem pupilli ſaluam fo-
re, aut quem teſtator, vel maior tutorum pars vel præ-
tor elegit. l. 3. & ſ. de poſtul. l. 3. in princ. & Inſtit. de
ſatiſdat. tutor. §. 1. ceteri ſunt aut honoris causâ dati,
qui vocantur honorarij. d. l. 3. in princ. aut notitiæ cau-
sâ dati, quia patrimonij pupillaris notitiam habent,
vnde poſſunt alios tutores inſtruere, ſed ipſis propter
humilitatem tutela non committitur. C. de peric. tut.
l. 1. Quandoque duobus adminiſtratio committitur. l.
decreto. 24. §. 1. Interdum electo adiungitur curator.
d. l. 3. §. nam etſi. Sed etſi omnes velint ſimul gerere,
aut inter ſe tutelam, id eſt adminiſtrationem diuidere,
prætor is morem gerit. d. l. 3. §. pen. & vlt. ¶ De pericu- 4
lo hæc notentur. I. Periculum tutelæ ad tutorem ſpe-
ctat, ex quo ſcit ſe tutorem datum. l. 5. §. vlt. & C. eod.
l. 5. II. Tutor tenetur, ſi fecit quod facere non debuit,
vel non fecit quod facere debuit. ff. de tute. & rat. di-
ſtrah. l. 1. in princ. III. Aut tutela eſt indiuiſa, aut vo-
luntate teſtatoris vel prætoris diuiſa; aut ipſi tutores
ſponte ſua inter ſe tutelam diuiſerunt. Cùm tutela eſt
indiuiſa, ſubdiſtinguere oportet, aut enim nemo geſ-
ſit, aut quidam, aut omnes geſſerunt. Primo caſu om-
nes æqualiter tenèntur, ita vt pupillo detur electio
contra

Digitized by Google

contra quem agere velit, huic verò qui conuenitur,
quia ob ſuam contumaciam damnandus eſt, pupillus
actionem pro parte in contutorem cedere non tene-
tur. l. ſi plures. 38. & licèt aliquis tutorum quædam
geſſerit, tamen ob ea quæ nemo geſſit, non hic magis
quàm alius, ſed omnes æqualiter tenentur; niſi hic
quædam imperfecta reliquit, aut cum à ſe geſtis con-
iuncta neglexit: de his enim ante ceteros eſt conue-
niendus, l. tutores, qui. 39. §. in eum. l. tres tutores. 55. §.
item in eo. Secundo caſu priùs conueniendi ſunt, qui
geſſerunt, ſi modò ſint ſoluendo. C. arbitr. tut. l. 6. &
de hered. tut. l. 2. & ſi tut. vel curat. reipub. cau. ab. l. 1.
Tertio caſu pupillus habet electionem conueniendi
omnes, vel aliquos. Si omnes conueniantur, & vnâ
ſententiâ damnentur, periculum diuiſum eſt, nec alter
pro altero tenetur, C. ſi plur. vna ſent. condem. ſunt.
l. 2. Si aliqui conueniantur, hi poſſunt petere, vt actio
inter omnes, qui ſunt ſoluendo, diuidatur, vel vt actio-
nes ſibi contra alios à pupillo cedantur: quam ceſſio-
nem ſi petere prætermiſerint, nihilominùs partem vti-
li actione à contutoribus repetent, niſi ex communi
dolo conuenti ſint. ∫. de tut. & rat. diſtrah. l. 1. §. nunc
tractemus. & §§. ſeqq. & C. de diuid. tut. l. 2. in princip.
Cùm autem tutela ex ſolo tutorum conuentu diuiſa
eſt, perinde eſt ac ſi indiuiſa manſiſſet: quia non debet
eorum conuentio præiudicium pupillo facere. C. eod.
l. 3. Denique cùm à teſtatore, vel à iudice eſt diuiſa,
pro ſua quiſque parte tenetur, non pro parte contuto-
ris; niſi quatenus dolo aut culpa non curauit eum tam-
quam ſuſpectum remoueri, vel ſeriùs id curauit. C. eo.
l. 2. §. in diuiſionem. Coniun. ea quæ ſcripſi in tit. C. de
5 diuid. tute. ¶ De actione per vnum pluréſve tutores
mouenda, vel ſubeunda, hoc notetur, ſi tutela ſit indi-
uiſa, omnes, vel aliis ceſſantibus vnum poſſe agere
vel conueniri. C. ſi ex plurib. tut. vel curat. l. 1. Si verò
ſit diuiſa, quemlibet pro parte ſibi commiſſa agere vel
conueniri debere. C. eod. l. 2. Quod non debet ita acci-
pi, quaſi ipſo iure denegetur actio pro parte ad alium
tutorem pertinente: ſed ageti obſtabit exceptio. Qua-
re ſi tutor rerum Italicarum, à creditore prouinciali
conueniatur: pro ſuo arbitrio poteſt vel eum exceptio-
ne ſummouere, vel iudicium ſubire, vel etiam ei ſol-
uere. l. Titium. 47. §. vlt. Item conuentus à tutore re-
rum Italicarum, poteſt obiicere compéſationem eius
quod ſibi à pupillo debetur ex cauſa pertinente ad tu-
torem rerum prouincialium. l. inter tutores. 36.

VIII. *De auctoritate & conſenſu tutorum & curatorum.*

1 EXpoſito primo tutoris vel curatoris officio, ſe-
cundum quod ipſe aliquid gerit, conſequenter di-
cendum de altero officio, ſecundum quod pupillo
vel minori aliquid facienti conſentit, ſiue auctor eſt.
2 ¶ Nota primò, auctoritatem eſſe ſpeciem conſenſus,
vt docui Inſtit. h. t. & ∫. quod iuſ. in princ. & auctorem
fieri, nihil aliud eſſe, quam probare id quod agitur. l. 3.
3 ¶ Nota ſecundò, tutoris auctoritatem eſſe neceſſa-
riam, cùm pupilli conditio ſit deterior, non cum ſit
4 melior. Inſtit. h. t. in pr. ¶ Nota tertiò, tutorem in ipſo
negotio præſentem debere auctorem fieri: per epiſto-
lam verò, vel poſt tempus, fruſtra conſentire. l. obli-
5 gari. 9. §. pen. & Inſtit. eod. §. pen. ¶ Nota quartò, ſi
multi ſint tutores, tutela indiuiſa, auctoritatem vnius
ſufficere: tutelâ diuiſâ, ſingulos debere pro ſuis parti-
bus auctores fieri, vbi tamen de tutela diſſoluenda
agitur, putà ſi pupillus ſit arrogandus, omnium con-
6 ſenſum omnimodo requiri. C. eod. l. vltim. ¶ Nota
quintò, tutorem non poſſe in rem ſuam auctorem fie-
ri. l. 1. in pr. & Inſtit. eod. §. vlt. & ∫. ad Trebell. l. 1. §.
fuit quæſitum. ¶ Hæc quæ de tutore dixi, etiam in 7
curatore obtinent.

IX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri poſſunt.*

ACtionem intentat vel ſuſcipit aliquando tutor 1
ſeu curator, quandoque eo auctore minor, inter-
dum ex eius facto minor. Appellatione minoris conti-
netur etiam pupillus. Hi tres caſus ordine explicantur:
primus tit. 7. ſecundus tit. 8. expoſiti fuerunt tertius
hoc titu. 9. declaratur. ¶ Ex facto tutoris vel curatoris 2
minor certis tantùm caſibus habet actionem. C. eod.
l. vlt. non directam, ſed vtilem: veluti ſi tutor vel cura-
tor pecuniam minoris credidit, & ſibi ſtipulatus ſit,
vel minoris pecuniâ rem emit, vel rem minoris loca-
uit. l. 2. & C. eod. l. 2. & l. 4. ¶ Contrà minor vtili 3
actione tenetur, ſi tutor vel curator condemnatus ſit.
C. eod. l. 1. aut ſi pecunia quam tutor vel curator mu-
tuò accepit, in rem minoris verſa ſit. C. eod. l. 3. aut
ſi ex dolo tutoris vel curatoris minor locupletior fa-
ctus ſit. l. 3.

X. *De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.*

EXpoſito tutoris & curatoris officio, ſciendum 1
eſt, eum, qui officio non fungitur, remoueri tam-
quam ſuſpectum. ¶ Nota primò ſuſpectum, dici, non 2
ex facultatibus, ſed ex morib. l. ſuſpectum. 8. & Inſtit.
eod. §. vlt. ſuſpectus enim eſt, qui malè tutelam gerit,
geſturúſue eſſe videtur. Inſt. eod. §. ſuſpectus autem eſt. 3
¶ Nota ſecundò, ſuſpecti accuſationem introductam 4
eſſe l. xij. tabularum. l. 1. §. ſciendum & Inſtit. eod. in pr.
¶ Nota tertiò hanc accuſationem quaſi publicum eſ-
ſe, id eſt, quemuis ad accuſandum admitti. d. l. 1. §. con-
ſequens. & Inſtit. eod. §. conſequens. ¶ Nota quartò, 5
pendente ſuſpecti iudicio, adminiſtrationem accuſa-
to interdici. Inſtitut. eod. §. ſi quis autem ſuſpectus.
¶ Nota quintò, tutorem ſuſpectum remoueri, vel pro- 6
pter dolum, vel propter culpam priori caſu notatur
infamiâ: poſteriori caſu non fit infamis. l. 3. §. vltim.
& l. 4. & Inſtitut. eod. §. ſuſpectus autem remotus.

LIBER XXVII.

TITVLVS I.

De excuſationibus.

TVTORVM & curatorum officium ceſſat 1
vel eis inuitis, ſi tamquàm ſuſpecti remo-
ueantur: vel eis volentibus ſi excuſari iu-
ſta de cauſa mereantur. Cùm igitur de ſu-
ſpectis dictum ſit, conſequenter de excuſationibus
agitur. ¶ Excuſatio eſt immunitatis allegatio ¶ Et 2
eſt. I. Vel cómunis tutori & curatori, veluti propter 3
ætatem maiorem. 70. annis, aut propter numerum li-
berorum. l. 2. & Inſtit. eod. in princ. & §. item maior.
vel curatoris propria. veluti ne quis cogatur curatio-
nem eius ſuſcipere, cuius tutelam geſſit. C. eod. l. cu-
ratot. 20. Inſtit. eod. §. qui tutelam. II. Vel in totum,
vel ad tempus. Inſtit. de curat. §. penult. vel pro parte
patrimonij. l. propter litem. 21. §. licèt. ¶ Nota primò, 4
licèt ad alia munera vocatus debeat à datione ſiue im-
poſitione muneris appellare. ∫. de vacat. mun. l. 1. in
pr. tamen vocatum ad tutelam vel curationem, non
appellare, ſed excuſationem ſuam proponere; & ſi ex-
cuſationem iudex reiecerit, tum demum à ſententia
iudicis appellare. Inſtit. h. t. §. qui autem. Quam ſen-

tentiam Doctores ſic accipiunt, vt tutor vel curator
non poſsit appellare, priuſquam excuſationem propo-
ſuerit, eámque iudex reiecerit. Cuiac. autem putat
eum pro libitu poſſe vel appellare, vel appellationem
omittere. Mihi Doctorum ſententia verior videtur:
quia cùm Modeſtinus in l. εἰδέναι. 13. in princ. dicat
eum aduerſus ſententiam, qua excuſatio reiicitur, ha-
bere licentiam appellandi, à contrario ſenſu indicat
eum ante dictam ſententiam non habere appellandi
5 licentiam. ¶ Nota ſecundò, eum, qui ſe excuſare vult,
debere intra ſtatuta tempora ad iudicem venire. d. l.
εἰδέναι. §. 1. & Inſtit. eod. d. §. qui autem. non abſentem
per libellum ſuam excuſationem proponere. l. excu-
6 ſare. 15. ¶ Nota tertio, falſam excuſationem, licèt à
iudice admiſſa fuerit, tamen non prodeſſe, nec à tute-
læ vel curationis onere excuſatum liberare. C. ſi tut.
vel cur. falſ. alleg. excuſ. ſit. to. tit. & Inſtit. h. t. §. vlt.

II. *Ubi pupillus educari vel morari debeat: & de alimentis ei præſtandis.*

1 POſtquàm egit de tutelis in genere, necnon de tu-
toribus ſeu curatoribus teſtamento, vel lege, vel à
magiſtratu conſtituendis, & de eorum officio, & de
modis, quibus tutela vel cura finitur, adeo vt tutoris
vel curatoris officium conquieſcat: tandem vult ex-
plicare varia iudicis officia circa tutelam & curatio-
nem. quæ quidem officia ad tria ſumma genera refe-
runtur: aut enim ad minoris perſonam ſpectat: aut ad
actiones perſonales; aut ad res, & actionem realem,
2 vt ex ſequentibus intelligetur. ¶ Ad perſonam pu-
pilli pertinent duo iudicis officia, quæ hoc titulo pro-
ponuntur. Primum officium eſt, vt iudex decernat,
vbi pupillus educari vel morari debeat, habita ratione
perſonæ, conditionis, & temporis. l. 1. in princ. & §. 1.
& l. 5. Alterum officium eſt, vt alimenta minori à tu-
tore vel curatore præſtanda, pro modo facultatum de-
cernat. l. 2. & 3.

III. *De tutelæ, & rationibus diſtrahendis, & vtili curationis cauſâ actione.*

1 ACtiones perſonales, quæ ad hunc locum perti-
nent, ad tria genera referuntur. Primum genus
reſpicit veros tutores & curatores, ſiue à minoribus
2 conueniuntur, ſiue cõtra eos agant. Actiones quibus à
minorib. cõueniuntur, plures ſunt: ¶ Prima eſt actio
tutelæ directa, qua tutor finitâ tutelâ rationẽ admini-
ſtrationis ſuæ reddere, & reliqua ſoluere cogitur, ita vt
& dolum & culpam præſtet. l. 1. in princ. & §. vlt. l. 4. in
princ. & C. arbitr. tut. l. 1. l. tutorem. 9. & Inſtit. de Attil.
tut. §. vlt. & famæ periculum ſubeat, quia ob dolum
damnatus notatur infamia. ff. de his qui notan. infam.
3 l. 1. verſ. qui pro ſocio. ¶ Hanc actionem conſtat eſſe
ex quaſi contractu. ff. de oblig. & act. l. 5. §. tutores. &
Inſtit. de oblig. quæ qua. ex contra. §. tutores. bonæ-
fidei Inſtit. de actinn. §. actionum. priuilegiatiam. l. vlt.
4 ¶ Quatenus autem ex multis tutoribus vel curatori-
bus ſinguli tenentur, ex his, quæ ſuprà docui de peri-
culo tutorum & curatorum, peti debet. De heredibus
5 verò dicetur ff. tit. 7. ¶ Secunda eſt actio de rationi-
bus diſtrahẽdis, ex lege xij. tabularũ. ff. de adminiſt. tu-
tor. l. tres tutores. 55. §. 1. qua tutor ſiue teſtamẽtarius,
ſiue legitimus, ſiue datiuus. l. 1. §. rationibus diſtrahen-
dis, qui in tutela gerenda rem ex pupilli bonis abſtulit.
l. 2. in pr. poſt tutelam finitam conuenitur. d. l. 1. §. vlt.
in duplum. d. l. tres tutores. §. 1. ita vt ſit actio mixta. d.
l. 2. §. vlt. & rei æſtimatio duplicata in condemnatio-
nem veniat, non habita ratione eius quod pupilli in-
6 tereſt. d. l. 2. §. conſiderandum. ¶ Hæc actio non eſt
ex furto, ſed ex tutelæ obligatione: & cõtra tutorem,
qui furandi animo fecit, concurrit cum actione furti,
& condictione furtiua. d. l. 1. §. in tutela. & §. ſeq. d. l. 2.
§. 1. ¶ Eſt autem actio perpetua, & heredib. datur, non 7
contra heredes; quia eſt pœnalis. d. l. 1. §. penult. non
tamen merè pœnalis, ſed mixta, vt iã docui. ¶ Cuiac. 8
notat hanc actionem eſſe arbitrariam, non quia lex
aliqua hoc expreſsè dicat; ſed quia res arbitrio iudi-
cis æſtimatur. ¶ Tertia eſt actio vtilis quæ datur mi- 9
nori aduerſus curatorem, id eſt, vtilis actio tutelæ, vel
negotiorum geſtorum. C. arbitr. tut. l. 3. & l. 7. quæ
datur etiam durante curatione de aliqua particulari
cauſa. l. 4. §. vlt. l. ſi cum adhuc. 16. in fin. & ff. de admi-
niſtr. tut. l. cum curatore. 27. non vt curationis ratio-
nes reddantur; quia nõ ante curationem finitam red-
di debent. C. eod. l. 2. l. rationes. 14. Directa actio in cu-
ratorem non eſt, nec tutelæ, quia non eſt tutor; nec
negotiorum geſtor, quia non ſponte ſua ſed officij
neceſſitate coactus gerit. Exiſtimo etiã vtilem actio-
nem rationibus diſtrahendis in curatorem competere
quia æquitatis ratio hoc ſuadet. ¶ Porrò curator 10
æquè ac tutor dolũ & culpã præſtat. C. arbitr. tut. d. l. 7.

IV. *De contraria tutelæ & vtili actione.*

ACtiones autem quæ tutoribus vel curatoribus 1
aduerſus minorem competũt, duæ, vel tres ſunt.
¶ Prima eſt contraria actio tutelæ, quæ tutori contra 2
pupillum datur de eo quod pro ratione tutelæ geſta ſi-
bi abeſt, quia pro pupillo impendit. l. 1. in princ. & §.
vlt. vel abfuturum eſt, quia pro pupillo ſe obligauit,
l. vlt. ¶ Hæc actio eſt prætoria. d. l. 1. in princ. non fa- 3
moſa. ff. de his qui notant. infam. l. 6. §. vlt. & eſt perpe-
tua datúrque heredi, & contra heredes. l. 4. §. vlt. ¶ Se- 4
cunda eſt vtilis actio tutelæ. Tertia eſt vtilis actio ne-
gotiorum geſtorum. quæ actiones ex hiſdem cauſis
dantur curatori aduerſus minorem, ex quibus dixi-
mus tutelæ contrariam dari tutori contra pupillum,
& omnino eadem eſt harum actionum expoſitio.

V. *De eo qui pro tutore próve curatore negotia geſſit.*

SEcundum genus continet actiones ad eum perti- 1
nentes, qui pro tutore, vel pro curatore negotia
geſſit. ¶ Pro tutore negotia gerit, qui, cùm tutor non 2
ſit, munere tutoris fungitur in re impuberis, ſiue putet
ſe eſſe tutorem, ſiue ſciens fingat ſe eſſe tutorem. l. 1.
§. 1. Ergo ſimiliter pro curatore gerit falſus curator,
ſiue putet ſe eſſe, ſiue ſciat ſe non eſſe curatorem.
¶ Hîc plures actiones conſiderantur. Prima eſt actio 3
protutelæ prætoria, quæ minori contra eum, qui pro
tutore negotia geſſit, etiam durante adminiſtratione
competit. l. 1. in princ. & C. de teſtam. tut. l. 4. in quam
actionem & dolus & culpa venit, vt in actionem tu-
telæ. l. pen. ¶ Secunda eſt actio negotiorum geſto- 4
rum, quæ contra eum, qui pro tutore próve curatore
adminiſtrauit, minori competit. ff. qui da. tut. vel cu-
rat. poſſ. l. 4. Tertia eſt actio contraria, quæ dictis per-
ſonis datur aduerſus minorem. l. vlt.

VI. *Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.*

QVarta eſt reſtitutio in integrum, qua ei ſuccurri- 1
tur, cum quo ignorante geſtum aliquid eſt falſo
tutore auctore. l. 1. ¶ Quinta eſt actio in factum, qua 2
falſus tutor, qui dolo malo auctor factus eſt, ei tene-
tur, quem decepit, in id quod eius intereſt. l. 7. ¶ Hu- 3
ius exemplo datur actio in eum qui dolo fecit, vt ali-
quis falsò putans ſe eſſe tutorem, auctor fieret. l. hu-
ius.

4 ins.9.in princ. ¶ Hæ actiones ſunt in factum, dantúrque heredibus, non contra heredes, nec poſt annum. ob factum autem ſerui dantur in dominum noxales. d.l.huius.§.1.

VII. *De fideiuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum, & curatorum.*

1 TErtium genus eſt earum actionum, quæ ob veram tutelam aut curationem non in ipſos tuto-
2 res vel curatores, ſed in alias perſonas dantur. ¶ Primò namque cùm tutor vel curator teneatur ſatisdare rem pupilli vel adoleſcentis ſaluam fore. Inſtit. de ſatiſdat. tut.in princ. certè fideiuſſores ab eo dati tenentur ex ſtipulatu. Tunc autem cum eis agi poteſt, quando & contra tutorem vel curatorem poteſt. ff. rem pupil.ſalu.fo.l.1. Beneficium diuiſionis ex ſua perſona fideiuſſores non habent, ſi plures ab vno tutore dati ſint. ff. eod.l.vlt.ſed ex perſona tutorum habent, ſi pro
3 multis tutoribus cauerunt. l. 6. ¶ Secundò tenentur, qui per ſe vel per alium poſtularunt, aut nominarunt tutorem ſiue curatorem. l. 2. & ſ. qui pet. tuto. l. 2. §.
4 pen.& C.de magiſtrat.conueni.l.4. ¶ Tertiò tenentur heredes tutorum vel curatorum, hi præſtant etiam ex ſua perſona dolum, & latam culpam. de ſua leui culpa non tenentur, niſi tribus caſibus. Vnus eſt, ſi lis cum defuncto fuit conteſtata. alter, ſi non certant de damno vitando, ſed de lucro captando. tertius, ſi quid gratioſè alteri præſtiterint in præiudicium minoris. C. de in lit.iur.l.pen.& de hered.tut.l.1.

VIII. *De magiſtratibus conueniendis.*

5 QVartò, ſi à perſonis ſuprà comprehenſis exigi non poſſit, actio ſubſidiaria datur in eos, qui ſatiſdationem exigere debent, vt magiſtratus municipales, & ſcribas, ſi aut ſatiſdationem non exegerunt, aut non idoneè paſſi ſunt caueri.l.1.in prin.& C.eod.l.vlt. & Inſtit.de ſatiſdat.tut.§.ſciendum.& §.vlt. Item is tenetur, qui ad æſtimandas ſatiſdationes datus eſt à præ-
2 tore, vel præſide. l.1. §. ſi præſes. & §. Diuus. ¶ Nota primò, hac actione maiores magiſtratus, vt prætorem & præſidem, non teneri.l.1.§.neque. & Inſtit. de ſatiſdat. tut. §. vlt. quoniam ex aliorum relatione tutores date, & fideiuſſores admittere ſolent. d.l.1.§. ſi præſes.
3 ¶ Nota ſecundò, hanc actionem tranſire in heredes, vt ſcilicèt de dolo & lata culpa teneantur.l 4.l.6.& C.
4 eod.l.2. ¶ Nota tertiò, hanc actionem ſpecie non differre ab ea, quæ contra tutores datur.l.vlt. Ab ea tamen differt multis modis. I. Quia non eſt directa, ſed vtilis. C.eod.l.1. & l.pen. II. Quia eſt ſubſidiaria. C. de magiſtratibus conuenien. l.3.4.5. & Inſtit. de ſatiſdat.tut. §. ſciendum. III. Quia non eſt priuilegiaria.
5 d.l.1.§.priuilegium. ¶ Nota quartò ſi plures ſint collegæ, & omnes ſint ſoluendo, eis dari beneficium diuiſionis, vt ſinguli pro partibus conueniantur, ſi modò ex culpa, nõ ex dolo cõueniantur.l.7.& C.eod.l.3.
6 ¶ Hactenus de actionibus perſonalibus, quæ ex tutela vel curatione naſcuntur.

IX. *De rebus eorum qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis vel ſupponendis.*

VLtimum iudicis officium ad res minorum & actionem realem reſpicit, vt ſ.initio tit.2.propoſui. Sciendum eſt, tutorem vel curatorem non poſſe prædia ruſtica vel ſuburbana ſine decreto prætoris alienare, vel pignori ſiue hypothecæ ſupponere; quoniam alienatio vel ſuppoſitio ipſo iure nulla eſt ex oratione Seueri, cuius verba extant in l.1. §. & ſunt verba. Conſtantinus autem hoc ius produxit ad omnes res minorum, quæ ſeruando ſeruari poſſunt. C.de adminiſtr.tut.l.lex quæ.22.

X. *De curatoribus furioſo & alijs extra minores dandis.*

HActenus egit de tutoribus & curatoribus mino- 1
rum, hoc vltimo titulo agit de aliarum perſonarum curatoribus. Non enim vt tutor datur ſolùm pupillis, ita curator datur ſolùm adoleſcentibus: immo datur etiam furioſis. l.1.in princ.l.4. l.7. l. Iulianus.10. §.1.& legib.ſequentibus.& C.eod.10.tit.& Inſtitut. de curator.§. furioſi mente captis. l.virum.14.& Inſtit.d. §.furioſi.& C.eod.l.3.& Inſtitu.de curat.§.ſed & mente captis.prodigis. §.1.l.ſæpe.13.l.& mulieri. 15. §.1. l. pen.§.1.& ſeqq.& C.eod.l.1.fatuis.ſ.de poſtul.l.2.mutis, ſurdis, perpetuo morbo laborantibus. Inſtit. de curat.d.§ ſed & mente captis. & ceteris, qui reb. ſuis ſupereſſe non poſſunt.l.2.ventri, ſeu bonis ventris nomine.l. bonorum.8. & bonis hereditatis iacentis. l.3. aut
bonis debitoris diſtrahendis.l.5.l.cuius.9. ¶ Nota pri- 2
mò, legitimum curatorem furioſi vel prodigi eſſe adgnatum: ſed ſi hic non ſit idoneus, alium à prætore dari.d.l.1.in princ.d.l.ſæpe.& Inſtit.de curat.d.§.furioſi. Item aliis perſonis curatorem à prætore dari. l.2. &
Inſtit.de curat.§.1. ¶ Nota ſecundò, has curationes fi- 3
niri, cùm cauſa dati curatoris ceſſat, veluti cùm furioſus ſanitatem mentis, vel prodigus bonos mores rece-
perit.l.1.in princ. ¶ Nota tertiò, actionem, quæ furio- 4
ſo vel prodigo contra tutorem datur, eſſe priuilegia-
riam. d.l. & mulieri.§.1. ¶ Nota quartò, ſi minor ſit 5
furioſus vel prodigus, curatorem ei dari potiùs ratione ætatis, quàm furoris, aut prodigalitatis. ſ.de tute.l.
3.§.1. ¶ Nota qointò, curatorem interdum dari etiam 6
pupillo, veluti ſi tutor non ſit idoneus, vel ſit ad tempus excuſatus, quia tutorem habenti turor dari non debet.ſ.de tutel.l.ſolet.13.& Inſtit.de curat.§.pen.

IVLII PACII A BERIGA I. C. ISAGOGICORVM IN PANDECTAS

PARS V.

NOn ſolùm ex rerum vel perſonarum 1
contractibus, de quibus hactenus dictum eſt, obligatio naſcitur, ſed etiam ex ſucceſſionibus. Nam heres obligationibus hereditariis eſt obnoxius, & præterea ad legata præſtanda tenetur ex quaſi contractu, quia adeundo quaſi contrahit. ff. de oblig. & act.l.5.§. heres.& Inſtit.de oblig.quæ qua. ex contra.§. heres. Eſt autem ſucceſſio vel ciuilis, vel prætoria: & vel ex teſtamento, vel ab inteſtato. Ciuilis ex teſtamento declaratur hac quinta Digeſtorum parte; reliquæ in ſequentem partem reiiciuntur. In hac igitur quinta parte explicantur omnes vltimæ voluntates, & inſtrumenta, quibus hæ volun-
tates ſignificantur. ¶ Omnis vltima voluntas aut eſt 2
vniuerſalis, vt inſtitutio, & ſubſtitutio heredis; aut

partic

particularis, vt legatum, & particulare fideicommiſ-
ſum. Rurſus aut eſt directa, vt heredis inſtitutio, &
ſubſtitutio,& legatum: aut præcaria, vt fideicommiſ-
3 ſum tam vniuerſale, quàm particulare. ¶ Inſtrumen-
ta duo ſunt teſtamentum, & codicilli. C. de codicill.
l. pen. Ne addas epiſtolam ex l. cùm quis. 37. §. pater
verſ. idem patet. & §. ſeq. & l. quæſitum. 78. §. 1. verſ.
eadem. ɉ. de legat. iij. & l. alumnæ. 30. §. 1. ɉ. de adimen.
legat. quoniam epiſtola interdum in ipſo teſtamento
fit. ɉ. de legat. j. l. Titia. 34. §. 1. interdum à codicillis
non differt. d. l. cùm quis. §. Seiam. & de iu. codicil. l.
literæ. 17. Denique (vt hæc ſemel explicem) epiſtola
non ſignificat materiam, ſed formam itaque pro rei
conſcriptæ diuerſitate, modò eſt conſtitutio principis.
ɉ. de conſtit. princ. l. 1. §. 1. & Inſtit. de iu. natur. §. ſed
& quod modò chirographum, vt ɉ. depoſ. l. Lucius.
24. l. Publia, 26. & l. Quintus. 28. modò codicilli, vt in
legibus ſuprà adductis: modò aliud quidpiam, vt epi-
ſtola commendatoria. ɉ. manda. l. ſi verò non remune-
4 randi. 12. §. cùm quidam. ¶ Huius partis tria ſunt ſe-
gmenta: primum de teſtamentis, & hereditate, quæ
in teſtamento relinquitur: alterum de codicillis: ter-
tium de legatis & fideicõmiſſis, quæ tã in teſtamentis
quàm in codicillis relinqui poſſunt, atque hæc meritò
in vltimum locum reiiciuntur etiam ob eam cauſam,
quòd tam codicilli quàm legata & fideicommiſſa te-
5 ſtamentis accedunt. ¶ Teſtamentorum expoſitio par-
tim eſt theorica, partim practica. Theoricæ quæſtio-
nes ſunt tres. Prima quæſtio theorica eſt vnde dicatur
teſtamentum. Iuſtinianus ait dici à teſtatione mentis.
Inſtit. de teſtam. ordin. in pr. Ne intelligas eſſe vocabu-
lum compoſitum ex teſtatione & mente: ſic enim qui-
ſpiam etiam calceamentum, tegumentum, & ſimilia à
mente deduceret: ſed intellige teſtamentum, deriuari
à teſtatione: maioris autem expoſitionis cauſa, adii-
6 ci hanc eſſe teſtationem mentis. ¶ Secunda quæſtio
theorica eſt, quid ſit. A Modeſtino definitur *voluntatis
noſtra iuſta ſententia de eo quod quis poſt mortem ſuam fieri
7 velit*. ɉ. tit. prox. l. 1. ¶ Nota primò teſtamentum ac-
cipi multis modis. I. Pro vltima voluntate, vt C. de
codicill. l. vlt. §. vlt. & Inſtit. de libert. §. multis. II. Pro
ſententia vltimæ voluntatis vt in hac definitione. & ɉ.
eod. l. vnum. 24. & ɉ. de his quæ in teſt. delen. l. vltim.
III. Pro tabulis teſtamenti, vt in tit. ɉ. quemadm. te-
ſtam. aper. & ɉ. de falſ. l. Paulus. 16. IV. Pro ſcriptura.
8 ɉ. de his quæ in teſtam. delen. l. 2. & 3. ¶ Nota ſecun-
dò, teſtamentum non eſſe genus ſynonymum, ſed or-
dine quodam attribui aliis magis, aliis minùs, & (vt
dialectici loquuntur) prædicari per prius & poſterius
proinde etiã definitio talis eſt. Cõuenit enim primò &
potiſſimùm vero ac perfecto teſtamento: deinde ali-
quo modo, teſtamento militari, teſtamento imperfe-
cto: quin etiam codicillis, quia vel ſunt teſtamenti
appendix, & quaſi pars, vel vicem teſtamenti exhi-
bent. ɉ. de iu. codicill. l. ab inteſtato. 16. vt infrà latiùs
docebo. Atque hæc omnia ſunt aliquo modo iuſta,
quatenus iure probantur & valent: interdum enim
etiam teſtamentum imperfectum valet, vt inter libe-
ros. C. de teſtam. l. hac conſultiſſima. 21. ſed non ſunt
omninò iuſta, quia non ſunt perfecta: quod autem
omnino iuſtum eſt, omnino perfectum eſt, vt iuſta
9 ætas. ɉ. de legat. iij. l. cum filiofamilias. 50. §. vlt. ¶ Ter-
tia quæſtio theorica eſt, quotuplex ſit teſtamentum.
Omiſſis antiquis teſtamentorum generibus, de quib.
Inſtitut. de teſtam. §. 1. hodie quatuor poſſunt conſtitui
genera: ſolemne, nuncupatiuum, priuilegiatum, &
plus quàm ſolemne, quæ expoſui in Epito. Iur. diſp. 8.
10 ¶ Quæſtiones practicæ, in quibus diſſoluendis ſe-
quentes tituli vertuntur, tres ſunt: prima, an teſta-
mentum valeat: altera, quomodo effectum accipiat,
& qui ſint eius effectus: tertia quænam ei accedere &
adiungi poſſint, veluti an poſſint ei codicilli adiungi,
& an in eo legata vel fideicommiſſa relinqui poſſint.
¶ Quod ad primam quæſtionem attinet, primò agi- 11
tur de teſtamentis paganorum; poſtea de teſtamentis
militum. In teſtamentis paganorum tria ſpectantur:
teſtator, heres, & ipſum teſtamentum: quia totum
hoc negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gra-
tiâ, videtur inter teſtatorem & heredem agi. Inſtit. de
teſtam. ordin. §. ſed neque.

LIBER XXVIII.

TITVLVS I.

Qui teſtamenta facere poſſunt & quemadmodum teſtamenta fiant.

IN perſona teſtatoris ſpectatur, an habeat 1
teſtamenti factionem; quò reſpicit prior
pars huius rubricæ. de teſtamento viden-
dum, an ſit ab initio rectè conditum; qua
de re in poſteriori parte rubricæ, & in tit. ſeq. dicen-
dum proponitur: & an ex pòſt facto ſit infirmatum,
nec ne, vt tit. 3. & 4. explicabitur. ¶ In quæſtione 2
igitur an teſtamentum valeat, priùs reſpicienda eſt
perſona teſtatoris, poſtea modus teſtandi. l. 4. ¶ Quod 3
ad perſonam teſtatoris ſpectat, ſciendum eſt, teſta-
menti factionem eſſe iuris publici. l. 3. Intellige publi-
cum, non vtilitate, quia pertinet ad priuata patrimo-
nia; ſed auctoritate quia nemo poteſt teſtari, niſi cui
lex. ɉ de verb. ſignif. l. verbis legis. 120. & Nu. 22. cap. 2.
vel princeps nominatim conceſſit. C. de inoff. teſta. l. ſi
quando. 35. Idcirco in xij. tabulis ſcriptum fuit, *Pater
familiâs vti legaſſit, ita ius eſto*, vbi legandi verbo om-
nis vltima voluntas ſignificatur. d. l. verbis legis. Teſta-
ri ergo poteſt paterfamiliâs, qui compleuit annum
ætatis ſuæ quatuordecimum, & materfamiliâs, quæ
compleuit duodecimum. ſed compleſſe videtur, qui
extremum diem anni quartidecimi, quæue extremum
diem anni duodecimi attigit. l. 5. Filiusfamiliâs non
teſtatur. l. 6. in princ. l. ſi filiusfamiliâs. 19. nequidem
patre permittente. ɉ. de mort. cau. donat. l. tam is. 15. §.
1. niſi de peculio caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi. C. de
inoffic. teſtam. l. vlt. & Inſtit. de milita. teſta. verſ. ſed
teſtari. & §. vlt. & quib. non eſt permiſſ. fac. teſta. in pr.
Immo nec paterfamiliâs teſtari poteſt, ſi aut furor, aut
aliud impedimentum obſtet. Inſtit. eod. §. 1. & ſequen-
tibus. ¶ Quod ad modum teſtandi attinet: aut teſta- 4
tur aliquis in ſcriptis, ac tenetur obſeruare omnes in-
tis ſolemnitates, quas retuli in Epito. Iur. diſputat. 8.
the. 8. quia nemo poteſt efficere, quominùs lege in ſuo
teſtamento locum habeant. ɉ. de legat. j. l. nemo po-
teſt. 55. aut ſine ſcriptis, & valebit teſtamentum, ſi te-
ſtator coram ſeptem teſtibus ſpecialiter rogatis palam
heredem nuncuper, ac cetera ſuæ voluntatis pronun-
ciet. l. heredes. 21. & Inſtit. de teſtam. ordin. §. vlt.

II. *De liberis & poſtumis heredibus inſtituendis vel exheredandis.*

OBſeruatio ſuperiori titulo expoſita, non ſemper 1
ſufficit, vt teſtamentum valeat: ſed & inſuper
ſuorum heredum, ſuorúmque poſtumorum ratio ha-
benda, ne prætereantur, ſed vel heredes inſtituantur
vel exheredentur. Inſtit. de exhered. lib. in prin. & §. 1.

¶ Suus

2 ¶ Suus heres parenti eſt, qui eſt in eius poteſtate, ita
vt nulla ſit inter eos perſona interiecta. vt filius, &
nepos ex filio poſt nepotem conceptum defuncto vel
3 emancipato. Inſtit. de hered. qual. §. ſui autem. ¶ Po-
ſtumus propriè dicitur, qui poſt mortem patris naſci-
tur. ff. tit. prox. l. 3. §. 1. vel exſecto ventre extrahitur. l.
quod dicitur. 12. & C. de inoffic. teſtam. l. 6. in princ.
4 ¶ Suus autem poſtumus eſt, qui, ſi viuo parente naſ-
ceretur, inter ſuus heredes eſſet: ceteri ſunt poſtumi
5 alieni. Inſtit. de legat. §. poſtumo. ¶ Quaſi poſtumus
eſt, I. Qui naſcitur viuo parente, poſt teſtamentum ab
eo conditum. ff. tit. prox. d. l. 3. §. 1. & penult. & l. poſtu-
mus. 12. & C. de teſtam. tut. l. ſi quis ita. 16. §. vltim.
II. Quem teſtator poſt factum teſtamentum adoptat.
l. filij. 28 §. 1. & Inſtit. quibus modis. teſtam. infirm. §. 1.
III. Qui ante parentis teſtamentum natus eſt non ſuus
heres, & poſt parentis teſtamentum in locum ſui he-
redis ſuccedit, vt nepos natus viuo filio, eique poſt te-
ſtamentum aui ſuperſtes. d. l. filius. §. 1. & ff. tit. prox. l.
poſtumorum. 13. & Inſtit. de exhered. liber. §. poſtu-
morum. IV. Qui morte aui recidit in poteſtatem pa-
tris. d. l. filius. §. 1. V. Filius naturalis, quem pater poſt
factum teſtamẽtum legitimauit. Bald. ad d. l. filius. §. 1.
6 ¶ Inſtitutus dicitur, quem teſtator ad hereditatem
vocat. Exheredatus eſt, quem teſtator ab hereditate
ſummouet. Præteritus dicitur, quem teſtator nec in-
ſtituit, nec exheredauit, licèt ei legatum reliquit. Inſti.
de exhered. liber. in princ. & §. 1. verſ. dum tamen.
7 ¶ Exheredatio olim fiebat, aut nominatim, id eſt ex-
preſſo exheredati nomine, veluti, *Titius filius meus ex-
heres eſto*; aliáve demonſtratione, quæ vice nominis
fungatur, veluti, *Filius, quem ex Seia ſuſcepi, exheres eſto*:
aut inter ceteros, veluti, *Ceteri exheredes ſunto*. ſed quá-
uis olim ſolos filios nominatim exheredari oporte-
ret, tamen hodie nulla exheredatio valet, niſi nomi-
natim fiat. C. de liber. præter. l. vlt. & Inſtit. de exhered.
lib. in prin. & §. ſed hæc quidem. ¶ Rurſus exhere-
datio fit vel ex iuſta cauſa, vel ſine iuſta cauſa. Quæ
8 verò ſint hodie iuſtæ cauſæ, peti debet ex Nou. 115. c.
3. & 4. His expoſitis, notentur ſequentes regulæ.
I. Suis heredibus inſtitutis, teſtamentum valet, niſi
quo vitio laboret, vt quia non ſint obſeruatæ ſolem-
nitates iure requiſitæ. II. Suo herede præterito, teſta-
mentum eſt ipſo iure nullum. l. 7. l. inter. 30. l. vlt. & ff.
tit. prox. l. 1. & Inſtit. de exheredat. liber. in pr. III. Po-
ſtumo, vel quaſi poſtumo præterito, teſtamentum ini-
tiò valet; ſed eo naſcente, vel in locum ſui heredis
ſuccedente rumpitur. Inſtit. eod. §. 1. IV. Suo herede
ſine iuſta cauſa exheredato, teſtamentum ipſo iure va-
let, ſed per querelam inofficioſi reſcindi poteſt. C. de
inoffic. teſtam. l. 2. & Inſtit. eod. in princ. & falluntur
Doctores, qui putant hoc ius eſſe correctum per d.
Nou. 115. cap. 3. vbi Imperator non ait teſtamentum
eſſe nullum, vel nullius momenti, ſed ait ἀκυροῦσθαι, id
eſt, infirmari, vel (vt vetus interpres vertit) euacuari;
nimirum per querelam inofficioſi. V. Suo herede ex
iuſta cauſa exheredato, teſtamentum ipſo iure valet,
nec per querelã ſubuerti poteſt. C. de inoffic. teſtam. l.
ſi filiam. 19. & d. No. 115. cap. 3. VI. Iuſta exhereda-
tionis cauſa in poſtumum vel infantem nõ cadit: quia
nec ex ſua perſona digni exheredatione videri poſ-
ſunt, nec debent alieno odio prægrauari. C. de inoffic.
teſtam. l. ſi quis ſuo. 33. §. 1. Quare hæ perſonæ, ſi ex-
heredentur, omnimodò & indiſtinctè poſſunt agere
de inofficioſo teſtamento. Quod non ita eſt in quaſi
poſtumo, qui infantiam exceſſit: hic enim iuſtam ſui
exheredandi cauſam teſtatori præbere poteſt. VII. Po-
ſtumus inſtitui heres poteſt ex lege xij. tabularum, in-
ſtitutio quaſi poſtumi valet ex lege Vellea, vel ex ſen-
tentia Iuliani, vel ex coniunctione huius ſententiæ
cum lege Vellea, vt explicatur in l. Gallus. 29. & ad
earum inſtitutionum exemplum etiam exheredatio-
nes factæ valent.

III. *De iniuſto, rupto, irrito facto teſtamento.*

POſtquàm expoſuit ea, quæ neceſſariò ſunt obſer- 1
uanda vt teſtamentum valeat: deinceps, quia con-
trariorũ eadem eſt ſcientia, & contraria iuxta ſe poſita
magis eluceſcũt, vitia teſtamentorũ proponit, propter
quæ conſtat teſtamenta eſſe inutilia. ¶ Primum vi- 2
tium eſt teſtamenti iniuſti, quod propriè dicitur non
iure factum, ſi deſint iuris ſolemnia tit. 1. expoſita: vel
nullius momenti, ſi ſuus heres ſit præteritus. l. 1. Spe-
cies autem non iure facti eſt teſtamentum imperfe-
ctum, quod à teſtibus ſignatum, vel ſubſcriptum non
eſt. ff. de falſ. l. 6. & C. de teſtam. l. hac conſultiſſima.
21. §. finem. ¶ Secundum eſt vitium rupti. Teſta- 3
mentum rumpi dicitur, cùm, in eodem ſtatu manente
teſtatore, ius teſtamenti vitiatur. Inſtitut. quib. mod.
teſtam. infirm. §. 1. ¶ Rumpitur autem I. Adgnatio- 4
ne vel quaſi adgnatione ſui heredis, id eſt, poſtumi,
vel quaſi poſtumi. l. 3. in princ. & §. 1. & §. vlt. l. 4. l. 5.
l. 6. in prin. §. 1. & 2. l. verum. 8. in princ. l. poſtumorum.
13. l. qui vxorem. 15. & Inſtit. de exhered. liber. §. 1. & 2.
& quib. mod. teſtam. infirm. §. 1. II. Poſteriori teſta-
mento, quod iure perfectum eſt, licèt nemo ex eo he-
res exiſtat: quia nemo paganus poteſt decedere cum
duobus teſtamentis, & poſterius præualet. l. 1. l. cum
in teſtamento. 16. & Inſtit. quib. mod. teſtam. infirm. §.
poſteriore. ¶ Tertium eſt vitium irriti. Fit autem ir- 5
ritum teſtamentum tribus modis. Primo modo teſta-
mentum fit irritum, cùm teſtator capite minuitur. d. l.
6. §. irritum. & §§. ſeqq. & Inſtit. quibus mod. teſtam.
infirm. §. alio. Sed teſtatore capto ab hoſtibus, teſta-
mentum confirmatur iure poſtliminij, ſi in ciuitatem
reuerſus fuerit: aut lege Cornelia, ſi ibi deceſſerit. d. l.
6. §. penult. E contrario ſi teſtatoris memoria poſt
mortem damnetur, vt crimine læſæ maieſtatis, teſta-
mentum irritum fit. d. l. 6. §. ſed ne eorum. Secundo
modo teſtamentum fit irritum, cùm diſtinguitur, id
eſt, ſi ex eo hereditas non adeatur. l. 1. ¶ Nota, teſta- 6
mentum, quod iure non ſubſiſtit, interdum confirma-
ri ex bono & æquo. Quod tribus caſibus accidit. Pri-
mus caſus eſt, ſi is, qui teſtamento officiebat, vel nolit
vel non poſſit eſſe heres, & is ſit ſcriptus heres, qui
ab inteſtato eſt ſucceſſurus: veluti ſi ex duobus filiis
teſtatoris alter ſit inſtitutus, & alter præteritus abſti-
neat hereditate: aut ſi poſtumus præteritus viuo te-
ſtatore natus decedat: his enim caſibus prætor dat he-
redi ſcripto bonorum poſſeſſionem ſecundum tabu-
las. l. poſtumus. 12. in princ. l. filio. 17. Secundus caſus
eſt, cùm teſtator capite minutus eſt, deinde priſtinum
ſtatum recepit, adeo vt tempore mortis fuerit ciuis
Romanus, & ſui iuris: hoc enim caſu teſtamentum
iure prætorio conualeſcit, & à prætore ſuſtinetur. In-
ſtit. quib. mod. teſtam. infirm. §. non tamen. Tertius ca-
ſus eſt, cùm teſtator in poſteriori teſtamento iuſſit
prius valere: prius enim teſtamentum valebit, non
quaſi teſtamentum, ne idem cum duobus teſtamentis
decedere dicatur, ſed quaſi codicilli: & in eo relicta
debebuntur iure fideicommiſſi. d. l. poſtumus. §. 1. & ff.
ad Trebell. l. ſi quis priore. 29. & Inſtit. quib. mod. te-
ſtamen. infirm. §. ſed etſi quis. Expoſiti ſunt duo modi,
quibus teſtamentum fit irritum: nempe capitis demi-
nutio teſtatoris, & deſtitutio teſtamenti.

IV. *De his quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.*

1 TErtiò modo teſtamentum fit irritum, ſi teſtator
conſultò verba teſtamenti deleuerit, aut induxe-
rit, aut inſcripſerit. l. pen. §. vlt. & ℑ. de teſtam. mil. l. in
2 fraudem. 15. §. 1. ¶ Delemus lituris: inducimus ductâ
per medios verſus lineâ: inſcribimus nouis literis, qui-
bus turbatur ſcriptura: cancellamus certis notis ſcri-
3 pturam concludentes. ¶ Nota primò his modis vo-
luntatem teſtatoris in irritum recidere, ſi id ab ipſo
teſtatore fiat animo reuocandi quæ reliquit. nam ſi
teſtator caſu, vel alius quamcumque ratione fecerit,
voluntas rata manet, ac ſufficit verba legi poſſe. l. 1. 2.
4 & 3. ¶ Nota ſecundò his modis eatenus teſtamen-
tum infirmari, quatenus deletum vel inductum eſt, ce-
tera ſalua manere; adeo vt deleta ſola heredis institu-
tione, legata nihilominùs debeantur, niſi teſtator vo-
5 luerit totum teſtamentum infirmare. d. l. pen. ¶ Nota
tertiò, vt conſultò à teſtatore deleta vel inducta non
debentur, ita ſuperſcripta, id eſt ſupra verſus adiecta
deberi, ſi teſtatoris voluntate ſcripta ſint. C. de teſtam.
l. ſi vnus. 12. §. 1.

V. *De heredibus instituendis.*

1 IN ſucceſſione teſtamentaria teſtator, termini à quo:
heres, termini ad quem: teſtamentum, medij ratio-
nem habet; quoniam hereditas à teſtatore ad heredem
per teſtamentum & aditionem ex teſtamento tranſit.
cùm igitur de teſtatore, ac teſtamento, dictum ſit: con-
2 ſequenter de heredibus inſtituendis agitur. ¶ Here-
dis inſtitutio eſt vltima voluntas, qua teſtator ſuam
hereditatem alicui poſt mortem ſuam iure directo de-
3 fert. ¶ Eſt autem adeo cum teſtamento connexa, eique
eſſentialis, vt nec dari ab homine hereditas extra te-
ſtamentum poſſit. C. de iu. Codicill. l. pen. Inſtit. eod. §.
pen. & C. de pact. l. pactum quod dotali. 15. nec teſta-
mentum ſine heredis inſtitutione conſiſtat. ℑ. tit. prox.
l. pen. verſ. Calpurnius, quæ dicitur eſſe caput & fun-
damentum teſtamenti. Inſtit. de legat. §. ante heredis.
Quocirca vbi heredis inſtitutio eſt, non poſſumus vo-
care codicillos, ſed teſtamentum. ℑ. de codicill. l.
4 penult. & C. de teſtam. l. non codicillum. 14. ¶ He-
redis inſtitutio diuiditur in inſtitutionem propriè di-
ctam, & ſubſtitutionem. Nam ſi inſtitutionis ver-
bum latè accipiatur, etiam ſubſtitutionem comple-
ctitur. ℑ. tit. prox. l. ſi pater filio. 9. l. ſi mater. 33. §. 1. l.
poteſt. 36. in princ. & ℑ. de libe. & poſtum. l. Gallus. 29.
ſi verò anguſtè & propriè ſumatur, à ſubſtitutione ſe-
5 iungitur. ℑ. eod. l. 1. in princ. ¶ Inſtitutio propriè dicta
6 eſt, quæ fit primo gradu. d. l. 1. in princ. ¶ Nota primò
gradum in teſtamento à loco differre: quia gradus ſu-
mitur ab ordine ſucceſſionis, locus ab ordine ſcriptu-
ræ. Qui igitur primus & ante alios ad ſucceſſionem
vocatur, dicitur eſſe heres primo gradu inſtitutus; li-
cèt ſecundo loco heres ſcriptus ſit. verbi gratiâ ſi te-
ſtamentum ita ſit conceptum: *Si Mæuius heres non erit,
Titius heres eſto: Mæuius heres eſto*: non eſt dubitandum,
quin Mæuius ſit primo gradu inſtitutus, licèt ſit inſti-
tutus ſecundo loco, id eſt, poſt Titium. l. ſi ita quis. 38.
7 & ℑ. tit. prox. l. 2. §. ſed ſi quis ita. & §. ſeq. ¶ Nota ſe-
cundò heredem eſſe aut ſuum, aut neceſſarium, aut
extraneum, vt explicatur Inſtitut. de hered. qual. & dif-
8 fer. ¶ Nota tertiò in heredibus extraneis hoc requi-
ri, vt ſit cum eis teſtamenti factio, id eſt, vt poſſint he-
redes inſtitui, vt enim in teſtatore teſtamenti factio-
nem actiuam, ita in herede paſſiuam exigimus, idque
tribus temporibus, videlicet facti teſtamenti, mortis
teſtatoris, & aditæ hereditatis, mediorum verò tem-
porum ratio non habetur. l. 6. §. ſolemus. l. ſi alienum.
49. §. 1. & Inſtit. de hered. qual. §. in extraneis. ¶ Nota 9
quartò inſtitui poſſe tam liberos homines, quàm ſer-
uos proprios, vel alienos. l. 3. l. non minùs. 31. & Inſtit.
eod. in princ. ¶ Nota quintò cum ſeruis alienis teſta- 10
menti factionem eſſe ex perſona dominorum: adeo
vt extranei ſeruus ita demum inſtitui poſſit, ſi domi-
nus eius poſſit. d. l. ſi alienum. 49. §. 1. & Inſtit. de hered.
qual. d. § in extraneis. ¶ Nota ſextò Teſtatorem poſſe, 11
vel vnum vel plures, quotcumque velit, heredes face-
re. Inſtit. h. t. §. & vnum. ¶ Nota ſeptimò cùm plures 12
heredes inſtituuntur, eos fieri heredes ex partibus
æqualibus, niſi teſtator partes inæquales attribuerit.
Inſtitut. eod. §. ſi plures. ¶ Nota octauò hereditatem 13
plerumq; diuidi in duodecim vncias. l. ſeruum meum.
50. §. vlt. & Inſtit. eod. §. hereditas, vbi hanc partitio-
nem expoſui. ¶ Hæc dicta ſint de inſtitutione primi 14
gradus: conſequenter dicendum de ſubſtitutionibus,
quæ ſecundo, vel vlteriori gradu fiunt.

VI. *De vulgari, & pupillari ſubſtitutione.*

SVbſtitutionis verbum latiſſimè patet. ſubſtitui 1
namque dicuntur iudices. ℑ. iudic. ſolu. l. pen. tuto-
res. ℑ. de adminiſtr. tut. l. tutores. 39. §. in eum. arbores.
ℑ. de vſufru. l. arbores. 59. in princ. & ℑ. de iu. fiſ. l. in
fraudem. 45. §. pen. & Inſtit. de rer. diuiſ. §. ſed ſi gregis.
pecora. ℑ. de vſufr. l. vel inutilium. 69. & ℑ. de legat. 3. l.
ſi grege. 12. Sed in præſentia ſubſtituendi verbum
coarctatur ad vltimas voluntates. ¶ Immò cùm ſub- 2
ſtitutiones fiant in hereditatibus, fideicommiſſis, le-
gatis, & mortis causâ donationibus. ℑ. de legat. 3. l. vt
heredib. 50. in princ. & C. de caduc. toll. l. vn. §. ſin au-
tem. nunc de iis ſolis ſubſtitutionibus tractatur, quæ
in hereditatibus fiunt. ¶ Præterea cùm ſubſtitutio, 3
quæ fit in hereditatibus, aut ſit directa, aut precaria ſeu
fideicommiſſaria. C. de fideicommiſ. l. eam quam. 14.
hoc loco de directa tantùm agitur. ¶ Inter directam 4
& precariam ſunt multæ differentiæ. I. Directa valet
ipſo iure: præcaria valet per fideicommiſſum. ℑ. de te-
ſtam. milit. l. quærebatur. 19. in fin. princ. id eſt, heres
iure directo accipit hereditatem per ſe, non ab alio:
fideicōmiſſarius verò accipit de manu heredis. II. Di-
recta fit verbis directis, veluti, *Si Titius heres non erit,
Seius heres eſto.* precaria ſeu fideicommiſſaria fit verbis
precariis, veluti, *Rogo te Titi, vt cùm morieris, hereditatem
meam Seio reſtituas.* Verba directa vocantur. C. de teſtam.
l. quoniam. 15. & de fideicomm. d. l. eam quam. & de
teſtam. manum. l. directis. 10. vel verba ciuilia. l. 7. vel
legitima. C. de teſtam. tut. l. vlt. & de teſtam. manum. l.
pen. vel ſolemnia vel imperatiua. d. l. quoniam. ſunt
enim verba imperatiui modi, vt, *heres eſto.* Precaria ve-
rò ſunt, quæ in indicatiuo modo efferuntur, vt *volo,
mando, peto, rogo.* C. commun. de legat. l. 2. Inſtit. de ſingul.
reb. per fideicomm. §. vlt. quæ etiam vocantur inflexa.
d. l. quoniam. Sed hodie etiam verba indicatiua habent
vim directorum, ſi modò conſtet hanc eſſe teſtatoris
voluntatem, vt aliquid rectâ viâ ad honoratum per-
ueniat, non de manu alterius capiat. d. l. quoniam. Iu-
ſtinianus quoque in d. l. 2. verbum *iubeo*, licèt non ſit
imperatiuū, ſed indicatiuum, tamen appellat directum.
III. Per ſubſtitutionem directam ſubſtitutus fit verus
heres: per fideicommiſſariam verò non fit heres, ſed
habetur quodammodo loco heredis. Inſtitut. de fidei-
commiſ. hered. §. reſtituta. vnde ſubſtitutus propriè lo-
quendo diſtinguitur à fideicommiſſario, & ſubſtitutio
à fideicommiſſo ac reſtitutione fideicommiſſaria. ℑ. de
adminiſtr. tut. l. tutores. 39. §. heres. & ℑ. ad Trebell. l. 6.
§. pen.

§.pen.& C.de Inſtitut. & ſubſtit.& reſtitut.ſub condi.
5 fact.in rubr. ¶ Subſtitutio directa, de qua nunc lo-
quimur,nihil aliud eſt,quàm ſecūdi heredis inſtitutio.
l. ex facto. 43.§. Lucius. vel,ſecundo vlterioríve gra-
du facta inſtitutio. l. 1, in princ. Nam teſtator quot-
cumque gradus heredum velit, facere poteſt.l.poteſt.
36.& Inſtit.de vulga.ſubſtit.in pr. Nihil refert, vtrùm
ſecundi tantum mentionem facias, an etiam vlterio-
res exprimas: quia vlteriores, niſi expreſsè dicantur,
tacitè ſub ſecundo continentur: vt ſecundarum nu-
ptiarum appellatione omnes ſignificantur, quæ poſt
primas contrahuntur, ſiue ſint ſecundæ, ſiue tertiæ,
ſiue quartæ, ſiue vlteriores. C.de ſecund.nupt.in rubr.
6 ¶ Omnis ſubſtitutio in aliquem caſum fit. Caſus eſt
incertus euētus,in quem ſubſtitutio eſſentialiter con-
fertur, veluti ſi in teſtamento ſcriptum ſit, *Si Titius
heres non erit*, *Seius heres eſto*: Seius eſt ſubſtitutus in
eum caſum, quo Titius heres non erit. Ac modò vo-
catur caſus.l.4.& C.de impub. & aliis ſubſtitut.l. pre-
cibus.8.modò euentus.d.l.4. §.vlt. modò cauſa. l.cùm
ex filio.39.§.1, Dixi *eſſentialiter*, vt excluderem condi-
tiones extrinſecùs ſubſtitutionibus adiectas, veluti
Si nauis ex Aſia venerit, *Si Titius conſul fuerit*, de quibus
7 ſeq. titulo dicetur. ¶ Porrò caſus generales duo ſunt.
vnus, *ſi heres non erit*: alter, *ſi deceſſerit*. ſed hic ſubdi-
uiditur in tres; videlicèt, *ſi deceſſerit in pupillari ætate*, *ſi
deceſſerit antequam mentis compos fiat*, *ſi deceſſerit poſt æta-
tem pupillarem*. Quare ſunt omnino quatuor caſus: pri-
mus, *ſi heres non erit*: ſecundus, *ſi in ætate pupillari de-
ceſſerit*, vel, *ſi ante deceſſerit quàm in ſuam tutelam venerit*:
tertius, *ſi in furore*, vel, *ſi antequàm mentis compos fiat, de-
ceſſerit*: quartus, *ſi poſt pubertatem quandocumque deceſſe-
rit*, vel, *ſi prius deceſſerit, quàm ad iuſtam & perfectam
8 ætatem peruenerit*. ¶ Subſtitutio eſt aut ſimplex, aut
duplex.l.1.§.1. Duplicis appellatione intellige etiam
triplicem, & quadruplicem, & omnino multiplicem,
id eſt, ſiue duas ſubſtitutiones contineat, ſiue tres, ſi-
ue plures: vt ſuprà appellatione ſecundi gradus, taci-
tè continebantur etiā tertius & quartus & vlteriores.
9 ¶ Simplex ſubſtitutio diuiditur in vulgarem, pupil-
larem, quaſi pupillarem ſeu Iuſtinianeam, quam vul-
gò vocant exemplarem, & militarem. nam qui ſubſti-
tuit, aut ſibi, aut alteri heredem facit. ſibi duobus mo-
dis, id eſt, vel *ſi primus heres non erit*, & eſt ſubſtitutio
vulgaris: vel, *ſi heres erit, & poſtea heres eſſe deſierit*, & eſt
militaris: quia tantùm milites ex ſpeciali priuilegio
poſſunt ita ſubſtituere.4. l.centuria.15. Alteri ſubſti-
tuitur, id eſt, ei qui non poteſt facere teſtamentum,
vel propter ætatem, & eſt ſubſtitutio pupillaris.Inſtit.
de pupil.ſubſtitut.in princ. verſ.vlt. vel propter animi
vitium, & eſt ſubſtitutio quaſi pupillaris ſeu Iuſtinia-
nea ſeu exemplaris. C. de impub. l. humanitatis. 9.
Subſtitutio igitur vulgaris eſt, quæ fit in primum ca-
ſum, veluti, *Si Titius heres non erit*, *Seius heres eſto*.C.eod.
l.precibus.8.& Inſtit.de vulga.ſubſtit.in pr. Pupillaris
eſt, quæ fit in ſecundum caſum, veluti, *Si filius meus in
ætate pupillari deceſſerit*, *Seius heres eſto*.d.l.precib.& Inſti.
de pupill. ſubſtitut.in pr. Iuſtinianea ſeu quaſi pupil-
laris, ſeu exēplaris eſt, quæ fit in tertium caſum, veluti,
Si filius meus in furore deceſſerit, *Seius heres eſto*.d.l.huma-
nitatis. Militaris eſt, quæ fit in tertium caſum, veluti,
Quandocumque Titius heres meus deceſſerit, *Seius heres
eſto*. d. l.centurio. & d. l. precibus. ¶ Operæ pretium
eſt, has ſubſtitutiones inter ſe conferre. I. Vulgariter
quilibet cuiuis ſubſtituit: pupillariter ſubſtituunt tan-
tùm parentes, qui in poteſtate habent, liberis ſuis im-
puberibus in alterius poteſtatem non recaſuris. l. 2. in
princ.& Inſtitut.de pupilla. ſubſtit. in princ.quaſi pu-
pillariter ſubſtituunt ſolùm parentes liberis furioſis
vel mente captis, ſiue eos in poteſtate habeant, ſiue
non. d. l. humanitatis. militariter ſubſtituunt tantùm
milites ex ſpeciali (vt dixi) priuilegio. d.l. centurio. &
d. l. precibus. II. Vulgariter ſubſtituere nemo poteſt,
niſi ei, quem heredem inſtituit: pupillariter ſubſtitui-
tur etiam exheredato, dummodò teſtator ſibi quoque
aliquem heredem inſtituat.l.1.§.pen.& vlt.& Inſtitut.
de pupill.ſubſtit.§.non ſolum.& §.ſeq.quaſi pupillari-
ter ei tantum ſubſtituitur, cui legitima portio relicta
eſt. d. l. humanitatis. miles verò ſubſtituit filio ſuo,
etiamſi neminem ſibi heredem fecerit. ℐ. de teſtam.
milit.l.miles ita.41.§.vlt. III. Quaſi pupillariter certæ
perſonæ, ſi extent, ſubſtitui debent, vt liberi, vel fratres
ipſius furioſi ſeu mente capti. d. l. humanitatis. aliis
modis quiuis ſubſtitui poteſt, etiam pupillari ſubſti-
tutione.l.1.§. penult. IV. Ex ſubſtitutione pupillari &
quaſi pupillari, ſucceditur pupillo vel mente capto,
cui ſubſtituitur: ex vulgari & militari ſucceditur te-
ſtatori ſubſtituenti.d.l.centurio. & d.l.precibus.& In-
ſtit.de pupill.ſubſtit.in prin. V. Vulgaris dicitur, quia
vulgò & paſſim fieri poteſt, & inter quaſcumque per-
ſonas locum habet, pupillaris, quia fit pupillo. quaſi
pupillaris, quia fit quaſi pupillo, id eſt, furioſo vel men-
te capto. vt enim ſcribit Ariſtot. I.Ethico. nihil refert,
vtrum quis ætate an moribus puer ſit. eadem dicitur
exemplaris & Iuſtinianea, quia exemplo pupillaris à
Iuſtiniano eſt introducta.d.l.humanitatis. militaris di-
citur, quia fit à milite. Hæc dicta ſint de ſubſtitutio-
ne ſimplici. ¶ Multiplex ſubſtitutio vel eſt ab vno la- 11
tere, vel reciproca. Ab vno latere fit tribus modis. vel
enim duo caſus exprimuntur, veluti, *Titius filius meus
heres eſto*: *ſi Titius filius meus heres non erit*, *aut heres erit,
& in pupillari ætate deceſſerit*, *Seius heres eſto*: vel alter ex-
primitur, alter tacitè ſubauditur, ſecundum regulam
iuris, quòd vulgaris expreſſa continet tacitam pupil-
larem, & expreſſa pupillaris tacitam vulgarem: vel
neuter caſus exprimitur, ſed generali verbo ſubſtitu-
tio fit, veluti, *Titio pupillo meo Seium ſubſtituo*. ¶ Reci- 12
proca ſimiliter tribus modis fit. aut enim vtrinque ca-
ſus exprimuntur, veluti, *Titius & Seius heredes ſunto.
Si Titius heres non erit*, *Seius heres eſto. Si Seius heres non
erit*, *Titius heres eſto*. aut ab vna tantùm parte, veluti,
Si Titius heres non erit, *Seius heres eſto. Seio Titium ſubſti-
tuo*. aut à neutra parte, veluti, *Titium & Seium inuicem
ſubſtituo*. l.4. l. cùm in teſtamento. 37. §.1. ¶ Nota in 13
hac rubr. tātùm proponi vulgarem & pupillarem ſub-
ſtitutionem: quoniam quaſi pupillaris vel omittitur
tamquam hoc iure incognita: vel ſub pupillari conti-
netur; quemadmodum appellatione Seruianæ actio-
nis ſæpe continetur etiam quaſi Seruiana. Militaris
autem pertinet ad tit. ℐ. de teſtam. milit. Ceterum in
Codice latiùs concipitur tit. de impuberum & aliis
ſubſtitutionibus. Nos putauimus non poſſe ſubſtitu-
tionum materiam pro noſtro inſtituto commodè ac
plenè explicari, niſi omnia ſubſtitutionum genera ſi-
mul exponerentur: nunc ad conditiones, quæ tam in-
ſtitutionibus, quàm ſubſtitutionibus accidunt, enar-
randas tranſgrediamur. Nam dies inſtitutioni heredis
fruſtra adiicitur: &, ſi adiiciatur, pro non ſcripto ha-
betur l. hereditas ex die.34. & Inſtitut.eod. §.heres &
purè.

VII. *De conditionibus inſtitutionum.*

Conditionis verbum quinque modis accipitur. 1
I. Pro adiectione, quæ actum ob incertum euen-
tum ſuſpendit, vt hîc, & ℐ. de condit. & demonſtr. &
permultis aliis locis. II. Pro pacto ſeu lege contra-

ctus, vt ʒ. de contrah. empt. l. 6. §. vlt. & de actio. emp.
l. ex empto. 11. §. denique & C. de pact. l. 7. & de con-
dict. ob cau. l. 3. & de vſur. l. cùm allegas. 15. & de
reſcind. vendit. l. ea conditione. 14. & ſine cen. vel rel.
l. 2. & de pact. int. empt. l. 2. III. Pro ſtatu perſonæ.
Inſtitut. de in. perſ[illegible] §. vltim. IV. Pro qualitate &
iure perſonæ. ʒ. de ſtatu homin. l. in multis. 9. & de
iudic. l. nonnunquam. 72. & de vſufr. l. ſed ſi quid 15.
& de hered. inſtit. l. 6. §. 3. vel rei, vt matrimonij. ʒ. de
iudici. l. exigere. 65. & de ri. nupt. l. capite. 19. l. tutor.
36. V. Pro optione ſiue electione. D. de inoff. teſtam.
2 l. Papinianus. 8. §. ſi quis & irritum. ¶ Conditio in pri-
ma ſignificatione, de qua ſola ſermo inſtitutus eſt,
nihil aliud eſt, quam adiectio præter ſubiecti eſſen-
tiam, actum ob incertum futurum euentum ſuſpen-
dens, ita vt eâ impletâ actus valeat, deficiente reddatur
inutilis. Dixi *adiectio*: quoniam conditio actui adiun-
gitur. vtputà *ſi nauis ex Aſia venerit, Titius heres eſto*:
hæc verba, *Titius heres eſto*, faciunt inſtitutionem,
ſed hæc verba adiecta, *ſi nauis ex Aſia venerit*, red-
dunt inſtitutionem conditionalem. Dixi *præter ſubie-
cti eſſentiam*: quia conditio actui eſſentialis, non eſt ve-
ra conditio, nec reddit actum conditionalem. verbi
gratià, hæc inſtitutio eſt pura, *Si moriar, Titius heres
eſto.* & hæc ſubſtitutio eſt pura, *Si filius meus in ætate
pupillari deceſſerit, Titius heres eſto.* ʒ. tit. prox. l. qui libe-
ris. 8. Idémque in legatis obtinet. exempli causâ, hoc
legatum eſt purum, *Si Titius heres erit*, aut *ſi heredita-
tem adierit, Seio decem dato.* J. de legat. 3. l. 3. & de condit.
& demonſtr. l. aliquando. 107. Dixi *actum*, vtens ge-
nerali verbo: quia conditiones tam vltimis volunta-
tibus apponi poſſunt, vt hoc tit. & J. de condit. & de-
monſtr. & C. de inſtit. & ſubſtit. & reſtit. ſub condit.
fact. quam actibus inter viuos. ʒ. de reb. cred. l. 7. & 8.
& J. de oblig. & actio. l. obligationum ferè. 44. cum
ſim. Dixi *ſuſpendens ob incertum futurum euentum*: quia
conditio in præſens vel præteritum tempus colla-
ta, veluti, *ſi Rex Parthorum viuit, Si Titius conſul fuit*,
quoniam actum non ſuſpendit, non eſt vera con-
ditio: ſed tum demum vera conditio eſt, cùm actum
ſuſpendit, quia in futurum confertur, veluti, *Si
nauis ex Aſia venerit. Si Titius conſul erit.* l. inſtitutio. 10.
§. 1. & ʒ. de reb. cred. l. cùm ad præſens. 37. & ll. ſeqq.
& J. de verbor. obligat. l. conditio. 100. & Inſtit. eod.
§. pen. Item cõditio neceſſaria, veluti. *Si ſol orietur*, vel
impoſſibilis, veluti *Si Titius cælum digito tetigerit*, non
eſt vera conditio, quia actum non ſuſpendit. J. eod. l.
7. & 8. Dixi, *ita vt ea impleta* &c. quoniam hic eſt con-
ditionis & ſuſpenſiuus effectus. l. ei qui ita. 13. Sed
notandum, cõditionem interdum pro impleta haberi,
3 quæ impleta nõ eſt, vt poſteriùs docebo. ¶ Conditio
ad futuru tempus relata diuidi multis modis poteſt.
I. In ſimplicem, veluti *Si Titius conſul fiet*: & coniun-
ctam, veluti *ſi Titius conſul fiet, ac nauis ex Aſia veniet*: &
alternatam ſeu diſiunctiuam, veluti *Si Titius conſul erit,
aut nauis ex Aſia venerit.* l. 5. & Inſtit. de hered. inſtit.
§. pen. II. In conditionem facti, & conditionem iuris.
Conditio facti eſt, quæ, niſi ex facto & voluntate te-
ſtatoris adiiciatur, ineſſe non intelligitur: veluti, *ſi na-
uis ex Aſia venerit, ſi Titius conſul factus fuerit.* Conditio
iuris eſt, quæ ſi à teſtatore non adiiciatur, vi & pote-
ſtate iuris ineſt, veluti vt heres ſuo arbitrio heredita-
tem adeat *ſi ſui iuris ſit.* J. de condit. & demonſtrat. l.
multùm intereſt. 21. Facti conditio ſubdiuiditur in af-
firmatiuam, veluti *ſi Titius conſul erit*: & negatiuam,
veluti *ſi Titius conſul non erit*: *ſi cælum digito non tetigerit.*
J. de condit. & demonſtr. l. quoties. 22. & de verb.
oblig. l. 7. & Inſtit. eod. §. ſub conditione. Vtraque eſt
tripertita: nam affirmatiua eſt, vt quid detur, vel vt
quid fiat, vel vt quid obtingat: & ſimiliter negatiua,
ne detur, ne fiat, ne obtingat. J. de condit. & demonſtr.
l. in facto. 60. in pr. III. In conditionem poſſibilem,
quæ ſola eſt vera conditio, vt ſuprà docui, veluti *ſi Ti-
tius conſul erit, ſi nauis ex Aſia venerit*: & neceſſariã velu-
ti *ſi ſol cras orietur*: & impoſſibilẽ, veluti *ſi Titius cælum
digito tetigerit.* J. de verb. oblig. l. 7. ¶ Poſſibilis ſubdi- 4
uiditur: I. Quia vel viuo tantùm teſtatore impleri
poteſt, veluti *ſi mihi nupſerit*: vel tantùm eo mortuo,
veluti *ſi ad exequias meas venerit*: vel vtroque tempore,
veluti *ſi nauis ex Aſia venerit.* J. de condit. & demonſtr.
l. conditionum. 91. & C. de inſtit. & ſubſtit. ſub cond.
fac. l. 7. II. Quia vel certo tempore definitur, veluti
ſi ad exequias meas venerit: vel infinitum tempus reſpi-
cit, veluti *ſi filio meo nupſerit.* d. l. conditionum. III. In
cauſalem ſeu fortuitam, cuius euentus à caſu & fortu-
na pendet, veluti *ſi nauis ex Aſia venerit*: & poteſtati-
uam ſine arbitrariam, (hæc in l. ſi iam facta. 11. §. 1. J.
de condit. & demonſtr. vocatur promiſcua.) cuius
euentus à voluntate perſonæ honoratæ pendet, veluti
Titius ſi in capitolium aſcenderit, heres eſto: & mixtam, ve-
luti *ſi Mæuiam vxorem duxerit.* C. de caduc. toll. l. vn.
§. ſed hæc omnia. ¶ Poteſtatiua ſubdiuiditur in tria 5
genera: quia vel in dando conſiſtit, veluti *ſi decem Mæ-
uio dederit*: vel in faciendo, veluti *ſi in capitolium aſcen-
derit.* J. ad Trebell. l. ſi cui purè. 31. §. vltim. & de
ſolut. l. ſeruus decem. 68. vel mixta eſt, quæ ſimul
dationem & factum continet, veluti *ſi rationes reddi-
derit*: quia hæc conditio, quod ad volumina tradend-
da & rationes examinandas attinet, factum in ſe ha-
bet: quod verò ad reliqua ſoluenda, in dando con-
ſiſtit. J. de condit. & demonſtr. l. cùm ſeruus. 82. & de
ſtatulib. l. 6. §. vlt. ¶ Impoſſibilis dicitur, I. Et propriè, 6
cui natura impedimento eſt, quominùs exiſtat, ve-
luti *ſi cælum digito tetigerit.* Inſtit. de inutil. ſtipul. §. ſi im-
poſſibilis. II. Quæ eſt contra ius, vel bonos mores,
veluti *ſi hominem occiderit, ſi nudus in foro ambulauerit.*
quoniam ea intelligimur facere poſſe, quæ iure & ho-
neſtè facere poſſumus. l. filius. 15. III. Quæ eſt perple-
xa, id eſt, ex duabus conditionibus compoſita, quarum
vtraque per ſe eſt poſſibilis, ſed ipſæ ſibi mutuo offi-
ciunt, veluti *Si Titius heres erit, Mæuius heres eſto, ſi Mæ-
uius heres erit, Titius heres eſto.* l. ſi Titius. 16. Quæ verò
ab eo qui honoratur, impleri non poteſt, ſi ſecundum
naturam ſit poſſibilis, veluti *ſi centies centena milia co-
ronatorum dederit*, non connumeratur inter impoſſibi-
les, ſed dicitur eſſe penè impoſſibilis. J. de ſtatulib. l.
4. §. 1. ¶ Definitione & diuiſione conditionis expoſi- 7
tis, notentur ſequentes regulæ. I. Inter *ſi* & *cum*, nul-
la eſt in effectu differentia: veluti, *ſi conſul erit*, &, *cùm
conſul erit.* nam illo modo per conditionem ſignifica-
tur tempus: hoc modo per tempus ſignificatur con-
ditio. ʒ. de condict. indeb. l. qui promiſit. 48. & J. de
verb. oblig. l. quodcumque. 45. §. penul. & hinc dictum
eſt, diem incertum facere conditionem. J. de condit. &
demonſtr. l. ſi Titio. 22. in princ. II. In conditionibus
voluntas teſtatoris præcipuum locum obtinet, ac do-
minatur. J. eod. l. in conditionibus. 19. III. Conditio
inſtitutioni adiecta, non cenſetur in ſubſtitutione ta-
citè repetita. ʒ. de heredib. inſtit. l. ſub conditione. 73.
IV. Si hereditas ſub conditione adimatur, ſub con-
traria conditione dari intelligitur. l. pen. in fin. & J. de
condit. & demonſtr. l. aliquando. 107. V. Si conditio
ad præſens, vel ad præteritum tempus relata, vera ſit:
inſtitutio, tamquam purè facta, valet. ſi falſa ſit, in-
ſtitutio eſt inutilis. l. inſtitutio. 10. §. 1. & ʒ. de iniuſt.
rupt. l. cum in ſecundo. 16. VI. Si conditio in futurum
collata,

collata, ſit poſſibilis, iuſta, & honeſta: deficiens reddit inſtitutionem inutilem, etiamſi ſit heredi inſtituto impoſſibilis, quia ſufficit eam eſſe naturâ, & iure poſſibilem, vt relictum niſi eâ impletâ non debeatur. ff. de ſtatulib. d.l.4.§.1. exiſtens verò non facit heredem, ſed facit vt hereditatem acquirere poſſit, perinde ac ſi purè heres ſcriptus fuiſſet. l. ei qui ita. 13. & l. ſi pupillus. 26. VII. Si conditio ad futurum relata, ſit impoſſibilis, vel iniuſta, vel turpis: non vitiat inſtitutionem, quemadmodum nec legatum, nec aliam vltimam voluntatem: ſed ipſa vitiatur, adeo vt perinde ſit, ac ſi voluntas pura eſſet. l.1. l.6. l. conditiones quæ. 9. l. conditiones contra. 14. & l. ſeq. & s̄. de hered. inſtit. l. ſeruum meum. 50. §.1. & ff. de condit. & demonſtr. l.3. l.6. in fin. l. non dubitamus. 20. & Inſtit. de hered. inſtit. §. impoſſibilis. Sed etſi non ſola, ſed cum altera conditione poſſibili ſit adſcripta: nihilominùs pro non ſcripta habetur, adeo vt tantùm conditio poſſibilis inſpiciatur. l. ſi Mæuia. 45. Alia eſt ratio contractuum; quibus ſi conditio impoſſibilis adiiciatur, eos vitiat: quia non eſt tantus fauor contractuum, quantus vltimarum voluntatum. ff. de oblig. & act. l.1. §. item ſub impoſſibili. l. non ſolùm. 31. & Inſtit. de inutil. ſtipul. §. ſi impoſſibilis. Captatoria tamen conditio vitiat vltimam voluntatem. Eſt autem captatoria, qua quis alienam hereditatem captat, id eſt, quæ in futurum confertur, veluti, *Si me heredem ſcripſerit, heres eſto.* s̄. de hered. inſtit. l. captatorias. 70. & l. ſeq. l. Clemens. 81. §. 1. VIII. Conditionum perplexitas inutilem inſtitutionem reddit. l. ſi Titius. 16. IX. Conditio inſtitutioni heredis adiici in codicillis non poteſt: quia in defectum conditionis hereditas adimeretur: quod in codicillis fieri nequit. l. penult. §. 1. & Inſtit. de codicill. §. penult. X. Conditio, *ſi voles*, adiecta inſtitutioni heredis neceſſarij, facit inſtitutionem conditionalem, & ex neceſſario facit heredem voluntarium. inſtitutioni autem heredis extranei fruſtra adiungitur; quia nullum effectum habet, l. verba. 12. XI. Suus heres ſub alia quàm poteſtatiua conditione inſtitui nequit. s̄. de hered. inſtit. l. 4. 5. 6. in princ. l. iam dubitari. 86. & C. de inſtitut. & ſubſtitut. ſub condit. fact. l. 4. XII. Inſtitutio in arbitrium tertij collata expreſsè non valet, veluti, *ſi Titius volet Seius heres eſto*: tacitè valet, veluti, *ſi Titius in Capitolium adſcenderit, Seius heres eſto*. s̄. de hered. inſtit. l. ſi quis Sempronium. 68. & ff. de condit. & demonſtr. l. nonnumquam. 52. XIII. Mutata orationis qualitate fit conditio neceſſaria ex impoſſibili, vel impoſſibilis ex neceſſaria. nam ſi hæc conditio (exempli gratiâ) eſt impoſſibilis, *ſi cælum digito tetigerit*: hæc eſt neceſſaria, ſi non tetigerit: &, ſi hæc eſt neceſſaria, *ſi Sol cras orietur*: hæc eſt impoſſibilis, *ſi Sol non orietur*. ff. de verb. oblig. l.7. XIV. Si duæ conditiones coniunctim adſcriptæ ſint, veluti *ſi Titius conſulerit, & nauis ex Aſia venerit*, vtramque impleri oportet. atſi diſiunctim, veluti *Si Titius conſulerit, aut nauis ex Aſia venerit*, alterutram impleri ſufficit. Inſtitut. de heredib. inſtit. §. pen. niſi conditiones contrariæ ſint; tunc enim voluntas eſt pura, veluti, *ſiue nauis ex Aſia venerit, ſiue non venerit*. s̄. de peric. & commo. rei vend. l. neceſſariò. 8. §. 1. XV. Si idem in eodem teſtamento purè & ſub conditione heres inſtituatur: inſtitutio pura præualet, adeo vt conditionalis non valeat. s̄. de heredib. inſtit. l. ſi te. 27. §. 1. l. ſi ita ſcriptum. 67. niſi ex alia parte purè, ex alia ſub conditione ſit inſtitutus. l. liber homo. 59. §. Titius ex ſemiſſe. XVI. Si plures inſtitutiones ex eadem parte ſub diuerſis conditionibus fiant: conditio, quæ prior exiſtit, inſtitutionem occupat, adeo vt non ſit opus alterius cōditionis implementum expectare. l. ſi plures. 17. & s̄. de hered. inſtitut. d.l. ſi te. §. vlt. XVII. Conditio dandi non impletur, niſi ei detur, qui in conditione poſitus eſt, verbi gratiâ inſtitutus ſub conditione *ſi Sticho decem dederit*, non implet conditionem, ſi domino Stichi det ſine ipſius Stichi voluntate. ff. de condit. & demonſtr. l. qui heredi. 44. in princ. & de ſolut. l. Stichum. 95. §. nam ſi furioſi. & contrà inſtitutus ſub conditione *ſi decem Seio dederit*, Sticho Seij Seruo dans non implet conditionem, niſi aut conſentiente Seio dederit. d.l. qui heredi. §. contrà. aut ſeruo det vt domino reddat, ac ſeruus in rem domini verterit. quemadmodum & conditio dandi pupillo vel furioſo, non impletur dando tutori vel curatori, niſi in rem pupilli ſeu furioſi verterit. d. l. Stichum. §. nam ſi furioſus. XVIII. Conditio, quæ in dando conſiſtit, quatuor caſibus conſiderari poteſt. aut enim vnus vni dare debet, veluti, *Titius, ſi Seio decem dederis, heres eſto*: aut duo vni, veluti, *Titius & Meuius, ſi Seio decem dederint, heredes ſunto*: aut vnus duobus, veluti, *Titius, ſi Seio & Caio decem dederit, heres eſto*: aut duo duobus, veluti, *Titius & Meuius, ſi decem Seio & Caio dederint, heredes ſunto*. Primo caſu conditio eſt indiuidua: nec poteſt Titius partem dando, fieri heres ex parte. Secundo caſu conditio eſt diuidua: & ſinguli partem dando, partem accipiunt, arg. l. cui fundus. 56. ff. de condit. & demonſtr. Tertio caſu, ſi vtrique dari poteſt, conditio indiuidua eſt, ſi vni non poteſt: alteri partem dare, & pro ea parte conditionem implere licebit, vt pars hereditatis accipiatur, arg. l. pen. §. 1. ff. eod. Quarto caſu conditionem eſſe diuiduam, ex dictis patet. XIX. Heres inſtitutus *ſi decem heredibus dederit*, tota decem debet coheredibus dare, vt conditionem impleat: quamuis ſi fundus vni ex heredibus ſub hac conditione prælegatus ſit, coheredibus pro eorum portione dabit, & partem pro ſua hereditaria portione retinebit. ff. eod. l. qui heredi. 44. §. vltim. XX. Facti conditio, veluti *ſi Romam iuerit, Si inſulam ædificauerit*, omnino eſt indiuidua. ff. eod. l. pen. in pr. & s̄. de legat. iij. l. fideicommiſſa. 11. §. ſi in opere. & §. ſeq. XXI. Conditio mixta, quæ partim eſt in poteſtate perſonæ honoratæ, partim in eius poteſtate non eſt, quotieſcumque non per eum ſtat qui ſub conditione inſtitutus eſt quominus conditio impleatur, ſed per alterum, pro impleta habetur, veluti ſi quis inſtitutus ſit ſub conditione *ſi decem Titio dederit*, ac Titius nolit accipere: vel ſub conditione *ſi Seiam vxorem duxerit*, & Seia nubere nolit. l. 3. l. ſi quis. 11. l. vter. 23. & C. de inſtitut. & ſubſtit. ſub condit. fact. l. 1. quod & in legatis obtinet. ff. de condit. & demonſtr. l. Titius. 14. l. iure ciuili. 24. & l. cùm pupillus. 78. in pr. ſecus eſt, ſi per heredem inſtitutum ſtet quominùs conditionem impleat. ff. eod. l. Iulius Paulus. 81. in fi. & C. de inſtit. & ſubſtit. ſub condit. fact. l. 2. XXII. Si iam factum eſt, quod conditionis loco ponitur: ſic diſtinguitur: Aut teſtator ignorauit, aut ſciuit. & ſi ſciuit: aut id poteſt iterum fieri, veluti, *ſi nauis ex Aſia venerit, ſi nupſerit*: aut eſt eiuſmodi, vt ſemel tantùm fieri poſſit, veluti, *cùm pubes erit*. Primo & tertio caſu conditio pro impleta habetur. Secundo caſu expectandum eſt, donec iterum impleatur. ff. de condit. & demonſtr. l. hæc conditio. 10. §. 1. & l. ſeq. & l. ſi ita legatum. 68. XXIII. Regulariter conditio debet præciſè impleri, idcirco faciendi conditio non impletur dando vt fiat verbi gratiâ heres inſtitutus *ſi opus in municipio fecerit*, non debet pecuniam municipibus dare vt opus faciant, ſed debet opus facere. s̄. de legat. iij. l. fideicommiſſa. 11. §. vlt. Interdum tamen impletur per æquiualens, quod receptum eſt vel ob præſum-

ptam teſtatoris voluntatem, vt hæc conditio, *ſi emancipatus fuerit*, impleta intelligitur, ſi alio modo quam emancipatione, putà ſi morte patris factus ſit ſui iuris. C. de inſtit. & ſubſtit. ſub condit. fact. l. 3. vel diſpoſitione iuris: vt inſtitutus ſub conditione *ſi iurauerit ſe daturum*, vel *facturum*, non debet eam implere iurando, ſed dando, vel faciendo. l. quæ ſub conditione. 8. §. quoties & inſtitutus ſub conditione (idem in legatariis obtinet) *ſi in capitolium non adſcenderit*, non poteſt aliter conditionem implere, quàm cauendo ſe non adſcenſurum, quæ cautio à Mucio auctore vocatur Muciana. Debet autem cauere heredi: proinde ſi coheredem non habeat, ſed ſolus ſit heres inſtitutus, ſub impoſſibili conditione inſtitutus videtur. Et ſi caueat, deinde contrà fecerit, in ſtipulationem committet, ac rem vel æſtimationem reſtituet. l. 4. §. 1. & ꝟ. de condit. & demonſtr. l. 7. l. is cui. 18. l. cùm ſub hac. 67. l. Titio. 73. fructus quoque reſtituet. ꝟ. eod. l. heres meus. 79. §. qui poſt. Sed hæc cautio non præſtatur quandiu alia conditio ſimul adſcripta pendet. Finge Titium heredem inſtitutum *ſi nauis ex Aſia venerit, & in* Capitolium non aſcenderit: antequam nauis veniat, ad cautionem præſtandam non admittitur. ꝟ. eod. l. auia. 77. §. 1.

VIII. *De iure deliberandi.*

TRactanti de conditionibus inſtitutionum & ſubſtitutionum, non eſt omittenda cõditio illa ſubſtitutionum propria, *Si primus heres intra certum tempus non adierit hereditatem*. ꝟ. de acquit. hered. l. ſi quis heres ita. 62. hac enim ratione teſtator primo heredi tempus ad deliberandum de adeunda vel omittenda ſiue repudianda hereditate præſtituit, ac poſt illud tempus eum excludit, ſubſtitutúmque admittit. Ferè autem ſolebant teſtatores præſcribere centum dies vel vtiles, vel continuos, teſte Vlpia. tit. 22. qui heredes inſtitui poſſint. Sed ſi teſtator hoc prætermiſerit: is qui iuriſdictioni præeſt, ex edicto prætoris tempus heredi præſtituet, non minus centum dierum. l. 1. §. 1. & 2. & l. ſeq. & vel ſemel tantum, vel ex magna cauſa etiam hoc iterum concedit, ſi appareat prius non ſuffeciſſe. l. 3. & 4. quia cùm hereditas tam commoda quàm onera obtineat, & interdum lucroſa ſit. Inſtit. de auctor. tut. §. 1. interdum damnoſa. ꝟ. ſolu. matrim. l. quæ dotis. 33. non eſt heres cogendus, vt temere & præcipiti conſilio hereditatem accipiat, vel amittat. Nouiſſimè Iuſtinianus conſtituit, vt non amplius nouem menſibus à iudice, nec vltra annum à principe heres impetrare deliberandi causâ poſſit. C. h. tit. l. vlt. §. ſed quia. & vt intra hoc tempus ius deliberandi non ſolùm heredi ſcripto vel legitimo competat, ſed etiam ad eius ſucceſſorem eo intra deliberandi tempus moriente transferatur. C. eod. l. cùm in antiquioribus. 19. & vt heres omne periculum vitet, ſi rerum hereditariarum inuentarium fecerit ex præſcripto. d. l. vlt.

LIBER XXIX.

TITVLVS I.

De teſtamento militis.

POSTQVAM egit de teſtamentis paganorum cõdendis, in quibus diximus ſpectari teſtatorem, heredem, & ipſum teſtamentum: ſeorſum agit de teſtamentis militum, qui in his tribus partibus reperiuntur habere propria iura, & propria priuilegia. l. 2. I. Circa perſonam teſtantis: vt quia mutus & ſurdus indiſtincte poteſt facere teſtamentum. l. 4. & Inſtit. eod. §. quinimmo. nec non filiusfamilias. Inſtit. eod. Verſ. ſed teſtari, & quib. non eſt perm. fac. teſtam. in princ. Item ex militari delicto capite damnatus. l. ex militari. 11. in pr. II. Circa teſtamentum: quia non ſolùm iure communi, ſed etiam iure militari omiſſis ſolemnitatibus regulariter requiſitis miles teſtari poteſt. l. 1, 3. 4. & d. l. ex militari. & Inſtit. eod. in princ. nempe cum in caſtris degunt, & in expeditione teſtantur. C. eod. l. pen. & Inſtitut. eod. in princ. & §. ſed hactenus. item poteſt pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decedere. l. miles ita. 41. in princ. & de heredib. inſtitu. §. hereditas. verſ. neque enim. Præterea ſilentium eius non ignorantis ſe habere liberos, pro exheredatione habetur. C. h. t. l. ſicut. 9. & l. ſeq. & Inſtitut. de exhe. lib. §. vlt. & eius teſtamentum de peculio caſtrenſi factum non ſubiacet querelæ inoſſicioſi. C. de inoffic. teſtam. l. vlt. §. 1. & 2. III. Circa heredem inſtituendum, vel ſubſtituendum: quia poteſt heredes inſtituere etiam deportatos, & ferè omnes, qui teſtamenti factionem non habent. l. idem eſt. 13. §. & deportati & heredem facere ex certo tempore, vel ad certum tempus. d. l. miles ita. in princ. & ſubſtituere etiam ei qui heres extitit, etiam ſi poſt pubertatem deceſſerit. l. 5. vt docui. ꝟ. tit. de vulga. & pupill. ſubſtit. cùm agerem de militari ſubſtitutione.

II. *De acquirenda, vel omittenda hereditate.*

PErpurgata quæſtione an teſtamentum valeat, iam 1
de effectu teſtamenti, quod iure ſubſiſtit, viden-
dum eſt. Hîc duæ diuiſiones occurrunt. ¶ Prima diui- 2
ſio eſt, quod heres aut acquirit hereditatem ex teſta-
mento ſibi delatam, aut omnino omittit, aut omiſſa
hereditate ſibi teſtamento delata, ſuccedit ab inteſta-
to, vel quouis alio modo poſſidet hereditatem. Ac-
quirit hereditatem extraneus adeundo, vel pro here-
de gerendo: Inſtit. de hered. qual. §. extraneis. & §. ſeq.
Suus heres ipſo iure, ſi ad ius ciuile reſpicias. ꝟ. de libe.
& poſtum. l. in ſuis. 11. & Inſtitut. de hered. qual. §. ſui
autem vel immixtione, ſi ſpectes ius prætorium. d. §.
extraneis. Pro herede gerit, qui aliquid facit quaſi he-
res. l. pro herede. 20. in princ. vel qui animo adgnoſcit
ſucceſſionem, licèt nihil attingat hereditarium. l. gerit.
86. & Inſtit. de her. qual §. vlt. Se immiſcere dicitur, qui
id facit, quo facto, niſi ſuus eſſet, pro herede gerere
diceretur. l. cum bonis. 87. in princ. Omiſſio diuiditur
in omiſſionem propriè dictam, repudiationem, & ab-
ſtentionem. Omittit propriè ſuus vel extraneus, qui
tempore excluditur: repudiat extraneus, qui profite-
tur ſe nolle fieri heredem. abſtinet ſuus beneficio præ-
toris, cùm iure ciuili ſit heres neceſſarius. Inſtitut. de
hered. qual. d. §. ſui autem. & d. §. extraneis. ¶ Nota 3
primò hereditatis cauſam eſſe indiuiduam, adeo vt
non poſſit pro parte acquiri, pro parte omitti. l. 1. & 2.
¶ Nota ſecundò eum qui coactus adit, fieri heredem, 4
& egere reſtitutione in integrum ex tit. quod metus
cauſa. l. ſi metus. 85. & ꝟ. quod met. cau. l. ſi mulier. 21.
§. pen. niſi fallens adeat, id eſt, ſimulet ſe velle adire,
cùm reuera nolit. l. 6. §. vltim. ¶ Nota tertiò eum non 5
poſſe repudiare, qui non poteſt adire. l. 4. l. is poteſt. 18.
¶ Nota quartò impuberem omnimodo poſſe abſtine- 6
re: puberem ita demum, ſi ſe non immiſcuit. l. impu-
beribus. 11. ¶ Nota quintò ſuis quidem heredibus 7
etiam ignorantibus, immo etiam inuitis iure ciuili
hereditatem acquiri. l. furioſus. 63. & Inſtit. de hered.
qual. §. ſui autem. & de hered. quæ ab inteſt. §. ſui au-
tem.

tem heredes ſunt: ſed extraneos heredes dubitantes aut ignorantes acquirere aut repudiare hereditatem non poſſe. ſcire enim debent, vtrum ex teſtamento, an ab inteſtato hereditas ſibi delata ſit, & quota ex parte, & ſe eſſe heredes voluntarios. l. is qui putat. 15. & ll. ſeqq. l. ſi quis extraneus. 21. & ll. ſeqq. l. pater. 93. in princ.

III. *Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur.*

1 AD acquirendam hereditatem ſpectat etiam diſcrimen lege Papia ſtatutum inter extraneos heredes ex aſſe, vel ex parte. nam hereditatem clauſis tabulis adire heres ex aſſe poterat, heres ex parte non poterat. ſ. de iu. & fa. ignor. l. 1. §. vlt. & ʒ. de condit. & demonſtr. l. multum. 21. in fin. ſed hæc differentia à Iuſtiniano ſublata eſt, ita vt tam ex parte, quàm ex aſſe heres, etiam ante apertas tabulas poſſit adire hereditatem. C. de caduc. toll. l. vn. §. in nouiſſimo. Sed nihilominùs etiam hodie teſtamentum aperiri & publicari debet. C. de teſtam. l. teſtamenta. 18. intra tertium, aut quintum à morte diem, ſi Paulo credimus lib. 4. ſentent. tit. 6. eiúſque inſpiciendi, & deſcribendi copia cuilibet poſtulanti facienda. l. 1. in princ. cùm quia de his quæ ad teſtamentum pertinent, neque ſine iudice tranſigi, neque apud iudicem veritas exquiri aliter poteſt, quam inſpectis & cognitis teſtamenti verbis. d. l. 1. §. 1. tum etiam quia teſtamenti inſtrumentum publicum eſt. l. 2. in princ. denique quia publicè intereſt, vltimam teſtatoris voluntatem ad exitum perduci.

2 l. 5. ¶ Nota primò, nihil referre, in quacumque materia teſtamentum ſcriptum ſit. d. l. 2. §. ad cauſam.

3 ¶ Nota ſecundò, exhibendas eſſe tam primas, quàm ſecundas, id eſt pupillares tabulas. d. l. 2. §. ad cauſam. (Si tamen pupillares tabulæ ſeorſum ſignatæ ſint, prætor eas aperiri niſi cauſâ cognitâ non patietur. l. pupillares [illegible] ſi plura teſtamenta ſint, omnia eſſe exhi-

4 ben[illegible] 2. §. ſi plura. ¶ Nota tertiò viuentis teſtamentum non eſſe aperiendum. d. l. 2. §. ſi dubitetur.

5 ¶ Nota quartò teſtamenti inſpectionem ita eſſe concedendam, vt legi poſſit. d. l. 2. §. inſpectio. Sed prætor excipit diem & conſulem, quos deſcribi aut inſpici non vult, ne falſi committendi occaſio detur. d. l. 2. §.

6 diem. fac. l. 1. §. editiones. verſ. diē. ſ. de eden. ¶ Nota quintò, ſi quis nolit exhibere tabulas teſtamenti, quas fateatur penes ſe eſſe, eum officio iudicis ad tabulas exhibendas præcisè compelli. Si neget penes ſe eſſe, conueniri poſſe interdicto de tabulis exhibendis. d. l. 2. §. vlt. de quo ʒ. lib. 43. tit. 5. quamquam ab herede actione ad exhibendum, & rei vindicatione conueniri

7 poteſt. l. 3. ¶ Nota ſextò, cùm tabulæ teſtaméti ſunt aperiendæ, prætoris officium eſſe, vt cogat teſtes conuenire, & ſigna ſua adgnoſcere, vel negare ſe ſignaſſe. l. 4. & 5. Sed etſi non omnes adſint, dummodò maior pars ſignatorum ſit inuenta, ipſis interuenientibus reſignabitur teſtamentum, & recitabitur. l. 6. & ſi quis ex eis aberit, ad eum mittétur tabulæ, vt ſignum ſuum adgnoſcat. l. 7.

IV. *Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem.*

1 EX ea diuiſione, quam initio tituli ſecundi propoſuit, tertium membrum ſupereſt, cùm quis omiſſa ſucceſſione ſibi ex teſtamento delata, hereditatem alia ratione poſſidet. Hoc caſu ſic diſtinguitur: Aut titulo vniuerſali pro herede, vel pro poſſeſſore poſſidet: aut particulari, vt pro emptore, pro dote, pro donato. Qui titulo vniuerſali poſſidet, vtili actione prætoria perinde tenetur legatariis & fideicommiſſariis, ac ſi ex teſtamento ſucceſſionem accepiſſet: qua ratione prætor eius dolo occurrit, qui in fraudem legatariorum ſucceſſionem ſibi teſtamento delatam omiſit. l. 1. in princ. & §. non quærimus. Hac actione tenetur etiam, qui pretio accepto hereditatem omiſit, ſi heres non ſit ſoluendo. l. 2. Atqui cauſam teſtamenti omiſit, & vnà cum altero poſſidet, pro parte tenetur, niſi pecuniam accepit, vt cauſam teſtamenti omitteret: quo caſu tenetur in ſolidum. l. ſi non ſolus. 10. in princ. Qui verò titulo particulari poſſidet, hac actione non tenetur. l. vlt. Expoſita eſt prima diuiſio ad effectum teſtamentorum pertinens.

V. *De ſenatuſconſulto Silaniano, & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur.*

ALtera diuiſio eſt, quòd hereditas vel manet penes heredem, qui eam acquiſiuit, vel ei aufertur 1
tamquam indigno. Regulariter manet: tamquàm indigno aufertur certis caſibus, & certis de cauſis: quarum aliæ communes hereditatibus & legatis reiiciuntur in tit. ʒ. de his quæ vt indign. propriæ verò ipſius hereditatis ſunt tres. ¶ Prima cauſa eſt, ſi hereditatem 2
quis adierit, vel bonorum poſſeſſionem petierit, vel ſuus heres bonis ſe immiſcuerit, priuſquàm ex ſenatuſconſultis de familia quæſtio habita, ac ſerui noxij puniti ſint. l. 3. §. non tantùm. & l. 5. Noxios intellige, qui vel necauit, vel, cùm poſſet, opem non tulit. l. 1. in princ. l. cùm dominus. 19. Occiſum intellige vi, non clam, vt veneno clā dato. d. l. 1. §. occiſor. & §§§. ſeqqq. l. propter. 21. in princ. Non tamen eo clam occiſo delictum impunitum relinquitur: ſed tantùm tabularum recitatio, & hereditatis acquiſitio non differtur: nihilominùs tamen quæſtio habetur, & ſupplicium de noxiis ſumitur. l. 1. §. quid ergo. & heredi defenſio mortis, id eſt, vt crimen iudicio perſequatur, incumbit. l. 5. §. fin. quod ſi facere neglexerit: tam hereditas, quam legatum, ſi ex parte heredi ſcripto prælegatum ſit aliquid, aufertur. l. ſi ſequens. 15. ¶ Senatuſconſulta, quibus hac de re cauetur, plura ſunt. Primum 3
eſt ſenatuſconſultum Silanianum: cuius tempus incertum eſt. Nam Pe. Fabri coniectura à Cuiacio relata lib. 1. obſeruat. cap. 18. probat quidem hoc ſenatuſcōſultum factum eſſe ante Lepidum & Taurum conſules: ſed non euincit eſſe factum anno proximo, P. Cornelio Dolabella & C. Iunio Silano conſulib. anno ab vrbe condita 761. potiùs quàm anno 758. Q. Cæcilio Cretico Silano & A. Licinio Nerua Silano conſulibus: aut anno 728. C. Ca... Octauio Auguſto & M. Iunio Silano conſulibus hoc ſenatuſconſulto cautum eſt, ne teſtamenti tabulæ eius qui necatus eſſe dicetur, antè aperiantur, quàm de ſeruis. d. l. 1. in prin. ſub eodem tecto exiſtentibus, vel criminis conſciis. d. l. 1. §. hoc autem. vel qui ſimul cum domino, putà in itinere fuerunt, quæſtio habeatur, & noxij puniantur. d. l. 1. §. hoc autem. ¶ Secundum eſt ſenatuſconſul- 4
tum innominatum: quod Auguſti ætate, Tauro & Lepido conſulib. factum eſt, vt cognitioni aperti contra ſenatuſconſultum Silanianum teſtamenti præſcribatur quinquennio: niſi arguantur, qui parricidij pœnâ teneri poſſunt. l. in cognitione. 13. ¶ Tertium eſt 5
ſenatuſconſultum Claudianum ſeu Neronianum ſeu Piſonianum (tot enim nominibus appellatur.) Cl. Nerone Cæſare & L. Calpurnio Piſone conſulib. factum:

ctum: quod ſeotentiam Silaniani confirmauit, & in-
ſuper iuſſit, viro occiſo, de vxoris ſeruis, & vxore ne-
cata, de mariti ſeruis æquè haberi ac de propriis perſo-
næ occiſæ ſeruis quæſtionem. d. l. 1. §. ſi vir. Paul. 3. ſen-
tent. tit. 5. §. Neroniano. & vt ſi pœnæ obnoxius ſeruus
veniſſet, & poſtea quandocumqoe ſupplicio affectus
eſſet, venditor emptori pretium reſtitueret. l. ſenatuſ-
6 conſulto. 8. ¶ Acceſſit deinde lex Cornelia de his qui
ante quæſtionem habitam fugerunt. l. lege. 25. in prin.
7 & §. 1. ¶ Item acceſſerunt varia principum reſcripta,
vt Traiani. l. ſi exheredatus. 10. §. 1. Hadriani. d. l. 1. §. iux-
ta. Spartian. in Hadriaoo. Diui Marci. l. 2. Orationis
quoque Diui Marci, quæ deſideratur, mentio fit in l.
8 peu. C. de his quib. vt indig. ¶ Inſuper acceſſit edi-
ctum prætoris: cuius duæ ſunt partes. Priori parte ca-
uetur, ne quid ad caoſam teſtamenti pertinens, ſciens
quis, dolo malo, aperiendum, recitandum, deſcriben-
dum curet, priuſquam de ſeruis ex ſenatuſconſulto
quæſtio habita, & de noxiis ſupplicium ſumptum fue-
rit. l. 3. §. quod ad cauſam, & vt qui aduerſus ea fecerit,
teneatur actione populari in centum aureos: cuius
ſummæ dimidia pars accuſatori conceditur, altera di-
midia confiſcatur. d. l. lege. §. vlt. Poſteriori parte ca-
uetur, ne heres ſcriptus priùs adeat, vel ſe immiſceat,
vel bonorum poſſeſſionem petat, quàm dicta quæſtio
habita ſit, & noxij puniti ſint: alioquin hereditas tam-
quàm indigno auferatur, & confiſcetur, vt ſuprà no-
taui ex l. 3. §. non tantum. & l. 5. Hæc de prima aufe-
9 rendæ hereditatis causâ dicta ſint. ¶ Secunda cauſa
eſt ingratitodo heredis, qui necem defuncti inultam
reliquit. l. Gaius. 12. & C. de his quib. vt indign. l. 1. 7. l.
ſororem. 10.

VI. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit.*

1 TErtia ex conſtitutiooe Hadriani eſt, ſi heres de-
functum teſtari prohibuerit, ne alium heredem
faceret, qua quidem conſtitutione tenetor tam heres
legitimus, qui teſtari prohibuit, quàm heres ſcriptus,
qui teſtamentum mutari, aut nouum fieri non per-
2 miſit. l. 1. in pr. & C. eod. l. 2. ¶ Quarta cauſa eſt, ſi
quis teſtari coëgerit, id eſt, ſi quem coëgerit, vt ſe he-
redem faceret. C. eod. l. 1. Maritus autem, qui non vi,
aut dolo, ſed maritali ſermone vxorem ſibi beneuo-
lam ita reddidit, vt ab ea heres inſtitueretur, extra
pœnam eſt. l. vlt. & C. eod. l. vlt. Satis de teſtamentis
condendis, & de eorum effectu dictum eſt.

VII. *De iure codicillorum.*

1 DIſſerenti de teſtamentis, non ſunt omittendi co-
dicilli, quoniam ad cauſam teſtamenti pertioent.
l. Plotiana. 18. & ff. de ſenatuſconſ. Silan. l. 3. §. ſi quis
codicillos. & teſtamenta quemad. aper. l. 2. §. ad cau-
ſam. & ff. de tabul. exhib. l. 1. §. hoc interdictum. Aut
enim ex teſtamento, aut ab inteſtato fiunt. Priori ca-
ſu ſunt quaſi pars, acceſſio, & ſequela ipſius teſta-
menti. Poſteriori caſu vicem exhibent teſtamenti, id
eſt, ſunt quaſi teſtamentum quoddam imperfectum,
vt pote cùm hereditas in eis dari, vel adimi non poſ-
ſit. l. 2. §. ſi codicillorũ & §. vlt. l. quidam. 14. in pr. l. ab
inteſtato. 16. & ff. teſtam. quemad. aperi. l. pen. Cùm
igitur de teſtamenti propriè dicti validitate tractatum
2 ſit, conſequenter agitur de codicillis, qui vel ſunt
quaſi teſtamentum quoddam per ſe, vel quaſi pars te-
3 ſtamenti. ¶ Codicillos plerumq; plurali numero di-
cimus. ff. de verb. ſignif. l. non eſt ſine liberis. 148. in-
terdum codicillus in numero vnitatis ab Imperatori-
bus vſurpatur. C. de teſtam. l. non codicillum. 14. & l.
cùm antiquitas. 28. ¶ Codicillorom verbum eſt ho-
monymum, ac ſumitur. I. Pro epiſtolio ſeu ſchedu-
la. Cic. lib. 6. epiſt. 18 *Quæſiui à Balbo per codicillos, quid
eſſet in lege.* & lib. 5. ad Quintum fratrem, epiſtola. 10.
Epiſtolam hanc conuitio efflagitarunt codicilli tui. II. Pro
diplomate principis. ff. de excuſ. l. adminiſtrãtes. 41. in
pr. Inſtit. quib. mod. ius poteſt. ſolui. §. filiusfamiliâs.
III. Pro inſtrumento quodam vltimæ voluntatis. C. h.
t. l. pen. Et quamuis ipſum vocabulum oſtendat, tum
demũ propriè dici codicillos, cùm ſcriptura interue-
nerit. Azo in ſumma, C. eod. num. 4. tamen codicilli
dicuntur etiam ſine ſcriptis fieri, vt mox docebo.
¶ Codicilli in tertia ſignificatione, quæ hîc accipien- 4
da eſt, nihil aliud ſunt, quàm vltimæ voluntatis inſtru-
mentum. d. l. pen. non ſolemne. l. 6. §. 1. & 2. & Inſtit.
eod. §. vltim. citra hereditatis directam dationem, vel
ademptionem. l. 2. §. vlt. & C. eod. l. 2. & l. pen. & Inſtit.
eod. §. pen. ¶ Eorum originem declarat Imperator 5
Inſtit. eod. in pr. ¶ Similes ſunt teſtamento I. Quia 6
vtrumque eſt vltimæ voluntatis inſtrumentum: & co-
dicilli aut ſunt pars teſtamenti, aut vicem teſtamenti
exhibent, vt ſuprà docui. II. Quia is poteſt facere
codicillos, qui poteſt facere teſtamentum, id eſt, qui
teſtamenti factionem habet. l. 6. §. pen. l. conficiun-
tur. 8. §. codicilli. III. Quia vtrumque fieri debet vno
contextu. l. cum antiquitas. 28. in pr. IV. Quia vt te-
ſtamentum poteſt fieri in ſcriptis, vel ſine ſcriptis. C.
de bonor. poſſ. ſecund. tab. l. 2. & Inſtit. de teſtam. §.
vltim. ita etiam codicilli. C. h. t. l. vltim. §. vltim. & de
ſacroſanct. eccleſ. l. generali. 13. & bon. liber. l. 3.
¶ Differunt autem à teſtamento. I. Quia oullam ſo- 7
lemnitatem deſiderant, vt in definitione codicillorum
poſui. II. Quia quinque teſtes etiam non rogati in
Codicillis ſufficiũt. C. h. t. l. vlt. §. vlt. cùm in teſtamẽtis
ſeptem rogati adhiberi debeant. ff. qui teſta[illegible] poſſ.
l. heredes. 21. §. pen. & Inſtitut. de teſtam. [illegible] cùm
paulatim. & §. vlt. III. Quia poſſuot fieri plures co-
dicilli. l. 6. §. 1. & Inſtit. eod. §. vlt. teſtamentorum verò
vnius teſtatoris vnum neceſſariò eſt: ut quidem poſte-
riori tollitur prius. ff. de iniuſt. rupt. l. 2. l. cùm in ſecun-
do. 16. & Inſtit. quib. mod. teſtam. infirmant. §. poſte-
riore, quamquàm vnum teſtamentum diuerſis codici-
bus fieri poteſt. ff. qui teſtam. fac. poſſ. l. vnum. 24. &
Inſtit. de teſtam. §. pen. IV. Quia hereditas iure dire-
cto in codicillis nec dari, nec adimi poteſt, vt in defi-
nitione codicillorum poſitum eſt. Ratio huius dicti
triplex eſt vna, ne confundatur ius teſtamentorum &
codicillorum. Inſtit. h. t. §. pen. quia ſi idem vtroque in-
ſtrumento fieri poſſet, fruſtra duo eſſent inſtrumenta
iure introducta: vnum enim ſufficeret. C. eod. l. pen.
altera: quia cùm teſtamentum per heredis inſtitutio-
nem confirmetur, certè, ſi hæc in codicillis fieret, teſta-
mentum per codicillos confirmaretur: quod eſt abſur-
dum, cùm è contrario, codicilli ex teſtamento pen-
deant, & ex eo debeant vim accipere. l. quod per ma-
nus. 10. Quædam autẽ voluntates in teſtamento & co-
dicillis teſtamento confirmatis locum habeot, oon in
codicillis ab inteſtato factis: vt legatũ. l. conficiuntur.
8. §. vlt. & Inſtit. de fideicom. hered. §. præterea & tu-
toris datio. ff. de teſtam. tut. l. 3. ¶ Poſtremò notan- 8
dum eſt, eum, qui heredem inſtituit, vel exheredat,
præſumi velle facere teſtamentum non codicillos. C.
de teſtam. l. non codicillum. 14. ac teſtamentum, quod
iure teſtamenti oon valet, putà quia coram quinque
teſtib. factum eſt, ooo valere iure codicillorum, niſi
teſtator hoc iuſſerit appoſitâ clauſulâ, quam codicil-
latem

larem appellant ꝟ. qui teſtam. fac. poſſ. l. ex ea.29.§.1. & C.h.t.l.vlt.§.1.

LIBER XXX.

TITVLVS I.

De legatis & fideicommiſſis. j.

1 ET ſi legata & fideicommiſſa ab hereditate diſtinguuntur. ꝟ. de edeu. l. quædam. 9. §. 1. & manda.l. ſi hereditatem. 32 & ꝟ.de legat.iij.l.ſi Titius. 96. tamen ipſa quoque in teſtamento vel codicillis teſtamento confirmatis relinquuntur, vt initio ſuperioris tituli notaui quin etiam fideicommiſſa tam vniuerſalia quàm particularia in codicillis quoque ab inteſtato relinqui poſſunt. Inſtitut. de fideicommiſſ. hered. §. præterea. & de codicill. §. penult. Recte igitur tandem poſt expoſita teſtamenta, heredúmque inſtitutiones, & codicillos, de legatis & fideicom-
2 miſſis agitur. ¶ Legati vocabulum accipitur multis modis. I. Anguſtiſſimè, pro ſpecie quadam vltimæ voluntatis, particulari, directa pecuniaria, vt Inſtitut. de lega. §. ante heredis & Nou. 1. vbi diſtinguitur non ſolùm ab aliis vltimis voluntatibus, ſed etiam à libertate legata. II. Anguſtè, vt complectatur etiam directam dationem libertatis. ꝟ. de verb. ſigo.l. in generali. 80. III. Latè, vt inſuper complectatur etiam fideicommiſſum.ꝟ.de pact.dotal.l.Bæbius.30.& ꝟ.de lega.iij.l.fideicommiſſa. 11. §. ſi rem ſuam, & §.ſi ſeruo. IV. Latiùs, vt præter hæc etiam mortis causâ donationem comprehendat.ꝟ. eod. l. & fideicommiſſum.87. V. Latiſſimè, vt quamuis vltimam voluntatem ſignificet.ꝟ. de verb. ſign. l. verbis legis. 120. Se-
3 cunda ſignificatio ſumi hoc loco debet. ¶ Legatum definitur. I. Donatio teſtamento relicta. ꝟ.tit.prox.l. legatum.36. vel, donatio quædam à defuncto relicta. Inſtit. eod. §. 1. verbum *relicta*, eſt vltimæ voluntatis proprium. ꝟ. de tabul. exhib. l.1.§.pen. Particula *quædam*, in d. l. legatum. abeſt à libro Florentino, non à vulgaris editionibus, ideóque Accurſ. eam vtrobique interpretatur. Sed nec eius, nec Cuiacij expoſitionem probo: ſed puto hanc particulam hoc loco eſſe notam impropriètatis; quia legatum non eſt propriè donatio, ſed impropriè. ꝟ.de donat.l.1.in pr. Porrò vulgari codices in d. §.1. reddunt, *ab herede præstanda*. quæ verba a veteribus libris abſunt; eáq; Theophilus, Harmenopolus, Accurſius non agnoſcunt. Ea qui adſcripſit, legatū à fideicōmiſſo ſeiungere voluit; quia legatum à ſolo herede deberi poteſt: fideicōmiſſum etiam à legatario, fideicommiſſario, & mortis causâ donatario. C. de fideicommiſſ. l. ab eo.9. & Inſt. de ſingul. reb. per fideic. relict. in princ. Ego exiſtimo Modeſtinum in d.l. legatum. accepiſſe legati vocabulum in latiſſima illa ſignificatione, in qua etiam heredis inſtitutionem, ac tutoris dationem complectitur, vt in xij tabulis, *Paterfamilias vti legaſſit, ita ius eſto*. ꝟ.de verb. ſignif. d. l. verbis legis: quam legem fortaſſe interpretabatur. II. Delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo, quod vniuerſum heredis foret, alicui quid collatum vertit. l. legatum.116. in princ. Hæc definitio etiam fideicommiſſo conuenit: niſi ita accipiatur, vt dicatur eſſe tantùm hereditatis delibatio, nam fideicommiſſo delibari poteſt etiam legatum, & mortis cauſa donatio: immo etiam fideicommiſſum fideicommiſſo delibari poteſt. d. l. ab eo. & Inſtitut. de fideicomm. hered. §. præterea. & de ſing. reb. per fideicommiſſ. reli. in princ. Rectè ait *delibatio*: quia lex Falcidia permittit hereditatem delibari vſque ad dodrantem, non onerari vltra dodrantem, multò minus exhauriri in totum. ꝟ. ad leg. Falcid. l.1. in princ. Inſtitu. eod. in princ. III. Quod legis modo, id eſt, imperatiuè teſtamento relinquitur, vnde à fideicommiſſo diſtinguitur, quod precatiuo modo relinquitur. Vlp. in fragm. h. t. in pr. ſed difficile eſt oſtendere heredis inſtitutionem ſub hac definitione non contineri. IV. Definiri poteſt vltima voluntas particularis, directa. *Vltima voluntas*, eſt genus ſecludens legata ab actibus inter viuos, atque etiam à donatione causâ mortis. Verbum *particularis*, excludit heredum inſtitutiones, & exheredationes. Verbum *directa*, ſeiungit legata à fideicommiſſis. ¶ Legatorum olim 4
erant quatuor genera: per vindicationem, per damnationem, ſinendi modo, & per præceptionem: quæ declarantur ab Vlpia. in fragment. h. t. & à Caio lib. 2. Inſtitut. eod. Sed Iuſtinianus eorum generum differentiam ſuſtulit, & omnib. legatis vnam naturam dedit. C. commu. de legat. l. 1. & Inſtitu. h. titu. §. ſed olim.
¶ Fideicommiſſum eſt, quod precatiuè relinquitur. 5
Vlpian. eod. tit. in princ. & tit. de fideicom. in princ. id eſt, verbis præcatiis, qualia ſunt, *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*. C. commu. de legat. l. 2. Inſtit. de ſingul. reb. per fideicomm. rel. §. vlt. De verbis directis vel precariis lege, quæ ſcripſi ꝟ. de vulga. & pupill. ſubſtit.
§. 4. ¶ Fideicommiſſorum duo ſunt genera: vniuer- 6
ſale, id eſt hereditatis; & particulare, id eſt ſingularum rerum. ꝟ. ad Trebell. l. 1. in princ. Inſti. per quas perſon. nob. acquir. §. vlt. & de fideicommiſſ. hered. in princ. &
de ſing. reb. per fideicomm. rel. in princ. ¶ Differen- 7
tiæ inter legata & fideicommiſſa plures ſunt. Nec obſtat. l. 1. Vbi Vlpianus ait per omnia eſſe exæquata legata fideicommiſſis: quia non dicit in omnibus, ſed per omnia. ſubaudi, in lege Falcidia, & quartæ retentione, vt eleganter interpretatur. Cuiac. hîc in Paratit. & lib. 8. obſeru. cap. 4. Rurſus non obſtat. l. 2. C. commu. de legat. & §. ſed non vſque. Inſtit. h. tit. vbi Imperator ait ſe exæquaſſe legata fideicommiſſis in omnibus, & per omnia: quoniam hæc exæquatio intelligenda eſt tantùm de effectu, qui in praxi cernitur, quia legatum habet etiam vim fideicommiſſi, & fideicommiſſum habet etiam vim legati, vt docui in Analyſi
Inſtit. ad d. §. ſed non vſque. ¶ Differentiæ ergo hæ 8
ſunt. I. Diuerſas habent non ſolùm definitiones, ſed etiam etymologias. nam legatum dicitur, quia legis modo, id eſt imperatiuè relinquitur: fideicommiſſum, quia nullo iuris vinculo continetur, ſed fidei & pudori committitur eius qui fideicommiſſum præſtare rogatur. Inſtit. de fid. hered. in princ. & §. vlt. II. Appellatione legati ſæpe ſignificatur fideicommiſſum: fideicommiſſi verò appellatione numquam ſignificatur legatum. Cuiac. 4. obſeru. cap. 23. III. Legatum fit verbis directis: fideicommiſſum precariis. Vlpia. h. t. in pr. IV. Omne legatum eſt particulare. Inſtit. per quas perſon. nob. acquir. §. vlt. fideicommiſſum verò partim eſt vniuerſale, partim ſpeciale ſeu particulare, vt ſuprà oſtendi. idcirco dicimus hereditatem fideicommiſſariam, non legatariam. V. Legata non valent, niſi ex teſtamento: fideicommiſſa verò etiam ab inteſtato relinqui poſſunt. Inſtit. de fideicom. hered. §. præterea. VI. Legari ab herede tantùm poteſt: fideicommiſſum etiam a legatario, fideicommiſſario, mortis cauſa donatario relinqui poteſt. C. de fideicō. l. ab eo. 9. & Inſti. de ſingul. reb. per fideicom. rel. in princ. quin etiam ab heredis vel legatarij herede. ꝟ. de legat. iij. l. 5. §. 1. VII. Fideicommiſſi proprium eſt, vt qui præſens à te-

Digitized by Google

ſtatore rogatus eſt, omnimodo fideicommiſſum ſol-
uere cogatur, etiamſi nullus teſtis adfuerit, niſi iuret
ſe non fuiſſe à teſtatore rogatum. C. de fideicom. l.
9 vlt. & Inſtit. de fideicom. hered. §. vlt. ¶ De effectu
legatorum & fideicommiſſorum, præter id quod iam
notaui, legatum habere etiam vim fideicommiſſi, &
fideicommiſſum habere vim etiam legati, ſciendum
eſt, legatario & fideicommiſſario ad perſequendum id
quod ſibi relictum eſt, dari actionem perſonalem ex
teſtamento, & rei vindicationem, & actionem hypo-
thecariam. C. commu. de legat. l. 1. & Inſtit. h. t. §. ſed
olim. cùm igitur rei vindicationem habeat: manife-
ſtum eſt, ad eum rei dominium rectà viâ tranſire:
quod olim obtinebat tantùm in legato. ℸ. de furt. l. à
Titio. 64. Immo tantùm in quibuſdam legatorum ge-
neribus, vt Caius declarat lib. 1. Inſtit. tit. 5. hodie verò
non ſolùm in omnibus legatis, ſed etiam in fideicom-
miſſis propter dictas legatorum & fideicommiſſo-
rum exæquationes locum habet. idcirco tam fidei-
commiſſa, quàm legata referuntur inter modos ac-
quirendi dominij. Inſtit. per quas perſon. nob. acquir.
10 §. vlt. ¶ His expoſitis, propiùs accedo ad rubricas
Pandectarum, quæ ad legata pertinent. Prolixitas hu-
ius tractatus multos non ſolùm titulos, ſed etiam li-
bros requiſiuit. quorum ordo ac ſeries vt plenè intel-
ligatur, notandum eſt, tres de legatis quæſtiones pra-
cticas occurrere. Prima quæſtio eſt, an legatum va-
leat. Secunda, quando dies legati cedat, id eſt, quan-
do deberi incipiat. Tertia, quibus caſibus de legato
præſtando cauere oporteat. Quæ de legato tantùm
breuitatis causà dico, eadem de fideicommiſſo intelli-
ge. Pro ſolutione primæ quæſtionis legata diſtinguun-
tur in tria genera. Alia namque omnino debentur,
alia prorſus non debentur, alia pro parte debentur. De
legatis omnino vtilibus ac debitis, duplex eſt tracta-
tus: Prior generalis: Poſterior ſpecialis de annuis le-
gatis, & de diuerſis rebus legatis. Prior pars ob ni-
miam prolixitatem diuiſa eſt in tres titulos iiſdem
verbis inſcriptos, quod & tit. ℸ. de verb. oblig. accidit.
ſed illa differentia eſt; quòd titulus de verborum obli-
gationibus librum vnum non implet: titulus autem
de legatis & fideicommiſſis tres libros continet: pro-
inde vulgò citari ſolet de legatis & fideicommiſſis ſe-
cundò, de legatis & fideicommiſſis tertiò. Vulgò au-
tem tria de legatis capita ſtatuunt. & quamuis hæc in
horum titulorum legibus confundantur, tamen vo-
lunt potiſſimum & præcipue agi Primò de rebus le-
gatis. Legari autem poſſunt res omnes, quæ ſunt in
commercio, dummodò non ſint ipſius legatarij, tam
corporales quàm incorporales, immo legari poſſunt
etiam quæ non ſunt in rerum natura, ſi modò fore
ſperentur, vt futuri fructus. Inſtit. h. t. §. non ſolùm. §.
ea quoque. §. ſed ſi rem. & §. tam autem.

LIBER XXXI.

TITVLVS I.

De legatis & fideicommiſſis ij.

1 SECVNDÒ de perſonis. Legare poteſt,
qui teſtamentum facere poteſt, atque
hoc non ſolùm obtinet in legato, quod
ex teſtamento valere dixi. Inſtit. de fidei-
com. hered. §. præterea. ſed etiam in fi-
2 deicommiſſo. l. 1. ¶ Illis autem legari poteſt, quibus
cum teſtamenti factio eſt. Inſtitut. de legat. §. legari.
Item legari poteſt vel vni, vel pluribus: iiſque aut con-
iunctim, aut disiunctim. l. ſi plurib. 33. & l. ſeq. & ℸ.
tit. prox. l. re coniuncti. 89. & de verb. ſignif. l. triplici.
142. & Inſtit. h. t. §. ſi eadem.

LIBER XXXII.

TITVLVS I.

De legatis & fideicommiſſis iij.

TERTIÒ de verborum ſignificatione: 1
cui reſpondet tit. 38. libri. 6. Codicis. vbi
notentur hæ regulæ. I. A propria ver-
borum ſignificatione non eſt receden-
dum, niſi manifeſta ſit teſtatoris volun-
tas. l. non aliter. 69. in princ. II. Teſtatoris voluntas, ſi
de ea conſtet, verborum proprietati præualet. ℸ. de
inſtr. vel inſtrum. leg. l. cùm de lanionis. 18. §. item cac-
cabos. & de ſuppell. leg. l. Labeo. 7. §. vlt. verſ. nam etſi
prior. & de condition. & demonſtr. l. in conditionibus.
19. in princ. & ad ſenatuſconſultum Trebellian. l. vbi
purè. 19. §. 1. & C. de fideicomm. libert. l. cùm inter. 14.
in fin. III. Nemo aut ſine voce, aut vtens vocabulo
omnino alieno, poteſt videri aliquid dixiſſe. vt putà
qui ſuppellectilem legauit, non poteſt videri togam
legaſſe. d. l. Labeo. §. vlt. IV. Voluntates defunctorum
non ſunt strictè interpretandæ. ℸ. de vſu. & habit. l. ple-
num. 12. §. ſed ſi pecoris. ſed latiùs & pleniùs. ℸ. de di-
uerſ. reg. iur. l. in teſtamentis. 12. ¶ Hactenus de lega- 2
tis & fideicommiſſis in genere: deinceps diuerſorum
legatorum & fideicommiſſorum effectus ſpecialiter
enarrabuntur.

LIBER XXXIII.

TITVLVS I.

De annuis legatis & fideicommiſſis.

CVM in ſingulos annos legatur, huius
legati propria hæc ſunt. I. Plura ſunt
legata: & primi quidem anni legatum
eſt purum, ſequentium conditionale:
videtur enim hæc ineſſe conditio, *ſi
legatarius viuet:* & ideo mortuo eo legatum ſequen-
tium annorum ad heredem eius non tranſit. l. 4. & ſin-
gulis annis quæritur, an legatarius ius habeat capiendi
legati. l. cùm in annos. 11. II. Legatum initio anni de-
betur. idcirco extremi anni legatum pertinet ad here-
dem legatarij, licèt non toto anno legatarius vixerit.
l. 5. l. in ſingulos. 8. l. filiæ. 22. III. Si legatum ſit annua
bima trima die, tribus penſionibus ſoluetur: & qui-
dem æqualibus, niſi alia fuerit teſtatoris voluntas. l. 3.
IV. Hoc legatum quocumque loco petetur, ibi dari
debebit. l. 1. V. Similis eſt expoſitio menſtrui legati:
veluti quòd ſunt plura legata, & quòd primi menſis
legatum purum eſt, ſequentium conditionale, & quòd
initio ſingulorum menſium debetur: idcirco in titu-
lorum indice ſcriptum eſt, *de annuis & menſtruis legatis.*

II. *De vſu, & vſufructu, & reditu, & habi-tatione, & operis per legatum vel fideicommiſſum datis.*

CVI vſus legatus eſt, ipſe vti debet, nec faculta- 1
tem vtendi ad alium tranſferre poteſt: & ad ne-
ceſſitatem tantùm quotidianam modicos fructus, ſi
qui

qui ſuot, percipit. Is autem cui vſusfructus legatus
eſt, & omnes fructus percipit, & facultatem vtendi
fruendi ad alium transferre poteſt, vt notaui. ſ.de vſu
2 & habit. ¶ Hæc legata annuo legato ſimilia ſunt,
quatenus legatarij morte finiuntur in aliis differunt:
vt quia capitis quoque deminutione finiuntur. ſ. tit.
3 proximo. l. in ſingulos. 8. ¶ Reditu legato, fructus
rei vel eorum æſtimatio debetur, habitatio non debe-
tur.l. quidam.17.l.fundi.38. & hoc legatum morte le-
gatarij finitur, quoniam vſufructui, vel potius annuo
4 legato ſimile eſt. l. patrimonij. 22. ¶ Si habitatio in
ſingulos annos legetur, plura ſunt legata, quæ initio
ſingulorum annorum debentur.l.habitationis.11. Sin
autem heres damnetur pati vt Titius in domo inha-
5 bitet, vnum videtur eſſe legatum.l. damnas.15. ¶ Is
cui habitatio legata eſt, eam locare poteſt. C. de vſufr.
l. cùm antiquitas. 13. & Inſtit. de vſu & habit. §. pen.
6 ¶ Hoc legatum anno non terminatur, ſed morte le-
gatarij finitur.ſ.de cap.min.l. pen. & de vſu & habit.l.
7 ſi habitatio. 10. in princ. & §. vtrum. ¶ Operæ legari
8 poſſunt tam liberi hominis, quam ſerui.l.3. ¶ Et ope-
9 ræ legatæ locari poſſunt. ¶ Hoc autem legatum nec
capitis deminutione, nec non vtendo nec morte lega-
10 tarij finitur. l.2.& ſ. de oper.ſeruor.l.2. ¶ Hæc omnia
legata, id eſt, annua, vſusfructus, vſus, reditus, habi-
tationis, operarum, inter ſe ſimilia ſunt.d.l.patrimonij.
& ſ.tit. prox. d.l.in ſingulos. 8.& de vſu & habit.d.l.ſi
habitatio: in princ.& de oper.ſeru.l.3.4.5.

III. *De ſeruitute legata.*

1 SEruitutis vocabulum hîc propriè & anguſtè acci-
pitur pro ſeruitute prædiali, vt & in tit. ſ.de ſerui-
2 tutibus. & in l.locare. 44.ſ. loca. ¶ Propria huius le-
gati hæc ſunt. I. Seruitus ei tantùm legari poteſt, qui
prædium habet, cui acquiratur. ſ. commu. præd.l.1.in
fin.& Inſtit.de ſeruit.§.pen. II. Si à pluribus heredibus
legetur, à ſingulis ſolidum debetur, quia eſt indiuidua.
l. vlt. III. Si alternis annis puta ius aquæ ducendæ le-
getur, vnum eſt legatum; licèt vſufructu alternis an-
nis legato, ſint plura legata. ſ. titul. prox. l. cùm
vſusfructus. 13. IV. Hoc legatum eſt perpetuum, nec
finitur morte legatarij; quia ſeruitus non eſt ius perſo-
nale, ſed reale; nec ad tempus ipſo iure, ſed in perpe-
tuum conſtituitur. Quòd ſi vſque ad conditionem
vel diem legata ſit, poſt conditionem illam vel diem
obſtabit legatario doli exceptio.ſ.de ſeruit,l.4.in prin.

IV. *De dote prælegata.*

1 CVm maritus vxori dotem legat, dicitur dos rele-
gata, quia mulieri redditur, & ad eam reuertitur:
vel prælegata; quia reſtitutio dotis repræſentatur, id
eſt, citiùs dos reſtituitur propter legatum, quàm reſti-
2 tueretur, ſi legata non eſſet. ¶ Hoc igitur legatum eſt
vtile: quia plenius eſt, quàm actio de dote. Inſtitu.de
legat. §. ſed ſi vxori. vbi tres vtilitates huius legati ex-
3 poſui. ¶ Ibidem diuiſionem dotis prælegatæ tradidi:
quia maritus vel accepit dotem, vel non accepit: &
vel certam ſummam ſiue rem in prælegando demon-
ſtrauit, vel ſimpliciter legauit dotem, nulla demon-
4 ſtratione adiecta. ¶ Adde iis, quæ ibi docui, proprium
eſſe huius legati, vt per legem Falcidiam non minua-
tur. ǰ.ad le. Falcid.l. cùm dotem 57. & l. cùm vſusfru-
5 ctus.81 §.1. ¶ Porrò non tantùm dos, ſed & alia præ-
legari dicuntur, nimirum quotieſcumque fit aliqua
anticipatio ſeu repræſentatio: vt cùm heredi ex parte
inſtituto aliquid legatur, quia heres hoc antè capere
debet, quàm hereditas diuidatur; ideóque vocabatur
legatum præceptionis. Item cùm ſeruo aut filiofami-
liâs peculium legatur. ſ.de except.rei vend.l.1.§.pen.&
ǰ.de pecul.lega.l.ſi peculium.10. & l.vlt.& ǰ. de ſtatu-
lib.l.3.§. inde quæritur.verſ.cùm igitur. Item cùm de-
bitori id legatur, quod debet. ǰ. de liber. leg. l. non ſo-
lùm noſtrum.8. §.pen. Sed & id quod ante alia legata
vel fideicommiſſa relinquitur, prælegari dicitur. ſ. de
legat. ij. l. Titia Seio. 87. §. Seia. & de legat.iij. l. vxo-
rem.41. §.1.

V. *De optione, vel electione legata.*

OPtio ab electione differt, vt legitimus & ſolem- 1
nis actus. ǰ.de diuerſ.reg.iur.l.actus.legitimi.77.
ab actu volgari. Sed hodie, ſublatis veterum ſolem-
nitatibus, inter optionem & electionem legatam nihil
intereſt. ¶ Cùm genus legatur, vt homo, vel bos: ſiue 2
teſtator optionem electionemve legatario dederit, ſi-
ue ſimpliciter legauerit, electio legatarij eſt, vt ex re-
bus teſtatoris, quæ illius generis ſunt, eligat quam rem
velit, ſic tamen vt nec optimum eligere poſſit, nec
peſſimum accipere cogatur.ſ.de legat.j l.legato gene-
raliter. 37. in princ. ſemper enim electio eſt legatarij,
niſi teſtator electionem heredi conceſſerit. l. 2. & In-
ſtit.de legat.§.ſi generaliter. & §.ſeq. Si igitur electio
ſerui data ſit, legatarius eliget ex ſeruis teſtatoris,
quem volet.d.l.2.& l.vlt. Si in numero multitudinis,
electio ſeruorum, non expreſſo certo numero, data
ſit; tres eligi poterunt.l.1. Si optio pluribus ſit legata,
neque in electione conſentiant, ſorte res dirimetur,
& illius optio præualebit, in quem ſors ceciderit: quod
& in pluribus legatarij heredib. obtinet. C. commun.
de legat.l.vlt. Inſtit.de legat.§.optionis.

VI. *De tritico, vino, vel oleo legato.*

HIc plura notanda occurrunt. I. Non expreſſâ
qualitate, ſed tantùm quantitate, putà *certum
pondo olei do lego*, heres dabit quale volet.l.4.niſi teſtator
electionem legatario dederit. l.2.§.1. II. Non expreſſa
certa quantitate, ſed indefinitè legato concepto, ve-
luti, *Heres meus vxori meæ oleum, acetum dare damnas
eſto*, id omne debebitur, quod teſtator mortis tempore
reliquit.l.7. in princ. III. Si certa quantitas legetur ex
eo quod in fundo naſcetur, & minus naſcatur; non
plus legatario debebitur, quàm natum erit.l.5. At ſi an-
nuum ſit eiuſmodi legatum, veluti, *Ex eo vino, quod in
fundo Tuſculano naſcetur, heres meus decem amphoras quot-
annis in annos ſingulos dato*: certè ſi quo anno vinum na-
tum non erit, ex fructu ſuperioris anni numerus am-
phorarum ſupplebitur. l. ex eo.13. IV. Expreſſo pon-
dere impoſſibili, legatum non valet, veluti ſi quis le-
get tritici modios centum, qui ſinguli pondo centum
pendeant.d.l.7 §.1. V. Vino legato, tam vinum dolia-
re, quam vinum diffuſum debetur, vnà cum vaſis, quæ
non ad perpetuum vſum reſeruantur, vt cadis, & am-
phoris, ſed neque dolia debentur, neque vtres, neque
cullei.l.3.§.1.l.6.l.vino legato.14.l.pen. Vinum dolia-
re eſt, quod in doliis ſeruatur. diffuſum, quod ex doliis
in vaſa, vt cados & amphoras diffuſum eſt.d.l.pen.vi-
num autem pendens ſignificat ipſas vuas & vinde-
miam nondum collectam. Plaut. in Trinum.

„ *Tum vinum, priuſquàm coactum eſt, pendet putridum.*

VI. Vino legato, id debetur, quod ex vinea natum, vi-
num permanſit. vide l.ſi quis vinum.9 in princ. Intel-
lige permanſiſſe ex quo factum eſt, vſque ad tempus
teſtamenti, non vlteriùs.d.l. ſi quis vinum.§.1. Quin
etiam acetum legatario debetur, ſi teſtator id loco vi-
ni habuit.l.1. hoc igitur, aceto legato non continetur.
l.3. in princ. Quamquam ſi teſtator, qui certam vini
quantitatem legauit, nihil vini in bonis reliquit, heres
vinum emere & legatario præſtare debet, non acetum

Digitized by Google

quod vini numero fuit.d.l.ſi quis vinum.§.1. VII. Vi-
no cum vaſis legato, debetur etiam vinum, quod non
eſt in vaſis, ſed in doliis.l.6.& l.pen. VIII.Vino vete-
ri legato, ex vſu teſtatoris legatum æſtimabitur, qui ſi
non appareat, vinum ſuperioris anni non vinum hor-
num legatario debebitur. d. l. ſi quis vinum. §. vlt. &
lll. ſeqqq.

VII. *De inſtructo, vel inſtrumento legato.*

1 AVt res legatur, vt fundus, vel ædes: aut rei inſtru-
mentum, vt inſtrumentum fundi, vel ædium: aut
res, & inſtrumentum: aut res cum inſtrumento: aut res
2 inſtructa. ¶ Hi tres poſtremi caſus ſunt inter ſe ſimi-
les: ac ſemper duo ſunt legata, alterum rei principa-
lis, alterum inſtrumenti.l.1.in princ. differunt tamen:
quia ſi legatus ſit fundus inſtructus, vel fundus & in-
ſtrumentum, deinde teſtator viuus fundum alienaue-
rit; extincto fundi legato, nihilominùs inſtrumen-
tum legatario debetur: at ſi fundus cum inſtrumento
legatus fuerit; teſtatore fundum alienante, nihil lega-
tario debebitur.l.5. Præterea fundi inſtructi legatum
plenius eſt: quia non ſolùm inſtrumenta fundi con-
tinet, vt reliqua duo legata, veluti ligones, & aratra;
ſed etiam inſtrumenta patrifamiliâs, quibus in eo fun-
do inſtructior eſt, vt menſas, ſcamna, lectos. l. quæſi-
3 tum.12. §. ſed ſi fructus. ¶ Inſtrumentum eſt appara-
tus rerum diutiùs manſurarum, ſine quibus poſſeſſio
exerceri nequit. d. l. quæſitum. in princ. & diuerſis re-
bus tribuitur. dicitur enim inſtrumentum agri. d. l.
quæſitum.§.ſi in agro.& §§.ſeqq. vineæ.l.villæ.16.§.1.
villæ.d.l.villæ.in pr.l.ſi mancipia. 19. §.1. domus. d.l.
quæſitum. §. ſi domus. & multis paragraphis ſequen-
tibus balnei.l.tabernæ.13.§.1.l. item pictoris.17.§.vlt.
tabernæ. d.l. tabernæ. in princip. l. cùm quæratur. 23.
pictoris.d.l. item pictoris. in princ. Piſtoris l. cùm de
lanionis. 18. §. 1. lanij. d. l. cùm de lanionis. in princ.
piſcatoris.d.l.item pictoris.§.1. medici.d.l.cùm de la-
4 nionis.§.in inſtrumento. nauis.l. vlt. ¶ Nota inſtru-
menta prædij vocari etiam dotes prædiorum.l.2.§.1.

VIII. *De peculio legato.*

SImiliter aut legatur ſeruus, aut peculium, aut ſer-
uus & peculium, aut ſeruus cum peculio. & vel le-
gatur peculium ipſi ſeruo manumiſſo, vel extraneo.
vide §.ſi peculiu. Inſtit.de legat. Filij quoque familiâs
peculium legari poteſt vel extraneo, vel ipſi filio.l.vlt.

IX. *De penu legata.*

1 PEnus in maſculino genere eſt ſecundæ, vel quartæ
declinationis: in feminino, tantùm quartæ: in neu-
tro, tertiæ. dicitur etiam in neutro genere penum ſe-
cundæ declinationis, & penu indeclinabile. Hoc
ideo notaui: quia Paulo Iuriſconſulto placuit indica-
re, nomen penus omnibus generibus dici.l.4.§.nomen.
2 ¶ Penus appellatione continentur eſculenta & potu-
lenta ad futurum vſum recondita in loco, quem inde
3 penarium vocamus. ¶ Dicitur autem penus ex eo
quòd non in promptu eſt, ſed intus & penitus recon-
ditum. vide Gell.lib.4.cap.1.

X. *De ſuppellectile legata.*

1 SVppellex eſt domeſticum patrisfamiliâs inſtru-
mentum, quod neque argento aurôve facto, nec
veſti adnumeratur. l.1. & omnino quod in aliam ſpe-
ciem non cadit.l.7. §. 1. & eſt res mobilis.l.2.vt men-
2 ſæ, ſubſellia, ſcamna, lecti, &c.l.3. ¶ Originem voca-
buli inde Labeo ducit, quòd olim his, qui in legatio-
nem proficiſcebantur, locari ſolebant ea quæ ſub pel-
libus vſui forent.d.l.7.in princ.

LIBER XXXIV.

TITVLVS I.

De alimentis & cibarijs legatis.

ALIMENTA dicuntur ea, ſine quibus cor- 1
pus ali non poteſt, vt cibaria, veſtitus, habi-
tatio. l. 6. & l. vlt. Cibariorum appellatio,
quam alimentorum anguſtior eſt. l. diariis. 21. Is cui
alimenta debentur, alimẽtarius vocatur.ff.de tranſact.
l.cùm hi. 8. §. eam tranſactionem. ¶ Propria horum 2
legatorum hæc ſunt. I. Relinqui poſſunt etiam de-
portatis, vel ſeruis pœnæ. l.is cui.11. & ſeruis propriis
ſine libertate.l.ſeruos.17. II. Vſque ad pubertatem re-
licta, debentur pueris vſque ad annum decimum octa-
uum, puellis vſq; ad quartum decimum.l.Mela.14.§.1.
III. Nec minuuntur, nec augentur, ſi teſtator, qui ali-
menta legauit, poſtea prædia alimentario ad alimenta
inde percipienda iuſſerit eſſe obligata. l. Lucius. 12.
Minuuntur tamen per legem Falcidiam, vt cetera le-
gata.ff.ad leg.Falcid.l.Diui.89.in princ. IV. De his in
futurum debitis tranſigi non poteſt, niſi prætor causâ
cognitâ permiſerit.ff.de tranſact.d.l.cùm hi.& C.eod.
l.de alimentis.8.

II. *De auro, argento, mundo ornamentis, vnguentis veſte, vel veſtimentis & ſtatuis legatis.*

AVrum & argentum vel eſt infectum, vel factum, 1
vel ſignatum. Infectum eſt, quod certam ſpe-
ciem non ſuſcepit, ſed eſt in maſſa, aut lamina. Fa-
ctum eſt, quod certam ſpeciem recepit, vt vaſa aurea,
vel argentea. Signatum eſt, quod publicâ formâ per-
cuſſum, inter numeratas pecunias refertur. Sed auro,
vel argento legato, tantùm factum & infectum, non
etiam ſignatum continetur.l.cùm aurum.19.in princ.
Gemmæ autem annulis aureis incluſæ, ad legatarium
vnà cum annulis trãſeunt l.pediculis.32.§.1. ¶ Mun- 2
dus muliebris eſt, quo mulier fit mundior & elegan-
tior, vt ſpecula, matulæ, &c. l. argumento. 25. §. orna-
menta. verſ. mundus. & d. l. pediculis. §. Titia. iis ex-
cluſis, quæ valetudinis causâ parantur.d.l.argumento.
§.vlt.& quæ vir ſibi retinuit, non vxori tradidit.l.pen.
in princ. ¶ Ornamenta muliebria ſunt quibus mu- 3
lier ornatur, id eſt quæ ad nullam aliam rem quam
ornandi corporis cauſa parantur vt inaures. armillæ:
anuli non ſignatorij. d. l. argumento. §. ornamenta.
¶ Vnguenta mundo muliebri continentur. d. l. argu- 4
mento.§.ornamenta.præter ea, quibus ſanitatis causâ
vngimur. ead. l.§. vlt. ¶ Vtrum veſtis, an veſtimen- 5
tum legetur, nihil refert.l.veſtis.23. in prin.l.inter.33.
quamuis Feſtus veſtimentum faciat ſpeciem veſtis.
Dicitur autem veſtimentum, quod conſumatum eſt,
non quod eſt tantùm contextum. l. veſtimentum. 22.
Ad veſtimenta referimus omnia lanea, linea, bomby-
cina, pellicea, quæ induendi præcingendi amiciendi
inſternendi iniiciendi incũbandíve causâ parata ſunt,
& quæ his acceſſionis vice cedunt, vt inſitas pictu-
ras, & clauos qui veſtibus inſuuntur. d.l. veſtis. §. 1. &
§.vlt. ¶ Veſtimenta omnia ſunt aut virilia, aut pueri- 6
lia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica, vt
proſpicuè docet Vlpian. in d. l. veſtis. §. veſtimenta.
¶ Legari etiam poſſunt ſtatuæ, vel imagines.l.6. §.vlt. 7
l.ſi imaginem.12.l.ſi ſtatuam.14.

III. *De*

III. *De liberatione legata.*

1 OMnibus debitoribus liberatio legari poteſt. l. 1.
2 in princ. ¶ Multis autem modis hoc legatum fit.
I. Si cui legetur, quod debet, etiamſi eius rei dominus
ſit.d.l.1. in prin. II. Si heres petere, vel exigere prohi-
beatur.l.2.l.non ſolùm noſtrum.8.§.tale.& §.pen.cum
ſim. Idem eſt, ſi vetet debitorem moleſtari, vel ab eo
exigi: l. Aurelio. 20. in prioe. III. Si heres damnetur
debitorem liberare. l. cum ita. 19. vel teſtator dicat ſe
velle vt debitor ab actione liberatus ſit.l. Aurelius.28.
§. Titius teſtamento.& §. Mæuia.vel ei concedi, quod
debet.ead.l.§. legatum. IV. Si teſtator dicat ſe debito-
ri donare, quod ſibi ab eo debetur.d.l. Aurelius.§. Ti-
tius Seio. V. Si remittat,quod ſibi debetur. d.l. Aure-
lius. §.teſtamento. VI. Si iubeat dari Titio, quod ſibi
debet.l.vltim.in princ. VII. Datione chirographi.l.3.
3 §. 1. & 2. ¶ Præterea liberatio legatur vel in totum,
vel pro parte.l.7.in princ. & ſ. de legat.iij.l.cùm quis.
37.§.nuptura.& vel ad tempus, vel in perpetuum. In-
4 ſtit. de lega. §. ſi quis debitori. ¶ Legatarius liberari
debet modò per acceptilationem, modò per pactum
de non petendo, ſecundum diſtinctionem traditam in
d.l. 3. §. nunc de effectu. & præterea doli mali exce-
ptione ſe tuetur, ſi ab herede conueniatur. d.l. 3. §.
nunc de effectu. d.l. cùm quis. §. nuptura. & Inſtit.de
legat.d.§.ſi quis debitori.

IV. *De adimendis, vel transferendis legatis vel fideicommiſſis.*

HVcuſque de legatis vtilibus tam in genere, quàm in ſpecie dictum eſt. Deinceps agitur de legatis, quæ variis de cauſis inutilia ſunt. Prima cauſa eſt, ſi legatum ſit à teſtatore quibuſcumque verbis ſiue in teſtamento, ſiue in codicillis ademptum, vel ad alium tranſlatum. Inſtitut.h.t.

V. *De rebus dubiis.*

1 SEcunda cauſa eſt, ſi legatum adeo dubium ſit, vt
dubitatio tolli per commodam interpretationem
non poſſit: veluti ſi nomen legatarij non ſit adſcriptum
in teſtamento. l. 4. aut ſi legatum ſit Sempronio ami-
co, & ſint duo Sempronij æquè amici teſtatoris, & ſi-
2 milibus caſibus.l.ſi quis de plurib.9.& l.ſeq. ¶ Noten-
tur de rebus dubiis hæ regulæ, I. In ambiguo ſermone
non vtrumque dicimus, ſed id duntaxat quod volu-
mus.l.3. II. Vt aliquid dicatur, tam verba quàm mens
& dicendi voluntas neceſſaria ſunt, quocirca qui aliud
voce pronunciat, aliud dicere vult, neutrum dicit.d.l.3.
Hæc regula in rerum, non in hominum vocabulis ob-
tinet: quoniam illa ſunt immutabilia, hæc verò mu-
tari poſſunt. Rerum vocabula dicuntur, quæ commu-
ni quodam conſenſu ſunt impoſita, vt ſuppellex, ve-
ſtis aurum, argentum, electrum. Hominum vocabu-
la dicuntur, quæ ſinguli homines pro libitu impo-
nunt, & mutant, vt fundus Cornelianus, vel Sempro-
nianus. Ergo ſi teſtator in hominis vocabulo errauit,
& cùm Sempronianum fundum legare vellet, Corne-
lianum nominauit, Sempronianus debetur: quia fal-
ſa demonſtratio non nocet legato, ſi verò cùm veſtem
legare vellet, ſuppellectilem ſe legare dixit, neutrum
legatario debetur: id eſt, nec ſuppellex, quia teſtator
hanc legare noluit, nec veſtis, quia hanc teſtator non
dixit.ſ.de legat.j.l.4. III. Ambiguam orationem inter-
pretari debemus potiùs vt actus valeat, quàm vt per-
eat.l.quoties in actionib.ra.l.vbi.a 1.benignè enim in-
terpretari debemus, & ſecundum id, quod credibile
eſt cogitatum à teſtatore fuiſſe.l.cùm in teſtamēto.24.

VI. *De his quæ pœnæ causâ relinquuntur.*

TErtia cauſa eſſe videtur, ſi pœnæ causâ legatum 1
fuerit, id eſt, vt heres coërceretur, quo magis, vel
quo minùs aliquid faceret. veluti, *heres meus ſi filiam*
ſuam Titio in matrimonium collocauerit, vel, *niſi collocaue-*
rit, decem Seio dato. ¶ Huiuſmodi legatum iure anti- 2
quo eſt inutile; quia legatum fauore legatarij, non
odio heredis relinqui debet. Sed Iuſtinianus hoc le-
gatum ſuſtinet, niſi quid probroſum, vel contra leges
contineat. C.h.t.l.vn. Inſtit. de legat.§.vlt. ¶ Pœnam 3
à conditione non verba ſed voluntas teſtatoris diſtin-
guit ac ſeparat. l.2.

VII. *De regula Catoniana.*

QVarta cauſa eſt, ſi Catoniana regula (quæ & ſen- 1
tentia dicitur. j. de condit. & demonſtr. l. Iulia-
nus noſter. 86.) legato obſtet. ¶ Quæ quidem ſic de- 2
finit: Legatum, quod, ſi facti teſtamenti tempore de-
ceſſiſſet teſtator, inutile foret, id, quandocumque te-
ſtator decedat, non valet. l. 1. in princ. ¶ Hæc regula 3
in legatis & heredum inſtitutionibus puris obtinet,
non in conditionalibus. l. 3. & 4.

VIII. *De his quæ pro non ſcriptis habentur.*

QVinta cauſa eſt, ſi legatum habeatur pro non ſcripto, veluti ſi ita ſcriptum ſit, vt intelligi non poſſit. l. 2. aut ſi ei relinquatur, qui iam deſiit eſſe in viuis. l. penult.

IX. *De his quæ vt indignis auferuntur.*

SExta cauſa eſt, ſi legatario tamquam indigno au- 1
feratur legatum. Non ſolùm enim ita aufertur he-
reditas, vt expoſitum fuit ad tit. de ſenatuſconſul. Si-
laniano, ſed etiam legatum vel fideicommiſſum. ſ.
eod. l. ſi ſequens. 15. §. 1. vt hic titulus docet. ¶ Ele- 2
ganter Cuiacius diſtinguit inter incapaces, & indi-
gnos: quia incapacibus relicta, ſunt ab initio inutilia,
& apud heredem remanent ſine onere: indignis reli-
cta, ipſo iure valent, ſed ad fiſcum plerumque trans-
feruntur, vel ad heredem, vel ad aliam perſonam cum
onere. Finge in primo teſtamento ſcriptos eſſe here-
des capaces, in ſecundo incapaces: ſecundum teſta-
mentum ipſo iure non valet, ideóque prius non rum-
pitur, ſed ipſo iure valet: verumtamen heredibus in
primo teſtamento ſcriptis hereditas tamquam indi-
gnis aufertur, quia non habent poſtremam teſtatoris
voluntatem, & confiſcatur saluis legatis. l. cum qui-
dam. 12.

LIBER XXXV.

TITVLVS I.

De conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum quæ in teſtamento ſcribuntur.

SEPTIMA cauſa eſt, ſi conditio defece- 1
rit. De conditione abundè egi. ſ. de con-
ſtit. & inſti. vnde transferri huc poſſunt
quæ ad hunc locum pertinent; quia ple-
raque hereditatibus & legatis commu-
nia ſunt. Hîc tãtum notetur, legari poſſe purè, in diem,
& ſub conditione. l. 1. ¶ Octaua cauſa videtur eſſe a 2
falſa demonſtratio legatarij, vel rei legatæ. verùm hac
de cauſa tum demum vitiatur legatum, cùm de teſta-
toris voluntate non conſtat: aliàs locum habet regula
iuris, quòd falſa demonſtratio non vitiat legatum. l.

demonſtratio.17.in princ. & §.1.l.falſa.33. in princ.&
3 §.1.& Inſtit. de legat.§. huic proxima. ¶ Demonſtra-
tio eſt,quæ vice nominis fungitur, nec refertur ad fu-
turum tempus, vt conditio, ſed ad præſeos, veluti,
Stichum, qui meus eſt, do lego: vel ad præteritum,veluti,
Stichum, quem à Seio emi. Hæc autem verba, *Stichum
qui meus erit cùm moriar*, conditionem faciunt.ff.de le-
4 ga.j.l.6. Vide Coiac. lib.2. Obſeru, cap.39. ¶ Nona
cauſa videtur eſſe falſa cauſa legati. Cauſam præteri-
tam ſeu procatarcticam intellige, quam Doctores im-
pulſiuam vocant,id eſt, quæ teſtatorem impulit ad le-
gatum relinquendum: veluti, *Titio, quia negotia mea
geſſit, decem do lego*. Sed hac ratione legatum non vitia-
tur, niſi vel probetur teſtatorem aliàs legaturum non
fuiſſe.l.cùm tale.72.§. falſam cauſam, vel cauſa condi-
tionaliter ſit concepta,veluti, *Titio, ſi negotia mea geſſit,
decem do lego*.d.l.demonſtratio.§.quod autem.& §. ſeq.
5 & Inſtit.de legat. §. longè magis. ¶ Decima cauſa vi-
detur eſſe, ſi legatarius modo, qui legato adſcriptus
eſt,non ſatisfaciat. Eſt autem modus, futura ſeu fina-
lis cauſa: veluti, *lego Titio decem, vt opus faciat*. d.l.de-
monſtratio.§.vlt. & dicitur pro conditione obſeruari:
quia legatarius non aliter poteſt legatum conſequi,
quàm vt cogatur modum à teſtatore adſcriptum im-
plere.C.de his quæ ſub mo.lega.vel fid.relin.l.1.

II. *Ad legem Falcidiam.*

1 EXpoſita ſunt legata & fideicommiſſa, quæ ſunt
omnino & in totum vtilia, ſiue inutilia: ſupereſt,
vt de his agamus, quæ pro parte debentur, pro parte
non debentur; quia per legem Falcidiam minuuntur.
2 ¶ Hæc lex eſt plebiſcitum: lata eſt enim à P. Falcidio
tribuno plebis, temporibus Auguſti, Cn. Domitio
& C.Aſinio conſulibus. diſtin.2. c. quædam. Dion. in
3 Auguſto. ¶ Duo ſuot huius legis capita. Primo capi-
te confirmatur legandi facultas teſtatoribus data per
legem xij.tabularum. Altero capite limitatur ea facul-
tas, ne teſtator poſſit vltra dodrantem legare, vt ſalua
4 penes heredem qoarta pars maneat.l.1.in pr. ¶ Nota
primò eum, qui intra dodrantem legat, dici heredita-
tem delibare: qui vltra dodrantem, onerare: qui om-
5 nia legat, exhaurire. ¶ Nota ſecundò rationem, id eſt
computationem legis Falcidiæ ſeparatim ſpectari in
ſingulis heredibus: ita vt ſi multi ſint heredes, quili-
bet quartam partem ſuæ portionis ſaluam habere de-
6 beat. l.in ſingulis.77. & Inſtit. eod.§.1. ¶ Nota tertiò
quantitatem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ
refertur, eo tempore ſpectari, quo teſtator mortuus
eſt, nec ex eo legata minui, vel conſeruari, quòd poſt
mortem teſtatoris bona ſunt deminuta, vel aucta. l.in
ratione. 30. in princ.l. in quantitate 73.& Inſtit. eod.
7 §. quantitas. ¶ Nota quartò quædam de patrimonio
priùs deduci, quàm ratio legis Falcidiæ ineatur, vt æs
alienum, funeris impenſam.& prædia ſeruorum in te-
8 ſtamento manumiſſorũ.Inſti.eo.§.vlt. ¶ Nota quintò
interdum non eſſe locũ Falcidiæ,ſed legata ſine dimi-
nutione deberi:quos caſus retuli. diſput.10.the.31.

III. *Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur.*

NOta ſextò, ſi dubitetur, an locus Falcidiæ futurus
ſit, prætorem legatario & heredi ſuccurrere:
quia legatarius nihilominùs ſolidum legatum accipit,
ſed ita vt cogatur datis fideiuſſoribus heredi cauere, ſi
apparuerit ſe amplius legatorũ nomine cepiſſe, quam
lege Falcidia capere liceat, ſe quanti ea res erit, tan-
tam pecuniam daturum, dolúmque malum abfutu-
rum.l.1.in princ.& l.3.§.1.

LIBER XXXVI.

TITVLVS I.

Ad ſenatuſconſultum Trebellianum.

NOTA ſeptimò legem Falcidiam tantùm 1
de legatis locutam eſſe: ſed ſenatuſcon-
ſulto Pegaſiano (quod factum eſt Veſpa-
ſiani ætate, Pegaſo & Puſione cõſulibus)
producta eſt ad fideicommiſſa in teſtamento relicta.
Inſtitut. de fideicomm. hered. §. Sed quia ſtipulatio-
nes. & ex conſtitutione Diui Pij ad fideicommiſſa ab
inteſtato relicta. ff. ad leg. Falcid. l. filiusfam.18.& ex
conſtitutione Seueri ad donationes cauſâ mortis. C.
eod.l.5. Pegaſianum autem à Iuſtiniano transfuſum
eſt in ſenatuſconſultum Trebellianum. Inſtitut. de fi-
deicomm.hered.d. §.ſed quia ſtipulationes.quod Ne-
ronis temporibus factum fuerat Trebellio Maximo &
Anneo Seneca conſulib. Inſtit. eod.§.& Neronis. Ita-
que Doctores Falcidiam de legatis, Trebellianicam
de fideicommiſſis detrahi dicunt: quamquam & hæc
rectiſſimè Falcidia dici poteſt. Inſtitut. quib. mod. te-
ſtam.infirm.§.ſed etſi quis cum ſimil. ¶ Illud quoque 2
ex Pegaſiano tributum eſt Trebelliano, vt heres adire
hereditatem nolens, cogatur deſiderante fideicom-
miſſario adire, & ipſi fideicommiſſario reſtituere. d.§.
ſed quia ſtipulationes, verſ. ſed etiam id. ¶ Ex ſe au- 3
tem Trebellianum habet, vt actiones hereditarias tam
actiuas quàm paſſiuas ad fideicommiſſarium transfe-
rat vel in ſolidum, vel pro ea parte, pro qua hereditas
reſtituta eſt. Inſtit. eod. d. §. & Neronis.§.ergo ſiqui-
dem.& d.§.ſed quia ſtipulationes.

II. *Quando dies legatorum aut fideicommiſſorum cedat.*

ABſoluta eſt prima de legatis & fideicommiſſis 1
quæſtio, an valeant: ſequitur ſecunda, quando
dies eorum cedat. ¶ Cedere diem dicimus, cùm de- 2
beri incipit: venire diem, cùm incipit poſſe peti.ff.de
verb.*ſignific. l.cedere diem*.213.in pr. ¶ Dies legati puri 3
cedit à morte teſtatoris.*C.de caduc.toll.l.vn.§.cum igitur.
& §. in nouiſſimo. exceptis legatis, quæ ad heredes legatarij
non tranſeunt, vt vſu, vel vſufructu legato.l.2.* & 3.& C. de
caduc. toll. d.l. vn.§. libertatibus. verſ.excepto. liber-
tate ſeruo legata, & legato pecuniario, quod vel ſer-
uo cum libertate, vel ſeruo legato relictum eſt. l. 7.§.
vlt.& l.ſeq.& C. de caduc.toll.d.l.vnic.§.libertatibus.
¶ Dies legati puri venit, cùm aditur hereditas. d. l. 7. 4
in pr. tuncque dicitur legatum deferri, ſiue ad legata-
rium pertinere. ff. de legat.ij.l. ſi ita. 45.§.1. ¶ Sed in 5
diem certam legatum debetur quidem à morte teſta-
toris.ff.de vſu & vſufr.leg. l. Sempronius. 26. ſed ante
diem à teſtatore præſcriptum, licèt hereditas ſit adita,
peti non poteſt.l.ſi dies. 21. in pr.& ff. tit. prox. l. non
tamen.9. ¶ Legatum conditionale, vel in diem in- 6
certam relictum, neque debetur neque peti poteſt an-
te cõditionem, vel diem exiſtentem.d.l.ſi dies.in pr.d.
l.cedere diem. & d.l.vn. §.ſed hæc omnia. ¶ Effectus 7
ceſſionis eſt, vt legatum debeatur. d. l. cedere diem.
& ad heredem legatarij eo nondum acquiſito dece-
dentis tranſmittatur.l.5.in pr.& ff.de vſu & vſufru. le-
gato. d. l. Sempronius. ¶ Effectus delationis eſt, vt 8
legatum peti, vel repudiari poſſit. ff. de legat. ij. d. l. ſi
ita.§. 1. & l. ſi mihi. 59. & de acquir. hered. l. in repu-
dianda.23.

III. *Vt legatorum ſeu fideicommiſſorum ſeruandorum cauſá caueatur.*

1 VLtima de legatis & fideicommiſſis quæſtio eſt, quib. caſibus de his præſtandis cauere oporteat. Cauendum autem eſt, niſi teſtator cautionem remiſerit. l. vlt. in princ. quotieſcumque ſolutio legati vel fideicommiſſi differtur, vel quia dies legati nondum venit, vel quia conditio pendet, vel quia heres de legato ſeu fideicommiſſo litigat, quaſi debitum non ſit.
2 l. hæc ſtipulatio. 14. & l. ſeq. ¶ Hæc vocatur vulgaris cautio. ſ. de legat. j. l. filiusfamiliàs. 114. §. iidem princi-
3 pes. & eſt ſatiſdatio. l. 1. §. 1. & ſeqq. ¶ Cauent autem heredes, & ceteri, qui legatum vel fideicommiſſum præſtare debent. d. l. 1. §. non ſolùm. & §§. ſeqq. legatario vel fideicommiſſario, aut eius procuratori. d. l. 1. §. procuratori, vel ei, qui legata præcipere & diſtribuere debet. l. quidam. 96. §. penult. vt quibus diebus teſtator dari fieri voluit, his diebus detur vel fiat, dolúmque malum abfuturum. d. l. 1. in princ.

IV. *Vt in poſſeſſionem legatorũ vel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſá eſſe liceat.*

1 SI neque de legatis vel fideicommiſſis cautum ſit, cùm caueri debeat, neque per legatarium vel fidei. commiſſarium ſtet quominùs caueatur; prætor legati vel fideicommiſſi ſeruandi cauſâ hunc mittit in poſſeſſionem. l. 1. §. 1. & ſ. tit. prox. l. 1. §. nec ſine ratione. rerum hereditariarum, quæue dolo malo heredis deſierunt eſſe hereditariæ. l. 5. §. qui in poſſeſſionem. non vt heredem expellat, ſed vt cum eo poſſideat cuſtodiæ
2 cauſâ. d. l. 5. in prin. ¶ Mittitur autem in poſſeſſionem omnium bonorum. neque hoc corrigitur, vt vulgò putant, per Nou. 53. cap. 4. vbi Iuſtinianus ait mitti in poſſeſſionem pro modo debiti: quoniam vniuerſa bona pro debita tantum quantitate obligantur, dum miſſione in poſſeſſionem pignus prætorium conſtituitur, vt pulchrè Cuiac. notat ad eam No. Denique hæc duo non ſunt confundenda, res pignerata vel poſſeſſa, & debita quantitas, propter quam res pignerata vel poſſeſſa eſt: quandoquidem etiam parte debiti ſolutâ, manet totum pignus obligatum, non tamen pro toto legato ſeu toto debito, cuius pars ſoluta eſt, ſed pro reſiduo. D. famil. erciſcun. l. his conſequenter. 18. §. cùm vnus. & de euict. l. rem hereditariam. 65. Expoſitæ ſunt vltimæ voluntates & earum inſtrumenta.

IVLII PACII
A BERIGA I. C.
ISAGOGICORVM IN PANDECTAS
PARS VI.

LIBER XXXVII.

TIT. I. *De bonorum poſſeſſionibus.*

1 TRIPLEX eſt ſucceſſio in bonis defuncti: hereditas teſtamentaria, bonorum poſſeſſio, & hereditas legitima. hereditas tam teſtamentaria, quàm legitima, eſt ciuilis: bonorum verò poſſeſſio eſt prætoria. ſ. de hered. petit. l. 1. 2. 3. & Inſtit. h. t. verſ. quos autem. Teſtamentariam meritò præpoſuit legitimæ imitatus legem xij. tabularum, & edictum perpetuum. j. ſi tab. teſtam. null. extab. l. 1. in princ. quia diſpoſitio teſtatoris facit ceſſare diſpoſitionem legis. j. de precar. l. & habet. 15. §. cùm quis. & C. de pact. conuent. l. vlt. vnde quandiu ſpes eſt heredem fore ex teſtamento, tamdiu legitima ſucceſſio ceſſat. ſ. de acquit. hered. l. quamdiu poteſt. 39. & j. de diuerſ. reg. iur. l. quamdiu poſſit. 89. Inter hæc duo ciuilium ſucceſſionum genera interiicit prætoriam bonorum poſſeſſionem: quia cum partim ſit ex teſtamento, partim ab inteſtato; rectè tamquàm vtriuſque extremi particeps, medium locum tenet. Quamobrem poſt expoſita teſtamenta, nunc agitur de bonorum poſſeſſionib. ¶ Bonorum poſſeſſio eſt ius perſequen- 2
di retinendíque patrimonij ſiue rei, quæ cuiuſque cum moreretur fuit, vt Vlpianus definit in l. 3. §. bonorum. Ait *ius*: quia bonorum poſſeſſio ſignificat merum ius, licèt rerum poſſeſſio, de qua j. ſub tit. de acquit. poſſ. plurimum facti habeat. d. l. 3. §. 1. & j. de acquir. poſſeſ. l. 1. §. furioſus & §. ſeq. & de captiu. l. in bello. 12. §. facti. Ait *perſequendi retinendíque*. Perſequitur, qui non poſſidet: retinet, qui poſſidet. Inſtit. de interd. §. retinendæ. cum ſim. Bonorum igitur poſſeſſionem habet etiam is, qui non poſſidet, id eſt, ius ſucceſſionis prætoriæ habet quis, ſiue de facto poſſideat, ſiue non poſſideat. Porro cùm propriè loquendo perſecutionis vocabulum ab actione diſtinguatur. j. de oblig. & act. l. actio in perſonam. 28. & de verbor. ſignif. l. pecuniæ. 178. §. actionis hoc loco mihi ſic accipiendum videtur, vt perſecutionem prætoriam ſignificet, vt ſeiungatur ab hereditate, quæ eſt iuris ciuilis. Ait *patrimonij* ſic maluit dicere, quàm hereditatis; quia hereditas ſignificat ciuilem ſucceſſionem. Interdum tamen hereditatis appellatione bonorum poſſeſſio continetur. j. de verb. ſignif. l. hereditatis. 138. & C. vn. libe. l. vn. quemadmodum heredis appellatione interdum ſignificatur bonorum poſſeſſor. ſ. de condit. & demonſtr. l. in conditionib. 19. §. pen. & C. qui admitt. l. vlt. non quòd ſit verus heres. Inſtit. h. t. verſ. quos autem. ſed quia in omnib. vice heredis habetur. l. 2. Ait *ſiue rei* quia vt ciuilis petitio hereditatis datur etiam contra eum qui rem hereditariã licèt minimam poſſidet. ſ. de hered. petit. l. regulariter. 9. & l. ſeq. ita etiam poſſeſſoria hereditatis petitio, quæ datur bonorum poſſeſſori, & habet eoſdem effectus. ſ. de poſſeſſ. hered. petit. l. 1. Nec dubium, quin ſimiliter in re hereditaria idem ius habeat bonorũ poſſeſſor, ſi eam poſſideat quod heres.
¶ Iam verò cum bonorum poſſeſſio deferatur vel ex 3
teſtamento, vel ab inteſtato. j. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab. l. 1. in princ. & Inſtit. h. t. §. 1. & vel deferatur in bonis ingenui, vel liberti: primo loco dicetur de bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento ingenui: poſtremo de bonorum poſſeſſionibus ab inteſtato: interiicientur autem ſucceſſiones in bonis libertorum, tam ex teſtamento, quàm ab inteſtato: vt iura patronatus non in diuerſos locos diſtracta, ſed ſimul coniuncta, faciliùs diſcantur; & ea, quæ tam cum primo quàm cum vltimo tractatu affinitatem habent, medio loco collocentur, ſecundum methodum, quam initio huius libri notaui.

II. *Si tabulæ teſtamenti extabunt.*

DE bonorum poſſeſſionibus ex teſtamento duo generaliter ſunt notanda. Primò notandum, has bonorum poſſeſſiones competere, cùm tabulæ teſtamenti extant, licèt non proferantur. j. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab. l. 1. §. ſufficit. Rectè fit mentio tabula-
tum

rum teſtamenti, vt & in aliis titulis ad bonorum poſſeſſionem pertinentibus, quia teſtamentum iure prætorio fit tabulis per ſeptem teſtes obſignatis. bonorum tamen poſſeſſiones conſtitutionibus principum productæ ſunt ad teſtamenta nuncupatiua. Inſtitut. de teſtam. §. ſed prædicta. & C. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab. l. 2.

III. *De bonorum poſſeſſione furioſo, infanti, muto, ſurdo, cæco, competente.*

SEcundò notandum, has bonorum poſſeſſiones deferri & acquiri etiam furioſis, infantibus, & ceteris, in hac rubrica enumeratis. nam alij poſſunt per tutores bonorum poſſeſsionem acquirere, vt infantes. C. de iu. delib. l. ſi infanti. 18. §. parente alij per curatores, vt furioſi. l. 1. alij etiam per ſemetipſos, vt muti, ſurdi, & cæci. l. 2. Hæc generaliter dicta ſint de bonorum poſſeſſione ex teſtamento: nunc ad eius diuiſionem accedamus.

IV. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas.*

1 DVplex eſt bonorum poſſeſſio ex teſtamento. Pri-
ma eſt contra tabulas: altera ſecundum tabulas:
ſed illa eſt potior. ℑ. de bonor. poſſeſſ. ſecund. tab. l. 2.
2 in princ. ideóque primo loco explicatur. ¶ Hæc bo-
norum poſſeſſio datur liberis, parentibus, & patronis:
ſed potiſſimum liberis, de quibus hoc titulo agitur:
nam de ceteris poſterius dicetur. Datur ergo hæc bo-
norum poſſeſsio liberis præteritis. l. 1. in pr. & ℑ. tit.
prox. l. 1. in princ. niſi præteritio pro exheredatione ha-
beatur, vt cùm mater vel auus maternus teſtamentum
fecit. l. 4. §. penult. & Iuſtit. de exhered. liber. §. vlt. In-
tellige eam præteritis competere per ſe. nam & inſti-
tutis competit propter alios, vt propter fratres ſuos
præteritos: ſufficit enim edictum committi per fi-
lium præteritum, vt etiam inſtitutus admittatur. ex-
heredatis verò nullo modo competit. l. ſi poſt. 10. §.
pen. & vlt. Datur autem tam ſuis, quàm emancipatis,
& emancipatorum liberis. l. 3. in prin. & ℑ. tit. prox. l. is
qui. 15. & C. de collat. l. vt liberis. 17. Item poſtumis.
l. 1. §. hæc autem. videlicet poſtquàm nati ſunt. ℑ. de
ven. in poſſeſſ. mitt. l. vlt.

V. *De legatis præſtandis contra tabulas bonorum poſſeſſione petita.*

TRes ſunt effectus petitæ bonorum poſſeſsionis contra tabulas teſtamenti. Primus effectus eſt, vt legata ex eo teſtamento non debeantur, niſi liberis, vel parentibus, vel dotis nomine vxori nuruíve relicta ſint. l. 1. Ne dicas hunc titulum hodie eſſe inutilem, eò quòd No. 115. omnia legata tuetur: quoniam ea No. non pertinet ad bonorum poſſeſsionem contra tabulas, ſed ad querelam inofficioſi teſtamenti.

VI. *De collatione bonorum.*

1 SEcundus effectus eſt collatio: quæ duplex eſt, bo-
2 norum, & dotis. ¶ De collatione bonorum ſcien-
dum eſt, liberos emancipatos, qui ad bonorum poſ-
ſeſſionem vnà cum liberis integri iuris admittuntur,
cogi bona ſua, quæ propter emancipationem ſibi ac-
quiſiuerunt, conferre, id eſt, cum bonis paternis con-
fundere (confuſio vocatur in l. ſi deportatus. 8. C. de
bon. præſcript. & confundi dicitur, quod confertur,
in l. ſi ſoror. 8. C. h. t.) vt ex vniuerſa illa maſſa partes
fiant inter ſuos & emancipatos Niſi enim hæc colla-
tio ab emancipatis fieret, non eſſent liberis integri iu-
ris exæquatis; quod prætori propoſitum fuit ſed eſ-
ſent melioris conditionis, quod eſt iniquum. l. 1. in pr.
¶ Nota primò hanc collationem tantùm inter liberos 3
defuncti locum habere, non inter adſcendentes, vel
tranſuerſales. glo. vltim. in l. 1. C. de legit. hered. Iaſ.
in l. ſi emancipati. num. 26. C. h. t. ¶ Nota ſecundò 4
emancipatos liberis tantùm integri iuris conferre, non
etiam emancipatis. l. 1. §. vlt. l. 2. §. ſi tres. l. 3. §. Iulianus.
& C. eo. d. l. ſi emancipati. 9. Quin etiam conferunt, ij,
qui nec ſui nec emãcipati ſunt, vt deſcendentes ex fe-
minis. C. eod. l. vt liberis. 17. l. illam. 19. ¶ Nota tertiò 5
conferre quem ea quæ habuit cùm pater moreretur,
deducto ære alieno. l. 1. §. qui ab hoſtibus & §. ſeq. &
C. eod. l. 6. ¶ Nota quartò ea conferri, quæ in legi- 6
timam imputantur ad excludendam inofficioſi quere-
lam: non conferri autem bona caſtrenſia vel quaſi ca-
ſtrenſia. C. h. t. l. filiæ. 12. & D. pro ſoc. l. cùm duob. 52.
§. idem Papinianus. immo hodie ne quidem aduenti-
tia conferri, ſed tantùm profectitia. C. h. t. l. vltim.
¶ Nota quintò, hoc iure collationem fieri ab inteſta- 7
to, ſiue teſtamentum à parente factum non fuerit, ſiue
euerſum ſit per contra tabulas, vel per quærelam inof-
ficioſi. C. eod. l. 4. l. ſi emancipati 9. l. vt liberis. 17. Immo
etiamſi parente deportato, pars bonorum relicta libe-
ris ſit. C. de bon. præſcript. l. ſi deportatus. 8. ex teſta-
mento autem non eſſe locum collationi, niſi parens
eam fieri iuſſerit, l. 1. §. vel maximè. & §. ſeq. & C. eod.
l. 7. l. à patre. 10. & ℑ. ſi quis omiſ. cau. teſtam. l. ſi filius.
25. & C. comm. vtriuſque iudic. l. vlt, hodie verò etiam
ex teſtamento collationi locus eſt, niſi teſtator eam
prohibuerit, quia cenſetur per obliuionem non iuſſiſ-
ſe. Nou. 18. cap. 6. ¶ Nota ſextò collationem fieri vel 8
reipſa, vel cautione de conferendo. l. 1. §. iubet. vel cau-
tione de defendendo, vt ij, quibus confertur, à ne-
ceſſitate aliquid præſtandi liberentur. C. eod. l. 2. vel
remiſsione, veluti ſi quis patiatur tantum fratrem pre-
cipere ex bonis paternis, quantum ei conferre debet.
C. eod. l. 5. & D. de adminiſtr. tuto. l. cùm poſt. 43. §. 1.
verſ. ſicut in collatione.

VII. *De collatione dotis.*

DOtem profectitiam filiæ ſuæ vel emancipatæ 1
conferunt tam ſuis, quàm emancipatis. C. de
collat. l. 4. & l. filiæ 8. ſiue bonorum poſſeſsionem pe-
tierint, ſiue ſe bonis paternis miſcuerint. l. 1. in princ.
¶ Aduentitia olim conferebatur fratribus, qui in po- 2
teſtate patris manſerunt, non emancipatis. d. l. 4. ſed
hodie omninò nõ cõfertur. C. de collat. l. vlt. ¶ Æquè 3
autem in dote atque in aliis bonis hodie obtinet, vt
collatio fiat, ſiue ſuccedatur ab inteſtato, ſiue ex te-
ſtamento, niſi parens contrarium in teſtamento ſuo
ſtatuerit. Nou. 18. cap. 6. ¶ Donatio quoque propter 4
nuptias in collationem venit. C. de collat. l. illam. 19.
& l. pen. §. 1. ¶ De ſimplici donatione à parente facta, 5
meritò ambigitur. nam eam conferri traditur in l. ſi
donatione. 13. & l. vt liberis. 17. in fin. C. eod. quarum
illa loquitur de filiafamiliâs, hæc de emancipatis. Sed
conferri negatur in l. filiæ. 18. in princ. C. fam. erciſc. &
in d. l. pen. §. 1. vbi duo caſus excipiuntur. Nec video,
quomodo hæc loca conciliari poſsint, niſi cum Cuiac.
lib. 3. Obſeru. cap. 30. diſtinguamus inter ſuccedentes
ex teſtamento, & ſuccedentes ab inteſtato: quia iure
Codicis hæc diſtinctio obtinet, vt ſuprà docui. Hanc
ſententiam ſi amplectamur: fatendum erit, ſimplicem
donationem à parentibus in liberos collatam, hodie
indiſtinctè conferendam eſſe, id eſt, non ſolùm ab in-
teſtato, ſed etiam ex teſtamento niſi teſtator contra-
rium ſtatuerit. No. 18. cap. 6.

VIII. *De*

VIII. *De coniungendis cum emancipato liberis eius.*

TErtius effectus eſt ex clauſula à Iuliano adiecta edicto perpetuo.l.3.& ȷ̄.tit.prox. l.1.§. ſi patet,vt emancipato petenti bonorum poſſeſſionem contra tabulas teſtamenti paterni iungatur in vnam portionem filius eius in poteſtate aui retentus, adeo vt huic filio ſoli conferat,non fratribus ſuis.l.1.in princ. cùm enim filius gradu, nepos ratione ſuitatis potior videatur, neutrum à ſucceſſione excludi, ſed vtrumque ſimul ad bonorum poſſeſſionem admitti, æquum eſt, d.l.1. §.1. Idem obtinet in bonorum poſſeſſione vnde liberi.ȷ̄.de bon.poſſ.ſec.tab.l.5.in princ.

IX. *De ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore eius.*

1 DIctum eſt dè liberis, quibus datur bonorum poſ-
ſeſſio contra tabulas:alij ſunt, quibus alia bono-
2 rum poſſeſſio vice huius datur. ¶ Primò ſi filius, cui
nato daret prætor bonorũ poſſeſsionẽ,adhuc in vtero
ſit, prætor ventrẽ in poſſeſsionẽ mittit vice contra ta-
bulas bonorum poſſeſsionis.l.1.in pr. Hoc ius ad alias
quoq; edicti partes producitur, ex omnibus enim par-
tibus venter in poſſeſsionẽ mittitur, ex quibus is ad-
mitteretur,qui in vtero eſt,ſi in reb. humanis eſſet.l.7.
3 in pr. ¶ Vẽtre autẽ in poſſeſsionẽ miſſo,& bonis cura-
tor vnus vel plures dari ſolent.d.l.1.§.quoties.& §.ſeq.

X. *De Carboniano edicto.*

1 SI impuberi controuerſia fiat, an inter liberos ſit:
cauſâ cognitâ perinde ex edicto,quod primus Car-
bo prætor introduxit, poſſeſsio datur, ac ſi nulla de
ea re controuerſia eſſet, iudiciúmque in tempus pu-
2 bertatis cauſâ cognitâ differtur. l. 1. in princ. ¶ Hoc
edictum ad contra tabulas bonorum poſſeſsionem, &
3 ad alias quoque aptatur l.3. in prin. ¶ Hæc bonorum
poſſeſsio eſt decretalis: quoniam ex edicto à prætore
decernitur pro tribunali; edictalis verò abſque decre-
4 to eſt ſine re,vt Cuiac.hic notat. ¶ Porrò hæc bono-
rum poſſeſsio, ſi ſatiſdatum ſit,non tantùm ad poſſeſ-
ſionem adipiſcendam, ſed etiam ad rerum perſecu-
tionem, & ad debita exigenda,& ad collationes valet.
l. penult.

XI. *De bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas.*

1 HActenus de prima bonorum poſſeſsione ex te-
ſtamento, quæ eſt contra tabulas, & de his quæ
eius vice dantur, ſufficienter dictum eſt: ſequitur ſe-
2 cunda,quæ eſt ſecundum tabulas.l.2.in princ. ¶ Hæc
datur directa ſcriptis heredibus: vtilis,nuncupatis. C.
eod.l.2. Rationem attuli huius diſcriminis.ȷ̄.tit.2.

XII. *Si à parente quis manumiſſus ſit.*

1 EXpoſitis duabus edicti partibus de bonorum poſ-
ſeſsione contra tabulas & ſecundum tabulas,
Sciendum eſt, vtramque dari, non ſolùm liberis, vt
ſuprà expoſitum fuit, ſed etiam parentibus, & patro-
nis. Ac de bonorum quidem poſſeſsione ſecundum
tabulas nulla dubitatio eſſe poteſt: de ea igitur videa-
mus, quæ eſt contra tabulas: ac primùm dicamus de
2 parentibus. ¶ Qui ſi à liberis emancipatis præteriti
ſint, contra tabulas bonorum poſſeſsionem petere
poſſunt: quia patronis aſsimilantur;adeo vt ſicuti pa-
troni contra tabulas libertorum, ita etiam parentes
contra tabulas liberorum bonorum poſſeſsionem ac-
3 cipere poſsint. ¶ Hoc ius ita demum parenti compe-
tebat, ſi contractâ fiduciâ emancipaſſet, id eſt, ſi ipſe
manumiſiſſet. nam ſi patri fiduciario mancipaſſet, &
is manumiſiſſet; certè ipſe pater fiduciarius pro patro-
no habebatur: ipſi autem patri naturali non dabatur
hæc bonorum poſſeſſio, ſed alia, quæ vocabatur *vnde decem perſonæ*. Inſtit. h. t.§.1. Idcirco hic titulus ita in-
ſcribitur, *Si à parente quis manumiſſus ſit*. ſed hodie ex
Iuſtiniani conſtitutione, ſublatis veterum ſolemnita-
tibus, & imaginariis venditionibus, & ſublata bono-
rum poſſeſſione vnde decem perſonæ, ſemper cenſe-
tur pater emancipaſſe contractâ fiduciâ, & indiſtinctè
habet ius patroni in bonis liberorum. Inſtit. eod.§.ſed
eos,& de legitima adgn.ſucceſſ.§.vlt.& C. de emanci-
pat.liber.l.vlt.

XIII. *De bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis.*

QVod ſuperiori titulo traditum eſt, parentes à liberis præteritos, eorum bona ſcriptis heredibus auferre per contra tabulas, exceptionem patitur in rebus caſtrenſibus: hæ namque ex ſpeciali priuilegio in bonorum poſſeſſionem contra tabulas militis non veniunt.ȷ̄.de teſtam.l.ſi à milite.29.& l.ſeq. Hactenus de parentibus: iam dicamus de patronis.

XIV. *De iure patronatus.*

QVia bonorum poſſeſſio contra tabulas liberti,eſt pars iuris patronatus, libet totum hoc ius plenè explicare. Huius iuris tres ſunt partes, deinceps enarrandæ.

XV. *De obſequiis parentibus & patronis præſtandis.*

PRima pars iuris patronatus in obſequiis ſpectatur. 1
¶ Obſequium eſt honor, qui alicui exhibetur. l.1. 2
in princ.l.7. §.vlt. ¶ Hoc debent liberti patronis, & 3
liberi parentibus: quia filio & liberto ſemper honeſta
& ſancta perſona patris ac patroni videri debet: l. Li-
berto. 9. Qui ſecus fecerit: tanquam ingratus, extra
ordinem punitur.l.1. §. ſi filius. & C. de libert.& eor.
libe.l.1. & in poteſtatem domini ſeu patris retrahitur.
C. eod. l. 2. & C. de ingrat. libe. l.vn. interdum & alia
pœna infligitur: veluti qui parentem vel patronum
ſine venia prætoris in ius vocauit, 50.aureis multatur.
ȷ̄.de in ius voc.l.pen.& vlt.

LIBER XXXVIII.

TITVLVS I.

De operis libertorum.

SECVNDA pars iuris patronatus in ope- 1
ris cernitur, quas liberti patronis præ-
ſtant. ¶ Operæ ſunt diurnum officium. 2
l.1. Intellige diem naturalem ab ortu ad
occaſum Solis, non diem ciuilem horis
quatuor & viginti conſtantem, vt in l.more. 8. ȷ̄. de
feriis. ¶ Operarum aliæ ſunt artificiales, quæ in arti- 3
ficio: aliæ officiales, quæ in officio exhibendo con-
ſiſtunt.atque hæ naturaliter debentur patrono, licèt
ei à liberto promiſſæ non ſint. ȷ̄.de condict. indeb.l.ſi
non ſortem.26.§.libertus.artificiales verò non deben-
tur, niſi ex promiſsione vel iureiurando liberti. l.7. &
de manu.teſtamen.l.ſeruum.36.& de liber.cau.l.vlt.&
de fideiuſſ.l. ſi quis pro eo.56.in princ.& de acceptil.l.
& per iuſiurandum.13. in princ. Caius lib.2.Inſtit.tit.
9.§. item & alio. ¶ Hæc dicta ſint de operis liberto- 4

tum. De operis ſeruorum dictum eſt. ꝭ lib. 7. tit. 7. (vbi
notaui eſſe operas etiam brutorum animalium) & lib.
33. tit. 1. Operæ filiisfamilia. ꝭ tit. prox. l. pen. & omni-
no liberis hominibus impoui non poſſunt. d. l. ſi quis
proeo. in princ.

II. *De bonis libertorum.*

1 TErtia pars iuris patronatus ad bona libertorum
reſpicit. In hac parte prætor tria remedia dat pa-
2 trono. ¶ Primum remedium eſt bonorum poſſeſsio
contra tabulas liberti, ſi ab eo patronus ſit in teſta-
mento prætericus: per quam aufert tertiam bonorum
partem heredi ſcripto. vide §. ſed noſtra. Inſtit. hoc t.
3 ¶ Alterum remedium eſt bonorum poſſeſsio vnde le-
gitimi: per quam ſuccedit liberto inteſtato. vide d. §.
ſed noſtra. Inſtit. h. t. & §. ſed eos. de bonor. poſſeſ. &
l. vlt. C. de bon. libertor. editam ex Baſilicis à Cuiacio
4 lib. 20. obſer. cap. 34. ¶ Quibus ex locis duo notabis.
Vnum eſt, patronum non habere bonorum poſſeſsio-
nem contra tabulas liberti, minus in bonis habentis
quàm centum aureos. Alterum eſt, libertorum libe-
ros, parentes, & fratres præferri patrono: adeo vt his
ſuccedentibus, neutra bonorum poſſeſsio patrono de-
tur in bonis liberti, id eſt, neque contra tabulas teſtati,
neque vnde legitimi ab inteſtato.

III. *De libertis vniuerſitatium.*

HÆ bonorum poſſeſsiones dantur etiam vniuer-
ſitati, quæ ſeruum ſuum ad libertatem produ-
xit l. vn.

IV. *De adſignandis libertis.*

1 MOrte patroni tranſit ius patronatus ad eius li-
beros. l. 5. in princ. l. patronæ. 18. cum ſim. Sed ſi
patronus vni ex liberis adſignauerit libertum: ille ſo-
lus, cui adſignatio facta eſt, ex ſenatuſconſulto pro pa-
2 trono habetur. l. 1. in princ. ¶ Nota adſignari non
poſſe ſoli filio emancipato. Inſtit. eod. §. datur. ſed ſi
quis ex pluribus filiis in poteſtate retentis vni, ſimúl-
que filio emancipato libertum adſignauerit: emanci-
patus per fratrem integri iuris, cui iunctus eſt, bene-
ficio adſignationis fruetur. l. vtrum. 9.

V. *Si quid in fraudem patronis factum ſit.*

TErtium remedium eſt actio Fabiana vel Caluiſia-
na perſonalis. l. 1. §. hæc actio. qua reuocantur ea,
quæ libertus in fraudem patroni alienauit, ne portio-
nem legitimam ei relinqueret. d. l. 1. in pr. & §. verum.
& paſsim. Illam Fabius vel Fauius: (nam alibi Fabia-
na, alibi Fauiana ſcriptum eſt) hanc Caluiſius præto-
res introduxerunt. & illa quidem habet locum ex te-
ſtamento. hæc verò ab inteſtato. l. 3. §. patronus. &
§. ſeq.

VI. *Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, vnde liberi.*

1 HVcuſque de bonorum poſſeſsionibus ex teſta-
mento, quas diximus locum habere, ſi tabulæ
teſtamenti extent: has ſequuntur bonorum poſſeſ-
ſiones ab inteſtato. l. 1. §. ita. quæ nunc datur, cùm ta-
bulæ teſtamenti validi non extant. l. 3. Siue enim te-
ſtamentum factum non ſit, ſiue factum quauis de cau-
ſa ſit inutile, ab inteſtato ſuccedîtur. l. 1. §. planè & §.
2 penult. ¶ Hîc ſunt quatuor bonorum poſſeſsiones,
quarum priores ſunt poſterioribus potiores. d. l. 1. §. 1.
Prima eſt bonorum poſſeſsio vnde liberi: qua liberi
parentibus ſuccedunt: ſiue in eorum poteſtate, ſiue
ſui iuris fuerint. d. l. 1. §. liberos. & ꝭ. quis. or. in bo. poſſ.
ſeru. l. 1. §. vlt. Sed filius adoptiuus, quandiu eſt in ado-
ptiua familia, patri adoptiuo tamquam filius ex hac
edicti parte poteſt ſuccedere, nō patri naturali: eman-
cipatus autem à patre adoptiuo, è contrario vocabi-
tur ad ſucceſsionem patris naturalis, non patris quon-
dam adoptiui. d. l. 1. §. liberos. & l. 4. & Inſtit. de hered.
quæ ab inteſt. §. at hi.

VII. *Vnde legitimi.*

SEcunda eſt bonorum poſſeſsio vnde legitimi. Le-
gitimi ſunt liberi ſui, adgnati, patronus, & pater
qui filium emancipauit.

VIII. *Vnde cognati.*

TErtia eſt bonorum poſſeſsio vnde cognati. Co-
gnatos hîc propriè & anguſtè accipe, vt hi ſigni-
ficentur, qui ratione ſanguinis iuncti erant defuncto,
non tamen erant in eius familia, vt coniuncti per fe-
minas. ꝭ. de gradib. l. vlt. §. cognati. & §. cognationis. &
Inſti. de legit. adgnat. tut. §. 1. & de ſucceſſ. cogn. §. pen.
& coniuncti per maſculos, quorum adgnatio per ca-
pitis deminutionem ſublata eſt. Inſtit. eod. §. 1.

IX. *De ſucceſſorio edicto.*

COmmunia dictis bonorum poſſeſsionibus duo 1
ſunt. Primò his commune eſt, vt ſi priori loco
vocati, bonorum poſſeſsionem non accipiant, ſequen-
tes in eorum locum ſuccedant, & ad bonorum poſſeſ-
ſionem vocentur, vt putà cum liberi primo loco vo-
centur, his repudiantibus vocantur legitimi & ſimi-
liter his quoque repudiantibus, cognati: item repu-
diante proximiore adgnato, vel cognato, ſequens ad-
mittitur. ¶ Nota primò ſucceſsionis verbum eſſe ho- 2
monymum alia namque eſt ſucceſsio, qua defuncto
ſucceditur: alia, qua quis in locum eius ſuccedit, qui
prior ad hereditatem vel bonorum poſſeſsionem vo-
cabatur hæc poſterior ſignificatio in præſentia debet
accipi, & ab hac appellatur edictum ſucceſſorium.
¶ Nota ſecundo ſucceſſorium edictum obtinere tam 3
in diuerſis bonorum poſſeſsionis generibus, vt repu-
diantibus liberis vocantur legitimi, & repudiantibus
legitimis vocantur cognati: quàm in eodem genere,
vt repudiante fratre vocatur patruus. ¶ Nota tertiò 4
non ſolùm alios aliis, ſed etiam eoſdem ſibi ipſis ſuc-
cedere verbi gratiá filius integri iuris, eſt in numero
liberorum, & legitimus, & cognatus ſi igitur non pe-
tierit bonorum poſſeſsionem vnde liberi: poteſt pe-
tere vnde legitimi: & hac quoque omiſſa, vel repu-
diata, poteſt petere vnde cognati. d. l. 1. §. ſed videndum
& ꝭ. quis or. in bonor. poſſeſſ. ſeru. l. 4. §. 1. ¶ Nota 5
quartò huic ſucceſsioni locum eſſe, cùm prior vel re-
pudiauit, vel non petita bonorum poſſeſsione deceſsit,
vel tempore excluſus eſt l. 1. §. qui ſemel. §. ſi intra. §.
ſed videndum. Tempus autem petendæ bonorum poſ-
ſeſsionis à prætore præſtitutum eſt parentibus & libe-
ris vnius anni; & reliquis dierū centum. d. l. 1. §. quod
dicimus. & §. largius. & Inſtitut. de bonor. poſſeſſ. §.
cùm igitur quod quidem tempus vtile eſt. Inſtit. eod.
§. pen. & ꝭ. quis or. in bon. poſſeſ. ſeru. l. 2.

X. *De gradibus & affinibus & nominibus eorum.*

SEcundò dictis bonorum poſſeſsionibus commune 1
eſt, vt gradu proximiores præferantur remotiori-
bus; & qui ſunt in eodem gradu, ſimul admittantur.
Nam quod nepos vnà cum patruo ſuo ſuccedat auo,
quamuis nepos ſit in ſecundo gradu, patruus eius (id
eſt, filius defuncti) ſit in primo gradu: hoc ideo fit,
quia nepos in locum patris ſui prædefuncti ſuccedit,
eúmque repræſentat. Inſtit. de hered. quæ ab inteſt. §.
cum

Digitized by Google

cùm filius. adeo vt repræſentatiuè dici poſsit eſſe in
primo gradu, eadémq; iure munc eſt aliorum liberorum,
qui parentum ſuorum prædefunctorum locum occu-
pant. ceterum pater filio ſuo in bonis aui præfertur. l. 5.
§. 1. eo excepto, quòd filio emancipato iungitur eius
filius qui in poteſtate aui remanſit. d. l. 5. in pr. vt fuit
expoſitum. ſ. de coniun. cum emanc. lib. eius. Quo-
niam igitur in dictis trib. bonorum poſſeſsionum or-
dinibus, vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, gra-
duum ratio habetur: meritò de gradibus hoc loco agi-
tur: vt intelligamus, quinam ſingulis gradibus collo-
centur vel inter liberos, vel inter parentes, vel inter
cognatos ſiue adgnatos. Cum hoc tractatu coniun-
ctus eſt tractatus de affinibus: idéque ſub eodem ti-
2 tulum refertur. ¶ Cognatio eſt ſanguinis vera vel fi-
cta coniunctio. Vera eſt inter natura coniunctos: ficta
inter coniunctos per adoptionem. Illa vocatur natu-
ralis: hæc, ciuilis ſeu legitima. Item illa propriè appel-
latur cognatio: hæc, adgnatio. Inter aliquos tantùm
naturalis, inter nonnullos ciuilis tantùm, inter alios
vtraque coniunctio eſt. l. 4. §. cognationis. Naturâ tan-
tùm coniuncti ſunt, qui ſunt eiuſdem ſanguinis, non
eiuſdem familiæ, vt mater & filius, vt coniuncti per
feminas, vt adgnati capite minuti, ſicuti notaui ad tit.
vnde cognati. Ciuiliter tantùm coniuncti ſunt, qui
ſunt eiuſdem familiæ, non eiuſdem ſanguinis, vt con-
iuncti per adoptionem; quoniam adoptio non ius
ſanguinis, ſed adgnationis affert. ſ. de adopt. l. qui in
adoptionem. 25. Ideóque fratres adoptiui impropriè
vocantur conſanguinei. Inſti. de legiti. adgnat. ſucceſſ.
§. per adoptionem. Vtroque vinculo iuncti ſunt, qui
ex iuſtis nuptiis. d. l. 4. §. cognationis. verſ. vtroque iure
per maſculos ſunt coniuncti. d. l. vlt. §. cognati. & §. co-
gnationis. & de legit. adgn. tut. §. 1. neque ſunt capite
minuti. Inſtit. de legi. adgn. tut. §. vlt. & de ſucceſſ. co-
gnat. §. 1. Eſt & altera cognationis diuiſio, quòd alia
eſt inter parentes & liberos, alia inter tranſuerſales, id
eſt, inter eos qui ex eodem parente ſunt procreati. l. 1.
3 in pr. & inſtit. eod. in pr. ¶ Gradus eſt cognatorũ vel
adgnatorũ diſtantia: quæ quidẽ à generatione ſumitur:
tot enim iure ciuili inter duas perſonas gradus nume-
rantur, quot ſunt generationes interiectæ. l. vlt. §. nam
quoties. & Inſt. eo. §. hactenus. Iuris canonici alia ratio
4 eſt, vt in Analyſi eiuſdem tituli expoſui. ¶ Affinitas
eſt per nuptias coniunctio inter coniugem & alterius
coniugis cognatos. Hoc eſt, quod dicitur in d. l. 4. §.
ſed quoniam. affines eſſe viri & vxoris cognatos. non
eſt enim intelligendum, cognatos viri & vxoris eſſe
affines inter ſe: ſed cognatos viri, eſſe affines vxoris:
5 & cognatos vxoris, eſſe viri affines. ¶ Dicuntur ergo
affines, eò quòd duæ diuerſæ cognationes per nuptias
copulantur, & altera ad alterius finem accedit. affini-
tas namque iure ciuili per nuptias contrahitur. d. l. 4.
§. ſed quoniam. Sed iure Pontificio affinitas etiam ex
concubinatu, & alio coitu oritur. ext. de eo qui cogn.
conſanguin. vxo. ſuæ. cap. 6. verſ. ſed nec affinitas. &
6 cap. tuæ 10. ¶ Illa quoque inter hæc iura differentia
eſt, quod iure ciuili inter affines nulli gradus ponun-
tur. d. l. 4. §. gradus. iure autẽ canonico, quia vir & vxor
ſunt vna caro, quoto cognationis gradu aliquis mari-
to iungitur, etiam eius vxori iunctus eſſe dicitur: &
quo gradu cognationis diſtat à muliere, eodem diſtat
7 ab eius marito. xxxv. quæſt. 5. c. porrò. ¶ Quod ad
nomina attinet, quæ eſt tertia huius rubricæ pars, qui-
dam cognatorum gradus propria nomina habent, vt
pater, filius, patruus. &c. plerique propriis nominibus
carent, vt parentes ſupra tritauum, liberi vltra trine-
potem. l. vlt. §. parentes. & tranſuerſales præter fra-
trem, patruum, patruum magnum, patruum, abpa-
truum, conſobrinum, ſobrinum, propius ſobrino, &
ceteros, qui eiſdem gradibus ſunt: vt meritò Iuſtinia-
nus dixerit, faciliùs eſſe ſingulorum cognatorum gra-
dus quàm nomina indicare. Inſtit. hoc tit. §. hactenus. 8
¶ Sunt autem alia nomina adgnatis & cognatis com-
munia, alia adgnatorum, vel cognatorum propria, alia
affinium. Communia cognatorum & adgnatorum in
linea adſcendentium, id eſt parentum, ſunt hæc: pater
mater: auus, auia: proauus, proauia: abauus, abauia: ata-
uus, atauia: tritauus, tritauia: in linea deſcendentium
id eſt liberorum, hæc: filius, filia: nepos, neptis: prone-
pos, proneptis: abnepos, abneptis: atnepos, atneptis:
trinepos, trineptis. in tranſuerſalibus hæc: frater, ſo-
ror: conſobrinus, ſi latè hoc vocabulum accipiatur. l. 1.
§. quarto gradu. in fin. & Inſtit. eod. §. quarto gradu.
verſ. conſobrinus: propior ſobrino, propior ſobrina:
ſobrinus, ſobrina. Nomina adgnatorum propria ſunt
tantùm in tranſuerſalibus: patruus amita: patruelis:
propatruus, proamita: abpatruus, abamita. Nomina
cognatorum propria, ſimiliter ſunt in tranſuerſalibus:
auunculus, matertera: conſobrinus, conſobrina, pro-
priè dicti: amitinus, amitina: proauunculus, proma-
tertera: abauunculus, abmatertera. Nomina affinium
ſunt: ſocer, ſocrus: gener, nurus: proſocer, proſocrus:
progener, pronurus: leuir, glos: ſororius, fratria: vitri-
cus, nouerca: priuignus, priuigna. vide l. 4. §. gradus. &
§. ſeq. & diſput. 2. the. 17.

XI. *Vnde vir & vxor.*

EXpoſitæ ſunt tres bonorum poſſeſsiones ab inte-
ſtato: vnde liberi, vnde legitimi, & vnde cognati:
quarta & vltima eſt, vnde vir & vxor: per quam con-
iux ſuperſtes coniugi defuncto vel defunctæ ſucce-
dit, id eſt, vir vxori: aut vxor viro.

XII. *De veteranorum, & militum ſucceſſione.*

POſtquàm ſpecialiter explanatæ ſunt bonorum poſ-
ſeſsiones, tam ex teſtamento, quàm ab inteſtato,
ſupereſt, vt quædam eis communia explicentur. Pri-
mò in milite ſpeciale eſt, vt ſi capitali pœna ex delicto
militari damnatus ſit, ex eius teſtamento peti poſsit
bonorum poſſeſsio ſecundum tabulas, & ab inteſtato
ei ſuccedat legitimus heres, vel proximus cognatus
vſque ad quintum gradum. l. 1. & 2. Idem ſeruari in ve-
terano, hæc rubrica indicat. Pagani capite puniti bo-
na confiſcantur. ĵ. de bon. damnat. l. 1.

XIII. *Quibus non competit bonorum poſſeſſio.*

SEcundò ſi heres ſcriptus prohibuerit defunctum
mutare teſtamentum: aut is qui ab inteſtato ſucce-
dit, prohibuerit eum facere teſtamentum, ne ad alium
ſucceſsio deueniret: ei, tanquam indigno, aufertur,
& confiſcatur, quod morte eius conſecutus eſt: ſiue
ſit hereditas, ſiue legatum vel fideicommiſſum, ſiue
bonorum poſſeſsio. De hereditate auferenda dictum
eſt ſub tit. de ſenatuſcon. Silan. de legatis autem & fi-
deicommiſsis ſub tit. de his quæ vt indign. de bono-
rum verò poſſeſsione hîc congruè tractatur. vbi intel-
lige non competere bonorum poſſeſsionem, quæ
propter dictam confiſcationem non competit cum
effectu.

XIV. *Vt ex legibus, ſenatúſve conſultis bonorum poſſeſſio detur.*

TErtiò vti noua lex, (nam legi xij. tabularum bono- 1
rum poſſeſſiones ſunt incognitæ) vel ſenatuſcon-

ſultum, vel principis conſtitutio, bonorum poſſeſſio-
nem defert, ita eam prætor dat, ſiue ex teſtamento, ſi-
ue ab inteſtato. l. vn. & Inſtit. de bonor. poſſeſſ. §. ſepti-
2 ma. ¶ Superiores bonorum poſſeſſiones vocantur or-
dinariæ. Inſtit. eod. §. ſed eas. in fi. hæc, extraordinaria,
d. §. ſeptima.

XV. *Quis ordo in bonorum poſſeſſionibus ſeruetur.*

QVartò bonorum poſſeſsiones certo ordine ſunt
diſpoſitæ, ſecundum quem deferuntur: vnde eas
ordinarias, appellari diximus, nam bonorum poſſeſ-
ſiones ab inteſtato ceſſant, ſi petatur bonorum poſſeſ-
ſio contra tabulas, vel ſecundum tabulas: atque hæc
illi cedat. item ab inteſtato præferuntur liberi legiti-
mis, legitimi cognatis, cognati coniugi. Hoc igitur
ordine bonorum poſſeſsiones ordinariæ diſponuntur:

1	Contra tabulas.	1	Ex teſtamento.
2	Secundum tabulas.	2	
3	Vnde liberi.	1	Ab inteſtato.
3	Vnde legitimi.	2	
4	Vnde cognati.	3	
5	Vnde vir & vxor.	4	

Hæc dicta ſint de bonorum poſſeſſionibus.

XVI. *De ſuis & legitimis heredibus.*

1 EXpoſitis duobus ſucceſsionum generibus, nimi-
rum ſucceſsione ciuili ex teſtamento, & ſucceſsio-
ne prætoria per bonorum poſſeſsionem, ſupereſt vt
2 dicamus de ſucceſsione ciuili ab inteſtato. ¶ Quam
partem breuiter attingam, quia iura omnia Digeſto-
rum, Codicis, & Inſtitutionum, quæ de inteſtati he-
reditate loquuntur, per Nou. 118. à Iuſtiniano ſunt
abrogata. Ibi namque tres heredum ordines Impera-
tor facit: & primò vocat liberos defuncti: ſecundò
parentes, tertiò tranſuerſales, ſublatâ ſuitatis, & adgna-
tionis prærogatiuâ. fratres tamen & ſorores ex vtro-
que parente coniunctos, adiungit parentibus: necnon
Nou. 127. cap. 1. adiungit horum fratrum vel ſororum
3 filios. ¶ Sed hîc in primo ordine vocantur ſui here-
des, quos definiui. ſ. de liber. & poſtum. §. 2. Horum
proprium eſt, vt heredes fiant ipſo iure: quia etiam
viuo parente ſunt quodammodò domini: vt non tam
hereditatem acquirere videantur, quam dominium in
eorum perſona continuari. ſ. eod. l. in ſuis. 11. & Inſtit.
de heredit. quæ ab inteſt. defer. §. Sui autem heredes
4 fiunt. ¶ In ſecundo ordine vocantur legitimi heredes.
Sunt autẽ legitimi heredes vel ex lege xij. tabularum,
5 vel ex iure nouo. ¶ Ac primò quidem ex lege xij. ta-
bularum vocantur proximi adgnati. Inſtit. de legit. ad-
gnat. ſucceſſ. in princ. inter quos ex Anaſtaſij conſtitu-
tione collocantur fratres & ſorores emancipati. C. de
legit. tut. l. 4. & de legit. hered. l. vlt. & Inſtit. de ſucceſ.
cognat. §. 1. & ex Iuſtiniani conſtitutione filij ſororum.
C. de legit. hered. l. pen. & Inſtit. de legit. adgn. ſucceſſ.
6 §. hoc etiam. ¶ Secundo ex eadem lege xij. tabularum
patroni, vel eorum liberi ſuccedunt libertis. Inſtit. de
legit. patro. tut. verſ. eo enim. & de ſucceſſ. libert. in pr.
7 ¶ Tertiò ex eiuſdem legis mente & interpretatione
parentes ſuccedunt liberis, quos emanciparunt. Inſtit.
de legiti. adgn. ſucceſſ. §. vlt. quia patronorum iura pro-
pter emancipationem habent, vt expoſui ſ. ſi à paren.
quis manumiſſ. ſit. §. 3.

XVII. *Ad ſenatuſconſultum Tertullianum, & Orphitianum.*

1 QVartò ex ſenatuſconſulto Tertulliano (quod Di-
ui Hadriani temporibus factum eſt. Inſtit. de ſe-
natuſconſul. Tertull. §. poſtea) mater filios, & filiabus 2
ſuccedit. ¶ Quintò ex ſenatuſconſulto Orphitiano
(quod Orphitio & Rufo Conſulibus factum eſt Diui
Marci temporib. Inſtitu. de ſenatuſconſ. Orphit. in pr.)
filij & filiæ ſuccedunt matri: & ex conſtitutionibus
principum nepotes & neptes ſuccedunt auiæ. Inſtitut. 3
eod. §. 1. ¶ Abſolutus eſt tractatus de tribus ſucceſ-
ſionum generibus, ciuili ex teſtamento, prætoria, &
legitima.

LIBER XXXIX.

TITVLVS I.

De operis noui nunciatione.

MEMORIA repetendum eſt, quod initio 1
tertiæ partis notaui, in his Pandectarum
partibus, tertia, quarta, quinta, & ſex-
ta, quatuor genera iudiciorum conſi-
derari: videlicèt de obligatione, de per-
ſonæ ſtatu, de rei dominio, & de poſſeſſione. Obliga-
tio ex variis cauſis & quaſi fontibus naſcitur. Iraque
multa obligationum genera conſtitui poſſunt: quo-
rum tria à dictæ tertiæ partis initio ad hunc vſque lo-
cum enarrata ſunt. Primum genus fuit obligationum
ex contractibus realibus, vt mutuo, commodato, &c.
Secundum ex contractibus perſonalibus, vt ſponſali-
bus, nuptiis, tutelis. Tertium ex ſucceſſionibus. Nunc
igitur ad reliqua obligationum genera enarranda per-
gamus. Quartum genus eſt obligationum de damno
infecto, id eſt, quod nondum factum eſt, ſed futurum
timetur. j. tit. prox. l. 2. ¶ Hæ obligationes ſunt tres. 2
Prima ex operis noui nunciatione oritur. Nam qui
opus nouum facit, per nunciationem inhibetur, &
vetatur in ea pergere, etiamſi ius faciẽdi habeat. l. 1. in
princ. ¶ Opus hic intellige, quod ſolo coniunctum 3
eſt, cuius ędificatio vel demolitio videtur opus nouum
continere. ceterùm ſi quis meſſem faciat, arborem ſuc-
cidat, vineam putet quamquam opus facit, tamen ad
hoc edictum non pertinet. d. l. 1. §. hoc autem. ¶ Opus 4
nouum facit, qui aut ædificando, aut detrahendo ali-
quid, priſtinam faciem operis mutat. d. l. 1. §. opus. Nec
refert vtrum intra oppida, an extra oppida in villis, vel
agris fiat: nec vtrum in loco publico, an in priuato
fiat. d. l. 1. §. ſiue autem. Si quis autem ædificium ful-
ciat, certè non opus nouum facit ſed veteri ſuſtinen-
do remediũ adhibet. d. l. 1. §. ſi quis ædificium. ¶ Nun- 5
ciare nouum opus, eſt denunciare ne opus nouum fiat.
Quapropter ad futura, non ad iam facta opera hoc re-
medium operis noui nunciationis pertinet. d. l. 1. §. 1
¶ Nunciare nouum opus poteſt, qui dominiũ habet, 6
vel ſeruitutẽ. j. de remiſſ. l. vn. §. ius habet. vrbanã ſci-
licèt. ſ. de ſeruit. præd. vrban. l. inter. 15. in fi. nõ ruſticã.
l. qui viã. 14. Fructuarius procuratorio nomine nũciare
vicino poteſt ipſi autẽ domino nunciandi ius non ha-
bet. l. 1. §. vlt. & l. 2. & j. de remiſſ. d. l. vn. §. peu. ¶ Non- 7
ciatio in rem fit, non in perſonã, id eſt, in re præſenti
fit ei qui in re præſenti eſt, ſiue ſit dominus, ſiue do-
mini, operiſue nomine ibi ſit, cuiuſcunque ſit condi-
tionis, dummodò intelligat quod agitur, idcirco nun-
ciatio ſeruo vel fabro facta, dominum tenet, licèt in-
fantem, vel furioſum. l. 5. §. nunciationem. & §. ſeq. l.
operis. 10. & l. ſeq. ¶ Nunciat aliquis nouum opus, 8
I. Vel ſuo vel alieno nomine. d. l. 1. §. item nunciatio-
nem. II. Vel iuris ſui conſeruandi, vel damni depel-
lendi cauſâ. d. l. 1. §. penult. III. Vel per præto-
rem,

rem, vel per lapilli iactum, vel verbis hæc autem pro-
priè & anguſtè vocatur operis noui nunciatio, quæ
verbis fit: ſed minus eſt cæteris vtilis, quoniam aduer-
ſarium poſſeſſorem facit. d. l. 1. §. nunciatio ex hoc. &
9 d. l. 5. §. meminiſſe. ¶ Effectus nunciationis eſt, vt ab
opere abſtineatur, donec vel ſatiſdetur de opere reſti-
tuendo, ſi contra facientem iudicabitur, vel nunciatio
remiſſa à prætore fuerit. l. non ſolùm. 8. §. ſciendum.
Tollitur enim nunciatio ſatiſdatione, vel remiſſione:
quin etiam alienatione, & morte alienantis. d. l. non
ſolùm. §. pen. non morte eius, cui nunciatum fuit. ead.
l. §. vlt. Interdum nunciationem contemnere licet: ve-
luti ſi quis riuos, aut cloacas purget, opuſúe aliud fa-
ciat, cuius mora periculum eſt allatura. l. 5. §. ſi quis ri-
10 uos. & §§. ſeqq. ¶ Ad operis noui nunciationem per-
tinent tria interdicta. I. Reſtitutorium, quo prætor
opus contra nunciationem factum reſtitui iubet. l.
prætor. 20. in princ. II. Prohibitorium, ne vis fiat no-
uum opus facienti, ſi de eo reſtituendo ſatisdederit,
aut per aduerſarium ſteterit quominùs ſatisdaret. d. l.
prætor. §. deinde. III. Prohibitorium, ne vis fiat no-
uum opus facienti, poſtquam nunciatio à prætore re-
miſſa fuerit. ↄ. de remiſſ. l. vn. in princ.

II. *De damno infecto, & de ſuggrundis, & protectionibus.*

1 SEcunda obligatio de damno infecto eſt propter
periculum, quod vicino ædificio minam minante,
vel parte eius, vt proiecto, vel protecto) liber Flor. hîc
habet protectionibus, in iudice habet proiectioni-
2 bus) vel ſuggrunda imminet. ¶ Proiectum eſt, quic-
quid vltra ædes eminet, ita vt ab altera parte ſuſpen-
ſum maneat: alioquin non proiectum, ſed immiſſum
diceretur. Proiecta igitur ſunt, vt mæniana, protecta,
ſuggrunda. Immiſſa, vt tigna, quæ ab ædibus in vici-
nas ædes immittuntur. ↄ. de verb. ſignif. l. malum. 242.
§. 1. Mæniana ſunt, quæ ſpectandi causâ proiiciuntur,
à Mœnio inuentore appellata, vt Feſtus, Aſconius, &
alij auctores ſunt. Protectum eſt eminens tecti pars,
quæ ſtillicidium arcet à pariete. Suggrunda ſunt ta-
bulæ circa ædificium à ſummo exteuſæ, quæ ædes
tuentur ab iniuria imbrium, atque etiamſi, larignæ
fuerint, à periculo incendiorum, vt ex Palladio & Vi-
3 truuio Curiae. hîc notat. ¶ Qui damnum ab ædibus
vicini ruinoſis ſibi metuit, petere à vicino poteſt, vt
ſibi eo nomine à vicino caueat: dummodò enim iu-
ret ſe non calumniæ cauſa id petere, prætor vicinum,
ſi dominus ſit, repromittere: ſi alieno nomine inter-
ueniat, ſatisdare: ſi dubitetur an ſit dominus, ſub ex-
ceptione ſatisdare iubet. eóque ita vt oportet non ca-
uente, aduerſarium eius in poſſeſsionem primo de-
creto mitti. in contumaciam perſeuerante, etiam poſ-
ſidere ſecundo decreto iubet. l. 7.

III. *De aqua & aquæ pluuiæ arcendæ.*

1 TErtia de damno infecto obligatio eſt, cùm ex ope-
re manu facto. l. 1. §. 1. aqua pluuia (id eſt, quæ de
cœlo cadit, & quæ imbre excreſcit. d. l. 1. in princ. vbi
pro *atque*, puto legendum *& quæ*) nocitura eſt. d. l. 1.
§. 1. l. 6. §. officium. l. Antæus. 14. §. in hoc iudicium. l.
2 vicinus. 24. §. pen. ¶ Qui opus fecit, aut facienti ſuc-
ceſſit, opus ſuis impenſis tollere, ac damnum poſt li-
tem conteſtatam contingens ſarcire cogitur. is, cuius
ſeruus fecit, eum noxæ dedere poteſt, alij tantùm pa-
tientiam præſtare tenentur, vt opus tollatur. d. l. 6. §.
3 officium. & §§. ſeqq. l. ſupra. 11. §. vlt. & l. ſeq. ¶ Hac
de cauſa datur actio perſonalis. d. l. 6. §. aquæ. ex lege
4 xij. tabularum. ↄ. de ſtatulib. l. Labeo. 21. in pr. ¶ Hinc
occaſione ſumpta, agitur latiùs de aqua, id eſt, de aquæ
ſeruitutibus, vt aquæ ducendæ. l. 7. cum tribus lll. ſeqq.
& d. l. Suprà. in pr. l. ſi prius. 17. in pr. & §. 1. l. ſi in pu-
blico. 18. & §. 1. & l. vlt. & aquæ hauriendæ. d. l. ſi prius.
§. via. ¶ Quapropter hic titulus inſcribitur *de aqua*, 5
id eſt aquæ ſeruitutibus, (nam aquæ appellatione in-
terdum ſignificatur ſeruitus, vt in l. liberto. 31. §. vlt.
ſ. de negot. geſt. & in rubr. C. de ſeruit. & aqua) *& aquæ
pluuiæ arcendæ*. ſubaudi, actione. ¶ Expoſitum eſt 6
quartum obligationum genus, quod ad damna infecta
ſpectat.

IV. *De publicanis, & vectigalibus, & commiſſis.*

QVintum obligationis genus ad vectigalia reſpi- 1
cit. ¶ Vectigalia ſunt redditus fiſci, aut reipub. 2
vnde vocantur publica vectigalia. ↄ. de verb. ſignif. l.
inter. 17. §. 1. & præcisè publica. ſ. pro ſoc. l. vt in con-
ductionibus. 53. & dicuntur eſſe fructus, quibus re-
ſpub. ſuſtinetur, apud Tacitum lib. 13. annal. Hæc qui
conducunt, publicani nominantur. l. 1. §. 1. l. quantæ.
12. §. vlt. & l. ſeq. in princ. & ↄ. de verb. ſign. l. eum qui.
16. vel redemptores. ſ. loca. l. cùm in plures. 60. §. pen.
eáque conductio appellatur redemptura. ſ. de inſtit.
actio. l. 5. §. Labeo. & apud. Liu. in extremo lib. 33.
quamquam redemptor propriè dicitur, qui faciendum
aliquid, vt templum, vel porticum; aut præbendum,
vt annonam exercitui conduxit: & tum demum, cùm
id fecit, vel præbuit, pecuniam à fiſco accipit, auctore
Feſto. Cùm autem multæ eſſent publicanorum ſocie-
tates: is, qui à populo conducebat, quia manu ſubla-
ta ſignificabat ſe auctorem conductionis eſſe, man-
ceps appellabatur, teſte eodem Feſto. hunc Aſcon. vo-
cat publicanorum principem. Præs verò eſt, vt ait Fe-
ſtus, qui populo ſe obligat, interrogatus à magiſtratu,
quia populo præſtare debet, itaque tam manceps, præs
eſt, quàm qui pro eo præs factus eſt: ſocij verò ſunt,
qui in partem quæſtus vel iacturæ à mancipibus &
prædibus vocabantur. Hæc Feſtus. ¶ Vectigalium 3
varia ſunt genera: vt ſcriptura, decuma, portorium:
ac publicanorum genera totidem, vt decumani, pe-
cuarij, portitores. Scripturam paſtores ex publicis pa-
ſcuis ſoluebant pecuariis: decumam aratores, qui pu-
blicos agros colebant, decumanis dabant. portorium
mercatores portitoribus mercium importatarum vel
exportatarum nomine pendebant. Sunt & Salinarum
& Fodinarum vectigalia. l. ſed & hi. 13. in princ. & ↄ. de
verb. ſignif. d. l. inter. §. 1. ¶ Ergo vectigal publicanis 4
debetur, vt ob negotiationem, & tranſductionem
mercium. C. de vectigal. l. 6. debetur octaua. C. eod. l. 7.
& de eunuch. l. 2. quam publicani, exigentes vocantur
octauarij. C. de vectigal. l. à legatis. 8. Qui verò vecti-
gal debet, is debet res apud publicanum profiteri. l. vlt.
§. Diuus. & §. ſeq. & vectigal ſoluere. C. de vectigal. l. 5.
6. & paſſim. alioquin ob omiſſam profeſſionem, vel
ſolutionem, res incidunt regulariter in commiſſum, &
confiſcantur, quæ vocatur pœna commiſſi. d. l. vlt. §.
quoties. vel pœna vectigalis. d. l. vlt. §. licet. Interdum
res non confiſcatur, ſed duplum vectigal ſoluitur, vt
cum quis non dolo, ſed per errorem incidit in com-
miſſum. d. l. vlt §. Diui quoque fratres. Interdum pœna
remittitur, vt militi. C. de vectigal. l. 3. & pupillo intra
diem trigeſimum ſoluenti vectigal. l. 7. §. 1. ¶ Dixi de 5
obligatione, qua debetur publicano: nunc dicam de
obligatione, qua publicanus tenetur. I. Siue eius no-
mine alius, ſiue eius familia aliquid rapuerit, furtúmve
fecerit, aut damnum dederit, præter vulgares actiones
vi bonorum raptorum, furti, legis Aquiliæ, propria

Digitized by Google

actione prætoria tenetur: qua, niſi res reſtituta fuerit, intra annum in duplum, poſt annum in ſimplum condemnatur. & ſi ſerui fecerint, niſi eos exbibeat, ſine noxæ deditione in eum iudicium datur. l. 1. In duplo autem res ipſa ineſt, ita vt ſit actio mixta. l. 5. §. 1. II. Si quid illicitè exegerit, purà vectigal exegerit ab eo qui vectigal non debet, vel ſupra octauam exegerit ab eo qui octauam præſtare debebat: ſi quidem ſine vi fecit, duplum: ſi per vim, quadruplum teſtituit. eò amplius extra ordinem plectitur. l. locatio. 9. §. quòd illicitè.

V. *De donationibus.*

1 SEſtum & vltimum obligationis genus eſt ex cauſa
2 donationis. ¶ Donatio à dono dicitur. ff. tit. prox.
3 l. ſenatus. 35. §. 1. ¶ Et eſt liberalis, nullo iure cogente
facta conceſſio. l. donari. 29. in princ. & ff. de verb. ſi-
4 gnif. l. donari. 82. ¶ Diuiditur I. In donationem pro-
priè dictam, per quam donatarius non obligatur, niſi
naturaliter ad ἀντίδωρα. ff. de hered. petit. l. ſed etſi. 25. §.
conſuluit: & donationem impropriè dictam, quæ ac-
cipientem obligat, qualis eſt donatio causâ mortis. ff.
de reb. cred. l. non omnis. 19 & donatio ſub modo, ve-
luti dono tibi decem vt eas Romam. C. de condict. ob
cauſam. l. 2. 3. 7. 8. II. In donationem inter viuos, &
5 mortis causâ. Inſtit. h. t. in prin. ¶ Donatio inter viuos
fit multis modis. I. Rei traditione túncque eſt modus
acquirendi dominij. Inſtit. ibib. II. Stipulatione: túnc-
que datur actio ex ſtipulatu. C. eod. l. ſi quis argentum.
35. §. ſed ſi quidem. III. Contractu innominato, do vt
des, vel do vt facias: ita contrahitur donatio ſub modo.
IV. Nudo pacto. hinc olim non dabatur actio ſed ex
Iuſtiniani conſtitutione hodie datur actio, id eſt, con-
dictio ex lege. d. l. ſi quis argentum. §. ſed ſi quidem. In-
ſtit. eod. §. aliæ. No. 162. cap. 1. Siue autem nudo pacto,
ſiue ſtipolatione fiat, ſi quingentos aureos excedat, re-
gulariter inſinuationem apud acta requirit: alioquin
in ea quãtitate, quæ quingentos aureos excedit, nõ va-
let. C. eo. l. ſancimus. 34. & l. pen. & Inſtit. eod. d. §. aliæ.

VI. *De mortis cauſa donationibus & capionibus.*

1 DOnatio quoque mortis causâ multis modis fit.
Vel enim donat aliquis nullo præſentis periculi
metu conterritus, ſola mortalitatis cogitatione motus:
vel imminente periculo motus, ita donat vt ſtatim res
fiat accipientis: vel periculo motus, non ſic donat vt
ſtatim faciat accipientis, ſed tunc demum cùm mortuus fuerit. l. 2. l. ſenatus. 35. §. mortis causâ. Imminens mortis periculum intellige, ſiue propter morbum, ſiue propter nauigationem, vel longinquum iter, ſiue ob aliam quamcunque cauſam. l. 3. 4. 5 6. Cùm autem ita datur, vt ſtatim res accipientis fiat: hoc quatuor modis accidere poteſt, primo, vt omnimodò donatore ex eo caſu, cuius contemplatione donauit, putà ex ea valetudine mortuo, res non reddatur: ſecundo, vt etiamſi prior ex ea valetudine donator deceſſerit, tamen res reddatur, ſi mutata voluntate reſtitui ſibi voluerit: tertio, vt non aliter reddatur, quàm ſi prior ille, qui accepit deceſſerit: quarto, & nullo caſu fit repetitio, id eſt, ne quidem ſi donator conualuerit. l. ſi aliena. 13. §. 1. d. l. ſenatus. §. mortis causâ. ſed hæc poſtrema, licèt mortis cogitatio ſit eius cauſa procatarctica, id eſt occaſionem donandi dederit; tamen iudicanda potiùs eſt donatio inter viuos, quàm mortis cauſa. l. vbi. 27. Nam & moriens donare non mortis causâ poteſt. l. Seia. 42. §. 1. tunc verò eſt mortis cauſa donatio, cùm donator mauult ſe habere, quàm donatarium: & potius vult habere donatarium, quàm heredem. l. 1. & d. l. ſenatus. §. ſed mortis. & Inſtit. de donat.
§. 1. verſ. & in ſumma. ¶ Hæc donatio lõgè à ſimplici 2
inter viuos donatione diſtat. d. l. ſenatus. §. ſed mortis.
& legatis comparatur. l. illud. 37. in pr. & C. eod. l. vlt.
& Inſtit. de donat. §. 1. verſ. hæ mortis. Idcirco qui
poteſt legare, poteſt mortiscausâ donare. l. Marcel-
lus. 15. & qui legati eſt capax, etiam mortis causâ do-
nationẽ capere poteſt. l. omnibus. 9. d. l. ſenatus. in pr.
eo autem tempore quo donator moritur, nõ quo do-
natio fit, ſpectatur an donatarius capere poſſit. l. in
mortis. 22. morte enim perficitur. l. non videtur. 32. &
ante mortem reuocari poteſt, etiam dum pendet an
conualeſcere donator poſſit. l. mortis causâ donatio.
16. Denique facta in fraudem creditorum non valet,
quemadmodum nec legata. l. etſi debitor. 17. ¶ Mor- 3
tis causâ capitur, quicquid propter mortem alterius
obuenit. l. qui pretio. 8. 10 pr. itaque etiam quod mortis causâ donatur, mortis causâ capitur. l. mortis causâ capimus. 18. in pr. Sed hac appellatione in bis cauſis vti ſolemus, quæ proprio nomine carent: vtputà ſi quid alicui conditionis implendæ cauſa datum ſit, aut ſi alienæ mortis causâ donatum ſit. l. qui pretio. 8. l. mortis cauſa filij. 11. d. l. mortis causâ capimus. 18. in princ. l. mortis causâ capitur. 31. in princ. l. inter. 38. Abſolutus eſt tractatus de obligationibus, ſiue obligationum iudiciis.

LIBER XL.

TIT. I. *De manumiſſionibus.*

SEQVVNTVR præiudicia, quibus quæritur, 1
vtrum aliquis ſit liber, an ſeruus: & vtrùm
ingenuus, an libertinus. Sed quia per manu-
miſſionem ex ſeruis fiunt libertini, atque hi interdum
iura ingenuitatis conſequuntur: hæc in primis enar-
rare, operæ pretium erit. ¶ Manumiſſio eſt de manu, 2
id eſt, poteſtate dimiſſio; hoc eſt, datio libertatis. ff. de
iuſti. & iu. l. 4. & Inſtit. de libertin. in princ. ¶ Multis 3
modis procedit. Inſtit. eod. §. multis. ſed præcipui modi, quibus manumittitur, ſecundum Vlpianum tit. de libertis, & Caium lib. 1. Inſtit. tit. 1. ſunt hi: Primò manumittitur cenſu, cum domini iuſſu ſeruus inter ciues Romanos cenſum profitetur. Secundò in eccleſia, de quo modo agitur C. lib. 1, tit. 13.

II. *De manumiſſis vindicta.*

TErtiò vindictâ, id eſt, feſtucâ capiti ſerui impoſitâ apud magiſtratum, apud quem legis actio eſt.

III. *De manumiſſionibus quæ ſeruis ad vniuerſitatem pertinentibus imponuntur.*

NOtandum eſt, hoc modo etiam ſeruos vniuerſitatum manumitti poſſe.

IV. *De manumiſſis teſtamento.*

QVartò in teſtamento. Hoc modo libertas relinquitur vel iure directo, ita vt manumiſſus fiat libertus orcinus, id eſt, teſtatoris defuncti. Inſtitut. de ſing. reb. per fideicommiſ. rel. §. libertas.

V. *De fideicommiſſarijs libertatibus.*

VEl per fideicommiſſum, ita vt manumiſſus fiat libertus heredis, aut legatarij manumittentis. d. §. libertas.

VI. *De ademptione libertatis.*

VTraque autem libertas, id eſt, tam directa, quàm fideicommiſſaria, ita demum competit, ſi nec à lege,

lege, nec à teſtatore adempta ſit.l.vn. & ꝟ.tit. prox.l.ſi ſeruus.50.& de manumiſſ.teſtam.l.ſi peculium.10.§.1.

VII. *De ſtatuliberis.*

RVrſus libertas in teſtamento relinquitur vel purè, vel in diem, vel ſub conditione. Is autem, qui ſtatuam in diem vel conditionem libertatem habet, ſtatuliber appellatur. l. 1. in pr. ſi modò libertas iure directo, non per fideicommiſſum relicta ſit. ꝟ. de man. teſtam.l.libertate.55.in pr.& ad leg.Falcid.l.eius.37.

VIII. *Qui ſine manumiſſione ad libertatem perueniunt.*

REgulariter ſerui per manumiſſionem ad libertatem perducuntur, vt hactenus expoſitum eſt. Interdum ſine manumiſſione ipſo iure liberi fiunt.

IX. *Qui, & à quibus manumiſſi, liberi non fiunt, & ad legem Æliam Sentiam.*

INterdum è contrario manumiſſi, libertatem non conſequuntur: vt cùm in fraudem creditorum manumiſſi ſunt: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem. Inſti.qui & ex quib. cauſ.manum.non poſſ.in pr.

X. *De iure aureorum annulorum.*

LIberti omnes propter manumiſſionem libertate fruuntur, ſi modò manumiſſio valeat: quidam verò etiam ingenuitate fruuntur vel ſaluo iure patronatus, videlicèt ſi ius aureorum annulorum impetrauerint.l.pen.& vlt. quod beneficium nouiſſimè omnibus libertis Iuſtinianus indiſtinctè conceſſit.No.78.

XI. *De natalibus reſtituendis.*

VEl extincto iure patronatus, nimirum cum natalibus à principe ſunt reſtituti. illis enim vtique natalibus reſtituuntur, in quibus initio omnes homines fuerunt, antequam ſeruitus iure gentium introducta eſſet.l.2.3.& vltim.in fin. & C.de nupt.l. imperialis.23.§.1.

XII. *De liberali cauſa.*

HIs expoſitis, declarantur duo præiudicia, quibus de ſtatu perſonæ quæritur. Primum præiudicium eſt, quo quæritur, vtrum aliquis ſit liber, an ſeruus. quod bifariam moueri poteſt, vel enim qui in poſſeſſione libertatis eſt, in ſeruitutem petitur: vel qui eſt in poſſeſſione ſeruitutis, proclamat in libertatem. C. h.t.l.eam quæ.21.& ꝟ.de procur.l.ſeruum.33.§.1.

XIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet.*

SEd non omnibus licet in libertatem proclamare. quibuſdam enim hoc denegatur, vt maiori viginti annis, qui ſe ad pretium participandum venundari paſſus eſt.l.1.3.& ſeqq.& ſeruo, quem quis per vim domino eripuit & in teſtamento manumiſit.l.2.

XIV. *Si ingenuus eſſe dicetur.*

SEcundum præiudicium eſt, quo quæritur, vtrùm ſit ingenuus, an libertinus.

XV. *Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.*

VTrique præiudicio commune eſt, vt de ſtatu defuncti quæri non poſſit, ſi aut quinquennium lapſum ſit. l.1. in princ. aut in deteriorem conditionem retractetur. d.l.1.§.vlt. & l.3. aut ſententia ſuper ſtatu lata ſit. hæc enim eo mortuo retractari nequit: eo viuo retractari poteſt, etiamſi pro ingenuitate pronunciatum fuerit.d.l.1.§.ſed interdum.

XVI. *De colluſione detegenda.*

ET, ſi conſtiterit eum colludente domino vel patrono fuiſſe iudicatum ingenuum, ſeruus aut libertus eius efficitur qui colluſionem detexit. l. 1. & l. pen. Colludere dicuntur, qui non ſeriò inter ſe in iudicio contendunt, ſed ſimulatè; proinde ludere videntur. De præiudiciis hactenus.

LIBER XLI.

TITVLVS I.

De acquirendo rerum dominio.

EXPOSITIS iudiciis perſonalibus, quæ 1
ſunt de obligationibus: & præiudiciis,
quæ ſunt de ſtatu perſonarum; ſequitur iudicium petitorium, quod eſt de
rerum dominio. ¶ Dominium eſt ius, 2
quo res noſtra eſt, ita vt de ea pro libitu diſponere poſſimus. C. manda.l.in re mandata.21. niſi iure, vel teſtamento, vel conuentione prohibeamur. C. de reb. alie. non alien.l.vlt. ¶ Diuiditur multis modis. I. Aut eſt 3
ciuile, aut naturale. nam rerum dotalium mulier naturale, maritus ciuile dominium habet. C. de iu. dot. l. pen. II. Vel eſt directum, veluti quod habet feudi dominus, aut qui prædium in emphyteuſim dedit; vel vtile quale habent Vaſſallus & emphyteuta. ꝟ. ſi ager vectig.l.1.in fi.& C.de fun. patrimo.l.ſi poſſeſſores.12. & C.de bæret.auth.ſi verò dominus. III. Aliud eſt dominium proprietatis. D.de vſufr.l.ſi cuius.13.in princ. & §.ſed ſi ædium.l.ſed ſi quid.15.§.pen. l.locum.17.in princ.l.ſed etſi.25.§ 1. l.dominus.57.§.1. l.vſufructuarium.62.§.1.& de vſufr.accreſc.l.interdum.10.& quib. mod.vſusfr.amit.l.ſi tibi.17.l.ſi ſeruus.27.& ſi vſusfru. petet.l.5.in princ. & de vſu & habitat.l.ſi ita.16 §.1.& vſusfru.quemad. caue. l.ſi vſusfructus.9. in princ. & §. vlt.& C. de vſufr.l.2.l.3.§.1.l.ſi domina.10.& Inſtitut. eod.§.pen. Aliud ſeruitutis, vt dominium vſusfructus. D.ſi vſusfr.petet.l.3. Aliud poſſeſſionis. ꝟ. de condicti. indeb.l.indebiti.15.§.1. Cùm dicimus dominium proprietatis: interdum, vt in d.l. ſi domina. intelligimus plenam proprietatem, à qua non eſt vſusfructus ſeparatus (plena proprietas vocatur. ꝟ.de vſufr.l.qui vſumfructum.36.§.1.l.ſi extraneo.46.in princ.& quib.mod. vſusfr.amittit.l.2.in princ.& plenum ius.D.eod.l.ſi tibi.17.) quandoque ſignificamus proprietatem deducto vſu, vt in d. l. ſi ita. §.1. ꝟ. de vſu & habit. plerumque proprietatem deducto vſufructu, vt in multis iuribus ſuprà allegatis. hæc vocatur proprietas nuda. ꝟ. quib. mod.vſusfruct.amitt.l.2. in princ.& de vſufr.lega. l.ſi vſusfructus.8.l. ſi alij.19. & Inſtit.de vſufr.§.1.& §.vlt. vel proprietas ſola. ꝟ.de vſufr.d.l.qui vſumfructum.§. 1.& ſimpliciter proprietas, vt in l.5. in princ. ꝟ.ſi vſusfruct. petet. ¶ Dominium earum rerum quæ ſunt in
commercio, acquiritur aut iure gentium, aut iure ciui- 4
li.l.1.& Inſtit.de rer.diuiſ.§.ſingulorum. Iuris gentium modi multi & varij ſunt, ſed ad quinque generales referuntur, occupationem, acceſſionem, commixtionem, perceptionem, & traditionem, vt expoſui in Epit. iur.diſput.5.the.8. & ſequentib. Iuris ciuilis modi partim ſunt particulares, quibus res ſingulæ acquiruntur. partim vniuerſales, quibus acquiruntur vniuerſitates; Inſtitut.per quas perſo.nob. acquir.§.vlt. Particulares ſunt, vſucapio vel præſcriptio, donatio, legatum, fideicommiſſum particulare.d.§.vlt.& adiudicatio.Inſt. de offic.iudic.§.vlt.& noxæ deditio. Inſtit. de noxalib. action.

action. §. dominus. Vniuerſales ſunt, hereditas, bo-
norum poſſeſſio, arrogatio, addictio bonorum. d. §. vlt.
5 ¶ Nota primò neminem eſſe dominum membrorum
ſuorum. ff. ad leg. Aquil. l. liber homo. 13. in princip.
6 ¶ Nota ſecundò non poſſe eſſe plures eiuſdem rei do-
minos in ſolidum. ff. commoda. l. 5. §. vlt. eodem ſcili-
cet dominij genere. Nam poſſunt eſſe duo domini in
ſolidum diuerſis modis. vt purà eiuſdem rei dotalis
mulier habet dominium naturale, maritus ciuile. C.
de iu. dot. l. penult. item alius poteſt habere dominium
directum, alius vtile, vt in emphyteuſi & feudo acci-
dit. Præterea poſſunt eſſe plures domini, non corporis
diuiſione; ſed iuris intellectu. ff. de legat. ij. l. Mæuius.
66. ſed ſi pars. id eſt, vt habeant partes, non pro diuiſu,
(alioquin eſſent domini diuerſarum rerum) ſed pro
indiuiſo. Hactenus de dominio.

II. *De acquirenda, vel amittenda poſſeſſione.*

1 IAm de poſſeſſione & iudiciis poſſeſſoriis dicẽdum.
Poſſeſſio duplex eſt: altera propriè dicta, ſecundum
quam aliquis poſſidet: altera impropriè dicta, ſecun-
dum quam non poſſidet, ſed tantum in poſſeſſione
eſt. l. 3. §. vlt. l. ſi quis ante. 10. §. 1. & de precar. l. 6. §. is
qui. Quemadmodũ enim aliud eſt, eſſe ſeruum, aliud
eſſe in ſeruitute. D. ex quib. cauſ. maior. l. ei quoque. 11.
Inſt. de ingen. §. vlt. ita aliud eſt poſſidere: aliud, in poſ-
ſeſſione eſſe: licèt hęc interdũ cõfundantur, vt Cuiac.
docet lib. 12. Obſer. c. 34. De poſſeſſione propriè dicta
agitur hoc libro: de his qui ſunt in poſſeſſione, dice-
2 tur libro ſequenti. ¶ Poſſidere dicitur, qui rem cor-
poralem. l. 3. in pr. quæ eſt in commercio. l. cùm he-
redes. 23. §. vlt. l. qui vniuerſa. 30. §. 1. ſibi detinet: cu-
iúſve nomine alius, vt colonus, procurator, hoſpes,
amicus, detinet. Quapropter aliud eſt detinere aliud
poſſidere. fieri enim poteſt vt alius teneat, alius poſſi-
deat. vtpurà colonus tenet, dominus autem per colo-
num poſſidet. l. generaliter 9. l. quod meo. 18. in pr. l.
ſi id quod. 25. §. 1. Res incorporales impropriè poſſi-
deri dicuntur, quatenus earum vſus pro poſſeſſione
habetur. ff. de ſeruitut. l. vlt. & ſeru. præd. vrb. l. ſi ædes.
3 32. §. 1. & de act. empt. l. 3. §. ſi iter. ¶ Poſſeſſio multis
modis diuiditur. I. Alia eſt iuſta ſeu legitima: alia in-
iuſta ſeu vitioſa l. 3. §. ex contrario. l. iuſtè. 11. l. Pompo-
nius. 15. §. vlt. & C. eod. l. nemo. 10. & ff. vti poſſid. l. 2.
& l. 3. in prin. Hæc ſubdiuiditur in violentam, clande-
ſtinam, & precariam. ff. eod. l. 1. in princ. & §. vlt. & l. 2.
II. Alia eſt naturalis, quæ in facto conſiſtit, & corpore
tenetur: alia ciuilis, quæ iure & animo conſtat. l. 1. in
pr. l. 3. §. Neratius. §. quòd ſi ſeruus. l. ſi id quod. 25. §.
vlt. l. poſſeſſionem. 29. & C. eod. d. l. nemo. & ff. pro he-
[illegible] l. 2. §. 1. & de vi & vi arma. l. 1. §. deiicitur. §. ſiue
autem. §. cum qui. & de verb. oblig. l. ſtipulatio iſta.
38. §. hæc quoque. Intellige ciuiliter animo poſſideri,
id eſt animo domini, quod & cogitatione domini di-
citur. C. de furt. l. pen. verſ. cùm igitur. & opinione
domini. ff. de noxal. actio. l. ſi ſeruus depoſitus. 22. §. 1.
III. Alij poſſident bona, alij mala fide. l. 3. §. penult.
IV. Diuerſa ſunt poſſeſſionum genera, vt pro empto-
re, pro donato, pro legato. pro dote, pro herede, pro
noxæ dedito, pro ſuo. d. l. 3. §. genera. V. Aut poſſidet
aliquis per ſe, aut per alium qui eius nomine in poſ-
ſeſſione eſt, vt procuratorem, vel colonum. l. genera-
liter. 9. l. quod meo. 18. in princ. l. ſi id quod. 25. §. 1.
4 & Inſti. de interdic. §. poſſidere. ¶ De poſſeſſione tria
capita hic conſtituuntur. Primum caput eſt de acqui-
renda poſſeſſione. Nota primò poſſeſſionem nos ac-
quirere vel per noſmetipſos. l. 1. §. apiſcimur. vel per
alium, vt ſeruum, filium, d. l. 1. §. item acquirimus. pro-
curatorem, tutorem, curatorem. d. l. 1. §. per procura-
torem, dummodò & intellectum poſſidendi habeat.
d. l. 1. §. ceterùm. & nobis poſſeſſionem acquirere ve-
lit. d. l. 1. §. hæc quæ. & §. ſeq. ¶ Nota ſecundò poſſeſ- 5
ſionem acquiri animo & corpore, non ſolo animo,
nec ſolo corpore. l. 3. §. 1. l. quemadmodum. 8. & Inſtit.
de interdict. §. poſſidere in fin. ¶ Nota tertiò, ad ac- 6
quirendam fundi poſſeſſionem non eſſe opus omnes
glebas circumambulare. ſufficit enim quamlibet eius
fundi partem introire animo totum fundum poſſi-
dendi. d. l. 3. §. 1. ¶ Nota quartò etiam oculis & affe- 7
ctu poſſeſſionem apprehendi: veluti ſi iuſſerim rem
præſentem tradi meo procuratori. l. 1. §. ſi iuſſerim.
¶ Secundum caput eſt de amittenda poſſeſſione. No- 8
ta eum, qui per ſe poſſidet, amittere poſſeſſionem vel
animo & corpore, vel ſolo animo. d. l. 3. §. in amitten-
da. l. ſi quis vi. 17. §. 1. l. ſi me. 34. in prin. l. peregrè. 44. §.
vlt. eius verò, quod alterius, vt ſerui aut coloni corpo-
re poſſidetur, non amittitur poſſeſſio ſolo animo, ſi
alius in poſſeſſionem ingreſſus nõ ſit, ſed ſolo animo
retinetur. d. l. peregrè. §. vlt. & ll. ſeqq. & C. eod. l. vlt.

III. *De vſurpationibus, & vſucapionibus.*

TErtium caput eſt de effectu poſſeſſionis. Scien- t
dum eſt, per poſſeſſionem interdum confeſtim
acquiri dominium, videlicèt ſi dominus ſit qui tradi-
dit: interdum vſucapionem procedere, nempe cùm
res à non domino tradita eſt. Inſtit. per quas perſon.
nob. acquir. §. pen. atque ita dominium temporis pro-
greſſu per poſſeſſionem non vſurpatam, id eſt non in-
terruptam, acquiri. Nam vſucapere eſt poſſeſſione ac-
quirere: nec nouum, vt vſus pro poſſeſſione accipia-
tur. ff. de verb. ſignif. l. quæſtio. 115. Itaque vſucapio
ſine poſſeſſione nulla eſt. l. ſine. 25. ¶ Vſucapio à Mo- a
deſtino definitur adiectio dominij per continuatio-
nem poſſeſſionis temporis lege definiti. Ait *adiectio*,
quod verbum iis attribuitur, quæ non vno momento,
ſed paulatim acquiruntur, vt accidit in vſucapione, &
in alluuione, ff. de acquir. rer. dom. l. 7. §. 1. & Inſtit. de
rer. diuiſ. §. præterea. Poteſt etiam dici adoptio: vt lo-
quitur Vlpianus. tit. de domin. & acquiſ. rer. §. vſuca-
pione. Ait *per continuationem poſſeſſionis*: quia ſine poſ-
ſeſſione non procedit vſucapio, vt paulò antè dixi. ac
debet eſſe poſſeſſio continuata, non interrupta poſſeſ-
ſione interrumpitur vſucapio: eáque interruptio vo-
catur vſurpatio. Quocirca vſurpatio eſt vſucapioni
contraria. & hac de cauſa in hac rubr. ſcriptum eſt, *De
vſurpationib. & vſucapionib.* quia contrariorum eadem
eſt ſcientia. l. 2. Continuatur autem poſſeſſio non ſo-
lùm in eadem perſona, ſed etiam in diuerſis, inter quas
tempora poſſeſſionum coniunguntur. Hac ratione
tempus, quo defunctus poſſedit, heredi prodeſt. l.
poſſeſsio. 20. & Inſtit. eod. §. diutina. aut legatario, ſi
res legata ſit. l. id tempus. 14. §. 1. Quin etiam vacuum
tempus, quod ante vel poſt aditam hereditatem inter-
ceſsit, ad vſucapionem heredi procedit. l. nunquam.
31. §. pen. l. acceptam. 40. Similiter tempus, quo poſſe-
dit venditor, prodeſt emptori. d. l. id tempus. in princ.
& Inſtit. eod. §. inter. & ſi heres vendidit, vtrumque
tempus, & quo defunctus & quo heres poſſedit, em-
ptori accedit. ff. de diuerſ. temp. præſcript. l. pen. §. vlt.
Ait *temporis lege definiti*. hoc tempus hodie in rebus im-
mobilibus eſt decennium inter præſentes, viginti anni
inter abſentes: in rebus mobilibus eſt triennium. C. de
vſucap. transfor. l. vn. Inſtit. h. t. in princ. Hoc tempus
eſt continuum. l. nunquam. 31. §. 1. vbi mentio fit ſpe-
cialiter rerũ mobilium, vt poneretur caſus magis du-
bius cùm idem multò magis obtineat in reb. immobi-
libus.

Digitized by Google

libus. Sed ideo de reb. mobilib. dubitari poterat:quia
olim anno vſucapiebantur, & ſæpe annus erat vtilis,
non continuus. Cuiac. ad tit. Vlp. de domin.& acqui-
ſit.rer.in ver.rerum mobilium. Portò hoc tempus nec
ab hora ad horam computatur:ſed ſufficit ad vltimam
diem perueniſſe, & aliquo eius diei momento poſſe-
diſſe, vt vſucapio impleta dicatur.l.6. & 7. & j̃. de di-
uerſ.temp.præſcript.l.pen.in princ. In biſexto biduum
pro vno die accipimus, & poſterior dies intercalatur.
j̃. de vet. ſign. l. cum biſſextum. 98. quare ſi vltimus
vſucapionis dies ſit biſſextus, primâ illius bidui horâ
vſucapio abſoluitur. Sed ſi is dies in medium vſuca-
pionis tempus incidat, legitima vſucapionis tempora
auget: quia ſemper biduum pro vna die computatur.
3 j̃. de diuerſ. tempor. præſcript. l.2. ¶ Vſucapio bono
publico introducta eſt, ne rerum dominia ſemper eſ-
ſent in incerto. ſufficit enim dominis ad res ſuas in-
quirendas tempus à iure ſtatutum.l.1. & Inſtit. eod. in
4 princ. ¶ Vſucapi poſſunt maximè res corporales, tam
mobiles quarum propriè vſucapio dicitur, quàm im-
mobiles, quarum dicitur eſſe longi temporis poſſeſsio,
vel longi temporis præſcriptio, vt in rubr. Inſtit. h. t.
quæ ſunt in commercio. l. vſucapionem.9. Inſtit.eod.
§.1.& neque ſunt fiſcales.l.quamuis.18.& Inſtit.eod.§.
res fiſci.neque pupillares. ʒ̃.de acquir.rer.domin.l.bo-
næfidei.48.in princ. (nam quod dicitur in l.2.§.ſi à pu-
pillo. j̃. pro empto. rem à pupillo venditam vſucapi,
intelligendum eſt de re aliena, non de re ipſius pupilli)
nec in dominio poſſidentis. l.4.§. lana. nec vitioſæ, id
eſt nec furtiuæ, nec vi poſſeſſæ.d.l.4.§. quod autem.&
§.ceterum.& Inſtit.eod. §. furtiuæ.quia vel numquam
hoc vitio laborarunt, vel vitium purgatum fuit, veluti
quia res in poteſtatem domini rediit. d. l. 4. §. tunc. &
Inſtit.eod.§.aliquando. Similiter res, quæ fiſci eſſe de-
ſiit, vſucapi poteſt.l.vbi.24.§.1. Quod ad res incorpo-
rales attinet, ſeruitutes vſucapi nequeunt: libertas au-
tem ſeruitutis vſucapi poteſt.l.4.§.vlt. & ʒ̃.de ſeruit.l.
ſeruitutes.14. in princ. Intellige non vſucapi ſeruitu-
tem per ſe: nam vſucapiens prædium, ea vſucapione
etiam ſeruitutem acquirit, quæ ei prædio præſtatur.l.
ſi aliena.10.§.1. quia ſeruitus eſt prædij qualitas. D. de
verbor. ſignif. l. quid aliud. 86. proinde à prædio non
ſeparatur: & prædium, qualiter ſe habet, ita poſſide-
tur. ʒ̃. quemad. ſeru. amitt. l. qui fundum.12. Præterea
etſi ſeruitus non poteſt vſucapi, tamen poteſt longo
tempore præſcribi. ʒ̃. ſi ſeru.vindic.l.ſi quis diuturno.
10.in princ.& de aqua & aqua pluu.arcen.l.5.§.pen.&
j̃. de itin. actúque. priu. l. 1. & C. de ſeruit. l. 2. Vide
5 Cent.3. τῶν ἐναντιοφανῶν, quæſt.53. ¶ Vt vſucapio pro-
cedat eius rei quæ vſucapi poteſt, tria requiruntur.
I. Poſſeſſio continuata per tempus lege definitum, vt
ex ſuprà dictis patet. II. Bona fides. hæc in vſucapien-
te requiritur tempore traditionis, niſi ex cauſa em-
ptionis acceperit: tunc enim & contractus & tradi-
tionis tempore bona fides exigitur.l. ſi aliena.10.in pr.
l.pen. & j̃. tit. prox.l.2.in princ. iure autem canonico
per totum vſucapionis tempus neceſſaria eſt. extrà de
præſcript.c.vltim.& de regul.iur.lib.6.reg.ſi poſſeſſor,
Item in eo requiritur, à quo vſucapiens accepit, ſi aut
rem mobilem alienauit, ne res furtiua facta ſit. Inſtit.
h.t.§.furtiuæ.verſ. vnde in rebus. aut rem immobilem
alienauit ignorante domino. No.119.c.7. III. Titulus
ad vſucapiendum idoneus, qui etiam cauſa vocatur.
Inſtit.h.t. in princ. & C. de rei vindic. l.nullo.24. Nec
ſufficit, ſi quis falsò putet ſe habere titulum: quoniam
error falſæ cauſæ ad vſucapionem non prodeſt. l.Cel-
ſus.27.& Inſtit.eod.§.error.& j̃.pro dona.l.1.in princ.
& pro derel.l.6.& pro lega.l.1.2.3. Niſi iuſta ſit erroris
cauſa. j̃.pro ſuo l.3.l.4.§.vlt.& ʒ̃.de iu.dot.l. Proculus.
67. Quæ exceptio an in vſucapione pro emptore lo-
cum habeat, ſequenti titulo docebo. Sunt enim plu-
res vſucapionum tituli qui deinceps declarabuntur.
¶ Primus titulus eſt ſolutio. Idcirco ante l.46.h.t.vul- 6
gati Codices habent rub. *Pro ſoluto.* Vſucapit autem
pro ſoluto, I. Qui rem ex ſolutionis cauſa recipit: ſi-
ue tamquam res debita, ſiue aliud pro alio ſoluatur. l.
pro ſoluto. 46. II. Qui ex falſa cauſa rem per errorem
accipit, id eſt, ex cauſa legati, vel alia ſimili cauſa, ſi
tam tradens, quàm accipiens putet rem eſſe debitam.
l.pen. vbi excipitur emptio, quia regulariter in emptio-
ne opus eſt titulum reuera interueniſſe: quod iam dixi
me expoſiturum titulo ſequenti.

IV. *Pro emptore.*

SEcundus titulus eſt emptio. Pro emptore vſuca-
pit, I. Qui reuera emit.l.2. in princ. à non domi-
no.D.de contrah. empt.l. clauibus. 74. aut quaſi emit,
puta litis æſtimationem ſoluit.l.1. & l. 3. Emptionem
puram intellige, aut cuius conditio impleta eſt. nam
pendente conditione non vſucapitur. d. l. 2. §. ſi ſub
conditione. II. Qui iuſtiſsimo errore ductus, rem
emptam putat, id eſt, qui iuſta de cauſa putat eum
emiſſe, cui ſucceſsit, aut cui rem emendam mandauit,
ſi fortè procurator ſe emiſſe ei perſuaſit. l. quod vul-
gò. 11. & j̃. pro ſuo. l. vltim. §.1. Secus eſt, ſi quis,
quaſi ipſe emerit, vſucapere velit. licèt enim res
quaſi ex cauſa venditionis per errorem ei tradita ſit,
tamen vſucapio non procedat: quia (vt ſuperiori tit.
docui) proprium huius vſucapionis eſt, vt bonam
fidem tam contractus quàm traditionis tempore re-
quirat: non poteſt autem eſſe bonafides tempore
contractus, niſi reuera contractus interceſſerit. quare
iuſta erroris cauſa hoc caſu ad vſucapiendum non
prodeſt. d.l.2.in pr.& ʒ̃.tit.prox.l.pen.

V. *Pro herede vel poſſeſſore.*

TErtius titulus eſt hereditas, vel bonorum poſſeſ- 1
ſio. Hæc vſucapio dicitur pro herede. Nam pro
herede poſſidet, qui tamquam heres vel bonorũ poſ-
ſeſſor poſsidet. ʒ̃. de vſurpat. & vſucap l. non ſolum.
33.§.1. ¶ Hoc titulo vſucapi poſſunt. I. Res heredi- 2
tariæ, non ipſa hereditas. Accurſ. & Cuiac. in l. 1.
Sene. de benef. lib.6. cap.5. II. Res defuncti, non res
viuentis. d. l.1. & C. eod.l.3. proinde res ex hereditate
ad ſuum heredem pertinente non vſucapiuntur. C.
eod. l.2. quoniam ipſo iure eſt heres. ʒ̃.de liber.& po-
ſtum.l.in ſuis.11.& Inſtit.de hered. qual. §. ſui autem.
proinde dominus. Inſtit.eod.§.item extraneus. ¶ Pro 3
herede vſucapere poteſt, qui teſtamenti factionem
paſſiuam habet, id eſt, qui ſuccedere poteſt. l. vltim.
¶ Reipſa autem pro herede vſucapit, I. Qui ſucceſsit 4
poſsidenti (exempli causâ) pro emptore. ʒ̃. de acquit.
poſſ.l.3.§.ex plurimis. Vbi notandum, etiamſi defun-
ctus non potuerit vſucapere, vt quia res vitioſa erat,
tamen vitio purgato poſſe vſucapionem incipere à
perſona heredis. ʒ̃. de vſurpat. & vſucap. l.vbi.24.§.1.
De poſſeſsione autem per defunctum inchoata dixi ʒ̃.
tit.prox.§.2. II. Qui putat ſe eſſe heredem vel bono-
rum poſſeſſorem.d.l.non ſolùm.§.1.dummodò iuſtam
errandi cauſam habeat, alioquin error ei non prodeſt.
C.h.t.l.vlt. III. Heres vel bonorum poſſeſſor vſucapit
rem alienam, quam putat eſſe hereditariam. l.3.dum-
modò ſimiliter iuſtam erroris ſui cauſam habeat. d. l.
vltim. ¶ Duo ſunt Doctorum errata hîc notanda. 5
I. Falsò putant ſuum heredem non poſſe vſucapere:
hunc errorem refellit Cuiac. in comment. ad l. 2. §. 1.

N

verſ. filium. II. Falsò putant pro herede & pro poſſeſſore aliter hîc accipi, quàm ſuprà de heredit. petit. l. pro herede. 11. & Inſtit. de interdi. §. adipiſcendæ. vbi pro herede poſsidet, qui bona fide poſsidet exiſtimans ſe eſſe heredem aut bonorum poſſeſſorem: pro poſſeſſore autem poſsidet, qui mala fide poſsidet, ſciens hereditatem ad ſe non pertinere. hic enim putant tam pro herede quàm pro poſſeſſore poſſideri bona fide: ſed illam poſſeſsionem pertinere ad hereditatem ciuilem; hanc reſpicere ad bonorum poſſeſsionem prætoriam. In hac ſententia etiam Cuiacius eſt. Ego verò hîc & in toto iure inter poſſeſsionem pro herede, & poſſeſsionem pro poſſeſſore ita diſtinguo: vt illa ſit bonæ fidei, hæc malæ fidei. Nec aliter accipi in hoc vſucapionum tractatu, patet ex d. l. non ſolùm §. 1. Itaque dico eum qui pro herede poſsidet, vſucapere; eum verò qui pro poſſeſſore poſsidet, non vſucapere. hæc autem ideo coniungi, quia contrariorum eadem eſt ſcientia, eadémque methodus in multis Iuris titulis adhibetur.

VI. *Pro donato,*

QVartus titulus eſt donatio. Pro donato is vſucapit, cui res donationis causâ tradita eſt. l. 1. in pr. Subaudi, à non domino: alioquin ſtatim ſiue vſucapione dominus fieret. Inſtit. de rer. diuiſ. §. per traditionem. & de donat. in princ. & intellige donationem, quæ iure valeat. d. l. 1. §. 1. & 2.

VII. *Pro derelicto.*

QVintus titulus eſt pro derelicto. Is pro derelicto rem habet, qui ea mente abiicit, vt in numero rerum ſuarum ampliùs eſſe nolit. Inſtit. de rer. diuiſ. §. penult. Si res à domino pro derelicto ſit habita, occupantis fit ſtatim. l. 1. l. 5. §. 1. & Inſtit. de rer. diuiſ. d. §. pen. Si à non domino, occupans eam vſucapiet pro derelicto. l. 4.

VIII. *Pro legato.*

1 SExtus titulus eſt legatum. Pro legato vſucapere
2 poteſt is, cum quo teſtamenti factio eſt. l. 7. ¶ Re ipſa vſucapit. I. Is cui legatum eſt à non domino. l. 1. & 4. II. Is cui à domino legata res eſt, ſi legatum vel iure non ſit relictum, vel ſit ademptum, dummodò legatarius hoc ignoret, vt dici poſſit habere bonam fidem. d. l. 4. & l. vlt. Ceterum ſi dominus rem ſuam leget, ac legatum valeat: ſine dubio legatarius ſtatim
3 fiet dominus, nec egebit vſucapione. ¶ Nota, etiam viuente eo, qui legauit, rem pro legato poſſe vſucapi, ſi legati nomine tradita ſit, & is cui tradita eſt, eum mortuum eſſe putet. l. 5. & 6. Alia ratio eſt vſucapionis pro herede: quin pro herede nihil ex viuentis bonis vſucapi poteſt, etiamſi poſſeſſor exiſtimet eum eſſe defunctum. ff. pro herede. l. 1.

IX. *Pro dote.*

SEptimus titulus eſt dos. Vt enim qui dotis causâ rem à domino vel domina accipit, dominium confeſtim acquirit. Inſtit. de rer. diuiſ. §. per traditionem, ita qui accipit à non domino, vſucapit pro dote. l. 1. in princ. & C. eod. l. vn.

X. *Pro ſocio.*

OCtauus titulus eſt pro ſuo. Hic titulus & cum aliis concurrit, & ſine eis ſubſiſtit. Nam pro ſuo vſucapit, I. Qui alium quoque verum titulum habet, vt pro emptore, pro donato, pro legato. l. 1. in princ. II. Qui alium titulum opinatum habet, velati qui iuſto errore ductus putat ſe ex donationis vel ex alia iuſta cauſa accepiſſe. l. 3. l. 4. §. vlt. l. vlt. §. 1. ſecus eſt, ſi iuſtam errandi cauſam non habeat. ff. de vſurpat. & vſucap. l. Celſus 27. III. Qui alium titulum non habet, nec verum, nec opinatum: vt cùm aliquis fundum rei alienæ emptæ, vel donatæ, vel quæ in hereditate inuenta eſt, vſucapit. l. 2. Expoſiti ſunt octo tituli vſucapionum: præter quos ſunt & alij, vt pro adiudicato, ff. de vſurpat. & vſucap. l. ſi per errorem. 17. pro noxæ dedito. ff. de acquir. poſſeſſ. l. 1. §. genera. & pro tranſactione. C. lib. 7. tit. 26. De vſucapionibus hactenus.

LIBER XLII.

TITVLVS I.

De re iudicata & de effectu ſententiarum & de interlocutionibus.

SVPERIORI libro dictum eſt de his qui poſsident: hoc libro dicetur de iis qui ſunt in poſſeſsione: ac Primum de cauſis tam efficientibus, quàm finalibus, propter quas in poſſeſsionem ali- 1
quis mittitur: Postea de miſsionis effectu. ¶ Prima 2
cauſa efficiens, eſt res iudicata. Dicitur autem res iudicata, quæ finem controuerſiarum pronunciatione iudicis accepit: quod vel abſolutione, vel condemnatione contingit, l. 1. & C. de ſentent. & interloc. omn. iud. l. 3. Ea verò iudicis pronunciatio appellatur ſententia definitiua. C. de ſentent. ex peric. recitan. l. 2. & de ſentent. & interloc. omn. iudic. d. l. 3. l. cùm iudex. 12. l. vlt. cum ſimil. vel ſimpliciter ſentētia. C. eod. l. 1. 2. & paſsim. vel vltima definitio. C. de ſent. ex peric. recitan. l. vlt. Aliud igitur eſt ſententia; aliud, res iudicata. Nā res iudicata eſt lis finita per iudicis pronunciationem: ſentētia verò eſt ipſa pronunciatio litem finiens. Et ſtatim ac iudicatū eſt, res iudicata dicitur in libris iuris ciuilis, licèt prouocari poſsit. d. l. 1. & ff. de condict. indeb. l. eleganter. 23. §. 1. & C. de appellat. l. litigatoribus. 14. In iure autem canonico & in praxi ſententia dicitur tranſire in rem iudicatam, cum prouocare ampliùs non licet. ext. hoc tit. cap. cùm inter. 13. &
cap. quod ad conſultationem. 15. ¶ Sententia definitiua. I. Vel eſt abſolutoria, vel condemnatoria. l. 1. & 3
C. de ſentent. & interloc. omn. iudic. l. 3. II. Vel eſt de tota cauſa, vel de aliquo capitulo ſiue articulo, id eſt parte eius. C. de reb. cred. l. pen. §. 1. & §. his de præſentib. & de ſentent. & interloc. omn. iudic. l. pen. ¶ Om- 4
nibus ſententiis definitiuis cōmunia hæc ſunt. I. Requirunt cauſæ cognitionem. C. de ſentent. ex peric. recitan. l. 2. II. Ex ſcripto (quod vocatur periculum) recitari debent, plerumque ab ipſo iudice. C. eod. ro. tit. III. Debent eſſe certæ, quoad eius fieri poteſt. C. de ſentent. quæ ſine cer. quant. tot. tit. & Inſtit. de act. §. curare. IV. Debent eſſe conformes libello, id eſt petitioni. ff. commu. diuid. l. vt rebus. 18. & C. de fideicom. libertat. l. vltim. ¶ Effectus ſententiæ ſunt hi. 5
I. Litem terminat & finit. l. 1. & ext. eod. cap. 2. II. Rei iudicatæ ſtandum eſt. C. eod. l. 1. & ff. de bon. libertor. l. ſi patronus. 12. §. ſi quis cùm eſſet: quia res iudicata pro veritate habetur, ff. de ſtatu homin. l. ingenuum. 25. & ff. de diuerſ. reg. iur. l. res iudicata. 207. III. Poſt rem iudicatā tranſigi nō poteſt, niſi appellatum ſit, vel appellari poſsit, vel dubitetur an ſit iudicatū. ff. de tranſact. l. 7. in pr. l. poſtrem. 11. IV. Res inter alios iudicata, aliis

aliis nec nocet,nec prodeſt.l.ſæpe.63.in pr.& C.quib.
res iodic. non nocer, roto tit. & inter alios acta.l.vlt.
6 ¶ Effectus abſolurionis eſt, vt pariat exceptionem rei
7 iudicatæ, de qna ff. lib.44. tit.2. ¶ Effectus condem-
nationis eſt, vt pariat actionem iudicati: quæ haber
executionem paratam.ff.de minor.l. minor. annis.40.
in pr. Fit autem executio iudicij realis ſtatim,niſi reo
ex iuſta cauſa dilatio danda ſit. Inſtit. de offic. iudic.§.
etſi in rem. in perſonalibus Ioſtinianus quatuor men-
ſes indulget.C.de vſur.rei iudic.l.vlt. Ordinem in exe-
eutione facieoda ſeruandum declarat Vlpianus in l. à
8 Diuo Pio 15. ¶ Res iudicata non retractatur prætex-
tu computationis. C.h.t.l.2.vel nouorum inſtrumen-
9 torum poſtea repertorum C.eod.l. 4. ¶ Infirmatur
autem I. Exceptione doli.C.eod.l.1. aut Macedonia-
ni, aot Velleiani ſenatuſcooſulti. ff. de ſenatuſconſ.
Macedon.l. rameo.11. aut propoſita à milite.C.de iur.
& fact.ignor.l.1. II. Appellatione.ff. de his qui notát.
infam.l.6.§.1. & ff. ad Turpill. l.1.in pr. III. Sopplica-
tione. C.de ſentent. præfe. prætor. l.vn. IV. Reſtitu-
tione in integrum.l.Dious.33.& ff.de offic. præf. præ-
tor.l.vn.§.vlt.& de minor.l.in cauſæ.16.§. vlt. & l.ſeq.
& C.ſi aduerſ. rem iudic. roto.tit. Hæc de re iudicata,
10 & ſententia definitiua,eiúſque effectu dicta ſint. ¶ In-
ter locutio eſt præceptum iudicis,quod ad iudicij pro-
greſſum ſpectat, & plerumque litem oon perimit. C.
de ſentent.& interloc.omni. iud.l. poſt ſententiam.9.
Dixi *plerumque:* quia interlocutio interdú ferè perimit
controuerſiam: vt cùm iudex ſe pronunciat incom-
petentem: quoniam apud ipſum lis amplius non erit:
Ergo quod ad ipſum lis finita eſt Battol. ad d.l. poſt
ſententiam. & cùm exceptionem peremptoriam re-
probat.C.Thedoſ. de appellat.l.cum de præſcriptio-
nib.37.& cùm reum requirendum annorat. C. ſi pen-
11 dente appell.mors interu.l.2. ¶ Interlocutio nec ſcri-
pturam requirit,nec caoſæ cognitionem. ff. de his qui
notant. infam.l. quid ergo.13.§. quantum.& ab ea re-
gulariter iure ciuili non poteſt appellari.ff.de appellat.
l.1.§. huic conſeqoenter. & de appellar. recipien. l.2.
Iure autem pontificio ab omni grauamine licet appel-
lare. extrà de appellat.cap.ſuper eo.12. Hæc dicta ſint
de prima cauſa efficiente miſsionis in poſſeſsionem.

II. *De confeſſis.*

SEcunda efficiens cauſa primæ ſimilis, eſt confeſſio.
nam confeſſus pro condemnato habetur. l. 1. l. 3.
l.6.§.ſed etſi.verſ. & omne. & ff. tit. prox. l. poſt rem.
56.& C. de repud. hered.l.4. ideóque coofeſſo dantur
ad ſoluendum eadem tempora, quæ iudicato. d.l. 6.§.
vlt.& C. de ex cut.rei iudic.l.vlt. Sed vt hoc obtineat,
multa requiruntur. I. Vt confeſſus non erret in facto.
Error autem ioris non reddit confeſſionem inutilem.
l.3. II. Vt confiteatur in iure.C.h.t.l.vn. III. Vt con-
fiteatur præſente aduerſario,vel eius procoratore, vel
rutore,vel curatore. d.l.6.§.ſi quis abſente. IV. Vt cō-
fiteatur ſe debere. d.l. 3.l. 5.l. pen. aut rem eſſe aduer-
ſarij. d. l. 6. §. ſed etſi fundum. Alia eſt confeſſio,qua
quis fatetur ſibi nō deberi.ff.de donat.l.donari.29.§.1.
V. Vt certum confiteatur.d.l.6.in princ.

III. *De ceſſione bonorum.*

1 TErtia cauſa efficiens, eſt ceſsio bonorum, id eſt,
cùm quis oneratus ære alieno, bona ſua credito-
2 tibus dimittit. ¶ Bonis cedere poteſt tam filiusfami-
liâs, quàm paterfamiliâs. C. h. t.l. pen. dummodò vel
debitum agnouerit, vel ſit condemnatus, vel io iure
confeſſus.l. pen. Sed propter honorem municipalem,
vel munus, non admittitur bonorum ceſsio: verùm
vnicuiq; hæc pro facultatibus imponuntur.C.eod.l.5.
¶ Bonis cedi poteſt tam in iure,quàm extra ius.& ſuf- 3
ficit ſimplex voluntatis profeſsio. C. eod. l. 6. etiam
per nunciom, vel per epiſtolam declarata. d. l. vltim.
¶ De effectu ceſsionis hęc notentur. I. Qui bonis ceſ- 4
ſit, non liberatur, niſi creditores ſolidum conſequan-
tur. C. eod. l. 1. Sed interim non poteſt ab eis inquie-
tari.l.4.§.1.nec in carceres coniici.d.l.1. Si verò poſtea
aliquid non modicum. l.7. & Inſtit.de action.§.vltim.
extra cauſam alimentorum cooſequatur. l. 6. in qoan-
tum facere poteſt, conuenitur. d. l.4. in princ.d. §.vlt.
II. Creditores non poſſunt ſua auctoritate bona eius
detinere iure dominij,& inter ſe diuidere,ſed debēt ea
vendere,& ita indemnitati ſuæ conſulere. C. eod. l. 4.
III. Antequàm bona à creditorib. diſtrahaotur, is, qui
ceſsit, bonis ſuis non caret. quapropter poteſt pœni-
tere,& ſe defendere,vel creditoribus ſatisfacere,& ita
bonorum venditionem impedire. l. 3. & 5. & C. eod.
l.2. IV. Qui bonis ceſsit, non notatur infamiâ iuris.
C.ex quib.cauſ.infam.irrog.l.debitores.11.ſed tantùm
infamia facti.No.4.cap.vlt. & No.135.vbi Iuſtinianus
neceſsitatem carceris ſuſtinendi vel bonis cedendi re-
mittit iis qui iurauerint ſe non eſſe ſoluendo, ſi non
ſuo vitio,ſed aduerſis caſibus ad ioopiam redacti ſint.

IV. *Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur.*

POſtquàm dictum eſt de cauſis efficientibus,conſe- 1
quenter agitur de finalibus quæ quidem tres ferè
ſunt, propter quas in vniuerſarum rerum poſſeſsio-
nem aliquis mittitur: rei ſeruandæ causâ, legatorum
ſeu fideicommiſſorum gratiâ, & ventris nomine:nam
ex cauſa damni infecti tantùm in rei, id eſt domus rui-
noſæ poſſeſsionem fit miſsio.l.1. Rei appellatione hîc
cum Cuiacio intelligo creditum,dotem & iudicatum.
¶ Rei ſeruandæ causâ mittitur aliquis in poſſeſsionem 2
duobus caſibus. I. Si debitor vel poſſeſſor neque ſui
poteſtatem faciat, neque boni viri arbitratu defenda-
tur,etiamſi in ius vocatus cauerit iudicio ſiſti. l. 2. nec
ſolùm ſi latitet.d.l.2.§.1. ſed etiamſi alia de cauſa abſit.
ead.l.2.§.quid ſi veluti ſi exilij causâ ſolum vertit, nec
defenditur. l. ad cognitionem. 13. Latitare eſt cum
tractu aliquo latere quemadmodum factitare eſt fre-
quenter facere.l.7.§ latitare. Defendi videtur, quì per
abſentiam ſuam nullo modo deteriorem cauſam ad-
uerſarij facit.d.l.2.§.pen. Sed neque ſufficit defendiſſe
aliquaudo, niſi duret defenſio: neque nocet non de-
fendiſſe,ſi nunc defenſio offeratur.ead.l.2.§.vlt. II. Si
defuncto heres non extet.l.ſi diu.8 & l.ſeq. ¶ De miſ- 3
ſione legatorum ſeruandorum gratiâ dictum eſt lib.
36.tit.4.ventris nomine.lib.37.tit.9. damni infecti.lib.
39.tit.2.

V. *De rebus auctoritate iudicis poſſidendis ſeu vendundis.*

CAuſis miſsionis in poſſeſsionem enarratis, effe- 1
ctus declarantur. Primus effectus eſt, vt cùm pri-
mo prætoris decreto in poſſeſsionem miſsi, non poſ-
ſideant,ſed tantùm in poſſeſsione ſint cuſtodiæ causâ.
ff.tit. prox. l.2. l. cum legatorum. 12. & prætorium pi-
gnus obtineant. ff. pro empto.l.miſſo. 12.& C.qui po-
tior. in pign. l. 2. ſi reus in contumacia perſeuerat, &
fraudationis cauſa latitet, à prætore interponatur ſe-
cundum decretum, quo iidem creditores poſsidere iu-
bentur, non vt ea bona iure dominij ſua auctoritate
detineant, & inter ſe partiantur,ſed vt legitimè diſtra-
hant.ff.tit.prox.l.7.§.1.& 2.quod de eorum bonis, qui
ſunt in iure confeſsi. ff. notaui. tit. 3. §. 4. memb. 2.

2 ¶ Nota primò, ſi ante venditionem bonorum exiſtat,
qui defendere, vel ſoluere paratus ſit, æquum eſſe vt
bona reſtituãtur cum fructib. ita vt & impenſarum ab
eo factarum qui in poſſeſsione fuit, & ſi dolo eius de-
3 terior cauſa poſſeſsionis facta ſit, per in factum actio-
nem ratio habeatur. l. 4. in fi. l. prætor ait. 9. ¶ Nota ſe-
cundò, Cũ bona diſtrahuntur, ſi plures ea emere parati
4 ſint, extraneo emptori præferri cognatum & vtrique
præferri creditorem. l. cùm bona. 16. ¶ Nota tertiò,
ex eo, quod ex bonorũ venditione redigetur, credito-
ribus ordine ſatisfieri: ita vt priùs ſatisfiat creditori-
bus priuilegiariis, qua ratione ad d. l. cùm bona. in vul-
gatis libris adſcribitur rubr. *de priuilegiis creditorum.*
de quibus in ſubſequentibus legibus agitur. Priuile-
giũ hîc accipitur pro iure prælationis, ſeu pro prærogatiua,
qua creditor aliis creditoribus præfertur. Duo
verò ſunt creditorũ genera, alij vocantur pigneratitij
ſiue hypothecarij, quibus non tantum actio perſona-
lis ex contractu principali, ſed etiam hypothecaria ex
conuentione de pignore competit: alij chirographa-
rij, qui tantùm actionem perſonalem habent ſine hy-
potheca. & tam in hoc quàm in illo genere alij ſunt
creditores priuilegiarij, alij non priuilegiarij. Scien-
dum igitur eſt hypothecarios præferri chirographa-
riis. C. de bo. auctor. iud. poſſid. l. 6. & de priuil. fi. l. 3. &
qui potio. in pign. l. eos. 9. Qui verò inter hypothe-
carios præferantur, expoſitum eſt ſub tit. qui pot. in
pign. hab. ſed qui præferantur in actione perſonali,
hoc loco declaratur: vbi notandæ ſunt ſequentes re-
gulæ. I. Priuilegia perſonalium actionum non æſti-
mantur ex tempore, ſed ex cauſa. l. priuilegia. 32. ne-
mo enim potior eſt ratione temporis in actione per-
ſonali, vt in hypothecaria: in qua qui eſt prior tempo-
re, eſt potior iure. II. Priuilegiarius præfertur non
priuilegiario. III. Priuilegiarius contra alium priui-
legiarium non vtitur ſuo priuilegio. C. de priuileg. fi.
l. 2. & Nou. 97. cap. 1. Interdum tamen priuilegiarius
alij priuilegiario præfertur, vt fiſcus iis qui in nauem
extruendam, vel inſtruendam credidit. l. qui in nauem.
26. & l. quod quis 34. Sed eius qui ſciens eum frauda-
tore contraxit, ratio non habetur, quoniam prætor
actionem ei denegat. l. ait prætor. 25.

VI. *De ſeparationibus.*

1 NOta quartò creditoribus defuncti. l. 1. §. 1. etiamſi
ex die vel ſub conditione eis debeatur. l. 4. in pr.
aut legatariis. l. pen. in princ. intra quinquennium ab
adita hereditate poſtulantibus, decreto prætoris. l. 1.
in princ. ſeparari bona defuncti à bonis heredis pro-
priis; ita vt ex his ſatisfiat creditoribus heredis, ex il-
2 lis ſatisfiat creditoribus hereditariis. ¶ Hoc benefi-
cium denegatur. I. His qui nouandi cauſâ ab herede
ſtipulati ſunt, vel aliter heredem elegerunt, putà acci-
pientes ab eo vſuras. d. l. 1. §. illud. aut fideiuſſores. d.
l. 1. §. item quæritur. aut pignus. d. l. 1. §. ſi quis pignus.
Secus eſt, ſi iudicio heredem conuenerunt: quia cùm
ex neceſſitate hoc fecerint, nihilominùs ſeparatio-
nem impetrare poterunt. l. vlt. II. Creditoribus here-
dis. d. l. 1. §. ex contrario. & §. quæſitum. III. Ipſis he-
redibus, niſi neceſſarij ſint. d. l. 1. §. vlt. aut patronus li-
bertæ ſucceſſerit, quæ hereditatem ære alieno onera-
tam adiuerat. l. pen. §. 1. IV. Poſtquàm bona heredi-
taria bonis heredis mixta ſunt. d. l. 1. §. præterea,
V. Poſt quinquennium ab adita hereditate. d. l. 1. §.
quod dicitur. VI. Poſtquàm heres bona fide heredi-
3 tatem vendidit. l. 2. ¶ De effectu dictæ bonorum ſe-
parationis hæc notentur. I. Si multi ſint creditores
hereditarij; & horum alij perſonã heredis ſecuti ſint,
alij ſeparationem bonorum impetrauerint: horum
impetratio illis non prodeſt. d. l. 1. §. quæſitum. II. Fa-
cta bonorum ſeparatione, primùm ex bonis heredita-
riis ſatisfit creditoribus hereditariis, deinde, ſi quid
ſuperſit, etiam creditoribus propriis ipſius heredis: ex
bonis autem propriis heredis ſatisfaciendum eſt pro-
priis dumtaxat creditoribus, non hereditariis, etiamſi
aliquid ſuperſit poſtquàm ſatisfactum eſt propriis cre-
ditoribus: quia cum creditores hereditarij ſeparatio-
nem impetrarunt, omnino à perſona heredis receſſe-
runt. Si tamen temerè ſeparationem petierunt, impe-
trare veniam ob iuſtiſsimam ignorantiæ cauſam poſ-
ſunt. d. l. 1. §. penult. l. 3. §. vlt. & l. 5. ¶ Exemplo dictæ 4
ſeparationis & alia recepta eſt, qua poſtulantibus cre-
ditoribus caſtrenſibus bona filijfamiliâs caſtrenſia à
paganicis ſeparantur. d. l. 1. §. ſi filijfamilias. Hucuſque
dictum eſt de primo miſſionis in poſſeſsioné effectu.

VII. *De curatore bonis dando.*

SEcundus effectus eſt, vt curator bonis plerumque 1
detur, qui ea cuſtodiat, adminiſtret, diſtrahat, & ex
redacto creditoribus ſatisfaciat. ¶ Eum conſtituunt 2
creditores priuato conſilio. l. vlt. vel adeunt præto-
rem ſeu præſidem, qui ſequetur maioris creditorum
partis voluntatem. l. 2. in pr. ¶ Hoc munus iniungi- 3
tur vel vni ex creditoribus, vel cuiuis alij. d. l. 2. §. pen.
Et vel vni vel pluribus. d. l. 2. in pr. ¶ Per eum vel eos 4
geſta, rata habentur. d. l. 2. §. 1. Et cùm plures ſunt, ſin-
guli in ſolidum poſſunt agere vel conueniri. Sed ſi
per regiones fuerint conſtituti, vnus fortè rei Italicæ,
alter in prouincia: adminiſtrationes confundere non
debent. d. l. 2. §. ſi plures.

VIII. *Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, vt reſtituantur.*

TErtius effectus eſt, vt reſcindantur ea, quæ miſ- 1
ſionem paſſus fecit in fraudem creditorum. Hac
de re tria ſunt remedia. ¶ Primum remedium eſt actio 2
Pauliana perſonalis. D. de vſur. l. videamus generali.
38. §. in Fabiana. in factum. l. ait prætor. 10. verſ. inter-
dum. & §. annus. l. hac in factum. 14. intra annum vti-
lem competens. l. 1. in princ. ex die venditionis bono-
rum computandum. l. 6. §. vlt. d. l. ait prætor. §. annus,
qua ea quæ debitor in fraudem creditorum alienauit,
reuocantur. d. l. 1. §. 1. & C. eod. l. 1. & ff. de vſur. d. l. vi-
deamus generali. §. in Fabiana. ¶ Hæc actio datur tam 3
curatori bonorum, quàm creditoribus. d. l. 1. in princ.
¶ Ac datur I. Contra eum qui fraudem non ignorauit, 4
quocumque titulo rem acceperit. d. l. 1. in princ. d. l. 6.
§. hoc edictum. & C. eod. l. penult. II. Contra eum, qui
fraudis ignarus fuit, ſi titulo lucratiuo rem acceperit.
d. l. 6. §. ſimili. d. l. ait prætor. verſ. interdum. & C. eod. d.
l. pen. III. Contra ipſum fraudatorem, ſi quædam ita
diſperdidit, vt recuperari nequeant. l. 1. in princ. l. vlt.
§. vlt. ¶ Secundum remedium eſt actio reſciſſoria in 5
rem. Sicut enim creditores poſt ſecundum decretum,
quo iuſsi ſunt poſsidere, ſi rerum poſſeſsionem ami-
ſerint, eas vindicare poſſunt. ff. commu. diuid. l. 5. l. 7. §.
planè. & de dam. infec. l. ſi finita. 15. §. Iulianus, ita ſi
quaſdam res non inuenerint in bonis debitoris, eò
quòd debitor in eorum fraudem eas antea alienauerat,
prætor eis vtilem vindicationem, reſciſſa fraudulenta
illa alienatione, concedit. de hac actione puto Iuſti-
nianum loqui in §. item ſi quis in fraudem. de action.
¶ Tertium remedium eſt interdictum, quo prætor 6
rem, quam quis à fraudatore non ignarus fraudis acce-
pit,

Digitized by Google

pit, reſtituere creditori iubet. Huic interdicto locus eſt intra annum vtilem. d. l. ait. prætor. in princ. §. 1. & 2.

LIBER XLIII.

TITVLVS I.

De interdictis, ſiue extraordinarijs actionibus, quæ pro his competunt.

1 POSTQVAM de poſſeſſione & quaſi poſ-
ſeſſione dictum eſt, de iudiciis poſſeſſoriis eſt
dicendum. De poſſeſſione & quaſi poſſeſſio-
ne quæritur vel actione, vt condictione. ff. de condict.
indeb. l. indebiti. 15. §. 1. & actione Seruiana. ff. de eui-
ctio. l. ſi cùm venditor. 66. in pr. vel interdicto. Inſtit.
h. tit. in princ. De illis actionibus dictum eſt ſuis locis:
2 interdicta ſunt hoc loco enarrãda. ¶ Interdicta erant
formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor
aut iubebat aliquid fieri aut fieri prohibebat. d. princ.
¶ Et quia prætor inter duos litigãtes interdictum red-
debat, nec dabat, iudicem, vt cum actionem tribuit, id-
circo appellatum eſt interdictum, quaſi inter duos di-
3 ctum. Inſtit. eod. §. 1. in fi. ¶ Interdictum igitur, pro-
priè loquendo, non eſt actio. ff. de procurat. l. ſed &
hæ. 35. §. non ſolùm. licèt actionis vocabulo latè ſum-
pto comprehendi poſſit. ff. ad leg. Aquil. l. ob id. 43.
verſ. puto. & de mort. infet. l. 3. in princ. & de oblig. &
act. l. actionis. 37. ſed interdictum ſequebatur actio.
Nam prætor interdictum reddebat: deinde ſi dubita-
batur an quis eo interdicto teneretur, de eo quærebā-
tur apud iudicem per actionem in factum. verbi gratiâ
prætor interdicebat, *Quod vi aut clam feciſti, reſtituas,*
ſi ille, contra quem interdictum impetratum erat, ne-
gabat ſe vi aut clam feciſſe, de eo quærebatur apud iu-
dicem per actionem in factum. ſolebant etiam de ea re
ſponſiones fieri. ſed hæc omnia in deſuetudinem abie-
runt: hodie namque extra ordinem agitur, perinde ac-
ſi prætor interdixiſſet. Inſtit. h. t. §. vlt. idcireo hæc ru-
brica ita concepta eſt, *De interdictis ſiue extraordinariis
actionibus quæ pro his competunt.* Interdictorum igitur
formulæ, & ritus non ſunt in vſu: ſed eorum effectus
manet, ipſo iure (vt ita dicam) interdicente, cùm olim
4 prætor viuus interdictum redderet. ¶ Proprium inter-
dictorum eſt, vt in his ratio fructuum habeatur ex quo
edita ſunt, non retrò. l. 3. excepto interdicto vnde vi,
in quo ratio fructuum à die deiectionis habetur. ff. de
5 vi & vi arma. ¶ Interdictorum diuiſiones plures ſunt.
I. Alia ſunt interdicta prohibitoria, quibus prætor ali-
quid fieri prohibet: alia reſtitutoria, quibus reſtitui
iubet: alia exhibitoria, quibus exhiberi iubet. Sunt
etiam quædam mixta, vt prohibitoria ſimul & exhi-
bitoria. l. 1. §. 1. & Inſtit. eod. §. 1. II. Alia hominum,
alia diuini iuris causâ, ſeu de religione competunt.
Quæ hominum causâ competunt, partim ad publi-
cam vtilitatem pertinent, veluti ne quid fiat in via pu-
blica: partim ſunt iuris ſui tuendi causâ, vt de liberis
exhibendis: partim officij tuendi cauſa, vt de homine
libero exhibendo: partim de re familiari. l. 2. §. 1. Ho-
rum quæ de re familiari ſunt, tria ſunt genera: nempe
adipiſcendæ poſſeſſionis, recuperandæ, & retinendæ:
aut enim vult aliquis acquirere poſſeſſionem, quam
antea non obtinuit: aut vult recuperare, quam ami-
ſit: aut retinere, quam habet. d. l. 2. §. vlt. & Inſtit. eod.
§. ſequens. III. Alia referuntur ad tempus præſens, ve-
luti *vti poſſidetis*: alia ad præteritum, veluti, vti hoc
anno aquam duxiſti. d. l. 1. §. interdictorum quædam.
IV. Quædã ſunt annalia, quædã perpetua. l. 1. §. vlt. An-
nalia ſunt, quæ ſunt pœnalia: perpetua ſunt, quæ ſunt
rei perſecutoria. ff. de vi & vi arma. l. 1. in princ. V. Alia
ſunt ſimplicia in quibus actor & reus ſunt perſonæ
diſtinctæ: alia duplicia in quibus vterque litigantium
eſt actor & reus. Inſtit. h. t. §. penult. VI. Aut ſunt de
poſſeſſione tantum, veluti vti poſſidetis: aut de poſ-
ſeſſione ſimul & proprietate, vt de itinere actúque
priuato. d. l. 2. §. quædam. nulla verò ſunt de ſola pro-
prietate. VII. Aut ſunt de rebus diuinis, vt de rebus
ſacris, vel religioſis: aut de humanis, quæ ſunt nul-
lius, vt de liberis hominibus: aut de rebus publicis, vt
de viis, & fluminibus publicis: aut de rebus ſingulo-
rum, id eſt, de vniuerſitatibus, vt interdictum quorum
bonorum; & de rebus ſingulis, vt interdictum vti poſ-
ſidetis. d. l. 1. in princ. VIII. Aut ſunt de hereditate le-
gatóve, aut de rebus ſacris, aut de rebus publicis, aut
de rebus priuatis particularibus. Ex hac diuiſione ti-
tuli ſequentes locum & ordinem accipiunt.

II. *Quorum bonorum.*

DE hereditatibus & legatis ſunt quatuor interdi- 1
cta: quorum primum eſt de hereditate, ſecun-
dum de legato, tertium & quartum ſunt vtrique cau-
ſæ communia. ¶ Primum interdictum à primis ver- 2
bis prætoris (nam multa à primis edicti verbis nomen
ſumunt, appellatur *Quorum bonorum*. Quo prætor iu-
bet, vt quodcumque corpus ex his bonis quorum poſ-
ſeſsio alicui data eſt, alius quiſpiam pro herede (id eſt,
bona fide, putans ſe eſſe heredem, vel bonorum poſ-
ſeſſorem) aut pro poſſeſſore (id eſt, mala fide, ſciens ſe
non eſſe heredem nec bonorum poſſeſſorem) poſſi-
det, vel dolo malo fecit quominùs poſsideret, id ei re-
ſtituat, cui poſſeſsio data eſt. l. 1. in pr. & Inſtit. de in-
terd. §. adipiſcendæ. ¶ Hoc igitur interdictum eſt re- 3
ſtitutorium, ad vniuerſitatem bonorum ſpectat, & eſt
adipiſcendæ poſſeſsionis. d. l. 1. §. 1. & ff. de interdi. l. 1.
verſ. quæ autem. & Inſtitut. eod. d. §. adipiſcendæ.
¶ Quamuis autem prætor nominatim bonorum poſ-
ſeſſori hoc interdictum reddat. d. l. 1. in prin. tamen ad
heredem producitur. C. eod. l. 1. ¶ Non datur aduer- 4
ſus debitores hereditarios, ſed tantùm aduerſus cor-
porum poſſeſſores. l. 2.

III. *Quod legatorum.*

SEcundum interdictum appellatur Quod legato- 1
rum. l. 1. in pr. ¶ Quo prætor iubet, vt quod quis 2
legati nomine nõ ex voluntate heredis vel bonorum
poſſeſſoris occupauit, id ei cauenti de legato præſtan-
do, vel ſi per eum non ſteterit quominùs caueret, re-
ſtituat. d. l. 1. §. & continet. §. hoc interdictum. l. 2. §. 1.
& C. eod. l. vn. alioquin in id quod intereſt, condem-
nabitur. l. 2. §. ex hoc. actione ſcilicèt in factum, quæ
interdictum ſequitur, & ex cauſa interdicti datur, vt
& in aliis interdictis accidit. Voluntas ſucceſſoris le-
gatariis accommodata, beneficium huius interdicti
adimit, ita demum ſi poſt aditam hereditatem vel ad-
gnitam bonorum poſſeſſionem conſenſerit. d. l. 1. §.
quod ait. ¶ Hoc interdictum eſt reſtitutorium. d. l. 3
1. §. & continet. adipiſcendæ poſſeſſionis. d. l. 1. §. 1.
& ad ſingulas res legatas ſpectat. d. §. & continet. &
paſſim. ¶ Ideo autem eſt introductum, vt heres vel 4
bonorum poſſeſſor poſſit Falcidiam deducere. d. l. 1. §.
ſi quis ex mortis. d. l. vn. quoniam heres quartam ex
legatis & fideicommiſſis poteſt retinere. ff. ad leg.
Falcid. l. pater. 14. §. 1. l. quod bonis. 15. §. 1. l. acceptis.
93. non eam vindicare, niſi in ſpeciali caſu poſito in l.
pen. C. eod. (vbi Imperator ait, *in præſenti caſu promi-*

Digitized by Google

demus, indicans id non habere locum in aliis caſibus)
nec actione perſonali perſequi: niſi vel per errorem
facti ſolnerit, vt indebiti condictione repetat. C. ad
leg. Falcid. l. error. 9. Vel ſibi ſtipulatione cauerit. ff. ſi
cui plus quam per leg. Falcid. l. 1.

IV. *Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus fuerit.*

1 TErtium interdictum eſt prohibitorium & reſtitu-
torium. l. 3. §. prætor. & non ſolùm hereditati ac
legatis commune eſt, ſed etiam ad alias cauſas perti-
net. quoſcumque enim, & ex quacumque cauſa præ-
tor in poſſeſsionem miſerit, vt rei ſeruandæ, aut lega-
torum, aut ventris nomine: his, quominùs in poſſeſ-
ſione ſint, cum fieri vetat. Item ſi cuius dolo malo fa-
ctum ſit, quò minùs ille in poſſeſsionem veniret, qui
in poſſeſsionem miſſus eſt, aut quò magis de poſſeſsio-
ne pelleretur. reſtituere iubet, vt colligitur ex l. 1. §.
2 hæc actio. ¶ In hunc & alia remedia competunt.
I. Actio in factum in id quod intereſt. d. l. 1. in princ. &
§. hæc actio. & §. hæc verba. quæ cùm ei datur qui in
poſſeſsionem legatorum nomine miſſus eſt, perpetua
eſt, & in heredem quoque competit: aliàs eſt annalis:
& heredi quidem ceteriſque ſucceſſoribus, non tamen
contra heredes ſimiléſque perſonas datur. d. l. 1. §. vlt.
II. Cognitio extraordinaria. III. Manus militaris: qua
res ab eo qui tenet, admiſſum in poſſeſſionem trans-
3 fertur l. 3. in princ. ¶ Ergo in hoc titulo agitur de in-
terdicto prohibitorio, de interdicto reſtitutorio, de
actione in factum, de cognitione extraordinaria, &
de manu militari: ſed in rubr. fit tantùm mentio inter-
dicti prohibitorij.

V. *De tabulis exhibendis.*

1 QVartum interdictum eſt exhibitorium. l. 3. §. hoc
interdictum. quo prætor iubet tabulas ad teſta-
menti cauſam pertinentes, qualeſcumque ſint. l. 1. &
quotcumque ſint. l. 3. §. 1. dummodò is, qui tabulas fe-
cit, mortuus ſit. d. l. 1. §. pen. non ipſi qui tabulas fecit.
d. l. 3. §. ſi ipſe. ſed ei cui aliquid in his tabulis relictum
eſt. d. l. 3. §. ſolent. exhiberi ab eo, penes quem ſunt, aut
cuius dolo malo factum eſt, quominùs penes ſe eſſent.
l. 1. in princ. ſiue neget ſe exhibere poſſe, ſiue neget ex-
2 hiberi oportere. d. l. 1. §. 1. ¶ Exhibere eſt ipſius cor-
poris apprehendendi copiam facere. d. l. 3. §. exhibere.
Oportet autem exhibere apud prætorem, vt ex eius
auctoritate ſignatores admoniti veniant ad recogno-
ſcenda ſigna: & ſi venire nolint, coërceantur. d. l. 3. §.
3 exhibere. ¶ Hoc interdictum etiam poſt annum da-
tur. d. l. 3. §. pen. & ſucceſſoribus quoque competit. d.
4 l. 3. § vlt. ¶ Si quis huic interdicto non obtemperet,
in eũ datur actio in id quod intereſt. d. l. 3. §. cõdemna-
tio. & §§§. ſeqqq. Hactenus de hereditatib. & legatis.

VI. *Ne quid in loco ſacro fiat.*

1 DE locis autem ſacris datur interdictum prohibi-
torium, & reſtitutorium. ff. de interd. l. 2. §. 1.
quamuis prohibitorij tantùm mentio in hoc titulo
fiat. Nam prætor I. Prohibet, ne quid in loco ſacro
fiat, immittáturve l. 1. in princ. quod deformitatem vel
incommodum afferat. d. l. 1. §. quod ait. Hoc interdi-
ctum producitur & ad loca ſancta. l. 2. & ad loca reli-
gioſa. ff. de oper. no. nunc. l. 1. §. 1. II. Iubet, vt ſi quid
aduerſus ea factum fuerit, reſtituatur. ff. ne quid in lo.
2 publi. d. 2. §. locorum. ¶ Quid autem ſit locus ſacer,
vel ſanctus, vel religioſus, expoſitum eſt ff. ad tit. de
rer. diuiſ.

VII. *De locis & itineribus publicis.*

A Rebus ſacris tranſit ad publicas: & primò tra- 1
ctat de locis & itineribus, dicturus poſtea de
fluminibus, ripis, lacubus, ſtagnis, & foſſis: quia
tam de his, quam de illis ſunt multa interdicta. ¶ Lo- 2
ca publica ſunt, quorum ſolum publicum eſt. & via
publica eſt, cuius ſolum publicum eſt, relictum in
directum, certis finibus latitudinis, ab eo qui ius pu-
blicandi habuit, vt eà publicè iretur, commearetur. ff.
tit. prox. l. 2. §. viam. vocatur etiam via regia, & conſu-
laris. eod. §. viam. vel militaris. l. vlt. §. 1. ¶ Aliæ ſunt 3
viæ priuatæ ſiue agrariæ: & ab vtriſque ſeparantur viæ
vicinales, quatenus non ſunt omnimodo publicæ, aut
priuatæ: ſed earum nonnullæ ſunt priuatæ, aliquæ pu-
blicæ. d. l. 2. §. viarum. Via priuata eſt, quæ eſt in fun-
do ſeruiente vt ad fundum alterius ducat: vel quæ ex
via conſulari ad fundum priuatum ducit. d. l. 2. §. priua-
tæ. Vicinales ſunt, quæ in vicis ſunt, vel in vicos du-
cunt, hæ publicè ſunt, niſi ex priuatorum collatione
ſint conſtitutæ. d. l. 2. §. viarum. Quinimmo etiamſi
priuatorum agris collatis via facta ſit, tamen ſi eius rei
memoria non extet, pro publica habetur. l. vlt. in prin.
¶ De locis & itineribus publicis interdicta plerumque 4
popularia ſunt. l. 1. & publicæ vtilitatis causâ compe-
tunt. ff. de interd. l. 2. §. 1. Sunt autem multa & varia,
quæ ſequentibus titulis explanabuntur.

VIII. *Ne quid in loco publico vel itinere fiat.*

PRimum Interdictum eſt ne quid in loco publico 1
fiat néue in eum locum quid immittatur, quod ali-
cui damnum det, niſi lege, aut ſenatuſconſulto, aut
conſtitutione principis conceſſum ſit. l. 2. in princip.
¶ Hoc interdictum eſt prohibitorium, non reſtituto- 2
rium. d. l. 2. §. 1. & §. ſi quis nemine. ¶ Et tam publicis 3
vtilitatibus quàm priuatorum per hoc proſpicitur:
quia loca publica priuatorum vſibus deſeruiunt. d. l. 2.
§. & tam publicis. Damnum autem pati videtur, qui
commodum qualecumque amittit, quod ex publico
conſequebatur. d. l. 2. §. damnum. & §. ſeq. ¶ Quod 4
cum excepimus cui lege vel ſenatuſconſulto, vel à
principe conceſſum eſt, ſic debet intelligi, vt is, qui
ſimpliciter facultatem impetrauit in loco publico ædi-
ficandi non poſſit cum alterius incommodo ædifica-
re, niſi hoc quoque ſpecialiter ſit ei conceſſum. d. l. 2. §.
ſi quis à principe. ¶ Secundum interdictum, quod ad 5
vias ruſticas pertinet. d. l. 2. §. hoc interdictum tantùm.
prohibitorium & reſtitutorium eſt. Nam prætor I. Ve-
tat in via publica itineréve publico aliquid immitti,
quo ea via idue iter deterius ſit, vel fiat. d. l. 2. §. ait præ-
tor. II. Iubet eum qui in via publica, itineréue publi-
co factum immiſſúmve habet quo ea via, idue iter de-
terius ſit vel fiat, id reſtituat. d. l. 2. §. ait prætor. ¶ Dete- 6
rior via fieri dicitur, ſi vſus eius ad commeandum,
hoc eſt, ad eundum vel agendum corrumpatur. d. l. 2.
§. deteriorem. Nec refert vtrum ſtatim deterior fiat, an
poſt aliquod temporis interuallum d. l. 2 §. deinde.
¶ Porrò hoc interdictum, perpetuum & populare eſt. 7
condemnatióque ex eo facienda eſt. quanti actoris in-
tereſt. d. l. 2. §. hoc interdictum perpetuum. §. hoc inter-
dictum ex eadem. & §. pen. ¶ Tertium interdictum eſt 8
prohibitorium, ne vis alicui fiat, quominùs ei via pu-
blica itineréve publico ire agere liceat. d. l. 2. § vlt.

IX. *De loco publico fruendo.*

QVartum interdictum eſt prohibitorium, ne ei,
qui locum publicum fruendum ab eo cui locan-
di ius

di ius fuit, conduxit, ſociόve eius vis fiat, quominùs
ſecundum legem locationis fruatur.l.1.

X. *De via publica & ſi quid in ea factum eſſe dicatur.*

DE via publica vrbana,& ſi quid in ea factum eſſe
dicatur, nulla ſunt interdicta: ſed harum cura
ædilib.committitur.l.vn. & ꝫ. ne quid in lo.public.l.2.
§.hoc interdictum tantùm. Quæ igitur ſunt de viis &
itinerib.interdicta,ad vias & itinera ruſtica dumtaxat
pertinent, vt interdicta propoſita in d.t.ne quid in lo.
pub.& quod proponetur tit.ſeq.

XI. *De via publica & itinere publico reficiendo.*

1 QVintum interdictum eſt de via ruſtica, prohibi-
torium ne vis fiat reficienti viam vel iter publi-
cum.l.1. in pr. & §.1. quod perpetuò datur, & omni-
bus, & in omnes: & habet condemnationem in id
2 quod actoris intereſt. d.l.1.§.vlt. ¶ Hucuſque de lo-
cis & itineribus publicis: conſequenter dicendum de
fluminibus,ripis,lacubus,ſtagnis,foſſis.

XII. *De fluminibus: ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, quo peius nauigetur.*

1 FLumen dicitur a fluendo: nec ſpecie à riuo differt,
ſed magnitudine: ex qua, & ex accolarum exiſti-
2 matione diiudicatur. l.1. §.1. ¶ Fluminum quædam
ſunt perennia, quæ ſemper fluunt: quædam torren-
tia, quæ hyeme fluere,æſtate exareſcere ſolent. Cete-
rum ſi æſtate aliqua præter ſolitum exaruerit quod
ſemper fluere ſolebat, nihilominùs flumen perenne
dicitur. d.l.1. §. item fluminum. Rurſus alia ſunt flu-
mina publica, alia priuata, ſed publicum eſt, quod pe-
3 renne eſt. d.l.1. §. fluminum. ¶ Ripa definitur, quod
pleniſſimum flumen continet. l.penult.§.1.vel id quo
flumen continetur, naturalem ſui curſus rigorem te-
nens. nam ſi quando vel imbribus vel alia ratione flu-
men ad tempus excreſcat, ripas non mutat. ſed ſi na-
turaliter creuit, perpetuúmque incrementum vel alio
flumine admixto, vel alia ratione nactus ſit,ripas ſine
4 dubio mutauit. d.l.1. §. ripa. ¶ Inter lacũ & ſtagnum
hoc intereſt, quòd ille perpetuam, hoc temporalem
aquam habet. Foſſa eſt receptaculum aquæ manufa-
5 ctum. Et poſſunt hæc quoque publica eſſe. ¶ De his
omnibus ſunt multa interdicta. Primum interdictum
eſt prohibitoriũ,& reſtitutoriũ. Nam prætor I. Prohi-
bet,ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, immit-
tatúrve,quo ſtatio nauium, aut nauigatio deterior ſit,
vel fiat,l.1.in princ. II. Aduerſus ea factum vel immiſ-
ſum reſtitui iubet.d.l.1.§.deinde.

XIII. *Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque vti priore æſtate fluxit.*

SEcundum interdictum ſimiliter eſt prohibito-
rium,& reſtitutorium. Nam prætor I. Prohibet in
flumine publico (ſiue nauigabile ſit, ſiue non naui-
gabile.l.vn.§.pertinet) ripáve eius aliquid fieri,vel im-
mitti, quo,aliter aqua fluat,quàm priore æſtate fluxit,
in princ. Quod interdictum populare eſt, & omnibus
competit, non tamen aduerſus omnes, ſed aduerſus
eum, qui id egit, vt aliter aqua flueret, cùm id iuris
non haberet. §.hoc interdictum cuiuis. & in eius here-
des.§.hoc interdictum & in heredes. II. Eum, qui ad-
uerſus ea factum immiſſúmve habet,dolóve fecit quo-
minùs haberet,reſtituere iubet.§.deinde.& §§.ſeqq.

XIV. *Vt in flumine publico nauigare liceat.*

TErtium interdictum eſt prohibitorium,ne legiti-
mus vſus impediatur fluminis, ripæ, lacus, foſſæ,
ſtagni, ſi modò hæc publica ſint: veluti ne vis fiat na-
uiganti in publico flumine, lacu, foſſa, ſtagno; aut
in ripa oneranti, vel exoneranti nauem. l.vn.in princ.
& §§. ſeqq. aut pecus ad flumen publicum, ripámve
eius appellenti.§.vlt.

XV. *De ripa munienda.*

QVartum interdictum eſt prohibitorium ne vis 1
fiat opus in flumine publico ripáve eius facienti,
ripæ,agríve qui circa ripam eſt, tuendi,reficiendi,mu-
niendi causâ: dummodò eo opere deterior nauigatio
non fiat, & is qui facit,vicinis & his quoque qui vltra
flumen prædia poſſident, de damno infecto in annos
decem, viri boni arbitratu caueat, vel ſatiſdet,aut per
eum non ſtet quominus caueat vel ſatiſdet.l.vn. in pr.
§ 1. §. dabitur. ¶ Nota primò ſatiſdari vel caueri pro 2
qualitate perſonæ. §.is autem.id eſt,nudam cautionem
præſtare eum,qui ſuo nomine cauet: ſatiſdare eum,qui
nomine alieno interuenit. ꝫ. de dam. inf. l.7. in princ.
¶ Nota ſecundò, de opere antea facto non agi ex hoc 3
interdicto,etiamſi quid damni poſtea datum fuerit,ſed
lege Aquilia experiendum. §.pen. ¶ Nota tertiò, hoc 4
interdictum, quod de ripa fluminis munienda loqui-
tur, produci ad ripam lacus, foſſæ, & ſtagni. l.vltim.
¶ De ripis & fluminibus & lacubus & ſtagnis,& foſſis
hactenus.

XVI. *De vi & de vi armata.*

SEquuntur interdicta de ſingulis rebus priuatis im- 1
mobilibus, id eſt, de ſolo & ædificio, de ſeruituti-
bus,de opere, de arboribus. Interdicta de ſolo & ædi-
ficio ſunt duo. ¶ Primum interdictum vocatur vnde 2
vi.l.1.§.ex interdicto. l.3.§. vnde vi.l.5.l.6.l.neque 13.
l.in interdicto.16.& C.eod.in rub.& l.4.& l.vlt. & In-
ſtitut.de interdict.§. recuperandæ. quia datur propter
vim atrocem,qua quis de poſſeſſione ſoli, aut rei quæ
ſolo cohæreat,vt ædificij,deiectus eſt.l. 1.§.hoc inter-
dictum. cum duob. §§. ſeqq. & §. planè. ita vi poſſeſ-
ſionem amiſerit,nec ſaltem per alios retinuerit. d.l.1.
§.non alij. Secus eſt, ſi de naui,aut vehiculo ſit deie-
ctus. d.l.3. §. ſi quis de naue. nam rerum mobilium
nomine non competit hoc interdictum, niſi fuerint
in fundo vel ædibus, vnde quis deiectus eſt. d.l. 3. §.
illud. & §. pertinet. ¶ Eſt autem duplex vis: altera 3
quotidiana ſeu priuata, quæ fit ſine armis, & in hac
rubr. vocatur ſimpliciter vis: altera publica ſiue arma-
ta, quæ fit hominibus coactis & armatis. (Armorum
appellatione ſignificantur non ſolum gladij, haſtæ,
ſcuta, & galeæ, ſed etiam fuſtes, & lapides.d.l.3.§. ar-
mis & Inſtit.de interdi.§.recuperandæ. verſ.vlt.) Pro-
pterea duo olim fuerunt de vi interdicta. ꝫ.de interdi.
l.2.§.vlt. verſ.recuperandæ. & erant inter ea differen-
tiæ quædam, quas refert Cuiacius hîc, & ad Paul.lib.
5. ſentent. tit. 6. Verùm Iuſtiniano placuit vnum in-
terdictum in Pandectas referre. Idcirco à nobis, qui
non in antiquitatibus enarrandis, ſed in iure Iuſtinia-
nico declarando in præſentia verſamur, vnum hac in
parte interdictum conſiderandum puto. ¶ Hoc in- 4
terdictum datur. I. Deiecto.l.1.§.1.qui tunc, cùm de-
iiceretur,poſſidebat.d.l.1.§. interdictum autem. Nec
refert,vtrùm ciuiliter,an naturaliter poſſideret.d.l.1.§.
deiicitur. & §.denique,animo,ſeu corpore. d.l.1.§.ſiuo
autem. Immo datur etiam ei, qui vitioſè (id eſt, vi,
clam, vel precariò) poſſidebat, ſi aut vi armatâ deie-
ctus ſit.l.ſed ſi vi.14.aut ab alio vitioſè poſſideat, non
ab

Digitized by Google

ab eo à quo ſe vi deiectum quæritur. d.l.1.§. qui à me.
II. Ei, cuius ſeruus, vel procurator, vel colonus, vel in-
quilinus, per quem poſſidebat, deiectus eſt. d. l. 1. §.
quod ſeruus. & l.vlt. ipſi autem colono, vel inquilino
deiecto non datur. d.§.denique. III. Heredi, & ceteris
ſucceſſoribus eius, qui poſſeſſionem vi amiſit. d.l.1.§.
hoc interdictum & heredi. IV. Fructuario. d.l. 3. §.
vnde vi. & §§.ſeqq. & §.pen. V. Vſuario. d.l.3.§. itē ſi.
5 ¶ Tenetur hoc interdicto, I. Qui deiecit. d. l.1. in pr.
etiamſi non poſſideat. d.l.1.§. idcirco. §. ex interdicto.
l. ſi vi.15. II. Is, qui mandauit, vel iuſſit, d. l. 1. §. deie-
ciſſe. & ꝟ. de diuerſ. reg. iur. l. hoc iure. 152. §.1. vel ra-
tum habuit. d.l.1.§. ſed etſi. & qui dolo malo fecit, vt
quis deiiceretur. d.l.3.§. hoc interdictum etiam. III. Is,
cuius familia deiecit. d.l.1. in pr. id eſt, ſerui, aut ſeruus.
d.l.1.§. familiæ autem. & §. ſeq. quive loco ſeruorum
ſunt. d.l.3. §. familiæ appellatione. loco autem ſeruo-
rum ſunt, qui bona fide poſſidentur quaſi ſerui. at ſi
filiusfamiliâs, vel mercenarius deiecit, vtile interdi-
ctum in patrem competit, vel in eum, cui mercena-
rius ſeruit. d.l.3.§. ſi filiusfamiliâs. & l. in interdicto. 16.
IV. Heres aliúſve ſucceſſor eius qui vim fecit. d.l.1.§.
6 vlt. l.2. l.3. in pr. & §.1. ¶ Is autem non tenetur, qui
vi poſſeſſionem retinuit, aut incontinenti recupera-
uit, aduerſus eum qui vim fecit; quia vim repellere
licet. d.l.1.§. vim vi. & §. ſeq. l. qui poſſeſsionem. 17. &
7 C. eod. l. 1. ¶ Hoc interdicto reus tenetur reſtituere
fundum cum rebus mobilibus, quæ ibi erant. l. 1. in
pr.§. quod autem. & §. ſeq. l. ſed ſi vi. 14. & fructibus à
die deiectionis. d. l.1. §. ex die. ceteriſque vtilitatibus.
d.l.1.§. non ſolùm. & omni cauſa. C. eod. l.5. omnino
enim ex hoc interdicto condemnatio tanti fit, quanti
intereſt poſsidere. l.6. nam iudex ex cauſa huius inter-
dicti aditus l.1. in prin. per actionem in factum. d.l.1.
§.vlt. (ſemper autem interdictum actio in factum ſe-
quitur) tanti litem æſtimat. d.l.1.§. non ſolùm. Nimi-
rum ſi intra annum conuentus ſit is qui deiecit, vel
cuius familia deiecit. d. l. 1. in pr. Aliàs condemnatio
fit in id quod ad reum peruenit, dolóve malo fecit
quominùs perueniret; ſiue ipſe deiiciens conueniatur
poſt annum. d.l.1. in princ. (intellige annum vtilem. d.
l.1.§. annus. & C. eod. l.2.) ſiue agatur contra heredes
alióſve ſucceſſores. d.l.1. §. vlt. l.3. in pr. ſiue aduerſus
8 patrem deiicientis. l. in interdicto. 16. ¶ Damnatus
ex cauſa huius interdicti, non fit infamis, licèt ob vim
factam damnetur: quia nullum interdictum famoſum
9 eſt. l. neque. 13. ¶ Ex dictis patet, hoc interdictum
eſſe reſtitutorium. Inſtit. de interd. §. 1. verſ. reſtituto-
ria. recuperandæ poſſeſſionis. l. 1.§. 1. & ꝟ. de interdi.
l.2.§. vlt. verſ. recuperandæ. & Inſtit. eod. §. recuperādæ.
10 ¶ Concurrit I. Cum accuſatione ex lege Iulia de vi. l.
1.§. ne quid autem. & C. eod. l.4. II. Cum actione ex l.
ſi quis in tantam. 7. C. h.t. Inſtit. de interdict. d.§. recu-
perandæ.

XVII. *Vti poſſidetis.*

1 SEcundum interdictum appellatur *vti poſſidetis*. l. 1.
§. eſt igitur. quo prætor ei, qui rem immobilem
poſſidet, quominùs ita poſſideat, vim fieri vetat: cúm-
que in poſſeſsione tuetur, niſi vi, aut clam, aut præca-
riò ab aduerſario poſsideat. l. 1. in princ. §.1. §. vlt. & l.2.
2 & Inſtit. de interd. §. retinendæ. ¶ Hoc interdictum
productum eſt ad quaſi poſſeſsionem rerum incorpo-
ralium, vt ſeruitutum, proinde etiam fructuariis, &
vſuariis accommodatur. l. vlt. & ꝟ. ſi ſeru. vindic. l. ſi-
cut. 8.§. Ariſto. & extrà de probat. c. licèt. 9. De cloacis
locum non habet. l. 1. verſ. de cloacis ſed de his ſpe-
3 cialia interdicta proponentur tit. 23. ¶ Eſt autem hoc
interdictum prohibitorium. l. 1. §. 1. & Inſtit. de interd.
§. 1. verſ. prohibitoria duplex: nam vterque litigan-
rium eſt actor, & reus. l. 3. §. 1. & Inſtit. de interd. §. pen.
Denique eſt retinendæ poſſeſsionis. d. l. 1. §. 1. & Inſtit.
de interdict. d.§. retinendæ. ¶ Ex cauſa huius interdi- 4
cti datur intra annum vtilem actio in factum, quanti
ea res eſt. d.l.1. verſ. neque pluris.

XVIII. *De ſuperficiebus.*

TErtium interdictum eſt de ſuperficiebus ſeu ſu- 1
perficiis (nam vtroque modo dicimus, cùm id,
quod ſolo inædificatum eſt, ſignificare volumus)
prohibitorium: quo prætor ſuperficiario poſſidenti,
niſi vi aut clam aut precariò ab aduerſario poſſideat,
vim quominùs ita poſſideat, fieri vetat. ¶ Itaque hoc 2
interdictum eſt omninò ſuperiori ſimile; illud tantùm
proprium habet, quod ad ſuperficiarium pertinet. l.1.
in pr. & §. proponitur. ¶ Superficiarius eſt, qui ſuper- 3
ficiei in alieno ſolo poſitæ dominium vtile habet, &
certam penſionem domino ſoli præſtat. ꝟ. de rei vin-
dic. l. id eſt. 74. eſt igitur ſimilis emphyteutæ, & vaſal-
lo: ab eis tamen diſcrepat: quoniam emphyteuta non
ſolùm ſuperficiei ſed etiam ſoli dominium vtile ha-
bet, quemadmodum & vaſallus. atque hi inter ſe dif-
ferunt, quod emphyteuta certam penſionem, vaſallus
ſeruitia feudalia domino directo præſtat. ¶ Nota ſu- 4
perficiario non ſolùm dari dictum interdictum, ſed
etiam vtilem rei vindicationem, ſi in perpetuum vel
ad longum tempus ſuperficiem conduxit. l. 1. verſ. ſi
qua. & §. quod ait quemadmodum & emphyteutæ. ꝟ.
ſi ager vectigal. pet. l.1. §.1. & l.3. & vaſallo lib.2. Feu-
dor. tit.8. de inueſtit. de re alte. fac. §. rei autem. ¶ Ex- 5
poſita ſunt interdicta de ſolo & ædificio: ſequuntur
interdicta de ſeruitutibus.

XIX. *De itinere, actúque priuato.*

SEruitutes, de quibus interdicta hoc loco propo- 1
nentur, hæ ſunt: iter actuſúe ſeu via, aquæductus,
aquæ hauſtus, pecoris ad aquam appulſus, ius cloacæ
immittendæ. ¶ De itinere actúque duo ſunt interdi- 2
cta. Cùm dicimus iter & actum, vt in hac rubrica, in-
tellige etiam viam, quæ ex itinere & actu conſtat,
ita vt hæc duo in ſe contineat. ꝟ. de ſeruit. præd. ruſtic.
l.1. in princ. & Inſtitut. de ſeruit. in princ. ¶ Primum 3
interdictum eſt prohibitorium, ne ei, qui itinere vel
actu vel via hoc anno vſus eſt, quominùs ita vtatur,
vis fiat, niſi vi aut clam aut precariò ab aduerſario ſit
vſus. l.1. in pr. & §.1. ¶ Nota primò hoc interdictum 4
pertinere ad ruſticas tantùm ſeruitutes. d.l.1.§. hoc in-
terdicto. ¶ Nota ſecundò, in hoc interdicto non in- 5
quiri, vtrum habeat ſeruitutem iure impoſitam, an
non, ſed tantùm an ſine vitio (id eſt, nec vi nec clam
nec precariò) ſaltem ab aduerſario ſit vſus. d.l.1.§. hoc
interdicto. ¶ Nota tertiò annum retrorſum compu- 6
tari ex die interdicti. d. l. 1. §. annum. ¶ Nota quartò 7
nihil referre, vtrum quis per ſe, an per alium ſeruitute
ſit vſus. d.l.1.§. is cuius. & l. 3. §. vti. ¶ Nota quintò ex 8
cauſa huius interdicti dari actionē in id quod inter-
eſt itinere vel actu vel via non prohiberi. d. l. 3. §. in
hoc. ¶ Secundum interdictum eſt de itinere actúque 9
reficiendo. Nam prætor prohibet vim fieri reficienti.
Sed tria requiruntur, vt aliquis huius interdicti bene-
neficio fruatur. I. Vt hoc anno ſit vſus ſeruitute quod
eſt huic interdicto commune cum ſuperiori. II. Vt
habeat ius reficiendi, proinde vt ſeruitus ei debeatur,
vel quia eam iure impoſitam habeat, vel quia longo
tempore præſcripſerit, quamuis in ſuperiori interdi-
cto ſolius annalis poſſeſſionis ratio habeatur. III. Vt

reficere

Digitized by Google

reficere volens caueat aduerſario de damnu infecto.d.
l. 3. §. ait prætor. & §. hoe autem. l. 5. §. pen.& vltim.
10 ¶ Nota primo, concedi refectionem, hoc eſt, vt ad pri-
ſtinam formam iter & actus reducatur: non vt aliud
fiat, putà dilatetur, aut producatur, aut deprimatur,
aut exaggeretur. d. l. 3. §. pen. Nam reficere eſt in pri-
ſtinum ſtatum reſtaurare quod eſt corruptum. ǰ. de ri-
11 uis. l. 1. §. deinde. ¶ Communiter de vtroque interdi-
cto nota primò hæc interdicta dari etiam ſucceſſori-
bus; ſiue in ius ſucceſſerint, vt heredes, & bonorum
poſſeſſores; ſiue in rem, vt emptor. l. 5. §. hoc interdi-
ctum. quamuis enim Vlpianus ibi loquatur de ſecun-
do interdicto; tamen non eſt dubitandum, quin idem
12 dicendum ſit de primo interdicto. ¶ Nota ſecundò,
ſi quis hoc anno ſine vitio ſeruitute vſus ſit, non ei
nocere, quòd eodem anno etiam vitioſè ſit vſus: & he-
redi emptoriúe non nocere quòd vitioſè ſint vſi, ſi de-
functus venditórue rectè vſus ſit. d. l. 1. §. vlt. & l. 2. &
l. pen. Expoſita ſunt duo interdicta de itinere, actu,
& via.

XX. *De aqua quotidiana & æſtiua,*

1 DE aquæductu ſunt plura interdicta, Omnia pro-
2 hibitoria. ¶ Primum eſt de aqua quotidiana. l.
1. §. 1. quo prætor ei qui hoc anno (id eſt, ſaltem vna
die vel nocte huius anni. d. l. 1. §. quod autem) aquam
duxit, niſi vi aut clam aut precariù ab aduerſario duxe-
rit, vim fieri vetat quominùs ita ducat. d. l. 1. in princ.
3 ¶ Nota primò aquam quotidianam dici, quæ aſſiduè
duci ſolet vel æſtate vel hyeme, licèt interdum non
ducatur, immo etiamſi vſum intermiſſione temporis
diuiſum habeat. d. l. 1. §. quotidiana. §. duo autem. §.
4 quod autem. ¶ Nota ſecundò hoc interdictum per-
tinere ad aquam perennem, quæ duci poteſt. d. l. 1. §.
5 loquitur. & §. ſeq. ¶ Nota tertiò hoc interdictum
pertinere ad aquam, quæ à capite ducitur, non aliun-
de. d. l. 1. §. hæc interdicta. Caput aquæ eſt, vnde aqua
naſcitur: nempe ſi ex fonte naſcatur, ipſe fons. ſi ex flu-
mine, vel lacu, prima incilia vel principia foſſarum,
quibus aqua ex flumine vel ex lacu in primum riuum
deriuatur. ſi verò ſudoribus manando, in aliquem lo-
cum effluxit, atque ibi apparere incipit; eius caput di-
cemus, vbi primum emergit. d. l. 1. §. caput. Incile au-
tem eſt locus depreſſus ad latus fluminis, ex eo dictus,
quòd vel lapis vel terra inciditur, vnde primum aqua
6 ex flumine agi poſſit. ǰ. de riuis. l. 1. §. incile. ¶ Nota
quartò nihil referre, quod ad hoc interdictum attinet,
vtrum aqua debeatur, an non debeatur ei qui duxit. l. 1.
7 §. ſed etſi. ¶ Nota quintò nihil referre, vtrùm aqua du-
catur intra vrbem, an extra vrbem. d. l. 1. §. ſiue autem.
nec vtrum ducatur ad prædium vrbanum, an ad ruſti-
cum: nec in quem vſum ducatur. d. l. 1. §. illud quæri-
tur. immo etiamſi prædij aqua non ſit, tamen hoc in-
8 terdictum locum habet. d. l. 1. §. præterea. ¶ Nota ſex-
tò nihil referre, vtrum ſit aqua calida, an frigida. d.
9 l. 1. §. item Labeo. ¶ Nota ſeptimò prætorem permit-
tere aquam eodem modo duci, quo ducta eſt hoc an-
no: proinde nec plus aquę duci poſſe nec aliam aquam,
nec per alium locum. d. l. 1. §. illud tamen. ¶ Nota
10 octauò hoc interdictum requirere bonam fidem, vt
actor putet ſe habere ius aquæ ducendæ. d. l. 1. §. ſed
11 etſi & §. Ariſto. ¶ Nota nonò hoc interdictum ei
quoque dari, qui hoc anno aqua interdum rectè, in-
12 terdum vitioſè vſus eſt. d. l. 1. §. idem ait. ¶ Nota deci-
mò, ſi quis ante annum aquam duxerit, & hoc anno
aqua ſponte ſua influxerit, ei hoc interdictum vtile
13 eſſe, quaſi aquam duxerit. d. l. 5. §. quæſitum. ¶ Nota
vndecimò, ſi quis fundum, ad quem aquam ducebat,
vendiderit, nihilominùs hoc interdictum ei vtile eſſe
d. l. 1. §. ſi fundum. ¶ Nota duodecimo hoc interdi- 14
ctum dari contra eum qui aquam duci prohibet, ſiue
ſit dominus fundi, ſiue non. d. l. 1. §. competit. ¶ Nota 15
decimotertiò inter corriuales, qui per eundem riuum
aquam ducunt, duplex interdictum vtrique compete-
re: quia vterque actoris & rei partibus fungitur. d. l. 1.
§. ſi inter. ¶ Nota decimoquartò hoc interdictum eſſe 16
prohibitorium, & interdum reſtitutorium. d. l. 1. §. 1.
per hoc enim interdictum non ſolùm prohibetur quis
vim facere quominùs aqua ducatur. d. l. 1. in princ. ſed
etiam aliquid in fundo facere, quo aqua inquinetur,
vitietur, corrumpatur, deteriórve fiat. d. l. 1. §. Labeo.
ſi quid igitur tale factum erit, reſtitui debebit. ¶ Se- 17
cundum interdictum eſt de aqua æſtiua d. l. 1. §. hoc
interdictum de aqua. quo prætor ei qui ſuperiori æſta-
te aquam duxit, niſi vi aut clam aut precariò ab aduer-
ſario duxerit, quominùs ita ducat vim fieri vetat. d. l. 1.
§. deinde. ¶ Æſtas ſex menſibus definitur ab æqui- 18
noctio verno ad æquinoctium autumnale: reliqua
anni pars vocatur hyems. d. l. 1. §. æſtatem. ¶ Aqua 19
æſtiua eſt, quam æſtate tantùm ducere licet, vel expe-
dit. d. l. 1. §. duo autem. & §. ſeq. & l. 6. ¶ Hoc interdi- 20
ctum, non directum, ſed vtile competit, I. Si quis non
ſuperiori, ſed hac æſtate aquam duxerit. d. l. 1. §. qui
hac. II. De aqua hyberna, id eſt, quam aliquis hyeme
tantùm, non æſtate ducere ſolitus eſt. d. l. 1. §. ſi quis
hyeme. ¶ Vtrique interdicto communia hæc ſunt: 21
I. Ad eos pertinent, qui à capite aquam ducunt, vel
impoſita ſeruitute, vel quia putant impoſitam. d. l. 1.
§. hoc interdictum neceſſariò. II. Inter heredes, bo-
norum poſſeſſores, & emptores redduntur. d. l. 1. §.
deinde. verſ. inter. & §. ait prætor inter. Sed & pleraque
alia ſuprà de primo interdicto tradita, in ſecundo quo-
que interdicto obtinent. ¶ Tertium interdictum eſt 22
de aqua ex caſtello, id eſt ex eo receptaculo quod
aquam publicam ſuſcipit, ducenda. d. l. 1. §. hoc inter-
dictum neceſſariò. & §. ſeq. Nam prætor ei, cui ex ca-
ſtello aquam ducere à principe permiſſum eſt, quomi-
nùs ducat, vel, ſi de damno infecto cauerit, quomi-
nùs aquæ ducendæ causâ opus faciat, vim fieri vetat.
d. l. 1. §. ait prætor quo ex caſtello. & §. idque à principe.
¶ Nota primò ſimiliter interdici de aqua ex riuo, aut 23
flumine, aut quouis alio publico ducenda. d. l. 1. §. per-
mittitur. l. 3. §. 1. ¶ Nota ſecundò hoc ius modò con- 24
cedi perſonæ, ita vt ad aliam perſonam non tranſeat,
& cum perſona extinguatur. modo prædio, ita vt præ-
dium ſequatur d. l. 1. §. & datur. ¶ Nota tertiò hoc in- 25
terdictum non eſſe de ſola poſſeſſione, ſed etiam de
proprietate. d. l. 1. §. vlt,

XXI. *De riuis.*

QVartum interdictū eſt prohibitorium. nam præ- 1
tor ei qui eodē anno, vel ſuperiori æſtate aquam
duxit, ſiue ius aquæ ducendæ habeat, ſiue non habeat,
dummodò nec vi nec clam nec precariò ab aduerſa-
rio duxerit, vim fieri vetat quominùs aquæ ducendæ
causâ riuum, ſpecum, ſepta reficiat, purget: ſic tamen,
ne aliter aquam ducat, quàm antea vſus eſt. l. 1. in pr. §.
aquæ. & §. hoc interdictum. & l. vlt. & de damno in-
fecto caueat. l. 3. §. pen. ¶ Riuus eſt locus per longi- 2
tudinem depreſſus, quo aqua decurrit, dictus ἀπὸ τοῦ
ῥεῖν, id eſt, à fluendo. d. l. 1. §. ait ergo. Specus eſt locus,
ex quo deſpicitur. inde ſpectacula dicta ſunt. d. l. 1. §.
ſpecus. Septa ſunt, quæ ad incile opponuntur aquæ
deriuandæ causâ: ſiue ea lignea ſint, ſiue lapidea, ſiue
ex alia qualibet materia. d. l. 1. §. ſepta. Incilis defini-
tionem poſui. ǰ. tit. prox. §. 5. Reficere eſt, id quod cor-

ruptum eſt, in priſtinum ſtatum reſtaurare. Verbo re-
ficiendi tegere, ſubſtruere, ſarcire, ædificare, item ad-
uehere apportaréque ea quæ ad eandem rem opus eſ-
ſent, continentur. d. l. 1. §. deinde. Purgandi verbum
& ad riuum integrum pertinet, & ad eum qui refe-
3 ctione indiget. d. l. 1. §. purgandi. ¶ Nota primò nihil
referre, vtrum aqua, quæ ducitur, calida ſit, an frigida.
d. l. 3. §. ſed etſi. nec vtrum riuus ſit in publico, an in
4 priuato. d. l. 3. §. hoc interdictum. ¶ Nota ſecundò, ſi
aqua in vnum lacum conducatur, & inde per plures
ductus ducatur, hoc interdictum vtile eſſe volenti re-
5 ficere ipſum lacū. d. l. 3. §. ſi aqua. ¶ Nota tertiò etiam
de cuniculo reſtituendo, per quem vapor in balneis
trahitur, vtile interdictum competere. d. l. 3. §. Ariſto.
6 ¶ Nota quartò hoc interdictum iiſdem perſonis, & in
eaſdem dari, quibus & in quas redduntur de aqua in-
7 terdicta ſuprà propoſita. d. l. 3. §. iiſdem. ¶ Expoſita
ſunt interdicta ad aquæductum pertinentia.

XXII. *De fonte.*

1 DE aquæ hauſtu, & pecoris ad aquam appulſu. l.
vn. §. huc autem. duo interdicta prohibitoria ei
dantur, qui de fonte, lacu, puteo, piſcina, hoc anno, nec
vi nec clam nec precario (ſaltem ab aduerſario) aqua
2 vſus eſt. in princ. & §. deinde. ¶ Primum interdictum
eſt, ne ei vis fiat quominùs ita aqua vtatur. d. l. vn. in pr.
3 ¶ Nota primò illis & in illos hoc interdictum compe-
tere, quibus & in quos ſuperiora interdicta dantur. §.
4 & eadem. ¶ Nota ſecundò hoc interdictum ad ea ſo-
la pertinere, quæ aquam viuam & perpetuam conti-
nent: proinde nec de ciſterna competere; nec de lacu,
piſcina, puteo, viuam aquam non habentibus. §. hoc
5 interdictum de ciſterna. ¶ Secundum interdictum eſt,
ne ei vis fiat quominùs fontem vel lacum vel puteum
vel piſcinam reficiat, vt aquam coërcere, vtique ea
poſſit, dummodò non aliter vtatur, atque eodem an-
no vſus eſt. d. §. deinde, cum quatuor paragraphis ſe-
quentibus. & de damno infecto caueat, vt in ſuperio-
6 ribus interdictis. ¶ Coërcere aquam, eſt eam conti-
7 nere, ne diffluat, vel dilabatur. §. coërcere. ¶ Hoc in-
terdictum iiſdem perſonis datur, quibus permittitur
interdictum de aqua æſtiua. §. vlt.

XXIII. *De cloacis.*

1 REliqua ſunt interdicta de cloacis. Cloaca eſt lo-
cus cauus, per quem colluuies quædam fluit. l. 1.
§. cloaca. Et vel eſt publica, vel priuata. d. l. 1. §. hoc
2 autem. ¶ De cloaca priuata eſt interdictum. d. §. hoc
autem pertinens ad ſeruitutem vrbanam, (quia ius
cloacæ immittendæ eſt ſeruitus. ſ. de ſeruit. l. 7. vrba-
na. Caius lib. 2. Inſtit. tit. 1. §. incorporalia) prohibito-
rium. verat enim prætor vicinum. d. l. 1. §. hoc interdi-
ctum (ſiue proximus ſiue vlterior ſit. d. l. 1. §. & tam ad
proximum) vim facere quominùs cloaca reficiatur,
purgetur ab eo qui damni infecti cauet. d. l. 1. in princ.
& d. §. hoc interdictum. etiamſi vitiuſè poſſideat: quia
publicè intereſt cloacas purgari. d. l. 1. §. quia autem.
vnde nec pro operis noui nunciationem poteſt pur-
3 gatio & refectio cloacæ impediri. d. l. 1. §. ſi quis. ¶ De
cloaca publica prætor. I. Iubet, vt quod quis in cloa-
ca publica factum immiſſúmve habet, quo vſus eius
deterior ſit vel fiat, id reſtituat. II. Prohibet, ne quid
fiat, immitaturúe. d. l. 1. §. pen. & vlt. III. Prohibet, ne
vis fiat cloacam publicam purganti, & reficienti. l. 2.
4 ¶ Hactenus interdicta de ſeruitutibus, deinceps de
operibus dicamus.

XXIV. *Quod vi aut clam.*

DE opere, quod in ſolo vi aut clam factum eſt. l. 1. 1
§. hoc interdictum. l. 7. §. notauimus. l. vi facit. 20.
§. pen. datur interdictum quod vi aut clam, reſtituto-
rium. d. l. 1. §. 1. nam prætor opus vi aut clam factum
reſtitui iubet. d. l. 1. in pr. ¶ Opus facere dicitur, non 2
ſolum qui aliquid noui operis facit, vt ædificium, aut
foſſam; ſed etiam qui deſtruit. d. l. 7. §. belliſſimè. §. eſt
& alia. §. notauimus. §. præterea. & §. ſeq. cum ſim.
Nec refert vtrum factum ſit in priuato loco, an in pu-
blico, ſiue ſacro, ſiue religioſo. l. vi facit. 20. §. vlt. nec
vtrum factum ſit vi tantùm, vel clam tantùm, an par-
tim vi, partim clam. l. is qui. 15. §. interdictum. ¶ Vi 3
facit, qui prohibitus facit, & qui, quominùs prohibe-
retur, conſecutus eſt, vel periculo aduerſariis denun-
ciato, vel ianua clauſa. d. l. 1. §. quid ſit. & §§§. ſeqqq.
d. l. vi facit. in princ. & ſufficit vim initio factam eſſe.
licèt enim ſingulis momentis non fiat, tamen ſemel
facta perſeuerare intelligitur. l. 3. §. 1. ¶ Clam facit, 4
qui celauit aduerſarium, cum exiſtimaret, aut exiſti-
mare deberet eum eſſe prohibiturum. d. l. 3. §. pen. &
vlt. l. 4. & l. 5. in princ. ¶ Hoc interdictum ei compe- 5
tit, cuius intereſt opus factum non eſſe, ſiue ſit domi-
nus, ſiue non. l. is qui. 11. §. ſi fundus. & §. vlt. l. quam-
quam. 12. l. denique. 13. in princ. §. ſi ex ſociis. & §. ſeq.
etiamſi non poſſideat. l. competit. 16. in princ. Si quis,
dum putat locum tuum eſſe, qui eſt meus; tui, non mei
celandi causâ fecerit: mihi interdictum competit. l. 5. §.
ſi quis dum putat. Etſi ſerui mei vel procuratoris mei
celandi causâ factum ſit, ſimiliter mihi interdum com-
petit. d. l. 5. §. idem dicit. Si filio prohibente, opus fa-
ctum ſit: tam patri, quàm filio interdictum competit.
d. l. denique. §. 1. ¶ Hoc interdicto conueniri poteſt. 6
I. Qui opus fecit. d. l. 5. §. hæc verba. ſiue ius faciendi
habuerit, ſiue non. d. l. 1. §. & parui. Et ſi quidem opus
poſſidet, patientiam & impenſam tollendi operis, ſin
minùs, impenſam debet. d. l. competit. §. vlt. Inſuper
debet actori reſtituere, quod ob hanc cauſam amiſit,
puta ſeruitutes. l. ſi opus. 21. §. vlt. & omnino id præſta-
re, quod actoris intereſt opus factum non eſſe. d. l.
ſemper. §. hoc interdicto. & §. vlt. II. Is, cuius familia
fecit. Hic aut ſua impenſa reſtituere opus debet, aut pa-
tientiam præſtare, & ſeruum noxæ dedere. vide l. 7. §. 1.
III. Is, cuius iuſſu factum eſt: quia nihil intereſt, vtrùm
quis per ſe, an per alium faciat. is autem qui iuſſu al-
terius fecit, non tenetur. d. l. 5. §. hæc verba. §. ſi quid.
§. ſimiliter. & §. vlt. & l. 6. IV. Heres, vel alius ſucceſ-
ſor. d. l. 5. §. Labeo. Hic tenetur in id quod ad ſe perue-
nit. d. l. ſemper. §. hoc interdictum. V. Qui opus poſſi-
det, licèt eo inſcio vel inuito factum ſit. d. l. 7. in princ.
d. l. ſemper. in princ. Hic tantum patientiam præſtare
debet. d. l. 7. in princ. d. l. is qui. §. ſi tutoris. d. l. competit.
§. vlt. VI. Procurator, tutor, curator, ſyndicus, nomi-
ne alieno. d. l. 5. §. idem ait. ¶ Hoc interdictum con- 7
currit cum aliis actionibus. d. l. ſemper. §. vlt. vt cum
actione legis Aquiliæ. l. deniquæ. 13. in princ. & ſepul-
chri violati. d. l. ſemper. §. ſi in ſepulchro. & cum inter-
dicto de operis noui nunciatione. d. l. 7. ait Iulianus.
¶ Ceſſat autem hoc interdictum vel eius effectus, Pri- 8
mò ſi agri colendi causâ factum ſit, & melior cauſa
agri facta ſit. d. l. 7. §. planè. Secundò ſi incendii arcendi
gratiâ factum ſit, dummodò incendium eo vſque per-
uenerit. d. l. 7. §. eſt & alia. Tertiò ſi vi deſtructum ſit,
quod per vim fuerat ædificatum. hoc tamen niſi ex
magna & ſatis neceſſaria cauſa non obtinet. officio au-
tem iudicis committitur, vt ipſe diſquirat, an iuſta
cauſa fuerit per vim deſtruendi, nécne. d. l. 7. §. belliſſi-
mè.

mè. Quartò ſi quis denunciauerit ſe opus facturum, dummodò diem & horam,& locum,& quod opus futurum ſit, denúciauerit,neque tam arctauerit aduerſarium, vt intra diem occurrere ad prohibendum non poſſet. d.l.5.§.1. nec poſt interuallū opus fecerit.l.vlt. §.vlt. Quintò poſt annum d. l. ſemper. §. hoc interdictum. à die operis perfecti, vel quo fieri deſiit, computandum. ead. l.§.annus.niſi per reſtitutionem in integrum annua exceptio ſit remittenda.ead.l.§.ſed ſi is. & §.ſeq. Sextò ſi aduerſarius poſtea conſenſerit.l.3 §. ſed ſi permiſerit.l.vi facit.20.§.tamdiu.Septimò ſi quis ſatis offerat de opere reſtituendo, & paratus ſit ſe defendere.d.l.3.§. ſi quis paratus.Octauò ſi caueat damni infecti, cùm ob hanc tantùm cauſam prohiberetur opus facere.d.l.3.§.ſed etſi quis.

XXV. *De remiſſionibus.*

NOnò ſi noui operis nunciatio remiſſa ſit. cùm enim nunciatio ſit cauſa vt opus vi aut clam fieri dicatur; certè nunciatione per remiſſionem ſublatâ (nam remiſſio eſt nunciationis abolitio à prætore facta) non fit ampliùs vi aut clam. ff. tit. prox. l. 7. §. ait Iulianus.ſiquidem ſublata causâ tollitur effectus. C.de epiſc. & cleric. l. generaliter.52.verſ. eos. & de hered. inſtit.l.4.

XXVI. *De precario.*

1 QVia paſſim iuſto opponitur violentū, clandeſtinum,ac precarium. ff. vti poſſid. l.1.§. vlt.& l.2.
cum ſim.dictum autem eſt de eo quod vi aut clam fit,
2 conſequenter de precario agitur. ¶ Precarium eſt,
quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu,
quamdiu is,qui conceſſit patitur.l.1.in pr.Et eſt iuris
gentium. d.l. 1. §.1. ſimile commodato. d.l.1.§. vlt.ſed
ab eo differt, quia non eſt ad certum vſum.l.& habet.
15.§.1.nec eſt contractus,ideóque non parit actionem
ciuilem, ſed tantùm interdictum.l.interdictum.14.receptum tamen eſt ex bono & æquo, vt detur etiam
actio præſcriptis verbis. l.2. §. pen.l. duo. 19. §. vltim.
3 ¶ Omnes res mobiles & immobiles & iura & poſſeſſio precariò concedi poſſunt.l.2.§. vlt.l.3.l.4.in princ.
non res propriæ eius qui precarium rogat. d. l. 4. §.
tenetur. l. & habet. 15. §. precariò. l. vnuſquiſque. 18.
4 ¶ Precarium conceditur vel inter præſentes, vel inter
abſentes,veluti per epiſtolam, vel per nuncium.l.pre-
5 cario.9. ¶ Interdictum precarium (ſic vocatur in d.l.
& habet.§.cum quis. d.l.duo.§.1.vel quod precariò.ff.
de hered. petit. l.illud. 40.§.pen. & com. præd.l.pen.)
ex naturali æquitate deſcendit.d.l.2.§.& naturalem.&
eſt reſtitutorium. d. l. 2. §. 1. Iubet enim prætor, vt ia
qui ab altero precariò habet, vel dolo malo fecit vt
deſineret habere,id ei reſtituat.d.l.2.in princ.Alioquin
niſi reſtituat,in tantum condemnabitur, quanti actoris intereſt rem reſtitui, quod ſpectatur ab eo tempore, quo interdictum editum eſt, proinde etiam fructus
ex die interdicti editi præſtabuntur. l. quæſitum. 8. §.
eum. Heres tamen ex dolo defuncti non tenetur, niſi
6 in id quod ad ſe peruenit.d.l quæſitum.§.vlt. ¶ Nota
primò eum teneri, qui precarium habet, non qui precariò rogauit.Nam fieri poteſt, vt aliquis teneatur qui
non rogauit, veluti dominus eius qui precarium rogauit.d. l. 4. §. tenetur & contrà vt precarium rogauerit, nec tamen habeat precarium, nec tenetur hoc interdicto, veluti ſi quis rem ſuam precariò rogauerit.
7 d.l.4.§.pen. ¶ Nota ſecundò eum quià Titio precariò
rogauit, etiam ab herede eius precariò habere. d. l.
8 quæſitum.§.1. ¶ Nota tertiò hoc interdictum non eſ-
9 ſe annale ſed perpetuum.d.l.quæſitum.§.pen. ¶ Nota
quartò in hoc interdictum venire tantùm dolum, &
latam culpam poſt interdictum tamen editum & dolum & culpam & omnem cauſam venire,propter moram eius qui precariò accepit. d.l. quæſitum.§.eum.§. ſi ſeruitute.§.& generaliter.

XXVII. *De arboribus cedendis.*

SEquuntur interdicta de arboribus, & earum fru- 1
ctibus. De arboribus ſont duo interdicta prohibi-
toria. ¶ Primo ſi arbor ex ædibus tuis in ædes vicini 2
impendeat:ſi per ſe ſtet, quominùs eam adimas:tunc,
quominùs illi eam arborem adimere, ſibique habere,
id eſt,totam arborem ſuccidere,ac ligna tollere liceat,
vim fieri prætor vetat.l. 1. in princ. & §.1.& 2.Arboris
appellatione etiam vitis continetur. d. l. 1. §. arbores.
¶ Hoc interdictum, non ſolùm domino ædium, ſed 3
etiam fructuario competit. d. l. 1. §. non ſolùm. Et ſi
plures domini ſint, vnicuique in ſolidum datur. d.l.1.
§. prætetea. ¶ Secundo ſi arbor ex agro tuo in agrum 4
vicini impendeat:ſi per te ſtet, quominùs pedes quindecim à terra eam altiùs coërceas: tunc, quominùs illi
ita coërcere,id eſt, inferiores ramos amputare, lignaque ſibi habere liceat, vim fieri prætor vetat. d. l. 1. §.
deinde. Cuius interdicti ratio eſt, ne vmbra arboris
vicino prædio noceat.d.l.1.§.pen.

XXVIII. *De glande legenda.*

DE fructibus vnum eſt interdictum ſimiliter prohibitorium, ne vis fiat vicino, quominùs, glandem, quæ ex eius agro in tuum cecidit,tertio quoque die legere & auferre liceat. nam glandis appellatione omnes fructus ſignificantur.l.vn.

XXIX. *De homine libero exhibendo.*

SVpereſt, vt explicentur interdicta de rebus mobi- 1
libus: & primum de hominibus liberis; poſtea de
ſeruis, & aliis rebus, quæ ſunt in commercio. ¶ De 2
hominibus liberis ſunt tria interdicta. Primum eſt de
quocunque homine libero:& eſt exhibitorium:nam
libertatis tuendæ causâ prætor iubet, vt quem hominem liberū dolo malo quis retinet, eum exhibeat.l.1.
¶ Nec refert, vtrùm ſit pubes, an impubes: maſculus, 3
an femina: ſui iuris, an alieni, tantùm enim ſpectamus, an liber ſit. l.3.§.1. ¶ Exhibere eſt in publicum 4
producere, & videndi tangendíque hominis poteſtatem facere. quod non aliter fit, quàm ſi extra ſecretum habeatur. d.l. 3.§. ait prætor. ¶ Hoc interdictum 5
eſt populare,& omnibus competit. d.l.3.§. hoc interdictum. Sed ſi plures experiri velint, prætor magis
idoneum eligere debet. d.l.3 §.ſi tamē plures. ¶ Non 6
poteſt ſæpius moueri, niſi ex iuſta cauſa. d.l. 3. §. ſi
poſtea tamen. ¶ Perpetuum eſt. d.l.3.§.vlt. ¶ Et in 7
abſentem quoque datur, ita vt, ſi non defendatur, in 8
bonorum eius poſſeſſionem aduerſarius mittatur. d.
l.3.§.penult.

XXX. *De liberis exhibendis,item ducendis.*

REliqua duo interdicta ſont de liberis noſtris. 1
¶ Secundum interdictum eſt exhibitorium: quo 2
prætor iubet,vt extraneus, penes quem eſt filiusfamiliâs, quive dolo malo fecit quominùs penes ſe eſſet,
eum parenti,in cuius poteſtate eſt, exhibeat. l.1.in pr.
& §. 1. ¶ Hoc interdicto venire poteſt opponi exce- 3
ptio,ſi aut mater retineat, apud quam iuſtius ſit filium
morari, vt interdum accidit. d. l. 1. §. ſi verò. aut iudicatum ſit non eſſe eum in actoris poteſtate. d. l. 1. §.
pen.aut maritus ſit,qui vxorem retinet: nam maritus
patri præfertur. d. l.1.§. vlt. & l.2. ¶ Tertium interdi- 4
ctum eſt prohibitorium:ne vis fiat parenti, quominùs
liberos, quos in poteſtate habet, ducere ei liceat. l.3.

5 in pr. ¶ Superius interdictum eſt huius præparato-
rium:nam liberi exhibendi ſunt. vt duci poſsint. d.l.3.
§.1. Sed ex hiſdem cauſis vtrumque competit. d.l.3.§.
6 ex biſdem. ¶ Hoc interdictum neque contra ipſos
liberos ducendos datur.d.l.3.§. hoc autem. neque ad-
uerſus eum, penes quem filiusfamiliàs ſponte ſua ma-
net.l.vlt.

XXXI. *Vtrubi.*

1 SVperſunt interdicta de rebus mobilibus, quæ ſunt
2 in commercio. ¶ Primum interdictum à primis
verbis (vt pleriſque aliis interdictis accidit) appellatur
3 *vtrubi.* ¶ Cuius eadem eſt vis in rebus mobilibus,quæ
interdicti vti poſſidetis in rebus immobilibus. l.vn.&
4 Inſtit. de interdict.§.retinendæ. ¶ Tantùm igitur bre-
uiter nota hoc interdictum eſſe prohibitorium.Inſtit.
eod.§.1.verſ.probibitoria. retinendæ poſſeſsionis.d.§.
retinendæ duplex.Inſtit.eo.§.pen.

XXXII. *De migrando.*

1 SEcundum interdictum eſt prohibitorium , ne vis
fiat inquilino migranti, quominùs abducere aſpor-
tare ei liceat, quæ non ſunt domino ædium pignerata:
vel quia in pignoris cauſam non venerunt , vel quia
merces ſoluta eſt, aut per dominum ædium ſtat quo-
2 minùs ſoluatur. l.1.in prin.& §.1. ¶ Nota primò hoc
interdictum colono non competere , inquilino dari
directum.d.l.1.§. 1. ei verò qui gratuitam habet habi-
3 tationem,vtile competere. d.l.1.§. ſi tamen. ¶ Nota
ſecundò nihil referre , vtrùm res ſint in bonis inqui-
lini,an non,putà ei commodatæ , vel apud eum depo-
4 ſitæ.d.l.1.§.pen.& l.2. ¶ Nota tertiò hoc interdictum
eſſe perpetuum:& dari etiam ſucceſſoribus , & contra
5 ſucceſſores. d. l. 1. §. vlt. ¶ Nota quartò hoc interdi-
ctum infrequens eſſe, quia magis ſolet extra ordinem
inquilinis ſubueniri. d.l.1.§.cui rei,

XXXIII. *De Saluiano interdicto.*

TErtium interdictum , quod à Saluio Iuliano edi-
cti perpetui conditore (vt probabile eſt) appel-
latur Saluianum, eſt reſtitutorium , adipiſcendæ poſ-
ſeſsionis. Inſtit.de interdi. §.adipiſcendæ. verſ.interdi-
ctum. Directum domino fundi competit de rebus co-
loni ſibi pigneratis,contra quemcumque poſſeſſorem.
l.§.1.vtile datur eidem domino fundi de partu ancillæ
pigneratæ poſt eam venditam edito. d.l.1.& cuiuis alij
creditori aduerſus ipſum debitorem, non aduerſus ex-
traneum poſſeſſorem. C. de precar. l.1. De interdictis
hactenus.

LIBER XLIV.

TITVLVS I.

De exceptionibus,præſcriptionibus, & præiudiciis.

1 POSVQVAM expoſuit cõdictiones,præ-
iudicia, iudicium petitorium , & iudicia
poſſeſſoria : tandem hoc libro vult duo
explanare omnibus illis iudiciis commu-
nia,videlicet actiones,& exceptiones. Ac primo qui-
dem loco videbatur de actionibus dicendum. ſed quia
proximè dictum eſt de poſſeſſione , & iudicio poſſeſ-
ſorio : poſſeſsio autem non ſolùm per actionem vel
interdictum petitur aut retinetur,ſed etiam exceptio-
ne defenditur:& poſſeſsionis cõmodum eſt, vt agendi
& probandi onus in aduerſarium transferatur,ipſe au-
tem poſſeſſor excipiat , vel aduerſario non probante
poſſeſſionem retineat,etiamſi ipſe nihil probet,vel al-
leget. ſ.de teſtam.milit.l.militis.36.§.pen.in fi.& ſ.de
diuerſ.reg.iur.l.in pari.128.in princ.& C.de rei vindic.
l.vlt.& de probat.l.2.& Inſtit.de interd. §. recuperan-
dæ. verſ. commodum. idcirco ſtatim poſt interdicta
tractat de exceptionibus. ¶ Exceptio eſt allegatio, 2
quam reus conuentus in iudicio intẽtioni actoris op-
ponit. vel breuiùs, eſt actionis excluſio.l.2.in prin.vel,
conditio,quæ modò reum eximit damnatione, modò
minuit damnationem. l. exceptio.22. in princ.vbi vo-
catur conditio ratione habita veterum formularum,
in quibus exceptiones actionibus conditionaliter ad-
iungebantur, veluti, *Si paret Titium à Mæuio decem mu-
tuo accepiſſe , niſi pacti ſint de non petendo , Iudex Titium
Mæuio condemna.* Sed hæc poſtrema definitio videtur
eſſe propria actionis peremptoriæ. Niſi dicamus dila-
toriam ſub eo membro contineri , quod damnatio-
nem minuit:quatenus is, qui ſeriùs ſoluit , minus ſol-
uere dicitur. Inſtit. de actio. §. ſi quis agens. ¶ Nota 3
primò reum in exceptione fungi partibus actoris.l.1.
¶ Nota ſecundò , vt actioni opponitur exceptio , ita 4
exceptioni opponi replicationem, replicationi dupli-
cationem , duplicationi triplicationem , triplicationi
quadruplicationem,& ita deinceps:omnes autem has
allegationes exceptionis vocabulo latiùs ſumpto cõ-
tineri.d.l.2.§.1.& §§. ſeqq. & Inſtit. de replicat. to.tit.
¶ Nota tertiò exceptionem propriè dici , quæ elidit 5
actionem ipſo iure competentem , qualis eſt exce-
ptio pacti : alia eſt exceptio facti , id eſt , defenſio rei
conuenti , qua oſtendit ſe ipſo iure non teneri : quæ
impropriè vocatur exceptio ; quia nulla eſt actio,
quã excludat. ¶ Nota quartò præſcriptionem in- 6
terdum latiùs ſumi , vt idem ſit quod exceptio , ſed
propriè dici præſcriptionem temporis, vt ſ.tit. 3.& C.
lib.7.tit.33.& aliquot ſequentibus. ¶ Exceptio diui- 7
ditur ſequentibus modis. I. Alia eſt ciuilis , alia præ-
toria. Inſtit.h.t.§. quarum. II. Aut excipitur, quia fa-
ctum eſt quod fieri oportuit , vt rei venditæ & tradi-
tæ:aut quia factum eſt quod fieri non oportuit,vt doli
mali : aut quia factum non eſt quod fieri oportuit , vt
bonorum poſſeſſionis non datæ. l. exceptiones. 20.
III. Alia cohæret perſonæ , adeo vt fideiuſſori non
proſit,vt exceptio quòd facere non poſſit : alia rei in-
hæret , ac fideiuſſori quoque prodeſt , vt rei iudicatæ,
vel doli mali. l. 7. IV. Alia eſt perpetua ſeu perem-
ptoria, quæ in perpetuum actionem perimit , vt doli
mali,& rei iudicatæ:alia temporalis ſeu dilatoria,quæ
ad tempus actionem differt , vt exceptio procurato-
ria.l.2.§.vlt.& l.3.& Inſtit. eod. §. appellantur. & §§§.
ſeqqq. V. Aut reum damnatione eximit,aut damna-
tionem minuit vt ſuprà expoſui. ¶ Hæ ſunt genera- 8
les exceptionis diuiſionis. Species autem ſunt , quæ
ſequuntur. ¶ Prima eſt exceptio,quam poſtrema hu- 9
ius rubr. verba innuunt , niſi præiudicium fiat alteri
cauſæ potiori. verbi gratiã ſi quis agat de ſeruitute, ei
opponi poteſt exceptio , ne præiudicium prædio , id
eſt,iudicio de prædio fiat.l.fundum.16.

II. *De exceptione rei iudicatæ.*

SEcunda eſt exceptio rei iudicatæ, ideo introducta, 1
quia vni liti vnum iudicati finem ſufficere opor-
tet : alioquin modus litium multiplicatus ſummam
atque inexplicabilem faceret difficultatem.l.6. ¶ Hæc 2
exceptio rei cohæret , ideóque etiam fideiuſſori pro-
deſt. ſ.tit.prox.l.7.§.1. perpetua eſt. ſ.eod.l.3. & reum
damnatione eximit. l. 7. in pr. ¶ Vt huic exceptioni 3
locus

locus ſit, opus eſt, vt eadem ſit res, eædem perſonæ,
eadem cauſa.l.cùm quæritur.12. l.quantitas.13. l. & an
eadem.14.in princ. l.ſi cum argentum.21.§.1.l.cum de
4 hoc.27. ¶ Rem eandem intellige, non omnino eà-
dem qualitate vel quantitate ſeruata, ſed pinguiùs pro
communi vtilitate.d.l. & an eadem in princ. Exempli
gratiâ, ſi de grege iudicatum ſit, exceptio obſtat pe-
tenti eundem gregem, aucto vel deminuto capitum
numero: immo etiam petenti ouem ex eo grege. d.l.ſi
cùm argentum. §. 1. Item ei qui petiit hereditatem,
obſtat exceptio ſi poſtea petat corpus vel debitum he-
reditarium, & contrà. l.3.d.l.7.§.pen.& vlt. Item qui
totum petiij, non debet petere partem. d.l.7.in princ.
5 ¶ Quod ad perſonas attinet, debent quidem eſſe eæ-
dem perſonæ. d. l. 3. & l. ſi cum vno.22. quia res inter
alios iudicata, tertio nec nocet nec prodeſt. l. 1. & 3.
de re iudic.l.ſæpe.63.in princ.& C.quib.res iudic.non
no.to.tit. & int.ali.ac.l.vlt. Veruntamen excipiuntur
perſonæ, quæ rem in iudicium deducere poſſunt. l.4.l.
ſi mater.11. §.hoc iure. vt putà iudicatum contra pro-
curatorem, tutorem, curatorem, ſyndicum, defenſo-
rem, domino nocet. d. §. hoc iure. Item iudicatum
contra auctorem, nocet emptori, vel alij ſucceſſori. d.
l.ſi mater. §. item Iulianus.& §. pen. & l. exceptio.28.
Præterea poſt reum abſolutum, datur exceptio rei iu-
6 dicatæ etiam fideiuſſori, vt paulò antè notaui. ¶ Cau-
ſa quoque eadem eſſe debet, vt locus ſit exceptioni rei
iudicatæ: quoniam ex noua cauſa licet iterum agere:
veluti quia reus nunc poſſidet, quod antea non poſſi-
debat.l.ſi à te.9.in princ.l.ſi rem meam.16. & l.ſeq. aut
actor acquiſiuit dominium, quod antea non habebat.
d. l. ſi mater. §. eandem. l. ſi is qui heres. 25. in princ.
7 ¶ Nota primò nihil prodeſſe actori, quòd alia actione
agat, nam qui de eadem re agit, etiamſi alia actione
vtatur, tamen exceptione rei iudicatæ ſummouetur.
8 l.5.l.7.§.pen.l.item.8.d.l.ſi is qui heres.§.1. ¶ Nota ſe-
cundò differentiam inter actionem in rem, & actio-
nem in perſonam, cum enim res ex pluribus cauſis no-
ſtra fieri nequeat, ſæpius autem & ex pluribus cauſis
deberi poſſit: meritò placuit, eum, qui in rem agit non
expreſsâ cauſâ ex qua rem ſuam eſſe dicat, actionem
conſumere, nec poſſe ampliùs rem petere, actionibus
verò perſonalibus ſæpius eandem rem ab eodem pete-
re licet, quia ſingulas obligationes ſingulæ cauſæ ſe-
quuntur.d.l.& an eadem.§.pen. Vt igitur ei qui in rem
egit, iterum ſine metu exceptionis rei iudicatæ ean-
dem rem petere liceat, opus eſt, vt vel antea cauſam
expreſſerit, & nunc ex altera cauſa agat. d.l. ſi mater.
§.ſi quis autem. vel ſaltem agat ex noua cauſa, quæ po-
ſtea ſuperuenerit, vt quia poſt prius iudicium domi-
nium rei acquiſiuit.d.l.ſi mater.§. eandem. d.l.ſi is qui
9 heres. in princ. ¶ Nota tertiò, eum, qui in rem egit
nec obtinuit, poſſe eandem rem condicere ſine metu
10 exceptionis.l.vlt. ¶ Nota quartò interdum contra ex-
ceptionem rei iudicatæ dari replicationem, æquitate
11 poſtulante, vt in ſpecie. d.l.ſi mater.in princ. ¶ Nota
quintò non ſolum dari exceptionem, ſed etiam repli-
cationem rei iudicatæ.d.l.ſi à te.9.§.1.l. ſi quis rem.24.

III. *De diuerſis temporalibus præſcriptionibus & de acceſſionibus poſſeſſionum.*

1 TErtia eſt præſcriptio temporis quæ multas ſpecies
ſub ſe continet, ſed omnes ad tria genera mihi
videntur referri poſſe. I. Actioni in perſonam tempo-
rali opponitur exceptio illius temporis finiti quo actio
terminatur: veluti ſi quis agat redhibitoria poſt ſex
menſes, aut quanto minoris poſt annum. D. de ædil.
edi.l.ſciendum.19.§.vlt.aut de dolo poſt biennium. C.
de do. l. vlt. aut reſtitutionem propter abſentiam vel
minorem ætatem petat poſt quadriennium. C.de tem-
por. in integ. reſtit. min. l. vlt. Et ſimiliter exceptioni
temporali opponitur replicatio, vt ſi de non nume-
rata pecunia excipiatur poſt biennium. C. de non nu-
me. pecun. l. in contractib.14. in princ. II. Actioni in
perſonam perpetuæ præſcribitur ex conſtitutionibus
longiſſimo tempore, id eſt triginta vel quadraginta
annis. C.de conſtit.pecun.l.2. & de præſcript. trig. vel
quadrag. anno.l.3. & 4. & Inſtit.de perpet.& tempor.
act. in princ. III. Actioni in rem opponitur præſcri-
ptio longi temporis, id eſt, decem annorum inter præ-
ſentes, aut viginti inter abſentes. ꝯ ſi ſeru. vindic.l.ſi
quis diuturno.10.in prin.& C. de præſcript.lon.temp.
to.tit. Sed ſi res mobilis cum iuſto titulo poſſideatur,
triennium ſufficit. C. de vſucap.transform.l.vn.Inſtit.
de vſucap.in princ. ¶ In hoc tertio exceptionis gene- a
re habetur ratio interruptionis, & acceſſionis. Nam
interruptio poſſeſſionis nocet præſcribenti, quia poſ-
ſeſſio continuata requiritur: & acceſſio prodeſt, quia
tempus primi poſſeſſoris coniungitur cum tempore
eius qui ab illo cauſam habet, vt dictum fuit in tit. de
vſurpat.& vſucap. Hîc igitur datur regula, quòd ſuc-
ceſſori accedit tempus deceſſoris: vt poſſeſſio defun-
cti vel venditoris accedit poſſeſſioni heredis vel em-
ptoris. l. de acceſſionibus. 14. Et additur limitatio,
dummodò ipſe quoque ſucceſſor aliquo tempore poſ-
ſederit. oportet enim eſſe in ſucceſſore tempus, cui
accedat & adhæreat tempus deceſſoris.l.vlt.

IV. *De dolo malo, & metus exceptione*

QVarta eſt exceptio doli mali à prætore propoſita, 1
ne cui dolus ſuus per occaſionem iuris ciuilis
contra naturalem æquitatem proſit. l.1. §.1. Ergo hæc
exceptio naturali æquitate nititur, ac datur cuicum-
que actionem æquitate defenſionis infringere volen-
ti.l.qui æquitate.12. Ex eadem igitur cauſa competit,
ex qua de dolo actio.l.2.Sed ab ea differt. I. Quia non
eſt ſubſidiaria, vt actio de dolo, ſed cum omnibus ex-
ceptionibus concurrit, quia dolo facit, quicumque
petit id, a cuius petitione poteſt quacumque exceptio-
ne ſummoueri.l.2.§.& generaliter. Proinde actionem
de dolo excludit, nam qui ſua exceptione doli ſeruare
poteſt, de dolo agere nequit.ꝯ.de dolo.l.vlt. II. Quia
non finiuntur certo tempore, vt actio de dolo, quæ
non datur vltra biennium continuum. C.eod.l.vlt.ſed
perpetuò competit. l.5. §.vlt. ¶ Hæc exceptio I. Eſt 2
peremptoria Inſtit.de except.§.perpetuæ. II. Ex par-
te eius cui opponitur, eſt in perſonam, non in rem
concepta. proinde non ſufficit oſtendere dolum eſſe
in re, vel alium dolo feciſſe, ſed opus eſt oſtendere
ipſum actorem, cui exceptio opponitur dolum com-
miſiſſe.l.2.§.1. Suus enim cuique dolus nocere debet,
non alienus.l. Procurator.11. Quocirca dolus vendi-
toris non nocet emptori. l.4. §. de auctoris. Dolus ta-
men donatoris nocet donatario. adeo vt manifeſta
hîc obſeruetur diſtinctio inter cauſas onerosas, & lu-
cratiuas.d.l.4.§.auctoris autem. An dolus procurato-
ris domino obſit, vide d.l.4.§.quæſitum. & d.l. procu-
rator. An dolus filij vel ſerui noceat patri vel domi-
no, vide d.l.4.§. In hac exceptione. III. Ex parte eius
qui de dolo excipit, eſt in rem: quia non quæritur, ad-
uerſus quem dolus ſit commiſſus, ſed an in ea re ſit

dolo malo factum à parte actoris. d.l.2.§ planè. Hæc
igitur exceptio rei cohæret, & fideiuſſori quoque
prodeſt. ff. de exceptio. l. 7. §.1. IV. Eius cui opponi-
tur, exiſtimationem ſuggillat, idcóque aduerſus pa-
rentem vel patronum non datur, ſed aduerſus has per-
ſonas in factum excipere oportet, non facta doli men-
3 tione. d. l. 4. §. aduerſus. ¶ Non ſolùm autem datur
contra actionem exceptio doli, ſed etiam contra ex-
ceptionem, putà Macedoniani, replicatio doli. d.l.4.§.
contra. Sed contra doli exceptionem replicatio doli
4 non admittitur. d. l.4.§.Marcellus. ¶ Quinta eſt ex-
ceptio metus, prętoria. d.l.4.§.pen. peremptoria. Inſtit.
de action.§.perpetuæ. reum damnatione eximens. In-
ſtit.eod.§.1. rei cohærens. ff.eod.l.7.§.1. & omninò in
rem ſcripta, etiã ex parte eius cui obiicitur. non enim
inſpicimus, an is, qui agit, metum fecerit, ſed an om-
nino metus illatus ſit. d.l.4.§.penult. cùm enim metus
habeat in ſe ignorantiam, nón debet quis adſtringi, vt
perſonam deſignet, quæ vim aut metum adhibuit. ff.
quod met.cau. l. item ſi cum exceptione. 14. §. in hac
5 actione. ¶ Hanc exceptionem filius patri in cuius po-
teſtate eſt, obiicere non poteſt. d.l.4.§.vlt.

V. *Quarum rerum actio non datur.*

1 SExta eſt exceptio iuriſiurandi. Nam ſi reus, actore
vel iudice deferente, iurauerit ſe dare non opor-
tere, vel rem petitoris non eſſe; aut, cum iurare para-
tus eſſet, remiſſa ei ſit neceſſitas iurandi: inde acqui-
rit exceptionem. ff. de iureiur. l.3. in prin. l. nam poſtea-
quàm. 9.§.1. l. ſed ſi poſſeſſori. 11. in pr. l. in duobus. 28.
§. vlt. ſimilem exceptioni rei iudicatæ; quia iuſiuran-
dum vicem rei iudicatæ obtinet. l.1. in pr. & ff. de iu-
reiur. l. vlt. §. vlt. Sed & vim tranſactionis habere di-
citur. ff. eod. l.2. & acceptilationis. ff. eod. l. iuſiuran-
dum à debitore. 40. & ſolutionis. ff. eod. l. iuſiurandum.
etiam. 27. d. l. in duobus 28. §.1. Denique ſi iuratum
eſſe dicatur; non quæritur, an debeatur, ſed an iura-
tum ſit. ff. eod. l.5. §. dato. Et ſi conſtet iuratum eſſe,
reus abſoluitur. ff. eod. l. iuſiurandum & ad pecunias.
2 34.§.vlt. ¶ Nota primò iurari poſſe de quacumque
re. ead. l. pr. & vel de toto, vel de parte, ita vt eatenus
exceptio locum habeat, quatenus iuratum eſt. ff. eod.
3 l. 7. ¶ Nota ſecundò ſuper quacumque actione iu-
rari poſſe, ita vt quæcumque actio per hanc exceptio-
nem ſummoueatur. ff eod. l.3.§.1. & ſeqq. etiam actio
ex iureiurando. d. l. in duobus. §. vlt. & l. ſeq. necnon
actio popularis, dummodò bona fide iuſiurandum de-
4 latum ſit. ff. eod. l. eum qui. 30.§.1. ¶ Nota tertiò iu-
riſiurandi exceptionem dari I. Ei qui iurauit. d. l. 7.
II. Eius ſucceſſori ſiue in ius ſiue in rem ſucceſſerit. d.
l.7. & l. ſeq. III. Reo ex iureiurando fideiuſſoris, niſi
de ſua tantum perſona iurauerit, quaſi non fideiuſſe-
rit. l.1.§. ſi fideiuſſor. & ff. de iureiur. d.l. in duobus. §.1.
& l. vlt.§.1. IV. Fideiuſſori ex iureiurando rei princi-
palis. d.l. in duobus.§.1. & d.l. vlt.§.vlt. V. Correo iu-
rantis. d.l. in duobus.§. ex duobus. quemadmodum &
delatum ab vno ex reis, etiam alteri nocet. ead. l. pr.
VI. Ei cuius procurator vel defenſor iurauit. ff. eod. l.
nam poſteaquàm. 9.§. pen. & l. vlt.§. ſed etſi. VII. Patri
vel domino iuratoris. l.2. in pr. & ff. de iureiur. l. ſi ſer-
uus. 25. & l. ſeq. VIII. Filio eius qui iurauit. ff. eod. l.
5 qui iuraſſe. 26. §. 1. ¶ Contra hanc exceptionem in-
terdum replicatio, vt propter minorem ætatem. d. l.
nam poſteaquam. §. ſi minor. vel propter creditores
fraudatos. ead. l. §. ſed etſi. vel ob noua inſtrumenta
poſt iuſiurandum à iudice delatum reperta. ff. eod. l.
6 admonendi, 31. ¶ Septima eſt exceptio quod liber-
tatis onerandæ causâ. Dicuntur autem libertatis one-
randæ causâ facta, quæ ita liberto imponuntur, vt, ſi
patronum offenderit, petantur: adeo vt libertus ſem-
per ſit in metu, propter quem metum quoduis ſuſti-
neat patrono præcipiente. Nec refert, vtrum tempore
manumiſſionis, an ex interuallo impoſitum ſit, ſi li-
quidò appareat libertum metu ſolo, vel nimia patroni
reuerentia ita ſe ſubieciſſe. l.1.§. quę onerãdæ. & §. ſeq.
& l.2.§.vlt. ¶ Octaua eſt exceptio quòd in alea ge- 6
ſtum ſit. d.l.2.§.1. ¶ Notandum eſt prætorem ita de 7
his tribus cauſis edixiſſe, vt negarit ſe actionem datu-
rum de eo, de quo iuratum eſt. ff. de iureiur. l. nam
poſteaquam. 9. in princ. aut de eo quod libertatis one-
randæ causâ patronus ſtipulatus eſt. d.l.1. §. quæ one-
randæ. aut de eo quod in alea geſtum eſt. ff. de aleat.
l.1. in pr. Quamobrem compoſitori Digeſtorum pla-
cuit has tres cauſas ſub vna rubrica, *Quarum rerum
actio non datur*, coniungere. Intellige non dari, id eſt,
à prætore denegari actionem, ſi manifeſtum ſit vel
fuiſſe iuratum, vel oneratam libertatem, vel in alea
geſtum. alioquin actio proponetur, eíque exceptio
obiicietur. d.l. nam poſteaquam. in pr. Neque tamen
in his ſolis cauſis hoc obtinet. Nam ex cauſa quoque
Macedoniani ſenatuſconſulti modò dicitur denegari
ſeu non dari actionem, modò dari exceptionem, vt
paſſim videre eſt in titulo ff. de ſenatuſconſ. Macedon.
Idem obtinet in cauſa litigioſi, de qua titulo ſeq.

VI. *De litigioſis.*

NOna eſt exceptio litigioſi. Res litigioſa eſt, de 1
cuius dominio lis mota eſt, in ius vocato aduer-
ſario. Nou. 112. cap 1. vel procuratore, ſiue tutore aut
curatore eius. l.1. in fin. Controuerſia de hypotheca,
rem litigioſam non facit. C.h.t.l.1. & de diſtract. pign.
l.2. Quod autem glo. & Doctores in l. 2. C. h. t. aiunt
rem litigioſam fieri iudicio perſonali per litis conte-
ſtationem, mihi probari non poteſt. ¶ Vitium litigio- 2
ſi reddit alienationem irritam. C.h.t.l.2.l.vlt.§.1. ergo
actio à prætore denegabitur. ſed & exceptio dari di-
citur. l. 1. §. 1. quod ſuperiori titulo expoſui. ¶ Exci- 3
pitur, niſi res alienata ſit ex cauſa dotis, vel donatio-
nis propter nuptias, vel tranſactionis, vel diuiſionis,
vel legati ſeu fideicommiſſi. C. h. t.l. vlt. in fin. vel ex
alia iuſta & neceſſaria cauſa. ff. de hered. petit. l. 5. &
famil. erciſcun. l. alienationes. 13. ¶ De pœna litigioſi 4
vide l. vlt. & C. eod. l. vlt. Huculque de exceptionib.

VII. *De obligationibus & actionibus.*

COnſequenter dicendum de actionibus, quia ve- 1
rò obligatio eſt mater actionis. ff. de procurat. l.
licet. 42.§. ea obligatio. & multæ diuiſiones obligatio-
nibus & actionibus communes ſunt, idcirco de obli-
gationibus ſimul tractabitur. ¶ Obligatio eſt iuris 2
vinculum, quo quis facere, vel ſoluere, vel præſtare
aliquid tenetur. l.3. in prin. ¶ Diuiditur multis modis. 3
I. In naturalem, & ciuilem. Naturalis dicitur, quæ
iure naturali, id eſt iure gentium, eſt introducta. ff. de
iuſt. & iu. l.5. nec iure ciuili confirmatur, ſed ſolo æqui-
tatis vinculo continetur. ff. de. ſolut. l. Stichum. 95.§.
naturalis. Ciuilis eſt, quæ iure ciuili introducta, vel
confirmata eſt, ita vt actionem pariat. ff. commoda. l.
in commodato. 17.§. ſicut. Ius ciuile hic accipio, prout
iuri gentium opponitur, & ſub ſe etiam ius prætorium
complectitur. Hæc obligatio à Iuſtiniano definitur
Iuris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicuius
rei ſoluendæ ſecundum noſtræ ciuitatis iura. Inſtit. de
oblig. in princ. Naturalis obligationis duo ſunt gene-
ta. aliæ

Digitized by Google

ra. aliæ namque ſunt leuiores, quæ nullum iuris effectum pariunt, vt obligatio ad ἀντίδωρα, id eſt ad remunerationem præſtandam. ꝟ. de hered. petit. l. ſed etſi. 25. §. conſuluit. aliæ arctiores, vt ex nudo pacto, quæ in iure ciuili varios effectus habent. Quod enim ita debetur, compenſationem tribuit. ꝟ. de compenſ. l. 6. nouare, & nouari poteſt. ⁊. de nouat. l. 1. conſtitui poteſt. ꝟ. de pecun. conſtit. l. 1 §. pen. efficit vt fideiuſſor. ⁊. de fideiuſſ. l. 1. l. 6. in fi. & l. ſeq. & Inſtit. eod. § 1. vel pignus non inutiliter accedere poſſit. ꝟ. de pignor. l. quæſitum. 14. §. 1. & ad Trebell. l. debitor. 59. verſ. remanet ergo. & quandoque peti poteſt. l. naturales. 10. & ⁊. de fideiuſſ. l. fideiuſſor. 16. §. naturales. & ꝟ. de negot. geſt. l. 3. §. pupillus. & de condict. indeb. l. naturaliter. 13. §. 1. & l. ſeq. & commo. l. 3. in princ. & de auctor. tutor. l. 5. §. 1. Ciuilis ſubdiuiditur in ciuilem propriè dictam ſeu legitimam & honorariam ſeu prætoriam. quamquam hæc diuiſio etiam actioni quodammodò conuenit. Ciuilis propriè dicitur, quæ vel iure ciuili eſt introducta, vel iure ciuili comprobata. Ius ciuile hîc accipio prout iuri prætorio opponitur, & eſt iuris ciuilis latè ſumpti pars. Prætoria eſt, quæ iure prætorio eſt introducta. l. actionum. 25. §. vlt. & Inſtit. de oblig. §. 1. Prætoriarum appellatione continentur etiam ædilitiæ, argum. verſ. prætorias. Inſtitu. de diuiſ. ſtipul. II. Aut eſt obligatio diuidua, id eſt rei diuiduæ, vt decem; aut indiuidua, id eſt rei indiuiduæ, vt ſeruitutis. ⁊. tit. prox. l. 2 §. 1. III. Aut eſt pura: aut ad diem, veluti vſque ad Kalendas illas: aut ex die, veluti ex Kal. illis: aut ſub conditione, veluti ſi nauis ex Aſia venerit: aut ſub modo, veluti ſi decem aut homo alternatè debeatur: aut cum acceſſione; quæ vel ſit perſonæ, veluti ſi mihi aut Titio decem promiſeris; vel rei, veluti ſi mihi decem aut Titio Stichum promiſeris. l. obligationum ferè. 44. IV. Aut obligamur re, vt mutuo, commodato: aut verbis, vt ſtipulatione; aut ſimul vtroque, vt commodato ſtipulatione confirmato: aut conſenſu, vt emptione & venditione: aut lege ſiue iure honorario iubente ſeu vetante aliquid fieri: aut neceſſitate, vt cum ſeruus, tamquàm heres domini ſui neceſſarius, obſtringitur volens nolens oneribus hereditariis: aut peccato, id eſt delicto, vel quaſi delicto. l. obligamur. 52. Adde, aut literis. Inſtitut. de oblig. §. vltim.

4 ¶ Actio eſt ius perſequendi in iudicio, quod ſibi debetur. l. nihil. 51. & Inſtit. de action. in pr. Perſequendi verbum latè accipe, vt omnibus actionibus conueniat, vt in l. actio. 28. & in l. in honorariis. 35. quamuis propriè perſecutio dicatur, quæ extraordinaria eſt. ⁊. de verb. ſignific. l. pecuniæ. 178. Similiter verbum *in iure*, debet latè accipi, vt omnem petitionem complectatur, ſiue ſit in iure apud magiſtratum, ſiue in iudicio apud iudicem pedaneum. Item verbum *quod ſibi debetur*, latè accipi debet, vt non ſolùm conueniat actioni in perſonam, ſed etiam in rem. licèt enim res noſtra nobis deberi nequeat. §. de aur. & argen. lega. l. Quintus. 17. §. argento. l. ſcribit. 34. in pr. tamen eius
5 reſtitutionem nobis deberi nihil vetat. ¶ Actionum diuiſiones petantur ex tit. ꝟ. de iudic. Nam iudiciorum diuiſiones, ſexta, vndecima, decima quarta, decima
6 quinta etiam actionibus conueniunt. ¶ Communes autem diuiſiones obligationis & actionis ſunt hæ: I. Vel eſt ex contractu, vel ex quaſi contractu, vel ex delicto, vel ex quaſi delicto. l. 1. in princ. (vbi cùm Iuriſconſultus ait *ex variis cauſarum figuris*, intellige quaſi contractus, & quaſi delicta) & Inſtit. de oblig. §. vltim. Contractus fit mutuo conſenſu habente cauſam, id eſt vim producendæ actionis, vt mutuum, ſtipulatio, &c. quaſi contractus fit vnius voluntate cauſam habente, vt negotiorum geſtio, vel conſenſu non habente cauſam, Vt pactum nudum. delictum dolo, quaſi delictum culpâ committitur. II. Vel eſt ex contractu (id eſt, contractu proprè dicto, vel quaſi contractu) vel ex facto, (id eſt, ex delicto, vel quaſi delicto) vel in factum, cùm ſcilicèt aliquis non tenetur iure ciuili, ſed tantùm iure prætorio ex bono & æquo. l. actionum. 25. §. 1. III. Aut eſt perpetua, aut temporalis. Inſtitut. de perpet. & tempor. actio in princip. IV. Aut eſt tranſitoria ad heredes, aut non. Inſtitut. eod. §. 1. Reliquas diuiſiones pete ex titulo ꝟ. de iudic. huc enim ſpectant iudiciorum diuiſiones, prima, ſecunda, tertia, ſeptima, octaua, nona, decima, duodecima, decimatertia, decima-
octaua. ¶ Nota primò obligationis verbum eſſe ho- 7
monymum: quia modò ſumitur latè, vt complectatur etiam naturalem obligationem, licèt impropriè dicatur obligatio. ꝟ. de fideiuſſ. l. fideiuſſor. 16. §. naturales. & de ſolut. l. Stichum. 95. §. naturalis modò anguſtè, vt obligationem ciuilem ſignificet naturali exclusâ. Inſtitut. de oblig. §. 1. ¶ Nota ſecundò 8
actionis vocabulum capi tribus modis. I. Anguſtè & propriè pro condictione, id eſt, actione in perſonam. l. actio in perſonam. 28. II. Latè & generaliter, vt tam actionem in rem, quam in perſonam complectatur. d. l. actionum. in princip. III. Latiſſimè & impropriè, vt non ſolùm dictas actiones, ſed etiam alia iuris remedia, vt ſtipulationes prætorias, & interdicta comprehendat. l. actionis verbo. 37.
¶ Nota tertiò obligationis ſubſtantiam non in eo 9
conſiſtere, vt rem noſtram faciat, ſed vt perſonam nobis obſtringat ad dandum, vel faciendum, vel præſtandum. l. 3.

IVLII PACII A BERIGA I. C.

ISAGOGICORVM IN PANDECTAS PARS VII.

LIBER XLV.

TITVLVS I.

De verborum obligationibus.

EXPOSITÆ ſunt duæ iudiciorum di- 1
uiſiones: prima in prima & ſecunda parte, vbi declarata ſunt iudicia ſenatus, magiſtratuum, arbitrorum compromiſſariorum, & iudicum pedaneorum realia, perſonalia, & mixta: ſecunda in ſequentibus partibus, in quibus dictum eſt de conditionibus, præiudiciis, iudicio petitorio, & iudiciis poſſeſſoriis, nec non de his quæ dictis iudiciorum generibus communia ſunt: tertia & vltima iudiciorum diuiſio in hac ſeptima parte perpurgabitur. Aut enim eſt iudicium priuatum, aut publicum. Illud ſubdiuiditur in ciuile, & criminale; quod partim eſt ordinarium, partim extraordinarium. hoc ſubdiuiditur in populare, criminale, & extraordinarium, hîc autem voco extraordinaria iudicia, fiſcalia, militaria, & municipalia. Ergo in hac

Digitized by Google

in hac parte ordine explicabuntur cauſæ quædam ci-
uiles, delicta ordinaria, delicta extraordinaria, iudi-
cia popularia, crimina publica, iura fiſcalia, iura mi-
litaria, & iura municipalia. Ciuiles cauſæ ſunt multæ:
ſed cùm aliæ ſuis locis iam ſint expoſitæ, ſupereſt vt
nunc agatur de ſtipulatione, quæ rectiſſimè ciuilis di-
citur, cùm iure ciuili ſit introducta. Inſtit. de action. §.
de conſtituta. glo. in l. 5. ﬀ. de iuſt. & iu. & in §. ſed ius
2 quidem. verſ. & ex hoc iure. Inſtit. de iu. natur. ¶ Sti-
pulatio eſt contractus, qui verbis perficitur præceden-
te interrogatione, & ſequente congrua reſponſione.
Inſtit. h. t. in princ. & ﬀ. tit. prox. l. 1. §. verbis. l. obliga-
mur. 52. §. verbis. vel, verborum conceptio, quibus is,
qui interrogatur, daturum facturumue ſe quod inter-
3 rogatus eſt, reſpondet. l. 5. §. 1. ¶ Dicta eſt ſtipulatio
à ſtipulato, quod veteribus ſignificabat firmum. Inſtit.
h. t. in pr. Nam eſt firmiſſimus contractus, per quem
nobis cauetur. ȷ. de ſtipul. prætor. l. 1. §. & eſt ſcieo-
dum. Idcirco ad alias quaſcumque obligationes con-
firmandas adhiberi ſolet. l. 5. verſ. nam & ob ipſam.
4 ¶ Eſt autem ſtricti iuris, excepta ſtipulatione dotis. C.
de rei vxor. act. l. vn. §. ſed etſi. Et in dubio cùm quæ-
ritur quid actum ſit, verba contra ſtipulatorem inter-
pretamur, qui ſibi debet imputare cur non apertiùs
locutus ſit proinde quicquid non eſt verbis expreſ-
ſum, non ſuppletur, ſed prætermiſſum intelligitur. l.
ſtipulatio iſta. 38. §. in ſtipulationibus. l. quicquid ad-
ſtringendæ. 99. Quocirca commodiſſimum eſt ſtipu-
lationes ita concipere, vt quæcumque ſpecialiter com-
prehendi poſſunt, expreſsè contineantur; ob ea verò,
quæ contrahentibus non occurrunt, & ob incertos
caſus, doli clauſula apponatur. l. ſtipulationes com-
modiſſimum. 53. qua reſpõdens promittit dolum ma-
lum abeſſe abfuturúmque eſſe. d. l. ſtipulatio iſta. §. ſi
5 quis dolum. l. ex ea. 121. in pr. ¶ Diuiditur ſtipulatio
multis modis. Prima diuiſio eſt, quòd ſtipulatio fit
aut vna lingua, vt Latinâ, vel Græcâ, vel alia quacum-
que; aut diuerſis linguis, veluti ſi Latinè ſtipulanti
6 reſpondeatur Græcè d. l. 1. §. vlt. ¶ Secunda diuiſio eſt,
quòd omnis ſtipulatio vel conſiſtit in dando, veluti,
decem dabis? vel in faciendo, veluti, *Inſulam ædificabis?*
vel in vtroque, veluti, *dabis decem, & facies inſulam?*
l. 2. in princ. id eſt, vel ſtipulamur rem, vel factum, vel
vtrumque. Inſtit. eod. §. vlt. Res autem eſt genus, vel
ſpecies. l. in ſtipulationibus. 54. Factum intellige vel
affirmatum, vel negatum: quia facti obligatio con-
ſiſtit vel in faciendo, vel in non faciendo. l. vbi. 75. §.
7 qui id quod. & Inſtit. eod. §. vlt. ¶ Tertia diuiſio eſt.
quòd aut eſt ſtipulatio omninò diuidua, quia eſt rei
diuiduæ, quæ per partes ſolui poteſt, vt decem: aut
omnino indiuidua, quia res promiſſa partes non reci-
pit, vt iter, actus, via: aut partim diuidua, partim
indiuidua; quia res in ſtipulatum deducta, partes qui-
dem recipit, ſed niſi tota detur, ſtipulationi ſatis non
fit, vt homo. vel aliud genus. d. l. 2. §. 1. d. l. in ſtipula-
tionibus. 54. & l. ſtipulationes non diuiduntur. 72.
8 ¶ Quarta diuiſio eſt, quòd ſtipulatio aut eſt certa, id
eſt rei certæ; aut incerta, id eſt rei incertæ. l. ſtipula-
tionum. 74. & l. ſeq. l. triticum. 94. & Inſtit. eod. in prin.
9 ¶ Quinta diuiſio eſt in ſimplicem, & multiplicem.
Simplex eſt, quæ vna eſt: qualis eſt etiam ſtipulatio
annua. l. ſi Stichum. 16. §. 1. Multiplex eſt ſtipulatio
multarum rerum. l. 1. §. pen. l. ſcire. 29. in princ. l. vbi. 75.
§. pen. ſpecialiter expreſſarum. l. quod dicitur tot. 86. l.
pluribus. 140. in princ. & ſtipulatio annuâ bimâ trimâ
10 die. ead. l. §. 1. ¶ Sexta diuiſio eſt tripertita, aut enim
eſt ſtipulatio pura, aut in diem, aut conditionalis. l.
eum qui Kalendis. 41. §. 1. l. eum qui ita. 56. §. vlt. l. quo-
ties. 59. l. interdum. 73. l. in executione. 85. §. vlt. l. ſi quis
ita. 129. & ﬀ. tit. prox. l. obligationum ferè. 44. §. ſi. & In-
ſtit. eod. §. omnis.

II. *De duobus reis conſtituendis.*

SEptima diuiſio à perſonis contrahentibus ſumi-
tur. aut enim vnus ſtipulatur, & vnus promittit:
aut duo rei ſtipulantur, vel promittunt. Hanc diuiſio-
nem expoſui. Inſtit. hoc tit.

III. *De ſtipulatione ſeruorum.*

OCtaua diuiſio ſimiliter à perſonis contrahenti-
bus ducitur: quia vel homo liber ſtipulationem
contrahit, vel ſeruus, vt expoſui Inſtit. hoc tit.

LIBER XLVI.

TITVLVS I.

De fideiuſſoribus, & mandatoribus.

NONA diuiſio eſt in ſtipulationem prin- 1
cipalem, & acceſſoriam, vt fideiuſſoris.
Nam qui ſuo nomine obligatur, eſt reus
principalis, qui alieno nomine, dicitur
fideiuſſor. ﬀ. de oblig. & action. l. 1. §. ſed
aut proprio. videlicèt ſi principali obligatione manen-
te accedat: alioquin vocatur expromiſſor, vt docui
Inſtit. h. t. ¶ Nota primò fideiuſſores ideo accipi, vt 2
magis cautum ſtipulanti ſit: quia contingere poteſt
vt reus principalis non ſit ſoluendo. d. l. 1. §. ſed aut
proprio. & Inſtit. h. t. in princ. ¶ Nota ſecundò cuiuis 3
obligationi fideiuſſorem poſſe accedere. l. Græcè. 8. §.
1. & Inſtit. eod. §. 1. ¶ Nota tertiò fideiuſſorem poſſe 4
adhiberi vel pro præſenti, vel pro futura obligatione.
l. 6. in fin. & Inſtit. eod. §. fideiuſſor & præcedere. non
tamen eo conueniri poteſt antequam reus principalis ſit
obligatus l. fideiuſſor. 57. ¶ Nota quartò fideiuberi 5
vel Latinè, vel Græcè, vel alia quauis lingua. d. l. Græ-
cè. in pr. & C. eod. l. blanditur. 12. & Inſtit. eod. §. pen.
¶ Nota quintò fideiuſſorem non poſſe plus debere, 6
quàm reus principalis debeat, & omninò non poſſe in
deteriorem cauſam adhiberi d. l. Græcè. §. illud. l. hi
qui. 34. & Inſtit. eod. §. fideiuſſores. niſi quod ad hoc,
vt arctiùs obligetur. nam ſi reus principalis naturali-
ter debeat, fideiuſſor nihilominùs etiam ciuiliter obli-
gatur. d. l. 6. §. vlt. & Inſtit. eod. §. 1. ¶ Nota ſextò obli- 7
gationem fideiuſſoris tranſmitti in heredem. l. 4. §. 1. &
C. eod. l. fideiuſſoris. 24. & Inſtit. eod. §. fideiuſſor non
tantùm. ¶ Nota ſeptimò, ſicut contra fideiuſſorem 8
datur ſtipulanti actio ex ſtipulatione, ita ipſi fideiuſ-
ſori dari varia remedia. I. Habet beneficium ordinis
ex Nou. 4. cap. 1. vt ante reum principalem excuſſum
conueniri non poſſit, ſublata electione, quæ iure Co-
dicis creditori dabatur vtrum mallet reum an fideiuſ-
ſorem an vtroſque pro partibus conuenire. C. h. t. l. 3.
l. 5. l. ſi alienam. 19. & ll. ſeqq. l. reos. 23. II. Si multi ſint
fideiuſſores, quamuis ſinguli teneantur in ſolidum, ta-
men habent beneficium (quod vocant) diuiſionis, id
eſt, fideiuſſor in ſolidum conuentus, poteſt ex epiſto-
la Diui Hadriani exceptionem creditori opponere,
qua eum cogat actionem ſuam diuidere in ſingulos
qui tempore litis conteſtatæ ſoluendo ſunt, & ita eos
pro partibus conuenire. l. inter fideiuſſores. 26. & ll.
ſeqq. l. inter eos. 51. & C. eod. l. fideiuſſor. 10. §. 1. & In-
ſtit. eod. §. ſi plures. III. Poteſt vnus ex multis fideiuſ-
ſoribus à creditore conuentus deſiderare, vt ius pigno-
ris vel actiones ſibi contra confideiuſſores cedat. l. fi-
deiuſſo

deiuſſorib.17.& C.eod.l.2.l.cùm alter.11.l.mandati.14. non habet enim actionem contra fideiuſſores, qua partes ab eis repetat. d.§. ſi plures. niſi actio ſibi ceſſa ſit à creditore.l.vt fideiuſſor.39. IV. Datur fideiuſſori contra reum principalem actio mandati. d.l.mandati. & Inſtit.eod.§.ſi quid autem. videlicèt ſi eius mandato fideiuſſit; alioquin aget negotiorum geſtorum. ff. manda. l.ex mandato. 20.§.1. aut ſi pro inuito, vel donandi animo fideiuſſit, nullam habet actionem ad id repetendum quod ſoluit. D. eod. l.6.§. ſi paſſus & l.ſi
13 pro te.40.Hæc dicta ſint de fideiuſſoribus. ¶ Quibus ſimiles ſunt mandatores: nam & hi pro alio intercedunt, & habent dicta beneficia ordinis, diuiſionis, & cedendarum actionum.l.ſi fideiuſſores.41.§.1.& C.de conſtit.pecun.l.vlt.& No.4.cap.1. Sed mandator perſpicuè à fideiuſſore differt. I. Quia creditori fideiuſſor tenetur ex ſtipulatione. Inſtit. h.t.§. vlt. & ff. de oblig. & act. l.1.§. verbis. & §. ſeq. mandator autem tenetur mandati, vt quia mandauit pecuniam Titio credi. II. Quia fideiuſſor obligationem principalem & præcedere & ſequi poteſt, vt ſuprà notaui: mandator autem ſemper præcedit. ff.manda. l.ſi verò non remunerandi.12.§.ſi poſt creditam.

II. *De nouationibus & delegationibus.*

1 DEcima diuiſio eſt, quòd omnis ſtipulatio vel eſt vtilis, vel inutilis. Tribus autem modis contingit vt ſtipulatio ſit inutilis. I. Si ab initio ipſo iure non valeat, vt facta contra ius, vel bonos mores. ff.de verb. obligat. l.generaliter. 26.& l.ſeq. l.ſi ſtipulator. 35.§.1.l.ſtipulatio hoc modo.61.l.ſi flagitij.123.& in aliis caſibus, quorum declaratio pertinet ad tit. C. & Inſtitut. de inutil. ſtipul. II. Si qua exceptione, putà doli infirmetur. l. ſi quis cùm aliter. 36. huius autem expoſitio pertinet ad tractatū de exceptionibus. III.Si ab initio valebat, & poſtea vel in aliam tranſlata & transfuſa, vel omnino & ſimpliciter ſublata eſt. Transfunditur per nouationem: cuius ſpecies eſt delegatio: nam prior obligatio tollitur, & poſterior in eius locum ſuccedit. dicendum igitur hoc loco eſt de noua-
2 tionibus, & delegationibus. ¶ Nouatio à nouo, & à noua obligatione nomen accepit. eſt enim prioris debiti in aliam obligationem vel naturalem vel ciuilem transfuſio atque tranſlatio: hoc eſt, cùm ex præcedenti cauſa ita noua cōſtituitur, vt prior perimatur.l.1.in pr.
3 ¶ Nouari autem omnis obligatio poteſt. d.l.1.§.1.& l. ſeq. & vel vna obligatio nouatur, vel multæ ſimul.l.ſi is cui.26.l.vlt.§.vlt.& Inſtit.quib.mod.toll.oblig.§.eſt
4 autem. ¶ Vt nouatio fiat, neque poſterior obligatio priori accedat, olim oportebat id agi vt obligatio nouaretur. l.2. hodie ex Iuſtiniani conſtitutione opus eſt id expreſsè agi. C. eod. l.vlt. & Inſtit. quib. mod.toll.
5 oblig.§. pen. ¶ Nouatio eſt duplex: voluntaria, quæ fit per ſtipulationem; & neceſſaria, quæ fit iudicio. l. aliam.29. & C. eod. l. 1. & l. 3. id eſt, cùm debitor eſt condemnatus. ff. quod met. cau. l. item ſi eum exceptione.14.§. quid ſi homo. & de pignorib. l.ſi fundus. 16. §. ſi pluris. & cùm is, cui mandatæ ſunt contra Titium actiones, cuíve Titius delegatus eſt, eum iudicio conuenit, & litem conteſtatus eſt. l. delegare eſt.11.§.
6 1. & C. eod.l.3. ¶ Delegatio quoque eſt duplex: alia crediti ſiue actionis quæ ceditur ſeu mandatur. ff. de pecul.l.quod debetur. 51. alia eſt delegatio debiti ſeu debitoris, de qua hoc tit. agitur. Illa fit ſolo conſenſu delegantis & eius cui delegatur: hæc requirit conſenſum etiam delegati. C. h.t. l. 1, & l.6. In hac ſignificatione delegare eſt vice ſua alium reum dare creditori, vel cui creditor iuſſit. d. l. delegare eſt. in princ. dare (inquam) quouis conſenſu, etiā citra ſtipulationem. l. delegare ſcriptura. 17. Sed vt per delegationem fiat nouatio, neceſſe eſt vt creditor à debitore ſibi delegatu ſtipuletur, vel contra eum litem conteſtetur. C.eod. l.1.& l.3. qua propter dictum eſt delegationem (ſubaudi, perfectam quæ obligationem nouet) fieri vel per ſtipulationem, vel per litis conteſtationem. d. l. delegare eſt. Dictum eſt de obligatione nouanda: poſt hæc dicendum de ea prorſus tollenda.

III. *De ſolutionibus & liberationibus.*

TOllitur obligatio ſolutione & liberatione. Solu- 1
tionis verbum accipitur duobus modis. I. Refertur ad obligationem. D. de re iudica. l.4. §. pen. ſeu cauſam obligationis, vt contractum. l. Stichum.95.§. vlt.l.cùm ex pluribus. 97. ſiue ad debitorem, qui ſicut per obligationem adſtringitur, ita per liberationem dicitur ſolui.l.ſi debitor.91.& Inſtit.quib.alien.lic.vel non.§.admonendi. verſ. qua diſpoſitum. vel abſolui.l. ſi decem.21. In hac ſignificatione ſolutio non differt à liberatione.l.ſolutionis.54.& ff.de diu.reg.iur.l.liberationis.47. II. Refertur ad rem ſolutam: túncque eſt vna ex cauſis debitorem liberantibus. In hac autem ſignificatione bifariam differt à liberatione: quia liberatio eſt effectus ſolutionis, non tamen adæquatus, cùm aliis quoque modis contingat vt aliquis liberetur, veluti nouatione, rei interitu, &c. In hac poſteriori ſignificatione ſolutio accipitur à Iuſtiniano in definitione acceptilationis. Inſtit. quib. mod. toll. oblig. §.1. vbi acceptilatio definitur imaginaria ſolutio: cùm non ſit imaginaria, ſed vera liberatio. ¶ Liberatio- 2
num cauſæ variæ ſunt, ac bifariam diuiduntur. I. Partim naturales ſunt, vt debiti ſolutio, & rei interitus: partim ciuiles, vt acceptilatio, & confuſio. l. penult. Ne intelligas naturales, quæ naturali rationi conſentaneæ, vel quæ iuriſgentium ſunt. nam acceptilatio, quæ verbis fit. ff.tit.prox.l.an inutilis.8.§.acceptum. & iuri gentium adſcribitur.d.l.an inutilis.§.vltim.ſecundum naturalem rationem tollit verborum obligationem. ff. de diu.reg.iur.l. nihil tam naturale.35.non tamen naturaliter, ſed ciuiliter dicitur verborum obligationem tollere.d.l.pen. Ergo dicere cogimur naturales modos appellari, qui in ipſa re ſpectantur; reliquos eſſe ciuiles. hæc enim interpretatio exemplis propoſitis in d. l.pen. maximè conuenit. II. Aliæ ſunt generales, quib. quæcumque obligationes diſſoluuntur, vt ſolutio rei debitæ: aliæ particulares & quarundam obligationum propriæ, vt acceptilatio tollit verborum obligationem dumtaxat.d.l.an inutilis.§.acceptum.& Inſtit. quib. mod.tollit.oblig.§.1.& conſenſu tolluntur ſolæ obligationes conſenſu conſtantes. l. prout quidque.80 l.Stichum 95 §. vlt. & ff.de diuerſ. reg.iur.d.l. nihil tam naturale.& ff.de pact. l.7.§.adeo. l.ab emptione.58.& Inſti.quib.mod.tollit.oblig.§.vlt. ¶ Iam ſingulas liberationum cauſas ſpecialiter conſi- 3
deremus. Prima cauſa eſt ſolutio eius quod debetur. l.pro vt quidque.80.vel ſi quis volenti creditori aliud pro alio ſoluat. C. h. t. l. manifeſti. 17. & Inſtit.quib. mod. toll. oblig. in princ. (Nam neque inuito aliud quàm quod debetur, ſolui poteſt. C.h. t.l.eum à quo. 16.& ff.de reb.cred.l.2.§.1.neque ſi creditorem debitor deceperit, putà æs pro auro ſoluerit, liberationem ea ſolutione conſequitur. l. ſi cùm aurum. 50.) vel ſi quis id ſoluat, quod eſt in ſolutione, licèt non ſit in obligatione.l. ſi quis ſtipulatus.57. & ff.de re iudic.l.6.§.1. Quòd ſi quis partem debitæ quātitatis vel ſpeciei ſoluerit, pro parte liberatur; & ſi is qui genus debet, partem ſpeciei ſoluens, nulla ex parte liberatur; ne

fortè diuerſas partes in diuerſis ſpeciebus ſoluere ve-
lit.l.ſtipulatus. 9.§.1.Regulariter tamen creditor non
cogitur partem accipere, vt expoſui centur. 3. quæſt.
4 70. & in Epito iur. diſput. 15. the. 25. ¶ Nota primò
ſolutionem eſſe verbum homonymum, cùm enim ad
obligationem vel cauſam obligationis refertur, latiſſi-
mè patet, atque omnem liberationem comprehen-
dit, vt ſuprà notaui. Cùm autem rei ſolutæ tribuitur,
5 ſpecialis modus eſt obligationis diſſoluendæ. ¶ No-
ta ſecundò creditorem pecuniæ non cogi aliâ formâ
quàm debeantur, nummos accipere, vt putà cui de-
bentur aurei ſolares, non cogitur accipere valorem in
moneta, ſi quid damni inde paſſurus ſit, vt quia pecu-
niam alio delaturus eſt, nec ita commodè argentea vel
ærea moneta deferri poteſt, vt aurei. l. 99. quæ malè
in Pand. Flor. incipit *debitorem*, legendum enim cum
6 Græcis *creditorem*. ¶ Nota tertiò debitorem liberari,
etiamſi alius pro eo ſoluat. C. h. t.l. 5.l. manifeſti. 17.
Quod non ſolùm obtinet in debitore, qui ſolui man-
dauit.l. quodlibet. 87. quo caſu ipſe ſoluiſſe videtur.l.
qui mandat. 56. ſed etiam ſi pro debitore ignorante vel
inuito alius ſoluat.l. ſolutione 23.l.ſi pro me. 40.l. ſo-
7 luere. 53. & ff. de negot. geſt. l. ſoluendo. 39. ¶ Nota
quartò ſolui poſſe ei qui poteſtatem exigendi habet.
C. eod.l. inductum. 22. vt ipſi creditori.l.ſolutam. 49.
& C. eod. l. 4. & eius ſucceſſori. Item procuratori, tu-
tori curatori. l. vero. 12. in princ. l. quòd ſi fortè. 14. §. ſi-
ue. & §§. ſeqq. & d.l.ſolutam. Ipſi autem pupillo ſine
tutore ſolui non poteſt.l.pupillu. 15. Ergo ſolutio non
prodeſt creditori. Inſtit. quib. alie. lic. vel non. §. ad-
monendi. verſ.ideóque niſi per exceptionem doli ma-
li, quatenus pupillus pecuniam ſaluam habet, aut ſal-
tem ex ea locupletior factus eſt. d. §. nunc admonendi.
verſ.ſin autem. & l. in pupillo. 47. Item ei rectè ſolui-
tur, cui creditor ſolui iuſſit.l. qui hominem. 34. §. qui
debitorem. d. l. ſolutam. 49. & C. eod.l. 4.l.inuito. 12.
Aliàs qui alij quàm creditori ſoluit, non liberatur. d.l.
qui hominem. §. ſi nullo. & C. eod.l.cùm maritum. 11.
& d.l.inuito niſi aut creditor ratum habuerit. d.l. vero.
§.vlt. d.l. ſolutam. & C. eod. d.l. cùm maritum. & l.ſeq.
aut is qui exegit, ipſi creditori reſtituerit. d.l. qui ho-
minẽ. §. ſi prædo. in locúmve creditoris ſucceſſerit. l.
pupilli. 96. §. vlt. aut iuſta ignorantia ſoluentem excu-
ſet, putà quia ignorabat mandatum eſſe à creditore
reuocatum. d.l. vero. §. ſed etſi quis. l. ſi quis ſeruo. 18.l.
ſi ſeruus. 32. d.l. qui hominem, §. ſi Titium. l. diſpenſa-
8 tori. 51. & ff. de reb. cred. l. pen. ¶ Nota quintò pro
ſolutione haberi, ſi debitor iubente creditore rem de-
9 bitam in conſpectu eius ponat. l. pecuniam. 79. ¶ No-
ta ſextò ita demum ſolutionem tenere, & debitorem
liberari, ſi res fiat creditoris accipientis, & quidem
irreuocabiliter. Idcirco non liberatur, qui rem alienam
ſoluit. l. ſi quis aliam. 46. aut alij pigneratam. l. ſi rem
meam. 20. nec is qui rem ſolutam poteſt condictione
indebiti repetere, eò quòd exceptione perpetua tutus
erat. d.l. qui hominem. §. vlt. nec qui ſic dedit vt reci-
peret. l. qui ſic. 55. Qui verò rem communem ſoluit,
pro parte tantùm liberatur. l. ſi is cui. 94. §. 1. Quamuis
autem res confeſtim creditoris non fiat, ſed ex inter-
uallo eius fiat, aut fieri intelligatur: tamen liberatio
debitori obtingit: veluti ſi creditor rem ſibi ſolutam
vſuceperit. l. is qui alienum. 60. aut nummos ita cum
ſuis miſcuerit, vt diſcerni ampliùs non poſſint. l. ſi
alieni. 78. vel aliter eos conſumpſerit. l. Caſſius. 17. &
10 d.l. ſi is cui. §. ſed etſi. ¶ Nota ſeptimò debitorem ſol-
uere debere ſua die, vel ante diem. l. quod certa. 70. non
poſt. l. ſolidum. 85. quia qui tardiùs ſoluit, minus ſol-
11 uere intelligitur. Inſti. de action. §. plus autem. ¶ Nota
octauò, ſi quis ex multis cauſis debeat, in poteſtate
eius eſſe, in quam cauſam ſoluere velit. ſi cauſam non
expreſſerit, in poteſtate creditoris eſſe in quam cauſam
accipiat: ſic tamen, vt, quaſi negotium debitoris ge-
rat, in eam cauſam imputet, quæ grauior & durior eſt
debitori. vide l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. l. ex pluribus. 89. l. cùm
ex pluribus. 97. l. Paulus reſpondit. 101. §. 1. l. creditor.
102. §. Valerius. l. cùm ex pluribus. 103. & C. eod. l. 1.
¶ Nota nonò per ſolutionem non ſolùm liberari de- 12
bitorem, ſed etiam acceſſiones, vt fideiuſſores, & pi-
gnora. l. in omnibus. 43. & l. ſeq. & chirographum red-
di inutile. C. eod. l. inductum. 22. illúdque poſſe debito-
rem condicere. C. eod. l. vlt. ¶ Nota decimò vnam 13
ſolutionem ad multas cauſas valere, & multas obliga-
tiones tollere, vt duorum reorum, vel rei & fideiuſſo-
ris. l. cùm quis. 38. §. de peculio. l. in numerationib. 44.
& ff. de duob. reis. l. 3. in fi. & Inſtitut. eod. §. 1. ¶ Nota 14
vndecimò, ſi indebitum ſoluatur, condici poſſe, vt ex-
poſitum fuit ad tit. de condict. indeb. ¶ Secunda cauſa 15
eſt rei debitæ oblatio, & creditore nolente accipere,
obſignatio & depoſitio. C. h. t. l. obſignatione. 9. & de
vſur. l. 6. l. acceptam. 19. ¶ Tertia cauſa eſt compenſa- 16
tio, de qua dictum fuit ad tit. de compenſat. ¶ Quarta 17
cauſa eſt ſpeciei debitæ interitus, ſi modò debitor do-
lo & culpâ careat, non caret autem culpâ, ſi poſt eius
moram res perierit. l. qui res. 98. §. aream. & l. pen. & ff.
de verb. oblig. l. ſi ex legati. 23. Genus verò perire non
poteſt. Sed ſi quis pecuniam debitam obtulerit credi-
tori; eóque nolente accipere, poſtea ſine culpa debi-
toris perierit, ſi quidem ex cauſa bonæ fidei debebatur,
liberatio ipſo iure obtingit, ſi ex cauſa ſtricti iuris,
doli mali exceptioni locus eſt. l. qui decem. 72. in prin.
¶ Quinta cauſa eſt confuſio, ſeu ſucceſſio. Hîc diſtin- 18
guendi ſunt varij caſus. I. Si creditor correo credendi
ſuccedat, neutra obligatio confunditur, ſed vtraque
manet: ſic tamen, vt ex vna tantùm exigi poſſit. l. ſi
duo. 93. in princ. & ff. de fideiuſſor. l. 5. in fi. II. Si de-
bitor correo debendi ſuccedat, ſimiliter vtraque obli-
gatio permanet, quia vtraque eſt æquè principalis: nec
dici poteſt, cur altera magis quàm altera extingui de-
beat. d. l. ſi duo. §. 1. & 2. (vbi negandi aduerbium de-
bet ex §. 2. ad §. 1. transferri) & ff. de fideiuſſor. d.l. 5.
verſ. reum. III. Cùm interceſſor interceſſori, vt fide-
iuſſor fideiuſſori ſuccedit, eadem ratione vtraque obli-
gatio manet. ff. eod. l. heres. 21. §. 1. IV. Cùm creditor
debitori, vel è contrario debitor creditori, vel tertius
vtrique ſuccedit: obligatio extinguitur. l. ſicut. 75. l.
Stichum. 95. §. aditio. l. pen. & C. eod. l. 2. & ff. de fide-
iuſſor. d. l. heres. V. Cùm creditor interceſſori ſucce-
dit, vel contrà: rei principalis obligatio manet, ac-
ceſſoria tollitur. ff. eod. d. l. heres. §. quòd ſi. & §. vlt. & l.
Granius. 71. in princ. verſ. vlt. VI. Cùm debitor inter-
ceſſori, vt fideiuſſori ſuccedit, vel contrà: obligatio
principalis manet, acceſſoria confunditur, niſi plenior
ſit quàm principalis, eò quod reus naturaliter tantùm,
fideiuſſor ciuiliter teneatur. d. l. ſi duo. 93. §. pen. & §.
vlt. l. Stichum. 95. §. quod vulgò (vbi cum Cuiacio le-
gendum, *ſi reus natura dumtaxat fuit obligatus, fideiuſſor
non liberabitur*) & ff. de fideiuſſor. l. 5. l. heres. 21. §. pen.
VII. Cùm debitori creditor, & interceſſor, putà fide-
iuſſor ſuccedunt: pro parte creditoris obligatio tolli-
tur: pro parte fideiuſſoris tollitur obligatio fideiuſſo-
ria, & manet principalis hereditaria. ff. eod. l. debitori. 50.
VIII. Cùm duo ſunt rei debendi & interceſſor, ac ter-
tius vni ex reis debendi & creditori ſucceſſit: eximitur
obligationi perſona rei defuncti, & alter correus obli-
gatus manet: proinde interceſſor ex illius perſona li-
beratur, ex huius perſona manet obligatus. ff. eod. l.
Granius.

19 Granius. 71. in princ. ¶ Nota primò confuſionem
obligationis fieri modò in totum, modò pro parte he-
reditaria, prout ex aſſe vel ex parte ſuccedi tur. ſ. eod. l.
20 Lucius. 24. & d. l. debitori. ¶ Nota ſecundò plerum-
que dici in ſuprà poſitis caſibus obligationem confun-
di: quandoque tamen tolli potiùs ſolutionis poteſta-
te, quaſi ſucceſſor ſibi ſolu erit, quam vi confuſionis.
vt in d. l. Stichum. §. aditio. verſ. aliquando pro ſolutio-
ne. & ſ. de fideiuſſur. d. l. debitori & d. l. Granius. in
21 pr. ¶ Sexta cauſa eſt conſenſus, nã obligationes nudo
conſenſu contractæ, contrario cõſenſu tolluntur, vt ſ.
22 notaui §. 2. memb. 2. ¶ Septima cauſa eſt, ſi creditor
aliquid commiſerit, propter qood admiſſum perdat
ius crediti. Et I. Si vim debitori feeerit, ac rem debi-
tam, vel aliam ei extorſerit. ſ. quod met. cau. l. ſed &
partus. 12. §. vlt. & l. ſeq. & ſ. ad leg. Iul. de vi. l. penult.
II. Si pigneratione (vulgò repræſalias vocant) vſus ſit.
Nou. 52. hodierna tamen conſuetudo repræſalias ex
permiſſu principis admittit, præterquam aduerſus cer-
tas perſonas, vt clericos, ext. de immr. lib. 6. cap. vn. &
ſtudioſus. C. ne fil. pro pat. auth. habita. III. Si liberos
debitoris in pignus, aut ſeruile miniſterium, aut con-
ductionem receperit. No. 134. cap. 17.

IV. *De acceptilatione.*

1 OCtaua cauſa eſt acceptilatio, quæ definitur ima-
ginaria ſolutio. Inſtit. quib. mod. toll. oblig. §. 1.
Poteſt tamen ſic perfectiùs definiri, verborum conce-
ptio, qua creditor animo diſſoluendæ obligationis in-
terroganti debitori reſpondet ſe recepiſſe quod non
repetit. veluti, *quod tibi promiſi, habé sne acceptum? habeo.*
l. an inutilis. 8. in princ. & §. acceptum. & Inſtit. quib.
2 mod. toll. oblig. d. §. 1. ¶ Nota primò acceptilatio-
nem, licèt origine videatur eſſe iuris ciuilis, tamen
vſu eſſe iuriſgentium, ideóq; etiam ſeruo accepto ferri
poſſe. nec tantum Latina, ſed etiã alia lingua, vt Græ-
3 ca, d. l. an inutilis. §. vlt. ¶ Nota ſecundò accepto ferri
totum, vel partem. l. pars. 9. l. & per iuſiurandum. 13. §.
illud. l. qui hominem. 17. & Inſtit. quib. mod. toll. obl.
d. §. 1. verſ. ſicut. Sed ſi res indiuidua debeatur, vt ſer-
uitus acceptilatio in partem facta, nullius momenti
4 eſt. d. l. & per iuſiurandum. §. 1. ¶ Nota tertiò etiam
id qood ſub conditione vel in diem debetur acceptò
ferri poſſe: ſed tum demum effectus acceptilationis,
id eſt, liberatio apparebit, cùm conditio extiterit, vel
5 dies venerit. l. quod in diem. 12. ¶ Nota quartò acce-
ptilationem purè tantum fieri poſſe, non ſub condi-
6 tione, nec in diem. l. 4. & 5. ¶ Nota quintò, per acce-
ptilationem, verborum tantùm obligationem ipſo iu-
re tolli. d. l. an inutilis. §. acceptum. & Inſtit. quib. mod.
toll. oblig. d. §. 1. verſ. quo genere. reliquas ope exce-
ptionis infirmari, quatenus in acceptilatione quodam-
modo ineſt pactum de non petendo. ſ. de reſcind. vẽd.
l. 5. in princ. niſi priùs per nouationem in verborum
obligationem transfuſæ, tum deinde per acceptila-
tioné tollatur. Inſtit. d. §. 1. verſ. ſed & id. Licet autem
omnes obligationes ita nouare & acceptò ferre ſecũ-
dum formulã à Gallo Aquilio introductã. l. & vno. 18.
§. 1. & Inſtit. quib. mod. tollit. oblig. §. eſt auté. Abſolu-
ta eſt decima ſtipulationũ diuiſio in vtiles & inutiles.

V. *De ſtipulationibus prætoriis.*

1 VNdecima diuiſio eſt quadripertita. aut enim ſunt
iudiciales, aut prætoriæ, aut communes, aut
conuentionales. ſ. de verb. oblig. l. 5. in princ. Inſtit. de
diuiſ. ſtipulat. vbi hanc diuiſionem expoſui. Quoniam
igitur prætoriæ habent quædam ſpecialia, quæ mox
proponam, rectè de his ſeorſum agitur. Sed prætoria-
rum appellatione in præſentia continentur, non ſolùm
merè prætoriæ, ſed etiam communes. nam cautio de
rato, & rem pupilli ſaluam fore, quæ dicuntur eſſe
communes. d. l. 5. & Inſtit. de diuiſ. ſtipul. inter præto-
rias hìc numerantur. l. 1. §. cautionales. ¶ Prætorias 2
igitur ſtipulationes definire poſſumus, quas prætor in
edicto interponi iubet. ¶ Harum proprietates plures 3
ſunt. I. Si quid obſcuri inſit, prætoris eſt interpreta-
tio. l. in prætoriis. 9. II. Si quid addi, vel detrahi, vel
mutari oporteat, id ad prætoriam iuriſdictionem per-
tinet. l. 1. §. vlt. III. Sæpius interponuntur, ſi ſine cul-
pa ſtipulatoris cautum eſſe deſinat. l. 4. veluti ſi fideiuſ-
ſores initio dati, ad inopiam redacti ſint. ſ. qui ſatiſda.
cog. l. ſi ab arbitro. 10. in fi. aut ſi fideiuſſor ſtipulatori,
vel ſtipulator fideiuſſori heres extiterit. ſ. eod. l. de die.
9. §. ſi fideiuſſor. IV. Ex ſtipulatione alternata datur
electio ſtipulanti. ſ. de oper. noui nunc. l. ſtipulatio. 21.
§. ſiue autem. V. Ex ſtipulatione procuratoris datur
domino actio vtilis. l. 3. & l. 5. VI. Si fieri aliquid pro-
miſſum ſit: &, niſi fiat, pœna ſit promiſſa: eo non fa-
cto, pœna committitur. l. 6. ¶ Harum prætoriarum 4
ſtipulationum tres diuiſiones in hoc titulo referuntur.
I. Aliæ ſunt iudiciales, quæ iudicij ſecuandi cauſâ in-
terponuntur, ne inane & inutile ſit, vt iudicatum ſol-
ui: aliæ cautionales, non ideo ſic appellatæ, quia per
eas ſtipulantibus cauetur (hoc enim omnibus ſtipula-
tionibus commune eſt) ſed quia nouam actionem pro-
ducentes, nobis cauent, idéoque actionis inſtar obti-
nent, vt damni infecti: aliæ communes quæ ad iudi-
cium præparandum valent, vt ſtipulatio iudicio ſiſti.
l. 1. in princ. II. Pleræque fideiuſſores exigunt: non-
nullæ fiunt nuda repromiſſione. d. l. 1. §. ſtipulationum.
cum quatuor paragraphis ſequentibus. III. Aut rei
reſtitutionem continent, vt ſtipulatio ex operis noui
nunciatione, qua cauetur vt opus reſtituatur: aut in-
certam quantitatem, vt ſtipulatio de damno infecto;
quia incertum eſt, an & quantum damnum erit. l. 2.
¶ Species ſpecialiſſimæ multæ ſunt: quarum aliquot 5
ſunt expoſitæ ſuprà ſuis locis, vt iudicio ſiſti. ſ. lib. 2.
tit. 6. 8. 9. 11. De vſufructu. ſ. vſufru. quemadm. caueat.
De quaſi vſufructu. ſ de vſufru. ear. rer. quæ vſu con-
ſum. De dupla ſ. de euict. & duplæ. ſtipul. De Falcidia.
ſ. ſi cui plus quàm per leg. Falcid. De legatis. ſ. vt le-
gat. ſeu fideicommiſ. ſeruan. cauſ. caueat. De operis no-
ui nunciatione. ſ. de oper. no. nunc. d. l. ſtipulatio. 21. De
damno infecto. ſ. de dam. inf. l. 7. tres in præſentia tri-
bus ſequentibus titulis explanabuntur.

VI. *Rem pupilli vel adoleſcentis ſaluam fore.*

PRima eſt cautio rem pupilli vel adoleſcentis (ſup- 1
ple, vel alius, qui in curatione eſt) ſaluam fore.
¶ Nota primò rei appellatione hìc ſignificari, non ſo- 2
lùm quæ ſunt in patrimonio, ſed etiam quæ ſunt in
nominibus. quod enim in tutelæ iudicium venit, hac
ſtipulatione continetur. l. cùm pupillus. 9. ¶ Nota ſe- 3
cundò hac ſtipulatione caueri per ſatisdationem, id
eſt, datis fideiuſſoribus. l. 4. §. 1. & 2. ¶ Nota tertiò, ſi 4
pupillus præſens ſit & fari poſſit, licèt eius ſit ætatis,
vt non intelligat quid agat, tamen benignè receptum
eſſe vt ſtipulari poſſit. ſi verò abſit vel fari non poſſit,
ſeruus eius ſtipulabitur. ſi ſeruum non habeat, ei emi
debet. ſi non ſit vnde ematur, ſeruus publicus apud
prætorem ſtipulabitur, aut prætor aliquem dabit, cui
caueatur, ſicque acquiret pupillo actionem vtilem.
l. 2. 3. & 4. in pr. & l. 6. Item filius furioſi rectè ſtipula-
tur, & actionem patri acquirit. l. 5. & Inſtit. de ſatiſdat.
tut. in pr. ¶ Nota quartò tutores, vel protutores, & 5
curatores ita cauere. d. l. 4. §. illud. §. hanc ſtipulatio-

nem. & §.vlt. & l. etſi ad ſpecies 8. exceptis reſtamen-
tariis,& datis ex inquiſitione, qui non tenentur ſatiſ-
date. niſi velint contutoribus in adminiſtratione prę-
6 ferri.l.7. & Inſtit.de ſatiſdat.tutor.in pr.& §.1. ¶ No-
ta quintò ſtipulationem committi, ſi quod ex tutela
vel curatione dari fierive oportet, nõ præſtetur. l.pen.
ex iis autem cauſis non poſſe agi ex hac ſtipulatione,
ex quibus non poteſt agi tutelæ. d. l. 4. §. generaliter.
7 ¶ Nota ſextò hanc ſtipulationem contra tutores &
eorum fideiuſſores committi tutela finita: contra pro-
tutorem, vel curatorem, & fideiuſſores ab eis datos,
committi ſtatim ac quæque res ſalua eſſe deſiit. l.1. &
8 d.l.4.§.hanc ſtipulationem. ¶ Nota ſeptimò ſingulos
fideiuſſores teneri in ſolidum, nec habere beneficium
diuiſionis ex epiſtola Diui Hadriani. l.vlt.

VII. *Judicatum ſolui.*

1 SEcunda eſt ſtipulatio iudicatum ſolui: quæ, cùm
quis alieno nomine iudicium ſubit, præſtari debet,
vel à domino litis præſente, vel à procuratore ſeu de-
fenſore abſentis. l.ſi ad defendendum. 10. & ſ. qui ſa-
tiſda.cogan. l.filiusfamilias. 14. & Inſtit. de ſatiſdat. §.
2 ſed hodie. §. ſi verò reus. ¶ Iudicatum ſolui ſtipula-
tur actor. nec ſolùm dominus litis, ſed etiam procu-
rator, vel tutor, vel curator, cui adminiſtratio com-
miſſa eſt. l. 3. §. 1. cum ſex paragraphis ſequentibus.
3 ¶ Tres habet hæc ſtipulatio clauſulas. I. De re iudi-
cata, id eſt, ſolutum iri, quod iudicabitur, ſi iudex con-
demnabit. hæc præcipua clauſula, à qua vocatur cau-
tio vel ſtipulatio iudicatum ſolui. II. De re defen-
denda. III. De dolo malo, id eſt, dolum malum abeſſe
abfuturúmque eſſe. l.6.l.9. & l.nouiſſima.19. Non ta-
men poteſt ſæpius committi, ſed ex vna tantùm clau-
ſula committitur, ita vt clauſula iudicatum ſolui præ-
ualeat; & cum committitur ſola committatur. hæc
ita aduerſus vnam perſonam obtinent: reſpectu au-
tem diuerſarum perſonarum, plures clauſulæ com-
mitti poſſunt. vtputà ſi duo reo conuento heredes
extiterunt, & vnus rem non defendat, alter defendat:
ille ob rem non defenſam; hic ob rem iudicatã con-
ueniri pro partibus poſſunt. l.3.§.in hac. l.cùm quære-
4 batur. 13. in pr.& l.vlt. ¶ Ob rem iudicatam, ſtipula-
tio committitur, & dies cedit ſtatim poſt rem iudica-
tam, ſed dies non venit, id eſt, exactio differtur ad
tempus, quod reo dãnato indulgetur. l. 1. de quo tem-
pore dixi ſ. de re iudic. §. 6. Ob rem autem non de-
fenſam, non priùs ſtipulatio commiſſa creditur, quàm
ex ea lis fuerit conteſtata. d. l. cùm quærebatur. in pr.
5 ¶ Non committitur hæc ſtipulatio, ſed vires perdit,
I. Si iudex mutetur. l. 3. in pr.& l. pen. II. Si mutetur
actio. d.l.cùm quærebatur. §. 1. III. Si cauſa perſonæ
litigantis mutetur: vt putà ſi abſentem ſine mandato
defendens ſatiſdederit, deinde procurator ab eo datus,
vel poſtquàm heres ei extitit, iudicium acceperit. l.7.
IV. Si lis ſolutione, vel tranſactione, vel acceptilatio-
ne, vel alio ſimili modo finita ſit. l. 2.l. ſi petitor.8.d.l.
cùm quærebatur.verſ.proinde.

VIII. *Ratam rem haberi, & de ratihabitione.*

1 TErtia eſt ſtipulatio de rato, nam qui alieno no-
mine agit, rem ratam dominum habiturum ſatiſ-
dare debet: vt procurator, tutor, curator; ſi modò de
mandato, vel tutela, vel curatione dubitetur. l. nec ſa-
tiſdatio. 21. & Inſtit. de ſatiſdat. §. ſin autem. Additur
etiam huic ſtipulationi doli clauſula. l. ſi ſine. 22. §. ſi in
ſtipulationem. Interdum hæc ſtipulatio non eſt præ-
toria, nec iudicialis, ſed conuentionalis, vt cùm ali-
quis rem alienam vendit, aut locat. l. interdum. 10. l.
vel paciſcitur. 11. l. quo enim. 12. in princ. ¶ Rem ratam 2
haberi, nihil aliud eſt, quàm comprobare adgnuſce-
réque quod à falſo procuratore geſtum eſt. d. l. quo
enim. §.1. ¶ Nec tantùm verbis, ſed etiam actu ratum 3
habetur: veluti ſi dominus litem ab alio inchoatam
perſequatur. l.5. ¶ Ac poteſt vel in totum vel ex parte 4
ratum haberi. l. ſi procurator. 18. ¶ Si ratum non ha- 5
beatur, ex hac ſtipulatione agetur in id quod intereſt.
l.ſi commiſſa. 13. in princ. l. in ſtipulatione. 19.

LIBER XLVII.

TITVLVS I.

De priuatis delictis.

SVPERIORES duo libri pertinent ad 1
iudicia ex cauſa ciuili, id eſt, ex ſtipula-
tione: aliæ cauſæ ciuiles, quæ antea fue-
runt expoſitæ, non debuerunt hoc loco
repeti quapropter iam ſequuntur male-
ficia. Cùm autem alia ſint priuata delicta, alia extra-
ordinaria, vel popularia, vel publica crimina: primo
loco dicendum de priuatis delictis, quia ſimiliora ſunt
cauſis ſuprà expoſitis, de quibus ſimiliter ſunt iudicia
priuata. ¶ Nota primò hanc rubricam rectè inſcribi 2
de priuatis delictis: quia propriè dicuntur crimina pu-
blica, vel extraordinaria; delicta priuata. ſ. de ædil.
edi. l. quid ſit. 17. §. noxas. & j. ad Turpill. l. 3. & de
pœn. l.1.§.vlt. & Inſtit.de iniur.§.in ſumma. hæc etiam
maleficia vocantur. ſ. de oblig. & act. l.1. in princ. l.4.
& Inſtit. de oblig. §. vlt. ¶ Nota ſecundò omnem ex 3
delicto obligationem re conſiſtere, id eſt, ex ipſo ma-
leficio naſci. d.l.4.& Inſtit. de oblig. quæ ex del. in pr.
nam & cùm verbis, vt conuicio; & cum literis, id eſt,
famoſo libello delinquitur: res, id eſt maleficium ſpe-
ctatur. Sic dicimus mutuum re contrahi, licèt ſoleant
etiã verba interuenire, & interdũ ſcriptura: quoniam
id inſpicimus, quod præcipuum eſt, & ex quo oritur
obligatio. ¶ Nota tertiò de his priuatis delictis poſſe 4
agi vel iudicio ordinario, vel extra ordinem: hoc caſu
actorem in crimen ſubſcribere, illo nequaquam. l. vlt.
& j. tit. prox. l. vltim. & Inſtitut. de iniur. §. in ſumma.
¶ Nota quartò varias & diuerſas actiones ex delictis 5
oriri: quædam enim ſunt rei perſecutoriæ, vt condi-
ctio furtiua, & actio rerum amotarum: aliæ pœnales,
vt actio furti: aliæ mixtæ, vt vi bonorum raptorum. ſ.
de condict. furt. l. 7. §. 1. & de actio. rer. amot. l. ſi mu-
lier. 21. §. pen. & Inſtit. de actio. §. ex maleficiis. & §. ſeq.
¶ Nota quintò actiones pœnales dari plerumque he- 6
redibus, (nam excipitur actio iniuriarum) non tamen
contra heredes. l.1. in princ. & §.1. & Inſtit. de perp. &
temp. action. §.1. (idem dicendum de actionibus mix-
tis. j. vi bono. rapt. l. 2. §. vlt.) actiones autem rei perſe-
cutorias dari & heredibus, & contra heredes. d. l. 7.
§.1. d.l. ſi mulier. § pen. ¶ Nota ſextò, ſi plura delicta 7
concurrant in eandem rem & eandem perſonam, ve-
luti ſi quis ſeruum alienum ſurripuerit & occiderit, ex
ſingulis delictis ſingulas actiones oriri, neque aliam
per aliam conſumi l. 2. ¶ Nota ſeptimò, ſi ſeruus de- 8
linquat, dominum teneri actione noxali, de qua di-
ctum fuit ſ. ſub titulo de noxal. actionib. ¶ His ſpe- 9
cialiter expoſitis, tranſgrediamur ad ſpecies enarran-
das: quæ quidem ſunt quatuor generales: furtum, ra-
pina, damnum, iniuria. ſ. de oblig. & act. l.4. & Inſti. de
oblig. quæ ex del. in princ. Præter quas ſunt nonnullæ
mag-

magis ſpeciales, id eſt, quæ ad certas tantùm res pertinent,vt ad arbores. ꝟ.arbor. furt. cæſ. vel ſeruos. ſ̄. de ſer. corrup.

II. *De furtis.*

1 DE furto generaliter tractatur hoc titulo, ſpecia-
2 liter quinque titulis ſequentibus. ¶ Furtum dicitur vel à furuo, id eſt nigro,quia clam & plerumque noctu fit: vel à fraude: vel à ferendo: vel à Græco verbo, quia Græci fures appellant φῶρας, ἀπὸ τοῦ φέρειν. l.1. in princ.& Inſtit.de oblig. quæ ex del.§. furtum autem
3 vel. ¶ Ac definitur contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratiâ.quia fur vel ipſam rem lucrari cupit,vt cùm rem alienã occultat:vel poſſeſſionẽ,vt cùm debitor creditori pignus ſurripit:vel vſum, vt cùm depoſitarius re depoſita vtitur.d.l.1.§.vlt. & Inſt.de obli.quæ
4 ex del. §.1. ¶ Furtorum duo ſunt genera,manifeſtum, & nec manifeſtum. Fur manifeſtus tum demũ eſt,cùm ἐπ' αὐτοφώρῳ, id eſt, cum re ſurrepta deprehenditur. priuſquàm eo loci rem pertulerit, quò perferre deſtinauit ibi manſurus ea die cum furto. Aliàs eſt fur nec manifeſtus.l.2.3.4.5.6.& Inſtit. de oblig.quæ ex del.§.
5 furtorum. ¶ Nota primò furtum prohiberi iure naturali, id eſt, iure gentium.d.l.1.in fi.& Inſtit.de obligat. quæ ex del. §. 1. in fi. ideóque naturâ probroſum
6 eſſe.ꝟ. de verb. ſignif. l. probrum.42. ¶ Nota ſecundò,vt furtum committatur, multa requiri. I. Requiritur, vt ſit res corporalis. l. ſi is qui.75. mobilis.ſ̄.de vſurpat. & vſucap. l. quam rem. 38.& Inſtitut. eod.§. quod autem. II. Vt res illa dominum habeat, & vt ſit aliquis qui eam poſſideat, vel ſaltem in poſſeſſione ſit, cui furtum fieri dicatur. Quapropter rei hereditariæ, antequam heres adeat, & poſſeſſionem accipiat, furtum non fit:niſi ei ſurripiatur,cui defunctus (exempli cauſa) commodauit,aut pignerauit,aut cuſtodiendam dedit.l.hereditariæ.68.& ꝟ.ſi is qui teſtam.lib.eſ. iuſſ. l.1.§. Scæuola.& expil. hered. l.vlt. III. Vt ea res à fure contrectetur. Nec refert, vtrum eam amoueat, an non.ſola verò voluntas non facit furem.l. 1.§.ſic is & ſ̄. de acquir.poſſeſſ. l.3. §.ſi rem. IV. Vt is qui furtum facere dicitur, animum furandi habeat. furtum enim ſine affectu furandi non committitur. vnde qui inuito domino rem contrectat,ſi putet eum conſentire,furtum non facit.l. inter.46.§.rectè & ſ̄.de vſurpat. & vſucap.l.furtum. 37.& Inſtit.eod.§. ſed tamen & de oblig.quæ ex deli.§.placuit. V. Vt domino inuito res contrectetur.d.l. inter.§. pen.& l.qui vas. 48.§. qui ex voluntate. & Inſtitut. de oblig. quæ ex del.§. ſed etſi.
7 ¶ Nota tertiò eum non deſinere eſſe furem, qui pœnitentiâ ductus,rem ſurreptam reſtituit l. qui ea men-
8 te. 65. ¶ Nota quartò furẽ teneri pluribus actionibus. I. Actione ad exhibendum. II. Rei vindicatione, ſi rem poſſideat. III. Condictione furtiua, quæ eſt rei perſecutoria. IV. Actione furti pœnali in duplum, ſi ſit fur nec manifeſtus,vel in quadruplum,ſi ſit fur manifeſtus. C.h.t. l.de his.11. & l.ancillæ.12.& ſ̄.de condict. furti.l.7.§.1.& Inſtit.de oblig.quæ ex del.§.pœna. & §.vlt.& de action. §. ſic itaque.§.in duplum.§. quadrupli & §§.ſeqq. V. Actione extraordinaria,quæ hodie maximè eſt in vſu. l. vltim. Pœna autem laquei, quam Fridericus iis irrogat, qui quinque ſolidos valens,aut plus furati fuerint.2. Feud. tit.27.de pace tenen.& eius violat.§. ſi quis quinque.non debet generaliter accipi,ſed tantùm in caſu fractæ pacis. VI.Qui filiumfamiliâs ſurripuit,non ſolùm tenetur furti.l.eum qui.14. §. ſi filiusfamiliâs. & Inſtit. de obligat. quæ ex del.§.interdum.ſed etiam lege Fabia de plagiariis.C.ad leg.Fab.de plagiar.l.vlt.non conditione furtiua. l. mater.38.§.1. ¶ Nota quintò, ſi rei contrectatione non 9
naſcatur furti actio, poſtea noua contrectatione poſſe eam naſci. C.de noxal.action.l.1.ſed ex quo ſemel aliquis furti actionem habet,aſſidua contrectatione furis non magis actio naſcitur, ne quidem in id quo poſtea
res creuit.l.ei qui 9.in princ. ¶ Nota ſextò actionem 10
furti eſſe verbum homonymum, nam propriè ſumpta diſtinguitur à condictione furtiua. ſ̄.de condict. furt. l.6.& 7.& C.eod.l.1.& Inſti.de oblig.quæ ex del.§.vlt. latè autem accepta, etiam condictioni furtiuæ attribuitur. d.l.ei qui furti. & ſ̄. de in lit.iur. l. cùm furti.9.
¶ Nota ſeptimò actionem furti differre à condictione 11
furtiua. I. Quia actio furti eſt pœnalis,condictio furtiua eſt rei perſecutoria. D. de condict. furt. l.7.§.1.& Inſtit. de oblig. quæ ex del. §. vlt. II. Quia actio furti datur ei cuius intereſt.l.cuius.10. & Inſtit.d.tit.§.furti autem.dummodò ex honeſta cauſa interſit.l.tum is.11. condictio furtiua ſaltem directa datur ſoli domino. ſ̄. de condict. furt. l. 1. III. Quia is qui ope & conſilio furem iuuit, furti tenetur, non condictione furtiua. ſ̄. de condict. furt.l.6. & Inſtit. de oblig. quæ ex del.§. interdum. IV. Quia actio furtiua eſt famoſa. ſ̄.de his qui notant.in fam.l.1.verſ. qui furti. & l.6. & Inſtit. de pœn. teme. litigant. §. ex quibuſdam. condictio verò furtiua non infamat. ſ̄.de oblig.& act.l.ceſſat.36. Hæc generaliter dicta ſint de furtis: deinceps autem ſpecialiter dicetur de aliqua re ſurrepta, & de quibuſdam perſonis ſurripientibus.

III. *De tigno iuncto.*

QVod ad rem attinet, ſpecialiter agitur de tigno 1
furtiuo alienis ædibus, aut alienæ vineæ iuncto. l.1.in pr. l.2. & ſ̄.de donat.int.vir. & vxor.l. de eo. 63.
¶ Tigni appellatione continetur omnis materia, ex 2
qua ædificium conſtat, vel quæ eſt vineæ neceſſaria.l. 1.§.1. & ſ̄. ad exhib. l.7.in pr. & de acquir.rer.domin. l. 7. §. cùm in ſuo. & ꝟ. de verb. ſignif. l. tigni. 62.&
Inſtit.de rer.diuiſ.§.cùm in ſuo. ¶ Tignum, quandiu 3
iunctum eſt, nec vindicari lex xij. tabularum permittit, ne ædificia reſcindantur, néue cultura vinearum turbetur: nec eius nomine agi ad exhibendum, niſi aduerſus eum, qui mala fide iunxit: ſed in eum qui iunxit,actionem dat in duplum, quæ vocatur de tigno iuncto.l.1.in pr.& §.vlt.& ſ̄.de rei vindic.l.in rem.23. §.pen. & ad exhibendum.l. 6. & de acquir. rer. domi. d.l.7.§.cùm in ſuo.& Inſtit.de rer.diuiſ.d.§.cùm in ſuo. Soluto autem ædificio, vel ſeparato tigno à vinea, dominus poteſt illud vindicare, & ad exhibendum agere,niſi iam ſit duplum conſecutus.d. l.7.§. cum in ſuo. & Inſtit.de rer.diuiſ.d.§.cùm in ſuo.

IV. *Si is qui teſtamento liber eſſe iuſſus erit, poſt mortem domini ante hereditatem ſurripuiſſe quid dicatur.*

QVod ad perſonas ſpectat, primò conſideratur fa- 1
ctum ſerui, qui rem hereditariam dolo malo aut lata culpa ſurripuit, vel corrupit, ſciens ſe non poſſe coërceri vt ſeruum, quia libertas ſibi in domini teſtamento relicta eſt: nec poſſe furti conueniri,quia contra dominum peccauit,id eſt,contra hereditatem,quæ perſonam domini defuncti repræſentat. In hunc igitur prætor,naturalem æquitatem ſecutus,intra annum dat vtilem actionem in duplum.l.1.in prin.§.1.& 2.

V. *Furti aduerſus nautas, caupones, ſtabularios.*

SEcundò conſideratur furtum factum in naui, caupona,vel ſtabulo: vnde actio datur in nautas, cau-

poues,ſtabularios: de qua dixi ſ.ad tit.naut.caup.ſtab.

VI. *Si familia furtum feciſſe dicetur.*

1 TErtiò conſideratur furtum à familia, id eſt, à ſer-
uis factum extraneo. Hîc prætor domino inno-
centi ſuccurrit, ne cogatur toties litis æſtimationem
offerre, quot ſerui deliquerunt; ſed vel omnes noxæ
dedere, vel tantum ſoluere poſſit, quantum ſolueret,
2 ſi vnus furtum commiſiſſet. l.1.in prin.& §.1. ¶ Hoc
edictum, quod de furto loquitur, ad damnum à fami-
lia datum producitur. d.l.1.§.pen. & ſ. ad leg. Aquil.l.
illud.32.in pr. non ad iniuriam à familia factam. ſ. de
iuriſd. l. ſi familia.9. vide Cent.1. q.56. Hactenus de
furto.

VII. *Arborum furtim Cæſarum.*

1 SEcundum delictum eſt, cùm arbores furtim cæſæ
2 ſunt. ¶ Arboris appellatione continentur etiam
vites, ederæ, arundines, ſalicta. Sed ab hac appellatio-
ne excluduntur, quæ radices non habent. l.3. & quæ
3 ſunt adeo tenera, vt herbarum loco ſint. l.4. ¶ Cæde-
re dicitur, non ſolùm qui ſuccidit, ſed etiam qui cæ-
dendi causâ ferit. cingere, qui deglabrat, id eſt, librum
ſeu corticem detrahit. ſubſecare, qui ſerra ſecat. l.5. in
4 pr. ¶ Furtim cædere dicitur, qui clam cædit. l.facien-
da.8.§.1.id eſt, ignorante domino, celandiq́; eius ani-
mo facit. l.7.in pr. Secus eſt, ſi per vim ſciente domino
5 cædat. d.l.faciẽda. §.vlt. ¶ Actio arborum furtim cæ-
ſarum lege xij. tabularum introducta eſt. l.1. in pr. ob
eandem cauſam, ob quam actio legis Aquiliæ. d.l.5.
6 §.1.quoniam vtraque eſt de damno dato. ¶ Hæc actio
non datur fructuario. d.l.5.§.pen. ſed domino qui do-
minium directum ſine vtile habet. d.l.5.§.vlt.licèt fun-
dum vendiderit. l. vlt. Item datur heredib. ceteriſque
ſucceſſoribus. d.l.7. §.pen. Si plures domini ſint, vni-
uerſis vna tantum actio datur, & ſemel tantùm pœna
7 præſtatur. l.6.§.1. ¶ Competit aduerſus eum, qui ar-
borem ſuccidit, vel deglabrauit, vel ſubſecuit, vel cin-
xit, vel aliquid eorum fieri imperauit. d.l.5. in pr. d.l.7.
§. ſi quis radicitus. & §.ſcire autem. Nec refert, vtrum
tota arbor, an pars cæſa ſit. d.l.7. §. etiamſi. Sed is non
tenetur hac actione, qui arborem radicitus euulſit, aut
extirpauit. d.§. ſi quis radicitus. nec qui per vim ſciẽn-
te domino fecit. d.l. facienda. §. vlt. nec heres delin-
quentis. d.l.7.§.pen. ſi plures deliquerint, cum ſingulis
in ſolidum agetur l.6. in pr. Si ſeruus inſcio domino
fecerit, noxale iudicium erit. d.l.7.§. quòd ſi ſeruo.
8 ¶ Hæc actio eſt in duplum. d.l.7.§.fi. facta æſtimatio-
ne eius quod domini intereſt, non lædi, de qua dedu-
citur pretium ipſorum corporum læſorum quæ apud
9 dominum manent. d.l.facienda. ¶ Eſt autem actio
10 pœnalis, & perpetua d.l.7.§.pen. ¶ Concurrit I. Cùm
actione legis Aquiliæ, ita vt in poſteriori actione de-
ducatur, quòd actor priori iudicio conſecutus eſt, &
in reliquum condemnatio fiat. l.1. II. Cum iudicio cri-
minali. l.2. III. Cum actione furti, & condictione fur-
tiua, & actione ad exhibendum, (adde, & rei vindica-
tione) ſi cæciderit, & lucri faciendi causâ contrectaue-
rit. d.l.facienda. §.igitur. Sed ſi tantùm cæciderit, non
lucri causâ contrectauerit, duntaxat arborum furtim
cæſarum tenetur. d.l.7.§.1. IV. Cum actione locati, ſi
colonus ſit, qui arbores cæcidit, ita vt alterutra actio-
ne dominus contentus eſſe debeat. l. ſi colonus. 9.
V. Cum interdicto quod vi aut clam. l.pen.

VIII. *Vi bonorum raptorum, & de turba.*

1 TErtium delictum eſt rapina, quæ eſt violẽta abla-
tio rei corporalis mobilis. Dixi *violenta*, vt diſtin-
guerem rapinam à ſimplici furto, quod clam fit. ſ. de
furt. l.1. in pr. & Inſtit. de oblig. quæ ex del. §. furtum
autem vel. Dixi *ablatio*: quoniam ſi quis non auferat,
ſed alium ſibi dare compellat, non tenetur actione vi
bonorum raptorum, ſed quod metus cauſa. Dixi *rei*:
vt ſeiungerem raptum, qui refertur ad perſonas, & eſt
crimen publicum. C.de rapta virg. l.vn. Dixi *corporalis*:
quia vt furtum, ita rapina non cadit in res incorpo-
rales. *Dixi mobilis*, ad differentiam inuaſionis rerum
immobilium. Inſtitut. h.t. §.1. verſ. quod non ſolùm.
¶ Quartum delictum eſt damnum dolo malo datum. 2
Damnum autem hoc loco dicimus corporis deterio-
rationem, vt interemptionem. Hinc diſtinguitur à cor-
ruptione ſerui, quæ refertur ad animum, & à furto,
rapina, iniuria, quibus res non corrumpitur. Dixi *dam-
num dolo malo datum*: quia cùm damnum culpâ datur,
non eſt verum delictum, ſed quaſi delictum, licet lex
Aquilia tam dolum quam culpam coërceat. Inſtit. de
le. Aquil. §.ac ne is. ¶ De damno & rapina tria edicta 3
à prætore propoſita ſunt, quorum duo ſub hoc titulo
continentur, tertium in ſeq. tit. reiicitur. ¶ Primum 4
edictum eſt de damno dato hominibus coactis, & de
bonis vi raptis. l.2. in princ. ¶ Nota primò huic edi- 5
cto locum eſſe, etiamſi vnus homo coactus ſit. d.l.2.§.
ſed etſi vnus. ¶ Nota ſecundò eum quoque teneri, 6
qui ſolus fecit, dummodò vi fecerit. cum autem ho-
minibus coactis damnum datum, aut aliquid raptum
eſt, dolus malus etiam ſine vi huic edicto locum fa-
cit. d.l.2. §. damni. ¶ Nota tertiò teneri hoc edicto 7
eum qui homines coëgit, licèt alius damnum dederit,
nec rapuerit: & eum qui damnum dedit, vel rapuit,
licèt alius homines coëgerit: & eum qui inter coactos
fuit, ſi damnum dedit, aut rapuit. d.l.2.§. ſiue. & §. ſi
quis. ¶ Nota quartò actionem ex hoc edicto compe- 8
tentem vocari vi bonorum raptorum, quamuis non
tantùm bonorum raptorum, ſed etiam damni dati
mentio in edicto fiat. d.l.2.§. hæc actio vulgò. ¶ Nota 9
quintò dari actionem vi bonorum raptorum, etiamſi
vna res rapta ſit. d.l.2.§. vel cuius & Inſtit. eod. verſ.
quæ actio. ¶ Nota ſextò hanc actionem ceſſare, ſi do- 10
lus abſit, & eſſe ad alia remedia confugiendum. d.l.2.
§. hac actione. & Inſtit. eod. §.1. ¶ Nota ſeptimo hanc 11
actionem dari etiam non domino: quia non requiri-
tur vt res ſit in bonis actoris, ſed ſufficit eſſe ex bonis
& generaliter ex quibus cauſis furti actio alicui com-
petit in re clam facta, ex hiſdem hæc actio ei compe-
tit propter rapinam. d.l.2. §. in hac actione. & §. ſeq.
& Inſtitut. eod. §. vlt. ¶ Nota octauò hanc actionem 12
intra annum vtilem eſſe in quadruplum, ita vt verum
pretium quadrupletur, non id quod intereſt. d.l.2.§. in
hac actione. in quadruplo autem res ineſt, & pœna tri-
pli eſt. Inſtitut. h.t. in princ. & de act. §. vi autem. poſt
annum eſt in ſimplum. l.4.§. ſed & hoc. Inſtit. h.t. in pr.
¶ Nota nonò eum qui rapuit, non vitare pœnam tri- 13
pli, ſi ante iudicium rem reſtituat. l.pen. ¶ Secundum 14
edictum eſt de damno in turba dato: vnde oritur actio
in factum, quæ intra annum vtilẽ eſt in duplum quan-
ti ea res eſt,) quod ad verum pretium refertur: & præ-
ſentis temporis fit æſtimatio) poſt annum eſt in ſim-
plum. l.4. in pr. §. ſed & hoc. §. idcirco. & §. hoc autem.
¶ Nota primò turbam à rixa differre numero. nam tur- 15
ba eſt multitudinis hominum turbatio & coëtus. ita-
que decem aut quindecim homines turbam faciunt:
duorum vel trium vel quatuor rixa eſt, non turba. d.l.
4.§. turbam. ¶ Nota ſecundò huc edicto teneri eum, 16
qui in turba damnum dedit, vel dolo malo fecit vt in
turba damnum daretur. d.l.4.§. huc autem. §. hoc edi-
cto. §. ſi quis. & §. ſed etſi. Si verò extra turbam dam-
num datum ſit, hæc actio ceſſat. d.l.4.§. docetq́ue.

¶ Nota

17 ¶ Nota tertiò tam ex hoc quàm ex ſuperiori edicto
actionem dari heredibus, ceteríſque ſucceſſoribus,
non in heredes, alióſque ſucceſſores, niſi in id quod
ad eos peruenit. d. l. 2. §. vltim. & d. l. 4. §. vltim.
18 ¶ Nota quartò ex vtroque edicto eſſe actionem noxa-
lem ob factum ſerui. d.l.2.in princ. d.l.4.§.pen. vbi di-
citur dari actio in ſeruum, id eſt, in dominum nomine
ſerui, vt & in l.1.in princ. ǰ.tit.prox.

IX. *De incendio, ruina, naufragio.*

1 TErtium edictum eſt de rapina, & damno. Si quis
enim ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue
expugnata rapuiſſe, vel dolo malo recepiſſe, damnive
quid in his rebus dediſſe dicetur: in eum intra annum
vtilem in quadruplum, poſt annum in ſimplum actio-
nem prætor dat. In ſeruum quoque aut familiam iu-
dicium dat: id eſt, noxale iudicium in dominum ob fa-
ctum ſerui. l. 1. in princ. Eſt enim actio ciuilis ſeu fo-
2 renſis, licèt etiã criminaliter agi poſſit d.l.1.§.1. ¶ No-
ta primò ex incendio rapi, quod propter incendium
rapitur vel ex ipſo igne, vel ex loco vbi incendium fit,
vel ex adiacentibus prædiis. d.l.1.§.ex incendio. Simi-
liter ex ruina rapi dicitur, ſiue quid ex his quæ ruerunt,
ſiue ex adiacentibus aliquis rapiat, dummodò ruinæ
tempore rapiat. d.l.1.§.item ruinæ. Quòd ſi incendium
vel ruina non fuit, ſed tantùm eius ſuſpicio: hoc edi-
ctum ceſſat. d.l.1.§.ſi ſuſpicio. Similiter etiam ex nau-
fragio rapi dicitur, ſi tempore & loco naufragij quis
rapiat. qui autem rem in litore iacentem, poſtquam
naufragium factum eſt, abſtulit: is furti, non ex hoc
edicto tenetur. d.l.1.§.vlt. l.2. & l.3. in princ. Eodem
modo explicandum eſt, quod dicitur de naufragio, &
3 rate, vel naui expugnata. l. 5. ¶ Nota ſecundò non ſo-
lùm eum teneri qui vi rapuit, ſed etiam eum qui ſine
vi abſtulit, vel amouit, vel damnum dedit, vel rece-
pit. l. 3. §. non ſolum. & §. ſeq. dummodò fecerit dolo
4 malo. d.l.3.§. non tantùm. & §. quod autem. ¶ Nota
tertiò nauem expugnari, cùm ſpoliatur, aut mergitur,
aut diſſoluitur, aut perfunditur, aut funes eius præci-
duntur, aut vela conſcinduntur, aut anchoræ inuo-
5 lantur. l. 6. ¶ Nota quartò hanc actionem dari here-
dibus, non in heredes, niſi in quantum ad eos perue-
nit. l.4.§.vlt.

X. *De iniurijs, & famoſis libellis.*

1 QVintum delictum eſt iniuria, id eſt, contumelia.
Iniuria ex eo quòd non iure fit, contumelia à
contemnendo dicta eſt. l.1.in pr. Aliter igitur hîc ac-
cipitur iniuria, quàm in lege Aquilia, quæ eſt de dam-
no iniuria, id eſt culpâ dato: aut cùm dicimus iudicem
alicui iniuriam feciſſe, id eſt iniquè iudicaſſe. l.1. in pr.
& Inſtit. eod. in princ. nemo enim ſanæ mentis dicet,
iudicem, qui iniquâ ſententiâ alicui iniuriam fecit, in-
2 iuriatum ei teneri. ¶ Iniuria, id eſt contumelia, mul-
riplex eſt. I. Aut fit re, vt verberibus: aut verbis, vt
conuicio: aut ſcriptura, vt famoſo libello. l. 1. §. 1. &
Inſtit. eod. §. 1. II. Aut in corpus infertur, vt cùm quis
pulſatur: aut ad dignitatem pertinet, vt cùm comes
matronæ abducitur: aut ad infamiam ſpectat, vt cùm
pudicitia attentatur. d.l.1.§.omnémque, id eſt, cùm id
agitur, vt ex pudico impudicus fiat. l. attentari. 10.
III. Aut eſt leuis: aut grauis, ſiue atrox, ſiue maior. l.7.
§.pen. l.ſed ſi vnus. 17.§.quædam. Vtrum autem leuis
ſit, an atrox, ex circumſtantiis dignoſcitur, id eſt, ex
perſonis, loco, tempore, facto. d.l.7.§.vlt. & ll.ſeqq. d.l.
3 ſed ſi vnus. §.quædam. & Inſtit. eod. §. atrox. ¶ Tam
per ſe quàm alium iniuriam quis facere. l.non ſolùm.
11.in pr. l.item apud. 15.§.feciſſe. & Inſtit. eod. §.1. & §.
penult. vel pati poteſt. d.l.1.§. item. & §§. ſeqq. vſque
ad finem legis. d.l.item apud. §.ſponſum. l.eum qui. 18.
§.1.§.ſi nupta. §.vlt. & Inſtit. eod. §. patitur. ¶ Facere 4
iniuriam nemo poteſt, niſi ſciat ſe iniuriam facere:
non eſt autem opus, vt ſciat cui faciat, ſed pati iniu-
riam poteſt, etiam qui non ſentit, vt furioſus. l.3. & ſ.
ad leg. Aquil. l. 5. §. vlt. & loca. l. item quæritur. 13.§.
item Iulianus. ¶ Iniuriarum actio datur ei, qui per 5
ſe, vel per alium iniuriam paſſus eſt. d.l.1.§.pen. & vlt.
d.l.item apud. §.ſponſum. d.l.eum qui. §.1.2. & vlt. ad-
uerſus eum, qui per ſe, vel per alium iniuriam fecit.
l.non ſolum. 11. l. item apud. 15. §. ait prætor qui ad-
uerſus. & Inſtitut. eod. §. penult. Sed neque heredi-
bus, neque aduerſus heredes, neque poſt annum da-
tur. l. iniuriarum. 13. in princ. d.l.item apud. §. iniuria-
rum & C. eod. l.5. ¶ Hæc actio eſt prætoria, priuata, 6
qua prætor permittit ipſum, qui iniuriam paſſus eſt,
eam æſtimare; vt iudex vel tanti, vel minoris reum
condemnet, prout ſibi iuſtius videbitur. Inſtit. eod. §.
pœna. ¶ Concurrit autem cum iudicio extraordina- 7
rio. Inſtit. eod. §. in ſumma. & certis caſib. cum iudicio
publico; veluti ſi quis pulſatus, aut verberatus, aut do-
mus eius vi introita ſit, necnon de famoſis libellis. l.5.
& 6. Sed quia hæc omnia iudicia ſunt ad vindictam,
vnum tantùm mouere licet. d.l.6. in fin. Hactenus de
priuatis delictis: ſequuntur crimina extraordinaria.

XI. *De extraordinarijs criminibus.*

EXtraordinaria crimina ſunt, de quibus extra ordi- 1
nem agitur, & extraordinaria pœna arbitrio iudi-
cis irrogatur. Actor autem in his, vt in criminibus pu-
blicis, in crimen ſubſcribere debet. ſ. de priuat. del. l.
vlt. & de furt. l. vlt. ne inulta maneat eius calumnia, ſi
temerè agat. ǰ. de accuſ. l. 7. in princ. ¶ Sunt autem 2
multa eiuſmodi crimina. Nam præterquàm quòd de
priuatis quoque delictis ſuprà expoſitis. l. 1. §. 1. & 2. l.
5. & ſ. de priuat. del. d.l.vlt. & ſ. de furt. d.l. vlt. & ſ. tit.
prox. l. vlt. & de publicis criminibus extra ordinem
agi poteſt. l.6. ſunt & alia crimina extraordinaria, quæ
deinceps recenſebo. Primum eſt ſollicitatio alienarum
nuptiarum. l.1. in pr. Secundum eſt coitus illicitus. l.2.
Tertium eſt partus abactus. l.4. Quartum eſt crimen
ſaccularij. id eſt, eius qui in ſacculo vetitas artes exer-
cens, partem ſubducit, partem ſubtrahit. l.7. Quintum
eſt crimen directarij. qui in aliena cœnacula ſe dirigit
furandi animo. d.l.7. Sextum eſt inſtrumentorum pro-
ditio. l. ſunt præterea. 8. Septimum eſt ſcopeliſmus,
id eſt, lapidum poſitio, qua indicatur, eum, qui agrum
coluerit, inſidiis periturũ eorũ, qui ſcopulos ſeu lapi-
des poſuerũt. l. ſunt quædam. 9. Octauum eſt aggerum
ruptio, vel diſſolutio. l. pen. Nonum eſt ſerpentum cir-
cumlatio, quorum metu alicui damnum datum. l. vlt.

XII. *De ſepulchro violato.*

DEcimum eſt violatio ſepulchri, de quo eſt etiam
actio priuata in id quod intereſt, & popularis in
centum aureos ob ſepulchrũ inhabitatum, ædificiúm-
ve non ſepulchri causâ factum in ducentos aureos,
vtraque in eum qui dolo malo fecit. l.3. in pr. §.1. & §.
vlt. l. de ſepulchro. 9. & inſuper publica accuſatio ex
lege Iulia de vi l. ſepulchri. 8.

XIII. *De concuſſione.*

VNdecimum eſt concuſſio, id eſt, cùm quis pote- 1
ſtate, quam habet, aut habere videtur, ad terro-
rem alicui, pecuniæ extorquendæ causâ, iniiciendum
abutitur. ¶ Concurrit hoc iudicium extraordinarium 2
cum actione priuatâ in factum de calumniatoribus, &
cum condictione ob turpem cauſam. ſ. de calumn. l. 5.
§.1. &

§.1.& l.pen.& C.de condict.ob turpem cauſ.l.3.& interdum cum iudicio publico legis Corneliæ de falſis. l.2.& ff.de falſ.l.1.§.1.

XIV. *De abigeis.*

1 DVodecimum eſt abigeatus. Abigei dicuntur, qui
gregem ouium, aut pecorum, (id eſt, ſaltem decem oues, aut quatuor porcos) vel equum de grege,
vel bouem de armento abducunt.l.1.§.1.& 2.l.3.in pr.
2 ¶ Non ſolû extra ordinem accuſari poſſunt, ſed etiam
priuata actione quaſi fures.C.eod.l.vn.

XV. *De præuaricatione.*

TErtium decimum eſt præuaricatio. Præuaricari dicitur accuſator, qui cum eo colludit, quem crimine publico accuſat, & cum adiuuat proditâ causâ ſuâ. Aduocatus autem non propriè dicitur præuaricari.l.1.& ff.de his qui notant.infam.l.4.§.pen.

XVI. *De receptatoribus.*

QVartum decimum eſt latronum occultatio, vel lucri causâ dimiſſio.l.1.

XVII. *De furibus balneariis.*

QVintum decimum eſt furtum balneatium. Fures balneatij ſunt, qui veſtimenta eorum, qui in balneis lauantur, ſurripiunt, aduerſus quos adhibebantur capſarij, qui veſtimenta cuſtodirent. ff. de offic. præf.vig.l.3.§.vlt.

XVIII. *De effractoribus & expilatorib.*

1 SExtum decimum eſt effractura carceris, vel do-
mus, ſiue oſtij, aut parietis. l. 1. in pr.§. vlt.& l.2.
2 ¶ Septimum decimum eſt expilatio. Expilatores ſunt,
qui homines ſpoliant, ex eo dicti, quod ne pilum quidem (vt ait Aſcon. verr. 2.) in eorum corpore relin-
3 quunt. ¶ Poſſunt ergo etiam furti conueniri, vt &
fures balneatij, & alij ſimiles.

XIX. *Expilatæ hereditatis.*

1 SEd decimum octauum crimen expilatæ hereditatis.l.1.non admittit actionem furti, quia rei hereditariæ furtû non fit.vt notaui, ff. de furt.§. 6.memb.2.
2 ¶ Nota coniugem non magis expilatæ hereditatis
quam furti conueniri poſſe.l.pen.

XX. *Stellionatus.*

1 DEcimum nonum eſt ſtellionatus.l.1.2.3.§.pœna.
quod à ſtellione lacerti genere verſutiſſimo & maximè fraudulento, Plin. lib. 30. cap. 3. dictum eſt. & alius criminis titulo deficiente locum habet itaque proportioni reſpondet actioni de dolo. quod enim eſt in priuatis iudiciis actio de dolo, hoc in criminibus eſt
2 ſtellionatus perſecutio. d. l. 3. §.1. ¶ Concurrit cum
forenſi actione, veluti cum actione ex vendito, ſi quis rem alicui obligatam, alij callidè vendiderit eâ obligatione diſſimulata, nam & crimine ſtellionatus accuſati. d. l.3. §.1. & ex empto conueniri poteſt. ff. de act. emp. l. ſeruus. 30.§.1. Similiter actio pigneratitia cum ſtellionatu concurrere poteſt. l. vltim. & ff. de pignor. actio.l.tutor.16.§.1.& l.ſi quis in pignore.36.§.1.

XXI. *De termino moto.*

1 VIgeſimum crimen eſt terminus motus, id eſt, cum
quis terminum finium causâ poſitum auulſit.l.1.
vel propulit. l. 2. vel eiecit, ſeu quauis ratione loco
mouit.l.3.in princ. vel finiû obſeruandorum cauſa faciem locorum conuertit, putà ex ſylua nouale fecit.d.
2 l.3. §. vltim. ¶ Præter iudicium exordinarium, datur.
I. Actio popularis in quinquaginta aureos ex lege Iulia agraria, ſi terminus vltra ſuum gradum motus ſit. d. l.3.in pr. id eſt, vltra quinque pedes lege Mamilia definitos. II. Iudicium capitale in ſeruum qui inſcio domino fecit, nec ab eo dependitur.d.l. 3.§.1.

XXII. *De collegijs & corporibus.*

VIgeſimum primum eſt collegij ſeu corporis illi- 1
citi coitio l.1.in pr. ¶ Nota primò omnia colle- 2
gia ſeu corpora eſſe prohibita, niſi nominatim ſint
permiſſa. l. 3.§. 1. permitti autem in paucis caſibus. ff.
quod cuiuſque vniuerſ. nom.l. 1.in princ. ¶ Nota ſe- 3
cundò illicita collegia diſſolui.d.l.3.in pr. ¶ Nota ter- 4
tiò neminem in duobus collegiis eſſe poſſe. l. 1. §. vlt.
¶ Nota quartò ſodales dici, qui ſunt eiuſdem collegij: 5
qui quidem poſſunt certis pactionibus côuenire, dum ne contra leges ſint. l.vltim. Item ad exemplum reipublicæ poſſunt habere res communes, arcam communem, & actorem ſiue ſyndicum, per quem communia negotia expediantur. ff. quod cuiuſque vniuerſ.nom.l. 1. §.1. Expoſita ſunt iudicia de delictis priuatis & criminibus extraordinariis.

XXIII. *De popularibus actionibus.*

SEquuntur iudicia popularia à prætore conſtituta. 1
l.4. & l. vlt. vt ius populi tueantur.l.1. ¶ Horum 2
iudiciorum proprietates hæ ſunt. I. Cuiuis è populo permittuntur, dummodò integra perſona ſit, cui per edictum poſtulare liceat. d. l. 4. Sed ſi multi agere velint: is cuius intereſt præfertur.l. 3.§.1. aut magis idoneus à prætore eligitur. l. 2. Ceterùm mulieri aut pupillo non dantur niſi res ad eos pertineat. l. 6. II. Ad fideicommiſſarium non tranſeunt. l. pen. in princ. ſed neque in heredem neque vltra annum dantur. l. vltim. III. Locupletiorem aliquem non faciunt, eò quod ipſi competant.d. l. pen. §.1. IV. Reus poteſt dare procuratorem, non actor.l.5. niſi is agat ad quem res pertinet. ff. de procurat.l.licet.42.in prin. l.non cogendum. 45.§.1. V. Pro his actionib. non datur fideiuſſor. ff. de fideiuſſorib.l.ſi quis pro eo. 56.§.vlt. VI. De his cauſis non poteſt in arbitrum comptomitti. ff. de rec. qui
arbitr. l. non diſtinguemus. 32.§. de liberall. ¶ Pœna 3
quæ his iudiciis irrogatur, ita ad fiſcum pertinet, vt pars loco præmij concedatur accuſatori. ff. de ſenatuſ-
conſ. Silan. l.lege Cornelia. 25. §. vlt. ¶ Popularium 4
iudiciorum ſpecies plures ſunt. I. De albo corrupto. ff. de iuriſdict.l.7. in princ. II. Actio in factum de deiectis vel effuſis ſi liber homo occiſus, vel ei nocitum ſit. ff. de his qui effud. vel deiec.l. 5. §. hæc autem. III. Actio in factum de ſuſpenſis vel poſitis, à quibus periculû tranſeuntibus imminet.d.l.5.§.vlt. IV. Actio aduerſus eum, qui non vindicata nece defuncti, hereditatem adiuit, aut tabulas teſtamenti aperuit, recitauit, deſcripſit. ff. de ſenatuſconſ. Silan.l. lege.25.§.vlt. V. Interdictum ne quid in loco ſacro vel religioſo vel ſancto fiat. Cuiac. in Parat. ff. ne quid in loc. ſac. fiat. VI. Interdictum de locis & itinerib. publicis. ff. de loc. & itin.pub. l.1. VII. Interdictum ne quid in loco publico vel itinere fiat. ff. ne quid in lo.pub l.2. §.hoc interdictum perpetuum. 34. VIII. Interdictum ne vis fiat vtenti via publica. ff. de procur.l.licet.42 in princ. IX. Interdictum de via publica reficienda. ff. de via. publ.& iti.pub.refic.l.1.§. vlt. X. Interdictum ne quid in flumine publico fiat quò peius nauigetur. Cuiac. in Parat. ad tit. ff. de flumin. XI. Interdictum ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat. ff. ne quid in flum.publ. l.vn.§. hoc interdictum cuiuis. XII. Interdictum ne vis fiat nauiganti in flumine publico Cuiac. in Paratit. ad tit. ff. vt in flum. publ. nauig. lic. XIII. Interdictum de ripa munienda. ff. de ripa mun. l.vn. XIV. Interdictum ne quid in cloacam publicam

immitta

immittatur vel fiat, quo eius vſus deterior reddatur.
ff.de cloac.l.1.§.pen. & vlt. XV. Interdictum de ho-
mine libero exhibendo. ff. de homine lib. exhib. l.3.§.
hoc interdictum. XVI. Actio de ſepulchro violato.
ff.de ſepulch.violar.l.3.in princ. & §.vlt. XVII. Actio
de termino moto.ff.de termi.mo. l.vlt.in princ. Expo-
ſita ſunt iudicia de delictis priuatis, extraordinariis, &
popularibus.

LIBER XLVIII.

TITVLVS I.

De publicis iudiciis.

1 SEQVVNTVR iudicia publica: quo-
rum expoſitio eſt quinque pertita. Pri-
ma pars, quæ hoc titulo terminatur,
generalem theoriam continet, vt intel-
ligamus, quid ſit iudicium publicum,
2 & quotuplex, & quæ ſint eius proprietates. ¶ Iudicia
publica dicuntur, quæ legibus publicorum iudiciorum
ſunt conſtituta. l.1. proinde omnia ciuilia ſunt, & à
popularibus actionibus, quæ prætoriæ ſunt, hac ra-
tione ſeparantur: quamquàm & hæ interdum publi-
cæ appellantur. ff.de iureiur.l.eum qui.30.§.in popula-
3 ribus. ¶ Diuiduntur in duo genera. nam capitalia
ſunt, quæ morte vel exilio caput eximunt de ciuitate
Romana: cetera non capitalia ſunt, vt quæ relegatio-
nem irrogant, vel aliam coercitionem cum infamiæ no-
4 ta.l.2.& Inſtit.eod.§.publicorum. ¶ Proprietates bo-
rum iudiciorum hæ notentur. I. Omnia ſunt famoſa.
l.7. II. Dicuntur ordinaria, quia legitimam pœnam
irrogant, quamuis ordo eorum exercendorum in vſu
eſſe deſierit. l. ordo. 8. III. Procuratorem admittunt
ad abſentiam excuſandam, non ad reum defenden-
dum.l.accuſatore.13.§.1. niſi ſit iudicium non capita-
le.ff.de procur.l.ſeruum.33.§.publicè.& ff. de pœn.l.5.
in princ. IV. Finiuntur morte rei.l.3. (vbi cum Græcis
legendum, *remittitur*) quia heres in pœnam non ſuc-
cedit. ff. de pœn. l. ſi pœna. 20. Excipitur crimen per-
duellionis, ex quo memoria defuncti damnatur. ff. ad
leg. Iul. maieſt. l. vlt. & crimen repetundarum, quo
heres tenetur intra annum à morte eius qui argueba-
tur. ff. de le. Iul.repetund.l.2. Denique pœna quidem
morte rei extinguitur: ſed ſi de re pecuniaria quæſtio
ſit, nihilominùs de ea cognoſcetur.l.6. V. Non finiun-
tur morte accuſatoris.l.pen.in princ. Hactenus prima
pars.id eſt, generalis & theorica iudiciorum publico-
rum expoſitio.

II. *De accuſationibus, & inſcriptionibus.*

1 SEcunda pars eſt de his iudiciis inſtituendis. Vbi
ſciendum eſt, hæc iudicia non per actiones ordi-
nari. Inſtit.de public.iudic.in princ.ſed plerumque per
accuſationem.ff.de munerib.l.6.§.ſi quis.& C.de adul-
ter.l. quamuis indubitati 19. & extrà. b.t.c.1.cum ſim.
2 ¶ Accuſatio eſt criminis, & eius qui crimen admiſit,
3 ad iudicem delatio, vindictæ & pœnæ cauſa. ¶ Nota
primò omnes poſſe accuſare, qui expreſsè non prohi-
4 bentur. l. qui accuſare. 8. ¶ Nota ſecundò accuſatum
non poſſe pendente iudicio inuicem accuſare ſuum
accuſatorem pari vel minore crimine: quia non rela-
tione criminum, ſed innocentiâ reus purgari debet.l.5.
& C.de his qui accuſ. non poſſ. l. neganda. 19. maiore
tamen crimine accuſare poteſt, ita vt de hoc priùs co-
gnoſcere iudex debeat.C.eod.l.1. ¶ Nota tertiò accu-
5 ſatorium libellum ab accuſatore proponendum eſſe:
cuius libelli formula proponitur in l.3.in princ. Debet
autem accuſator per ſe, vel, ſi literas neſciat, per alium
ſe inſcribere ad pœnam talionis, id eſt, libello ſubſcri-
bere, quò faciliùs puniri poſſit, ſi calumniari deprehé-
datur.d.l.3.§.item.& l.7.in princ.& C.eod.l.pen.& vlt.
& de exhib.reis.l.2. Hac de cauſa inſcriptio cum accu-
ſatione coniungitur hîc, & C.eo.tit.quamquàm etiam
in extraordinariis criminibus locum habet, vt notaui
ff.ad tit.de extraord.crimin.

III. *De cuſtodia & exhibitione reorum.*

ACcuſationem ſequitur cuſtodia, & exhibitio, 1
reus enim cuſtodiendus, & exhibendus eſt, vt
pœnam legitimam patiatur. ¶ De cuſtodia nota pri- 2
mò cuſtodiam accipi modò pro publica cuſtodia. ff.ex
quib.cau.maio.l.ſuccurritur.9.in fi. & de verb.ſignific.
l. vinculorum.214. modò complecti etiam cuſtodiam
priuatam, quamquam hæc iure prohibetur. C. de pri-
uat. carcer. l. 2. modò pro ipſis perſonis cuſtoditis. l.
carceri.8.l.ne quis.10. l. milites.12. l.vlt. & ff. de offic.
proconſ.l.6.in princ. & de public.iudic.l.cuſtodias.12.
& ff. de quæſtion. l. vnius.18. §.pen. ¶ Nota ſecundò 3
cuſtodiarum varia eſſe genera: & iudicem pro facti
& perſonæ qualitate æſtimare debere, quomodo reus
ſit cuſtodiendus, recipiſne in carcerem debeat, aut etiam
vinculis contineri, an militibus tradi cuſtodiendus,
an fideiuſſoribus committendus qui eum exhibituros
ſe promittant, vel etiam ſibi, id eſt, ſuæ promiſſioni de
ſe exhibendo.l.1.& ff.ex quib.cauſ. maio. d.l. ſuccurri-
tur. & l. ſeq. ¶ Nota tertiò etiam accuſatorem ſimili 4
cuſtodia detineri, niſi dignitatis differentia diuerſita-
tem cuſtodiæ inducat. C. de accuſar.l.vltim. ¶ Nota 5
quartò, ob cuſtodiam amiſſam, vel aliàs male cuſto-
ditam, præpoſitum carceris & alios cuſtodes puniri,
ſiue milites ſint, ſiue pagani.l.carceri.8.l.milites.12.&
l.vlt. Magiſtratus quoque multantur, ſi temerè & ſine
cauſa cuſtodias dimittant.l.ne quis.10.Solet præterea,
ſi per culpam cuſtodia ſit amiſſa, & interſit eam appre-
hendi, tempus cauſâ cognitâ militi dari ad eam requi-
rendam, adiuncto ei alio milite. l. vlt. §.pen. ¶ Nota 6
quintò eos qui conſpirauerunt vt ruptis vinculis & ef-
fracto carcere euaderent, ſi innocentes ſint, tamen
quaſi crimen illud commiſerint, propter quod in car-
cerem ſunt coniecti, eſſe puniendos.ſi verò noxij ſint,
augendam pœnam, quam paſſuri erant, eos autem, qui
conſpirationem eorum detexerint, relaxandos. l.pen.
præterea qui effracto carcere vel conſpiratione cum
ceteris qui in eadem cuſtodia erant, de carcere erupe-
runt, capite plectuntur, qui verò per negligentiam cu-
ſtodum euaſerunt, minùs puniuntur. ff. de effract.l.1.
in princ. ¶ De reis exhibendis nota primò eum tan- 7
tummodò exhibendum eſſe, de cuius exhibitione iu-
dex pronunciauit.C.de exhib.reis.l.vlt. ¶ Nota ſecun- 8
dò, ſi quis reum, pro quo cauit, non exhibeat eum
pœna pecuniariâ affici, vel propter dolum extra ordi-
nem damnari. l.4. Abſoluta eſt ſecunda pars de publi-
cis iudiciis, quæ eſt de reis accuſandis, cuſtodiendis,
& exhibendis.

IV. *Ad legem Iuliam maieſtatis.*

TErtia pars ſingulas ſpecies publicorum iudicio- 1
rum, ſeu ſingulas leges, quibus varia iudicia pu-
blica ſunt conſtituta, declarat. ¶ Prima eſt lex Iulia 2
maieſtatis, quam Ant. Auguſtinus ſuſpicatur latam
fuiſſe à C. Iulio Cæſare. ¶ Hac lege punitur, qui ma- 3
chinatus eſt contra ſalutem, vel honorem principis
aut reipubl.l.6.l.7.§.vlt.l.vlt. cui ſubditus eſt. Clem.2.
verſ.rurſus non eſt ſilentio.de ſententi. & re iudica. &

Q

qui criminis eſt miniſter, & conſcius, & horum om-
4 nium filij. C.h.t.l.5. ¶ Crimen perduellionis eſt ſpe-
cies criminis læſæ maieſtatis,cum ſcilicèt aliquis ho-
ſtili aoimo contra ſalutem principis, vel reipublicæ
aliquid molitus eſt.d.l.vlt. quia quos nos hoſtes, vete-
res appellabant perduelles.ꝗ.de verb.ſignif.l.quos nos
5 hoſtes.234.in princ. ¶ Pœna eſt mors, vel memóriæ
damnatio,ſi delinquens mortuus ſit. C.h.t.d.l.5. in pr.
Inſtit. de public. iudic. §. publica autem iudicia. præ-
terea filij ſunt infames, & ſucceſſionis cuinſcumque
incapaces. d.l.5.§.1. præter quàm quòd filiæ ex bonis
maternis Falcidiam accipiunt.d.l.5.§.ad filias. Sed qui
coniurationem patefacit, non ſolùm veniam obtinet,
ſed inſuper, ſi ab initio non ſerò eam detegat, præmio
& honore afficitur d.l.5.§.vlt.

V. *Ad legem Iuliam de adulterijs coërcendis.*

1 SEcunda eſt lex Iulia de adulteriis, lata ab Auguſto,
l.1. Sueto.in Auguſt.cap.34.Taci.lib.2.Annal.Hæc
modò vocatur lex Iulia de adulteriis l. ſi maritus. 15.
§.1. modò de adulteriis coërcendis, vt in hac rubrica,
& in l.5.l.ſi is qui.42.& C. eod.l.3.l. ſi ſine.17. & ꝗ. de
minor. l. auxilium.38. §.1. & Inſtit. de public. iudic.§.
item lex Iulia de adulteriis. modò de pudicitia. C.h.t.
l.reos 8.& l.ſeq. Sed Sueton.in Auguſt.d.cap.34.vide-
tur diſtinguere inter legem Iuliam de adulteriis, & le-
gem Iuliam de pudicitia,cùm ita ſcribat, *leges retracta-
uit, & quaſdam de integro ſanxit, vt ſumptuariam, & de
adulterijs,& de pudicitia,de ambitu, de maritandis ordini-*
2 *bus.* ¶ Hac lege punitur adulterium,ſtuprum, & leno-
cinium.l. hæc verba.12. Adulterij & ſtupri appellatio
in lege promiſcuè accipitur:quamuis propriè loquen-
do,adulterium in nupta, ſtuprum in virgine aut vidua
aut puero committatur.l.6.§.1.l.ſtuprum 34.§.1. & ꝗ.
3 de verb.ſignif.l. inter ſtuprum.101. in princ. ¶ Pœna
legis Iuliæ fuit relegatio: ſed ex conſtitutionib. facta
eſt pœna gladij.C.h.t.l.quamuis adulterij.30. in fi.niſi
quòd ſtuprator regulariter, ſi honeſtus ſit, dimidiam
bonorũ partis confiſcationem patitur. ſi humilis,cor-
poralem coërcitionem ſuſtinet. Inſtit.de pub. iudic.§.
item lex Iulia de adulteriis. Dixi *regulariter:* quia ſi
quis eam ſtuprauit,cuius tutelam geſſit,deportatur, &
omnia eius bona confiſcantur.C.ſi quis eam cuius tut.
fu.corrup.l.vn.& ſi mulier ſeruo ſuo ſe iungat,vtrique
pœna mortis irrogatur. C.de mul. quæ ſe propr.ſeru.
iunx. l. vn. Ex Nou. autem Iuſtiniani conſtitutione
adultera verberata in monaſterium conijcitur, &,niſi
à marito intra biennium recipiatur, perpetuò ibi ma-
4 nere cogitur. Nou.134.cap.10. ¶ Sunt quædam huius
criminis ſpecialia & propria. I. Minor xxv.annis ac-
cuſare adulterij non poteſt, niſi matrimonij ſui iniu-
riam perſequatur.l.ſi maritus ſit.15.§. lex Iulia. quam-
uis ab aliis accuſationibus capitalibus non repellatur.
ꝗ.de bon.libert. l.qui cum maior.14.§.1. & 2. II. Ma-
ritus poteſt intra ſexaginta dies vtiles à die diuortij
computandos.l.is cuius.14.§.penult.l.mariti.29. §. ſex
menſium,verſ. præterea. iure mariti accuſare ſine me-
tu calumniæ. C.h.t.l.6. & ꝗ.de minorib. l.auxilium.37.
§.1.quod & patri,licèt iure expreſſum non reperiatur,
concedendum videtur,argum.d.l.is cuius.§.penult. &
de public. iud. l.vlt. III. Huic accuſationi quinquen-
nio continuo, vel vtili ſemeſtri tempore præſcribitur.
Sex menſes computantur ex die diuortij: quinquen-
nium in nupta à die commiſſi criminis, in vidua à die
diuortij.d.l.mariti.§. ſex menſium. IV. Adulterum &
adulteram ſimul accuſare non licet. d.l.ſi maritus ſit.§.
vlt.& C.h.t.l.reos.8. V. Si vidua ſit, de cuius adulte-
rio agitur, vel poſt accuſationis denunciationem nu-
pſerit; liberum eſt arbitrium accuſatori, vtrum priori
loco adulterum,an adulteram accuſare velit. Si verò
ante denunciationem nupta ſit, priùs adulter reus
peragi debet.l.5.d.l.ſi maritus ſit.§. penult.l.qui vxo-
ri.16. VII. Si quo tempore adulter accuſatur, mulier
nupta eſt:abſoluto adultero,accuſari, quamdiu nupta
eſt, à nemine poteſt, etiamſi per colluſionem adulter
abſolutus fuerit.l.denunciaſſe.18.§.pen.l.adulter.19.

VI. *Ad legem Iuliam de vi publica.*

TErtia eſt lex Iulia de vi publica. ¶ Eſt autem vis 1
publica, quæ ius publicum violat, vt quia fit à 2
magiſtratu abutente publica, qua fungitur, auctori-
tate. l.7. aut quia fit armis. Inſtitut. de public. iudic.§.
item lex Iulia de vi. aut ſi quis vectigalia noua exer-
ceat l.vlt. ¶ Pœna regulariter eſt deportatio.d.§.item 3
lex Iulia de vi.

VII. *Ad legem Iuliam de vi priuata.*

QVarta eſt lex Iulia de vi priuata. ¶ Vis priuata 1
eſt, quæ non violat ius publicum, vt quia à pri- 2
uato in priuatum ſine armis committitur. ¶ Pœna 3
eſt tertiæ partis bonorum confiſcatio. l.1. in princ.&
Inſtit.de public.iudic.§.item lex Iulia de vi.

VIII. *Ad legem Corneliam de ſicarijs & veneficis.*

QVinta eſt lex Cornelia de ſicariis & veneficis, 1
lata à Cornelio Sylla dictatore. ¶ Sicarij dicun- 2
tur à ſica, id eſt ferreo cultro. Inſtit. de public. iud.§.
item lex Cornelia de ſicariis. ¶ Hac lege tenetur qui 3
dolo malo hominem occidit.l.1.in pr. vel occidi cu-
rauit.l.nihil.15. vel in alterius necem cum telo ambu-
lauit,publicáve poteſtate eſt abuſus.d.l.1.in pr. & §.1.
falſúmve teſtimonium dixit. d.l.1. §.1. venenúmve
confecit,vendidit,habuit.d.l.1.§.1.& l.3.in prin. Item
qui furti faciendi cauſa cum telo ambulauit. d. l. 1. in
princ. Item qui alium caſtrauit.l.3.§. item is. aut thli-
biam fecit. l. 5. aut caſtrandum tradidit. l. 6. aut ſe ca-
ſtrari paſſus eſt. l.4.in fin. aut ſuo Iudæum circumci-
dit.l.circumcidere.11.in princ. Item cuius dolo incen-
dium factum eſt. d.l.1. in pr. Item ſeditionis auctor.
Item qui naufragium ſuppreſſit. d.l.3. §. item is. Item
qui magiam, auſpicia, ſimiléſve impoſturas docuit,
vel didicit, vel his vſus eſt. C.de malef. & mathem.
¶ Non tenetur hac lege, qui dolo caret, ne quidem 4
ob latam culpam. l.7. ¶ Pœna gladij regulariter irro- 5
gatur. Inſtit. de public. iudic. §. item lex Cornelia de
ſicariis.

IX. *De lege Pompeia de parricidijs.*

SExta eſt lex Pompeia de parricidiis: quam Hoto- 1
manus à Cn. Pompeio latam putat: Auguſtinus
verò vetuſtiorem eſſe arbitratur,quia Malleolus mul-
tis annis ante Pompeium hac lege damnatus eſt.
¶ Hac lege tenetur, qui parentem, liberos, cogna- 2
tum, coniugem, affinem, ſponſum, ſponſam, ſpon-
ſi ſponſæve cognatum, patronum, patronam, occi-
dit: cuiúſve dolo, vel ope id factum eſt: & qui vene-
num emit,vt parenti daret. l.1.3.4.5. & facinoris con-
ſcius.l.7. ¶ Pœna huius legis duplex eſt. Nam parri- 3
cida vel afficitur pœna legis Corneliæ de ſicariis. d.l.
1. Vel virgis cæſus, & culleo cum cane, gallo gallina-
ceo,vipera,& ſimia inſutus,in mare aut flumen proxi-
mum proiicitur,beſtiíſve obiicitur.l.pen.in pr.& C.de
his qui par.vel lib. occid. l.vn. & Inſtit.de public.iud.
§.alia. Prior pœna regulariter irrogatur. d.l.1. Poſte-
riorem non obtinuiſſe niſi in confeſſos teſtatur Sue-

tonius

tonius in Auguſto.cap.33. Modeſtinus coanguſtat ad
eos,qui patrem,vel matrem, vel auum, vel auiam oc-
ciderunt.d.l penult.§.1. Conſtantinus in d l.vn. & Iu-
ſtinianus in d. §. alia producunt aduerſus omnes, qui
tenentur parricidij, ſi quidem ibi legas, *affectionis eius
quæ nuncupatione parricidij continentur*. quomodo etiam
Theophilus legit. Si verò alteram lectionem ſequa-
tis, quæ habet *nuncupatione parentum*, dices hanc pœ-
nam coarctari ad eus, qui parentes, vel liberos oc-
ciderunt. quod mihi probabilius videtur: cùm pro-
pter d. l.pen.§.1. tum etiam quia rectiùs dici videtur
affectionem contineri appellatione parentum, quam
parricidij.

X. *De lege Cornelia de falſis & de ſe-natuſconſulto Liboniano.*

1 SEptima eſt lex Cornelia de falſis: cuius auctor fuit
2 Cornelius Sylla dictator. ¶ Falſum propriè eſt ve-
ritatis imitatio. l. quid ſit falſum.23. Nou.73.in princ.
fraudulenta.C.h.t.l.nec exemplum.20. Sed & verita-
tis occultatio in crimen falſi cadit.l.inſtrumentorum.
3 16.§.vlt. ¶ Huius legis duo ſunt capita. Primum ca-
put eſt de falſis teſtamentis, vel aliis inſtrumentis ſup-
poſitis, aut veris occultatis.l.a. & ꝟ. de public.iudic.l.
1.& Inſtit.eod.§.item lex Cornelia de falſis. Sed potiſ-
ſimum videtur fuiſſe de teſtamentis, qood autem de
aliis inſtrumentis dicitur, furtaſſe eſt ex ſenatuſcon-
ſulto Liboniano. & ita Cuiacio videtur per text. in l.
lege. 9. §. pœna. Alterum caput eſt de falſa moneta. l.
quicumque. 8. & l. ſeq. Idcirco Iuſtinianus appellat
legem Corneliam de falſis, vel teſtamentariam. d. §.
item lex Cornelia de falſis. Macer Cornelium de te-
ſtamentis. d. l. 5. Cicero teſtamentariam numariam,
4 Varri.3. ¶ Hac lege tenetur, qui in teſtamento,ratio-
nibus, vel alia te quid fecit dolo malo, vt verum ſup-
primeretur, aut falſum pro vero haberetur. l. inſtru-
mentorum. 16. Ad hæc duo membra referri poſſunt
omnia facta, quæ hac lege coërcentur,præterquam ſi
teſtamentarius, id eſt teſtamenti ſcriptor, legatum ſi-
bi, vel his quos in poteſtate habet, voluntate teſtato-
ris adſcripſerit, qui quidem pœna falſi tenetur ex ſe-
natuſconſulto Liboniano ad legem Corneliam facto
temporibus Tiberij, Statilio Tauro & L. Scribonio
Libone conſulibus.l.1.§. ad teſtamenta. l. Diuus.15.&
5 C.de his qui ſibi adſcrib in teſtam. ¶ Pœna ob falſam
monetam eſt mors: quia hoc caſu falſum eſt coniun-
ctum cum crimine læſe maieſtatis. C.de falſa.mone.l.
1.& 2.aliàs regulariter pœna falſi eſt exilium. ſed hæc
pœna pro perſonarum conditione,& commiſſi quali-
tate, interdum augetur, vel minuitur.l.falſi nominis.
13. §. 1.& Inſtitut. de publ.iudic. §.item lex Cornelia
de falſis.

XI. *De lege Iulia repetundarum.*

1 OCtaua eſt lex Iulia repetundarum à C. Cæſare
lata, vt M. Cic.in oratione pro Sextio teſtatur.
2 ¶ Hac lege tenentur publico officio fungentes, vel
eorum comites.l.1.in princ.& l.5. qui aliquid accepe-
runt vel donationis cauſâ. l.pen. (niſi ſit potulentum
eſculentúmve,quod in proximos dies prodigatur.ꝟ.de
offic.præſid. l. plebiſcito.18. aut à coniunctis perſonis
oblatum ſit. d. l. 1. §.1.) vel quò magis ſiue quò minùs
3 officium facerent.l.3.& 4. ¶ Pœna quadrupli irroga-
tur.C.eod.l.1.ita vt duplum reſtituatur ſpoliato,ac du-
plum inferatur fiſco. C. de aſſeſſ.l.3. Præterea hoc cri-
mine damnatus teſtimonium publicè dicere, iudex
eſſe,& poſtulare prohibetur.l.6.§.1. Plerumque autem
4 irrogatur pœna extraordinaria.l.7.§.vlt. ¶ Proprium
huius criminis eſt, vt heres quoque teneatur.ꝟ.ad leg.
Iul. pecul.l. vlt. intra annum à morte rei.l.2.& C.eod.
l.2. poſt annum verò non tenetur, niſi in quantum ad
eum peruenit.ꝟ.de calumn.l.5.in princ.

XII. *De lege Iulia de annona.*

NOna eſt lex Iulia de annona, id eſt de annona 1
fraudata. l. 1. aduerſus eum qui contra annonam
fecit, ſocietatémve coiit, quò annona carior fieret.d.l.
2.in princ. ¶ In hunc ſtatuta eſt pœna viginti aureo- 2
rum. d.l.2. in fi. Sæpe etiam extra ordinem punitur.ꝟ.
de extraordin.crim.l.6.

XIII. *Ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegis, & de reſiduis.*

DEcima eſt lex Iulia peculatus. eſt autem pecula- 1
tus,furtum pecuniæ publicæ,ab eo factum,cuius
periculo non eſt. Ea res aut eſt propriè publica, id eſt
profana, aut religioſa, aut ſacra. l.1. l. ſacrilegi.9. §.1.
hoc poſtremo caſu vocatur ſpeciali vocabulo ſacrile-
gium. d. l. ſacrilegi. §. Labeo. dummodò è loco ſacro
ſurripiatur. ꝟ. de pœn.l.aut facta.16. §. locus. Additur
in Decreto, ſacrilegium committi, ſiue ſacrum de ſa-
cro, ſiue non ſacrum de ſacro, ſiue ſacrum de non ſa-
cro auferatur.vij. q.4.c. quiſquis.21. §. ſimiliter. Item
Cuiac.hîc in parat.ad ſacrilegium refert etiam furtum
rei religioſæ de loco religioſo. ¶ Nota primò, eum, 2
qui rem ciuitatis ſurripuit, non teneri crimine pecu-
latus ex lege Iulia. ꝟ. de furt.l. ob pecuniam.81. ſed ex
conſtitutionibus principum.l.4 §.vlt. ¶ Nota ſecun- 3
dò,eum, qui à debitore ſuo & fiſci exigit quod ſibi de-
betur non committere peculatum.l.peculatus.12.eum
verò committere, qui fiſco debitum exigit, ſimulans
ſe fiſci creditorem. d.l.ſacrilegi. §. eodem. ¶ Quod ad 4
pœnam attinet, capite puniuntur ſacrilegi. d.l.ſacrile-
gi.in princ.& qui in adminiſtratione poſiti,peculatum
commiſerunt: quive his miniſterium præbuerunt:aut
ab eis ſubtractas pecunias,ſcientes ſuſceperunt: ceteri
deportantur.l.3.& C.de crimin.ſacril.l.vn.& Inſtit. de
publ. iudic. §. item lex Iulia peculatus. ¶ Vndecima 5
eſt lex Iulia de reſiduis. Hoc crimine tenetur, qui pu-
blicam pecuniam delegatam in vſum aliquem, aut
partem eius retinuit,neque in vſum illum conſumpſit.
l.2.l.4.§.ſed & qui.d.l.ſacrilegi.§.pen.& is.apud quem
ex locatione, emptione, aliave causâ, pecunia publi-
ca reſedit.d.l.4.§. lege. ſi eam ad ærarium non eſt pro-
feſſus; vel ſi profeſſus retinuit vltra annum. d.l. ſacri-
legi. §. vltim. ¶ Hîc ampliùs tertia parte quàm debet, 6
damnatur, vt putà ſi trecenta debeat, quadringenta
fiſco inferre cogitur.d.l.4 §.lege. ¶ Nota hæc iudicia 7
publica, peculatus, & de reſiduis, etiam in heredes
exerceri, quia præcipua quæſtio eſt de ablata pecu-
nia.l.vlt.

XIV. *De lege Iulia ambitus.*

DVodecima eſt lex Iulia de ambitu, eos puniens, 1
qui illicito modo, vt data pecuniâ, honores am-
biunt. ¶ Pertinuit hæc lex ad ambitum vrbicum, 2
quia tribus ſuffragium laturæ corrumpebantur: ſed
hodie in vrbe non obtinet,quia honores arbitrio prin-
cipis, non fauore populi deferuntur. l. vnic. in princ.
Producta eſt ſenatuſconſulto in eos qui in municipio
magiſtratus vel ſacerdotio illicito modo ambiunt.§. 1.
& in eos qui nouum vectigal inſtituunt. §. pen. Item
per legem Iuliam iudiciariam producta eſt in reum,
vel accuſatorem, qui domum iudicis ingreſſus eſt. §.
vlt. Item ex conſtitutione Arcadij & Honorij produ-
cta eſt in eos qui adminiſtrationis ratione non reddi-

ta idem officium repetunt & continuunt. C. eod. l. vn.
3 ¶ Pœna huis criminis eſt multa centum aureorum, &
infamia. §. 1. & §. vlt. & honoris per ambitum delati
amiſſio. ff. de epiſc. & cleric. l. ſi quemquam. 31. ſed in
caſu d. l. vnic. C. h. tit. Imperatores deportatione delin-
quentem puniunt.

XV. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

1 DEcima tertia eſt lex Fabia de plagiariis. Plagiarij
ſunt qui πλαγίως, id eſt doloſè, homines liberos,
aut ſeruos alienos intercipiunt ac ſupprimunt. l. 3. &
l. pen. Sed ex ſenatuſconſolto in buius legis pœnam
incidit, qui ſeruum fugitiuum vendidir. l. a. & C. eod.
l. 6. & ff. de contrah. empt. l. quod ſæpe. 35. §. ſi quis
amico. Hoc ſenatuſconſultum Cuiacius ſcribit factum
eſſe Alexandri tempore, Modeſto & Probo conſuli-
2 bus. ¶ Hac lege pœna pecuniaria ſtatuta fuit, quæ in
vſu eſſe deſiit. nam pro modo delicti coërceri cepe-
runt, & pleruuque in metallum dari. l. vlt. Sed hodie
propter hominem liberum ſuppreſſum pœna mortis
3 infligitur. C. eod. l. vlt. ¶ Abſoluta eſt tertia pars tra-
ctatus de publicis iudiciis: qua in parte ſingillatim pu-
blica crimina, & leges publicorum iudiciorum ex-
poſuimus.

XVI. *Ad ſenatuſconſultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum.*

1 DEinceps quarta parte agitur de impedimentis
horum iudiciorum tollendis, & progreſſu fa-
ciendo. Hæc impedimenta ſpectantur, vel ex parte
accuſatoris, vel ex parte rei. In accuſatore tria notan-
tur, quæ iudicij progreſſui obſtant: calumnia, præua-
ricatio, tergiuerſatio. l. 1. in pr. Calumniator, qui falſa
crimina ſciens intendit. Præuaricatur, qui vera cri-
mina abſcondit, & cum reo colludit, ita vt tranſlatitiè
munere accuſandi fungatur, & proprias probationes
diſſimulet, falſas rei excuſationes admittat. Tergiuer-
ſatur, qui in vniuerſum ab accuſatione deſiſtit. d. l. 1. §.
2 1. & §. præuaricatorem. ¶ Qui iodicio publico ca-
lumniatus eſt, infamia notatur. C. de calum. l. 3. & l.
noſtris. 8. & pœna talionis afficitur, id eſt, quam reus
paſſus eſſet: ſi conuictus fuiſſet. l. vlt. Qui verò aut in
priuato, aut in extraordinario iudicio eſt calumnia-
tus, in ea pericula non incidit. C. de calumn. l. 5. ſed ex-
3 tra ordinẽ pro qualitate admiſſi plectitur. l. 3. ¶ No-
tandum eſt, eum, qui bona fide accuſauit, non ideo pu-
niri quaſi calumniatorem, quia in probatione crimi-
4 nis defecit. C. de calumniatorib. l. 3. ¶ De præuarica-
5 torib. dixi. ff. lib. 47. tit. 15. ¶ Qui tergiuerſantur &
deſiſtunt, ſenatuſconſulto Turpilliano quinque libris
auri puniuntur. boc autem iudiciũ non eſt publicum,
licèt eo puniatur, qui iudicium publicum deſerit. ff.
6 de præuaric. l. 3. §. vlt. ¶ Hæc pœna ceſſat, ſi abolitio
criminis, id eſt, accuſationis interuenerit. d. l. 1. §. ſi
quis autem. & §. ſeq. l. ſi interueniente. 12. l. deſtitiſſe.
7 13. §. 1. ¶ Triplex autem eſt abolitio. I. Publica, quæ
publicè ex decreto ſenatus ob rem bene geſtam vel
aliam ſimilem cauſam fieri ſolet. l. abolitio. 8. & l. ſeq.
& d. l. ſi interueniente. II. Priuata, quæ accuſatori po-
ſtulanti indulgetur. l. aut priuatim. 10. in pr. à principe.
d. l. deſtitiſſe §. 1. vel à præſide, non ab eo cui iuriſdi-
ctio mandata eſt. l. 1. §. abolitio. III. Legitima, quæ ex
lege fit, accuſatore mortuo, vel ex iuſta cauſa impedi-
to quominùs accuſare poſſit. d. l. aut priuatim. in prin.
vel mortuo eo cuius nomine accuſatio inſtituta fuit.
l. Diuus. 14. vel reo mortuo, niſi iudicium tale ſit, quod
etiam in heredes reddatur, vt maieſtatis, repetunda-
rum. l. in ſenatuſconſultum. 15. §. ſi propter falſi. l. pen.

XVII. *De requirendis, vel abſentibus damnandis.*

IN perſona rei duo ſpectantur impedimenta, quo- 1
rum primum eſt ipſius rei abſentia. ¶ Abſentes mo- 2
dò reqoirendi annotantur, modò damnantur. quod vt
intelligatur, notanda eſt duplex diſtinctio. I. Vel eſt
crimen capitale, vel non capitale. II. Vel abeſt reus
ante inchoatum crimen, id eſt delationem criminis,
vel pòſt. ¶ His diſtinctionibus poſitis, notentur tres 3
regulæ. I. Abſens poſt qualecumqoe crimen inchoa-
tum, reus peragi, & damnari poteſt. ff. de procurat. l.
ſeruum. 33. §. publicè. & de public. iud. l. inter. 10. & de
ſicar. l. 4. §. vlt. verſ. & qui hoc crimine, videlicèt ſi edi-
ctis citati abſint per contumaciam. ff. de pœn. l. 5. in
princ. & No. 134. c. 5. II. Abſens ante inchoatum cri-
men non capitale, accuſari, & poſt citatoria edicta
condemnari poteſt. d. l. 5. in prin. III. Abſens ante in-
choatum capitale crimen, damnari non poteſt, ſed
adnotatur requirendus. l. 1. in princ. & §. 1. & bona eius
obſignantur. l. vltim. in princ. & quæ morâ deteriora
fiunt, diſtrabuntur, pretiùmque deponitur. d. l. vlt. §. 1.
atque edictis monetur, vt ſe ſiſtere poſſit. l. 1. §. præſi-
des. Si intra annum veniat, cauſa peragetur: & ſi ſe
crimine purgauerit, bona ſua recipiet. C. eod. l. 1. Si in-
tra annum moriatur, bona ad heredes ſuos tranſmit-
tit. l. 1. §. vlt. & C. eod. l. 1. poſt annum, eo non reuer-
tente, bona confiſcantur. l. a. in pr. l. vltim. in princ. &
C. eod. l. a. Si poſt annum quandocumque redeat, au-
diendus eſt, vt ſe defendere poſſit. l. 4. §. vlt. ſed quam-
uis innocentiam ſuam liquidis probationibus demon-
ſtrauerit, tamen bona ei non reſtituuntur, ſed penes
fiſcum remanent. C. eod. l. 2.

XVIII. *De quæſtionibus.*

SEcundum impedimentum eſt rei inficiatio vnde 1
veritatem criminis vel probationibus. C. de eden.
l. 4. & de probat. l. vlt. vel quæſtionibus eruere opor-
tet. l. 1. in pr. ¶ Quæſtionem vocamus tormenta & 2
corporis cruciatum ad eruendam veritatem. ff. de in-
iur. l. item Labeo. 15. §. quæſtionem. ¶ Torquetur 3
autem non ſolum reus. l. vnius. 18. in princ. & §. 1. ſed
etiam teſtis, qui facto interueniſſe dicitur. d. l. vnius. §.
teſtes. & ſeruus, cui crimen compertum eſt. l. 1. §. 1. cum
ſimil. quamquam hic non eſt propriè teſtis. ¶ Vt ha- 4
benda ſit quæſtio, multa requiruntur. I. Vt crimen ſit
capitale, vel atrox. l. edictum. 8. Ex conſtitutione au-
tem Diui Pij ſeruus torquetur etiam in cauſa pecunia-
ria, ſi veritas exquiri aliter non poſſit. l. Diuus. 9. in pr.
II. Vt perſonæ torquendæ qualitas hoc patiatur. C.
eod. l. milites. 8. id eſt, ſit ſeruus. l. 1. §. ſi ſerui. & §. vlt.
aut plebeius, non miles, non decurio. C. eod. d. l. mi-
lites. l. Dino. 11. l. decuriones. 16. Similiter teſtis tor-
quetur, ſi ſit vilis perſona atque infamis. ff. de teſtib.
l. ob carmen. 21. §. 1. & §. ſi ea aut in teſtimonio dicen-
do vacillet. l. ex liberto. 15. in pr. III. Ne torqueatur
contra perſonam, cui pietatem ſeu reuerentiam debet:
vt ſeruus contra dominum. l. 1. §. Diuus. l. 3. l. Diuus. 9.
§. 1. cum ſimil. & libertus contra patronum. C. eod. l. 6.
Sunt tamen quędam cauſæ, in quibus etiam ſerui con-
tra dominos, & hi qui à quæſtionibus ſunt immunes,
torquentur, vt in crimine læſæ maieſtatis, adulterij
fraudati cẽſus. l. 5. in fi. l. de minore. 10. §. 1. & C. eod. l. 1.
¶ Arbitrio iudicis committitur, quæ, & quanta tor- 5
menta adhibere oporteat. l. 7. videlicèt pro moderatæ
rationis temperamento. d. l. de minore. §. tormenta.
¶ Item quæ fides ſit eis habenda. l. 1. §. quæſtioni. & 6
§. vlt.

Digitized by Google

7 §. vltim. ¶ Hîc eſt finis quartæ partis de publicis iu-
diciis, in qua dictum eſt de impedimentis tollendis,
vt iudicium rectè progredi, & ad iuſtum exitum per-
duci poſſit.

XIX. *De pœnis.*

1 SVpereſt quinta pars de effectu borum iudiciorum.
Hîc tria cóſiderantur. I. Pœnæ irrogatio. II. Dam-
nati in priſtinum ſtatum reſtitutio, ſeu pœnæ irroga-
2 tæ remiſſio. III. Cadauer eius qui punitus eſt. ¶ Pœ-
na eſt delicti ſeu criminis æſtimatio, atque coërcitio.
3 l.ſanctio.41.in fi. ¶ Puniuntur vel facta, vt furta,cæ-
des: vel dicta,vt conuicia:vel ſcripta,vt famoſi libelli:
vel conſilia, vt coniurationes, & latronum conſcien-
4 tia. l. aut facta. 16. ¶ In irrogandis pœnis ſpectantur
ſeptem circunſtantiæ: cauſa, perſonæ, locus,tempus,
qualitas,quantitas, euentus; vt latè explicatur in d.§.
5 aut facta.§.1.& ſequentibus. ¶ Pœnarum diuiſiones
duæ notentur. I. Aut eſt pœna capitalis,quæ damna-
tum eximit è numero ciuium Romanorum: aut non
capitalis, quæ ex ciuium Romanorum numero non
eximit. Capitalis eſt mors naturalis, & mors ciuilis
mortem ciuilem vocamus ſeruitutem pœnæ, & exi-
lium. itaq; tres ſunt capitalium pœnarum gradus. aut
enim vita adimitur, aut libertas, aut ciuitas, reliquæ
omnes non capitales ſunt. Mors autem variis modis
infertur, vt igne, gladio, laqueo. Non capitalis eſt,
vt fuſtigatio, infamia, relegatio. l. 2.l. 6.§.vlt. l.7.l.8.
in prin. & §.1.l.capitalium. 28. & ff.de publ.iud.l.2.&
Inſtit. eod. §. publicorum. Interdum relegatio voca-
tur pœna capitalis, ſed minùs propriè. ff. de accuſat.l.
hos accuſare.12. §.vltim. ſicut impropriè vocatur exi-
lium.ff.ſi quis caution.l.4.in pr.& ff.de interd.& releg.
nam propriè loquendo diſtinguitur à pœna capitali:
quia propriè loquendo non eſt exilium. Ouid. lib. 2.
Triſtium,

Quippe relegatus,non exul dicor in illo.

Et lib. 5. eleg.11.

Fallitur iſte tamen, quo iudice nominor exul:
Mollior eſt culpam pœna ſecuta meam.

Nouiſſimè verò Iuſtinianus pœnæ ſeruitutem ſuſtu-
lit. No.22.cap.8. II. Aut eſt pœna realis, aut perſona-
lis, de quibus agetur trib.titulis ſequentib.

XX. *De bonis damnatorum.*

1 REalis pœna eſt bonorũ confiſcatio. Confiſcantur
autem bona I. Vel in totũ,vel pro parte.ff.ad leg.
Iul. de vi priua.l.1.in pr. & ad leg. Corn.de ſicar.l.3.§.
pen.cum ſimil. II. Vel damnatorum, val eorum qui
criminis conſcientia & pœnæ metu mortem ſibi con-
ſciuerunt, vel eorum qui accuſatorem corruperunt.
2 ¶ De damnatis nota pœnæ capitali hærere bonorum
publicationem.l.1.in pr. exceptis tribus caſibus, vide-
licèt cùm damnatur mulier, quæ ſe proprio ſeruo iun-
xit. C.de mul.quæ ſe ſeru. prop.iunx. & cùm ob liber-
tæ vel ancillæ raptum quis damnatur: & cum ob in-
genuæ raptum damnantur conſcij vel miniſtri crimi-
nis præter eos qui opem tulerunt & in ipſa rapina de-
linquentem comitati ſunt. C. de rap. virgin. l.vn.§. &
ſiquidem.& §.pœnas. Relegati autem in perpetuum,
poſſe à iudice, ſi ita videatur, partem bonorum publi-
cari. ff.de interd. & releg. l.4. quamquam interdum &
ipſius legis præcepto confiſcatio fit. ff. tit. prox. l. ſi
quia aliquid.38.§.ſi quis inſtrumentum.Relegati verò
ad tempus bona confiſcari non debere. ff. de interd.&
releg.l.1.l.7.§.ad tempus.

XXI. *De bonis eorum, qui ante ſententiam vel mortem ſibi conſciuerunt, vel accuſatorem corruperunt.*

DE his qui ante ſententiam mortem ſibi conſci- 1
uerunt,nota,eius qui in reatu mortuus eſt, bona
non confiſcari,niſi capitalis criminis reus conſcientia
criminis ſibi manum intulerit, quo caſu pro confeſſo
habetur.l.2.§.1.& l.3. ¶ De his qui accuſatorem cor- 2
ruperunt,nota eis ignoſci qui hac ratione ſanguinem
ſuum redemerunt, cùm crimine pœnam ſanguinis in-
gerente accuſati eſſent. Ceteros verò leuiori crimine
accuſatos, ob accuſatorem corruptum pro confeſſis
haberi.l.1.& 2.in princ. vnde tranſactio de criminibus
iure reprobatur, niſi ſint crimina, ex quibus vltimum
ſupplicium irrogetur. C.de tranſact.l.tranſigere.18.

XXII. *De interdictis & relegatis & deportatis.*

PErſonales pœnæ ſunt,vt interdictio,relegatio, de- 1
portatio. ¶ Interdicitur I. Vel certo loco certiſve 2
locis.l.7.§.interdicere. cum 6. paragraphis ſequentib.
& §.ſolet præterea. vel ordine.d.l.7.§.ſolet decurioni-
bus. & ff.de offic.præf.vt.l.1.§.penult. vel honore ſiue
honoribus.d.l.7.§.penult.& vlt. vel negotiatione, vel
profeſſione,vel aduocatione ſeu foro, vel ſpectaculis.
d.l.1.§.pen. vel arte ff. de pœn.l.vlt.in prin. II. Vel ad
tempus, vel in perpetuum. d.l.1.§.pen.d.l vlt.in princ.
¶ Relegatio fit. I. Vel à loco, quæ nihil aliud eſt, 3
quàm interdictio: vel in locum certum. l.7.in pr.& §.
ſicut.cum trib.§§§.ſeqqq. Solet autem relegatis diem
iudex præſcribere, intra quem loco excedat. d. l. 7. §.
his qui. II. Vel ad tempus, vel in perpetuum. d.l.7.§.
hæc eſt differentia. & §. ſeq. ¶ Deportatio differt à 4
relegatione. I. Qoia deportatio ſemper fit in locum
certum, non etiam à loco, vt de relegatione diximus.
II. Quia ciuitatem Romanam adimit.l.6.in prin.quod
non facit relegatio.l.4.& d.l.7.§.ſiue. III. Quia omnis
deportatio fit in perpetuum, cùm relegatio fieri poſſit
etiam ad tempus.d.l.7.§.hæc eſt differentia. IV. Quia
bona deportati omnimodo publicantur. ff. de bon.
damn. l.1. in princ. non item bona relegati vt docui ff.
eod.tit. Dictum eſt de pœnis irrogandis.

XXIII. *De ſententiam paſſis & reſtitutis.*

COnſequenter dicendum de damnatorum reſti-
tutione, quæ à principe fit. Et vel eſt ſimplex
criminis indulgentia, ita vt tantùm pœna remittatur,
& nihil ampliùs reſtituatur, niſi ſpecialiter à principe
conceſſum ſit. C.h.tit.l.2.6.7. l. ſi pater.9. & de gener.
abol.l.vlt. Vel eſt reſtitutio in integrum, quæ ita ple-
na eſt, vt etiam honoribus, ordini, cetetiſque omni-
bus reſtituat.C.h.t.l.1.

XXIV. *De cadaueribus punitorum.*

EX tribus,quæ ſuprà titulo de pœnis propoſuimus,
ſupereſt dicendum de cadaueribus punitorum.
Vbi notandum, ſine permiſſu principis nec corpora
damnatorum vltimo ſupplicio ſepeliri.l.1.nec corpora
deportatorum aut relegatorum aliò trãsferri poſſe. l.2.

LIBER XLIX.

TIT. I. *De appellationibus & relationib.*

EXPOSITIS iudiciis ciuilibus & criminali- 1
bus, ſubiicitur tractatus de appellationibus,
quæ vtriſque iudiciis communes ſunt. C. de

Digitized by Google

vere.iu.enucl.l.2.§.ſeptimus.verſ.liber auté.vnde cùm
appellatiu regulariter in omnib.cauſis admittatur,me-
ritò communc auxilium vocatur.ꝟ.rat.rem hab.l.3.§.1.
2 ¶ Appellatio,quæ etiam prouocatio dicitur,eſt quere-
la de grauamine ab inferiori iodice illato, quod à ma-
3 iori iudice tolli petitur. ¶ Cauſa igitur per appellatio-
né à maiori iudice ad maioré iudicé deuoluitur. apud
illum ante appellationem erat prima inſtantia, apud
4 bunc poſt appellatiooem eſt ſecunda inſtantia. ¶ Re-
latio quoque iudicis huc ſpectat,vt cauſa à minori iu-
dice ad maiorem traosferatur: quod vt rectiùs intelli-
gatur, notandum eſt duo eſſe genera relationum.
Vnum genus eſt, quod conſultatio appellatur. C. do
relat.l.1.& l.vlt. cùm iudex principem de iure conſulit,
vt ab eo inſtruatur quomodo iudicare debeat: quod
ſæpe facit Plinius io epiſtolis.Hanc Iuſtioianus prohi-
ber. Nuu.125. Sed nihilominùs iure canonico admit-
titur.extrà. h.t.c. intimaſti. 68. Vnde illud frequens in
Decretalibus,*Conſultationi tuæ taliter reſpondemus*. Alte-
rum genus eſt, cùm iudex ad principem vel alium ſu-
5 periorem acta mittit vnà cum ſua opioione. ¶ Cu-
ius relationis tres ſunt ſpecies. Aot enim ad iudicem
ad quem appellatum eſt,refert ſe appellationem inter-
poſitam ſuſcepiſſe.C.eod.l. iudicibus.24. aut eam non
recepiſſe, & cur non receperit.ꝗ. de appell.recip. l. 6.
aut principi ſignificat ſibi videri certam pœnam, putà
deportationem irrogandam, quam ipſe inconſulto
priocipe infligere non poteſt. ꝟ. de iniuſ. rupt. l. 6. §.
eius. & de legat.iij.l.1.§. deportatos. & de pœn.l.2.§.1.
6 & de interd. & releg. l. 6. §.1. ¶ Redeo ad appellatio-
nem: cuius expoſitio, quod ad praxim attinet, biper-
tita eſt. aot enim de appellatione interponenda quæ-
ritur, aut de eius interpoſitæ effectu: ad quæ duo ca-
pita ſequentes tituli de appellatiooibus reſpicient.

II. *A quibus appellare non licet.*

DE appellatione interponenda quatuor quæſtio-
nes deciduntur. Primò quæritur à quibus iodici-
bus appellare liceat,vel non. Enumeratis his,à quibus
appellare noo licet, facilè intelligitur à ceteris appel-
lari poſſe. Ergo hic titulus docet à quibus non licet
appellare, vt à principe, à ſenatu,ab eo à quo litigan-
tes ſe non prouocaturos cauerunt, à iudice quem
princeps ita dedit ne prouocare liceret. l.1. à præfecto
prætorio.ꝟ.de offic.præf.præt.l.vn.§. his cunabulis. &
C.de ſeoren.præf.prætor.l.vo.

III. *Quis à quo appelletur.*

SEcundò quæritur ad quem appellare opporteat.
Hîc dantur duæ regulæ. I. A iudice dato appella-
tur is qui dedit, vel ſucceſſor eius. l.1. & l.vlt. & ꝟ. de
appellat.l.1.§.pen. verſ.denique. II. Ab eo cui iuriſdi-
ctio mandata eſt,oon appellatur is qui iotiſdictionem
mandaoit, ſed ſuperior iudex, ad quem prouocaretur,
ſi is iudicaſſet, qui iuriſdictionem mandauit.d.l.1.§.1.
Excipitur legatus proconſulis, à qoo appellatur ad
proconſulem,qui iuriſdictionem ei mandauit.l.2.

IV. *Quando appellandum ſit,& intra quæ tempora.*

1 TErtiò quæritur quando appellandum ſit.Hîc dan-
tur tres regulæ. I.Appellatur iure ciuili regulari-
ter poſt ſententiam definitiuam, non antè, niſi inter-
locutio iudicis ioferat grauamen, quod non poſſit
per ſenteotiam definitioam reparari;veluti ſi iudex ſit
interlocutus vt quæſtio habeatur.ꝗ.tit. prox. l. pen. &
C.quor.appell.non recip.l. pen.iure autem Canonico
poſt quodcumque grauamen illatum appellare licet.
extrà de appellat.c.ſuper eo.12. II. Ab hooore mune-
réue publico iniuncto appellatur, poſtquam iniun-
ctum eſt,ante excuſationem propoſitam.l.1.§.alia. Ex-
cipitur tutela,à qua appellatur poſt excuſationem à iu-
dice reprobatam: poſt tutelæ autem dationem, ante
excuſationem reiectam, fruſtra appellatur. d. l. 1. §. ſi
qois tutor.& ꝟ.de excuſ.l. εἰδίκαι. 13.io prioc. & Inſtit.
eod. §. qui autem. III. Is quem præſes in prouinciam
deportandum annotauit, tam ante quàm poſtquàm
præſes principi ſcripſit, appellare poteſt. d.l.1.in princ.
¶ Quartò quæritur, intra quæ tempora appellandum 2
ſit. Hîc diſtinguitur inter cauſam propriam, & alie-
nam. Propria cauſa ab aliena ſic diſtinguitur; vt pro-
pria dicatur, cuius emolumentum vel damnum ad ap-
pellatorem ſuo nomine pertinet. d. l. 1. §. in propria.
Quare procurator dicitur in cauſa aliena appellare,ni-
ſi in rem ſuam datus ſit. d.l.1.§.quare. In propria cauſa
appellare oportet, intra biduum, in aliena iotra tri-
duum. d.l.1.§. io propria. & §§§. ſeqqq. quod tempus
initio eſt vtile,in progreſſu eſt continuum.d.l.1.§.dies
autem. Ergo hæc rubrica rectè concepta eſt io plura-
tiuo numero, *intra quæ tempora*: quia duplex eſt appel-
lationum tempus, & modò biduum appellandi cauſâ
conceditur, modò triduum, ſed hodie iodiſtiocte, id
eſt, ſiue propria ſiue alieoa cauſa ſit, intra decem dies
eſt appellandum. No.23.c.1. Hucuſque de appellatio-
ne interponenda.

V. *De appellationibus recipiendis vel non.*

SEquuntur appellationis interpoſitæ effectus varij.
Primus effectus eſt, quòd iudex à quo appellatur,
appellationem,niſi legibus improbata ſit, recipere te-
netur. C. de appellat.l.iudicibus.24. & No.126.cap.3.
temere autem,& extra caſus iure exceptos appellatio-
nem reſpueos, triginta libris auri mulctatur: totidém-
que ſoluit eios officium, niſi ei pertinaciter reſtiterit,
atque actis cootradixerit,& quid iure ſit conſtitutum
oſtenderit. C.de appellat. l.quoniam.21. & d.l.iudici-
bus. Præterea is cuius appellatio ad priocipem rece-
pta oon eſt, principi ſupplicabit. Si verò ad alium
prouocauit,vel eum adibit. l.5. §.1. vel principem.d.l.
5.§.planè ſi appellatione. & ſi qua ratione doceat non
fuiſſe appellationem receptam,admittetur appellatio.
d.l.5. in princ.

VI. *De libellis dimiſſorijs, qui apoſtoli dicuntur.*

SEcuodus effectus eſt, quòd literæ à iudice à quo, 1
ad iudicem ad quem, dari debent.l.vn.in pr. quib.
cauſa ad eum tranſmittat,& indicet,qois,cõtra quem,
& à qua ſenteotia appellauerit. d.l. vn.§.1. ¶ Hæ lite- 2
ræ, quia cauſam ad iudicem appellatum dimittunt, li-
teræ dimiſſoriæ,vel libelli dimiſſorij vocantur, Græcè
apoſtoli ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν. d.l.vn.in princ.& ꝗ.de verb.
ſign. l. dimiſſoriæ. 106. Relationis vocabulo ſignifi-
cantur io l.iudicibus.24. C.de appellat. ¶ Has literas 3
appellator inſtanter & ſæpius petere debet. d. l. vn. §.
vlt. olim intra quintum diem: quod tempus hiſce li-
teris peteodis ac dandis tributum erat. Paul. lib.5.ſen-
tent.tit.34. ſed hodie triginta dies indulgentur. d.l.iu-
dicibus. intra quod tempus apoſtolos non petens, ap-
pellationi renunciaſſe videtur. ext.de appellat. lib. 6.
cap.6.& Clem.2. Io qua illod etiam additur,ſufficere,
ſi vna vice apoſtoli ſæpius petantur: veluti ſi appel-
lator dicat, *Peto inſtanter & ſæpius*. Iudex tamen, niſi
multari velit. d. l. iudicibus etiam non petente appel-
latore,apoſtolos dare debet.C.eod.l.6.§.vlt.

VII. *Nihil*

VII. *Nihil innouari appellatione interpoſita.*

TErtius effectus eſt, vt pendente appellatiune nihil innouetur, ſiue appellario recepta fuerit, ſiue repulſa.l.vn.in pr.

VIII. *Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur.*

QVattus effectus eſt reſciſſio ſententiæ à qua appellatum eſt.ꝟ.ad Turpill.l.1.§.vlt.ſed etiam ſine appellatione interdũ reſcinditur, veluti ſi iudex competens pronunciauerit. non eſſe iudicatum. l. 1. in pr. aut ſi ipſo iure nulla ſit, quo caſu impropriè dicitur reſcindi,putà ob errorem calculi. d.l.1.§.1. vel quia iudicatum eſt contra ius conſtitutionis. d.l.1.§. item cùm contra.

IX. *An per alium cauſæ appellationum reddi poſſunt.*

1 QVintus effectus eſt, vt cauſæ appellationis reddantur apud iudicem ad quem appellatum eſt.
2 ¶ Nota primò cauſas appellationum reddi per alium poſſe, ſi vel non ſit quæſtio capitalis. l.1. vel is cauſas reddat, qui nomine alieno damnatus eſt, vt procurator. l.2.

X. *Si tutor, vel curator, vel magiſtratus creatus, appellauerit.*

NOta ſecundò eum qui ab iniuncto munere appellauit, putà cui delata eſt tutela vel curatio vel magiſtratus, non liberari ab illius muneris onere & periculo, niſi ipſe. l.1.aut eo mortuo heres eius cauſas appellationis probauerit. l. 2. Magiſtratum à datione ſiue iniunctione muneris, tutorem autem vel curatorem à reiecta excuſatione appellare,docui.ꝟ.tit.4.

XI. *Eum qui appellauerit in prouincia defendi.*

POſt quinque effectus appellationis declaratos, deciduntur tres quæſtiones itidem ad appellationis effectum pertinentes. Prima quæſtio eſt,an is,qui appellationis perſequendæ cauſâ peregrinatur, in ſua prouincia conueniri poſſit. Reſpondetur poſſe.l.1.

XII. *Apud eum, à quo appellatur, aliam cauſam agere compellendum.*

SEcunda quæſtio eſt,vtrum is,qui appellauit, cogatur apud iudicem illum à quo appellauit, alias cauſas quarum eſt iudex competens, agere, an eum quaſi ſuſpectum & appellatione offenſum recuſare poſſit. Reſpondetur apud hunc iudicem agi oportere, nec eſſe recuſationi locum.l.vn.

XIII. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

TErtia quæſtio eſt, vtrùm pendens appellatio extinguatur morte appellantis vel eius cõtra quem appellatur,vel eius de quo agitur. Mortuo appellante, ſi nullus ſit heres, appellatio euaneſcit. ſi verò heres exiſtat,ita demum eum ad perſequendam appellationem teneri, ſi eius interſit, vt quia eſt cauſa pecuniaria; aut quæſtio eſt de bonis confiſcandis. ſecus eſt, ſi quæſtio ſit de relegatione, aut alia pœna capitali ſine confiſcatione bonorum.l.vn.aut ſi a nominatione appellatum ſit.C.eod.tit.l.vn. Neque autem mortuo eo, contra quem appellatum fuit, non extinguitur appellatio. C.eod.l.vlt. Neque mortuo eo, de quo agebatur,quia lis durat propter peculium.C.eod.l.penult.& alias acceſſiones,vt fructus,partũ,& ſtipulationem de euictione.D.de rei vindicat.l. vtique.16. De appellationibus hactenus.

XIV. *De iure fiſci.*

IVdiciorum publicorum varia ſunt genera:vt popularia, publica propriè dicta, id eſt legibus publicorum iudiciorum conſtituta, fiſcalia, militaria,& municipalia.quoniam igitur de popularibus, & publicis propriè dictis iam actum eſt:reliqua deinceps explicabuntur. 1
¶ Fiſcus, & ærarium olim differebant: quia fiſcus erat principis, ærarium populi. Plin. in Panegirico, *At fortaſſe non eadem ſeueritate fiſcum qua ærarium cohibes? immo tantò maiore, quantò plus tibi licere de tuo, quàm de publico credis.* Spartianus in Hadriano, *Damnatorum bona in fiſcum priuatum redigi vetuit, omni ſumma in ærario publico recepta.* Sed poſtea omnibus ad principem tranſlatis,fiſcus & ærarium promiſcuè dici cœperunt:& ita in libris iuris accipiuntur.l. edicto. 13.in princ. & ꝟ.de falſ.l.1.§.ex illa.& C.de quadrien. præſcript. l. 1. & Inſtit. de vſucap.§. vlt. Duplex eſt igitur principis ſubſtantia;altera fiſcalis, altera priuata.fiſcus autem eſt publica principis ſubſtantia, ſeu publicum ærarium. l. 6. in fi. & C. vbi ſenato.vel clariſſ. l.vltim. verſ. cuive ſacrus. & de quadrien. præſcript. l. vltim. verſ. ſed ſcimus. & Inſtitut. de vſucap.d.§. vlt. 2
¶ De iure fiſcali duo tractantur hoc titulo. I. Quibus ex cauſis fiſco acquiratur, nam hæ cauſæ multæ & variæ ſunt.l.1. II. Quæ ſint fiſci priuilegia.nam & hæc multa ſunt: vt ius tacitæ hypothecæ.l.aufertur.46 §.fiſcus. facultas conueniendi debitores ſuorũ debitorum. l. 3.§. multa. & alia plura. Sed quãuis fiſcus ſit fauorabilis,& priuilegiatus, non ideo tamen dicendum eſt eum delinquere,qui in dubiis quæſtionibus contra fiſcũ facilè reſponderit.l.non puto.10.Hæc dicta ſint de iure fiſci. 3

XV. *De captiuis, & de poſtliminio, & de redemptis ab hoſtibus.*

SEquitur ius militare; quod in captiuis, in militantibus, in veteranis cernitur. 1
¶ Captiuorum triplex eſt inſpectio,aut enim ſunt in poteſtate hoſtium, aut deceſſerunt apud hoſtes, aut in patriam ſunt reuerſi. Primo caſu hoſtium ſerui ſunt iure gentium. ꝟ. de acquir.rer.domin.l.5. §.vlt. & Inſtit. de rer. diuiſ.§. item ea. Secundo caſu lex Cornelia fingit eos in ciuitate primo captiuitatis momento deceſſiſſe. Tertio caſu ius poſtliminij fingit eos ſemper fuiſſe in ciuitate. quapropter iure poſtliminij priſtinum ſtatũ & priſtina iura omnia recipiunt. Inſtit. quib. mod. ius patr. poteſt.ſolu.§.ſi ab hoſtibus.ea verò quæ ſunt facti, vt poſſeſſionem, ſine noua & corporali rei apprehenſione non recipiunt.l.in bello.12.§.facti.Item redemptus ab hoſtibus. ſi ſeruilis conditionis ſit, non reſtituitur domino, ſed eſt ſeruus redemptoris, donec pretium redemptionis ei reſtituatur.ſi verò ſit homo liber: interim quaſi iure quodam pignoris à redemptore detinetur, donec ei pretium redemptionis reſtituat, aut ſibi à redemptore expreſsè, vel tacitè donetur (putà contracto inter redemptorem & redemptam matrimonio. l.ſi quis ingenuam. 15.in pr. & C. de poſtlim. reuerſ. l. 2. idem dicendum, ſi redemptus ſibi ipſi in redemptoris teſtamento legetur. ꝟ. de legat. j. l. ſenatus.4 ,.§. vlt.) aut ſaltem vitam cum morte commutet. l.ſi pater.15. 2
¶ Poſtliminium dicitur à limine & poſt. Limen hîc vocatur Imperij finis ac terminus. Quare poſtliminio reuerſus dicitur, qui ab hoſtibus ad idem imperij limen & terminum rediit.quamquam is quoque, qui victis hoſtibus recuperatur, ſtatim poſtliminio rediiſſe videtur. Inſtitut. quib. mod. ius poteſt. 3

ſolu.

ſolu. d. §. ſi ab hoſtibus. Hæc dicta ſint de captiuis.

XVI. *De re militari.*

COnſequenter dicendum de militantibus, Nouem
ferè ſunt, in quibus explicandis vniuerſus iuri-
dicus de re militari tractatus conſumitur. Primum de
militis etymologia. ff. de teſtam. milit. l. 1. §. vlt. Secun-
dum de militis definitione. Tertium de militum gene-
ribus. Quartum de militibus creandis. Quintum de
officio militis, & diſciplina militari. Sextum de deli-
ctis militum, vt de deſertoribus, vagantibus, eman-
ſoribus, transfugis. Septimum de pœnis militum de-
linquentium. Octauum de militum dimiſſione. l. mili-
tes agrum. 13. §. miſſionum. & ff. de his qui not. inf. l.
2. §. ignominiæ.

XVII. *De caſtrenſi peculio.*

1 NOnum de priuilegiis militum, quorum nonnulla
habuimus ſuprà de teſtam. milit. hîc vnum pro-
ponitur, quòd filiusfamilias miles de caſtrenſi peculio
diſponere, atque adeo etiam teſtari poteſt quaſi pater-
familiâs: quia in hoc peculio pro patrefamiliâs habe-
tur ſi tamen inteſtatus deceſſerit, pater non fiet ei he-
res, ſed occupabit omne peculium iure patriæ pote-
2 ſtatis, l. 1. & 2. ¶ De peculio & eius ſpeciebus dictum
fuit. ſuprà ſuo titulo. Caſtrenſe peculium definitur in
l. caſtrenſe. 11. quam definitionem potes facere com-
pendioſiorem hoc modo, caſtrenſe peculium eſt, quod
filiusfam. miles ratione militiæ acquiſiuit. De militan-
tibus hactenus.

XVIII. *De veteranis.*

VEterani dicuntur, qui legitima viginti annorum
ſtipendia confecerunt. C. de his qui non imple.
ſtipend. ſacra. ſolu. ſunt. l. vlt. Sed quia tunc honeſtè
dimitti ſolent, idcirco veteranus in iure accipitur pro
eo qui honeſtam dimiſſionem impetrauit, & militi
opponitur. ff. de procur. l. filiusfamiliâs. 8. §. veterani.
& de veteran. & mil. ſucceſſ. in rubr. & Inſtit. de milit.
teſtam. §. ſed hactenus, Poſtquam igitur ſuperiori titu-
lo expoſitum eſt priuilegium militum, rectè hoc titu-
lo declarantur priuilegia veteranorum.

LIBER L.

TITVLVS I.

Ad municipalem & de incolis.

1 POST iura fiſcalia & militaria, rectè ex-
2 plicantur iura municipalia. ¶ Iuris mu-
nicipalis partes duæ ſunt: prima de per-
ſonis; altera de muneribus & honoribus.
3 ¶ Quod ad perſonas attinet, olim municipes diceban-
tur, qui extrinſecùs in ciuitatem Romanam recepti
erant, vt munerum cum populo Romano participes
eſſent, ſuo autem iure, ſuiſque legibus vterentur. co-
loni verò appellabantur, qui è ciuitate Romana in co-
lonias propagabantur, & iura inſtitutáque omnia po-
puli Romani, non ſui arbitrij habebant. Gell. lib. 16.
c. 13. vnde municipium à colonia diſtinguitur in l. eius
qui. 27. §. 1. Sed hodie abuſiue municipes vocamus;
4 cuiuſcûque ciuitatis ciues. l. 1. §. 1. ¶ Municipum du-
plex eſt diuiſio. Prima diuiſio eſt, quòd aut ſunt origi-
narij. C. de munic. orig. ſiue originales. C. de incol. l. 3.
(qui quidem aut naſcuntur, aut manumiſſione vel
adoptione fiunt. l. 1. in princ.) alij voluntarij, qui fiunt
domicilio. C. de incol. l. 6. (& hi vocantur propriè in-
colæ, nam incolas domicilium facit. C. eod. l. 5. & l. 7.)
aut adlectione. C. de his qui ſpon. mun. ſuſcep. l. 3.
¶ De origine nota hoc vocabulum interdum ſumi la- 5
tè, vt complectatur etiam adoptionem, & manumiſ-
ſionem. d. l. 6. interdum anguſtè, vt diſtinguatur non
ſolùm ab adlectione & incolatu, ſed etiam ab adoptio-
ne & manumiſſione. l. ordine. 15. §. vltim. & C. de in-
col. d. l. 7. ¶ De natiuitate nota. I. Filios ſuſceptos 6
ex iuſtis nuptiis ſequi originem patris, ſpurios origi-
nem matris. In vtriſque admittitur exceptio, niſi lege
municipali aliter caueatur. d. l. 1. §. qui ex duobus. & l.
cius. 9. & ff. de ſta. homin. l. cùm legitimæ. 19. l. lex na-
turæ. 24. & C. de munic. orig. l. 3. II. Filium ſequi pa-
tris originem, non domicilium. l. 6. §. 1. l. libertus. 17.
§. patris. III. Eum, qui ex vico ortus eſt, illud munici-
pium pro patria habere, cui ille vicus reſpondet. l. qui
ex vico. 30. IV. Romam eſſe communem patriam
omnium ciuium Romanorum. l. Roma. 33. V Mu-
nicipem non poſſe ſua voluntate origini præiudicium
facere, ſiue ab ea eximi. C. de municipib. orig. l pen.
etiamſi in aliam ciuitatem domicilium transferat. C.
eod. l. vlt. eum verò, qui ſenator factus eſt, originem
retinere quod ad honores, non quod munera obeun-
da. l. municeps. 23. ¶ De manumiſſione vide. l. 6. §. 7
vlt. l. 7. l. libertus. 17. §. ex cauſa. l. filij. 22. in princ. & §.
municipes. l. municeps, 23. in princ. l. pen. §. 1. & C. de
municip. orig. l. 2. & l. vlt. ¶ De adoptione nota I. Ius 8
originis adoptione non mutari, ſed vtroque loco mu-
neribus adoptatum adſtringi, id eſt, tam in ea ciuitate
ex qua originem ducit, quam in ea cuius per adoptio-
nem ciuis factus eſt. l. ordine. 15. §. vlt. II. Natum ex
adoptato, ſimiliter duobus locis adſtrictum eſſe, hoc
eſt, tam in municipio aui naturalis, quàm adoptiui.
l. libertus. 17. §. in adoptiua. III. Eum qui à patre ado-
ptiuo emancipatur, deſinere eſſe eius ciuitatis ci-
uem, quam per adoptionem adeptus fuerat. l. ſed ſi
emancipatus. 16. ¶ De incolis nota I. Eum non eſſe 9
incolam, qui in agro permanet. l. *ciues.* 35. & C. de
incol. l. 3. II. Incolam munera ſubire, & vbi incola eſt,
id eſt, quò domicilium tranſtulit, & vnde originem
ducit. l. incola & his. 29. & C. de municip. orig. l. 1.
III. Incolam poſſe renunciare incolatui, vel domici-
lium aliò transferre, niſi iam ad honorem vel munus
vocatus ſit: tunc enim priùs honorem vel munus ſu-
bire, & perficere debet. l. incola iam. 34. & C. de incol.
l. 1. IV. Si quis neget ſe eſſe incolam, cauſam agi de-
bere apud præſidem prouinciæ, in qua ad munera vo-
catur, non ex qua ſe oriundum contendit. l. pen. in pr.
¶ De domicilio nota I. Poſſe quempiam domicilium 10
ſtatuere vbicumque velit, niſi quo loco ſit ei interdi-
ctum. l. nihil. 31. & poſſe regulariter pro libitu mutare
ac transferre, vt paulò ante notaui, transferri autem
domicilium re & facto, non nuda conteſtatione. l.
domicilium. 20. II. Poſſe aliquem habere domicilium
vel vno loco, vel multis locis. l. 5. l. 6. §. pen. l. eius qui.
27. §. Celſus. vel ſine domicilio eſſe. d. §. Celſus.
III. Non conſtitui domicilium nec incolatum ſola
ædium aut fundi emptione. C. de incol. l. 4. ¶ Specia- 11
liter de domicilio ſenatoris vide l. vlt. C. eod. militis.
l. municeps. 23. §. 1. ſtudioſi. C. de incol. l. 2. mulieris. l.
filij. 22. §. 1. l. ea quæ. 32. l. pen. §. vlt. & l. vlt. §. item re-
ſcripſerunt mulierem. & C. de incol. l. vlt. relegati. d. l.
eius. qui. §. vlt. filiifam. l. 3. l. 4. & iura ſuprà citata de fi-
liis adoptiuis, & de filiis libertorum. ¶ Tandem ad 12
rubricam nota, cùm hic titulus inſcribatur, *ad munici-
palem & de incolis*, intelligi legem municipalem: &
ideo nominatim adiici *de incolis*, quia incolæ non ſunt
propriè municipes, vt ſuprà docui. Expoſita eſt prima
municipum diuiſio.

II. *De*

Digitized by Google

II. *De decurionibus, & filiis eorum.*

1 SEcunda diuiſio eſt, quòd municipes aut ſunt cu-
2 riales ſeu decuriones, aut plebeij. ¶ Nota primò
curiam eſſe ſenatum municipalem: & decuriones eſſe
ſenatores municipales. Non tamen propriè dicuntur
ſenatores. C. h.t. l.omnes.55. ſed latiùs ſumpto voca-
bulo: ſecundum quam ſignificationem duplex eſt ſe-
natus: nempe maior ſeu maximus, qui eſt Romæ. C.
eo. l. vlt. verſ. aliis autem modis. & minor, qui eſt in
aliis ciuitatibus. Nou. Maioria. de curialib. Caſſiod.
3 lib.9.cap.2.in fin. ¶ Nota ſecundò decuriones (vt qui-
buſdam placet) ex eo dictos eſſe, quòd olim, cùm co-
loniæ deducerentur decima pars eorum qui ducebàn-
tur, conſilij publici gratiâ conſcribebatur. ꝗ. de verb.
4 ſign. l.pupillus.239.§.decuriones. ¶ Nota tertiò decu-
rionum ordinem tolli à Leone Nou. 46. ſed hæ No-
5 uellæ nō ſunt in noſtris foris receptæ. ¶ Nota quartò
decuriones & eorum liberos multis priuilegiis frui, ve-
luti ne torqueātur. l. vlt. & ne certis pœnis afficiātur. ꝗ.
6 de pœn. l.motis.9.§.iſtæ.& §.ſeq. ¶ Nota quintò decu-
rionibus honores mādari, & onera impuni. l.7.in prin.

III. *De albo ſcribendo.*

NOta ſextò decurionum nomina in albo ſeu ma-
tricula inſcribi, vel ſecundum legem municipa-
lem, vel (ea ceſſante) eo ordine, quo quiſque maiori-
bus honoribus functus eſt. l.1.& 2. Hæc tamen deſcri-
ptio non facit decurionem, ſi quis contra legem de-
curio creatus ſit. ꝗ. tit.prox. l.Herennius.10. De perſo-
nis municipalibus hactenus.

IV. *De muneribus & honoribus.*

1 SEquitur vt videamus de muneribus & honoribus,
2 Primùm in genere, deinde in ſpecie. ¶ Munus,
publicum, & munus ciuile, pro eodē accipiuntur. l.vlt.
3 §.hæc omnia. ¶ Hoc autē eſt officiū priuati hominis,
ex quo cōmodū ad ſingulos, vniuerſoſq; ciues, rémq;
eorū imperio magiſtratus extraordinariū peruenit, vt
Pomponius definit. ꝗ.de verb. ſignif. l. pupillus 239.§.
munus. Ait *officium*. latè ſumit hoc vocabulū: ne diſtin-
guatur ab onere, vt in l.munus trib. 18. ꝗ.eod. tit. quia
munera, de quibus loquimur, onera ſunt. Ait *priuati
hominis*. Hinc ſeiungitur munus ab honore. Ait, *ex quo
commodum ad ſingulos vniuerſoſq́, ciues*. Quædā munera
publica vniuerſis proſunt, vt viarum munitio, & diſci-
plinæ publicæ correctio. l.honor.14. §. viarū. l. mune-
rū.18.§.hierenarchę quædā ſingulis, vt tutela, vel cura:
quæ eſt quidem munus publicum. l.1.§.vlt.& Inſtit. de
excuſat. tutor. in pr. nō tamen eſt munus reipublicæ. ꝗ.
eod. l.6.§. tutela. vbi pro *prouinciale*, non dubito quin
legendum ſit *patrimoniale*. Ait *rémque eorum*. vniuer-
ſorum ſcilicèt aut ſingulorum. nam exactio tributo-
rum rempublicam auget: quod munus patrimoniale
eſt. l. 3. §. exactionem. ſed tutela vel cura rei priuatæ
pupilli vel eius qui in curatione eſt, ſine dubio pro-
deſt. Ait *imperio magiſtratus*. reſpicit ad id, quod ple-
rumque accidit. ceterum munera obimus aut lege, aut
conſuetudine, aut imperio eius qui iubendi poteſta-
tem habet. ꝗ. de verb. ſignif. l.munus propriè.214. Ait
extraordinarium. Quidam legunt *extraordinario*, vel *ex-
tra ordinem*, vt referatur ad imperium magiſtratus, quia
magiſtratus extra ordinem munera iniungit. Ego re-
tineo lectionem Florentinam, ſecundum quam voca-
tur commodum extraordinarium, quod munera ob-
4 euntes præſtāt ſingulis aut vniuerſis ciuibus. ¶ Mu-
nus diuiditur I. In publicum & priuatum. Publicum
eſt, quod in adminiſtranda republica cum ſumptu ſine
titulo dignitatis conſiſtit. l. honor. 14. §.1. Priuatum
autem eſt, quod in adminiſtratione rei priuatæ cerni-
tur, vt tutela & cura. Nota munus publicum eſſe ver-
bum anceps. nam vel publicum dicitur, eò quòd au-
ctoritate publica imponitur, in qua ſignificatione ſu-
prà dicebam omne munus eſſe publicum: vel quia in
rei publicæ adminiſtratione verſatur, in qua ſignifi-
catione ſumitur in d. §. 1. Quare tutela & cura ſunt
munera publica in priori, non in poſteriori ſignifica-
tione, vt ſuprà docui. II. In perſonale, patrimoniale,
& mixtum. l.vlt.in pr. Perſonale eſt, quod animi vigi-
lantiâ, & corporali labore, ſine ſumptu & ſine geren-
tis damno perpetratur. l.1.§. illud. & d. l.vlt. §.1. vnde
etiam vocatur munus corporale. l.3. §.corporalia. & l.
4.§.pen. vt tutela, cura. d.l.1. §.vlt. iudicis functio. d.l.
vlt. §. iudicandi. Patrimoniale munus eſt, quod ſum-
ptu patrimonij & detrimento adminiſtrantis expedi-
tur. d.l.vlt.§.patrimoniorum ſunt, vt hoſpitij præbi-
tio. d.l.3.§.munus hoſpitis. Mixta ſunt, quæ & corpo-
rali miniſterio geruntur, & detrimentum gerentibus
inferunt, vt tributorum exactio. d.l.vlt.§.mixta. Hæc
tripertita munerum diſtribuito poteſt reduci ad bi-
membrem, vt dicantur alia eſſe munera patrimonij,
alia perſonalia: & patrimonij munus dicatur, in quo
ſumptus maximè requiritur, etiamſi miniſterium quo-
que aliquod adhibeatur. l.1.in princ. & §.pen. & l.6.§.
ſciendum. ¶ Patrimonialia munera ſubdiuiduntur in 5
duo genera. nam quædam poſſeſſoribus ædium vel
agrorum iniunguntur, alia ſolis municipibus impo-
nuntur. d.l.6.§ pen. & d.l. vlt.§. patrimonium autem.
¶ Honor municipalis eſt adminiſtratio reipublicæ 6
cum dignitatis gradu, ſiue cum ſumptu, ſiue ſine ero-
gatione contingens. l. honor. 14. in pr. ¶ Nota pri- 7
mò honorem ſuſtinenti, munus deferri non poſſe:
munus ſuſtinēti, honorem deferri poſſe. l.honorē.10.
¶ Nota ſecundò munera ſubiri tam in loco originis, 8
quàm in loco domicilij. l.3. in pr. ¶ Nota tertiò ho- 9
nores gradatim deferendos eſſe, non per ſaltum. l. vt
gradatim.11.in pr. & d.l.honor.14.§.pen.

V. *De vacatione, & excuſatione munerum.*

NOta quartò munera & honores etiam inuitis in-
iungi, niſi qui ſint immunes. Immunitas eſt va-
catio muneris à iure, vel à principe conceſſa. Excuſa-
tio autem eſt cauſa immunitatis ſeu vacationis. Sed
immunitas à muneribus quæ poſſeſſoribus imponun-
tur, nemini conceditur ꝗ. ti.prox. l.vlt.§.ab huiuſmodi.

VI. *De iure immunitatis.*

NOta quintò iura immunitatis non adiuuari inter-
pretatione, ſed ſtrictè accipi. Vnde ſi cui vaca-
tio munerum conceſſa ſit, non propterea recuſare ma-
giſtratus poterit, quia magiſtratus non eſt munus, ſed
honor. ꝗ. de muner. & honor. l. cui muneris. 12. Item
perſonis datæ immunitates, ad heredes non tranſmit-
tuntur. l.1.§.1. Hæc dicta ſint de muneribus in genere.
Deinceps præcipua quædam munera ſpecialiter decla-
rabuntur.

VII. *De legationibus.*

PRimum munus eſt legatio. Nam legatio eſt munus 1
legati. legatus autem eſt, qui publicè à principe vel
à repub. mittitur, vt publicum negotium eius nomine
expediat. ¶ Legatos à legando dictos eſſe, quia publi- 2
cè leguntur, id eſt, eliguntur, tradit Varro lib.4.& 5.de
lingua Latina. ¶ Legatorum diuiſiones hæ notentur. 3
I. Alij ſunt legati nationum. Varro dicto libro 4. vt
hoſtium. l.vltim. alij legati principis. ꝗ. qui teſtam. fac.
poſſ. l.qui à latronibus.13.§.1. vt olim populi Romani.
ꝗ. de rer. diuiſ. l.ſanctum.8.§.1. Alij legati municipales

Digitized by Google

vel ad principem.l.5.& C.eod.l.3.penult.& vlt.& ꝟ.de
muner. & honor.l.vlt.§ legati.vel ad præſidem. l.4.§.ſi
accuſatio. hic autem titulus eſt de legatis municipali-
bus. II. Alia eſt legatio neceſſaria, quæ reipub. cauſâ
ſuſcipitur: alia legatio libera, quæ proprij commodi
cauſâ ſuſcipitur. l. quod libera.14. Cic. lib.3. de legib.
III. Aut eſt vnus legatus, ſiue vnius, ſiue plurium le-
gationum.l.pen.in princ. aut plures legati vnius lega-
tionis.l.2. §.pen. Sed edicto Veſpaſiani cautum eſt, ne
ciuitas plures quàm tres legatos mittat. l. 4. §. vltim.
IV. Aut eſt legatio gratuita, aut non gratuita.l.2.§.vlt.
l.ſi abſenti.11.Gratuita eſt, quam quis ſuo ſumptu per-
agendam ſuſcipit. non gratuita, ex qua legatiuum, id
eſt viaticum accipit. d.l.2.§.vlt.& ꝟ.de muner. & ho-
nor. l. vlt. §. legati. quod legato in legationis munere
defuncto ab heredibus eius non reſtituitur. l. legatus.
10.§.1. Ac illi quidem, qui gratuitam legationem ſuſ-
ceperunt, per alium, qui vicarius appellatur, hoc mu-
nus obire poſſunt.d.l.ſi abſenti.in princ.qui verò lega-
tiuum accipiunt, alios quàm filios ſuos, vicarios dare
non poſſunt.d.l.4.§.legati.

VIII. *De adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

1 SEcundum munus eſt adminiſtratio rerum ad ciui-
tatem pertinentium. quod quidem multiplex eſt,
quia non ſolent omnia vni committi, Idcirco varia
ſunt adminiſtratorum nomina: vt curator reipublicæ,
l.2. §. grani.l.3.§. filium, curator Kalendarij. ꝟ.de mu-
ner.& honor.l.vlt.§.Kalendarij.alij habent curam an-
nonæ, vt iuſto pretio vendatur.d.l.vlt.§.qui annonam,
alij curam emendi frumenti, olei, &c. ead. l. §. cura.
2 ¶ Nota primò hos teneri rationem adminiſtrationis
ſecundum fidem datorum & acceptorum reddere. d.
l. 2. §. quod de frumentaria. ita vt dolum & culpam
præſtent.l.6. ſed ob culpam in ſimplum, ob dolum in
duplum damnātur. nec pœna in heredes eorum tran-
3 ſit. l. vlt. §. item reſcripſerunt curatores. ¶ Nota ſe-
cundò eos vſuras quoque pecuniæ, quæ apud ipſos re-
manſit, reipublicæ debere: ſed pecuniæ, quæ à redem-
ptoribus operum non poteſt exigi, ſortis dumtaxat
4 periculum præſtare.d.l.vlt.in princ. ¶ Nota tertiò hos
exemplo tutorum teneri, ita vt prius conueniatur, qui
geſſit, eiúſque fideiuſſor; deinde in ſubſidium conue-
niatur eius collega.l.2.§. ius reipublicæ.§. idem ex ea-
dem.& §. ſeq.l.3. in princ. ſed ei, qui pro collega ſuo
ſoluit, contra illum eiúſque heredes actio decernitur
ex bono & æquo ad repetendum quod ſoluit. d. l.1.§.
5 actio. & §. ſeq. ¶ Nota quartò pecuniam alicui vſui
deſtinatam, regulariter non debere in alios vſus con-
uerti.l.1.l.2.§.quod de frumentaria.l.5.§.1. quandoque
tamen hoc vtilitatis cauſâ permitti. ꝟ.de operib.publi.
l.vlt.in princ.

IX. *De decretis ab ordine faciendis.*

1 NOta quintò de rebus ciuitatis ſolere decreta ab
2 ordine decurionum interponi. ¶ Sed vt hæc de-
creta valeant, duo requiruntur. I. Vt legitimus de-
curionum numerus adfuerit. l.2.id eſt, minimùm duæ
decurionum partes. l. 3. II. Ne ſit decretum ambitio-
ſum, quod in gratiam alicuius priuati nihil tale me-
rentis factum ſit, ſed ad publicam vtilitatem reſpiciat,
l.4. In cuius legis.§.1.pro *alienum*, ſcribendum *alicuius*,
3 & legendum alicui ius. ¶ Quod autem ſemel ordo
legitimè decreuit, retractari non debet.l.pen.

X. *De operibus publicis.*

1 GEnerali tractatui de rerum ciuitatis adminiſtra-
tione ſubiicit titulum ſpecialem de curatione
operum publicorum. ¶ Nota primò redemptorem 2
operis curatori, hunc autem reipublicæ teneri.l.2.§.1.
Hic eſt, qui vocatur pater ciuitatis in l.vn.C.de ratioc.
ope.publ.Cuiac.ad l.3.C.de iis qui ſpon.mun.ſuſcep.l.
3.& Obſeru. lib.10. cap. 36. Redemptores ſunt, qui
opus ſuâ materiâ faciendum conducunt. ꝟ. de rei vin-
dic. l.redemptores. 39. in princ. Gallicè *à prix fact.*
¶ Nota ſecundò nouum opus publico ſumptu fieri 3
non poſſe ſine permiſſu principis: priuato autem ſum-
ptu fieri poſſe etiam inconſulto principe, niſi ad æmu-
lationem alterius ciuitatis pertineat, vel materiam ſe-
ditionis præbeat, vel circus, vel theatrum vel amphy-
teatrum ſit. l. 3. in princip. vbi pro *circum* lego *circus*.
¶ Nota tertiò, ei, qui pecuniam in opus publicum im- 4
pendit, pro præmio concedi, vt ſuum nomen operi
inſcribat, cùm alias ſolius principis nomen inſcribi
poſſit.l.2.in princ.& §.vlt.l.3.§.vlt.l.4.l.vlt.§.1.

XI. *De nundinis.*

TErtium munus eſt cura nundinarum. Dicere poſ- 1
ſumus nundinas eſſe magnos mercatus, & merca-
tus eſſe paruas nundinas. ¶ Nota primò non eſſe cui- 2
liber ciuitati ius nundinarum, ſed eſſe hoc à principe
impetrandum. C. h. tit. l. vn. impetratum autem non
vtendo per decennij tempus amitti.l.1. ¶ Nota ſecun- 3
dò eos qui veniunt ad nundinas, non poſſe priuari de-
biti antea contracti nomine conueniri.d.l.vn.

XII. *De pollicitationibus.*

QVartum munus eſt exactio pollicitationum rei- 1
pub. factarum. ¶ Pollicitatio eſt ſolius offeren- 2
tis promiſſum: ideóque differt non ſolùm à contractu,
ſed etiam à pacto, quod eſt duorum pluriúmve con-
ſenſus atque conuentio. l. 3. in pr. eadémque ratione
differt à conſtituto: nam cõſtitutum eſt ſpecies pacti. 3
¶ Ex pollicitatione regulariter non datur actio. Sed
fauore reipublicæ placuit pollicitationem reipubl. fa-
ctam recuſari non poſſe. ꝟ.de muner.& honor.l.6.§.1.
verſ.ſed etſi. dummodò vel ex iuſta cauſa quis promi-
ſerit, puta ob honorem ſibi decretum, vel decernen-
dum: aut res non ſit integra, quia opus ſit inchoatum,
in cuius gratiam pollicitatio facta eſt. l. 1. §. 1. & ſe-
quentibus. Pollicitatio quoque Deo facta, quæ vo-
tum appellatur, tenet, ſi aut à patrefamilias pubere, aut
à filiofamilias vel ſeruo conſenſu patris vel domini
facta ſit.l.2.

XIII. *De extraordinarijs cognitionibus & ſi iudex litem ſuam feciſſe dicatur.*

QVintum munus eſt iudicandi neceſſitas, quod 1
inter munera perſonalia refertur. ꝟ. de munerib.
& honor.l.vltim. §. iudicandi. ¶ Nota prætorem vel 2
præſidem aut extra ordinem cognoſcere, vt de mer-
cedibus, ſalariis, & honorariis. l.1. aut iudicem dare.
Hic ſi male iudicet, litē ſuam facere dicitur. & ſi qui-
dem per imprudentiam id fecerit, ex quaſi delicto
tenetur actione in factum, & arbitrio de ea re iudican-
tis punitur.l.vlt.& ꝟ. de oblig. & act.l.5.§. ſi iudex. &
Inſtit.de oblig. quæ ex qua.del. in pr. Sin autem dolo
malo id fecerit, veram litis æſtimationem præſtare
cogitur, & infamiâ notatur. ꝟ. de iudic.l.filiusfam.15.
§.1.& C.de pœ. iud. qui malè iud.l.2. ſed filiusfamilias
iudex non tenetur vltra quantitatem, quæ tunc in pe-
culio erat, cùm ſententiam dicebat. d. l. filiusfami-
lias. §. 1.

XIV. *De proxeneticis.*

INter cognitiones autem præſidis extraordinarias 1
refertur cognitio de proxeneticis.l.vlt. ¶ Proxene- 2
ticum

Digitized by Google

ticuoı eſt pretium proxenetæ. Proxeneta eſt media-
3 tor, cuius opera contractus aliquis perficitur. ¶ De
hoc autem contractu, quem ipſe conciliauit, proxe-
neta teſtimooium dicere non poteſt, niſi vtraque par-
te conſentiente. Nou.90.c.8.

XV. *De cenſibus.*

1 SExtum munus eſt cenſitoris, cui cura cenſus in-
2 cumbit. l.4 §.1. ¶ Cenſum definio, ciuium.l.3.in
pr.& bonorum ad ipſos pertinentium. l.4. deſcriptio-
3 nem publicam.ſ.de probat. l. cenſus.10. ¶ In deſcri-
bendis perſonis notatur ætas,& ſexus.l.3.in pr. In de-
ſcribendis fundis notatur nomen cuiuſcumque fundi,
& in qua ciuitate ant pago ſit,& quos proximos vici-
nos habeat,& eius qualitas & quantitas. d.l.4.in prin.
4 ¶ Hæc ideo,quia tributa præſtantur vel pro modo pa-
trimonij, vel pro capite, niſi ætas vel immunitas ali-
quem excuſet. d.l,3.in pr.l.vlt.§.Diuus.& ſ. de pact.l.
inter.42.& l.epiſtola.52.§.pactum. & de ann.lega.l.li-
berto.21.§.vlt.verſ.à te peto. & de vſu & vſufr.lega.l.
5 generali.32.§.vlt.verſ.item quæſitum. ¶ Fuerunt au-
tem apud Romanos variæ claſſes pro diuerſitate pa-
trimonij & cenſus. Nam Ser. Tullius ciues Romanos
in ſex claſſes diſtribuit: in primam eos contulit, qui
centum millia æris, aut plus obtinerent: in ſecunda
eos poſuit, qui intra centum vſque ad quinque & ſe-
ptuaginta millium centum haberent:in tertia eos col-
locauit,qui quinquaginta millia poſſiderent:ad quar-
tam retulit centum viginti quinque millium: quinta
fuit vndecim millium:in ſextam relati ſunt proletarij,
& capite cenſi. Proletarij dicebantur, qui non am-
plius mille quingentum æris in cenſum deferebant.
Capite cenſi vocabantur, qui nullo aut per quàm exi-
6 guo cenſebantur. Gell. lib.16. cap.10. ¶ Dixi de cenſi-
bus, prout cenſus hoc titulo ſumitur. Io alia ſignifi-
catione cenſus accipitur pro patrimonio.ſ.ad Trebel.
l.cogi. 16.in princ. & C.de epiſcop.audient. l.de crea-
tionibus.27.verſ. ſin autem non talis. ſic Ouidius ac-
cipit illo loco,

——Dat cenſus honores
Cenſus amicitias.——

In alia ſigoificatione accipitur pro annua penſione.
j.quæſt. 3. c. quæſitum. 4.in fin. in qua ſignificatione
ſumitur in tit. ext.de cenſibus. Abſolutus eſt tractatus
de iure municipali.

XVI. *De verborum ſignificatione.*

1 POſtquàm dictum eſt de iure,ac de perſonis, & de
rebus.& expoſitæ ſunt tres iudiciorum diuiſiones:
quarum prima fuit in decreta ſenatus, iuriſdictionem
arbitriũ(de quibus in prima parte)& iudicium propriè
dictum (de quo in ſecunda parte) altera in iudicium
perſonale ex contractibus realibus (de quibus in ter-
tia parte) vel ex eorũ acceſſionibus vel ex cootracti-
bus perſonalibus (de quibus omnibus in quarta par-
te) vel ex ſucceſſione ſiue ciuili teſtamentaria (de
qua in quinta parte) ſiue prætoria ſiue legitima, vel
ex damno infecto, vel ex cauſa vectigalis, vel dona-
tionis; & præiudicium, quod eſt de ſtatu hominis,&
iudicium petitorium, & poſſeſſorium (de quibus om-
nibus in ſexta parte: tertia in iudicium priuatum &
publicum, de quibus in hac ſeptima parte: his omni-
bus expoſitis, compoſitores Pandectarum, vt colo-
phonem operi imponant, duplicem epilogum ſubii-
ciunt. Primus eſt verborum, quibus in iure paſſim
vtimur. horum enim ſignificationes proponuntur; ne
quis in his accipiendis erret. ¶ Verborum appella- 2
tione ſignificantur, non ſolùm ſimplicia vocabula, vt
vrbs, *Roma*. l.2.*res*.l.5.*ſponſio*.l.7.&c. ſed etiam oratio-
nes, vt, *Mihi heredique meo*, *Tibi heredique tuo*. l. con-
iunctionem.29. *Cui res dolus malus aberit, abſuerit*. l. hæc
verba.69. *Quiſquis mihi heres erit, idem filio meo heres eſto*.
l.ſciendum.70.in prin. Is ad quem ea res pertinet.ead.
l.§.1. & multa alia. ¶ Significatio verborum ſumitur 3
vel ex communi vſu loquendi, vel ex proprietate ſer-
monis, vel ex intentione proferentis. ſ. de lega. iij. l.
non aliter. 69. in princ. & de inſtruc. & inſtrum. lega.
l.cùm de lanionis.18.§.item caccabos.

XVII. *De diuerſis regulis iuris antiqui.*

SEcundus eſt epilogus rerum, qui ex regulis iuris 1
conficitur,& merito in extremum locum reiectus
eſt, quia regula non facit ius, ſed ex iure colligitur,
rem (id eſt, deciſionem iuris) breuiter enarrans. l.1.
¶ Regula igitur eſt iuris deciſio, multos caſus breui- 2
ter complectens. & propriè regula eſt, quæ plerum-
que obtinet, vt, *Femina remouetur ab officijs ciuilibus*. l.2.
Non debet cui plus licet, denegari quod eſt minus. l.non de-
bet.21. Exceptio autem eſt, quæ in paucis caſibus vi-
tiat regulam, vt, *Mater, vel auia poteſt eſſe tutrix*. Nou.
118.c.5. quamuis tutela ſit munus virile. C.quan.mul.
tut.off.l.1. Item, *præſes poteſt gladio aliquem punire*. ſ. de
pœn. l. aut damnum. 8. §. 1. *non deportatione*. ſ. eod.
l.2.§.1. & de interdi.& releg.l.6.§.1. licèt pœna gladij
ſit maior deportatione. Idcirco in iure particula *ple-
rumque*, ſignificat regulam: particula *aliquando*, exce-
ptiooem. Cum autem duæ ſunt contrariæ regulæ;
quarum vtra pluribus caſibus obtineat, non facilè
apparet, veluti; *Plus valet, quod in veritate eſt, quàm quod
in opinione*. Inſtitut. de legat. §. ſi quis rem ſuam. *Plus
valet, quod eſt in opinione, quàm quod eſt in veritate*. ſ. de
acquir. hered. l.is qui putat. 15. tunc non ſunt propriè
regulæ, à Doctoribus autem appellantur brocardica:
qualia ſunt, quæ Azo collegit. ¶ Porrò hic titulus 3
eſt *de diuerſis regulis iuris antiqui*, diuerſæ vocantur,
quia ex dioerſis partibus iuris deſumptæ ſunt. ius an-
tiquum hoc loco dicitur, non quod antiquatum eſt,
ſed quod in veterum Iureconſultorum libris conti-
netur: quomodo accipitur etiam ius vetus in rubr.C.
de ver.iure enucl.& vetus prudentia in prooem.Inſtit.
§. & cùm ſanctiſſimas. vel antiqua prudentia.C.
de furt. l.penult.in princ. Hucuſque tituli
Pandectarum: transgrediamur ad
titulos Codicis eadem me-
thodo enarrandos.

* * *

Digitized by Google

J. PACII A BERIGA, J. C.

ISAGOGICORVM
IN CODICEM PRAEFATIO.

1 *D*ECVRSIS *quatuor libris Inſtitutionum, quos Iuſtinianus quatuor elementa appellat, & ſeptem partibus Pandectarum, quaſi ſeptem cœli planetis, adſcendamus ad Codicem Imperialium Conſtitutionum, multis titulis, qui quaſi ſtellæ in octaua ſphæra fulgent, ornatum ac diſtinctum: cui Nouellæ conſtitutiones titulis*
2 *deſtitutæ, non aliter accedunt, quàm octauæ ſphæræ primũ mobile aſtris carens. ¶ Codex dicitur κατ' ἐξοχὴν: quia præſtãtiſſimus liber iuris eſt, ſiue materiã ſpectes, quia maximè deciſiones practicas, & ius quoque ſacrum in Inſtitutionibus ac Digeſtis prætermiſſum continet: ſiue ad cauſam efficientem reſpicias; quia ſingulæ leges in hoc opus relatæ, ab Imperiali maieſtate profectæ ſunt.*
3 *¶ Diuiditur in duodecim libros, vt octaua ſphæra, cui eam comparauimus, in duodecim ſigna*
4 *Zodiaci. ¶ Scriptus eſt autem ferè eadem methodo, qua Pandectæ. nam generalia capita ſunt eodem ordine diſpoſita: ſed particulares quidam tituli alium locum acceperunt. neque hoc perperam factum eſt: quoniam idem tractatus ſæpe ad multas iuris partes pertinet.*

LIBER I.

5 HIc primus liber proportione reſpondet primo libro Digeſtorum: ſed initio præmittitur ius ſacrum ex Chriſtianorum principum conſtitutionibus ſumptum, quod ex Iureconſultorum, qui omnes fuerunt ethnici, commentariis accipi non potuit: & interiicitur tractatus de reſcriptis principum. Sunt igitur huius libri partes quatuor: prima de his, quæ ad religionem pertinent: ſecunda de iure, & legibus: tertia de reſcriptis: quarta de magiſtratibus, & aliis perſonis, quæ circa eos ſunt.

TITVLVS I.

De ſumma trinitate, & fide catholica, & vt nemo de ea publicè contendere audeat.

1 NOn potuit illuſtrius iuris initium poni, quàm fides catholica, & cetera ad ius ſacrum pertinentia, ad cuius normam omnia iura ſunt examinanda, & eatenus probanda, quatenus diuino & ſacro iuri non
2 repugnant, ſed conſentanea ſunt. ¶ Huius ſacri iuris expoſitio quadripertita eſt. Prima pars eſt de fide catholica, id eſt, quam eccleſia catholica amplectitur & probat. Eius autem obiectum eſt ſumma trinitas: id eſt, Deus eſſentia vnus, perſonis trinus. Ipſa fides ab Apoſtolo definitur *Rerum, quæ ſperantur, hypoſtaſis, & earum, quæ non videntur, elenchus.* ad Hebr. cap. 11. ver. 1. Per fidem enim repræſentantur & conſiſtunt, quæ nondum ſunt: ac liquidò demonſtrantur, quæ nec ſenſu, nec humanã ratione percipiuntur, vt mortuorum reſurrectio, & extremum Dei iudicium. Alias fidei ſignificationes, quoniam in Methodico tradidi,
3 hoc loco fruſtra non repetam. ¶ De his, quæ ad fidem pertinent, non eſt publicè diſputandum: quia ſi quid dubium videtur, ſacrorum conciliorum, & eccleſiæ iudicio terminatum eſt, omnéſque fideles debent huiuſmodi determinationi, diuini ſpiritus impulſu factæ, non minùs ore quàm corde aſſentiri, nullóque modo eam in dubium reuocare. l. 4. Non debet, inquam, de fide publicè diſputare, id eſt, coram populo, & (vt dicitur in ead. l. 4.) turbis coadunatis & audientibus: quod perfidiæ & tumultûs occaſionem præbet. ceterùm in ſcholis doctè, prudenter, & (vt euidentiùs dicam) theologicè ad inſtruendam iuuentutem, quò magis paganos, Iudæos, hæreticos redargui poſſint, etiam de articulis fidei licet diſſerere, non vt humanis rationibus confirmentur, ſed vt diuinitùs comprobati, humanam rationem ſibi ſubiiciant.

II. *De ſacroſanctis eccleſiis, & de rebus, & priuilegiis earum.*

SEcunda pars eſt de perſonis & rebus eccleſiaſticis. 1
¶ Perſonarum eccleſiaſticarum cœtus ſeu colle- 2
gium appellatur eccleſia. l. ſacroſancta. 8. quæ & conuentus ſacerdotalis dicitur. l. 6. & ſanctiſſimum, catholicum, venerabiléque concilium. l. 1. Alibi latiùs accipitur pro omnium catholicorum collectione. de conſecr. diſt. 1. c. eccleſia. 6. Alibi pro templo ſeu baſilica, quæ catholicorum cœtum continet. J. tit. prox. l. conuenticula. 15. l. διατάζομεν. 46. in princ. & d. diſt. 1.
c. nemo. 7. c. eccleſias. 11. c. eccleſiæ. 16. c. eccleſiis. 18. 3
cum ſim. ¶ Res eccleſiaſticæ ſunt, vt templa, altaria, ſacra vaſa, ſacræ veſtes, martirum reliquiæ. Sunt etiam eccleſię prędia, & res mobiles, de quibus omnibus hoc
titulo agitur. ¶ Priuilegiorũ alia ſunt omnibus eccle- 4
ſiis communia; vt immunitas, id eſt, vacatio à muneribus ſordidis, & extraordinariis. l. 5. alia quarundam eccleſiarũ propria, veluti vt eccleſia Romana ſit omniũ eccleſiarum caput. J. tit. prox. l. pen. in pr. & l. vlt. in pr.

III. *De epiſcopis, & clericis, & orphanotrophis, & xenodochis, & brephotrophis, & ptochotrophis, & aſcetriis, & monachis, & priuilegiis eorum, & quaſi caſtrenſi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptijs clericorum vetitis, ſeu permiſſis.*

PErgit in tractatu de perſonis, & rebus eccleſiaſti- 1
cis, & in primis agit de epiſcopis. Epiſcopus dici-

tur

tur ἀπὸ τὸ ἐπισκοπ…,quod eſt ſpeculari,ſiue explorare;
quia ſubditorum mores & vitam explorat. diſt. 21. c.
cleros.verſ.epiſcopi. Idem vocatur Antiſtes.l.parabo-
lani.18.l.ſi qua per caluniam.22.in pr.l.cum clericis.
25.§.1.cum ſim. quia ante ceteros ſacerdotes ſtat. d. c.
cleros. verſ. antiſtes. & pontiſex. ē. de ſum. trin. l. 1.
quaſi princeps ſacerdotum. d.c. cleros.verſ. pontifex.
& præſul.diſt.21.in princ.& κατ' ἐξοχὴν ſacerdos.l.7.l.ſi
quis in hoc.10.l.quicumque.14.l.parabolani.18.l.om-
nes.33.vel Chriſtianos.ī.tit.prox.l.1.l.Cbriſtiauos.15.
2 & de poſtlim. reuer. l. vlt. verſ. & vt facilis. ¶ Olim
iidem erant epiſcopi & presbyteri:ſed poſtea,vt ſchiſ-
mata vitarentur, vnus ex presbyterorum numero eſt
electus,qui ceteris præeſſet:túncque hi presbiterorum
appellationem retinuerunt: illi verò eſt epiſcopi no-
men attributum. d.c.cleros. verſ. vnde & apud.& diſt.
3 95. c. olim idem. 5. ¶ Epiſcoporum ordo eſt quadri-
partitus. Nam quidam ſimpliciter epiſcopi in maiori-
bus ciuitatibus præſunt ſupra hos ſunt metropolita-
ni,qui in ſingulis prouinciis eminent ſupra metropo-
litanos ſunt archiepiſcopi, qui tam metropolitanis,
quàm ceteris epiſcopis præſunt.ſupra archiepiſcopos
ſunt patriarchæ.d.c.cleros. qui & primates nominan-
tur.diſt.99.in pr. Inter quos primum locum tenet Ro-
manus pontifex,cui ſoli hodie nomen Papæ tribuitur,
cum olim omnes ſacerdotes appellarentur Papæ: ſe-
cundum Conſtantinopolitanus: tertium Alexandri-
nus: quartum Antiochenus: quintum Hieroſolymi-
tanus. ē.de ſum.trin.l.pen.in princ.& l.vlt.in princ. &
No.131.c.2.& diſt.22. Alij ſunt inferiores patriarchæ,
vt Aquileienſis, Cantuarienſis, Bituricenſis, qui pro-
priè archiepiſcopi nominantur glo. in d. c. cleros. §.
ordo in ver.archiepiſcopis.Hęc dicta ſint de epiſcopis.
4 ¶ Conſequenter agitur de clericis. Clerici ſunt,qui in
eccleſia Chriſti deſeruiunt. d. c. cleros.verſ. generali-
ter.vel,qui diuino cultui miniſteria religionis impen-
5 dunt.C. Th.h. t.l.2. ¶ Clerici dicuntur ἀπὸ τοῦ κλήρου,
id eſt, à ſorte, vel hereditate: quia de ſorte Domini
ſunt, & Matthias Apoſtolus ſorte electus eſt: vel quia
Dominus eſt eorum portio & hereditas. d.c.cleros.in
pr.Ergo etiam epiſcopi clericorum appellatione con-
tinentur.l. quiſquis cenſibus. 16. d. c. cleros. verſ. ge-
neraliter. ſed hoc tit. clericorum vocabulum videtur
anguſtiùs accipi pro iis perſonis eccleſiaſticis,qui epi-
6 ſcopo ſubſunt. ¶ Clericorum alij ſunt in maioribus,
alij in minoribus ordinibus. Qui ſunt in maioribus or-
dinibus, partim ſunt ſacerdotes, nempe epiſcopi, &
presbyteri: partim ſunt in ſacris, nimirum diaconi, &
ſubdiaconi. In minoribus autem ordinibus ſunt aco-
luthi, exorciſtæ, lectores, oſtiarij. l.6. quib. adduntur
pſalmiſtæ ſeu cantores. & d.c. cleros.& diſt.23.c.pſal-
miſtæ. 21. & diſt. 25. c. perlectis. verſ. ad pſalmiſtam.
Sunt & alij, qui minùs propriè vocantur clerici, & à
clericis propriè dictis ſeiunguntur, videlicèt copiatæ
ſeu collegiati ſeu decani. C. Th. de luſtrali collar. l. 1.
parabolani.l.placet. 17. & l. ſeq. & l.ſi qua per calum-
niam. 22.§.1. eccleſiæ defenſores.l.omnes. 33.§.in hac
autem.l. repetita. 41. l.omnem adhibentes. 42.§. præ-
terea ſancimus.9. & ī. de teſtam.l.conſult[illegible]3.& viſi-
tatores.diſt. 8.c. non debere, qui in d.l. omnem adhi-
bentes.§ præterea ſancimus.appellantur περιοδευταί, id
7 eſt, circuitores. ¶ Presbiteri,id eſt,ſeniores dicuntur,
non tam ab ætate ſenili,quàm ab honore & dignitate,
quam acceperunt.hi namque ſunt ſacerdotes,quia ſa-
cra dant, vt epiſcopi: ſed neque chriſmate frontem
ſignant, neque ſpiritum paracletum dant, quoniam
hæc ſunt epiſcopis reſeruata. d. c. cleros. §. presbyter.
Ex horum numero eſt, qui ceteris præeſt, & vocatur
archipresbyter. diſt. 25. c. dilectis. §. archipresbyter.
¶ Diaconi Græco, miniſtri Latino vocabulo nuncu- 8
pantur: quia vt ad ſacerdotes conſecratio, ita ad dia-
conos miniſterij diſpenſatio pertinet vnde etiam Le-
uitæ nominantur, quia inſtituti ſunt exemplo Leui-
tarum, qui in veteri eccleſia ſacerdotibus miniſtra-
bant. d. c. cleros. §. Leuitæ. Hi debent obedientiam
presbyteris, vt presbyteri epiſcopo. diſt. 93. c. diaco-
ni ſeptem. 12. Ac dicuntur eſſe quaſi oculi epiſco-
pi, perſcrutantes ſingula, quæ in eccleſia fiunt, &
cuſtodientes epiſcopum ab inſidiis. ead. diſt. c. diaco-
ni eccleſiæ.6.& c.diaconi qui.11. Ex his vnus eligitur,
qui ceteris & ſubdiaconis præeſt,ac vocatur archidia-
conus. Nou.123.c.3. & d. diſt.25.c.perlectis. §. archi-
diaconus.& archipresbyterum quoque ſibi ſubiectum
habet. d. c. perlectis. §. archipresbyter. ¶ Vt diaconi 9
ſacerdotibus, ita ſubdiaconi diaconis aſſiſtunt & mi-
niſtrant. d. c. perlectis. §. ad ſubdiaconum. & §. ſeq.
¶ Acoluthus ἀπὸ τὸ ἀκολουθεῖν, quod eſt ſequi, quaſi 10
pediſequus vocatur à Iuſtiniano No.59. in iure autem
Pontificio appellatur acolytus, quaſi non prohibitus:
quia etſi ſacra miniſteria non peragebat, tamen cùm
miniſteria quædam præberet, adeſſe non prohibeba-
tur, Latinè ceroferarius dicitur, quia cereum portat,&
luminaria præparat: ſed & ſuggeſta pro euchariſtia
ſubdiaconis præparat.d.c.cleros.§.acolyti. & d.c. per-
lectis. §. ad acolytum. ¶ Exorciſta Græcè, adiurans 11
Latinè dici poteſt,qui nomen domini Ieſu inuocat ſu-
per catechumenos, & ſuper eos qui habent ſpiritum
immundum.d.c.cleros.§.exorciſtæ. & d.c. perlectis.§.
ad exorciſtam. Cathecumeni dicuntur, qui nondum
ſunt baptizati, ſed in religione inſtituuntur, baptiſ-
mum ſuſcepturi. ¶ Ad lectorem ſeu pronunciatorem 12
pertinet lectiones pronunciare, & voluntatem Dei
populo prædicare.d.c.cleros.§. lectores. & d. c. perle-
ctis.§.ad lectorem. ¶ Oſtiarius, id eſt, ianitor claues 13
habet eccleſiæ, quam aperit, & claudit: & quæ intus
ſunt, cuſtodit: fideles recipit,excommunicatos & in-
fideles excludit.d.c.cleros.§.oſtiarij.& d.c. perlectis.§.
ad oſtiarium. ¶ Ad pſalmiſtam ſeu cantorem pertinet 14
officium canendi. d. c. cleros. §.lectores. & diſt. 23. c.
pſalmiſta.21. & diſt.25. d.c. perlectis. verſ. ad pſalmi-
ſtam. Cantorum duo ſunt genera. nam qui vocem in
cantu præmittit, cantor nominatur, qui voce ſubſe-
quenter canendo reſpondet, ſuccentor appellatur. d.
verſ.cantor. ¶ Decani ſeu collegiati ſeu copiatæ (tot 15
enim nominibus appellabantur) ad eccleſiæ Conſtan-
tinopolitanæ obſequia, præſertim ad curanda funera
deputati erant. Nou.43.& 59. ¶ Parabolani,ſic dicti, 16
quod in pericula ſe facile coniicerent, ad curandos
ægrotos deputabantur. l. parabolani. 18. ¶ Eccleſiæ 17
defenſores œconomis res eccleſiaſticas adminiſtran-
tibus præerant.l.omnes. 33.§.hoc nihilominùs. ¶ Vi- 18
ſitatores, ſeu periodeutæ, id eſt,circuitores,in vicis &
caſtellis conſtituuntur, vbi epiſcopi eſſe non poſſunt.
diſt.80.c.non debere. 5. Huc vſque de clericis. ¶ His 19
ſubiiciuntur,qui diuerſis locis piis præſunt: vt orpha-
notrophi, xenodochi, brephotrophi, ptochotrophi:
id eſt,qui orphanotrophiis,ptochotrophiis præſunt.in
his omnibus locis piis aluntur ſeu recipiuntur paupe-
res nempe in orphanotrophio parentibus orbati: in
xenodochio aduenæ: in brephotrophio infantes: in
ptochotrophio inopes & mendici. Sunt & alia loca
pia: vt noſocomia, in quibus ægroti curantur: & ge-
rontocomia, in quibus ſeues aluntur. ¶ Deinceps in 20
rubr.noſtra proponuntur aſcetriæ,& monachi:qui in-
ter ſe diſtinguuntur, vt aſceterium & monaſterium.l.
omnia, 35. l.ſancimus.46.§. ſi verò aliqua.l.ſacris.47.l.

raptores. 54. & No. 123. c. vlt.& Nou. 134. c. 9. Sed
vtrique eandem viuendi rationem ſequuntur: ac le-
giſlator paſſim tribuit ἀσκητῶν etiam monachiis, & vi-
tam ſolitariam, id eſt, monaſticam etiam aſcetriis.
Ergo alij malunt alio nomine appellari: ſed vis eſt ea-
dem, nec dubitandum, quin ſtatuta de aſcetriis, locum
habeant etiam in monachis; & contrà dicta de mona-
chis, obtineant etiam in aſcetriis. Monachi dicuntur,
quaſi ſolitarij: aſcetriæ, quia piis actionibus ſe exer-
21 cent, & meditationibus vacant. ¶ Ac ſunt aſcetriæ
maſculi, ſeiuncti ab aſcetriis feminis. d.l. ſacris.in pr.
vt monachi à monaſtriis ſeu monialibus. l. ſanctiſſi-
marum.44.§. vlt.l.vlt.in pr.& Nou. 123. c.34. & c. vlt.
22 ¶ Qui quæue monaſterio præeſt, Abbas vel Abbatiſſa
nominatur, Græcè ἡγούμενος, & ἡγουμένη. l.30.& 37.vel
archimandrita.l.53.in princ.& l.vlt.in princ.& N.5.c.
7. & No.123. c. 34. In quibuſdam monaſteriis dicitur
23 præeſſe exarchus. No. 133. c. 4. ¶ Monachorum alij
ſunt clerici, alij laici. At verò regulares dicuntur, qui
certæ viuendi regulæ ſunt adſtricti, ſiue ſint mona-
chi, ſiue non ſint monachi, vt canonici regulares.
24 ¶ Præterea inter monachos quidam vocantur apocri-
ſiarij, quaſi Latinè dicas reſponſales, ſiue reſponſarios,
qui eccleſiarum & monaſteriorum negotia tracta-
bant. l. qui in monaſteriis. 29. & Nou. 6. c.2. & Nou.
123.c. 25.& Nou. 133. c.5. Nonnulli anachoretæ ſiue
heſychaſtæ, qui in contemplatione & quiete vitam
degunt. No. 5.c. 3.& Nou. 133. c.1. Aliqui, ianitores,
qui ingreſsûs in monaſterium, & exitûs ex monaſterio
25 curam gerunt. d. No. 133.c.1. ¶ His perſonis expoſi-
tis, proponuntur earum & locorum piorum varia pri-
uilegia: vt immunitas ab omnibus ſordidis, & extra-
ordinariis, ac perſonalibus muneribus. l. 1. 2. 6. l. om-
nes. 33. §.pen. & cetera priuilegia, quæ ordine in Me-
26 thodico recenſui. ¶ Quædam autem priuilegia per-
tinent ad quaſi caſtrenſe clericorum peculium: vide-
licèt vt filiusfam. clericus de hoc peculio poſſit teſta-
ri, ac teſtamentum querelæ inofficioſi non ſubiaceat.
l.cùm lege. 50. Sed hodie poteſt per querelam euerti,
niſi legitima liberis vel parentibus relicta fuerit. No.
27 123. c. 9. ¶ Poſthæc, agitur de redimendis captiuis:
cùm quia ob hanc cauſam ſpecialiter permiſſum eſt
res eccleſiaſticas alienari. Ꝟ. tit. prox. l. ſancimus. 21.
tum etiam quia ſæpe ad epiſcopum hæc cura pertinet,
vt voluntas teſtatoris, qui aliquid ad redimendos ca-
ptiuos reliquit, impleatur; videlicèt ſi teſtator nemi-
ni hanc curam demandauerit, aut is, quem teſtator
elegit, rem neglectui habeat. l. nulli. 28. §.1. §. quòd ſi
teſtator. & §. quòd ſi inuito. l. ſancimus ſi quis mo-
riens. 46. §. 1. l. ſi quis ad declinandum. 49. §. & ſi-
28 quidem. No.131.cap.11. ¶ Tandem agitur de nuptiis
clericorum vetitis, ſeu permiſſis nam alij nuptias con-
trahere poſſunt, vt lectores, cantores, & ceteri in mi-
noribus ordinibus conſtituti: alij non poſſunt, vt ſa-
cerdotes, & qui ſunt in ſacris. l. ſacris. 45. & Nou. 5.
cap. 8. & No. 6. c. 5. & Nou. 123. c. 13. & diſtinct.
26.27.32.

IV. *De epiſcopali audientia, & diuerſis capitulis. quæ ad ius curámque & reuerentiam pertinent pontificalem.*

1 SVperiori titulo de epiſcopis & clericis ſimul tra-
ctauit: nunc quatuor attributa epiſcoporum pro-
pria declarat, nimirum audientiam, ius, curam, & re-
2 uerentiam. ¶ Quod ad primum attributum attinet;
quoniam epiſcopus contendentes audit, & cauſas di-
iudicat. l. epiſcopale. 8. idcirco dicitur epiſcopalis au-
dientia, vt in hac rubr. & Ꝟ. tit. prox. l. cum clericis. 25.
& epiſcopale iudicium. l.7.& d.l. epiſcopale. 8. & l. de-
cernimus. 13. vel epiſcopalis cognitio, vel diiudicatio.
d.l. epiſcopale. Non tribuitur tamen epiſcopo iuriſdi-
ctio; quia non poteſt ſententiam ſuam exequi, ſed
executio ad ordinarios magiſtratus pertinet. d. l. epi-
ſcopale.& l. quæ de alea. 25. Rectè igitur Sozomenus
εἰς ἔργον, inquit, τὰ κρινόμενα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς
ἄρχοντας καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας, *ad effectum
iudicata ab epiſcopis perducere magiſtratus, & milites qui
eis miniſtrant.* ¶ Porrò cognoſcit epiſcopus de cauſis 3
clericorum & monachorum ciuilibus, (videlicet ſi
clericus vel monachus conueniatur: nam hic quoque
regula iuris obtinet, quòd actor ſequitur forū rei, vel
eccleſiaſticis, & eatenus de criminalibus, vt exaucto-
ratos remittat ad ciuilem iudicem, ab eo puniendos.
No.83.& Nou.123.cap.21. ¶ Ad ius epiſcopale refe- 4
runtur, quæ epiſcopo permittuntur, vel prohibentur:
veluti vt de his tantùm poſſit facere teſtamētum, quæ
ante epiſcopatum habuit, vel pòſt non ab extraneis
acquiſiuit. Ꝟ. tit. prox. l. omnem adhibentes. 42. §. de his
verò. ne eccleſiam ſuam relinquat, & aliò ſe conferat
ſine literis metropolitani, vel patriarchæ, cui eſt ſub-
iectus, niſi iuſſu principis. No.6.cap.3. & N.123.cap.9.
¶ Ad curam epiſcopalem ſpectant, quæ epiſcopis in- 5
iunguntur, adeo vt ſaluo officio prætermitti non poſ-
ſint: veluti vt Deum precetur pro ſalute reipub.& prin-
cipis. l. vlt. in princ.& Ꝟ. tit. prox. l. omnem adhibentes.
42. in princ. & vt populum inſtruat. l.6. Differt igitur
cura à iure, vt officium a facultate. nam ad ius epiſco-
pale referuntur, quæ epiſcopus facere poteſt: ad cu-
ram, quæ facere debet. ¶ Vt autem cura ſignificat 6
officium erga alios, ita reuerentia epiſcopo ab aliis in-
ferioribus debetur. Nam epiſcopo non ſolùm clerici,
ſed & monachi, & abbates ſubiiciuntur. Ꝟ. tit. prox. l.
monaſteria. 40. Vnde abbatis electio requirit confir-
mationem epiſcopi. Ꝟ. eo. l. ſacris. 47. §.1. Hucuſque ſe-
cunda pars de perſonis & reb. eccleſiaſticis: ſequitur
tertia de ijs, qui à vera Chriſtiana religione ſunt alieni.

V. *De hereticis, & Manichæis, & Samaritis.*

POſtquàm dictum eſt de perſonis religioſis, dein- 1
ceps agitur de perſonis à vera religione alienis. Ta-
les ſunt in primis hæretici, vt Manichæi. ¶ Hæretici 2
dicuntur ab hæreſi, id eſt, electione: quia quiſque ſe-
ctam ac diſciplinam eligit & amplectitur, quam me-
liorem putat. xxiv. q. 3. c. hæreſis. Accipitur autem hoc
in loco hæreſis in malam partem, quamuis ſit verbum
medium, quod tam in bonam quàm in malam partem
accipi poteſt. Itaque hæreſis hoc loco dicitur ſecta
corruptæ & improbatæ religionis. ¶ Hæreticus ſu- 3
mitur tribus modis. I. Latiſſimè pro quocumque non
amplectente veram religionem: ſiue ſe Chriſtianum
profiteatur, ſiue ſit Iudæus, ſiue paganus. Ꝟ. ne Chri-
ſtia. manc. l. 2. II. Anguſtè, pro eo, qui, cùm ſe Chri-
ſtianum profiteatur, in articulis fidei errat in qua ſi-
gnificatione hoc loco accipitur. III. Anguſtiſſimè
pro eo, qui inanis gloriæ, vel alicuius temporalis com-
modi gratiâ pertinaciter hæreſim tuetur in qua ſigni-
ficatione ſumptus hæreticus diſtinguitur ab eo, qui
ſimplicitate quadam & errore ſeu temeritate credendi
hæreticis aſſentitur. Vide Auguſtinum cap. 1. de vtili-
tate credendi. ¶ Hæreticorum varia genera & pœnas 4
in Methodico expoſui. Sed omnium peſſimi fuerunt
Manichęi, ſic dictio a Manete Perſa huius ſectę aucto-
re. Hic cum Vrbicus nominaretur, poſt introductam
hæreſim

hæreſim Manes, id eſt, inſanus appellatus eſt. Sectatores autem eum Manichæum, quaſi manna fundentem, vocarunt, teſte Auguſtino de hæreſib. cap. 46. Dicti ſunt etiam Acouanitæ ab Acouano Manetis diſcipulo; & Agoniſtæ, vel Agoniſtici, quòd ſe perpetuò contra principem tenebrarum ſuâ vitâ ſuiſque præceptis & doctrinâ pugnare dicerent. Inter alia falſa dogmata, furoris & inſaniæ plena, duos Deos ſtatuebant, alterum bonum, alterum malum: & mundum de commixtione boni & mali factum eſſe aſſerebant, dum Deus bonus & Deus malus inter ſe pugnarunt; in qua pugna Dei boni partes captiuæ factæ, & creaturis alligatæ ſunt, pro quibus partibus liberandis nunc Deus laborat: liberari autem dicebant non ſolùm per Christi aduentum, ſed etiam per eſum, qui fit à Manichæorum electis. Plura referre piget pudétque: quapropter his omiſſis, orationem ad Samaritas con-
5 uerto de quibus eſt poſtrema huius tituli pars. ¶ Samaritæ hoc loco vocantur, non qui Samaritanam regionem incolunt, vel inde oriundi ſunt, ſed qui Samaritanorum ſuperſtitionem amplectuntur. Hæc ex Iudaiſmo & paganiſmo conſtat. Nam Rex Aſſyriæ colonos in Iudæam miſit paganos & idololatras: qui vrbem Samariam, à qua & tota regio, Samaria dicta eſt, condiderunt. cùm autem à leonibus à Deo immiſſis vorarentur, permiſſu regis accerſiuerunt à Iudæis captiuis ſacerdotem, à quo legem Dei edocti ſunt. ita Deum vt Iudæi, non tamen relictis idolis, colere cœperunt; vt poſtremo libro Regum, cap. 17. ſcriptum
6 eſt. ¶ Samaritarum pœnas pete ex Methodico.

VI. *Ne ſanctum baptiſma iteretur.*

1 INter hæreticos numerantur anabaptiſtæ, id eſt, qui ſactum baptiſma iterant: quod hoc titulo prohibe-
2 tur. ¶ Anabaptiſtarum variæ ſunt genera: ſed ferè ad tria referri poſſunt, alij namque rebaptizãt baptizatos in alia eccleſia ſibi non probata, vt Eunomiani, Ariani, Donatiſtæ: alij baptizatos in infantia, vt noſtri temporis anabaptiſtæ: alij toties rebaptizant, quoties aliquis peccauit, vt eius peccatum abluant, vt Noua-
3 tiani, Marcionitæ, & Donatiſtæ. ¶ Anabaptiſmi pœnas in Methodico expoſui.

VII. *De apoſtatis.*

1 APoſtatæ quoque fidei Chriſtianæ aduerſantur.
2 ¶ Apoſtaſiæ tria ſunt genera, videlicet perfidiæ, inobedientiæ, & irregularitatis. Apoſtaſia perfidiæ eſt, cùm aliquis Chriſtianam religionem eiuſque verum cultum deſerit, vt dicitur in l. 2. & l. vlt. Inobedientiæ verò, cùm aliquis tranſgreditur præceptum ſui ſuperioris. Irregularitatis autem, cùm quis recedit ab ordine aſſumptæ religionis. glo. in c. 1. extrà. hoc tit.
3 ¶ Hoc loco apoſtaſia ſumitur in prima ſignificatione,
4 quæ & maximè propria eſt. ¶ Huius autem ſpecies duæ ſunt. aut enim apoſtata, orthodoxa religione deſerta, retento Chriſtiani nomine tranſit. d. l. vlt. aut in totum fidei Chriſtianæ renunciat, & ad Iudaiſmum, vel paganiſmum, aliámve ſimilem ſectam tranſit. l. 1.
5 & 2. ¶ Sunt etiam variæ pœnæ, quæ ex Methodico peti debent.

VIII. *Nemini licere ſignum Saluatoris Chriſti humi vel in ſilice vel in marmore aut inſculpere, aut pingere.*

HI quoque, tamquàm religioni Chriſtianæ non conſentanea perpetrantes, multantur, qui ſignum Redemptoris noſtri, id eſt, crucem humi pingunt, aut ſculpunt: hoc enim iure prohibitum eſt, ne à prætereuntibus conculcetur.

IX. *De Iudæis, & cœlicolis.*

IVdæos Chriſtianæ religionis hoſtes eſſe nemo igno- 1
rat. Iudæos hoc loco dicimus, non ſecundum carnem, ſed ſecundum fidem, id eſt, non eos, qui ſunt è natione Iudaica, (tales enim poſſunt eſſe Chriſtiani orthodoxi) ſed eos qui vetus teſtamentum malè intellectum recipiunt, nouum autem, quod veteri con-
firmatur, non admittunt. ¶ Iudæorum ſectæ fuerunt 2
ſeptem, quarum nomina hæc ſunt ſadducæi, Scribæ, Phariſæi, Hemero baptiſtæ, Nazaræi, Oſſeni, &
Herodiani. ¶ Sadducæi à Saddoco Antigoni diſcipu- 3
lo cognominati inter Iudæos connumerantur, non ſolùm quia natione ſunt Iudæi, ſed etiam quia Hieroſolymis ſacrificabãt, cùm Samaritani nõ Hieroſolymis, ſed in Silo tribus Ephraim mõte ſacrificandũ & adorandum cenſerent: in ceteris ſimiliores erant Samaritanis, quàm Iudæis: & angelos vel ſpiritus eſſe, nec-
non reſurrectionem negabant. ¶ Scribæ fuerunt le- 4
gis expoſitores, qui traditiones humanas magis quàm diuina præcepta obſeruabant, vt crebram manuum
lotionem, & vaſorum purificationem. ¶ Phariſæi di- 5
cti ſunt ab Hebraico verbo פרש *pharas*, quod exponere, & diuidere ſignificat: vel quia ſeparati erant à ceteris ob ſuperfluam quandam, & exuberantem religionem, qua ſe ceteris præſtare arbitrabantur: vel quaſi omnium optimè legem exponerent: vel quòd maximè clari eſſent & conſpicui ob vitæ ſanctimoniam, quam præ ſe ferebant: etenim angelos & ſpiritus eſſe, animorum immortalitatem, futurúmque Dei iudicium credebant; & vitam à deliciis alienam ducebant, aſſiduè ieiunantes & orantes, atque in decimis, primitiis, ſacrificiis, votis nihil prorſus inter-
mittentes. ¶ Hemerobaptiſtæ dicti ſunt qui quotidie 6
baptizabantur, carnis reſurrectionem negantes, in
ceteris articulis Scribis & Phariſæis aſſentiẽtes. ¶ Na- 7
zaræi à Galaditide & Baſanitide regione orti, ferè in omnibus Iudæorum ſtatuta ſeruabant: ſed neque victimas mactabant, nec animatis veſcebantur, neque Pentateuchum Moſis recipiebant, exiſtimantes aliam
fuiſſe legem, quam Moſes à Deo accepit. ¶ Oſſeni, 8
vel Eſſeni, vel Eſſæi dicti ſunt, vt Philoni placet, à Græco vocabulo, quaſi ὅσιοι, id eſt ſancti. nam in vicis habitabant, & à ciuitatibus abhorrebant, ne commercio cum improbis polluerentur, in perpetuo cœlibatu viuebant, non iurabant, animalia non ſacrificabant, ſed mentes ſacras efficere conabantur; bona communia habebant, diuitias contemnebant, voluptates re-
ſpuebant. ¶ Herodiani putabant Herodem eſſe verum 9
Chriſtum patribus à Deo promiſſum. ¶ Iudæorum 10
propria iura multa ſunt, quæ in Methodico retuli, & inde ab iis peti volo, qui ea ſcire cupiunt. Hæc igitur
dicta ſint de Iudæis. ¶ Conſequenter agitur de cœli- 11
colis, qui cœleſtia ſydera adorant: & cum Iudæis in eodem tit. coniunguntur, propterea quòd ferè ex Iudæorum numero erant. hi niſi ad Chriſtianam fidem conuertantur, pœnis hæreticorum afficiuntur: & ædificia, in quibus conueniebant, eccleſiæ vindicantur. l. cœlicolarum. 12.

X. *Ne Chriſtianum mancipium hæreticus vel Iudæus vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circumcidat.*

ILlud commune eſt hæreticis, Iudæis, paganis, & 1
Samaritis, vt mancipium Chriſtianum eis habere
vel

Digitized by Google

vel poſſidere non liceat. l. 1. & 2. Habere dupliciter
accipitur. nam rem habere quis dicitur, vel quia do-
minium habet, vel quia rem tenet. D. de verb. oblig. l.
ſtipulatio iſta. 38. §. habere. Item poſſidere bifariam
accipitur; nempe aut ciuiliter, id eſt, animo domini;
aut naturaliter, cùm quis non tamquàm dominus rem
detinet. Vtramque igitur prohibitionem latè accipio,
vt dictæ perſonæ Chriſtianũ mancipium neutro mo-
2 do habere vel poſſidere poſſint. ¶ Additur prohibi-
tio, ne Iudæus mãcipium ſiue Chriſtianum, ſiue alîus
ſectæ (id eſt, non Iudæum) circumcidat. Quamuis
enim rubrica tantùm Chriſtiani mancipij mentionem
faciat, tamen lex 1. eandem ſententiam ad alterius cu-
3 iuſuis ſectæ mancipia producit. ¶ Pœnæ iis, qui ad-
uerſus dictas prohibitiones commiſerint, in contextu
euidenter proponuntur.

XI. *De paganis, & ſacrificijs, & templis.*

1 MAximè à Chriſtiana religione alieni ſunt paga-
ni, quorum obiter mentionem ſuperiori tit. fe-
cimus. Nam paganos hîc accipimus pro ethnicis ſeu
gentilibus. C. Th. de hæret. l. ne donatiſtæ. 46. & de
pagan. l. qui profano. 21. qui & Græci dicuntur. l. pen.
& vlt. ac nefarios ſacrificiorum ritus, & funeſtæ ſuper-
ſtitionis errores exercent. Nou. Theodoſij de Iudæis.
In aliâ ſignificatione pagani accipiuntur, cùm oppo-
nuntur militibus, vt ℐ. de miliſ. teſtam. l. vlt. & ℐ. loca. l.
2 vlt. ¶ Pagani ſi baptiſmum non ſuſcipiant, exilio &
bonorum publicatione puniuntur: ſi ſuſcepto baptiſ-
mo paganiſmum retineant, vltimo ſupplicio afficiun-
3 tur. l. vlt. ¶ Paganorum ſacrificia & omnes ritus pro-
hibentur, adeo vt ſacrificantes committant crimen
publicum. l. 7. & 8. & ſiquidem pagani ſint, qui ſacrifi-
cant, pœnam Manichæorum patiuntur. l. vlt §. pen. Si
verò pagani non ſint, vltimo ſuppliciò afficiuntur, &
eorum bona publicantur. l. 1. §. vlt. & l. 2. Loca ſacri-
ficiis deputata confiſcantur, niſi eccleſiis aut priuatis
4 ſpeciali principis beneficio ſint conceſſa. l. 5. ¶ Tem-
pla autem non diruuntur. l. 3. ſed clauduntur, ne cui
pateat ingreſſus. l. 1. & 7. Hactenus de perſonis à vera
& orthodoxa religione alienis dictum eſt.

XII. *De his, qui ad eccleſias confugiunt, vel ibi exclamant.*

1 SVpereſt, vt de his dicamus, qui non inſeruiunt ec-
cleſiæ, non tamen ſunt eius hoſtes, vt Iudæi, hære-
tici, pagani; immo ex eà beneficium aliquod experiũt.
2 ¶ Quales ſunt primò, qui ad eccleſias confugiunt, ve-
luti vt ab aduerſariorum ſuorum potentiâ ſe tueantur.
l. vlt. §. 1. (Nam his aſylum eſt eccleſia: nec tantùm al-
taria, & oratorium, ſed omnia loca inter primas eccle-
ſiæ ianuas, vt cellæ, domus, horti, balnea, porticus. l. 3.
3 in princ. ¶ Sed neque pro his, neque pro aliis con-
clamari in eccleſia debet: hoc enim ad ſeditionem
ſpectare videtur. Quare ſi quid per exclamationem
ab Imperatore ad eccleſiam procedente impetratum
ſit, effectu caret: & qui exclamatione vſus eſt, per
præfectum eiectus caſtigatur, d. l. vlt. in pr.)

XIII. *De his qui in eccleſiis manumittuntur.*

SEcundò ſerui, qui in eccleſiis manumittuntur.
Hocuſque de iure ſacro ad fidem & religionem
pertinente.

XIV. *De legibus, & conſtitutionibus principum, & edictis.*

1 IVs humanum, id eſt, ea iuriſprudentiæ pars, quæ
non ad fidem & religionem, ſed ad vitam politicam
ſpectat, partim de ipſo iure, quod eſt iuſtitiæ obie-
ctum, pertractat: partim de iudiciis, per quæ ius obſer-
uatur, & cuique tribuitur. Cùm autem duæ ſint iuris
partes, ſcriptum, & non ſcriptum, conditor Codicis
tantùm de iure ſcripto agit hac in parte: exponendi
autem iuris non ſcripti aliam occaſionem inueniet.
lib. 8. tit. 53. Quapropter hic titulus inſcribitur. *De le-
gibus, & conſtitutionibus principum*, & edictis quoniam
hæc omnia iuris ſcripti nomina ſunt, quamuis aliud
alio ſit magis vel minùs generale. lex enim hîc acci-
pitur pro quouis iure ſcripto, vt & in tit. D. de legib.
¶ Ergo ſpecies legis eſt conſtitutio: ſpecies autem con- 2
ſtitutionis eſt edictum. ¶ De legibus dixi ad d. tit. D. 3
de legib. De conſtitutionibus, autem, & edictis dixi
ad tit. D. de conſtit. princ. ¶ Nota tam decreta, quàm 4
edicta principum habere vim legis. D. de conſtit. pr.
l. 1. §. 1. prætorum autem tantùm edicta vim legis
obtinere. Inſtit. de iu. natur. §. conſtat. & §. prætorum.
non etiam decreta. D. de feriis. l. 1. §. 1. Rationem pete
ex Theophilo. in d §. prætorum.

XV. *De mandatis principum.*

EDicta ſunt conſtitutiones generales: mandata 1
verò ſunt conſtitutiones ſpeciales, quibus cer-
tæ perſonæ, vt præſides, vel iudices, monentur
quid facere debeant. Vnde etiam vocantur commoni-
toria. Non. 31. cap. 2. ¶ Nota hæc mandata ſine ſcri- 2
ptis non eſſe recipienda, niſi princeps iudicem det vel
adiungat, aut acta edi iubeat, aut litem celeriter ter-
minari præcipiat. l. 1. & 2.

XVI. *De ſenatuſconſultis.*

EXpoſita eſt prima iuris ſcripti ſpecies, id eſt, con-
ſtitutio: ſequitur ſecunda, nempe ſenatuſconſul-
tum, de quo dixi ad tit. D. de legib.

XVII. *De veteri iure enucleando, & de auctoritate iuriſprudentium, qui in Digeſtis referuntur.*

TErtiam ſpeciem faciunt reſponſa prudentum, id 1
eſt, ſententiæ & opiniones Iuriſperitorum, qui-
bus auctoritate principis datum eſt, vt de iure poſſint
reſpondere. Nam ab eorum reſponſis non licebat iu-
dici recedere. Inſtit. de iu. natur. §. reſponſa. Sed Iuſti-
nianus iis ſolis vim legis tribuit, quæ ex infinitis ſcri-
ptis delegit, atque enucleauit, & in ſua Digeſta retu-
lit, atque hæc omnia æqualem auctoritatem habere
iuſſit, ita vt hanc vim non tam ab auctoribus Iurecon-
ſultis, quàm ab ipſo Iuſtiniano approbante habeant. l.
1. §. ſed neque. & l. 2. §. tanta. ¶ Huius tituli duæ ſunt 2
partes. I. De vetere iure enucleando, id eſt, de Dige-
ſtis conſcribendis. nam ius vetus appellat, non quod
in vſu eſſe deſiit, ſed quod libris antiquorum Iuriſcon-
ſultorum continetur, vt in l. ſi quis in conſcribendo.
29. ℐ. de pact. & in rub. D. de diu. reg. iur. & in proœm.
Inſt. §. & cùm ſacratiſſimas. & §. igitur. II. De aucto-
ritate reſponſorum in Digeſta ſeu Pandectas relata, vt
ſcillcèt æqualem omnia, tamquàm ab Imperatore pro-
fecta, vim habeant, ſicuti paulò antè notaui,

XVIII. *De iuris & facti ignorantia.*

IVris ſpeciebus expoſitis, poſtremo loco declaratur 1
eius accidens quoddam, id eſt, ignorantia: & pro-
pter tractatus affinitatem ſimul etiam tractatur de fa-
cti ignorantia: quia peruulgata diuiſio eſt, vt alia di-
cantur eſſe iuris, alia facti. Exempli gratiâ, obligatio-
nes in iure conſiſtunt. D. de diuiſ. rer. l. 1. §. 1. conuentio-
nes autem in facto. D. de curat. furio. l. 7. ¶ Duplex eſt 2
ignorantiæ diuiſio: vna à materia, altera à forma. Ra-
tione

Google

rione materiæ alta eſt ignorantia iuris, id eſt, cùm id
neſcitur, quod iure cauetur; putà minorem quatuor-
decim annis non poſſe facere teſtamentum: alia facti,
cùm id ignoratur, quod in facto conſiſtit, veluti te-
ſtatorem eſſe minorem quatuordecim annis. D. hoc
tit.l.1. Ratione formæ diuiditur in errorem & dubita-
3 tionem. Lege notata ad rub. D. hoc tit. ¶ Hucuſque
dictum eſt de ipſo iure: conſequenter dicendum de
iuris obiecto, id eſt, de iudiciis, per quæ ius ſuum cui-
que tribuitur. Iudicant autem princeps, magiſtratus,
arbitri compromiſſarij, & iudices pedanei. de quibus
omnibus dicturi, meritò ſumemus initium à iudiciis
principum: cùm in imperio nihil maius aut ſanctius
ſit imperiali maieſtate. ſ. de legib.l.vlt.in princ.

XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat, vel non.*

1 IMperator implorátibus opem fert. eius autem opem
imploramus duobus modis. Primus modus eſt, cùm
2 preces principi offerimus. ¶ Preces ſunt libellus ſup-
plex, eius deſiderium continens, qui principis auxi-
3 lium implorat. ¶ Nota primò non licere de quacum-
que re ſupplicare. Nam petere à principe non licet,
I. Quod eſt contra ius.l.3.& l.pen. II. Quod eſt dam-
noſum fiſco. d.l.3. III. Adminiſtrationem, vel digni-
tatem. j. de diu. reſcr.l.3. V. Ne debitor exceptione
dilatoria vtatur. l. 2. Dilatio autem ſolutionis ita de-
mum peti poteſt, ſi idonea cautio offeratur.l.4.

XX. *Quandò libellus principi datus, litis conteſtationem faciat.*

NOta ſecundò libellum principi oblatum, dummo-
dò ad eum princeps reſcripſerit.l.2.& j.de donat.
l.illam.35.habere vim litis conteſtatæ, quod ad hoc vt
actionem prætoriam annalem.l.1.& j. de præſcr.trig.
vel quadr. ann. l. 3. perpetuet atque in heredem tranſ-
mittat. l.1.

XXI. *Vt lite pendente, vel poſt prouocationem, aut definitiuam ſententiam, nulli liceat Imperatori ſupplicare.*

NOta tertiò varia precum vitia, propter quæ ſup-
plicanti prodeſſe non poſſunt. Primum eſt, ſi ſup-
plicetur lite pendente, vel finitâ. Quapropter tria hoc
titulo prohibentur. I. Ne ſupplicetur lite pendente
(ſubaudi, in prima inſtantia) l.2. niſi vel acta vel ſenten-
tiam edi, vel litem terminari & ſententiam ferri; vel
iudicem adiungi petatur.l.2. & Nou.113. cap.1. II. Ne
ſupplicetur poſt prouocationem, id eſt, lite pendente
in ſecunda inſtantia. III. Ne ſupplicetur poſt definiti-
uam ſententiam: ſubaudi, à qua non eſt appellatum,
id eſt, poſt litem finitam.l.2.& 3.

XXII. *Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum.*

1 SEcundum vitium eſt, ſi ſupplicetur contra ius. Nam
iudex non ſecundum reſcripta, ſed ſecundum le-
ges & conſuetudines generales iudicare debet.l.vlt.&
ſ. de precib.l.pen.& No.82.cap.13.niſi criminis pœna
per reſcriptum principis remittatur, aut aliquid aliud
concedatur, quod petenti proſit, & alteri non obſit.
2 d.l.pen. ¶ Tertium vitium eſt, ſi ſupplicetur contra
vtilitatem publicam.l.vlt. veluti ſi id, quod petitur, fi-
3 ſco damnum afferat. ſ. de precib. l.3. ¶ Quartum vi-
tium eſt ſubreptio vel obreptio, id eſt, cùm ſupplicans
falſum quidpiam in precibus poſuit, aut aliquid verum
reticet. Hic enim non ſolùm impetratis vti non poteſt.
l.2.& 4. ſed etiam pœnâ falſi afficitur.l. ſi quis obrepſe-
rit.29. etiamſi id quod petiit, & impetrauit, legibus ſit
conſentaneum. l. 5. ¶ Vno caſu obreptio non nocet, 4
videlicèt ſi iudex petitus & à principe datus ſit. l. 1.
Quod ius à Pontifice limitatur, vt ita demum iudicis
datio valeat, ſi impetrans per ſimplicitatem & igno-
rantiam, non malitiosè ſubrepſit, vel obrepſit, & eam
veritatem tacuit, qua expreſſa; vel eam falſitatem ex-
preſſit, qua omiſſa, nihilominùs iudex datus fuiſſet:
tunc enim iudicis datio tenet: ſic tamen, vt ſecundum
iuris ordinem non ſecundum formam in reſcripto ex-
preſſam iudicare debeat. extrà de reſcrip. C. ſuper li-
teris. 20.

XXIII. *De diuerſis reſcriptis, & pragmaticis ſanctionibus.*

REſponſum principis ad preces ſeu libellos ſup- 1
plices, de quibus hactenus egimus, appellatur
Reſcriptum. Nam reſcriptum eſt reſponſum principis
ad conſultationem vel petitionem alicuius iudicis ſi-
ue priuati hominis emiſſum. ¶ Quod vt valeat, qua- 2
tuor requiruntur. I. Vt clauſulam illam contineat, *Si
preces veritate nitantur.* l. vlt. Sed iure Pontificio hæc
clauſula ſuppletur, & eâ ſubauditâ reſcriptum ſuſtine-
tur. ext. eod. c.2. II. Vt notetur tempus dati reſcripti.
l.4. quod quidem in perſonalibus reſcriptis, de quibus
nunc loquimur, obtinet. Nam generalia reſcripta, quæ
in hunc Codicem auctoritate Iuſtiniani ſunt relata,
etiam ſine die & Conſule valent. ſ. de no. Cod. fac.§.
pen.& de Iuſtin. Cod.confirm. §. hunc igitur. III. Vt
princeps manu ſua ſubſcribat. l. 3. ſacro encauſto, id
eſt, cocti muricis, & triti conchylij ardore ſeu cruore
l.6. IV. Vt quæſtor ſubnotet, inter quos, ad quę, & per
quem ſit reſcriptum emiſſum. Nou. 114. ¶ Reſcripti 3
ſpecies duæ ſunt: adnotatio ſeu ſubnotatio, & prag-
matica ſanctio. Adnotatio eſt ad libellum priuatæ per-
ſonæ de priuato negotio ſubſcriptio principis. ſ. de
precib. Imper. offer. l. 1. Pragmatica ſanctio eſt ſacra
principis iuſſio, quæ de negotio publico, causâ in con-
ſilio cognitâ, ad aliquam vniuerſitatem emittitur, ſiue
hoc fiat ad alienas preces, ſiue ad alicuius relationem,
aut ſuggeſtionē. d.l.vlt.& ſ. de ſacroſ.eccle.l.iubemus.
10.& j.de prox. ſacr.ſcrin.l. vlt. Reliqua de reſcriptis
cōmodiùs referā ad hūc titulū in Decretalibus. ¶ Di- 4
ctum eſt de primo modo, quo principis opem implo-
ramus & obtinemus, videlicèt per preces & reſcripta.

XXIV. *De ſtatuis & imaginibus.*

SEcundus modus, quo opem principis imploramus, 1
eſt, cùm ad eius ſtatuam confugimus. ¶ Nota pri- 2
mò ſtatuas ab imaginibus differre: quia ſtatuæ ſunt
aut ſculptæ, vt marmoreæ, vel ligneæ; aut fuſæ, vt
æneæ, vel argēteæ: imagines verò ſunt pictæ. ¶ Nota 3
ſecundò ſtatuas erigi principi. l.2. & 3. & j. tit.prox.l.
vn. & ſ. de epiſc. aud.l. de his, 26. verſ. ſi quis autem.
non aliis perſonis, niſi permiſſu principis. l.1. ¶ Nota 4
tertiò ſtatuas non eſſe adorandas, ne quidem ſi ſint ſta-
tuæ principis.l.2.

XXV. *De his qui ad ſtatuas confugiunt.*

NOta quartò licere ad ſtatuam principis tanquàm
ad aſylum confugere, dummodò hoc fiat ex iuſta
cauſa, veluti ſi quis fugiat ex cuſtodia, aut vinculis,
quibus à potentiori viro detinebatur. D. de pœn.l.ca-
pitalium.28.§. ad ſtatuas. aut ſi ſeruus duriùs, quàm vt
ferri poſſit, à domino tractetur. D. de his qui ſui vel al.
iur.ſunt.l.2.& de offic.præf.vr.l.1.§.1. Hucuſque de iu-
diciis ſeu reſcriptis principis.

XXVI. *De officio præfecti prætoriorum Orientis, & Illyrici.*

1 TRanſgrediamur ad iudicia magiſtratuum,& alio-
2 rum ius dicentium. ¶ Horum alij ſunt vrbani,
alij prouinciales, alij municipales. De vrbanis & pro-
uincialibus ſimul agetur. nam vtrique erant magiſtra-
tus populi Romani. Horum diuiſio duplex notatur.
Prima diuiſio eſt,quòd alij ſunt ordinarij, alij extraor-
dinarij. Ordinariorum alij ſunt illuſtres, alij ſpectabi-
les,alij clariſſimi. nam hæ ſunt tres præcipuæ dignita-
tes , inter quas ſuprema eſt illuſtratus , infima clariſſi-
3 matus,media ſpectabilitas. Nou. 7. in fin. ¶ Illuſtres
ſunt,qui ſequuntur : Primò præfecti prætoriò:de qui-
bus dixi ad tit. D. de off. præf. præt. Fuerunt autem
plures præfecti prætorio : vt Italiæ, No.69.& 70.Gal-
liarum, Orientis, (ſub quo fuerunt quinque diœceſes
Oriens, Ægyptus, Aſiana , Pontica, Thracia) Illyrici,
(ſub quo fuerunt duæ diœceſes,Macedonia & Dacia.)

XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ, & de omni eiuſdem diœceſeos ſtatu.*

1 ET Africæ. Quamuis enim Africa diœceſis olim
eſſet ſub præfecto prætorio Italiæ , vt ex Notitia
Romani imperij conſtat:tamen Iuſtinianus recupera-
ta à Vandalis Africâ,præfectum prætorio Africæ con-
2 ſtituit à ceteris ſeiunctũ.l.1.§.1. ¶ Agitur etiã hoc titu-
lo de toto Africanæ diœceſeos ſtatu : qui partim fuit
politicus, partim militaris. Politico præfuit præfectus
prætorio,ſub quo ſunt præſides prouinciarum.milita-
ri præfuit magiſter militum, cui ſubiecti ſunt duces.

XXVIII. *De officio præfecti vrbi.*

SEcundò præfectus vrbi:de quo dixi D.hoc titulo.

XXIX. *De officio magiſtri militum.*

1 TErtiò magiſter militum. Nam æqualis fuit digni-
tas præfecti prætorio , præfecti vrbi , & magiſtri
2 militum.Ĵ.de præf. præto. ſiue vr.l.1. ¶ Hic poteſta-
tem habet in duces militum , & comites militares , &
ipſos milites.l.1.& Ĵ.de re milit.l.vlt.in princ. & §.vlt.
necnon in ſuos apparitores , dummodò intra ſtatutum
numerum ſint. l.2.nec de tributo agatur,cuius ratione
3 ſubiiciuntur iudicibus ciuilibus. l.3. ¶ Magiſtrorum
diuiſio duplex eſt. Prima diuiſio ſumitur à militia. vel
enim eſt magiſter equitum,vel peditum,vel vtriuſque
militiæ.l.1.Secunda diuiſio ſumitur à locis. alius enim
eſt magiſter militum per orientem , l. 2. alius per Illy-
ricum. l.3 alius per Armeniam, Pontum Polemiacum,
& gentes.l.vlt. alius militum præſentalium. id eſt,qui
præſentes ſunt in comitatu principis. Ĵ. de re milit. l.
vlt.& Ĵ.de appar.mag.mil.l.4.

XXX. *De officio quæſtoris.*

QVartò illuſtris eſt quæſtor ſacri palatij.l.2. Erant & alia quæſtorum genera , vt notaui.D.h.t. Hic orationes principum in ſenatu legebat.D.eo.l.vn.§.ex quæſtoribus.& §.vltim.& eorum reſcripta dictabat.Ĵ. diu.reſcr.l.vlt.iiſque ſubſcribebat. Nou. 114. Item curam gerebat minoris laterculi.l.1.id eſt,codicis, in quo deſcriptæ erant minores dignitates & officia : nam maius laterculum , in quo maiora officia maioréſque dignitates deſcripta erant , ſeruabatur apud primicerium notariorum. Dictum eſt autem laterculum,vel à lateribus, id eſt,à figura quadrata, vt Cuiacio videtur; vel à latendo,vt Hotomano placet.

XXXI. *De officio magiſtri officiorum.*

QVintò illuſtris eſt magiſter officiorum.Hic ſcholis palatinis,& ſcholaribus præeſt.Ĵ.de loca.l.vlt. & de priuileg.ſcholar.l.2.id eſt, officiis,& officialibus, plura de eius officio lege apud Caſſiod.lib.6.cap.6.

XXXII. *De officio comitis ſacrarum largitionum.*

SExtò illuſtris eſt comes ſacrarum largitionum , qui vniuerſæ pecuniæ publicæ præerat , ex qua ſæpe largitiones ex principis liberalitate fiunt. vnde comes ſacrarum largitionum dictus eſt. nam ſacrum paſſim in iure dicitur,quod ad principem ſpectat.

XXXIII. *De officio comitis rerum priuatarum.*

SEptimò illuſtris eſt comes rerum priuatarum , id eſt, priuati patrimonij ad principem ſpectantis. Vt enim duplex eſt patrimonium principis , alterum publicum , alterum priuatum.Ĵ.vbi ſenat.vel clariſſ.l.vlt. & de quadrien.præſcrip.l.vlt.verſic. ſed ſcimus. ita diſtincti ſunt comites rerum fiſcalium,de quo eſt titulus ſuperior; & rerum priuatarum, de quo eſt hic titulus.

XXXIV. *De officio comitis ſacri patrimonij.*

OCtauo illuſtris eſt comes ſacri patrimonij , nam ſacrum patrimonium principis diſtinguitur non ſolùm à ſacris largitionibus,ſed etiam à rebus priuatis. edic.Iuſtiniani 4. cap.2. in fi. & edic.8. cap.2. proinde fuerunt diſtincti comites , rerum priuatarum , & ſacri patrimonij. Hucuſque magiſtratus illuſtres.

XXXV. *De officio proconſulis & legati.*

SEquuntur magiſtratus ſpectabiles. Primò ſpectabilis eſt proconſul. No.7. in fi.eius proprium eſt, vt legatum adiunctum habeat , nam alij prouinciarum rectores & præſides legatum non habent. De officio proconſulis & legati dixi ad eundem tit.in Digeſtis.

XXXVI. *De officio comitis orientis.*

SEcundò ſpectabilis eſt comes orientis.l.vn.& Nou. 7. in fi. Hic olim præerat vndecim prouinciis , vt ſcriptum eſt in Notitia Romani imperij : ſed nouiſſimè Iuſtinianus ei tantùm primam Syriam , & Cyrreſticam regionem ſubiecit.No.8.cap.5.

XXXVII. *De officio præfecti Auguſtalis.*

TErtiò ſpectabilis eſt præfectus Auguſtalis. No. 7. in fi.de quo dictum fuit.D.eod.tit.

XXXVIII. *De officio vicarij.*

QVartò ſpectabilis eſt vicarius , qui vice præfecti mittitur in aliquam diœceſim plures prouincias continẽtem.l.1.& D.de lega.iij.l.1.§.a præfectis. Hucvſque de magiſtratibus ſpectabilibus.

XXXIX. *De officio prætorum.*

SEquuntur magiſtratus clariſſimi. quales ſunt in vrbe prætores,de quibus dictum eſt D.hoc tit.

XL. *De officio rectoris prouinciæ:*

IN prouinciis rectores ſeu præſides , de quibus diximus ſub tit. D. de offic. præſid. Nota primò rectorum appellatione contineri correctores , præſides . & conſulares:nam omnes hi paſſim vocantur clariſſimi, cùm proconſules inter ſpectabiles numerentur.

XLI. *Vt nulli patria ſua adminiſtratio ſine permiſſu principis permittatur.*

NOta ſecundò neminem poſſe ſine ſpeciali permiſſu principis fieri rectorem prouinciæ, ex qua originem ducit,vel in qua domicilium habet.

XLII.

XLII. *De officio præfecti vigilum.*

HActenus dictum eſt de magiſtratibus ordinariis. Extraordinarij verò ſunt. Primò præfectus vigilum. D. de orig, iur. l, 2. §. & hæc omnia. de quo dixi D. hoc tit.

XLIII. *De officio præfecti annonæ.*

SEcundò præfectus annonæ. d. l. 2. §. & hæc omnia. Hic curam annonæ gerit vnà cum præfecto vrbi, cui vt minor maiori adiungitur. ℨ. de offic. præf. vr. l. 1. Abſoluta eſt prima magiſtratuum diuiſio in ordinarios & extraordinarios.

XLIV. *De officio ciuilium iudicum.*

SEcunda magiſtratuum diuiſio eſt, quòd alij ſunt ciuiles, alij militares. Ciuiles ſunt, qui inter paganos ſeu priuatum, vel inter actorem militem & reum paganum ius dicunt.

XLV. *De officio militarium iudicum.*

MIlitares ſunt, qui inter milites, vel inter actorem paganum & reum militem ius dicunt.

XLVI. *De officio tribunum, & comitis militaris.*

1 QVales ſunt tribuni, & comites militares. ¶ Nota
2 primò hunc titulum ſic à Cuiacio reſtitui, cùm
3 in vulgatis Codicibus deſidereretur. ¶ Nota ſecundò
hos ſecundum Cuiacium eſſe clariſſimos, quia continebantur minori laterculo. ℨ. de offic. quæſto. l. 1. Atqui ea lex tantùm loquitur de tribunis, non de comitibus rei militaris, qui in Notitia Romani imperij vocantur ſpectabiles, & in l. vlt. §. vlt. C. de diuerſ. offic. Et mirum, ſi Cuiacius rectè hanc rubricam reſtituit: quia comites videntur præferendi tribunis, vt in ſeq.
4 rubr. ¶ Nota tertiò, Notitiam ponere duos comites
rei militaris, alterum per Ægyptum, alterum per Iſauriam. ſed in d. l. vlt. §. vlt. quinque numerantur, videlicèt Ægypti, Pamphiliæ, Iſauriæ, Licaoniæ, & Piſidiæ,

XLVII. *Ne rei militaris comitibus vel tribunis lauacra præſtentur.*

NOta quartò comites rei militaris, & tribunos à prouincialibus neq; lauacra, id eſt, balnea, neque adærationem, id eſt, æſtimationem loco balnei exigere poſſe. hoc enim ius tantùm illuſtribus magiſtris militum, & comitibus equitum, & peditum conceditur, l. vn. Expoſitæ ſunt duæ magiſtratuum diuiſiones.

XLVIII. *De officiis diuerſorum iudicum.*

MAgiſtratibus ſuprà ſpecialiter expoſitis quædam communia ſunt. Primò commune eſt officium, id eſt, omnes officio ſuo fungi debent. Officium autem triplex hoc loco conſideratur: Primum eſt commune omnibus iudicibus, id eſt, magiſtratibus.

XLIX. *Vt omnes iudices tam ciuiles quàm militares, poſt adminiſtrationem depoſitam, quinquaginta dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant.*

SEcundum eſt proprium iudicum ſeu magiſtratuum prouincialium.

L. *De officio eius, qui vicem alicuius iudicis obtinet.*

TErtium eſt officium eius, qui non eſt iudex, ſeu magiſtratus, ſed eius vice fungitur, quoniam ad tempus ſtatuto minus, putà ad vnum vel alterum menſem, mortuo, vel remoto, vel ad aliam adminiſtrationem tranſlato eſt ſubſtitutus.

LI. *De aſſeſſoribus, & domeſticis, & cancellariis iudicum.*

SEcundò iudicibus variæ perſonæ accedunt, vt aſſeſ- 1
ſores, domeſtici, & cancellarij. ¶ De aſſeſſoribus 2
dictum eſt ad tit. D. de offic. aſſeſſor. ¶ Domeſtici, de 3
quibus hìc agitur, ſunt milites ad magiſtratus cuſtodiam deputati. Nam alij fuerunt domeſtici deputati ad cuſtodiam & tuitionem principis, de quibus. ℨ. lib.
12. tit. 17. ¶ Cancellarij ſunt à ſecretis iudicum, ſic 4
dicti à cancellis, quibus ſecretaria iudicum concluduntur.

LII. *De annonis, & capita adminiſtrantium, & eorum aſſeſſorum, aliorúmve publicas ſolicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam conſecuti ſunt dignitatem.*

TErtiò communia ſunt emolumenta, quæ è publi- 1
co percipiuntur. ¶ Et vel ſunt annonæ, vel capi- 2
ta ſeu capitationes. Annonæ ſunt alimenta, quæ familiæ præbentur. Capita ſunt pabula iumentorum. Sed conſtitutio huius tituli iubet pro his certam pecu-
niam ſolui. ¶ Portò emolumenta tribuuntur non ſo- 3
lùm prouincias adminiſtrantibus, ſed etiam aſſeſſoribus, & aliis publicum aliquod munus ſiue dignitatem
conſecutis. ¶ Nota in illis verbis rubricæ, *eorum aſſeſ-* 4
ſorum, pronomen *eorum* regi à nomine *aſſeſſorum*: ac ſi diceret, eorum qui adminiſtrantibus aſſident.

LIII. *De contractibus iudicum, vel eorum qui ſunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne adminiſtrationis tempore proprias ædes ædificent.*

QVartò communes ſunt contractus, vel donatio- 1
nes. Etenim ne ſubditi vllo modo premantur aut vexentur; iure cauetur, ne adminiſtrantes, aut qui circa eos ſunt, vt aſſeſſores & domeſtici, certis modis contrahant, putà ne aliquid emant, præter ea quæ ad victum quotidianum neceſſaria ſunt. l. vnic. & D. de offic. proconſ. l. 6. §. vlt. & de contrah. empt. l. non licet. 46. & de iu. fiſci. l. aufertur. 46. §. quod à præſide. ne fœnerent vel mutuum dent. ℨ. ſi cert. pet. l. 3. & D. de reb. cred. l. principalibus. 33. ne mutuò accipiant ſine fœnore. D. eod. l. præſidis. 34 immò nequidem ſub fœnore ab iis accipiant, qui apud ſe litigant. ℨ. ſi cer. per. l. pen. ne mercaturam exerceant. d. l. principalibus. ne ſponſalia cum prouinciali contrahant: néue vxorem ducant, niſi ante adminiſtrationem ſuſceptam ſponſalia cum ea contraxerint. ℨ. ſi rector prouin. l. vn. & D. de ritu nupt. l. ſi quis officium. 38. Item prohibentur donationis causâ capere. l. vn. §. prouincias. præter mo-
dica xeniola. D. de offic. præſid. l. 6. §. vltim. ¶ Quintò 2
cōmunis eſt ædificatio vel extructio. Hìc adminiſtrantes, & qui circa eos ſunt, prohibentur ædes vel naues adminiſtrationis tempore extruere ob eandem cauſam, ob quam contrahere, vel ex cauſa donationis accipere prohibentur, id eſt, ne vllo modo ſubditos vexent. l. vn. in princ. & D. de iu. fiſci. d. l. aufertur. §. quod à præſide.

LIV. *De modo multarum, quæ à iudicibus infliguntur.*

1 SExtò iudicibus ſeu magiſtratibus communis eſt
2 multæ inflictio. ¶ Multa eſt coërcitio pecuniaria,
quæ arbitrio iudicis multantis irrogatur. D. de verb. ſi-
3 gnif. l. aliud. 121. §. 1. ¶ Nota primò non eſſe omnino
liberum multantis arbitrium. Nam magiſtratus illu-
ſtres multam dicere poſſunt vſque ad quinquaginta li-
bras auri. l. 4. ſpectabilium alij vſque ad tres alij vſque
ad ſex vncias auri. l. vlt. §. 1. & §. ceteri. clariſſimi vſque
4 ad duas auri vncias. d. l. vlt. in princ. ¶ Nota ſecundò
in multa dicenda requiri cauſæ cognitionem, ne inno-
5 cens multetur. d. l. vlt. §. vlt. ¶ Nota tertiò ſententiam,
qua dicitur multa, ex ſcripto pronunciandam eſſe. d. l.
vlt. §. pen. quod & in aliis ſententiis iudicum requiri-
6 tur. J. de ſentent. ex peric. recit. l. 1. ¶ Nota quartò
7 multam non afferre infamiam. l. 1. ¶ Nota quintò iu-
dicem qui multam dixit, non poſſe eam remittere, ni-
ſi ex iuſta cauſa, vt ob inopiam multati. d. l. vlt. §. vlt. &
8 D. de offic. præſid. l. 6. §. vlt. ¶ Nota ſextò multam ap-
plicari fiſco, niſi iudex in alios publicos vſus eam de-
putauerit. l. 5. De vrbanis, & prouincialibus iuſdicen-
tibus hactenus.

LV. *De defenſoribus ciuitatum.*

1 SEquuntur iudices municipiorum proprij, qui hoc
loco tres proponuntur. Primus eſt defenſor ciui-
tatis, qui etiam vocatur defenſor diſciplinæ. l. 6. & de-
fenſor plebis. J. de offic. iurid. l. vn. quia tales erant in
2 municipiis, quales tribuni plebis Romæ. ¶ Non eſt
igitur magiſtratus, ſed ſimilis magiſtratui, cuius ima-
ginem quandam refert. Nou. 15. cap. 1. in pr. & cap. 5.
3 in princ. ¶ De cauſis ciuilibus cognoſcit iure Codi-
cis vſque ad quinquaginta aureos. l. 1. iure autem no-
uiſſimo vſque ad trecentos aureos: ſed voluntariam
4 iuriſdictionem non habet. d. Nou. 15. cap. 3. ¶ Audit
etiam & punit leuiora crimina: deprehenſos autem
in grauioribus criminibus remittit ad præſidem pu-
niendos. l. 7. & d. Nouel. 15. c. 6. ¶ In carcerem
5 coniicere poteſt. d. c. 6. multam verò dicere non po-
teſt. l. 5.

LVI. *De magiſtratibus municipalibus.*

1 SEcundus eſt magiſtratus municipalis: quo nomine
duumuiri, qui ſunt inter magiſtratus municipales
2 præcipui, ſignificari ſolent. ¶ Dicuntur autẽ duum-
uiri vnum magiſtratum adminiſtrare, & vnius officio
fungi, quoniam eorum officium eſt indiuiduum. D. ad
3 municip. l. Imperator. 11. ¶ Eligebantur è decurioni-
bus. D. de decu. l. 7. §. is qui. vt defenſores eligebantur
4 ex plebeiis. ſ. tit. prox. l. 2. ¶ Habent iuriſdictionem
voluntariam. J. de manu. vind. l. vlt. & D. de adopt. l. 4.
& contentioſam in minoribus cauſis: de maioribus
autem cauſis non iudicant, niſi eorum iuriſdictio con-
ſenſu partium prorogetur. D. ad municip. l. inter. 28.
5 ¶ Tutorem vel curatorem iis dant, quorum faculta-
tes non excedunt quingentos aureos. ſ. de epiſc. aud.
l. ſancimus. 30. & Inſtit. de Atil. tuto. §. nos autem.
6 ¶ Merum imperium non habent, ſed tantùm modi-
cam in ſeruos coërcitionem. D. de iuriſd. l. magiſtrati-
bus. 12. & qui & a quib. l. ſi priuatus. 17. §. 1. & de iniur.
l. item apud. 15. §. vnde quærit. Quapropter ſibi ino-
bedientes non punit, ſed ſuperior iudex eos coërcet.
D. ſi quis ius dic. non obtemp. l. vn.

LVII. *De officio iuridici Alexandriæ.*

TErtius eſt iuridicus Alexandriæ, de quo dixi D. hoc tit. Hucuſque dictum eſt de ius dicentibus.

LIBER II.

TITVLVS I.

De edendo.

POSTQVAM dictum eſt de ius dicentibus, conſequenter dicendum de ipſo iudicio. cuius quidem duo ſunt præparatoria. Primum eſt libelli conuentionalis ſiue actionis editio, de qua dixi D. hoc tit.

II. *De in ius vocando.*

SEcundum eſt vocatio in ius, de qua dixi D. hoc tit.

III. *De pactis.*

VOcati in ius ire debent, niſi iuſta de cauſa excuſentur. Excuſationis vna cauſa eſt pactum, de quo dixi D. h. t.

IV. *De tranſactionibus.*

ALtera cauſa eſt tranſactio, de qua dixi D. h. t.

V. *De errore calculi.*

ILlud ſpecialiter hîc de tranſactione notatur, eam propter errorem calculi reſcindi, niſi de hoc quoque tranſactum ſit. Error calculi eſt error in computatione factus. nam veteres, vt & multi hodie, calculis vtebantur in rationibus ſupputandis. hodie viri elegantiores vtuntur potiùs cifris arithmeticis, quàm calculis, ſed etſi per cifras error committatur, nihilominùs ad hunc titulum tamquàm error calculi pertinebit.

VI. *De poſtulando.*

QVæ hactenus à tit. 19. libri primi expoſita ſunt, partim ad iudices, partim ad iudicia pertinent; deinceps de litigantibus agitur: & primo loco de poſtulantibus, de quibus dixi. D. hoc tit.

VII. *De aduocatis diuerſorum iudiciorum.*

HIc titulus eſt pars ſuperioris. Nam aduocatus eſt 1
Doctor iuris. l. nemini. 11. §. iuriſperitos, ad cu-
ius officium pertinet pro alio. D. de re iudic. l. inter. 54.
id eſt, pro cliente poſtulare. l. ſuggeſtionem. 20. ¶ Non 2
ſolùm autem vocatur aduocatus, ſed etiam patronus.
l. 1. & l. 5. cum ſim. & cauſidicus. l. 2. cum ſim. & orator.
ſ. de epiſc. & cler. l. omnes. 33. §. 1. & togatus. l. 3. & 5.
cum ſim. & ſcholaſticus. J. de luct. aduoc. l. 2. & ibi Cu-
iac. Quamquàm olim aduocatus & patronus differe-
bant, vt conſtat ex M. Tullio pro Cluentio, & ex Aſ-
con. Verr. 1. quia patronus erat orator, qui cauſam age-
bat: aduocatus verò, qui ius ſuggerebat, aut præſen-
tiam ſuam amico accommodabat. ¶ Aduocatorum 3
tria ſunt genera. Nam alij ſunt aduocati ſtatuti, qui in
collegio ſunt. l. per hanc legem. 26. cum ſim. in matri-
cula ſiue albo deſcripti. l. petitionem. 13. in princ. l. ſug-
geſtionem. 20. certo numero, quẽ excedere non li-
cet. l. cum aduocatio. 8. l. nemini. 11. in princ. & §. vlt.
cum ſim. & certo ordine qui turbari nequit. d. l. per
hanc legem. in princ. & l. pen. conſtituti ſub primice-
riis ſeu prioribus ſeu primatibus. l. binos. 10. l. iubemus
pro tempore. 22. in prin. l. petitiones. 24. in prin. d. l. per
hanc

hanc legē.in pr.certo foro addicti.l.4.& ʒ̄.ti.prox.l.vlt.
Alij ſunt ſupernumerarij, qui nec certo numero ſunt,
nec certo collegio comprehēſi,nec certo foro addicti,
ſed per omuia fota liberè oberrant.d.l.nemini.§.vlt.

VIII. *De aduocatis fiſci.*

1 ALij ſunt aduocati fiſci, qui etiam vocantur patroni fiſci. ʒ̄. tit. prox. l. cùm aduocatio. 8.cum
2 ſim. vel ærarij. ʒ̄. eod.l. nemo.28. ¶ Hi verò ſunt, ad
quos pertinet agere cauſas fiſcales,l.1.cum ſim. Agunt
autem ſinguli in eo foro, ex cuius collegio ſumpti
ſunt. nam ex variis foris ſeu diuerſis aduocatorum
collegiis adſumuntur. vtpută electus ex collegio togatorum præfectianorum, cauſas fiſcales agit apud
præfectum vrbi: & ſumptus ex collegio togatorum
prætorianorum, cauſas fiſcales agit apud præfectum
prætorio. ʒ̄. tit.prox. l.cùm aduocatio.8.l.petitionem.
13. l. iubemus pro tempore. 22. in princ. l. petitiones.
3 24. in princ. ¶ Olim erat in quolibet foro vnus fiſci
patronus:ſed poſtea ſpecialiter conſtitutum eſt,vt duo
eſſent in foro præfecti prætorio orientis. ʒ̄. eod. l. bi-
4 nos. 10. & l. poſt duos.15. ¶ Hoc officium olim erat
annuum. d.l. cùm aduocatio. poſtea conſtitutum eſt,
vt biennio duraret, ſaltem in quibuſdam foris, vt in
foro præfecti prætorio Illyrici. ʒ̄. eod. l. ſancimus patronum.12. Alexandrino. d.l.petitionem. verſ. egredientem. Comitis orientis.d.l. iubemus pro tempore.
in princ.ſecundæ Syriæ.d.l.petitiones.in princ.nam de
aliis foris nihil expreſſum reperio.

IX. *De errore aduocatorum, vel libellos ſeu preces concipientium.*

1 ANtequàm tractatui de aduocatis finem imponamus, quædam omnibus aduocatis communia
2 notare oportet. ¶ Primò error aduocati non nocet
clienti,niſi cliens præſens ſit, ac triduano ſilētio com-
3 probet ea quæ aduocatus dixit. l.1. & l. vlt. ¶ Similiter domino litis non nocet error in concipiendo libello admiſſus ab eo qui libellum ſeu preces concepit.l.2.Nam preces & libellum accipimus ἐκ παραλλήλου.

X. *Vt quæ deſunt aduocatis, vel partibus, iudex ſuppleat.*

1 SEcundò ſi quid aduocatus omiſerit, quod ad cauſam faciat,iudex ſupplere debet. ſicut enim error,
ita etiā omiſſio aduocati nocere litiganti non debet.
2 ¶ Idem obtinet in iis quæ omiſſa ſunt à partibus, id
3 eſt, à litigantibus. ¶ Atque hæc indiſtinctè obtinét
in iis, quæ in iure conſiſtunt: non omninodò in iis,
quæ ſunt facti: quia cùm iudex ſecundum allegata &
probata iudicare debeat. D. de offic. præſ. l.6.§.1.nihil
ſupplere poteſt, quod actis non contineatur:ſed quod
in vna parte actorum eſt expreſſum, poteſt in altera
ſupplere, præſertim ſi ſit iudicium bonæfidei, vel arbitrarium: in quibus iudiciis maiorem quàm in ſtrictis poteſtatem iudex habet.

XI. *Ex quibus cauſis infamia irrogatur.*

TErtiò infames ad officium aduocati non admittuntur. D. de poſtul. l. 1. Qui verò & ex quibus
cauſis notentur infamia, docui D. h. t. Hucuſque de
aduocatis: cōſequenter dicendum de procuratoribus.

XII. *De procuratoribus.*

PRæter ea, quæ D.hoc tit.expoſuimus,quædam hoc
loco dicendum de quibuſdam, qui non poſſunt
procurationem in ſe ſuſcipere, vt in ſequentibus titulis explanabitur.

XIII. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, vel actiones in ſe transferre.*

POtentior prohibetur patrocinium litiganti præ- 1
ſtare. Potentior dicitur, cui aduerſarius par eſſe
non poteſt. D. de alien.iud. mut.cau.fac.l.3. Patrocinium hoc locu præſtare dicitur, qui litis procuratio-
nem ſuſcipit. ¶ Nota multis modis poſſe continge- 2
re,vt quis potentioris opem aſſumat: qui omnes modi prohibentur. Primus modus eſt,ſi eum procuratorem faciat, vt modò dixi. Secundus eſt, ſi actiones in
eum transferat. Hic modus à ſuperiori differt: quia ſuprà vetabatur potentior agere nomine alieno, id eſt,
procuratorio: hîc vetatur agere ſuo nomine cauſam
ad alium ſpectantem, & ad ſe tranſlatam. ¶ Si aduer- 3
ſus ea factum ſit; is qui potentioris viri operam redemit, actionem perdit ille autem vir potens extra ordinem punitur.l.1.& 2.

XIV. *De his qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt.*

TErtius modus eſt, ſi quis titulos alicuius viri po- 1
tentis prædio affigat, ne aduerſarius illud prædium petere audeat. Titulus eſt tabula prædio affixa,
quæ nomen, vel effigiem, vel inſignia domini continet,vt colligitur ex l.1.ʒ̄.tit.prox.& Nou.17.cap.15.&
Nou.Tiberij de diuinis domib.cap.1. ¶ Quartus mo- 2
dus eſt,ſi quis in litem,qua pulſatur, potentis viri nomen prætendat, quaſi ad eum cauſa pertineat. Hi duo
modi prohibentur. l.vn.hoc tit. Nam viro illi potenti,
ſi conſenſerit, infamia per iudicem irrogatur. is verò
qui eius auctoritate abuſus eſt, cauſa cadit,& inſuper
ſi ſine viri illius potentis conſenſu id facit, plumbatis
cæſus,damnatur in metallum.

XV. *Vt nemo priuatus titulos prædiis ſuis vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.*

TRia ſunt, quæ inter ſe ſimilitudinem quandam 1
habent: tituli, vela, & ſigna. Tituli ſunt,vt dixi,
tabulæ prædiis affixæ. Vela ſolebant foribus ædium à
veteribus prætendi: vnde *leuato velo*, ſignificat aperta
fore,in l.pen.ʒ̄.de naufrag.ſicuti Cuiacius interpretatur. Signa verò apponuntur rebus mobilibus. Nou.
164.in pr.& Nou.Tiber.de diu.dom.cap.1. ¶ De his 2
igitur omnibus hac in parte agitur, & cùm ſuperiori
tit. dictum ſit de titulis virorum potentium, hoc tit.
agitur de titulis et velis regiis. Nam titulorum appellatione κατ' ἐξοχὴν ſignificantur tituli regij, qui etiam
appellantur tituli fiſcales.ʒ̄.de aquæduc.l.2. ¶ Si quis 3
titulos regios ſuo prædio affigat, prædium confiſcatur.l.1.Si alieno prædio ſine iuſſu iudicis affixerit,grauiſſimè punitur. ʒ̄. de bo. vacan.l.3.id eſt, plebeius vltimo ſupplicio afficitur: clariſſimus, vel decurio, vel
miles, vel clericus proſcribitur & cuilibet licet titulos
regios illicitè affixos deiicere & frangere.l.2.& d.No.
164. Eadem obtinent in velis regiis.d.l.2.

XVI. *Vt nemini liceat ſine iudicis auctoritate ſigna rebus imponere alienis.*

SIgna non poſſumus imponere rebus alienis ſine auctoritate iudicis, id eſt, antequàm per iudicem ſint
nobis adiudicatæ.l.1. licèt nobis ſint obligatæ, immo
nec noſtris rebus ab aliis detentis. l.2. Quòd ſi impo-

S 3

ſita illicitè fuerint, amoueri impunè à quolibet poſſunt.d. l. 1. & eius qui ea impoſuit, bona (vt opinor) confiſcantur,arg.No.17.cap.15.

XVII. *Ne fiſcus vel reſpublica procurationem alicui patrocinij causâ in lite præſtet*

QVemadmodum viripotentes, ita etiam fiſcus & reſpublica prohibentur patrociniũ litiganti præſtare, id eſt, procurationem litis ſuſcipere. Fiſcus eſt populi Romani, vel principis. reſpublica eſt ciuitas Romano imperio ſubiecta.

XVIII. *De negotiis geſtis.*

CVm dictum ſit de procuratoribus, qui mandato domini adminiſtrant. D. de procur. l. 1. conſequenter agitur de negotiorum geſtoribus,qui mandato carent. D. h. t. l. 1. & 2. Huic rubricæ ſatisfeci. D. eod.tit. Hîc eſt finis tractatus de litigantibus: deinceps ſecundum ordinem etiam in Digeſtis adhibitum enarrabũtur cauſæ,de quibus ius dicitur,id eſt,reſtitutiones in integrum, quæ ex variis cauſis indulgentur.

XIX. *De his quæ vi metúſue causâ geſta ſunt.*

PRima reſtitutionis cauſa eſt vis ſeu metus. Nihil autem refert, vtrùm dicas *metus causâ*, vt in Digeſtis; an *vi metúſve causâ*, vt hîc, & vt olim à prætore edicebatur: quia metûs appellatione etiam vis continetur: quatenus quod vi fit, metu quoque fieri videtur.D.eod.l.1. De hac cauſa dixi.D.eod.

XX. *De dolo malo.*

SEcunda reſtitutionis cauſa eſt dolus, de qua dixi. D. hoc tit.

XXI. *De in integrum reſtitutione minorum viginti quinque annis.*

TErtia reſtitutionis cauſa eſt minorennitas, de qua generaliter dictum eſt ſub tit.D.de minor.Hîc autem ſubiicientur quinque tractatus ſpeciales.

XXII. *De filiofamiliâs minore.*

PRimus tractatus eſt de perſonis, quæ in reſtitutione ſpectantur. Hîc primò conſideratur minor filiusfamiliâs.qui cùm poſſit non obſtante patriâ poteſtate conueniri, poteſt etiam in integrum reſtitutionem petere, excepto mutuo,quod iuſſu patris accepit. D.de minor.l.3.§.ſed vtrùm.verſ.proinde.Sed & pater nomine filij, licèt inuiti, reſtitutionem petere poteſt. D.eo.l.patri.27.in princ.niſi filio contrahenti conſenſerit.d.l.3.§.ſed vtrùm.

XXIII. *De fideiuſſoribus minorum.*

SEcundò fideiuſſores minorum,de quibus duo ſunt notanda. Vnum eſt,minorem reſtitui contra ſuum fideiuſſorem, cui tenetur actione mandati. Alterum eſt, fideiuſſorem aduerſus creditorem minoris, apud quem fideiuſſit,ita demum reſtitui, ſi dolus creditoris interuenerit. l. 1. & 2. & D. de minor. l. in cauſæ. 13. in princ.

XXIV. *Si tutor vel curator interuenerit.*

TErtiò tutor vel curator minoris. Hîc ſciendum, minorem reſtitui etiam aduerſus ea quæ tutore vel curatore auctore fecit.l.1.& ĩ.ſi adu.rem iudic.l.4. & D.de minor.l.etiamſi.29.in princ. nec non aduerſus ea quæ ipſe tutor vel curator geſſit:adeo vt electio ſit minoris vtrùm reſtitutionem petere, an contra tutorem actione tutelæ, ſiue curatorem vtili negotiorum actione experiri velit: & altero horum remediorum electo,nihilominùs poſſit illud omittere,& ad alterum tranſire.l.3.& l.vlt.

XXV. *Si in communi eadémque cauſa in integrum reſtitutio poſtuletur.*

QVartò minoris ſocius, vel conſors. Hîc duo traduntur de maiori & minori ſociis vel conſortibus. I. Maioris factum minori non nocet. II. Minoris reſtitutio maiori non prodeſt. Explicit primus tractatus,qui eſt de perſonis.

XXVI. *Si aduerſus rem iudicatam.*

SEquitur ſecundus tractatus de factis, aduerſus quæ neceſſaria eſt minori reſtitutio in integrum. Primum factum eſt condemnatio ipſius minoris. Nota ex ſuperiori rub. in hac & ſequentibus ſupplenda eſſe hæc verba, *in integrum reſtitutio poſtuletur.*

XXVII. *Si aduerſus venditionem.*

SEcundum factum eſt venditio. Hîc ſciendum, in- 1
terdum venditionem ratam manere, quandoque
ipſo iure nullam eſſe,vt reſtitutione opus non ſit, alias
infirmari per reſtitutionem in integrum. ¶ Rata ma- 2
net, nec per reſtitutionem reſcinditur, I. Si minor iurauerit ſe nullam controuerſiam facturum:quia ſtandum eſt iuriiurando. l. 1.& auth.ſacramenta. II. Si res fortuitis caſibus obnoxiæ,vt vinum,frumentum,venditæ ſint tutore vel curatore auctore. D. de minor. l.
ait prætor. 7. §. quæſitum. ¶ Ipſo iure nulla eſt ven- 3
ditio, I. Si pupillus ſine tutore rem vendiderit. II. Si minor curatorem habens, ſine curatore vendiderit. ĩ. de in integ.reſtit.minor.l.3. III. Si res, quæ ſine corruptionis & interitus periculo,vt prædium, venditum ſit ſine decreto prætoris. ĩ. de prædiis minor. l. 2.l. ſi
quidem.11.l.ſi prædium.16. ¶ Aliis caſibus datur re- 4
ſtitutio: ſiue ipſe minor vendidit. ĩ. de fideiuſſ. min. l.1.& D.de minor. d.l.ait prætor. §. 1. ſiue tutor curatórve rem ipſius minoris vendidit.l.2. & D.de minor. l.intra.29.§.1.& l.tutor.47.§.1.

XXVIII. *Si aduerſus venditionem pignorum.*

SIue creditor rem minoris ſibi pigneratam diſtraxit: ſiue res minoris condemnati capta & diſtracta ſit: videlicèt ſi minor magno detrimento ſit affectus. l.1. & ĩ. de præd. minor. l.1. Sed ſi pignus ab eo contractum fuerit,cui minor ſucceſſit,reſtitutio ceſſat.l.2.

XXIX. *Si aduerſus donationem.*

TErtium factum eſt donatio: quæ regulariter occaſionem reſtituendi dat: ſiue minor donauit.ĩ. de inoff. donat. l. 4. ſiue patri donanti conſenſit. l. 2. verſ.in aliis. ſiue donationem ſibi factam remiſit. ĩ.de præd.minor.l.7. Quandoque tamen donatio rata manet, vt quia modica eſt. d.l.4. vel cum auctoritate curatoris facta eſt ex iuſta cauſa.l.1.Quandoque ipſo iure non valet,vt prædij donatio.l.2. & ĩ. de præd. min. l.4.l.prædia.8.

XXX. *Si aduerſus libertatem.*

QVartum factum eſt manumiſſio. Nota minorem non reſtitui aduerſus libertatem,quæ ſemel competiit, ſiue aduerſus factam manumiſſionem. l. 1.2. & vlt.& D.de minor.l.ſi ex cauſa.9. §. vlt. reſtitui tamen aduerſus manumiſſionem & libertatem futuram. l. 1. & D.de minor.l.verum.11.in princ.

XXXI. *Si aduerſus tranſactionem, vel diuiſionem.*

1 QVintum factũ eſt tranſactio: aduerſus quã factã. l.1. & 2. & J. vbi & apud quem. l.a. vel omiſſam minor reſtituitur. D. de min.l.ſi ex cauſa.9.§. nunc vi-
a dendum. ¶ Sextum factum eſt diuiſio. nam ſi facta diuiſione minor lædatur, aduerſus eam reſtitui debet. l.1.& J.commu.diuid.l.4.

XXXII. *Si aduerſus ſolutionem à debitore, vel à ſe factam.*

SEptimum factum eſt ſolutio: aduerſus quam læſus minor reſtituitur, ſiue ipſi debitor temerè ſoluerit, & minor pecuniam perdiderit. D. de minor. l.7.§. ſed etſi ſiue ipſe minor temere ſoluerit, aut quia inconſultò aliud pro alio ſoluit. D. eod.l. minor. 40.§. 1.aut quia ſoluit, quod non debebat. D.de minor.l.in cauſæ. 16.§. Pomponius. aut quod tantùm naturaliter debebat. D. eod. l. illud. 25. in princ. & de condict. indeb. l.interdum.29.

XXXIII. *Si aduerſus dotem.*

OCtauum factum eſt dotis datio, vel promiſſio: vt quia minor circumſcripta dedit omnia bona ſua in dotem, aut vltra vires patrimonij dotem promiſit. l.vn.& D.de minor.l.ſi ex cauſa.9.§.1.

XXXIV. *Si aduerſus delictum.*

NOnum factum eſt delictum. Aduerſus quod minor non omnino reſtituitur, ſed tantùm ratione ætatis pœna mitigatur, D.de minor.l. auxilium.37.§.1. Niſi per imprudentiam, ſeu iuris ignorantiam deliquerit: tunc enim reſtitui poteſt, puta ſi nuptias inceſtuoſas, quas putabat eſſe permiſſas, contraxerit. D. de adult.l.ſi adulterium.38.& ꝫ.de reſtit. minor.l.pen.

XXXV. *Si aduerſus vſucapionem.*

DEcimum factum eſt vſucapio. nam ſi quis rem minoris vſuceperit, ea vſucapio per reſtitutionem in integrum reſcindetur.

XXXVI. *Si aduerſus fiſcum.*

VNdecimum factum eſt contractus fiſcalis. Hic deciduntur tres caſus. I. Si fiſcus cum minore contraxerit, putà rem eius vili pretio emerit, minor contra fiſcum reſtituitur.l.1. II. Si fiſcus rem minoris vendiderit Titio quaſi ſuam, minor contra Titium reſtituitur. l. 3. III. Si fiſcus rem minoris ſibi pigneratam vendiderit, eò quòd ſibi non ſatisfieret: ſic diſtinguitur. Aut res bona ſide & auctoritate publicâ diſtracta eſt, & denegatur reſtitutio: aut ſecus vendita eſt, & minor. reſtituitur; ita vt ſoluens quod fiſco debet, rem ſuam recipiat. d.l.3.

XXXVII. *Si aduerſus creditorem.*

DVodecimum factum eſt mutuum minori datum. Reſtituitur autem minor contra creditorem, niſi aut patre conſentiente acceperit. ꝫ. de filiofam. mino. l.a. aut in rem ſuam verterit. & locupletior factus ſit. l.1.& 2. & D. de minor.l.patri. 27. §. 1. Sed ſi eandem pecuniam alteri crediderit, eatenus creditori ſuo tenetur, vt actiones ei contra ſuum debitorem cedere debeat.d.l.patri.§.1.

XXXVIII. *Si vt ſe ab hereditate abſtineat.*

1 DEcimum tertium factum eſt acquiſitio hereditatis contra quam minor reſtituitur, ſiue ſit heres extraneus, ſiue ſuus, ſiue neceſſarius: nempe vt non obſtante aditione extraneus poſſit hereditatem repudiare; vel non obſtante immixtione ſuus heres poſſit abſtinere, neceſſarius poſſit ſeparationem bonorum petere quamuis ſola abſtentio in hac rub.proponatur. Quin etiam in bonorum poſſeſſione,&(vt generaliter dicam)in quauis ſucceſſione hæc reſtitutio locum habet. l.1.& 2.& D.de minor. l.7.§.ſed etſi.& §.ſed quod Papinianus. & de acquir. hered. l.neceſſarijs. 57. §. 1. ¶ Nota hæc omnia obtinere in puberibus.nam impu- 2
bes non eget reſtitutione, ſed ſine reſtitutione poteſt abſtinere poſtquàm ſe immiſcuit. d.l.neceſſariis.in pr.

XXXIX. *Si vt omiſſam hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem, vel quid aliud acquirat.*

DEcimumquartum factum eſt omiſſio, id eſt, repudiatio vel abſtentio hereditatis, aut bonorum poſſeſſionis, aut aliûs cuiuſlibet lucri. Nam minor reſtituitur, vt hereditatem vel bonorum poſſeſſionem ſiue in paternis, ſiue in extranei bonis acquirat.l.1.& a. & ꝫ. de in int.reſtit. minor.l.a.& D. de minor,l,3.§.ſi heres. & l. quòd ſi minor. 24. §. Scæuola.aut quoduis aliud lucrum amiſſum conſequatur. D.eod.l.7.§.hodie.l.non omnia. 44. vt legatum. d.l.7. §. Pomponius. Hucuſque expoſita ſunt facta ſeu caſus, quibus minor eget reſtitutione in integrum.

XL. *In quibus cauſis reſtitutio in integrum non eſt neceſſaria.*

SEquitur tertius tractatus de cauſis, quæ non egent reſtitutione, quia minor eſt tutus ipſo iure. Nam reſtitutio in integrum concurrit quidẽ cum alia actione, ſed eo caſu non datur, quo minor ipſo iure tutus eſt. D. de minor. l.in cauſæ. 16.in princ. & §. Pomponius. vide Cent. 2. Enantiophanωn. qu. 99. veluti ſi minor prædium alienauit ſine decreto.ꝫ.ſi aduerſ. donat. l. 2. & J. de præd.minor. l.2.4.& 8.aut ſi circumſcriptus, donationiſve causâ ſocietatem contraxit, d. l.in cauſæ.§.1.

XLI. *Qui & aduerſus quos in integrum reſtitui non poſſunt.*

SVccedit quartus tractatus in quibus cauſis reſtitutio in integrum denegatur. Sunt autem multæ & variæ, quarum aliquot in ſequentibus titulis ſpecialiter explanabuntur.

XLII. *Si minor ſe maiorem dixerit, vel maior probatus fuerit.*

PRima cauſa eſt, ſi minor dolo malo affirmauit, vel probauit ſe eſſe maiorem, quo magis alter ſ. cum contraheret. l. 2. & 3. in princ. At ſi deceptus, vel per errorem id fecit, reſtitui debet.l.1. & d.l.3. verſ. quòd ſi.& l.vlt.

XLIII. *Si ſæpius in integrum reſtitutio poſtuletur.*

SEcunda cauſa eſt, ſi reſtitutio ſemel petita, & à iudice denegata fuerit: quia iterum eam petenti obſtat exceptio rei iudicatæ, niſi nouas rationes alleget, quæ in priori iudicio adductæ non fuerunt.l. 1. 2.& 3.

XLIV. *De his qui veniam ætatis impetrauerunt.*

TErtia causâ eſt, ſi minor, priſquàm contraheret, cùm eſſet maior viginti annis, ſi ſit maſculus, vel octodecim ſi femina, veniam ætatis à principe impetrauit,& apud iudicem competentem eâ impetratione inſinuata, tam ſupra dictam viginti vel octodecim annorum

Digitized by Google

norum ætatem, quàm vitæ & morum honeſtatem probauit.l.2.

XLV. *Si maior factus ratum habuerit.*

QVarta cauſa eſt, ſi quis id, quod in minori ætate geſſit, poſtea maior factus ratum habuit. l.2. Expoſitæ ſunt cauſæ, propter quas reſtitutio denegatur.

XLVI. *Ubi & apud quem cognitio in integrum reſtitutionis agitanda ſit.*

1 SVpereſt vltimus de minorennitate tractatus, qui eſt de ipſo iudicio reſtitutorio: de quo quatuor quæſtiones deinceps diſſoluentur. Prima quæſtio eſt de foro competenti, id eſt, qui iudices reſtituere poſſint.
2 ¶ Reſtituere poſſunt, I. Princeps. l. 1. & C. ſi aduerſ. rem iudic.l.3.& D.de minor.l.niſi.10.l.minor.18.§.1.& ſeqq. II.Magiſtratus ſeu iudex ordinarius. III. Iudex pedaneus.l.vlt. ſic enim hanc legem cum Cuiac. accipio: quamuis à Duareno in contrariam ſententiam
3 detorqueatur. ¶ Reſtituere non poſſunt, I.Magiſtratus municipalis.D.ad municip.l.ea quæ.22. II.Arbiter compromiſſarius. III.Arbiter à iudice pedaneo datus.
4 d. l. vlt. ¶ Hic autem vtimur illa iuris regula, Actor ſequitur forum rei.l.2.

XLVII. *De reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum reſtitutionis.*

SEcunda quæſtio eſt, quæ minori reſtitutionem petenti reputari poſſint. Hîc generaliter ſciendum, minorem, qui reſtituitur, vt non debet in damno verſari, ita etiam non debere lucrum retinere. l. vn. quia reſtitutio ſit hinc iudc. D.de minorib.l. quòd ſi minor 24.§.penult.

XLVIII. *Etiam per procuratorem cauſam in integrum reſtitutionis agi poſſe.*

TErtia quæſtio eſt, an procurator in hoc iudicio admittatur. Reſpondetur, procuratorem admitti tam ex parte actoris, quàm rei, dummodò ſpeciale mandatum habeat, aut, ſi de eo dubitetur, caueat rem ratam dominum habiturum.l.vn.& C. ſi tut. vel curat. interu.l.1.& D.de minorib.l.quòd ſi de ſpeciali.26.

XLIX. *In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat.*

QVarta quæſtio eſt, an iudicio reſtitutionis pendente liceat aliquid innouare. Reſpondetur, non licere, ſed interim omnia in ſuo ſtatu manere. l. vn. Hucuſque de reſtitutione minorum.

L. *De reſtitutionibus militum, & eorum qui reipublicæ causâ abſunt.*

QVarta reſtitutionis cauſa eſt abſentia reipublicæ causâ. inter abſentes autem reipublicæ causâ numerantur etiam milites.l.3.& D.ex quib.cau. maio.l.ſi qua militi. 40. in princ. l. milites omnes.45. Quapropter hæc rubrica ſic debet accipi, vt de reſtitutionibus militum ceterorúmque reip. causâ abſentium dicendum proponatur.

LI. *De vxoribus militum, & eorum qui reipublicæ causâ abſunt.*

HÆc reſtitutio producitur etiam ad vxores militum, ceterorúmque reipub. causâ abſentium, quæ cum maritis peregrinantur, ne coniugalis pietas detrimentum eis afferat.l.1.& 2.

LII. *De temporibus in integrum reſtitutionis tam minorum, & aliarum perſonarum, quæ reſtitui poſſunt, quàm etiam heredum eorum.*

ILlud commune eſt omnibus reſtitutionibus ſuprà expoſitis, vt intra certum tempus peti debeant, poſt quod peti non poſſunt. Prætor annum vtilem præſcripſit. poſtea Conſtantinus actioni de dolo biennium tribuit.C.de dolo.l.vlt. In ceteris Iuſtinianus pro anno vtili ſubſtituit quadriennium continuum. ita vt hoc tempus neque minori currat, quamdiu minor eſt (niſi veniam ætatis à principe impetrauerit: quo caſu tempus currit à die inſinuationis apud competentem iudicem factæ: ſic tamen, vt nullo modo reſtitutio denegetur, quamdiu eſt minor, licèt quadriennium à dicta inſinuatione effluxerit. l.5.) nec abſenti reipublicæ causâ, quamdiu reipublicæ causâ abeſt.l.vlt. ¶ De heredibus autem reſtituendis notetur diſtinctio quadripertita. I. Si minor minori ſucceſſit, poſt ſuam legitimam ætatem habet ſtatutum ad reſtitutionem petendam tempus.l.5.§.1.& D.de minor.l.interdum.19. II.Si minor maiori ſucceſſit, poſt legitimam ætatem tantum temporis habet, quantum defunctus habebat, ſeu quantum ei ſupererat mortis tempore. d.l.5.§. quòd ſi maioris.d.l.interdum.verſ.planè. III. Si maior minori ſucceſſit: ſtatim atque hereditatem adiuit, aut bonorum poſſeſſionem petiit, ſtatutum tempus, id eſt, quadriẽnium habet ex perſona defuncti.l.4. & d.l.5.§. vlt.& D.de minor.l.minor autẽ.18.§.vlt. IV. Si maior maiori ſucceſſit: ſtatim ac adiuit hereditatẽ, aut petiit bonorum poſſeſſionem, tãtum temporis habet, quantum defunctus habuit mortis tempore.glo.vlt.in d.l.5.

(right margin: 1 at "ILlud", 2 at "De heredibus")

LIII. *Quibus ex cauſis maiores reſtituantur.*

SVb hoc tit. proponuntur variæ reſtitutionum cauſæ, ex quibus reſtituuntur maiores viginti quinque annis, præter abſentiam reipub. causâ, de quâ dictum ſuprà fuit. Harum cauſarum aliæ continentur edicto prætoris, veluti ſi quis fuerit in vinculis, aut poteſtate hoſtium: aliæ ſunt referendæ ad generalem clauſulam, qua prætor pollicetur ſe reſtituturum, quotieſcumque iuſta cauſa videbitur.D.hoc tit.l.1.

LIV. *De alienatione iudicij mutandi causâ facta.*

VLtima reſtitutionis cauſa eſt alienatio iudicij mutandi causâ facta, quam expoſui.D.hoc.tit.De magiſtratuum & ius dicentium iudiciis hactenus.

LV. *De receptis arbitrijs.*

SEquuntur iudicia arbitrorum compromiſſariorum, qui arbitrium in ſe receperũt, de quibus dixi. D.h.t.

LVI. *De ſatiſdando.*

CVm de iudiciis principalibus, & de iuriſdictionibus, & de arbitriis compromiſſariis dictum ſit, 1
ſupereſt vt agamus de iudiciis propriè dictis, id eſt, iudicum pedaneorum: quorum iudiciorum præparatoria tria ſunt. Primum præparatorium eſt ſatiſdatio: cuius definitionem, & à ceteris cautionibus diſtinctionem expoſui Iuſt.h.t. ¶ Qui ſuo nomine agit, I. Tam 2
reo quàm executori promittit ſe intra duos menſes litem conteſtaturum: &, niſi id fecerit, ſe omne damnum aduerſario reſtituturum in duplum: ſic tamen, ne hæc cautio excedat triginta ſex aureos. Nou. 96. cap. 1. II. Datis, ſi poteſt, fideiuſſoribus: ſin minùs, iuratò cauet ſe permanſurum in iudicio vſque ad terminum

Digitized by Google

minum litis, id eſt, vſque ad ſententiam definitiuam:
&, ſi victus fuerit, ſe decimam partem litis aduerſa-
rio ſoluturum. Excipiuntur lites communi partium
conſenſu motæ, quæ hanc cautionem non deſiderant.
No. 112. cap. 2. Item excipiuntur argentarij, qui hoc
nomine non ſatiſdant, ſed repromittunt. edic. 7. III. Si
ex reſcripto principis reum ad iudicem non compe-
tentem, id eſt, ex prouincia in vrbem, vel in aliam pro-
uinciam vocet, datis fideiuſſoribus cauet, niſi litem
exequetur vſque ad ſententiam, aut ſi exequens non
obtinuerit, ſe daturum certam pœnam, quam iudex
definiet. Nou. 53. cap. 2. IV. Interdum cauet de rato,
veluti ſi procurator aduerſario deferente iurauerit, &
ex ſuo iureiurando agat. D. de procur. l. non ſolùm 39.
3 §. 1. verſ. ſed interim. ¶ Procurator actoris cauet.
I. Rem ratam dominum habiturum, ſi de mandato du-
bitetur. l. vn. in princ. De hac cautione dictum eſt. D.
rat. rem hab. II. De actore defendendo, ſi à reo recon-
ueniatur. d. l. vn. verſ. ſin autem. quæ ſatiſdatio eſt ex
edicto prætoris. D. de procur. l. ſeruum quoque. 33. §.
ait prætor. Niſi enim defendat, actio ei denegatur. D.
4 eod. l. mutus. 43. §. pœna. ¶ Reus cauet I. Se iudicio
ſtaturum: de qua cautione dictum eſt. D. qui ſatiſd.
cogan. II. Se permanſurum in iudicio vſque ad finem
litis, id eſt, vſque ad ſententiam definitiuam, quæ cau-
tio modò eſt ſatiſdatio, modò iuratoria cautio, modò
repromiſſio. Inſti. de ſatiſdat. §. ſed hodie. Qui autem
ſatiſdent, vel iurent, vel repromittant, eod. tit. expoſui.
5 ¶ Rei procurator, vel defenſor cauet iudicatum ſolui:
de qua cautione dictum eſt. D. iudic. ſolui.

LVII. *De formulis & impetrationibus actionum ſublatis.*

SEcundum iudicij præparatorium olim erat impe-
tratio actionis à prætore, qui iudicem dabat, & for-
mulam præſcribebat. Sed hæ formulæ, & hæ impe-
trationes conſtitutionibus principum ſunt ſublatæ.

LVIII. *De iureiurando propter calumniam.*

1 TErtium præparatorium eſt bona fides, quam lex à
litigantibus requirit, ne temere litigent. Quam-
obrem tam actorem, quàm reum de calumnia iurare
2 iubet. Inſt. de pœn. tem. litig. §. vlt. ¶ Calumnia & ca-
lumniator dicuntur à vetuſto verbo *caluitur*, quod ſi-
gnificat morari & fruſtrari. D. de verb. ſignif. l. ſi calui-
3 tur. 233. in princ. ¶ Calumniator propriè dicitur, qui
falſa crimina ſciens intendit. D. ad S. C. Turpil. l. 1. §. 1.
ſed latiùs ſumpto vocabulo, calumniator dicitur, qui
ſciens prudens per fraudem alicui negotium compa-
rat. Paul. lib. 1. Sent. tit. 5. in princ. & calumniari dicun-
tur, quicumque temere litigant. D. de liber. cau. l. cui
neceſſitas. 39. §. 1. & Inſt. in princ. proœm. Latiſſimè au-
tem verbum calumniæ ſumitur, cùm omnem ingenij
malitiam ſignificat, vt apud M. Tullium lib. 2. de repub.
*Vt Carneadi reſpondeatis, qui ſanè optimas cauſas ingenij
calumniâ ludificari ſolet.* Secunda ſignificatio ad hunc
4 titulum pertinet. ¶ Iuſiurandum igitur de calumnia
eſt, quo iurans affirmat ſe non alterius vexandi cauſâ,
ſed bona fide aliquid petere, aut petenti contradicere.
5 ¶ Diuiditur in iuſiurandum iudiciale & extraiudiciale.
Iudiciale eſt, quod ad iudicium, vel actus iudiciales
pertinet. extraiudiciale, quod extra iudicium ſuper
actu extraiudiciali præſtatur: veluti cùm quis iurat ſe,
non calumniæ cauſâ petere, vt ſibi permittatur ſuum
theſaurum quærere in fundo alieno. D. ad exhib. l. the-
6 ſaurus. 15. ¶ Iudiciale à Doctoribus ſubdiuiditur in
ſpeciale, & generale. olim enim (vt putant) in ſingu-
lis articulis litis & ſingulis cauſis iurabatur de calum-
nia: ſed hodie ſemel tantùm & generaliter iuratur in
principio litis. No. 49. cap. 3. Hanc ſententiam meritò
Cuiacius improbat: quoniam Imperator ibi conſtituit
quidem ſemel tantùm de calumnia iurari in tota lite:
non tamen hoc generaliter conſtituit, ſed tantùm cùm
probationes ab aduerſario exiguntur: noluit enim,
quotieſcumque probatio exigitur, toties de calumnia
iurari, ſed ſemel ab initio litis iurari, quòd in eo iudi-
cio nomquàm probatio per calumniam exigetur. Hoc
igitur eſt iuſiurandum ſpeciale de probationibus quæ
ab aduerſario exiguntur. omnino autem vniuerſale
ſeu generale iuſiurandum de calumnia nullum eſt.
¶ Inter iuramenta iudicialia, quæ omnia dixi eſſe ſpe- 7
cialia numeratur iuſiurandum de litis conteſtatiune,
de quo ſolo agitur in hoc titulo. ¶ Hoc ſubdiuidi po- 8
teſt: quoniam aliud præſtatur ex parte actoris, aliud
ex parte rei. Actor iurat ſe non calumniandi animo,
ſed quia bonam cauſam ſe habere exiſtimat, litem mo-
uiſſe. Reus iurat ſe, quòd putet bona inſtantia vti, ad
contradicendum perueniſſe. l. 2. in princ. & Inſtit. de
pœn. tem. litig. §. 1. ¶ Nota primò hoc iuſiurãdum eſſe 9
(vt noſtri loquuntur) de credulitate, non de veritate.
non enim iurant litigantes ſe bonam cauſam habere,
ſed ſe ita credere. ¶ Nota ſecundò actorem iurare de 10
calumnia, ſiue ſuo nomine agat, ſiue alieno, vt tutorio,
vel curatorio. d. l. 2. §. quod obſeruari. Cùm autem per
procuratorem litigatur, nihilominùs iure ciuili domi-
nus litis iurare debet, non procurator, & cùm vniuer-
ſitas per ſyndicum litigat, ipſa vniuerſitas, aut ſaltem
maior ſeu præcipua pars iurare debet, non ſyndicus. d.
l. 2. §. ſin autẽ. & §. hoc etiam. Sed iure Pontificio etiam
procuratores, & ſimiles perſonæ, vt ſyndici, iubẽtur iu-
rare de calumnia. extrà hoc tit. lib. 6. cap. 2. §. 1. Item hæ
perſonæ iurare poſſunt pro domino litis, in animam
eius, ex ſpeciali mandato. extrà eo. cap. 1. 3. 4. pen. & vlt.
¶ Nota tertiò iurari de calumnia in omnibus iudiciis. 11
d. l. 2. in princ. non ſolùm in ciuilibus, ſed etiam in cri-
minalibus. Feud. lib. 6. tit. 10. §. ſi quis autem. & extrà
hoc tit. c. 1. & in ſpiritualibus. extrà eo. tit. lib. 6. cap. vlt.
¶ Nota quartò hoc iuſiurandum præſtari in primordio 12
litis, id eſt, ſtatim poſt litem conteſtatam. d. l. 2. in prin.
& §. vlt. quod ſi tunc quouis caſu prætermiſſum fuerit,
poſtea quandocumque in eodem iudicio iurari pote-
rit. extrà eod. tit. lib. 6. cap. 1. in princ. Quòd ſi procura-
tor abſentis litiget, poſt ſatiſdationem præſtitam lis
non procedit, donec intra certum tempus à iudice
præſcribendum dominus litis iuret. d. l. 2. §. ſin autem
abfuerit. & §. hoc etiam. ¶ Nota quintò actorem de 13
calumnia iurare nolentem cauſâ cadere, reum iurare
recuſantem haberi pro confeſſo. d. l. 2. §. quòd ſi actor.
& §. ſin autem reus. & extra h. t. c. vlt. in fin. ¶ Nota 14
ſextò hoc iuſiurandum iure ciuili prætermitti nullo
modo poſſe, quia iudicium ſit inane & nullum. d. l. 2. §.
ſed quia. iure autem canonico poſſe tacitè remitti, non
expreſsè: ita vt, ſi petitum nec præſtitum ſit, iudicium
ſit nullum: ſic nec petitum nec præſtitum ſit, iudicium
valeat. extrà h. tit. lib. 6. cap. 1. §. 1. ¶ Hactenus de iudi- 15
ciorum præparatoriis. nam etſi iuſiurandum calumniæ
præſtatur poſt litem conteſtatam, tamen ad bonam fi-
dem refertur, qua quis iurat ſe acceſſiſſe ad litem mo-
uendam: & hac ratione inter præparatoria refertur:
ſequitur, vt de ipſis iudiciis propriè dictis, id eſt,
quibus iudices pedanei præſunt, agamus
tam in genere, quàm
in ſpecie.

III. *De pedaneis iudicibus.*

1 SEcundus tractatus eſt de ipſis iudicibus.Hi vocan-
tur iudices pedanei.l.5. & D. de poſtul.l.1.§.remo-
uet. Græcè χαμαιδικασταί. No.60.c.2.(quia tribunal non
habent, vt magiſtratus,ſed tantùm de plano iudicant)
vel iudices dati. D.de iudic.l. iudex datus.46. & de re
iudi.l.à Diuo Pio.15.in prin.& iud.ſol.l.pe. & coniun-
ctim iudices pedanei dati.l.4. vel iudices delegati.s̄.de
iudic.l.5.l.properandum.13.§.1. & l.apertiſſimi.16.vel
iudices ſpeciales.s̄.eod.l.cùm ſpecialis.18. & D.de of-
fic.præt.l.vlt. & de offic.præſid.l.5.& ſimpliciter iudi-
ces.D.de iudic.l.cùm prætor.12.§.1. & de diu. reg. iur.
l.2. vel arbitri.l.1.& d. Nou.82. vel cognitores. j̄. tit.
2 prox.l.vn. vel diſceptatores.l.3. ¶ Eſt autem iudex pe-
daneus,ſeu quocumque nomine eum appellare libeat,
qui tantùm iudicandi,non ius dicendi facultatem ha-
bet. proinde ſententiam ſuam non poteſt exequi; ſed
is eam exequitur, à quo iudex datus fuit.D.de re iudi.
3 l.à Diuo Pio.15. ¶ Cognoſcunt tantùm de cauſis le-
nioribus.l.5. id eſt, vſque ad quingentos aureos Nou.
82.cap.5.ſiue apud ſe motæ ſint, ſiue motæ apud ma-
giſtratum, & ſibi ab eo delegatæ.ea. No.cap.2. Vſque
ad dictam verò ſummam etiam reſtituere in integrum
poſſunt ex conſtitutione Iuſtiniani. s̄. vbi & apud
quem cogn.in int.reſtit.agit.ſit.l.vlt. Sed de libertate
cognoſcere non poſſunt.l. 2. His expoſitis, deinceps
tres quæſtiones de iudicibus pedaneis ſunt diſſoluēdæ.

IV. *Qui pro ſua iuriſdictione iudices dare, darive poſſunt.*

1 PRima quæſtio eſt,qui poſſint iudicem dare.In vrbe
ii dare iudicem poſſunt,qui iuriſdictionem habent;
in prouinciis autem ij,quibus hoc ſpecialiter lege, aut
ſenatuſconſulto, aut conſtitutione principis conceſ-
ſum eſt: quia iudicis datio eſt pars iuriſdictionis vr-
banæ, non prouincialis.D.de iuriſd.l.1.& 3. in fi.& de
2 iudic.l.cùm prætor.12.§.1. ¶ Secunda quæſtio eſt.qui
poſſint iudices dari. Sciendum eſt,Iuſtinianum,abro-
gata Zenonis conſtitutione, qua alij iudices aliis foris
attribuebantur, certum duodecim iudicum corpus
omnibus foris communium in vrbe conſtituiſſe; ita
vt octo eſſent ex aduocatorum numero, quatuor ma-
ioris eſſent dignitatis;vnde illos eloquentiſſimos, hos
glorioſiſſimos appellat. his igitur ſolis cauſas in vrbe
delegari permiſit:niſi fortè magiſtratus mallet partem
litis alicui ex aſſeſſoribus ſuis committere: nam hoc
quoque eis conceſſit, dummodò ipſe magiſtratus tam
in principio litis, quàm in medio cauſam audiat, &
cognoſcat, ac tandem liti finem imponat. alij namque
erant aſſeſſores, alij iudices pedanei, quamquàm om-
nes erant ex eodem ordine.No.60.cap.2.No.82.cap.1.
2. 4. & 8. In prouinciis certum iudicum corpus non
reperio. Itaque puto præſidem poſſe quemuis iuriſpe-
ritum iudicem dare. ſed non magis poteſt ſe ipſum da-
re iudicem. D.de offic. præſ.l. 5.quàm Romæ prætor.
D.de offic. prætor.l.vlt. Præterea non debet iudex da-
ri,quem alterutra pars nominatim petiit, niſi ad vere-
cundiam petiti iudiciis reſpiciens princeps id ſpeciali-
ter permittat.D.de iudic.l.obſeruandum.47.

V. *Ne quis in ſua cauſa iudicet, vel ius ſibi dicat.*

TErtia quæſtio eſt, in qua cauſa iudex quis dari poſſit, vel non. Hîc datur regula: Nemo poteſt eſſe iudex in ſua cauſa. l.vn. quia (vt Lactantius ſcribit lib. 2.) facilius eſt iudicare de alienis, quàm de ſuis. & rectè Ariſtoteles ait pleroſque eſſe prauos iudices de rebus ſuis,lib.3.Polit.cap.6. & cap.12. Eadem eſt Plutarchi ſententia in libro περὶ ἀοργησίας. ſibi enim quiſque æquior iudex eſt, quàm aduerſario. Cicero pro Deiotaro, Seneca lib.2. de beneficiis.cap.26. Quòd ſi nemo debet iudicare in ſua cauſa,multò minùs ei concedendum eſt, vt ſibi ius dicat: quandoquidem plus eſt ius dicere,quàm iudicare,cùm in iuriſdictione inſit coërcitio.D.de offic. eius.l.vlt. in fin. qua iudex pedaneus caret.D.de re iudic.l.à Diuo Pio.15.in pr. Hucuſque de iudicibus.

VI. *Qui legitimam perſonam ſtandi in iudicio habeant, vel non.*

TErtius tractatus eſt de litigantibus, de quibus dantur duæ regulæ. Prima regula eſt: Nemo admittitur ad litigandum, niſi legitimam perſonam habeat ſtandi in iudicio. Quidam enim excluduntur ratione ætatis,vt infans,D.de admin.tutor. l.1.§.ſufficit. verſ.ita tamen. & pupillus ſine tutore,adoleſcens ſine curatore.l.1.& 2.& j̄. qui da.tuto. l. vniuerſis.11. & s̄. ſi adu.rem iudic.l pen.& D. de re iudi.l.acta.45.§.pen. Alij ratione ſtatus,vt ſeruus.s̄.de iudic.l.6. & 7. & D. eo.l.non idcirco.44.§.1.Præterea fruſtra quis defuncti nomine iudicium accipit: quia iudicium illud omnino eſt nullum.D.eo.l.qua de re.74.§.vlt.

VII. *Ut nemo inuitus agere, vel accuſare cogatur.*

SEcunda regula eſt: Nemo inuitus agere, vel accuſare cogitur.l.vn. & j̄. de vſur. pupill.l.vlt. & j̄. de pignor. l. creditor. 20. In reum autem etiam inuitum iudicium redditur. D. de verb. oblig. l. inter ſtipulantem.83.in pr. quamquàm regulariter non cogitur perſonaliter comparere, ſed poteſt per procuratorem iudicium ſubire.D.de procur.l.1.§.pen. & Inſti.per quos age.poſſ.in princ.

VIII. *De ordine iudiciorum.*

QVartus eſt tractatus de ordine iudiciorum, qui quidem duplex eſt, I. Spectatur inter diuerſas actiones, quarum altera ab altera pendet: ita vt, niſi cumulentur in eodem iudicio, altera poſt alteram debeat intentari. Sic inofficioſi teſtamenti querela, quæ eſt præparatoria petitionis hereditatis vel ante hanc actionem proponitur.D.de inoff.teſtam.l.6.§.1.vel ſimul proponitur & cumulatur. D.eod. l. qui de inofficioſo. 20. Sic cauſa criminalis vel ante ciuilem diſceptatur. l. vlt. vel ſimul agitur & definitur. l.pen. Iudicium verò poſſeſſorium iure ciuili cum petitorio cumulari non poteſt, ſed priùs terminari debet. Inſt. de interd. §. retinendæ.verſ. namque. iure Canonico cumulari poteſt, ita vt prius feratur ſententia de poſſeſſione, ſed præualeat ſententia de proprietate. extrà de cauſa poſſ.& propr.cap.6. Cauſa quoque ſtatus vel ante quæſtionem de hereditate diſceptatur, vel cum ea cumulatur. Sed cùm incidit in quæſtionem de hereditate, id eſt, cùm mota hereditatis petitione obiicitur exceptio ſtatus,tunc iudex priùs de ſtatu cognoſcit, ac de hereditate ſola, non de ſtatu pronunciat. l. 5.& s̄.de iudic.l.3.& j̄.de petit.hered.l.liber.8. II.Spectatur inter diuerſos articulos eiuſdem litis: vt quia exceptio dilatoria proponi debet ante litem conteſtatam, ac probari poſtquàm actor intentionem ſuam probauerit. j̄.de probat.l. exceptionem.19. Generaliter autem hic ordo in iudiciis ſeruatur, vt poſt præparatoria, lis conteſtetur; hoc enim eſt iudicij ſeu litis principium.j̄.tit.prox.l.vn.& D.ra.rem hab.l.amplius. 15. mox iuretur de calumnia. s̄. de iureiur. propt.

calumn.l.2.in princ.& §.vlt. deinde actor ſuam inten-
tionem, tum reus exceptionem probet. d.l. exceptio-
nem.poſt hæc, in cauſa concluditur, ac tandem ſen-
tentia fertur. Nou.115.cap.2. & extrà de fi.inſtrumen.
c.cùm dilectus.9.ſententiam verò prouocatio, vel exe-
cutio ſequi ſolet.

IX. *De litis conteſtatione.*

1 DE litis conteſtatione, quam diximus eſſe in iudi-
ciis ordine primùm quædam occurrunt expli-
2 canda. ¶ Inde dicta eſt, quòd olim fiebat adhibitis te-
ſtibus, vtroque reo teſtãte, id eſt, dicẽte, Teſtes eſtote.
Feſtus in verbo, *Conteſtari*. ſed hæc ſolemnitas poſtea à
3 foro receſſit, nomen tamen manſit. ¶ Tria ſunt, quæ
litis conteſtationem faciunt: intentio actoris, contra-
dictio rei, & audientia iudicis.l.vn. Litis igitur conte-
ſtatio eſt iudicij principiũ, quod fit actoris intentione,
& rei contradictione apud iudicem cauſam audire in-
4 cipientem. ¶ Vt igitur litis conteſtatio valeat, multa
requiruntur. I. Oblatio libelli conuentionalis. nam
actor reo hunc libellum in primis offerre debet, Nou.
53.c.3. eóq; complecti facti ſeu negotij narrationem,
ex quo lis orta eſt.l.vn.& C.de iudic.l.rem non nouam.
14.§. patroni. & de iureiur. propt. calu.l.2. in princ. &
ſuam petitionem. extrà. hoc tit.c.vn.& de elect. c.du-
dum eccleſia. 54. verſ.licet. II. Rei conuenti ſubſcri-
ptio. nam reus ei libello ſubſcribere debet, eáque ſub-
ſcriptione tempus indicare, quo libellus ſibi fuit obla-
tus: quoniam ab eo tempore viginti dies ei tribuun-
tur ad deliberandum an velit iudicio contendere, néc-
ne.d.Nou.53.c.3. III.Eiuſdem rei ad dictum actoris li-
bellum ac petitionem reſponſio atque contradictio. l.
vlt.& C.de iudic.d.l.rem non nouam.§.patroni. IV.Iu-
dicis audientia. opus namque eſt, vt iudex, apud quem
lis conteſtatur, cauſam cognoſcere incipiat. d. l. vn.
V. Tempus opportunum & idoneum, id eſt, vt lis con-
teſtetur die iuridica, non feriata. D. de feriis.l.1.§.vlt.
VI. Vt ipſa litis conteſtatio in acta referatur. extrà de
probat.c.quoniam contra.11.

X. *De plus petitionibus.*

1 CVm dictum ſit litis conteſtationem petitione
actoris, contradictione rei, & audientia iudicis
conſtare: de petitione actoris notandum eſt, aliquan-
do contingere, vt actor plus petat, quàm ſibi debea-
tur: ídque fieri poſſe quatuor modis, re, tempore, lo-
2 co & causâ.Inſt.de actionib.§.plus autem. ¶ Qui plus
tempore petiit, contra eum induciæ duplicantur: ve-
luti ſi vno menſe citiùs petiit quàm petere debuit, ex-
pectare cogitur duos menſes, & impenſas litis reo re-
ſtituere.l.1.in princ. Qui alio modo plus petiit, omne
damnum, quod reus ob id paſſus eſt, ei reſarcire in tri-
plum tenetur. l.2.§.vlt. & Inſtit.de action.§.tripli.& §.
3 ſed hæc quidem. ¶ Hæ pœnæ iis irrogantur, qui ſcien-
tes plus petunt: iuſta verò ignorantia plus petentem
excuſat.d.l.1.§.pen.& l.2. §.exceptis. Item vſque ad li-
tem conteſtatam pœnitentiæ locus eſt, & pœnitenti
venia datur.l.vlt. quia qui nondum litem eſt conteſta-
tus, nondum reuera petiit, ſed tantùm petere vult. D.
4 ratam rem hab.l. amplius.15. ¶ Quòd ſi è contrario
actor minus petierit, & plus probauerit: in tantum iu-
dex reum condemnabit, quantum probatum, non
quantum petitum fuit & hoc caſu eſt ſpeciale, vt ſen-
tentia non ſit omnino conformis libello & petitioni.
quod Zenonis conſtitutione ex bono & æquo contra
iuris regulam eſt effectum.d.l.1.in fi.d.l.2.§.qui autem.
& Inſt.de actio.§.ſi minùs. quibus ex locis apparet fal-
ſam eſſe Doctorum ſententiam, qui libelli emendatio-
nem requirunt.

XI. *De dilationibus.*

QVintus tractatus eſt de dilationibus: de quibus
dixi ad tit.D.de fer.& dilat.

XII. *De ferijs.*

DIlatiorum cauſæ partim ſunt ſpeciales, & ſingu-
lorum iudiciorum propriæ, de quibus eſt ſupe-
rior titulus: partim generales, & in omnia ferè iudicia
vim ſuam extendentes, vt propter ferias. de quibus
dixi.D.hoc tit.

XIII. *De iuriſdictione omnium iudicum, & foro competenti.*

SExtus tractatus eſt de iuriſdictione, & foro com-
petenti. Priori parti huius rubricæ ſatisfeci ſub tit.
D.de iuriſd.Poſteriori ſub tit.D.de iudiciis.

XIV. *Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel (alias) miſerabiles perſonas cognoſcat, & ne exhibeantur.*

SVperiori tit.dictum eſt de foro competenti in vni- 1
uerſum. Specialiter autem quædam ſubiiciuntur:
quorum primum eſt, pupillos, viduas, & omnino mi-
ſerabiles perſonas, poſſe per reſcriptũ trahere aduerſa-
rium ad comitatum principis, ne fortè à potenti ad-
uerſario opprimantur: ſed inuicem non poſſe ab ad-
uerſario ad aulam principis, vel ad alium iudicem ex-
tra prouinciam trahi & exhiberi, nequidem ex reſcri-
pto principis, ne ſumptibus & itineris periculis ve-
xentur. ¶ Pupillus eſt impubes ſui iuris. D. de verb. 2
ſignif. l. pupillus. 239. in princ. Differt igitur pupillus
propriè dictus ab impubere, vt ſpecies à genere. ſed in-
terdum accipitur impropriè pro eo qui eſt in patris po-
teſtate, vt D.de pecul.l.7.§.pupillum & de verb.oblig.
l. vlt. §. pupillus. Verùm in præſentia propria ſignifi-
catio debet accipi. ¶ Vidua dicitur, vel quæ virum 3
extulit. Inſtit. de publ. iudic. §. item lex Iulia de adul-
teriis.& diſt. 34. c. vidua. & c. pe. §.vidua. vel quæuis
mulier viro carens, ſiue aliquando, ſiue numquàm nu-
pta fuerit.D. de verb. ſignif. l.malum. 242. §. viduam.
Hanc poſteriorem ſignificationem puto hoc loco ſu-
mendam eſſe. ¶ Miſerabiles perſonæ ſecundum Cu- 4
iac.hîc vocantur ægrotantes & debiles.alij verò com-
muniter, miſerabiles perſonas appellant omnes mi-
ſeratione dignas: adeo vt hac appellatione etiam pu-
pilli, & viduæ contineantur. Idcircò vulgò legunt,
& alias miſerabiles: Cuiacius verò non adgnoſcit ver-
bum *alias*. Vtrouis modo hanc rubricam legamus, &
interpretemur, parum intereſt. mihi tamen Cuiacij
doctrina magis arridet.

XV. *Vbi de criminibus agi oporteat.*

SEcundum eſt, de crimine publico vel extraordi-
nario agi, vel vbi admiſſum eſt, l.1. & C.vbi ſenat.
vel clariſſ. l.1. & D.de pœn. l.capitalium.28. §. pen.&
de re milit.l.3.in pr. & Nou.69.c.1. vel vbi crimen eſt
inchoatum. l.1. (veluti vbi quis venenum emit, quod
alibi propinauit, aut quod propinare non potuit. D.de
ſicar. l. 3. §. 1. & vbi baliſtam exonerauit, qua in alio
territorio exiſtentem occidit) vel vbi delinquens ha-
bet domicilium.C.de iuriſd.l.5. vel vbi delinquens re-
peritur.l.1.& 2.

XVI. *Vbi de poſſeſſione agi oporteat.*

TErtium eſt, de poſſeſſione agi, vel vbi res ſita eſt,
vel vbi per vim ablata eſt, vt colligitur ex l.vn.&
C.vbi in rem act.l.vlt.& No.69.c.1.

Digitized by Google

XVII. *Vbi fideicommiſſum peti oporteat.*

QVartum eſt, legatum aot fideicommiſſum peti, vel vbi heres domicilium babet. D. de iudic. l.ſi fideicõmiſſum.50.§.vlt.& l.ſeq. vel vbi res eſt. D.eo.l. quod legatur.38.& l.ſed etſi ſuſcepit.52.§.pen.vel vbi relicta eſt hereditas.l.vn.aut maior pars bereditatis,vel vbi teſtator ſolui iuſſit.d.l.ſi fideicommiſſum.in pr.vel vbi heres ſoluere cœpit. d. l. ſi fideicommiſſum.in fin.

XVIII. *Vbi conueniatur, qui certo loco dare promiſit.*

1 QVintum eſt, eum, qni promiſit ſe certo loco da-
turum, ratione contractus non ſortiti forum vbi
conttaxit, ſed eo loci in quem ſolutionem contulit
verbi gratiâ, ſi quis Capuæ promittat ſe ſolnturum
Epheſi, non poteſt conueniri Capuæ, niſi ibi domici-
lium habeat, ſed Epheſi. D. de iudic. l.heres. 19. & de
2 reb. auctor. iud. poſſid. l. 1. 2. 3. ¶ Aut igitur Epheſi
conuenitur, id eſt, vbi ſoluere debet: aut alio idoneo
loco, veluti vbi domicilium habet. Priori caſu eſt
actio ſtricti iuris, quâ ſimpliciter petitur, quod pro-
miſſum ſuit.Poſteriori caſu eſt arbitraria, in qua debet
actor loci, quo ſolui debuit, mentionem facere, ne plus
loco perere videatur: iudex autem arbitratur quanti
alterutrius litigantis intereſt ſolui potiùs eo loco, de
qno conuenit, quàm ibi vbi petitum fuit; atque ita
condemnationem auget, ſi actoris interſit; vel minuit,
ſi rei interſit.D.de eo qood certo.lo. l.2.in pr. Reliqua
huc ſpectantia notaoi ad tit. D.de eo quod certo loco.

XIX. *Vbi in rem actio exerceri debeat.*

SExtum eſt, rem vindicari, vel vbi eſt, vel vbi reos domicilium habet.l. vlt.& D. de iudic. l.ſi res.10.l. quod legatur.38.

XX. *Vbi de hereditate agatur, vel vbi heredes ſcripti in poſſeſſionem mitti poſtulare debeant.*

1 SEptimnm eſt, bereditatem peti, vbi reus domici-
lium habet, vel vbi res ſitæ ſunt, ſi ibi reus degat.l.
2 vn. §. vbi. ¶ Octauum eſt, heredem ibi petere, vt in
poſſeſſionem rerum hereditariarum mittatur, vbi res
ſunt. d. l. vn. in pr. Hoc in omnibus heredibus locum
haber, & generaliter in contextu traditur, licèt ſpe-
cialiter heredis ſcripti in rubr. mentio fiat, quoniam
agitur de herede in poſſeſſionem à prætore mittendo:
iure autem prætorio teſtamenta fiunt per ſcripturam
à teſtibus obſignatam. Inſtit.de teſtam.§.ſed prædicta.

XXI. *Vbi de ratiöciniis tam publicis, quàm priuatis agi oporteat.*

NOnum eſt, ibi queinpiam conueniendum eſſe vt rationes ſuæ adminiſtrationis reddar, vbi adminiſtrauit.l.1.& 2.

XXII. *Vbi cauſa ſtatus agi debeat.*

DEcimum eſt, cauſam liberalem requirere maiores iudices. l. vlt. & D.de recep. qui arbitr.l.non diſtinguemus.32.§.de liberali. vt conſules,& proconſules,vel præſides.l.pen.& vlt.& 𝔠.de iudic.peda.l.2.in fi.& 𝔠.ne de ſta.deſun.l.pen. & D.ſi ingen.eſ.dic.l.4.& actorem ſequi forum rei. l. 3. & 4. omni ſori præſcriptione ceſſante. D. de fideicomm.libert.l. neque.36.§. vlt.& ſi ingen.eſ.dic.d.l.4.

XXIII. *Vbi quis de curiali, vel cohortali, aliáue conditione conueniatur.*

VNdecimum eſt, curialem ſeu decurionem,& cohortalem,(id eſt, præſidis apparitorem) vel aliùs conditionis bominem, veluti qui ex corpore piſtorum, vel nauiculariorum eſt, ſi conditionis declinandæ causâ fugerit, ibi poſſe conueniri, vbi reperitur, nec habere fori præſcriptionem, niſi armata militia præditus, aut ſpeciali priuilegio munitus ſit. l. 1. & 2.

XXIV. *Vbi ſenatores vel clariſſimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur.*

DVodecimum eſt, ſenatores & viros clariſſimos 1
in vrbe conueniendos eſſe apud præfectum præ-
torio, vel præfectum vrbi, vel ex iuſſu principis apud
magiſtrum officiorum: in prouincia verò, vbi do-
micilium habent, vel vbi maiorem partem bonorom
poſſident, & aſſiduè verſantur. l.2.exceptis illuſtribus
non honoratiam,ſed cum adminiſtratione dignitatem
habentibus, qui accuſari non poſſunt, niſi apud prin-
cipem, vel ſacrum cognitorem à principe datum.l.vlt.
in princ. ¶ Nota alios eſſe ſenatores non clariſſimos, 2
alios clariſſimos non ſenatores, alios ſenatores & cla-
riſſimos. Cùm enim ſenatorum alij ſint illuſtres, alij
ſpectabiles,alij clariſſimi,vt notaui ad rub.D.de ſenat.
in fi. ex Iſidoro lib. 9. Originum, cap. 4. inde apparet
quoſdam ſuiſſe ſenatores clariſſimos, quoſdam non
clariſſimos, etſi omnes latè ſumpto vocabulo clariſſi-
mi dici poſſunt, vt dicto loco expoſui. Quia verò per-
ſonæ in dignitate poſitæ, partim ſunt in ſenatu, par-
tim extra ſenatum. D. de excuſat. l. ſpadonem. 15. §.ſi
quis autem tutor(ſola enim dignitas ſine cooptatione
non facit ſenatorem, niſi ſit dignitas illuſtratus. D. de
ſenat.l.vlt. in fi.) profectò quidam clariſſimi non ſunt
ſenatores. Quamobrem in hac rubrica rectè diſtin-
guuntur ſenatores & clariſſimi.

XXV. *In quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti non poſſunt.*

TErtiumdecimum eſt, militantes, ſi conueniantur coram iudice ordinatio, vt coram præſide prouinciæ, regulariter quidem habere ſori præſcriptionem: ſiue ſint milites armati, qui ſubſunt magiſtro militum: ſiue togati, qui conueniendi ſunt apud magiſtrum officiorum: ſed in certis cauſis hanc præſcriptionem ceſſare, & cognitionem ad iudicem ordinarium pertinere, veluti ſi publicum debitum exigatur. l. vn.

XXVI. *Vbi cauſæ fiſcales, vel diuinæ domus, hominúmque eius agantur.*

QVartumdecimum eſt, cauſas fiſcales pecuniarias agitari apud procuratorem Cæſaris. l.5.de cauſis autem diuinæ domus, hominúmque eius, id eſt, pertinentibus ad priuatum patrimonium principis, cognoſcere comitem rerum priuatarum. l. 6. vel rationalem rei priuatæ. l.7.& l. pe.qui erat ſub diſpoſitione comitis rerum priuatarum, vt ſcriptum eſt in Notitia imperij. De criminibus harum perſonarum iudex ordinarius cognoſcit præſente rationali, vel procuratore rei priuatæ. l. cùm aliquid. 8. Hîc eſt finis decimi tractatus de iudiciis, qui eſt de iuriſdictione & foro competenti.

XXVII. *Quando liceat vnicuique ſine iudice ſe vindicare, vel publicam deuotionem.*

SEprimus & vltimus tractatus hac rubricâ proponi- 1
tur. Sciendum eſt, neminem poſſe regulariter ſibi
ius dicere, ſed debere adire iudicem competentem.𝔠.

de iudic.l. nullus. 14. & D. quod me.cau.l.extat. 13.& ad leg. Iul. de vi priua.l.pe. Quibuſdam tamen licet ſe vindicare, vt occidendo latronem, qui vias obſidet, aut noctu agros populatur. l.1.& 2. vel publicam deuotio-
2 nem, vt occidendo militiæ defenſorem. d.l.2. ¶ Nota deuotionis tria eſſe genera. I. Cuiuſque viri probi, cui ſalus publica curæ eſt. ℑ.de famoſ. libell.l.vn. II. Subditorum tributa & annonas publicas ſoluentium. ℑ.de commerc. & mercat. l. 1. & de alluu. l.2. & de anno.& tribu.l.7.cum ſim. III. Militantium armatá. ℑ.quæ res ven.non poſſ.l.vlt. & quan.prou.non eſt nec.l.pe. ſine togata militia. ℑ.de appell.l.in offerendis.37.& de ope. publ. l. nemo. 13. & de quæſtio. l. pen. Hoc loco publica deuotio intelligitur, quam armati milites principi debent.

XXVIII. *De inofficioſo teſtamento.*

HVcuſque dictum eſt de iudiciis in genere: deinceps ſpecies eodem ordine, quo in ſecunda Pandectarum parte, ſubiiciuntur, id eſt, iudicia realia, perſonalia, & mixta. Iudicium reale ſubdiuiditur in vniuerſale, & ſpeciale. Vniuerſale autem ſubdiuiditur in præparatorium, & principale. Præparatorium eſt querela inofficioſi teſtamenti à me expoſita. D. hoc tit.

XXIX. *De inofficioſis donationibus.*

1 QVia verò metuentes inofficioſi querelam, in eius fraudem bona ſua inter viuos donabant. l.1. & l. pen. huius querelæ exemplo. l.6. & ℑ. de contrah. empt. l.4. ſiue ad eius inſtar. l.4. & l.pen. & ſimilitudinem. l.2. & l.vlt. introducta eſt querela inofficioſæ donationis.
2 ¶ Quæ in pleriſque eſt ſimilis querelæ inofficioſi teſtamenti. nam ex eadem aut ſaltem ſimili cauſâ uritur. l.vlt. & datur iam parenti l.4. quàm liberis. l.1.2.& paſſim. dummodò non habeat aliud remedium. l. 2. & 4, nec agnouerit iudicium & voluntatem donantis. l. 6. & ℑ. de contrah. empt. d.l.4, nec ex iuſta cauſa exheredationem ſit promeritus, & intra quinquẽnium agat. l. vlt. quæ omnia conſtat etiam in querela inofficioſi
3 teſtamẽti obtinere. ¶ Sed differẽtiæ duæ ſunt. I. Querela inofficioſi teſtamenti totum teſtamentum reſcindit iure Digeſtorum & Codicis. D. de inoffic. teſtam. l. cùm mater. 28. iure autem nouiſſimo tantùm inſtitutiones heredum reſcindit, ſaluis legatis & fideicommiſſis. Nou. 115. c. 3. in fi. & c. 4. in fi. ſed inofficioſæ donationis querela tãtum deminuit donationem. l.pen. in prin. reuocans quod immodicè donatum eſt. l.7. id eſt, detrahens de donatione, quod conquerenti debetur iure legitimæ, ita vt hoc ad patrimonium donatoris redeat. l. 5. & d.l.pen. in princ. II. Querela inofficioſi teſtamenti non poteſt habere locum, niſi teſtamentum factum ſit: querela autem inofficioſæ donationis etiam ab inteſtato locum habet. l. 3.

XXX. *De inofficioſis dotibus.*

1 INter donationes connumeratur etiam dos. ℑ. de donat. an. nupt. l. vlt. in princ. (quamquàm non eſt mera & ſimplex donatio, ſed ob cauſam, id eſt, propter onera matrimonij. ℑ. de iu. dot. l. pro oneribus. adeo vt, niſi oneribus matrimonij ſeruiat, dos nulla ſit. D. de iu. dot. l. ſi pater mulieris. 76. & hac ratione titulus dotis ſit onerosus. D. de oblig. & actio. l. ex promiſſione. 19.) quapropter vt inofficioſæ donationis ita etiam inofficioſæ dotis querela ad exemplum querelę inofficioſi teſtamenti introducta eſt: quæ ſimiliter vt querela inofficioſæ donationis, non totam dotem reſcindit, ſed partem detrahit, quæ ratione legitimæ liberis iure
2 naturæ debetur. l. vn. ¶ Eleganter Cuiacius notat, ſi mulier ad ſecunda vota tranſiens, immodicam dotem ſecundo viro det, liberis prioris matrimonij hodie non ſuccurri ex d.l.vn. quia ipſo iure muniti ſunt per l.6. ℑ. de ſecun. nupt. vt reſciſſione opus non ſit.

XXXI. *De petitione hereditatis.*

TItulus de inofficioſo teſtamẽto ſecum traxit duos titulos, de inofficioſis donationibus, & de inofficioſis dotibus: iam iudicio præparatorio de inofficioſi querela, ſubiicitur iudicium principale de petitione hereditatis, de qua dixi. D. hoc tit.

XXXII. *De rei vindicatione.*

A Iudiciis vniuerſalibus trãſit ad particularia: quibus aut vindicatur corpus, vt expoſui. D. hoc tit.

XXXIII. *De vſufructu, & habitatione, & miniſterio ſeruorum.*

AVt agitur de ſeruitute perſonali, vt vſusfructu, 1
quæ vindicatur, vel negatur, vt expoſitum eſt.
D.lib.7. ¶ Vſuſfructui ſimilis eſt habitatio, de qua di- 2
ctum eſt eodem libro Digeſtorum, tit. 8. & miniſterium ſeruorum, quod conſiſtit in operis, de quibus dixi eodem libro. D. tit. 7.

XXXIV. *De ſeruitutibus & aqua.*

AVt vindicatur ſeruitus prædialis, prædijue liber- 1
tas, vt abundè expoſitum eſt lib. 8. Pandectarum.
¶ Cùm autem varia ſint ſeruitutum genera, multę ſunt 2
ſeruitutes de aqua, partim vrbanæ, vt ſtillicidium, Flumen. D. de ſeruit. præd. vrb. l.2. in princ. l. ſeruitutes. 20. §. ſi ſublatum. & §§. ſeqq. vſque ad fi. legis. & Inſtit. de ſeruit. §. 1. Aquæ immiſſio ex ſuperioribus ædes in inferiores. D. ſi ſeruit. vindic. l. ſicut. 8. §. Ariſto. Ius habendi fiſtulam iuxta parietem, quæ ex caſtello (id eſt, aquarum receptaculo) aut ex cœlo aquam capiat. D. de ſeruit. præd. vrb. l. fiſtulam. 19. Ius in vicini ædes immittẽdi cuniculi, per quem vapores è balneo emittantur. d.l. ſicut, §. vltim. partim ruſticæ. D. de ſeruit. præd. ruſtic. l. qui duo. 30. vt Aquæductus, Aquæhauſtus, Pecoris ad aquam appulſus. D. eod. l.1. in prin. & Inſtit. de ſeruit. in princ. Aquæ deriuatio in fundum vicini. D. de ſeruit. præd. ruſtic. l. qui duo. 29. & de aq. & aq. pluu. arc. l.2. §. vlt. Ius prohibendi ne quis in ſuo aquam quærat. D. de ſeruit. l. quoties. 15. verſic. aliter. Ius nauigandi per lacum habentem aquam perpetuam. D. de ſeruit. præd. ruſtic. l. via. 23. §. 1.

XXXV. *De lege Aquilia.*

HVcuſque iudicia realia. Ex lege autem Aquilia eſt iudicium perſonale, cui ſatisfeci. D. h. t.

XXXVI. *Familiæ erciſcundæ.*

REcto, vt in Pandectis, ordine ſequuntur iudicia mixta quorum primum eſt familiæ erciſcundæ, de quo dixi D. h. t.

XXXVII. *Communi diuidundo.*

SEcundum eſt communi diuidundo, quod expoſui D. hoc tit.

XXXVIII. *Communia vtriuſque iudicij, tam familiæ erciſcundæ, quam communi diuidundo.*

VTrique iudicio, tam familiæ erciſcundæ, quàm communi diuidundo, multa ſunt communia. D. commu. diuid. l. 6. §. pen. vt quia vtrumque eſt ex quaſi contractu. Inſtit. de oblig. quæ qua. ex contra. §. item ſi inter. & §. ſeq. vtrumque mixtum. Inſtit. de action. §. quædam. vtrumque duplex. D. de iudic. l. in tribus. 13. & fin. regund. l. iudicium. 10. & famil. erciſcun. l. inter

cohere

coheredes.44.§.qui familię.& commu.diuid.l.2.§.1.in
vtroque iudex poteſt vnius partem alteri adiudicare,
eúmque inuicem certâ pecuniâ damnare. Inſtitut. de
action.§. quædam.& de offic.iudic. §.ſi familiæ. & ſe-
quentib.vſque ad fi. tituli.& alia plura.

XXXIX. *Finium regundorum.*

TErtium eſt finium regundorum, de quo dixi
D.h.t.

XL. *De conſortibus eiuſdem litis.*

1 IVdiciis duplicibus proximè expoſitis ſæpè accidit,
vt ſint plures conſortes eiuſdem litis, quibus & in-
ter ſe & aduerſus alios litis communio eſt:veluti ſi Ca-
ius & Mæuius heredes Titij iudicio familiæ erciſcun-
dæ congrediantur cum Sempronio coherede Titij di-
cuntur conſortes eiuſdem litis, & eundem aduerſa-
2 rium babent Sempronium. ¶ De his conſortibus duo
ſtatuuntur. I. Vnus ſine aliis pro ſua parte agere, vel
conueniri poteſt. l.1. II. Poſt litem legitimè ordina-
tam, id eſt præparatam, poteſt in ſolidum agere dum-
modò caueat alios rem ratam babituros: vel in ſoli-
dum defendere, ſi caueat iudicatum ſolui.l.2.

XLI. *De noxalibus actionibus.*

QVartum iudicium mixtum eſt noxale,de quo di-
xi D.h.t.Ne quis autem obiiciat aut ibi malè po-
ni inter iudicia perſonalia, aut malè hîc inter mixta:
ſciendum eſt, quædam eſſe iudicia ita mixta,vt magis
ſint in rem quàm in perſonam: quædam è contrario,
magis in perſoná quam in rem:iuris autem compoſi-
tores in titulis digerendis modò reſpexiſſe ad vniuer-
ſam iudicij poteſtatē,modò ad id quod eſt præcipuum.
Quoniam igitur actio noxalis potiſſimùm eſt in per-
ſonam, ſiquidem ex facto oritur, idcirco vt perſona-
lis in Digeſtis conſideratur:in quo libro etiam petitio
hereditatis ſpectatur tamquam realis, & dicitur actio
in rem eſſe. D.de hered. petit.l. ſed etſi lege. 25. §.pe-
titio. etſi, quatenus habet adiunctas præſtationes per-
ſonales, mixta eſt.C.eod.l.7.Ruſus quia noxalis actio
eſt aliquo modo etiam in rem, quatenus non inhæret
certæ perſonæ obligatæ, ſed ſequitur caput ſerui, id
eſt,dominum. Inſtit.h.t.§.omnis. vel poſſeſſorem. D.
eod.l.bona fide.11.l.ſi bona fide.12 l.& generaliter.28.
rectè hîc collocatur inter actiones mixtas.

XLII. *Ad exhibendum.*

QVintum iudicium mixtum eſt ad exhibendum,
de quo dixi D.h.t.

XLIII. *De aleatoribus, & alearum luſu.*

SEquuntur cauſæ iudiciorum alia ratione mixtæ,
quoniam idem factum valet,vt actiones tollantur,
& vt aliæ competant. vt ex aleæ luſu denegatur actio
victori, & denegatur actio de iniuria, damno, furto,
ei apud quem luſum eſt:datur autem actio in eum qui
ludere coëgit, & repetitio eius quod ex hac cauſa ſo-
lutum eſt.l.1.in pr. & D. eod.l.1.in pr.

XLIV. *De religioſis, & ſumptibus funerum.*

ITem illatio mortui tribuit actionem funerariam,
aliámve ad repetendas funeris impenſas. D. h. t. l.ſi
quis ſepulchrum.12.§. prætor ait.l.etſi quis. 14. §. La-
beo.& adimit rei vindicationem,cùm locus religioſus
in nullius dominio eſſe poſſit.D.de rei vindic.l.in rem
actio.23.§.1.plura notaui. D. lib.11.tit.7.& 8. Hic tra-
ctatus claudit tertium librum Codicis eodem modo,
quo ſecundam partem Digeſtorum.

LIBER IV.

TITVLVS I.

De rebus creditis, & iureiurando.

SEQVITVR alia iudiciorum diuiſio in 1
ciuilia & criminalia. Sunt autem ciuilia
de variis cauſis, vt contractibus,ſucceſ-
ſionibus,liberali cauſa,dominio,poſſeſ-
ſione, patria poteſtate, donatione, de
quibus omnibus eo ordine, quo nunc à me propoſita
ſunt,tractabitur.Contractuum alij ſunt reales,alij per-
ſonales;vt expoſui initio tertiæ partis Digeſtorum.De
realibus,qui re aut conſenſu perficiuntur,agitur in hoc
quarto libro, vt in tertia illa Digeſtorum parte. ¶ Et 2
vt ibi,ita etiam hîc proponitur titulus generalis de re-
bus creditis: deinde ſubiiciuntur variæ actionum cau-
ſæ,& variæ actiones ſpeciales,initio ſumpto à contra-
ctibus, qui re perficiuntur; qui quidem ſunt quatuor,
mutuum, commodatum, pignus, depoſitum. Mutuo
adiungitur promutuum vt in Pandectis. Mutui &
promutui effectus conſideratur proprius, id eſt, certi
condictio; & communis,nimirum obligatio & actio.
Certi condictio ex variis cauſis oritur:inter quas pri-
mus locus tribuitur iurijurando, propter dignitatem
religionis, & affinitatem cum tit.qui proxime præce-
dit:ſimiliter enim ad religionem pertinebat. Ergo pri-
ma eſt actio ex iureiurando,cui ſatisfeci.D.de iureiur.

II. *Si certum petetur.*

SEcunda eſt certi condictio ex mutuo, quæ etiam
vocatur actio ſi certum petatur; propterea quòd
ſemper certa res eſt, quæ mutuo datur,& ex cauſa mu-
tui repetitur,vt docui ad tit.D.de reb.cred.

III. *De ſuffragio.*

TErtia eſt actio de ſuffragio. Suffragium accipitur. 1
I. Pro fauore principis, vel interceſſione apud
principem,honoris vel alius rei obtinendæ cauſâ.l.vn.
in princ. II. Pro ipſa re ſuffragationis nomine data,
vel promiſſa.C.de aduoc.diuerſ. iudic.l.laudabile.23.§.
& poſtquam.l.per hanc.26.in pr.& C.de ſilent.l.vltim.
& Nou. 8. cap. 1. Quod autem principi offertur, ſpe-
cialiter vocatur ſuffragium dominicum, vt in iureiu-
rando ſubiecto Nouellæ 8. quia princeps dicitur do-
minus. D.de leg. Rhod. l. penul. & de his quæ in teſt.
delen.l.3.vnde quod ad principem ſpectat,dominicum
appellatur.C.vbi cau. fiſcal. l. 7.& C. ne rei domini.vel
templor. vindic. in rub. & l.2. ¶ Suffragium non de- 2
betur ſuffragatori ex nudo pacto, ſed ex ſtipulatione,
vt colligitur ex d. l. vn. in princ. id eſt, ex illis verbis
ſe ſponſione conſtrinxerint. nam ſponſio eſt promiſſio ſti-
pulanti facta. D. de ædil. edic.l.ſciendum.19.§.dictum
Actio igitur de ſuffragio, eſt actio ex ſtipulatu.& falli-
tur Accurſius,qui putat ex nudo pacto ſuffragium peti
condictione ex lege.falluntur etiam, qui hoc nomine
dant actionem præſcriptis verbis, vel de dolo. ¶ Vt 3
hæc actio competat, tria requiruntur. I. ſtipulatio.
II. Suffragatio. III. Impetratio,ne ſuffragatio ſiue in-
terceſſio inanis fuerit. Hæc omnia colliguntur ex d. l.
vn.in princ.

IV. *De prohibita ſequeſtratione pecuniæ.*

TRibus actionibus proximè expoſitis commune 1
eſt, vt ſi pecunia petatur, eius ſequeſtratio, pro-
hibeatur. ¶ Pecuniæ verbum accipio, vt in l.2. §.cre- 2
ditum.D.de reb.cred.pro quacumque re, quæ numero,
pondere,

pondere, vel menſurâ conſtat. nam ad has ſulas pecunias prohibitio huius tituli pertinet. Vnde Accurſius, & Doctores, qui pecuniam accipiunt pro quacumquo re, coguntur nimis multas huius prohibitionis exce-
3 ptiones afferre. ¶ Sequeſtratio eſt rei controuerſæ depoſitio apud ſequeſtrem, quæ à pluribus fit in ſolidum, hac lege, vt lite pendente à ſequeſtre cuſtodiatur, & lite finita victori reddatur. D. depoſ. l. licèt. 17. in
4 princ. & de verb. ſignif. l. ſequeſter. 110. ¶ Lite igitur finita, actor rem reperit actione depoſiti ſequeſtraria. D. depoſ. l. 5. §. 1. l. ſi in Aſia. 12. §. pen. Quòd ſi per aduerſarium meum ſtet quominùs lis finiatur, ne poſſim eam rem conſequi: mihi in ſubſidium, ceſſante actione ſequeſtraria datur actio præſcriptis verbis. D. de dolo. l. ſi quis affirmauit. 9. §. Labeo.

V. *De condictione indebiti.*

QVarta eſt condictio iodebiti, de qua dixi D. h. t.

VI. *De condictione ob cauſam datorum.*

QVinta eſt condictio ob cauſam, ſeu condictio cauſa data non ſecuta: vtroque enim modo appellatur: ac de ea dixi D. de condict. cau. da. cau. non ſecu.

VII. *De condictione ob turpem cauſam.*

SExta eſt conditio ob turpem cauſam, de qua dixi. D. h. tit.

VIII. *De condictione furtiua.*

SEptima eſt condictio furtiua, de qua dixi. D. h. t.

IX. *De condictione ex lege, & ſine cauſâ, vel iniuſta cauſâ.*

1 OCtaua eſt condictio ex lege, de qua dixi ad tit. D.
2 de condict. ex le. ¶ Nona eſt condictio ſine cau-
3 ſa de qua dixi ad tit. D. de condict. ſine cau. ¶ Decima
eſt condictio ex iuſta cauſa, ſiue ob iniuſtam cauſam:
vtroque enim modo appellatur: ac de ea dixi ad tit. D,
de condict. ob turp. vel iniuſt. cauſ.

X. *De obligationibus & actionibus.*

HActenus expoſitus eſt proprius mutui & promutui effectus, id eſt, certi condictio: deinceps dicendum de effectu generali & communi etiam aliis cauſis, id eſt, de obligatione & actione. Huius tractatus tres ſunt partes. Prima eſt generalis, cui ſatisfeci. D. h. t.

XI. *Vt actiones ab heredibus, & contra heredes incipiant.*

IN ſecunda parte diſſoluuntur variæ quæſtiones, quæ omnes eò ſpectant, vt intelligamus, qui & à quibus poſſint vel non poſſint conueniri. Prima quæſtio eſt, an actio poſſit incipere ab herede, vel contra heredem, id eſt, an heres poſſit petere, quod defunctus non potuit; & an ab herede poſſit peti, quod ab herede non potuit. Olim nõ poterat: hodie ex Iuſtiniani conſtitutione poteſt. Ius vetus ratione nititur: quia heres in vniuerſum ius defuncti ſuccedit, & eadem perſona eſſe cenſetur. Iuſtinianus ad æquitatem reſpexit, quo magis varios contractus ſuſtineret, vt has ſtipulationes, *Poſt mortem meam dabis: Poſt mortem tuam dare ſpondes?* Inſtit. de inutil. ſtipul. §. poſt mortem.

XII. *Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.*

SEcunda quæſtio eſt, an poſſit quis prô alio conueniri, præſertim ſi ſit coniuncta perſona. Reſpondetur, non poſſe. Ponenda igitur eſt regula, Neminem poſſe pro alio conueniri, quæ quidem regula confirmatur variis exemplis. Primò vxor non poteſt conueniri pro marito. Secũdò maritus non poteſt conueniri pro vxore. Tertiò mater non poteſt cõueniri pro filio.

XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel ſeruus pro domino conueniatur.*

QVartò filius non poteſt cõueniri pro patre. Quintò pater non poteſt conueniri pro filio emancipato. Nam pro filio, quem io poteſtate habet, conuenitur actione de peculio & de in rem verſo, & quod iuſſu. quarum actionum poſt filium emancipatum prima efficitur annalis. D. quan. act. de pecul. an. eſt. l. 1. in princ. & §. 1. reliquæ manent perpetuæ d. l. 1. §. vlt. & de in rem verſo. l. 1. §. 1. Sextò libertus non poteſt conueniri pro patrono. Septimò ſeruus noo poteſt conueniri pro domino. Hæ duę poſtremæ regulæ coniunctim traduntur in l. vlt. Intellige non poſſe conueniri ſeruum, ne quidem poſt manumiſſionem. nam quandiu ſeruus eſt, cum non habeat legitimam perſonam ſtandi in iudicio, & neque pro ſe neque pro alio conueniri poſſit, malè daretur hæc regula, non poſſe eum conueniri pro domino, quaſi pro ſe conueniri poſſet. Ergo hæc regula debet accipi de eo qui ſeruus erat eo tempore quo dominus obligabatur, libertus autem erat cùm iudicio conueniebatur: ſuperior autem regula intelligenda eſt de eo, qui vtroque tempore erat libertus.

XIV. *An ſeruus pro ſuo facto poſt manumiſſionem teneatur.*

QVemadmodum ſeruus poſt manumiſſionem non poteſt conueniri pro domino, ita etiam non poteſt conueniri pro eo quod ipſe in ſeruitute fecit, id eſt, contraxit, vel deliquit, eo excepto, quòd ex delicto in extraneum in ſeruitute commiſſo poteſt ab eo poſt libertatem conueniri: quoniam actio, quæ noxalis erat in dominum, efficitur directa in ipſum manumiſſum. Inſtit. de noxal. §. omnis. cæterùm ex contractu in ſeruitute facto neque à manumiſſore conueniri poteſt. l. 5. niſi ob libertatem ei promiſerat. l. 3. nec ab extraneo. l. 2. ex delicto autem conueniri nequit à manumiſſore. l. vltim.

XV. *Quando fiſcus vel priuatus debitoris ſui debitores exigere poſſit.*

SVprà data regula, Neminẽ pro alio conueniri poſſe, patitur quaſdam exceptiones conſequenter declarandas. Prima exceptio eſt, niſi is, qui pro alio conuenitur, eius debitor ſit. Hæc exceptio non admittitur quocumque caſu, immo plerumque non obtinet. 3. ſi cert. pet. l. non aduerſus. 15. ſed certis tantùm caſibus locum habet. Primò fiſcus poteſt cõuenire debitorem ſui debitoris, dummodò fiſcalis debitor non ſit ſoluendo. l. 4. & alter fateatur ſe eſſe eius debitorem. l. 3. Secundò priuatus interdum hoc facere poteſt; veluti ſi à debitore ſuo actionem contra eius debitorem acceperit in ſolutum. l. vltim. aut ſi debitore condemnato, nihil in bonis eius reperiatur, quod pignori capi & diſtrahi poſſit, vt creditori ſatisfiat. l. 2.

XVI. *De actionibus hereditariis.*

SEcunda exceptio eſt: quia heres tenetur ex facto defuncti, id eſt, ex eius contractu, vel delicto. Et ex contractu quidem indiſtinctè tenetur, vt declaratur hoc titulo, qui eſt de actionibus hereditariis paſſiuis tantùm, non de actiuis. ¶ Actio hereditaria eſt, quæ 2

hæredi:

heredi vel in heredem datur iure ſucceſſionis,id eſt,ita
vt etiam in eam obligationem,ſeu cauſam ex qua ori-
tur,ſuccedat proinde petitio legati vel fideicommiſſi,
non eſt actio hereditaria, quia heres in eam non ſuc-
cedit:ſed tota hæc cauſa incipit à perſona heredis, qui
ad id ſoluendum tenetur ex ſuo facto, id eſt, aditione
hereditatis. Inſtit.de oblig. quæ qu.ex contra.§.heres.
Actiua eſt,quæ heredi: paſſiua,quæ in heredem datur.
3 ¶ Heredis appellatione intellige etiam bonorum poſ-
ſeſſorem,& ceteros,qui pro heredibus habentur.

XVII. *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur.*

EX delicto autem defuncti heres non tenetur, niſi
lis cum defuncto fuerit conteſtata, aut ex eo deli-
cto aliquid ad ipſum heredem peruenerit.l.vn.& Inſti.
de perpet.& tempor. actio. §.1. & D. de calumn.l.5.
in princ.

XVIII. *De conſtituta pecunia.*

TErtia exceptio eſt, niſi quis pro alio ſe ſoluturum
conſtituerit: tenetur enim actione conſtitutoria
ſeu de conſtituta pecunia: quam actionem expoſui
D.h. tit.

XIX. *De probationibus.*

ABſolutæ ſunt duæ partes tractatus de obligatio-
nibus & actionibus: ſupereſt tertia pars,quæ eſt
de probatione, ſine qua obligatio nullum habet effe-
ctum, quia regula iuris eſt, Paria ſunt non eſſe,& non
apparere.D.de contrah.empt.l.in lege.77. Item dicere
ſolemus, non deficere ius, ſed probationem, & acto-
ri incumbere onus probandi. l.4. & J. de probat.l.1.&
Inſtit.delegat.§.non ſolùm. in fi. quoniam actore non
probante reus abſoluitur.ſ.de eden.l.4.& J.de rei vin-
dic.l.vlt. De probationibus agitur primò in genere,vt
& D. h. tit.

XX. *De teſtibus.*

SEcundò in ſpecie. Sunt autem duæ præcipuæ pro-
bationum ſpecies: Prima per teſtes, de quibus dixi
D. h. titul.

XXI *De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum, de apochis & antapochis facien-dis, & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt.*

1 ALtera per inſtrumenta, quorum definitionem ac
diuiſiones expoſui.D.h.t. Hoc autem loco quin-
que de inſtrumentis conſiderantur. Primò eorum fi-
des,id eſt, probatio quæ per inſtrumenta fit. Secundò
eorum amiſſio. Tertiò duæ inſtrumentorum ſpecies,
apocha & antapocha. His tribus partibus ſatisfeci. D.
2 eod.tit. Quartò quæ ſine ſcriptura fieri poſſint. ¶ Re-
gulariter ſcriptura non eſt neceſſaria: quia non perti-
net ad rei eſſentiam,ſed ad probationem.ſ. de probat.
l.cùm res.12.& D.h.t.l.4.& de pignor.l.4. Itaque ſine
ſcriptura fieri(exẽpli gratiâ) poſſunt,& valent pactum
& trãſactio.ſ.de pact.l.pactũ quod bona fide.17.l.cùm
proponas.21.& de tranſact.l.5.l.ſiue.28.vẽditio.l.cùm
inſtrumẽtis.10.& ſ.de probat. d.l.cùm res.pretij ſolu-
tio.d.l.cum res.inductio in poſſeſſionẽ.l. non idcirco,
12.& d.l.cùm res. diuiſio.l.inſtrumentis.9.& ſ.fam.er-
ciſc.l.nõ ideo.12.hypotheca.D.h.t.l.4.& de pigno.l.4.
3 ¶Ab hac regula excipitur,I.Niſi lex ſcripturã requirat,
vt in teſtamento ſolemni.J.de teſtamentis.l.hac con-
ſultiſſima. 21. in mulieris interceſſione. J. ad Senatuſ-
conſult. Velleian. l. antiquæ.23. §. vlt. & aliis caſibus.
II. Niſi inter contrahentes conuenerit, vt contractus
in ſcriptis celebretur.l.contractus.17. Expoſui, quod
quarto loco de inſtrumentis hîc proponitur.

XXII. *Plùs valere quod agitur, quàm quod ſimulatè concipitur.*

QVintò & vltimò de inſtrumentis traditur,plus va-
lere quod inter partes agitur, quàm quod per ſi- 1
mulationem in inſtrumento ſcribitur. ¶ Simulatio-
nis diuiſio duplex notetur. I.Vel fit ab vna parte,ita vt 2
in ſimulante ſit dolus, in altera parte error; veluti ſi
quis cùm ſit inſtrumentum venditionis, ſimulet eſſe
inſtrumentum locationis, quò magis alter ei ſubſcri-
bat.l.vlt. Vel fit ab vtraque parte,veluti ſi mutuum de-
tur filiofamilias in fraudem ſenatuſconſulti Macedo-
niani, & conficiatur inſtrumentum quaſi venditionis.
D.de ſenatuſconſ. Maced.l.3. §.pen. II.Aut fit in per-
ſona: veluti ſi emat, qui emere iure prohibetur:& in-
ſtrumentum ita concipiatur, quaſi alius emerit. ſ. de
his quæ vi metúſve cau.l.ſi per impreſſionem.11.& J.
ſi quis alteri vel ſibi.l.3. Aut in re: veluti ſi filiofami-
lias pecunia numeretur in cauſam mutui, & in frau-
dem Macedoniani ſcribatur datum eſſe frumentum.
Aut in contractu,vt in exemplis ſuprà poſitis, vbi erat
venditio & ſimulabatur locatio, vel erat mutuum &
ſimulabatur venditio.

XXIII. *De commodato.*

HActenus egimus de mutuo, qui eſt primus con-
tractus re celebratus, & de promutuo, propter
affinitatem, quam cum mutuo habet. Secundus con-
tractus qui re perficitur, eſt commodatum, de quo di-
xi D. h. tit.

XXIV. *De pigneratitia actione.*

TErtius eſt pignus, ex quo oritur actio pignerati-
tia directa,& contraria,vt expoſui D.h.t.

XXV. *De exercitoria, & inſtitutoria actione.*

COntractibus ſuprà expoſitis quatuor accidunt.
Primum accidens eſt, per alium obligari. Primò
exercitor ex cõtractu magiſtri obligatur actione exer-
citoria, quam expoſui D. de exercit. act. Secundò is
qui inſtitorem tabernæ vel cuiuis negotiationi præpo-
ſuit, per eum obligatur actione inſtitoria, quam ex-
planaui D. de inſtit.actio.

XXVI. *Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur, vel de pe-culio, ſiue quod iuſſu, aut de in rem verſo.*

TErtiò pater obligatur ex contractu filij, & domi-
nus ex contractu ſerui: vnde à prætore dantur
actiones de peculio.quod iuſſu,de in rem verſo.Hunc
titulũ,& has actiones enarraui D.lib.14.tit.5.& lib.15.

XXVII. *Per quas perſonas nobis acquiritur.*

SEcundum accidẽs eſt,per alium acquirere. Acqui-
rimus autem I. Per noſmetipſos. II. Per filios, vel
ſeruos, quos in poteſtate habemus. III. Per homines
liberos,aut ſeruos alienos,quos bona fide poſſidemus.
IV. Per ſeruos, in quibus vſumfructum, vel vſum ha-
bemus. Inſtit. h.t. V. Per procuratorem.l. 2. & Inſtit.
eod.§.pen.verſ.excepto.& D.de acquir. rer. domin.l.ſi
procurator.13. VI. Per negotiorũ geſtorem D.de ne-
got.geſt.l.ſi ego.24.& de reb.cred.l.certi.9.§.ſi nũmos.
VII. Per tabellionem.D.de adopt.l.non aliter.18. & de
vſur.l.Gaius.11. VIII. Per tutorem,vel curatorem.D.
de pecun.conſtit.l.5.§.pen. IX. Per actorem ſiue ſyn-

dicum acquiritur vniuerſitati. d.l.5.§.penult. & de acquit.poſſeſſ.l.2.

XXVIII. *Ad ſenatuſconſultum Macedonianum.*

TErtium accidens eſt, actionem exceptionibus variis ſummoueri. Prima exceptio eſt ſenatuſconſulti Macedoniani, quam declaraui. D.h.t.

XXIX. *Ad ſenatuſconſultum Velleianum.*

SEcunda eſt exceptio ſenatuſconſulti Velleiani, quam expoſui. D.h.t.

XXX. *De non numerata pecunia.*

1 TErtia eſt exceptio nō numeratæ pecuniæ. ¶ Ver-
2 bum autem *pecuniæ*, hîc latè accipitur, vt non ſo-
lùm ea complectatur, quæ numero, pondere, vel menſurâ conſtant, vt in l. 2.§. creditum. D. de reb. cred. ſed
etiam corpora, vt in l. pecuniæ verbum. 178. D. de
3 verb. ſignif. ¶ Hæc exceptio opponitur tam debitori
dicenti ſe ſoluiſſe quod debebat, quam creditori aſſerenti ſe pecuniam dediſſe, etiamſi interuenerit ſcriptura. l. in contractibus. 14. vel ſtipulatio. Inſtit. de except.
4 §. idem iuris. vel iuſiurandum. l. vlt. ¶ Eius effectus eſt,
vt ſcriptura vel ſtipulatio ad probandam numerationem ſeu dationem non ſufficiat, ſed opus ſit, vt aliis legitimis probationibus confirmetur, dummodò intra biennium vel ipſa exceptio, vel ſaltem querela non numeratæ pecuniæ proponatur. d.l. in contractibus. in princ. & Inſtit. de literar. oblig. & de except. d. §. idem iuris. quibus ex locis apparet falſam eſſe Doctorum ſententiam, qui admittunt excipientem poſt biennium, & in eo differentiam ſtatuunt, quòd intra biennium excipiens onerat aduerſarium neceſſitate probandæ numerationis, poſt biennium verò ſubit onus
5 probandi non fuiſſe pecuniam numeratam. ¶ Huius
exceptionis ſpecies eſt exceptio non numeratæ dotis, de qua in d. l. in contractibus. in fin. & in tit. ꝟ. de do. cau. non numera.

XXXI. *De compenſationibus.*

QVarta eſt exceptio compenſationis, de qua dixi D.h.t. Hactenus exceptiones.

XXXII. *De vſuris.*

QVartum dictorum contractuum accidens eſt acceſſio vſurarum, de quibus dixi D.h.t.

XXXIII. *De nautico fœnore.*

VSuræ ſpecies eſt fœnus nauticum, de quo dixi D.hoc tit.

XXXIV. *Depoſiti vel contra.*

EXpoſiti ſunt tres contractus, qui re perficiuntur, mutuū vnà cum promutuo, pignus, & depoſitum, ſimûlque varia horum contractuum accidentia. vltimus contractus, qui re celebratur, eſt depoſitum, ex quo oritur actio depoſiti directa, & contraria, vt docui D.hoc tit.

XXXV. *Mandati, vel contrà.*

EAdem methodo, qua in tertia Digeſtorum parte eſt vſus, à contractibus qui re perficiuntur, ad eos tranſit qui conſenſu fiunt. Ex his duo magis reſpiciunt ad perſonas, mandatum, & ſocietas; alij magis ad res, vt emptio & venditio, locatio & conductio, & emphyteuſis: de quibus ordine dicetur. Ex mandato oritur actio mādati directa & contraria, vt expoſui D.h.t.

XXXVI. *Si ſeruus extero ſe emi mandauerit.*

MAndati actio non datur, cùm ſeruus extero mandauit vt ſe emeret: quia mandatum non valet, cum malo more actum ſit, vt ſeruus domino ſe auferret; venditione tamen ſecuta, dominus poteſt actione ex vendito petere pretium, vel mandati actione petere vt ſeruus, niſi ſit iam ab emptore manumiſſus, ſibi reddatur, quaſi hæc actio mādati ſibi per ſeruum quæſita ſit; ſed vtraque actione vti non poteſt, quia ſunt contrariæ. quòd ſi ita mādatum fuerit, vt ſeruus emeretur, & venderetur: ſecuta venditione, dominus non ſolùm actione ex vendito pretium conſequetur; ſed etiam, ſi eius propter affectionem interſit, putà quia filium ſuum naturalem vendidit, mandati contra emptorem aget, vt eum manumittat. Ergo non fuit neceſſe impleri mandatum: ſed eo per venditionem impleto, ius nō tantùm venditi, ſed etiam mandati actionem tribuit: emptori autem nullam dat actionem aduerſus dominum, quia mala fide contraxit. l. vn. & D. manda. l. cùm ſeruus. 54.

XXXVII. *Pro ſocio.*

EX ſocietate oritur actio pro ſocio, vtrinque directa, quam enarraui D.h.t.

XXXVIII. *De contrahenda emptione.*

SEquuntur contractus conſenſu celebrati, qui magis ad rem, quàm ad perſonam reſpiciunt. Horum primus eſt emptio & venditio, cuius expoſitio eſt quadripertita. I. Namque agitur de emptione & venditione contrahenda. II. De eius contractæ effectibus. III. De accidentibus. IV. De ſimili & affini contractu. In prima parte, quæ eſt de contrahenda emptione, primò quæritur, qui poſſint emere, aut vendere. Secundò quæritur, quomodo emptio & venditio contrahatur. quibus duabus quæſtionibus ſatisfeci. D. h. titul.

XXXIX. *De hereditate vel actione vendita.*

TErtiò agitur de re, quæ emitur aut venditur, de qua notandum primò, non ſolùm poſſe vendi res corporales, ſed etiam incorporales, vt hereditatem, vel actionem, ſicut expoſui D.h.t.

XL. *Quæ res venire non poſſunt, & quæ vendere vel emere vetantur.*

NOtandum ſecundò res quaſdam à priuatis poſſe emi, non vendi vt purpuram. l. 1. Quarundam tam emptionem quàm venditionem prohiberi, vt annonæ militaris. l. 4. Sequor in hac rubrica lectionem & interpretationem Cuiacij. Lego igitur *quæ vendere*, id eſt, quas res vendere, non (vt in aliis codicibus habetur) qui vendere: quia non agitur in hoc titulo de perſonis, ſed de rebus, & accipio τὸ *vel*, pro ſubdiſiunctione, quoniam hac in parte explicatur, quas res ſinguli emere & vendere prohibentur.

XLI. *Quæ res exportari non debent.*

IN quibuſdam rebus diſtinguimus. vt vinum, oleum, & quoduis liquamen, & arma poſſunt ciui Romano vendi, non Barbaro. l.1. & 2.

XLII. *De eunuchis.*

EVnuchus autem vendi non poteſt, niſi ſit Barbaræ gentis, in Barbaro orbe factus. l.2.

XLIII. *De patribus qui filios diſtraxerunt.*

ITem filij à patribus ſuis vendi non poſſunt, niſi ſanguinolenti, id eſt, recèns nati, ob nimiam inopiam vendātur. l.1. & 2. Hucuſque de cōtrahenda emptione.

XLIV. *De reſcindenda venditione.*

SEquuntur effectus contractæ emptionis & venditionis. Primus effectus eſt, quòd contractus non

infirma

Digitized by Google

infirmatur, niſi vel ex iuſta cauſa reſcindatur.

XLV. *Quando liceat ab emptione diſcedere.*

VEl communi partium conſenſu, re integra, ab eo diſcedatur. Hos duos caſus quib. vẽditio reſcinditur, declaraui ad tit. D. de reſcind. vend. & quan. lic. à vend. diſced.

XLVI. *Si propter publicas penſitationes venditio fuerit celebrata.*

INter iuſtas reſcindendæ vẽditionis cauſas ponitur, ſi bona eius qui publicas penſitationes, id eſt, qui publica tributa debebat, ſub haſta fraudulenter ſint diſtracta vili pretio. nam oblato eo quod fiſco debetur, venditio reſcinditur. ỹ. de reſcind. vend. l. ſi quos. 16. & ỹ. de iu. fi. l. 3. aliàs venditio vt fiſco ſatisfiat, rectè facta, non reſcinditur. l. 1. 2. & 3.

XLVII. *Sine cenſu vel reliquis fundum comparari non poſſe.*

SEcundus effectus eſt, vt in emptorem prædij transferatur onus ſoluendi cenſus, id eſt, tributi ab eo prædio debiti, & reliquorum, ſi reliqua tributi vel cenſus nomine debeantur. Nec valet pactum contrarium, id eſt, vt hoc onus maneat penes venditorẽm, vt hoc titulo oſtenditur.

XLVIII. *De periculo & commodo rei venditæ.*

TErtius effectus eſt, vt periculũ & cõmodũ rei venditæ pertineat ad emptorẽ, ſicut expoſui D. hoc t.

XLIX. *De actionibus empti & venditi.*

QVartus effectus eſt actio empti & venditi, de qua dixi D. h. t.

L. *Si quis alteri vel ſibi ſub alterius nomine vel aliena pecunia emerit.*

TRibus caſibus quæritur, an, vel cui detur empti actio. Primus caſus eſt, cùm quis emit alteri. Secundus, cùm ſua pecuniâ ſibi emit, ſed alterius nomen in inſtrumento emptionis poni curauit, quaſi illi emerit. Tertius eſt, cùm alienâ pecuniâ ſibi emit. Primo caſu emptor nec ſibi actionem acquiſiuit, quia noluit: nec alteri, quia non potuit: ergo contractus non valet, niſi quis ei emerit in cuius eſt poteſtate. l. 7. vel quem in poteſtate habet. l. 2. Secundo caſu emptor ſibi acquirit. l. 4. 5. 6. Tertio caſu ſimiliter ſibi acquirit. l. 1. & l. pen.

LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.*

1 QVintus effectus eſt rei venditæ alienatio, quam-
quàm non eſt proximus & immediatus effectus
venditionis, ſed traditionis factæ ex cauſa venditio-
2 nis. Inſtit. de rer. diuiſ. §. venditæ. ❡ Alienationem pro-
3 priè accipe pro dominij tranſlatione. ❡ Hîc dantur
tres regulæ: prima de rebus alienis, quæ, licèt vendi
poſſint, tamen non poſſunt alienari, id eſt, non poteſt
in accipientem earum dominium transferri: ſecunda
de rebus communibus, quæ pro parte alienantur: ter-
4 tia de rebus propriis, quæ omnino alienantur. ❡ Pri-
ma regula eſt: Res aliena non poteſt alienari: nimi-
rum quia nemo poteſt plus iuris in alium transferre,
quàm ipſe habeat. D. de diuerſ. reg. iur. l. nemo plus iu-
5 ris. 54. ❡ Hîc obiter quæritur de alienatione prohibi-
ta: quò reſpicit poſterior rubricæ pars, & lex vlt. huius
tit. Alienatio prohibetur vel a lege, vel à teſtatore, vel
conuentione contrahentium. His omnibus caſibus

Iuſtiniano placet alienationis verbum ſumi latiùs, vt intelligatur prohibita non ſolùm directi, ſed etiam vtilis dominij tranſlatio, & manumiſſio, & vſusfructûs vel ſeruitutis prædialis conſtitutio.

LII. *De communium rerum alienatione.*

SEcunda regula eſt: Rem communem vnus ex dominis alienare non poteſt, niſi pro ſua parte, quam habet pro indiuiſo. l. 4. cum ſim.

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum ſuarum alienatione.*

TErtia regula eſt: Dominus rem ſuam alienare poteſt, licet ſit obuoxius reddendis rationibus ob rem alienam geſtam, vt tutor: quia rem alienat cum ſua cauſa, id eſt, ſaluo iure pignoris, quod pupillus vel alius habet in eius rebus, qui adminiſtrauit.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compoſitis.*

EXpoſiti ſunt effectus emptionis & venditionis: ſequuntur accidentia. Primum accidens eſt pactum. De his pactis primùm agitur in genere ſub hoc titulo, cui ſatisfeci. D. lib. 18. tit. 1.

LV. *Si ſeruus exportandus veneat.*

DEinde explicantur ſpecialiter quædam pacta ad ſeruos venditos pertinentia. Primum pactum eſt, vt ſeruus venditus exportetur, de quo pacto dixi ad tit. D. de ſeru. export.

LVI. *Si mancipium ita veneat ne proſtituatur.*

SEcundum pactum eſt, ne mancipium venditum proſtituatur. Hoc caſu, ſi contra pactum ancilla ab emptore proſtituatur, libera & venditoris liberta fit. D. de in ius vocan. l. ſed ſi hac lege. 10. §. 1. Hactenus de pactis, quod eſt primum emptionis & venditionis accidens.

LVII. *Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur vel contrà.*

SEcundum accidens eſt ædilitium edictum, ex quo duæ oriuntur actiones, redhibitoria, & æſtimatoria, quas explanaui. D. de ædilit. edicto.

LVIII. *De monopolijs, & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum, ergolaborúmque: necnon balneatorum prohibitis illicitiſque pactionibus.*

TErtium accidens eſt negotiatio, quæ latiùs patet, 1
quàm mercatura. Nam mercator tantùm emendi
& vendendi negotiationem exercet: negotiator autem
dicitur, qui negotiationem quamcumque exercet, vt
emendi, vendendi, locandi, conducendi, &c. D. de le-
gat. iij. l. legatis. 65. in princ. ❡ Duo hîc negotiatoribus 2
interdicuntur. I. Monopolium, id eſt, ius ſeu priuilegium, quo fit, vt vnus certiue homines ſoli poſſint certas merces vendere. Quia verò hoc contra publicam vtilitatem eſt, idcirco nequidem reſcripto principis conceſſum valet. II. Mercatorum inter ſe conuentio ne merces viliori pretio vendant, quàm communi ipſorum conſenſu ſtatutum ſit. Obiter eâdem conſtitutione prohibentur illicitæ pactiones artificum, & ergolaborum, (hi ſunt, qui opus ſuis impenſis faciendum conducunt, & alibi redemptores appellantur. D. de rei vindic. l. redemptores. 39. in princ.) & balneatorum: veluti ne quis opus ab altero inchoatum abſoluat. d. l. vn. verſ. ædificiorum. & ỹ. de ædif. priuat. l. pen. §. vlt.

LX. *De nundinis, & mercatibus.*

QVartum accidens eſt mercatus ſeu nundinæ, de quibus dixi D.lib.50.tit.11.

LXI. *De vectigalib. & commiſſis.*

QVintum accidens eſt vectigal: quod niſi ſoluatur, regulariter res fiſco committitur, vt expoſui ad tit.D.de poblican.& vectigal.& commiſſ.

LXII. *Vectigalia noua inſtitui non poſſe.*

ILlod ſpecialiter de vectigalibus hîc conſtituitur, ne noua inſtituãtur ſine permiſſu principis. quod etiam cautum eſt. D.de public.l.vectigalia.10.in princ.

LXIII. *De commercijs, & mercatorib.*

SExtum accidens eſt mercatura: quam exercere poſſunt, quicumque plenum commercium habent, niſi iure prohibeantur. Requiro plenum commercium, nam commercium eſt emendi & vendendi ius. Vlpia. tit.de domin. & acquiſ.rer.§. commercium: mercatores autem emendi & vendendi negotiationem exercent, vt notaui ſ.ad tit.de monopol. eorum igitur, quæ tantùm emere non vendere poſſumus, mercaturam exercere non poſſumus vt purpuræ. ſ. quæ res ven. non poſſ.l.1. Adieci exceptionem, *niſi iure prohibeantur*: quia nonnulli, etſi ius commercij habent, tamen exercere mercaturam prohibentur, vt nobiliores & potentes perſonæ: non quòd mercatura ſit res ignobilis, ſed quia difficile eſſet plebi commercium.l.3.

LXIV. *De rerum permutatione, & præſcriptis verbis actione.*

EXpoſito emptionis & venditionis contractui ſimilis & affinis eſt permutatio. D.h.t.l.1.& de contrah.empt.l.1.& Inſtit. de empt. & vendit.§.item pretium. ex qua oritur actio præſcriptis verbis, vt & ex aliis contractibus innominatis. De permutatione dixi ad tit. D.de rer. permut, de actione autem præſcriptis verbis ad tit.de præſcrip.verb.

LXV. *De locato & conducto.*

DIctum eſt de emptione & venditione, & de permutatione, quæ ei ſimilis eſt, licèt re contrahatur, non ſolo conſenſu vt emptio & venditio. Alius contractus conſenſu conſtans & venditioni ſimilis eſt locatio & conductio. D.hoc tit.l.2.& Inſtit.eod.in pr. de qua dixi D.eod.tit.

LXVI. *De iure emphyteutico.*

1 VLtimus contractus qui conſenſu perficitur, me-
diam quandam inter venditionem & locationem
naturam obtinens, eſt emphyteuſis: quem Zeno con-
ſtituit eſſe proprium contractum, à venditione & lo-
catione propriè dicta ſeparatum. l.1.& Inſtit.de locat.
& conduct.§. adeo. Nam quatenus dominium vtile
transfertur in emphyteutam, hic contractus eſt ſimilis
venditioni, quatenus retinetur dominium directum,
eſt ſimilis locationi, & interdum locatio vocatur. D.ſi
ager vectig.l.1.& l.vlt.& Inſtit.de locat.& conduct.d.
2 §. adeo. ¶ Emphyteuſis igitur eſt contractus conſen-
ſu conſtans, quo in perpetuum vel ad longum tempus
dominium prædij vtile retento directo dominio trans-
fertur cum onere annuæ penſionis directo dominio
3 ſoluendæ. ¶ Dicta eſt emphyteuſis ab origine: quia
ita dari cœperunt agri ſteriles, vt accipiens eos melio-
res & fructuoſiores redderet, quod præcipuè fit arbo-
4 rũ inſitione, quæ Græcè vocatur emphyteuſis. ¶ Pro-
prietates huius contractus hæ notentur. I. Eſt con-
tractus iuris ciuilis, ſiquidem à Zenone eſt conſtitu-
tus, non quòd ante Zenonem in vſu non fuerit, ſed
quia Zeno certam contractus ſpeciem fecit. l.1.& In-
ſtit.de locat. & conduct. d.§. adeo. II. Quamuis ſolo
conſenſu ſecundum ſuam naturam conſtet: tamen ſi
noua pacta præter eius naturam adiiciantur, ſcriptura
requiritur. fallnntur enim Doctores, qui ſimpliciter
& indiſtinctè ſcripturam in hoc contractu requirunt,
cùm in l.1. dicatur, *pactionibus ſcriptura interueniente ha-
bitis*, & in l.2. *aliqua pactiones in emphyteuticis inſtrumentis
fuerint conſcripta*. III. Partis rei interitus ad emphyteu-
tam ſpectat, quia nihilominùs integram penſionem
ſoluere cogitur, totius autem rei interitus ad domi-
num ſpectat, quia emphyteuta liberatur à penſionis
præſtatione.d.l.1. & Inſtit.de locat.d.§.adeo. IV. Em-
phyteuta non poteſt ius ſuum vendere domino irre-
quiſito, &, ſi id faciat, ius ſuum perdit, dominus autem
admonitus, ſi emere iiſdem conditionibus velit, qui-
bus alij emere parati ſunt, ceteris præfertur. ſin minùs
emphyteuta alij cuicumque vendere poteſt, quo caſu
domino debetur *ἐνδοσιμόν*, quod Doctores *laudemium*
vocant, id eſt, quinquageſima pretij pars pro nouo
emphyteuta in poſſeſſionem recipiendo. l.vlt. ¶ Spe- 5
cies emphyteuſeos ſunt precariæ, & libellarius con-
tractus, vt expoſui ad tit. decretalium de precariis.

LIBER V.

TIT. I. *De ſponſalibus, & arrhis ſponſalitijs, & proxeneticis.*

SVperiori libro expoſiti ſunt cõtractus 1
reales, hoc autẽ volumine declarãtur cõtra-
ctus perſonales, vt ſpõſalia, nuptiæ cõcubina-
tus, tutelæ: ſed ſponſalia, nuptiæ, & concubinatus, ſunt
contractus, qui nudo conſenſu perficiuntur: tutela eſt
quaſi contractus. Non omittuntur ea quæ ſponſali-
bus & nuptiis accedunt, vt arræ, dotes, ceteráque cum
tractatu de nuptiis connexa atque coniuncta. ¶ In- 2
ter contractus igitur perſonales primum naturæ ordi-
ne locum tenent ſponſalia, de quibus dixi D.h.t. Por-
rò ſponſalibus accedunt arræ, & proxenetica. ¶ Da- 3
tio arrarum eſt contractus. ſ. de ſi. inſtrum. l. contra-
ctus.17. innominatus, quo datur arra in argumentum
ſeu probationem alterius principalis contractus cele-
brati: vt emptionis & venditionis. D. de contrah.
empt.l.quod ſæpe.35.in pr.& Inſtit.de empt. & vend.
in pr. vel locationis & conductionis, lege Rhodia 19.
vel ſponſaliorum l.3.& l.5. vt impleto contractu reſti-
tuantur. D.de actio.empt.l.ex empto.11.§.is qui vina.
verſ.ego. vel imputentur (vt arra in nummis data im-
putatur in pretium venditionis. D.de leg. commiſ. l.
vlt. Iſidor. l.5. Originum. cap.25. de rebus. §. intereſt.
Arra, inquit, *ex parte datur, & poſtea completur: eſt enim
arra complenda, non auferenda. unde qui habet arram, non
reddit ſicut pignus, ſed deſiderat plenitudinem*) ſi verò dan-
tis culpâ non impleatur, amittantur: at ſi accipientis
culpâ non impleatur, in duplum reſtituantur. d.l. con-
tractus. in fi.& Inſtit.de empt.& vendit. in prin. ſin au-
tem cõmuni conſenſu à contractu recedatur, vel aliàs
neutrius culpâ cõtractus ſoluatur, in ſimplum reddan-
tur. d.l.3.d.l.5.in fi.princ. & §.1.& ſ.quan.lic.ab empt.
diſced.l.2.& D.de act.emp.d.l.ex empto.§. is qui vina.
¶ Nota primò arram conſiſtere vel in pecunia nume- 4
rata. D.de le.commiſ.d.l.vlt. & de act.empt.d.l.ex em-
pto.§.is qui vina. vel in alia re, vt auro. ſ. quan.lic.ab
empt. diſce.l.1. vel annulo. D. de inſtit. act.l.5.§.item ſi
inſtitor.& de act.emp.d.l.ex empto. §.is qui vina.verſ.
ego.

5 ego. vel mancipio. ȷ̃. de ingen. manum. l. vlt. ¶ Nota
ſecundò, cùm dicimus dationem arrarum, nos accipe-
re dationis vocabulum in ſignificatione propria, qua
dominij tranſlatio notatur. Inſt. de act. §. ſic itaque. vn-
de arra nō repetitur rei vindicatione, ſed actione per-
ſonali. s̄. de act. empt. l. 3. vt actione ex empto, vel con-
dictione ſine cauſa. D. eod. d. l. ex empto. §. is qui vina.
6 ¶ Nota tertiò arram à pignore differre multis modis.
I. Arra conſiſtit in quantitate vel corpore, vt docui
num. 3. pignus tantùm in corpore, quandoquidem ea-
dem ſpecies reddi debet. D. de oblig. & act. l. 1. §. credi-
tor. & Inſtit. quib. mod. re contrah. oblig. §. vlt. II. Arræ
dominium transfertur in accipientem, vt docui num.
4. pignoris autem dominium non transfertur. s̄. de
pign. act. l. pignus. 9. III. Pignus accedit cuiuis con-
tractui, & cuiuis obligationi. D. de pign. l. 5. l. quæſi-
tum. 14. §. 1. arra tantùm emptioni, locationi, & ſpon-
ſalibus accedit, ſi Cuiac. credimus hîc in Parat. & Ob-
ſeruat. lib. 11. cap. 17. IV. Arra modò repetitur, modò
non repetitur, vt docui. num. 2. pignus omnimodo re-
petitur, ſi ſolutum ſit, vel aliter creditori ſatisfactum.
D. de pign. act. l. ſi rem alienam. 9. §. 1. V. Pignus repe-
titur actione pigneratitia. Inſtit. quib. mod. re contrah.
oblig. §. vlt. arra repetitur aliis actionibus. s̄. num. 4. Ex
dictis patet, arram & pignus propriè loquendo differ-
re, etſi interdum pignus accipitur pro arris, vt ȷ̃. tit.
7 prox. l. vn. & Cod. Theod. de ſponſal. l. 6. ¶ Nota quar-
tò hic non agi de quibuſcumque arris, ſed tantùm de
arris ſponſalitiis, quæ etiam appellantur ſponſalia, vt
notaui. D. h. tit. num. 2. Similiter in tertia parte huius
tituli non tractatur de proxeneticis in genere; vt in tit.
D. de proxeneticis, ſed de prœmiis tantùm eorum, per
quos ſponſalia vel nuptiæ conciliatæ ſunt: quorum
prœmiorum quantitas definitur. l. vlt. h. t.

II. *Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes, ſponſalia dederint.*

GEnerali tractatui de arris ſponſalitiis adiungitur
tractatus ſpecialis de arris ſponſalitiis datis vel à
rectore prouinciæ, vel non ſine rectoris opera ab eius
domeſticis & comitibus: quæ quidem vocantur ſpon-
ſalia, vt notaui ad tit. præced. Specialiter autem con-
ſtituitur, vt ſiue puella, ſiue pater eius arras acceperit,
& poſtea voluntatem mutauerit, nihilominùs arras re-
tineat & lucretur. nuptiæ verò contrahi non poſſunt,
niſi poſt depoſitum officium, accedente puellæ con-
ſenſu. l. vn.

III. *De donationibus ante nuptias vel propter nuptias & ſponſalitijs.*

1 NOn ſolùm ſponſalia, id eſt repromiſſio nuptia-
rum futurarum, præcedit nuptias, ſed etiam do-
natio ſponſalitia, quam ſponſaliorum quoque appel-
latione interdum ſignificari, notaui ad tit. s̄. de ſpon-
2 ſal. num. 2. ¶ Hæc diuiditur in duo genera. aut enim
fit nuptiarum & dotis contemplatione, aut tantùm
3 nuptiarum. ¶ Illa vocabatur olim donatio ante nu-
ptias, quia ſolùm ante nuptias conſtitui poterat. ſed
ex Iuſtini conſtitutione poteſt ſtantibus nuptiis auge-
ri. l. pen. & ex conſtitutione Iuſtiniani, non ſolùm au-
geri, ſed etiam in totum conſtitui, idcirco vocatur
potiùs *propter nuptias*, quàm *ante nuptias*. l. vlt. & Inſtit.
de donat. §. eſt & aliud. Vulgò etiam appellatur *ſpon-
ſalitia largitas*. ex l. 4. ȷ̃. de ſecund. nupt. & No. 119. in
princ. Sed in hac Nouel. Latinus interpres receſſit à
Græcorum verborum proprietate, cùm κατ' πρὸ vertere
debuiſſet donationem propter nuptias, & in d. l. 4.
videtur mihi ſponſalitia largitas latiùs accipienda, vt
vtrumque donationis genus à me paulo antè propoſi-
tum complectatur. ¶ Donatio igitur propter nuptias, 4
eſt ciuilis contractus. d. Nou. 119. in princ. glo. in l. 5. D.
de iuſtit. & iu. & in §. ius autem gentium. Inſtit. de iu.
natura. quo ex parte mariti in mulierem aliqua confe-
runtur contemplatione dotis, tamquàm antipherna.
d. l. vlt. in princ. Quocirca nouiſſimè doti eſt omnino
exæquata, nec ſolum in quantitate ſortis, ſed etiam
in lucris à coniuge ſuperſtite faciendis. Nou. 97. Et vt
non poteſt maritus alienare prædium dotale, ita nec
propter nuptias donatum. Nou. 61. Hæc dicta ſint de
donatione propter nuptias, quæ in primis rubricæ
verbis proponitur. ¶ Alterum donationum nuptia- 5
rum genus appellatur munus ſponſalitium, & poſtre-
mo illo rubricæ verbo, *ſponſalitiis* ſignificatur. Liuius.
lib. 30. *Hunc nuncium ac ſimul venenum ferens miniſter,
cùm ad Sophoniſbam veniſſet, Accipio, inquit, nuptiale
munus, nec ingratum, ſi nihil maius vir vxori præſtare po-
tuit. hoc tamen nuncia, meliùs me morituram fuiſſe, ſi non
in funere meo nupſiſſem.* ¶ Sic autem deſcribi poteſt, 6
Munus ſponſalitium eſt, quod in ſponſam ex parte
ſponſi, (vt ab ipſo ſponſo, vel patre, matréve eius) vel
contrà in ſponſum ex parte ſponſæ, ſolius matrimo-
nij contemplatione confertur. ¶ Ex dictis duæ diffe- 7
rentiæ inter dictas donationes colliguntur. I. Donatio
propter nuptias ex parte mariti cōfertur in mulierem,
non è contrario: munus autem ſponſalitium ex vtra-
que coniugum parte proficiſci poteſt. II. Donatio pro-
pter nuptias fit contemplatione nuptiarū & dotis: mu-
nus ſponſalitium tantùm nuptiarum ratione mittitur.

IV. *De nuptiis.*

SEcundus contractus perſonalis, ad quem ſuperio- 1
res omnes reſpiciunt, eſt matrimonium ſeu nuptiæ,
de quibus dixi ad tit. D. de ri. nupt. ¶ Nuptiarum au- 2
tem aliæ ſunt licitæ ad quas hic titulus pertinet; aliæ
illicitæ; aliæ quaſi illicitæ.

V. *De inceſtis & inutilibus nuptiis.*

ILlicitæ nuptiæ impropriè vocantur nuptiæ: vt ho- 1
mo pictus, vel mortuus, impropriè dicitur homo.
Inſtit. de nupti. §. ſi aduerſus. ¶ Hæ diuiduntur in in- 2
ceſtas ſeu nefarias, & inutiles. Inceſtæ ſeu nefariæ ſunt,
quæ contra fas contrahuntur inter cognatos vel affi-
nes, inter quos ſunt iure prohibitæ. Subdiuiduntur au-
tem in inceſtas iure gentium, videlicet inter parentes
& liberos, & inceſtas iure ciuili, nimirum inter alios
cognatos vel affines. D. de ritu nupt. l. vlt. & de quæſt.
l. 5. Inutiles ſunt, quæ alia quapiam ratione minori
prohibentur, quarum duo exempla ſequentibus titulis
proponentur.

VI. *De interdicto matrimonio, inter pupillum & tutorem, ſeu curatorem, filióſque eorum.*

PRimum exemplū eſt. quia ex Oratione Diui Mar- 1
ci & Commodi. D. de ritu nupt. l. ſi quis tutor. 60.
§. quamuis & l. pen. §. ſed videamus verſ. quam cau-
ſam. & ſenatuſconſulto in eius ſententiam facto. l. 1. &
D. de ri. nupt. l. ſenatuſconſulto. 59. d. l. ſi quis tutor. 60.
l. libertum. 64. tutor vel curator, & tutoris vel curatoris
filius prohibentur eam, quæ ſua vel patris ſui pupilla
fuit, antè vxorem ducere, quàm rationes redditæ fue-
rint, & tempora effluxerint, intra quæ rationes reddi-
tæ retractari per in integrum reſtitutionem poſſunt. l.
6. & 7. & D. de ri. nupt. l. non eſt matrimonium. 66. &
l. ſeq. ¶ Nota primò duplicem eſſe rationem huius 2
prohibitionis. I. Propter poteſtatem, quam in pupil-

Digitized by Google

lam habet, vel habuit tutor vel curator. D.eod.l.præ-
fectus 63. II. Ne quid obſtet, quominùs rationes re-
ctè reddantur. D.eod.l.libertum.64.§.1.& l.pen.§.ſed
3 videamus.verſ. quam cauſam. ¶ Nota ſecundò, non
ſolùm nuptias iuret has perſonas eſſe inutiles; ſed
etiam tutorem vel curatorem, qui illicitè ſibi vel filio
ſuo in matrimonium collocauit, & ipſum quoque fi-
lium qui matrimonium contraxit, infamiâ notati, &
extra ordinem coërceri. l. pen. & D.de ri.nupt.d.l.non
4 eſt matrimonium.in princ. ¶ Nota tertiò excipi duos
caſus, quibus hæ nuptiæ ſunt permiſſæ. I. Cùm pater
alicui ex dictis perſonis filiam deſponſauit, vel teſta-
mento vxorem deſtinauit.D.eod.l.tutor.36.& d.l.non
eſt matrimonium. II. Si conſenſu puellæ permittan-
tur reſcripto principis.l.pen.& ĵ.ſi nupt. ex reſ.pet.l.1.

VII. *Si quacumque præditus poteſtate, vel ad eum pertinentes, ad ſuppoſitarum iuriſdictioni ſuæ adſpirare tentauerint nuptias.*

1 ALterum exemplum eſt inter eum qui in prouin-
cia officium adminiſtrat, vel filium eius, aliàsve
perſonas ad eum pertinentes, & mulierem eius pro-
uinciæ.ĵ.de nupt. l.6. & D. de ritu nupt. l. qui in pro-
2 uincia. 57. in pr. ¶ Nota primò violentum conatum
puniri, etiamſi effectus, id eſt, nuptiæ ſecutæ non ſint.
3 l. vn. ¶ Nota ſecundò, tantum tempore adminiſtra-
tionis nuptias prohiberi, officio autem depoſito poſſe
mutuo conſenſu nuptias contrahi, vel antè contra-
ctas confirmari.d.l.6.& ĵ.ſi rect.prouinc.l.vn.& D.de
rit.nupt.l.ſi quis officium.38.

VIII. *Si nuptiæ ex reſcripto petantur.*

DE prohibitis nuptiis generaliter quæritur an ex
reſcripto ſeu permiſſu principis contrahi licitè
poſſint. Sciendum igitur eſt inceſtas hac ratione non
ſuſtineri. l.2.eas verò, quæ ob ciuilem tantùm prohi-
bitionem ſunt inutiles, vt inter ſenatorem & liberti-
nam, ex reſcripto pèti poſſe, vt iuſtæ fiant. D.de rit.
nupt.l.ſi ſenatori.31.& ĵ.de interdi.matrim.l.pen.

IX. *De ſecundis nuptijs.*

1 POſtquàm de licitis & illicitis nuptiis dictum eſt;
ſupereſt, vt de iis agatur, quæ medium quodam-
modo locum tenent: hæ ſunt ſecundæ nuptiæ, quæ
iure ob humanam fragilitatem tolerantur, non tamen
probantur, immo quibuſdam pœnis coërcentur vt
2 mox docebo. ¶ Nota primò ſecundarum nuptiarum
appellatione intelligi etiam tertias, quartas, & vlte-
riores quocumque numero; quia omnes iure ſuſtinen-
tur. ĵ. de bon. quæ lib. l. 4. ſicut appellatione ſecundi
gradus intelligimus etiam tertium, & quartum, &
3 quoſcumque vlteriores heredum gradus. ¶ Nota ſe-
cundò viduo nullum tempus præſcriptum eſſe ad con-
4 trahendas ſecundas nuptias. Nou.22. cap.16. ¶ Nota
tertiò, mulieri regulariter licere poſt annum luctus ſe-
cundò nubere, antea non licere propter confuſionem
ſanguinis, & turbationem ſeminis. Quòd ſi intra hoc
tempus nupſerit: variæ pœnæ, iure irrogantur. I. Tam
ipſa mulier notatur infamiâ, quam pater, qui eam nu-
ptui collocauit, nec non qui ſciens eam duxit, niſi
iuſſu parentis, in cuius poteſtate erat, eam duxerit:
quo caſu ipſe parens notatur. l.1. in princ. l.2. & ĵ. ex
quib. cauſ. infam. irrog. l. decreto.15.& ĵ. de repud.l.
conſenſu. 8.§. hæc niſi vir.in fi. & l.ſeq. & ad ſenatuſ-
conſ. Tertull. l. 4. & D. de his qui not. infam.l.1.verſ.
qui eam quæ.l.liberorum.11.§.vlt.l.qui iuſſu.12.l.quid
ergo.13. in princ. & Nou.22. cap.16.c.18. in fi.& c.22.
II. Hæc mulier non poteſt ſecundo viro vltra tertiam
partem bonorum in dotem dare, aut in teſtamento re-
linquere. III. Ex teſtamẽto capere non poteſt. IV. Do-
nata vel relicta ſibi a priori marito amittit. V. Here-
ditates ab inteſtato vltra tertium gradum vindicare
non poteſt. l.1. & 2. Hæ pœnæ ceſſant, ſi mulier per-
miſſu principis. D. de his qui notant.infam.l.ſolet.10.
vel poſt partum editum nupſerit. D. eod. l.liberorum.
11.§.Pomponius. ¶ Nota quartò, interdum mulierem 5
ante quinquennium non poſſe tranſire ad ſecundas
nuptias. I. Si eius culpâ diuortium factum ſit, vel
quia maritus ei iuſtè libellum repudij miſit, vel quia
ipſa ſine iuſta cauſa diuertit: tũc enim intra quinquen-
nium nubens fit infamis, & ſecundæ nuptiæ non va-
lent. ĵ.de repud.l.conſenſu.8.§. hæc niſi vir. & No.22.
cap.15.in fi.& cap.18.verſ.etſi mulier. II. Si incertum
ſit, an maritus, qui ab hoſtibus captus eſt, viuat, néc-
ne.D.de diuort.l.6.& d.No.22.cap.7. ¶ Nota quintò, 6
eſſe quaſdam pœnas ſecundarum nuptiarum, quarum
vna eſt propria mulieris, vt prioris viri dignitate non
fruatur. D. de ſenator. l. feminæ.8.in fi. & No.22.cap.
36. duæ ſunt communes tam viris quàm mulieribus
tempore permiſſo ſecundas nuptias contrahentibus.
Nam I. Eorum, quæ à priore coniuge accepit, vel à
liberis prioris matrimonij peruenerunt, dominium
amittit ſolo vſufructu retento, ſi liberi extent eiuſdem
prioris matrimonij: ad eos namque dominium tranſit.
l.3.in princ.l.5.l.6.§.his illud.& ĵ.de ind.vid. toll.l.2.&
No.22.c.23. II. Non poteſt poſteriori coniugi plus do-
tis, vel donationis propter nuptias, vel alio quouis ti-
tulo dare, aut in voluntate vltima relinquere, quàm
cuilibet ex liberis prioris matrimonij. d.l.6.& d. Nou.
22.cap.27. ¶ Nota ſextò, iure canonico non eſſe ſub- 7
latas pœnas ſecundarum nuptiarum, ſed tantùm eas,
quæ iure ciuili irrogantur immaturitati ſecundarum
nuptiarum.extra.h.t.c.penult.& vlt. ¶ Nota ſeptimò, 8
eodem iure canonico non licere abſente aut capto ab
hoſtibus coniuge contrahere ſecundas nuptias, priuſ-
quàm certum ſit eum mortuum eſſe extra.eod.c.2.

X. *Si ſecundò nupſerit mulier, cui maritus vſumfructum reliquit.*

NOta octauò tranſeuntem ad ſecundas nuptias
amittere iure Codicis vſumfructum ſibi a priore
coniuge extra cauſam dotis vel donationis propter
nuptias, datum ſeu relictum, ita vt liberis prioris ma-
trimonij eum confeſtim reſtituere debeat. l. vn. Sed
hoc ius corrigitur per No. 22. cap. 32. vbi Iuſtinianus
conſtituit coniugem tranſeuntem ad ſecunda vota, re-
tinere vſumfructum, niſi hac conditione in eum col-
latus fuerit, vt ſecundis nuptiis extingueretur.

XI. *De dotis promiſſione, & nuda pollicitatione.*

POſt nuptiarum diuiſiones, explicandi ſunt duo ea- 1
rum effectus: primus, vt dos valeat; alter, vt ſim-
plex donatio inter coniuges non valeat, vt expoſui ad
tit. D.de iu. dot.num. 1.& de donat.int.vir. & vxor.
num.1. Quid ſit dos, & quotuplex, docui ad d.tit.de iu.
dot. in præſentia quædam ſecundum ordinem titu-
lorum Codicis notare oportet. ¶ Nota primò dotis 2
obligationem conſtitui vel promiſſione, id eſt, ſtipu-
latione, vel nudo pacto, vel pollicitatione.l.3.4.6.&
D.de dot.collat. l.1.§.pen. ſed hodie etiamſi ſtipulatio
non ſit interpoſita, tamen tacitè facta intelligitur,
adeo vt ſemper ex ſtipulatu agi poſſit. ĵ. de rei vxor.
act.l.vn.in princ.

XII. De

Digitized by Google

XII. *De iure dotium.*

1 NOta ſecundò eſſe quædam iura ſingularia & dotium propria. Primum eſt, quòd, etſi dominium ciuile rei dotalis transfertur in maritum, tamen mulier naturale dominium retinet. l. pen. Soluto autem matrimonio, ſi ſit dos profectitia, communis eſt patri &
2 filiæ. D. ſolu. matrim. l. 2. §. 1. ¶ Secundum eſt, quòd res, quas dotali pecunia maritus comparauit, dotales eſſe videntur, D. h. t. l. res quæ. 54. vide Cent. 5. q. 55.
3 ¶ Tertium eſt, quòd maritus non poteſt alienare prædium dotale, licèt eius dominus ſit. Inſtit. quib. alien. lic. vel non. in pr.

XIII. *De rei vxoriæ actione in ex ſtipulatu actionem transfuſa, & de natura dotibus præſtita.*

1 QVartum eſt, quòd dos petitur vel repetitur actione ex ſtipulatu, licèt ſtipulatio vel nulla vel inutilis facta ſit. Olim ſtipulatione ceſſante dos à muliere & ſocero repetebatur actione rei vxoriæ, quæ extraneo, qui dotem dederat, non competebat. ſed Iuſtinianus hanc actionem ſuſtulit, &, quæ in ipſa vtilia
2 erant, ad actionem ex ſtipulatu transtulit. l. vn. ¶ Huius igitur actionis plura ſunt priuilegia. I. Eſt bonæ fidei. d. l. vn. §. ſed etſi. & Inſtit. de act. §. fuerat. II. Adiunctum habet ius tacitæ hypothecæ. d. l. vn. §. 1, III. Mulier hac actione dotem repetens præfertur aliis mariti creditoribus etiam expreſſam anteriorem hypothecam habentibus. C. qui potior. in pign. hab. l. vlt. hanc enim ſententiam veriſſimam puto contra eos, qui non præferunt mulierem habentibus anteriorem hypothecam, niſi ea tacita ſit.

XIV. *De pactis conuentis tam ſuper dote, quàm ſuper donatione ante nuptias, & paraphernis.*

1 QVintum eſt, quòd dotis conditio pactis conuentis melior, non deterior fieri poteſt. D. de pact.
2 dotal. l. 2. l. de die. 14. cum trib. lll. ſeqq. ¶ Nota alia eſſe pacta ſuper dote, de quib. dixi. D. eod. tit. alia ſuper donatione ante nuptias ſeu propter nuptias, in quibus æqualitas requiritur; ne mulier marito ſuperſtes, ex donatione plus vel minus lucretur, quàm vir mulieri ſuperſtes lucretur ex dote. l. ex morte. 9. & l. ſeq. alia ſuper paraphernis, id eſt, ſuper rebus ad mulieris, quas præter dotem maritus penes ſe habet: de quibus rebus nihil diſponere poteſt ſine conſenſu mulieris. l. hac lege. & quamuis valeant pacta de lucranda dote ſi vxor præmoriatur, vel donatione propter nuptias ſi prior maritus deceſſerit. d. l. ex morte. tamen pactum vice teſtamenti factum, vt bona paraphernalia poſt mortem mulieris ad maritum pertineant, iure reprobatur. l. 5.
3 ¶ Quæri poteſt, cur in hac rubrica vocetur donatio ante nuptias, cùm in l. vlt. in princ. C. de donat. an nupt. conſtitutum ſit eam non vocari *ante nuptias*, ſed *propter nuptias*, Cuiacius reſpondet hoc ideo factum eſſe, quia d. l. vlt. eſt recentior cõſtitutionibus huius tituli. quam reſponſionem vanam eſſe, tribus argumentis apparet. Primò quia tempus dictæ. l. vlt. non eſt adſcriptum. Secundò quia non eſt quæſtio de legibus, ſed de rubrica, quam conſtat eſſe poſteriorem. d. l. vlt. Tertiò quia Iuſtinianus in Nouellis ſæpius vocat donationem ante nuptias, quàm propter nuptias. Aut igitur dicendum, quia leges potiùs imponuntur rebus quàm verbis. C. cõmu. de lega. l. 2. in fi. Iuſtinianum præceptum ſuum de nomine huius donationis accuratè non obſeruaſſe: aut in d. l. vlt. in princ. verba illa *non ante nuptias donationem vocari, ſed propter nuptias*, ſic eſſe accipienda, quaſi diceret non ſolum vocari ante nuptias ſed etiam propter nuptias, nam hæ particulæ *non, ſed*, accipiuntur ſæpe pro, *non ſolum, ſed etiam*. vt in l. 1. §. vlt. D. de rer. permut. & alibi. Sed hæc interpretatio mihi non videtur in præſentia eſſe accipienda, quia Iuſtinianus in §. pen. Inſtit. de donat. inconueniens vocat nomen illud donationis ante nuptias, ideóque ait ſe conſtituiſſe vt non ante nuptias, ſed propter nuptias vocentur. Concludo vocari poſſe vtroque modo. ſicut enim ſublata vi imaginaria, à qua actio in rem dicebatur *vindicatio*, & ſublata denunciatione, à qua actio in perſonam appellabatur *condictio*; tamen ipſa condictionis & vindicationis nomina remanſerunt: ita quamuis hodie hæc donatio tam ſtantibus nuptiis quàm ante nuptias fieri poſſit, tamen retento antiquo vocabulo dici poteſt donatio ante nuptias, rectiùs tamen & congruentiùs nominatur propter nuptias.

XV. *De dote cauta non numerata.*

SExtum eſt, quòd ſine dotis numeratione de dote reſtituenda maritus cauet vel donationis causâ, vel ſpe dotis accipiendæ. Primo caſu donatio conſiſtit, & in dotem conuertitur, ſi aut facta ſit ante matrimonium. D. de don. int. vir. & vxor. l. 5. in pr. aut ſit confirmata per mortem mariti, qui in eadem voluntate perſeuerans deceſſerit. l. 2. Poſteriori caſu exceptio non numeratæ dotis (quæ eſt ſpecies exceptionis non numeratæ pecuniæ. C. de non num. pecun. l. in contractib. 14. in fi.) datur hoc iure intra annum à die ſoluti matrimonij. l. vlt. Sed nouiſſimè Iuſtinianus ita diſtinguit: Aut matrimonium intra biennium ſolutum eſt: aut poſt biennium, intra decennium: aut poſt decennium. primo caſu datur hæc exceptio intra annum à die ſoluti matrimonij: ſecundo caſu intra tres menſes: tertio caſu prorſus denegatur. Nou. 100.

XVI. *De donationib. inter virũ & vxorẽ; & à parẽtib. in liberos factis, & de ratihabitione.*

HVcuſque dictum eſt de primo nuptiarũ effectu, 1
id eſt, de dotibus, quæ propter nuptias valent. Alter effectus eſt, quòd donationes inter virũ & vxorem non valent, niſi morte donantis confirmentur, vt notaui C. tit. prox. & expoſui D. h. t. ¶ Hoc exemplo 2
Iuſtinianus conſtituit vt donatio à parente in filium collata, quem in poteſtate habet, cum ab initio nõn valeat, morte donantis confirmetur. l. donationes quas parentes. 25. ¶ Ibidem dictam donationis confirmà- 3
tionem ita limitauit, vt vltra quantitatem, quæ donationis inſinuationem requirit, donatio morte donantis non confirmetur, niſi aut inſinuata fuerit, aut in donantis teſtamento ſit expreſsè confirmata. ¶ Et vt 4
hoc caſu, quo inſinuatione, quæ iure requirebatur, omiſsâ, donatio in teſtamentũ expreſsè cõfirmata eſt, à die confirmationis valeat: ceteris caſibus valeat a die factæ donationis; quia confirmatio retrò ad diem donationis trahitur. ¶ Denique vt generaliter omnis 5
ratihabitio retròtrahatur ad tempus cõtracti negotij, quod ratum habetur. d. l. donationes quas parentes. 25. & C. ad ſenatuſconſ. Maced. l. vlt. in pr.

XVII. *De repudijs, & iudicio de moribus ſublato.*

POſtquàm dictum eſt de ſponſalibus, & ceteris quæ 1
nuptias antecedunt, necnon de nuptiarum definitione, & effectibus: ſupereſt, vt de diſſolutione, & de

diſſolu

Digitized by Google

2 diſſolutionis effectibus dieamus. ¶ Sponſalia & nu-
ptiæ ſoluuntur repudio, eoius ſpeeies eſt diuortium,
3 vt expoſui ad tit. D. de diuort. & tepud. ¶ Diuortij ſeu
ſoluti matrimonij effectus multi ſunt; quorum vnus eſt ſublatus, nempe actio de motibus. Morum nomine accuſabatur aut muliet à marito, aut maritus à muliere: & vel grauiorum ſeu maiotum, vel leuiorum ſeu minotũ morũ nomine. Grauiotes ſeu maiores mores ſunt adulteria tantùm: leuiotes ſeu minores, omnes reliqui. Mulieris motes ita puniebantur, vt grauiorum nomine vit ſextam partem dotis luetaretur; leuiorum nomine octauam partẽ retineret. Mariti autem motes ſie puniebantur; vt ſi qoidem dos pondere, uumero, vel menſurâ conſtaret, adeo vt annua, bima, trima die reddenda eſſet, propter maiores mores ſtatim redderetur, propter minotes redderetur ſenûm meuſum die, ita vt tertia pars ſingulis ſemeſtribus reſtitueretur. ſi verò in aliis rebus conſiſteret, quam præſenti die teddi oportebat, inſuper eogebatut maritus fructus quadriennij reddere. Vlp. tit. de dotib. §. morũ. & §. ſeq.

XVIII. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

ALij effectus, qui ſunt in vſu, partim reſpieiunt ad res, partim ad perſonas. Qui tes ſpectaut, partim generaliter ad dotem, vel ad res amotas, vel ad bona matiti pertinent; partim proprij ſunt fundi dotalis. De dotis repetitione ttia quætuntur. Primò quætitut, quẽadmodũ dos petatur: eui quæſtioni ſatisfeci D. h. t.

XIX. *Si dos conſtante matrimonio ſcluta fuerit.*

SEcundò quæritur; ſi dos hae lege data ſit, vt mortua in matrimonio muliete, lucro mariti cederet, ae maritns ſtãte matrimonio dotem mulieti ſine eauſa teſtitnetit, deinde mulier in matrimonio mortua ſit; an matitus dotem cum fructibus ab hetedibus mulieris tepetere poſſit. Reſpõdetur poſſe, quia illa intẽpeſtiua dotis reſtitutio donationẽ in ſe eontinet. l. vn.

XX. *Ne fideiuſſores, vel mandatores dotium dentur.*

TErtiò quæritur, an mulieti dotem tepetenti actio detut contra fideiuſſorem, quem à marito vel ſoeero vel proſoeeto accepit, vel cõtra eum, euius mandatu dotem dedit. Reſpõdetur actionem mulieri contra fideiuſſorem vel mandatotem nõ competere. Cod. Theod. de fideiuſſ. dot. l. 1. qnia cui perſona mulieris creditur, ei multò magis dos credi debet; vnde fideiuſſotem vel mandatorem dotis reſtituendæ nomine aecipi conſtitutiones prohibent. l. 1. & 2. Hactenus de tepetitione dotis.

XXI. *Rerum amotarum.*

DE tebus autem amotis eſt actio terum amotarum, de qua dixi D. h. t.

XXII. *Ne pro dote mulieri bona quondam mariti addicantur.*

DE bonis mariti conſtitutum eſt, vt eo mortuo ſine herede bona mulieri pro dote non addicantur: ſed legitimus otdo ſeruetur, quo muliet & alij ctoditores in poſſeſſionem mittuntur, & dato eoratore bona diſtrahuntur. Expoſiti ſunt generales effectus matrimonij ſoluti.

XXIII. *De fundo dotali.*

SPecialiter autem de fundo dotali cautum eſt, vt mulier ſoluto matrimonio eum repetere poſſit, licèt à marito alienatus fuerit, quoniam alienatio non valet, ſiue inæſtimatus in dotem datus fuerit, ſiue æſtimatus, adiecto pacto, vt electio ſit mulieris vtrũ æſtimationem an prædium petere velit. Lege notata ad hunc titulum D.

XXIV. *Diuortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant.*

HVcuſque dictum eſt de effectibus ſoluti matrimonij, qui ad tes ſpectant: ſequuntur effectus, qui ad perſonas, id eſt, ad liberos teſpiciunt. Hìc duæ quæſtiones oecutrunt. Primò quætitur, diuortio facto vtrùm apud matrem, an apud patrem liberi morati & educati debeant. Reſpondetur, hoe atbittio iudieis eommitti. l. vn. & 7. tit. prox. l. 3. Nouiſſimè Iuſtinianus eonſtituit, vt ſi patris culpâ diuortium factum ſit, & mater ad ſecundas nuptias non tranſierit, liberi apod eam alantur impenſis pattis. ſi verò culpâ matris ſolutum ſit matrimonium, & pater non ſit inopa apud pattem nutriantur impenſis matris locupletis. Nou. 117. c. 7.

XXV. *De alendis liberis, ac parentibus.*

SEcundò quæritur, à patte, an à matre, an ab vtro- 1
que patente liberi ſint alendi. Reſpondetur, alen-
dos eſſe à patre. l. pen. & vlt. videlieèt pro modo facul-
tatum. D. de adgnoſc. & aleud. lib. l. 5. §. alimenta. nec
tantùm filios, ſed etiam nepotes ex filiis. Sed ſi patet
non ſit ſupeſtes, vel inops ſit, hoc onus matri incum-
bit. D. eod. l. penult. ¶ Vice verſa ſi parentes egeant, à 2
liberis loeupletib. ali debent. l. 1. & 2. ¶ Similiter li- 3
berti pattonos, & eorum liberos alere, vel, ſi egeant,
ab eis ali debent, vt notaui ad d. tit. D. de adgnoſc. vel
alend. libe.

XXVI. *De concubinis.*

EXpoſiti ſunt duo perſonales eontractus, ſponſalia, & nuptiæ: tertius eſt concubinatus, de quo dixi D. hoc tit.

XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quib. cauſis iuſti efficiantur.*

QVemadmodum ſuprà nuptiarum effectus enartauimus, ita uune effectus eoncubinatus explicantut: qui partim ad liberos, partim ad concubinas pertineut. I. Liberi non ſunt legirimi, ſed naturales tantùm: certis tamen modis legitimi & iuſti efficiuntut, vt in poſtrema huius tubricæ parte declarandum proponitut, & à nobis expoſituin fuit ad tit. D. de his qui ſui vel alie. iu. ſunt. Nota hoe verbum, *liberi naturales*, modo ſignificare ſuſceptos ex iuſtis nuptiis, qui opponuntur liberis adoptiuis, vt Inſtit. de adopt. in pr. modò ſuſceptos ex eoneubinatu, vt hîc, & Inſtit. de nnpt. §. vlt. II. Liberi naturales poſſunt à matte inſtitui hetedes etiam ex aſſe, & ab ea ſine iuſta eauſa prætetiti habent querelam inofficioſi. D. de inoffic. teſtam. l. ſi ſuſpecta. 29. §. 1. III. Qui legitimos liberos vel patentes habet, liberis naturalibus & eoncubinæ non poteſt vltra vnciam inter viuos latgiti, aut in vltima voluntate relinquere. Si verò ſola concubina ſit, non poteſt ei vltra ſemunciam tam inter viuos quàm in vltima voluntate tribuere. l. 2. & l. vlt. & No. 89. cap. 12. §. ne igitur. IV. Qui legitimis liberis caret, ac parentes tãtùm habet, his debita portione relicta, reſiduum in liberos naturales & eorum matrem hodie conferre poteſt. d. l. vlt. & Nouel. 89. e. 12. §. ſi verò habuerint. V. Qnj neque legitimos liberos, neque patentes habet olim quadrantem, ſed ex l. humanitatis. §. ſemiſſem. &

ex d.

ex d.No.89.cap.12.§.ſi verò filios,aſſem liberis natura-lib.& matri eorum tribuere poteſt. VI. Liberi naturales inteſtatæ matri,vel auiæ ſuccedunt etiam vnà cum iuſtis liberis.J.ad ſenatuſconſ.Orfic.l.penult.& D.vn. cogna.l.Modeſtinus.8. VII. Patri naturales liberi non ſuccedunt, ſi aut iuſti liberi extent, aut iuſta vxor, ſed tantùm ali debent boni viri arbitratu: his verò non extantibus, ſuccedunt in ſextantem, cum matre, ſi extet,diuidendum in capita.Nou.18.cap.5.& d.No.89.c. 12.§.ſi quis autem. VIII. Nepotes,ceteríque liberi naturales auo vel proauo non ſuccedunt ab inteſtato. l. vlt. IX. Ex concubina ſuſcepti, auo vel proauo paterno,ceteríſque cognatis vel adgnatis patris ab inteſtato non ſuccedunt.l.vlt.in fi.

XXVIII. *De teſtamentaria tutela.*

1 POſtquàm conditor Codicis tres contractus perſo-
nales expoſuit, ſponſalia, nuptias, & concubina-
tum: poſtremo loco agit de tutela, quæ eſt perſonalis
quaſi contractus, & de curatione,quæ maximam cum
2 tutela affinitatem habet. ¶ Hæc iuris pars tres tracta-
tus continet: primum de iis qui ratione ætatis tuto-
rem vel curatorem accipiunt:ſecundum de iis, qui ob
animi vitium accipiunt curatorem, quales ſunt de-
mentes, furioſi, & prodigi: poſtremum de iis, quæ
omnibus tutelis & curationibus communia ſunt.
3 ¶ Primus tractatus diuiditur in quinque capita: pri-
mum de tutelæ & curationis ſpeciebus, ſecundum de
adminiſtratione tutorum vel curatorum, tertium de
actionibus ad tutores vel curatores pertinentibus,
quartum de auctoritate tutorum & curatorum, quin-
4 tum de modis, quibus tutela finitur. ¶ Species tres
ſunt: teſtamentaria, legitima, & datiua. Teſtamenta-
ria tutela vel per ſe conſiſtit,de qua dixi D.h.t.

XXIX. *De confirmando tutore.*

VEl eget confirmatione magiſtratus, vt & omnis curatio teſtamento data,ſicut expoſui D.h.t.

XXX. *De legitima tutela.*

LEgitima per ſe conſiſtit, ſiue ſit tutela, ſiue curatio.nam etſi in rubrica tantùm tutela proponitur, tamen in l.vlt.agitur etiam de curatione legitima. Hic titulus reſpondet titulo D.de legitimis heredibus.

XXXI. *Qui petant tutores vel curatores.*

DAtiua quoque tam tutela quàm curatio eſſe poteſt. De qua conſiderantur quatuor. Primò conſiderantur perſonæ petentes tutorem vel curatorem, de quibus dixi D.h.t.

XXXII. *Vbi petantur tutores vel curatores.*

SEcundò conſideratur locus, vbi petitur, de quo dixi D.eod.tit.

XXXIII. *De tutoribus vel curatoribus illuſtrium vel clariſſimarum perſonarum.*

TErtiò conſiderantur perſonæ quæ dant, vel dantur tutores ſeu curatores. Hîc diſtinguuntur duo caſus. Primus caſus eſt, cùm tutor vel curator datur perſonæ illuſtri, aut ſpectabili, aut clariſſimæ. Tres ſunt ſenatoriæ dignitates: illuſtratus, ſpectabilitas,& clariſſimatus. ſed interdum clariſſimatus vocabulum latè ſumitur vt etiam ſpectabilitatem & illuſtratum complectatur, vt expoſui.D.de ſenator.in fi. Itaque in hoc tit. agitur de tutoribus vel curatoribus perſonarum ſenatoria dignitate præditarum, ſiue ſint clariſſimæ, ſiue ſpectabiles, ſiue illuſtres. Qui dent his perſonis tutores,conſtituitur in l.1. Qui verò tutores dari poſſint, traditur in l.2. Nam in l.1. conſtituitur, vt in vrbe illuſtribus vel clariſſimis tutores vel curatores dentur à præfecto vrbi adhibitis decẽ ſenatoribus, & prætore: in prouinciis autem nominentur præſidi à curialibus. In l. 2. prohibetur, ne curialis his perſonis tutor detur. Hæc ſpecialiter ita traduntur de perſonis ſenatoriis.

XXXIV. *Qui dari tutores vel curatores poſſunt,& qui dari non poſſunt.*

SEcundus caſus eſt, cùm perſonæ infra dignitatem Senatoriam conſtitutæ tutor aut curator datur: qua de re dixi ad tit.D.de tutor.& curat.dan.

XXXV. *Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt.*

VTrique caſui communis quæſtio eſt, an mulier poſſit eſſe tutrix. Regulariter non poteſt.l.1.Excipiuntur mater & auia, quæ præferuntur aliis tutoribus legitimis, non tamen teſtamentariis.l. 2.& 3.& Nou.118.cap.5. Sed ita demum admittuntur, ſi ad ſecundas nuptias non tranſierint, immo apud acta tam ſecundis nuptiis quàm beneficio ſenatuſconſulti Velleiani renunciare tenentur: &,ſi poſt ſuſceptam tutelam ſecundo nupſerint,à tutela remouentur. Nou.94. c.2.& No.118.cap.5.

XXXVI. *In quibus cauſis tutorem habenti tutor vel curator dari poteſt.*

QVartò conſideratur perſona tutelæ vel curationi ſubiicienda. Hîc quæritur, vtrum tutorem habenti tutor vel curator dari debeat. Regulariter tutorem habenti, tutor dari non poteſt. J. qui pet. tuto.l. cùm iure.9.& qui dare tutores. l. 4. & l. ſi ſororis.9. & D.de teſtam.tut.l.idem fiet.27.in pr. & Inſtit.de curat. §.pen.quamquam curatorem habenti curator dari poteſt.D.de tutor.& curat.da.l.ventri.20.Quibuſdam tamen caſibus tutor vel curator adiungitur: vel quia is qui tutor manet,gerere non poteſt; (puta propter furorem.D.de tutel.l.pen. & de excuſ. l. idem Vlpianus. 12.in pr. aut abſentiam reipublicæ cauſâ. l. 1. & D. de tutelis.l.quæſitum.12.& de tutor.& curat. da.l.in omnem 15.) vel quia ex parte gerere poteſt, ſed toti adminiſtrationi non ſufficit: (vt quia patrimonium pupilli eſt latè diffuſum,& in diuerſis prouinciis.l.3. & l. vlt. & D.de excuſ. l. propter litem. 21. in fi.) vel quia deſinit aliquis eſſe tutor, aliis tutoribus manentibus. D.de teſta.tut.l.ſi quis ſub conditione.11.§.vlt.Quamuis autem eodem caſu vel tutor vel curator dari poſſit,vt in iuribus ſuprà adductis: tamen plerumque facilius adiungitur curator, quàm tutor. Inſtit. de curat. §.pen.niſi dandus ſit ad actum, qui tutorem requirat, non ſufficiente ad eum expediendum curatore, vt aditio hereditatis.D.de tutor.& curat. da.l.impuberi 9. & de acquir. hered.l.per curatorem.90. in prin. & de appellat.l.cùm in vna 17.in pr.

XXXVII. *De adminiſtratione tutorum vel curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda,vel deponenda.*

ABſolutus eſt primus tractatus, qui eſt de ſpecie- 1
bus tutelæ & curationis; ſequitur ſecundus de
adminiſtratione tutorum vel curatorum, de qua dixi
D. hoc titul. ¶ Huius adminiſtrationis pars eſt, vt 2
pecunia pupillaris deponatur, prædiorum compa-
randorum cauſâ; deinde prædia comparentur, aut,
ſi prædia comparari nequeant, fœnori detur. l. 4. &
l. tutores. 24. alioquin tutores vel curatores in vſu-

ras eius pecuniæ tenentur. D. eod. l. 7. §. ſi poſt. & §. ſi deponi. aut ſi ſoluendo non ſunt, extra ordinem caſtigantur. D. eod. l. ob fœnus. 49. Inſuper pro ſuſpectis habentur, &, ſi in hoc contumaciter ſe gerant, & humiliores ſint, publicis vinculis continentur. D. de ſuſpect. tut. l. 3. §. qui pecuniam. Sed No. 72. hanc fœnerandi vel prædia emendi neceſſitatem remittit, adeo vt tutor vel curator officio ſuo ſatisfaciat, ſi pecuniam diligenter cuſtodiat, niſi fœneratione opus ſit, vt pupillus ex vſuris alatur.

XXXVIII. *De periculo tutorũ, & curatorum.*

ADminiſtrationis neglectæ, aut perperam geſtæ primus effectus eſt, vt periculum ad tutorem ſeu curatorem pertineat, vt expoſui D. h. t.

XXXIX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri poſſint.*

ALter effectus eſt, vt quibuſdam caſibus ex facto tutoris vel curatoris pupillus vel adoleſcens agere aut conueniri poſſit. qua de re dictum eſt. D. h. t.

XL. *Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes vel vnus agere pro minore, vel conueniri poſſunt.*

1 TVtorum & curatorum adminiſtratio partim eſt iudicialis, partim extraiudicialis. Ad iudicialem pertinet quæſtio, vtrùm, ſi plures ſint, omnes, an vnus, agant vel conueniantur: cui ſatisfactum eſt ad tit. D.
2 de adminiſtr. tut. ¶ Nota primò minorem in hac & ſuperiori rubrica, & diuerſis aliis locis accipi tam pro
3 pupillo, quàm pro adoleſcente. ¶ Nota ſecundò, in hac rubric. partic. *ſi*, accipi pro *an*: in qua ſignificatione ſæpe occurrit in Codice.

XLI. *Ne tutor vel curator vectigalia cõducat.*

DIctum eſt de adminiſtratione tutorum vel curatorum, & de eius effectibus, ac diuiſione: nunc dicendũ de iis quæ adminiſtrationi contraria ſunt, & vel eã impediunt, vel ab ea impediũtur. Horũ primum eſt cõductio vectigalium. Nã tutor vel curator, durãte officio, vel eo finito, antequàm rationes reddat, prædia Cæſaris aut vectigalia conducere, vel alio modo cum fiſco contrahere prohibetur ſub pœna falſi, cuius veniam à principe impetrare poterit, ſi vtrique ſatisfecerit, id eſt, tam minori, quàm fiſco, quia prohibitionis cauſa eſt, ne fortè fiſcus damno afficiatur pupillari obligatione omnia tutoris vel curatoris bona abſorbente. l. vn. & D. de excuſat. l. tutores. 49. & de le. Cornel. de falſ. l. 1. §. ex illa. Sed ſi publicano tutela deferatur, excuſari poterit. d. l. vn. in fi. & d. h. 1. §. ſed ad illos. Ergo tutela vel cura impedimento eſt vectigalium conductioni: hæc verò illam non omninò impedit, ſed excuſationem tribuit.

XLII. *De tutore vel curatore, qui ſatis non dedit.*

SEcundum eſt omiſſio ſatiſdationis rem pupilli ſaluam fore. nam qui non ſatiſdedit, adminiſtrare nequit. l. 3. & l. vlt. Hanc ſatiſdationem expoſui ad tit. D. rem pupil. vel adol. ſalu. fore.

XLIII. *De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.*

TErtium eſt ſuſpicio, de qua dixi D. h. t.

XLIV. *De in litem dando tutore, vel curatore.*

QVartum eſt lis, quam tutor vel curator habet cum minore: quia in rem ſuam auctor fieri non poteſt. D. de auctor. tut. l. 1. in princ. & Inſtit. eod. §. vltim. Vnde alius tutor vel curator in eam litem datur, id eſt, ſi alius tutor vel curator ſit, eo auctore litigabitur, ſi alius nullus ſit, curator dabitur. l. 1. & D. de teſtam. tut. l. ſi plures. 24. Nota, quamuis regulariter nec tutorem habenti tutor dari poſſit, vt notaui. C. in quib. cauſ. tuto. haben. & tutor certæ rei vel cauſæ non detur. Inſtit. qui teſtam. tut. da. poſſ. §. pen. tamen inter caſus exceptos hunc fuiſſe, vt ſi vnus eſſet tutor, qui litem cum pupillo haberet, alius tutor ad eam litem à prætore daretur. Inſtit. de auctor. tut. §. vltim. quod ius moribus receptum fuiſſe teſtatur Vlpianus tit. de tutelis, §. moribus. ſed hac conſuetudine ſublata, cœpit curator dari: quod iure Inſtitutionum obtinet. d. §. vlt. & iure Codicis. l. 1. & 2. Nec obſtat, quòd interdum dicitur tutor in litem dari. l. 3. & 4. hoc enim ſic debet accipi, vt is, qui iam in numero tutorum eſt, ad litem detur, id eſt, lis cum altero tutore agitanda, ei committatur. Quid ergo, ſi iudicium ſit ſolemne & ordinarium? nam ad ſolemnia non ſufficit curator, ſed opus eſt tutore. D. de auctor. tut. l. curatorem. 19. Conſtitutum eſt, vt tutor cum ſuo pupillo per procuratorem litiget, vt ipſe reſpectu ſolemnitatũ auctor fieri poſſit, curatore litem defendente pro pupillo. l. vlt. Nouiſſimè Iuſtinianus conſtituit, vt detur tutor, vel curator. No. 72. c. 2. vbi videtur ius antiquũ in vſum reuocaſſe.

XLV. *De eo, qui pro tutore negotia geſſit.*

QVintum eſt, ſi quis nec tutor ſit, nec curator. Hic ex duabus cauſis tenetur. Prima eſt, ſi gerat: quia niſi gerat, non tenetur: ſi gerat, locum facit actioni pro tutelæ vel negotiorum geſtorum. C. de teſta. tut. l. 1. & 4. etiam ob ea quæ non attigit, ſi alius geſturus erat, qui eius contemplatione, geſſit, quòd ſi poſtea intelligens ſe non eſſe tutorem, abſtineat ab adminiſtratione neceſſarios pupilli certiorare tenetur, vt ei tutorem petere poſſint. D. h. t. l. 1. §. vlt. Cetera huc ſpectantia notauit. D. eod.

XLVI. *Si mater indemnitatem promiſerit.*

SEcunda cauſa eſt, ſi indemnitatem pupillo vel tutori promiſerit. Quid ſi mulier ſit, quæ promittat? Si promittendo intercedat, exceptionem habet ſenatuſconſulti Velleiani ſi nõ intercedat, efficaciter obligatur. Intelligas eam intercedere, ſi pupillo ſe obliget pro tutore. l. 1. aut tutori pro pupillo. C. ad ſenatuſconſ. Velleian. l. 6. §. 1. non intercedere, ſi alienam obligationem non ſuſcipiat, veluti ſi tutori indemnitatem promittat eorum nomine quæ ipſa geſſit, vel geſtura eſt. l. 2. & C. ad ſenatuſconſ. Velleian. d. l. 6. in princ. vide Cent. 4. q. 72.

XLVII. *Si contra voluntatem matris tutor datus ſit.*

SExtum eſt, ſi contra vltimam matris voluntatem tutor pupillo datus ſit. quemadmodum enim prætor tutorem à matre datum confirmare ſolet. C. de teſt. tut. l. 4. & de confirm. tut. l. 1. & D. de teſtam. tut. l. 4. & de legat. ij. l. peto. 69. §. mater. ita quem mater tutorem dari vetuit, à tutela remouet, ſine infamia tamen, niſi dolum admiſerit. l. vn.

XLVIII. *Vt cauſæ poſt pubertatem tutor adſit.*

POſtquàm generaliter de adminiſtratione tutorum & curatorum dictum eſt, tria ſpecialia declarantur: quorum primum ad cauſas pupillares, reliqua duo ad perſonam pupilli pertinent. Primò igitur conſtituitur,

vt li

Digitized by Google

vt licèt pupillus ad pubertatem peruenerit, tamen tutor cauſis pupillaribus adſiſtat, donec adminiſtrationem ad curatorem transtulerit. l. vn. quia pubertate finitur tutela. Inſtit. quib. mod. tut. fin. in pr. tutelæ autem, id eſt adminiſtrationis traoſlatione finitur periculum tutelæ. ſ̄. de peric. tut. l. vlt.

XLIX. *Vbi pupilli educari debeant.*

SEcundò conſtituitur, vt prætor vel præſes decernat vbi pupillus educari ſeu morari debeat: qua de re dixi D. hoc tit.

L. *De alimentis pupillo præstandis.*

TErtiò conſtituitur, vt alimenta pupillo præſtentur: qua de re dixi D. eod. tit.

LI. *Arbitrium tutelæ.*

1 CVm dictum ſit de tutelæ & curationis ſpeciebus,
& de tutorum vel curatorum adminiſtratione:
ordo, quem ſ̄. de teſtam. tute. propoſui, requirit, vt de
actionibus ob adminiſtrationem competentibus aga-
2 tur. ¶ Actio tutelæ diuiditur in directam, qua tutor
vel curator adminiſtrationis ſuæ rationem reddere co-
gitur: & contrariam, quæ datur tutori vel curatori ad-
uerſus eum cuius tutelam vel curationem geſſit. Hic
3 titulus eſt de actione directa, de qua dixi D. h. t. ¶ No-
ta primò iudicium tutelæ vocari arbitrium, non quia
ſit actio arbitraria, eſt enim bonæ fidei. Inſt. de action.
§. actionum, ſed quia non minùs in iudiciis bonæ fidei,
quàm in arbitrariis res arbitrio iudicis committitur,
idcirco arbiter appellatur etiã is, qui bonæ fidei actio-
ne aditus eſt. D. fam. erciſcun. l. fundus. 30. cum ſimil.

LII. *De diuidenda tutela & pro qua parte quiſque tutorum conueniatur.*

NOta ſecundò, tutelam, id eſt tutelæ admioiſtrationem (ſic enim tutela hoc loco accipitur, vt & in l. vlt. ſ̄. de peric. tutor) modò eſſe inter tutores diuiſam, modò indiuiſam: proinde ſingulos teneri modò pro partibus, modò in ſolidum. Quod dicimus de tutoribus, idem intellige de curatoribus. Sic ergo diſtinguitur: Aut tutela eſt diuiſa à teſtatore, aut à iudice, aut ex conuentione tutorum, aut eſt indiuiſa. Primo & ſecundo caſu ſinguli pro partibus ſibi adſignatis tenentur, nec alter pro altero tenetur, niſi propter dolum vel culpam admiſſam in eo non remouendo, aut ſeriùs remouendo. l. 2. §. in diuiſionem. Secundo & tertio caſu datur minori optio, vtrùm vnum in ſolidum, an omnes ſimul conuenire velit. Si omnes conueniantur & condemnentur, periculum tutelæ diuiſum erit, nec vnus pro altero conuenietur. j̄. ſi plut. vna ſentent. l. 2. Si vnus conueniatur in ſolidum, videtur quidem condemnendus. l. 2. in princ. & §. ſin verò, & ſ̄. tit. prox. l. 6. Sed pluribus beneficiis ei ſuccurritur. Primum eſt beneficium cedendarũ actionum: quoniã actor actiones, quæ ſibi contra alios tutores competunt, ei cedere tenetur, vt ab illis partem eius, quòd præſtiterit, recuperare poſſit. l. 2. in princ. & §. vltim. Secundum eſt beneficium actionum vtilium, quas ex conſtitutionibus contra contutores habet, ſi actiones directæ ſibi ceſſæ non ſint. D. de tut. & rat. diſtrah. l. 1. §. & ſi fortè. Hæc beneficia deoegantur ei tutori, qui propter ſuum dolum vel culpam ſit condemnandus. d. l. 1. §. planè. & j̄. de cootra. iud. tut. l. 2. & D. de adminiſtr. tut. l. ſi plures tutelam. 38. §. vlt. Tertium eſt beneficium diuiſionis: quo fit, vt diuidenda ſit actio in eos, qui tempore litis conteſtatæ ſunt ſoluendo, atque ita pro partibus teneantur. D. de adminiſtr. tut. d. l. ſi plures tutelam. in princ. & §. 1. & de tut. & ration. diſtrah. l. 1. §. & ſi quidẽ & §. ſeq. Quartum eſt beneficium ordinis: quia excutiendus eſt is, qui adminiſtrauit, vel eius heredes & fideiuſſores ab eo dati, & qui ſatiſdatiooem exegit, vel exigere debuit, priuſquàm alter tutor, qui noo geſſit, cooueniatur. l. 3. & ſ̄. tit. prox. l. 6. & ſ̄. de adminiſtr. tut. l. etſi. 8. & j̄. de hered. tut. l. 2. & j̄. ſi tut. vel curat. reip. cau. abe. l. 1. & D. de tut. & rat. diſtrah. l. 1. §. vſque adeo. Coniunge, quæ notaui ad tit. D. de adminiſtr. tut. nume. 4. memb. 3.

LIII. *De in litem iurando.*

NOta tertiò, in iudicio tutelæ iurari in litem ob dolum vel latam culpam. l. 2. quæ pro dolo habetur. D. depoſ. l. quod Nerua. 32. quia eſt iudicium bonæ fidei. Inſtitut. de action. §. actionum. & ita in omnibus bonæ fidei iudiciis obſeruatur. D. h. t. l. 5. in princ. & §. pen. in quo §. vt multis aliis locis, doli appellatione, tam lata culpa quàm fraus continetur: & culpæ appellatione, culpa leuis, non culpa lata ſigoificatur. Hic titulũs *de in litem iurando* extat tam in D. quàm in C. ſed ibi eſt tractatus generalis ad omnia iudicia pertinens; hîc eſt ſpecialis, & ad arbitrium tutelæ coãguſtatus. Similis eſt ratio tituli de verbor. ſignif. qui in D. eſt generalis. in C. coarctatur ad vltimas voluntates.

LIV. *De heredibus tutorum, vel curatorum.*

NOta quartò, actionem competere non ſolùm in tutores & curatores, ſed etiam in eorum heredes, vt expoſui ad tit. D. de fideiuſſ. tutor. num. 4.

LV. *Si tutor vel curator non geſſerit.*

NOta quintò, tutorem vel curatorẽ teneri, etiamſi non geſſerit, ſub diſtinctione tamen. aut enim aliqui geſſerunt, aut nullus geſſit. Priori caſu is qui non geſſit, non tenetur, niſi duo concurrunt, quæ traduntur in l. etſi ſciſſes. 8. ſ̄. de adminiſtr. tut. Vnum eſt, vt is, qui geſſit, noo ſit ſoluendo: alterum eſt, vt hic, qui oon geſſit, ſe tutorem vel curatorem datum non ignorauerit. Nam ſi id ignorauerit, nullo modo tenetur. ſi ſciuit, beneficium habet ordinis, quem expoſui. ſ̄. de diuid. tut. verſ. quartum eſt beneficium. Poſteriori caſu omnes æquè teneantur latæ culpæ. l. 2. verſ. ſi qua. ſeu contumaciæ nomine. D. de adminiſtr. tut. l. ſi plures tutelam. 38. §. vlt. videlicèt ſi ſciuerint ſe tutores aut curatores datos. d. l. etſi ſciſſes. Habet autem locum beneficium diuiſionis inter eos qui ſunt ſoluendo: nam ſi qui eorum ſoluendo non ſint, hoc ceteros onerat. d. l. ſi plures tutelam. in princ. & §. 1. Beneficium ordinis inter eos ſpectari non poteſt, cùm omnes æquè non geſſerint: hoc enim beneficium facit, vt priùs conueniatur, qui adminiſtrauit, quàm is qui oon geſſit. Beneficium cedendarum actionum eis denegatur; quia quilibet ob ſuam contumaciam damnatur. d. l. ſi plures tutelam. §. vltim. eadem igitur rationem denegandæ eis ſunt actiones vtiles: quoniam abſurdum eum ab altero repetere, quod ob ſuam culpam vel dolum præſtitit. D. de tut. & rat. diſtrah. l. 1. §. planè.

LVI. *De vſuris pupillaribus.*

NOta ſextò, in actionem tutelæ venire etiam vſu- 1
ras. D. de vſur. l. 1. §. vlt. ¶ Quæ regulariter præ- 2
ſtantur ſecundum morem prouinciæ. D. de adminiſtr.
tut. l. 7. §. quæ autem. ſic tamen, ne ſint maiores ſemiſſibus. ſ̄. de vſur. l. eos. 26. §. 1. Sed quinque caſibus debentur vſuræ legitimæ, id eſt, centeſimæ. I. Si tutor vel curator pecuniam minoris in vſus ſuos conuerterit. l. 1. & ſ̄. arbit. tut. l. 3. & D. de adminiſtr. tut. d. l. 7. §. quæ autem. II. Si falsò negauit penes ſe eſſe pecuniam.

III. Si ob motam depoſitioni pecuniarum pupillarium factam prætor ei legitimas vſuras irrogauit. IV. Si quantitatem aliquam penes ſe eſſe falsò negans, neceſſitatem minori impoſuit mutuam pecuniam legitimis vſuris accipiendi. V. Si à debitoribus pupillari-
3 bus legitimas vſuras exegit. d. l. 7. §. quæ autem. ❡ Sed vſurarum curſus inhibetur, I. Denunciationibus frequenter interpoſitis, quibus minor ad iudicium prouocetur, vnà cum proteſtatione apud acta. l. vltim. II. Oblatione conſignatione ac depoſitione pecuniæ debitæ. D. de vſur. l. 1. §. vlt. & de adminiſt. tut. l. tutor pro pupillo. 28. §. 1.

LVII. *De fideiuſſoribus tutorum vel curatorum.*

NOta ſeptimò, non ſolùm tutores & curatores, ſed etiam fideiuſſores ab eis datos, minoribus teneri, vt dictum fuit, D. lib. 27. tit. 7.

LVIII. *De contrario iudicio tutelæ.*

HVcuſqoe tractatum eſt de iudicio tutelæ directo: hîc agitur de iudicio contrario, de quo dixi D. lib. 27. tit. 4.

LIX. *De auctoritate præſtanda.*

EX quinque capitibus, quæ de tutelis & curationibus explicanda propoſuimus ſ. de teſtam. tut. tria iam abſoluimus: primum de ſpeciebus, alterum de adminiſtratione, tertium de actionibus: ſequitur quartum caput de auctoritate, de qua dixi lib. 26. tit. 8.

LX. *Quando tutores vel curatores eſſe deſinant.*

SVpereſt vltimum caput de modis, quibus tutela vel curatio finitur, vel non finitur. Tunc finitur, cùm tutores vel curatores eſſe deſinunt: vt quia pupillus peruenit ad pubertatem. l. 1. & Inſtit. quib. mod. tut. finit. in princ. aut adoleſcens ad legitimam & perfectam ætatem. Inſtit. de curat. in princ.

LXI. *De actore à tutore ſeu curatore dando.*

NOn finitur, ſi tutor vel curator aduerſa valetudine, vel alia neceſſitate impediatur tutelam gerere, ſed eo auctore minor procuratorem conſtituet: aut ſi pupillus vel abſit, vel infans ſit, actor ſiue adiutor à tutore vel curatore, id eſt, tutoris vel curatoris voluntate & periculo datur à prætore, D. de tutel. l. ſoler. 13. & de adminiſtr. tut. l. decreto. 24. in princ. & Inſtit. de curat. §. vlt. Actor dicitur, qui datur ad lites: adiutor, qui datur ad negotia extraiudicialia. Cuiac. hîc.

LXII. *De excuſationibus tutorum & curatorum & de temporibus earum.*

VT autem propter excuſationem tutela vel cura finiatur, ac tutor vel curator eſſe deſinat, quatuor requiruntur. I. Vt excuſetur in perpetuum, non ad tempus. Inſtit. de curat. §. pen. Nam excuſationum aliæ ſunt perpetuæ, aliæ temporales. D. h. t. l. idem. 12. in pr. II. Vt intra ſtatutum tempus excuſatio proponatur: quod tempus proponitur in §. qui autem. Inſti. eod. tit.

LXIII. *Si tutor vel curator falſis allegationibus excuſatus ſit.*

TErtiò, vt veris allegationibus ſit excuſatus. l. 1. & Inſt. de excuſat. §. vlt.

LXIV. *Si tutor vel curator reipublicæ causâ aberit.*

QVartò, vt ſit cauſa idonea, quæ excuſationem mereatur. Quid enim, ſi ob duos liberos ſit excuſatus? certè tutelam recipere cogitur auctoritate principis. D. de minor. l. verum. 11. §. ex facto. Examinandæ igitur ſunt variæ cauſæ, ac videndum, an ſint idoneæ ad excuſandum, necne. Prima cauſa eſt abſentia reipublicæ causâ. Hæc excuſatio eſt ad tempus, id eſt, quamdiu abeſt, nam reuerſus tutelam recipit, vel ſtatim, ſi ſit tutela vetus, id eſt, vetuſtior abſentia; vel poſt annum, ſi ſit noua tutela, id eſt, abſentiæ tempore delata: interim autem datur curator. Inſtit. de excuſat. §. item qui reipublicæ, vel alius tutor. D. de tutel. l. quæſitum. 12. & de ſuſpect. tut. l. ſi quis abſuturus. & tut. & rat. diſtrah. l. ſi tutor reipublicæ. 9. in princ.

LXV. *De excuſationibus veteranorum.*

SEcunda cauſa eſt militia peracta. nam veterani, qui confectis legitimis viginti annorum ſtipẽdiis à militia dimiſſi ſunt, in perpetuum à tutela & cura excuſantur, præterquam à tutela vel cura filiorum conueterani, à qua anni excuſationem habent. Ceteri, qui non confectis legitimis ſtipendiis honeſtam, vel cauſariam, non ignominioſam miſſionem meruerunt, ſi ante quinquennium dimiſſi ſunt, nullam habent immunitatem. ſi poſt quinquennium, anni immunitate fruuntur. ſi poſt octo annos, ad biennium excuſantur. ſi poſt duodecim annos, triennium eis conceditur. ſi poſt ſedecim, quadriennium. D. de excuſat. l. 8.

LXVI. *Qui numero liberorum ſe excuſant.*

TErtia cauſa ob numerum liberorum excuſat in perpetuum. Sed hîc quatuor requiruntur. I. Vt ſaltem ſint Romæ tres liberi, vel in Italia quatuor, vel in prouincia quinque. l. 1. & Inſti. de excuſat. in pr. Vbi notandum, nepotes ex filia non prodeſſe; nepotes ex filio ita prodeſſe, vt filio mortuo ſpectentur, & quotquot ſunt ex vno filio, pro vna perſona computentur. II. Vt ſint procreati ex iuſtis nuptiis. D. eod. l. 2. §. legitimos. & Inſtit. eod. in prin. III. Vt nati ſint ante tutelam vel curam delatam. d. l. 2. §. qui autem. & §. numerum. IV. Vt eo tempore, quo tutela vel curatio defertur, ſint ſuperſtites, aut in acie pro patria obierint. Inſtit. eod. in pr.

LXVII. *Qui morbo.*

QVarta cauſa eſt morbus: de qua nota primò, 1
morbum afferre iuſtam excuſationem, ſi talis ſit, vt rerum adminiſtrationẽ impediat. Inſtit. de excuſat. §. item propter. vt cæcitas, ſurditas, ſi quis mutus ſit, furor, perpetua valetudo aduerſa. l. vn. ❡ Nota ſecun- 2
dò, morbum excuſare tam à ſuſcepta tutela, quàm à ſuſcipienda. D. de excuſ. l. & non tantùm. 11. l. poſt ſuſceptam. 40. ❡ Nota tertiò, prout valetudo eſt, ita ali- 3
quem excuſari vel ad tempus, vel in perpetuum. D. eo. l. idem. 12. in princ.

LXVIII. *Qui ætate.*

QVinta cauſa ætas. Nam maior ſeptuaginta annis excuſatur in perpetuum. Minor autem annis xxv. nequidem volens ad tutelam vel curam ſuſcipiendam admittitur. Inſtit. de excuſat. §. item maior.

LXIX. *Qui numero tutelarum.*

SExta cauſa eſt onus tutelæ vel curæ: quod vt à noua tutela vel cura excuſet, tria requiruntur. I. Ne ſit onus affectatum. Nam qui aliquam tutelam affectauit, vt ab alia excuſetur, excuſationem non meretur, Inſtit. de excuſat. §. item tria. II. Vt ſint quomodocumqoe tria onera. Siue enim quis tres tutelas, ſiue tres curationes, ſiue duas tutelas & vnã curationem, ſiue vnam tutelam & duas curationes gerat, à quarta tutela vel cura excuſatur, dummodò tria onera ſuſtineat.

Digitized by Google

ueat.D.eod.l.2.§.vlt.quia interdum plures tutelæ, pro vno onere habentur, vt duorum vel trium fratrum, qui indiuiſum patrimonium habent. D.eod.l.3. interdum vna tutela computatur pro pluribus oneribus, propterea quòd amplum eſt & latè diffuſum pupilli patrimonium.D.eod.l.ſi is qui.31.§.vlt.adeo vt potiùs patrimonium ſpectetur, quàm numerus pupillorum. d.l.3. & l.non tantùm.17. in pr. III. Vt tutelæ vel curæ, propter quas excuſari quis vult, adhuc maneant, & adminiſtrentur, non ſint finitæ. d.§.item tria.& d.l.2. §.vlt. nec mox finiendæ, putà quia pupillus ſit proximus pubertati, vt tantummodò ſemeſtre tempus reliquum ſit.d.l.non tantùm in princ.

LXX. *De curatore furioſi, vel prodigi.*

HActenus dictum eſt de tutoribus pupillorum, & de curatoribus adoleſcentium: nunc agitur de curatoribus furioſorum, & prodigorum; quia ſicut adueniente pubertate tutela finitur, & ſuccedit curatio adoleſcentis; ita adueniente perfecta ætate, ceſſat curatio illa adoleſcentium, & ſuccedit curatio furioſi, & alius ſimilis perſonæ. nam quamdiu furioſus eſt minor xxv. annis, curatorem habet potiùs ratione ætatis, quàm furoris. D.de tute.l.3.§.1.vt notaui D.h.t.vbi alia quoque pro ratione noſtri inſtituti adiecimus, quæ ad hunc titulum ſpectare videntur.

LXXI. *De prædijs & alijs rebus minorum ſine decreto non alienandis, vel obligandis.*

SEquuntur duæ regulæ communes omnibus tutoribus & curatoribus. Prima regula eſt, Res minorum non debent à tutore vel curatore alienari vel obligari ſine decreto prætoris, vt expoſitum eſt D. h.tit. Nota alienationem propriè ſumptam, id eſt, pro translatione dominij, diſtingui ab obligatione, id eſt, ab hypotheca, vt hîc: ſed latè ſumpto vocabulo etiam obligationem complectitur. 𝔗. de reb.alie.non alien.l.vlt.

LXXII. *Quando decreto opus non ſit.*

SVperior regula patitur tres exceptiones. Prima exceptio eſt, niſi ſit caſus, quo decretum non requiritur. Sunt enim quatuor caſus, quibus decretum non eſt neceſſarium. I. Si res ſeruando ſeruari non poſſit, ſed tractu temporis corrumpetur, aut ſit veſtis detrita, aut animal ſuperuacuum.l.vlt. & 𝔗. de adminiſt. tut. l. lex quæ.22.in fi. II. Si pater vel alius, cui minor ſucceſſit alienationem permiſerat.l.1. & 3. III.Si princeps alienationem permiſerit.l.2. IV. Si res obligandæ ſint pro cautione iudicatum ſolui à minore præſtanda. 𝔗.de admini.tut.l.vlt.§.defenſionem.

LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparauerit.*

SEcunda exceptio eſt, niſi is, qui bona fide rem minoris accepit, ſtatuto tempore præſcripſerit. quod tempus currere incipit, ex quo minor ad perfectam ætatem peruenit. Præſcribit autem emptor quinquennio: donatarius longo tempore, id eſt, decennio inter præſentes, viginti annis inter abſentes. l. vlt. & 𝔗. tit. prox.l.vlt.

LXXIV. *Si maior factus alienationem factam ſine decreto ratam habuerit.*

TErtia exceptio eſt, niſi dominus, cuius in minori ætate conſtituti res ſine decreto alienata fuit, poſtea maior factus eam alienationem ratam habuerit. l. 2.& 𝔗.arbitr.tut.l.6.

LXXV. *De magiſtratibus conueniendis.*

SEcunda regula eſt, In magiſtratibus, qui ſatiſdationem à tutoribus vel curatoribus exigere neglexerunt, aut non idoneos fideiuſſores acceperunt, actio ſubſidiaria competit, vt expoſui D.h.t.

LIBER VI.

TITVLVS I.

De ſeruis fugitiuis, & libertis, mancipijsq; ciuitatum artificibus, & ad diuerſa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus.

POSTQVAM libro quarto reales, & libro 1
quinto perſonales contractus expoſuit: hoc ſexto libro agit conditor Codicis de ſucceſſionibus, tam in bonis libertorũ, quàm ingenuorum; & tam ex teſtamento, quàm ab inteſtato. Incipit autem à ſucceſſione libertorum: & quia ex lege xij. tabularum hęc ſucceſſio eſt pars iuris patronatus, totum hoc ius vult exponere. ¶ Cuius iuris partes tres ſunt. 2
Prima pars ſpectat ad operas: de quibus nota primò, operas definiri diurnum officium.D.de oper.libert.l.1.
¶ Nota ſecundò, operas non deberi ab ingenuis. D.de 3
fideiuſſ. l. ſi quis.56. ſed à ſeruis. D. de oper.ſeru. aut à libertis. D. de oper. libert. ¶ Nota tertiò, interdum 4
ſeruos fugere, ne debitas operas & ſeruitia dominis præſtent: qua ratione hîc agitur de ſeruis fugitiuis, de quibus dixi D.hoc tit. ¶ Nota quartò, operas deberi 5
etiam à ſeruis aut à libertis reipublicæ, præſertim artificibus, qui ad diuerſa opera deputari ſolent, prout ratione artificij, aut ingenij, aut corporis virium, apti & idonei ſunt: quò ſpectat ſecunda pars huius rubricæ.
¶ Nota quintò, ſimiliter operas præſtari à ſeruis aut 6
libertis dominicis, qui ad priuatũ principis patrimonium pertinent: quò ſpectat tertia pars huius rubricæ.

II. *De furtis, & ſeruo corrupto.*

NOta ſextò, interdum non poſſe dominum à ſeruo debitas operas conſequi, eò quòd ſibi ſurreptus, vel corruptus fuit. qua de cauſa hîc agitur de furtis, & ſeruo corrupto. Nos de furtis egimus D. lib.47.tit. 2.de ſeruo autem corrupto D.lib.11.tit.3.

III. *De operis libertorum.*

NOta ſeptimò, operas patronis deberi à libertis, iure naturali, etiamſi promiſſæ non ſint. D. de condict.indeb. l. ſi non ſortem.26. §. libertus. iure autem ciuili non deberi, niſi ex ſtipulatione, aut iureiurando. Caius lib. 2. Inſtit. tit. de oblig. §. item & alio. Reliqua de operis libertorum notaui D.h.t.

IV. *De bonis libertorum, & iure patronatus.*

SEcunda & præcipua pars iuris patronatus ad bona liberti pertinet, ad quæ poſt obitum liberti perſequenda triplex remedium patrono datur. Primum eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas, de qua eſt tit. 13. huius libri. Secundum eſt bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas. Has bonorum poſſeſſiones expoſui D. hoc tit.

V. *Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta ſit.*

TErtium eſt actio Fabiana vel Caluiſiana, quod expoſui D.h.t.

Digitized by Google

VI. *De obſequijs patrono præſtandis.*

TErtia pars iuris patronatus reſpicit obſequia, de quibus dixi D.h.t.

VII. *De libertis & eorum liberis.*

SI contra debita obſequia liberti aut eorum liberi ſint erga patronos ingrati, iudicio extraordinario in ſeruitutem retrahuntur l.1.2.& vlt.

VIII. *De iure aureorum annulorum, & de natalibus reſtituendis.*

EXpoſito iure patronatus, iam docet, quomodo ius illud amittatur. Sciendum eſt, libertinos ad ingenuitatem beneficio principis peruenire duobus modis. Primus modus eſt, ſi à principe ius aureorum annulorum conſequantur, de quo eſt in D.tit.10.libri 40. Alter eſt, ſi natalibus reſtituantur, de quo eſt D.tit. 11. libri 40. Priori modo ius patronatus non tollitur, ſed permanet. D.de iu.aur. annul.l.pen. & vlt. Poſteriori modo tollitur.C.de nupt.l.imperialis.23.§.1.& D. de natalib.reſtit.l.2.l.pen.& vlt.

IX. *Qui admitti ad bonorum poſſeſſionem poſſunt, & intra quod tempus.*

1 DIctum eſt de ſucceſſione in bonis libertorum, &
iure patronatus iam dicamus de ſucceſſione in
bonis ingenuarũ perſonarum. Ingenuis ſucceditur vel
iure prætorio per bonorũ poſſeſſionem, vel iure ciuili
per hereditatẽ. de vtraque igitur dicẽdum: ac primùm
de bonorũ poſſeſsione: in qua enarranda cõſtituuntur
quatuor capita: primum de bonorũ poſſeſſione acqui-
randa ſecũdum de eius ſpeciebus, tertium de ea repu-
diãda, quartũ de eius effectu. In primo capite tres quæ-
2 ſtiones occurrunt. ¶ Prima quæſtio eſt, quinã ad bo-
norum poſſeſſionẽ admittantur. Hæc quæſtio genera-
liter tractanda eſt in hoc tit. Nam qui ex teſtamẽto vel
ab inteſtato admittãtur, ſequentib. titulis explicabitur.
Generaliter itaque hæc notẽtur: I. Filiusfamiliâs igno-
rante patre bonorum poſſeſſionem petere poteſt, quæ
ita demum patri proderit, ſi ratam petitionem habue-
rit.l.1. II. Bonorum poſſeſſionem pupillo delatam vel
tutor pupilli nomine, vel pupillus tutore auctore ad-
gnoſcere poteſt. pupillus autem ſine tutore eam am-
plecti non poteſt. ſi tamen iudex ſciens prudens pu-
pillo ſine tutoris auctoritate poſtulanti bonorum poſ-
ſeſſionem dederit, emolumentum prætoriæ ſucceſſio-
nis pupillo acquiretur. l. 7. III. Infantis nomine non
ſolùm tutor, ſed etiam pater, & quilibet alius bono-
rum poſſeſſionem petere poteſt.l.3.& D. de bon.poſſ.
3 l.pen. ¶ Secunda quæſtio eſt, intra quod tempus bo-
norum poſſeſſio peti poſſit. Liberis & parentibus præ-
finitum eſt tempus anni vtilis, ceteris dantur centum
dies vtiles. D. de ſucceſſ. ed.l.1. §. quod dicimus.§.lar-
gius.§.non ſolùm.& §§.ſeqq.& Inſti.de bonor.poſſeſſ.
§.cùm igitur.& §.pen.

X. *Quando non petentium partes petentibus accreſcant.*

TErtia quæſtio eſt, ſi ex pluribus ſimul ad bonorum poſſeſſionem vocatis, alij eam petant, alij omittant, ad quos portiones non petentium pertineant. Reſpondetur, eas tacito iure ijs accreſcere, qui bonorum poſſeſſionem admiſerunt. nam qui ſuam partem omiſit, in alterius omittentis portione nihil iuris habet. l. vn. Abſolutum eſt primum caput de bonorum poſſeſſione acquirenda.

XI. *De bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas.*

SEquitur ſecundum caput de ſpeciebus bonorum poſſeſſionis. Harum aliæ ſunt ex teſtamento, aliæ ab inteſtato. Ex teſtamento ſunt duæ: altera ſecundum tabulas, de qua dixi D.h.t.

XII. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur.*

ALtera contra tabulas, quæ datur potiſſimum liberis, vt docui D.h.t.

XIII. *De bonorum poſſeſſione contra tabulas liberti, quæ patronis, liberiſque eorum datur.*

SEd & parentibus datur, vt expoſui ad tit. D.ſi à pa- 1
rent. quis man.ſit.& patronis, liberiſque eorum ad-
uerſus teſtamentum liberti, vt hoc tit. declaratur, &
nos attigimus ad tit.D.de bon.libert. ¶ Nota primò, 2
hanc bonorum poſſeſſionem dari non ſolùm patronis,
ſed etiam eorum libetis, vt hæc rubr.oſtendit. ¶ No- 3
ta ſecundò, dari etiam iis, qui ex cauſa fideicommiſſi
manumiſerunt.l.1.& D. de bonis libert.l.qui ex cauſa.
29.in princ. ¶ Nota tertiò, certis caſibus hanc bono- 4
rum poſſeſſionem denegari, quia certis de cauſis ius
patronatus amittitur: veluti ſi capitali crimine liber-
tum accuſauerit. D.de iu. patron.l.eum patronum.10.
Si munus, donum operas liberto impoſitas elegit.l.2.
& D.de iu.patron.l.ſicut.20. Si conniuente patrono li-
bertus cum ancillis vel colonis principis conſortium
habuerit.C.eod.l.2. Si patronus remiſerit ius patrona-
tus, ac liberam teſtamenti factionem liberto conceſ-
ſerit. C.eod.l.3. Ceſſat etiam hæc bonorum poſſeſſio,
ſi libertus minus centum aureis in bonis habeat.C.eod.
l.4.§. τέτων τίτλῳ. & §. πάντα δὲ τῶν πλαδ πάντων. & In-
ſtit.de bon.libert.§.ſed noſtra. Item liberi ipſius liber-
ti patrono præferuntur. d. l.4.§. τέτων τίτλῳ. & Inſtit.
de bon.libert.d.§.ſed noſtra. ¶ Nota quartò, per hanc 5
bonorum poſſeſſionem patronum ſcripto heredi olim
abſtuliſſe ſemiſſem, hodie ex Iuſtiniani conſtitutione
trientem. C.de iu patron.d.l.4. §. ἐὰν δὲ πεντηκῶν. & In-
ſtit.de bon.libert.d.§. ſed noſtra. Sed ſi ſcriptus heres
nec adeat nec bonorum poſſeſſionem petat, patronus
aſſem obtinebit. D. de bon. poſſeſſ.l. 6. in princ. & de
bon.libert.l.ſi libertus præterito.23.in princ.

XIV. *Vnde liberi.*

HActenus bonorum poſſeſsiones ex teſtamento: ſequuntur bonorum poſſeſsiones ab inteſtato quarũ prima eſt. Vnde liberi, de qua dixi D.lib.38.tit.6

XV. *Vnde legitimi, & vnde cognati.*

SEcunda eſt vnde legitimi de qua dixi D. eo. libro, tit.7. Tertia eſt vnde cognati, de qua dixi tit.8.eiuſdem libri.

XVI. *De ſucceſſorio edicto.*

EXpoſitis bonorum poſſeſsionibus communia edicta duo ſubijciũtur: Primò ſucceſſorium edictum, quod expoſui D.h.t.

XVII. *De Carboniano edicto.*

SEcũdò Carbonianũ edictum, quod enarraui. D.h.t.

XVIII. *Vnde vir & vxor.*

TErtia bonorum poſſeſſio ab inteſtato eſt. Vnde vir & vxor, de qua dixi D. h. t. Expoſitæ ſunt ſpecies bonorum poſſeſſionis.

XIX. *De repudianda bonorum poſſeſſione.*

SVccedit tertium caput de repudianda bonorum 1
poſſeſſione. ¶ Nota primò, eum poſſe repudiare, 2
cui

cui delata eſt.D.de ſucceſſ.ed.l.1.§.1. vnde pupillo delatam, non tutor, ſed pupillus tutore auctore poteſt repudiare.d.l.1.§.tutor. & de bon. poſſ. l. tutor.8.& filiofamilias delatam pater in fraudem filij repudiare nequit.l.2. Seruo tamen delatam dominus repudiare poteſt; quia per ſeruum defertur domino. d. l.1. §. per ſeruum, & ſeruus pro nullo habetur. D. de iu.delib.l.
3 1.in princ. ¶ Nota ſecundò, eum, qui repudiauit, ſtatim à bonorum poſſeſſione repudiata excludi, licèt tempora ad petendum præſtituta nondum præterierint, ac ceteros admitti. D. de ſucceſſ. ed.l.1.§. qui ſemel. inter quos ipſe quoque admittetur, qui repudiauit. verbi gratiâ filius repudiauit bonorum poſſeſſionem. Vnde liberi: hanc igitur amplius petere non poteſt. ſed ſi alij liberi non ſint, adgnatis defertur bonorum poſſeſſio Vnde legitimi: ergo idem filius, qui ob repudiationem non poteſt petere vnde liberi, rectè petet vnde legitimi: vel ſi emancipatus fuerit, & nulli ſint adgnati, rectè petet Vnde cognati. d.l.1.§.ſed videndum.

XX. *De collationibus.*

SVpereſt vltimum caput tractatus de bonorum poſſeſſionibus, quod eſt de effectu. Nam liberi emancipati & deſcendentes ex feminis, ſi bonorum poſſeſſionem petant, ſuis heredibus conferre propria bona coguntur, vt & filia dotem ſicut expoſui D.lib.37.tit. 6. & 7. Et rectè hic titulus inſcribitur in plurali numero *de collationibus*: quia complectitur duos illos Digeſtorum titulos, *de collatione bonorum*, & *de collatione dotis*. Hucuſque de bonorum poſſeſſionibus.

XXI. *De teſtamento militis.*

POſt ſucceſſiones prætorias, id eſt bonorum poſſeſſiones, agitur de ſucceſſionibus ciuilibus, id eſt, hereditatibus, quæ cùm vel ex teſtamento deferantur, vel ab inteſtato. D. de hered. petit. l.1.2. & 3. & fam. erciſc.l.2. in pr. & Inſtit. per quas perſon.nob.acquir. §.vlt. meritò præponitur ſucceſſio ex teſtamento; quia quamdiu hæc ſperatur, tamdiu ceſſat ſucceſſio ab inteſtato.D. ſi tab.teſt.nul. extab. l.1.in princ. Agendum igitur eſt hac in parte de teſtamentis: quorum expoſitio tribus capitibus conſumitur. primum eſt de teſtamentis condendis, ſecundum de eorum effectu, tertium de eorundem accidentibus. In primo capite diſtinguitur inter teſtamenta militaria, & paganica. De militaribus dixi D.hoc tit.

XXII. *Qui teſtamenta facere poſſint, vel non.*

IN teſtamentis paganicis quatuor ſpectantur. Primum eſt ipſe teſtator: quia in primis videndum eſt, an is, qui teſtamentum fecit, teſtamenti factionem habuerit.D.h.t.l.4.

XXIII. *De teſtamentis, & quemadmodum teſtamenta ordinantur.*

SEcundum eſt forma teſtandi, ſeu modus teſtamenti ordinandi. Hæc duo expoſita fuerunt ſub tit.D. qui teſt. fac.poſſ.

XXIV. *De heredibus inſtituendis, & quæ perſonæ heredes inſtitui non poſſunt.*

1 TErtium eſt heredis inſtitutio: quartum exheredatio: quia nec ſine heredis inſtitutione teſtamentum valet. Inſtit.de leg.§.ante heredis: nec præteritis
2 ſuis heredibus. Inſtit.de exhered.liber. in pr. ¶ Heredum duplex diuiſio traditur. Prima diuiſio eſt in heredes inſtitutos, & ſubſtitutos.D. de vulga. & pupill. l.1.in pr. Inſtituuntur vel purè, vel ſub conditione: ſubſtituuntur autem ſimiliter vel purè, vel ſub conditione: & vel directò, vel precariò ſeu per fideicómiſſum. Itaq; primò agitur de inſtitutione pura, vt & D.h.t.

XXV. *De inſtitutionibus, & ſubſtitutionib. ſeu reſtitutionibus ſub conditione factis.*

SEcundò de conditionalibus inſtitutionibus & ſub- 1
ſtitutionibus tam directis quàm precariis. Nam omnes vltimas voluntates conditionales ſub hoc titulo coniunxit. in Digeſtis verò de conditionibus inſtitutionum & directarum ſubſtitutionum agitur lib. 28.tit.4. de conditionibus autem legatorum & fidei-
commiſſorũ lib.35.tit.1. ¶ Nota, ſubſtitutiones pro- 2
priè dici eas, quæ ſunt directæ: precarias verò appellari reſtitutiones. & ita debent accipi verba huius rubricæ.

XXVI. *De impuberum, & alijs ſubſtitutionibus.*

TErtiò agitur de ſubſtitutione directa & pura, id eſt, quæ nullam habet aduentitiam & accidentariam conditionem. Nam conditio, in quam ſubſtitutio ex ſua natura confertur, veluti *ſi Primus heres non erit*, non facit ſubſtitutionem conditionalem: ſed nihilominùs dicitur pura ſubſtitutio.D.de vulg.& pupill.l.qui liberis.8. numquàm enim conditio, quæ eſt actui eſſentialis, facit actum conditionalem. D.de lega. j. l. 3. & de condit. & demonſtr. l. aliquando.107. Subſtitutio directa eſt multiplex, vt hæc rubrica oſtẽdit, & nos expoſuimus d.tit.de vulg.& pupill. Abſoluta eſt prima heredum diuiſio.

XXVII. *De neceſſarijs heredibus inſtituendis, vel ſubſtituendis.*

ALtera heredum diuiſio eſt tripertita. aut enim 1
ſunt heredes neceſſarij, aut ſui, aut extranei. In-
ſtit.de hered.qual.& differ.in princ. ¶ Neceſſarij he- 2
redes ſunt ſerui à domino ſuo heredes inſtituti. Inſtit. eod. in princ. qui ex eodem teſtamento libertatem & hereditatem accipiunt. Inſtit.de hered.inſtit.§. ſeruus autem à domino. (nihil autem refert vtrùm in eodem gradu hereditatem & libertatem accipiant, an in diuerſis gradibus, veluti ſi quis ex tabulis parentis libertatem accipiat, ex pupillaribus fiat pupillo heres neceſſarius.l.4. Item nihil refert, vtrùm in eo teſtamento libertas expreſſe, an tacitè data ſit: quia niſi expreſſè inſtitutioni adiungatur libertatis datio, ipſius inſtitutionis vi tacitè libertas data cenſetur.l.pen. & Inſtit. qui & ex quib.cauſ.manum.non poſſ.§.idémque iuris) nec inſtituti ſunt ſub conditione. *Si volent*. D.de condit. inſtit. l. verba.12. nec ſubſtitutum quempiam habent, arg. l.ſi filius heres.16.D.de lib.& poſtum.& l.ſi
is qui ſoluendo.57.de hered.inſtit. ¶ Neceſſarij ideo 3
dicuntur; quia, velint nolint, heredes eſſe coguntur. D.de hered.inſtit.l. neceſſariis.47. §.vlt. & Inſtitut.de hered. qual. d. §. 1. Hæc dicta ſint de heredibus neceſſariis.

XXVIII. *De liberis præteritis vel exheredatis.*

SVi heredes partim ſunt iam nati, qui inſtituendi ſunt, vel nominatum exheredandi, quia præteriti faciunt teſtamentum ipſo iure nullum. D.de iniuſ.rup. l.1.& Inſtit.de exhered.lib.in princ.& ſunt quidem iure ciuili etiam neceſſarij, ſed iure prætorio beneficium habent abſtinendi. Inſtitut. de hered. qual. §. ſui autem.

XXIX.

XXIX. *De poſtumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.*

PArtim ſunt poſtumi, qui debent inſtitui, vel exheredari ne præteriti teſtamentum adgnaſcendo rumpant. Inſtit. de exhered. lib. §. 1. De vtriſque, id eſt, de ſuis heredib. iam natis, & de ſuis poſtumis dictum fuit in ti. D. de lib. & poſtum. Dictũ eſt de neceſſariis, & de ſuis heredibus: ſupereſt, vt dicamus de extraneis.

XXX. *De iure deliberandi, & de adeunda vel acquirenda hereditate.*

1 EXtranei heredes dicuntur qui extra teſtatoris po-
teſtatem ſunt conſtituti. Inſt. de hered. qual. §. ce-
teri. quorum proprium eſt ius deliberandi, de quo di-
2 ctum fuit. D. h. t. ¶ Quia verò deliberatur de adeunda
vel repudianda ſiue omittenda hereditate; hæc autem
ad effectum teſtamentorum pertinent: ſimul de his ac
3 de teſtamentorum effectibus agere incipit. ¶ Primus
igitur teſtamentorum effectus eſt hereditatis acquiſi-
tio vel amiſſio. Extranei heredes dicuntur adire here-
ditatem, ſui vel neceſſarij ſe immiſcere vel acquirere
Lege notata ad tit. D. de acquir. vel omitt. heredit.

XXXI. *De repudianda, vel abſtinenda hereditate.*

RVrſus extranei dicuntur repudiare, ſui vel neceſſarij abſtinere vel omittere. Lege notata ad d. tit. D. de acquir. vel omitt. hered.

XXXII. *Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur.*

SEcundus effectus eſt, vt mortuo teſtatore tabulæ teſtamẽti aperiantur, & inſpiciendi ac deſcribendi teſtamenti poteſtas fiat, ſicut expoſui D. h. t.

XXXIII. *De edicto Diui Adriani tollendo, & quemadmodum ſcriptus heres in poſſeſſionem mittatur.*

1 TErtius effectus poſt apertas tabulas teſtamenti
locum habet, vt ſcilicet heres ſcriptus, in bono-
2 rum poſſeſſionem mittatur. ¶ Nota primò, ad hoc vt
heres in poſſeſſionem mittatur, opus eſſe vt teſtamen-
tum rectè formatum proferatur, vt in forma externa
nullum vitium appareat. l. 3. Non obſtat autem,
ſi dicatur laborare alio vitio, putà ſi falſum, vel
inofficioſum, vel ob filium præteritum nullius mo-
3 menti dicatur. l. 2. ¶ Nota ſecundò, in poſſeſ-
ſionem mitti heredem ſcriptum ſiue ex aſſe, ſiue ex
4 parte. d. l. 3. ¶ Nota tertiò, ſi controuerſia ſit inter in-
ſtitutum & ſubſtitutum, præferri inſtitutũ ei qui ſub-
ſtitutus eſt ſiue iure directo. l. 1. ſiue per fideicommiſ-
5 ſum. D. ad ſenatuſconſ. Trebell. l. filiam. 56. ¶ Nota
quartò, heredem ibi mitti in poſſeſſionem, vbi ſunt
6 res hereditariæ. §. vbi de hered. aga. l. vn. ¶ Nota quin-
tò, hanc miſsionem in poſſeſsionem perpetuò peti
poſſe: tantùm ei poſſe opponi vſucapionem, vel lon-
7 giſsimi temporis præſcriptionem. d. l. 3. ¶ Nota ſextò,
hanc miſsionem in poſſeſsionem non poſſe per appel-
lationem impediri; quoniam appellatio non recipitur.
8 §. quor. appell. non recip. l. 6. ¶ Nota ſeptimò, in eo-
rum bonorum poſſeſsionem mitti, quæ teſtatoris fue-
9 runt mortis tempore. d. l. 3. ¶ Nota octauò, per hanc
miſsionem non fieri præiudicium iis, qui controuer-
ſiam faciunt heredi ſcripto; quia nihilominùs ea con-
trouerſia legitimè terminabitur. ead. l. 3.

XXXIV. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit.*

QVartus effectus eſt, quòd hereditas manet penes 1
heredem, cui acquiſita eſt, niſi ei auferatur tam-
quàm indigno. Cauſæ autem, propter quas aufertur,
plures ſunt. ¶ Prima cauſa eſt, ſi heres teſtatorem vo- 2
lentem teſtamentum mutare prohibuerit. ¶ Secunda 3
cauſa eſt, ſi eum coëgerit, vt ſe heredem ſcriberet, quæ
duæ cauſæ expoſitæ ſunt D. h. t.

XXXV. *De his quibus vt indignus hereditas aufertur, & ad ſenatuſconſultum Silanianum.*

TErtia cauſa eſt, ſi heres contra ſenatuſconſultum 1
Silanianum priùs hereditatem adierit, vel bono-
rum poſſeſsionẽ petierit, vel ſe bonis miſcuerit, quàm
de ſeruis quæſtio habita ſit de teſtatoris nece. Hanc
cauſam expoſui D. de ſenatuſconſ. Silan. ¶ Explican- 2
tur hoc titulo etiam aliæ cauſæ, quæ proponuntur ge-
neralib. huius rubricæ verbis, *De his quibus vt indignus
hereditas aufertur*. ¶ Quarta igitur cauſa eſt, ſi heres 3
inultam necem defuncti reliquerit. l. 1. l. 7. l. ſororẽ. 10.
¶ Quinta cauſa eſt, ſi heres ex parte ſcriptus, teſtamen- 4
tum falſum dixit per calumniam. l. a. l. alia 8. ¶ Sexta 5
cauſa eſt, ſi teſtator in Codicillis, vel per epiſtolã, eum
declarauerit indignum, quem in teſtamento heredem
ſcripſerat. l. 4. Expoſiti ſunt teſtamentorum effectus.

XXXVI. *De codicillis.*

SEquuntur accidentia teſtamentorum. Primum accidens ſunt codicilli, de quibus dixi D. h. t.

XXXVII. *De legatis.*

SEcundum accidens eſt legatum, quod expoſui D. de leg. 3. quædam tamen hîc ſpecialiter notabuntur.

XXXVIII. *De verborum ſignificatione.*

NOta primò, verba legatorum & omnino teſtamentorum interdum obſcuram ſignificationem habere. Quocirca de his interpretandis tenendæ ſunt regulæ, quas tradidi D. de legat. iij.

XXXIX. *Si omiſſa ſit cauſa teſtamenti.*

NOta ſecundò, heredem inſtitutum, qui in fraudem legatariorum omiſit hereditatem ex teſtamento, & eam adiit ab inteſtato, nihilominùs ad legata ſoluenda compelli edicto prætoris, quod enarraui D. h. t.

XL. *De indicta viduitate, & lege Iulia Miſcella tollenda.*

NOta tertiò, ſæpe contingere, vt coniux coniugi leget ſub conditione *ſi in viduitate permanſerit*, ſeu, *ſi ad ſecundas nuptias non tranſierit*. quo caſu lex Iulia Miſcella (ſic dicta ſecundum quoſdam ab auctore Iulio Miſcella, ſecundum alios probabiliùs ex eo quòd multa varia & miſcellanea ſimul complectebatur) conditionem remittebat, ita vt ſimul liceret intra annum legatum capere, & ad ſecundas tranſire nuptias iuramento præſtito, quòd liberorum procreandorum cauſâ id faceret: poſt annum verò legatum concedebat præſtanti cautionem Mucianam de nuptiis non contrahendis. vt enim aliis caſibus, ita & hoc caſu conditio in non faciendo conſiſtens, impleta videtur, ſi præſtita ſit cautio Muciana, de qua dixi de condit. inſtit. num. 7. reg. 23. Iuſtinianus autem hanc legem ſuſtulit, & omnino conditionem viduitatis remittit. l. a. & 3. Sed nouiſſimè conſtituit, vt legatum ſub dicta conditione relictum coniugi, intra annum capi non

poſſit:

Digitized by Google

poſſit: poſt annum ita demum capiatur, ſi cautio Muciana præſtita fuerit. Vide No.22.cap.43.& 44.

XLI. *De his, quæ pœnæ nomine in teſtamento vel codicillis relinquuntur.*

NOta quartò, legatum pœnæ nomine relictum, olim non valuiſſe, hodie ex Iuſtiniani conſtitutione valere. l. vn. & Inſtit. de leg. §.vlt. Lege, quæ notaui D.h.t.

XLII. *De fideicommiſſis.*

TErtium teſtamẽtorum accidens eſt fideicommiſſum: de quo dixi ad tit.D.de legat.j.

XLIII. *Communia de legatis & fideicommiſſis, & de in rem miſſione tollenda.*

1 POſtquàm ſeorſum egit de legatis, & de fideicommiſsis, deinceps quædam vtriſque communia de-
2 clarat. ¶ Primò tam ex fideicommiſſo, quàm ex legato dantur tres actiones, rei vindicatio, actio in perſonam ex teſtamento, & actio hypothecaria, ſublato diſcrimine, quod olim erat inter varia legandi genera, (id eſt, per vindicationem, per damnationem, ſinendi modò, & per præceptionem, de quibus Vlp. & Caius tit.de legatis) ſublata etiam ſolemni in rem miſsione, quæ fideicommiſsi nomine fiebat, cùm heres nõ eſſet ſoluendo. No.39.in pr. Hoc autem nouum ius conſti-
3 tuitur prima lege huius tituli. ¶ Secundò legata & fideicommiſſa in omnibus & per omnia ſunt inter ſe exæquata.l.2. quam exæquationẽ expoſui D. de leg.j.
4 num.7. ¶ Tertiò, ſi hi, quibus teſtator optionem reliquit, in eligẽdo diſſentiant, ſorti res committitur.
5 l.3.in princ. ¶ Quartò ſi teſtator electionem extraneo commiſerit, iſque noluerit, vel non potuerit eligere, electio legatario vel fideicommiſſario competit: ſic tamen, vt optimum ex eo genere eligere nequeat. d.
6 l.3.§.1. ¶ Quintò rem legatam vel per fideicommiſſum relictam heres in damnum legatarij vel fideicommiſſarij alienare neqoit. d.l.3.§.penult. & vlt. exceptâ cauſa dotis, vel donationis propter nuptias, ſi forte liberoru legitima doti vel donationi conſtituendæ non ſufficiat. No.39.cap.1.

XLIV. *De falſa cauſa adiecta legato, vel fideicommiſſo.*

SExtò tam legato quàm fideicommiſſo accidit cauſa: quæ ſi falſa ſit, non vitiat legatum vel fideicommiſſum, ſed pro non ſcripta habetur. l.2.& D.de cond. & demonſtr.l.cùm tale.72.§.falſam. & Inſtit. de legat. §.longè magis. Lege notata ad tit. D. de condit.& demonſtr.num.4.

XLV. *De his, quæ ſub modo legata vel fideicommiſſa relinquuntur.*

SEptimò legatis & fideicommiſſis accidit modus, de quo dixi D.de condit.& demonſtr.num.5.

XLVI. *De conditionibus inſertis tam legatis, & fideicommiſſis & libertatibus.*

OCtauò legatis & fideicommiſſis accidunt variæ conditiones, vt notaui D.h.t.num.1.

XLVII. *De vſuris & fructibus legatorum, ſeu fideicommiſſorum.*

NOnò legatis & fideicommiſſis propter moram debitoris accedunt vſuræ & fructus, quamuis enim bonæfidei non ſint, tamen, quod ad vſuras & fructus præſtandos, comparantur cauſis bonæ fidei. §. in quib. cauſ. in integr. reſtit. neceſſ. non eſt. l.3.& D.de vſur. l.3. in princ. & l.vſuræ.34. Cur ergo dicitur hæc deberi poſt litem conteſtatam; l.1. l. 2. in fin. & l.vlt. Quia ſi mora ante iudicium facta non ſit ſaltem per litis conteſtationem plerumque ſit, id eſt; niſi heres, à quo legatum vel fideicommiſſum petitur, iuſtam habeat litigandi cauſam. D.de vſur.l.ſi quis ſolutioni.24. in princ. eſt autem iuſta litigandi cauſa, veluti quia Falcidiam deducere volebat. D.eod.d.l.3.& de legat.ij. l.qui in ſolidum.78.in princ.

XLVIII. *De incertis perſonis.*

DEcimò olim legatum, aut fideicommiſſum incertis perſonis relictum, olim peti non poterat, (niſi ſub certa demonſtratione relictum eſſet, veluti, *Qui ex meis adgnatis, qui nunc ſunt, primus in Capitolium adſcenderit, ei centum do lego*) ſed ſolutum non repetebatur per condictionem indebiti, tamquàm naturaliter deberetur: hodie vero ex Iuſtiniani conſtitutione quæ ſub hoc titulo poſita periit, indiſtinctè peti poteſt, quamuis tutor incertus inutiliter detur. Inſtit. de leg. §.incertis.& §.ſed nec huiuſmodi.

XLIX. *Ad ſenatuſconſultum Trebellianum.*

VNdecimò legata & fideicommiſſa minuũtur per detractionem quartæ Falcidiæ, ſi excedant dodrantem bonorum Hæc quarta deducitur de fideicommiſſis ex ſenatuſconſulto Pegaſiano, quod Iuſtinianus tranſtulit in Trebellianum, vt notaui. D. h.t.

L. *Ad legem Falcidiam.*

DE legatis autem deducitur ex ipſa lege Falcidia, quam expoſui. D.h.t.

LI. *De caducis tollendis.*

DVodecimò legata & fideicommiſſa, aut ſunt vti- 1
lia, aut inutilia quæ verò ſunt inutilia, partim pro non ſcriptis habentur, partim ſunt in cauſa caduci,
partim ſunt caduca. ¶ Pro non ſcriptis habentur, quæ 2
ab ipſo initio non valent, vt quia relicta ſunt homini mortuo, vel incapaci; perinde enim habentur, ac ſi ſcripta non fuiſſent. In cauſa caduci dicuntur, quæ poſt factum teſtamentum, viuo adhuc teſtatore deficiunt: quoniam idem ius in his obſeruatur, quod in caducis. Caduca dicũtur, quæ poſt mortem teſtatoris deficiunt, id eſt, incipiunt non poſſe capi: ac dicuntur caduca, quia in fiſcum cadunt, id eſt, confiſcantur. Hæc non ſolùm in legatis & fideicõmiſſis, ſed etiã in here-
ditatibus obtinent. l.vn.§. & cùm triplici. ¶ Quæ pro 3
non ſcriptis habentur, ſubſtitutis debentur, ſi qui ſint ſubſtituti. ſin minùs, debẽtur coniunctis. ſi verò neque ſubſtituti vlli ſint, neque cõiuncti, aut ſint quidem ſed hæc accipere aut nolint, aut nõ poſsint: tunc apud eos manent, à quibus ſunt relicta vt putà heres damnatus dare fundũ Titio incapaci, eũ fundũ retinet, & quidem ſine onere exempli causâ ſi Titius cõtemplatione eius fundi legati rogatus erat dare decẽ Mæuio, heres hoc fideicõmiſſum non præſtabit. d.l.vn.§. in primo. Quæ verò aut in cauſa caduci, aut caduca ſunt, ex lege Papia confiſcantur, ex Iuſtiniani autem conſtitutione primò debentur ſubſtitutis: deinde his deficientibus, debẽtur cõiunctis: poſtremò, ſi neq; ſubſtituti ſint, neque coniuncti, qui hæc accipiant, apud eos manent cum ſuo onere, à quibus relicta fuerunt. d.l. vn.§.in ſecundo.& §. in ſequenti. In totum igitur ſublata eſt lex Papia, ſublata ſunt caduca, & ea quæ erant in cauſa caduci.

LII. *De his qui ante apertas tabulas hereditatem tranſmittunt.*

HEreditas alicui non ex aſſe ſed ex parte relicta, item legata & fideicommiſſa, herede, vel legatario, vel fideicommiſſario ante apertas tabulas moriente, cadebat in fiſcum. Sed conſtitutio huius tituli excipit relicta liberis teſtatoris, quæ hi indiſtinctè ad liberos ſuos tranſmittunt. Iuſtinianus in l.vn.§.in nouiſſimo.ſ.tit.prox.idem ſtatuit in extraneis, hoc excepto, quòd hereditas non adita ſeu non acquiſita non tranſmittitur. Erant igitur olim quatuor regulæ. I. Heres ex aſſe inſtitutus, poteſt adire hereditatem etiam ante apertas tabulas. II. Heres ex parte inſtitutus non poteſt clauſis tabulis hereditatem adire. III. Heres nondum aditam ſeu acquiſitam hereditatem non tranſmittit ad heredes. IV. Legatario vel fideicommiſſario clauſis tabulis moriente, legatum vel fideicommiſſum fit caducum. Prima regula vſu retenta eſt. A ceteris regulis hæc Theodoſij conſtitutio excipit relicta liberis teſtatoris. Iuſtinianus ſecundam regulam in totum abrogauit: tertiã retinuit cum exceptione Theodoſij: quartam abrogauit.

LIII. *Quando dies legati vel fideicommiſſi cedit.*

DEcimò tertiò legatis & fideicommiſſis communis eſt diei ceſsio, de qua dixi D.h.t.

LIIII. *Vt in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum causâ mittatur, & quando ſatiſdari debeat.*

DEcimò quartò de legatis vel fideicommiſsis præſtandis heres certis caſibus ſatiſdare debet, vt expoſui. D.lib.36.tit.3. & niſi ſatiſdet, in poſſeſsionem rerum hereditariarum legatarius ſeu fideicommiſſarius mittitur, vt docui.d.lib.36.tit.4. De teſtamentis & vltimis voluntatibus hactenus.

LV. *De ſuis & legitimus liberis, & ex filia nepotibus ab inteſtato venientibus.*

1 POſt ſucceſsionem teſtamentariam, recto ordine
agitur de ſucceſsione legitima: cuius duo ſunt ordines. In primo ordine vocantur ſui & legitimi heredes. Inſtit. de hered quæ ab inteſt §.1.nec non qui pro ſuis habentur, vt nepotes ex filia, & ceteri deſcendentes ex feminis.l.ſi defunctus.9.& Inſtit.de hered. quæ
2 ab inteſt. defer. §. item vetuſtas. ¶ Suos & legitimos coniunctim accipimus in hac rubrica, non disiunctim vt D.eo. tit. Nam ibi ſub titulo de ſuis & legitimis heredibus, exponuntur duo gradus heredum ab inteſtato: hic verò primus tãtùm. Legitimus heres & ſuus heres differunt, vt genus & ſpecies. Etenim legitimus heres attribuitur ſuo heredi. D.de Carbon.edi.l.6.§.huic autem.& de ſucceſſ. ed.l.1.§. ſed videndum. & patrono. D.ſi tab.teſtam.nul. extab.l.2. & parenti. Inſtit. de leg. adgn.ſucceſſ.§.vlt.& adgnato.Inſtit.eo.in rub.& in pr.
3 ¶ Nota primò, ſuos heredes, & quaſi ſuos ſuccedere in ſtirpes.Inſt.de hered.quæ ab inteſt.def.§.cum filius.
4 ¶ Nota ſecundò, deſcendentibus ex feminis, ſi concurrant cum ſuis heredibus, tertiam partem hoc iure adimi, & ipſis ſuis heredibus attribui.d.l.ſi defunctus. Sed nouiſsimo iure conſtitutum eſt, vt ſublata tertiæ partis detractione æquè deſcendentes ex feminis ſuccedant ac deſcendentes ex maſculis. No.18.cap.4.

LVI. *Ad ſenatuſconſultum Tertullianum.*

IN ſecundo ordine vocantur, qui ſunt tantùm legitimi, non etiam ſui. Horum alij ſunt legitimi ex ſenatuſconſulto: vt mater ex ſenatuſconſulto Tertulliano eſt legitima heres filij.

LVII. *Ad ſenatuſconſultum Orficianum.*

ET filij ex ſenatuſconſulto Orficiano ſunt legitimi heredes matris. Hæc duo ſenatuſconſulta ſeorſum tractantur in C. vt & in Inſtit. ſed in D. coniunguntur lib.38.tit.17.

LVIII. *De legitimis heredibus.*

ALij ſunt legitimi ex lege xij. tabularum, vt adgnati proximiores. Inſtit. de legit. adgn. ſucceſſ. in pr. Ex hac parte ſucceditur in capita. Inſtitut. eod. §. hoc etiam. in fi.

LIX. *Communia de ſucceſſionibus.*

IVris ciuilis conditori familiare eſt ſpecialibus tractatibus ſeu titulis ſubiicere quædam communia, vt oſtendunt varij tituli, veluti, *Communia prædiorum, Communia vtriuſque iudicij, Communia de legatis, Communia de manumiſſionibus, Communia de vſucapionibus.* quod & veteres legumlatores factitaſſe videntur. D.ad leg. Aquil.l.ſi ſeruus ſeruum.27.§. & non negat. Poſtquàm igitur ſeparatim egit de ſucceſsionibus prætoriis, & de ſucceſsionibus ciuilibus, tam ex teſtamento, quàm ab inteſtato: more ſuo ſubiicit hunc titulum *Communia de ſucceſſionibus.* Sunt autem communia hæc: Primum eſt, non poſſe eidem ſuccedi ex teſtamento & ab inteſtato. D.de diuerſ.reg.iur.l.7.niſi ſit miles. Inſti. de hered. inſtit. §. hereditas. verſ. niſi. Secundum eſt, quamdiu ſpes eſt ſucceſsionis teſtamentariæ, tamdiu ceſſare ſucceſsionem ab inteſtato. l.antequàm.8. & D. de diu.reg.iur l.quamdiu.8. Tertium eſt, in ſucceſsione ab inteſtato maiorem rationem haberi ordinis heredum, quàm gradus. vt putà nepos, qui eſt in tertio gradu, præfertur fratri, qui eſt in ſecundo gradu: quia nepos vocatur in primo ordine, frater in ſecundo. Inſtit. de gradib. §. repetitis. Quartum eſt, ab inteſtato ſucceſſionem non deferri affini. l. 3. & 7. educatori. l. nutritoribus. 10. hoſpiti. auth. omnes. Quintum eſt, ſeruum ſucceſſores habere non poſſe. l.4.

LIX. *De bonis maternis, & materni generis.*

SExtum eſt, filiumfamiliás in peculio caſtrenſi vel quaſi caſtrenſi poſſe, quaſi patremfamiliás, habere heredem ex teſtamento, non ab inteſtato, quia pater id occupat iure peculij. D.de caſtr.pecul.l.1.& 2. In peculio profectitio heredem nullo modo habere poſſe, cùm patris ſit pleno iure. Immo nec in peculio aduentitio, cuius eadem omnino fuit olim ratio, quæ peculij profectitij. Inſtit.per quas perſon. nob. acquir. §.1. Et ſanè hodie quoque eſt eadem ratio, quod ad hoc, vt morte filij occupetur à patre iure poteſtatis & peculij. Sed in eo eſt differentia, quòd profectitium (vt dixi) pleno iure eſt patris: in aduentitio pater habet nudum vſumfructũ, proprietas filiis reſeruatur: quod primò fuit conſtitutum de bonis maternis, id eſt, quæ mater filiis reliquit.l.1. Secundò in bonis materni generis, id eſt, quæ ab auo, vel ab auia, vel ab aliis adſcendentibus per lineam maternam profecta ſunt.l.2.

LX. *De bonis quæ liberis in poteſtate patris conſtitutis ex matrimonio vel aliàs acquiruntur, & eorum adminiſtratione.*

TErtiò in lucris nuptialibus, vt in dote, quam ma- 1
ritus ſoluto matrimonio lucratur, & in donatione propter nuptias, quam ſimiliter lucratur mulier. l.
1.3.4. ¶ Quartò in lucris ſpõſalitiis, vt in muneribus 2
ſponſalitiis.l.5. ¶ Quintò in omnibus aduentitiis ge- 3
nerali

Digitized by Google

neraliter. l. 6. & Inſtit. per quas perſ. nob. acquir. §.r.
4 ¶ Eotúmque adminiſtratio ad patrem pertinet. d.l.6.
5 §.non autem. & l.vlt. ¶ Quibuſdam tamẽ caſibus ne
vſusfructus quidem acquiritur patri,ſed plenũ ius ipſe
filiusfamilias habet. I. Si quid filiofamiliâs donatum
ſit à principe, vel Auguſtâ. l.7. II. Si filiusfamiliâs ab
extraneo heres inſtitutus nolente patre adeat heredi-
tatem. d. l.vlt. III. Si quid ei ita relictum ſit, vt patri
nihil acquiri teſtator velit. Nou. 117. c.1. Non tamen
propterea filiusfamiliâs de iis teſtari poteſt: ſed eo
mortuo,pater omnia occupat iure peculij. C.de inoff.
teſtam.l.pen. Lege,quæ ſcripſi in Analyſi Inſtit. ad pr.
tit.quib.non eſt permiſſ.fac.teſtam.

LXI. *De hereditatibus decurionum, naucu-lariorum, cohortalium, militum, & fabricenſium.*

SEptimum eſt, deficientibus omnibus heredum ordinibus, id eſt, ſi neque ex teſtamento ſit ſucceſſor aliquis,neque ab inteſtato, quia neque ſuus heres ſit, neque legitimus, neque cognatus, neque coniux. D. quis ordo in poſſ.ſeru.l.1.in pr. bona,tamquàm vacantia, fiſco deferri. C. de bon. vacant.l.1. pen. & vlt. Sed excipiuntur hoc titulo quædam perſonæ: quæ quòd in aliquo corpore ſiue vniuerſitate ſunt. placuit, fiſco illud corpus præferri. Ceſſantibus enim teſtamentariis & legitimis ſucceſſoribus, decurioni ſuccedit curia.l.pen. nauiculario corpus nauiculariorum. l.1. cohortali (id eſt,præſidis apparitori) cohortales.l.3.militi legio, aut vexillario, ſeu cuneus in quo militabat. l.2. fabricenſi fabricenſes. hi ſunt, qui in publicis fabricis armorum faciendorum munere funguntur.

LIBER VII.

TITVLVS I.

De vindicta, & apud conſilium manumiſſione.

POSTQVAM libro quarto egit de contractibus realibus, & lib. quinto de contractibus perſonalibus, & libro ſexto de ſucceſſionibus:cũſequenter hoc ſeptimo libro, ſecundum ea quæ initio libri quarti propoſui, tractat de præiudicio libertatis, ſeu liberali cauſa, de dominio,& de poſſeſſione. Quatuor itaque partes huius libri conſtitui commodè poſſunt:Prima de liberali cauſa:ſecunda de dominio: tertia de poſſeſſione propriè dicta,ſecundum quam poſſidere dicimur: quarta de poſſeſsione impropriè dicta,id eſt,ſecundum quam non dicimur poſsidere, ſed eſſe in poſſeſsione. In prima parte duo ſunt tractatus: Prior de manumiſsione, per quam homines liberi fiunt: poſterior de præiudicio. Prioris tractatus membra quatuor ſunt. Primum membrum eſt de modis manumittendi. Manumittitur autem vel inter viuos, vt vindictâ. D. de manum. vind.aut in conſilio principis.l. vlt. & C. de libert. & eor.lib.l.2.

II. *De teſtamentaria manumiſſione.*

VEl in vltima voluntate. In qua libertas datur vel iure directo, vel per fideicommiſſum. Iure directo datur in teſtamento, ita vt manumiſſus fiat libertus orcinus,id eſt,libertus defuncti,non heredis.Inſtit. de ſing.reb.per fidei.rel.§.pen.

III. *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

INter directam & fideicommiſſariam manumiſſionem interiicitur hic titulus de lege Fuſia, quæ conſtituebat ſeruos intra certum numerum in teſtamento manumitti nõ poſſe, nec iure directo,nec per fideicõmiſſum.Eum numerũ declarant Vlpian.tit.de libert.§. pen.& Caius lib.1.Inſtit. tit.2. Iuſtinianus autem hanc legem,tãquam inuidam,& libertatibus inimicã, abrogauit,conſtitutione huius tituli,quam citat.Inſti.eod.

IV. *De fideicommiſſarijs libertatibus.*

CVm per fideicommiſſum libertas datur:tunc non teſtatoris, ſed manumittentis libertus fit. Inſtit. de ſing.reb.per fideicomm.relict.§.penult. verſ.qui autem. Hactenus primum membrum tractatus de manumiſſionibus,quod eſt de modis manumittendi.

V. *De dedititia libertate tollenda.*

SEcundum membrum eſt de effectu manumiſſionis. Effectus eſt libertas ſeu libertinitas: quæ olim triplex erat, dedititia, Latina, & Romana. Vlp. tit. de libertis. Caius lib. 1. Inſt.tit.r.Theoph. in §.vlt. Inſti.de liberti. Iuſtiniano placuit vnum eſſe libertatis genus: itaque omnes libertos in ciuitatem Romanam retulit. d.§. vlt, hoc igitur titulo libertatem dedititiam tollit.

VI. *De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa.*

LAtinam libertatem hoc titulo tollens conſtituit, vt quibus modis olim manumiſſi fiebant Latini, id eſt, ſi inter amicos vel per epiſtolam manumittereotur, his modis hodie fiant ciues Romani. Nouiſſimè autem conſtituit, vt omnes manumiſſi non ſolùm ſint ciues Romani, ſed etiam ingenui, ſaluo tamen iure patronatus. Nu. conſt. 78. Abſolutum eſt ſecundum membrum.

VII. *De communi ſeruo manumiſſo.*

TErtium membrum eſt de perſonis manumitten- 1
tibus vel manumiſſis:nam hæ perſonæ ſimul cõ-
ſiderantur, quia inter ſe referuntur. vt purà idem eſt
quærere an non dominus poſsit manumittere, & an
ſeruus alienus manumitti poſsit. ¶ Nota primò, ſi 2
vnus ex duobus dominis, ſeruum communem manu-
mittat,iure veteri eum partem ſuam amittere,eámque
ſocio accreſcere, videlicet ſi vindicta, vel cenſu, vel
teſtamento manumittat: nam aliter manumittendo
nihil agit. Vlp.tit.de liberi.§.communem.ſed ex Iuſti-
niaoi conſtitutione ſeruus quocumque modo ab vno
ex dominis manumiſſus, liber fit; ſociis autem ma-
numiſſor pro illorum partibus iuſtum pretium ipſius
Iuſtiniani conſtitutione definitum præſtare tenetur:
quia ſiue vnus, ſiue plures ſocij ſint,partem ſuam ma-
numittenti vendere cogũtur.l.1.& Inſt.de donat.§.vlt.

VIII. *De ſeruo pignori dato manumiſſo.*

NOta ſecundò, dominum, qui ſeruum ſuum ſpecialiter pignerauit, non poſſe eum inuito creditore manumittere.l.1.ſiue ſit ſoluendo.D.de manum.l.3. ſiue non ſit ſoluendo. C.de neceſſ. ſeru. hered.inſtit.l.1. Qui verò generali rerum ſuarum hypotheca ſeruum quoque eſt complexus, eum nihilominùs manumittere poteſt.D.in quib.cauſ.pign.tac.contrah.l.eſt differentia.9. & qui à quib.manu. l.generaliter.29.in princ.

IX. *De ſeruis reipub. manumittendis.*

NOta tertiò,etiam ſeruos reipublicæ manumitti, & ciues Romanos fieri poſſe.l.3.

X. *De his qui à non domino manumiſſi ſunt.*

NOta quartò, eum, qui non eſt ſerui dominus, non poſſe eum directò manumittere, niſi domino conſentiente. D. qui & à quib. manum. l. ſi ſeruo. 20. vel ratum habente. l. 1. per fideicommiſſum autem poſſe. C. de fideicommiſſ. libert. l. 6.

XI. *Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittatur.*

NOta quintò, interdũ dominum non poſſe ſeruum ſuum ad libertatem producere, veluti ſi in fraudem creditorum contra legem Æliam Sentiam manumittere velit. D. h. t. & Inſtit. qui & ex quib. cauſ. manum. non poſſ.

XII. *Qui non poſſunt ad libertatem peruenire.*

NOta ſextò, quoſdam fruſtra manumitti, quia non poſſunt ad libertatem peruenire, ſed poſt manumiſsionem ſerui manent, vt damnati in perpetua vincula. l. 1. & quos dominus in teſtamento prohibuit manumitti. l. 2.

XIII. *Pro quibus cauſis pro præmio libertatem accipiunt.*

QVod ſuperiori titulo diximus, quoſdam non poſſe manumitti & liberos fieri, patitur exceptionem, niſi ob aliquod factum libertatem pro præmio accipere debeant, veluti ſi raptorem virginis detexerit. l. pen. aut deſertorem militiæ l. vlt.

XIV. *De ingenuis manumiſſis.*

NOta ſeptimò, ingenuum manumiſſum non effici libertinum, ſed manere ingenuum, quia manumiſsio natalibus non officit. Inſtit. de ingenuis. §. vlt. Abſoluimus tertium membrum.

XV. *Communia de manumiſſionibus.*

QVartum & vltimum membrum eſt de his, quæ omnibus manumiſsionibus communia ſunt. Solet enim Iuſtinianus ſpecialibus præceptis communia ſubiicere, vt notaui ad tit. C. commun. de manumiſſ. Noua igitur quædam omnibus manumiſsionibus communia hoc titulo conſtituuntur. I. Si tam proprietarius quàm fructuarius ſeruo libertatem dederint, liber pleno iure fit. Proprietario ſolo manumittente, fit quidem liber, & manumittentis libertus, ſed quamdiu vſusfructus durat, apud fructuarium manet quaſi ſeruus. Fructuario ſolo libertatem tribuente, manet ſeruus proprietarij: ſed niſi fructuarius ei ceſſerit vſumfructum, ſeruus ei ſeruire, quamdiu fructuarius viuet, non cogetur. l. 1. in princ. II. Parentes per quoſcumq; liberos manumittere ſeruos ſuos poſſunt. d. l. 1. §. 1. III. Minor 30. annis quocumque modo manumiſſus, fit ciuis Romanus. l. 2. licèt olim non poſſet. Vlp. tit. de libertis. §. eâdem. Theoph. in §. vlt. Inſtit. de libert. IV. Si quis ſine vxore conſtitutus ancillam in concubinatu habuit, niſi de ea tamquam ſerua diſpoſuerit, moriens cenſetur ei tacitè libertatem relinquere; nec non liberis, ſi quos ex ea procreauit. l. vltim. Hucuſque de manumiſsione.

XVI. *De liberali cauſa.*

COnſequenter dicendum de iudicio liberali, de quo dixi D. h. t. quædam tamen ſpecialiter notabimus titulis ſequentibus.

XVII. *De aſſertione tollenda.*

DE liberali iudicio multa ſpecialiter notanda occurrunt. Nota primò, cùm quis ſeruus dicitur, quia ſeruus nec per ſe nec per procuratorem in iudicio ſtare poteſt, opus fuiſſe aſſertore, qui ſuo periculo cauſam ageret & ſatisdaret iudicio ſiſti, & res ſaluas fore, quas is tenet qui ſeruus eſſe dicitur. Cod. Theod. de lib. cau. l. 1. & 2. Sed Iuſtinianus hoc titulo aſſertionem tollit, ei qui ex libertate in ſeruitutem vindicatur, permittens per ſe vel per procuratorem litigare: ei verò, qui ex ſeruitute in libertatem aſſeritur, per ſe cauſam agere.

XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.*

NOta ſecundò, non omnes poſſe proclamare in 1
libertatem vt notaui D. h. t. ¶ Nota tertiò, pe- 2
culium ſeu bona eius, qui de ſtatu ſuo litigat, ſequeſtrò deponi, ſi ex ſeruitute proclamet in libertatem. l. vlt. & C. tit. prox. l. 1. §. 1. & ff. tit. prox. l. vlt.

XIX. *De ordine cognitionum.*

NOta quartò, iudiciũ liberale vocari præiudicium: quia ſi cum alio quocumque ſiue ciuili ſiue criminali concurrat, ante illud agitatur, eique præiudicium facit. l. 1. & ff. de euict. l. ſi ſtatus. 18. & ad leg. Iul. de adult. l. quoniam. 26. Lege notata in Anal. ad §. præiudiciales. Inſtit. de action.

XX. *De colluſione detegenda.*

NOta quintò, eum, qui per colluſionem liber iudicatus eſt, ſeruum fieri detegentis colluſionem, vt notaui D. h. t.

XXI. *Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.*

NOta ſextò, quæſtioni de ſtatu defuncti præſcribi quinquennio. Lege notata. D. h. t.

XXII. *De longi temporis præſcriptione, quæ pro libertate, & non aduerſus libertatem opponitur.*

DE ſtatu autem viuentis præſcribi longo tempore, id eſt, decem aut viginti annis, videlicèt ſi quis in ſeruitutem vindicetur. Nam in libertatem proclamare quandocumque poteſt. l. vlt.

XXIII. *De peculio eius qui libertatem meruit.*

NOta ſeptimò, inter viuos manumiſſo peculium, niſi adimatur, tacitè conceſſum videri, ſecus, ſi manumittatur in vltima voluntate. l. vn. & Inſtit. de legat. §. peculium. cum ſim.

XXIV. *De ſenatuſconſulto Claudiano tollẽdo.*

NOta octauò, ſublatum eſſe à Iuſtiniano ſenatuſconſultum Claudianum, quo cauebatur, vt mulier ſe alieno ſeruo iungens poſt trinam domini denunciationem, eius dominio vnà cum ſuis bonis ſubiiceretur. l. vn. & Inſtit. eod. tit. Abſoluta eſt prima huius libri pars, quæ eſt de manumiſsionibus, & liberali cauſa.

XXV. *De nudo iure Quiritium tollendo.*

SEquitur ſecunda pars, quæ eſt de dominio: cuius definitionẽ & diuiſiones propoſui. D. de acqui. rer. dom. Erat olim & alia diuiſio; quoniã alij erãt domini Quiritium, qui habebant dominium legitimum: alij bonorum domini, qui naturale dominium habebant. (hos Theoph. in §. vlt. Inſtit. de libertinis *bonitarios* appellat) alij pleno iure domini, qui tam legitimum quàm naturale dominium habebant. Exempli causâ ſeruum ſibi mancipatum pleno iure Titius habebat: hunc Sempronio ſi venderet & traderet ſine mancipatione,

nudum

Digitized by Google

nudum ius Quiritium retinebat; quod ideo dicebatur nudum, quia omni effectu carebat. Semptonius autem dicebatur ſetuum io bonis habere, & omnibus dominij effectibus fruebatur. Sed Iuſtinianus nudum ius Quiritium ſuſtulit, conſequenter ius ei oppoſitum, id eſt, eorum qui in bonis habete dicebantur, ſuſtulit; adeo vt, quantum ad hoc, quicumque ſunt domini, pleno iure domini ſint.

XXVI. *De vſucapione pro emptore, vel pro tranſactione.*

TRia fetè de dominio noſſe oportet, definitioonem,
1 diuiſionem, acquiſitionem: ac ſuperior quidem
titulus ad diuiſioné dominij ſpectat: deinceps dicédum
2 eſt de eo acquirendo. ¶ Inter modos dominij acqui-
rendi eſt vſucapio. de qua dixi ad tit. D. de vſurpat. &
3 vſucap. ¶ Sunt autem vatia vſucapionum genera,
prout variæ ſuot cauſæ ſeu tituli quibus vſucapitur.
Primus titulus eſt emptio, de quo dixi D. ad tit. pro
emptore. Secundus eſt tranſactio. l. pen. & D. de vſur-
pat. & vſucap. l. cùm ſolus. 29.

XXVII. *De vſucapione pro donato.*

TErtius titulus eſt donatio, de quo dixi D. h. t.

XXVIII. *De vſucapione pro dote.*

QVartus titulus eſt dos, de quo dixi. D. h. t.

XXIX. *De vſucapione pro herede.*

QVintus titulus eſt hereditas, de quo dixi D. h. t.

XXX. *Communia de vſucapionibus.*

MOre ſuo (quem notaui ſ. ad tit. comm. de ſucceſſ. ſpecialibus titulis generalem ſubiicit, in quo communia omnibus vſucapionibus proponuntur. Quatuor autem in omnibus vſucapionibus requiruntur. I. Vt res poſſit vſucapi. II. Continuata poſſeſſio per tempus lege definitum. III. Bona fides. IV. Iuſtus titulus, vt expoſui ad tit. D. de vſurpat. & vſucap. num. 4. & 5.

XXXI. *De vſucapione transformanda, & ſublata differentia rerum mancipi & nec mancipi.*

1 EX quatuor illis, quæ io vſucapione perficienda re-
quiri diximus, duo poſteriora ita nunc obtinent,
vt & olim obtinuerunt: duo priora ſunt à Iuſtiniano
transformata, iure antiquo correcto & emendato per
conſtitutionem huius tituli. Nam primò, quod ad rem
vſucapiendam attinet, prædia prouincialia olim non
poterant vſucapi, ſed ex Iuſtiniani conſtitutione poſ-
ſunt. Secundò, quod ad tempus poſſidendi ſpectat,
olim res mobiles vſucapiebantur anno, immobiles
triennio: hodie res mobiles trienoio, immobiles inter
præſentes decennio, inter abſentes annis viginti vſu-
2 capiuntur. Inſtit. de vſucap. in pr. ¶ Expoſui primam
partem rubricæ, iam exponam ſecundam. Res manci-
pi dicebantur, qua mancipari poterant. nec mancipi,
quæ mancipari oon poterant. Mancipatio erat aliena-
tio, quæ certis verbis fiebat, libripende & quinque te-
ſtibus præſentibus. Res mancipi erant prædia io ſolo
Italico, tam ruſtica, qoàm vrbana: ſeruitutes prædio-
rum ruſticorum; ſerui: quadrupedes, quę dorſo collóve
domantur, vt boues, muli, equi, aſini. ceteræ res nec
mancipi erant. Elephanti quoque & Cameli, quamuis
collo dorsóve domentur, tamen nec mancipi ſunt;
quia beſtiarum oumero ſunt. Vlp. tit. de domin. & ac-
quiſ. rer. Quooiam igitur prædia Italica, quæ mancipi
erant, vſucapi poterant; prouincialia verò, quæ nec
mancipi erant, vſucapi non poterant: apparet, in rerum
immobilium vſucapione differentiam fuiſſe inter res
mancipi & nec mancipi tametſi in rebus mobilibus
nullam fuiſſe differentiam conſtet ex Vlpiano d. tit. §.
vſucapione. Cùm autem Iuſtinianus conſtituerit præ-
dia prouincialia poſſe vſucapi, iam, quod ad vſucapio-
nes attinet, nulla eſt omnioo inter res mancipi & res
nec mancipi differentia. Verùm eò ampliùs Imperator
hãc rerum diſtinctionem in totum ſuſtulit, cùm enim
mancipationes noo ſint in vſu, abſurdè diceretur, alias
eſſe res mancipi, alias nec mancipi. Dictum eſt de do-
minio: conſequenter dicendum de poſſeſſione.

XXXII. *De acquirenda & retinenda poſſeſſione.*

ALia eſt poſſeſsio propriè dicta, ſecundum quam poſsidere dicimur: alia impropriè, ſecundum quam noo dicimur poſsidere, ſed eſſe in poſſeſsione, vt notaui D. h. t. num. 1. Eodem igitur ordine vtens in Codicis compoſitione, quo in Pandectis eſt vſus, primo loco agit de poſſeſſione propriè dicta, de qua tria pertractat. Vnum eſt de poſſeſſione acquirenda. Alterum de poſſeſſione retinenda. vel amittenda. (Hæc duo, retinere & amittere, ſunt inter ſe contraria. quocirca qui alterum expreſsè proponit explicãdum, alterũ quoque tacitè proponit. Eadẽ igitur eſt vis huius rubricæ, *De acquirenda & retinenda poſſeſſione*, & rubricæ Digeſtorũ. *De acquirẽda vel amittenda poſſeſſione.*

XXXIII. *De præſcriptione longi temporis [decem vel viginti annorum.]*

TErtium eſt de effectu poſſeſſionis. Sunt autem 1
poſſeſſionis duo effectus præcipui; videlicèt vſu-
capio, de quo iam dictum eſt: & præſcriptio, de qua
deinceps dicemus. ¶ Præſcriptio hoc loco eſt exce- 2
ptio ex certi temporis poſſeſſione competens: quæ
quidem, tamquam genus plures ſpecies ſub ſe comple-
ctitur. ¶ Prima eſt præſcriptio longi temporis. Nota 3
primò, longum tempus dici decennium inter præſen-
tes, viginti annos inter abſentes. l. pen. & vlt. & §. quib.
non obiic. longi temp. præſcrip. l. pen. ¶ Nota ſecun- 4
dò, aliam eſſe præſcriptionem longi temporis cum ti-
tulo, quæ eſt ſpecies vſucapionis, id eſt, vſucapio re-
rum immobilium. D. de vſurpat. & vſucap. l. ei a quo.
21. aliam præſcriptionem ſine titulo. D. ſi ſeruit. vindic.
l. ſi quis diuturno. 10. in fine, quæ eſt exceptionis ſpe-
cies, de qua hîc agitur. Sunt, qui putant nullam eſſe
præſcriptionem ſine titulo, propter l. 4 h. t. malè intel-
lectam. Nam ea lex non negat poſſeſſionem ei pro-
deſſe, qui ſine titulo poſsidet, ſed negat alienam poſ-
ſeſsionem alteri prodeſſe, qui ſine titulo in ſolam poſ-
ſeſsionem ſucceſsit, etenim tempus, quo tu poſſediſti,
mihi prodeſt, ſi à te rem emam, vel tibi heres exiſtam:
ſed, ſi poſſeſsionem à te relictam occupem, mihi non
prodeſt. ¶ Nota tertiò, in hac præſcriptione non mi- 5
nùs quàm in vſucapione requiri poſſeſsionem conti-
nuatam, & bonam fidem ab initio. l. 1. 2. 6. & pen. Iure
autem canonico omnis præſcriptio bonam fidem to-
to tempore requirit. extrà de præſcrip. c. 5. & c. vlt.

XXXIV. *In quibus cauſis ceſſat longi temporis præſcriptio.*

NOta quartò, præſcriptionem longi temporis in- 1
terdum ceſſare: idque contingere vel ratione
cauſæ, de qua eſt quæſtio, vel ratione perſonæ. ¶ Cau- 2
ſæ ſunt in duplici differentia. Nam longi temporis

præſcriptio contra aliquem ceſſat; vel quia breuiori
tempore ab agendo excluditur; (veluti ſi rem mobi-
lem vindicare velit ab eo qui bona fide poſsidet cum
iuſto titulo: quia cùm triennium excludat volentem
agere, ſuperflua eſt præſcriptio decem aut viginti an-
norum.l.2.) vel quia etiam poſt longum tempus actor
admittitur vt in ſequentibus caſibus. I. Si quis in per-
ſonam agat, vt ex mutuo, commodato, depoſito. J̃.
tit.prox.l.5. II. Si actionem mixtam mouere velit, vt
petitionem hereditatis.l.4. & s̃. de petit. hered.l.7.vel
actionem communi diuidundo, vel familiæ erciſcun-
dæ.l.3. III. Si rem à non poſsidente vindicet. l.vltim.
IV. Si dominus rem vindicet à conductore. l. 1. V. Si
ſocius partē ſuam petat à ſocio totum poſsidente.d.l.3.

XXXV. *Quibus non obiicitur longi temporis præſcriptio.*

1 QVod ad perſonas attinet, præſcriptio cum effectu
non obtinet, vel ratione perſonæ præſcribere vo-
lentis (nam qui conueniri non poteſt, vt quia in ex-
peditione occupatus eſt, non præſcribit.l.1.) vel ratio-
ne perſonæ cōtra quam aliquis vult præſcribere. Nam
ei qui in integrum reſtitui poteſt præſcriptio non no-
cet.l.6. & 7. vt minori. l.3. militi in expeditione occu-
pato.l.vlt.& omnino abſenti reipub.cauſa.l.2. & 4. ca-
2 ptiuo.l. 6. ¶ Nota de præſcriptione ſubduci tantùm
tempus minoris ætatis, vel expeditionis, vel captiui-
tatis, vel abſentiæ, reſiduum vero ad præſcribendum
computari.l.6.& ll.ſeqq.

XXXVI. *Si aduerſus creditorem præſcriptio opponatur.*

IN creditore autem agente hypothecariâ, ſpecialis
adhibetur diſtinctio. Aut enim agit contra extra-
neum bonæ fidei poſseſsorem, aut contra extraneum
malæ fidei poſseſsorem, aut contra debitorem, ſiue
heredem debitoris, aut contra poſteriorem credito-
rem. Primo caſu longi temporis præſcriptione ſum-
mouetur.l.1.& 2.& s̃. de oblig. & act.l.7. & l.vlt. & J̃.
de euiction. l. ſi obligata. 19. reliquis caſibus eſt locus
præſcriptioni longiſsimi temporis, id eſt, 30. vel 40.
annorum, vt docebo tit.39.num.4.

XXXVII. *De quadriennij præſcriptione.*

SEcunda eſt præſcriptio quadriennij, quæ datur
I. Contra fiſcum bona quaſi vacantia petentem. l.
1.& D.ſi quis omiſ.cauſa teſt.l.6.§.certè. currit autem
quadriennium à die, quo bona vacare cœperunt. D.de
diuerſ.temp.præſcript.l.intra.10.§.1.& de iu. fiſc.l.1.§.
Diuus. II. Fiſco, qui rem alienam vendidit, ſi rei vin-
dicatione à domino, vel actione hypothecaria à credi-
tore pigneratitio conueniatur. nam is qui à fiſco emit,
ſtatim ſecurus eſt.l.2. III. Domui principis vel Augu-
ſtæ in caſu ſimili. Nam quod Zeno in d.l.2 ſtatuit de
venditione fiſcali, idem ſtatuit Iuſtinianus de vendi-
tione facta quaſi ex priuatis rebus principis, vel Au-
guſtæ.l.3.& Inſtit.de vſucap.§.vlt.

XXXVIII. *Ne rei dominicæ vel templorum vindicatio temporis præſcriptione ſummoueatur.*

COntra domum autem principis, neque annalis,
neque alia temporalis præſcriptio datur ad ſum-
mouendam vindicationem rei dominicæ, id eſt, ad
priuatum principis patrimonium pertinentis. Quod
de templis additur in rubrica, non tractatur in vlla le-
ge huius tituli. A veteribus interpretibus ita accipi-
tur, quaſi dicatur vindicari res dominica, & res tem-
plorum, & rei vindicatio quocumque tempore detur
eccleſiæ, vt domui principis. Sed rectiùs Cuiacius in-
telligit vindicationem templorum, quæ ad paganos
pertinuerant, & iuris publici vel rei priuatæ eſſe cœpe-
runt. Cod.Theod.de iu.fiſ.l.8.& de loc.fun. in emph.l.
5.quomodo templa accipiuntur etiam s̃.tit. de pagan.
& ſacrif. & templ. & J̃. de omni agro deſer.l. 6. & de
fund.patrim.l.vlt.& de diuerſ.præd.vrb. & ruſtic.tem-
plor.in rubr.& C.Theod.de fi.cathol.l.1.

XXXIX. *De præſcriptione triginta vel quadraginta annorum.*

TErtia eſt præſcriptio longiſſimi temporis, id eſt, 1
triginta vel quadraginta annorū. ¶ Nota primò, 2
omnes actiones, quę breuiori tempore non terminan-
tur, finiri triginta annis l.3. id eſt, actiones, quæ olim
erant perpetuæ & immortales. Inſti.de perpet.& tem-
por.act.in pr. ¶ Excipiuntur, quæ omnino perpetuæ 3
manſerunt, & quæ quadraginta annis finiuntur. Per-
petuæ manſerunt I. Quæſtio de cōditione curiali.l.5.
II. Quæſtio de conditione adſcriptitia. J̃.de agric.cenſ.
& colo.l.pen. III. Exactio publicarum functionum &
tributorū.l.6. ¶ Quadraginta annis finiuntur. I. Quæ 4
conteſtatæ ſunt. J̃.tit.prox.l.1.§.1. II. Actio hypothe-
caria.d.§.1.ſubdiſtinctione tamen. Aut enim creditor
agit hypothecariâ contra extraneum poſſeſſorem, aut
contra debitorem eiúſve heredem, aut cōtra poſterio-
rem creditorē. Primo caſu actio hypothecaria finitur
triginta annis.l.3.& l.7.in pr. niſi propter bonā fidem
poſſeſſoris ſummoueatur præſcriptione longi tēporis,
vt expoſui s̃.tit.36. Secundo caſu finitur quadraginta
annis.d.l.7.§.1. Tertio caſu, viuo debitore præſcribitur
quadraginta annis, poſt mortem debitoris triginta an-
nis. & ſi poſſeſsio iungatur tēporis quo debitor vixit,
& temporis poſt eius mortem currentis, præſcribitur
quadraginta annis.d.l.7.§.ſed cùm illud. Eadem diſtin-
ctione vtimur, ſi poſterior creditor priori pecuniam
offerre velit, vt ab eo pignus accipiat. nam quāto tem-
pore poſterior creditor præſcribit cōtra priorem vin-
dicantem pignus, tanto tempore prior præſcribit con-
tra poſteriorem qui debito oblato pignus vindicare
vult.d.l.7.§.eodem. Alia ratio eſt, ſi debitor debitum
creditori offerat vt pignus luat: nulla enim temporis
præſcriptione ſummoueri poteſt. Cur hac tam variè?
Quia ſecundus creditor habet ius offerēdi primo cre-
ditori & hoc ius actioni accedit, quæ ipſi ſecūdo cre-
ditori competit: in debitore autem nō eſt ius, ſed mera
facultas offerēdi, quæ eſt facti iis verò quæ ſunt facti,
non præſcribitur. D. de via publ. & itin. publ.refic.l.x.
ſed tantùm iis quæ ſunt iuris, vt actionibus. l.3. in pr.
vide Gail.lib.2.obſeru.18. ¶ Nota ſecundò, hanc præ- 5
ſcriptionem contra omnes currere, etiam abſentes, &
minores 25. annis, ſine ſpe reſtitutionis in integrum,
exceptis ſolis pupillis contra quos non currit.l.3.l.7.in
pr.& §.1. quamuis præſcriptio longi temporis contra
minores non currat. s̃.in quib. cauſ. in integ. reſtitut.
non eſt neceſſ. l. vlt. & contra eam alij reſtituantur. s̃.
quib.non obiic.longi temp.præſcript.l.6.& 7. ¶ Nota 6
tertiò, hanc præſcriptionem non currere contra poſſi-
dentem.l.7.§.immo. ¶ Nota quartò, hāc præſcriptio- 7
nem iis denegari, qui ita rem tenent, vt pro ea certam
mercedem præſtent, vt colonis.l.2.& emphyteutis.l.7.
§.vlt. ¶ Nota quintò, præſcriptionem contra quam- 8
libet actionem ex ea die currere, qua cœpit agi poſſe.
l.3.l.7.§.1.& §.illud.& J̃.tit.prox.l.1.§.1. Idcirco ſi pen-
ſiones

ſiones vel reditus annui vel menſtrui debeantur, ſin-
gulis ſeorſum præſcribitur ex quo peti poſſunt. vt cō-
tra petitionem penſionis quæ ſuperiori anno ſoluen-
da erat, præſcriptio hoc anno currere incipiet: & eius
quæ hoc anno ſolui debet, ſequenti anno currere inci-
9 piet: & ita de ceteris iudicandum. l.7. §.pen. ¶ Nota
ſextò, debitorē ſoluentem vſuras, non præſcribere, niſi
10 ex quo vſuras ſoluere deſierit. l.pen. §. vlt. ¶ Nota de-
cimò, præſcriptionis curſum deſinere, ſi præſcriptio
interrumpatur. quibus autē modis interrumpatur, do-
11 cebo cōmodiùs tit. ſeq. ¶ Nota vndecimò, licet præ-
ſcriptio longi temporis bonam fidem requirat. ſ. de
præſcript. lon. temp. l.1.2.6. & pen. & iure Canonico in
omni præſcriptione bona fides omni tempore ſit ne-
ceſſaria, vt eo. tit. notaui num.5. tamen hāc longiſſimi
temporis præſcriptionē iure ciuili non requirere bo-
nam fidem, nequidem ab initio. in effectu tamen dif-
ferētia eſt inter bonæ & malæ fidei poſſeſſorē. is enim,
qui poſſeſſionem rei à ſe præſcriptæ amiſit, ſi bonam
fidem habuit, eam rem omnimodo à quocumque poſ-
ſeſſore vindicare poteſt. ſi malam fidem, non poteſt
rem vindicare. l.pen. §.1. niſi aduerſus violentum poſ-
ſeſſorem. d.l.pe. §. ſed hæc. Sed etſi abſente eo qui præ-
ſcripſit, ideóque ad litem vocato non reſpondente, ad-
uerſarius per ſententiam iudicis rem obtinuerit: ille
intra annum ſe exhibens, & de lite ſuſcipienda cauēs,
rem recipiet. d.l.pen. § pen. niſi poſt litem conteſtatam
lite deſerta abeſſe cœperit. ſ. de iudic. l. properandum.
12 13. §. ſin autē reus. ¶ Huius igitur præſcriptionis lon-
giſſimi temporis duo ſunt effectus. I. Exceptio, quæ
ei qui præſcribit, poſſidēti datur indiſtinctè. II. Actio
ſeu vindicatio. in qua diſtinctionem expoſitam adhi-
bemus. d.l.pen. §.1.

XL. *De annali præſcriptione Italici contractus tollenda, & de diuerſis temporibus, & exceptionibus & præſcriptionibus, & interruptionibus.*

1 QVarta eſt annalis præſcriptio, quæ olim in con-
tractibus Italicis locum habebat: nam quibus
actionibus in prouinciis præſcribebatur triginta an-
nis continuis, in Italia præſcribebatur anno vtili. Sed
hanc annalem præſcriptionem Iuſtinianus abrogauit.
l.1. conſtituens, vt æquè ex Italicis atque ex prouin-
2 cialibus cōtractibus actiones durent 30. annos. ¶ Ex-
poſitis ſpecialiter variis præſcriptionibus ſubiiciun-
tur, methodo Iuſtiniano familiari, quædam omnibus
3 præſcriptionibus cōmunia. ¶ Notandum igitur pri-
mò, præſcriptiones ſumi ex diuerſis temporibus. Vnde
in ſecunda parte huius rubricæ proponitur dicendum
de diuerſis temporibus, de quibus actum eſt in Dige-
4 ſtis, lib.2. tit.12. ¶ Notandum ſecundò, præſcriptio-
nem ſub ſe complecti multas ſpecies ſuprà expoſitas,
& eſſe ſpeciem exceptionis. vnde tertia pars huius ru-
bricæ eſt de exceptionibus & præſcriptionibus. Lege
5 notata ad tit. D. de exceptionibus. ¶ Nota tertiò,
præſcriptioni contrariam eſſe interruptionem, de qua
eſt quarta rubricæ pars. omnis enim præſcriptio con-
tinuatam non interruptam poſſeſſionem requirit. Le-
ge, quæ ſcripſi ad tit. D. de diuerſ. tempor. præſcript.
num.2.

XLI. *De alluuionibus, & paludibus, & paſcuis ad alium ſtatum tranſlatis.*

NOta quartò, ad eum, qui fundum præſcripſit, pertinere etiam quod per alluuionē fundo quandocumque acceſſit: quia quod per alluuionem fundo accedit, fundum ſequitur, & fundi poſſeſſori acquiritur. D. de Public. in rem act. l. ſi ego. 11. §. quod tamen. & neque ad fiſcum, neque ad alium pertinet vllo modo, neque ſeparatim cenſetur l. 3. vbi idem conſtituitur de paludibus, & paſcuis, quæ ſumptibus poſſeſſorum ad frugum fertilitatē ſunt tranſlata.

XLII. *De ſententijs præfectorum prætorio.*

POſtquàm dictum eſt de his qui poſſident: nunc 1
dicendum de his qui ſunt in poſſeſſione: nam
aliud eſt poſſidere, aliud in poſſeſſione eſſe. D. de ac-
quir. poſſ. l.3. §. vltim. l. ſi quis ante. 10. §.1. Ergo in
ſequenti huius libri parte declarantur cauſæ & effe-
ctus miſſionis in poſſeſſionem. ¶ Cauſæ præcipuæ 2
ſunt duæ, ſententia & ceſſio bonorum. ¶ Quod ad 3
ſententiam attinet, proprium eſt ſententiæ præfecti
prætorio, vt ab ea non appellari, ſed tantùm ſuppli-
cari principi poſſit. l.vn. & D. de offic. præf. prætor. l.
vn. §. his cunabulis.

XLIII. *Quomodo & quando iudex ſententiam proferre debeat præſentibus partibus, vel vna abſente.*

GEneraliter autem de ſententiis iudicum tria oc- 1
currunt enarranda. I. Videndum, quæ requiran-
tur vt ſententia valeat. II. Exponendi ſunt eius effe-
ctus. III. Dicendum de tranſlatione litis ad maius au-
ditorium. ¶ Quod ad primam inſpectionem attinet, 2
vt ſententia valeat, primò regulariter requiritur vt
coram vtraque parte dicatur, quia tantùm inter præ-
ſentes valet. D. de re iudic. l. de vno quoque. 47. in prin.
niſi quis poſt litem conteſtatam abſit: tunc enim eo
abſente ſententia ferri poterit. l. vlt. & ſ. de lib. cau. l.4.
l. iuxta. 40. dummodò ſex obſeruentur. I. Ne iudicetur
die feriata. l.4. II. Ne alio loco ſententia pronuncietur,
quàm eo, quem iudex præſcripſit. l.5. III. Ne abſens ſit
pupillus indefenſus, vel adultus ſine curatore. l. 6. &
D. de re iudic. l. acta. 45. §. vlt. l. contra. 54. in pr. IV. Ne
ob neceſſariam & ineuitabilem cauſam abſit. l.pen. &
ſ. quib ex cauſ. maior. l.1. & D. de minorib. l.7. §. vlt. &
de re iudic. d.l. contra. in prin. V. Vt primum ternis li-
teris vel edictis, aut vno pro omnibus vocetur, dein-
de cognitionis die citetur voce præconis. l. conſenta-
neum. 8. & D. de iudic. l. ſi prætor. 75. l. ad perempto-
rium. 68. cum 5. legib. ſequētib. VI. Ne abſens damne-
tur quaſi contumax, cùm non ſit contumax. l.4 & D.
quæ ſen. ſi. appell. l.1. §. pen. Contumax eſt, qui tribus
edictis propoſitis, vel vno pro tribus quod peremto-
rium appellatur, literiſve euocatus, præſentiam ſui fa-
cere contemnit. D. de re iudic. l. contumacia. 53. §.1.
¶ Porrò cùm vnâ tantùm parte præſente iudicatur, non 3
eſt omnimodò iudicandum ſecundum præſentem, ſed
ſecūdum eum qui bonā cauſam habet, proinde etiam
abſens interdum vincet. l.1. & D. de iudic. l. & poſt. 73.
in pr. Expoſui quando & quomodo iudex μονομερῶς, id
eſt, vna parte præſente iudicet. ¶ Hæc dicta ſint de iu- 4
diciis ciuilibus. nā de criminalib. hîc non agitur. vtrùm
autem in criminalibus abſens defendi vel damnari
poſſit, expoſui cent. 2. quæſt. 40.

XLIV. *De ſententijs ex periculo recitandis.*

SEcundò requiritur vt ſententia ex libello ſeu ſcri- 1
pto recitetur à iudice. l.1. & 3. ¶ Hic libellus ſen- 2
tentiam

Digitized by Google

tentiam iudicis continens appellatur in hac rubrica
periculum. ſic habent vetuſta exemplaria: & hanc le-
ctionem probat Cuiac. hic in Parat. & Obſ. lib. 20.
3 cap.25.alij legunt *breuiculo.* ¶ Ergo ſententia ipſo iure
non valet:nec opus eſt vt appellatione reſcindatur,ſe-
quentibus caſibus. I. Si ſit dicta,non lecta.d.l.3.niſi le-
uis cauſa ſit, præſertim virium perſonarum. No. 83. in
princ. II. Si libellus ſit editus litigatoribus non lectus
à iudice.l.1. III. Si recitata ſit ab alio, quàm à iudice,
niſi ſit iudex illuſtris, qui per officiales vel miniſtros
ſuos eam recitare poſſint. d.l.2. IV. Si non publicè,
ſed in ſecreto loco, non præſentibus officialibus à iu-
dice recitata ſit. J. tit. prox.l.6. Hæc in ſententiis de-
finitiuis obtinent, quæ propriè vocantur ſententiæ;
non etiam in interlocutionibus iudicum, quæ à ſen-
tentiis propriè dictis differunt, vt ſequens titulus
oſtendit.

XLV. *De ſententiis & interlocutionibus omnium iudicum.*

TErtiò requiritur vt abſolutione vel condemna-
tione finem liti imponat, videlicèt ſi ſit ſenten-
tia definitiua, quæ propriè & ſimpliciter vocatur ſen-
tentia. nam interlocutio iudicis finem controuerſiæ
non imponit.Lege notata ad tit.D.de re iudic.

XLVI *De ſententia quæ ſine certa quantitate prolata eſt.*

1 QVartò requiritur vt ſit de certa quantitate, ſup-
2 ple, *velre*,ex §.curare. Inſtit.de action. ¶ Ex quo
§. nota iudicem curare debere, vt, quatenus poteſt,
ſententiam certam ferat, licèt petitio incerta ſit: ſi
quidem per acta ſequentia ad certitudinem redacta
eſt. verbi gratiâ qui petit id quod ſua intereſt, rem
incertam petit. D. ſi quis in ius vocat. non. l. vlt.&
verb. oblig. l. ſi pœnam.68. ſed quia pendente iudicio
probatur quanti interſit, idcirco in ſummam proba-
3 tam, quæ certa eſt, condemnare iudex debet. ¶ Cùm
igitur iudex ſententiam certam ferre poteſt, incerta
ſententia non valet: veluti, *debitam quantitatem ſolue.*
l. 3. aut, *Bona quæ accepiſti, ſolue.* l. vlt. oportet enim
in iudicio probari, & (vt pragmatici loquuntur) li-
quidari, quantum reus debeat, vel quid acceperit, &
illi probationi ſeu liquidationi ſententiam confirma-
re. Hæc verò ſententia valet, qua reus iubetur vſuras
ſoluere donec ſortem ſoluat; quamuis in certum ſit
quamdiu vſuræ current. l. 1. Item valet ſententia in-
certa, cùm quis hereditatis. D. ſi pars hered.petet.l.1.
§.vltim. vel rei partem petit. D.de rei vindic.l.quæ de
4 tota.76.§.1. ¶ Nota non eſſe neceſſarium, vt certitu-
do ſententiæ ex ipſius verbis colligatur. poteſt enim
aliunde colligi, vt ex actis. l. 3. vel ex iure. Quapro-
pter hæ ſententiæ valent, *Solue quod pretium eſt.* D. de
re iudic. l. in ſententiis.59.§.1. *Solue quod Titio relictum
eſt in teſtamento Meuij.* D. eod.l.5.§.1. *Solue vſuras, do-
nec ſortem ſolueris.* l.1.quia vſurarum quantitas iure de-
finita ac certa eſt. 5. de vſur. l. eos. 26. *Indemnitatem
reipub. præſta.* l. 2. *Indemnitatem fiſco præſta.* 5. tit. prox.
l. 5. quia rationes reipubl. & fiſci certæ ſunt, vt ex
Aſconio Cuiacius notat.

XLVII. *De ſententijs, quæ pro eo quod intereſt, proferuntur.*

1 CVm igitur id quod intereſt petitur, probatione
actoris & ſententiâ iudicis certum & liquidum
fieri debet. J.de inutil. ſtipul.l.3. in fin. licèt eius pro-
batio ſit difficilis. D. de ſtipul. prætor. l. vlt. ¶ Eius 2
quod intereſt appellatione ſignificatur vtilitas, quæ
aduerſarij culpâ nobis abeſt, eo quod damnum paſſi
ſumus, aut lucrum non fecimus. ¶ Itaque intereſſe 3
ſpectatur vel in damno emergente, vel in lucro ceſ-
ſante. l.vn.verſ. & hoc. ¶ Rurſus alicuius intereſt vel 4
ex cauſa honeſta, vt quia non accepit rem cuius pre-
tium ſoluit. D. de act. empti. l. 1. Vel ex cauſa inho-
neſta,ex qua actio non datur, quia nemo ex ſua im-
probitate debet actionem lucrari: veluti ſi malæ fidei
poſſeſſor rem furto amiſit, non habet furti actionem,
licèt eius periculo res ſit. D. de furt. l.itaque.12. §.1.l.
eum qui. 14. §. is autem. ¶ Præterea intereſſe ſpecta- 5
tur vel ex negotio certo, vt venditione fundi, quia
certum eſt pretium, & certa res vendita: vel ex ne-
gotio incerto, vt ex ſtipulatione facti. D. de verbor.
obligat. l. vbi 75. §. qui id quod. ex qua, niſi id fiat
quod promiſſum eſt, debetur id quod intereſt. D. de
re iudic. l. ſi quis ab alio. 13. in fin. Priori caſu Iuſti-
nianus d. l. vn. vetat intereſſe æſtimari vltra duplum.
verbi gratiâ ſi quis fundum vendidit centum aureis,
intereſſe ob pretium tardiùs ſolutum æſtimari pote-
rit intra, non vltra ſummam ducentorum aureorum.
Poſteriori caſu ſuo arbitrio iudex æſtimabit quanti
reuera interſit, & in dubio inclinabit in minoris ſum-
mæ condemnationem. D. de ſtipul. prætor. d.l.vltim.
¶ Iam verò id quod intereſt cum vſura & pœna (nam 6
hæc tria quandam inter ſe affinitatem habent) con-
tuli ad tit. D. de vſur.num.5. & 6. ¶ Hæc autem om- 7
nia ſunt accipienda de intereſſe pecuniario, quod
paſſim in iure conſideratur, aliud eſt intereſſe affe-
ctionis quod ad pecuniam non reſpicit, vt mea inter-
eſt hominem beneficio affici. D. de ſeru. export. l. 7.
& mea intereſt legere tuos libros vt doctior euadam.
D. ad exhib. l. penult. noſtra intereſt animum libero-
rum noſtrorum non corrumpi. D. de ſeru. corrupt. l.
vt tantum. 14. §. 1.

XLVIII. *Si à non competente iudice, iudicatum eſſe dicatur.*

QVintò requiritur, vt ſit iudex competens. nam 1
ſententia ab incompetente iudice lata, ipſo iure
non valet. l. vltim. ¶ Iudex competens eſt, ad quem 2
cauſæ cognitio & definitio ſpectat; incompetens, ad
quem non pertinet. ¶ Nihil autem refert, vtrùm di- 3
cas iudicem competentem, vt hîc; an forum com-
petens, vt 5.lib.3.tit.13. ¶ Vt igitur ſententia valeat, 4
non ſufficit eam latam eſſe à iudice, ſed oportet vt la-
ta ſit à iudice competente. ¶ Vbi notandum, litigan- 5
tium conſenſu non poſſe ex non iudice fieri iudicem.
5.de iuriſd.omn.iudic.l.3.tantùm poſſe fieri arbitrum.
5.de epiſc.audien.l.7. & D. de recept.qui arbit. l.1.l.3.
§.1. item poſſe iudicem ex non competente fieri com-
petentem. D. de iudic.l.1. & hoc eſt quod dicitur, iu-
riſdictionem iudicis prorogari. Sed hæc iuriſdictionis
prorogatio in Gallia non admittitur. ¶ Vt autem 6
hæc prorogatio valeat, tam error quàm dolus, & vis
abeſſe debet. D. de iuriſd. l.ſi per errorem.22.& de iu-
dic. l. 2. in princ. ¶ Obiter nota, in arbitrio conſti- 7
tuendo requiri conſenſum, non ſolùm eligentium, ſed
etiam ipſius arbitri. D.de recept.qui arbit. d.l.3.§.1. in
iuriſdictione autem proroganda ſufficere conſenſum
prorogantium, nec requiri conſenſum eius, cuius iu-
riſdictio prorogatur D. de iudic. d. l.2.§.1. ¶ Ergo iu- 8
dex competens eſt vel ex ſe, quia reus eius iuriſdictio-
ni vel notioni ſubiectus eſt, vt expoſui D. de iudic.
num. 7. vel ex conſenſu litigantium, vt modò docui.

Qui

Digitized by Google

Qui neutro modo competens eſt fruſtra de cauſa cognoſcit fruſtra pronunciat.

XLIX. *De pœna iudicis qui malè iudicauit, vel eius qui iudicem vel aduerſarium corrumpere curauit.*

1 SExtò requiritur, vt iudex rectè iudicet, id eſt, ne
aliter iudicet, quàm legibus, aut conſtitutionibus,
aut moribus proditum eſt. Inſtit. de offic. iudic. in pr.
2 ¶ Porrò cùm iudex malè iudicauit: triplex quæſtio occurrit. I. Vtrùm ſententia ipſo iure nulla ſit, an per appellationem ſit reſcindenda. II. Quæ ſit pœna iudicis. III. Quæ ſit pœna litigantis, qui iudicem vel aduerſarium corrupit. Prima quæſtio tractatur. ℑ. quan. prou. non eſt neceſſ. & D. quæ ſenten. ſi appell. reſcin. Secundæ ſatisfeci ſub tit. D. de extraordin. cognit. num. 1.
3 ¶ Quod ad tertiam quæſtionem attinet: is qui iudicem vel aduerſarium datà pecuniâ corrupit, cauſà cadit. l. 1. & D. de calumn. l. 1. §. pen. ſed fatenti & probanti ſe pecuniam dediſſe aut promiſiſſe Iuſtinianus ignoſcit: eum verò, qui iudicandi aut ſuffragij apud iudicem præbendi cauſà pecuniam vel promiſſionem ſuſcepiſſe conuincitur, ita punit, vt ſi in cauſa pecuniaria id commiſerit, triplum eius quod datum, aut duplum eius quod promiſſum fuit, Comiti rerum priuatarum præſtet, & dignitatem, quam habet, amittat. ſi verò in cauſâ criminali ſic deliquerit, in exilium bonis con-
4 fiſcatis mittatur. ¶ Quid ergo, ſi is, qui ſe pecuniam
alicui dediſſe vel promiſiſſe dicit, probare id non potuerit? Alteri, qui ſuſcepiſſe dicitur, iuſiurandum defertur, & ſi quidem iurauerit ſibi neque datum neque promiſſum quicquam fuiſſe, ipſe nullam pœnam patitur, & lis ſuo ordine procedit: is autem qui detulit nec probauit, in cauſa ciuili æſtimationem litis ſoluit comiti rerum priuatarum, in criminali bonorum confiſcatione punitur. quòd ſi ille iurare noluerit, dictis
5 pœnis ſubiicitur. ¶ At ſi quis litigantium iurauerit ſe
non dediſſe, vel non promiſiſſe, deinde intra decem menſes à die latæ ſententiæ probetur eum dediſſe vel promiſiſſe, pœnæ ſuprà dictæ tam danti vel promittenti, quàm ſuſcipienti irrogantur. No. 124. c. 2.

L. *Sententiam reſcindi non poſſe.*

EXpoſita ſunt varia requiſita vt ſententia valeat: deinceps explicandi ſunt ſententiarum effectus. Primus effectus eſt, quòd ſententia ſemel lata retractari ſeu reſcindi à iudice non poteſt. publicè enim intereſt non conuelli rerum iudicatarum auctoritatem. D. ad Senatuſconſultum Trebellianum. l. ſeruo. 65. §. cùm prætor. & de bon. libert. l. ſi patronus teſtamento. 12. §. ſi quis eùm eſſet.

LI. *De fructibus, & litium expenſis.*

1 SEcundus effectus ſt, quòd ſi iudex tantùm de re
principali pronunciauerit, de fructibus autem vel de litis impenſis nihil ſtatuerit, fructuum quidem nomine integra mane actio, impenſarum autem nomine actio victori datur, non aduerſus victum. l. 3. ſed aduerſus ipſum iudicem. ꞩ. de iudic. l. properan-
2 dum. 13. §. ſin autem alterutra. ¶ Fructuum diſtin-
ctionem & proprietates expoſui ad tit. D. de vſur. à num. 11. vſque ad 16. Quibus autem caſibus, & in quos fructus iudex condemnare debeat, docui in
3 Analyſi Inſtitut. ad tit. de offic. iudic. ¶ De expen-
ſis litis præter ſuprà dicta, nota primò, priuilegium alicui tributum vt nullas vel minores quàm ceteri impenſas in litem faciat, etiam eius aduerſario prodeſſe, vt in iudicio æqualitas ſeruetur. l. vlt. ¶ Nota 4
ſecundò, iudicem debere de impenſis litis pronunciare, id eſt, in eas victum condemnare, vel ex iuſta cauſa abſoluere. l. penult. & Nou. 82. ¶ Nota tertiò, 5
ſi iudicio victus appellauerit, eum, qui vicit, non poſſe ob eam cauſam appellare quod impenſarum nomine aduerſarius non fuit condemnatus. aut in minorem ſummam condemnatus fuit quàm condemnari debuerit; nihilominùs tamen iudicem appellationis debere iuſtam eorundem ſumptuum quantitatem definire. ℑ. quan. prouoca. non eſt neceſ. l. vlt.

LII. *De re iudicata.*

TErtius ſententiæ definitiuæ effectus eſt res iudicata, id eſt, lis finita. Lege, quæ notaui D. h. t.

LIII. *De executione rei iudicatæ.*

PRoprium rei iudicatæ eſt, vt executioni mandari 1
debeat. ¶ Nota primò, rem iudicatam habere 2
executionem paratam (quod enim dicitur, non eſſe ab executione incipiendum, ſed priùs proponendam eſſe petitionem, & adiungendam probationem. ꞩ. de prohib. ſeq. pecu. l. vn. in aliis actionibus locum habet, non in actione iudicati. l. 1. & D. de minoribus. l. minor annis 40. in princ.) niſi opponatur exceptio, vel peremptoria, vt doli. ℑ. tit. prox. l. 1. & ſenatuſconſulti Macedoniani, ſeu Velleiani. D. de ſenatuſconſul. Macedon. l. tamen. 11. vel dilatoria, vt quia damnato actione perſonali indulgentur humanitatis cauſâ ad ſolutionem faciendam quatuor menſes. ℑ. tit prox. l. vlt. Quomodo autem executio rei iudicatæ fieri debeat, Vlpianus exponit in l. à Diuo Pio. 15. D. de re iudic.

LIV. *De vſuris rei iudicatæ.*

NOta ſecundò, eum, qui rem iudicatam perſequitur, etiam vſurarum poſt dictum quatuor menſium tempus rationem habere debere. l. 1. Niſi enim damnatus, inter quatuor menſes ſoluerit, ex eo tempore debet ſortis, non vſurarum in condemnationem forſaſſe deductarum, vſuras centeſimas. l. 2. & 3.

LV. *Si plures vna ſententia condemnati ſint.*

NOta tertiò, quibuſdam caſibus non eſſe locum executioni rei iudicatæ. Primus caſus eſt, ſi pluribus vna ſententia damnatis deſideretur executio contra vnum in ſolidum: quia ſinguli debent exigi pro partibus, non in ſolidum, nec alter pro altero. ne quidem pro eo qui ſoluendo non eſt, niſi in id ſententia ſit expreſſum. l. 1. & 2.

LVI. *Quibus res iudicata non nocet.*

SEcundus caſus eſt, ſi executio deſideretur contra eum, qui nec per ſe, nec per procuratorem litigauit, nec per contumaciam abfuit: quoniam ei res iudicata non nocet: adeo vt contra eum nec iudicati actio, nec exceptio detur. l. 1. & to. tit.

LVII. *Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, rei iudicatæ auctoritatem non habere.*

TErtius caſus eſt, ſi iudex non protulit ſententiam definitiuam, ſed citra formam decreti interlo-

quens, aliquid comminatus ſit, putà eum ſoluturum vſoras, qui ſua die debitum non ſoluerit. l. 1. 4. & pen. (ſecus eſt, ſi decernendo comminetur. D. de adminiſtr. tut. l. 7. §. qui deponi. Denique comminatio iudicis, ſi ſit ſententia, vim habet rei iudicatæ, ſi interlocutio, eam vim non habet) vel ad aliquem ſcribens, iuſſerit eum ſoluere. l. 2. vel programma, id eſt, edictum contra abſentem propoſuerit. d. l. pen. vel libello ſupplici ſubſcripſerit. l. 3. & 5.

LVIII. *Si ex falſis inſtrumentis vel teſtimonijs iudicatum ſit.*

1 QVartus caſus eſt, ſi ex falſis inſtrumentis vel teſtimoniis iudicatum ſit. l. 2. vel quibuſcumque falſis allegationibus. D. de iudic. l. ſi prætor. 75. verſ. Marcellus. Cùm inſtrumenti vocabulum ſit πολύσημον, vt docui D. de fi. inſtrum. num. 2. hîc accipitur pro quacumque ſcriptura, quæ probationis causâ in iudicio producitur. itaque complectitur & teſtamentum. l. 1. & teſtationem. l. 3. Teſtimonium verò eſt aſſertio teſtis. Si igitur teſtes falſum dixerunt, vocatur falſum teſtimonium. D. de re iudic. l. Diuus. 33. ſin autem teſtes id non dixerunt, quod quaſi ab eis dictum, ſcriptura contioet, falſum inſtrumentum dicitur, id eſt,
2 falſa ſcriptura. d. l. 3. ¶ Nota duo hîc requiri, vt ſententia ipſo iure nulla eſſe dicatur: non enim ſufficit aduerſarium vſum eſſe falſo inſtrumento vel teſtimonio, niſi iudex eo ſententiam ſuam fundauerit. Quid enim, ſi litigator alia vera, alia falſa protulerit, iudex autem ex veris ſententiam tulerit? ſine dubio ſententia valebit. d. l. 3.

LIX. *De confeſſis.*

NOta quartò, interdum è contrario dari in eum, qui iudicatus non eſt, executionem quaſi rei iudicatæ, nempe in eum qui in iure confeſſus eſt, quia confeſſus pro damnato habetur. Lege notata D. h. t.

LX. *Inter alios acta, alijs non nocere.*

1 NOta quintò, ſicut res inter alios iudicata, aliis non nocet. 5. tit. 56. ita aliam quamcumque rem inter alios actam, aliis non nocere. Hæc regula obtinet in ſolutione. l. 1. tranſactione. l. 2. pacto, iudicio. l. vlt. &
2 aliis cauſis. ¶ Satisfactum eſt duabus de ſententia definitiua quæſtionibus; id eſt, an valeat, & quos effectus pariat: ſupereſt, vt dicamus de litis tranſlatione ad maius auditorium: ſic enim omnia erunt expoſita, quæ propoſui tit. 43.

LXI. *De relationibus.*

LIs à minori ad maius auditorium transfertur. Primò per relationem, de qua dixi ad tit. D. de appell. num. 4. & 5.

LXII. *De appellationibus & conſultationibus.*

SEcundò per appellationem, de qua dixi D. eod. tit. Nota primò, cauſas à principe decidi vel per reſcriptum, vel per conſultationem, quo vocabulo in præſentia ſignificatur iudicium principis ſedentis in ſenatu. l. præcipimus. 32. l. in offerendis. 37. & l. ſeq. & Nou. 62. in princ. & Nou. 82. cap. 4. Alibi conſultatio accipitur pro relatione, vt 5. tit. prox. l. 1. & l. vlt. de qua dixi ad tit. D. de appell. l. num. 4.

LXIII. *De temporibus & reparationibus appellationum ſeu conſultationum.*

NOta ſecundò, varia tempora in appellationibus conſiderari. I. Tempus intra quod appellare licet, de quo dixi ad tit. D. quan. appell. ſit. II. Tempus, intra quod appellatio eſt inchoanda ſiue introducenda. Nam appellatio à iudice ordinario, vel à principis delegato ad ſacrum principis auditorium intra ſex vel tres menſes, pro locorum diuerſitate, ex die quo fuit interpoſita numerandos, ab aliis verò iudicibus intra duos menſes inchoari debet. l. 2. & l. vlti. & Nou. 82. cap. 6. III. Tempus faciendæ appellationis, quod eſt annus, vel ex iuſtiſſima, & ineuitabili cauſa biennium, quo tempore tranſacto, niſi lis finita ſit, ex ſolo temporis lapſu inutilis redditur appellatio, & confirmatur ſententia, à qua fuit appellatum. l. vltim. §. illud etiam & Nou. 46. cap. 1. ¶ Nota tertiò, poſt lapſum 2
dictum introducendæ appellationis tempus, reparationem peti poſſe. Reparatio eſt lapſi temporis redintegratio, vt perinde ac ſi definitum tempus lapſum non eſſet, appellatio introduci poſſit. ¶ Hæc reparatio ter vel quater conceditur. Nam poſt pri- 3
mum, ſecundum, & tertium lapſum omnibus appellatoribus conceditur reparatio, & ſingulis reparationibus ei conceduntur dies 30. Si omnia prædicta tempora effluxerint, nec appellatio inchoata fuerit: tunc is, qui à iudice ordinario, vel à principis delegato ad principem appellauit, intra tres menſes, à die quarti lapſi computandos, reparationem petere poterit: quod beneficium ei denegatur, qui ab aliis delegatis appellauit. l. 2. & l. vlt. ¶ In fine cuiuſque tempo- 4
ris ſiue ab initio conceſſi, ſiue reparati, erat vnus dies fatalis. Sed Iuſtinianus decem dies fatales fecit, id eſt, quinque ante lapſum, & quinque poſt lapſum. d. l. vlt. §. & cùm antea. Fatales dies dicuntur, quibus cauſa agi poteſt. nam citra vel vltra illos dies agi nequit: & in cauſis, atque earum diſceptatione fatum quoddam ineſt. 5. de aduoc. diuerſ. iudic. l. aduocati. 14. & C. Th. de appellat. l. rationales. 41. Iidem vocantur dies temporales. d. l. 2. & 5. de appellat. l. præcipimus. 32. §. huic ſaluberrimæ.

LXIV. *Quando prouocare non eſt neceſſe.*

NOta quartò, varia eſſe aut videri appellationum vitia, ſiue impedimenta. Primum eſt ſuperfluitas, cùm appellatur à ſententia ipſo iure nulla. tunc enim non eſt opus appellatione: & ſententia ipſo iure reſcindi impropriè dicitur, vt notaui D. quæ ſen. ſi appell. reſcind.

LXV. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

SEcundum eſt importunitas; cùm appellatio non recipitur, eò quòd eſt fruſtratoria, & importuna. l. 6. vt expoſitum fuit. D. de appell. reipub.

LXVI. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

TErtium eſt mors litigantis, vel eius de quo litigatur, de qua dixi D. h. t.

LXVII. *De his, qui propter metum iudicis non appellauerunt.*

QVartum eſt appellationis omiſſio. Cuius omiſſionis duplex cauſa conſideratur. Prima cauſa eſt metus. Nota eum, qui prætextu metus non appellat,

appellar, quaſi metu iudicis prouocare ab eius ſententia non ſit auſus, non excuſari, nec poſſe cauſas appellationis perſequi. l. 1. niſi vim paſſus ſit, & intra ſtatutum appellationis tempus conteſtationem vel libellum appellationis publicè propoſuerit. l. 2. & D. de appellat. l. 7.

LXVIII. *Si vnus ex pluribus appellauerit.*

SEcunda cauſa, quam aliquis afferre poteſt, cur non appellauerit, inde ſumitur, quòd conſors litis appellauit. Vbi notatur ſententiam latam pro eo, qui appellauit, ei quoque prodeſſe qui non appellauit, ſi vna & eadem ſit cauſa. l. 1. & 2.

LIX. *Si de momentanea poſſeſſione fuerit appellatum.*

QVintum eſt, ſi de momeotanea poſſeſſione iudicatum fuerit. Vt enim lites celeriùs expediantur, à ſententia de momentanea poſſeſſione non licet appellare. Momentanea (vel momentaria vt in l. 8. ℐ. vnde vi.) poſſeſſio dicitur, quæ ex aliquo interdicto tantiſper adiudicatur, dum controuerſia de proprietate pendet; quia cùm de proprietate iudicatum erit, proprietas ad ſe poſſeſſionem trahit, & effectus ſententiæ de poſſeſſione finitur. ext. de cau. poſſ. & propr. c. 6.

LXX. *Ne liceat in vna eadémque cauſa, vel poſt duas ſententias iudicum, quas definitio præfectorum prætorio roborauerit, eas retractare.*

SExtum eſt, ſi tertiò appelletur. Nam qui ſemel & iterum victus eſt, ſemel & iterum poteſt appellare. ſed ſi tertiò victus fuerit, non poteſt ampliùs appellare. Quid ergo, ſi tertia illa ſententia ſit lata à præfecto prætorio, quæ non per appellationem, ſed per ſupplicationem retractari poteſt, vt expoſui ℐ. de ſent. præf. prætor? Certè hoc caſu ſupplicare non licebit; quia hæc ſupplicatio loco appellationis eſt l. vn. De appellationibus hactenus.

LXXI. *Qui bonis cedere poſſunt.*

EXpoſita eſt prima cauſa mittendi in poſſeſſionem: Secunda cauſa eſt, ſi quis ære alieno oppreſſus, bonis ceſſerit, de qua dixi ad tit. D. de ceſſione bonorum.

LXXII. *De bonis auctoritate iudicis poſſidendis, ſeu venumdandis, & de ſeparationibus bonorum.*

1 ENarratis cauſis, ex quibus in poſſeſſionem mittitur, conſequenter declarantur huius miſſionis
2 effectus. ¶ Primus effectus eſt, vt quamuis miſſi in poſſeſſionem per primum decretum, non poſſideant, ſed tantùm ſint in poſſeſſione, tamen ſecundo decreto poſſeſſores conſtituantur, non vt ea bona retineant iure dominij, ſed vt bona fide & legitimè diſtrahant, & ex eo, quod ex bonorum venditione colli-
3 getur, creditoribus ſatisfiat, vt docui D. h. t. ¶ Nota primò per ſeparationem bonorum effici, vt ſeparatim ex bonis defuncti ſatisfiat creditoribus hereditariis, & ex bonis heredis ſatisfiat creditoribus heredis, vt expoſui D. de ſeparat.

LXXIII. *De priuilegio fiſci.*

NOta ſecundò non ſatisfieri omnibus creditoribus hereditariis æqualiter, ſed priùs hypothecariorum, poſtea priuilegiariorũ, tandem ceterorum creditorum chirographariorum rationem haberi, vt notaui. D. de rebus auctor. iud. poſſid. num. 4. Inter priuilegiarios præcipui habentur fiſcus, & mulier. Fiſcus enim priuilegium ſeu prærogatiuam habet in actione perſonali, ita vt non ſolùm præferatur aliis creditoribus chirographariis, ſed etiam priuilegiariis. D. de rebus auctor. iud. poſſid. l. quod quis. 34. adhibita l. qui in nauem. 26. eod. titul. Excipitur mulier dotem repetens, cui fiſcus non præfertur; ſed pari paſſu ambulant; ita vt prior tempore, ſit potior iure. ℐ. de iu. dot. l. doris. 9. quod etiam in actione hypothecaria obtinet. l. 2. Item excipiuntur pœnæ, in quibus exigendis fiſcus cedit omnibus damnati creditoribus. ℐ. pœn. fiſc. cred. præfer. l. vn. & D. de iu. fiſ. l. in ſumma. 17. l. quod placuit. 37. l. Statius. 48. §. vlt.

LXXIV. *De priuilegio dotis.*

MVlier quoque in dote ſoluto matrimonio re- 1
petenda priuilegium habet. D. de iure dot. l. ſi ſponſa. 74. quia publicè intereſt dotes mulieribus conſeruari, quò faciliùs nubere & ciuitatem liberis replere poſſint. D. eod. l. 2. & ſolut. matrimon. l. 1.
¶ Hoc priuilegium mulier tranſmittit ad filios, non 2
ad heredes extraneos. Nou. 91. cap. 1. vnde ſecunda vxor dotem ſoluto matrimonio repetens poſtponitur liberis prioris matrimonij dotem maternam, quæ
tempore prior eſt, repetentibus. ¶ Quid autem ſi 3
mulier cum alio priuilegiario creditore concurrat? Puto hîc regulam obtinere, quòd priuilegiarius contra priuilegiatum non vtitur ſuo priuilegio. ℐ. de iu. dot. l. dotis. 9. Ceterùm ratione hypothecæ mulier etiam creditoribus priuilegiariis præfertur: quia (vt ſuperiori titulo notaui) prior habetur ratio creditorum hypothecariorum, quàm perſonalium priuilegiariorum. Expoſitus eſt primus miſſionis in poſſeſſionem effectus.

LXXV. *De reuocandis iјs quæ in fraudem creditorum alienata ſunt.*

SEcundus effectus eſt reuocatio eorum, quæ debitor in fraudem creditorum alienauit: de qua reuocatione ſufficit, quæ notaui D. hoc tit.

LIBER VIII.

TITVLVS I.

De interdictis.

DE poſſeſſione, de qua ſuperiori libro dictum fuit, diſceptatio in iudicium venit vel per interdictum. Inſtitut. de interdi. in princ. vel per actionem hypothecariam. D. de euict. l. ſi cùm venditor. 66. in princ. vel per exceptionem. D. de except. rei vend. l. 1. §. vlt. quamobrem tria hæc ordine proponentur, ſumpto ab interdictis initio, de quibus agitur tam in genere, quàm in ſpecie. Huic generali titulo ſatisfeci. D. eod. ſequentes autem ſpeciales tituli ad duas diuiſiones ſunt referendi.

II. *Quorum bonorum.*

PRima diuiſio eſt in interdicta reſtitutoria, prohibitoria, exhibitoria. D. de interd. l. 1. §. 1. & Inſtit.

eod.§.1. Prohibitoria partim ſunt adipiſcendæ poſſeſſionis, vt Quorum honorum, quod interdictum expoſui D.h.t.

III. *Quod legatorum.*

ET quod legatorum, de quo interdicto dixi D.h.t.

IV. *Vnde Vi.*

PArtim recuperandæ poſſeſſionis, vt interdictum. Vnde vi, quod declaraui D.de vi & vi arma.

V. *Si per vim vel alio modo abſenti poſſeſſio turbata ſit.*

1 HOc tamen loco ſpecialiter notandum eſt, ſi abſens poſſeſſionem per vim amiſerit, expulſis his per quos poſſidebat, vt ſeruis, aut libertis, aut colonis, non expectari abſentis reditum, aut eius mandatum ſed ſtatim reddi interdictum his deſiderantib. qui expulſi fuerunt, etiamſi ſerui ſint.l.1.& §.qui leg.perſ.
2 ſtan. in iudic. l. vlt. ¶ Iam verò & his perſonis interdictum perpetuò datur, & nihilominùs abſenti reuerſo patet, ſi forte dictæ perſonæ agere neglexerint.
3 d. l. 1. ¶ Quia verò de his agimus, qui, dum abeſſent, poſſeſſionem amiſerunt, obiter additur, eis quoque ſuccurri, qui non per vim ſed alio modo, vt per reſcriptum principis, aut interlocutionem iudicis amiſerunt poſſeſſionem.l.2.

VI. *Vti poſſidetis.*

PRohibitorium, retinendæ poſſeſſionis, eſt interdictum. Vti poſſidetis, quod declaraui D.h.t.

VII. *De tabulis exhibendis.*

EXhibitoria, quæ hîc declarantur, pertinent partim ad tabulas teſtamenti, vt interdictum de tabulis exhibendis, quod expoſui D.h.t.

VIII. *De liberis exhibendis ſeu deducendis, & de homine libero exhibendo.*

PArtim ad perſonas: id eſt, vel ad liberos noſtros, vt interdictum de liberis exhibendis (quod eſt præparatorium interdicti de liberis ducendis) idcirco hæc duo interdicta ſimul proponuntur tā in D. quàm in C. & ſimul à me fuerūt expoſita. D. de lib. exhib. it. ducē.) vel ad alios homines liberos, vt interdictum de homine libero exhibendo explicatum. D. de hom. lib. exhiben. Abſoluta eſt prima interdictorum diuiſio.

IX. *De precario, & Saluiano interdicto.*

SEcunda diuiſio eſt in interdicta de rebus priuatis, & de rebus publicis. De rebus priuatis ſunt, primò interdictum de precario expoſitum. D. de precar. Secundò interdictum Saluianum, quod enarraui D. de Saluia. interd.

X. *De ædificijs priuatis.*

TErtiò interdicta de priuatis ædificiis. Intelligo interdicta quæ ad ipſa ædificia pertinent, & alios proprios titulos non habent, vt ab hoc titulo excludantur interdicta de cloacis, quod vi aut clam, de remiſſionibus, & alia. Denique puto hunc titulum reſpicere ad duo interdicta poſita in D. ſub tit. de oper. noui nunc. quorum primum eſt teſtitutorium, quo prætor iubet opus contra nunciationem factum reſtitui. D. de oper. noui nunc. l. prætor. 20. in princ. alterum prohibitorium, ne vis fiat nouum opus facienti, ſi de eo reſtituendo ſatiſdederit, aut per aduerſarium ſteterit quominùs ſatiſdaret. d.l. prætor. §. deinde. Malè igitur vulgò hic ſubiiciunt titulum de operis noui nunciatione, quem nec Placentinus, nec Azo agnoſcit, quorum auctoritatem in titulis ſeu rubricis conſtituendis videtur mihi Cuiacius quoque ſecutus eſſe.

XI. *De operibus publicis.*

INterdicta, quæ ſunt de rebus publicis, ab Vlpiano videntur referri ad tria genera: vt ſint aut de locis, aut de viis, aut de fluminibus. D. de interd. l. 1. verſ. publica. Talia ſunt interdicta expoſita D.lib.43.à tit.7. vſque ad 16. De operibus publicis non puto fuiſſe vlla propria interdicta: ſed tantùm cognitionem extraordinariam. Cetera de operibus publicis expoſui D. hoc tit.

XII. *De ratiociniis operum publicorum, & de patrib. ciuitatum.*

PVblicorum operum rationes redduntur curatoribus reipublicæ, qui etiam patres ciuitatum appellantur, vt notaui D.d.t. de oper. pub.

XIII. *De pignoribus & hypothecis.*

POſt interdicta dicendum de actione hypothecaria, vt ſeruemus ordinem tit. 1. huius libri propoſitum: & quoniam hæc actio perſequitur poſſeſſionem pignoris ſiue hypothecæ, explicandus totus tractatus de pignoribus & hypothecis. Hic tractatus diuiditur in quinque partes. In prima parte ſimpliciter & generaliter agitur de pignoribus & hypothecis, vt & D. hoc tit.

XIV. *In quibus cauſis pignus tacitè contrahitur.*

IN ſecunda parte conſiderantur pignoris ſiue hypothecæ genera duo, conuentionale, & prætorium. ⁊. de prætor. pignor. l. 2. quæ quidem expoſui D. de pigner. act. num. 4. De pignore conuentionali quinque quæſtiones diſſoluuntur. Prima quæſtio eſt, an pignus tacitè contrahi poſſit: cui quæſtioni ſatiſfactum eſt. D. hoc tit.

XV. *Si aliena res pignori data ſit.*

SEcunda quæſtio eſt, quæ res pignori obligari poſſint, vel non. Hæc quæſtio proponitur primò ſpecialiter de re aliena. quæ ſi pignori detur, obligatio quidem inter contrahentes oritur, & actio pigneratitia naſcitur tam directa quàm contraria. l. 6. & D. de pigner. act. l. 9. in princ. & §. penult. l. ſi pignore. 22. §. 1. & §. ſi prædo. ſed ipſa res non afficitur, id eſt, creditor non habet ius in re; proinde non habet actionem hypothecariam. d. l. 6. & D. de pigner. act. l. 2. & de pignor. l. & quæ nondum. 15. §. 1. niſi vel dominus ab initio conſentiat, vel poſtea ratum habeat. D. de pigner. act. l. aliena. 20. in princ. l. pereunti. 27. & de pignor. l. ſi fundus. 16. §. 1. vel ſi qui rem alienam pignori dedit, poſtea dominium acquirat, quo caſu pignus directò tenet, ſi aut res obligata fuit ſub conditione, *ſi debitoris erit*. d. l. ſi fundus. §. aliena. & D. qui potior. in pigno. l. 7. §. 1. aut res pigneranti debita erat, aut generaliter pignus contractum fuit omnium honorum præſentium & futurorum. D. de pign. l. 1. in princ. l. & quæ nondum. 15. §. 1. aliàs pignus ſuſtinetur ex bono & æquo. l. 5. & D. de pign. act. l. rem alienam. 41. & de S. C. Maced. l. 7. §. ſed etſi filiusfam. & qui potior. in pign. habeant. l. qui balneum. 9. §. vlt. & ad S. C. Trebell. l. filiam. 56. Idem dicendum ſi è contrario rei dominus pigneranti ſucceſſerit, ſi credimus Modeſtino in l. ſi Titio. 22. D. de pignor. à quo diſſentit Paulus in l. rem alienam. 41. D. de pign. act.

quæ

quæ loca non inter *ἐναντιοφανῶν*, ſed inter *ἀντινομίας* refero.

XVI. *Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus contrahatur.*

1 DEinde generaliter & in vniuerſum quęritur, quæ
rea pignori obligari poſſint, vel non, cui quæ-
2 ſtioni ſatisfactum eſt D. hoc tit. ¶ Tertia quæſtio
proponitur in poſteriori huius rubricæ parte, *qualiter pignus contrahatur*, cui ſatisfeci D. de pignoribus. num. 5.

XVII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

QVarta quæſtio eſt de effectu pignoris, vel hypothecæ iam à nobis expoſito D. hoc eodem titulo.

XVIII. *De his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

HIc titulus eſt pars ſuperioris, & cum eo coniungitur in Digeſtis. quapropter eodem loco etiam huic rubricæ ſatisfeci.

XIX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

QVod ſuperiori titulo didicimus, poſteriorem creditorem poſſe, ſoluendo quod priori debetur, in eius locum ſuccedere, limitatur hoc titulo, vt tum demum obtinet, cùm res eſt integra, id eſt, cùm pignus non eſt venditum, aut ſaltem non eſt venditum ab antiquiori creditore, ſed à debitore. Nam poſt venditionem pignoris à potiori creditore factam, id neque debitor, neque poſterior creditor emptori auferre poteſt, licèt pecuniam, quæ potiori creditori debebatur offerat. l. 1. & 2. & de diſtract. pign. l. 3. niſi antiquior creditor pignus aut ſecundo creditori vendiderit. D. eod. l. 5. §. 1. & l. 6. aut extraneo vendiderit hoc pacto, vt, ſi debitor pretium emptori reſtitueret, pignus reciperet. D. de pigner. act. l. ſi cùm venderet. 13. in princ.

XX. *Si communis res pignori data ſit.*

QVinta quæſtio eſt, an vnus ex dominis poſsit pignerare rem communem. Reſpondetur eum pro ſua tantùm parte obligare poſſe. l. vn. Hactenus de pignore conuentionali.

XXI. *De prætorio pignore, & vt in actionibus etiam debitorum miſſio prætorij pignoris procedat.*

1 SEquitur pignus prætorium, quod expoſui D. de
2 pignor. num. 4. ¶ Nota primò prætorium pignus
conſtitui per miſsionem in poſſeſsionem, non ſolùm
ſuper rebus mobilibus, & immobilibus, ſed etiam ſu-
per actionibus quæ debitori hanc miſſionem paſſo
3 competunt. l. 1. ¶ Nota ſecundò creditorem, amiſſa
poſſeſſione, eam poſſe per actionem hypothecariam
recuperare, non ſolùm ſi conuentionale, ſed etiam ſi
prætorium pignus ſit. l. 2.

XXII. *Si in cauſa iudicati pignus captum ſit.*

NOta tertiò prætorij pignoris ſpeciem eſſe pignus iudiciale, quod capitur ſententiæ condemnatoriæ exæquendæ gratiâ, vt docui D. de pign. num. 4. Abſoluta eſt ſecunda pars tractatus de pignoribus: ſequitur tertia, quibus modis pignus ſoluatur.

XXIII. *Si pignus pignori datum ſit.*

MVltis modis pignus ſoluitur. Primò reſoluto iure pignerantis. Nam ſi tu mihi rem pignori dederis, & ego hoc pignus creditori meo pignerauerim: te mihi ſatisfaciente, vtrumque pignus ſoluitur: & ſublato meo iure, eius quoque, qui à me cauſam habet, ius diſſoluitur. l. 1. & 2.

XXIV. *De partu pignoris, & omni cauſa.*

SEcundò, ſi tantum ex fructibus aliiſve acceſſionibus creditor perceperit, quantum ei debebatur: hæc enim in debitum imputat. l. 2. & ff. de pigner. act. l. 1. 2. 3. & vlt. & ff. de diſtrac. pign. l. 1. Excipitur partus ancillæ, quia non eſt in fructu. D. de hered. petit. l. ancillarum. 27. & de rei vindic. l. vetus. 68. in princ. & Inſtit. de rer. diuiſ. §. in pecudum. Quamquàm in eo fructibus comparatur, vt quemadmodum rei pigneratæ fructus tacitè pignori obligati intelliguntur. ff. in quib. cauſ. pign. tac. contrah. l. 3. ita etiam ancillæ pigneratæ partus apud debitorem vel eius heredem editus, tacito pignore teneatur. l. 1. & D. de pignor. l. fideiuſſor impetrauit. 26. §. vlt. l. Paulus. 29. §. 1. Latiùs igitur patet cauſæ nomen, quàm fructus, vt docui D. de vſur. num. 16. quia partus ancillæ non eſt fructus, eſt tamen cauſa, quemadmodum & fœtuum fœtus. D. eod. l. equis. 8.

XXV. *De remiſſione pignoris.*

TErtiò, ſi pignus à creditore remiſſum ſit. ff. de pi- 1
gnor. l. maior. 23. ¶ Remiſſio pignoris eſt con- 2
uentio. l. 2. & D. de pact. l. ſi tibi. 17. §. de pignore. &
quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l. 5. in princ. qua cre-
ditor recedit à pignore. D. de pign. act. l. rem alienam.
9. §. omnis. ¶ Et eſt vel expreſſa, vel tacita. Expreſſa 3
fit pacto expreſſo. d. l. ſi tibi. §. de pignore. & quib. mod.
pign. ſolu. l. 7. §. ſed ſi conuenerit. l. ſicut. 8. §. 1. 2. 3. 4. 5.
Tacita fit, I. Si creditor pignus debitori reddat. l. cùm
ex cauſa. 9. & D. de pact. l. 3. & ad Velleian. l. quam-
uis. 8. in princ. II. Si creditor reddat chirographum
rei pigneratæ. l. 7. III. Si creditore ſciente, nec expreſ-
sè contradicente, debitor ſeruum pigneratum manu-
mittat. l. 1. IV. Si creditore expreſsè conſentiente, vel
ratum habente, debitor pignus alteri pigneret, vel
alienet, niſi ſalua pignoris ſui cauſa creditor aliena-
tioni conſenſerit. l. 2. & 4. & D. quib. mod. pign. ſolu.
l. 4. §. 1. l. 7. in princ. l. ſicut. 8. §. ſi voluntate. & §.
venditionis. l. Titius. 9. §. 1. l. Paulus reſpondit. 12.
in princ. ¶ Rurſus pignus remittitur vel in totum, vel 4
pro parte. d. l. 7. §. penult. & vltim. ¶ Præterea ſi in 5
multas cauſas pignus obligatum ſit: vel in omnes cau-
ſas remitti poteſt, vel in aliquas, ſiue in aliquam, vt
maneat in alias cauſas obligatum. D. ad S. C. Velleia. l.
vir vxori. 17. in princ.

XXVI. *Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri poſſe.*

QVartò, ſi principalis obligatio, cui pignus acceſſit, ſolutione vel nouatione, vel alio modo ſoluta ſit l. vn. in princ. & ff. de pign. act. l. creditores. 10. & l. ſeq. & de vſur. l. acceptam. 19. & de pignor. l. 4. l. res obligatas. 21. & D. de pign. act. l. ſi rem alienam. 9. §. omnis. l. ſolutum. 11. §. ſi quaſi. §. ſi in ſortem. l. ſi pecuniam. 33. l. debitor. 40. §. vlt. & de pignor. l. ſi is

qui bona. 11. §. 1. l. grege. 13. § etiamſi. & quib. mod. pign. ſol. l. 6. in princ. & de ſolut. l. in omnibus. 43. Si tamen creditor pignus poſſideat, & eiuſdem debitoris creditor ſit ex alia quoque cauſa, in quam pignus non accepit, illud pignus retinere poterit, donec ex hac quaque cauſa ſibi ſatisfactum ſit. quamuis enim ex hac cauſa non habeat pignoris perſecutionem, tamen, ſi pignus poſſideat, ex bono & æquo ei permiſſa eſt pignoris retentio. d. l. vn.

XXVII. *De diſtractione pignorum.*

1 QVintò, ſi creditor pigneratitius, quo nullus potior eſt, pignus rectè diſtraxerit. C. ſi antiq. cred.
2 pign. vend. l. 1. ¶ Nota primò ſecus eſſe, ſi debitor,
aut poſterior creditor vendiderit, vt ad eum titulum
3 notaui. ¶ Nota ſecundò creditorem vendere pignus,
modò neceſſitate iuris coactum, modò ſponte ſua: &
quandoque iure creditoris, interdum iure communi,
vt expoſui D. h. t.

XXVIII. *Debitorem venditionem pignoris impedire non poſſe.*

1 NOta tertiò debitorem, niſi debitum ſoluat, non poſſe impedire quo minùs creditor pignus di-
2 ſtrahat. l. 1. & 2. ¶ Similiter poſterior creditor non
poteſt impedire priorem creditorem, quominùs diſtrahat, niſi ei debitum offerat. C. ſi antiq. cred. pign. vend. l. vlt.

XXIX. *Si vendito pignore agatur.*

1 NOta quartò, vendito pignore varias actiones competere. Quod vt plenè intelligatur, diſtin-
2 guuntur quinque caſus. ¶ Primus caſus eſt, cùm venditio nullo vitio laborat: quoniam is, cui vendendi ius fuit, vt antiquior creditor. C. ſi antiq. cred. l. 1. ſeruatis iuris ſolemnitatibus, bona fide vendidit. Hoc caſu tria notentur. I. Hæc venditio neque à poſteriori creditore, neque à debitore reſcindi regulariter poteſt, vt notaui tit. 19. II. Si inde creditori ſatisfieri non potuerit, quia pignus non tanti valebat, quantum debebatur, creditor poterit vel actione perſonali reſiduum petere. C. de diſtrac. pign. l. 3. & D. eod. l. quæſitum. 9. §. 1. vel alia pignora perſequi. C. eod. l. quæ ſpecialiter. 9. III. Si creditor pluris vendiderit pignus, quàm ſibi debebatur: retento debito, cogitur reſiduum debitori reſtituere. C. eod. l. vlt. & D. de pign.
3 act. l. 6. §. vlt. & l. pen. ¶ Secundus caſus eſt, cùm
creditor per ſuppoſitam perſonam pignus emit: quo caſu pignus in eadem cauſa manet, ac debitor poteſt, oblato debito, id recuperare. C. de diſtract. pign. l. &
4 qui. 10. ¶ Tertius caſus eſt, cùm creditor extraneo
pignus mala fide vendidit, putà vili pretio in debitoris detrimentum. Hoc caſu debitor agit pigneratitiâ contra creditorem: aduerſus emptorem verò agere nequit, niſi emptor ſit doli particeps, & creditor non ſit ſoluendo. l. 1. & 3. & C. de diſtr. pignor. l. 4. & l. 7. Ne dicas venditionem eſſe ipſo iure nullam: quia dolus non dedit cauſam contractui, ſed incidit in contractum: nec eſt alter contrahentium ab altero fraudatus, ſed præiudicium factum eſt tertiæ perſonæ, id
5 eſt, rei domino. ¶ Quartus caſus eſt, cùm is, qui
ius vendendi pignoris habet, illud vendidit non ſeruatis iuris ſolemnitatibus, putà non facta debitori denunciatione. Hoc caſu venditio reuocatur, data debitori actione contra creditorem vel emptorem frau-
6 dis participem. l. 4. ¶ Quintus caſus eſt, cùm is ven-
didit, qui ius vendendi non habuit. hoc caſu debitor poteſt rem à poſſeſſore vindicare, niſi is iam vſuceperit, ſed poſtquàm vſucepit, non habet debitor aliud remedium, quàm vt creditorem conueniat actione pigneratitiâ in id quod intereſt, quo continetur iuſtum rei pretium. l. 2.

XXX. *De luitione pignoris.*

NOra quintò diſtractionem pignoris luitione impediri; quia etiam hoc modo pignus ſoluitur. Pignus autem luitur, cum totum debitum ſoluitur, vel aliter ſatisfit creditori, ita vt principalis obligatio in totum ipſo iure tollatur. Nam ſi obligatio naturalis maneat, licèt ciuilis tollatur, vt præſcriptione temporis, tamen pignus durat. l. 2. & D. ad S.C. Trebell. l. debitor. 59. in princ. & de except. rei iud. l. penult. §. 1. Rurſus cùm pignoris cauſa ſit indiuidua, ſi pars debiti ſoluatur, totius rei pignus manet.

XXXI. *Si vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem ſuam debiti ſoluerit, vel acceperit.*

QVod obtinet etiam in pluribus heredibus creditoris vel debitoris: quoniam obligatio principalis tam actiua quàm paſſiua inter heredes diuiditur ex lege xij. tabularum pro hereditariis portionibus, ſed pignora indiuiſa manent, nec poſſunt lui pro parte. l. 1. & 2. & C. tit. prox. l. 1. & D. famil. erciſcun. l. his conſequenter. 18. §. Celſus. & §. penult. & l. heredes. 25. §. idem obſeruatur. & de euict. l. rem hereditariam. 65.

XXXII. *Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ ſecuta non fuerit.*

SExtò pignus infirmatur per exceptionem non numeratæ pecuniæ: quoniã hæc exceptio, non ſolùm principalem obligationem excludit, ſed etiam pignoris acceſſionem. l. 1. & 2. & de pign. act. l. ſolutum. 11. §. ſi quaſi. hîc enim locum habet regula, Cùm principale non conſiſtit, acceſſorium conſiſtere nequit. D. de diuerſ. reg. iur. l. nihil dolo. 129. §. 1.

XXXIII. *De iure dominij impetrando.*

SEptimò pignus tollitur, ſi ſeruatis iuris ſolemnitatibus creditor pignus proſcripſerit, &, cùm emptorem non inuenerit, à principe dominium eius impetrauerit poſt biennium ex quo debitor condemnatus, vel ei denunciatum fuit. triennium tamen ad pignus creditori addictum recuperandum Iuſtinianus debitori concedit. l. vlt. Expoſitum eſt, quibus modis pignus ſoluitur ſequuntur pignorum accidentia.

XXXIV. *De pactis pignorum, & lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda.*

PIgnori varia pacta accidunt, vt dictum eſt D. lib. 20. tit. 1. Species pacti eſt lex commiſſoria, quæ in venditionibus probatur, in pignoribus reprobatur, vt expoſui D. de commiſſor. Abſolutus eſt tractatus de pignoribus.

XXXV. *De exceptionibus ſeu præſcriptionibus.*

HVius octaui libri initio notaui poſſeſſionem in iudicium cadere, & de ea in iudicio diſceptari vel per interdictum, vel per actionem hypothecariam, vel per exceptionem. Quoniam igitur de interdictis, & de actione hypothecaria dictum eſt: ſupereſt,

Digitized by Google

peteſt, vt de exceptionibus dicatur. Huic titulo ſatisfeci D.lib.44.tit.1.

XXXVI. *De litigioſis.*

NOn eſt ignorandum, aliam eſſe exceptionem iuris, aliam facti, vt expoſui D. de except.num.5. Primo loco agitur de exceptione litigioſi, quæ eſt exceptio iuris. hanc declaraui D.hoc tit.

XXXVII. *De contrahenda & committenda ſtipulatione.*

SEcundo loco agitur de exceptione ſtipulationis inutilis, quæ modò eſt iuris, modò facti: quia ſtipulatio eſt inutilis, vel quia ipſo iure non valet, vel quia aliqua exceptione, vt doli, vel metus, infirmatur. Huius exceptionis occaſione plenius hic agitur de ſtipulatione. Quid ſit ſtipulatio, dictum eſt. D. de verb. oblig.num.2. Hoc loco tres eius diuiſiones conſiderantur. Prima diuiſio eſt in vtilem.

XXXVIII. *De inutilibus ſtipulationibus.*

ET inutilem. Eſt autem (vt dixi) inutilis, vel quia ipſo iure non valet: veluti ſi pupillus ſine tutoris auctoritate promiſerit. l.1. aut inter abſentes facta ſit. l.3. vel quia per exceptionem infirmatur, vt doli, aut metus.l.penult.

XXXIX. *De duobus reis ſtipulandi & promittendi.*

SEcunda diuiſio eſt, quòd ſtipulatio vel fit ab vno reo, vel à duobus. Lege notata D.h.t.

XL. *De fideiuſſoribus & mandatoribus.*

TErtia diuiſio eſt in principalem, & acceſſoriam, vt fideiuſſoris, qui pro alio intercedit per ſtipulationem, ſicut mandator per mandatum. De his dixi D.hoc tit.

XLI. *De nouationibus, & delegationibus.*

TErtiò loco agitur de exceptionibus facti, id eſt, quæ arguunt ipſo iure non conſiſtere obligationem, & non dari actionem. Prima eſt exceptio nouationis eſt autem nouationis ſpecies obligatio. Lege notata D.hoc tit.

XLII. *De ſolutionibus, & liberationibus.*

SEcunda eſt exceptio ſolutionis ſeu liberationis, de qua dixi D. hoc tit.

XLIII. *De acceptilatione.*

TErtia eſt exceptio acceptilationis, quam expoſui D.hoc tit.

XLIV. *De euictionibus.*

IN calce tractatus de exceptionibus notandum eſt, interdum eum, cui res euincitur, poſſe vel exceptione, ſi quam habet, ſe tueri, vel exceptione omiſſa pati vt ſibi res euincatur, vt deinde contra auctorem ſuum agat de euictione. D.hoc tit. l.vindicantem.17. & ll. ſeqq.

XLV. *Creditorem euictionem pignoris non debere.*

SEd creditor de euictione non tenetur, niſi aut rem vendiderit quaſi ſuam, non iure creditoris tanquàm ſibi pigneratam, aut euictionem ſponte promiſerit, aut dolum commiſerit. l.1.& 2. aut hoc conueniatur, vt actionem pigneratitiam cedat emptori. D.de euict.l.in creditore.38.

XLVI. *De patria poteſtate.*

INitio libri quarti ſeptem conſideranda propoſuimos, contractus, ſucceſſiones manumiſſiones li- 1
beralémque cauſam, dominium, poſſeſſionem, pa-
triam poteſtatem, & donationem. quoniam igitur
priora quinque iam declarata ſunt: conſequens eſt,
vt de patria poteſtate dicatur: de qua diſſoluendæ ſunt
quinque quæſtiones. ¶ Primò quæritur, qui poſſint 2
habere liberos in poteſtate. Reſpondetur quatuor re-
quiri, vt aliquis habeat liberos in poteſtate. I. Vt ſit
ciuis Romanus: nam hæc poteſtas eſt ciuium Roma-
norum propria. Inſtit. h. t. §. ius autem. II. Vt ſit ma-
ſculus: nam feminæ non habent liberos in poteſtate.
J. de adopt. l. 5. & Inſtitut. eod. §.feminæ. III. Vt ſit
pater, vel adſcendes per lineam paternam. vt enim
mater non habet liberos in poteſtate, ita nec auus vel
proauus maternus. Inſtit. h. t. §. vlt. IV. Vt ſit ſui iu-
ris: nam qui in aliena poteſtate eſt, alium in poteſta-
te habere non poteſt. D. ad leg. Iul. de adult. l. ſic eue-
niet. 21. ¶ Secundò quæritur, quæ ſint iura paren- 3
tum in liberos, quos in poteſtate habent. I. Olim ha-
bebant ius vitæ & necis: ſed hoc abolitum eſt, adeo vt
hodie patria poteſtas magis in pietate, quam in atro-
citate conſiſtere dicatur. l. vlt. & D. de liber. & po-
ſtum. l. in ſuis. 11. in fi. & de le. Pompeia de parricid.
l. 5. II. Pater inops filium ſanguinolentum vendere,
victûs cauſa poteſt. C. de patrib. qui fil. diſtr. l. 2.
III. Quicquid liberi acquirebant, olim acquirebant
parentibus, in quorum poteſtate erant: hodie ex cau-
ſa peculij profectitij, plenum dominium; ex cauſâ
aduentitij, tantùm vſumfructum, & interdum ne
vſumfructum quidem; ex cauſa peculij caſtrenſis, vel
quaſi caſtrenſis, nihil patri acquirunt. C. de bon. quæ
lib.l.6.& Inſtit.per quas perſ.nob.acqu.§.1.

XLVII. *De adoptionibus.*

TErtiò quæritur, quibus modis patria poteſtas conſtituatur. Inter hos eſt adoptio, de qua dixi D. h. t. Alius modus eſt procreatio ex iuſtis nuptiis. D. de his qui ſui vel alie. iur. ſunt. l. 3. & Inſtitut. de patr. poteſt. in princ. Tertius modus eſt legitimatio, quam expoſui D. de his qui ſui vel alien. iur. ſunt. num. 2.

XLVIII. *De emancipationibus liberorum.*

QVartò quæritur, quot modis patria poteſtas ſoluitur. Multi modi enarrantur. Inſtit. quib. mod. ius poteſt. ſolu. hoc loco tres modi conſiderantur. Primus modus eſt emancipatio, de qua dixi ad tit. D. de adopt.num.6.& 7.

XLIX. *De ingratis liberis.*

EMancipatio igitur patriam poteſtatem in perpetuum tollit, nec poſſunt parentes liberos ſuos emancipatos inuitos in ſuam poteſtatem retrahere. D.de his qui ſui vel alie.iur.ſunt. l. vlt. niſi ob ingratitudinem, ſi ab eis atroci iniuriâ ſint affecti. l.vn.

L. *De poſtliminio & redemptis ab hoſtibus.*

SEcundus modus eſt captiuitas patris, vel filij. ſed eo ab hoſtibus reuerſo, ius poſtliminij poteſtatem, vt & alia iura reſtituit ipſo iure: immo fingit reuerſum, fuiſſe ſemper in ciuitate, proinde nihil iuris amiſiſſe. Inſtitut. quibus mod. ius poteſt. ſolu. §. ſi ab hoſtibus.

hoſtibus. Redempti verò ab hoſtibus, non fiunt quidem illi ſerui redimentium, ſed interim, donec pretium redemptionis ſoluant, quaſi quodam pignoris vinculo detinentur. l. 2. & eo pretio ſoluto beneficium poſtliminij pleniſſimum habent. l. 6. Lege de poſtliminio & redéptis ab hoſtibus notata ad ti. D. de captiu.

LI. *De infantibus expoſitis liberis & ſeruis, & de his qui ſanguinolentos nutriendos acceperunt.*

TErtius modus eſt, ſi pater filium infantem ſanguinolentum, id eſt, recèns natum expoſuerit alienæ miſericordiæ, quam ipſe non habet: hic enim amittit patriam poteſtatem, vt dominus exponens ſeruum ſanguinolentum, id eſt, recèns natum, amittit dominium, quod in illo habet. l. 2. (Niſi neceſſitatis cauſà propter nimiam inopiam exponat. ꝫ. de nupti. l. patrem. 16. facit. l. 2. ꝫ. de patrib. qui fil. diſtrax.) Non propterea tamen is qui expoſitum ſuſcepit nutriendum, in locum patris vel domini ſuccedit, vt nutritum habeat in ſua poteſtate: ſed lex iubet expoſitum, liberum & ſui iuris eſſe. l. 3.

LII. *Quæ ſit longa conſuetudo.*

QVintò quæritur, quo iure patria poteſtas ſit introducta. Reſpondetur eam eſſe conſuetudine receptam. D. de his qui ſui vel alie. iut. ſunt. l. patre. 8. Hinc occaſione ſumpta, agitur de conſuetudine, de qua dixi ad tit. D. de legib. oum. 5. & 6. Hucuſque de patria poteſtate.

LIII. *De donationibus.*

1 EX his, quæ initio libri quarti propoſuimus enarranda, tantùm donationes declarandæ ſuperſunt.
2 ¶ De donationibus in genere dixi D. h. t. & ibidem donationis diuiſiones attuli: inter quas hæc fuit, quòd omnis donatio vel fit inter viuos, vel mortis cauſà. Inſti. eod. in princ.

LIV. *De donationibus, quæ ſub modo, vel ſub conditione, vel certo tempore conficiuntur.*

DOnationi inter viuos tria accidunt. I. Modus, veluti, dono tibi fundum vt certa alimenta præſtes. l. 1. II. Conditio, veluti cùm mater filiæ donat ſub conditione, ſi à patre emancipetur. l. vlt. III. Tempus; quia donari poteſt vel ex certo tempore, vel vſque ad certum tempus. poſſunt etiam hæc duo coniungi, vt in ſpecie. l. 3. vbi eadem res vni donatur vſque ad certum tempus, & alteri donatur poſt illud tempus. Poteſt etiam adiici donationi tempus incertum. l. 2. ſed hoc non exprimitur in rubrica, quia conditionem facit. D. de condit. & demonſtr. l. dies. 75. proinde ſub conditionis vocabulo continetur.

LV. *De reuocandis donationibus.*

DOnatio inter viuos perfecta reuocari temere non poteſt. Sed donatio ſub modo, reuocatur, ſi modus ſecutus non ſit: & hoc nomine donatori datur tam vindicatio, quàm condictio ob cauſam. l. 1. & ꝫ. de condict. ob cauſ. l. 2. 3. 8. Donatio conditionalis deficiente conditione corruit, exiſtente conditione purificatur: ergo hoc caſu idem de ea eſt dicendum, quod de donationibus puris mox dicam. Idem dico de donatione ex tempore. Donatio verò ad tempus facta, lapſu temporis finitur. At puta donatio non reuocatur, niſi ob ingratitudinem donatarij. l. 1. & to. tit. & Inſtit. de donat. §. aliæ.

LVI. *De mortis cauſa donationibus.*

POſtquàm actum eſt de donationibus inter viuos, rectè agitur de donationibus mortis cauſà, de quibus dixi D. hoc tit.

LVII. *De infirmandis pœnis cælibatus, & orbitatis, & de decimarijs ſublatis.*

HIc quoque titulus ad mortis cauſa donationes pertinet. cùm enim lex Papia cœlibem ex teſtamento extranei quicquam capere, niſi intra centum dies à morte teſtatoris matrimonium contraheret, orbum vltra ſemiſſem, coniugem ex teſtamento coniugis vltra decimam vel decimas quas Vlpianus explicat titulo de decimis, capere prohiberet, adeo vt quod ſuprà dictæ perſonæ non caperent, confiſcaretur: Senatuſconſulto effectum eſt, vt idem obſeruaretur in donatione mortis cauſà; ſi fortè cœlibi, aut orbo, aut coniugi, mortis cauſà donatum eſſet. D. de mort. cau. donat. l. ſenatus. 35. in princ. propterea quòd huiuſmodi donationes legatis rectè comparantur. ꝫ. tit. prox. l. vlt. & Inſtit. de donat. §. 1. Sed cœlibatus & orbitatis pœnæ tolluntur. l. 1. decimarum limitatio. l. 2. adeo vt ſuprà ſcriptæ perſonæ ſolidum capere tam mortis cauſà, quàm ex teſtamento poſſint.

LVIII. *De iure liberorum.*

QVod ſuperiori titulo dictum eſt, virum & vxorem non poſſe inter ſe ſolidum capere, ſed tantum decimam vel decimas, non erat perpetuum, ſed excipiebantur aliquot caſus, quos Vlpianus recenſet tit. de ſolidi capacitate inter virum & vxorem. Inter eos caſus ponitur, ſi coniux à principe ius liberorum impetrauerit. ſed Imperatores ſolidi capacitatem omnibus coniugibus conceſſerunt. ꝫ. tit. prox. l. vo. dato omnibus iure liberorum, vt hoc omnibus competet ipſo iure, nec opus ſit vt à principe impetretur. l. 1. quam cum d. l. vlt. coniungendam eſſe iuſcriptiones & ſubſcriptiones oſtendunt. Expoſita ſunt iudicia ciuilia; deinceps enarranda ſunt criminalia, vt initio quarti libri propoſuimus.

LIBER IX.

TITVLVS I.

De his qui accuſare non poſſunt.

EXPOSITIO iudiciorum criminalium, 1
quæ hoc libro nono continetur, eſt quadripertita. Prima pars eſt de accuſatione, qua hæc iudicia inſtituuntur: ſecunda de criminum & iudiciorum criminalium variis generibus: tertia de eorum vitiis & impedimentis ſeu remoris: quarta de eorum effectu,
id eſt, de pœnis. ¶ In prima parte de accuſatione diſ- 2
ſoluuntur quatuor quæſtiones. Prima quæſtio eſt, qui accuſare poſſint, vel non poſſint. Accuſare poſſunt quicumque non prohibentur. Prohibitionis cauſæ multæ & variæ ſunt. I. Sexus muliebris. II. Ætas pupillaris. III. Militia. IV. Magiſtratus ſeu poteſtas eius, quem in ius vocare non licet. V. Delictum & infamia. VI. Turpis quæſtus eius, qui duo iudicia aduerſus duos

reos

teos ſubſcripta habet, nummóſve ob accuſandum vel non accuſandum accepit. VII. Status: vt quia libertus non poteſt patronum ſuum accuſare. D. de accuſat. l. qui accuſare.8. VIII. Suſpicio calumniæ, vt in eo qui falſum teſtimoniũ dixit, D.eo.l.alij.9. IX. Paupertas eius qui minus quàm 50. aureos in bonis habet.D.eod.l.nonnulli.10.

II. *De accuſationibus & inſcriptionibus.*

SEcunda quæſtio eſt, quomodo accuſandum ſit. Neceſſarius eſt libellus, & accuſatoris inſcriptio in pœnam talionis, ſicut expoſui D.h.t.num.5.

III. *De exhibendis & tranſmittendis reis.*

1 TErtia quæſtio eſt, qui ſint accuſationis effectus. Primus effectus eſt rei accuſati exhibitio, de qua dixi ad tit. D. de cuſtod. & exhib. reor. num. 7. & 8.

2 ¶ Secundus effectus eſt rei tranſmiſſio: quæ vel eſt neceſſaria, vel voluntaria. Neceſſariam appello, cùm quis reum, quem ipſe punire non poteſt, ad alium tranſmittit, qui punire poterit, vt militem ad magiſtrum militum remittit præſes. l. 1. vel præfectus. ﬅ. de offic. mag. mil. l. 1. & grauiùs puniendos ad præfectum vrbi remittit præfectus vigilum. D. de offic. præf. vigil. l. vlt. & prætor. D. de ſuſpect. tutor. l. 3. §. ſed ſi non latitet. & Inſtitut. eod. §. ſed ſi præſens. & §. ſeq. Voluntaria tranſmiſſio eſt, cùm is tranſmittit, qui poteſt tranſmittere, ſed ipſe punire. vt putà præſes eum, qui in alia prouincia deliquit, comprehenſum punire poteſt. ﬅ. vbi de crim. ag. opor. l. 1. & D. de cuſtod. & exhib. reor. l. non eſt dubium. 11. in prin. & nihilominùs etiam poteſt eum ad præſidem eius prouinciæ, in qua delictum eſt admiſſum, remittere ſiue ſponte ſua. D. de accuſat. l. 7. §. vlt. & de cuſtod. & exhib. reor. l. non eſt dubium. 11. §. 1. ſiue ab illo rogatus per literas. D. eod. l. 7. & per miniſtrum miſſum vt reum reducat & exhibeat. l. 2.

IV. *De cuſtodia reorum.*

TErtius effectus eſt rei cuſtodia, de qua dixi D. hoc tit. vbi inter cetera notaui cuſtodiæ appellatione ſignificari publicam cuſtodiam, non priuatam.

V. *De priuatis carceribus inhibendis.*

QVia priuata cuſtodia prohibetur.

VI. *Si reus vel accuſator mortuus fuerit.*

QVarta quæſtio eſt, an morte rei vel accuſatoris accuſatio finiatur. Reſpondetur finiri. l. 1. 3. & vlt. Nam heres accuſatoris crimen perſequi non cogitur. D. de accuſat. l. Diui. 19. alius tamen eundem reum accuſare poteſt. D. eod. l. 3. §. vltim. & de pub. iudic. l. penult. in princ. Item reus in pœnam non ſuccedit. D. de pœn. l. ſi pœna. 20. Excipitur I. Crimen perduellionis. ﬅ. de hæret. l. 4. §. in mortem. & ﬅ. ad leg. Iul. Maieſt. l. vlt. & D. eod. l. vlt. & de accuſat. l. ex iudiciorum. 20. II. Crimen hæreſeos, aut ſaltem Manichaiſmi & Donatiſmi. ﬅ. de hæret. d. l. 4. §. in mortem. III. Crimen apoſtaſias. ﬅ. de apoſta. l. 4. verſ. in tantum. IV. Crimen repetundarum. D. de accuſat. d. l. ex iudiciorum. V. Si reus conſcientiâ criminis mortem ſibi conſciuerit. l. 5. & D. de iniu. rup. l. 6. §. eius qui. Quid ſi reus condemnatus appellauerit, & pendente appellatione mortuus ſit? Iudicium extinguitur, niſi ſpecialiter & expreſsè per ſententiam, à qua appellatum fuit, bona accuſati vel pars bonorum eius confiſcata ſint. l. vlt. & ﬅ. ſi pend. appell. mors interuen. l. 3. & D. eod. l. 1. in princ. lucrum autem ſcelere quæſitum, ſemper & indiſtinctè heredi aufertur. D. de calumn. l. 5. in princ. & de iu. fiſ. l. Lucius. 9. Abſolutus eſt tractatus de accuſationibus: conſequens eſt, vt criminum & iudiciorum criminalium genera explicemus.

VII. *Si quis Imperatori malè dixerit.*

CRiminum & criminalium iudiciorũ alia ſunt publica, alia priuata, ſiue extraordinaria. Primum crimen publicum eſt læſa maieſtas. Porrò cùm maieſtas principis aut dicto, aut facto lædatur: hodie ex dicto ſeu conuicio in principem prolato, non eſt iudicium publicum, nec vlla legitima pœna irrogatur, ſed res ad principem refertur, vt ipſe ſtatuat quod fieri velit.

VIII. *Ad legem Iuliam maieſtatis.*

FActa verò puniuntur lege Iulia maieſtatis, quam expoſui. D.h.t.

IX. *Ad legem Iuliam de adulteriis & ſtupro.*

SEcundum crimen publicum eſt adulterium vel ſtuprum; de quo dixi. D.h.t.

X. *Si quis eam, cuius tutor fuerit corruperit.*

POena ſtupri regulariter eſt publicatio dimidiæ partis bonorum, vel corporalis coërcitio cum relegatione, pro qualitate perſonæ delinquentis. Inſtit. de public. iud. §. item lex Iulia de adulteriis. §. pœnam. Sed duobus caſibus exacerbatur. Primus caſus eſt, ſi quis puellam ſtuprauerit, cuius tutor fuit: hic enim bonis omnibus confiſcatis deportatur.

XI. *De mulieribus, quæ ſe ſeruis propriis iunxerunt.*

SEcundus caſus eſt, cùm mulier ſeruo ſuo ſe iunxit. nam ipſa capite punitur, ac ſeruus crematur. l. vn.

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata.*

TErtium crimen publicum eſt vis, de qua dixi D. lib. 48. tit. 6. & 7.

XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel ſanctimonialium.*

QVartum crimen eſt raptus. Raptum dicimus per- 1
ſonarum: rapinam rerum. raptus eſt crimen publicum; rapina priuatum. de raptu eſt hic titulus, de rapina titulus 33. quandoque tamen hæc verborum proprietas confunditur: vt hîc in l. vn. non ſemel rapina ſumitur pro raptu. ¶ Pœna huius criminis eſt 2
multiplex. I. Raptæ parentes, fratres, tutores, curatores, maritus, ſponſus, dominus, patronus poteſt deprehenſum in flagranti crimine impunè interficere. §. 1. II. Raptor, comites, miniſtri, & conſcij criminis, capite plectuntur. III. Bona raptori, & comitibus qui opem tulerunt auferuntur, ſi ingenua rapta ſit; & vel ipſi raptæ cedunt, ſi ea in mundo degat; vel monaſterio, ſi ſit ſanctimonialis. neque autem ceteris miniſtris & conſciis bona adimuntur, licèt capitali ſupplicio afficiantur, nec vlli perſonæ, ſi liberta aut

ancilla rapta ſit, quamuis hoc etiá caſu capitali pœnæ locus ſit.§. ſin autem poſt. & §.pœnas. III. Condemnatus non poteſt appellare. d. §. ſin autem poſt. verſ. quibus etſi. IV. Inter raptorem & raptam, matrimonium omnimodò prohibetur. §. nec ſit facultas. ſed iure Canonico conceditur. ext.de rapt.cap.vlt. Eſt & illa differentia inter hæc iura, quòd etiam propria ſponſa.d.§.1. verſ. connumeramus. & conſentiens dicuntur iure ciuili rapi, adeo vt irrogetur pœna raptus. d.§. pœnas. quod iure Pontificio non obtinet. ext. de raptor.cap.penult.

XIV. *De emendatione ſeruorum.*

QVintum crimen eſt homicidium: quod punitur lege Cornelia, & conſtitutionibus ad eam legem factis. Ab ea lege, & eius pœnâ olim dominus, qui ſeruum occiderat, indiſtinctè excipiebatur; quia ius vitæ & necis in ſeruum habebat. D. de his qui ſui vel alien. iur. ſunt. l.1.§. vlt. & Inſtit. eod. §.1. Sed conſtitutionibus principū dominica poteſtas coarctata eſt; adeo vt qui ſeruum ſuum ſine cauſa occiderit, non minùs puniri iubeatur, quàm ſi alienum ſeruum occidiſſet. D. eod. l.2. Inſtitut. eod. §. ſed hoc tempore. videlicèt ſi animum occidendi habuerit: at ſi alia mente percuſſerit, & percuſſum mori quandocumque contigerit, dominus non punitur obſeruatio namque temporis, intra quod ſeruus à domino percuſſus moritur, cuius ratio habetur. Exod. cap. 21. iure ciuili locum non habet: quia domino plena coërcitio ſerui etiam plagis & verberibus conceditur. l. vn. ſic tamen, ne duriùs eum tractet, quàm vt ferri poſſit: alioquin bonis conditionibus eum vendere cogitur. d. l. 2. d. §. ſed hoc tempore.

XV. *De emendatione propinquorum.*

LEuior caſtigatio ſenioribus propinquis in iuniores conceditur, qui more patriu leuiora tantùm eorum crimina corrigere poſſunt, enormia verò delicta notioni iudicum reſeruantur.

XVI. *Ad legem Corneliam de ſicarijs.*

CEteri homicidæ puniuntur lege Cornelia de ſicariis, vt expoſui.D.h.t.

XVII. *De his, qui parentes, vel liberos occiderunt.*

SExtum crimen eſt parricidium. de quo lege notata ad tit. D.de le.Pomp.de parricid.

XVIII. *De maleficis, & mathematicis, & ceteris ſimilibus.*

SEptimum crimen generali nomine caret, multa autem delicta inter ſe affinia & ſimilia continet, quæ omnia ſubiiciuntur pœnis legis Corneliæ. Hoc igitur titulo continentur. I. Magi, qui & Chaldæi, & malefici vocantur, incantationibus vtentes. l. 3. 5. 6. 7. 9. II. Mathematici, id eſt, pſeudo mathematici, qui mathematicis diſciplinis ad ſuas impoſturas abutuntur, vt qui ex aſpectu ſyderum futura prædicere profitentur. l. 2. 5. 7. III. Somniorum interpretes. l. 3. IV. Sacerdotes, qui illicita ſacra faciunt. l. 2. & D. ad leg. Cornel. de ſicar. l. ex ſenatuſconſulto. 13. V. Hatioli, id eſt, vaticiniorum, vt Sibyllinorum Carminum & Delphicorum oraculorum interpretes. l. 5. & 7. VI. Augures, qui ex auium volatu, paſtu, cantu futura diuinant. l. 5. & 7. VII. Haruſpices, qui harugis inſpectis diuinant. l. 2. 5. 7. Haruga eſt hoſtia ſic dicta ab hara, in qua concluditur & adſeruatur, vt Donato in Phorm. placet, actu.4. ſcena.4. Feſtus, *Haruga inquit dicebatur hoſtia, cuius adhærentia inſpiciebantur exta.*

XIX. *De ſepulchro violato.*

OCtauum crimen eſt ſepulchrum violatum, de quo dixi D.h.t.

XX. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

NOnum crimen eſt plagium, de quo dixi D.h.t.

XXI. *Ad legem Viſelliam.*

DEcimum eſt crimen falſi, de quo præter notata 1
ad tit. D.de le. Cornel. de falſ. pauca hîc ſunt dicenda pro titulorum interpretatione. ¶ Ergo falſum 2
committitur primò in ſtatu perſonæ, cùm libertinus ſe gerit pro ingenuo, vt honores ingenuarum perſonarum proprios conſequatur. ¶ Hîc punitur lege Vi- 3
ſellia, cuius mentio fit etiam in l. vn. C. quan. ciu. act. crim. præiud. & in l. 1. C. ſi ſeruus aut liber. ad decur. adſpir. & apud Vlpianum ti. de Latinis. §. militia. Anto. Auguſtinus fatetur ſe ignorare, quando hæc lex lata ſit. Contius ſcribit latam eſſe anno. V. C. 776. Varrone & Sex. Cornelio Conſſ. ¶ Pœna huius legis eſt pe- 4
cuniaria cum infamia. ¶ Sed in hanc legem non in- 5
cidit, qui natalibus eſt reſtitutus, vel ius aureorum annulorum impetrauit. l. vn. & C. d. l. 1. Ergo hæc lex omnino eſt abolita à Iuſtiniano, qui omnibus libertis hæc ipſo iure conceſſit, quæ olim ſpecialiter à principe impetrare opus erat. No. 78. cap. 1.

XXII. *Ad legem Corneliam de falſis.*

SEcundò falſum committitur in teſtamentis, ceteriſque inſtrumentis, hinc punitur lege Cornelia teſtamentaria, de qua dixi. D.h.t.

XXIII. *De his qui ſibi adſcribunt in teſtamento.*

QVi verò in teſtamento ſibi, vel his quos in poteſtate habet, legatum adſcribit voluntate teſtatoris, etſi falſum non committit, tamen ſenatuſconſulto Liboniano ad legem Corneliā facto pœnæ falſi ſubiicitur, vt notaui. D. de le. Cornel. de falſ. num. 4.

XXIV. *De falſa moneta.*

TErtiò falſum committitur in moneta, de quo lege, quæ notaui ad tit. de leg. Corn. de falſ. D.

XXV. *De mutatione nominis.*

QVartò falſum committitur in nomine. nam qui dolo malo falſum nomen, vel pronomen, vel cognomen aſſumpſit, pœnâ falſi tenetur. D. de le. Cornel. de falſ. l. falſi. 13. in princ. Qui verò ſine dolo nomen mutat pœnam non meretur. l. vn.

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

VNdecimum crimen eſt ambitus, de quo dixi. D.h.t.

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

DVodecimum eſt crimen repetundarum, de quo dixi. D.h.t.

XXVIII. *De crimine peculatus.*

DEcimum tertium crimen eſt peculatus, de quo dixi. D. lib. 48. tit. 13.

XXIX. *De crimine ſacrilegij.*

DEcimum quartum crimen eſt ſacrilegium, de quo dixi. eo. tit. 13.

XXX.

XXX. *De ſeditioſis, & de his qui plebem contra rempublicam audent colligere.*

DEcimum quintum crimen eſt ſeditio, & tumultus. Quod ad pœnam huius criminis attinet, is, qui ſeditionem excitauit, & plebem collegit, I. Multam grauiſſimam ſuſtinet, id eſt, pœnam pecuniariam. l. 1. II. Non fruitur iis, quæ per ſeditionem impetrauit. l. 2. III. Incidit in legem Iuliam maieſtatis. l. 1. §. 1.

XXXI. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri poſſit.*

CVm varia publicorum iudiciorum genera expoſita ſint, de his communiter & generaliter notandum eſt, fieri poſſe vt ciuilis actio cum publico iudicio concurrat. quo caſu quæritur, vtrùm liceat vtroque iudicio vti, an altero intentato, alterum conſumatur. Sic autem diſtinguimus: Aut vtrumque iudicium eſt vindictæ causâ vt iniuriatum: aut alterum vindictam & vltionem perſequitur, alterum eſt de re familiari. Priori caſu is, qui altero iudicio vſus eſt, alterum poſtea mouere non poteſt. & ſi vtrumque ſimul moueat, ſolum publicum iudicium procedit, priuatum autem denegatur. D. de iniur. l. 6. & l. 7. §. 1. Poſteriori caſu alterum iudicium per alterum non conſumitur, ſed vtroque vti licet, vt interdicto vnde vi, & lege Iulia de vi. l. vn. Lege, quæ ſcripſi Methodic. in C. de ordine iudiciorum §. 20. & 21.

XXXII. *De crimine expilatæ hereditatis.*

A Criminibus publicis tranſit ad priuata extraordinaria; quorum primum eſt hereditas expilata, de quo dixi D. hoc tit.

XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

SEcundum eſt rapina, quod expoſui D. hoc tit.

XXXIV. *De crimine ſtellionatus.*

TErtium eſt ſtellionatus, quod explicaui D. hoc titulo.

XXXV. *De iniurijs.*

QVartum eſt iniuria, de quo lege notata D. hoc titulo.

XXXVI. *De famoſis libellis.*

INiuriæ ſpecies eſt famoſus libellus. Idcirco in D. proponitur, & explicatur cum ceteris iniuriis. eodem titulo.

XXXVII. *De abigeis.*

QVintum eſt abigeatus, de quo dixi D. hoc tit.

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

SExtum eſt Ægypti proprium, ſi quis Nili aggeres, id eſt, qui Niloticam aquam continent & coërcent, ruperit. hic extra ordinem plectitur pro ſua conditione, & delicti qualitate. D. de extraord. crim. l. penult. His aggeribus tribuitur latitudo duodecim cubitorum: ex qua ſi quis aliquid vſurpauerit, flammis punitur, & criminis conſcij deportantur ſine ſpe reſtitutionis, pro qua ſupplicare non licet. l. vn. Vbi nihil refert vtrùm legas *valla fluentis*, an *vltra fluenta*. Nam aggeres ſunt valla fluentis, & conſtant duodecim cubitibus vltra flumen, ab vtraque Nili parte. Aliæ lectiones, id eſt, *vlla fluenta*, vel *valla fluenta*, mihi non arrident.

XXXIX. *De his qui latrones, vel alijs criminibus reos occultauerint.*

SEptimum eſt latronum, & aliorum facinoroſorum hominum receptatio ſiue occultatio: de qua dixi ad titu. D. de receptator. Abſoluta eſt expoſitio criminum tam publicorum, quàm extraordinariorum.

XL. *De requirendis reis.*

DEinceps conſideranda ſunt iudiciorum criminalium impedimenta, & vitia quæcumque, vt iis remotis rectè procedant. Ea verò ſpectatur vel ex parte rei, vel ex parte accuſatoris. In rei perſona duo impedimenta ſpectantur. Primò abſentia. Abſentes autem modò requirendi annotantur, modò damnantur, vt expoſui D. lib. 48. tit. 17.

XLI. *De quæſtionibus.*

SEcundò inficiatio, propter quam ad quæſtionem perueniri ſolet, vt docui D. h. t.

XLII. *De abolitionibus.*

ACcuſatoris autem vitia & peccata duo conſiderantur. Primum eſt, ſi tergiuerſetur, & in totum ab accuſatione deſiſtat, vel ſaltem cunctetur & moretur. Hic ſciendum eſt, tergiuerſationis & cunctationis pœnas ceſſare, ſi abolitio criminis facta ſit, vt docui D. ad ſenatuſconſult. Turpill.

XLIII. *De generali abolitione.*

ABolitio generalis eſt, quæ publicè fit, exempli cauſa ob rem proſpere geſtam. D. ad ſenatuſconſ. Turpill. l. abolitio. 8. & l. ſeq. & l. ſi interueniente. 12. Specialis autem eſt, quæ ſpecialiter vni crimini ſiue accuſationi tribuitur vel à principe. D. eod. l. deſtitiſſe. 13. §. 1. & ꝟ. ad leg. Cornel. de ſicar. l. 5. & ad leg. Cornel. de falſ. l. ſi docueris. 9. vel à lege. D. ad ſenatuſconſ. Turpill. l. aut priuatim. 10. in princip.

XLIV. *Vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur.*

CEſſante abolitione punitur accuſator, qui vel cunctatur, vel tergiuerſatur, & in totum deſiſtit. Cùm enim Imperator velit iudicium criminale biennio finiri. l. vlt. vt ciuile triennio. ꝟ. de iudic. l. properandum. 13. meritò, ſi accuſatur intra hoc tempus accuſationem cœptam perſequi ſuperſederit, & multo magis ſi vltima biennij die non adfuerit, quarta bonorum omnium parte multatur, & infamia notatur. l. 1.

XLV. *Ad S. C. Turpillianum.*

QVi verò tergiuerſatur, & in totum ab accuſatione deſiſtit, S. C. Turpilliano punitur, quod expoſui D. h. t.

XLVI. *De calumniatoribus.*

SEcundum accuſatoris vitium eſt calumnia, de qua dixi D. h. t. Tertium vitium additur in l. 1. D. ad

S. C. Turpilliauum, prævaricatio, de qua dictum eſt ſub titulo. D. de prævaricar. Abſoluti ſunt tres tractatus de iudiciis criminalibus: nempe de accuſatione, de criminum generibus, & de vitiis & impedimentis tam ex parte rei, quàm accuſatoris: ſupereſt, vt dicamus de horum iudiciorum effectu, id eſt, de pœnis.

XLVII. *De pœnis.*

DVo de pœnis conſiderantur, pœnæ irrogatio, & damnati reſtitutio. Quod ad pœnam irrogandam attinet, primò datur titulus generalis de pœnis, cui ſatisfeci D. eod.

XLVIII. *Ne ſine iuſſu principis certis iudicibus liceat confiſcare.*

DEinde ſpecialiter agitur de confiſcatione bonorum: vbi duæ quæſtiones diſſoluuntur. Prima quæſtio eſt, qui poſſint confiſcare. Bona confiſcantur, vel quia iudex confiſcari iuſſit, vel quia reum affecit ea pœnâ, quam confiſcatio bonorum ſequitur, id eſt, pœnâ mortis, aut ſeruitutis. D. de bon. damnat. l. 1. in princ. Magiſtratus, qui ſummam poteſtatem habent, vtroque modo bona damnatorum publicare poſſunt, etiam inconſulto principe, vt præfectus prætorio, & præfectus vrbi, qui ſunt illuſtres. inferiores, vt clariſſimi rectores prouinciarum, licèt eam pœnam infligere poſſint, cui tacitè cohæret bonorum confiſcatio, vt gladio punire, vel in metallum dare. D. de offic. præſid. l. 6. §. penult. tamen expreſsè bona confiſcandi poteſtatem non habent. l. vn.

XLIX. *De bonis præſcriptorum ſeu damnatorum.*

SEcunda quæſtio eſt, quorum bona confiſcentur. Confiſcantur bona, Primò proſcriptorum, id eſt, quorum bona iudex confiſcanda pronunciauit expreſsè, dummodò aut ſit illuſtris, aut permiſſu principis id fecerit. C. tit. prox. l. vn. Secundò damnatorum pœna capitali: nam pœnam capitalem etiam tacente iudice ſequitur bonorum confiſcatio, exceptis duobus caſibus, quos notaui D. hoc tit. num. 2.

L. *De bonis eorum qui mortem ſibi conſciuerunt.*

TErtiò eorum, qui in reatu conſtituti, criminis conſcientiâ ſibi manus intulerunt. Lege notata D. hoc tit.

LI. *De ſententiam paſſis & reſtitutis.*

POſtquàm dictum eſt de pœnis irrogandis, conſequenter agitur de earum remiſſione, cùm damnati reſtituuntur à principe. Huic rubricæ ſatisfeci. D. eod. tit. Abſolutus eſt vnà cum libro nono Codicis, tractatus de iudiciis criminalibus.

LIBER X.

TITVLVS I.

De iure fiſci.

IVRA omnia & iudicia à tit. 19. primi libri ad hunc vſque locum, ſunt de rebus & perſonis priuatis: hoc autem libro explicabuntur iura fiſcalia, & municipalia. Quapropter huius libri duo ſunt ſegmenta: prius de iure fiſci: poſterius de iure municipiorum. Prioris ſegmenti tres ſunt partes: prima generalis de iure fiſci: ſecunda de variis cauſis, ex quibus res ad fiſcum pertinent: tertia de rationibus fiſcalibus. Prima pars continetur hoc primo titulo, cui ſatisfeci D. eod.

II. *De conueniendis fiſci debitoribus.*

IN ſecunda parte quinque cauſæ explicantur ex quibus res ad fiſcum deuoluuntur. Prima cauſa eſt contractus. Hoc loco conſiderantur tres contractus. Primus contractus eſt interceſſiu: de qua nota, iure Codicis ſpeciale eſſe in fiſco, vt priùs excutere debeat debitorem principalem, quàm conueniat fideiuſſorem, aliúmve interceſſorem, aut extraneum hypothecæ poſſeſſorem. l. 1. & D. de iu. fiſ. l. Moſchis. 47. in princ. nam priuatis creditoribus datur electio conueniendi quem velint. C. de oblig. & act. l. vlt. & de pignor. l. diſtractis. 14. l. perſecutione. 24. & de fideiuſſor. l. 4. l. 5. l. reos. 23. etiam contra fiſcum. C. eod. l. 3. ſed hodie etiam priuati coguntur vti hoc ordine, vt primò excutiant reum principalem, deinde fideiuſſorem, poſtremò extraneum hypothecæ poſſeſſorem. Nou. conſtit. 4.

III. *De fide & iure haſtæ fiſcalis & de adiectionibus.*

SEcundus contractus eſt venditio: de qua nota primò, venditionem publicè fieri haſtâ poſitâ. Feſtus, 1
Haſtæ, inquit, *ſubyciebantur, quæ venumdabant: quia ſignum præcipuum eſt haſta.* ¶ Nota ſecundo, rem addici ei, qui licitatione vincit, id eſt, plus offerenti. 2
¶ Nota tertiò, poſt addictionem alicui factam à fiſco, 3
poſſe alium quempiam intra ſtatuta tempora plus adiicere, ita vt noua licitatio fiat, & res iterum plus offerenti addicatur, ſiue idem qui antea obtinuit, ſiue alius licitatione vincat: quamuis poſt rem à repub. addictam adiectio non admittatur. l. 4. & C. de vendend. reb. ciui. l. 1. & D. de iu. fiſ. l. vlt. & ad municip. l. Lucius. 21. §. vlt. in multis enim eſt melior conditio fiſci, quàm reipub. quia reſpublica vtitur iure priuatorum. D. qui potior. in pign. hab. l. ſi pignus. 8. & C. eod. l. 4.

IV. *De venditione rerum fiſcalium cum priuatis communium.*

NOta quartò, ſpeciale eſſe in fiſco, vt, ſi rem cum alio communem habeat, totam vendere poſſit, quò faciliùs emptorem reperiat, vt notaui ad tit. C. de commun. rer. alien.

V. *Ne fiſcus rem quam vendidit, euincat.*

NOta quintò, fiſcum non poſſe retrahere, quod bona fide addixit. l. 1. & 2. in hoc igitur comparatur priuatis venditoribus, quibus euincere volentibus obſtat exceptio rei venditæ & traditæ. D. de except. rei vendi. l. 1. & to. tit.

VI. *De his, qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt.*

TErtius eſt contractus mutui. Nota poſſe quidem aliquem mutuam pecuniam accipere à ciuitate. D. de Senatuſconſ. Macedon. l. nihil. 15. vel à reipub. adminiſtratore publicam pecuniam fœnori dante. D. de vſur.

de vſur.l.Gaius.11. ſed nec ex arca præfectoria, nec ex theſauris principis mutuari licere. Qui inde mutuum acceperit, quadruplũ reſtituit.l.1. Qui hinc mutuum ſumpſerit, in exilium bonis confiſcatis mittitur.l.2. Hactenus de contractibus.

VII. *Pœnis fiſcalibus creditores præferri.*

SEcunda cauſa eſt crimen, ex quo vel bona confiſcantur, vel multa fiſco defertur. Nota fiſcum, qui regulariter aliis creditoribus præfertur, in pœnis exigendis poſtponi ceteris: quod iam expoſui ad tit.de priuileg. fiſ.

VIII. *De fiſcalibus vſuris.*

COmmuniter de ſuprà dictis cauſis, id eſt, de contractibus & delictis duo notentur. Primò, vſuras fiſco ex contractu deberi etiam ob nudum pactum ſine ſtipulatione.D.de vſur. l.Herennius.43.(nec mirum cùm etiam ciuitati debeantur.D.eod.l.etiam.30.) videlicèt vſuras ſemiſſes.l.vlt.ex crimine & pœna non deberi.l.1.

IX. *De ſententijs aduerſus fiſcum latis retractandis.*

SEcundò, rem contra fiſcum iudicatam retractari ex cauſa intra triennium, non poſt triennium, niſi ob præuaricationem, aut manifeſtam fraudem.l. vn. aut noua inſtrumenta reperta. D. de re iudica. l. Imperatores.35. Expoſitæ ſunt duæ cauſæ, ex quibus res ad fiſcum pertinent, videlicèt contractus, & delicta.

X. *De bonis vacantibus, & de incorporatione.*

TErtia cauſa eſt, ſi quis ſine herede deceſſerit, hoc enim caſu dicuntur bona vacantia, & ad fiſcum pertinent.l. 1.l.4. & J. de præpoſ. ſacri cubiculi.l.4. verſ. in teſtatorum. ex lege Iulia. D. de lega. j. l. quidam.96.§.1. De his bonis vacantibus tria proponuntur: quorum primum eſt incorporatio. Incorporare eſt rebus fiſcalibus addere, & quaſi in vnum corpus redigere atque coniungere.

XI. *De delatoribus.*

1 SEcundum eſt delatio, quæ tamen ad alias quoque cauſas præter bona vacantia producitur. nam delator eſt, qui rem ad fiſcum pertinentem voluntariè.l.2. non officij neceſſitate coactus. d.l.2. & D. de his quæ vt indign.l.5.§. aduocatum. præmij cauſâ, non aduerſarij vlciſcendi gratia. D. de iur. fiſ. l.2. in princ. nec reipubl. nomine. l.4. & d.l.2. in princ. nec vt cauſam ſuam defendat. l.3. & D. de iu. fiſ. l. delator.44. nec in crimine læſæ maieſtatis. l. vltim. §. hæc cùm generaliter. fiſco nunciat. d.l.4. Idem vocatur accuſator, præſertim ſi crimen publicum deferat. D. de iu. fiſ. l. ſenatus.15. in princ. l. deferre.18. §. item eos. verſ. iidem decreuerunt. & quadruplator; quia quartam partem eorum, quæ in fiſcum rediguntur, plerumque pro præmio accipit. Aſcon. in diuinat. &
2 Verr.3. Feſtus in verbo *quadruplatores.* ¶ Nota primò alios cogi deferre, vt palatinos l.vlt.§.ſchola.alios omnino prohiberi, vt mulieres, viros clariſſimos, milites, veteranos.D.de iu.fiſ.l.deferre.18.alios non omnino à delatione arceri, ſed tantùm prohiberi ne quaſdam perſonas deferant; vt filius non poteſt deferre patrem vel matrem, libertus patronum, ſeruus dominum.l.vlt.§.1. alios pro libitu poſſe deferre, vel non deferre. l.2. & d.l.vltim.§. ſchola. & D. de iu. fiſ.l.res
quæ.22.§.vlt. ¶ Nota ſecundò aliquem deferre vel 3
per ſe, vel per alium, nam & mandator perinde tenetur, ac delator. D. de iu.fiſ. l.1. in princ.l.2.§.Diuus Pius. l. ſenatus.15.§.1. l. res quæ.22.§.vlt. & ll. ſeqq.
¶ Nota tertiò aliquem deferre vel alios, vel ſemet- 4
ipſum. D.de iu.fiſ.l.1.in princ.l.edicto.13. l.ſenatus.15.
§.ſenatus. ¶ Nota quartò varias eſſe cauſas, ex qui- 5
bus ſit delatio. Nam Calliſtratus in l.1.in princ. D.de iu. fiſ. tredecim cauſas enumerat. I. Si fideicommiſſum incapaci ſit tacitè relictum. II. Si heres ſit indignus hereditate, vt quia non vindicauit necem defuncti, aut teſtatorem infirmum neglexit vt moreretur. III. Si princeps ſit heres inſtitutus, & in eius fraudem teſtamentum vel codicilli ſurrepti dicantur. IV. Si quis dicatur theſaurum inueniſſe, qua de re dicam ad tit. J. de theſauris. V. Si rem magni pretij comparauit à fiſco vili pretio. VI. Si fiſcus præuaricatione victus dicatur. VII. Si quis conſcientia criminis & metu pœnæ ſibi mortem conſciuerit. VIII. Si defunctus dicatur obnoxius crimini perduellionis, vel alij, quod morte non extinguitur. IX. Si domus deſtructa ſit negotiationis cauſâ, id eſt, vetigna ſeorſum & particulatim diſtrahantur. X. Si quis accuſationem inſtitutam deſeruerit, qua de re dictum eſt ad tit. de Senatuſconſulto Turpilliano. XI. Si res litigioſa vænierit: de qua dictum eſt in tit. D.de litigioſ. XII. Si pœna fiſco debeatur ex priuato contractu, veluti ſi præſes fundum in prouincia cui præeſt, emerit. D. eod. l. aufertur.46.§. quod à præſide. XIII. Si quis in commiſſum inciderit, vt ob vectigal non ſo-
lutum. ¶ Nota quintò delationi bonorum vacan- 6
tium præſcribi quadriennio, quod computatur ex die, quo certum eſſe cœpit nullum eſſe ſucceſſorem, idcòque bona eſſe vacantia. ꝰ de quadr. præſcript. l.1. & D. ſi quis omiſſ. cau.teſtam.l.6.§.certè.& de diuerſ. tempor, præſcript. l. intra.10. & de iu.fiſ. l.1.§. Diuus. delationi autem ex cauſa commiſſi præſcribi quinquennio, ꝰ. de vectigal. & commiſ. l.2. ceteræ cauſæ fiſcales finiuntur præſcriptione viginti annorum. D. de requir. vel abſentibus damn. l.3. & de iu. fiſ. l.1.§.
præſcriptio. ¶ Nota ſextò delatorem non admitti, 7
niſi dato fideiuſſore ad ſummam quinque librarum auri caueat ſe delationem executurum & probaturum. hoc enim cauetur Græca conſtitutione, quam Contius refert ad tit. ꝰ. de offic. com. rer. priuat. Cuiacius verò ad tit. de offic. diuerſ. iudic. & ſiue in hoc ſiue
in illo titulo, eſt ordine ſecunda. ¶ Nota ſeptimò 8
rebus delatis neque ſigilla imprimi, neque aliquid in-
nouari ante latam ſententiam. d. l.2.§.vltim. ¶ Nota 9
octauò delatorem puniri, I. Si delatio prohibita ſit, vt ſerui contra dominum. l.6. & 7. II. Si ſine aduocato fiſci denunciet. l.5. nam aduocatus fiſci & delator hac in parte iuris ita iunguntur, vt alter ſine altero nihil facere poſſit. d.l.5. & l. vlt. in princ. III. Si calumnietur, aut tergiuerſetur, non probans, aut non perſequens inſtitutam denunciationem. d. l. vltim. §. penult. quemadmodum ſi delationem peregerit & probauerit, præmio afficitur, quartam partem pro
præmio plerumque accipiens, vt ꝰ. notaui. ¶ Nota 10
nonò, delatum, qui dato pretio cum delatore paciſcitur, vel eum corrumpit, pro confeſſo haberi. D.de iur. fiſ. l.4. & l. eius. 29. in princ.

XII. *De petitionibus bonorum ſublatis.*

TErtium eſt conceſſio, de qua tres quæſtiones diſſoluuntur. Primò quæritur, an bona vacantia, vel commiſſa, vel ſimilia, ſint petentibus concedenda. Horum petitio iure reprobatur, quamuis ſine petitione concedi poſſint. l. 1. & 2. hic enim habet locum, quod dicitur in l. 1. §. proinde. D. de extraordin. cognit. multa honeſtè accipi, quæ non honeſtè petuntur.

XIII. *De ijs qui ſe deferunt.*

SEcundò quæritur, an ſint concedenda iis qui ſe deferunt. Finge fideicommiſſum tacitè relictum eſſe incapaci. Si heres ſe deferat, trientem omnium bonorum habet pro præmio. Si fideicommiſſarius, dimidiam partem aſſis, ſi nondum quicquam reſtitutum ſit? vel dodrantis, ſi dodrans ei fuerit reſtitutus. l. vn. & D. de iu. fiſ. l. edicto. 13. & l. pen.

XIV. *Si imperialis liberalitatis ſocius ſine herede deceſſerit.*

TErtiò quæritur quis ſit conceſſionis effectus. vbi notatur, ſi princeps duobus ſimul & communiter aliquid donauerit, & eorum alter ſiue herede deceſſerit, non ei ſuccedere fiſcum, vt aliàs fieri ſolet, ſed donationis conſortem ſeu ſocium. l. vn. Expoſitæ ſunt tres cauſæ, ex quibus res ad fiſcum pertinent.

XV. *De theſauris.*

QVarta cauſa eſt inuentio theſauri, cuius dimidia pars ad fiſcum pertinet. Sed vt hoc obtineat, multa requiruntur. I. Vt ſit theſaurus propriè dictus, qui nihil aliud eſt, quàm pecunia ante omnem memoriam depoſita, cuius dominus ignoratur. vel, Vetus quædam depoſitio pecuniæ, cuius memoria non extat, vt iam dominum non habeat. D. de acquir. rer. dom. l. numquam. 31. §. 1. vbi depoſitio pecuniæ accipitur pro re depoſita, vel, Depoſitiua pecunia, quæ longa vetuſtate dominum amiſit. Caſſiod. lib. 6. Variar. cap. 8. nam theſaurus, qui dominum habet. D. ad exhib. l. theſaurus. 15. & de acquit. poſſeſſ. l. peregre. 44. in princ. non eſt propriè theſaurus. D. de iu. fiſ. l. 3. §. vlt. nec eius pars ad fiſcum pertinet. II. Vt ſit inuentus in loco fiſcali, vel publico, vel principis, vel religioſo, vel in monumento. d. l. 3. §. penult. nam qui in loco ſuo inuenit, totum ſibi acquirit. d. l. 3. §. vlt. qui in alieno, ſi caſu fortuito inuenit, partitur cum domino fundi; ſin autem data opera inuenit totum domino fundi reſtituit. l. vn. & Inſtit. de rer. diuiſ. §. theſauros. III. Vt ſi in loco religioſo inuenerit, is locus ad ipſum inuentorem non pertineat: alioquin perinde totum theſaurum lucraretur, ac ſi in ſuo fundo inueniſſet. d. §. theſauros.

XVI. *De annonis & tributis.*

1 QVinta cauſa eſt collatio, ex qua ſubditi paſſim vocantur collatores, quia conferunt in publicum annonas, tributa, canonem largitionalium titulorum, operas, coëmpta, de quibus ſingulis ordi-
2 ne dicendum eſt. ¶ Inter annonas & tributa diſcrimen eſt, quòd annonæ conſiſtunt in ſpeciebus, vt frumento, vino, oleo, ſale, pane, carne, tributa (quæ & contributiones dicuntur. ℑ. de apoch. publ. l. 1. & D. de adminiſt. tut. l. ſine herede. 32. §. penult. & in tributiones. D. de muner. & honor. l. penult. & vlt. & de veteran. l. penult.) in corporibus, vt auro, argento, ære, equis, veſtibus. ſæpe tamen tributi vocabulum latiùs accipitur, vt etiam annonas complectatur. C. Th. lib. 11. tit. 2. ¶ Tributorum duo ſunt 3
genera. nam alia ſunt ſoli, alia capitis. illa imponuntur fundo: hæc, perſonæ. D. de cenſib. l. vlt. §. Diuus Veſpaſianus. ¶ Rurſus tributorum & annonarum 4
alia ſunt conſuetudinaria ſiue ordinaria, ſiue ſolemnia, alia extraordinaria. l. 5. & ℑ. tit. prox. l. 1. Athalaricus rex apud Caſſiod. lib. 9. var. cap. 10. *Per quartam feliciter indictionem, quicquid à vobis ſupra conſuetudinariam functionem augmenti nomine vel petebatur vel conſtat exactum, liberalitas noſtra concedit.* ¶ Finis anno- 5
narum & tributorum eſt, vt princeps exercitus alere ac rempub. tueri poſſit. ℑ. de exactor. tribut. l. 2. in fin.

XVII. *De indictionibus.*

ANnonis & tributis duo accidunt, indictio, & 1
exactio, quorum vtrumque fit auctoritate principis. Indictio præcedit: exactio ſequitur. indictio collatoribus onus iniungit, & ab eis dicitur depoſcere: exactio verò ad ſoluendum compellit. ℑ. tit. prox. l. vn. ¶ Nota primò, *indictionem* eſſe verbum homo- 2
nymum: quia modò ſignificat iniunctionem oneris, modò ipſum onus, quod iniungitur. ſ. tit. prox. l. 3. vbi indictio ſumitur pro indicto, vt pactio pro pacto, & id genus cetera. ¶ Nota ſecundò ex hac indictio- 3
ne cœpiſſe annos numerari ſub Conſtantino, vt Onuphrius probat ex Faſtis Græcis, in quibus ad conſulatum Conſtantini II. & Licinij II. adſcriptum eſt, *Ἰνδικτιόνων Κωνσταντινιανῶν ἐντεῦθεν ἀρχή.* Onuphrij ſententiæ, motus horū Faſtorum auctoritate, ſubſcribit Cuiacius quamuis Cedrenus ad Theodoſij magni tempora initium huius conſuetudinis referat. ¶ Nota 4
tertiò indictionum dinumerationem ſumere initium à Kal. Septembr. ſ. tit. prox. l. vlt. & ℑ. de milit. teſt. l. 1. & No. 128. in princ. Hodie tamen tabelliones imperiales indictionem inchoant ſub æquinoctium autumnale, id eſt, 8. Kal. Octobris: pontificij verò 8. Kal. Ianuarias, vt cum annis Chriſti magis conueniat. ¶ Nota quartò indictionum numerum non excedere 5
quindecim, ſed recurrere, ita vt pro decima ſexta dicatur iterum indictio prima, & pro decima ſeptima dicatur ſecunda, & ita deinceps. No. 147. cap. 1.

XVIII. *De ſuper indicto.*

SVperindictum eſt ordinariæ indictionis augmentum extraordinarium. Hactenus de indictione: conſequenter dicamus de exactione.

XIX. *De exactoribus tributorum.*

DE exactione tributorum primò quæritur à quibus exigantur. Ad ea exigenda palatini mittuntur ex ſcrinio canonum, qui vocantur exactores, vt in hac rubr. Græcè ἐκλήπτορες. No. 134. cap. 2. & No. 147. cap. 1. vel πράκτορες. Nou. 30. cap. 2. 3. 4. vel ἀπαιτηταί. d. Nou. 30. cap. 3. vel retento Latino vocabulo ἐξάκτορες. Nouel. 128. cap. 8. Item appellantur canonicarij. l. vltim. & d. Nouel. 128. cap. 6. & ſcriniarij. d. Nou. 135. cap. 2. in fi. & d. Nouel. 147. cap. 2. Item δημευταί. Nou. Leo. 61. Item ſuſceptores. ℑ. de apochis publ. l. 1. Specialiter autem, qui militares annonas exigunt, opinatores vocantur, quia opinionem, id eſt, agri cenſum exigunt. l. 7. & ℑ. de erogat. mil. anno. l. opinatoribus. 11. l. his ſcholaribus. 14. a quibus differunt optiones.

optiones. hi namque non exigunt, ſed ab opinatoribus exactam annonam militibus diſtribuunt. ℐ. eod. l. excellentia. 9. & ℐ. de apoch. publ. l. 3. & Nouel. 130. Nouel. Martia. 2. Si collatores exactoribus non ſoluerint, ex d. l. vltim. mittuntur compulſores, quos mitti prohibet. d. Nouel. 128. cap. 6. Illi autem mittuntur vel à comite domorum, aut præpoſito ſacri cubiculi. Non. 30. vel à comite priuatarum. Caſſiod. lib. 6. cap. 8. Cuiac. in Nou. 128.

XX. *De ſuperexactionibus.*

SEcundò quæritur quantum exigi debeat. Non plus exigi debet, quàm contineatur eâ notitiâ, quæ appellatur delegatio. ſ. de anno. & trib. l. 4. Sudas in verbo ἐνδελεγάτιον. vel deſcriptio. ℐ. de apoch. publ. l. 1. & διατύπωσις. Nouel. 128. quæ manat à principe. d. l. 4. & menſe Iulio vel Auguſto (quoniam ſequenti menſe indictionis annus incipit, vt ſ. docui) inſinuatur apud acta præfectorum prætorio: deinde anni initio à præfectis prætorio mittitur ad præſides prouinciarum: & à præſidibus proponitur in ſingulis ciuitatibus: vt omnes & ſinguli ſciant, quantum conferre oporteat. d. l. 5. & d. Nou. 128. in princ. Huic deſcriptioni nec addere, nec detrahere licet. d. l. 4. Quòd ſi vltra debitam quantitatem exactor aliquid extorſerit, in duplum id reſtituit: &, ſi in hoc crimine perſeueret, capite punitur. l. vn. Ex conſtitutione autem Leonis. 61. ex primo delicto tenetur in duplum: ex ſecundo in quadruplum, & ab officio remouetur cum infamia: ex tertio, capite plectitur.

XXI. *De capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum causâ.*

TErtiò quæritur quomodo tributa exigantur, ſeu quomodo collatores ea ſoluere cogantur. Pignura capiuntur. l. 2. & diſtrahuntur. l. 1. vel curiæ cum onere ſoluendi tributi addicuntur. ℐ. de exactor. tribut. l. penult. Exactor autem, qui ſciens tributum ab aliquo non deberi, pignus cepit & vendidit, furti tenetur. ſ. de furt. l. etiam. 8.

XXII. *De apochis publicis, & de deſcriptionibus curialibus.*

1 QVarto quæritur quomodo caueatur collatoribus, ne bis eadem tributa ſoluant. Cauetur apochis publicis, quæ & ſecuritates vocantur. l. 1. 2. 3. quia debitori eiúſque patrimonio ſecuritatem tribuunt. Caſſiod. lib. 11. cap 7. *Meritò teſtimonium ſolutionis ſecuritas dicitur, de quo non ſolum animus, ſed ſubſtantia communitur.* & recauta. Nouel. 130. cap. 1. Auguſti de cura pro mortuis, *Vbi eſſet recautum, quo illa cautio vacuata fuerat, indicauit.* Sodas, Ῥίκαυτον (ſic legendum, non, vt in libris editis, ῥίκαυχον) ἐκ τῆς Ῥωμαίων, ἀποχῆς εἶδος. Poſteriores vocarũt euacuatorias vt quandoque Græci ἐκκενωτικάς, quia per eas obligatio euacuatur & infirmatur. Cuiac. hìc. Item appellantur ἀποδείξεις. in Nouellis paſſim: vbi vetus interpres vertit, *de ſuſcepta.*

2 ¶ Quintò quæritur quomodo collatoribus proſpiciatur ne vltra debitum exigantur. Proſpicitur deſcriptionibus, de quibus paulò antè dixi ad tit. de ſuperexactionibus. Hæ vocantur deſcriptiones curiales: quia cuiuſque curialis, id eſt, collatoris nomen, & modus collationis definitur. l. 1. Hactenus de tributis.

XXIII. *De canone largitionalium titulorum.*

DIctum eſt tit. 16. conferri in publicum à ſubditis annonas, tributa, canonem, operas, & coëmpta: quoniam igitur actum eſt de annonis & tributis, ceteras collationes breuiter pro ratione noſtri inſtituti percurramus. Canon largitionalium titulorum eſt, qui ex more infertur theſauris, vel priuato ærario, ex quo princeps dona & largitiones publicè priuatímve facit, & neceſſaria comparat. ℐ. de cupreſſ. l. 2. & ℐ. de metal. l. 1. vel exequitur. ℐ. de pri. dom. Aug. l. vltim. Idcirco idem dicitur comes theſaurorum, ſacrarum largitionum, & ſacrarum remunerationum ſeu muneratiomum. ℐ. de commea. l. 2. & de palat. ſacrar. largit. l. palatinos. 10. & C. Th. de appellat. l. rationales. 41. Cuiacius hìc.

XXIV. *Ne operæ à collatoribus exigantur.*

DE operis nota, alias illicitè exigi. l. vn. veluti vt ruſticus equos proſequatur. ℐ. ne ruſtica ad vlt. obſeq. deuoc. l. 1. aut alia ſeruitia præſtent. ℐ. eod. l. 2.

XXV. *De immunitate nemini concedenda.*

ALias licitè exigi, & quidem neminem ab his excuſari, veluti ad Nili aggeres reparandos. l. 2. & ad portum, aquæductus, murorum inſtaurationem vel extructionem. ſ. de operib. public. l. 6.

XXVI. *De conditis in publicis horreis.*

DE coëmptis nota primò ſubditos cogi fiſco vendere ſpecies annonarias. ℐ. de quibus mun. vel præſtat. nem. lic. ſe excuſ. l. 1. & 3. & C. Theod. de publ. compar. l. 2. Cuiac. lib. 1. Obſeru. cap. 35. frumentum vero ita coëmptum reponi in publicis horreis, vt inde vſui publico vel exercitui ſeruiat, ſed ita vt antè vetus, quàm nouum frumentum inſumatur. l. 1.

XXVII. *Vt nemini liceat in coëmptione ſpecierum ſe excuſare, & de munere ſitoniæ.*

NOta ſecundò, hoc onus vendendi frumenti appellari coëmptionem, vt in hac rubrica, & in l. 1
2. ℐ. de frum. vrb. Conſtant. ſeu ſynoneron. C. Theod. de public. compar. l. 1. à Suda συνωνὴ, à quo onere nemo excuſatur l. 1. & ℐ. de quib. muner. vel præſtat. nem. lic. ſe excuſ. l. 1. & 3. ¶ Nota tertio, munus 2
emendi à prouincialibus frumenti appellari in hac rubr. ſitoniam ἀπὸ τοῦ σίτου, id eſt, à frumento. Inde ſitonæ dicuntur, quibus cura frumenti comparandi incumbit, quod quidem munus perſonale eſt. D. de muner. & honor. l. 1. §. perſonalia. l. munerum. 18. §. cura. à quo ætas ſeptuaginta annorum, vel numerus quinque incolumium liberorum excuſat. D. eod. l. 3. §. cura.

XXVIII. *De collatione donatorum, vel releuatorum, aut tranſlatorum, ſeu adæratorum.*

POſtquàm egimus de iis quæ conferuntur, iam dicamus de fundis, quibus onus collationis impoſitum eſt. His accidunt quatuor, quæ in hac rubrica proponuntur, & à principe manant: donatio, releuatio, tranſlatio, & adæratio. Nam princeps interdum

dum donat poſſeſſionem dempto canone, quandoque releuat fundum ab onere tributi, aliàs transfert ex vna functione in aliam, nonnunquam adærat, id eſt, æſtimat, & pecuniâ taxat, quod in annonis conferebatur. In his omnibus fundis donatis, releuatis, tranſlatis, adæratis, iubent Imperatores Theodoſius & Valentinianus. l. vn. ſeruari diſpoſitionem Auriochi præfecti prætorio, cuius definitionem extare in l. vltim. Theodoſ. hoc tit. Cuiacius notat. Hæc igitur ſeruatur in donatis, releuatis, tranſlatis, & adæratis.

XXIX. *De collatione æris.*

NOo eſt autem exiſtimandum adærationem hoc efficere vt omnimodo æs præſtetur. nam & quæ prouinciæ æs præſtant, vt Cyprus, vice æris poſſunt iuſtam æſtimationem ioferre. quod & in argento obtinet. Itaque liberum collatoribus eſt, æs, vel argentum; aut æſtimationem eius ſoluere. Æſtimantur autem 20. æris libræ vno auri ſolido: & argenti libra quinque ſolidis. l. vn. & ʒ. de argen. pretio. l. vn.

XXX. *De diſcuſſoribus.*

IVris fiſcalis expoſitio tripertita eſt, vt tit. 1. expoſui. quoniam igitur abſoluta eſt prima pars de iure fiſci in vniuerſum; & ſecunda de cauſis, ex quibus aliquid ad fiſcum pertinet: ſupereſt tertia de rationibus fiſcalibus, quæ examinandæ ſunt à diſcuſſoribus. Hi Græcè vocantur λογοθέται. oec aliter quàm ex ſpeciali iuſſu principis creari poſſunt. l. vlt. Hic eſt finis tractatus de iure fiſcali: cooſequenter dicendum de iure municipali.

XXXI. *De decurionibus, & filiis eorum: & qui decuriones habentur, quibus modis à fortuna curiali liberentur.*

1 TRactatus de iure municipali eſt bipertitus: prior pars eſt de perſonis, poſterior de muneribus & honoribus. Perſonæ municipales aut ſunt decurio-
2 nes, aut ſimpliciter municipes. ¶ De decurionibus nota primo qui ſint decuriones, quod expoſui. D. hoc t.
3 ¶ Nota ſecundò varia priuilegia tribui non ſolùm decurionibus, ſed etiam eorum filiis, vt ibid. notaui.
4 ¶ Nota tertiò decuriones à curiali conditione liberari variis modis, qui proponuntur in l. vlt.

XXXII. *Si ſeruus, aut libertus ad decurionatum adſpirauerit.*

NOta quartò nec ſeruum. l. 2. nec libertum, niſi ius aureorum annulorum ſit conſecutus, aut natalibus reſtitutus poſſe fieri decurionem. l. 1.

XXXIII. *De prædiis curialium ſine decreto non alienandis.*

NOta quintò decuriones in hoc comparari minoribus, quòd non poſſunt prædia ſua vendere, niſi decretum præſidis, vel eius qui vices præſidis obtinet, cauſâ cognitâ alienationem permittat. l. 1. & ʒ. de officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet. l. 2. ſed eo diſtingui, quòd poſſunt ea ſine decreto donare, vel permutationis aliáve quauis præter venditionem cauſa alienare. l. vlt.

XXXIV. *Quando, & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo diſtributionis eorum.*

NOta ſextò, ſi curialis habeat liberos curiæ obnoxios, bis omnino iure Codicis deberi quartam partem ex bonis paternis, nec ſatis eſſe, ſi eis relinquatur ea pars, quæ excludit quetelsm inofficioſi, id eſt, iure Codicis quadrantem, ex Nouel. 18. trientem vel ſemiſſem legitimæ portionis. l. vltim. Quòd ſi curiali nulli ſiot liberi, tunc quarta illa bonorum pars ipſi curiæ debetur. l. 1. Hodie pro quarta parte eſt dodrans ex Nouel. 18. cap. 2. & Nouel. 38. & Nouel. 89. c. 5. Finge extraneum heredem inſtitutũ eſſe à curiali. modus diſtributionis bonorum hic eſt iure Codicis, vt curia quadrantem accipiat, extraneus heres dodrantem: ſed iure Nouellarum è contrario heres habet quadrantem curia dodrantem.

XXXV. *De imponenda lucratius deſcriptione.*

NOn ſolùm autem partem bonorum heredi non curiali aufert curia: ſed etiam ex ſua portione in iugationes ſingulas eidem curiæ hæres non curialis quatuor ſiliquas præſtare cogitur. l. vn. eſt autem ſiliqua, viceſima quarta pars ſolidi; proinde quatuor ſiliquæ ſextam ſolidi partem conficiunt. Ab hoc onere quatuor ſiliquarum eximuntur. I. Res mobiles, aut ſe mouentes. II. Tituli oneroſi, tantum enim lucratiuis imponitur. Lucratiui tituli ſunt hereditas, legatum, fideicommiſſum, mortis cauſa vel inter viuos donatio. oneroſi ſunt emptio, permutatio, dos, donatio propter nuptias. III. Heredes curiales. IV. Heredes, qui ſunt in numero parentum, aut liberorum ipſios defuncti, licèt curiales non ſiot: tantùm enim extraneis hæc deſcriptio imponitur. d. l. vn. V. Eccleſiæ & alia loca pia. ʒ. de ſacroſ. eccleſ. l. ſancimus res. 22. & Nouel. 131. cap. 5.

XXXVI. *De præbendo ſalario.*

NOta ſeptimò decuriones nemini poſſe ſalarium conſtituere ſine iuſſu principis. l. vn.

XXXVII. *Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.*

NOta octauò non licere decurioni ciuitatem relinquere, & ruri habitare. Pœna ſecus facientium eſt ruris confiſcatio. l. vn. Hucuſque de decurionibus.

XXXVIII. *De municipibus originariis.*

COnſequenter agitur de municipibus, qui (vt expoſui D. ad municipal. num. 2.) partim ſunt originarij.

XXXIX. *De incolis, & vbi quis domicilium habere videatur, & de iis qui ſtudiorum cauſâ in alia ciuitate degunt.*

PArtim voluntarij, vt incolæ. Incolæ autem dicuntur (vt eodem loco notaui) ratione domicilij. l. 5. 6. 7. Hinc quæritur, vbi quis domicilium habeat. Ibi quis

quis domicilium habere dicitur, vbi larem, rerúmque
ac fortunarum ſuarum ſummam conſtituit: vnde rur-
ſus non ſit diſceſſurus, ſi nihil auocet: vnde ſi profe-
ctus eſt, peregrinari videtur: quò ſi rediit peregrinari
deſiit. l. 7. Sed nec is qui ſtudiorum cauſâ aliquo loco
moratur, niſi decem annis tranſactis eo loci ſedes ſibi
conſtituerit, nec ciùs pater frequenter ad eum com-
means, domicilium ibi habere creditur. l. 2. Cetera de
domicilio vide d. tit. D. ad municipal. Hactenus di-
ctum eſt de perſonis municipalibus deinceps videa-
mus de muneribus & honoribus, quos hæ perſonæ
ſubeunt.

XL. *De honoribus, & muneribus non continuandis inter patrem & filium & de interuallis.*

DIfferentiam honoris & muneris, & quid vtrum-
que ſit, expoſui ad tit. D. de muner. & honor. De
his in præſentia duplex tractatus inſtituitur, alter ge-
neralis, alter ſpecialis. Conſtat autem tractatus gene-
ralis tribus partibus. Prima pars eſt de diuiſione in per-
ſonalia & patrimonialia. Omnis honor eſt perſonalis
munus autem partim eſt perſonale, partim patrimo-
niale, vt docui d. tit. D. de mun. & honor. num. 2. De
honore & munere perſonali nota neminem poſſe ho-
norem aut munus continuare, immo nec inter patrem
& filium continuationem honoris vel muneris ad-
mitti, quia pro vna perſona habentur. l. 1. ſi modò alij
idonei reperiantur, quibus iniungi poſſit. D. de mu-
ner. & honor. l. honor. 14 §. vlt. Sed poſt temporis in-
teruallum iure conſtitutum poteſt alicui idem vel
alius honor deferri, aut munus iniungi. Tempus au-
tem varium eſt. nam ab honore ad eundem honorem
datur quinquennij vacatio, ad diuerſum triennij. le-
gatione autem perfunctis, biennij vocatio conceſſa
eſt. l. 2. Eandem triennij & quinquennij diſtinctionem
in muneribus adhibendam cenſet Cuiacius arg. l. 5. D.
de muner. & honor.

XLI. *De muneribus patrimoniorum.*

DE muneribus autem patrimonialibus nota primò
ea eſſe ab omnibus præſtanda. l. 2. etiam ab iis qui
immunitatem ſimpliciter ſunt conſecuti; quoniam ea
immunitas coanguſtatur ad munera perſonalia. l. 3.
Opus igitur eſt, vt patrimonialia nominatim à prin-
cipe remittantur. D. de vacat. & excuſat. mun. l. ſunt
munera. 11. Idem obtinet etiam in munere tutelæ, li-
cèt ſit perſonale. D. de excuſat. l. ſpadonem. 15. §. qui
accepit. l. non tantùm. §. eos qui. & §. ſeq.

XLII. *Quemadmodum ciuilia munera indicuntur.*

1 NOta ſecundò alia eſſe munera ordinaria, quæ ex
ordine indicuntur, id eſt, quæ quiſque ſuo ordi-
ne ſubire cogitur. C. tit. prox. l. 1. & D. de muner. &
honor. l. 3. §. eos. & §. præſes. & de legationib. l. 7. l.
vicarius. 15. alia extraordinaria, quæ extraordinem
omnibus indicuntur, vt angariæ belli tempore. C. tit.
prox. l. vlt. & C. de ſacroſanct. eccleſ. l. neminem. 11.
& C. de vacat. public. mun. l. vn. & D. de muner. &
honor. l. cui muneris. 12. & de vacat. & excuſ. mu-
2 ner. l. in honoribus. 8. §. qui muneris. ¶ Omnibus
autem commune eſt, vt pro modo fortunarum, non
vltra vires patrimonij ſingulis indicantur. l. vlt. & C.
3 tit. prox. d. l. 1. ¶ Ad hæc nota verbum *ciuilia* in hac
rubrica eſſe epithetum munerum. nam munus, munus
ciuile, & munus publicum, vnam & eandem rem ſi-
gnificant. D. de muner. & honor. l. vlt. §. hæc omnia.
vnde nihil refert, vtrùm in ſeq. rubr. legas *munera*, an
publica munera: cùm alij Codices aliam ſcripturam ha-
beant. Hactenus prima pars tractatus generalis de mu-
neribus & honoribus.

XLIII. *De his qui ſponte publica munera ſubeunt.*

SEcunda pars eſt de immunitate; id eſt, vacatione
munerum, de qua quatuor quæſtiones diſſoluun-
tur. Prima quæſtio eſt, ſi immunis ſponte ſua munus
ſubeat, an ſibi præiudicium faciat, & immunitatem
amittat. Qui decurionem ſe fieri paſſus eſt, immuni-
tatem amittit. D. de iu. immun. l. penult. §. vlt. niſi
de immunitate ſeruanda pactus ſit, aut partem tan- 1
tùm decurionatus adgnouerit, putà ad aliquos hono-
res ſuſcipiendos: nam à ceteris honoribus & muneri-
bus excuſabitur. l. 1.

XLIV. *De his qui à principe vacationem acceperunt.*

SEcunda quæſtio eſt, quis poſſit immunitatem con- 1
cedere. Nota primò poſſe plenam concedi ſpeciali
beneficio principis, vt iam notaui tit. 41. ¶ Nota ſe- 2
cundò immunitatem reſcripto principis conceſſam, li-
mitari tribus modis. I. Ad tempus concedi reſcripto
principis poteſt, non in perpetuum. C. de decur. l. ne-
mo. 14. C. vacuatis. 19. II. Non valet, niſi conceſſa ſit
ex iuſtis & approbatis cauſis, velut propter morbum,
aut inopiam. l. vn.

XLV. *De vacatione publici muneris.*

NOta tertiò per reſcriptum ea tantùm videri remiſ-
ſa, quæ ad tempus extra ordinem indicuntur, non
ordinaria munera. l. vn. & D. de mun. & honor. l. cui
muneris. 12. & de vacat. & excuſat. mun. l. in honori-
bus. 8. §. qui muneris.

XLVI. *De decretis ab ordine faciendis.*

NOta quartò nemini poſſe immunitatem decreto
decurionum tribui, præterquã liberalium artium
magiſtris, & medicis. l. 1.

XLVII. *De excuſationib. munerum.*

TErtia quæſtio eſt; quæ ſit cauſa immunitatis pro-
catarctica. nam is, qui immunitatem tribuit, de
quo fuit proximè dictum, eſt cauſa efficiens. Cauſa
procatarctica eſt excuſatio, de qua dixi ad tit. D. de
vacat. & excuſ. mun. tria tamen in titulis ſequenti-
bus notabimus.

XLVIII. *De quibus muneribus vel præſtationibus nemini liceat ſe excuſare.*

NOta primò quædam eſſe, à quibus nemo excuſatur,
vt munera patrimonialia. C. de mun. & hon. l. 2. 4.
5. 6. 7. penult. & vlt. & D. de vacat. & excuſ. muner.
l. 2. §. 1. & 2. l. ab his oneribus. 10. in princ. l. ſunt mu-
nera. 11. Sequentes igitur excuſationes pertinent ad
munera patrimonialia, quod etiam in multis ſequen-
tium titulorum legibus expreſſum reperitur. C. tit.
proxim.

XLIX. *Qui ætate ſe excuſant.*

NOta ſecundò varias eſſe excuſationum cauſas,
propter quas aliqui ſunt à muneribus perſonali-

bus immunes. Prima cauſa eſt ætas maior 70. annis. l.vlt.& ꝟ. de decur.l.5.& D.eod.l.2.§.vlt.& de muner. & bonor. l.3. §. quamuis. & §. cura. & de vacat.mun. l.2.§.1.& de iu.immun.l.3. & de excuſ. l.2. in princ.& Inſtit.eod.§.item maior.

L. *Qui morbo ſe excuſant.*

SEcunda cauſa eſt morbus ſonticus, vt cæcitas.l.1. & morbus articularis. l. 2. grauior & diuturnior, quàm podagra.l.3.

LI. *De his qui numero liberorum, vel paupertate excuſationem meruerunt.*

1 TErtia cauſa eſt numerus quinque liberorum. l.5. l. vlt. & ℑ. de ſumptibus recuper. l. vn. & D. de mun. & honor. l. 3. §. quamuis. & §. cura. Verumtamen ſicut non excuſat ab honoribus.l.1.ita nec à muneribus, quæ honoribus cohærent. D. de vacat. &
2 excuſ. mun.l.2.§.1. ¶ Numerus tamen duodecim, aut tredecim liberorum ab omnibus excuſat. ꝟ. de decurion. l. ſi quis decurio. 24. vbi duplex lectio eſt, altera habet *duodecim*, altera *tredecim*. Cuiacius verò emendat ſedecim ex l.5.§. demonſtratur. D. de iu.immun. Sed hæc emendatio contra librorum auctoritatem non eſt neceſſaria: quia in d.§. demonſtratur. non requiritur numerus ſedecim liberorum, ſed ita in facto contigerat: & qui libellum ſupplicem obtulerat, ita ſpeciem poſuerat, quò facilius immunitatem impetraret. nam hæc immunitas à principe eſt
3 impetranda.l. vlt. ¶ Interdum numerus trium liberorum excuſat, vt à legatione. ℑ. de legationibus.l.1. & à tutela vel cura, ſi quis tres liberos habeat Romæ. Inſtitut.de excuſat.in princ. ¶ Quarta cauſa eſt pau-
4 pertas. l.vlt. & D.de excuſat.l.7. & Inſtitut. eod. §. ſed & propter.

LII. *De profeſſoribus & medicis.*

QVinta cauſa eſt, ſi quis ſit medicus, aut philoſophus, aut rhetor, aut grammaticus, aut iuriſperitus. D. de excuſ. l.6. §.1. & §. & philoſophos. §. eſt autem imperatoris. & §. legum. & vel in patria ſua medicinam exerceat, ſiue dictas artes doceat. d. l. 6. §. ampliùs. vel Romæ d. l. 6. §. Romæ. vel ſit intra numerum ſtatutum. d. l.6. §.eſt autem & numerus. & §. ſeq. decreto decurionum probatus. l. 5.7.8. & D.de excuſ. d.l.6. §. & vtique. vel ſaltem doctrinà excellat, vel ſit medicus militum.l.1. aut in comitatu principis. l.6. l.vlt. iuriſperitus tamen immunitatem non habet, niſi Romæ doceat.d.l.6.§.legum.

LIII. *De athletis.*

SExta cauſa eſt, ſi quis ſit athleta. Sed in hoc plura requiruntur, vt immunitate fruatur. I. Vt per totam ætatem in ſacris certaminibus ſe exercuerit. II. Vt ter vicerit, & coronatus fuerit. III. Vt meritò, non æmulis corruptis aut redemptis fuerit coronatus. IV. Vt ſaltem vna ex dictis vicibus Romæ, aut in antiqua Græcia coronatus fuerit, l.vn. Antiquam Græciam Cuiacius interpretatur Italiam, vt cùm Varro ait antiquam Græciam tauros vocaſſe *ἰταλούς*.

LIV. *De his qui non impletis ſtipendijs ſacramento ſoluti ſunt.*

SEptima cauſa eſt, ſi quis miſſionem non ignominioſam. l. 1. ſed honeſtam (qua appellatione etiam cauſaria continetur. l. 2.) impetrauerit, vel nondum confectis legitimis ſtipendiis h. rub. (dummodo ob ætatis ſenium dimiſſus ſit.l.2.& 3.alioquin vix immunitas aliqua ei conceditur. D.de excuſat. l.8. §. qui autem intra.)

LV. *Quibus muneribus excuſantur hi, qui poſt impletam militiam vel aduocationem, per prouincias ſuis commodis vacantes commorantur, & de priuilegiis eorum.*

VEl impletis legitimis ſtipendiis, id eſt, viginti annorum.l.vn.& ꝟ.tit.prox.l.vlt.& ꝟ.quan.prouoc. non eſt neceſſ.l.pen.& ꝟ.de excuſat.veter.l.1.

LVI. *De conductoribus vectigalium fiſci.*

OCtaua cauſa eſt conductio vectigalium fiſci. l. vnic.

LVII. *De libertinis.*

NOna cauſa eſt, ſi libertus munera ſubire recuſet, vbi domicilium habet; propterea quòd in patria patroni munera ſubire cogitur. Hæc excuſatio reprobatur. l. vn. & D. ad municipal. l. libertus. 17. in princip.

LVIII. *De infamibus.*

DEcima cauſa eſt infamia. Hæc quoque excuſatio reprobatur.l.vn.& ꝟ. de decur.l. nec infames. 12. ¶ Nota primò infames, licèt ab oneribus non excuſentur, tamen ad honores non admitti. d. l. vn. & ℑ. de dignit.l.2.

LIX. *De reis poſtulatis.*

NOta ſecundò reum poſtulatum, inter infames non connumerari. quamuis enim nouos honores non poſſit petere l.vn. niſi annus lapſus ſit. & per eum non ſteterit quominùs intra annum cauſa terminaretur.D. de mun. & honor. l.5.in princ.tamen priſtinos honores retinet. D. ad municip.l.libertus.17. §. in quæſtionibus.

LX. *De his qui in exilium, dati vel ordine moti ſunt.*

NOta tertiò damnatos ad tempus, finito eo tempore non manere infames, ſed recipere priſtinam dignitatem.l.1.& 2. & ꝟ. ex quib. cauſ. infam. irrog. l. 3. niſi eo crimine damnati ſint, quod ipſo iure infamiam importat. D. de his qui notant.infam.l.6. §.1.& de public.iudic.l.7.vide Centur. 2.quæſt.20.

LXI. *De filiusfamiliâs, & quemadmodum pater pro his teneatur.*

VNdecima cauſa eſt, ſi quis vnà cum patre ſuo, in cuius poteſtate eſt, ad munus vocetur: nam filius eſt liberandus, ne duo ex eadem domo ſimul onerentur. l. 3. ¶ Nota ſi filiusfamiliâs voluntate patris 2
ſit decurio vel munus ſubeat, periculum pertinere ad patrem.l.1.& ꝟ.de decur.l.5.

LXII. *De periculo ſucceſſorum parentis.*

ET ad heredem patris.l.vn.& ꝟ.de decurion.l.1.

LXIII. *De mulieribus, in quo loco munera ſexui congruentia, & honores adgnoſcant.*

Duode

DVodecima cauſa eſt ſexus. Nam mulier excuſatur à muneribus perſonalibus ſexui non congruentibus, item à congruentibus excuſatur in loco originis ſuæ, ſi alibi nupta ſit, quia ſequitur domicilium mariti, & ibidem honores atque onera ſexui congruentia ſuſcipit munera verò patrimonalia ibi ſuſtinet, vbi bona poſſidet. l. vn.

LXIV. *De legationibus.*

DEcima tertia cauſa eſt legatio. nam legatione functis conceditur vacatio biennij. C. de honor. non contin. l. 2. dummodò tranſmarina legatio fuerit. l. 3. Multo autem magis ſine dubio, eo ipſo tempore quo quis legatione fungitur, ab aliis muneribus excuſatur. Cetera de legationibus vide D. h. t.

LXV. *De excuſationibus artificum.*

DEcima quarta cauſa eſt, ſi quis aliquam ex artibus hoc titulo comprehenſis exerceat. In notitia legi primæ ſubiecta medicorum appellatione ſignificantur chirurgi, vt in l. 7. §. vltim. & l. 8. in princ. D. ad leg. Aquil. & in §. præterea. & §. ſeq. Inſtitut. eod. & in l. cùm de lanionis. 18. §. in inſtrumento. D. de inſtr. vel inſtrum. lega. in tit. autem C. de profeſſ. & medic. dictum eſt de medicis, qui manu non operantur, ſed liberalem artem exercent, & hodie medici phyſici appellantur.

LXVI. *De potioribus ad munera nominandis.*

DEcima quinta cauſa eſt, ſi vocatus ad munera ciuilia contendat alium potiorem eſſe nominandum. l. vn.

LXVII. *Si propter inimicitias creatio facta ſit.*

DEcima ſexta cauſa eſt, ſi quis propter inimicitias ad munus vocatus ſit: quia fauore reipub. non odio eius qui nominatur, munera publica iniungi debent. l. vn. Abſoluta eſt tertia quæſtio de immunitate, id eſt, quæ ſit cauſa immunitatis.

LXVIII. *De ſumptuum recuperatione.*

QVarta quæſtio eſt, an qui, vt à munere iniuncto ſe excuſaret, ſumptus in litem fecit, eos repetere poſſit, & à quo eos repetat. Reſpondetur ſumptus ei à nominatore eſſe reſtituendos. l. vn. & C. de decur. l. 2. & C. de excuſ. tut. l. ſeueriter. 14. Abſoluta eſt ſecunda pars tractatus generalis de muneribus & honoribus.

LXIX. *Si poſt creationem quis deceſſerit.*

TErtia & vltima pars eſt de morte eius, qui creatus ſeu nominatus eſt ad aliquod munus, ſed ante diem eius muneris ſubeundi deceſſit. Hoc caſu eius heres non eſt obligatus. l. vn. quia morte creati finitur creatio. Hic eſt finis tractatus generalis de muneribus & honoribus.

LXX. *De tabulariis, ſcribis, logographis, & cenſualibus.*

1 DEinceps conſiderantur ſpecialiter varia munerum genera. In primo genere collocantur tabularij, ſcribæ, logographi, & cenſuales, quorum omnium ex-
poſitionem ex doctiſſimo Cuiacio afferam. ¶ Tabu- 2
larij, eorum quæ publico inferuntur & debentur, rationes conficiunt. C. de in. fiſ. l. 2. & de exactor. trib. l. 1. & l. 7. & de immun. nem. conced. l. 1. & C. de cenſib. l. 1. & de numerat. l. 2. ¶ Scribæ ſunt curiarum ſi- 3
ue magiſtratuum municipalium ſcribæ, nam hîc neque de prætoris ſcriba agitur, de quo eſt l. vltim. C. de magiſtr. conu. neque de clariſſ. ſcriba, qui in prouinciis eſt quaſi prætor tutelaris quidam, de quo No. 94. & Nou. Conſtantini περὶ συνηθειῶν τῶν ταξέων. ¶ Tabu- 4
lariis ſimiles ſunt logographi. nam hi quoque rationibus tributorum ſcribendis occupantur. Nou. 128. cap. 13. ſed eiuſdem muneris pro varietate locorum variæ appellationes ſunt. l. vlt. ¶ Cenſuales ſunt, qui ope- 5
ram ſuam accommodant magiſtro cenſus in vrbe, & acta ſenatus conficiunt. C. de teſtam. l. teſtamenta. 18. l. conſulta. 23. & C. de priuig. ag. in reb. l. 2. & 4. & C. Th. de ſtud. lib. l. 1. & in prouinciis cenſus & patrimonia deſcribunt. Cuiac. hîc.

LXXI. *De ſuſceptoribus, præpoſitis, & arcariis.*

IN ſecundo genere ponuntur ſuſceptores, præpoſiti, 1
& arcarij: quorum definitionem ibidem ex Cuiac.
ſumamus. ¶ Suſceptores ſunt, qui annonis & tri- 2
butis recipiendis præpoſiti ſunt. D. de cenſib. l. 5. in
fin. ¶ Præpoſiti ſunt, qui horreis, in quibus ſpecies 3
fiſcales deponuntur. l. 2. vel pagis ſunt præpoſiti. C.
de iu. fiſ. l. ſuper. 9. ¶ Arcarij ſunt, qui his, quæ in 4
arcam præfecti prætorio inferuntur, ſuſcipiendis præpoſiti ſunt. l. vltim. & C. de iis qui ex pub. rat. mut. accep. l. 1. & de cano. largit. titul. l. 5. & Edic. Iuſtin. 13.

LXXII. *De ponderatoribus, & auri illatione.*

IN tertio genere ſunt ponderatores, qui Græcè vo- 1
cantur ζυγοστάται. hi nummos probant. l. 2. & ſigna
ponderum nummis imprimũt. Edic. Iuſtin. 11. ¶ Obi- 2
ter nota primò, liberum eſſe collatoribus ſolidos cuſos, vel maſſam auri, fiſco inferre, dummodò æqua
lance & libramentis paribus appendatur. l. 1. ¶ No- 3
ta ſecundò libram auri conſtare 72. aureis. C. titul. prox. l. 5.

LXXIII. *De auri publici proſecutoribus.*

NOta tertiò auri publici tranſmiſſionem proſecutoribus committi præcepto comitis ſacrarum largitionum, quod vocatur proſecutoria. l. vn.

LXXIV. *De his, quæ ex publica collatione illata ſunt, non vſurpandis.*

NOta quartò aurum, quod à collatoribus in publicum infertur, non eſſe mutuò dandum C. de his qui ex publ. ration. mut. pec. ſumpſ. l. 1. & 2. & omnino nihil eorum quæ in publicum inferuntur, eſſe à quopiam vllo modo vſurpandum, vt hic titulus oſtendit.

LXXV. *De auro coronario.*

NOta quintò neminem aurum coronarium, quod in coronis principi offertur, præſtare compellendum, niſi ratione conſuetudinis. l. vn. vt Iudæos. C. de Iud. l. Iudæorum. 17.

LXXVI. *De irenarchis.*

IN quarto genere ſunt irenarchæ, quorum munus inter perſonalia refertur. D. de muner. & honor. l. vlt.

§. itenarchæ, vbi dicuntur diſciplinæ publicæ & corrigendis moribus præfici. Dicuntur autem irenatchæ ἀπὸ τοῦ ἄρχειν τῆς εἰρήνης, quia pacem & quietem per ſingula territoria tuentur. l. vn. Ad horum officium pertinet latrones conquirere apprehendere, ac de ſociis & receptatoribus interrogare: & interrogationes literis incluſas, atque obſignatas, ad cognitionem magiſtratus mittere. D. de cuſtod. reor. l. 6.

LXXVII. *De argenti pretio, quod theſauris infertur.*

1 IN quinto genere ſunt theſaurorum præpoſiti. ℭ. de
cano. largit. tit. l. 1. & ℑ. de murilegul. l. priuatæ. 14.
Hi erant ſub diſpoſitione Comitis ſacrarum largitionum, vt conſtat ex Notitia Imperij. His omnis ſumma
auri, vel argenti, vel ſpecierum ſacris largitionibus in-
2 ferendarum conſignatur. d. l. 1. ¶ Notandum hoc loco eſt, eum, qui argentum inferre debet, poſſe pro argento aurum inferre, ita vt pro ſingulis auri libris quinos ſolidos inferat. nam argenti libra æſtimatur quinque ſolidis, vt auri libra 72. ſolidis. ℭ. de ſuſcept. l. 5. & 20. æris libræ, vno ſolido. ℭ. de collat. æris. l. vn. Expuſitis iuribus fiſcali & municipali, finis imponitur libro decimo.

LIBER XI.

DVOBVS poſtremis libris Codicis explicantur iura vrbi & municipiis communia: quæ quidem ad quatuor capita referuntur: primum eſt de vniuerſitatibus ſeu corporibus: ſecundum de cenſibus: tertium de dignitatibus: quartum de apparitoribus, horum duo priora declarantur hoc libro: reliqua duo libro ſequenti. Quocirca præcedentis & ſequentis, ita etiam huius libri duæ ſunt partes: quarum prior eſt de corporibus & vniuerſitatibus, poſterior de cenſibus.

TITVLVS I.

De luſtralis auri collatione.

COrporum & vniuerſitatū ſeu collegiorum (nam plura ſunt nomina eandem rem ſignificantia. D. quod cuius. vniuerſ. nom. l. 1. in princ. & §. 1.) multa & varia ſunt genera. Primum eſt mercatorum ſeu negotiatorum. Hi præſtabant aurariam penſionem, quæ vocatur aurum luſtrale, quia ſingulis luſtris præſtabatur: & à Lampridio in Alexandro aurum negotiatorium, quia præſtabatur à negotiatoribus. Hanc collationem Anaſtaſius ſuſtulit, vt Euagrius & Zonara teſtantur. quare Cuiacius vtramque huius tituli conſtitutionem Anaſtaſij eſſe arbitratur.

II. *De nauiculariis ſeu naucleris publicas ſpecies deportantibus.*

1 SEcundum eſt nauiculariorum. ℭ. de hered. decur.
2 l. 1. D. de iu. immunit. l. 5. §. vltim. ¶ Horum alij
ſunt in vrbe. ℭ. quod cuiuſque vniuerſ. nom. l. 1. in fi-
princ. veluti qui annonæ vrbis ſeruiunt. D. de iu. im-
mun. d. l. 5. §. negotiatores. & §. licet. alij in prouin-
ciis. l. 4. vt in Africa. C. Th. h. t. l. nauicularios Africa-
nos. 10. & in Hiſpania. C. Th. eod. tit. l. nauicularios
3 Hiſpaniarum. 8 ¶ Rurſus alij annonæ inſeruiunt. l. 1.
a. 5. & legib. ℭ. adductis: alij lignis ſubuehundis. d. l. nauicularios Africanos. Cuiacius addit locum Symmachi, *Nauicularios lignorum obnoxios functioni.*

III. *De prædiis & omnibus rebus nauiculariorum.*

NOta primò, non ſolùm perſonas eſſe functioni na- 1
uiculariæ obnoxias, ſed etiam prædia. l. 1. non tamen qui fundum nauicularij iuris emit, ob hanc cauſam fit nauicularius, licèt functionem nauiculariam
adgnoſcere teneatur. d. l. 1. & l. 2. ¶ Nota ſecundò, 2
bona nauicularij inteſtatò ſine ſucceſſorib. defuncti, non pertinere ad fiſcum, ſed ad corpus nauiculariorum. ℭ. de hered. decur. l. 1.

IV. *De nauibus non excuſandis.*

NOta tertiò, etiam alios præter nauicularios poſſe habere naues: ſed has non excuſari à felici embola, id eſt, à tranſuectione publicæ annonæ. l. 1. etiā ſi ad veteranos pertineant. D. de veteran. l. penult. §. 1. Immo neque Eccleſiarum, neque perſonarum in dignitate poſitarum naues excuſantur, ſi vltra duo milia modiorum capiant. l. 2.

V. *Ne quid oneri publico imponatur.*

NOta quartò naufragij periculum pertinere ad eum qui priuatum onus naui publica annona oneratæ impoſuit. l. vn.

VI. *De naufragiis.*

NOn ad nauicularium, ſi modò intra annum apud præſidem prouinciæ caſum conteſtetur, & probet, vt res ad præfectum prætorio referatur. l. 2. Nec ad collatores, qui ſemel functionem præſtiterunt. l. 4. Nauis autem quocumque ſit per naufragium expulſa, ad dominum pertinet, non ad fiſcum. l. 1.

VII. *De metallariis, & metallis, & procuratorib. metallorum.*

TErtium eſt metallariorum, qui metalla effodiunt. Horum alij ſunt ſua ſponte metallarij. l. 1. alij conditionales, id eſt, huic conditioni obnoxij, quam deſerere non poſſunt. l. vltim. ¶ Procuratores autem metallorum ſunt, qui ex curialibus ordinantur, vt metallicum canonem exigant. l. 4.

VIII. *De murilegulis & gynæciariis, & procuratoribus gynæcij, & de monetariis, & baſtagariis.*

QVartum eſt murilegulorum, qui ſunt muricis 1
aliorúmque conchyliorum piſcatores, huic conditioni obnoxij, adeo vt non poſſint ad vllam militiam vel dignitatem adſpirare. l. murileguli. 11. Sufficit autem ſolum patrem, vel ſolam matrem eſſe huic conditioni obnoxiam, vt etiam filij ſint murileguli. l.
hi qui. 12. & l. penult. ¶ Quintum eſt gynæciariorum, 2
qui ſunt addicti contexendis conficiendíſque veſtibus imperialib. & miniſteriorum imperialium. ℑ. tit. prox.
l. 1. Cuiac. hîc ad l. 2. ¶ Adiunguntur gynæciariis pro- 3
curatores gynæcij, vt ſuperiori titulo metallariis adiungebantur procuratores metallorum. procuratores adminiſtrationem aliquam habent: metallariorum & gynæciariorum nulla eſt adminiſtratio, ſed tantum
miniſterium & ſeruile officium. ¶ Sextum eſt mone- 4
tariorum, qui monetas cudunt. l. 1. & 7. ¶ Septimum 5
eſt

eſt baſtagariorum, quibus incumbit rerum ad fiſcum pertinentium vectura, quam propriis iumẽris faciunt, excepto quinto quoque iumento, quod à fiſco præbetur.l.4.l.æternam.8,

IX. *De veſtibus holoberis, & auratis, & de tinctione ſacri muricis.*

OCtauum eſt baphiorum, ad quos tinctio purpuræ Imperatorum propriæ pertinet. Ceteris & tinctio, & vſus, commerciúmque purpuræ interdicitur. Veſtes autem holoberæ, id eſt holoſericæ, quæ ſunt totæ ſericæ, ſi purpureæ ſint, tam viris quàm mulieribus interdicuntur. ſi non purpureæ, ſolis mulieribus permittuntur, quemadmodum & auratæ. l.1. a.4. & ſ.quæ res ven.non poſſ.l.1.

X. *De fabricenſibus.*

NOnum eſt fabricenſium, qui in publicis fabricis arma bellica fabricant. Iuſtinianus Nou. 85. hoc nomen tribuit etiam deputatis, qui arma non fabricabant, ſed militum arma procurabant. De ſucceſſione fabricenſium dictum fuit in tit.de hered.decur.

XI. *De veteris numiſmatis poteſtate.*

1 DEcimum eſt ponderatorum, ad quos pertinebat
nummorum ſignatio & probatio, vt notaui tit.
2 72. libri præcedentis. ¶ Nota primò veterum & re-
centiorum nummorum, qui æquè probi ſunt, & eiuſ-
dem ponderis, eandem eſſe æſtimationem & poteſta-
3 tem.l.1.& 3. ¶ Nota ſecundò, imminuta nummi æſti-
matione, ſimiliter minui pretium rei nummo illo æſti-
matæ.l.2. verbi gratiâ ſerui ſecundum Iuſtiniani diſtin-
ctionem æſtimantur decem aut viginti aut 50. aut 60.
ſolidis. ſ. de comm. ſeru. man. l. 1. §. ne autem. pone
igitur, imminutam eſſe poſt eam conſtitutionem ſoli-
dorum poteſtatem: nihilominùs ſerui totidem ſolidis
4 æſtimabuntur, quot Iuſtinianus conſtituit. ¶ Nota
tertiò contra hodiernam conſuetudinem, pro ſolidi
permutatione nulli licere aliquid exigere. id enim Iu-
ſtinianus prohibet pragmaticæ ſanctionis cap. 20.

XII. *Nulli licere in frenis, equeſtribus ſellis, & in balteis margaritas, & ſmaragdos, & hyacinthos aptare & de artificibus palatinis.*

VNdecimum eſt artificium palatinorum, qui ſoli poſſunt imperialia ornamenta facere, & margaritas, ſmaragdos, hyacinthos frenis, equeſtribus ſellis, balteis aptare. aliis nec in priuatum vſum, nec vt principi offerant, hæc facere licet.l.vn.

XIII. *De claſſicis.*

DVodecimum eſt claſſicorum, qui nauibus amnicis deputati ſunt ad flumina purganda, & alias neceſſitates.

XIV. *De decurialibus vrbis Romæ.*

DEcimum tertium eſt decurialium vrbis Romæ. C. Th. h. t. l. 4. qui ſenatus acta perſcribunt, & ſcrinia ſeruant, Caſſiod. lib. 5. variar. cap. 21. & 22. His qui præeſt, vocatur iudex. l.1. Caſſiod. d. c. 22. vel Rector decuriæ. Caſſiod. d.c.21.& 22.

XV. *De priuilegiis corporatorum vrbis Romæ.*

DEcimum quartum eſt corporatorum vrbis Romæ, ſub quo variæ ſpecies continentur.

XVI. *De piſtoribus.*

VT piſtores, qui etiam mancipes vocantur. l.vn.& ȷ. de frum. vrb. Conſtant. l. 1. & 2. hi conficiebant panes ciuiles, qui popularibus. d.l.1. & ſcholaſticis diſtribuebantur. ȷ.de annon.ciuil.l.1.

XVII. *De ſuariis, & ſuſceptoribus vini, & ceteris corporatis.*

ITem ſuarij, qui ſuillam carnem à collatoribus ſuſci- 1
piebant; & ſuſceptores vini, qui ſimiliter vina ſuſci-
piebant, ſ. de ſuſcept. l.modios.9. ¶ Item decani ſeu 2
copiatæ, qui cadauera ſepeliunt. ſ. de ſacroſanct. ec-
cleſ. l. 4. ¶ Item collegiati, qui ex diuerſis corpori- 3
bus eligebantur, vt incendiis, & aliis reipub. neceſſi-
tatibus ſubuenirent. l.vn. & ſ.de commerc.& mercat.
l. penult. Non tamen Romæ tantùm erant collegiati,
ſed etiam in aliis ciuitatibus. Nou. Maior. 1. verſ. de
collegiatis.

XVIII. *De ſtudiis liberalibus vrbis Romæ & Conſtantinopolitanæ.*

DEcimum quintum eſt profeſſorum. Nota neminem poſſe publicè docere, niſi publica auctoritate ſit ei permiſſum: & publicum profeſſorem non poſſe in priuatorum ædibus docere l.vn.

XIX. *De honoratorum vehiculis.*

DEcimum ſextum eſt reipublicæ vel ciuitatis: de qua inſtituuntur plures tractatus. Primus tractatus eſt de vrbis vel ciuitatis priuilegiis. Primò vrbis Romæ priuilegium proponitur, ne quis in ea carrucis vti poſſit, niſi ſit ciuili aut militari dignitate præditus. l. vn.

XX. *De priuilegiis vrbis Conſtantinopolitanæ.*

SEcundò vrbi Conſtantinopolitanæ datur priuilegium, vt veteris Romæ prærogatiuâ fruatur. l.vn.

XXI. *De metropoli Beryto.*

TErtiò Beryto tribuitur priuilegium, vt ſit metropolis Syriæ Phœnices vnà cum Tyro. l.vn. Eſt autem his tribus vrbibus, Romæ, Conſtantinopoli, Beryto, commune priuilegium, vt in his iura doceri poſſint. D.procem. §.hæc autem tria.

XXII. *De canone frumentario vrbis Romæ.*

SEcundus tractatus eſt de frumento & canone frumentario pertinente ad vrbem Romam, vel ad Conſtantinopolim, quæ eſt noua Roma, vel ad Alexandriam. Quod ad Romam attinet prouinciales frumentum conferebant populo Romano alendo quod

aduehebatur à nauiculariis, de quibus ſuprà dictum fuit. quin etiam oleum & ſuillam, bubulámque carnem. quæ omnia ſpecierum appellatione continentur. l.1.cum ſim.

XXIII. *De frumento vrbis Conſtantinopolitanæ.*

COnſtantinopoli annona diſtribuitur primò ſingulis domib. quibus in pane cocto præbetur. l.1. vbi mancipum appellatione ſignificantur piſtores, vt notaui tit.16.

XXIV. *De annonis ciuilibus.*

SEcundò ſingulis ſcholaſticis viritim, non cuique ſcholæ in vniuerſum.l.1.

XXV. *De mendicantibus validis.*

TErtiò mendicantibus non validis.l.vn.

XXVI. *De nautis Tyberinis.*

OBiter nota, eos, qui naues habent, non excuſari a canonis frumentarij ſubuectione.l.vn.

XXVII. *De frumento Alexandrino.*

EX frumento Alexandrino ſumitur canon frumentarius tam populi Romani vel Conſtantinopolitani, qui Romam vel Conſtantinopolim aduehitur.l.1. quàm populi Alexandrini.l.2.

XXVIII. *De Alexandriæ primatibus.*

VT igitur frumentum Alexandrinum in vrbem vehi poſſit, flumen repurgandum eſt, cuius repurgationis onus olim corporatis Alexandriæ incumbebat, proinde cura ad primates ſeu principales Alexandriæ pertinebat: ſed huius tituli conſtitutio eos hoc onere liberat, ſimúlque iubet quadringentos ſolidos ex dinummio Alexandriæ vectigali in hanc repurgationem prærogari, deinde ex titulo nautorum impleri.

XXIX. *De iure reipublicæ.*

TErtius tractatus eſt de variis reipub. iuribus: veluti vt ſententia contra ciuitatem indefenſam lata, non valeat. l. 1. & tam in hac quàm in aliis cauſis comparetur pupillo vel adoleſcenti. l. 2. & ꝟ. de offic. eius qui vic.alic.iud. obt.l.2. & quib.ex cauſ.maior. in integ.reſtit.l.4.

XXX. *De adminiſtratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

QVartus tractatus eſt de rerum ad ciuitatem pertinentium adminiſtratione, de qua dixi D. hoc titulo.

XXXI. *De vendendis rebus ciuitatis.*

1 AVt venditione, de qua nota primò prædia, mancipia, & panes ciuiles ad vrbem Conſtantinopolitanam pertinentes, non poſſe vendi ſine permiſſu principis. Pertinentia verò ad alias ciuitates non poſſe vendi, niſi curiæ decreto ſacroſanctis euangeliis propoſitis facto, & apud præſidem prouinciæ inſinuato. l. vlt. ¶ Nota ſecundò, poſt venditionem perfectam non admitti adiectionem pretij, licèt admittatur in cauſa fiſcali. l. 1. quia ciuitates vtuntur iure priuatorum, & minus eis iura fauent, quàm fiſco, vt notaui ꝟ. de fide & iu.haſ.fiſcal.num.3.

XXXII. *De debitoribus ciuitatum.*

QVintus tractatus eſt de debitoribus ciuitatum. 1
Nota primò, à debitore ciuitatis, qui eſt ſoluendo, non eſſe petendam ſortem, ſed annuas vſuras. l.2. in princ. ¶ Nota ſecundò debitorem ciuitatis, ante- 2
quàm debitum ſoluat, non admitti ad honores.l.1.

XXXIII. *De periculo nominatorum.*

NOta tertiò non ſolùm adminiſtratores rerum ad ciuitatem pertinentium & eorum ſucceſſores teneri, ſed etiam nominatores, & fideiuſſores. De nominatoribus nota duumviros ſolitos eſſe ſibi nominare ſucceſſores, & ex ea nominatione teneri, non tamen præſtare periculum nominationis ab eo factæ quem nominarunt. Exempli gratiâ, ſi Mæuio Titius ſucceſſit, Titio Sempronius: quia Mæuius Titium, Titius Sempronium nominauit: adminiſtrationis Titianæ periculum pertinet ad Mæuium: Sempronianæ non ad Mæuium, ſed ad Titium.l.2.

XXXIV. *De periculo eorum qui pro magiſtratibus interuenerunt.*

IDem dicendum de fideiuſſoribus, qui pro adminiſtratore interuenerunt: nam adminiſtrationis periculum ſubeunt, non nominationis ab eo factæ, pro quo interceſſerunt, & ſi magiſtratus in pœnam incidat, putà ob pecuniam publicam interuerſam, fideiuſſor in ſortem tenetur, vt rempub. indemnem præſtet, in pœnam verò non eſt obligatus.l. vn. & D. de fideiuſſor.l.fideiuſſores.68.in princ.

XXXV. *Quo quiſque ordine conueniatur.*

NOta quartò ſeruandum eſſe ordinem in conueniendis reipub. debitoribus ob honorem vel munus geſtum. Pro cuius ordinis expoſitione diſtinguendum eſt. aut enim duobus honor iniunctus eſt, aut munus pro diuiſo, aut munus pro indiuiſo. Primo caſu conueniuntur hoc ordine, adminiſtrator, ſucceſſor, fideiuſſor, nominator, collega.l.3. & 4. & D.de adminiſtr.tutor.l.ſi pupillus. 45.& ad municipal.l. Imperator. 11. Secundo caſu idem eſt ordo.l. 2. & ꝟ. de conuen.ſi. deb.l.3. Tertio caſu ſic conueniuntur, adminiſtrator, ſucceſſor, collega, fideiuſſor, nominator. d.l.2. & ꝟ.de magiſtr.conuen.l.4.

XXXVI. *Ne quis liber inuitus actum gerere cogatur.*

NOta quintò, eum, qui actum reipub. geſſit, ex eo geſtu teneri, licèt inuitus gerere non cogatur; quia vt priuati ita & reſpublica ſeruis actoribus vti ſolet, qui pecunias fænerent, exigant, ſtipulentur, rationes tractent.l.1.& 2.

XXXVII. *Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.*

NOta ſeptimò, eos omnes, quibus munus iniunctum eſt, ſumptus illius muneris exequendi cauſá præſtare debere. & ſi vnus officio ſunctus ſit, reliquos ei pro portionibus teneri.l.vn.

XXXVIII.

XXXVIII. *De his qui ex officio, quod adminiſtrauerunt, conueniuntur.*

NOta ſeptimò adminiſtratorem, qui minus cautè pecuniam reipub. credidit vel commiſit, tantùm in ſortem teneri reipublicæ, non etiam in vſuras, dummodò vacet dolo & latâ culpâ. Eius verò pecuniæ, quæ apud eũ remanſit, & vſuras præſtat. l. vn. & D. de vſur. l. cùm quidam. 17. §. penult. & ad municipal. l. Lucius. 21. §. 1. & de adminiſtr. rer. ad ciuit. pertinent. l. vlt. in princ.

XXXIX. *De ſolutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis.*

NOta octauò, quamuis debitores reipublicæ locupletes non cogantur, inuiti ſoluere ſortem. ꝶ. de debit. ciuit. l. 2. in princ. tamen eos poſſe ſponte ſua ſoluere, atque ita liberari, dummodò, ſi actori reipub. ſoluerint, probant pecuniam, quam ſoluerunt, in rem ciuitatis verſam eſſe, vel ab actore accipiant apocham, à curatore reipub. adſignatam. l. vn. De verbis ſolutionis & liberationis dixi ad tit. D. de ſolut. & libet. num. 1.

XL. *De ſpectaculis, & ſcænicis, & lenonibus.*

SExtus tractatus eſt de ſpectaculis, quæ populo exhibentur. Nota primò ſcænicos, qui in ſcæna ſui ſpectaculum quæſtus causâ populo exhibent, iure tolerari, ſed infamiâ notari. D. de his qui not. infam. l. 2. §. vlt. Quid mirum, ſi ſcænici tolerantur, cùm olim tolerarentur etiam proſtibula, & lenocinia, & inde vectigal exigeretur? Verum hæc per vltimam conſtitutionem huius tituli ſunt ſublata.

XLI. *De expenſis publicorum ludorum.*

NOta ſecundò, cùm in ſpectacula impenſæ fiant, permiſſum eſſe præſidi prouinciæ, vt hos ſumptus in neceſſariam murorum refectionem conuertat, ſic tamen vt his refectis iterum ſpectacula populo exhibeantur. l. vn.

XLII. *De aquæductu.*

NOta tertiò ad has impenſas nihil conferre poſſeſſores prædiorum, per quæ publicus aquæductus tranſit: tantùm enim vectigal præſtat formatum aquæ repurgandarum gratiâ. l. 1. & D. de act. emp. l. in venditione. 41. Qui verò beneficio principis (nam aliter non licet. l. 2. 5. & vlt.) aquæ ex publico aquæductu in ſuum fundum ius habet, nequidem aquæductus repurgandi causâ aliquid confert, ne videatur potiùs illud ius emiſſe, quàm ex mera principis liberalitate habere. itaque ſumptus ad aquæductus reparationem neceſſarij ſumuntur ex vectigalibus, qui ex ſcalis, id eſt ex traiectu maris, & ex operariis Lycizenis colliguntur. l. 7.

XLIII. *De gladiatoribus penitus tollendis.*

NOta quartò cruenta ſpectacula ſublata eſſe, proinde ſublatum eſſe vſum gladiatorum. l. vn.

XLIV. *De venatione ferarum.*

EAdem ratione dicendum eſt, prohibitum eſſe cruentum ſpectaculum pugnantium cum beſtiis in arena. Ceterùm extra arenam beſtias venari omnibus permittitur. l. vn.

XLV. *De maiuma.*

MAiumæ verò, quæ aliquando fuit prohibita, vſus reſtituitur. l. vn. Maiuma eſt ludicrum in aquis certamen à Romanis inſtitutum ad vrbem Oſtiam menſe Maio, ſi Sudæ credimus. Ergo maiuma dicitur vel ſecundum Sudam à menſe Maio, vel ab Hebraico vocabulo מַיִם *maym*, quod aquas ſignificat, quia hoc certamen in aquis edebatur.

XLVI. *Vt armorum vſus inſcio principe interdictus ſit.*

SEptimus tractatus eſt de armis, quorum vſus priuatis inſcio principe interdicitur. l. vn. Adde Nou. 85. de armis. Hic eſt finis tractatuum ad ciuitates & reſpublicas pertinentium: Pergamus in aliis corporibus enarrandis.

XLVII. *De agricolis cenſitis, & colonis.*

DEcimum ſeptimum eſt corpus agricolarum. Nota primò plura eſſe agricolarum genera. I. Seruos. l. 3. l. 7. l. ſeruos. 12. II. Adſcriptitios, qui & cenſiti, & capite cenſiti, & cenſibus obnoxij, & cenſibus adſcripti, & coloni cenſibus adſcripti, & tributarij vocantur. hi reſpectu domini habentur pro ſeruis: ſunt enim in eorum poteſtate: reſpectu aliorum habentur pro liberis: & capitationem, id eſt, capitis tributum pendunt. l. 6. l. colonos. 18. l. agricularum. 19. l. ne diutius. 21. & ꝶ. de epiſc. & cleric. l. ſi quis præsbyter. 20. & ȷ̄. in quib. cauſ. colo. cenſ. dom. accuſ. poſſu. l. 2. & de re milit. l. 2. & de tyronib. l. 1. III. Colonos liberos. ȷ̄. de prædiis tam. l. 1. qui annuam penſionem ſeu redituum domino præſtant in auro, vel ſpeciebus. l. 5. l. litibus. 20. §. ſin autem reditus. & licèt liberi ſunt, tamen terram deſerere non poſſunt. l. 6. l. omnes. 8. & ȷ̄. de colon. Thracenſ. l. vn. & de colon. Illyric. l. vn. Capitationem quoque præſtant. ȷ̄. ne ruſtic. ad vl. obſ. deuoc. l. 1. exceptis colonis Thracenſibus. ȷ̄. de colo. Thrac. d. l. vn. Illyricianis. ȷ̄. de colon. Illyric. d. l. vn. & eccleſiæ Theſſalonicenſis. ꝶ. de ann. & trib. l. id ab vnaquaque. 12. Horum alij ſunt originarij. l. 7. l. originarios. 11. l. mulier. 16. ſiue originales. l. 4. qui in hac conditione nati ſunt: alij per 30. annorum continuam redituum præſtationem effecti. d. l. litibus. 20. quorum conditionem liberi ſequuntur. l. penult. §. 1. IV. Inquilinos. l. 6. quorum conditio vix differt à conditione colonorum. l. definimus. 13. ſed propriè loquendo inquilini ſunt vrbano prædio addicti, coloni ruſtico. Nou. Valentin. de colo. vag.

XLVIII. *De capitatione ciuium cenſibus eximenda.*

NOta ſecundò capitationem deberi à plebe ruſtica. ȷ̄. ne ruſtic. ad vll. obſ. deuoc. l. 1. id eſt à ſeruis, & colonis, vt ſuperiori titulo expoſui, non à plebe vrbana. l. vn. & C. Th. de cenſu ſi adſcript. l. 2.

XLIX. *In quibus cauſis coloni cenſiti dominos accuſare poſſint.*

NOta tertiò colonos cenſitos non poſſe regulariter contra dominos agere. Excipiuntur duæ cauſæ. Poſſunt enim contra dominos agere I. Ex cauſa

ſuperexa

ſuperexactionis, id eſt, ſi dominus plus ab eis exigat, quam à colono præſtari oporteat. II. Si criminaliter ſuam ſuorúmve iniuriam perſequatur. l. 1. & 2.

L. *De colonis Palæſtinis.*

NOta quartò quibuſdam colonis priuilegia quædam ſpecialiter competere. Primò namque coloni Palæſtini poterant agros, quos colebant, deſerere, & aliò migrare. ſed conſtitutio huius tituli hoc priuilegium eis aufert.

LI. *De colonis Thracenſibus.*

SEcundò coloni Thracenſes non ſoluunt capitationem, id eſt, capitis tributum, ſed tantùm iugationem, id eſt, tributum ſoli l. vn.

LII. *De colonis Illyricianis.*

TErtiò coloni Illyriciani ſimiliter præſtant iugationem, non capitationem. l. vn. Lege notata ad tit. de agric. cenſ. memb. 3.

LIII. *Ut nemo ad ſuum patrocinium ſuſcipiat vicos, vel ruſticos eorum.*

NOta quintò iure prohibitum eſſe, vt potentiores ſuſcipiant vicos aut agricolas patrocinij cauſâ, quod in fraudem publicarum functionum fiebat. & ſimiliter interdici agricolis, ne ſe, aut vicos in clientelam dent. l. 1. & 2.

LIV. *Ut ruſticani ad nullum obſequium deuocentur.*

NOta ſextò ruſticanos ſiue agricolas nihil præſtare compellendos, præter iugationem, & capitationem. l. 1. & 2. Hactenus de agricolis.

LV. *Non licere habitatoribus metrocomiæ loca ſua ad extraneum transferre.*

1 DEcimum octauum corpus eſt conuicanorum, id
2 eſt, eorum qui ſunt ex eodem vico. ¶ Nota primò metrocomiam eſſe matrem vicorum, vt metro-
3 polis eſt mater vrbium. ¶ Nota ſecundò extraneos non poſſe terram metrocomiæ poſſidere, ideircò vicanos non poſſe extraneo terras ſuas vendere, ſed tantùm conuicano, id eſt, habitatori adſcripto eidem metrocomiæ. l. 1. Datur igitur conuicano ius *προτιμήσεως*, quod non datur proximo, aut conſorti. s. de contrah. empt. l. pen.

LVI. *Ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur.*

NOta tertiò vicanum ex contractu vel delicto conuicani non teneri. Nam iure Iuſtinianeo pignerationes, quæ vulgò vocantur repræſaliæ, non probantur. l. vn. & Nou. 52. cap. 1. De his dixi in commentario auth. habita. s. ne filius pro patre. Hæc dicta ſint de vicanis.

LVII. *De cenſibus, & cenſitoribus, & peræquatoribus, & inſpectoribus.*

ABſoluta eſt prior huius libri pars, quæ eſt de vniuerſitatibus ſeu collegiis & corporibus: ſequitur poſterior, quæ eſt de cenſibus. Hic tria conſiderantur: nempe ipſe cenſus: perſona cenſum agens, vel actum emendans: & res, quæ in cenſum cadunt. De cenſu dixi D. lib. 50. tit. 15. Quod ad perſonas attinet, cenſitores vel cenſores ſunt, qui cenſum agunt. Peræquatores & inſpectores, qui cenſum emendant, prædiis inſpectis, & inuicem adæquatis, ne alterum alterius onus ferat, ſed æqua lance tributa pendant. s. de anno. & tribu. l. vltim. & J. de fund. patrimon. l. fundos. 10.

LVIII. *De omni agro deſerto, & quando ſteriles fertilibus imponuntur.*

IAm dicamus de rebus quæ in cenſum cadunt, vel 1
non cadunt. agendum igitur eſt I. De agris. II. De gregibus. III. De ædificiis. IV. De arborib. ¶ Agro- 2
rum varia genera ſeu variæ qualitates conſiderantur. In primo genere ſunt agri deſerti, id eſt, inculti, Gallicè *en friche*, qui dicuntur etiam defecti. l. 7. & deſtituti. l. 8. ac differunt ab iis quæ pro derelicto habentur: quoniam ea ſtatim deſinunt eſſe eius qui dereliquit, & ſtatim conceduntur occupanti. D. pro derelic. l. 1. & Inſtitut. de rer. diuiſ. §. penult. hæc verò intra biennium à domino meliorationis impenſas reſtituente recuperari poſſunt. d. l. 8. Biennij autem ſilentio dominus ius ſuum amittit, & ex eo tempore is qui occupauit, & coluit, canonem fiſco pendit. l. 7.
¶ Quid ergo ſi agrum deſertum nemo occupet? Su- 3
ſcipere volenti addicuntur ſine reliquorum onere. Antiquus autem dominus & creditores præſcriptione ſex menſium excluduntur. l. locorum. 11. & s. tit. prox. l. vlt. ¶ Sed cogitur ne quis inuitus deſertum 4
agrum ſuſcipere? Non cogitur, niſi eiuſdem ſubſtantiæ bona poſſideat. l. qui per potentiam. 10. l. hac definitione. 12. Extraneus ſuſcipere non cogitur, niſi alienum colonum, aut adſcriptitium mala fide ſuſceptum reddere noluerit, & ob eam cauſam ager deſertus fuerit. Nouel. 17. cap. 14. ¶ Quoniam igitur de- 5
ſeri ſolent agri ſteriles, atque hi regulariter adiiciuntur habentibus agros fertiles eiuſdem ſubſtantiæ (vt *ὁμοδούλοις*; qui eidem domino canonem præſtant: & *ὁμοκήνσοις*, qui ex iis bonis, quæ ſimul in cenſum relata ſunt, prædia poſſident, quia ſcilicet eius bona, quæ ſimul in tabulas cenſuales ſunt relata, poſtea ſunt in plures ſucceſſores diuiſa) idcirco hæc adiectio (quam Græci vocant *ἐπιβολὴν* Nou. 128. cap. 8. Nouel. 166. & 168. Eclo. Baſil. lib. 57. tit. 18 Harmenop. lib. 6. tit. 3. §. *ἐπιβολ*) ſignificatur poſteriori parte huius rubricæ, id eſt, illis verbis, *quando ſteriles fertilibus imponuntur.*

LIX. *De fundis limitrophis, & terris, & paludibus & paſcuis limitaneis, vel caſtellorum.*

IN ſecundo genere ſunt fundi limitrophi, vel limi- 1
tanei, vel caſtellorum. ¶ Limitrophi ſunt, ex qui- 2
bus ad imperij limites annona defertur. l. 1. ad alendos milites limitaneos, ideóque dicuntur limiti deputati.

putati. j. de fund. patrim. l. omnes. 8. Milites autem limitanei dicuntur, qui limites, id eſt, fines imperij aduerſus barbaros tuentur. Sudas in verbo λιμιτανέοι.
3 ¶ Fundi limitanei ſunt, qui ad milites limitaneos ſpe-
4 ctant vnà cum palodibus & paſcuis. l. vlt. ¶ Fundi caſtellorum ſunt, qui ad milites caſtellanos pertinent. l. 2. id eſt, ad eos, qui præſidij cauſâ in locis munitis
5 ſtationem habent. ¶ In paſcuis igitur limitaneis vel caſtellanis animalia militaria paſcuntur.

LX. *De paſcuis publicis, vel priuatis.*

NOn in paſcuis publici, vel priuati iuris. l. 2.

LXI. *De fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.*

1 IN tertio genere ſunt fundi pertinentes ad ſubſtantiam principis. Eſt autem duplex principis ſubſtantia: altera publica ſeu fiſcalis, quæ eſt quaſi in patrimonio principis: altera priuata, quæ verè & propriè eſt in eius patrimonio. ſ. de quadr. præſcript. l. vlt. verſ. ſed ſcimus. & verſ. quæ enim. & D. ne quid in lo. publi. l. 2. §. hoc interdictum ad ea loca. Publica ſubſtantia eſt ſub comite ſacrarum largitionum, de quo ſ. lib. 1. tit. 32. Priuata ſubſtantia, quia latè diffuſa eſt, plures præfectos recipit, & facilioris diſtinctionis gratiâ plura nomina, quæ tamen eandem vim habent, idcirco interdum confunduntur. Fundorum igitur ad priuatam principis ſubſtantiam pertinentium, de quibus deinceps dicetur, alij dicuntur patrimoniales, qui ſunt ſub comite ſacri patrimonij, de quo ſ. lib. 1. tit. 34. alij rei priuatæ, conſtituti ſub comite rerum priuatarum, de quo ſ. lib. 1. tit. 33. alij diuinæ domus, qui pertinent ad curam comitis domorum, cuius mentio fit ſ. vt omn. iud. tam ciuil. quàm milit. l. vn. in princ. & vbi cau. fiſcal. l. vlt. & ad leg. Iul. repetund. l. penult. & j. de præpoſ. ſac. cubic. l. 2. & de palat. ſacrar. largit. l. 3. alij dominici, alij tamiaci, de quibus omnibus eodem ordine dicetur, quo nunc recenſui. Quamquam (vt dixi) hæc interdum confunduntur; vt res ex priuata ſubſtantia, & res diuinæ domus. ſ. de quadr. præſcr. l. vlt. & Inſtit. de vſurpat. §. vlt. Item res priuatæ, & patrimonium principis. j. de fund. rei. priu. l. 3. Item res dominica & res priuata. j. eod. l. penult. & ſ. de in. fiſ. l. ſuper 9. vel ærarium priuatum. j. de fund. rei priu. l. vlt. item res tamiaca, & res dominica. j. de præd. tam.
2 l. 1. ¶ De fundis patrimonialibus nota primò alios in hac conditione & appellatione manere, alios nouam conditionem & nouam appellationem adſummere, qui nihilominùs manent & dicuntur patrimoniales: vt emphyteutici, qui in emphyteuſim dati ſunt. l. vniuerſi. 9. & l. ſeq. & ſaltuenſes, qui paſcuis ſunt deſtinati. l. vlt. & limitrophij, qui limitibus ſunt deputati. l. om-
3 nes. 8. & l. penult. ¶ Nota ſecundò hos non poſſe alienari, nec eſſe in commercio, niſi princeps inſſerit. D. de legat. 3. l. cùm ſeruus. 39. §. vlt. poſſe tamen locari: ideóque in extrema rubrica proponitur de *conductoribus eorum*.

LXII. *De mancipijs & colonis patrimonialium, & ſaltuenſium, & emphyteuticorum fundorum.*

NOta tertiò ſicut in fundis priuatorum ſunt varia genera agricolarum, nempe ſerui, coloni adſcriptij, & coloni liberi, vt expoſui tit. 47. ita etiam eadem agricolarum genera reperiri in fundis patrimonialibus, ſaltuenſibus, & emphyteuticis.

LXIII. *De fugitiuis colonis patrimonialibus, ſaltuenſibus, & emphyteuticis.*

NOta quartò, vt coloni priuatorum fundorum non poſſunt terras deſerere, &, ſi deſerant vel ad militiam aliquam obrepant, ad fundos, quibus ſunt addicti ad priſtinam conditionem reuocantur, vt notaui d. tit. 47. ita etiam coloni fundorum patrimonialium, & ſaltuenſium, & emphyteuticorum. l. 1. & ſ. tit. prox. l. vltim.

LXIV. *De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.*

NOta quintò fundos patrimoniales ordinarios excuſari ab extraordinariis muneribus & functionibus, non ab ordinariis, nec à munere viarum muniendarum. l. 1. 2. & vltim. Hactenus de fundis patrimonialibus.

LXV. *De fundis rei priuatæ, & de ſaltibus diuinæ domus.*

DE fundis rei priuatæ nota primò fundos rei pri- 1
uatæ poſtulantibus addici per comitem rerum priuatarum, cum onere cui tunc ſunt obnoxij. nam fundo per poſſeſſionem meliorato & aucto, non augebitur onus pro hac portione. l. 2. ¶ Nota ſecundò hunc qui fundum rei priuatæ accepit, ſi eum ad alterum transferat, oneris periculum ſubire: cogetur enim ſoluere pro eo, in quem contulit fundum, ſi is non ſit ſoluendo. l. 3. ¶ De fundis diuinæ domus nota eſſe 3
quoſdam paſcuis deſtinatos, qui vocantur ſaltus diuinæ domus.

LXVI. *De fundis & ſaltibus rei dominicæ.*

DE fundis rei dominicæ ſimiliter nota quoſdam eſſe dicatos paſcuis, qui vocantur ſaltus rei dominicæ.

LXVII. *De agricolis & mancipijs dominicis, vel fiſcalibus, ſiue rei priuatæ.*

COmmuniter de fundis rei priuatæ & dominicis nota hos coli per ſeruos, & colonos agricolas, vt ſ. diximus de fundis priuatorum hominum, & de fundis patrimonialibus, quod etiam in prædiis fiſcalibus obtinet.

LXVIII. *De prædijs tamianis, & de his qui ex colonis dominicis, aliiſquè liberæ conditionis procreantur.*

TAndem agitur de prædiis tamianis, quæ Cuiacius 1
notat fuiſſe in Cappadociæ prouinciis, vt ſcribit Iuliani interpres in Nou. 30. & Græci ad l. 5. C. ad leg. Iul. repetund. & eorum curam pertinuiſſe ad comitem domorum, & ad præpoſitum ſacri cubiculi. C. vbi
cauſæ fiſc. l. vltim. ¶ Hæc quoque colebantur per ſer- 2
uos, & adſcriptitios, & colonos. ¶ Nota, ex colono 3
libero & tamiaca, vel ex tamiaco & colona libera, naſci tamiacum: ex adſcriptio autem vel ſeruo alieno, & tamiaca; item ex tamiaco & adſcriptitia vel ancilla

aliena natum, ſequi matris conditionem. l. 1. vt ſequitur etiam natus ex ſeruo & adſcriptitia, vel ex adſcriptitio & ancilla, vel ex libero & adſcriptitia. ͞s. de agric. & cenſ. l. ne diutius. 21. vel ex adſcriptitio & liberta. ͞s. eo. l. vlt. vel ex liberó & colona. ͞s. eod. l. mulier. 16. Hucuſque de fundis principis.

LXIX. *De de diuerſis prædijs vrbanis & ruſticis templorum, & ciuitatum, & omni reditu ciuili.*

IN quarto genere ſunt prædia templorum, & in quinto prædia ciuitatum, de quibus coniunctim agitur. Cùm autem ſuprà tantùm de prædiis ruſticis tractatum fuerit; hic agitur etiam de prædiis vrbanis. Quin etiam de annuis reditibus. l. vltim. quia vt prædia ſunt res immobiles, ita etiam annui reditus habentur pro rebus immobilibus. ͞s. de ſacroſanct. eccleſ. l. iubemus nulli. 14. in princ. & Nou. 7. verſ. vult enim. & Clem. 1. §. cúmque annui. de verb. ſignif.

LXX. *De locatione prædiorum ciuilium, vel fiſcalium, ſiue templorum, ſiue rei priuatæ, vel dominicæ.*

1 POſtquàm diſtinctè egit de prædiis principis, & de prædiis templorum vel ciuitatis: deinceps duo iis communia conſiderat, locationem, & collationem.
2 § De locatione nota primò locationem fieri vel ad tempus, vel in perpetuum. ͞s. de loc. & conduct. l. viam. 10. ſed proprie locatio dicitur, quæ ad tempus fit. ͞s. de excuſ. mun. l. penult. & de fund. rei priua. l. 3. nam quæ in perpetuum fit, propriè appellatur emphyteuſis, non conductio. C. de iu. emphyteut. l. 1. & Inſtit. de loc. & conduct. §. adeo. & qui in perpetuum conducunt perpetuarij vel emphyteutæ. l. 1. & ͞s. de offic. com. rer. priuatar. l. 2. atque hi, licèt non ſint veri domini. D. ſi ag. vectig. l. 1. tamen interdum vocantur domini. ͞s. de fund. patrim. l. poſſeſſores. 12. quia dominium vtile, vt & vtilem in rem actionem habent. d. l. 1. Idem eſt, ſi ad longum tempus conduxerint. D. eod. l. vltim. & de ſuperfic. l. 1. §. quod ait. videlicèt ſi id actum ſit, vt dominium vtile habeant, alioquin eſſent potiùs conductores, quàm emphyteutæ: quam obrem in d. §. quod ait. non datur vtilis in rem actio ei qui ad longum tempus conduxit, niſi causâ cognitâ.

LXXI. *De conductoribus & procuratoribus ſiue actoribus prædiorum fiſcalium, & domus Auguſtæ.*

NOta ſecundò prædiorum ad fiſcum vel ad domum principis pertinentium conductores vti iure communi, ſiue de his prædiis agant, ſiue conueniantur: nec poſſe alienarum litium vel alienorum negotiorum patrocinium ſeu procurationem aut executionem ſuſcipere. quod & de procuratoribus & actoribus eorundem prædiorum conſtitutum eſt. l. vni.

LXXII. *Quibus ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non licet.*

NOta tertiò palatinos (id eſt, apparitores comitis rerum priuatarum), milites, & curiales prædia fiſcalia vel rei priuatæ conducere non poſſe. l. vn. Rubrica eſt concepta de rebus fiſcalibus, lex autem loquitur de poſſeſſionibus rei priuatæ: quia vtriuſque rerum generis eadem eſt ratio: & in vtriſque idem ius ſeruatur. Sic in ſuperiori titulo rubrica mentionem fecit rerum fiſcalium, quæ in lege prætermittuntur: ſed in his obtinent ſtatuta de rebus domus Auguſtæ. Hactenus de locatione: deinceps dicamus de collatione.

LXXIII. *De collatione fundorum fiſcalium, vel rei priuatæ, vel rei dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.*

DE collatione nota omnia prędia, atque adeò etiam fiſcalia, rei priuatæ, &c. præſtare ordinaria munera, vt annonas, tranſuectionem, & cenſum. l. vlt. & ͞j. titul. prox. l. 2. & alia eiuſmodi munera. ͞j. eod. l. 3. & 4.

LXXIV. *De priuilegijs domus Auguſtæ, vel rei priuatæ, & quarum rerum excuſationem habeant.*

EXcuſari autem à muneribus ſordidis, & extraordinariis, vt ſuperindictionibus. l. 1. & l. vlti. Huc uſque à tit. 57. dictum eſt de fundis: obiter autem tit. 69. attigimus etiam prædia vrbana, & annuos reditus templorum, & ciuitatum, vt de omnibus rebus immobilibus ad templa vel reſpublicas pertinentibus ſimul ageremus: conſequenter de aliis rebus dicamus.

LXXV. *De grege dominico.*

ALibi notaui dominicum appellari, quod eſt principis: quia princeps vocatur dominus. Huius tituli conſtitutio eum multat, qui equum, vel aliud animal ex grege dominico occupauerit, nec vltrò reſtituerit.

LXXVI. *De palatijs, & domibus dominicis.*

DE palatiis & domibus principis ſtatuitur, ne priuatis vſibus ſeruiant. l. vn.

LXXVII. *De cupreſſis ex luco Daphnenſi, vel Perſeis per Ægyptum non excindendis.*

HOc titulo punitur, qui cupreſſum ex Antiochiæ luco Daphnenſi vel Perſeam arborem in Ægypto exciderit, vel tranſtulerit, ſeu vendiderit, emeritve. l. 1. & 2.

LIBER XII.

TITVLVS I.

De dignitatibus.

EX quatuor, quæ initio ſuperioris libri enarranda propoſuimus, duo iam expoſita ſunt, nempe vniuerſitates & cenſus: reliqua duo, videlicèt dignitates, & apparitores, hoc vltimo libro declarabuntur. Quocirca huius poſtremi libri, vt duorum qui proximè præcedunt, duæ ſunt principes partes: 1

tes : prior de dignitatibus, poſterior de apparitoribus.
¶ Dignitatis vocabulum præſtantiam quandam ſignificat, ac latè patet, nam & orationi tribuitur, cùm ratione verborum, tum etiam ratione rerum ipſarum, quæ oratione exprimuntur, & perſonæ. De dignitate orationis ſic ſcribit auctor ad Herenn. lib. 3. *Dignitas eſt oratio cum aliqua grauitate & vocis remiſſione*, & lib. 4. *Dignitas eſt, quæ reddit ornatam orationem, varietate diſtinguens. hæc in verborum & ſententiarum exornationem diuiditur*. Dignitas perſonæ duplex eſt : altera in corporis forma conſiſtit, altera in animi qualitate & ornamentis magis ad animum quàm ad corpus pertinentibus. De priori ſic ſcribit Cicero lib. 1. offic. *Cum pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero venuſtas ſit, in altero dignitas : venuſtatem, muliebrem ducere debemus: dignitatem, virilem*. Poſterior ab eodem Cic. lib. 2. de inuent. definitur *Alicuius honeſta & cultu & honore & verecundiâ digna auctoritas*. De hac in præſentia loquimur.
3 ¶ Sed hæc rurſus diuidi, vt alia multa, poteſt in dignitatem facti, & dignitatem iuris. Dignitas facti eſt, ratione cuius ab honeſtis hominibus aliquis iudicatur honore dignus. Dignitas autem iuris eſt, quæ ſpeciali principis aut legis beneficio alicui tribuitur ; de qua
4 ſola hoc libro tractatur. ¶ Huius diuiſiones duæ in ſequentibus titulis cōſiderantur. Prima diuiſio in duo genera dediſcitur, vt enim tres erant ordines apud Romanos, ſenatus, equites, plebs : vnde peruulgatum illud carmen,

Martia Roma triplex, equitatu, plebe, ſenatu:

ita etiam tres ſunt in genere dignitates : ſenatoria, equeſtris, & perfectiſſimatus. C. Th. de his qui ven. ætat. impetr. l. 1. Marcellinus lib. 21. de Conſtantio loquens, *Nec ſub eo*, inquit, *dux quiſquam cum clariſſimatu profectus eſt : erant enim, vt nos quoque meminimus, perfectiſſimi*. Erat olim & dignitas egregiatus. C. Th. de honorat. codicil. l. 1. & de murilegu. l. 1. & de decur. l. 5. ſed huius nulla mentio fit in iure Iuſtinianico. nam Paulus in l. ad perſonas. 15. D. de iurein. de egregiis perſonis loquens, procul dubio ad hanc dignitatem non
5 reſpexit. ¶ Senatoriæ dignitatis tres ſunt gradus: illuſtratus, ſpectabilitas, & clariſſimatus. C. de epiſc. audien. l. neminem. 22. in princ. Nou. 7. in fi. Nou. 13. cap. 3. Iſidor. lib. 9. Originum, cap. 4. §. primi ordines. Interdum tamen clariſſimatus ſumitur latiùs, vt etiam illuſtratum & ſpectabilitatem complectatur. Nou. 71.
6 ¶ Illuſtrium alij ſunt ſuperilluſtres, vt conſules, & patritij : alij ſimpliciter illuſtres, vt comes ſacrarum largitionum, & comes rerum priuatarum. C. de vſur. l. eos. 26. §. 1. & de appellat. l. ſi quando. 38. & Inſtitut. de
7 iniur. §. in ſumma. ¶ Secunda diuiſio eſt bipertita: alia namque eſt dignitas ciuilis, alia militaris. No. 7. in fi.
8 ¶ His generaliter expoſitis, deinceps ſingulas dignitates ordine conſideremus:

II. *De prætoribus, & honore præturæ, & gleba, & folli, & ſeptem ſolidorum functione ſublata.*

1 HIc titulus ad ſenatoriam dignitatem pertinet: quia prætura erat onus ſenatoriam. No. Theod. ne decur. ad ſenat. dignit. adſpir. Boët. 3. de conſolat. proſa 4. *Prætura, magna olim poteſtas, nunc inane nomen, & ſenatorij cenſus grauis ſarcina*. Nam qui præturæ honorem ſuſcipiebat, Circenſes, & ſcenicos ludos ſuis ſumptibus exhibere cogebatur. Præterea qui fundos poſſidebant, glebam ſeu glebalem functionem præſtabant, id eſt, aliquot folles. qui fundis carebant, duos folles in ærarium inferebant. C. 2
Theod. lib. 6. tit. 5. l. ſi quis ſenatorium. ¶ Follis erat aurei nummi genus. C. Theod. quor. appellat. non recip. l. 2. & 3. & de ſuariis l. 3. & de prætor. & quæſt. l. primæ. 5. l. tempore. 21. Huius appellationis auctor fuit Conſtantinus, ſi Zoſimo credimus, qui ita ſcribit 2. de Conſtantino, ἀπεγράψατο τὰς τῶν λαμπροτάτων οὐσίας, τέλος ἐπιθεὶς, ᾧ τινὶ φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα, id eſt, *Deſcripſit clariſſimorum ſubſtantias, onere* 3
impoſito, cui follis ipſe nomen dedit. ¶ Quidam præſtabant [illegible]rum ſeptem ſolidos : vt tenuiores. C. Theod. d. tit. 2. l. ſi quis noſtris. nec non qui ex proximis erant ſenatui aggregati. C. Theod. de prox. com. diſpoſ. l. 4
omnes. 15. ¶ Hæc onera tolluntur l. 2. vide ibi Cuiac.

III. *De conſulibus, & non ſpargendis ab his pecunijs, & de præfectis, & magiſtris, militum, & de patricijs.*

QVia primus ſenatoriæ dignitatis gradus eſt illu- 1
ſtratus, primùm de illuſtribus, poſtea de ceteris dicendum. Illuſtres ſunt primò conſules, de quibus dictum eſt ad tit. D. de offic. conſul. ¶ Ornamen- 2
ta conſolaria ſunt, trabea ſiue palmata, ſcipio, calcei aurati, ſella curulis, faſces, vt Cuiac. ad l. 2. notat ex Caſſiodoro in formula conſulatus. ¶ Conſules pe- 3
cunias in vulgus ſpargere prohibent Valentinianus & Marcianus l. 5. permittit Iuſtinianus Nouel. 105. §. quid autem oporteat. quæ Nouel. abrogatur per No. Leonis 94. ¶ Secundò illuſtres ſunt præfecti, id eſt, 4
præfecti prætorio, de quibus dictum fuit lib. 1. tit. 26. & 27. & præfectus vrbi, de quo dictum fuit ad tit. D. de offic. præf. vrb. ¶ Tertiò magiſter militum, de quo 5
dictum eſt lib. 1. tit. 29. ¶ Quartò patricij, qui erant 6
quaſi patres principis. l. vlt. & Inſtit. quib. mod. ius poteſt. ſoluit. §. filiusfamilias.

IV. *De præfectis prætorio, ſiue vrbi, & magiſtris militum, in dignitatibus exæquandis.*

SVprà dicti præfecti & magiſter militum in dignitate exæquantur ; adeo vt depoſita adminiſtratione, ille præcedat, qui prior dignitatem accepit. l. 1. & 2.

V. *De præpoſitis ſacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, & priuilegijs eorum.*

QVintò præpoſiti ſacrorum cubiculorum, id eſt, 1
præpoſitus cubiculo principis, & præpoſitus cubiculo Auguſtæ. l. vlt. ideóque in dignitate dictis præfectis, & militum magiſtro exæquantur. l. 1. ¶ Eo- 2
rum iuriſdictioni ſubiecti ſunt coloni vel inquilini vel ſerui ſacrarum domorum, vt & comiti ſacrarum domorum. C. vbi cauſæ fiſc. l. vlt. ¶ Hic quoque co- 3
mes in numero cubiculariorum eſt. l. 2. non tamen eſt illuſtris, vt præpoſitus, ſed ſpectabilis. d. l. vlt. ¶ Om- 4
nes cubicularij & excubicularij, excepto excaſtrenſi, & excomite domorum, hoc priuilegium habent, vt à ſordidis muneribus ſint immunes. l. 2. & C. de excuſat. muner. l. maximarum. 12.

VI. *De quæſtoribus, magiſtris officiorum, & comitibus ſacrarum largitionum, & rei priuatæ.*

SExtò quæſtor ſacri palatij. Septimò magiſter officiorum. Octauò comes ſacrarum largitionum,

Nonò comes rei priuatæ. De his diximus lib.1.tit.30. 31.32. Hactenus illuſtres: ſequuntur ſpectabiles.

VII. *De primicerio, & ſecundicerio, & notarijs.*

1 INter ſpectabiles numeratur primò primicerius no-
tariorum. Notitia Romani imperij, *Sub diſpoſitio-
ne viri ſpectabilis primicerij notariorum omnis dignitatum
& adminiſtrationum notitia tam militarium quam ciui-
lium.* Tribunus autem prætorianus & notarius eſt cla-
riſſimus. ꝩ. de aduoc. diuerſ. iudic. l. reſtituendæ 25.
2 §.1. Nouel. 13. cap.3. ¶ Primicerius (vt Sudas defi-
nit) eſt cuiuſcumque ordinis primus, ὁ πρῶτος τά-
ξεως ἧ τυχούσης. Sic dicitur, tamquam in prima cera
ſcriptus, quia veteres inceratis tabulis ſcribebant:
vnde illæ loquendi formulæ, *in prima cera, in ſecunda
cera, in ima cera, &c.* Sueton. in Cæſare, cap.83. *No-
uiſſimo teſtamento tres inſtituit heredes, ſororum nepotes,*
&c. *reliquos in ima cera.* Eadem igitur ratione dicun-
3 tur ſecundicerius, tertiocerius, &c. ¶ Hic titulus eſt
de primicerio, & ſecundicerio notariorum, & omni-
bus notariis. Quamquam nulla huius tituli lex lo-
4 quatur de ſecundicerio. ¶ Notarij ſunt ſecretarij, ſi-
ue à ſecretis, qui notas publicas conſcribunt. ꝩ. qui
milit. poſſ. l.5. Procop. lib.2. de bel. Perſarum τὸ ἀπορρή-
των γραμματέα ἀσηκρῆτις καλοῦσι. *Arcanorum ſcribam, à ſe-
cretis appellant.*

VIII. *Ut dignitatum ordo ſeruetur.*

IN dignitatibus, quarum notitiam ſub diſpoſitione viri ſpectabilis primicerij notariorum eſſe diximus, ordo eſt ſeruandus. non ſolùm enim qui ſunt in ſuperiori gradu, iis præferuntur qui ſunt in inferiori gradu; vt illuſtres ſpectabilibus, ſpectabiles clariſſimis: ſed etiam in iis qui ſunt eiuſdem gradus, eſt ordo aliquis. Etenim ſuperilluſtres ſine dubio præferuntur illuſtribus. Item ij qui adminiſtratione illuſtrem dignitatem adnexam habente functi ſunt, iis qui ſunt illuſtri dignitate à principe donati, præferuntur. & inter eos qui ſunt dignitate donati, vacantes honorariis præferuntur: quoniam illi honore donati ſunt cum cingulo, hi ſine cingulo. & inter vacantes vel honorarios, ij qui ſunt præſentes in comitatu principis, præferuntur abſentibus. l.2.

IX. *De magiſtris ſcriniorum.*

SEcundò inter ſpectabiles ponuntur magiſtri ſcriniorum. l.vn. & ꝩ. de diuerſ. reſcript. l.vlt. comitatum dignitate decorati. ꝩ. de excuſa. mun. l. eos. 11. Horum alij vocantur magiſtri memoriæ, alij magiſtri epiſtolarum, alij magiſtri libellorum. d.l. eos.

X. *De comitibus conſiſtorianis.*

TErtiò comites conſiſtoriani. l.1. & 2. Conſiſtorium eſt conſeſſus, in quo princeps de quibuſcumque cauſis cognoſcit, conſiſtorianorum miniſterio vtens, qui eas inquirunt, Ex conſiſtorianis qui comitiuâ primi ordinis ornabantur, comites conſiſtoriani appellabantur, & erant (vt dixi) ſpectabiles. Comitum tres fuiſſe ordines, primum, ſecundum, tertium, Euſebius teſtatur in vita Conſtantini lib.4.

XI. *De comitibus & tribunis ſcholarum.*

QVartò tribuni ſcholarum, qui comitiuâ primi ordinis donari ſolebant. l.1. vocabanturque comites ſcholarum. ꝩ. de offic. mag. offic. l.3. & ꝩ. de priuil. ſcholar. l.1. Scholas intellige agentium in rebus, de quibus dicetur poſteriùs.

XII. *De comitibus rei militaris.*

QVintò comites rei militaris, id eſt, militum præpoſiti, comitiuâ primi ordinis decorati. l.1. & 2. Notitia imperij duos ponit comites rei militaris in oriente, viros ſpectabiles, alterum per Ægyptum, alterum per Iſauriam.

XIII. *De comitibus & archiatris ſacri palatij.*

SExtò archiatri ſacri palatij, comitiuâ primi ordinis donati. l.1. Quamquam archiatri non ſolùm primi ordinis, ſed etiam ſecundi ordinis comitiuâ interdum donantur ꝩ. de poſſeſſ. & med. l.vlt.

XIV. *De comitibus qui prouincias regunt.*

SEptimò comites, qui prouincias regunt: vt comes orientis, de quo dictum fuit lib.1.tit.36.

XV. *De profeſſoribus, qui in vrbe Conſtantinopolitana docentes, ex lege meruerunt comitiuam.*

OCtauò publici profeſſores, qui poſt ad annotum profeſſionem laudabiliter expleram, comitiuâ primi ordinis donantur. l.vn. Hactenus ſpectabiles: ſequuntur clariſſimi.

XVI. *De ſilentiarijs, & decurionibus eorum.*

INter clariſſimos primò occurrunt ſilentiarij. l.5. in princ. id eſt, excubitores in conſiſtorio vel palatio principis. l.3. in fi. Hi ſubſunt decurionibus, qui decuriones ſacri palatij, l.1. vel decuriones ſacri conſiſtorij appellantur. C. Th. lib. 6. tit. 2. l. vlt, & omnes magiſtro officiorum ſubiiciuntur tam in cauſis ciuilibus, quàm in criminalib. l.4.

XVII. *De domeſticis & protectoribus.*

SEcundò domeſtici & protectores decem primi, qui domeſticorum aut protectorum primicerium ordine ſequuntur. nam primicerius tribunatu accepto ſpectabilis fieri ſolet. l.2. Protectores ſunt, quibus lateris principis protegendi ſolicitudo incumbit. Horum alij dicuntur protectores domeſtici, vel ſimpliciter domeſtici: qui (vt indicio nominis apparet) familiariùs militant principi: alij ſimpliciter protectores, qui in acie eam ſolicitudinem patiuntur. C. Th. h. t. l. deuotiſſimis. 8. & l. ſeq. Horum alij fuerunt equites, alij pedites. l. vltim. & ꝩ. de aduoc. diuer. iud. l. reſtituendæ. 25.

XVIII. *De præpoſitis laborum.*

TErtiò præpoſiti laborum, qui ex protectoribus ſumebantur. l.vn. id eſt, præpoſiti magno illi vexillo, quod vulgò *laborum*, & *laborum ſolutio*, καρά τὸν λάβωρον dicebatur; & vt quæque pars exercitus in acie laborabat, in eam quaſi auxilij & liberationis vice inferebatur à præpoſitis. fuiſſe autem ei quinquaginta milites à Conſtantino præpoſitos, teſtatur Euſebius de vita Conſtantini lib.2. cap.8. vide Cuiac. hîc.

XIX.

XIX. *De proximis ſacrorum ſcriniorum, ceteriſque qui in ſacris ſcrinijs militant.*

QVartò palatini, non tamen omnes ſed aliqui. Palatinorum appellatione continentur primò qui in ſacris ſcriniis militant. Sacra palatij ſcrinia (id eſt, capſæ ſiue armaria, in quibus literaria monumenta, vt cognitiones, preces, reſcripta ſeruabantur. ꝟ. de teſtam. l. omnium. 19. & de aquædu. l. vlt. & ȷ̄. tit. prox. l. 3.) quatuor erant: memoriæ, epiſtolarum, libellorum, & diſpoſitionum. l. 1. l. 3. l. ſi quis. 11. Vnde quatuor erant ſcriniorum magiſtri, id eſt, magiſter memoriæ, magiſter epiſtolarum, magiſter libellorum, magiſter diſpoſitionum, qui quidem erant ſpectabiles. Qui proximum locum tenent, proximi ſacrorum ſcriniorum appellantur. Hos ſequuntur meſſo proximi, id eſt, ſequenti anno futuri proximi. & tam hi, quam illi ſunt clariſſimi. l. 5. l. penult. §. 1.

XX. *De agentibus in rebus.*

SEcundò palatinorũ appellatione continentur agentes in rebus, id eſt, qui in rebus ipſis militant, vnde ab iis diſtinguuntur, de quibus titulo proximo dictum fuit, id eſt, à militantibus in ſcriniis, quorum militia literata dicitur. ꝟ. tit. prox. l. proximos. 8. Agentium in rebus ſunt multi gradus. 1. tribuni ſcholarum, 2. primicerij, 3. ſenatores, 4. ducenarij, 5. centenarij, 6. biarchi, 7. circitores, 8. equites, 9. tyrones. l. 3. & ꝟ. de offic. mag. offic. l. 1. & 3. & ȷ̄. de priuileg. ſchol. l. 1. Hieronym. aduerſus Ioh. Hieroſolymitanum ad Pammachium. Cuiac. hîc. Non tamen omnes ſunt clariſſimi, nam tribuni ſcholarum ſunt ſpectabiles: proinde tit. 11. inter ſpectabiles ſunt connumerati.

XXI. *De principibus agentium in rebus.*

POrrò agentes in rebus poſt iugis militiæ tempus pro præmio laboris exacti fiunt principes agentium in rebus. C. Th. de agent. in reb. l. agentibus. 13. l. nemo. 16. Hi principes dicuntur clariſſimi. l. vlt. ſed cis adiicitur dignitas proconſularis, quæ eſt ſpectabilitas. l. 3.

XXII. *De curioſis.*

EX agentibus in rebus ſunt etiam curioſi, ad quos cura curſus publici pertinet. l. 2. 3. 4. & ꝟ. de offic. mag. offic. l. 1. Hi vocantur etiam cura gerendarij. C. Th. h. t. l. 1.

XXIII. *De palatinis ſacrarum largitionum, & rerum priuatarum.*

TErtio loco conſiderantur palatini ſacrarum largitionum quorum primicerij ſunt clariſſimi. l. pen. & ȷ̄. de priuileg. ſcholar. l. 2. Quartò palatini rerum priuatarum, qui quidem palatinis ſacrarum largitionum comparantur. l. vlt.

XXIV. *De ſtratoribus.*

QVintò ſtratores, ad quorum officium pertinebat I. Equos militares, qui a prouincialibus conferebantur, probare. l. vn. Marcellin. lib. 29. *Conſtantius ſtrator paucos militares equos ex his mißus mutare; ad quos probandos miſſus eſt in Sardiniam.* II. Equum freno tenere, & conſcendenti principi opem ferre. diſt. 96. c. Conſtantinus. 14. verſ. & tenentes. Spartianus in Caracalla, *Cum illum in equum ſtrator eius leuaret.* III. Reos ſibi commiſſos cuſtodire. ꝟ. de cuſtod. reor. l. 1. verſ. illud etiam. Vnde Cyprianus, vt in eius vita legitur, & à Cuiac. refertur, *ductus & ſuſceptus eſt cuſtodiendus ab ſtratore officij proconſularis.* Ex quo loco apparet fuiſſe aliquando etiam proconſulibus ſtratores: quos tamen habere prohibentur. D. de offic. procon. l. 4. §. 1.

XXV. *De caſtrenſianis & miniſterianis.*

SExtò caſtrenſiani ſeu miniſteriani, id eſt, miniſtri aulici: vt pædagogia, cellarij, pincernæ, piſtores, &c. qui comiti caſtrenſi ſubiecti erant. l. 1. & in Notit. imperij.

XXVI. *De decanis.*

EX miniſterianis ſunt etiam decani. l. 2. & ȷ̄. de diuerſ. offic. l. vlt. §. vlt. Quorum miniſterium quodnam eſſet, non ſatis conſtat. Cuiacius putat eos cadauera humaſſe. Pancirolius præceptor meus in comm. notit. imperij oriental. cap. 91. hos putat eſſe cubicularios, & cubiculo inſeruiiſſe, ac diſtinguit à miniſterianis, ſubiicitque non comiti caſtrenſi, ſed primicerio cubiculariorum. Probabile mihi videtur hos eſſe, quos Sueton. in Domit. cap. 17. decuriones cubiculariorum appellat. Eſt autem decanus vel decurio, qui decem viris præeſt. Veget. lib. 2. cap. 7.

XXVII. *De menſoribus.*

ITem ex miniſterianis ſunt menſores. ȷ̄. de diuerſ. offic. l. vlt. §. vlt. De his dici putat Cuiac. quod ſcribit incertus auctor adiunctus libris de limitibus agrorum, *Miniſteriales Imperatorum putamus maiores in accipiendo, minores in dando menſuras habuiſſe.* Ergo ex ſententia Cuiacij menſores à menſura ſiue à metiendo dicuntur. Pancirolus d. cap. 91. minus probabiliter putat menſores eſſe menſæ miniſtros. VVeſemb. intelligit metatores, qui hoſpitium principi præparant. Nam in l. 1. 2. & 5. ȷ̄. de meta. & epid. vbi vulgò *metatorum, & metatores,* ſcriptum eſt, Cuiacius legit *menſorum, & menſores.* Ego Cuiacij interpretationem hoc loco probo.

XXVIII. *De priuilegijs eorum qui in ſacro palatio militant.*

PAlatinorum variis generibus expoſitis, iam eorum priuilegia proponit: vt excuſationem a muneribus perſonalibus, & à patrimonialibus ſordidis. l. 1.

XXIX. *De priuilegijs ſcholarum.*

SVnt & palatinarum ſcholarum certa priuilegia. Scholas enim palatinas vocat Marcel. li. 14. Schola palatina eſt aliquã militiã militantiũ corpus ſiue vniuerſitas. Fuerunt autem ſcholæ palatinæ ſub magiſtro officiorũ. l. 1. & 2. & de offi. mag. offi. l. 3. Et erãt numero vndecim. ꝟ. de loca. l. vlt. A Cuiacio inſt. 1. ꝟ. de anno. ciuil. lib. ſic recenſentur: Scutariorũ prima, ſecunda, tertia, Agentium in rebus, Armaturarũ ſeniorũ, Armaturarum iuniorum, Gentilium ſeniorũ, Gentilium iuniorum, Scutariorum ſagittariorum, Scutariorum clibanariorum, Fabricenſium. A Panciról. in notit. imperij orient. cap. 63. dicuntur duæ inermes, Agentium in rebus, & Silentiariorum: ſeptem armatæ ſub magiſtro officiorum. Scutariorum prima, Scutariorum ſe-

Digitized by Google

cunda, Gentilium ſeniorum, Scutariorum ſagittariorum, Scutariorum elibanariorum, Armaturarum iuniorum Gentilium iuniorum: duæ armatæ ſub comitibus Magiſtrorum militum vices agentibus, domeſticorum equitum, & domeſticorum peditum. Scutarij dicebantur, qui ſcutis vtebantur, & erant armis vndique tecti: at ſcutarij ſagittarij, non ſolùm ſcutis, ſed etiam ſagittis vtebantur. ſcutarij elibanarij erant equites cataphracti, qui non ſolùm ſuum corpus, ſed etiam equos armis tegebant. Armaturæ dicebantur, milites grauis armaturæ, grandius ſcutum & longiorem haſtam geſtantes. Gentiles erant idololatræ, barbari, ex diuerſis gentibus Romano imperio non ſubiectis collecti. De agentibus in rebus dictum eſt ȝ. tit. 20. De ſilentiariis tit. 16.

XXX. *De caſtrenſi omnium palatinorum peculio.*

INter priuilegia palatinorum & ſcholaſticorum eſt, vt filij familiarum habeant peculium caſtrenſe, in quo plenum dominium habent. l. vn. & ȝ. de priuil. eor. qui in ſa. pala. milit. l. 2. & ȝ. de inoff. teſtam. l. vlt. in fin. princ. Hucuſque de ſenatoriis dignitatibus tractauimus: Sequuntur dignitates non ſenatoriæ.

XXXI. *De equeſtri dignitate.*

PRimus dignitatum gradus eſt clariſſimatus, id eſt, ſenatoria dignitas; quæ diuiditur in illuſtratum, ſpectabilitatem, & clariſſimatum anguſtè acceptum: ſecundus gradus eſt dignitas equeſtris. l. vn. & ȝ. de nupt. l. cum te. 10.

XXXII. *De perfectiſſimatus dignitate.*

A clariſſimatu & equeſtri dignitate diſtinguitur perfectiſſimatus. C. Th. de his qui ven. ætat. impetr. l. 1. Perfectiſſimi ſunt, præſes Arabiæ. ȝ. de pœnis. l. cùm reis. 18. præſes Damaltiæ, in Notitia imperij; magiſter cenſus. ȝ. de epiſc. & cleric. l. ornaphanotrophos. 32. primicerius. ȝ. de palat. ſacrar. largitio. l. 7. & quicumque huius dignitatis inſignia à principe impetrauerant, dummodò tales ſint, quales requirit lex vn. h. t.

XXXIII. *Qui militare poſſunt, vel non poſſunt: & de ſeruis ad militiam vel dignitatem adſpirantibus: & vt nemo vel duplici militia, vel dignitate & militia ſimul vtatur.*

1 EXpoſita eſt dignitatum diuiſio in ſenatorios &
non ſenatorios: alteram diuiſionem eſſe diximus
in ciuiles & militares: hinc occaſione ſumpta, pleniùs
2 de re militari dicemus. ¶ Nota primò non omnes ad
militiam admitti: vt curiales & cohortales à militia
3 armata arcentur. l. 4 ¶ Nota ſecundò ſeruum, qui
ignorante domino militiæ nomen dedit, vel dignitatem eſt conſecutus, domino reddi. eum verò, qui ſciente domino miles factus eſt, vel dignitatem obtinuit, fieri ingenuum. l. 6. & 7. ¶ Nota tertiò neminem poſſe duplici militia ſimul vti, aut militia & dignitate; ſed eum qui duas habet, eligere debere, vtram retinere, vtram deponere velit. l. 5. & l. vlt.

XXXIV. *Negotiatores ne militent.*

NOta quartò negotiatores non poſſe militiam armatam vel ciuilem habere. Excipiuntur I. Argentarij, qui ciuilem militiam habere poſſunt, ab armata abſtinere coguntur. II. Armorum negotiatores, qui poſſunt fabricenſium militiam conſequi. l. vn. III. Hi, quibus ex ſpeciali beneficio principis militare & negotiari licet. ȝ. in quib. cauſ. mil. for. præſcript. l. 1.

XXXV. *De re militari.*

NOta quintò nouem eſſe præcipuas partes tractatus de re militari, quas notaui D. h. t.

XXXVI. *De caſtrenſi peculio militum & præfectianorum.*

NOta ſextò filiosfamilias milites habere peculium caſtrenſe, & in eo plenum dominium. l. 2. 3. & paſſim. & D. eod. tit. idémque conceſſum eſſe præfectianis, id eſt apparitorib. præfecti prætorio. l. vlt.

XXXVII. *De erogatione militaris annonæ.*

NOta ſeptimò annonas de horreis publicis præſtari militib. diebus ſingulis, aut ſaltem intra annum. Qui verò in mora accipiendi totum hoc tempore fuerint, eas amittunt. l. 6. Interdum annona pretio taxatur, quæ taxatio vocatur adæratio, & pro annona militibus pecunia præſtatur. l. lege. 13. ſi tamen miles quo anno vilis eſt annona, fraudulenter ſpecies repudiarit, & alio anno, quo cara ſit annona, pretium exigat, vtrumque amittit. l. 7.

XXXVIII. *De excoctione & tranſlatione militarium annonarum.*

NOta octauò neminem excuſari ab excoctione & tranſlatione panis militaris. l. 2.

XXXIX. *De militari veſte.*

NOta nonò canonem veſtium militarium ex Kal. Septembris vſq; ad Kal. Aprilis inferri ſacris largitionibus. l. 1. ita vt adæratio, id eſt, pretium lege definitum. l. pen. à collatoribus exigatur. & quinque eius partes in pecunia militibus erogentur, ſexta pars in veſtibus à gynæciariis præſtetur tyronibus gregariiſq; militibus. l. vlt.

XL. *De metatis, & epidemeticis.*

NOta decimò, ſuperuenientibus militibus à prouincialibus præberi hoſpitia, quæ vocantur metata. Metatores ſunt, qui præmittuntur hoſpitij deſignandi & parandi gratiâ, qui etiam menſores ſecundum Cuiacij lectionem appellantur, vt notaui tit. 27. Epidemetica ſunt prætia, quibus prouinciales ſe redimunt ab onere ſuſcipiendorum hoſpitum. ſed hæc prohibentur. l. vlt. & No. 130. cap. 1. & No. 134. cap. 1.

XLI. *De ſalgamo hoſpitibus non præbendo.*

NOta vndecimò non licere militibus ſalgami nomine à prouincialibus culcitras, lignum oleum

extorquere: immo ne à volentibus quidem poſſe accipere. Salgama dicuntur, quæ victus gratia condiri & ſeruari ſolent.

XLII. *De commeatu.*

NOta duodecimò militem puniri, ſi ſine commeatu abſit.l.vlt.nec ſolùm ſi commeatum non impetrauerit, ſed etiam ſi ad diem commeatus non redierit. D.de re milit.l.3.§.ſi ad diem.l.qui commeatus.14. in princ. Commeatus hoc loco eſt abeundi facultas militi ad tempus data ab eo qui dare poteſt. Alia eſt huius vocabuli ſignificatio, cùm ſumitur pro cibatiis ad publicam vel priuatam alimoniam, vt exercitus, ciuitatis, vel alicuius priuati. Cic. pro lege Manil. *Iam commeatu & priuato & publico prohibemur.*

XLIII. *De tyronibus.*

NOta decimò tertiò infimum eſſe tyronum gradum. l. vlt. Tyro, miles gregarius, iunior, & caligatus, pro eodem accipiuntur. Cuiac. ad l. vlt. 3. de milit.veſte.

XLIV. *De litorum & itinerum custodia.*

NOta decimò quartò litora & itineta diligenter eſſe cuſtodienda, ne illicitæ merces ad hoſtem deferantur. l. vn. vt vinum oleum, liquamina, ferrum, 3. quæ res export.non deb.l.1.& 2.

XLV. *De deſertoribus, & occultatoribus eorum.*

NOta decimò quintò puniri milites deſertores, & qui eos occultant; præmio autem affici eorum proditores, l.1.2.3. & 3. quan. lic.vnic. ſine iud.l.2. & D. de re milit. l. 3. in princ. §. qui militiæ §. ſi plures. l.5. milites agrum. 13. §. vlt. Deſertor eſt, qui per prolixum tempus vagatus reducitur D.eod.l.3. §.deſertor. Deſertionis crimen grauius eſt, quam emanſionis. D. eod. l. 4. §. leuius. & neque morte rei extinguitur. 3. eod. l. 4. nec abolitionem recipit. 3. de abolit. l. vlt. in fin.

XLVI. *De veteranis.*

NOta decimò ſextò veteranos, id eſt, eos qui confectis legitimis ſtipendiis honeſtam dimiſſionem impetrarunt, frui variis priuilegiis, vt immunitate.l.1. & honorib. l. 2. quibus omnib. priuantur, ſi latrociniis ſe dediderint.l.3.permiſſionem autem à militia, ita forum mutare, vt nequidem volentes ſubiiciantur militari iudicio.l.vlt.

XLVII. *De filijs officialium, & militarium, qui in bello moriuntur.*

NOta decimò ſeptimò filios officialium in parentum defunctorum militiam ſuccedere.l. 1.& 2. Similiter viri militaris in bello defuncti filium vnigenitum vel maiorem natu, in eius locum ſuccedere, & eaſdem annonas accipere, niſi pater altiorem biarcho gradum obtinuerit, purà ducenarius, aut centenarius fuerit: quo caſu filius fit tantummodò biarchus. l. vlt. Abſoluimus tractatum de iure militari.

XLVIII. *De oblatione votorum.*

DEinceps communia quædam ciuilibus & militaribus perſonis conſiderantur: & primò oblatio votorum, id eſt, munerum, quæ ineunte anno offeruntur principi, tanquam vota pro eius ſalute l.vn.& D.de verb.ſignif.l.ſi caluitur.233.§.1.

XLIX. *De numerarijs actuarijs, & chartularijs, & adiutoribus, ſcriniarijs, & exceptoribus ſedis excelſæ, cæterorúmque iudicum, tam ciuilium, quàm militarium.*

SEcundò varia officialium genera. Sunt autem diuerſa officialium nomina, vel quia diuerſas res tractāt, vel quia in diuerſis officiis. Actuarij & numerarij chartas & rationes tractabant. his adiungebantur adiutores, & chartularij Scriniarij operam ſcriniis nauabant. Exceptores dictata breuiter excipiebant. Sedem excelſam in hac rubrica intellige ſedem præfecti prætorio.

L. *De curſu publico, angarijs, & parangarijs.*

TErtiò curſus publicus. Curſum publicum via habere dicitur, per quam ſolent equi diſpoſiti (quos vulgus poſtas appellat) currere. Angaria eſt tranſitus per huiuſcemodi viam. Parangaria eſt tranſitus per aliam viam vt notatur in Eclo.Baſil.lib.5.tit.1.Quibus equis vtebantur in curſu publico, hi dicebantur veredi, quibus aliò verſus, parauer edi. ſed parauer edorum vſus ſolis præfectis prætorio conceditur, non etiam reliquis magiſtratibus.l.2.

LI. *De tractorijs, & ſtatiuis.*

MIſſis vel euocatis à principe curſu publico vtentibus dabantur diplomata, quę vocantur tractoriæ: quibus adſcribebantur ſtatiua, id eſt, diuerſoria & manſiones, quibus alebantur ſumptu publico. vide hic Cuiacium. Hic terminatur prior pars huius poſtremi libri, quæ eſt de dignitatibus: ſequitur altera pars, quæ eſt de apparitoribus.

LII. *De apparitoribus præfectorum prętorio, & priuilegijs eorum.*

DE apparitoribus magiſtratuum duo explicantur: nimirum diuerſæ ſpecies, quæ ſumuntur à diuerſitate officiorum & magiſtratuum, quibus inſeruiunt: & quædam omnibus apparitoribus communia. Apparitorum ſpecies eodem ordine conſiderantur, quo ipſi magiſtratus conſiderati fuerunt. Primò itaque agitur de apparitoribus præfectionis, qui præfecto prætorio inſeruiunt. Hi erant in officio præfecti prætorio Africæ 396. viri, qui per diuerſa ſcrinia & officia militabant.

LIII. *De apparitoribus pręfecti vrbis.*

SEcundò de apparitoribus vrbanicianis, qui præfecto vrbi inſeruiunt.

LIV. *De apparitoribus magiſtrorum militum, & eorum priuilegijs.*

TErtiò de apparitoribus magiſtri militum, qui partim erant ſtatuti, partim ſupernumerarij: & illi quidem ſub iuriſdictione magiſtri militum; hi verò ſub iuriſdictione præfecti vrbi, aut præſidum. l. vltima.

LV. *De*

LV. *De apparitoribus proconſulis, & legati.*

QVartò de apparitoribus precooſulis, qoi proconſuli & eius legato inſeruiunt.num.400.l.2.

LVI. *De apparitoribus comitis orientis.*

QVintò de apparitoribus comitis orientis, qui erant viri ſexcenti,l.vn.

LVII. *De cohortalibus,principibus,cornicularijs,ac primipilaribus.*

SExtò dē cohortalibus, qui ſont apparitores præſidum & rectorum prouinciarum. Horum alij alia nomina ſpecialia habent. vt principes dicuntur, qui primum inter cohortes locum obtinebant:cornicularii,qui cornibus ſecretarii præerant, hoc eſt,in conſilio armati ſtabāt: primipilates,qui primipili,id eſt,annonæ militaris curam gerebant.C.Th.h.t.l.6.Hęc nomina ſumpta eſſe à militia legionaria ſcribit Aſcon. in 3.Verri.Erant & alii,præter hos, in officio præſidum, hæc omnia etiam in aliis officiis reperiuntur, vt cornicularij præfecturæ.ſ.de apparit. præf.præt.l.1.& vlt.

LVIII. *De apparitoribus pręfecti annonę.*

SEptimò de annonariis, id eſt,apparitoribus præfecti annonæ. quamnis enim præfectus annonæ ſub diſpoſitione eſſet præfecti vrbi,tamen apparitioues ſecretas habent.l.1.Hucuſque diſtinctè actum eſt de apparitoribus diuerſorum officiorum: deinceps communia quædam proponemus.

LIX. *De diuerſis officijs, & apparitoribus iudicum,& probatorijs eorum.*

DIuerſis officialibus & apparitoribus multa communia ſunt,& primo probatoriæ,quæ in Nouellis δοκιμασίαι, & σύμβολα vocantur,id eſt,diplomata apparitionis,ex ſcrinio epiſtolarum emiſſa. l. 6. & manu principis ſubſcripta.l.probatorias.9.

LX. *De executoribus,& exactoribus.*

SEcundò munus exigeodi,& exequendi. His de cauſis qui in prouincias mittebantur, executores & exactores appellabantur.

LXI. *De lucris aduocatorum,& concuſſionib. officiorum,ſiue apparitorum.*

TErtiò lucrum ſiue emolomenta. Nota primò in hac rubrica appellatione officiorum ſignificari officiales, vt ſ. rubr. 59.& aliis locis. Nota ſecundò aduocatorum obiter mentionem fieri; quoniam idem de his ſtatuitur, quod de officialibus & apparitoribus, vt oihil per commiſſionem accipiant, ſed licitis lucris & emolumentis ſint contenti.l.1.2.& toto tit.

LXII. *De primipilo.*

IDem ſtatuitur de primipilari,qui debet eſſe contentus commodis primipilatus, id eſt; emolumentis, quæ non ante finitam adminiſtrationem ei debentur. l.1. Primipilum & primipilarem definiui tit.57.

LXIII. *Publicæ lętitię vel conſulum nunciatores, vel inſinuatores conſtitutionum & aliarum ſacrarum vel iudicialium literarum,ex deſcriptione vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.*

QVartò præmia nunciationum, & inſinuationum. Hæc non debent eſſe immodica,id eſt, vltra modum lege definitum. Qui immodicum accepit, quadruplum reſtituit. Officiales autem curare debent, vt neque horum præmiorum deſcriptio legitimum modum excedat, nec ab inuitis plus exigatur.l. 2. Hîc finem accipit Codex Iuſtinianeus & Iſagogicus noſter labor in ius ciuile: nam eiuſmodi enarratio neque Nouellis conſtitutionibus, neque libris Feudorum conuenit: pergendum igitur ad ius Canonicum, vt Pontificij Decretalium tituli eadem, qua ciuiles, methodo illuſtrentur. Deus nos ad finem inſtituti operis perducere dignetur & mentem manúmque noſtram dirigere, vt nihil Chriſtianæ pietati,aut publicæ tranquillitati,aut iuridicæ veritati contrarium nobis excidat. hoc ſanè in votis habemus, vt noſtri qualeſcumque labores tantùm proſint,noxium nihil contineant: Doctorum autem virorum, in primis Eccleſiæ iudicio & correctioni nos ac noſtra omnia ſubiicimus.

IVLII

IVLII PACII A BERIGA
I.C. ISAGOGICORVM IN DECRETALES
PRAEFATIO.

1 NON *ſolùm iure ciuili in noſtris foris vtimur, ſed etiam iure Pontificio.*
2 *¶ Pontificium dicitur, quia Romanum Pōtificem auctorem habet: vel Ca-*
nonicum, quaſi regulare, quia canon ſignificat conſtitutionem eccleſiaſti-
cam. diſtin.3.in pr. & ſi vocabuli vim ſpectes, idem eſt Græcis Canon. quod
Latinis regula. diſt.ea.can.Canon. ¶ Hoc ius ſæpe ciuili præualet: ex illius
3 *tamen fundamentis ſumptum, & ad eius imitationem conſcriptum eſt: nam*
Decretum Pandectis, Decretales Codici proportione reſpondent: vt enim in Codice Imperiales,
ita in Decretalibus Pōtificia conſtitutiones continentur: & vt reſponſa prudentum in Digeſta,
4 *ita Patrum placita in Decretum relata ſunt. ¶ Decretales igitur epiſtolæ ſunt conſtitutiones*
5 *ſummorum Pontificum, quæ vim legis habent. ¶ Hæ diuerſis temporibus conditæ, certis quibuſ-*
dam voluminibus ſunt concluſæ. Decretalium igitur aliæ ſunt Gregorianæ, aliæ Bonifacianæ,
aliæ Clementinæ, aliæ extrauagantes. Gregorianas voco, quæ iuſſu Gregorij Pontificis à Ray-
mundo capellano & pœnitentiario in vnum volumen & in congruos titulos ſunt digeſtæ, ab
eodémque Pontifice approbatæ. Hæ κατ' ἐξοχὴν *vocantur Decretales. Similiter Bonifacianas*
appello, quæ Bonifacij Pontificis mandato per Guilelmum Archiepiſcopum Ebrundunenſem,
Berengarium Epiſcopum Biterenenſem, & Richardum vicecancellarium recognitæ, & in
Sextum Decretalium collatæ ſunt. Sextus dicitur: quia quinque libris Gregorianis adiicitur.
Clementinas verò Clemens quintus edidit magna ex parte in Concilio Viennenſi: Ioannes autem
vigeſimus ſecundus, eius in Papatu ſucceſſor in vnum volumen redegit. Extrauagantes dicuntur
nouæ Pontificum conſtitutiones, quæ extra tria illa Decretalium volumina quodammodò va-
gantur. Nam poſteriores auctores appellarunt extrauagantes, quas veteres nominabant No-
uellas, Græcè νεαράς. *Sunt autem aliæ extrauagantes Ioannis vigeſimi ſecundi, aliæ, quæ vocan-*
6 *tur communes, diuerſorum Pontificum. ¶ Quia verò Gregorij Decretales tempore ac perfectione*
primum locum obtinent: nec ſunt in ſequentibus decretalium voluminibus alij tituli, nec alio or-
dine collocati, quàm in Decretalibus Gregorianis: ſed illud tantùm diſcrimen eſt, quòd Grego-
riana compilatio plures habet titulos, qui in aliis compoſitionibus deſiderantur: idcirco Gre-
gorianos titulos explicare nobis ſufficiet. Ad hos igitur eadem methodo enarrandos accedo, qua
iuris Ciuilis titulos in ſuperioribus voluminibus expoſui.

LIBER I.

DECRETALIVM libri quinque ſunt. Primus continet iuris primordia, quæ Iuſtinianus appellat τὰ πρῶτα nam ea de quibus Iuſtinianus primo libro Codicis & prima Digeſtorum parte tractat, Gregorius in primum Decretalium librum retolit eodem ferè ordine, niſi quòd loco titulorum, qui ſunt apud Iuſtinianum de officio diuerſorum magiſtratuū, Gregorius varios titulos poſuit de prælatis & eorum officiis. Itaque huius primi libri ſectiones tres ſunt. I. De Deo, & fide. II. De iure. III. De prælatis & clericis. IV. De pactis & tranſactionibus. V. De poſtulantibus, & procuratoribus, & ſyndicis. VI. De reſtitutionibus in integrum. VII. De arbitris compromiſſariis. Hæc ſunt quæ Iuſtinianus τὰ πρῶτα vocat, & eodem ordine in Pandectis & Codice conſiderat. Quapropter in hoc ſectionum ordine, iam à me in Digeſtis expoſito, & in iis quæ iam in titulis Iuris ciuilis enarrandis docui, fruſtra repetendis, tempus non teram; ſed alia, quæ mihi vtiliora videbuntur, proponam.

Tit. I. *De ſumma Trinitate, & fide Catholica.*

PRima pars hoc primo titulo continetur, qui eſt etiam primus titulus Codicis.

II. *De conſtitutionibus.*

SEquitur ſecunda pars, quæ eſt de iure. Eſt autem ius 1
partim ſcriptum, partim non ſcriptum. Initium ſumit conditor Decretalium, à iure ſcripto, quod vocatur

conſtitutio, & diuiditur in ciuilem & ecclaſiaſticam
diſtin.3.c.1. ſed hîc potiſſimum de eccleſiaſtica agitur,
2 quæ appellatur canon.d diſtinct.3.c.canon. ¶ Conſti-
tutiones eccleſiaſticæ ſunt decreta pontificum, & ſta-
tuta conciliorum. c. vlt. & j̃.lib.6.cap.1. & in præfat.
Clement. verſ. dudum. & d. diſtin. 3. c. 3. §. porrò &
XXV. q. 1. c. ſunt quidam. Adde, vel ſub pontificum
decretis comprehende etiam ſtatuta à ſedis Apoſtoli-
cæ legatis. j̃. de offic. lega.c.vlt.& de locat.& conduct.
c. 1. & de conſangui. & affin. c. 3. ſtatuta verò in par-
ticularibus conciliis, vel ab epiſcopis, vel capitulis, vim
particularium conſtitutionum habent.c.ex literis. 11.
& interdum egent confirmatione ſedis Apoſtolicæ. c.
3 cùm acceſſiſſent. 8. ¶ Nota primò conſtitutiones da-
re formam futuris tantùm negotiis, niſi nominatim
etiam de præteritis caueant. c. 2. & vlt. quod etiam in
conſtitutionibus ciuilibus obtinet. C. de legib. lib. 7.
4 ¶ Nota ſecundò conſtitutiones ſeculares eccleſiaſticis
5 cedere. diſtin. 10. ¶ Nota tertiò omnes eſſe conſtitu-
tionibus eccleſiaſticis ſubiectos. c. 1. & 5.

III. *De reſcriptis.*

1 RESCRIPTA verò ſunt perſonalia, & inter eas tantùm
perſonas vim conſtitutionis obtinent, inter quas
conceduntur. j̃. de conceſſ.præben. c. conſtitutus. 11.
Reſcriptum namque nihil aliud eſt, quàm literæ, c. 1.&
paſſim.à ſũmo põtifi.c.2.& paſſim. vel ab Imperatore.
C. de precib. Imp. offer. l. 2. & ſi contra ius vel vtil.
public. l. 1. cum ſimil. vel à vicario pontificis. j̃. de
offic. vica. cap. pen. ſiue motu proprio. j̃. de præben.
lib. 6. cap. ſi motu. 23. & c. ſeq. ſiue aliquo ſuggeren-
te (hæc ſuggeſtio vocatur intimatio. c. 2. vel inſinua-
tio. j̃. de procur. c. 3. vel relatio. j̃. eod. c. 4. verſ. nos
verò) & aut conquerente. j̃. eod. c. 2. & 4. & ſuppli-
cante. j̃. de eo qui cogn. conſan. vxo. c. vlt. aut con-
ſulente. j̃. de offic. iudic. delega. c. conſuluit. 24. & ij.
q. 4. c. conſuluiſti. 21. emiſſæ, vt inter perſonas inter
quas conceduntur, & in iis negotiis ſeu rebus ſuper
quibus emittuntur, vim conſtitutionis habeant. c. cum
dilecta. 22. & j̃. de conceſſ. præben. d. c. conſtitutus.
2 ¶ Ex dictis patet reſcripta differre à decretalibus epi-
ſtolis: quia decretales epiſtolæ ſunt generales conſtitu-
3 tiones. diſt. 19. ¶ Reſcripta diuiduntur I. In Apoſtoli-
ca, Imperialia, & Epiſcopalia, vt ex data definitione
manifeſtum eſt. II. In generalia, & ſpecialia. c. 1. c. pa-
ſtoralis. 14. §. quoniam. c. ſedes. 15. III. In monitoria,
præceptoria, & executoria. c. capitulum. 30. c. ex inſi-
nuatione. 37. & cap. literis. 39. Præceptoriorum ap-
pellatione etiam inhibitoria reſcripta cõplector. Nam
qui aliquid inhibet, certè præcipit ne id fiat & inhibi-
tio ſeu prohibitio nihil aliud eſt, quàm præceptum ne-
gatiuum. Vnde inter iuris præcepta non ſolùm poni-
tur honeſtè viuere, & ſuum cuique tribuere, ſed etiam
alterum non lædere. Iam verò inter monitoria & præ-
ceptoria Doctores diſtinguunt: quia monitoria com-
muniter concedi ſolent abſque cauſæ cognitione, &
cum illa clauſula, *ſi ſenſeris te grauatum*: præceptoria
verò cauſæ cognitionem requirunt, nec ſolet dicta
clauſula in his apponi. ſ. t. in l. quoties. C. de fidei-
com. Bart. in l. filiusfamilias. §. Diui. in fi. & ibi Iaſ.
in 1. lect. num. 115. & in 2. lectu. num. 5. & 157. D.
de legat. j̃. Mandoſ. in tracta. de monit. quæſt. 2. Præ-
terea glo. in d.c. ex inſinuatione hunc Romanæ curiæ
morem notat, vt primò mittantur literæ monitoriæ,
deinde præceptoriæ, tandem executoriæ. ſed Ioh. And.
ibi notat hunc ordinem hodie non ſeruari, niſi quan-
doque ſuper receptione monialium. Addi autem po-
teſt quartum membrum, id eſt, reſcripta permiſſoria,
ex cap. 4. j̃. lib. 6. vbi in ſummario vocantur literæ fa-
cultatis. IV. In iure communi conſentanea, veluti vt
liceat appellare: & aliena à iure communi, veluti ne li-
ceat appellare. c. 1. Illa vocantur literæ iuſtitiæ, hæc
appellantur literæ gratiæ in ſummario. c. poſtulaſti. 27.
¶ Nota primò reſcripta impetrari poſſe tam ab actore, 4
quàm à reo. c. 3. c. cùm contingat. 24. cum ſim. Sed re-
ſcriptum ab excommunicato impetratum, ipſo iure
non valet, niſi ſuper excommunicationis vel appella-
tionis articulo impetratum ſit. j̃. lib. 6. cap. 1. ¶ Nota 5
ſecundò propter vitium in verbis admiſſum contra re-
gulas linguæ Latinæ, reſcriptum reddi ſuſpectum &
inutile. c. ad audientiam 11. ¶ Nota tertiò reſcripta 6
impetrata per ſurreptionem, id eſt, expreſſa falſitate,
vel per obreptionem, id eſt tacita veritate, non valere.
j̃. de fi. inſtrum. c. 7. niſi is qui impetrauit, dolo careat,
& idem impetraſſet, ſi falſum tacuiſſet, aut verum di-
xiſſet. c. ſuper literis. 20. ¶ Nota quartò ſi in reſcripto 7
non ſit inſerta clauſula, *ſi preces veritate nitantur*, iure
ciuili reſcriptum non valere. C. de diuerſ. reſcript. l.
vlt. quæ canonizata eſt XXV. q. 2. c. dicenti. 16. §. Im-
perator Zeno. contrarium tamen ſtatuitur. j̃. ca. 2. vbi
hæc clauſula ſubauditur, & ita reſcriptum ſuſtinetur.
¶ Nota quintò leges, quibus cauetur vt reſcripta con 8
tra ius, niſi impetranti proſint, & nemini obſint, vel
contra publicam vtilitatem non valeant, eſſe canoni-
zatas. XVI. quæſt. 4. c. iubemus. §. reſcripta. & XXV.
q. 1. c. vlt. §. illud verò. §. item conſtitutio. & q. 2. c. nec
damnoſa. 14. c. reſcripta. 15. c. dicenti. 16. in pr. & §.
Imperator Anaſtaſius. ¶ Nota ſextò, ſi diuerſa reſcri- 9
pta à partibus proferantur, ſi quidem in poſteriore fiat
prioris mentio, poſterius prȩualere, ſin minùs, ſtandum
priori reſcripto. c. 3. niſi is, qui prius reſcriptum im-
petrauit, dolo vel culpâ non ſit eo intra annum vſus. c.
ſi autem. 12. c. plerumque. 23. aut alterum reſcriptum
ſit generale, alterum ſpeciale, quia indiſtinctè ſpeciale
præualet. c. 1. & c. paſtoralis. 14. §. quoniam. ¶ Nota 10
ſeptimò reſcripta, quibus beneficia conferuntur, latiſſi-
mam recipere interpretationem. j̃. de verb. ſignif. c.
olim. 16. alia regulariter anguſtè accipi, & contra im-
petrantem. Hoſtienſ. j̃. de offic. delega. §. quib. modis
eius iuriſd. prorogetur verſ. quamuis enim fatear.
quia multi reſcripta impetrantes abutuntur gratiâ ſe-
dis Apoſtolicæ. c. ſedes. 15. c. nonnulli. 28. & c. vlt. ſunt
autem quædam clauſulæ, quarum interpretatio ex De-
cretalibus conſtitutionibus manifeſta eſt, & inde peti
debet. c. 4. c. ſuſcitatus. 13. c. paſtoralis. 14. §. quoniam.
c. ſedes. 15. c. cauſam. 18. c. poſtulaſti. 27. c. manda-
tum. 38. c. literis. 39. c. abbatem. 40. c. ab excommu-
nicato. 41. & j̃. lib. 6. cap. 6. c. quamuis. 8. c. ſi pro-
pter. 10. & j̃. Clemen. vlt. ¶ Nota octauò eum, qui 11
malitioſè vtitur reſcripto, eius beneficio priuari, & in
expenſas atque id quod intereſt aduerſario condem-
nari. c. vlt. ¶ Nota nonò ea quæ contra formam 12
reſcripti fiunt, infirmari. c. cùm dilecta. 22. verſ.
dictum.

IV. *De conſuetudine.*

HACTENUS de iure ſcripto: ius autem non ſcriptum 1
eſt conſuetudo, de qua D. de legib. & C. quæ ſit
longa conſuet. Abſoluta eſt huius libri ſecunda pars,
quæ eſt de iure: ſequitur tertia de clericis & prælatis
ordinandis, eorúmque officiis.

V. *De poſtulatione prælatorum.*

QVIA modò per poſtulationem, modò per electio- 1
nem epiſcopi cæteri prælati promouentur. c. 3.
in fi. c. 4. §. cæterum & j̃. tit. prox. c. innotuit. 20. & c.
ſcriptum. 40. initio de his duobus promouendi modis
dicendum

2 dicendum videtur. ¶ Poſtulatio eſt concors capituli
petitio, vt is promoueatur ſiue adſumatur, qui non
propter animi vel corporis vitium, ſed ob alium defe-
ctum eligi nequit, propter quem non eſt inhabilis ad
proſpiciendum eccleſiæ, veluti quia eſt minor triginta
3 annis, aut laicus. ¶ Inter poſtulationem & nominatio-
nem Io. Andr. in d. c. 3 glo. vlt. ſic diſtinguit: quòd po-
ſtulatio eſt ſolemnis, nominatio non eſt ſolemnis. Ho-
ſtienſis autem in §. quis poſtulandus ſit. verſ. ideo dixi,
aliam differentiam ponit: quia poſtulatio eſt vnius cer-
tæ perſonæ, nominatio verò eſt plurium perſonarum
deſignatio, vt vna ex his promoueatur. nam Hoſtien-
ſis in §. qualiter fiat poſtulatio non putat poſtulatio-
nem requirere aliquam ſolemnitatem, ſed quacunque
forma fieri poſſe. Diſtinctionem Hoſtienſis probo per
4 c. quod ſicut. 28. ¶ Nota primò eos tantùm poſſe po-
ſtulare, qui poſſunt eligere; licèt ij poſſint poſtulari,
5 qui non poſſunt eligi. j̄. tit. prox. d. c. innotuit. ¶ No-
ta ſecundò poſtulationem & electionem non poſſe ſi-
mul iungi: veluti, *Eligo poſtulando, Poſtulo eligendo, Eli-*
6 *go & poſtulo.* j̄. lib. 6. cap. 1. ¶ Nota tertiò, vt poſtula-
tio valeat, ſufficere, ſi maior & ſanior pars capituli
conſentiat. j̄. de his quæ fiet. à maio. par. capi. c. 1.
& diſtinct. 65. c. t. 23. ſed ſi alium maior pars poſtu-
let, alium minor pars eligat, vterque autem, tam po-
ſtulatus, quàm electus, admitti poſſit: tunc, vt poſtu-
latio præualeat, opus eſt vt duplo maior ſit pars po-
ſtulantium, quàm eligentium: alioquin electio præ-
7 ualebit. j̄. tit. prox. c. ſcriptum. 40. ¶ Nota quartò
poſtulantes non poſſe à poſtulatione quæ ſuperiori eſt
præſentata recedere, ſed ſuperioris iudicium expectare
debere. c. 4.

VI. *De electione & electi poteſtate.*

1 ELectio eſt alicuius perſonæ idoneæ ad prælationẽ
vel fraternam ſocietatem canonicè ſacta vocatio.
Hoſtienſ. in §. 1. & gloſ. in c. t. in vet. vera poſtulatio.
2 de poſtulat. lib. 6. ¶ Electio prælati ad collegium per-
tinet, & ad eos qui pacto vel priuilegio vel conſuetudi-
ne hoc ius obtinuerunt. j̄. de cauſ. poſſ. & propr. c. 3.
& 16. q. vlt. c. vlt. Hoſtienſ. in §. quis poſſit eligere,
niſi iure prohibeantur, vt pupilli. j̄. lib. 6. c. ex eo quòd.
32. in pr. & latè. c. ſacroſancta. 51. c. Maſſana. 56. &
lib. 6. d. c. ex eo quòd. §. 1. & diſtin. 63. & abſentes,
qui nec per literas votum ſuum declarare, nec certaneũ
procuratorem dare, ſed tantùm vni vel pluribus ex
collegio ſeu capitulo vicem ſuã mandare poſſunt j̄. lib.
3 6. c. ſi quis iuſto. 46. ¶ Eligi debent idonei, non iure
prohibiti: verbi gratiâ minor triginta annis, vel ſpu-
rius, vel indoctus non debet in epiſcopum eligi. c. cùm
4 in cunctis. 7. ¶ In electione facienda citari debent
omnes, qui habent ius eligendi, vt poſſint intereſſe, ſi
velint: alioquin electio non valet: niſi is, qui non cita-
tus abfuit, eam poſtea ratam habeat. c. quòd ſicut. 28.
5 & c. coram dilecto. 35. ¶ Fit autem electio tribus mo-
dis. I. Per ſcrutinium, cùm præſentibus omnibus, qui
debent & volunt & poſſunt commodè intereſſe, adſu-
muntur tres de collegio fide digni, qui ſecretò & ſigil-
latim vota cunctorum diligenter exquirant, & in ſcri-
ptis redacta mox publicẽt in communi: tuncque is eli-
gitur, in quem omnes vel maior & ſanior pars capitu-
li conſentit. II. Per compromiſſum, cùm eligendi po-
teſtas aliquibus viris idoneis committitur, qui vice
omnium loco vacanti proſpiciant. III. Per inſpiratio-
nem, cùm ſimul omnes electores, quaſi diuino impulſu
commoti, ſtatim, nullo præcedente tractatu, in vnius
6 electione conſentiunt. c. quia propter. 42. ¶ De ſcru-
tinio nota. I. Si plures ſint electiones, non ſufficere,
quòd aliquis à pluribus eligatur quàm alij: niſi pars,
quæ hunc eligit, ſit maior pars totius capituli. c. eccle-
ſia veſtra. 38. & j̄. lib. 6. c. ſi cui eligendi. 23. Sed in
electione Papę hoc eſt ſpeciale, vt ſi quis à paucioribus
quàm duabus Cardinalium partibus electus, pro Papa
ſe gerat, excommunicationi ſubiaceat, & ſacri ordinis
priuatione mulctetur. c. 6. II. Si altera pars eligentium
numero præſtet, altera eligentium auctoritate, & electi
meritis præcellat, neutram electionem valere; quia cõ-
iunctim requiritur, vt à maiore & saniori parte ſit ele-
ctus. c. eccleſia. veſtra. 57. Si tamen alterius partis nu-
merus duplo maior ſit, eius electio indiſtinctè valet, nõ
admiſſa quæſtione de auctoritate eligentium & meri-
tis eorum qui electi ſunt. j̄. li. 6. c. ſi quando. 9. dum-
modò electus ſit idoneus: alioquin confirmabitur ele-
ctio perſonæ idoneæ à minori parte facta. c. dudum.
22. III. Publicatum ſcrutinium non poſſe electores
variare, ſed faciendam eſſe collationem, & celebrandã
electionem: ad quod per ſuperiorem ſi opus erit, com-
pellentur. c. cùm inter canonicos. 21. verſ. non obſtan-
te. & c. publicato. 58. ¶ De compromiſſaria electio- 7
ne nota I. Poſſe vel vni. c. cauſam quæ. 8. vel duobus
pluribúſve electionem committi. c. in cauſis. 30. c.
cùm in iure. 33. c. cùm in veteri 52. II. Non tantùm
poſſe committi iis qui ſunt de collegio ſeu capitulo. d.
c. in cauſis. d. c. cùm in iure. diſt. c. cùm in veteri. ſed
etiam iis qui ſunt extra collegium vel capitulum. d. c.
cauſam quæ. III. Poſſe quoſdam à capitulo eligi, qui
non eligant prælatum, ſed alios electores ipſius præla-
ti. d. c. in cauſis. IV. Commiſſionem non poſſe reuo-
cari, ſi res deſiit eſſe integra: deſinere autem eſſe inte-
gram, cùm in tractatu de electione proceſſeruot. d. c.
in cauſis. ¶ His de electione expoſitis, dicendum de 8
electi poteſtate, quæ eſt electionis effectus, & in poſte-
riori parte rubricæ proponitur. Electi poteſtates tres
ſunt. I. Poteſt electioni ſuum adſenſum præbere intra
menſem, ex quo ſibi fuerit electio ab electoribus præ-
ſentata, & ſuus adſenſus petitus: quod electores, quàm
primùm commodè poſſunt, facere debent. j̄. lib. 6. c. 6.
II. Poteſt res eccleſiaſticas adminiſtrare, & ea quæ ſunt
iuriſdictionis exercere, vt corrigere, excommunicare,
conferre, confirmare, non tamen ſtatim ac electioni
conſenſit, ſed poſtquam à ſuperiore fuerit confirma-
tus. c. 7. §. t. c. tranſmiſſam. 15. & j̄. l. 6. c. 5. III. Poſt-
quàm fuerit conſecratus, ea peragere poterit, quæ ſunt
ordinis, vt clericos ordinare, vel deponere, eccleſias &
altaria conſecrare. c. quòd ſicut. 28. §. ſuper eo. Nota
coniugale vinculum inter Eccleſiam & prælatum con-
trahi per electionem & electi adſenſum. c. cùm inter
canonicos 21. verſ. diſcretioni veſtræ, per cõfirmatio-
nem. j̄ tit prox. c. 2. verſ. ſicut autem. nempe electio-
ne & electi aſſenſu initiari, confirmatione ratificari,
conſecratione conſumari intelligitur. j̄. tit. prox. cap.
vltim.

VII. *De tranſlatione Epiſcopi.*

EX poſteriori parte rubricæ præcedentis oriuntur 1
ſequentes tituli, quibus electi poteſtas limitatur
variis modis. ¶ Prima limitatio eſt: quia ſi epiſcopus 2
ab eccleſia, cuius eſt epiſcopus, ad aliam transferatur:
poteſtatem, quam in illa eccleſia habebat, amittit, ac
nouam in hac accipit. Tranſlatio námque epiſcopi,
quæ & mutatio dicitur. vij. q. 1. c. mutationes. 35. ni-
hil aliud eſt, quàm diſſolutio vinculi, quo epiſcopus cũ
priori eccleſia iunctus erat, & ad alteram eccleſiã tran-
ſitio. ſ. tit. prox. c. in cauſis. 30. in fi. & de poſtul. prę-
lat. c. 2. in fi. & c. 4. in fi. ¶ Nota primò, ſicut eccle- 3
ſia non poteſt epiſcopum ſuum dimittere, & alium in

Digitized by Google

eius locum ſubſtituere, ita epiſcopum non poſſe relictâ
ſuâ eccleſiâ ad aliam tranſire, nec ſponte ſua, nec à po-
pulo attractum, nec aliis epiſcopis ſuadentibus, ſed ſi id
fecerit, vtrâque eccleſiâ priuabitur. c. 3. & vij. q. 1. c.
ſicut vis. 11. c. ſi quis epiſcopus. 32. c. ſi quis de ordi-
ne. 33. c. ſicut alterius. 40. immo ne quidem permiſ-
ſione metropolitani cui ſubeſt, ſed auctoritate tantùm
& permiſſu ſedis Apoſtolicæ id ei facere licet. c. 1. 2.
4 & vlt. ¶ Nota ſecundò, ſi cui Papa permiſit vt ad ma-
iorem dignitatem vocaretur, eam poſſet adſumere, hãc
Apoſtolicam conceſſionem accipiendam eſſe anguſtè;
ita vt non liceat minorem, vel parem ſuſcipere. d. c. vlt.
5 ¶ Nota tertiò tranſlationem fieri vel propter vtilitatẽ,
quia veriſimile eſt epiſcopum magis profecturum: vel
propter neceſſitatem, quia non poteſt in eccleſia, in
qua reſidet, ob perſecutionem ſeu metum hoſtilem of-
ficio ſuo defungi: quo caſu, neceſſitate ceſſãte, ad prio-
rem eccleſiam redire debebit. vij. q. 1. d. c. mutationes.
35. c. ſcias. 36. c. omnis. 37. c. epiſcopus de loco. 38.
6 c. paſtoralis. 43. ¶ Nota quartò epiſcopum etiam in-
uitum transferri, ſecundum Goffr. & Hoſt. in §. quæ
ſit cauſa transferendi.

VIII. *De auctoritate & vſu pallij.*

1 SEcunda limitatio nõ conuenit ſimplicibus epiſco-
pis, ſed eſt propria archiepiſcoporum, & patriar-
charum, qui ſine pallio non poſſunt concilium conuo-
care, chriſma conficere, eccleſias dedicare, epiſcopos
vel clericos ordinare. ſ. de elect. c. quod ſicut. 28. §.
ſuper eo. & diſtin. 100. in pr. & c. 1. Vnde cùm trans-
fertur epiſcopus ad archiepiſcopatum, ei pallium trãſ-
mittitur. ſ. de poſtul. prælat. c. 4. in fi. Simplex autem
epiſcopus pallio non vtitur, niſi cui ſpecialiter à Ro-
mana eccleſia ſit tributum. j. de præſumpt. c. pen.
2 ¶ Pallium eſt inſigne archiepiſcopale de Beati Petri
corpore ſumptum. ſ. de elect. c. 4. In quo à ſede Apo-
ſtolica officij Pontificalis plenitudo cum archiepiſco-
palis nominis appellatione confertur. c. 3. & j. de priuil.
c. antiqua. 23. vbi omnibus patriarchis conceditur vt
3 ſuis ſuffraganeis pallium largiri poſſint. ¶ Huius pal-
lij traditio obiectione criminis vel defectûs nõ differ-
tur, niſi obiiciens iuret ſe non malitioſè id agere, & ſe
obliget ad pœnam talionis, & in promptu habeat pro-
bationes, id eſt, intra duos menſes à die collati archie-
piſcopatus numerandos probet id quod obiicit. j. ex-
4 trau. vn. ¶ Auctoritas pallij dicitur poteſtas, quam
habet archiepiſcopus accepto pallio ſynodum conuo-
candi, conſecrandi, & ſimilia peragendi, vt initio tituli
5 notaui. ¶ De vſu pallij, quæ eſt ſecunda rubricæ pars,
duo notentur. I. Solum Romanum Pontificem vbi-
que, dum miſſarum ſolemnia celebrat, pallio vti poſſe:
alios nec ſemper, nec vbique, ſed tantùm certis, id eſt,
ſolemnibus diebus, in prouinciæ ſuę eccleſiis poſſe vti.
c. 1. 4. & pen. Extra prouinciam pallio vti non licet,
etiamſi conſuetudo id permittat, niſi cui ſpeciali gra-
tiâ à Sede Apoſtolica conceſſum ſit. c. 5. II. Pallium
eſſe perſonale, ita vt perſonam non tranſeat, & alteri
commodari nequeat, cum ſuo autem quiſque pallio ſe-
6 peliri debeat. c. 2. ¶ Poſthæc, quia in hoc titulo di-
ſtinximus inter ſimplices & ſuperiores epiſcopos, ſciẽ-
dum eſt, ſimplicem epiſcopum in aliqua celebriori ci-
uitate, metropolitanum in tota aliqua prouincia, pa-
triarcham ſeu primatem in pluribus prouinciis eccleſię
præeſſe: omnium primum & caput eſſe Romanũ Pon-
tificẽ, qui eſt ſenioris Romæ epiſcopus & patriarcha,
& hodie Papæ appellatione ſignificatur, cùm hoc no-
men olim omnibus epiſcopis commune eſſet. Primum
locum poſt Romanum Pontificem obtinet Patriarcha
Conſtantinopolitanus: ſecundum Alexandrinus: ter-
tium Antiochenus: quartum Hieroſolymitanus. Ar-
chiepiſcoporum appellatione modò ſignificantur alij
Patriarchæ, vt Aquileienſis, Cantuarienſis, Biturícen-
ſis. diſt. 21. c. 2. & ibi gloſ. in verbo Archiepiſcopis,
modò accipitur pro metropolitano, vt ea. diſt. c. 1. Ergo
Romanus Põtifex omnibus præeſt: ſub eo ſunt Patriar-
chæ: ſub Patriarchis metropolitani: ſub metropolitanis
ſimplices Epiſcopi. Hi tamen omnes à ſummo ad in-
fimum vocantur epiſcopi. j. de priuileg. d. c. anti-
qua & diſtinct. 21. d. c. 2. §. ordo. c. 3. & c. 4. & di-
ſtinct. 22.

IX. *De renunciatione.*

TErtia limitatio eſt: quia iuri ſuo renunciãs, eo pri- 1
uatur, adeo vt per pœnitentiam non habeat ad id
regreſſum cui renunciauit, niſi ob reſtitutionẽ, vel no-
uam conceſſionem. c. 2. 3. & 6. ¶ Sed vt renuncia- 2
tio teneat, hæc requiruntur. I. Vt ſponte & libera vo-
luntate fiat. c. 5. & j. de his quæ vi metuſue cauſ. fiunt.
c. 2. & 4. II. Vt ex iuſta cauſa fiat, veluti ob conſciẽ-
tiam criminis, debilitatem corporis, defectum ſcien-
tiæ, malitiam plebis, graue ſcandalum, & interdum ob
irregularitatẽ perſonæ, veluti ſi ſit bigamus, aut viduæ
maritus, vt latè explicatur in c. niſi cum pridem. 10.
III. Vt ſuperioris permiſſu & in eius manibus fiat. c.
cùm in dubiis. 8. & c. vlt. vnde non videtur Papa poſ-
ſe renunciare Pontificatui cùm neminem habeat ſu-
periorem, à quo hoc ſibi concedatur, & in cuius ma-
nibus renunciet. Sed Cœleſtinus quintus ſtatuit vt
Papa liberè poſſit reſignare, móxque ipſe reſignauit.
Eius ſtatutum Bonifacius octauus in Papam ſucceſſor
refert, probat, & inter alias conſtitutiones redigit. j.
lib. 6. c. 1.

X. *De ſupplenda negligentia prælatorum.*

QVarta limitatio eſt propter negligentiam præla- 1
ti, propter quam iure ſuo priuatur. c. 3. & 4. quod
ad vicem illam, in qua negligẽtiam commiſit, ſine præ-
iudicio in futurum. c. 2. in fi. & ſ. de elect. c. ne pro
defectu. 41. ¶ Negligentia (vt Hoſtienſis definit) eſt 2
eius quod fieri debet & poteſt, omiſſio. ¶ Deprehen- 3
ditur negligentia prælati. I. Ex lapſu temporis, ſi vltra
tempus à lateranenſi conſilio definitum. c. 2. 3. 4. &
vlt. hoc eſt, vltra ſex menſes, præbendæ, ſine aliquod
eccleſiaſticum officium vacare permiſerit. j. de con-
ceſſ. præben. c. 2. Sed eccleſia cathedralis vel regula-
ris vltra tres menſes prælato vacare non debet. ſ. de
elect. d. c. ne pro defectu. & diſt. 50. c. poſtquàm. 12.
& diſtin. 63. c. pen. II. Trina monitione, cùm epiſco-
pus ter monitus nõ vult abbati benedicere. c. 1. ¶ Sup- 4
pletur interdum per ſuperiorem. ſ. de elect. d. c. ne
pro defectu, vt per epiſcopum ſuppletur negligentia
capituli. j. de conceſſ. præben. c. 2. verſ. quòd ſi ad
capitulum. vel regulatiũ. c. 2. verſ. & niſi. & j. Clem.
vn. & per Archiepiſcopum negligentia epiſcopi, &
capituli. ſ. de elect. c. 7. §. vlt. & j. de conceſſ. præ-
ben. d. c. 2. verſ. ſi autem. & 9. q. 3. c. cum ſimus. 3.
& per Papam negligentia Archiepiſcopi. cap. 3. &
per delegatum negligentia ordinarij. j. de offic. ind.
delega. c. 7. c. prudentiam. 21. §. pen. verſ. qui ſi ma-
litiam. & §. vlt. in fi. Interdum per inferiorem, vt ne-
gligentia epiſcopi ſuppletur per capitulum. ſ. de elect.
d. c. 7. §. vlt. & j. de conceſſ. præb. d. c. 2. & j. lib. 6.
c. 3. & diſt. 89. c. volumus. 2. Interdum ipſo iure. c. 1.
¶ Ruſus aut ſuppletur eo facto quod neglectum fuit, 5
vt in dictis iuribus; aut dato viſitatore, qui id faciat. j.
lib. 6. cap. vlt.

XI. *De*

Digitized by Google

XI. *De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum.*

1 QVinta limitatio eſt: quia prælatus, antequàm
per conſecrationem ordinetur, ea, quæ ordinis
ſunt, vt clericorum, eccleſiarum, & altarium conſecra-
tiones, & virginum benedictiones, peragere non po-
2 teſt. s. de elect. c. quòd ſicut. 28. §. ſuper eo. ¶. Or-
dinatio eſt perſonæ eccleſiaſticæ conſecratio, per quã
gratia & poteſtas obeundorum eccleſiaſticorum mu-
3 nerum confertur. ¶ Huius tractatus de ordinatione
tres ſunt partes; prima generalis, reliquæ duæ ſpeciales,
quarum altera eſt de prælatis, altera de quibuſdam per-
ſonis, de quibus meritò dubitari poteſt an ſint ordinã-
4 di. ¶ In generali inſpectione quatuor quæſtiones diſ-
ſoluuntur. Prima quæſtio eſt, quo tempore aliquis or-
dinari poſſit. Pro cuius quæſtionis ſolutione diſtin-
guendum eſt inter maiores, & minores ordines. In ma-
ioribus ordinibus ſunt epiſcopi, preſbyteri, diaconi,
ſubdiaconi: ex quibus duo poſteriores, non ſunt pro-
priè ſacerdotes, ſed tantùm in ſacris; duo priores ſunt
propriè ſacerdotes, quia ſacramentum corporis & ſan-
guinis dominici conficere poſſunt. In minoribus ordi-
nibus ſunt acoluthi, exorciſtæ, lectores, oſtiarij, & pſal-
miſtæ: de quibus omnibus vide diſtinct. 21. c. cleros.
5 ¶ Hac diſtinctione poſita, notandæ ſunt ſequentes re-
gulæ. I. Minores ordines conferri poſſunt diebus do-
minicis, & aliis diebus feſtis. c. 3. II. Sacri ordines
conferuntur in quatuor temporibus, vel ſabbatho ſan-
cto, vel ſabbatho ante dominicam de paſſione, diebus
autem dominicis, & aliis diebus feſtis, & ſabbatho
Pentecoſtes ab alio quàm à Romano Pontifice non de-
bent conferri. c. 1. 2 & 3. III. Si ordinatio extra ſta-
tuta tempora fiat, ordinatus characterem recipit, ſed ab
executione officij ſuſpenditur, donec cum eo diſpenſe-
tur: ordinator quoque eccleſiaſticâ diſciplinâ coërce-
tur. c. cùm quidam. 8. & c. pen. IV. Non poſſunt duo
ordines eidem conferri vno die, vel duobus diebus cõ-
tinuato ieiunio. & ſi id fiat, ordinans à collatione illo-
rum ordinum, & ordinatus ab executione officij ſuſpẽ-
ditur, donec cũ eo diſpenſetur. c. literas. 13. dilectus 15.
6 ¶ Secunda quæſtio eſt, qualis debeat eſſe, qui ordinatur.
Debet eſſe irreprehẽſibilis, vnius vxoris vir, ſobrius or-
natus, prudens, pudicus, hoſpitalis, doctor, non vino-
lentus, non percuſſor, ſed modeſtus, non litigioſus, nõ
cupidus, ſed ſuæ domui benè præpoſitus, non neophy-
tus. Hæc ab Apoſtolo requirũtur in epiſcopo ordinãdo.
j. ad Timoth. c. 3. ſed ad alios clericos producuntur.
d. 34. c. cognoſcamus. 15. & d. 81. c. Apoſtolus. Neo-
phytus autem dicitur, qui propoſitum ſacræ religionis
nouiter aſſumpſit. diſt. 48. c. 1. §. neophyti. & c. ſeq.

XII. *De ſcrutinio in ordine faciendo.*

1 TErtia quæſtio eſt, quid obſeruandum ſit, vt co-
gnoſcatur, an is, qui ordinari debet, talis ſit, qua-
lem eſſe, oportet. Adhibendum eſt ſcrutinium, id eſt,
ille, ad quem ſpectat (vt epiſcopus, aut legatus ſedis
Apoſtolicæ) debet inquirere, an is, de cuius electione
agitur, ſit idoneus ſi verò alius, ad quem non ſpectat,
ſcrutinium faciat, irritum eſt & inane, j. de offic. lega.
2 c. 5. ¶ Forma in ſcrutinio faciendo obſeruanda tra-
ditur in c. quando. diſt. 24.

XIII. *De ordinatis ab epiſcopo qui renunciauit epiſcopatui.*

QVarta quæſtio eſt, an ordinatio valeat facta ab
epiſcopo, poſtquàm epiſcopatui renũciauit. Reſ-
pondetur per diſtinctionem. Aut enim epiſcopus re-
nũciauit tãtùm loco, aut loco & dignitati. Priori caſu or
dinatio valet. Poſteriori ſubdiſtinguitur, aut enim con-
tulit minores ordines, & valet ordinatio: aut ſacros or-
dines, & ſubdiſtinguitur: quia ſi ordinẽ accipiens igno-
rauit eum renunciaſſe, nec ſupina eſt ignorantia, per
diſpenſationem admittitur. ſin minùs, executionem
officij non habebit. c. 1. Similiter diſpenſatur cum
clerico, qui per ignorantiam ab excommunicato epi-
ſcopo ordines accepit. c. 2.

XIV. *De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum.*

ABſolutis generalibus quæſtionibus ad ordinatio- 1
nem pertinentibus, iam dicendum de prælatis, de
quibus duæ quæſtiones diſſoluuntur, videlicèt qui ſint
præficiendi, & quomodo præficiendi. Quod ad priorẽ
quæſtionem attinet, in eo qui præficiendus eſt, tria ſpe-
ctantur, quæ in hac rubrica proponuntur: ætas, quali-
tas, & ordo. ¶ De ætate hæc notentur. I. Qui eligi- 2
tur epiſcopus, non debet eſſe minor triginta annis. c. 7.
in pr. (vbi legendum *egerit*: non, *exegerit*) & c. cum no-
bis. 19. verſ. de legitima: & diſtinct. 77. c. epiſcopus.
II. Qui ad inferiora miniſteria vocatur, vt ad decana-
tum, archidiaconatum, & alia quæ curam animarum
habent adnexam, vel ad eccleſiæ regimen pertinent,
is non debet eſſe minor viginti quinque annis. d. c. 7. §.
inferiora. olim non debebat eſſe minor triginta annis,
niſi neceſſitatis cauſâ admitteretur, vt probatur diſtin.
78. c. penul. & vlt. adhibito. c. 1. h. tit. III. Cum iis
qui vigeſimum annum compleuerunt, vt dignitatem
vel perſonatum ſine cura animarum obtineant, epiſco-
pus diſpenſare poteſt. j. l. 6. c. vn. aliàs ſolus Roma-
nus Pontifex diſpenſat, vt s. de electio. c. innotuit. 20.
IV. (Vt hæc obiter addam) in diacono & lectore re-
quiritur ætas viginti quinque annorum: in ſubdiaco-
no & acolutho viginti: ad alios autem minores ordines
ab infantia admittuntur. diſt. 28. c. de his. 6. & diſtin.
77. c. quicúmque. 3. c. ſubdiaconus. 4. c. placuit. 5. in
diaconiſſa requiritur ætas quadraginta annorum. 27.
q. 1. c. diaconiſſam. 23. Sed hodie poteſt quis anno de-
cimo octauo ad ſubdiaconatum, & vigeſimo ad diaco-
natum promoueri. j. h. t. Clem. vlt. Hæc ita iure Ca-
nonico obtinent. Ius ciuile in quibuſdam variauit,
ſed nouiſſimè Iuſtinianus No. 123. c. 13. in epiſcopo
triginta quinque, in diacono & ſubdiacono viginti
quinque, in diaconiſſa quadraginta, in lectore octode-
cim annorum ætatem requirit. Hęc de ætate dicta ſunt.
¶ De qualitate præficiendorum multa Gratianus 3
tradit d. 23. & ſequentibus. In ſumma talis debet eſſe,
qualem Apoſtolus deſcribit. I. ad Timoth. c. 3. vt re-
tuli. s. tit. 11. in fi. nam quæ ibi dixi de qualitatibus or-
dinandorum, potiſſimùm in præficiendis obtinent.
¶ Quod ad ordinem attinet, præficiendus debet eſſe in 4
ſacris. qui verò eſt in minoribus ordinibus conſtitutus,
parœciali eccleſiæ ſine diſpenſatione præfici non po-
teſt. c. 5. c. à multis. 9. c. tuam in Domino. 10. Di-
ctum eſt, qui poſſint præfici.

XV. *De ſacra Unctione.*

COnſequenter dicendum quomodo præfician- 1
tur. Hîc dantur duo præcepta. Primum præceptũ
eſt, vt in conſecrando epiſcopo vel presbytero adhi-
beatur ſacra vnctio. Intellige vnctionẽ externam, quæ
eſt viſibile ſignum internæ vnctionis, id eſt, gratiæ à
Spiritu ſancto infuſæ, vt vnctus officio & miniſterio
ſibi commiſſo rectè fungi poſſit. ¶ Epiſcopi caput & 2
manus chriſmate, quod ex oleo & balſamo conficitur:
ſacerdotis manus, & regis brachiũ oleo benedicto ini-

Digitized by Google

guntur. præterea quilibet chriſtianus ante baptiſmum inungitur oleo benedicto, primùm in pectore, deinde inter ſcapulas: & poſt baptiſmum chriſmate vngitur primò in vertice, poſtea in pectore. Item vngitur eccleſia, cùm dedicatur: altare, cùm conſecratur: calix, cùm benedicitur. quæ omnia tradũtur, & explicãtur in c. vn.

XVI. *De Sacramentis non iterandis.*

1 SEcundum præceptum eſt, vt ſi quid in ordinatione
fuerit prætermiſſum, non iteretur ordinatio. (quia
hoc Sacramentum inter ea refertur, quæ iterari non
poſſunt) ſed ſuis temporibus ſuppleatur, quod deeſt. c.
2 1. & c. vlt. ¶ Sacramentum (vt definit Auguſtinus)
eſt inuiſibilis gratiæ viſibilis forma. de conſecrat. diſt.
3 3. c. ſacrificium. 32. ¶ Sacramenta multis modis di-
uiduntur. I. Septem ſunt ſacramenta: baptiſmus, confirmatio, Euchariſtia, pœnitentia, ordo ſacer, matrimonium, & extrema Vnctio. Baptiſmus eſt exterior hominis ablutio cum certa forma verborum. gloſſ. 1. in c. 1. de conſecrat. diſtinct. 4. Vnde huius Sacramenti ſubſtantia conſiſtit in verbo & elemento, cætera ad ſolemnitatem eius pertinent, ſecundum Mag. Sentent. libr. 4. diſtinct. 3. ſect. 1. verba autem ſunt ex Chriſti inſtituto, Matth. 28. & Ioſ. 6. Ego te baptizo, *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*, de conſecra. diſtinction. 4. c. propriè. 12. c. ſi quis presbyter. 78. c. multi. 81. Hæc intellige de baptiſmo propriè dicto, quem vocant baptiſmum fluminis: alij ſunt baptiſmi metaphoricè dicti, nempe fluminis, & ſanguinis, de conſecrat. diſtinct. 4. c. baptiſmi vicem. 33. & c. catechumenum. 36. & diſtinct. gloſſ. 1. in c. 1. Confirmatio eſt inunctio in fronte, quæ per epiſcopum fit ſacro chriſmate, manus impoſitionem deſignans. ꝟ. tit. prox. c. vn. per frontis, adhibitis his verbis, vt ex libris Pontificalibus refert Ang. de Clauaſio in ver. Confirmationis. §. 9. *Ego te conſigno ſigno crucis, & confirmo te chriſmate ſalutis, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* Euchariſtia, ſi vocabuli vim ſpectes, nihil aliud eſt, quam gratiarũ actio. ſed hîc accipitur pro participatione corporis & ſanguinis Chriſti ſub ſpeciebus panis & vini, vi illorum verborũ, *Hoc eſt corpus meum, & hic eſt ſanguis meus.* Hîc autem inter tria diſtinguitur, formã viſibilẽ panis & vini, veritatẽ carnis & ſanguinis, & virtutem ſpiritualem: primũ eſt, ſacramentũ, non res ſacramenti: ſecundum eſt ſacramentũ, & res: tertium eſt res, non Sacramentum. ĵ. de celebr. miſſ. c. 6. §. diſtinguendum. Nota Euchariſtiã propriè dici, aut viaticum, quatenus vitam gratiæ operatur, ac præbet nobis viam perueniendi ad futuram Dei fruitionem in cœleſti patria. Quatenus autem ciuitatẽ eccleſiæ ſignificat, quia per ipsã communicamus Chriſto, & vnimur ad inuicem, Græcè vocatur ſynaxis, Latinè Communio. Denique in quantũ per hoc Sacramentũ Dominica Paſſio offertur, dicitur Sacrificiũ, vel miſſa, accipiendo miſſam tantùm pro Sacro myſterio, quod fit in conſecratione, oblatione, & cõmunione corporis & ſanguinis Chriſti, ſub ſpeciebus panis & vini, ac repræſentatione paſſionis eiuſdem, ad ſalutem fideliũ, & remiſſionẽ peccatorum, excluſis ſolemnitatib. præcedentibus, & ſequentibus. vide Ioh. viguerium de Sacram. Euchar. verſu 10. & 11. Pœnitentia duplex eſt: interna, & externa. illa eſt virtus mẽtis, hæc eſt Sacramẽtũ. Mag. ſent. l. 4. d. 14. ſect. 1. Hæc diuiditur in publicã, quæ imponitur manifeſtis peccatis: & priuatã ſiue occultam, quæ imponitur peccatis arcanis. ĵ. de exceſſib. prælat. c. accedentib. 12. & c. omnis. 12. Publica ſubdiuiditur in ſolemnẽ, & non ſolemnẽ. d. 50. c. ſi quis poſt. 62. poteſt. Cõſtat autẽ omnis pœnitẽtia trib⁹ partibus: cordis cõtritione, oris cõfeſſione, & operis ſatisfactione. de pœnit. diſt. 1. c. perfecta. 40. Mag. Sentent. l. 4. diſt. 16. ſect. 1. Ordo eſt Sacramentũ eccleſiæ, quo ſuperior manum imponens ordinato poteſtatem eccleſiaſticam tribuit. c. vlt. Ordinum alij ſunt maiores, alij minores, vt docui. ꝟ. tit. 11. Matrimonium eſt viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitę conſuetudinem continẽs. ĵ. de præſumpt. c. illud. 11. verſ. verum quia & 29. q. 1. in pr. Extrema Vnctio eſt, qua grauiter ægrotantium, quos eo morbo morituros probabiliter metuitur, certę corporis partes ſanctificato oleo à presbytero inunguntur, vt non minùs animæ, quàm corporis ſanitatem operetur. Sacramentum eſt Vnctio extrema: res Sacramenti eſt Vnctio interna, quæ peccatorum remiſſione & virtutum auctione perficitur. Mag. ſenten. lib. 4 diſt. 23. ſect. a. II. Alia ſunt ſacramenta neceſſaria, quæ ſine diſpendio ſalutis æternæ ſuo tempore prætermitti non poſſunt: alia volũtaria, quæ ſine æternæ ſalutis periculo quilibet poteſt pro libitu accipere, vel omittere. Neceſſaria ſunt quinque: Baptiſmus, Confirmatio, Euchariſtia, Pœnitentia, & Extrema Vnctio. voluntaria duo: ordo ſacer, & matrimonium. ĵ. de tranſact. c. veniens. 8. & ibi glo. in ver. neceſſaria. III. Alia caracterem imprimunt, proinde, iterari non poſſunt, vt Baptiſmus de cõſecrat. diſt. 4. c. à quodam. 23. c. ſi qui. 27. c. quamuis. 28. c. oſtenditur. 31. c hi de quibus. 37. c. ſiue. 50. c. nõ licet. 106. cum duob. cann. ſeqq. confirmatio de conſecrat. diſt. 5. c. dictum eſt nobis. 8. & c. ſeq. ordo ſacer. d. e. non licet, dixi. ꝟ. initio huius tituli. alia nullum characterem imprimunt, ideóque poſſunt iterari. vt euchariſtia de conſecrat. diſt. 2. c. quotidie. 13. & c. ſeq. matrimonium 31. q. 1. c. aperiant. 11. & cann. ſeqq. & Extrema Vnctio. Mag. Sentent. lib. 4. diſtinct. 23. ſect. 3. In pœnitentia diſtinguitur: quia non ſolemnis iteratur. ĵ. de pœnit. c. omnis. 12. ſolemnis non iteratur. diſtin.
50. c. ſi quis poſt. 52. 9. poteſt. niſi contraria ſit eccle-
ſiæ conſuetudo de pœnitent. diſtinctione. 3. c. nihil. 21.
§. ex perſona. Expoſitæ ſunt duæ partes tractatus de 3
conſecratione.

XVII. *De filiis presbyterorum ordinandis, vel non.*

SVpereſt tertia pars, in qua de diuerſis perſonis du- 1
bitatur num promoueri poſſint. Prima dubitatio
eſt de filiis presbyterorum. ¶ Filius presbyteri dici- 2
tur, qui vel ante presbyteratum, vel in presbyteratu ſuſceptus eſt. Ante presbyteratum vel eſt legitimus ex iuſtis nuptiis, vel eſt ex alio coitu ſuſceptus. In presbyteratu verò filius legitimus procreari nequit, cum omnibus presbyteris matrimoniũ ſit interdictum. Quòd ſi communi conſenſu vir & vxor promiſerint ſe caſtitatem ſeruaturos, deinde vir ad ſacerdotium promotus acceſſerit ad vxorem, & ex ea filium genuerit: hic filius, quamuis ex legitima vxore ſuſceptus, tamen non eſt legitimus, ſed ex illicito coitu genitus, quia contra votum caſtitatis, & contra fidem eccleſiæ datam pro-
creatus eſt. c. literas. 14. ¶ Hac diſtinctione poſita 3
notantur ſequentes regulæ. I. Filij illegitimi, ſiue ante ſacerdotium, ſiue in ſacerdotio procreati ſint, ad ſacros ordines non admittantur, niſi aut facti monachi, aut in congregatione canonica regulariter viuentes. ca. 1. & vlt. & diſti. 56. c. 1. c. niſi. 11. aut ex Pontificia diſpenſatione. ca. ex tua. 9. diſt. 56. ca. apoſtolica. 12. §. hoc autem. II. Filius ex legitimo matrimonio ante ſacerdotium patris ſuſceptus, omnium ordinum capax eſt, atque adeo etiam ſummus Pontifex fieri poteſt. c. adhæc. 12. & diſti. 56. ca. pen. §. cùm ergo. III. Filius, ſiue legitimus, ſiue illegitimus, non poteſt præeſſe eccleſiæ,

Digitized by Google

cleſiæ, in qua pater immediatè præfuit. ſecus eſt, ſi alia
quoque perſona poſt illius patrem præfuerit. c. 7. c. ad
extirpandas. 12. IV. Filius poteſt præeſſe eccleſiæ, in
qua pater ſine titulo miniſtrauit. ca. conſtitutus 8.
V. Filio canonici præbenda in eadem eccleſia conferri
non poteſt. c. cum decorem. 15. VI. Cum illegitimè
natis diſpenſant epiſcopi in tribuendo minori ordine,
vel beneficio non curato: in aliis diſpenſatio Papæ re-
quiritur. ℨ. lib. 6. c. 1. in pr.

XVIII. *De ſeruis non ordinandis & eorum manumiſſione.*

1 SEcunda dubitatio eſt de ſeruis: de quibus noten-
tur regulæ ſequentes. I. Seruus ordinari non de-
bet, niſi prius à domino ſit manumiſſus. c. 1. 2. 3. 4. 5. &
diſt. 54. c. 1. & 2. II. Si ſeruus ſciente neque contradi-
cente domino ordinetur, eo ipſo liber & ingenuus erit.
d. diſti. 54. c. ſi ſeruus. 20. III. Si ſeruus domino igno-
rante promotus ſit, deponitur, & domino reſtituitur.
c. 2. verſ. etſi quilibet. & d. diſt. 54. c. 2. quod ita limita-
tur in can. ex antiquis. 9. ead. diſt. vt ſi factus ſit pres-
byter peculij amiſſione multetur, & in eo gradu ma-
neat ſi ſit diaconus: aut vicarium præſtet, aut, ſi non
habet quem præſtet, ipſe domino reddatur. reliqua ve-
rò officia ſeruo collata non præiudicent domino, quo-
2 minus ſeruus ei reſtitui debeat. ¶ Nota primò ibi non
fieri mentionem ſubdiaconi; quia olim ſubdiaconatus
non erat ordo ſacer, ſed hodie idem dicendum de ſub-
3 diacono quod de diacono. ca. miramur. 7. ¶ Nota
ſecundò, ſi ignorante domino ſciens epiſcopus ſeruum
promouerit, hunc in ordine manere, ſed epiſcopum
domino in duplicem teneri, at ſi epiſcopus eum pro
libero habuerit, & is qui præſentauit, ſeruum eſſe non
ignorauerit, hic in duplum domino tenetur. d. diſt. 54.
cap. ſi ſeruus abſente. 19.

XIX. *De obligatis ad ratiocinia ordinandis vel non.*

TErtia dubitatio eſt de obligatis ad rationes admi-
niſtrationis geſtæ reddendas. Hi ſiue publicam ſi-
ue priuatam rem geſſerint, ante adminiſtrationem fini-
tam & rationes redditas promoueri non debent. c. vn.

XX. *De corpore vitiatis ordinandis, vel non.*

1 QVarta dubitatio eſt de iis qui aliquo corporis vi-
tio laborant. Hic adhibetur quadruplex diſtin-
ctio. I. Aut vi ſeu caſu mutilationem paſſi ſunt, aut li-
bera voluntate. II. Aut læſi ſunt ante ſacerdotium, aut
in ſacerdotio. III. Aut euidens læſio eſt, vt in oculo:
aut occulta, vt in membris virilibus. IV. Aut talis læ-
ſio eſt, quæ impedit ſolemnium celebrationem, veluti
ſi quis careat pollice quo debet euchariſtiam frangere;
aut non impedit ſolemnium celebrationem, veluti ſi
vngue. c. vlt. aut digiti particula c. 1. aut ſiniſtræ ma-
2 nus digito careat. diſt. 55. c. lator 11. ¶ His diſtinctio-
nibus poſitis, notentur ſequentes regulæ. I. Qui mem-
brum aliquod vel membri partem ſponte ſua, vel cum
non poſſet aliter libidini obſiſtere, ſibi abſcidit, aut
abſcindi curauit: is nec promoueri ad ordinem poteſt:
et ſi quem ordinem habet, deponendus eſt. c. 4. & diſti.
55. can. 4. 5. 6. II. Læſio modica, quam aliquis in-
uitus caſu, aut per hoſtium vim, aut morbi curandi cau-
ſâ paſſus eſt, promotioni ad ordines non eſt impedi-
mento. Læſionem modicam appello eam, quæ non
impedit celebrationem ſolemnium, vt paulò ante do-
cui. Exemplis autem ſuprà adductis adde eum, qui me-
dicorum incuſione claudus factus eſt. diſt. 55. c. ſi quis.
10. & ſi cui virilia ſint abſciſſa. c. 5. & d. diſt. 55. c. 7. 8. 9.
III. Læſio impediens ſolemnium celebrationem, vt
manus omiſſio, omninò obſtat, quominùs aliquis pro-
moueri poſſit. c. 6. IV. Qui ſine ſua voluntate ocu-
lum amiſit, promoueri non debet, ſed ſi id ſacerdoti
accidat, ſacerdotium non amittit. d. diſtinct. 55. c. vlt.
V. Ex quibuſdam cauſis diſpenſari poteſt, veluti cum
eo, qui in duello particulam digiti amiſit. c. 1. aut in
oculo maculam habet. c. 2. aut virilia ſibi amputari fe-
cit, putans ſe obſequium Deo præſtare. c. 4.

XXI. *De bigamis non ordinandis.*

QVinta dubitatio eſt de bigamis, quid enim, ſi vxor 1
mortua ſit? aut quid ſi cum iis diſpenſetur? Sed
conſtitutum eſt, vt ne quidem vxore mortua ad ſacros
ordines admittantur. c. 3. & vt diſpenſatio cum eis fa-
cta non valeat. c. 2. ¶ Bigamus propriè dicitur, qui 2
duas legitimas vxores habuit, id eſt, qui ſecundas nu-
ptias contraxit. Verum tamen quaſi bigamus irregu-
laritatem incurrit etiam is, qui repudiatam. c. 1. ſeu vi-
duam duxit. c. 3. & c. 5. verſ. cum ergo & c. vlt. & qui
ſecundas nuptias de facto contraxit, veluti cùm in ſa-
cris eſſet. c. 4. ¶ Qui verò ab altero ductam, ſed ab eo 3
non cognitam, duxit in vxorem, ob id impediri non
debet, quominùs ad ſacros ordines promoueatur. d. c.
5. ſed nec is qui multas habuit concubinas, in bigamiæ
irregularitatem incidit: ideirco pœnitentia impoſita
poterit cum eo diſpenſari. c. pen. ¶ Irregularitatem vo- 4
camus canonicum impedimẽtum ex facto ſeu defectu
proueniens quo quis tam ad eccleſiaſticos ordines pro-
moueri quam promotus in iiſdem miniſtrare prohi-
betur. Lancel. Inſtit. iur. Can. lib. 4. tit. vlt. §. caue-
bunt.

XXII. *De clericis peregrinis.*

SExta dubitatio eſt de clericis peregrinis, qui vocan- 1
tur etiam extranei. iij. q. 7. c. peregrina. 12. & 6. q.
3. c. 2. id eſt, qui non ſunt de epiſcopatu ordinantis pe-
regrini, de quibus in præſentia loquimur. Alibi pere-
grini dicũtur qui religionis cauſa peregrinãtur. ℨ. de
treu. & pa. c. vlt. & 24. q. 3. c. ſi quis Romipetas. 23. In iu-
re autem ciuili peregrini appellantur qui non ſunt ci-
ues Romani. D. de orig. iur. l. 2. §. poſt aliquot & de he-
red. inſtit. l. 6. 8. ſolemus & c. eo. l. 1. ¶ Hi non poſſunt 2
ordinari, niſi plura concurrant, quæ mox docebo. I.
Non poſſunt ad ſuperiores ordines promoueri, niſi in-
feriorem ordinationem legitimè probent. c. 1. & 2.
II. Requiritur conſenſus epiſcopi, cui ſunt ſubiecti
aut permiſſio apoſtolica. ℨ. lib. 6. de temporib. ordin.
c. 1. & 2. & diſt. 71. c. 1. 2. & 5. III. Prælati epiſco. ſubie-
cti non poſſunt aliquem in ſuis eccleſiis inſtituere ſi-
ne ſui epiſcopi conſenſu. c. vlt. ¶ Hic eſt finis tracta- 3
tus de ordinatione ſeu conſecratione: expoſita eſt igi-
tur quinta limitatio poteſtatis eccleſiaſticæ.

XXIII. *De officio archediaconi.*

SExta limitatio eſt: quia quilibet debet officio ſuo 1
fungi, non id facere, quod ad alium ſpectat, ne (quod
dici ſolet) falcem immittat in meſſem alienam. Ergo
diuerſa officia deinceps explicabuntur: & primo loco
officium archidiaconi. hic enim primum locum poſt
epiſcopum tenet: eiúſque vicarius eſt in omnibus, &
omnis cura in clero ad eum pertinet. c. 1.

XXIV. *De officio archipresbyteri.*

ARchidiacono igitur ſubeſt archipresbyter, qui 1
presbyteris & præsbyteralibus officiis præeſt. c.
1. & diſt. 25. c. perlectis. 2. verſ. archipresbyter. ¶ Hu- 2
ius duæ ſunt ſpecies. Nam alij ſunt vrbani, qui in vrbe
circa diuina vicem Epiſcopi abſentis ſuſtinent, aut cu-
ram &

Digitized by Google

ram & ſolicitudinem præſentis minuunt.c.pen.alij ru-
rales, qui per ſingulas plebes conſtituti, non ſolum
plebis,ſed etiam presbyterorum,qui per minores titu-
los habitant,curam gerunt.c.vlt.

XXV. *De officio primicerij.*

PRimicerius quoque archidiacono ſubeſt: diaconis
autem,& reliquis inferioribus, eorumq́ue diſcipli-
næ præeſt.c.vn.

XXVI. *De officio ſacriſtæ.*

1 ITem ſactiſta: ad cuius curam pertinet cuſtodia ſa-
crorum vaſorum, veſtimentorum eccleſiaſticotum,
ac totius theſauri eccleſiaſtici,nec non ceræ vel olei ad
2 luminaria pertinentis.c.vn. ¶ Tres reperio huius ap-
pellationes. Primò appellatur ſacriſta,vt hîc. Secundò
theſaurarius.d.25.c.perlectis.in fi.Græcè cimiliarcha.
C. de bon.auct.iud.poſſ.l.vltim.§.vlt.nam res pretioſæ
dicuntur Græcè κειμήλια 12. q. 2. Apoſtolicos. 13.
Theoph.inſtit.de rer.diuiſ.§.ſacræ.

XXVII. *De officio cuſtodis.*

TErtiò cuſtos vt h. t. Nam cuſtos à ſacriſta parum,
aut nihil differt: ſed in nonnullis eccleſiis vocan-
tur ſacriſtæ,in aliis nominantur cuſtodes.

XXVIII. *De officio vicarij.*

1 HI de quorum officio hactenus diximus,ſuo nomi-
ne ſeruiunt eccleſiæ, & Epiſcopi ſolicitudinem
leuant:vicarij verò alienam vicem gerunt. ̅J. lib. 6.c.1.
Idcirco à vicario epiſcopi non ad ipſum epiſcopum,ſed
ad archiepiſcopum appellatur. ̅J. lib. 6. de appellat. c.
3.in pr.licèt ab archidiacono & aliis inferioribus præ-
2 latis ad epiſcopum appelletur.d.c. 3. §. 1. ¶ Nota pri-
mò rectorem parœcialis eccleſiæ non per vicarium,ſed
per ſeipſum illi eccleſiæ ſeruire debere, niſi parœcia-
lis eccleſia ſit dignitati vel præbendæ adnexa,quo caſu
qui talem dignitatem vel præbendam habet, cùm de-
beat in maiori eccleſia deſeruire, in parœciali eccleſia
idoneum & perpetuum vicarium conſtituit. ̅J. de præ-
3 ben. c. extirpandæ. 30. §. qui verò. ¶ Nota ſecundò
vicarium non poſſe alium vicarium ſibi ſubſtitue-
re. cap. 4.

XXIX. *De officio & poteſtate iudicis delegati.*

1 DElegatus quoque vices alienas, id eſt, delegantis
gerit in cauſis ſibi commiſſis.c.ſanè quia.11. & c.
cùm olim magiſter.33.Huius officium in iuriſdictione
2 contentioſa cernitur. ¶ Portò delegat vel Papa.c.1.3.
& paſſim. h. t. vel princeps, vel quilibet ordinarius. ̅J.
de appel. c.cùm cauſam.62.in fi. & C. de iudic.l.5.Sed
hoc titulo vel ſolùm, vel potiſſimum agitur de delega-
to à Papa,& de eius ſubdelegato.Vnde quia hic in cau-
ſa ſibi commiſſa poteſtatem habet etiam ſupra iudicem
ordinarium. c.1.d.c.ſane quia.11.c.ex literis.29.eique
ordinarius parère tenetur.c.paſtoralis. 28.§. quia verò
ideo hic titulus præponitur tractatui de iudicibus or-
3 dinariis. ¶ Delegantur cauſæ vel vni, vel pluribus. c.
cauſam.16.c.prudentiam.21. c. cùm cauſa. 22. c. cùm
4 ſuper.23.& ̅J. lib.6.c.3.& c.cùm in plures.8. ¶ Et vel
delegatur vna cauſa.c. 6. c. ſuper eo. 15. c. cauſam ma-
trimonij. 16. c. cauſam quæ. 17.c. cùm cauſam 22. vel
5 plures. c. 3.4. cum ſimil. ¶ Propria iudicis delegati à
Papa vel à principe hæc ſunt. I. Iuriſdictionem habet,
ac ſententiam ſuam exequi poteſt.c.1.5. 7. c. in literis.
9.c.ſane quia.11.c.quærenti. 26. Nec ſolùm in partes,
ſed etiam in quoſcunque alios iuriſdictionem eius im-
pedientes poteſtatem habet. c. 1. & quidem maiorem,
quàm iudex ordinarius vt ſuprà notaui. Alia eſt ratio
iudicis dati ab ordinario: quia non ipſe ſententiã ſuam
exequitur, ſed ordinarius qui eum iudicem dedit. D.
de re iudic.l.à Diuo Pio. 15. in pr. Sed nequidem Papæ
delegatus cogere partes poteſt, vt coram ſe perſonali-
ter compareant,niſi vel de hoc acceperit ſpeciale man-
datum vel ſit cauſa criminalis, vel pro veritate dicen-
da, vel pro iuramento calumniæ præſtando, vel ob
aliam iuris neceſſitatem. ̅J.lib.6.de iudic.c.1.II. Cau-
ſam alteri ſubdelegare poteſt.c.3.& 6.& C. de iudic. d.
l. 5. Sed notandum cauſas auctoritate literarum ſedis
Apoſtolicæ, vel legatorum eiuſdem, non poſſe aliis
committi quàm dignitatem aut perſonatum habenti-
bus, ſeu eccleſiarum cathedralium canonicis: nec alibi
audiri, quàm in ciuitatibus, vel locis inſignibus, vbi
poſſit commodè peritorum copia haberi. ̅J. lib. 6. de
reſcript.c. ſtatutum. 11. in pr. ¶ Dictum eſt de iudice 6
delegato: tranſgrediamur ad iudices ordinarios, inter
quos primum locum tenet legatus ſedis apoſtolicæ.

XXX. *De officio legati.*

LEgati ſignificatio duplex eſt. I. Legatus accipitur 1
pro eo qui à principe vel à repub. miſſus eſt nego-
tij publici cauſâ,non vt ſit iudex,ita accipitur.diſt.1. c.
ius gentium. 10.& diſt.97.c.nobiliſſimus & D. & c. de
legationib.II. Pro legato ſedis Apoſtolicæ,qui eſt ordi-
narius iudex, & vices Papæ gerit in prouincia & ita in
hoc tit.ſumitur.c.1.7 & 8.& ̅J.l.6 c.2.III Pro legato
proconſ iuriſdictionem mandatam habente. D. de off.
proconſ l.4.§.vlt. l. legatus.12.& l.ſeq.& l.vlt. ¶ Dif- 2
fert legatus Papæ.I. A iudice delegato à Papa:quia huic
tantùm vna vel aliquot certæ cauſæ delegãtur: legatus
verò de omnibus cauſis tanquam iudex ordinarius co-
gnoſcit dictis iurib.II. A nũcio apoſtolico, quia nũcius
eſt legatus in prima ſignificatiune, id eſt,non eſt iudex
hũc puto vocari nũcium dominicũ in c. 2. ̅J. de regula-
rib.licèt gl.ibi intelligat vicarium epiſcopi. III. A Pa-
pæ vicario, qui tantùm in vrbe iuriſdictionem habet.
̅s. de offic.vicar. c.pen. ¶ Legatorum,de quibus hîc 3
agitur, tria ſunt genera. Nam alij ſunt legati ratione
dignitatis, cui legatio eſt adnexa: vt Archiepiſcopus
Cantuarienſis. c. 1. & Archiepiſcopus Eboracenſis. ̅J.
de appellat. c. 1. Alij ſunt, quorum perſonæ Papa hoc
ius tribuit. c. volentes. 8. & ̅J. de præſumpt.c. 6. & de
accuſat. c. eum dilecti. 18. Alij ſunt,quos ex curia Pa-
pa mittit. hi vocantur legati de latere, maximè ſi ſint
Cardinales,quos ſolos Ro. curia vocat legatos de late-
re. gloſ. in c. pen. in verbo *commiſſam*. Pan. in ca. 1.
Hoſt. in §. quot ſpecies,vbi notat primos magnam,ſe-
cundos maiorem, tertios maximam auctoritatem ha-
bere,quod probatur etiam d.c. volentes. & c. ſeq. & d.
glo. in verbo *commiſſam*.

XXXI. *De officio iudicis ordinarij.*

QVemadmodum in Digeſtis & Codice ſæpe titu- 1
lis ſpecialibus ſubiiciuntur tituli generales, vt
*communia prædiorum, communia vtriúſque iudicij, commu-
nia de legatis.* ita etiam hîc titulo *de officio legati*, qui eſt
iudex ordinarius, ſubiungitur generalis titulus *de officio
iudicis ordinarij.* ¶ Ordinarius eſt: qui iuriſdictionem 2
habet ſuo iure,id eſt,iure magiſtratus, vel officij quod
ſuſtinet, hinc enim diſtinguitur à iudice delegato, &
ab eo cui iuriſdictio mandata eſt. D. de iuriſdict. l.5.&
6. ¶ Ordinaria iuriſdictio diuiditur in ciuilem & Ec- 3
cleſiaſticam. ̅J. de maior. & obed. c. 6. ¶ Iuriſdictio- 4
nis Eccleſiaſticæ gradus multi ſunt. Supremo loco eſt
Papa. 9. q. 3. c.pen. & vlt. Secundò legatus de latere.
Tertiò legatus non de latere. ̅s. tit. prox. c. volentes. 8.
Quartò Patriarcha. Quintò Archiepiſcopus.c. duo ſi-
mul.

mul. 9. Sextò epiſcopus. Ꝫ. de appellat. c. dilecti filij
prior. 66. Septimò prælati epiſcopo inferiores, vt Ar-
chidiaconus, & quilibet Eccleſiæ præfectus c. 3. & ibi
5 gloſſ. 1. in pr. ¶ Nota ius epiſcopale, ſeu paſturalem
poteſtatem eſſe multiplicem. c. conquerente. 16. ſed
ad tria ſumma capita refertur à Lanceloto lib. 2. Inſt.
iur. Can. tit. de immunitate. §. vlt. Nam quædam iu-
re ordinis ad epiſcopum ſpectant, vt clericorum ordi-
natio, virginum benedictio, Eccleſiarum & altarium
conſecratio: quædam lege iuriſdictionis, vt poteſtas in-
ſtituendi, corrigendi, excommunicandi, quædam lege
diœceſana: vt ius, cathedraticum exigendi (Cathedra-
ticum eſt cenſus, quem Eccleſia ſuo epiſcopo in argu-
mentum ſubiectionis, & ob cathedræ honorem præ-
ſtat. x. q. 3. c. 1, appellatur etiam ſynodaticum; quia
in ſynodo datur. Ꝫ. de cenſibus c. olim. 20.) decimas
percipiendi, hoſpitij indicendi, & id genus cetera. Sed
glo. in c. dilectus. 18. in ver: *de lege iuriſdictionis*, duo
tantùm membra facit: legem iuriſdictionis, & legem
diœceſanam: ita vt ea quæ ſunt ordinis, ad legem iuriſ-
dictionis referat. Mihi diuiſio Lanceloti magis proba-
tur, ob ea quæ notaui. ſ. de elect. §. vlt.

XXXII. *De officio iudicis.*

1 PErgit inſtituta methodo à ſpecialibus ad generalia:
& quemadmodū titulo ſpeciali *de officio legati*, ſub-
iecit titulū generalem *de officio iudicis ordinary*: ita huic
adnectit titulum magis generalem *de officio iudicis*.
2 ¶ Eſt autem officium iudicis, quod iudex quatenus iu-
3 dex poteſt ac debet facere. D. de iuriſdict. l. 1. ¶ Et
eſt duplex: nobile, & mercenarium, vt expoſui Inſt. h. t.

XXXIII. *De maioritate, & obedientia.*

1 REtinet eandem methodum à ſpecialibus ad vni-
uerſalia, hîc enim titulus non ſolùm iudicibus, ſed
etiam omnibus clericis communis eſt: quia generaliter
vt maiores minoribus dilectionem: ita minores maio-
ribus reuerentiā, & quandoque etiam obedientiam
præſtare debent. c. 3. c. quod ſuper. 9. & diſt. 89. c. vlt.
2 & diſt. 93. in pr & c. non oportet 15. ¶ Maioritas eſt
3 prærogatiua, qua maior minori præſtat. ¶ Huius mul-
tæ ſunt. Prima cauſa eſt ordo. c. ſtatuimus. 15. nam
qui ſunt in maioribus ordinibus, præferuntur iis qui
ſunt in minoribus, & tam in his, quàm in illis ſunt cer-
ti gradus, qui in c. à ſubdiacono. 5. diſtin. 93. ita con-
ſtituuntur.

1	Epiſcopus.	6	Exorciſta.
2	Presbyter.	7	Lector.
3	Diaconus.	8	Oſtiarius.
4	ſubdiaconus	9	Abbas.
5	Acoluthus.	10	Monachus.

Nota primò Abbatem ibi poni poſt Oſtiarium: quia
omnes Monachi, qui non ſunt clerici, ſunt inferiores
clericis. 16. q. 1. c. alia cauſa. 6. Sed hodie maior eſt
abbatum dignitas. glo. in d. c. à Subdiacono in verbo
Abbas, nec mirū: quia nemo hodie poteſt eſſe Abbas,
quin ſit Presbyter. ſ. de ætat. & qual. c. 1. Nota ſecun-
dò in hac ſpecie omitti pſalmiſtam, vt & in c. feriatim.
14. diſt 32. & in c. illud. diſt. 77. quia hic ſolus ſine li-
centia Epiſco. ſola iuſſione Presbyteri ordinatur. diſt.
23. c. Acoluthus. 17. cum ſeqqqq. Sed nihilominus
inter minores ordines connumeratur. diſt. 21. c. cle-
ros. 2. verſ. pſalmiſta. & diſt. 25. c. perlectis. 2. verſ.
ad pſalmiſtam. & diſt. 32. c. quoniam. 15. & diſt. 72. c.
clericum. & 11. q. 1. c. de perſona. 37. §. ne verò &
27. q. 1. c. ſi quis epiſcopus. 6. Hæc dicta ſint de or-
dine, ex quo ſumitur maioritas & obediētia clericorū.
4 ¶ Secunda cauſa eſt poteſtas: vt Archidiaconus eſt ma-
ior Archipresbytero. ſ. de offic. Archipresb. c. 1. & de
offic. primic. c. vni. ¶ Tertia cauſa eſt tempus ordi- 5
nationis: quoniam ceteris paribus, is qui prius ordina-
tus fuit, ei præfertur qui poſtea ordinatus eſt. c. 1. &
Ꝫ. de pace. c. 1. verſ. ſi autem partes. & diſt. 17. c. vlt. &
diſt. 75. c. vlt. ¶ Quarta cauſa eſt dignitas & præro- 6
gatiua ordinantis. c. per tuas. 7. ¶ Nota primò eundem 7
eodem poſſe diuerſo reſpectu eſſe maiorem, & mino-
rem vel æqualem, vt Archidiaconus ordine eſt maior
Archipreſbytero. vt enim Archipreſbyter eſt preſby-
ter, ita Archidiaconus eſt diaconus. diſt. 60. c. 1. 2. 3.
omnibus autem diaconis præferuntur preſbyteri. diſt.
93. c. diaconi. 12. cum 8. ſequentibus. c. legimus. 24.
poteſtate verò Archidiaconus eſt maior Archipreſby-
tero, vt paulo antè notaui. ¶ Nota ſecundò minorem 8
maiori præferri, ſi eius vices gerat, qui vtroque maior
eſt. Vt diaconus vices gerēs epiſcopi, vel Archiepiſco-
pi, præfertur preſbytero. d. diſtin. 93. c. pen. in fi. & c.
vlt. & delegatus Papæ in cauſa ſibi commiſſa præfertur
cuicumque ordinario. ſ. de offic. deleg. c. ſanè quia 15.
Abſoluta eſt tertia huius libri pars, quæ eſt de prælatis
& clericis.

XXXIV. *De treuga & pace.*

SEquitur quarta pars, quæ in Digeſtis & Codice eſt 1
de pactis, & de tranſactionibus. ſed hîc additur tra-
ctatus de treuga & pace: quoniam hæc pactis conſti-
tuuntur. D. de pact. l. 6. nec minùs pacis, quàm pacti
vocabulum à pactione deducitur. D. eod. l. 1. §. 1. ¶ In 2
hac igitur parte ſunt tres tractatus: quorum primus eſt
de treuga & pace. duo namque tempora in reipublicæ
adminiſtratione ſpectātur: alterum pacis, alterum belli.
Inſtit. proœ. in pr. Ariſt. Polit. l. 1. c. 3. & l. 7. c. 14. &
vt bellum pace tollitur, ita per treugam aliquo modo
ſuſpenditur. Quare non inſcitè dicere poſſumus treu-
gam eſſe pacem temporalem, pacem verò eſſe treugam
perpetuam, etenim treuga eſt cū hoſtes ſe inuicem la-
ceſſere ad tempus non poſſunt, vt colligitur ex l. poſt-
liminium. 19. §. 1. D. de captiu. ¶ Cum hoſtibus eſt 3
bellum. D. eod. l. hoſtes. 24. & interdum treuga. Cum
fœderatis eſt pax. D. eod. l. 7. nec non cum iis regibus
aut populis, quibus cum nec bellum eſt, nec fœdus. D.
eod. l. 5. §. in pace. ¶ Treuga duplex eſt: canonica, 4
& conuentionalis. Canonica eſt, quæ certis tempori-
bus iure Canonico conſtituitur, ita vt eam violans pu-
niatur. c. 1. Conuentionalis eſt, quam Latini indu-
cias appellant. Hanc Iureconſultus ita definit, *cùm in
breue & præſens tempus conuenit* (ſubaudi inter hoſtes)
ne ſe inuicem laceſſant. d. l. poſtliminium. §. 1. ¶ Nota 5
primò decretalium conditorem rectè inſcripſiſſe hunc
titulum de treuga, non de induciis: quia (vt ex dictis
manifeſtum eſt) treuga latiùs patet, quàm induciæ. &
in artibus tradendis cùm liceat facilioris doctrinæ cau-
ſam fingere noua vocabula. Ariſt. Categor. c. 7. part.
11. quod & Poëtis Horatius in arte cōcedit, multò ma-
gis licitus debet eſſe vſus vocabulorum vulgò vſitato-
rū, licèt barbara ſint. ſicut enim multa vocabula Græ-
ca, vt hypotheca, emphyteuſis, & ſimilia; ita quædam
barbara, vt gaza, vſu etiam apud bonos auctores rece-
pta ſunt. ergo non ſolùm ex Græco, ſed etiam ex bar-
baro fonte, cùm eſt opus, & vbi Græcus fons exar-
cuit, vocabula haurire licèt: nec minùs in iure canoni-
co verbum treugæ, quàm apud Liuium vocabulū ſuf-
fetis ferendum eſt. Sed tranſlatitium eſt, vt homines ad
reprehendendum propenſi, ea culpent quæ non intel-
ligunt. ¶ Nota ſecundò de ſecuritate tres regulas. I. Tē- 6
pore belli ſecuritas non eſt inter eos, inter quos eſt bel-
lum. D. de acquir. rer. domin. l. 5. §. vlt. l. 7. in pr. &
Inſtit. de rer. diuiſ. §. item ea. exceptis certis perſonis,

quibus ex ſpeciali priuilegin indulgetut, vt nequeant iure belli nffendi, quoniam ipſi bellum noo gerunt, vt preſbyteri, monachi, & ceteri, qui enumerantut in c. a. Idcirco Doctores dicunt cum his eſſe treugam perpetuam. Hnc priuilegium intelligo procedere tantùm in belln, qood inter Chriſtianos principes geritur: quod à Dnctnribus prn bello ciuili habetur, ita vt in eo capti noo fiant ſerui capientium. D. de captiu. l. ſi quis iogenuam. 21. §. t. quia nmnes Chriſtiani principes populique ſuut eiuſdem Eccleſiæ ciues. II. Tempnre pacis ſecutitas cnncedirur fœderatis. D. de captiu. d. l. 7. non aliis, quibnſcum nec ſœdus eſt, nec amicitia, uec hnſpitium. D. eod. d l. 5. §. in pace. III. Tempore treugæ conceditnr ſecutitas etiam hoſt. xxiij. q. 1. c. noli. 3. verſ. fides.

XXXV. *De pactis.*

1 SEcundus sractatus eſt de pactis, de quibus dixi. D.
2 eod. tit. ¶ Nnta ſi nudo pacto conuenit, paciſcentem nnu cogi iure actinnis vt fidem præſtet. D. h. tit. l. 7. ſed cùm nulla. ſed diſciplinam ſeu cenſutam Eccleſiaſticam. c. s. & 3.

XXXVI. *De tranſactionibus.*

TErtius tractatus eſt de tranſactionibus, de quibus egi D. h. t. Hîc eſt finis quartæ partis huius primi libri.

XXXVII. *De poſtulando.*

QVinta pars eſt de his qui ſuo vel alieno nomine litigant: quales ſunt primò poſtulaotes, de quibus dixi. D. h. t.

XXXVIII. *De procuratoribus.*

SEcundò procoratores, de quibns tractaui. D. hoc. tit.

XXXIX. *De ſyndico.*

TErtiò ſyndici, de quibos dixi ad t. D. quod cuiuſc. vnioerſ. oom.

XL. *De his quæ vi metusúe cauſâ.*

SExta pars eſt de reſtitutionibus in iusegrum. Eſt autem reſtitutin multiplex. Prima eſt reſtitntin propter vim & metum, de qua dixi D. qood met. cauſ.

XLI. *De in integrum reſtitutione.*

1 SEcunda eſt reſtitutin minntum. c. conſtitutus. 8. de
2 qua D. de minor. ¶ His duplicitet Eccleſia cnmparatur. c. 1. & 3. I. Quia ſicut minot iden reſtituitur: quia tẽpnre minnris ætatis læſus eſt, ita Eccleſia, quandocumque læſa ſit, reſtitui debet, quia ſemper habetur prn minnre. hnc Papa Alexander ſignificauit in d. c. s. inquiens Eccleſiam ſemper illæſam ſeruari: (de quorũ verborum interpretatinne Doctores valdè ambigunt) non enim teſpicit Pnntifex ad tempus petendæ reſtitutionis, ſed ad tempus læſinnis. II. Quia vs minor reſtitutionem petere debet intra quadrienuium, ita etiam Eccleſia. Hîc tamen oon ſolùm eſt, ſimilitudo, ſed etiam diſcrimen; quia quadrienuiom minnri noo currit, quamdiu eſt minnt, ſed in maiori ætate correre iocipit. C. de temp. in integr. reſt. l. vlt. Eccleſiæ autem currit à die læſinnis. J. l. 6. c. s. ¶ Quarta eſt reſtitutio maiorum 25. annis vel propter abſentiã, aliam ve ſiuilem cauſam edicto prætoris comprehenſam, vel ex generali clauſula, qootieſcumqne ceſſante ſpeciali edicto æquitas ſuadet vt reſtituantur. c. 4. & D. ex quibus cauſ. maior. l. 1.

XLII. *De alienatione iudicij mutandi cauſa facta.*

QVinta eſt reſtitutio propter alienatinoem iudicij mutandi cauſâ factam: quam expoſui D. h. t. Abſoluta eſt ſexta huius libri pars de reſtitutinnibus.

XLIII. *De arbitris.*

SEptima & vltima pars eſt de arbitris, de quibus dixi D. h. t. Hîc vnà cum primn libro Decretalium finiuntur iuris primordia, quæ à Iuſtiniano appellantur τὰ [illegible].

LIBER II.

Tit. I. *De iudiciis.*

PRimnrdiis iuris expoſitis, conditor Decretaliom rectè & Iuſtiniani exempln ſubiicit tractatum de iudiciis, quæ ſunt iuris obiecta, in quo ius verſatur. Sed Iuſtinianum in methodi obſeruatinne ſupetauit: quatenus Imperatnr nõ vno loco nmnes actus iudiciales pnſuit, neque in ſecunda parte Digeſtorum, neqoe in tertin libro Codicis, ſed in alia & diuerſa loca tam in Digeſtis quam in Codice diſperſit. hoc autem libro nmues pulcherrimn nrdine diſponuntur, vt ex ſequenti interpretatione apparebit. Datur ergn primo loco titulus generalis de iudiciis tanquàm huius libri fundamentum. ¶ Quia verò huic tractatui videor ſatisfeciſſe. D. h. t. hîc tantùm addam iudicinrum diuiſinnem in Eccleſiaſtica & ſecularia. Eccleſiaſticum iudicium eſt, quod cnram iudice Eccleſiaſtico iuter perſonas Eccleſiaſticas, vel ſaltem cootta perſnnam Eccleſiaſticam (ſi quidem actnr ſequitur forum rei, vt ſeq. tit. dicetut) aut de cauſa Eccleſiaſticæ agitatur. Seculare eſt, quod coram iudice laicn inter perſnnas ſeculares de cauſa ſeculari exercetur. cap. 2. & J. titul. proxim. ca. s. & c. licèt. 10. & c. ſeq. & Clem. 2. & s. de offic. ind. delegat. c. cauſam matrimonij. 16. cum ſim. 1 2

II. *De foro competenti.*

IAm explicandi ſunt actus qooquo modo ad iudicia pertinentes. Sex ſunt in quibus enarrandis ſequentes huius libri tituli conſumuotur. I. Præparatoria iudicij, id eſt, quæcumque fiunt ante litem conteſtatã. II. Principium iudicij, id eſt, litis cnnteſtatio. III. Media, quæ litis conteſtationi & ſententiæ definitiuæ ſunt interiecta. IV. Finis, id eſt, ſententia, & eius executin. V. Impedientia iuriſdictinnem, vel ſentẽtię executionem. VI. Confirmantia. ¶ Incipiamus à præparatoriis futuri iudicij. Primum præparatnrium eſt vocatio in ius, de qua D. & C. de in ius vncan. ¶ Nota primò reum vocandum eſſe ad iudicem cnmpetentem: qua de re agitur hoc tituln, & D. de iudic. & C. de iuriſdict. omni. iudic. & 13. titulis ſequentibus. ¶ Nota ſecundò, ſicut iure ciuili C. de iuriſdict. nmni. iudic. l. 2. ita etiam iure cannnico actorem ſequi fnrum rei. c. cùm ſit. 8. ¶ Nnta tertiò clericos habere priuilegium nẽ cnnueniatur cnram iudice laico: cui priuilegin renunciare non pnſſunt. c. ſi diligenti. 12. 1 2 3 4 5

III. *De libelli oblatione.*

SEcundum iudicij præparatnrium eſt libelli cõuentionalis oblatio: de qua dixi ad tit. D. de eden.

IV. *De*

IV. *De mutuis petitionibus.*

1 TErtium præparatorium eſt reconuentio ſeu mu-
tua petitio, qua reus actorem ſuum inuicem con-
2 uenit. ¶ Nota primò non idem eſſe reconuētionem,
& mutuam conuentionem. j. l.6.de.reſcri.c.3.nam re-
conuentio reſpicit ad conuentionem, ideoque non ſo-
lùm fit apud eūdem iudicem, apud quem facta eſt con-
uentio 3.q. 8. c. 1. verſ. cuius. ſed etiam eodem iudicio
& eadem ſenteotia terminatur.c.1.& reſcriptum ſuper
conuentione impetratum, obtinet etiam in reconuen-
tione.d.c.3.mutua verò conuentio poteſt per ſe ſpecta-
ri, tanquam iudicium per ſe, non habita ratione con-
uentionis. j. de ordi. cogn. c. 2. Quare omnis recon-
uentio eſt mutua petitio: ſed nō reciprocatur, vt omnis
3 mutua petitio ſit reconuentio. ¶ Nota ſecundò re-
conuentionem ſeu mutuam petitionem fieri poſſe, non
ſolum coram iudice ordinario ſed etiam coram dele-
gato.c.1.& lib.6.de reſcript. d. c. 3. non coram arbitro
compromiſſario, quia fines compromiſſi excederet. s.
4 de arbitr. c. 6. ¶ Nota tertiò nec excommunicatum
poſſe reconuenire. j. de except.c.5. in fi. nec crimina-
liter accuſatum. 3.q.11.c. 1. & 2. nec ſuper ſpoliatione
conuentum. j. de ordi. cognit.c.vlt. Hactenus de præ-
paratoriis, quæ fiunt ante litem conteſtatam.

V. *De litis conteſtatione.*

HIc titulus extat etiam C. lib. 3. Nota primò litis conteſtationem eſſe principium iudicij. C. eod. l. 1.& D.rat.rem habe.l.amplius.15.

VI. *Ut lite non conteſtata non procedatur ad teſtium receptionem, vel ad ſententiam definitiuam.*

NOta ſecundò litis conteſtationem adeo eſſe neceſſariam, vt eâ omiſſâ ſequentes actus non valeant. s. tit.prox.l. vn. proinde eâ omiſſâ iudex nec probationes recipere, nec ſententiam ferre debet, vt hoc titulo oſtenditur.

VII. *De iuramento calumniæ.*

1 LIte conteſtata, varij actus ante ſententiam defini-
tiuam interponuntur: ſed ad tria genera referuntur.
In primo genere ponitur iuſiurandum calumniæ: in ſe-
cundò dilationes: in tertiò progreſſus aduerſus reum
2 contumacem, vel fatentem, vel negantem. ¶ De iure-
3 iurando calumniæ dictum eſt C.lib.2.tit.58. ¶ Nota
primò etiam clericos iurare debere in cauſis propriis,
4 non in cauſis eccleſiæ. c. 1. & c. 5. ¶ Nota ſecundò
prælatos, cùm iurant, non tactis ſed propoſitis tantùm
5 euangeliis iurare.c.vlt. ¶ Nota tertiò c.2.huius tituli,
quo cauetur vt in cauſis ſpiritualibus non iuretur de
6 calumnia, abrogatum eſſe. j. lib. 6. c.1.§.vlt. ¶ Nota
quartò iure ciuili hoc iuſiurandum nec expreſſe nec
tacitè poſſe prætermitti, quin iudicium reddatur nul-
lum. C.h.t.l.2.§. ſed quia veremur. iure autem canoni-
co ſi hoc iuſiurandum non expreſsè ſed tacitè ſit remiſ-
ſum, id eſt, ſi petitum non ſit, proceſſum ſuſtineri.
j. lib. 6. d. c. 1. §. 1. Hæc dicta ſint de iureiurando ca-
lumniæ.

VIII. *De dilationibus.*

SEquuntur dilationes, de quibus dixi ad tit. D. de feriis & dilat.

IX. *De feriis.*

DIlationum variæ cauſæ deinceps tractantur. Prima cauſa eſt propter ferias, de quibus dixi. D. h.t.

X. *De ordine cognitionum.*

SEcunda cauſa eſt propter ordinem iudiciorum, de quo dictum eſt C. de ordi. iudic. accidit enim, vt aliqua cognitio differatur, donec altera terminetur. exempli cauſâ, cum de natalibus & hæreditate quæſtio eſt, hæc ſuſtinetur donec de natalibus pronūcietur.c.3.

XI. *De plus petitionibus.*

TErtia cauſa eſt propter plus petitionem, de qua C. h. t. Nam ſi quis plus tempore petat: tempus, quo expectare debebat, duplicatur, atque ita petitio eius differtur, donec tempus hoc duplicatum effluxerit. c. vn. verſ. ei verò & Inſtit. de except. §. temporales. verſ. hodie.

XII. *De cauſa poſſeſſionis, & proprietatis.*

QVarta cauſa eſt propter concurſum petitorij & poſſeſſorij iudicij. Nam iure ciuili priùs poſſeſſionis quæſtio finiri debet, quàm petitorio agatur de proprietate. C. de interdi. l. 3. Iure tamen pontificio quædā iudicia poſſeſſoria poſſunt agitari vnà cum petitorio; alia verò ſunt, quæ ſui natura vindicationem dominij præcedunt. c. 5. Quando poſſunt vtraque iudicia ſimul agitari, tunc in pronunciatione iudicis præmittitur poſſeſſio, in executione præualet proprietas. c. 6.

XIII. *De reſtitutione ſpoliatorum.*

CVm autem aliquis de ſpolio conqueritur: priùs 1
poſſeſſio debet ei reſtitui, quàm reus proprietatē
petens audiatur. c. 1. & 5. & s. de ordi. cognit. c. vlt. &
D. de iudic. l. ſi de vi. 37. & ad leg. iul. de vi. pub. l. 5. §. 1.
¶ Spolium eſt violenta poſſeſſionis priuatio. c. 1. 2. 3. & 2
paſſim. ¶ Quæ in omnes res cadit, mobiles. c. grauis 3
11. immobiles. c. 1. & infra. c. olim. 17. ¶ Et vel fit per 4
vim expulſiuam. c. 6. vel per vim ablatiuam. d. c. grauis
vel per vim compulſatiuam. c. 2. ¶ Alia verò eſt ſpolia- 5
tio licita, quæ iure iubente fit. s. de renunc. c. in du-
biis. 8. & de æta. & quali. c. cùm bonæ. 8. & de pact. c. 6.
¶ Spoliaſſe illicitè dicitur etiam iudex, qui prætermiſ- 6
ſo iuris ordine, aliquem iure ſuo vel re ſua priuat. c. cō-
querente. 7. & qui ſpoliandum mandauit, aut ſpoliatio-
nem ſuo nomine factam ratam habuit. c. cùm ad ſedem.
15. vel rem à ſpoliatore accepit. c. ſæpe. 18. ¶ De ſpo- 7
lio conqueritur aliquis aut agendo (id eſt, conuenien-
do, vel reconueniendo) aut excipiendo. Priori caſu
ſpoliatus eſt reſtituendus. Poſteriori caſu non cogitur
actori ante reſtitutionem reſpondere. s. de mutu. petit.
c. vlt. Hucuſque de dilationibus, & earum cauſis.

XIV. *De dolo & contumacia.*

DEinceps agitur de iudicij progreſſu in reum con- 1
tumacem, vel confitētem, vel negantem. ¶ Con- 2
tumax eſt, qui dolo malo iudici non obtemperat. qua-
re ſi in ius vocatus ſe non ſiſtat, legitimo impedimento
ceſſante contumax dicitur. c. 6. in fi. ¶ Hæc contuma- 3
cia variis modis coërcetur. Primò reus contumax
damnatur in expenſas litis. d. c. 6. in fi. quod obtinet
etiam in actore, qui per contumaciam abfuit: & inſu-
per actor ad nouam citationem non admittitur, niſi
caueat ſe in aſſignato termino compariturum. j. lib. 6.
cap. 1.

XV. *De eo qui mittitur in poſſeſſionem rei ſeruandæ cauſa.*

SEcundò actor mittitur in poſſeſſionem rei ſeruan- 1
dę & cuſtodiæ cauſâ, ſi modò ſit talis cauſa, vt actor
in poſſeſſionem mitti poſſit. s. vt li. non conteſta. c.

3. id eſt, ſi queſtio ſit de rebus profanis, non de dignitate ſeu perſonatu, vel beneficio eccleſiaſtico obtinendo: tunc enim non eſt locus miſſioni in poſſeſſionem, ſed proceditur ad ſententiam definitiuam. j̃. lib. 6. c. vn. vel contumax per cenſuram eccleſiaſticam coërcetur, &
2 parêre compellitur. d. c. 3. ¶ Ergo qui in poſſeſſionem
miſſus eſt rei ſeruandæ causâ, tantùm cuſtodiam habet.
d. c. 3. ſed reo intra annum non offerente cautionem ſe
iudicio ſtatutum, poſſeſſionem obtinet. c. 1. & 2.

XVI. *Ut lite pendente nihil innouetur.*

SVperioris tituli doctrina eſt exceptio illius regulæ. Lite pendente nihil eſt innouandum. Lis pendere dicitur non ſolùm poſt conteſtationem. j̃. de verb. ſignif. c. ex parte. 30. ſed etiam (vt Doctoribus placet) poſt citationem reo intimatam, vſque ad ſententiam definitiuam. c. 1. & 2. immo etiam poſt ſententiam definitiuam, ſi ab ea ſit appellatum. s̃. de offic. iudic. deleg. c. paſtoralis. 28. §. præterea. & j̃. de ſentent. & re iudi. c. 1. & de appellat. c. ſępe contingit. 44. verſ. ſaluis.

XVII. *De ſequeſtratione poſſeſſionum, & fructuum.*

TErtiò res ſequeſtrantur. s̃. de dolo & contumac. c. 2. De ſequeſtratione dixi ad tit. C. de prohib. ſequeſt. pecun. Hucuſque de reo contumace.

XVIII. *De confeſſis.*

COnſequenter agitur de confitente: de quo dixi D. eod. tit.

XIX. *De probationibus.*

CVm dictum ſit de reo contumace, vel confitente: ſupereſt, vt dicatur de reo inficiãte. Contra hunc debet probare actor, quod intendit. De probationibus agitur cùm in genere, vt & D. & C. eod. tit.

XX. *De teſtibus, & atteſtationibus.*

1 TVm in ſpecie. Cùm autem aliæ ſint probationes
propriè dictæ, aliæ veriùs releuationes ab onere
probandi, quàm probationes: rectè incipit à probatio-
nibus propriè dictis: quarum duo ſunt genera: vel enim
probatur per teſtes, vel per inſtrumenta. C. h. t. l. 4. &
2 de fi. inſtrum. l. emancipatione. 11. & de teſtib. l. 2. ¶ De
teſtibus dixi. D. h. t. Hîc nota primò, teſtem, & atteſta-
tionem differre: quia teſtis eſt perſona, quæ teſtimoniũ
perhibet: atteſtatio eſt dictum teſtis, quod etiam teſti-
monium appellatur. D. eod. l. 3. §. Gabinio.

XXI. *De teſtibus cogendis vel non.*

NOta ſecundò teſtes regulariter cogi teſtimonium dicere, videlicèt niſi iure excuſentur. D. de teſtib. l. 1. §. 1. & C. eod. l. ſi quando. 19.

XXII. *De fide inſtrumentorum.*

DE inſtrumentis dixi D. h. t. Hactenus de probationibus propriè dictis.

XXIII. *De præſumptionibus.*

REleuant ab onere probandi, primò præſumptiones, de quibus dixi ad tit. D. de probat. & præſumpt.

XXIV. *De iureiurando.*

SEcundò iuſiurandum, de quo dictum eſt D. h. t. De probationibus hactenus.

XXV. *De exceptionibus.*

PRobata actoris intentione, reus condemnabitur, niſi aliqua exceptione ſe defendat. hunc tractatum expoſui D. eod. tit.

XXVI. *De præſcriptionibus.*

EXceptionis ſpecies eſt præſcriptio: nihil enim aliud eſt, quam exceptio à tempore ſumpta, vt præſcriptio quadriennij, quinquennij, & longi, vel longiſſimi temporis, vt docui ad tit. D. de except. præſcript. & præiudic. Expoſiti ſunt actus inter litem conteſtatam, & ſententiam interiecti. Rectè ergo ſubijcitur titulus ſequens.

XXVII. *De ſententia, & re iudicata.*

HVic titulo ſatisfeci ad tit. D. de re iudica.

XXVIII. *De appellationibus, recuſationibus, & relationibus.*

COnſequenter ſecundum ordinem tit. 1. propoſi- 1
tum, de iis agitur, quæ iudicio vel ſententiæ con-
traria ſunt, illudq́ue infirmant, vel impediunt. Hæc au-
tem ſunt quatuor, quibus pendentibus nihil eſt inno-
uandum, videlicèt appellatio. s̃. de offic. iudic. deleg. c.
paſtoralis. 28. §. præterea. & D. nihil. innou. appel. pen-
den. l. vn. recuſatio iudicis. c. ſecundò requiris 41. §. ter-
tiò poſtulas relatio. s̃. de offic. lega. c. 5. & 2. q. 1. c. no-
men. 11. & 6. q. 3. c. denique. 3 & peregrinatio eius qui
Romã petit ſedis Apoſtolicæ adeundæ causa. c. memi-
nimos. 9. & c. ad audientiam. 34. & j̃. tit. prox. c. vn.
¶ De appellatione & relatione dictum eſt lib. 49. Pan- 2
dectar. tit. 1. & aliquot ſequentibus. ¶ De recuſatione 3
iudicis nota primò recuſari iudicem ſuſpectum. s̃ de
offic. iudic. delega. c. ſuſpicionis. 39. & 3. q. 5. c. vlt.
¶ Nota ſecundò poſſe recuſari tam iudicem ordina- 4
rium. d. c. vlt. & s̃. de foro competen. c. 4. quàm iudi-
cem delegatum. c. poſtremò. 36. & s̃. de offic. iudic. de-
leg. d. c. ſuſpicionis. Iure autem ciuili recuſatur tantùm
iudex delegatus. C. de iudic. l. apertiſſimi. 16. ordinario
autem ſuſpecto adiungitur epiſcopus. No. 86. cap. 2.
¶ Nota tertiò cauſam ſuſpicionis coram ipſo iudice re- 5
cuſato proponi, & coram arbitris probari. d. c. ſecundò
requiris. §. tertiò poſtulas & c. cùm ſpeciali. 61. in pr. &
s̃. de offic. iudic. delega. d. c. ſuſpicionis.

XXIX. *De clericis peregrinantibus.*

DE clericis peregrinantibus, id eſt, iter facientibus 1
vt ſedem Apoſtolicam adeant, nota nihil interim
eſſe innouandum. c. vn. ſi vel ante citationem iter ar-
ripuerint. s̃. tit. prox. c. meminimus. 9. vel poſt aliquod
grauamen ſibi illatum. d. c. vn. h. t. adhib. c. audientiam.
34. s̃. tit. prox. ¶ Nota differentiam inter hunc titu- 2
lum de clericis peregrinantibus, & tit. s̃. de clericis
peregrinis: nam ibi peregrini vocantur exteri, qui ex-
tra ſuam prouinciam ſeu diœceſim habitant: hîc pere-
grinantes appellantur, qui iter faciunt: vt ad ſedem
Apoſtolicam accedant.

XXX. *De confirmatione vtili & inutili.*

SEntẽtia, quæ per appellationem ſuſpẽſa & infirma 1
ta eſt, interdum per ſuperiorem iudicem confirma-
tur, dum bene fuiſſe iudicatum, & malè appellatum,
pronunciat. ¶ Nec tamen ſententiæ dumtaxat con- 2
firmantur, ſed etiam alij actus, vt prælatorum electio-
nes. j̃. lib. 6. de elect. c. 6. §. ceterum. ¶ Confirma- 3
tio autem, ſi valet, dicitur vtilis, ſi effectu caret, appel-
latur inutilis, vt quia per ſubreptionem. cap. 2. vel
per obreptionem eſt impetrata. cap. 5. Explicit tra-
ctatus de iudiciis, vnà cum ſecundo libro Decreta-
lium.

LIBER

LIBER III.

1 SEqnitur expoſitio cauſarum, ex quibus
iudicia oriuntur. Sunt autem tria cauſa-
rum genera, ea quibus tres ſequenres li-
bri prodeunt: hoc enim libro dicetur de
cauſis ciuilibus elericorũ & regularium
& monaehorum: libro autem ſequenti agetur de ſpon-
ſalibus & mattimoniis laieorum. denique vltimo libro
de delictis tam elericorum quàm laicorum diſſetetur.
2 ¶ Huius tertij libri rres ſunt partes: prima eſt propria
elericorum ſecularium, altera eſt propria regularium
& monaehorum, tertia & vltima eſt clericis & mona-
ehis communis. Primæ partis ſectiones duæ ſunt: prior
de perſonis, poſterior de rebus.

Tit. I. *De vita & honeſtate clericorum.*

QVod ad perſonas elerieorum artinet, certum eſt
eos honeſtè viuere debere. nam hoc iuris præce-
prum commune eſt. D. de iuſt. & iur. l. iuſtitia. 10. §. 1.
& Inſt. eod. §. iuris præcepta. Duplex autem eſt vitæ
honeſtas: altera interna, altera externa. Interna hone-
ſtas eſt animi probitas, qua prædici cupiunt ex iuris &
virtutum præſeripto viuere. Eaterna in eaternis ſecun-
dum virtutem actionibus conſiſtit de qua hie ſubiiei-
entur tria præcepta ad clericos pertinentia.

II. *De cohabitatione clericorum & mulierum.*

PRimum præceptum eſt, ne elerici ſimul habitent
cum mulieribus, de quibus ſuſpicio ineontinentiæ
eſſe poſſit. c. 1. eum ſim.

III. *De clericis coniugatis.*

SEenndum præceptum eſt, ne vxores ducant, ſi aut in
maioribus ſint ordinibus, aut beneficium Eccleſia-
ſtieum retinere velint. c. 1.

IV. *De clericis non reſidentibus in Eccleſia, vel præbenda.*

TErtium præceptum eſt, ne abſint ab Eeeleſia, vel
præbenda, quam obtinent ſed in ea reſideant, vt
ei per ſe inſeruire poſſint. c. 3. & j. de præben. c. extir-
pandæ. 30. §. 1 alioquin, niſi iuſto impedimento deten-
ti ſint, ea priuabuntur. c. 4. c. ea parte. 8. c. qualiter. 9.
& c. vlt. Inter iuſta impedimenta refertur ſi in alia ma-
iori Eccleſia deſeruire debeat: quo caſu in parœciali
Eeeleſia non reſidebit, ſed vicarium perpetnum con-
ſtituet, vt notant. ſ. de offic. vicar. §. a. Hactenus de
perſonis clerieorum.

V. *De præbendis & dignitatibus.*

1 DEinceps dicamus de rebus, quatenus ad noſtrum
inſtitutum pertinent. Harum genera quatuor
ſunt. I. Præbendæ. II. Res Eccleſiæ, vt fundi & ſerui.
III. Peculium clericorum. IV. Deeimæ, primitiæ, &
2 oblationes. ¶ Præbenda eſt ius pereipiendi reditus
Eeeleſiaſticos. Non addo, vt quidam addunt, *ex cano-
nia prouenient*: quia prębenda poteſt eſſe ſine eanonia,
vt è eontrario canonia poteſt eſſe ſine præbenda.
glo in c. cùm M. 9. in verbo receperunt. 3. de eonſtit.
Nec diſtinguo inter præbendam, titulum, & benefi-
eium. Nam re ipſa idem ſunt, licèt vſu loquendi poſ-
ſint differre, quia fortaſſe in alia Eeeleſia vocatur præ-
benda, in alia beneficium ſeu titulus, vt ſuprà dixi de
euſtode & ſacriſta, & mox dicam de dignitate & per-
ſonatu. ¶ Præſens præbendarum expoſitio quinque- 3
partita eſt. Primo loeo eonſideratur perſona præben-
data, cui duæ qualitates accidere poſſunt. Prima qua-
litas eſt dignitas, quæ eſt prærogatiua perſonæ Ecele-
ſiaſticæ, qua prædici appellantur prælati, & iuriſdi-
ctionem Eccleſiaſticam habent, vt Archiepiſcopatus,
Epiſcopatus, abbatia. ſ. de offic. ordin. c 3. & de iudic.
c. 2. & ibi glo. vlt. & de appellat. c. reprehenſibilis. 26.
¶ Dignitas & perſonatus pro eodem aceipiuntur: ſ. de 4
conſtit. c. eùm acceſſiſſent. 8. ſed fortaſſe alibi voca-
tur dignitas, alibi perſonatus, pro diuerſa loquendi
conſuetudine. Panormit. in c. eùm de multa. nu. 21. vt
ſuprà diai de ſaeriſta, theſaurario, & euſtode; necnon
de beneficio, præbenda, & titulo.

VI. *De clerico ægrotante vel debilitato.*

ALtera qualitas eſt infirmitas corporis, propter
quam quæri poteſt, an præbendam amittat & ſi
quidem clericus in leuem nec diuturnum morbum in-
cidit, vt in ſebrim tertianam, vel quartanam, nihil
amittit. c. 1. ſi verò morbo graui & diuturno, vel
perpetuo laboret, vt lepra, apopleaia, paralyſi, tunc
ab adminiſtratione remouetur, eique eoadiutor ad-
iungitur, qui curam habeat animarum. c. 3. pen. &
vlt. & j. lib. 6. c. vn. vtrique antem de facultatibus
Eccleſiæ proſpieitur. d. c. 3. & d. c. vn. §. præſenti. De
præbendato & eius qualitatibus hactenus.

VII. *De inſtitutionibus.*

SEcundo loeo conſideratur ipſa præbendę cõceſſio, 1
quæ vocatur inſtitutio. j. l. 6. de reg. iur. reg. 1. Nam
inſtitutio (vt opinor) eſt dignitatis vel officij vel præ-
bendæ eonceſſio. Quæ quidem vocatur inſtitutio cor-
poralis. ſ. de offic. archidiac. c. 7. & inueſtitura. ſ. de
ſentent. & re iudic. c. cùm olim. 12. & de præben. &
dignit. c. pro illorum. 22. & j. tit. prox. c. 4. & de his
quæ fiunt à ma. par. cap. c. 3. ¶ Nota primò inter col- 2
lationem, inſtitutionem, & inueſtituram, mea ſenten-
tia in hoe tractatu nihil intereſſe. ¶ Nota ſecundò in- 3
ſtitutioni opponi deſtitutionem. j. de iis quæ fiunt à
præla. ca. 4. in fi. & de hæret. ea. cùm ex iniuncto. 12.
in fi.

VIII. *De conceſſione præbendæ & Eccleſiæ non vacantis.*

TErtiò loeo eonſideratur id quod confertur. Hîc 1
datur regula, præbendam vel Eccleſiam non va-
eantem non eſſe eoncedendam, nec promittendam. c.
1. & 2. ¶ Porrò trifariam eontingere poteſt, vt præ- 2
benda vel Eeeleſia vaeet. I. De iure & de facto: vt mor-
te eius à quo obtinebatur. ſ. de poſtul. prælat. c. 3. & 4.
aut renunciatione. ſ. de renunciat. c. 6. aut degradatio-
ne. j. de verbor. ſignif. c. nouimus. 27 & li. 6. de pœn.
c. 2. aut tranſlatione. ſ. de poſtul. prælat. c. 2. in fi. & c.
4. in fi. tuncque poteſt liberè conferri. c. 1. verſ. ſi verò
cum ſim. II. De iure tantùm, non de facto: vt cum
quis habens præbendam, adeptus eſt maiorem digni-
tatem, eique conceſſum eſt præbendam retineat: tunc-
que debet is qui tenet, ad reſignandum compelli, &
poſt reſignationem factam, quia de iure & de facto va-
cabit, rectè in perſonam idoneam conferetur. c. 6. & c.
literas. 9. III. De facto non de iure, vt eùm quis ſpolia-
tus eſt quo caſu non debet beneficium in alium con-
ferri, ſed ſpoliato reſtitui. ſ. de his quæ vi metúſue eau.
fiunt. c. 2. & c. 4. cum ſim.

IX. *Ne ſede vacante aliquid innouetur.*

QVarto loco conſideratur concedens præbendam. Hîc dantur tres regulæ. Prima regula eſt: Beneficia ſpectantia ad collationem prælati, non poſſunt conferri per capitulum ſede vacante. c. 2. quia regulariter ſede vacante nihil eſt innouandum. c. 1. verſ. attendentes igitur. Præſentatos tamen à patronis poteſt vacante ſede capitulum admittere, & inſtituere. ꝫ. lib. 6. de inſtit. c. vn.

X. *De iis quæ fiunt à prælato ſine conſenſu capituli.*

SEcunda regula eſt: Prælatus ſine conſenſu capituli inſtituere, vel deſtituere, vel alia Eccleſiæ negotia tractare non debet. c. 4.

XI. *De iis quæ fiunt à maiori parte capituli.*

TErtia regula eſt: quod fit à maiori & ſaniori parte vniuerſitatis eccleſiaſticæ, valet, licèt aliqui contradicant. c. 1. lege, quæ notaui. ꝫ. de elect. §. 6.

XII. *Ut Eccleſiaſtica beneficia ſine deminutione conferantur.*

QVinto loco conſideratur quantitas conceſſionis ſeu rei conceſſæ. Hîc datur regula: Eccleſiaſtica beneficia ſine deminutione eſſe cóferenda. Hinc colliguntur duo corollaria. I. Collator nõ poteſt fructus beneficij retinere, niſi ante collationem vnà cum capitulo ſtatuerit, vt fructus ad tempus retineãtur ob iuſtam & neceſſariam cauſam. c. vn. verſ. vnde credimus & ꝫ. de cenſib. c. 7. II. Beneficia diuidi non poſſunt. ꝫ. de præben. c. maioribus. 8. niſi adeo ſint ampla, vt pluribus ſufficere poſſint. ꝫ. eod. c. vacante, 26. Hactenus de præbendis.

XIII. *De rebus Eccleſiæ alienandis, vel non.*

1 COnſequenter agitur de rebus Eccleſiæ non ſpiri-
2 tualibus ſed temporalibus. ¶ Hæc pars quinque
tractatus continet. I. De alienatione. II. De contracti-
bus principalibus, vt commodato, depoſito, emptione
& venditione. III. De contractibus acceſſoriîs, vt fi-
deiuſſione, & pignore. IV. De ſolutione. V. De dona-
3 tione. Dicamꝰ igitur primo loco de alienatione. ¶ Alie-
natio capitur tribus modis. I. Anguſtè pro venditione,
ita accipitur in §. ſi rem ſuam Inſt. de lega. & in l. 1. C. de
iu. emphyteu. vt ipſe Iuſtinianus interpretatur in §.
adeo. Inſtit. de locat. & conduct. II. Latè pro quocũque
actu dominium transferente. C. de fun. dota. l. 1. III.
Latiùs vt complectatur etiam ſeruitutis amiſſionem.
D. de verb. ſignif. l. alienationis. 28. mancipiorum ma-
numiſſionem, vſusfructus dationem, hypothecæ, vel
pignoris conſtitutionem, ſeruitutis impoſitionem, em-
phyteuſim. C. de reb. alien. nó alien. l. vlt. & rei alienæ
venditionem. D. de alien. iudi. mut. cau. l. ex hoc edicto.
8. §. alienare. Hæc latiſſima ſignificatio in præſentia
ſumi debet, licèt non omnes alienandi modi proponã-
tur in c. 5. §. 1. vbi dicitur alienationis verbum contine-
re conditionem, donationem, venditionem, permuta-
tionem, & emphyteuticum perpetuum contractum.
Quod dicitur de conditione, dubium, & obſcurum eſt,
quomodo enim conditio eſt alienatio? Hoſt. legit *con-
ductionem*, & intelligit conductionem perpetuam. Sed
qui conducit, non alienat. quod ſi conductionem acci-
pias pro locatione, tamen fruſtra eius mentio fieri vi-
detur: quia non differt ab emphyteuſi, quæ mox in
contextu adiungitur. Innoc. intelligit conditionem
contractui adiectam, id eſt, contractum conditiona-
lem: vel conditionem rei mutatam, veluti ſi prædium
fiat tributarium, aut annua penſione oneretur, aut
ſeruitus ei imponatur. Prior interpretatio non placet:
quia quod eſt in conditione, non eſt in diſpoſitione.
Poſterior quoque interpretatio praua eſt: quia id ſup-
plere oportet, in quo ſolo alienatio conſiſtit. Non
enim conditio, id eſt rei qualitas, ſed conditionis mu-
tatio eſt alienatio. Quòd ſi accipere liceat conditio-
nem pro mutatione conditionis: pari ratione licebit
accipere colorem pro mutatione coloris, & ſtatum
pro mutatione ſtatus, id eſt pro capitis deminutione:
& teſtamentum pro mutatione teſtamenti: & alia
eiuſmodi, quæ non puto dici poſſe. Quid ergo dice-
mus? Probabile eſt, hoc verbum *conditionem*, quod
nullam commodam interpretationem recipere poteſt,
in contextum irrepſiſſe, ita vt principium ex præce-
dente, finis ex ſequenti verbo fluxerit, vt ſolent ſæpe
ſcriptores vocabula vel ſyllabas temerè iterare. Qua-
propter meo iudicio eſt delendum. ¶ Res Eccleſiæ 4
ſub pœna excommunicationis alienari prohibentur.
cap. 6. & 10. q. 2. cap. 1. Excipitur, niſi alienentur ob
aliquam ex tribus ſequentibus cauſis. I. Propter ne-
ceſſitatem æris alieni, quod non poteſt ex fructibus
diſſolui. d. q. 2. c. hoc ius. II. Pietatis cauſâ, vt ad re-
dimendos captiuos, vel pro alendis pauperibus tem-
pore caræ annonæ. d. q. 2. c. 1. in fi. & 12. q. 2. c. au-
rum. 69. & c. ſeq. III. Propter vtilitatem: vt quia
venditur res, quæ ſeruando ſeruari non poteſt, aut
quæ eſt magis oneri quàm emolumento. c. 7. & 12. q.
2. c. ſine exceptione. 51. & c. ſeq. ¶ Nunc videamus, 5
quomodo res Eccleſiaſticæ alienentur. I. Earum re-
rum alienatio, quæ ſeruari non poſſunt, nullam ſo-
lemnitatem requirit. Hoſtienſ. in §. & quib ex cauſ.
verſ. res autem. II. Eas, quæ ſeruari poſſunt, ſi exi-
guæ ſint, & parum vtiles ſolus Epiſcopus diſtrahere
poteſt 12. q. 2. c. terrulas. 52. III. Alias res quæ ſer-
uando ſeruari poſſunt, Epiſcopus ſine cleri conſenſu
diſtrahere nequit. ea. q. c. placuit. 50. & c. ſeq. Immo
cùm ſunt res magni momenti, & valde vtiles, ſed quæ
ob nimiam Eccleſiæ neceſſitatem diſtrahere oportet,
Archiepiſcopus cum aliis prouinciæ Epiſcopis, aut hi
ſaltem conſulendi ſunt, 17. q. 4. c. nullus res. IV. Ab-
bas res monaſterij ſine conſenſu Epiſcopi alienare non
poteſt. 12. q. 2. c. abbatib. 40. & q. 4. c. in venditionibus.
38 Hactenus de prohibita vel conceſſa rerum Eccle-
ſiaſticarum alienatione.

XIV. *De precariis.*

INſtitutus ordo requirit, vt nunc agatur de cõtracti- 1
bus principalibus: poſtea verò dicetur de acceſſo-
riis. ¶ Primus contractus ſunt precariæ. Caue con- 2
fundas precarias cum precario: quia perſpicuè diſtin-
guuntur. c. vlt. Caue etiam diſtinguas cum Hoſtienſ.
inter precarias & precariam: quia pro eodem accipiun-
tur. x. q. 2. c. precariæ. 4. & communis Doctorum
ſchola pro eodem habet, teſte Panor. in c. 1. num. 3.
¶ Precariæ ſunt contractus, quo prædium perpetuò vel 3
ad longum tempus fruendum conceditur. x. q. 2. c. 4.
ita vt annua pẽſio preſtetur, vt colligitur ex No. Leon.
13. & de quinquennio in quinquennium contractus
renouetur. c. 1. & d. q. 2. c. 5. Itaque hic contractus
perſimilis eſt emphyteuſi: vel potius eſt eius ſpecies.
Vnde à Leone Imp. vocatur emphyteuſis d. No. 13.
differt enim ab emphyteuſi, vt ſpecies à genere: quo-
niam emphyteuſis dicitur, etiamſi non debeat ſingu-
lis luſtris renouari: precariæ verò omnino renouari de-
beat.

Digitized by Google

4 bent. ¶ Nota primò pro renouatione contractus ſo-
lere aliquid ſolui ab eo qoi precariæ nomine prædium
teuet. Doctores id vocant laudemium, Græci ἐπιλύτε-
ιον, cuius quantitas à Leone definitur d. No. 13. vt
ſcilicèt ſit duplum canonis emphyteutici. ibidem ſta-
tuit, Vt in rem Eccleſiæ vertatur, non lucro prælati ce-
5 dat. ¶ Nota ſecundò precariæ ſeu precariarum in iu-
re ciuili nullam mentiouem fieri: in iure autem Cano-
nico, legibus Francicis, & alibi, vbi agitur de precariis,
hunc contractum ſpectari in ſolis rebus Eccleſiaſticis,
nihil tamẽ puto obſtare, quominùs etiam de rebus pri-
uatia ita contrahatur. Hæc dicta ſint de precariis.
6 ¶ De precario antem dictum eſt D. lib. 43. tit. 26.

XV. *De commodato.*

SEcundus contractus eſt commodatum, de quo dixi.
D. h. t.

XVI. *De depoſito.*

TErtios contractus eſt depoſitum, quem expoſui
D. h. t.

XVII. *De emptione & venditione.*

QVartus coutractus eſt emptio & venditio, de qua
prolixè tractatum fuit D. lib. 18. & 19.

XVIII. *De locato & conducto.*

QVintus contractus eſt locatio & conductio. vide
tit. D. loca.

XIX. *De rerum permutatione.*

SExtus coutractus eſt permutatio, de qua dixi. D.
hoc t.

XX. *De feudis.*

1 SEptimus coutractus eſt feudum, quod ab Oberto de
Otto ſic deſcribitur: Feudum eſt beneficium, quod
ex beneuolentia ita datur alicui, vt proprietas quidem
rei immobilis beneficiatæ penes dantem remaueat;
vſusfructus verò illiua rei ita ad accipientem tranſeat,
vt ad eum heredéſque ſoos maſculos ſiue feminas, ſi de
his nominatim dictum ſit, in perpetuum pertineat, ad
hoc vt ille & ſui heredes fideliter domino ſeruiant, ſiue
ſeruitiũ illud nominatim quale eſſe debeat, ſit expreſ-
ſum, ſiue indeterminatè ſit permiſſum. 2. Feudor. 23.
2 in quibus cauſ. feud. amitt. §. huiua an ᶜem. ¶ Qui
feudum dat, appellatur. I. Dominos, quia dominium
directum habet: dominium verò vtile, quod in dicta
definitione appellatur impropriè vſusfructus, in acci-
pientem tranfertur. II. Senior, non latino vocabulo à
ſenectute deducto, ſed batbaro, id eſt, vt exprimatur
Langobardicum vocabulum *ſegnore*, quod Dominum
ſignificat. Itaque horum duorum vocabulorum, *Senior*
3 & *Dominus*, vna & eadem eſt ſignificatio. ¶ Qui verò
feudum accipit, is nominatur. I. Vaſallus. II. Bene-
ficiarius. III. Cliens, vel clientulus, vt 1. Feud. 10.
de conteu. int. dom. & tit. 13. de alien. feu. IV. Miles.
V. Fidelis, à fide, qoam Domino debet. Nam & feu-
dum dicitur à fide. 2. Feud. 3. per quos fiat inueſt. in
fi. id eſt à Langobardico vocabulo *fede*, quod fidem ſi-
4 gnificat. ¶ Vaſallorum ordines quatuor ſunt. In pri-
mo ordine ſunt capitanei regni, ſeu Capitanei regis, ſeu
Capitanei maiores, vt Duces, Marchiones, Comites,
qui feudum ab Imperatore, vel rege acceperunt, id eſt,
inueſtiti ſunt de ducatu, vel marchia, vel comitatu.
In ſecundo ſunt Capitanei minores, ſeu regni aut
regia valuaſores, ſeu maiores, valunſores; qui à prin-
cipe, vel à Duce, vel à Marchione, vel Comite,
de plebe aliqua vel plebia parte per feudum ſunt
inueſtiti. In tertiò ſunt minores valuaſores, qui à
maioribua valuaſoribus feudum tenent. In quartò
valuaſores minimi ſeu valuaſini, qui à minoribus val-
uaſoribus feudum acceperunt. 1. Feud. 1. in pr. & §.
vlt. & lib. 2. tit. 10. quis dicatur Dux Marchio. ¶ Qui 5
verò ſuut in eodem ordine, & conuaſalli hi appellan-
tur. I. Pares. 2. Feudor. tit. 16. de controu. ſeu apud
pa. term. & lit. 19. an remou. deb. teſtes. II. Pares
curiæ ſeu curtis. 1. Feudor. tit. 2. de feu. guar. §. 1. & tit.
3. qui ſucceſſ. feu. da. teu. & tit 4. ſi de inueſt. ſeu con-
troue. fuer. §. item ſi vaſallus & li. 2. tit. 2. qoid ſit in-
ueſt. in pr. III. Pares domus. 2. Feud. 16. de controu. ſeu
ap. pa. term. vel par. de domo. 1. Feud. 26. ſi de inueſtit.
inter dom. & vaſall. lis oria. §. ſi quis. Nota non dici pa-
res, quia ſint pares Domino, ſed quia ſunt pares inter
ſe. D uar. de feud. c. 7. num. 3. ¶ Porrò vt depoſitum, 6
commodatum, pignus; ita etiam feudum multis mo-
dia accipitor: huiúſque homonymiæ diſtinctio multaa
difficultates tollere, & multa loca illuſtrare poteſt. Feu-
dum enim accipitur. I. Pro re feudi nomine conceſſa.
II. Pro contractu, quo ea res in feudum conceditur.
III. Pro iute, quod vaſallus in ea re habet, ſeu quod
inter Dominum & vaſallum ſpectatur. ¶ Feudum con- 7
ſtituitur inueſtiturâ. 1. Feud. 25. quib. mod. feu. conſt.
poteſt. quæ etiam inueſtitio appellatur. 1. Feud. tit.
26. ſi de inueſt. inter Domin. & vaſal. lis oria.
& tit. 28. de vſu Mediolanenſ. Inueſtitura propriè
dicitur, cùm quia in poſſeſſione rei conſtituitur: im-
propriè, cùm in argumentum tranſlatæ poſſeſſionis
alia res traditur, vt haſta, vel alia res corporea. 2.
Feud. 2. quid ſit inueſt. Nam inueſtitura ab inue-
ſtiendo dicitur: quia qui feudi poſſeſſionem accipit,
eo quaſi veſte quadam induitur, quemadmodum cùm
eo priuatur, exuitur, ac deueſtiri dicitur. I. Feud.
7. de natu. feud. ¶ Feudorum diuiſiones multæ 8
ſunt. I. Aut eſt feudum proprium, quod naturam feudi
in omnibus retinet: aut improprium ſeu degenerans,
quod ex parte à vero feudo degenerat; quia natura feu-
di aliqua ex parte mutata eſt. 2. Feud. tit. 2. quid ſit in-
ueſtitura. §. vlt. & tit. 48. de feudo. non hab. propr.
feu. natu. Ad naturam autem feudi multa pertinent:
veluti vt in re immobili conſiſtat, aut in re quę pro im-
mobili habeatur. 2. Feudor. 1. de feu cogn. §. vlt. vt
dominium directum maneat penes ſeniorem, vtile
tranſierit ad vaſallum: vt perpetuum ſit. 2. Feud. 23.
in quibus cau. feu. amitt. § huius autem. & alia multa,
quæ in feudis regulariter obtinent, niſi pacto aliud cau-
tum ſit. II. Aliud eſt Eccleſiaſticum, quod ſit de re Ec-
cleſiaſtica: aliud ſeculare, quod ſit de re non Eccleſia-
ſtica nec habenda eſt ratio perſonæ dantis, vel accipiẽ-
tis feudum: quia nihil intereſt, vtrum ſit clericus, an lai-
cus, vt contra vulgus interpretum tradit vulteius. lib. 1.
de feudia. c. 8. num. 19. III. Aut eſt vetus ſeu pater-
num, quod aliquis ex parentibus vaſalli acquiſiuit: aut
nouum, quod quis de nouo acquiſiuit. 1. Feud. 4. ſi de
inueſt. ſeu controu. fuer. §. cùm autem. & lib. 2. tit. 3.
per quos fiat inueſt. in pr. & tit. 11. de ſucceſſ. fratr. &
tit. 12. de fratr. de nou. benef. inueſt. & tit. 14. de va-
ſallo decret. æt. & tit. 15. de inueſt. in mar. fac. &
tit. 32. qui teſtes ſunt neceſſa. verſ. nouam. & tit. 91.
de inueſtit. vet. & nou. benefic. Nulla eſt igitur inter
feudum paternum, & antiquum differentia: quia pater-
num vocatur in infinitum. 2. Feud. 50. de natu. ſucceſſ.
feu. quamuis olim paternum diceretur vſque ad quar-
tum, vel ſeptimum gradum. 1. Feudor. tit. 8. de ſucceſſ.
feu. §. 1, nimirum quia ſucceſſio feudalis olim vſque
ad quartum gradum, poſtea vſque ad ſeptimum, nouiſ-
ſimè in infinitum extenditur. 1. Feud. 1. de his qoi feu.
da. poſſ. §. hoc quoque. IV. Aliud eſt maſculinum,
quod

Digitized by Google

quod maſculus primum acquiſiuit: aliud femineum, quod fœmina primùm acquiſiuit. 2. Feudo. 30. de feu. fem. Qui maſculinum appellant, quod ad maſculos, nõ ad feminas tranſmittitur; femineum, in quo feminæ non extantibus maſculis ſuccedunt: contra verba contextuum feudalium loquuntur. 2. Feud. tit. 11. de ſucceſ. fratr. verſ. proles. & tit. 50. de nat. ſucceſſ. feu. in pr. V. Aliud eſt nobile, quod infeudati nobilitatem arguit, quia nobilitatem ſic adnexam habet, vt ſi in ignobilem conferatur, etiam nobilem reddat: aliud eſt ignobile, ſeu plebeium, ſeu burgenſe, quod nullam arguit nobilitatem, quia etiam à plebeis teneri poteſt. Hanc diuiſionem Doctores colligunt ex 2. Feud. 10. quis dic. dux. marchio. verſ. ceteri. VI. Aliud eſt regale, quod à ſolo rege id eſt à ſummo principe non recognoſcente ſuperiorem tribuitur & regalem dignitatem adnexam habet, vt ducatus marchia comitatus. 1. Feud. 14. de feud. march. in pr. & libr. 2. titul. 34. de leg. Corradi. in pr. aliud non regale, quod talem dignitatem adnexam non habet, ſiue à rege ſiue ab alio ſit conceſſum, vt cùm aliquis de aliqua plebe inueſtitus eſt. 2. Feud. 10. quis dicat. dux. Marchio. VII. Aliud eſt feudum Ligium ſiue homologum; de quo inueſtitus, ita Domino ligatur, id eſt, obſtringitur, vt ei fidelitatem præſtare debeat contra omnes, nullo antepoſito, id eſt, nemine excepto. 2. Feud. 93. factum fratris fratri non noc. & tit. 99. de feud. lig. aliud non ligium, in quo fidelitas non præſtatur aduerſus omnes. vnde feudum ligium non poteſt ab alio conferri quam ab imperatore, vel à rege, ſeu principe non recognoſcente ſuperiorem; cùm alias in promittenda fidelitate ſemper excipiatur ſupremus princeps. 2. Feud. 7. de no. for. fidel. in pr. & tit 55. de prohib. feu. ali. per Frideric. in fi. VIII. Vel eſt feudum in curte ſeu curia Domini, vel extra curtem ſiue extra curiam (nam his duobus vocabulis, *curia*, & *curtis*, idem ſignificatur) 1. Feud. 5. quibus modis feud. amitt. §. item ſi quis feudum. & lib. 2. tit. 51. de capitan. qui cur. vend. in pr. In curte eſt feudum ſoldatæ, quod plerúmque in ſolidorum donatione conſiſtit, interdum in vino, vel annona. 2. Feud. 10. quis dica. dux. §. ſoldata. Cùm conſiſtit in vino, dicitur de caneua, cùm in annona, de camera. nam camera eſt borreum, caneua eſt cella vinaria. horum feudorum, de camera, & de caneua, mentio fit 2. Feud. 1. de feu. cognit. §. vlt. & tit. 2. quid ſit inueſtit. §. ſi verò vaſſallus, & tit. 58 de no. feu. in pr. quibus in locis alij codices habent *caneua*, alij *cauena*: ego priorem lectionem probo. Item in curte Domini eſt feudum habitationis, cuius mentio fit 2. Feud. 75. de cond. feu. non imple. & tit. 105. de feu. habit. Item in curte Domini ſunt feuda guardiæ, & gaſtaldiæ, id eſt, quæ dantur pro guardia, vel gaſtaldia. guardia eſt cuſtodia. gaſtaldia eſt cura & adminiſtratio. horum feudorum mentio fit. 1. Feud. 2. de feu. guar. & gaſtal. & tit. 11. de pigno. da. feu. Hæc omnia feuda, quæ dixi eſſe in curte Domini, ſunt feuda impropria. Extra curtem eſt feudum, cùm vaſſallus à Domino accipit prędium. nam feudum in re immobili conſiſtit, vel in ea quæ habetur pro immobili. 2. feud. 1. de feu. cog. §. vlt. IX. Aliud eſt feudum hereditarium, quod aliquis ſibi & heredibus vel ſucceſſoribus acquiſiuit: aliud familiare, ſeu de familia, ſiue ex pacto & prouidentia, quod aliquis acquiſiuit ſibi & filiis vel liberis, nulla facta heredum mentione: aliud mixtum, quod vaſallus acquiſiuit ſibi, & filiis ſeu liberis, heredibus ſeu ſucceſſoribus. Hæc diuiſio communi Doctorum auctoritate comprobatur. X. Aliud eſt feudum francum quod eſt à ſeruitus præſtandis immune: aliud non francum, quod ſeruitiorum præſtationem requirit. Hæc quoque diuiſio vulgò à Doctoribus traditur. XI. Aliud eſt conditionatum, quod certa lege datum eſſe vaſallo, puta vt certa ſeruitia Domino præſtet: aliud ſimplex ſeu rectum, in quo ſeruitia non ſunt determinata. 2. Feud. 27. in quibus cauſ. Feud. amitt. in fi. & tit. 51. de capitan. qui cur. vend. §. vltim. XII. Aliud eſt emptitium, quod data pecunia vel alia re eſt acquiſitum: aliud gratuitum, quod gratis collatum eſt in vaſallum: hoc eſſe feudum proprium, illud impropriũ, ex definitione feudi ſuprà tradita ſatis conſtat. XIII. Aliud eſt perpetuum, quod ad heredes vaſalli perpetuò tranſit, vt omnia vera & propria feuda. 2. Feud. 23. in quib. cauſ. feu. amitt. in fi. aliud temporale, vt feudum guardiæ, vel gaſtaldiæ, quod anno terminatur. 1. Feud. 2. de feud. guar. & feudum ſoldatæ, quod finitur morte dantis, vel accipientis. 2. Feud. 16. quis dica. dux. verſ. ſoldata autem. & feudum habitationis, quod morte accipientis finiri dicitur. 2. Feud. 105. de feud. habit. XIV. Aliud eſt diuiduum, aliud indiuiduum. Sunt autem omnia diuidua, præter feuda regalia, vt ducatum, marchiam, comitatum. 2. Feud. 55. de proh b. feu. alien. per Friderie. §. præterea ducatus. De contractibus principalib. hactenus.

XXI. *De pignoribus, & aliis cautionibus.*

DEinceps dicendum de cõtractibus acceſſoriis, qui 1
per ſe nõ cõſiſtunt, ſed aliis cõtractibus accedunt.
¶ Primus acceſſorius contractus eſt pignus: de quo la- 2
tè dictum fuit in quarta Digeſtorum parte. ¶ Eſt au- 3
tem pignus cautionis ſpecies, vt docui ad tit. Inſtit. de
ſatiſdat. §. 3. vbi alia quoque cautionum genera expoſui.

XX. *De fideiuſſoribus.*

SEcundus eſt fideiuſſio, de qua dixi D. h. t. Dictum eſt de cõtractibus tam acceſſoriis, quàm principalibus.

XXIII. *De ſolutione.*

COnſequenter ſecundum ordinem, quem tit. 13. propoſui, agitur de ſolutione: de qua dixi. D. hoc tit.

XXIV. *De donationibus.*

TAndem agitur de donatione: de qua dixi D. h. tit. De rebus Eccleſiæ hactenus.

XXV. *De peculio clericorum.*

SEquitur vt videamus de rebus clericorũ propriis, 1
ſeu de proprio eorum patrimonio, quod non qua-
tenus ſunt clerici, habent. ¶ Dicitur peculium cleri- 2
corum, non ſolùm ſi ſint filiifamiliarũ, ſed etiam ſi ſint
patres familiarum: quia peculium dicitur quaſi puſilla
pecunia, ſeu puſillum patrimonium. D. de pecul. l. 5. §.
pen. Idcirco quidam ſolent extenuendarum ſuarum
facultatum gratiá ſuum patrimonium appellare pecu-
lium. D. ad Trebell. l. cogi. 16. in pr. ¶ Nota primò 3
res acquiſitas à clerico ex bonis Eccleſiæ, eſſe ipſius
Eccleſiæ, licèt alio nomine emptæ ſint. c. 2. & 4. ¶ No- 4
ta ſecundò, ſi clericus tempore promotionis nihil in
habuerit, & poſt promotionem prædia emerit, hæc
quoque eſſe Eccleſiæ; quia præſumuntur acquiſita ex
rebus Eccleſiæ. c. 1.

XXVI. *De teſtamentis & aliis vltimis voluntatibus.*

Nota

1 NOta tertiò clericum poſſe teſtari de rebus patri-
monialibus, non de rebus Eccleſiæ, ſiue acquiſi-
2 tis intuitu Eccleſiæ. c. 1. ¶ Quid ſit teſtamentum, &
quid vltima voluntas; & quot ſint teſtamentorum, &
vltimarum voluntatum genera, docui ad tit. D. qui
teſta.face.poſſ.

XXVII. *De ſucceſſionibus ab inteſtato.*

NOta quartò, ſi clericus ſine teſtamento deceſſerit, eius bona patrimonialia deferri cognatis ſecundum ordinem legitimæ ſucceſſionis. Si verò cognatos non habuerit, eius bona Eccleſiæ vindicari. c. 1. & 12. q. 3. c. 2. & q. vlt. c. vlt.

XXVIII. *De ſepulturis.*

NOta quintò, ſicut bonorum defuncti ſiue ex teſtamento ſiue ab inteſtato, ratio habetur, ita etiam corporis eius rationem haberi: quod humandum eſt in maiorum ſuorum ſepulchro, niſi ipſe aliam ſepulturam elegerit. c. 1. & j. lib. 6. e. 2. §. 1. aut niſi ſit talis, vt Eccleſiaſticæ ſepulturæ tradi non debeat, vt paganus, Iudæus, hæreticus. j. lib. 6. de hæret. c. 2. in pr. vſuarius. j. lib. 6. de vſur. c. 2. & omnis excommunicatus. c. ſacris. 12. ſed vltimo ſupplicio damnatis, puram confeſſionem agentibus, ac dignè pœnitentibus, neque communio neque Eccleſiaſtica ſepultura eſt deneganda. 13. q. 2. c. quæſitum. 29. qui tamen iure ciuili non traduntur ſine permiſſu principis. D. de cadauer. punit. l. 1.

XXIX. *De parœciis, & alienis parœcianis.*

1 NOta ſextò, cùm defunctus in aliena parœcia ſe-
pulturam elegit, tunc ex his, quæ pro anima ſua
reliquit Eccleſiæ, in qua ſepeliri voluit, canonicam
portionem deberi ſuæ Eccleſiæ parœciali, quæ quidem
portio eſt quarta pars. c. cùm ſuper. 8. niſi loci conſue-
tudo aliam partem, vt tertiam, vel dimidiam definiat.
2 c. certificari. 9. ¶ Parœcia eſt locus vnam Eccleſiam
baptiſmalem, & populum ei deputatum continens.
16. q. 1. c. plures. 55. Parœcia dicitur ἀπὸ τῦ παροικεῖν:
quia parœciani (παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ οἰκοῦσι), iuxta Eccle-
ſiam habitant. Alij parochiam vocant ἀπὸ τῦ παρέχειν,
quod eſt præbere, id eſt, à ſacramentorum diſtribu-
tione; quia cuilibet ſacramenta præbentur in ſua pa-
3 rœcia. ¶ Qui igitur eidem Eccleſiæ ſunt deputati,
eiuſdem ſunt parœciæ cæteri ſunt alicui parœciani.
4 ¶ Hæc parœciarum diſtinctio Dionyſium auctorem
habet. ſ. de his quæ fiunt à præla. ſi conſ. capit. c. pen. &
13. q. 1. c. Eccleſias. Hucuſque de peculio clericorum.

XXX. *De decimis primitiis & oblationibus.*

1 SVpereſt dicendum de decimis, primitiis, & oblatio-
nibus hoc enim eſt vltimum ex his, quæ tit. 5. ex-
2 plicanda propoſuimus. ¶ Decima eſt quota fructuum
vel lucri portio, Deo debita. c. parœcianos. 14. & c.
tua nobis. 26. verſ. cùm Deo debita. Ideóque Laico
deberi non poteſt. c. ad hæc. 15. c. quamuis. 17. in fi. c.
3 prohibemus. 19. ¶ Decimarum igitur genera duo
ſunt: nam aliæ ſunt perſonales quæ ex lucro, quod quis
ſua induſtria ſeu negotiatione fecit, deducuntur: aliæ
reales ſeu prædiales, quæ de fructibus, vt frumento,
vuis, pomis ſumuntur: quia Deus in ſignum vniuer-
ſalis dominij has ſibi reddi præcepit. d. c. tua nobis. verſ.
4 nimis profectò. ¶ Inter prædiales & perſonales deci-
mas differentiæ plures ſunt. I. Iudæi. c. de terris. 16.
& j. de vſur. c. pen. in fi. nec non clerici regulares,
atque monachi non debent vſuras perſonales. 16. q. 1.
c. decimas. 48. ſed prædiales, niſi ſpeciali priuilegio ſint
excepti. c. ex parte tua ad nos. 10. & j. lib. 6. c. 2. §. pen.
& j. de verbor. ſignif. c. quid per nouale. 21. quod
priuilegium non poteſt ab Imperatore. c. tua & infra.
25. ſed tantùm à Papa concedi. d. c. ex parte tua ad nos.
& triginta annorum præſcriptione amittitur. j. de pri-
uileg. c. 6. II. Perſonales ei parœciæ debentur, in qua
quis Sacramenta percipit, quamuis alibi lucrum fa-
ctum ſit. c. ad Apoſtolicæ. 20. verſ. noueris, prædiales
verò ei debentur Eccleſiæ, in cuius territorio ipſa præ-
dia ſita ſunt, niſi aliud conſuetudine ſit introductum.
c. cùm ſint homines. 18. d. c. ad Apoſtolicæ in fi. & ſ.
tit. prox. c. vlt. III. Perſonales debentur deductis im-
penſis: prædiales autem præſtantur ſine deductione
impenſarum. c. paſtoralis. 28. vt & ſine deductione
cenſuum, ac tributorum. c. cùm non ſit. 33. Hæc dicta
ſint de decimis. ¶ Primitiæ ſunt primæ fructuum ob- 5
uentiones Domino offerendæ, vt cautum eſt Exo. 22.
quæ debentur Eccleſiæ parœciali, vt & decimæ, &
oblationes. 16. q. 1. c. doctos. 21. & c. moderamine. 23.
¶ Primitiarum autem nomine ad ſummum datur pars 6
quadrageſima, ad minimum ſexageſima. inter has duas
portiones plus aut minus datur, quantum requirit con-
ſuetudo, vel quantum libet ei qui ſoluit. c. 1. ¶ Obla- 7
tio, de qua eſt tertia pars huius tituli, eſt voluntaria &
ſpontanea præſtatio, quam Chriſtiani ſacerdotibus
pro peccatis ſuis offerunt. 10. q. 1. c. quia ſacerdotes. 13.
Hucuſque de clericis ſecularibus: deinceps dicendum
de regularibus.

XXXI. *De regularibus, & tranſeuntibus ad religionem.*

REgulares dicuntur, qui certæ regulæ, vt religioſè, 1
& ſub prælati imperio viuunt, ſiue in clericatu,
ſiue in laicatu ſunt adſtricti. hi ſi canonici ſunt, cano-
nici regulares vocantur. ſin minùs, monachi appel-
lantur. De illis agendum proponitur in priori rubricæ
parte, quæ eſt *de regularibus*: de his in poſteriori par-
te, quæ eſt de *tranſeuntibus ad religionem*. Dicuntur
enim ad religionem tranſire, qui monachi fiunt: quan-
doquidem neceſſe eſt, vt qui monachus fit, vnam ex
probatis religionibus aſſumat. j. de religio. domib. c.
fi. & libro 6. de voto. c. vn. verſ. præſentis. Præcipuæ
autem religiones à ſede Apoſtolica probatæ ſunt qua-
tuor, Baſilij, Benedicti, Auguſtini, & Franciſci, ſub
quibus militant omnes propriè religioſi, exceptis
Cartuſienſibus, qui ſuis ſtatutis vtuntur. Angel. de
Clauaſ. in verb. religioſus in pr. ¶ In hoc tractatu de 2
regularibus & monachis diſſoluuntur tres quæſtiones.
Prima quæſtio eſt, quibus modis fiant regulares vel
monachi. Fiunt autem vel paterna deuotione, vel pro-
pria profeſſione. 20. q. 1. c. monachum. 3. A patre reli-
gioni oblati impuberes, anno decimoquinto monen-
tur à prælato, inquirente, vtrùm in religione perma-
nere, an abire velint: tunc enim poſſunt licitè à reli-
gione recedere ac ſi ſe permanſuros profiteantur, po-
ſtea pœnitere non poſſunt. d. q. c. illud. 10. Propria au-
tem profeſſio ligat monachum, ſiue expreſsè facta ſit,
ſiue tacitè ita vt ex ſufficientibus coniecturis colliga-
tur, putà ex delatione habitus monachalis poſt annum
probationis. c. ex parte. 22. & c. ſeq. & j. lib. 6. c. 1. §. 1. &
c. 2. & de vo. & voti redempti. c. vn. verſ. aut per pro-
feſſionem.

XXXII. *De conuerſione coniugatorum.*

Digitized by Google

REligionis profeſſio de qua proximo titulo dictum
fuit, etiam à perſona coniugata fieri poteſt. Sed
hîc notetur diſtinctio: aut enim hoc contingit ante
matrimonium conſumatum & carnis commixtionē:
aut pòſt. Priori caſu etiam altero inuito, alter mona-
ſterium eligere poteſt: remanens autem in ſeculo, non
prohibetur ad ſecunda vota tranſire. c. 2. Poſteriori ca-
ſu opus eſt, vt vel vterque coniugum monaſterio ſe de-
dicet; vel vno monaſterium eligente, alter nulla ma-
læ conuerſationis ſuſpicione vel infamiâ notatus con-
tinentiam vltrò promittat. c. 5. & c. vxoratus. 8. vtro-
que caſu dicuntur coniugati conuerti; quoniam à vita
ſeculari ad religioſam conuertuntur.

XXXIII. *De conuerſione infidelium.*

ALia eſt conuerſio infidelium, qui ab infidelitate
ad fidem Chriſtianam conuertuntur.

XXXIV. *De voto, & voti redemptione.*

1 SEcunda quæſtio eſt, quomodo obligetur quis ad
religionis habitum aſſumendum. Obligatur voti
2 emiſſione. ¶ Votum eſt alicuius rei faciendæ vel non
3 faciendæ Deo facta pollicitatio. ¶ Diuiditur autem in
neceſſarium, & voluntarium. Neceſſarium votum di-
citur, quod fit in baptiſmo, dum is, qui baptizatur,
Satanæ & eius operibus renunciat, ac ſe fidelem fore,
& diuina præcepta ſeruaturum promittit. ℑ. q. 1. c.
Spiritus ſanctus. 59. §. ecce & de conſecrat. diſt. 4. c.
prima. 72. Voluntarium votum eſt, quod quis ſponte
ſua & libera voluntate facit, ſe ad id adſtringens, ad
quod ante votum non tenebatur: vt ad continendum,
vel abſtinendum, vel peregrinandum. 17. q. 1. c. 1. &
4 2. & 32 q. 8. c. non ſolùm. ¶ Hoc ſubdiuiditur in
ſimplex, quod ſolemnitate vacat, & ſolemne, quod
per ſuſceptionem ſacri ordinis, vel per expreſſam aut
tacitam probatæ religionis profeſſionem eſt ſolemni-
zatum. ℑ. qui cler. vel vouen. c. 3. & lib. 6. b tit. c. vn.
5 ¶ Hæc vota voluntaria dicuntur ratione initij habita,
quia nemo vouere cogitur: ſed ſemel facta obligant
iure diuino. Num. c. 30. & Deut. c. 13. & Pſal. 75. &
iure canonico. c. 7. verſ. ſanè. & iure ciuili. D. de pollic.
6 l. 2. ¶ Ergo neceſſe eſt hæc vota implere, exceptis cer-
tis caſibus. I. Si vouens non habeat liberam volunta-
tem vouendi, vt ſi impubes voueat ſine conſenſu pa-
rentis, vel tutoris. 20. q. 2. c. 1. & 2. II. Si ſit votum
turpe, ac rei illicitæ. 16. q. 4 c. in malis. 5 III. Si quis
ſimpliciter dixerit ſe velle fieri monachum, nec ad ali-
quem vlteriorem actum proceſſit. c. 3. & 17. q. 1. in fi.
& q. 2. c. 1. IV. Si conditio, ſub qua quis vouit, non
ſit impleta. 32. q. 8. c non ſolùm in fi. V. Si ex iuſta
cauſa, & ſuperioris auctoritate interueniente votum ſit
redemptum, vel mutatum. c. 1. 2. 7. c. ex multa. 9. vel
dilatum. c. 5. c. quod ſuper. 8. Abſolutæ ſunt quæſtiones
duæ de regularibus & monachis, videlicèt quibus mo-
dis fiant, & quibus modis obligentur ad regulam ſu-
ſcipiendam.

XXXV. *De ſtatu monachorum, & regularium.*

1 TErtia quæſtio eſt, quis ſit ſtatus eorum, qui iam
2 monachi vel regulares facti ſunt. ¶ Sciendum
eſt, ea, quæ ad ſtatum pertinent, duplicem diſtinctio-
nem recipere. I. Quædam ſunt neceſſariò obſeruanda,
ita vt ne quidem Papa aduerſus ea diſpenſare poſſit: at-
que hæc ſunt tria, quæ vocantur ſubſtantialia, nempe
propriæ voluntatis renuntiatio, proprietatis abdica-
tio, & caſtitatis obſeruatio: alia ſunt, in quibus diſpen-
ſatio admittitur, vt propriæ regulæ obſeruatio in ve-
ſtimentis, cibo ſumendo, & cæteris ad regulam perti-
nentibus. c. 6. II. Alia ſunt communia canonicis regu-
laribus & monachis, vt ea, quæ ſubſtantialia vocari
dixi: alia ſunt monachorum propria, quia regulares
canonici ſeruiunt regulæ laxiori, ideóque facilius ad
regimen Eccleſiæ aſſumuntur. c. 5. ¶ Vt autem ſta- 3
tus conſeruetur, id eſt, vt regula obſeruetur, iure cau-
tum eſt, vt in ſingulis regnis ſiue prouinciis conuoce-
tur commune capitulum, in quo eligantur viſitatores,
qui ſingulas abbatias eius regni ſiue prouinciæ, non ſo-
lùm monachorum, ſed etiam monialium viſitent, &
ea, quæ reformatione ſeu correctione indigent, refor-
ment & corrigant. c. 7. & 8.

XXXVI. *De religioſis domibus, vt Epiſcopo ſint ſubiectæ.*

INter cætera ad ſtatum monachi pertinet, vt in mo-
naſterio ſeu clauſtro degat. 16. q 1. c. placuit com-
muni. 8. c. iuxta. 11. quod eſt ſpecies religioſæ do-
mus: religioſæ enim domus vocantur, quæcumque
religionis vel pietatis intuitu ſunt extructæ, vt mona-
ſteria, orphanotrophia, Xenodochia, &c. quæ omnes
ſubiectæ ſunt Epiſcopo, ſicut hoc titulo declaratur.

XXXVII. *De capellis monachorum, & aliorum religioſorum.*

ERgo Epiſcopo ſubiectæ ſunt etiam capellæ mona- 1
chorum, & aliorum religioſorum: nam hæc quo-
que ſunt loca religioſa. ¶ Nota, in Eccleſiis, vbi mo- 2
nachi habitant, populum non regi à monacho, ſed
à Capellano, quem Epiſcopus cum conſilio mona-
chorum eligit. cap. 1. De regularibus & monachis ha-
ctenus.

XXXVIII. *De iure patronatus.*

QVæ deinceps explicabuntur, tam clericis ſecula- 1
ribus quàm regularibus; quædam etiam mona-
chis communia ſunt. Hæc autem in ſumma ſunt tria.
I. Ius patronatus II. Eccleſiæ. III. Abſtentio à negotiis
ſecularibus. ¶ Ius patronatus in præſentia vocatur, 2
quod aliquis ſiue clericus ſiue laicus habet in Eccleſia,
quam ædificauit, vel dotauit, vel fundauit. c. nobis
fuit. 25. & 16. q. 7. c. piæ mentis. 26. & ibi glo. & c.
filiis. 31. & 18 q. 2. c. 4. ¶ Huius iuris quinque ſunt 3
partes. Primò patronus habet ius præſentandi inſti-
tuendum ad beneficium vacans. Nota primò patro-
num laicum poſſe præſentare intra quatuor menſes,
Eccleſiaſticum intra ſex menſes, licèt à laico acquiſiue-
rit ius patronatus. ℑ. lib. 6. c. vn. §. verùm. Nota ſe-
cundò Patronum Eccleſiaſticum, qui ſemel aliquem
præſentauit, non poſſe variare: laicum verò poſſe. c.
paſtoralis. 29. Nota tertiò Patronū non poſſe ſe ipſum
præſentare, licèt ſit clericus. c. per noſtras. 26. Nota
quartò, ſi plures ſint patroni, & alij alium præſentent,
eum præferri, qui maioribus iuuatur meritis, & pluriū
approbatur aſſenſu. c. 3. niſi ita præſententur, vt Epi-
ſcopus vnum ex eis eligat. Clem. 2. Si autem hoc ſine
ſcandalo fieri nequeat, Epiſcopus ordinabit Eccleſiam
d. c. 3. quemadmodum ordinare debet, patrono intra
tempus ſtatutum neminem præſentante. c. ſi verò. 12.
aut ſi quæſtio de iure patronatus intra alios orta intra
prædict. tēpus nō defi. d. c 3. in fi. & c. cùm propter 27.
Nota quintò ius patronatus tranſire ad heredes. d. c. 3.
& ſi plures ſint heredes vnius patroni, eos in præſenta-
tione haberi pro vno. d. Clem. 2. Nota ſextò Patro-
num non poſſe alienare ius patronatus ſine conſenſu
Epiſcopi. c. præterea. 23. niſi id conferat in Eccleſiam,
aut

Digitized by Google

4 aut alium locum religioſum d. c. vn. in pr. ¶ Secun-
dò Patronus poteſt ac debet Eccleſiæ ſolicitudinem
gerere:et, ſi rector aliquid ex Eccleſiæ collatis defrau-
det, eum honeſta conuentione compeſcere, aut Epi-
ſcopo vel Iudici competenti denunciare. xvj, q. 7. c.
5 filiis. 31. & c. ſeq. ¶ Tertiò honor proceſſionis, id eſt,
primus locus Patrono tribuitur. c. nobis fuit. 25. in fi.
¶ Quartò, ſi Patronus vel eius liberi ad inopiam redi-
gantur, competens vitę ſubſidium ab Eccleſia accipiat.
d. c. nobis fuit. in fi. & d. q. 7. c. quicūque fidelium. 30.

XXXIX. *De cenſibus, exactionibus, & procurationibus.*

1 QVintò fundationis tempore poteſt Patronus cen-
ſum aliquem cum Epiſcopi conſenſu ſibi reſer-
uare, non aliud extra ordinem exigere. ſ. tit. prox. c.
2 præterea quoniam. 23. & xvj. q. 7. c. filiis. 31. ¶ Tria
hæc affinia & cognata ſunt: cenſus, exactio, procura-
tio. Cenſus eſt annua penſio. j. q. 3. c. 4. in fi. quæ in
argumentum ſubiectionis præſtatur. c. 2. Eius ſpecies
eſt cathedraticum ſeu ſynodaticum, de quo dixi ſuprà.
Exactio hoc loco vocatur grauamen, quod extra ordi-
nem imponitur: de quo in c. innouamus. 10. & c. ea
quæ. 12. Procuratio eſt exhibitio, quæ fit vel ratione
viſitationis, id eſt viſitatoribus Eccleſiarum. c. 6. c. ea
quæ. 12. vel ratione cōuentione c. quāto 16. vel ratione
conſuetudinis. c. ſopitæ. 14. & xviij. q. 2. c. vlt. Nota hæc
grauamina debere eſſe moderata pro facultatib⁹ Eccle.
oneratarū. d. c. ea quæ. & d. c. ſopitæ. Dictū eſt de iure
Patronat⁹, & de his quæ cū eo cōnexionē quādā habēt.

XL. *De conſecratione Eccleſiæ.*

1 COnſequenter dicendum de Eccleſiis, quarum tria
attributa declarabuntur, videlicèt conſecratio,
2 conſtructio, & immunitas. ¶ Eccleſia hoc loco non
ſignificat cœtum fidelium, ſed ſacras ædes, ſeu domum
Deo dicatam ad Sacramēta & diuina officia celebran-
da. quæ etiam templum appellatur. de conſecrat. diſt.
1. in pr. Nam poſt cōſecrationem, quæ etiam dedicatio
dicitur, Eccleſia appellatur: ante conſecrationem verò
non Eccleſia, ſed baſilica nominatur. ſ. de relig. dom.
3 c. 1. & ibi gloſ. & de conſecrat. diſt. 1. c. 1. ¶ De Ec-
cleſia tria deinceps tractabuntur. I. Conſecratio. II.
4 Ædificatio, vel inſtauratio. III. Immunitas. ¶ Con-
ſecratio eſt actus ſolemnis, quo aliquid Deo dicatur.
5 ¶ Conſecrantur autem vel perſonæ, vt epiſcopi, & alij
diuinis miniſteriis mancipati. ſ. de Sac. Vnct. c. vn. in
pr. & diſt. 75. & Sacræ Virgines xxvij. q. 1. c. ſi quis
ſacro. 17. vel res, vt Eccleſiæ, altaria, & vaſa. de con-
ſecr. diſt. 1. per totam. Ergo hîc agitur de conſecratio-
6 ne Eccleſiæ, & altaris in Eccleſia poſiti. ¶ Nota primò
Eccleſiam non eſſe conſecrandam, niſi de dote ei pro-
7 ſpectum ſit. c. cùm ſicut. 8. ¶ Nota ſecundò non cō-
ſecrari altaria, niſi lapidea. de conſecrat. diſt. 1. c. alta-
8 ria ſi non fuerint. 29. ¶ Nota tertiò conſecrationem
fieri per Epiſcopum. c. 2. & 3. & diſt. 25. c. 1. verſ. ad
Epiſcopum. & de conſecrat. diſt. 1. c. nemo Eccleſiam.
7. c. nullus presbyter miſſas. 13. non per inferiorem.
diſt. 68. c. quamuis. 4. & de conſecrat. d. diſt. 1. c.
nullus presbyter in Eccleſia 23. nequidem delegante
Epiſcopo; quoniam ea, quę ſunt ordinis, vt conſecratio,
alteri mandari non poſſunt. c. pen. & vij. q. 1. c. pon-
9 tifices. 4. ¶ Nota quartò conſecrationem nec ſine
ſanctorum reliquiis fieri. de conſecrat. diſt. 1. c. placuit
vt altaria. 24. & canon. non oportet. 27. nec ſine
miſſa. d. diſt. 1. c. 1. Vtrumque requiritur etiam in
conſecratione iteranda. c. de fabrica. 22. videlicèt cum
iteranda eſt: nam regulariter iterari debet: ſed interdū
iteratur, vt cum Eccleſia deſtructa inſtauratur, vt in d.
c. de fabrica, & cùm polluta fuit, putà homicidio, vel
adulterio in ea perpetrato. ea. diſt. c. ſi motum. 17. & 10
c. ſeq. ¶ Nota quintò hanc conſecrationem non ſo-
lùm Dominicis, ſed etiam priuatis diebus fieri poſſe. c.
2. Quo autem tempore clerici conſecrentur, dictum
fuit. ſ. de tempor. ordin. Nam in præſentia tantùm
agendum fuit de conſecratione Eccleſiæ, & altaris.
¶ Nota ſextò altaria non ſolùm Vnctione chriſmatis, 11
ſed etiam ſacerdotis benedictione conſecrari. de con-
ſecr. diſt. 1. c. altaria placuit. 30.

XLI. *De celebratione Miſſarum, & Sacramento Euchariſtiæ, & diuinis officiis.*

NOta ſeptimò multos eſſe dictæ conſecrationis ef- 1
fectus. Primus effectus eſt, quòd in Eccleſia con-
ſecrata, & ſuper altari conſecrato celebrantur miſſæ.
de conſecrat. diſt. 1. Idcirco miſſa dicitur ſacrificium
Eccleſiæ, & ſacrificium altaris. ſ. de ſum. trin. c. 1. §.
in qua. ¶ Miſſa autem dicitur, vel à mittendo; quia 2
Deus ad nos mittit hoſtiam huius ſacrificij, quam nos
ad ipſum iterum per ſacerdotem in ſacrificio remitti-
mus: ſeu quia finito miſſæ ſacrificio populus mittitur
ſiue dimittitur, ita vt ſubaudiatur cōgregatio aut con-
cio miſſa ſiue dimiſſa. vel à Græco verbo μύησις: vel ab
Hebraico vocabulo מִסְּא *miſſat*. Ioh. Durate l. 2.
de ritib. Eccleſiaſt. c. 1. Franc. ſuarez to. 3. diſputat.
74. ſect. 3. ¶ Et eſt myſterium ſeu ſacrificium, quod 3
fit in conſecratione, oblaſ'one, & communione corpo-
ris & ſanguinis Chriſti, ſub ſpeciebus panis & vini, ac
repræſentatione paſſionis eiuſdem, ad ſalutem fideliū
& remiſſionem peccatorum. Ioh. Viguerius de Sacra-
men. Euchariſtiæ, ver. 11. ¶ Nota primò Miſſam non 4
poſſe celebrari, niſi à ſacerdote ritè ordinato. ſ. de ſum.
Trin. c. 1. §. in qua. & de conſecrat. diſt. 1. c. ſicut. 9.
& ieiuno. vij. q. 1. c. nihil. 16 verſ. nullus. ¶ Nota 5
ſecundò non poſſe celebrari, niſi in locis ab Epiſcopo
conſecratis, vel vbi ipſe permiſerit. d. diſt. 1. c. miſſa-
rum. 10. vbi verò non eſt Eccleſia, in capellis cum ta-
bula cōſecrata miſſas celebrare cōceditur & iter faciē-
tibus ſi Eccleſia deſit, ſub dio, vel in tentoriis, ſi tabula
altaris conſecrata ceteráque ſacra miniſteria ad id offi-
cium pertinentia ibi adfuerint, miſſarum celebratio
permittitur. d. diſt c. concedimus. 28. Nota tertiò huic
Sacramento accedere multas ſolemnitates, quarum
nonnullæ conſecrationem & oblationem præcedunt,
aliquę ſequuntur: quæ tamen omnes appellatione miſ-
ſæ comprehendi poſſunt. Viguer. dicto loco. Nota
tertiò hoc eſſe ſacrificium incruentum. Hæc de miſſa
pro ratione noſtri inſtituti annotaſſe ſufficiat. ¶ Se 6
cundus effectus dictæ conſecrationis eſt, quòd in Ec-
cleſia conſecrata præbetur fidelibus ſimiliter ieiunis de
conſecr. diſt. 2. c. liquidò. 54. Sacramentum Euchari-
ſtiæ, de quo dixi. ſ. ad tit. de ſacram. non iteran. §. 3.
verſ. Euchariſtia. ¶ Tertius effectus eſt celebratio di- 7
uinorum officiorum: de quibus pauca notanda. Nota
primò omnes clericos debere diuina officia celebrare
horis canonicis, quæ ſunt ſeptem nam matutini, pri-
mæ, Secundæ, Sextæ, Nonæ, Veſperi, Completorij
tempore religioſi cultus officia perſoluuntur diſt. 91.
c. presbyter. Si quis autem diuinis officiis non inter-
fuerit, ab Epiſcopo obiurgabitur. d. diſt. 91. c. 1. &
eius arbitrio Eccleſiaſticam ſentiet diſciplinam. ea. diſt.
c. vlt. & ſi diebus ſolemnibus abſuerit, à communione
ſuſpendetur. 7. q. 1. c. ſi quis in clero. 30. ¶ Nota ſe- 8
cundò feſtiuitates celebrari à Veſpera ad Veſperam. ſ.
de fer. c. 1. & 2. ¶ Nota tertiò non tantùm voce canen- 9
dum eſſe, ſed etiā corde: quia melior eſt quinque Pſal-

Digitized by Google

morum decantatio cum cordis puritate ac ſerenitate ac ſpirituali hilaritate, quàm totius Pſalterij modulatio cum anxietate cordis atque triſtitia. de conſecrat. diſt. 5. c. non mediocriter. 24.

XLII. *De baptiſmo & eius effectu.*

QVartus effectus eſt celebratio baptiſmi, de quo dixi. ſ. ad rit. de Sacram. non iteran. §. 3. verſic. baptiſmus. Huius Sacramenti duo effectus notentur. Primus eſt, quòd baptizato, licèt infans ſit, remittitur peccatum originale. c. 3.

XLIII. *De presbytero non baptizato.*

ALter eſt, vt baptizatus poſſit ordinari: quia non baptizatus nõ eſt ſacrorũ ordinũ capax. c. 1. & 3.

XLIV. *De cuſtodia Euchariſtiæ, chriſmatis, & aliorum, Sacramentorum.*

QVintus conſecratæ Eccleſiæ effectus eſt, vt in ea Sacramenta, veluti Euchariſtia & chriſma cuſtodiuntur, vt cùm opus fuerit, in promptu ſint.

XLV. *De reliquiis & veneratione ſanctorum.*

1 SExtus effectus eſt, vt in Eccleſia reponãtur reliquię
ſine quibus altaria non conſecrantur. de conſecrat.
diſt. 1. c. placuit. 24. Atque his veneratio exhibetur,
ita demum ſi aut ſint antiquæ, aut Romani pontificis
2 auctoritate approbatæ. c. 2. ¶ Septimus effectus eſt
veneratio, quæ in Eccleſia ſanctis exhibetur. Nota
primò idem de hia ſtatui, quod de reliquiis, vt nemo ſine auctoritate Romani Pontificis quaſi ſanctus colatur & veneretur. c. 1. Qui verò à Papa in numerum ſanctorum referantur, canonizari dicuntur. Nam canonizare ſanctos, eſt canonicè & regulariter ſtatuere, vt aliquis ſanctus honoretur pro ſancto, putà ſolemne officium pro eo fiat, ſicut fit pro aliis ſanctis qui ſunt eiuſdem conditionis, vt, ſi canonizetur confeſſor, fiat pro eo officium confeſſorum: ſi martyr, fiat pro eo officium martyrum. & ſic de aliis. Innoc. in c. 1. num. 1.
3 ¶ Nota ſecundò hanc canonizationem fieri ob vitæ
ſanctitatem, & miracula edita, ſecundum Innoc. ibidẽ. Sed Hoſtienſ. nu. 3. non tantum de vita & moribus & miraculis à canonizando factis inquiri vult, ſed etiam an perſecutionem religionis ergo ſit paſſus.

XLVI. *De obſeruatione ieiuniorum.*

1 NOta tertiò duplicem ſanctorum venerationem.
Nam eorum feſtiuitates celebrantur, & in earum
2 feſtiuitatum vigiliis ieiunatur. ¶ Ieiuniũ eſt parſimo-
nia victus, & abſtinentia ciborum, vt Innoc. definit in
3 c. 1. n. 1. ¶ Eſt autem multiplex ieiunium. Primum
eſt ieiunium ſecundum generalem ordinationem Eccleſiæ vbique & ab omnibus obſeruandum, iis perſonis exceptis, cum quibus ex iuſta cauſa diſpenſatur, putà ob impuberem vel ſenilem ætatem, aut morbum: vt ieiunium quatuor temporum. diſt. 76. c. 2. & de conſecrat. diſt. 5. c. quadrageſima. 16. & c. ſeq. Secundum eſt ieiunium, quod non generaliter indicitur, ſed certis locis, & in certis Eccleſiis, ita vt quilibet conſuetudinem ſuæ Eccleſiæ ſeruare debeat: vt in vigilia D. Bartholomei Apoſtoli. c. 2. §. de feſtiuitate. Tertium eſt ieiunium votiuum, cùm quis ieiunare tenetur, non propter Eccleſiæ præceptum, ſed ob ſuum votum. c. vlt. quia vota ſunt Deo reddenda. xvij. q. 1. c. 1. Quartum eſt ieiunium pœnitentiũ, quod confeſſis imponitur à canone, vel à ſacerdote. diſt. 82. c. vlt. Quintum eſt ieiunium voluntarium, cùm quis ſponte ſua ieiunat, quò aptiorem ſe ad opera ſpiritualia reddat. d. c.
vlt. ¶ Rurſus ieiunamus multis modis. Primus mo- 4
dus eſt, cùm ſemel tantùm in die cibus ſumitur. tempus autem, quo ſumi debet, non eſt iure præſcriptum, niſi in quadrageſima, & quatuor temporibus: tunc enim omiſſo prandio, tantùm cenare Veſperi licèt. de conſec. diſt. 1. c. ſolent. 48. Secundus modus eſt, cùm à cibis lautioribus abſtinetur. de conſecr. diſt. 5. c. neophyti. 11. vel à cibis multum nutrimenti afferentibus, vt ab eſu carnium. diſt. 4. c. vlt. Tertius modus impropriè dictus eſt, cùm ſobriè viuitur, quod ieiunium ſemper eſt obſeruandum. de conſecr. diſt. 5. c. non dico. 18. cũ duob. ſequentib. Quartus modus maximè impropriè dictus eſt, cum ab iniquitatibus, & ab illicitis voluptatibus abſtinetur. d. diſt. 5. c. ieiunium. 25.

XLVII. *De purificatione poſt partum.*

OCtauus effectus olim erat, vt mulieres poſt partum ante purificationis tempus in Eccleſiam ſecundum legem Moſaicam non admitterentur: ſed hodie ſtatim poſt partum admittuntur. c. vn. De primo Eccleſiarum attributo, id eſt de conſecratione, & de eius effectibus hactenus.

XLVIII. *De Eccleſiis ædificandis, vel reparandis.*

SEcundum Eccleſiarum attributum eſt conſtructio quæ quidem duplex eſt. aut enim nouæ Eccleſiæ ædificantur, aut veteres collapſæ, vel colapſuræ inſtaurantur ſeu reparantur. Nouæ eccleſiæ ædificantur ex iuſta aliqua cauſa, vt quia Eccleſia nimis eſt remota. c. 3. Reparantur, cùm vetuſtate, vel alia de cauſa collabuntur, ſeu ruinam minantur. c. 1.

XLIX. *De immunitate Eccleſiarum, cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium.*

TErtium Eccleſiarum attributum eſt immunitas, 1
quæ producitur etiam ad Cœmeteria, & ad res
Eccleſiæ. ¶ Immunitas eſt priuilegium, quo quis à 2
neceſſitate muñera præſtandi & onera ſubeundi eximitur: vt à tributis, aliiſque exactionibus præſtandis.
¶ Tot igitur ſunt immunitatum genera, quot ſunt one- 3
ra ſiue munera, à quibus obeundis liberatio præſtatur.
¶ Rurſus alia eſt immunitas perſonalis, quæ tribuitur 4
perſonæ, vt clericis: alia realis, quæ tribuitur rei, vt Eccleſiæ, cœmeterio, & rebus Eccleſiæ: de qua immunitate hîc agitur. Realis appellatione etiam eam complector, quam alij localem vocant, veluti ne reus ex Eccleſia extrahatur. xvij. q. 4. c. reum ad Eccleſiam. Satis dictum eſt de Eccleſiis.

L. *Ne clerici vel monachi ſecularibus negotiis ſe immiſceant.*

EX tribus, quæ initio tituli 38. propoſuimus, duo ſunt abſoluta, quæ tam ad clericos quàm ad monachos referuntur: ſufficienter enim pro ratione noſtri inſtituti egimus de iure Patronatus, & de Eccleſiis tertium eſt, vt tam clerici quàm monachi à ſecularibus negotiis abſtineant: ſiue hæc laicis ſint permiſſa, vt mercatura, conductio, procuratio, venatio: ſiue prohibita, vt alea, & falſorum ponderum, vel falſarum menſurarum vſus. c. 1.

LIBER IV.

Tit. I. *De ſponſalibus & matrimoniis.*

1 PRoximus liber clericis & monachis di-
catus fuit: hoc autem libro agitur de
ſponſalibus, & matrimoniis, quæ ſunt
2 laicorum propria. ¶ Sponſalia ſunt fu-
turarum nuptiarum promiſſio. 30. q. 5. c.
noſtrates. 3. & D. de ſponſal. l. 1. Quæ definitio ſi vera
eſt, omnia ſponſalia in futurum tempus conferuntur.
Quod autem vulgò dicitur, alia eſſe ſponſalia per ver-
ba de præſenti, alia per verba de futuro, ſic accipi de-
bet, vt ea, quæ per verba in præſens collata ſiunt, ma-
trimonium conſtituant, & impropriè ac barbarè ſpon-
ſalia vocentur ſicut notaui ad rubricam. D. de ſponſalib.
3 ¶ Matrimonium, quod & nuptiarum vocabulo ſigni-
ficatur, eſt viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vi-
tæ conſuetudinem continens. 27. q. 2. in pr. & D. de
4 ri. nupt. l. 1. ¶ Vtrumque vocabulum à muliere dedu-
citur, non à viro. Nuptiæ namque dicuntur: quia pu-
ellæ caput ſuum obnubebant, id eſt, tegebant pudoris
causâ. 30. q. 5. c. nec illud. 8. Rurſus dicitur matrimo-
nium, non patrimonium: propterea quòd in libero-
rum procreatione atque educatione plus videtur ma-
ter præſtare, quam pater: cùm filius matri ſit ante par-
tum oneroſus, in partu doloroſus, poſt partum labo-
rioſus. ẜ. de conuerſ. infidel. cap. 2. verſ. ad quod illa.
5 ¶ Matrimonij diuiſiones tres notentur. I. Vel eſt ini-
tiatum, vel perfectum, quod & ratum dicitur. Initiatur
conſenſu: perficitur copula carnali. d. q. 2. c. ſtatutum.
34. §. apparet. & cann. ſeqq. II. Aliud eſt legitimum,
non ratum; quod inter infideles contrahitur, mori-
bus aut legibus comprobatum: aliud ratum, non legi-
timum, quod inter fideles ſolo affectu ſine legitimis
ſolemnitatibus contrahitur: aliud legitimum & ra-
tum, quod fideles ſeruatis ſeruandis contrahunt. 28. q.
1. c. vlt. §. item illud. III. Aut ſunt primæ, aut ſecun-
dæ nuptiæ. ẜ. de ſecund. nupt. Secundarum appella-
tione intellige etiam tertias, & quartas, & vlteriores,
6 vt docui ad tit. C. de ſecund. nupt. ¶ Matrimonium
à Deo inſtitutum eſt procreandorum liberorum, &
propagandi humani generis causâ. 31. q. 1. c. pen. &
7 32. q. 2. in pr. ¶ De ſponſalib. & matrimoniis duæ
quæſtiones practicæ in Decretalib. diſſoluuntur. I. An
8 valeant. II. Si valeant, qui ſint eorū effectus. ¶ Quod
ad priorem quæſtionem attinet, vt matrimonium va-
leat, abeſſe oportet omnia matrimoniorum vitia, de
quib. in titulis ſequentibus diſſeretur.

II. *De deſponſatione impuberum.*

1 PRimum vitium ſpectatur in ætate contrahentium,
nam impuberes non poſſunt contrahere matrimo-
nium. c. atteſtationes. 10. Poſſunt tamen ſponſalia
contrahere poſt annum ætatis ſeptimum. cap. 4. Id-
circo deſponſatio per verba de præſenti inter impube-
res facta, non facit matrimonium, ſed ſponſalia c. vlt.
2 ¶ Puberes iudicantur iure canonico ex habitu cor-
poris, id eſt, ex aptitudine ad liberos procreandos. c. 3.
iure autem ciuili ex ætate, id eſt, maſculi maiores qua-
tuordecim, fœminæ maiores duodecim annis. C. quan.
tut. vel. curat. eſſe deſi. l. vlt. & inſtit. quib. mod. tut.
3 finit. in pr. ¶ Deſponſatio in hac & ſeq. rubr. & aliis
locis eſt verbum cōmune ſponſalibus & nuptiis ſi qui-
dem deſponſatio per verba de futuro facit ſponſalia,
veluti, *Ego te in vxorem accipiam*: deſponſatio autem per verba de præſenti facit matrimonium, veluti, *Ego te in vxorem accipio.*

III. *De clandeſtina deſponſatione.*

SEcundum vitium eſt, ſi deſponſatio clam, id eſt, non in Eccleſiæ conſpectu fiat. c. 2. & 3. in pr. Sed quia hoc vitium ſubſtantiam matrimonij non attingit, deſponſatio clandeſtina valet, ſi aut probetur c. 1. aut per eos qui clam contraxerunt, publicetur. c. 2.

IV. *De ſponſa duorum.*

TErtium vitium eſt, ſi vna duobus, aut duæ viri deſponſentur. Prior autem deſponſatio poſteriori præualet: niſi prior facta ſit per verba de futuro, nec ſit per carnalem copulam confirmata: Poſterior autem facta ſit per verba de præſenti. c. 1. 2. 3. & vlt. & ẜ. de ſponſal. & matrim. c. veniens. 15. c. ſicut. 22. & c. pen.

V. *De conditionibus appoſitis in deſponſatione, vel in aliis contractibus.*

QVartum vitium eſt, ſi conditio deſponſationi ad- 1
iecta defecerit: tunc enim deſponſatio non tenet.
c. 3. & 5. niſi aut ſit talis conditio, quæ pro non adiecta
habeatur, ideóque non vitiet contractum, ſed vitietur.
c. 1. & vlt. aut ſequenti conſenſu de præſenti, carnis de
commixtione intelligantur contrahentes à conditione
receſſiſſe. d. c. 3. & c. pen. ¶ Nota primò eādem eſſe ra- 2
tionem aliorum contractuū. c. 2. & 4. ¶ Nota ſecundò 3
conditiones, quæ contra ſubſtantiam matrimonij ap-
ponuntur, non haberi pro non adiectis, ſed vitiare con-
tractum, veluti, *Contraho tecum, ſi generationem prolis euites*: vel, *ſi pro quæſtu te tradas adulterandam*. c. vlt.

VI. *Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere non poſſunt.*

QVintum vitium eſt, ſi clericus, aut alius qui caſtitatem vouit, matrimonium contrahet. In vtroque tamen adhibetur diſtinctio. Nam clericis, qui ſunt in maioribus, id eſt, in ſacris ordinibus conſtituti, omnino continentia imperatur, & matrimonium interdicitur: qui verò ſunt in minoribus ordinibus poſiti, rectè matrimonium contrahunt. diſt 27. & 32. ſic tamen, vt non ſolùm ad ſacros ordines adſpirare nequeant, ſed etiam ſi quæ beneficia obtineant, iis priuentur. ẜ. de cleric. coniug. c. 1. 3. & pen. Item voti ſolemnis emiſſio impedit matrimonium contrahendum, ac dirimit contractum: votum autem ſimplex impedit matrimonium contrahendum, ſed non dirimit contractum: huic tamen qui matrimonium contrahendo, fecit votum ſimplex irritum, pœnitentia imponitur. c. 3. & ſequentibus.

VII. *De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium.*

SExtum vitium eſt, ſi quis eam vxorem ducat, cum qua adulterium commiſerat. Hoc caſu matrimonium iure ciuili indiſtinctè non valet. D. de reb. dubi. l. Claudius. 13. & No. 134. ca. 12. ſed iure Pontificio matrimonium inter has perſonas tenet, ſi modò neutra contra vitam primæ vxoris machinata ſit, nec prima vxore ſuperſtite fidem de matrimonio contrahendo ſibi inuicem dederint. quòd ſi horum alterutrū interuenerit, matrimonium non valet. c. 3. & 6. Quid ſi quis viuente legitima vxore aliam duxerit, vel cum ea ſponſalia contraxerit? Aut hæc ſciebat illum habere vxorem, aut ignorabat: & viua prima vxore aut ab eius

Digitized by Google

viro cum quo contraxit, carnaliter cognita eſt, aut non. Si aut fuit ab eo cognita, aut ſciebat eum habere vxorem, matrimonium omnino reſcinditur, & os mortua quidem prima vxore toleratur.c.4. 5. & vlt. Si verò ignorabat eum habere vxorem, & cum eo carnaliter ſe non miſcuit, matrimonium poſt primæ vxoris obitum contrahi poteſt, & antea contractum non dirimitur.d.c. vlt. nec fit tori ſeparatio ad petitionem viri, niſi mulier diuortium petat. c.1.

VIII. *De coniugio leproſorum.*

SEptimum vitium eſt, ſi leproſi contrahant. Hîc diſtinctionis gratiâ notentur ſequentes regulæ. I. Leproſi poſſunt contrahere ſponſalia, & matrimonium. c.2. II. Sponſalia de futuro, ob ſuperuenientem in alterutro lepram dirimi poſſunt, niſi carnalis copula ſecuta ſit. c. vlt. III. Sponſalia de præſenti, ob ſuperuenientem lepram non poſſunt dirimi, licèt copula non ſit ſecuta. Hoſtienſ hîc, & gloſ.in cap. quemadmodum, 25. in ver, teneretur. ꝫ. de iureiur. IV. Tantum abeſt, vt matrimonium lepra ſuperueniente diſſoluatur, vt coniux ſanus leproſæ, vel leproſa ſano matrimoniale debitum reddere teneatur. c. 1. ad quod ſi induci non poſſit, vtrique iniungitur, vt altero viuente continentiam ſeruet. c. 1.

IX. *De coniugio ſeruorum.*

OCtauum vitium eſt conditio ſeruilis. Iure ciuili ſerui non contrahunt matrimonium, ſed contubernium. C. de inceſt. nupt. l. 3. & ad leg. Iul. de adulter. l. ſerui. 23. vnde contubernales vocantur. D. de leg. 3. l. vxorem. 41. §. codicillis & §. concubinæ. Iure autem Canonio etiam inuitis dominis ſerui matrimonium contrahere poſſunt. c. 1. Verum ſi quis ancillam, quam liberam putat, vxorem ducat: aut ſi quæ nubat ſeruo, quem pro libero habet: matrimonium ob errorem in conditione perſonæ non tenet. c. 2. & 4. & 29. q. 2. Non eſt tamen error in conditione perſonæ, nec eſt matrimonium inutile, ſi vir dicatur natus ex matre ancilla & patre libero, dummodò ſecundum leges aut conſuetudinem loci partus ſequatur patrem. c. 3.

X. *De natis ex libero ventre.*

NAm etſi regulariter partus ſequitur ventrem. C. de rei vindic. l. partum adeo vt is demum liber dicendus ſit, qui ex ventre libero naſcitur. D. de ſta. homin. l. 5. §. ingenuum. tamen hæc regula perpetuò non obtinet; ſed ab ea excipitur dictus caſus, id eſt, cùm iure prouinciæ ſpecialiter cautum eſt, vt liberi conditionem patris ſequantur. D. eod. leg. lex naturæ. 24.

XI. *De cognatione ſpirituali.*

1 NOnum vitium eſt, ſi inter cognatos nuptiæ con-
2 trahantur in gradu prohibito. ¶ Eſt autem co-
3 gnatio triplex: ſpiritualis, legalis, & carnalis. ¶ Spi-
ritualis cognatio eſt perſonarum propinquitas, ſeu
coniunctio ex cathechiſmo. ꝫ. lib. 6. c. 2. vel ex Ba-
ptiſmo, vel ex Confirmatione proueniens. ꝫ. eod. c. 1.
4 ¶ Quæ quidem diuiditur in compaternitatem, pater-
nitatem, & fraternitatem. Compaternitas eſt inter
patrem ſpiritualem & patrem carnalem: vt inter Ba-
ptizantem vel ſuſcipientem, & patrem Baptizati ſeu
ſuſcepti. Pater autem ſpiritualis appellatur patrinus:
quod nomen non ſolùm ſuſcipienti, ſed etiam Bapti-
zanti conuenit. 30. q. 1. c. omnes 8. Hoſtienſ. hîc num.
2. Paternitas contrahitur inter Baptizantem & Bapti-
zatum, necnon inter ſuſcipientem & ſuſceptum. Fra-
ternitas contrahitur inter filios Baptizantis vel ſuſci-
pientis & filios Baptizati ſeu ſuſcepti. Per catechiſ-
mum oritur tantùm paternitas, non compaternitas,
nec fraternitas. Atque hæc coniunctio impedit matri-
monium contrahendum non dirimit contractum: re-
liquæ etiam contractum diſſoluunt: per alia Sacra-
menta nulla inducitur ſpiritualis cognatio, quæ ma-
trimonium vel impediat, vel dirimat. ꝫ. lib. 6. c. 1. &
ſequentib. & 30. q. 1. & q. 3. & 33. q. 2. c. ſi quis cum
matre. 17. ¶ Nota primò, vnum virum, vel vnam mu- 5
lierem debere ſuſcipere infantem de Baptiſmo ſi ta-
men plures ſuſcipiant, vt in quibuſdam regionibus
fieri ſolet, inter omnes contrahitur compaternitas,
matrimonium impediens. Eadémque ratio eſt confir-
mationis. ꝫ. lib. 6. c. 1. & de conſecrat. diſt. 4. c. non
plures. 100. ¶ Nota ſecundò non poſſe ſumi eundem 6
patrinum in Cathechiſmo, Baptiſmo, & confirmatio-
ne, niſi neceſſitas cogat. d. diſt. 4. c. in cathechiſmo. 99.

XII. *De cognatione legali.*

CVm dictum ſit de cognatione ſpirituali, conſequenter agitur de legali, quæ per adoptionem contrahitur. Hæc quoque impedit matrimonium contrahendum, & diſſoluit contractum, ſi vel adhuc duret, vt inter tranſuerſales. c. vn. & 30. q. 3. c. per adoptionem. 6. & D. de ritu nupt. l. per adoptionem. 17. l. quinetiam 55. §. 1. & Inſt. de nupt. §. inter eas. vel inter adſcendentes & deſcendentes ſpectetur: vt puta ſi quis filiam adoptauerit, & emancipauerit, eam vxoré ducere non poteſt. d. l. quinetiam in princ. & Inſt. de nupt. §. 1. Nota de hac cognatione nihil iure Canonico caueri diuerſum à iure ciuili.

XIII. *De eo, qui cognouit conſanguineam vxoris ſuæ, vel ſponſæ.*

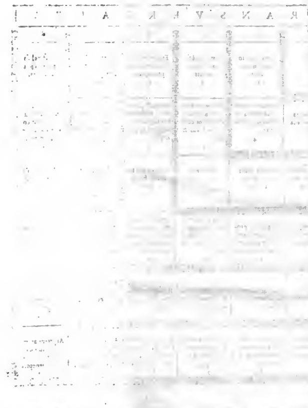
SVpereſt vt dicamus de cognatione carnali, quæ in 1
conſanguinitatem & affinitatem diuiditur. ¶ Con- 2
ſanguinitatis cauſa eſt generatio: affinitatis, nuptiæ,
vel concubitus. Nam conſanguinei dicuntur in iure
Canonico, quorum alter ab altero vel ambo ab eo-
dem procreati ſunt, vt pater & filius. patruus & filius
fratris. in alia ſignificatione ius ciuile conſanguineos
accipit pro fratribus ex eodem patre genitis. Inſtit. de
legit. adgn. ſucceſſ. §. 1. ¶ Affinitas iure ciuili eſt in- 3
ter virum & vxoris cognatos necnon inter vxorem &
viri cognatos. D. de gradibus lib. 4. §. ſed quoniam.
Ergo iure ciuili affinitas tantùm ex nuptiis contrahi-
tur, & diſſolutis nuptiis tollitur, licèt matrimonij pro-
hibitio maneat. Inſtit. de nupt. §. affinitatis, & §. ſeq.
Iure autem pontificio etiam ex illicito coitu oritur,
vt ex toto hoc titulo conſtat. Nulla verò affinitas eſt
inter conſanguineos viri & conſanguineos mulieris
proinde Pater & Filius rectè contrahunt cum matre
& filia, nec non duo fratres cum duab. ſororibus c. 5.
¶ Hoc igitur iure affinitas contrahitur vel ante nu- 4
ptias, ſiue ſponſalia, vel poſt: Proinde in hoc tracta-
tu commodè diuiditur in affinitatem antecedentem,
& ſuperuenientem. quamuis cognatio tantùm præce-
dens ſpectari poſſit. ¶ Affinitas ſuperueniens non diſ- 5
ſoluit matrimonium, nec ſponſalia de præſenti, ſed
diſſoluit ſponſalia de futuro, & priuat inceſtuoſum
facultate petendi debitum matrimoniale à coniuge,
quamuis ei petenti debitum reddere teneatur. item
priuat inceſtuoſum poteſtate contrahendi quocum-
que tempore nouum matrimonium: quamquàm, ſi
contraxerit, matrimonium tenebit, ita vt ſimiliter
debitum matrimoniale reddere cogatur, petere non
poſſit, ac pœnitentiam agere debeat. cap. 1. 2. & eo.
titulo.

XIV. *De*

XIV. *De conſanguinitate, & affinitate.*

Dictum eſt de affinitate ſupetueniente, id eſt, poſt ſponſalia vel mattimonium cootracta: iam dicamus de antecedente conſanguinitate, & antecedente affinitate. de quibus cùm tria ſint exponenda, videlicèt definitio, diuiſio, & nuptiarum prohibitio; quoniam definitio ex ſuprà dictis patet, reliqua duo nunc perſequemur. ... conſanguinitatis ...

ti cellula ponuntur filij eorum qui ſunt in cellula præcedenti. ſpectandæ ſunt igitur colūnæ, nō vt antea erectæ, ſed tranſuerſæ: & ſecundū hanc inſpectionem, qui ſunt in tertia cellula, ſunt filij eorū qui ſunt in ſecunda: & qui ſunt in quarta, ſunt filij eorū qui ſunt in tertia. & ita deinceps in tota colūna. eadē ratio eſt aliarū tranſuerſarum columnarum. ¶ Iam dicendum de gradibus Quamuis præcipuus ſcopus ſit repræſentare in hac ta-

...icum : tamen libuit
...lius hæc iura inter ſe
...nicum ſpectat, vides
...s craſſioribus lineis
... gradus contioentur.
...itur, qui ſunt io pri-
...o ſecūdo: tertius eos,
...rimus autem gradus
...nomonis: ſecūdus &
...que gnomonū parte
... & in ſiniſtra tabellæ
...cognatorū io ſingu-
...sâ, nepos eſt io ſecū-
..., quia eſt in ſecundo
...ia ei ſubiicitur nota
...eſt io tertio gradu,
...uili in ſexto, vt indi-
...cellula. Quòd ſi vis
... diſtinguere, etiamſi
... canonico facilis eſt
... gnomones vt ex di-
...er generata perſona
...r in §.hacten. inſtit.
...deſcendentium & in
...i deſcēdendo perſo-
... qui ſunt io ſuprema
... ſecunda, in ſecūdo:
...us numerus graduū
... primo gradu: quia
...nus ſunt in ſecundo
..., idem de ceteris li-
...uod verò ad trans-
...t aorea moaui, per
...ndæ cellulæ, facto
...bi gratiâ, in prima
...n primo gradu, fra-
... ſecundo gradu: ſe-
...ertio: deinceps po-
...elis in quinto, &c.
...erſaliū ratio. ¶ So- 6
...x eſt hîc relatio: al-
...lentes: altera inter
...per eſt inter perſo-
...ſiue pontificiū ſpe-
...itio. Itaque vt ſint

4 frater ad fratrem. ¶ Quod ad primum attinet, in prima colōna, quæ eſt deſcendentiū, ſemper deſcendendo à patribus ad filios progredimur. nam qui ſunt in ſecunda cellula, ſunt filij eorum qui ſunt in prima: & qui ſunt in tertia, ſunt filij eorum qui ſunt in ſecunda: & ita deinceps. E contrario io ſecunda colūna, quæ adſcendentium eſt, deſcendendo adſcendimus, id eſt, à liberis ad parentes ordine ſeruato progredimor: adeo vt qui ſont in prima cellula ſecundæ columnæ, ſiot filij eorū qui ſunt in ſecunda cellula eiuſdē columnæ: & qui ſunt in ſecunda, ſint filij eorū qui ſunt in tertia: & ita deinceps. In reliquis columnis, quæ ſunt tranſuerſaliū, nec adſcendendum, nec deſcendendū eſt, ſed per tranſuerſum progredi oportet: ſemper enim io proximè ſequē-

... in eodem gradu canonico, ſunt io eodem gnomone: & vt ſint in eodē gradu ciuili, habēt eandē notā Arithmeticā (vulgò ciftam appellāt) ſubiectam. Proinde qui ſunt in gnomonum angulis io ſua cellola relatum habēt, quia non eſt alia cellola in eodē gnomone contioens eandē cifrā. Sic frater & ſoror inter ſe referuntur, & cōſobrioi inter ſe, & ſobrioi inter ſe. & ita de ceteris angularibus dicendum. Extra angulos in quolibet gnomone ſunt duæ cellulæ eâdem notâ inſignitæ: vt in ſecundo gnomone nepos refertur ad auum, quia vterque eſt io ſecundo gradu ciuili: patruus refertur ad filium fratris, quia vterq; eſt io tertio gradu ciuili. io tertio gnomone ioter ſe referuntur pronepos & proauus, quia ambo ſuot in tertio grado ciuili: item patruus magnus, & fratris nepos inter ſe referuntor, quia ambo ſunt io quarto ciuili

vito cum quo contraxit, carnaliter cognita eſt, aut non. Si aut fuit ab eo cognita, aut ſciebat eum habeut vxorem, matrimonium omnino reſcinditur, & ne mortua quidem prima vxore toleratur. c. 4. 5. & vlt. Si verò ignorabat eum habere vxorem, & cum eo carnaliter ſe non miſcuit, matrimonium poſt primæ vxoris obitum contrahi poteſt, & antea contractum non dirimitur. d. c. vlt. nec fit u
niſi mulier diuortium

VIII. De

SEptimum vitium e
ſtinctionis gratiâ n
proſi poſſunt contrah
c. 2. II. Sponſalia de f
terutro leptam dirimi
ſecuta ſit. c. vlt. III. Sp
nientem leptam non
ſit ſecuta. Hoſtienſ. h
25. in ver. teneretur.
vt matrimonium lep
coniux ſanus leproſæ
debitum reddere ten
poſſit, vtrique iniung
tiam ſeruet. c. 1.

IX. De

OCtauum vitium
ſerui non contr
bernium. C. de inceſ
ter. l. ſerui. 23. vnde c
3. l. vxorem. 41. §. c.
tem Canonio etiam
nium contrahere p
lam, quam liberam
nubat ſeruo, quem
ob errorem in cond
4. & 29. q. 2. Non e
ſonæ, nec eſt matri
tus ex matre ancilla
dum leges aut conſu
trem. c. 3.

X. De n

NAm etſi regul
de rei vindic. l.
cendus ſit, qui ex v
min. l. 5. §. ingen
non obtinet; ſed ab
cùm iure prouinciæ
conditionem patri
tæ. 24.

5	6
...tris vel ſo... s abnepos, ...ptis. 6	Fratris vel ſororis atnepos, atneptis. 7
...uelis, ami... , amitinæ ...obrini, con... ...inæ, prone... , proneptis. 7	Patruelis, amitini, amitinæ, conſobrini, cõſobrinæ, abnepos, abneptis. 8
...rini, vel ſo... ...inæ nepos, ...neptis. 8	Sobrini vel ſobrinæ pronepos, proneptis. 9
...patrui, pro... ...tæ, proauū... , promater... ...æ abnepos, ...eptis. 9	Propatrui, proamitæ, proauūculi, promaterteræ atnepos, atneptis. 10
...patrui, aba... ...tæ, abauūcu... ...bmaterteræ ...epos, abne... 10	Abpatrui, abamitæ, abauunculi, abmaterteræ atnepos, atneptis. 11
...atrui, atami... atauunculi, ...aterteræ ab... ...or, abneptis. 11	Atpatrui, atamitæ, atauunculi, atmaterteræ atnepos, atneptis. 12

Hæc Tabula apponatur lib. 4. Decretal. tit. 14.

XI. De

1 NOnum vitium eſt, ſi inter cognatos nuptiæ con-
2 trahantur in gradu prohibito. ¶ Eſt autem co-
3 gnatio triplex: ſpiritualis, legalis, & carnalis. ¶ Spiritualis cognatio eſt perſonarum propinquitas, ſeu coniunctio ex cathechiſmo. ℱ. lib. 6. c. 2. vel ex Baptiſmo, vel ex Confirmatione proueniens. ℱ. eod. c. 1.
4 ¶ Quæ quidem diuiditur in compaternitatem, paternitatem, & fraternitatem. Compaternitas eſt inter patrem ſpiritualem & patrem carnalem: vt inter Baptizantem vel ſuſcipientem, & patrem Baptizati ſeu ſuſcepti. Pater autem ſpiritualis appellatur patrinus: quod nomen non ſolùm ſuſcipienti, ſed etiam Baptizanti conuenit. 30. q. 1. c. omnes 8. Hoſtienſ. hîc num. 2. Paternitas contrahitur inter Baptizantem & Baptizatum, necnon inter ſuſcipientem & ſuſceptum. Fraternitas contrahitur inter filios Baptizantis vel ſuſcipientis & filios Baptizati ſeu ſuſcepti. Per catechiſmum oritur tantùm paternitas, non compaternitas, nec fraternitas. Atque hæc coniunctio impedit matrimonium contrahendum non dirimit contractum: reliquæ etiam contractum diſſoluunt: per alia Sacramenta nulla inducitur ſpiritualis cognatio, quæ ma... impediat, vel dirimat. ℱ. lib. 6. c. 1. & ... 2. q. 2. ... cum

¶ Hoc igitur rite affinitas contrahitur vel ante nuptias, ſiue ſponſalia, vel poſt: Proinde in hoc tractatu commodè diuiditur in affinitatem antecedentem, & ſuperuenientem, quamuis cognatio tantùm præcedens ſpectari poſſit. ¶ Affinitas ſuperueniens non diſ- 5
ſoluit matrimonium, nec ſponſalia de præſenti, ſed diſſoluit ſponſalia de futuro, & priuat inceſtuoſum facultate petendi debitum matrimoniale à coniuge, quamuis ei petenti debitum reddere teneatur. item priuat inceſtuoſum poteſtate contrahendi quocumque tempore nouum matrimonium: quamquàm, ſi contraxerit, matrimonium tenebit, ita vt ſimiliter debitum matrimoniale reddere cogatur, petere non poſſit, ac pœnitentiam agere debeat. cap. 1. 2. & to. titulo.

XIV. De

XIV. *De conſanguinitate, & affinitate.*

a Dictum eſt de affinitate ſuperoeniente, id eſt, poſt ſponſalia vel matrimooium contracta: iam dicamus de antecedente conſanguinitate, & antecedente affinitate. de quibus cùm tria ſint exponenda, videlicèt definitio, diuiſio, & nuptiarum prohibitio; quoniam definitio ex ſuprà dictis patet, reliqua duo ounc perſequemur.

2 ¶ Conſanguinitatis diuiſio eſt multiplex. I. Vel eſt per maſculos, vel per fœminas: vtraque autem cognatos facit, ſed qui per maſculos iunguntur, ſunt etiam adgnati, niſi per capitis deminutionem agnatio ſublata ſit. II. Aut ſpectatur inter adſcendentes & deſceodentes, id eſt, pateotes & liberos: aut inter tranſuerſales ſeu collaterales, vt fratres, vel conſobrinos. III. Vel eſt primi, vel ſecundi, vel vlterioris gradus. Regulæ autem, quibos gradus cognationum dignoſcuntur, aliter concipiontur in iure ciuili, aliter in iure canonico. nam ios ciuile reſpicit ad generatiooes, ius autem canonicum ad perſonas generatas, & ad loca, quibus hæ perſonæ in graduum deſcriptione collocantur. Eaempli gratia, fratres iure ciuili ſunt in ſecundo gradu, quia inter duos fratres duæ generationes ſunt interiectæ; quando quidem ideo ſunt inter ſe coniuncti; qoia ſunt ambo ab eodem patre vel eadem matre geniti: iure auté canonico ſunt in primo gradu: quia in gradunm typo, quem arborem appellant, æquè propinquus eſt frater fratri, ac pater filio: quamuis pater ſuprà filium, frater verò ad latus collocetur. quapropter vt pater eſt in primo adſcendentium gradu, ita frater eſt in primo tranſuerſalium gradu, itaque de gradibus vna eſt regula ciuilis: Tot gradibus duæ perſonæ inter ſe diſtant, quot ſunt inter eas generationes interiectæ. Regulæ verò Canonicæ ſunt tres. I. Inter adſcendentes & deſcendentes quot ſunt perſonæ, vnâ demptâ, tot ſunt gradus. II. In tranſuerſalibus in linea æquali (id eſt, qui æque diſtant à communi parente) quoto gradu alterutter diſtat à communi parẽte, eodem diſtat inter ſe. III. In tranſuerſalibus in linea inæquali (id eſt quorum alter propinquior eſt communi parenti, alter remotior) quoto gradu remotior diſtat à communi parente, eodem diſtat ab altero traoſuerſali. ¶ Hæ iuris Caoonici regulæ ad vulgatam graduum deſcriptionem, & ad diagramma, quod in Epitome Iuris poſui ſunt accommodatæ. Sed neſcio, an commodior, dilucidior, & vberior ſit ſequens tabula quadrangolaris.

Hic ponatur deſcriptio graduum cognationis.

3 ¶ Vt perfectè hanc tabellam intelligas, tria notare oportet: primùm, quo ordine cognatorũ perſonæ collocentur: deinde, quomodo gradus numerentur: poſtremò, quæ perſonæ inter ſe referantur: nam cognatio eſt in categoria relationis, & omnis cognatus ad cognatum refertur, vt pater ad filium, filius ad patrem, frater ad fratrem.

4 ¶ Quod ad primum attinet, in prima colũna, quæ eſt deſcendentiũ, ſemper deſcendendo à patribus ad filios progredimur. nam qui ſunt in ſecunda cellula, ſunt filij eorum qui ſunt in prima: & qui ſunt in tertia, ſunt filij eorum qui ſunt in ſecunda: & ita deinceps. E contrario in ſecunda colũna, quæ adſcendentium eſt, deſcendendo adſcendimus, id eſt, à liberis ad pareotes ordine ſeruato progredimur: adeo vt qui ſunt in prima cellula ſecundæ columnæ, ſint filij eorũ qui ſunt in ſecunda cellula eiuſdẽ columnæ: & qui ſunt in ſecunda, ſint filij eorũ qui ſunt in tertia: & ita deinceps. In reliquis columnis, quæ ſunt tranſuerſaliũ, nec adſcendendum, nec deſcendendũ eſt, ſed per tranſuerſum progredi oportet: ſemper enim in proximè ſequẽti cellula ponuotur filij eorum qui ſunt in cellola præcedenti. ſpectandæ ſunt igitur colũnæ, nõ vt antea erectæ, ſed tranſuerſæ: & ſecundũ hanc inſpectionem, qui ſunt in tertia cellula, ſunt filij eorũ qui ſunt in ſecunda: & qui ſunt in quarta, ſunt filij eorũ qui ſunt in tertia. & ita deinceps in tota colũna. eadẽ ratio eſt aliarũ tranſuerſarum columnarum.

¶ Iam dicendum de gradibus. Quamuis præcipuus ſcopus ſit repræſentare in hac tabula gradus ſecundum ius canonicum: tamen libuit etiã ius ciuile adiungere, quò facilius hæc iura inter ſe conferri poſſint. Quod ad ius canonicum ſpectat, vides in hac tabella eſſe ſex gnomones craſſioribus lineis terminatos, quibus ſex cognatorũ gradus continentur. nam primus gnomoo eos cõplectitur, qui ſunt in primo gradu: ſecuodus eos, qui ſunt in ſecũdo: tertius eos, qui ſunt in tertio: & ita deinceps. Primus autem gradus notatur in angulo externo primi gnomonis: ſecũdus & cæteri bis notantur, id eſt, in vtraque gnomonũ parte Extrema, videlicèt in ſuperiori, & in ſiniſtra tabellæ parte. Ciuiles autẽ grad' perſonis cognatorũ in ſingulis cellulis ſubiiciuntur. Exẽpli cauſâ, nepos eſt in ſecũdo gradu computatione canonica, quia eſt in ſecondo gnomone; & cõputatione ciuili, quia ei ſubiicitur nota gradus a. Sobrious iure canonico eſt io tertio gradu, quia eſt in tertio gnomone: iure ciuili in ſexto, vt indicat hæc nota, b, ſubſcripta in eadẽ cellula. Quòd ſi vis rationẽ graduũ intelligere, ac per te diſtinguere, etiamſi in tabulla notati non eſſent: iure canonico facilis eſt ſupputatio, quia numerandi ſunt gnomones vt ex dictis patet. iure autem ciuili ſemper generata perſona gradum adiicit, vt ſcribit imperator in §. hacten Inſtit. de gradib. cognat. Ergo in prima deſcendentium & in ſecunda adſcendentium columna ſi deſcẽdendo perſonas numeres, gradum habebis: nã qui ſunt in ſuprema cellula, ſunt in primo gradu: qui in ſeconda, in ſecũdo: & ita deinceps in cellulis inferioribus numerus graduũ augetur. Sic filius, & pater ſont in primo gradu: qoia ſunt in primis cellulis: nepos, & auus ſunt in ſecundo gradu, quia ſunt in ſecnodis cellulis, idem de cęteris liberis, & parentibus intelligendũ. Quod verò ad tranſuerſales pertinet, progrediendum, vt antea monoi, per tranſuerſum: & ita ſunt computandæ cellulæ, facto initio à cellula adſcendentium. Verbi gratiâ, in prima tranſuerſa columna, quia pater eſt in primo gradu, frater, qui eſt in ſequenti cellula, eſt in ſecundo gradu: ſequens cellula continet patruum in tertio: deinceps ponitur patruelis in quarto, filij patruelis in quinto, &c. Eadem eſt omnium aliorum tranſuerſaliũ ratio. ¶ Su- 6
pereſt, vt de relatione dicam. Duplex eſt hîc relatio: altera inter adſcendentes & deſcendentes: altera inter tranſuerſales: vtraque autem ſemper eſt inter perſonas eiuſdem gradus, ſiue ius ciuile, ſiue pontificiũ ſpectes: nec aliter fit inter cognatos relatio. Itaque vt ſint in eodẽ gradu canonico, sũt io eodem gnomone: & vt ſint in eodẽ gradu ciuili, habẽt eandẽ notã Arithmeticã (vulgò cifram appellãt) ſubiectam. Proinde qui ſunt in gnomonum angulis in ſua cellula relatum habẽt, quia non eſt alia cellula in eodẽ gnomone continens eandẽ cifrã. Sic frater & ſoror inter ſe referuntur, & cõſobrini inter ſe, & ſobrini inter ſe. & ita de cęteris angularibus dicendum. Extra angulos in quolibet gnomone ſunt duæ cellulæ eâdem notâ inſignitæ: vt in ſecundo gnomone nepos refertur ad auum, quia vterque eſt in ſecundo gradu ciuili: patruus refertur ad filium fratris, quia vterq; eſt in tertio gradu ciuili. in tertio gnomone inter ſe referuntur pronepos & proauus, quia ambo ſunt in tertio gradu ciuili: item patruus magnus, & fratris nepos inter ſe referuntur, quia ambo ſunt in quarto ciuili

to ciuili gradu: & ſimiliter propiùs ſobrino refertur ad filium patruelis, quia vtrique ſunt in quinto gradu ciuili. Idem in cæteris omnibus obtinet. Generaliter de relatione nota ſexus rationem in perſonis inter ſe relatis non haberi; in perſonis autem, per quas relatæ perſonæ coniunguntur, interdum haberi. Exempli cauſâ, pater æquè refertur ad filiũ, & ad filiam & filius æquè ad patrem & ad matrem: & patruus æquè ad fratris filium, & filiam: non tamen refertur patruus ad ſororis filium, vel filiam; ſed hoc reſpectu vocatur auunculus: quia Latina lingua inter patruũ & auunculum diſtinctionem ponit. etſi vtrumque Græci promiſcuè θεῖον appellant. Inſtit. de gradib. cognat. §. ſecundo gradu.

7 ¶ Affinitatis diuiſiones tres notentur. I. Alij affines locum parentum obtinẽt, vt vitricus, nouerca, ſocer, ſocrus: alij liberorũ, vt priuignus, priuigna, gener, nurus: alij tranſuerſalium, vt fratria, ſororius, leuir, glos, id eſt, fratris vxor, ſororis maritus, viri vel vxoris frater, viri vel vxoris ſoror. D. eod. l. 4. §. & quidem. & §. ſeq. & Inſtit. de nupt. §. affinitatis. & §. ſeq. I I. Etſi affinitatis gradus iure ciuili nulli ſunt. d. l. 4. §. gradus: (quia cùm graduum cauſa ſit generatio, quæ inter affines conſiderari non poteſt, certè in affinibus gradus conſtitui non poſſunt) tamen iure pontificio rectè gradus ponuntur etiã inter affines noua & Theologica ratione: quia cùm coniuges ſint vna caro, quoto conſanguinitatis gradu eſt mihi Titius vel Titia, rectè eodem gradu affinitatis cenſentur mihi eſſe vxor Titij, vel maritus Titiæ. I I I. Affinitatis tria ſunt genera: & quam rationem habet primum genus affinitatis ad conſanguinitatem, eandem habet ſecundum affinitatis genus ad primum, & tertium ad ſecundum. Nam perſonæ per nuptias ſiue coitum adiectio neceſſitudinem mutat. Primum igitur genus affinitatis contrahitur per vnam perſonam, ſecundum per duas, tertium per tres. exemplis res fiet perſpicua. Frater meus eſt mihi conſanguineus: hic ſi Mæuiam vxorem ducat, Mæuia eſt mihi affinis in primo genere affinitatis. finge, mortuo fratre meo, Mæuiam nubere Titio: Titius eſt mihi affinis in ſecundo affinitatis genere pone, Mæuiâ defuncta, Titium copulari cum Caia: hæc mihi affinis in tertio genere dicetur. Duæ autem duorum conſanguineorum vxores, vel duo duarum conſanguinearum mariti, vel conſanguinei vxor & conſanguineæ maritus, ſunt inter ſe affines in ſecundo genere. Denique coniux noſtri conſanguinei vel conſanguineæ, eſt nobis affinis in primo genere: coniux autem perſonæ affinis in primo genere eſt affinis in ſecundo genere, & coniux perſonæ affinis in ſecundo genere, eſt affinis in tertio genere. 14.

8 ¶ His expoſitis iam de nuptiarum prohibitione, quæ ex conſanguinitate vel affinitate ſumitur, regulas quaſdam ſubiiciamus. I. Inter parentes & liberos, & inter affines qui parentum & liberorũ loco inter ſe ſunt, nuptiæ indiſtinctè prohibẽtur vtroque iure, tam ciuili, quàm canonico. Inſtit. de nupt. §. ergo non omnes, & §. affinitatis. & §. ſeq. & D. de gradib. l. 4. §. hos itaque etiam in ſecundo genere affinitatis, vt eſt iure ciuili expreſſum in l. vxorem. 15. D. de ritu nupt. nec reperitur iure Pontificio correctum: quia perſpicuum eſt, c. pen. huius tituli, quod nuptiarum prohibitionem tollit in ſecundo ac tertio affinitatis genere, tantùm loqui de tranſuerſalibus. Quocirca puto manere ius antiquum in adſcendentibus & deſcendentibus: conſequenter inter has perſonas prohiberi nuptias etiam in tertio genere affinitatis, vt mihi videtur publicæ honeſtati conſentaneum. II. Inter conſanguineos tranſuerſales nuptiarum prohibitio iure Canonico quatuor gradibus terminatur. d. c. pen. proinde conſobrinus & conſobrina, qui hoc iure ſunt in ſecundo gradu, non poſſunt inter ſe copulari. x x x v. queſt. 3. c. quædam. 20. licèt iure ciuili, quo iure ſunt in quarto gradu, coniungi poſſint. C. de nupt. leg. celebrandis. 19. & Inſtit. eodem §. duorum. Ius enim ciuile, quod ad tranſuerſales attinet, nuptias in ſecundo & in tertio gradibus ciuiliter computatis indiſtinctè prohibet. vt inter fratrem & ſororem, inter patruum & fratris filiam: in quarto autem gradu diſtinguit, ita vt ſi ſint in linea inæquali, vt patruus magnus & fratris neptis, nuptiæ prohibeantur, quia parentum & liberorum loco ſunt. Si verò ſint in linea æquali, vt conſobrini, nuptiæ permittantur. Inſtit. eodem. §. inter eas. cum tribus §§§. ſeqqq. I I I. Inter affines, qui tranſuerſalium loco ſunt, iure Canonico nuptiæ prohibentur in primo affinitatis genere, hiſdem gradibus, quibus inter conſanguineos vetitæ ſunt: in ſecundo autem & tertio genere permittuntur. c. pen. Iure ciuili idem dicendum puto: vt ſcilicèt quibus gradibus inter cognatos nuptiæ prohibitæ ſunt, hiſdem gradibus ſint illicitæ etiam inter affines, vt cum fratris vidua, quem ſolum caſum in iure ciuili expreſſum reperio. C. de nupt. leg. pen. & vlt.

XV. *De frigidis & maleficiatis, & impotentia coëundi.* 1

DEcimum nuptiarum vitium eſt frigiditas vel maleficiatus, & omnino impotentia coëundi, hæc enim impotentia eſt multiplex. I. Aut eſt naturalis, aut accidentaria. I I. Vel eſt propter defectum manifeſtum, vel propter occultum. Manifeſtus defectus eſt, cùm aliquod membrum ad generationem neceſſarium deeſt. Occultum eſt, vt naturalis frigiditas, & accidentarius maleficiatus. I I I. Vel vitium eſt matrimonio vetuſtius, vel poſt matrimonium contractum non conſummatum, vel poſt matrimonium conſummatum. I V. Aut eſt vitium quod ope medicorum ſanari facilè poteſt, aut ſine vitæ periculo ſanari nequit, aut eſt omnino inſanabile. ¶ His diuiſionibus 2
poſitis, notentur ſequentes regulæ. I. Vitium ſuperueniens non dirimit matrimonium antea conſumatũ. c. pen. & 33 q. 1. c. requiſiſti. I I. Vitium antecedẽs impedit matrimoniũ contrahendũ, niſi quis ſciens, prudens cum impotente contrahat. c. 4. III. Si de impotentia coëundi conſtet, matrimonium nondum conſummatum ſtatim ſeparatur. c. 5. niſi ope medicorum ſanari facilè poſſit. c. 3. I V. Si poſt contractum matrimonium dubitetur de impotentia coëundi, coniuges per triennium cohabitare, & operam carnali copulæ dare iubentur: quo tempore peracto, ſi de impotentia coëundi per ipſorum coniugum & ſeptem propinquorum iuramentum conſtet, matrimonium ſoluitur. c. 5. & c. vlt.

XVI. *De matrimonio contracto contra interdictum Eccleſiæ.* 1

VNdecimum vitium eſt, ſi cõtra Eccleſiæ ſeu iudicis Eccleſiaſtici interdictum nuptiæ celebratæ ſint. Hoc caſu matrimonium, quamuis rectè contractũ non ſit, tamen, niſi iuſta diremptionis cauſa ſubſit, non dirimitur, ſed inobedientibus pœnitentia imponitur. Finge, cùm quidam dicerentur eſſe cognati in gradu prohibito, iudicem vetuiſſe ne nuptiis iungerẽtur donec de cognationis impedimento cognitum & pronũciatum eſſet: hos tamẽ contra dictam prohibitionem

nuptias

nuptias celebraſſe:certè ſiue ſiot,ſiue non ſiot io gradu prohibito cognati, pœnitentiam ſubibunt: matrimonium verò ita demum diſſoluetur, ſi cognati in gradu prohibito deptehendantur. c. 1. & 2. Perpurgata eſt prima de matrimonio quæſtin an valeat.

XVII. *Qui filij ſint legitimi.*

1 SEquitur ſecunda quæſtio, qui ſiot matrimonij ef-
2 fectns. ¶ Primus effectus eſt, quòd filij ſunt legiti-
mi. ¶ Nota primò filios naſci vel ante mattimonium,
vel ſtante mattimonio, vel poſt illud diſſolutum. Pri-
mò caſu noo naſcuntur legitimi, ſed legitimaotur per
ſubſeqnens matrimonium, dummodò eo tempore, quo
ptncreati ſunt, nuptiæ inter eorum parentes celebrari
potuiſſeot. c. 1. & 6. & C. de natural. lib. l. cùm quis.
10. & l. ſeq. & Inſt. eo. §. vlt. Secundo caſu legitimi
ſunt, etiamſi matrimonium ſit clandeſtinum, dummo-
dò poſtea ſit ab Eccleſia approbatom. c. quod nobis.
9. Idem dieendum, ſi matrimooium iure non valeat,
dummodò alterutto coniuge impedimentum igno-
rante contractum ſit io facie Eccleſiæ. c. peruenit. 11.
& c. pen. Idem dicendum, ſi liberi ſuſcepti ſint ex pa-
rentibus infidelibus, qui contraxerunt io gradu ſuis le-
gibus permiſſo, lege autem Caoonica prohibito. c. vlt.
Tertio caſu ita demum ſunt legitimi, ſi conc -i ſint
4 tempore matrimonij. c. 2. ¶ Nota ſecundò tria eſſe
legitimationum genera, videlicèt per ſubſequens ma-
trimonium, per oblationem curiæ, & per reſcriptum
principis: quæ expoſui in Analyſi Inſtit. ad §. vlt. de
nuptiis.

XVIII. *Qui matrimonium accuſare poſſint, vel contra illud teſtificari.*

SEcundus effectus eſt, quòd coniuges ſimul habitare, & alter alteri mattimoniale debitum reddere teneatur. Hic effectus tollitur vel ante, vel poſt conſummatum matrimonium: & vel ſoblato, vel manente matrimooio. Eece enim, ſi mattimonio nondum coonſummato, vel ambo conioges, vel alterorer, etiam altero ioſcio vel inuito, ad religionem tranſire velit, omnino mattimonium tollitur. ȷ. de eno uerſ. coniug. c. 2. & c. ex parte tua. 14. verſ. nos tameo. Si verò inter infideles mattimonium contractum ſit, liect copula ſecuta fuerit; tameo ſi alter ad fidem tranſierit, alter autem, qui in infidelitate manſit, vel nullo modo, vel non ſioe blaſphemia diuini nominis, vel vt fidelem ad peecatum mortale pertrahat, cum eo morari velit: fidelis diuortium facere, & ad alias noptias tranſire poteſt. c. quanto. 7. Ob ſpiritualem autem, vel carnalem fornicatinnem, fit tantùm thori ſeparatio, ita vt coniogium nihilominoùs maneat. c. 2. & xxvij. q. 2. c. quod autem. 29. §. ecce. & xxxij. q. 7. c. 1. & 2. Hæc autem thori ſeparatio oon admittitur, niſi præcedeote Eccleſiæ iudicio. ȷ. tit. prox. c. 3. Opus igitur eſt, vt in primis matrimonium accuſetur, & caoſa diuortij legitimè probetur, vt ſententia rectè ferri poſſit. Quocirca qui matrimooium accuſare, vel cootra illud teſtificari poſſint, hic titulus explanat: quia ſunt hic quædam ſpecialia, vt qoia ab accuſando repellitur mulier, quæ per vim deſpooſata, poſtea noo inuita cognita fuit. c. 4. & is qui denunciari matrimonij tempore tacuit. c. 6. Item conſanguinei & parentes in cauſa matrimoniali teſtificari poſſunt. c. 3.

XIX. *De diuortiis.*

PRobato mattimonij impedimento ſeu vitio, diuortium conceditor: qoo aut matrimonium, aut vſus mattimonij tollitur, vt ſuperiori tit. docui. lege etiam, quæ notaui ad hunc titulum in Digeſtis.

XX. *De donationibus inter virum & vxorem, & de dote poſt diuortium reſtituenda.*

TErtius effectus eſt, vt ſimplex donatio ioter virum 1
& vxorem regulariter non valeat: donatio verò
propter nuptias à viro in mulierem collata valeat, ſed
ſolluto mattimonio ad virum redeat. c. pen. ¶ Quar- 2
tus effectus eſt, vt dos valeat. D. de iur. dot. l. 3. ſed ſi-
militer reddi poſt ſolutum mattimooium mulieri de-
bet. d. c. pen. quamquam ioterdum etiam ſtante ma-
trimonio redditur, vt quia vir ad inopiam vergit C. de
iu. dot. l. vbi. 29. interdum mulier dotem perdit, vt
propter commiſſum adulterium c. 4.

XXI. *De ſecundis nuptiis.*

EXpoſiti ſunt effectus omnibus nuptiis communes, præter quos ſunt alij quidam effectus ſecundarum nuptiarum proprij: veluti ne eis benedicatur. c. 1. & 3. & ne is, qui ſecundas nuptias contraxit, ad dignitates Eccleſiaſticas adſpirare ampliùs poſſit ȷ. de bigam. c. 3. & vt oubens iotra annum luctus, iure ciuili ooretur infamia. C. de nupt. l. 1. ſed hæc infamia per c. pen. & c. vlt. aboletur.

LIBER V.

Tit. I. *De accuſationibus, inquiſitionibus, & denunciationibus.*

POſtqoàm libro tertio clericorum & mo 1
nachorum, ac libro quarto laicorū pro-
pria enarrata ſunt, ſupereſt, vt de clerico-
rum & laicorum delictis & iudiciis cri-
minalibus agatur. ¶ Hic tractatus eſt 2
tripertitus. in prima parte agitur de delictis in iudiciū
deducendis: in ſecunda de variis delictorum generibus:
in tertia de effectibus delictorum. ¶ Quod ad primam 3
partem attinet, tribus modis delicta in iudicium dedu-
cuntur, vt delinqueotes puniaotur, nimirum accuſatio-
ne, inquiſitione, & denunciatione. c. qualiter. 24. verſ.
contra quos. ¶ Accuſare eſt delinqnentem ad iudicem 4
deferre, & criminis probādi onus in ſe recipere, vt cri-
mioe probato reus puniatur, noo probato accuſator
eandem pœnam ſubeat, quam reus conuictus ſubiiſſet.
¶ Ac debet accuſatio io ſcriptis proponi ita vt libello 5
accuſator ſubſcribat, ſubiiciens ſe pœnæ talionis, niſi
crimen probauerit. ij. q. 3. c. 2. & 3. & q. 8. ¶ Inqui 6
ſitio eſt, cùm iudex ex officio, oemine accuſante, diſ-
quirit, an aliquis deliquerit, vel quis delictum admiſe-
rit. ¶ Eſt autem triplex inquiſitio. I. Omnino gene- 7
ralis, vt cùm præſes inquirit, an in ſua prouincia ſint
homines facinoroſi. D. de offic. præſid. l. congruit. 13.
in pr. II. Omoino ſpecialis, qua contra certam perſo-
nam de certo crimine inquiritur. d. c. qualiter. & C. de
accuſat. l. 7. III. Partim generalis, partim ſpecialis vt

Digitized by Google

cùm Titio occiſo, iudex inquirit quis eum occiderit.
8 ¶ Denunciatio eſt criminis ac delinquentis delatio ad
iudicem ſine inſcriptione, & ſine onere criminis pro-
bandi, proinde ſine metu pœnæ talionis c. ſuper bis. 16.
tantùm enim denuncians debet iurare de calumnia, &
nominare teſtes criminis conſcios, vt notaui in Epit.
9 iuris. diſput. 30. ¶ vbi etiam expoſui differentiam in-
ter ius ciuile & ius canonicum, quòd illo certæ tantùm
perſonæ publicæ, hoc autem iure omnes denunciare
10 poſſunt. ¶ Hæc intellige de denunciatione iudiciali,
de qua agitur etiam in l. 6. §. pen. D. ad Turpit. & l.
7. C. de accuſat. Alia eſt denunciatio Chriſtiana ſiue
Euangelica, quæ fit ad emendationem & bonum ani-
mæ, vt cùm mulier occultum mariti adulterium ſacer-
doti denunciat. ij. q. 1. c. ſi peccauerit. 18. & xxxij. q.
5. c. vlt. Alia eſt denunciatio canonica, ad impediendũ,
ne quid illicitum fiat: veluti ſi quis denunciet eos, qui
matrimonium contrahere volunt, eſſe in gradu prohi-
bito. 3. de ſponſal. c. cùm in tua. 27. & de deſponſ. im-
pub. c. ad diſſoluendum. 13. & de clandeſt. deſponſ. c.
11 vlt. ¶ Nota, quòd accuſationem legitima debet præ-
cedere inſcriptio, qua accuſator ſe ſubiicit pœnæ talio-
nis niſi crimen peregerit: denunciationem charitatiua
monitio, vt denunciandus ſe corrigere poſſit, antequã
denuncietur: inquiſitionem clamoſa inſinuatio, ne te-
mere in aliquem innocentem inquiratur, qui de crimi-
ne non ſit diffamatus. d. c. qualiter. 24. in fi. Hæc dicta
ſint de accuſatione, inquiſitione, & denunciatione.

II. *De calumniatoribus.*

1 SEquitur, vt varia criminum ſeu delictorum genera
explicemus. Eſt autem crimen vel proprium accu-
ſatoris ſeu deferentis crimen, vel proprium accuſati
ſiue denunciati, vel vtrique commune. Accuſatoris
& denunciantis proprium delictum eſt calumnia.
2 ¶ Calumniator accipitur tribus modis, quos expoſui.
D. h. t. ſed hîc calumniator accipitur, vt in tit. D. ad
ſenatuſconſul. Turpill. pro eo, qui falſa crimina ſciens
intendit. Hic infamia notatur. ij q. 3. c. 1. & regula-
riter pœna talionis afficitur, id eſt, ea quæ reo inflicta
fuiſſet, ſi crimen probatum fuiſſet. ead. q. c. 2. & 3. &
q. 8. c. 3. & 4. vt etiam iure ciuili cautum, ſicuti docui
ad tit. D. ad Senatuſconſ. Turpill. Subdiaconus autem
calumnioſè accuſans diaconum, officio ſubdiaconatus
priuatur, & verberibus publicè caſtigatus in exilium
mittitur. c. 1. Denunciator verò in probatione crimi-
nis deficiens, ab officio & beneficio ſuſpenditur, donec
oſtenderit ſe non calumniandi animo ad denunciatio-
nem proceſſiſſe. c. 2.

III. *De ſimonia & ne aliquid pro ſpiritualibus exigatur vel promittatur.*

1 SEquuntur crimina, quæ accuſato ſiue denunciato
obiiciuntur. Hæc vel ſunt contra primam, vel con-
tra ſecundam tabulam decalogi. ¶ Contra primam
2 tabulam ſunt ſeptem crimina; quorum primum eſt ſi-
monia, cuius definitio in poſteriori huius rubricę parte
indicatur. Simonia namque eſt crimen, quod tunc ad-
mittitur, cùm aliquid pro ſpiritualibus exigitur, vel
promittitur. Sed ſpiritualium appellatione intellige,
non ſolùm res propriè ſpirituales, vt conſecrationes,
benedictiones, Sacramentorum diſtributiones. c. non
ſatis. 8. c. cùm in Eccleſiæ. 9. c. nemo. 14. c. ea quæ.
16. cum ſim. ſed etiam res ſpiritualibus adnexas, vt prę-
3 bendas. 1. q. 3. c. ſi quis obiecerit. ¶ Dicitur autem
ſimonia à Simone mago, qui primus in nouo teſta-
mento hoc ſcelus admiſit. 1. q. 1. c. qui ſtudet. 11. 4
¶ Ac diuiditur. I. In conuentionalem, & mentalem.
Conuentionalis eſt, cùm aliquid datum eſt, aut de dan-
do conuenit. 3. de confeſſ. c. 2. itaque hæc Simonia
duobus modis committitur, qui in hac rubrica expri-
muntur. nam qui aliquid Eccleſiaſticum confert, inter-
dum pro eo pecuniam præſentem exigit, interdũ pro-
miſſione contentus eſt. Mentalis Simonia eſt, cùm nul-
lum factũ interceſſit, ſed ſola praua dantis aut recipiẽ-
tis mens & intentio. c. tua nos. 24. & c. vlt. II. In tria
genera: quia triplex eſt genus muneris, quod eſt Simo-
niæ cauſa. aliud enim eſt munus ab obſequio, id eſt, ſer-
uitus indebitè præſtita: aliud munus à manu, hoc eſt,
pecunia: aliud munus à lingua, nempe laus & fauor.
1. q. 1. c. ſunt nonnulli. 115. Pecuniæ appellatione intel-
lige quicquid homines poſſident. 1. q. 3. c 6. ſiue ſit res
corporalis mobilis, vel immobilis, ſiue incorporalis. D.
de verb. ſignif. l. pecuniæ nomine. 222. ¶ Nota pri- 5
mò aliquem dici ſimoniacè electum, etiamſi quid eo
ignorante datum vel promiſſum fuerit. c. nobis fuit. 27.
¶ Nota ſecundò ſimoniam eum non committere, qui 6
aliquid ſponte offert, non vt hac ratione aliquid ſpiri-
tuale aut ſpirituali adnexum acquirit. d. c. tua nos.
¶ Nota tertiò alios ſimoniacè ordinari à ſimoniacis, 7
alios ſimoniacè à non ſimoniacis, alios non ſimoniacè
à ſimoniacis. 1. q. 1. c. ſtatuimus vt ſicut. 107. §. vlt. &
cann. ſeqq. ¶ Hoc crimen multis modis coërcetur. 8
I. Simoniacè ordinantes vel ordinati deponuntur. c.
conſulere. 38. & 1. q. 1. c. quos conſtiterit. 6. & c. ſta-
tuimus decretum. 108. II. A ſimoniacis licèt non
ſimoniacè ordinati, tamen deponuntur, niſi probent
ſe, cùm ordinarentur, neſciuiſſe eos eſſe ſimoniacos,
eoſque pro Catholicis fuiſſe habitos in Eccleſia. c. de
ſimoniacè. 22. & 1. q. 1. d. c. ſtatuimus decretum. 108.
& eam. ſeqq. III. Qui pecunia aliquid Eccleſiaſti-
cum redemit, & qui ab eo accepit, & qui pro eo inter-
ceſſit, infamia notantur. 1. q. 3. c. vlt. IV. Qui in hoc
crimine perſeuerant, perpetuo anathemate feriuntur.
d. quæſt. 3. c. ſi quis dator. a. V. Pecunia accepta re-
ſtituitur. d. c. ſi quis dator. id eſt, confiſcatur. gloſſ.
ibid.

IV. *Ne prælati vices ſuas, vel Eccleſias ſub annuo cenſu concedant.*

SImoniæ ſpecies eſt, cùm prælatus iuriſdictionem 1
ſuam. c. 1. & 2. vel Eccleſiæ regimen ſub annuo
cenſu concedit. c. 3. quamquam fructus Eccleſiarum
licitè ſub annuo cenſu conceduntur. c. 4. ¶ Quod ad 2
pœnam attinet, I. Is qui vices prælati vel Eccleſiæ
adminiſtrationem ſuſcepit, officio ſuſcepto priuatur.
d. c. 1. & à clero remouetur. d. c. 2. II. Epiſcopus,
qui officium ſimoniacè contulit, conferendi illud offi-
cium poteſtate priuatur. d. c. 1. III. Epiſcopus, quo
ſciente & diſſimulante, id à ſubditis perpetratum eſt,
canonicæ pœnæ ſubiicitur. d. c. 2. id eſt, duobus
menſibus excommunicationi ſubiacet. 1. q. 1. c. quic-
quid. 102. IV. Epiſcopo ſubditus, qui eo ignorante
deliquit, ſi ſit presbyter, quatuor menſium excommu-
nicatione plectitur, ſi diaconus, trium mẽſium excom-
municationem ſuſtinet. ſi ſubdiaconus vel alius cle-
ricus, arbitraria pœna & excommunicatione plectitur.
d. c. quicquid.

V. *De magiſtris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi.*

SImoniæ ſpeciem præ ſe fert Abb. in c. 1. licèt pro- 1
priè non ſit ſimonia, Innoc. in c. 2. cùm docendi
licen

2 licentia pro pretio conceditur. ¶ Is, qui docendi mu-
nere fungitur, magiſter vocatur, eò quòd magis quam
alij monet ac monſtrat, vt Paulo Iuriſconſulto placet
3 in l.cui præcipua. 57. D.de verb. ſignif. ¶. Huic debet
Eccleſia cathedralis de beneficio proſpicere, vt cleri-
4 cos & pauperes gratis doceat. ¶ Qui verò aut docen-
di licentiam vendit, aut idoneæ perſonæ licentiam
docendi petenti interdicit ne doceat, beneficio Ec-
cleſiaſtico priuatur. c. 1. & to. tit. Hucuſque de ſi-
monia.

VI. *De Iudæis, Saracenis & eorum ſeruis.*

1 SEcundum crimen cõtra primam decalogi tabulam
eſt Iudaiſmus: tertium eſt Saraceniſmus: de quibus
coniunctim hoc titulo pertractatur. Vtrumque eſt gẽ-
tis vel religionis nomen. ſed poſterior ſignificatio hîc
2 accipi debet. ¶ Iudæi dicti ſunt à tribu Iuda, in qua
Deus regnum Iſraëliticum vſque ad Chriſti tempora
conſtituit, & quæ ferè ſola permanſit aliis in captiui-
3 tatem abductis. ¶ Iudæos hîc vocamus eos, qui ve-
teri teſtamento ad literam ſuperſtitiosè intellecto fi-
4 dem habent, nouum autem reiiciunt. ¶ Saraceni di-
cuntur, non à Sara Abrahæ vxore, vt ipſos aſſerere ait
Hoſtienſ. de Saracen. num. 2. nec à Samaria, vt vult
Specula. h. tit. in fi. ſed à Saraca regione Arabiæ, Ste-
5 phano teſte. ¶ Saracenos accipiunt Doctores noſtri
pro paganis, & ſanè pagani ac ſaraceni promiſcuè in
hoc tit. accipi videntur. quamquam propriè loquendo,
pagani, ſeu gentiles, vel Græci dicuntur, qui neque
vetus neque nouum teſtamentum adgnoſcunt: idola
autem colunt, eiſque ſacrificant, vt expoſui Metho-
dicor. lib. 1. tit. 1. §. 35. ac plura de eis notaui eodem. lib.
ſub titulo de paganis. Saraceni autem vtrumque teſta-
mentum ſaltem ex parte admittunt, ſed multifariam
peccant, præcipuè quòd Chriſtum Dei filium & hu-
mani generis vnicum redemptorem non fatentur, &,
ne Chriſtianam veritatem admittere cogantur, loca
erroribus ſuis contraria, à nobis corrupta fuiſſe aſſe-
6 runt, vt Mahometiſtæ. ¶ Iudaiſmi pœnæ hæ ſunt. I.
Iudæi non poſſunt nouas ſynagogas extruere. c. 3. &
7. & C. eod. l. vlt. §. 1. II. Legatum vniuerſitati Iu-
dæorum relictum, pro non ſcripto habetur. C. eod. l. 1.
III. Iudæi ad honores non admittuntur. C. eod. l. vlt.
in pr. & §. vlt. & de hæretic. l. Manichæi vndique. 12.
& D. de decur. l. 3. §. vlt. IV. Non poſſunt liberos
ſuos Chriſtianos exheredare: ſed ab eis offenſi, tamen
legitimam; non offenſi autem integram quæ ab inte-
ſtato debetur portionem eis relinquere tenentur. C. de
hæretic. l. hæretici patres. 12. V. Non poſſunt habere
mancipium Chriſtianum. ca. 1. & 2. & C. ne Chriſt.
mancip. hæret. vel Iud. vel paga. hab. l. 1. & 2. VI.
In diebus dominicæ Paſſionis prodire in publicum ve-
tantur. c. in nonnullis. 15. §. in diebus. VII. In die pa-
raſceues coguntur habere oſtia & feneſtras clauſas.
c. 4. VIII. Non habent cum Chriſtianis ius connu-
bij. 28. q. 1. c. caue. 15. & ſeqq. & C. h. t. l. 6. immo
eorum conuiuia & conſortium Chriſtiani vitare de-
bent. 28. q. c. ſæpe. 12. & cann. ſeqq. IX. Si quem
Chriſtianum circumcidant, vel ad ſuam religionem
traducere conentur, capitali pœna afficiuntur. C. h.
tit. l. 16. & l. 18. nec dubito, quin vltimo ſupplicio
afficiendus ſit, qui Chriſtiana religione deſerta, ad
7 Iudaiſmum tranſit. ¶ Ex his pœnis quædam ad ſara-
cenos ſeu paganos producuntur, veluti ne Chriſtia-
num mancipium habeant. c. 5. & C. ne hæret. vel Iud.
vel pag. Chriſt. mancip. hab. l. 2.

VII. *De hæreticis.*

QVartum crimen eſt hæreſis, de qua dixi ad tit. C. de hæreticis.

VIII. *De ſchiſmaticis, & ordinatis ab eis.*

QVintum crimen eſt ſchiſma, quod ſciſſuram ſi- 1
gnificat à Græco verbo σχίζειν, quod ſcindere
ac diuidere ſignificat, quia ſchiſmatici diuidunt vnita-
tem Eccleſiæ. 24. q. 1. c. ſchiſma. 33. à cuius vinculo
ſe ſeparant. 7. q. 1. c. Nouatianus. 6. ¶ Itaque ſchiſma 2
& hæreſis definitione differunt: ſed ſubiecto ferè non
differunt: quoniam hæretici ſibi falſa dogmata con-
fingunt, ſchiſmatici ſe ab Eccleſia ſeparant: ceterùm
ſchiſmatici aliquam hæreſim confingere ſolent, vt re-
ctè ab Eccleſia receſſiſſe videantur. 24. q. 3. c. inter hæ-
reſim. 26. ¶ Pœnæ ſchiſmaticorum hæ ſunt. I. Iactura 3
ſalutis æternæ: quia tales nec vinculis peccatorum ab-
ſolui, nec ianuam poſſunt regni cœleſtis ingredi. 24.
q. 1. c. quicumque. 26. & neque Baptiſmus, neque ele-
emoſyna, neque martyrium eis prodeſſe poteſt, quomi-
nùs æternum ignem cum diabolo & Angelis eius pa-
tiantur. 3. de hæret. c. 3. II. Depoſitio, excommunica-
tio, & bonorum confiſcatio. J. lib. 6. c. vn. & diſt. 23.
c. in nomine Domini. III. Qui ſponte iuramentum de
tenendo ſchiſmate præſtiterunt, à ſacris ordinibus &
dignitatibus ſuſpenduntur. c. 1. in fi. IV. Ordinationes,
& beneficiorum collationes, & rerum Eccleſiaſticarũ
alienationes per ſchiſmaticos factæ, irritæ ſunt. c. 1.
ideóque ordinati à ſchiſmaticis repelluntur ab officio,
niſi cum eis diſpenſauerit; qui diſpenſandi poteſtatem
habet. c. 2. Ad hanc quartam pœnam reſpicit poſterior
rubricæ pars, quæ eſt de ordinatis à ſchiſmaticis.

IX. *De apoſtatis & reiterantibus baptiſma.*

SExtum crimen eſt apoſtaſia, de qua dixi ad tit. C. de 1
apoſtatis. ¶ Sextum crimen eſt anabaptiſmus, id 2
eſt, ſacri Baptiſmi iteratio, de qua dixi ad tit. C. ne
ſanctum Baptiſma iteretur. Hactenus de criminibus
contra priorem Decalogi tabulam admiſſis.

X. *De his qui filios occiderunt.*

SEquuntur crimina contra poſteriorem Decalogi 1
tabulam. Hîc omittitur primum huius tabulæ præ-
ceptum, Honora patrem tuum & matrem tuam. ¶ Cõ- 2
tra ſecundum præceptum eſt homicidium. ¶ Cuius 3
duo ſunt genera: nimirum parricidium, & ſimplex
homicidium. ¶ Parricidij ſpecies eſt ſi quis filiũ ſuum 4
occidat: de quo crimine dictum eſt. C. de his qui pa-
rent. aut liber. occid.

XI. *De infantibus & languidis expoſitis.*

FIlium necare videtur etiam is, qui infantem aut languidum exponit, vel ab alio exponi patitur, ſiue expoſitionem ab alio factam ratam habet: ideóque ius patriæ poteſtatis amittit. c. vn. & D. de adgnoſc. & alen. lib. l. 4.

XII. *De homicidio voluntario, vel caſuali.*

SImplex homicidium partim eſt voluntarium, quod 1
aliquis ſponte committit; partim fortuitum ſeu
caſuale, quod aliquis, præter ſuam voluntatem, caſu
aliquo perpetrauit. ¶ Homicidium voluntarium, ſi 2
dolo commiſſum ſit, lege Cornelia de ſicariis puni-
tur. ſi culpâ quamuis lata, tamen mitius coërcetur, nec

ad legem Corneliam pertinet. D. ad legem Cornel. de
3 ſicar. l. 4. §. 1. & l. 7. ¶ Homicidium caſuale imputa-
tur ei, qui culpam admiſit, eò quòd operam dabat rei
illicitæ, vel eùm, operam daret rei licitæ, non omnem,
4 quam potuit, diligentiam adhibuit. c. 7. & 8. ¶ Impu-
nè autem aliquis occiditur ex iuſta cauſa, veluti ſi quis
latronem inſidiantem interfecerit, cùm aliter ſe tueri
non poſſet, c. 2.

XIII. *De torneamentis.*

NOn ſolùm homicidium iure prohibetur, ſed etiam ea, per quæ ad homicidia peruenire ſolet. Hæc verò plura ſunt. Primum ſunt torneamenta, id eſt, nundinæ vel feriæ, in quibus milites ex condicto conuenire ſolent, & ad oſtentationem virium ſuarum & audaciæ temere congredi. c. 1. vnde non ſolùm occidens punitur, ſed etiam occiſus, licèt enim vulnerato concedatur pœnitentia, tamen, ſi moriatur Eccleſiaſtica ſepultura carebit, niſi caſu ſit occiſus, cùm non ludendi causâ ad torneamentum venerit.

XIV. *De clericis pugnantibus in duello.*

SEcundum crimen eſt duellum, id eſt, ſingulare certamen, quod Græco vocabulo monomachia vocatur. 2. q. 4. c. monomachiã. 23. Iure quidem Lãgobardico ad veritatem occultam eruendam conceditur, ſed hanc legem eſſe iniquam, à ſe tamen propter langobardorum conſuetudinem non poſſe prohiberi, conqueritur Rex lutprandus langobard. recolimus. 23. de homicid. liber. homi. iure igitur Canonico rectè duellum prohibetur. d. c. monomachiam & ĩ. de purgat. vulga. c. 1. & 2. quia (vt ait dicto loco lutprandus) multi per pugnam ſine iuſta cauſa ſuam cauſam perdiderũt vnde clericus, qui duellum obtulit, vel oblatum ſuſcepit, irregularitatem incurrit, ac deponi debet: niſi morte vel membri mutilatione non ſecuta, cùm eo miſericorditer diſpenſetur. c. 1. & 2.

XV. *De ſagittariis.*

TErtium crimen eſt ars ſagittariorum, & baliſtariorum: qua aduerſus Chriſtianos, & Catholicos vti non licet. c. vn.

XVI. *De adulteriis & ſtupro.*

DIctum eſt de crimine contra ſecundum præceptum ſecundæ tabulæ. Tertium verò præceptum eſt *Non mœchaberis*: contra quod adulteria & ſtupra committuntur, de quibus dixi ad tit. D. ad leg. Iul. de adult.

XVII. *De raptoribus, incendiariis, & violatoribus Eccleſiarum.*

1 QVartum præceptum eſt, *Non furaberis*. Cui repu-
gnat furtum improbius, quod Doctores qualifi-
catum appellant, & furtum ſimplex propriè dictum, &
2 vſura. ¶ Furtum qualificatum eſt multiplex. ¶ Prima
3 ſpecies furti qualificati eſt rapina. rapina eſt rerum: ra-
ptus perſonarum, vt virginum ab vtroque crimine ra-
ptores denominantur. Rapina quoque aut ſimplex eſt,
aut qualificata ſiue improbior, vt cùm ex incendio ra-
pitur, vel Eccleſia violatur. Ac de his omnibus ſub
hoc titulo agitur. Nos de raptu egimus ad titulum,
C. de raptu virg. de ſimplici rapina ad tit. D. vi bon.
rapt. de rapina ex incendio ad tit. D. de incend. rui.
naufr. violatio autem Eccleſiæ eſt ſacrilegium, de quo
dixi ad tit. D. ad leg. Iul. pecul.

XVIII. *De furtis.*

FVrto qualificato ſubiicitur furtum ſimplex, de quo dixi ad hunc titulum in Digeſtis.

XIX. *De vſuris.*

CVm rapina & furto tantam affinitatem habet 1
vſura, vt qui vſuram accipit, rapinam facere di-
catur. 14. q. 4. c. ſi quis vſuram. 10. ¶ Vſuræ voca- 2
bulum multis modis accipi, hîc autem ſumi pro deli-
cto, id eſt, pro vſura illicita & improbata, notaui. D.
h. tit. vbi etiam egi de vſuris, pro vt vſura eſt ſortis ac-
ceſſio: nunc de ea dicendum, quatenus inter delicta
numeratur. ¶ Nota primò duplicem differentiam in- 3
ter ius ciuile, & ius canonicum. I. Ius ciuile vſuram la-
tè accipit pro acceſſione ſortis ſiue licita ſiue illicita:
ius autem canonicum anguſtè accipit pro vſura illici-
ta, quemadmodum & vulgus loquitur. vt enim ius ca-
nonicum iure ciuili eſt recentius, ita etiam recentiori
ſermone, non puro puta Latino vtitur: nec ſolum vti-
tur vocabulis Barbaris, vt *guerra, trenga*, & ſimilibus,
ſed etiam abutitur Latinis, vt ſponſalib. ſicut expoſui.
ĩ. ad tit. de ſponſal. & nupt. & vſura, vt hîc. II inte-
reſſe non ſolùm iure ciuili peti poteſt, ſed etiam iure
canonico. ĩ. de fideiuſſ. c. 2. proinde vſuræ compen-
ſatoriæ hoc iure permittuntur. Abb. & alij in c. con-
queſtus h. t. glo. & Doctores in l. a. C. eo. eatenus igi-
tur permittuntur, quatenus intereſt. ſed quia eius quod
intereſt, difficilis eſt probatio, ius ciuile huius difficul-
tatis tollendæ, & litium minuendarum gratiâ permiſit
certas vſuras loco eius quod intereſt: quarum vſura-
rum obligatione conſtituta, non habetur ampliùs ratio
eius quod intereſt, ſed quæritur duntaxat, quantum
promiſſum ſit, dummodò non ſit promiſſum vltra
quantitatem iure definitam. Ius verò canonicum ad
conſcientiam reſpiciens, & vt turpe lucrum prohi-
beat, non admittit certam quantitatem vſurarum: ſed
eas eatenus ſuſtinet, quatenus creditoris intereſt non
carere ſua pecunia. Itaque neutrum ius ratione caret.
Qui verò vſuras iure ciuili permiſſas exigit, contra ius
canonicum non peccat, neque vſurarius hoc iure di-
citur. niſi plus exigat quàm ſua interſit. ¶ Nota ſe- 4
cundò vſuram hîc accipi pro quocunque lucro ſorti
accedente; adeo vt ſiquis (exempli causâ) merces ſuas
cariùs vendat, aut fructus rei pignoratæ ſibi lucretur,
vſuram committere dicatur. c. 1. & c. conſuluit. 10.
¶ Porrò vſura diuiditur in conuentionalem, de qua 5
expreſsè conuênit, & mentalem, cùm aliquis ea men-
te contrahit, vt aliquid vltra ſortem recipiat, omni
conuentione ceſſante. d. c. conſuluit. ¶ Vſurarij variis 6
pœnis afficiuntur, quas Hoſtienſ. num. 10. ad tria gene-
ra refert. partim enim imponuntur à canone, partim à
iudice, partim ab aduerſario. ¶ Pœna à canone vſu- 7
rariis manifeſtis multiplex infligitur. I. Niſi vſuras ac-
ceptas reſtituant, vel de eis reſtituendis caueant, ad
communionem altaris non admittuntur. II. Si in hoc
peccato deceſſerint, Chriſtiana ſepultura priuantur.
III. Eorum oblationes ab Eccleſia non accipiuntur.
IV. Teſtamenta eorum non valent. c. 3. & ĩ. li. 6. c. 2.
¶ Iudex quoque vſurarios punit. nam laicos vſque ad 8
dignam ſatisfactionem vinculo excommunicationis
adſtringit. c. præterea. 7. clericos ab officio ſuſpendit,
& in delicto perſeuerãtes deponit, atque à clero deiicit.
diſt. 47. c. 1. & 2. & 14. q. 4. c. canonum. 3. c. ſi quis
oblitus. 4. & c. quoniam. 8. Inſuper vſurarium cogit
rationes ſuas aduerſario edere. Clem. vn. §. ceterum.
Prætereà nemo pati debet, vt vſurarij alienigenæ in ſuis
terris habitẽt, ſed eos expellere debet. ĩ. l. 6. c. 1. ¶ No- 9
cet etiam vſurario exceptio ab aduerſario oppoſita vt
puta

Digitized by Google

puta ſi quis impetrauerit literas de vſuris ſibi reſtituendis, vel de fructibus à creditore in ſortem imputandis, harum literarum beneficio non fruetur, niſi priùs reſtituerit vſuras, quas aliquando extorſit. c. quia fruſtra.
10 14. ¶ Non ſolùm autem vſurarij puniuntur, ſed etiam
eorum fautores. Et I. Qui ab vſurario impœnitente oblationem acceperit, aut eum ad confeſſionem admiſerit, aut abſoluerit. II. Qui eum Eccleſiaſticæ ſepulturæ tradiderit. c. 3. & ĩ. l. b. 6 c. 2. III. Qui eius teſtamento interfuerit. d. c. 2. IV. Qui pro fœneratoribus ſtatutum ordinarit, fecerit, ſcripſerit, dictarit, vel ſecundum id iudicauerit. Clem. vn. in pr. V. Qui aſſerit fœnerari non eſſe peccatum. d. Clem. vn. §. ſane. Hactenus de delictis contra quartum præceptum ſecundæ tabulæ Decalogi.

XX. *De crimine falſi.*

1 COntra quintum præceptum eſt crimen falſi, de
quo dixi D. de le. Cornel. de falſ.

XXI. *De ſortilegiis.*

1 ETiam in ſortilegio falſitas ineſt. ¶ Sortilegi pro-
2 priè ſunt, qui ſub nomine fictæ religionis per
quaſdam, quas ſanctorum ſeu Apoſtolorum ſortes vocant diuinationis ſcientiam profitentur, aut quarumcumque ſcripturarum inſpectione futura promittunt.
3 26. q. 1. c. vn. ¶ Pœna varia eſt pro ratione delicti, &
4 ferè arbitraria. c. 2. ¶ Expoſita ſunt crimina quæ accu-
ſato obiiciuntur contra præcepta Decalogi admiſſa.

XXII. *De colluſione detegenda.*

1 COlluſio verò commune accuſatori & accuſato
crimẽ eſt: ſi quidem colluſio nihil aliud eſt, quàm
occulta conuentio eorum, qui inter ſe iudicio conten-
2 de reſimulant. ¶ Extat ſidem titulus *de colluſione dete-*
genda, lib. 7. Codicis: ſed ibi agitur de ſola colluſione
pertinente ad ſtatum liberi: hîc verò de omni colluſio-
ne, præſertim de ea, quæ ad cauſas criminales pertinet.
3 ¶ Pœnas colluſionis duas reperio. I. Abſolutio per
colluſionem facta non obeſt quominùs eodem crimine reus accuſari, vel in eum inquiri poſſit. c. vlt. II. Qui in cauſa beneficiali colluſit, beneficio priuatur. c. 3.

XXIII. *De delictis puerorum.*

HVcuſque tractatum eſt de quarumcumque perſonarum criminibus: deinceps conſiderantur certarum perſonarum delicta, vt puerorum, & clericorum; in quibus ſunt quædam ſpecialia. In pueris ſpeciale eſt, vt ſi pubeſcere cœperint, puniantur quidem, ſed mitiùs quàm alij ætate prouecti. c. 1. & 2.

XXIV. *De clerico venatore.*

1 IN clericis autem ſpeciale eſt, vt ſint clericorum quæ-
dam propria delicta. quorum primum eſt venatio, id
eſt, ferarum beſtiarum, aut volucrum canibus & aui-
bus perſecutio. c. 1. & 2. & ſ. ne cler. vel monach. c. 1.
2 & diſt. 34 c. 2. 3. 4. ¶ Quod ad pœnam attinet, Epi-
ſcopus tribus menſibus, presbyter duobus menſibus à
communione, diaconus ab omni officio ſuſpenditur.
3 c. 1. ¶ Nota piſcationem clericis concedi. ſ. de fer. c.
3. quia multi fuerunt ſancti piſcatores, nullos autem
ſanctos legimus fuiſſe venatores. diſt. 86. c. Eſau. 12.

XXV. *De clerico percuſſore.*

1 SEcundum clericorum delictum eſt percuſſio. Cu-
ius pœna eſt ſuſpenſio ab officio, & niſi monitus ſe
2 corrigat, degradatio. c. 1. ¶ Percuſſionem intellige
corporalem & propriè dictam. Alia eſt percuſſio ſpiri-
tualis, cùm doctor ſermone inutili conſcientiam infir-
morum percutit. diſt. 45. c. vlt.

XXVI. *De clerico maledico.*

SIc inſcribitur hic titulus in quibuſdam libris, & in 1
antiquis codicibus, rectiùs quàm in vulgatis, *de ma-*
ledicis: quia nunc ex profeſſo agitur ſpecialiter de cleri-
cis, etſi quædam obiter adſperguntur de laicis. c. 2.
¶ Tertium igitur delictum clericorũ eſt maledictum, 2
id eſt, cùm quis aſſerit alteri malum ineſſe, quod non
ineſt; vel negat ineſſe bonum, quod ineſt. ¶ Quocirca 3
duæ ſunt ſpecies maledicti: altera affirmatiua, veluti,
Tu es ſpurius, tu es latro: altera negatiua, veluti, *Tu non*
credis in Deum, tu non fungeris officio tuo. ¶ Cùm autem 4
maledictum in Deum, vel in beatam Virginem, vel in
ſanctos confertur, propriè vocatur blaſphemia. c. 2. &
11. q. 3. c. non ſunt. 54. vbi certa pœnitentia vnà cum pœna numaria blaſphemis imponitur, cùm ex Pij Papæ decreto blaſphemus, ſi clericus eſſet, deponeretur ſi laicus, anathemate feriretur. 22. q. 1. c. ſi quis per capillum. 10. Aliæ pœnæ ſtatuuntur Lateranenſi conſilio ſub leone. x. anno 1514. Iure autem ciuili blaſphemus vltimo ſupplicio afficitur. No. 77. Ob hanc iniurium & ob circumſtantiarum varietatem communis Doctorum opinio eſt, blaſphemiæ pœnam eſſe extraordinariam. Maledictum in homines punitur pro qualitate delicti. c. 1. vt expoſitum eſt ſub tit. D. de iniur. nam maledictum eſt iniuriæ ſpecies.

XXVII. *De clerico excommunicato, depoſito, vel interdicto miniſtrante.*

QVartum delictum eſt, ſi clericus miniſtret, qui 1
miniſtrare ob aliquam ex ſequentibus cauſis non
debet. ¶ Prima cauſa eſt, ſi ſit excõmunicatus, vel de- 2
poſitus, vel interdictus. ¶ Si excõmunicatus miniſtret 3
deponitur. c. 3. 5. 6. & retrò depoſitus miniſtrans ex-
communicatur. c. 1. & 2. Item interdictus miniſtrans
deponitur. d. c. 3. ¶ Nota interdum augeri pœnam, vt 4
in eum qui monitus non deſiſtit: hic enim in exilium
mittitur. d. c. 2 interdum minui, vt propter multitudi-
nem deliquentium. c. 4.

XXVIII. *De clerico non ordinato miniſtrante.*

SEcunda cauſa eſt, ſi clericus non ſit ordinatus. Hic ab Eccleſia abiicitur, nec ampliùs ordinatur. c. 1. verùm diaconus, qui miſſam celebrauit, ad ſacerdotium non promouetur, & à diaconatu ad tempus ſuſpenditur: ſed in beneficio poterit ad tempus diſpenſari. c. 2.

XXIX. *De clerico per ſaltum promoto.*

TErtia cauſa eſt ſi clericus non gradatim, ſed per ſaltum, id eſt, à minori ad maiorem omiſſo medio ſit promotus. Cùm enim hæc ordinatio non valeat, hic puniendus eſt, vt clericus qui non ordinatus miniſtrauit. Si tamen per ignorantiam ſe promoueri curauerit, peracta ob negligentiam pœnitentia poteſt medium ordinem accipere, & cum eo miſericorditer diſpenſatur, vt in maiori ordine miniſtrare poſſit. c. vn.

XXX. *De eo qui ordinem furtiuè accepit.*

QVarta cauſa eſt, ſi clericus clam & furtiuè ordinem acceperit. Hic nec in ſuſcepto ordine miniſtrare, nec ad ſuperiores aſcendere poteſt, niſi cum eo diſpenſetur. Diſpenſare autem poteſt ſolus Papa, ſi contra hoc facientes lata erat excõmunicatio: alioquin etiam Epiſcopus, & Abbas poterunt diſpenſare. c. 1.

Digitized by Google

XXXI. *De exceſsibus prælatorum, & ſubditorum.*

1 COnditor decretalium vtitur recto ordine ab vni-
uerſalibus ad particularia. Quocirca primùm egit
de delictis quarumcumque perſonarum: poſtea de de-
lictis clericorum. Quoniam igitur clericorum alij ſunt
prælati, alij ſubditi: nunc ſpecialiter de horum deli-
ctis pertractat, quatenus non funguntur officio, quod
ſibi inuicem præſtare debent. Peccat enim prælatus
cùm excedit officium ſuum erga ſubditos: & peccant
ſubditi, cùm excedunt officium ſuum erga prælatos.
2 ¶ Officium ſubditi erga prælatum eſt, vt ei honorem
& obedientiam exibeat. ſ. de temp. ordin. c. ad aures.
3 5. & diſt. 93. per totam. ¶ Officium autem prælati er-
ga ſubditos eſt, vt eos tamquam clericos honoret ac
diligat, nec ſolùm eis præſit, ſed etiam proſit. Lancel.
4 lib. 1. Inſtit. tit. 24. in pr. ¶ Qui contra officium pec-
carunt, variis modis pro admiſſi qualitate coërcen-
tur.

XXXII. *De operis noui nunciatione.*

EXceſſus ſpecies eſt, cùm in detrimentum alterius
ædificatur. Quod damnum ne quis patiatur, no-
uum opus nunciare debet ædificanti de qua nunciatio-
ne dixi. D. h. t.

XXXIII. *De priuilegiis, & exceſsibus priuilegiatorum.*

1 ALia exceſſus ſpecies eſt, cùm priuilegiati priuile-
2 giis ſibi indultis abutuntur. ¶ Priuilegium eſt
priuata lex, id eſt, priuilegiati propria. ideóque oppo-
nitur legi communi. diſt. 4. c. priuilegia. 4. & 25. q. 1. c.
3 vlt. verſ. priuilegia namque. ¶ Conceditur autem pri-
uilegium vel perſonæ. c. ſanè. 9. vel vniuerſitati, putà
monachorum. c. 3. c. quoniam. 21. cum ſim. vel rei, vt
4 Eccleſiæ, vel capellæ. c. cùm capella. 16. ¶ Priuilegio
ſuo abutens, eo priuatur. diſt. 74. c. vbi iſta. 7. & xj.
q. 4. c. priuilegium. 60. Hucuſque de variis delicto-
rum generibus.

XXXIV. *De purgatione canonica.*

1 SVpereſt, vt de effectibus delictorum & criminum
2 dicamus. ¶ Primus effectus eſt purgatio: quæ ei im-
ponitur, qui neque legitima probatione, neque ſua
confeſſione conuictus eſt. c. 3. & 6. neque crimen no-
torium admiſit. c. penul. de eo tamen apud bonos &
graues viros ex veriſimilibus ſuſpicionibus eſt diffa-
3 matus. c. 4. d. c. 6. & c. cùm in iuuentute. 12. ¶ Pur-
gationum duo ſunt genera. Prima eſt purgatio cano-
nica, quæ ſacris canonibus eſt comprobata: vt cum ali-
quis ſuo de veritate, & compurgantium iuramento de
credulitate innocentiam ſuam oſtendit. c. 3. & c. de
4 teſtibus. 13. ¶ Purgatus, crimine liberatur. Qui verò
in purgatione deficit, legitimis pœnis afficitur. c. inter
ſolicitudines. 10.

XXXV. *De purgatione vulgari.*

ALtera eſt vulgaris purgatio, vulgò recepta, cano-
nibus autem improbata: vt ferri igniti, aquæ fer-
uentis, aut frigidæ. ij. q. 4. c. Mennam. 8. aut monoma-
chiæ, de qua dixi. ſ. ad tit. de cleric. in duel. pugnant.

XXXVI. *De iniuriis, & damno dato.*

SEcundus effectus eſt, quòd is, contra quem delictū
eſt admiſſum, iniuriam in honore aut ſalute, aut
damnum in bonis ob id patitur.

XXXVII. *De pœnis.*

TErtius effectus eſt pœna, qua criminoſus plecti-
tur. Pœna enim eſt læſio, quæ punit, vindicans
quod quiſque commiſit de pœnit. diſt. 3. c. pœniten-
tia eſt quædam. 4. De pœnis dixi. D. h. t.

XXXVIII. *De pænitentiis & remiſsionibus.*

SVnt quædam pœnæ in iure canonico, iuri ciuili in- 1
cognitę, vt pœnitentia, & excommunicatio, de qui-
bus ſpecialiter eſt dicendum. ¶ Pœnitentia eſt quæ- 2
dam dolentis vindicta, puniens in ſe quod dolet com-
miſiſſe. Vnde pœnitere ſecūdum Auguſtinum dicitur,
quaſi pœnam tenere: quia pœnitens punit in ſe vlci-
ſcendo, quod commiſit peccando. d. c. pœnitentia eſt
quædam. ¶ Quia verò pœnitentia etiam inter Sacra- 3
menta refertur, ideo eius ſpecies, & partes expoſui. ſ.
ad tit. de Sacram. non iteran. ¶ Effectus pœnitentiæ 4
eſt remiſſio peccati. de pœnit. diſt. 1. c. quis aliquando.
86. Idcirco in hoc titulo coniunctim agitur de pœ-
nitentiis, & remiſſionibus, tanquam de cauſa, &
effectu.

XXXIX. *De ſententia excommunicationis.*

EXcommunicatio quoque eſt pœna canonica, non 1
ciuilis. ¶ Excommunicatio eſt cenſura Eccleſia- 2
ſtica, qua quis à communione excluditur. ¶ Quæ 3
bifariam diuiditur. I. Aut eſt minor, quæ tantùm à
Sacramentorum participatione remouet; ac propriè
vocatur excommunicatio: aut eſt maior, quæ non ſo-
lùm à Sacramentorum perceptione, ſed etiam ab Ec-
cleſia & omni fidelium Communione ſegregat. c. pe-
nult. & iij. q. 4. c. vlt. & xj. q. 3. c. ad menſam. 24.
II. Alia eſt excommunicatio canonis ſeu latæ ſenten-
tiæ, (vtroque enim vocabulo nuncupatur) ipſo iure
ſine iudicis miniſterio aliquem innodans: à qua nemo,
præterquam à ſede Apoſtolica vel eius legato abſolui
poteſt, niſi in articulo mortis ſit conſtitutus, aut legi-
timo impedimento detineatur, quominùs Romanum
Pontificem adire poſſit, aut priuilegium iure ſibi con-
ceſſum habeat, ne cogatur Apoſtolicum adire. c. quam-
uis. 58. Alia eſt iudicis ſeu iudicialis excommunicatio,
quæ per iudicem Eccleſiaſticum irrogatur. ĩ. lib. 6. c.
1. Nec refert, vtrum ſit iudex ordinarius, an delegatus.
ĩ. lib. 6. c. 5. & ſ. de offic. ordinar. c. paſtoralis. 11. §.
præterea. ¶ Hæc in dubio, id eſt, ſub generalibus ver- 4
bis probata, veluti, *Illum excommunico*, cenſetur eſſe
maior excommunicatio. c. pen. Ab hac abſoluit, qui
excommunicauit: nec petenda eſt abſolutio à ſuperio-
ri, omiſſo medio. ĩ. lib. 6. d. c. 5. 17. ¶ Ad hæc, de ex- 5
communicatione quædā notanda occurrunt. I. Omnes
debent excommunicatos vitare. c. nulli. 8. antequàm
ab excommunicatione abſoluti ſint. c. cùm deſideres.
15. c. à. nobis. 28. c. ſicut. 39. c. ſi concubinæ. 55. Nec
valet contrarium priuilegium. d. c. nulli. quominùs
communicans excommunicato, in excommunicatio-
nem ipſo iure incidat. c. nuper. 29. c. ſacris. 38. II. Iu-
dices ſeculares à iudicibus Eccleſiaſticis per cenſuram
Eccleſiaſticam compelluntur excommunicatos ab a-
gendo, patrocinādo, & teſtificando, in ſuis curiis & iu-
diciis repellere. ĩ. lib. 6. c. decernimus. 8. III. Ge-
neralis excommunicatio non ligat niſi ſubditos excō-
municantis. c. à. nobis. 21. IV. Pluribus excommu-
nicationibus, licèt ex eodem facto obnoxius, non ab-
ſoluitur, ſi de vna tantùm cauſa velit ſatisfacere. c. cùm
pro cauſa. 27. V. Excommunicatus regulariter non
abſoluitur, niſi præſtito iuramento, quòd mandato ab-
ſoluen

ſoluentis vel ſummi Pontificis patebir. quamquam
interdum manualis tãtùm promiſſio recipitur. c. exte-
riote. 10. c. de cetero. 11. & c. cùm pro cauſa. 51. VI.
Abſolutio per obreptionem impetrata non prodeſt. c.
officij. 42. in fi. Hæc de excommunicatione dicta ſint.
6 ¶ Quia verò non ſolùm excommunicatio, ſed etiam
ſuſpenſio & interdictum Eccleſiaſticum ſunt ſpecies
ceoſuræ Eccleſiaſticæ. J. tit. prox. c. quærenti. 20 ac
de his omnibus ſub eodẽ titulo tractatur tam in Sexto
Decretalium, quàm in Clementinis, & in extrauagan-
tibus Iohannis vigeſimi ſecundi: idcirco de his quo-
7 que pauca delibabimus. ¶ Suſpenſio eſt cenſura Ec-
cleſiaſtica, qua exercitium officij vel ordinis Eccleſia-
8 ſtici impeditur. ¶ Itaque in clericos tantùm competit,
non in laicos, qui non poſſunt ab adminiſtratione vel
executione officij ſiue ordinis, cuius omnino ſunt ex-
9 pertes, ſuſpendi. ¶ Clericus autem, ſi durante ſuſpen-
ſione, officia diuina exequatur, irregularitatem incur-
rit, à qua non poteſt niſi per ſummum Pontificem libe-
rari. J. lib. 6. c. 1. in fi. & c. is qui. 18. §. 1. Irregulari-
tas verò eſt canonicum impedimentum ex facto ſeu
defectu proueniens; quo affectus, inhabilis redditur ad
ſuſcipiendum ordines Eccleſiaſticos & ad miniſtran-
10 dum in ſuſceptis. ¶ Suſpenſio duplex eſt. I. Canonis,
cùm quis ob notorium crimen, ipſo iure à ſui ordinis
vel officij executione arcetur. Quamuis enim quilibet
in peccato mortali conſtitutus, quod ad ſeipſum ſuſpẽ-
ſus ſit, tamen quod ad alios non eſt ſuſpenſus, niſi hu-
iuſmodi peccatum per ſententiam iudicis aut cõfeſſio-
nem in iure factam, aut rei euidentiam notatum ſit. ſ.
11 de cohabit. cleric. c. vlt. ¶ Suſpenſio iudicis eſt, cùm
quis per ſententiam iudicis a dicta executione ex cau-
12 ſa remouetur. ¶ Interdictum Eccleſiaſticum eſt cen-
ſura Eccleſiaſtica, per quam diuinorum celebratio, &
Sacramentorum perceptio prohibetur; ſiue ſingularis
perſona; ſiue vniuerſitas, vt clerus, ciuitas; ſiue locus
interdicatur. J. lib. 6. c. ſi ſententia. 16. & c. ſeq. & c.
alma. 24. & ſ. tit. prox. c. quod in te. 11. ¶ Interdi- 13
ctum, ſimiliter ac ſuſpenſio & excommunicatio, vel eſt
canonis, vel iudicis: quia vel ipſo iure ſiue ipſo facto
inducitur. J. lib. 6. de electiõ. c. 3. § præterea. verſ.
ciuitas. & de vſur. c. 1. verſ. qui verò. & de pœn. c. 5.
vel per ſententiam iudicis: tuncque vel eſt generale,
cùm regnum, aut prouincia, aut oppidum, aut pagus
interdicitur: vel ſpeciale, cùm ex pluribus Eccleſiis vna
vel paucæ interdicuntur. J. lib. 6. c. ſi ciuitas. 17. ¶ De 14
interdicto hæc ſpecialiter notẽtur. I. Si populus inter-
dicatur, non eſt propterea clerus interdictus. contrà
quoque clero interdicto, non eſt interdictus populus.
d. c. ſi ſententia. in pr. II. Interdicta vniuerſitate ſin-
guli, qui ex ea vniuerſitate ſunt, interdicti cenſentur. d.
c. ſi ſententia. §. cùm verò. III. Tempore interdicti
poteſt quis baptizari, chriſmari, chriſma confici, diui-
num verbum audiri. c. reſponſo. 43. & J. lib. 6. c. quo-
niam. 19. Abſolutus eſt tractatus de criminibus, & eo-
rum pœnis.

XL. *De verborum ſignificatione.*

IVſtiniani exemplo ſummus Pontifex opus ſuum duobus epilogis concludit. Primus ad verba pertinet: quorum aut ſimplicium aut coniunctorum ſignificatio traditur, vt & D. h. t.

XLI. *De regulis iuris.*

ALter ad res ipſas, id eſt ad iuris ſentẽtias ſiue axiomata ſpectat, quæ vocantur regulæ, vt & D. hoc eod. tit. ¶ Ago tibi gratias Omnipotens & Æterne DEVS, qui mihi permiſiſti, vt hos Iſagogicos libros in vtrũmque ius in peruetuſta & periluſtri Monſpelienſium Academia perficerem. Tibi laus, Tibi gloria, Tibi gratiæ per IESVM CHRISTVM Dominum & σωτῆρα noſtrum. Amen.

FINIS.

PRIVILEGE DV ROY.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France & de Nauarre, au Preuoſt de Paris, Seneſchal de Lyon, Poitou, Anjou, & le Mayne, Bailli de Berry & Champagne, Seneſchal de Beaucaire & Niſmes, ou leurs Lieutenans], & à tous nos autres Iuſticiers & Officiers, chaſcun endroict ſoy ainſi qu'à eux appartiendra, Salut. Noſtre cher & bien amé Iulius Pacius, Docteur & Profeſſeur en Droict, Nous a fait remonſtrer qu'il a compoſé certains liures, ſçauoir, *Methodicorum in Codicem libri tres. Euſdem tractatus libri ſex. Primus de contractibus in genere. Secundus de mutuo. Tertius de Commodato. Quartus de depoſito. Quintus de pignore. Sextus de emptione & venditione. Iſagogicorum in Inſtitutiones libri quatuor. In Digeſta ſeu Pandectas libri quinquaginta. In Codicem libri duodecim: In Decretales libri quinque.* Leſquels liures il deſire faire imprimer & mettre en lumiere: mais il doubte qu'apres la premiere impreſſion d'iceux, d'autres que celuy, ou ceux auſquels il aura donné charge de ce faire, ſe vueillent ingerer de les imprimer, ou les faire imprimer hors ſon ſçeu, & contre ſa volonté, le frustrant par ce moyen du labeur qu'il a mis à la recerche & compoſition d'iceux; s'il ne luy eſtoit ſur ce pourueu de nos lettres neceſſaires. Et deſirants que leſdict Pacius puiſſe rapporter quelque fruict de ſes peines, & ſoit aucunement recompenſé de ſon trauail, le tout redondant à l'vtilité de nos ſubiects: A CES CAVSES de l'aduis de noſtre Conſeil, Nous auons audict Pacius permis & octroyé, permettons & octroyons par ces preſentes, de faire imprimer leſdicts liures, ſçauoir, *Methodicorum in Codicem libri tres. Euſdem tractatus libri ſex. Primus de contractibus in genere. Secundus de mutuo. Tertius de commodato. Quartus de depoſito. Quintus de pignore. Sextus de emptione & venditione. Iſagogicorum in Inſtitutiones libri quatuor. In Digeſta ſeu Pandectas libri quinquaginta. In Codicem libri duodecim. In Decretales libri quinque*, Par tel, ou tels Imprimeurs, au lieu, ou aux lieux, & autant de fois que bon luy ſemblera: vendre & diſtribuer les exemplaires d'iceux par tous les lieux & endroicts de noſtre Royaume, païs, terres & Seigneuries de noſtre obeyſſance: ſans qu'autre que luy, ou ceux auſquels il aura permis de ce faire, ou ayans droict & pouuoir de luy, les puiſſent imprimer ou faire imprimer en tout ny en partie, vendre ou diſtribuer, & ce pendant & durant le temps de dix ans prochains & conſecutifs, à compter du iour & datte de l'impreſſion deſdicts liures. Et pour ceſt effect nous auons defendu, & defendons treſexpreſſement à tous Imprimeurs, Libraires, & autres nos ſubiects de quelle qualité & condition qu'ils ſoyent, d'imprimer faire imprimer, achepter, changer, ou ſe ſeruir d'aucune indeue impreſſion deſdicts liures, en quelle ſorte & maniere que ce ſoit, ſur peine de confiſcation d'iceux, & d'amende arbitraire. Si vous mandons, & à chaſcun de vous enioignons tres-expreſſement, chaſcun endroict ſoy, ſi comme à luy appartiendra, que de ceſtuy noſtre preſent priuilege, & du contenu en iceluy vous faictes ſouffrir & laiſſez iouir, & vſer plainement & paiſiblement ledict expoſant, ſans luy faire mettre ou donner, ne ſouffrir luy eſtre faict, mis ou donné aucun trouble ny empeſchement: & où aucun faict ou donné luy ſeroit, iceluy vous oſtiez & le mettiez au premier eſtat & deub, en contraignant & faiſant contraindre tous ceux qui pour ce ſeront à contraindre, par toutes voyes & manieres deuës & raiſonnables. Nonobſtant quelconques Edicts, Ordonnances, mandemens, defences, & lettres à ce contraires. Car tel eſt noſtre plaiſir. Donné à Limoges le 17. iour d'Octobre, l'an de grace mille ſix cens & cinq Et de noſtre Regne le dixſeptieſme. Signé, HENRY, Et plus bas, par le Roy, FORGET Seellé du grand Seau.

PAr conſentement dudict Sieur Pacius, & de ſon bon gré ſemblable droict que deſſus eſt accordé à Barthelemy Vincent marchand Libraire à Lyon, & luy a eſté cedde, quitté, & tranſporté, comme appert par contract receu & ſigné par Antoine Comte Notaire Royal à Montpellier, le 28. de Decembre, M. DC. V.

Acheué d'imprimer pour la premiere impreſſion, à Lyon en Mars, 1606.

AXT 1319669

Digitized by Google

Digitized by Google

D.33.

Digitized by Google

XXII
T·19

Digitized by Google